

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ÂSİMZÂDE HÂMİD'İN ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İ
(İNCELEME-METİN)**

DOKTORA TEZİ

Rabbaa RABABA

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ozan YILMAZ

ARALIK – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

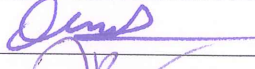

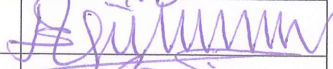

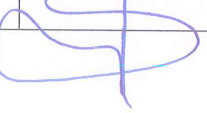
ÂSİMZÂDE HÂMİD'İN ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İ
(İNCELEME-METİN)

DOKTORA TEZİ

Rabbaa RABABA

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı

“Bu tez 18/12/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Ozan Yılmaz	BAŞARILI	
Prof. Dr. Bayram Ali Kaya	BAŞARILI	
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Gülşen	BAŞARILI	
Prof. Dr. Mücahit Kaçar	BAŞARILI	
Prof. Dr. Sadık Yazar	BAŞARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Rabbaa Rababa
Öğrenci Numarası	:	1660D11006
Enstitü Anabilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı	:	Türk Dili ve Edebiyatı
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâminü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)
Benzerlik Oranı	:	% 2.5

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

18.12.2019
İmza

Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Oran Yılmaz

Tarih: 25.12.2019

İmza:

KABUL EDİLMİŞTİR

REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu çalışma, XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âsımzâde Hâmid'in Arap Edebiyatında meseller ile ilgili hazırlanmış farklı kaynaklardan yaptığı şerhe dair inceleme – metin çalışmasıdır. Bu çalışmada Hâmid Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği ile meselin tanıtımı, kısımları, şârihin yöntemi ve yararlanılan kaynaklara da dair bilgiler verilmiştir.

Gerek ders süresince gerek tez hazırlamamın esnasında bana yararlı olan, üzerimde ahlakının etkisini bırakan, her türlü meşakkate sabretmeyi öğreten, bu eseri tez çalışması olarak tavsiye eden, kıymetli bilgi ve tavsiyeleriyle bana yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Ozan Yılmaz'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine gerek ders aşamasında gerek tez süresince kendi ilminden yararlandığım, insânî ve ahlâkî değerleri ile de örnek aldığım Prof. Dr. Bayram Ali Kaya'ya en içten teşekkürlerimi sunarım. Yine tez aşamasında çalışmamızı kendi görüş ve fikirleriyle süsleyen Dr. Öğr. Üyesi. Ekrem Gülşen'e teşekkür ederim. Sakarya Üniversitesinde kaydımı yaptırmak için kolaylık ve yol gösteren, aynı zamanda ders esnasında benimle kendi görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Yılmaz Daşcıoğlu'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Geldiğimden beri benden manevi desteklerini esirgemeyen, kendimi geliştirmek için tavsiyeler sunan Doç. Dr. Vildan Serdaroğlu Coşkun'a şükranlarımı takdim ederim. Yine ders aşamasında gerek mesnevi gerek Farsça derslerinde benimle değerli görüşlerini paylaşan, benim için her daim değerli vaktini esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi. Orhan Kaplan'a derin teşekkürlerimi sunarım. Tercüme tekniklerini bana öğreten, her daim kıymetli fikirleriyle gösteren Doç. Dr. Hamza Ermiş'e teşekkür ederim. Yüksek Lisanstayken meseller konusunun üzerinde çalışmamı öneren Prof. Dr. Sadık Yazar'a teşekkür ederim. Ayrıca bu günlere gelmemde büyük katkıları olan, maddî ve manevî desteklerini benden esirgemeyen kıymetli babam, annem, dedem, kardeşlerime ve arkadaşlarım Rawyar al-Jabbari, Mustafa Akyüz, Hassan Alzyout, Mustafa Al-ariki, Muhammed Yıldız'a teşekkürlerimi sunarım. Her daim benden sevgisini esirgemeyen, samimi sözleriyle beni destekleyen, uzakta olsam bile ayrılığımıza dayanan nişanlım Arâf Rababa'ya en içten şükranlarımı arz ederim.

Rabbaa RABABA

18/12/2019

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	viii
TABLO LİSTESİ.....	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi

GİRİŞ.....	1
-------------------	----------

BÖLÜM 1: MESEL.....	5
----------------------------	----------

1.1. Lügat Manası.....	5
1.2. İstilah Manası.....	6
1.3. Türkçedeki Anlamı.....	9
1.4. Arapça ve Türkçede Darb-ı Mesel.....	10
1.5. Mesel ve Yakın Kavramlar.....	11
1.5.1. Mesel ile Tabir.....	11
1.5.2. Mesel ile Hikmet.....	14
1.6. Mesellerin Önemi.....	16
1.7. Mesellerin Derlenmesi.....	17
1.7.1. Arapça Mesellerin Derlenmesi.....	18
1.7.2. Türkçe Atasözlerinin Derlenmesi.....	19
1.8. Mesellerin Tercüme ve Şerhleri.....	20
1.8.1. Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî, Nevâdirü'l-Emsâl.....	20
1.8.2. Âlî Hüseyin Efendi, Ukûdu'l-Ukûl.....	21
1.8.3. Mehmed Birgivî Riyâzî, Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl.....	23
1.8.4. Şuûrî Hasan Efendi, Ferheng-i Şuûrî.....	23
1.8.5. Abdullâh Kudsî, Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye.	24
1.8.6. Dervîş Hasan Hüsâmî-i Edirnevî, Tuhfetü'l-Emsâl.....	25
1.8.7. Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî, Mecma'ul-Emsâl.....	26
1.8.8. Sirozî: Emsâl-i Acem.....	26
1.8.9. Mehmet Şâkir-i Ayıntabî, Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî.....	27

1.8.10. Âsımzâde Hâmid, Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl.....	27
1.8.11. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl.	27
1.8.12. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Acem.....	28

BÖLÜM 2: ÂSİMZÂDE HÂMİD.....29

2.1. Hayatı.....	29
2.2. Edebi Kişiliği.....	31
2.3. Eserleri.....	32

BÖLÜM 3: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN İNCELENMESİ....34

3.1. Genel Bilgiler.....	34
3.2. Eserin Tavsifi ve Fizikî Özellikleri.....	37
3.3. Eserin Önemi.....	37
3.4. Yararlanılan Kaynaklar.....	38
3.4.1. Meselle İlgili Kaynaklar.....	39
3.4.1.1. Meydânî, Mecmau'l-Emsâl.....	39
3.4.1.2. Zemahşerî, el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arabi.....	40
3.4.1.3. İsfahânî, ed-Durretu'l-Fâhiretu fi'l-Emsâli'l-letî alâ Ef'al.....	41
3.4.2. Meselle İlgili Olmayan Kaynaklar.....	42
3.4.2.1. Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît.....	42
3.4.2.2. Ahmed Âsım Efendi, Kâmûs Tercümesi.....	43
3.4.2.3. Harîrî, el-Makâmât.....	43
3.4.2.4. İbnü'l-Esîr, en-Nihâye.....	44
3.4.2.5. Süyûtî, el-Câmi'u's-Sagîr.....	45
3.4.2.6. Molla Hüsrev, Dürerü'l-Hükkâm fî-Şerhi Gureri'l-Ahkâm.....	45
3.4.2.7. İbn Bessâm, ez-Zahîre fî-Mehâsini Ehli'l Cezîret.....	45
3.5. Eserde Geçen Meseller.....	46
3.6. Eserde Geçen Mesellerin Taksimi.....	102
3.6.1. Yapılarına Göre Meseller.....	102
3.6.1.1. Mücez Mesel (Kısa ve Özlü Mesel).....	102
3.6.1.2. Kıyâsî Mesel.....	102
3.6.2. Gerçekliklerine Göre Meseller.....	103

3.6.2.1. Hakîkî mesel.....	103
3.6.2.2. Hurâfî Mesel.....	103
3.6.3. Dönemlerine Göre Meseller.....	105
3.6.3.1. Cahiliye Meselleri.....	105
3.6.3.2. Erken İslâm Dönem Meselleri.....	110
3.6.3.3. Emevî Meselleri.....	113
3.6.3.4. Abbâsî (Müvelled) Meselleri.....	114
3.6.3.5. Zamanı Tespit Edilmeyen Meseller.....	115
3.6.4. Ortaya Çıkış Nedenlerine Göre Meseller.....	116
3.6.4.1. Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Meseller.....	116
3.6.4.2. Hadîs-i Şerîften Doğan Meseller.....	116
3.6.4.3. Hâdiseden Doğan Meseller.....	118
3.6.4.4. Kıssadan Doğan Meseller.....	121
3.6.4.5. Teşbihten Doğan Meseller.....	122
3.6.4.6. Hikmetten Doğan Meseller.....	125
3.6.4.7. Şiirden Doğan Meseller.....	127
3.6.4.8. Ortaya Çıkış Nedeni Bilinmeyen Meseller.....	128
3.6.5. Konularına Göre Meseller.....	128
3.6.5.1. Acelecilik.....	129
3.6.5.2. Acılık.....	129
3.6.5.3. Açgözlülük.....	130
3.6.5.4. Açlık.....	131
3.6.5.5. Ahmaklık.....	131
3.6.5.6. Aile.....	132
3.6.5.7. Akıllılık.....	133
3.6.5.8. Alçaklık ve Yükseklik.....	134
3.6.5.9. Aldatmak.....	136
3.6.5.10. Arkadaşlık.....	137
3.6.5.11. Ayrılık.....	138
3.6.5.12. Azim-Tereddüt.....	139
3.6.5.13. Belagat.....	139
3.6.5.14. Benzerlik.....	140

3.6.5.15. Bilmezlikten Gelmek.....	141
3.6.5.16. Bozgunculuk.....	141
3.6.5.17. Burnunu sokmak.....	142
3.6.5.18. Câhillik.....	142
3.6.5.19. Cimrilik.....	143
3.6.5.20. Cömertlik.....	144
3.6.5.21. Çalışkanlık.....	145
3.6.5.22. Dalkavukluk.....	146
3.6.5.23. Darlık-Genişlik.....	147
3.6.5.24. Doğruluk.....	147
3.6.5.25. Döneklik.....	148
3.6.5.26. Dua ve Beddua.....	148
3.6.5.27. Düşmanlık.....	149
3.6.5.28. Eşitlik.....	150
3.6.5.29. Fırsatı Değerlendirmek.....	150
3.6.5.30. Fitne.....	151
3.6.5.31. Gereksiz Konuşmak.....	151
3.6.5.32. Güzel Ahlak.....	152
3.6.5.33. Güzellik.....	153
3.6.5.34. Haddi Aşmak.....	154
3.6.5.35. Hedef.....	155
3.6.5.36. Hile.....	156
3.6.5.37. Hüzün.....	157
3.6.5.38. İmkânsızlık.....	157
3.6.5.39. İntikam.....	158
3.6.5.40. İstişare.....	158
3.6.5.41. İtap.....	159
3.6.5.42. İyiliğe kötülük.....	159
3.6.5.43. İyilik.....	160
3.6.5.44. Kanaat.....	161
3.6.5.45. Kaybetmek.....	162
3.6.5.46. Kaza ve Kader.....	163

3.6.5.47. Kibir-Tevazu.....	163
3.6.5.48. Komşuluk.....	164
3.6.5.49. Korkaklık.....	164
3.6.5.50. Kötü Ahlak.....	165
3.6.5.51. Kötülük.....	167
3.6.5.52. Kuvvet.....	168
3.6.5.53. Menfaatli-Menfaatsiz.....	168
3.6.5.54. Meşakkatli-Meşakkatsiz İşler.....	170
3.6.5.55. Musibet.....	170
3.6.5.56. Müsamaha.....	171
3.6.5.57. Öfke.....	172
3.6.5.58. Önemli İşler.....	172
3.6.5.59. Para.....	173
3.6.5.60. Rüşvet.....	173
3.6.5.61. Sabır.....	174
3.6.5.62. Sertlik-Şiddet.....	175
3.6.5.63. Sır.....	175
3.6.5.64. Soğukluk.....	176
3.6.5.65. Susuzluk.....	176
3.6.5.66. Şüphe.....	177
3.6.5.67. Tecrübe.....	177
3.6.5.68. Tedbir.....	178
3.6.5.69. Te'ennî.....	180
3.6.5.70. Tehlike.....	180
3.6.5.71. Tembellik.....	181
3.6.5.72. Tercih etmek.....	181
3.6.5.73. Uğursuzluk.....	182
3.6.5.74. Unutkanlık.....	183
3.6.5.75. Uzaklık.....	183
3.6.5.76. Uzun Yaşamak.....	184
3.6.5.77. Ümitsizlik.....	184
3.6.5.78. Vaat.....	184

3.6.5.79. Yalan.....	185
3.6.5.80. Yardım İsteme.....	186
3.6.5.81. Yiğitlik.....	186
3.6.5.82. Zenginlik ve Fakirlik.....	187
3.6.5.83. Zulüm.....	189
3.6.5.84. Diğer Meseller.....	190
3.7. Şerh Metodu.....	196
3.7.1. Göndermeler.....	204
3.7.1.1. Metin İçi Göndermeler.....	204
3.7.1.2. Metin Dışı Göndermeler.....	205
3.7.2. İktibaslar.....	206
3.7.2.1. Âyet-i Kerîmeler.....	206
3.7.2.2. Hâdis-i Şerîfler.....	208
3.7.2.3. Arapça – Türkçe - Farsça İbareler.....	210
3.7.2.4. Türkçe Mısra ve Beyitler.....	211
3.7.2.5. Arapça Beyitler.....	211
3.7.2.6. Farsça Beyitler.....	214
3.7.2.7. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar.....	214
3.7.3. Metinde Bazı Mesellerin Karşılığı.....	215
3.7.3.1. Farklı Bir Arapça Meselle Karşılana Mesel.....	216
3.7.3.2. Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşılana Mesel.....	218
3.7.3.3. Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşılana Mesel.....	219
3.7.4. Söz Varlığı.....	219
3.7.4.1. Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anlamalı Kelimeler.....	219
3.7.4.2. Arapça Söz Varlığı.....	221
3.7.4.3. Türkçe Söz Varlığı.....	279
3.8. Gramer Terimleri.....	282

BÖLÜM 4: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN METNİ.....293

4.1. Nüshanın İmla Özellikleri.....	293
4.1.1. Eklerin Yazımı.....	293
4.1.1.1. Yapım Ekleri.....	293

4.1.1.2. Çekim Ekleri.....	300
4.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol.....	305
4.3. Metin.....	307
SONUÇ.....	720
KAYNAKÇA.....	723
ÖZEL ADLAR DİZİNİ.....	728
ÖZGEÇMİŞ.....	735

KISALTMALAR

Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
bk/bkz	: Bakınız
bs.	: Baskı
c.	: Cilt
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazret
No.	: Numara
Nşr.	: Neşreden
Ö.	: lm
Örn.	: rnek
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TDK	: Türk Dil Kurumu
Thk.	: Tahkik eden
vd.	: Ve diğerkleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1	: Meselin Lügat Manaları ile Örnekleri.....	5
Tablo 2	: Eserde Geçen Bütün Mesellerin Listesi.....	47
Tablo 3	: Eserde Hurâfî Mesellerin Listesi.....	104
Tablo 4	: Eserde Cahiliye Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	106
Tablo 5	: Eserde Erken İslâm Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	112
Tablo 6	: Eserde Emevî Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	113
Tablo 7	: Eserde Abbâsî Dönemine Ait Mesellerin Listesi.....	115
Tablo 8	: Eserde Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Mesellerin Listesi.....	116
Tablo 9	: Eserde Hadîs-i Şerîf'ten Doğan Mesellerin Listesi.....	117
Tablo 10	: Eserde Hâdiseden Doğan Mesellerin Listesi.....	118
Tablo 11	: Eserde Kıssadan Doğan Mesellerin Listesi.....	121
Tablo 12	: Eserde Teşbîhten Doğan Mesellerin Listesi.....	122
Tablo 13	: Eserde Hikmetten Doğan Mesellerin Listesi.....	125
Tablo 14	: Eserde Şiirden Doğan Mesellerin Listesi.....	128
Tablo 15	: Eserde Konusu Tespit Edilemeyen Mesellerin Listesi.....	190
Tablo 16	: Farklı Bir Arapça Meselle Karşıl原因an Mesellerin Listesi.....	216
Tablo 17	: Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşıl原因an Mesellerin Listesi.....	218
Tablo 18	: Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşıl原因an Mesellerin Listesi.....	219
Tablo 19	: Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anlamli Kelimelerin Listesi.....	219
Tablo 20	: Arapça Kelimelerin Listesi.....	221
Tablo 21	: Türkçe Kelimelerin Listesi.....	280

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	☐	Doktora	☒
Tezin Başlığı: Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'i (İnceleme-Metin)			
Tezin Yazarı: Rabbaa Rababa		Danışman: Prof. Dr. Ozan Yılmaz	
Kabul Tarihi: 18 Aralık 2019		Sayfa Sayısı: xi+735	
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı			
<p>Önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşan bu çalışmada XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âsımzâde Hâmid'in Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserinin incelenmesi ile Arap harfli olan metnin çeviri yazımının ortaya konması amaçlanmaktadır.</p> <p>Tezin birinci bölümünde öncelikle genel olarak mesel ve onun etrafında dönen kavramlar üzerinde durulmuştur, ardından Klasik Türk Edebiyatında Arapça ve Farsça mesellerin derlenip tercüme ve şerh edildiği birkaç esere ışık tutulmuştur. Tezin ikinci bölümünde Âsımzâde Hâmid'in hayatı, edebî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda tezkireler, ansiklopediler gibi kaynaklardan yararlanmıştır.</p> <p>Tezin üçüncü bölümünde, asıl konumuzu teşkil eden Âsımzâde Hâmid'in <i>Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl</i>'i farklı açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda, eserin yazılış tarihi ve sebebi ile ilgili bilgi verildikten sonra içinde geçen meseller zaman, yapı, gerçeklik, çıkış yeri ve konularına göre sınıflandırılmak amacıyla farklı metotlar izlenmiştir. Bu metotlar yeri geldikçe ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Yine bu bölümde şârihin yararlandığı kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda mesel ile ilgili olan ve olmayan kaynaklar derlendikten sonra onların hakkında genel bilgiler verilmiştir. Yine bu bölümde şârihin takip ettiği şerh stratejisini belirlemek için hem eserinin giriş kısmında yazdığı manzumeye bakılmış hem de bütün meseller ile şerhleri okunarak önem verdiği bütün hususiyetler incelenmiştir.</p> <p>Tezin dördüncü bölümünde ise Âsımzâde Hâmid'in <i>Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl</i> adlı eseri günümüz alfabesine aktarılıp içinde geçen Arapça ve Farsça cümleler Türkçeye çevirilmiştir.</p>			
Anahtar Kelimeler: İslâm Edebiyatı, Mesel, Âsımzâde Hâmid, Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	☐	Ph.D.	☒
Title of Thesis: Āsimzāde Hāmid and Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl (Analysis-Text).			
Author of Thesis: Rabbaa Rababa		Supervisor: Professor Ozan Yılmaz	
Accepted Date: 18 December 2019		Number of Pages: xi+735	
Department: Turkish Language and Literature			
<p>This thesis consisting of abstract, introduction, four chapters, conclusions, bibliography and references analyses Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl by Āsimzāde Hāmid, who lived in the last quarter of the 18th century and first half of 19th century. The aim of the study is to develop a Turkish translated text of the work which is originally a Turkish text in Arabic alphabet. In the first chapter of the thesis the proverbs (Mesel) and the concepts that revolve around it are examined. As some of the works in which Arabic and Persian proverbs are compiled, translated and commented are pinpointed. The second part of the thesis focuses on the life, literary personality and works of Āsimzāde Hāmid. In this context, the information's are chiefly attained from memorials and encyclopedias. In the third chapter of the thesis, the main subject of Āsimzāde Hāmid's Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl, which formed our main subject is examined from different angles. After giving information about the writing date and reason of the work, different methods were followed in order to classify the proverbs. That is time, structure, reality, place of origin and subjects were discussed. These methods are described in detail as appropriate. Again in this section, the sources used by the author are emphasized. That is, after the compilation of relevant and non-related sources, general information about them is given. In addition to these, in order to determine the commentary strategy followed by the author the epode written in the introduction part of his work is studied and all the proverbs commentaries are read. Likewise all the features he considers important are investigated. In the fourth part of the thesis, the work of Āsimzāde Hāmid, Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl, was translated into today's Turkish alphabet. The Arabic and Persian sentences in it were translated into Turkish as well.</p>			
Keywords: Islamic Literature, Proverb, Āsimzāde Hāmid, Sharh-i Mezāmīnu'l-Emsāl.			

Giriş

Türkler ve Araplar arasında tarihi çok geçmişlere dayanan ortak bir kültür vardır. Buna bağlı olarak birçok kültürel ve edebî ürün ortaya çıkmıştır. Diğer milletlerin kültürünü merak eden Türkler Kur'ân, Hadîs, fıkıh, tefsir, şiir, nahiv, sarf, ve mesel gibi hemen hemen her alanda eseri Türkçeye aktarıp onları şerh etmeye çalışmıştır.

Farklı sahalarda çeşitli ilimlerin Türkçe şerhi hemen hemen XVI. yüzyıldan itibaren edebi bir gelenek haline gelmiştir. İlimlerin farklı alanlarında bulunan şerh geleneğinin, Arapça ve Farsça mesel sahasında da bulunması şaşırtıcı değildir. Sonuçta meseller de Türk, Arap ve Fars edebiyatlarından oluşan İslamî edebiyatın önemli bir parçasıdır ve bu milletlerin ortak kültürünü yansıması bakımından kıymetli bir anlam hazinesidir. Meseller; hitabetler, şiirler ve yazıların manalarını güçlendirmekten ötürü onları iyice tezyin eder. Meseller kelimelere hem nefes hem de güzellik verir, manayı güçlendirir, değeri de yükseltir, muhataplara istenilen görüşü kısa yoldan iletir.

Araplar ve Türkler tıpkı diğer milletler gibi kendi görüşlerini kısa yoldan ifade etmek için mesel kullanmayı tercih etmiştir. Yazarlar telif ettikleri eserleri, şârihler kendi şerhlerini, şairler kendi şiirlerini, hatipler kendi hutbelerini tezyin etmek amacıyla meselleri kullanmışlardır. Hayatın muhtelif alanlarında mesel kullanıldığı için âlimler buna önem vermiştir. Türk mütercim ve şârihleri de hem meselleri beğendikleri hem de ehemmiyetini algıladıkları için Arapça ve Farsça meselleri Türkçeye tercüme ve şerh etmiştir. Bu müelliflerden biri de Âsımzâde Hâmid'dir. Bu çalışmada, Osmanlı edebiyatının son dönem ediplerinden Âsımzâde Hâmid ve onun *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri hakkında bilgiler verilecektir.

Çalışmanın Konusu

XVIII. yüzyılın son çeyreği ile XIX. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Âsımzâde Hâmid'in Arap Edebiyatında meseller ile ilgili hazırlanmış farklı kaynaklardan yaptığı şerhe dair inceleme – metin çalışmasıdır. Bu çalışmada Hâmid Efendi'nin hayatı, edebi kişiliği işlenmiştir. Bu yapılırken bir yandan meselin tanımı, kısımları, şârihin yöntemi ve mesel ile ilgili yararlandığı kaynaklara dair bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Araplar ve Türkler arasında tarihî bir birliktelik vardır. Buna bağlı olarak birçok kültürel ürünler ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerden biri de mesellerdir. Burada bu çalışma özellikle Klasik Türk Edebiyatında kullanılan Arapça meselleri tanıtacak ve bizden sonraki çalışmaların Arap meselleri ile Türk atasözleri arasında bir bağ kurmasına yol açacaktır.

Osmanlı edebiyatında kullanılan Arap mesellerinin çoğu Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde geçmektedir. Bu eser, mesellerin anlamları ve bağlamlarını vermesi, asıl hikayeleri şerh etmesi açısından dikkat çekici bir eserdir. Şerh edilen bu mesellerin çoğunun Klasik Türk Edebiyatı metinlerinde de geçmesi esere ayrı bir değer kazandırmıştır. Önemli bir konuyu ele alan bu eserin tamamının bugüne dek transkripsiyon alfabesine aktarılmamış olması ve içerisindeki malzemenin akademik bir şekilde incelenmemesi eseri çalışma konusu olarak seçmemizin başlıca sebebidir. Ayrıca bu eser, Klasik Türk Edebiyatının şerh geleneği bakımından büyük önem arz etmesi ve eserin bilimsel incelemesinin literatüre kazandırılması bakımından da dikkate değerdir.

Çalışmanın Amacı

Çalışmamızın amaçlarından bir tanesi, Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserini transkripsiyon alfabesine aktarmak, daha sonra eserde geçen meselleri yapı, zaman, konu bakımından incelemektir. Bir diğer amacımız ise müellifin şerh sırasında izlediği metodu tespit etmek, onun Türk şerh edebiyatındaki yerini belirlemektir.

Çalışmanın Sınırlılığı

Arap mesellerine dair tercüme ve şerhler tespit edildikten sonra onlardan Âsımzâde Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri seçilip incelenmiştir. Bu metin çeviriyazı alfabesine aktarılmış ve ortaya çıkan veriler doğrultusunda inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Âsımzâde Hâmid'in eseri öncelikle çeviriyazı alfabesine aktarılmış, daha sonra incelenmiştir. Bu metnin aktarılmasından çıkan verilerden hareketle çalışmamız önsöz, giriş, dört bölüm, sonuç, kaynakça ve dizinden oluşmuştur.

Tezin birinci bölümünde öncelikle genel olarak mesel ve onun etrafında gelişen kavramlar hakkında bilgi vermek amacıyla hem Arapça hem de Türkçe kaynaklara başvurulmuştur, ardından Klasik Türk Edebiyatında Arapça ve Farsça mesellerin derlenip tercüme ve şerh edildiği birkaç esere ışık tutulmuştur. Tezin ikinci bölümünde Âsımzâde Hâmid'in hayatı, edebi kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda tezkireler, ansiklopediler gibi kaynaklardan yararlanmıştır.

Tezin üçüncü bölümünde, asıl konumuzu teşkil eden Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'i farklı açılardan incelenmiştir. Bu bağlamda, eserin yazılış tarihi ve sebebi ile ilgili bilgi verildikten sonra içinde geçen meseller zaman, yapı, gerçeklik, çıkış yeri ve konularına göre sınıflandırılmak amacıyla farklı metotlar izlenmiştir. Bu metotlar yeri geldikçe ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Yine bu bölümde şârihin yararlandığı kaynaklar üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda mesel ile ilgili olan ve olmayan kaynaklar derlendikten sonra onların hakkında genel bilgiler vermek için çeşitli Arapça ve Türkçe eserler kullanılmıştır. Yine bu bölümde şârihin takip ettiği şerh yöntemini belirlemek için hem eserinin giriş kısmında yazdığı manzumeye bakılmış hem de bütün meseller ile şerhleri okunarak önem verdiği bütün hususiyetler incelenmiştir.

Tezin dördüncü bölümünde ise Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri günümüz alfabesine aktarılıp içinde geçen Arapça ve Farsça cümleler Türkçeye çevrilmiştir.

Kaynakça kısmında ise çalışma esnasında kitap, el yazma, makale gibi yararlanılan bütün kaynaklar derlenip harf sırasına göre düzenlenmiştir. Çalışmada geçen isimlere kolaylıkla ulaşabilmek için dizin kısmının altında söz konusu çalışmada geçen isimler toplanıp harf sırasına göre düzenlendikten sonra buldukları sayfalar da verilmiştir.

Çalışmanın daha net bir hale gelmesi için farklı bölümlerinde sık sık tablolar oluşturulmuştur. Bu bağlamda oluşturulan her tabloya bir sıra numarası verilmiştir.

Özgün Değer

Bu çalışmada Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eseri incelenmiştir. YÖK tez tarama merkezinde hazırlanan tezler ayrıntılı olarak incelendikten sonra eser

ile ilgili Ahmad Alfaraj'ın Terceme-i Mezâminü'l-Emsâl adlı yüksek lisans tezine rastlanmıştır. Fakat ALFARAJ'ın tezinde 253 varaklık eserin bütünü alınmayıp sadece ilk 125 varak çalışılmıştır.

Biz burada Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinin değerini göstermek amacıyla tamamını akademik bir şekilde çeviriyazı harflerine aktarıp yukarıda belirttiğimiz gibi teferruatlı olarak incelemeye çalıştık.

BÖLÜM 1: MESEL

1.1. Lügat Manası

Mesel kelimesi Arapça (م ث ل / ل م س) kökünden üretilmiş bir kelime olup çoğulu emsâl şeklindedir. Söz konusu kökten "Misl, mesîl, mesûle, emsâl, emâsil, mümessil, mümessel, timsâl, temâsîl" gibi çeşitli kelimeler de türetilmiştir. Gerek mesel kelimesi gerekse yukarıdaki kökten türetilen kelimelerin lügat manaları ilk olarak benzerlik manasına gelmektedir. Benzerlik anlamı yanında duruma göre başka anlamları da bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda farklı sözlük ve kaynaklara¹ dayanılarak (م ث ل / ل م س) kökünden gelen kelimelerin tespit edilebilen lügat anlamları birer örnekle verilmeye gayret edilmiştir.²

Tablo 1:
Meselin Lügat Manaları ile Örnekleri

Sayı	Anlam	Örnek
1.	Benzer	"لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ" "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur". (Şura, 26/11)
2.	Sıfat	"وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَى" En yüce sıfat Allah'ındır. (Nahl,16/60)
3.	İbret	"فَجَعَلْنَا هُمْ سَلْطًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ" "Onları, sonradan gelecek inkârcılara, geçmiş bir ibret kıldık" (Ra'd, 13/35)
4.	Örnek	"يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ" "Ey insanlar, size bir örnek verildi, şimdi ona iyi kulak verin". (Hac, 22/73)
5.	Daha iyi, en iyi	هُوَ أَمثلٌ قَوْمِهِ.

¹ Muhammed İbn Manzûr, **Lisânü'l-'Arab**, 3. bs (Beyrut: Dâr Sâdir yay, 1994), c. 11, s. 610; Muhammed Firuzabâdî, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, 8. bs, (Beyrut: er-Risâle yay, 2005), s. 1056; İsmâ'îl Fârâbî, **es-Sihâh**, thk: Ahmed Abdülgaffâr Attâr, (Beyrut: Dârü'l-'ilm yay, 1987), c. 5, s. 1816; Muhammed Ezdî, **Cemheretül-Lugat**, thk: Remzî Münîr, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn yay, 1987), c. 1, s. 432; er-Râgîb Asfahânî, **el-Müfredât fi Garibi'l-Kurân**, thk: Safvân ed-Dâvûdî, (Dimaşk: Dârü'l-kalem yay, 1412), s. 758; Ahmed Feyyûmî, **el-Misbâhu'l-Münîr fi Garibi's-Serhi'l-Kebîr**, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'ilmiyye yay), c. 2, s. 563; Mahmûd Zemahşerî, **Esâsü'l-Belâga**, thk: Muhammad Bâsil, 3. bs. (Beyrut: Darü'l-kütüb, 1998), c. 2, s. 193.

² "M s l" kökünden gelen bütün kelimeler ile anlamları "Arap Dilinde Kâmin Meseller" adlı tezde detaylı olarak anlatılmıştır. bkz: Yakup Kızılkaya, "Arap Dilinde Kâmin Meseller", (Atatürk Üniversitesi, Erzurum: 2014), s. 1-6.

		O, kavminin en iyisidir.
6.	Seçkin	هو مثيلٌ قومه. O kavminde seçkin biridir.
7.	Daha doğru	لو فعلت هذا لكان أمثل. Böyle yapsaydın daha doğru olurdu.
8.	Heykel, put	هذا التمثال قديم جدا. Bu heykel çok eskidir.
9.	Huzurunda dikilmek	مثل الرجل بين يدي سيده Falanca kendi efendisinin huzurunda dikilmiştir.
10.	Ceza ve Hüküm	"وَقَدْ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمُثَلَّاتُ" "Onlardan önce ibret alınacak birçok ceza gelip geçmiştir". (Ra'd, 13/6)

1.2. İstılâhî Manası

Mesel, ataların hayatları boyunca tecrübe ve müşahadelerine dayanmış olan fikirlerini kalıplaşmış kısa ve özlü sözlerle yansıtan, kuşaktan kuşağa aktarılan, genellikle aslı durumunu andıran halleri izah etmek ve örneklemek maksadıyla kullanılan anonim nitelikteki özdeyiştir.³

Araplar, tıpkı diğer milletler gibi kendi fikirlerini ve isteklerini hem etkili hem de kısa yoldan ifade etmek için meselleri kullanmışlardır. Müellifler telif ettikleri eserleri, şairler şiirlerini, hatipler konuşmalarını süslemek için meselleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Hayatın farklı alanlarında mesel kullanıldığı için bilginler ona önem vermişlerdir. Kendi eserlerinde meseli tanıtır onunla ilgili kendi görüşlerini zikretmişlerdir. Bazı müellifler meseli tanıtırken hem lügat ve ıstılâh manasını hem de muhtevasını içine alan bazı hususları zikretmişlerdir. Biz burada meselin tam olarak ne olduğunu ve ona ait özelliklerini anlamak için bu hususların bir kısmına dikkat çekmek isteriz:

³ İsmâil Durmuş, "Mesel", **DİA**, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 293.

İbnü'l-Mukaffa' (ö. 142/759) "Mesel, konuşmayı açıklayan, manayı izah eden, kulağa hoş gelen ve konunun ayrıntılarına kısa yoldan işaret eden sözdür" der.⁴

Ebû Ubeyd el-Kâsim bin Sellâm (ö. 224/838) "Meseller, Cahiliye ve İslam devirlerinde yaşayan Arapların hikmetidir. Arap toplumu meseller ile istedikleri şeyleri ifade ederler. Yani doğrudan söylemek yerine ima yoluyla merâmlarına varırlar" der.⁵

İbrahîm en-Nazzâm (ö. 231/845) "*İcâzü'l-lafz* (kısa ve özlü söz), *isâbetü'l-mana* (anlamın hedefe varması), *hüsnü't-teşbih* (benzerliğin güzelliği) ve *cevdetü'l-kinâye* (kinayenin niteliği) olmak üzere meselde başkasında bulunmayan dört özellik vardır. Söz konusu özelliklere sahip olan mesel belagatın zirvesindedir" diye tanımlar.⁶

İbnü's-Sikkît (ö. 244/858)'e göre: "Mesel, hakkında îrad edilen şeyden lafız itibarıyla ayrılan, ona manaca uygunluk gösteren sözdür."⁷

Muberrid (ö. 285/940) "Mesel, örnek denen misâldan alınmıştır. Mesel, dilden dile dolaşır. Bir durumun başka bir duruma benzetilmesine dayanır. Meselin asıl amacı benzetmedir." der.⁸

İbnü Abdi Rabbih (ö. 328/940) "Meseller; konuşmanın nakşı, lafzın özü ve anlamın süsüdür. Araplar meselleri seçmiş, Farslar onları öne almış ve her millet onları her zaman kullanmıştır. Meseller şiirden daha kalıcı, hitabet sanatından daha üstündür. Meseller kadar yaygın hale gelen bir söz yoktur" diye açıklar.⁹

İshâk bin İbrâhîm el-Fârâbî (ö. 350/961) "Mesel, Avâm ve havâssın lafzını ve manasını kabul gördükleri sözdür. Toplum, meselleri iyi ve kötü günlerde kullanmış, onlarla kendi dertlerini ifade etmiştir. Mesel, hikmetlerin en belîğidir" diye tanımlar.¹⁰

⁴ Abdullâh İbnü'l-Mukaffa', **el-Edebü's-Sagîr**, (İskenderiyye: Dâr İbnü'l-ğayyim yay), s. 38.

⁵ el-Kâsim İbn Sellâm, **Kitâbü'l-Emsâl**, thk: Abdülmecid Katâmîş, (Dârü'l-Me'mûn yay, 1980), s. 34.

⁶ Şihâbüddîn Nüveyrî, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, (Kahire: Dârül-kütüb yay, 2002), c. 3, s. 2.

⁷ Ahmet Bulut, "Arap Dil ev Edebiyatında Emsal", (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984), s. 90.

⁸ Nüveyrî, **age**, c.3, s. 2.

⁹ Şihâbüddîn İbnü Abdi Rabbih, **el-İkdü'l-Ferîd**, (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye yay) c.3, s.3.

¹⁰ Celalüddîn Süyûtî, **el-Muzhir fi Ulûmi'l-Lugat**, thk: Fuâd Mansûr, (Beirut: dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4998), c. 1, s. 375.

Ebu Hilâl el-Askerî (ö. 395/1004)'ye göre: "Mesellerin lafızları az, anlamları ise çoktur, onun için onlar sözlerin en kıymetli, en iyi ve en üstünüdür. Meseller bir ilimdir, ehemmiyet göstermeden hiç kimse ona vakıf olamaz".¹¹

İbn Miskeveyh (ö. 421/1030)'e göre: "*Meseller, hislerimizle anlayamayacağımız şeyleri anlaşılır hale getiren, ilimlerimiz içinde eşsiz bir yeri olan nesir türüdür. İnsanoğlu kendisine söylenen ve vehme dayanan, gözüyle görmediği ve işitmediği şeyler hakkında bilgi sahibi olmak ister. Bu tür durumlarda onlara yakınlarından bir şeyle örnek getirmek ve onunla tasvir etmek gerekir. Ancak böyle yapılırsa bu konu daha iyi anlaşılır. Mesel getirilince konu aklen ve hissi olarak daha açık hale gelir. İşte mesel getirmek bu ihtiyaçtan doğmuştur*".¹²

Meydâni (ö. 518/1124)'ye göre edebiyat ilimlerine ulaşmak için farklı yollar vardır, fakat bu yolların en çetin ve en önemlisi mesellerin yoludur.¹³

Yukarıda farklı müellif ve mütefekkirlerin tanım ve tarifleri dikkate alındığında şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

- Meseller benzetmeye dayanır.
- Meseller hem kısa hem de yaygındır.
- Mesellerde edebî özellikler bulunur.
- Meseller söylenmek isteneni kısa yoldan ifade eder.
- Meseller belli bir tabakaya ait değildir, herkesin malıdır.
- Meseller sadece edebî sahada değil, hayatın çok farklı alanlarında da kullanılabilir.

Ezcümle diyebiliriz ki; mesel, insanların tecrübelerine ve gözlemlerine dayanan, kulaktan kulağa, dilden dile dolaşan, halk arasında kabul görmüş, içinde ibret ve hikmet bulunan kalıplaşmış kısa ve özlü ifadedir.

¹¹ Ebu Hilâl Hasen Askerî, **Cemheretu'l-Emsâl**, (Beyrut: Dârü'l-Fikr), c. 1, s.3- 4.

¹² İdris Pullu, "Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007), s. 4.

¹³ Ahmed, Meydânî, **Mecma'u'l-Emsâl**, thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife), c. I, s. 2.

1.3. Türkçedeki Anlamı

Türkçede meseli karşılamak için farklı dönemlerde çeşitli terimler kullanılmıştır. Mesel yerine Eski Türkiye Türkçesinde *sav* terimi, Osmanlı Türkçesinde *darb-ı mesel* tabiri ve günümüzde ise *atasözü*, çoğul olarak da *atasözleri* terimi tercih edilmiştir.¹⁴ Numan Yazıcı, *Atasözleri ve Deyimleri* adlı eserinde meselin karşılığını ve muhtelif devirlerde mesel için kullanılan terimleri şöyle anlatır:

"Mesel kelimesinin Türkçedeki karşılığı çeşitli dönemlerde farklı ifadelerle dile getirilmiştir. Dîvânü Lügâti't-Türk'de özellikle "sav" sözcüğü ile anıldığı görülür. Zaman zaman kelâm-ı kibâr, hikmet, ulular sözü, ata-baba sözleri, deyişat tabirleri de kullanılır. Osmanlılar döneminde, özellikle Dîvân Edebiyatı'nda mesel, emsal ya da darb-ı mesel duruma uygun misal getirmek, misâlin vurgulanması kullanılır. Bunun etkisiyle olsa gerek o dönemde ve daha sonraki dönemlerde bu alanda yazılan eserlerin önemli bir bölümü "durûb-ı emsâl" olarak isimlendirilir. Buna örnek olarak Şinâsi'nin "Durûb-ı Emsâl-i Osmâniyye"si ve Ahmet Vefik Paşa'nın "Türkî Durûb-ı Emsâl'i" verilebilir. Günümüz Türkçesinde bunların yerine ata ve sözü kelimelerinden oluşan ve mürekkep, yani tek bir sözcük haline gelen atasözü çoğul olarak atasözleri tabiri kullanılmaktadır."¹⁵

Türk milleti, hayatın muhtelif alanlarında atasözlerini kullanmayı bir dil ve anlam tecrübesi aktarımı olarak görmüştür. Bu durum Türk bilginlerini atasözü terimi anlatmaya sevk etmiştir. Türk edebiyatının belli kaynaklarına bakıldığında atasözü teriminin ayrıntılı olarak açıklandığı görülmektedir. Biz burada atasözünün manasını iyice anlamak ve mesel terimiyle ilişkisini görmek için bu açıklamaların bir kısmını aktarmak istiyoruz:

Şinâsî (1826-1871) "Durûb-ı emsâl ki hikmetü'l avâmdır, lisânından sâdır olduğu gibi milletin mâhiyyet-i efkârına delâlet eder. Durûb-ı emsâl-i Osmâniyye ise cümleten manidardır" diye tanımlar.¹⁶

¹⁴ Meselin Türkçenin farklı dönemlerindeki karşılığını detaylı olarak görmek için bkz: Nuh Mustafa Beğenmez, "Atasözlerinde Günlük Hayat", (Yükse Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyonkocatepe Üniversitesi, 2013), s. 7-11.

¹⁵ Numan Yazıcı, **Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler**, (İstanbul: Rağbet yay, 2003), s. 25.

¹⁶ Ömer Asım Aksoy, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, (İstanbul: İnkılâp, 1988), c. 1, s. 57.

Ebüzziya (1849-1913) "Bir hadiseyi veya emri temsil tarîkıyla tarîf ile beraber bir hükmü tazammun ederler ki bu kabîlden olan kelâm-ı avâma “durûb-ı emsâl” itlâk olunur" diye açıklar.¹⁷

Türkçe sözlük'te atasözü "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mâl olmuş söz, darbı mesel"¹⁸ diye tanımlanmıştır.

Ömer Asım Aksoy ise "Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştırılan ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş öz sözler" diye açıklar.¹⁹

Yukarıda aktarılan açıklamaların ışığında atasözünü şu şekilde tarif edebiliriz: Atasözü ataların uzun tecrübelerine dayanan, içinde öğüt, ibret ve hikmet bulunan insanlar arasında kabul görmüş, yaygın olarak kullanılan, toplumun fikir, düşünce, din ve adetleriyle sosyal ve kültürel hayatını yansıtan kalıplaşmış özlü sözlerdir.

Görüldüğü üzere Türkçedeki atasözünün tarifi Arapçadaki meselin tarifinden çok da farklı değildir. Bu tariflerin ortak özelliklerinden biri, sözün *veciz* olmasıdır. Ayrıca tariflerde müşterek diğer bir husus, her iki milletin de atasözlerini toplumun aynası olarak görmesidir. Buna göre atasözleri, milletin fikirlerini ve tecrübelerini yansıtır. Yine yukarıdaki tariflerde "*darb-ı mesel*" tabirinin ortak olduğu görülmektedir. Aralarındaki fark ise Arapça mesel tariflerinde bir “benzetme”nin bulunmasıdır, ancak bu durum Türkçe atasözünün tariflerinde yoktur.

1.4. Arapça ve Türkçede Darb-ı Mesel

Yukarıda anlatıldığı üzere tariflerde "*darb-ı mesel*" tabirinin müşterek olduğunu dile getirdik. Bu terim Arapça ve Türkçe kaynaklarda sık sık kullanıldığı için “mesel” kavramından bahsedilmesi gerekmektedir.

Darb-ı mesel tabiri lügat olarak *örnek vermek* veya *getirmek*, *benzetmek*, *yere vurmak* ve *mesafe katetmek* anlamlarına gelmektedir. Istılâhî manası, bir hale veya hâdiseye münasip mesel veya atasözü getirmek demektir.²⁰ Şemsettin Sâmî (ö. 1322/1904) ünlü

¹⁷ Aksoy, *age*, c. 1, s. 60.

¹⁸ Türk Dil Kurumu **Türkçe Sözlük**, (Ankara: TDK yay, 1995) s. 155.

¹⁹ Aksoy, *age*, s. 37.

²⁰ Kızılkaya, *age*, s. 21.

eseri Kâmûs-ı Türki'de *ata* maddesinden bahsederken atasözünün *darb-ı mesel* anlamında kullanıldığını dile getirir. Sâmi'ye göre *darb-ı mesel*, mebnî 'ale'l-hikâye olup misâl gibi irat olunan meşhur sözdür.²¹

Söz konusu bu terime Kurân-ı Kerîm'de ve edebî kaynaklarda sık sık rastlanır. Kurân'da bir örnek göstermek, ibret veya mesaj vermek için meseller kullanılmıştır. Genellikle Kurân'da bir mesel geçtiğinde terim olarak örnek vermek manasına gelen "darb" kelimesi de geçmektedir. Örneğin "واضرب لهم مثلا أصحاب القرية إذ جاءها المرسلون"²² ayetinde darb ile mesel kelimelerinin birlikte kullanıldıkları dikkat çekmektedir.

Klasik Türk şairleri, iktibas yoluyla şiirlerinde darb-ı mesellere sıkça yer vermiş, bunları kullanırken sözün anlamını güçlendirmek kadar onların anlam özelliklerine de değinmişlerdir:

Sözde *darbü'l-mesel* îrâdına söz yok ammâ
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel (Nâbi)²³

Hikmetli sözler söyleme konusunda öne çıkan şair Nâbi'nin bu beyti, mesele verilen önemi gözler önüne sermektedir.

Kutsal metinlerde, şiir ve günlük hayatta kullanılan meseller, herhangi bir konunun veya meselenin aydınlatılmasına, kapalı bölümlerin açıklanmasına yardım eder. Böylece istenilen anlam darb-ı mesel ile kısa yoldan iletilmiş olur. *Darb-ı mesel* tabiri, Şemsettin Sâmi'nin de ifade ettiği gibi atasözü söylemek anlamında kullanılmıştır.²⁴

1.5. Mesel ve Yakın Kavramlar

Arapça mesel kaynaklarına bakıldığında meselin *hikmet ve tabir* ile karıştırıldığı görülmektedir. Hakikaten eski Arap kaynaklarında meselin özellikle de tabir ve hikmetten ayrılmadığı dikkat çekmektedir. Burada Mesel'e benzeyen tabir ve hikmetten söz edip benzerlikleri ve farklılıkları üzerinde durmak isteriz:

1.5.1. Mesel ile Tabir

²¹ Bu görüş ile ilgili bkz. Şemsettin Sâmi, "Darb", **Kâmûs-ı Türki**, (İstanbul: Dâr-ı Sa' âdet, 1317), 853.

²² "Onlara, o memleket halkını örnek ver. Hani oraya elçiler gelmişti." (Yasin, 36/13).

²³ İskender Pala, "Darb-ı Mesel", **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, (İstanbul: Kapı Yay. 2015) s. 106.

²⁴ Darb-ı mesel maddesi ile ilgili daha fazla bilgi almak için bkz: Abdülmecîd Katâmiş, **el-Emsâlu'l-'Arabiyye**, (Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 1988), s. 12-15; Kazılıkaya, **age**, s. 21-25.

Tabir "A b r/ ر ب ع" kökünden türetilmiş olup lügat olarak *rüyayı tabir etme, dile getirme, açıklama, anlatma ve ifade etme* anlamlarına gelmektedir.²⁵ Deyim anlamına gelen tabirin ıstılâhî manası; gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan, birden fazla sözcükten oluşan ve hayatın muhtelif alanlarında anlamı kuvvetlendirmek ve zenginleştirmek için kullanılan mecazi sözdür.²⁶

Arapça mesel kaynaklarında mesel tarifine uymayan bir çok tabir yer almaktadır. Mesel kaynaklarında mesel diye anılan tabirler (deyim) çoğunlukla aşağıdaki şekillerde geçmektedir:²⁷

a) Dua ve beddua ibareleri:

- Yeni evlenenler için "*bi'r-rifâ'i ve'l-benîn*"²⁸ kullanılır.
- Yolculuktan gelenlere "*kudûmen mübâreken*"²⁹ denir.
- Hac farızasını eda edenlere "*Haccen mebrûren*"³⁰ diye dua edilir.
- İnsan için genel olarak söylenen dua makamında "*Hayyâke'llâhu ve beyyâke*"³¹ denir.
- Beddua makamında "*la'anake'llâhu*"³² ve "*Ahzâke'llâhu*"³³ denilir.

b) Selam, tanışma, ibâdet ve günlük hayatta kullanılan ifadeler:

- "*Ehlen ve sehlen*"³⁴, "*lebbeyk*"³⁵ ve "*hanâneyke*"³⁶ gibi insanların günlük hayatta davranışları ile ilgili kalıplaşmış kısa ifadelerdir.
- "*Subhâne'llâhu*"³⁷, "*Hasbuna'llâhu ve nime'l-vekîl*"³⁸, "*velâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâhi*"³⁹ ve "*lebbeyka'llâhumme lebbeyke*"⁴⁰ gibi insanların ibâdetleri ile ilgili kısa sözlerdir.

²⁵ Yazıcı, **age**, s.31.

²⁶ Rudolf Sellheim, **el-Emsâlu'l-'Arabiyyetu'l-Kadîme**, çev. Ramadân 'Abdü'ttevâb, (Beyrut: er-Risâle), s. 30; Yazıcı, **age**, s. 31.

²⁷ Katâmiş, **age**, s.21-24.

²⁸ Mutluluklar ve bol çocuklar!

²⁹ Hoş geldiniz.

³⁰ Haccımız mübârek olsun!

³¹ Allah sana uzun ömürler versin!

³² Allah sana lanet etsin!

³³ Allah seni rezil etsin!

³⁴ Ailene ve seni rahatlatacak yere gedin. Türkçedeki karşılığı: Hoş geldin, safalar getirdin.

³⁵ Emret! Buyur!

³⁶ Bize acı!, Bize rahmet et!

c) Analık babalık ifadeleri:

Kurt için "*Ebû Ca'de*" ve "*Ebu'l-Hâris*", Tilki için "*Ebu'l-Husayn*", Maymûn için "*Ebu Zenne*", kibir için "*Ebû Zeyd*", açlık için "*Ebu Amre*", Mekke için "*Ummu'l-kurâ*", acele için "*Ummu'n-nedâme*"⁴¹ ve şarap için "*Ummu Hanîn*" ifadeleri kullanılır.

d) Oğulluk kızlık ibareleri:

Tecrübeli kimse için "*İbnü'l-eyyâm*"⁴², hitabete vakıf olan kimse için "*İbnü'l-akvât*"⁴³, Çakal için "*İbnu âvâ*", görüş için "*Bintü'l-fikr*"⁴⁴, söz için "*bintü'ş-şefeti*"⁴⁵ ve humma için "*bintü'l-meniyye*"⁴⁶ tabirleri kullanılır.

e) Tesniye bünyesindeki ifadeler:

Gündüz ve gece için "*cedîdân*", güneş ve ay için "*kamerân*", doğu ve batı için "*maşrîkân*" ve su ve hurma için "*esvedân*" tabirleri kullanılır.

f) Ef'al vezniyle başlayan tabirler:

"*Âmenu mine'l-arz*"⁴⁷, "*abhelu min Mâder*"⁴⁸, "*abtau min gurâb-i Nûh*"⁴⁹ ve "*Ahmaku min-Cuhâ*"⁵⁰ gibi mesel olarak alınan bu tabirler ve benzeri aslında kalıplaşmış deyimlerdir.

İşte yukarıda sevk edilen ibareler mesel değildir, çünkü onda mesel özellikleri bulunmamaktadır. Hakikaten mesel ile deyim arasındaki farklılıkları görmek ve onları birbirinden ayırmak çetin bir iştir. Ne var ki, Arapça mesel kaynaklarında mesel deyimle karıştırılmış olup bazı yerlerde bazı ibareler mesel olarak sayılmıştır. Ancak mesel deyim ne kadar benzerse benzesin onu ayıracak özellikleri vardır. Burada bu

³⁷ Allah'ı tenzih ederim.

³⁸ Allah bize yeter, o ne güzel dosttur.

³⁹ Allah'tan başkasında güç ve kurdet yoktur.

⁴⁰ Buyur ey Allahım buyur! Ben emrindeyim.

⁴¹ Pişmanlığın anasıdır.

⁴² Günlerin oğludur.

⁴³ Sözlerin oğludur.

⁴⁴ Düşüncenin kızıdır.

⁴⁵ Dudağın kızıdır.

⁴⁶ Ölümün kızıdır.

⁴⁷ Yerden daha güvenli.

⁴⁸ Mader denen kimseden daha cimri.

⁴⁹ Nuh'un kargasından daha yavaş.

⁵⁰ Cuhâ'dan daha ahmak.

çalışmada mesel ile tabir (deyim) arasındaki benzerlikler ve farklıklar gösterilmeye çalışılmıştır:

- Mesel ve tabir oldukları gibi lafızları değişmez, yerine başka lafızlar da gelmez.
- Mesel, kısa ve özlü olduğu gibi tabir de kısa ve özlüdür.
- Mesel bir şeyi kanıtlamak için kullanılırken tabir ise bir fikir söylemek ya da bir bilgi vermek için zikredilir.⁵¹
- Mesel genel bir hüküm ifade eder, tabir ise böyle bir durum ifade etmez.⁵²

Türkçede *tabir* teriminin karşılığında Osmanlı döneminde yine *tabir* kelimesi kullanılır, günümüzde ise *deyim* terimi kullanılmaktadır. Türkçede “*deyim*”in tanımı kısaca şöyledir: "*Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümcedir*".⁵³

Hakikaten klasik Arap edebiyatında mesel ve tabirin birbiriyle karıştırıldığı gibi Osmanlı edebiyatında da atasözü ve deyim birbiriyle karıştırılmıştır.⁵⁴ Osmanlı edebiyatında XIX. yüzyılın sonlarına kadar atasözünün deyimden ayrıldığı ve ikisinin "mesel" ve "ata sözü" gibi bir başlık altında değerlendirildiği görülmektedir. Günümüzde ise bu iki terimin birbirinden ayrılıp ayrı ayrı değerlendirildiği görülmektedir.⁵⁵

1.5.2. Mesel ile Hikmet

Hikmet "h k m/ ح ك م" kökünden üretilmiş olup lügat olarak *bilmek, tam olarak bir iş yapmak, ince bir zihniyete sahip olmak ve engellemek* anlamlarına gelmektedir.⁵⁶ Vecize veya özdeyiş anlamlarına da gelen hikmet, terim olarak genellikle peygamberler,

⁵¹ Rabbaa Rababa, "Abdullâh Kudsi ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi), s. 13.

⁵² Yazıcı, *age*, s. 31.

⁵³ Aksoy, *age*, c.I, s. 52.

⁵⁴ Yazıcı, *age*, s. 31.

⁵⁵ Rababa, *age*, s. 10.

⁵⁶ İbn Manzûr, *age*, c.12, s.141-145.

filozoflar, bilginler, şairler veya bu statüye sahip kimseler tarafından söylenen, gerçek ve derin manalar içeren, nasihat vermeyi amaçlayan ince sözlerdir.⁵⁷

Arapça mesel kaynakları incelendiğinde yine meselin hikmetle karıştırıldığı, meselin tarifine ve biçimine uymayan çeşitli hikmetler bulunduğu görülmektedir. Mesel ile hikmet arasındaki benzerliklerin farklılıklardan daha çok olduğu, eski kaynakların bunları birbirinden ayırmaya çalışmadığını görmekteyiz. Aslında bazı yerlerde meselleri hikmetten ayırmak zor olsa bile, bunların birbirinden ayırmanın gerekli bir iş olduğu düşüncesi ağır basmaktadır. Birkaç maddede mesel ile hikmet arasındaki farklılıklara bakalım:

- Mesel genellikle dolaylı olup düşündürmeye yönelik iken hikmet anlama doğrudan işaret eder.⁵⁸
- Mesel bir şeyi kanıtlamak için kullanılırken hikmet bir öğüt veya uyarı vermek için kullanılır.
- Mesel her zaman kısa ve özlü olurken hikmet hem kısa hem de uzun olabilir.
- Mesel toplumun her kesimini ilgilendiren bir anonimlik taşırken hikmet sadece peygamberler, filozoflar, bilginler, şairler gibi üst seviyeli kimseler tarafından söylenir.⁵⁹

Aslında yukarıda getirilen farklılıklara rağmen bazen onların aralarında önemli bir bağ vardır. Bazı Arap kaynaklarına göre hikmet, meselin şartlarını sağlarsa mesel olarak kabul edilebilir. Başka bir deyişle, hikmet kısa ve özlü olup yaygınlaşırsa mesel olarak sayılabilir⁶⁰. "*Es-sirru emânetun*⁶¹", "*maktelu'r-recüli beyne fekkeyyhi*⁶²", "*muâdetü'l âkili hayrun min musâdaketü'l-ahmaki*⁶³" ve "*el-maâziru mekâzibun*⁶⁴" gibi meseller önceden hikmet olup yaygınlaşıp toplum içinde sıkça kullanılmaya başlanmasıyla mesel haline gelmiştir.

⁵⁷ Katâmiş, **age**, s.16-18; Rudolf, **age**, s. 32; M. Tevfik Ebû Alî, **el-Emsâlu'l-'Arabiyye ve'l-'Asru'l-Câhili**, (Dârü'n-nefâ'is, 1988), s. 48. Rababa, **age**, s. 8.

⁵⁸ Kızılkaya, **age**, s. 26.

⁵⁹ Katâmiş, **age**, s.18

⁶⁰ Askerî, **age**, c.1, s.7.

⁶¹ Sır emanettir.

⁶² Kişinin ölümü iki çenenin arasındadır.

⁶³ Bir âkilin düşmanlığı bir ahmakın dostluğundan daha hayırlıdır.

⁶⁴ Dolaylı konuşmalar yalandır.

Türkçede hikmet yerine eski kaynaklarda özellikle vecîze kelimesi kullanılmıştır. Günümüzde ise vecîze yerine daha çok özdeyiş kelimesi tercih edilmektedir. Türkçede özdeyiş: "Söyleyeni belli olan, kısa fakat geniş mana ifâde eden özlü söz"⁶⁵ olarak tarif edilmiştir.

1.6. Mesellerin Önemi

Meseller buldukları toplumun dinî, ahlâkî, siyâsî, ekonomik, yaşam tarzı ve genel olarak sosyal hayatını yansıtırma konusunda önemli roller oynar. Bazı meseller insanların belli bir dönemde yaşadıkları savaflara ve karşılaştıkları ekonomik sıkıntılara işaret eder. Bazı meseller toplumun doğum, düğün, evlilik, ölüm, bayram gibi hayatın geçiş dönemlerindeki ritüellerine ışık tutar. Bu bağlamda örf, âdet ve geleneği de yansıtır. Ayrıca bazı meseller köylü ve şehirlilerin hayatlarını tasvir eder, bazen de toplumun gelişmiş ve gerileme devirlerini anlatır.⁶⁶ Mesellerden bir toplumun görgü kuralları, ahlâkî değerleri ve hayata bakış açıları rahatlıkla çıkarılabilir.

Mesellerin bir kısmı eğitim yönünden değerlendirildiğinde toplum normlarına uymayan davranışları kaldırmak ve iyi davranışlara teşvik etmek amacıyla söylendiği dikkat çekmektedir. Meseller bir toplumun öncekilerinden sonrakilerine âdetleri, fikirleri, tecrübeleri, müşahedeleri ve davranışlarını aktarmakta ve bu şekilde yeni nesillere rehberlik edip karşılaştıkları sorunlara çözüm yolları sunmaktadır.⁶⁷

Mesellerin, dil bakımından da değerlendirildiğinde şiirde, hitabette, tartışmada, dilbilgisinde, edebiyatın çeşitli dallarında ve hayatın farklı alanlarında savunulan düşüncelere delil olarak getirildiği ve böylece söylemlerin çok daha etkili ve daha inandırıcı olduğu fark edilmektedir.⁶⁸

Aslında meseller sadece toplumun sesi⁶⁹ değil aynı zamanda sözlerin kandilidir.⁷⁰ Meseller; şiir, hitabet ve diğer nesirlerin anlamlarını kuvvetlendirmekten ziyade onları süslemektedir. Meseller, söze nefes ve güzellik verir, onu güçlendirir, sözün kıymetini

⁶⁵ Yazıcı, **age**, s. 28.

⁶⁶ Ahmed Emin, Zehra Özli, "Arap Edebiyatında Meseller", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 14, S. 26 (2012/2), s. 223.

⁶⁷ Kızılkaya, **age**, s.11.

⁶⁸ Kızılkaya, **age**, s.11.

⁶⁹ Kızılkaya, **age**, s.11.

⁷⁰ Alî Tevhîdî, **el-Basâ'ir vez-Zahâ'ir**, thk: Vidâdü'l-Kâzî, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1988), C. 1, s. 162.

de arttırır, insanlara istenilen fikri hem kısa yoldan ifade eder hem de rahatlıkla insanları inandırır. Tarihe -özellikle de İslam tarihine- bakıldığında Arap, Fars ve Türk âlimlerinin kendi fikirlerini daha zarif bir içimde ifade etmek için mesellere başvurdukları görülür. Yine mesel konusunda İslam bilginleri gerek Arap gerek Türk bilginlerinin telif ettikleri kaynaklar incelendiğinde, mesellerin sözü süslemek ve istenilen fikri kestirmeden ancak daha etkili iletmek için kullanıldığı fark edilir. Mesela, İbnü Abdi Rabbih " الأمتال، هي وشي الكلام، وجوهر اللفظ، وحلي المعاني " ifadesiyle mesellerin sözün nakşı, kelimenin özü ve anlamın süsü olduklarını söylemektedir.⁷¹

Alî Hüseyin Efendi (ö. 1057/1648) *Ukûdu'l-Ukûl* adlı eserinde de genel olarak şiiri bir güzele benzetir ve şairlerin bu güzeli mücevher gibi mesellerle süslediklerini beyan eder: "*Ma'rifet-i emşâl-i 'Arab ki e'azz-i me'âlib-i fûnûn-i edebdür, ebkâr-ı efkâr-ı şu'arâ bu hulle-i rengîn ile zînet bulur ve 'arâyis-i nefâyis-i kelimât-ı bülegâ bu gevher-i şemîn ile müzeyyen olur.*"⁷²

Âsımzâde Hâmid de hem nesir hem de şiirin mesellerle daha manalı ve daha görkemli olduğunu şöyle ifade eder:

*Şîr ü inşâ anuñla muhkem olur
Kime îrâd olunsa mülzem olur*

*Üdebânîñ cem'î -i âşârı
Şu'arâ-yı kirâmîñ eş'ârı*

Bütün bu görüşler incelendiğinde gerek Arap gerek Türk müelliflerin mesellerin hem istenilen anlamı güçlendirmek hem de sözleri, konuşmaları ve şiirleri süslemek için kullandıkları konusunda hemfikir oldukları görülmektedir. Başka bir deyişle söylemek gerekirse, Müslüman edebiyatçılar edebî sahadaki her konuda ve hayatın her alanında bir sözün müessir olabilmesi için içinde onu güzelleştiren meselleri ihtiva etmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Bu yönüyle meseller, yazın hayatının süsü olarak görülmüş, vazgeçilmez bir değer olarak kullanılmıştır.

1.7. Mesellerin Derlenmesi

⁷¹ Bu görüş ile ilgili bk. İbnü Abdi Rabbih, *age*, c. 3, s. 3.

⁷² Alî Hüseyin, *Ukûdu'l-'Ukûl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, 5242, 2a; Rababa, *age*, s. 42.

Günlük ve edebî hayatın her alanında kullanılan mesellerin nitelikleri, mahiyet ve dil özellikleri bilginlerin dikkatini çekmiştir. Bilginler buldukları toplumda mesellerin söze ne kadar süs kattıklarını, anlamı ne kadar güçlendirdikleri ve dinleyenleri ne kadar inandırdıklarını gördükleri için meselleri toplamaya ve şerh etmeye başlamışlardır. Çalışmanın bu kısmında Arapça ve Türkçe mesel-atasözü- derlemeleri genel anlamda değerlendirilmiştir.

1.7.1. Arapça Mesellerin Derlenmesi

Arap toplumunda revaçta olan ve önemli bir yere haiz mesellerin derlenmesinin Câhiliye dönemine kadar uzandığı söylene de sözkonusu döneme ait herhangi bir eser veya yazılı kaynak ele geçmediğini hatırlatmak gerekir. Çalışmamızın esnasında müracaat ettiğimiz kaynaklara göre mesellerin derlenmesi Emevî döneminde başlamıştır. Fakat o dönemde mesel konusunda telif edilen mesel kitaplarının mevcut olmadığını belirtmek isteriz. Yapılan araştırmalara göre mesel alanında bize ulaşan ilk mesel eseri Abbâsî dönemine aittir. Bu dönemde yapılan mesel derlemeleri önceki dönemlere göre bir hayli fazladır. Ancak elimize geçen mesel kitaplarının sayısı yine azdır. El-Meydânî *Mecma'ul'-Emsâl* adlı eserinin ön sözünde kendisinden önce mesel sahasında elli kaynağa dayandığını söylese de günümüze ulaşan eserler bu sayıda değildir.⁷³ Araştırmalara göre, günümüze ulaşan ilk mesel kitabı, Abbasî döneminde yaşayan Mufaddel bin Muhammed ed-Dabî'nin (ö. 170/786) *Kitâbü'l-Emsâl* eseridir. Kronolojik olarak bize ulaşan diğer mesel derlemeleri aşağıdaki gibidir:⁷⁴

- Muerric es-Sedûsî'nin (ö. 195/810) *Kitâbü'l-Emsâl*'i.
- El-Kâsim bin Sellâm'ın (ö. 224/858) *Kitâbü'l-Emsâl*'i.
- Ebû İkrime ed-Dabî'nin (ö. 250/864) *Kitâbü'l-Emsâl*'i.
- Muhammed el-Enbârî'nin (ö. 327/938) *Ez-Zâhir fî Maânî Kelimâti'n-Nâs*'i.
- Hamze el-Asbahânî'nin (ö. 351/962) *ed-Durretu'l-Fahire fî'l-Emsâl ellefî alâ Ef'al*'ı.
- el-Hasan bin Hilâli'l-Askerî'nin *Cemheretü'l-Emsâl*'i

⁷³ Meydânî, *age*, c. s.1.

⁷⁴ Günümüze ulaşan ve ulaşmayan diğer mesel derlemelerini öğrenmek için bkz: katâmiş, *age*, s. 39-122; Selheim, *age*, s. 71-84/157-218; Pullu, *age*, s. 32-38; Kızılkaya, *age*, s. 45-51.

- Ahmed el-Meydânî'nin Mecm'au'l-Emsâl'i.
- Mahmûd ez-Zemahşerî'nin (ö. 538/1143) el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arab'ı.⁷⁵

1.7.2. Türkçe Atasözlerinin Derlenmesi

Türkler de Arap, Fars ve diğer milletler gibi kendi atasözlerini derleyip şerh etme ihtiyacı hissetmiştir. Yine Türklerin atasözlerini ne zaman kaydetmeye başladıkları bilinmese de elimizdeki bilgilere göre atasözlerine Göktürk Abideleri, Yusuf Hâs Hâcib'in (ö. 463/1070) *Kutadgu Bilig'i*, Kaşgarlı Mahmud'un (ö. 496/1102) *Divânu Lügati't-Türk'ü*, Edîb Ahmed'in (ö. 545/1150) *Atebetü'l-Hakâyik'i* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* gibi ilk yazılı metinlerde rastlanması mümkündür. Ayrıca, Türk tarihi boyunca özellikle Osmanlı tarihinde Türk atasözlerinin şiirlerde yoğun bir şekilde geçtiğini unutmamak gerekir.⁷⁶ Yapılan araştırmalara göre Osmanlı sahasında atasözü derlemelerine XVI. yüzyılda başlanmıştır.⁷⁷ Yazarı bilinmeyen *Durûb-ı Emsâl* adlı eser, Osmanlı edebiyatı sahasında atasözleri konusunda bilinen ilk eserdir. Söz konusu bu eserden sonra ortaya çıkan eserler kronolojik olarak aşağıdaki gibidir:⁷⁸

- Edirneli Hıfzî'nin (ö.) *Manzûme-i Durûb-ı Emsâl'i*.
- Edirneli Ahmed Bâdî Efendi'nin (ö. 1255/1839) *Atasözleri Kitabı*.
- Şinâsî'nin (ö. 1288/1871) *Durûb-ı Emsâl-ı Osmâniyye'si*.
- Ahmed Vefik Paşa'nın (ö. 1309/1891) *Müntehabât-ı Durûb-ı Emsâl'i*.
- Tekkezâde Mehmed Said'in (ö. 1331/1913) *Durûb-ı Emsâl-i Türkiyye yahut Atalar Sözü*.
- Alî Emîrî'nin (ö. 1343/1924) *Durûb-ı Emsâl'i*.

⁷⁵ Rababa, *age*, s. 42.

⁷⁶ Bazı divanlarda geçen Türkçe atasözlerini görmek için bkz. Bayram Ali Kaya, "Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2001 ; Emrah Gülüm, "XV. Yüzyılın İlk Yarısında Te'lif Edilen Divânlarda Atasözleri ve Deyimler" (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013), s. 17-270; Bayram Ali Kaya, "Azmîzâde Hâleti Divânı'nda Atasözleri ve Deyimler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 118/1999.

⁷⁷ Sinan Gönen, "Batı Türklerinin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma", (Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2006) s. 101; Beğenmez, *age*, s. 11

⁷⁸ Gönen, *age*, s. 101-110; Beğenmez, *age*, s. 11-21.

1.8. Mesellerin Tercüme ve Şerhleri⁷⁹

Bilindiği üzere Türkler, eğitim ve kültüre son derece önem verir. Bu bağlamda İslam'la tanıştıktan sonra Arap ve Farslardan gelen edebî ürünlere ciddiyetle eğilmiş, topluma faydalı olan kaynakları Türkçeye çevirmişlerdir. Arapça ve Farsçadan tercüme edilen eserlere bakıldığında mesel konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Başka bir deyişle, Türk bilginleri sadece Türkçe atasözlerini toplamakla yetinmemiş, aynı zamanda halka ve özellikle de edebiyatçılara katkı sağlamak üzere Arapça ve Farsça meselleri de Türkçeye çevirip şerh etmişlerdir. Aslında bu tür tercüme faaliyetlerinin odağında doğrudan halka faydalı olmaktan ziyade Arap, Fars ve Türk milletleri arasında ortak bir kültür ve medeniyet oluşturma gayesi vardır. İslamî edebiyat olarak adlandırılan saha, bu ortak kültür ve medeniyetin beslediği sahadır.

Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'i, hiç şüphesiz mesel konusunda tercüme ve şerh edilen tek eser değildir. Söz konusu bu eserden başka eserlerin de bulunduğunu hatırlatmak isteriz. Yapılan araştırmalara göre Arapça ve Farsça mesellerin tercüme ve şerhleri, XVI. yüzyılda ivme kazanmıştır. Bu alanda tercüme ve şerh edilen eserlerle ilgili özel bir çalışma bulunmadığını ve şimdiye kadar tercüme edilen mesel kitaplarının sayısının bilinmediğini belirtmekte fayda vardır. Biz burada mesel konusunda gerek Sadık Yazar'ın *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği* adlı tezindeki *Atasözü ve Vecizelerin Tercüme ve Şerhleri* bölümünde geçen eserleri gerekse de yaptığımız literatür taramasında bulduğumuz Türkçe eserleri kronolojik olarak sıraladık:

1.8.1. Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî(ö.1021/1612), *Nevâdirü'l-Emsâl*⁸⁰

Osmanlı devletine sonradan göç etmiş olan Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî Özbekistan'ın Taşkent şehrinden geldiği için Taşkendî; mensup olduğu tarikat

⁷⁹ Bu kısım hazırlanırken çoğunlukla Sadık Yazar'ın mesel konusunda Arapça ve Farsçadan tercüme ve şerh edilen eserler hakkındaki çalışması dikkate alınmıştır. bkz. Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011), s.961-965.

⁸⁰ Mîrek Muhammed Nakşibendî, *Nevâdirü'l-Emsâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Atf Efendi, No. 2051/2.

dolayısıyla da Nakşibendî mahlaslarıyla bilinmektedir. Doğumu, ölümü, ailesi ve eğitimi hakkında ciddi bir bilgi bulunmamaktadır.⁸¹

Yapılan araştırmalara göre Taşkendî'nin *Nevâdirü'l-Emsâl* adlı eseri mesel sahasında tercüme edilen ilk eser olup 1020/1611 yılında Şiraz'da yazılmıştır. Bu eserde Farsça mesellerin tercümesini yapan mütercim, eserine Farsça bir mukaddime ile başlayıp hamdele ve salvele getirerek yeniden Farsça ile kendi eserinin yazılış sebebini anlatmıştır. Mütercim, mukaddimesinde Farsça meselleri derlerken Enverî, Hakânî, Muhlisî-i Bedahşânî, Firdevsî-i Tûsî ve Nizâmî gibi Fars şairlerinin divanlarını taradığını beyan eder. Mütercim yine söz konusu mukaddime de eserinde geçen meselleri Arap harflerine göre tasnif ettiğini söyler ve kıymeti dolayısıyla eserine "Nevâdirü'l-Emsâl" ismini verdiğini kaydeder.

Gerçekten de Taşkendî, eserini hazırlarken Fars edebiyatında bilinen önemli şairlerin divanlarını büyük oranda taramış ve bu taramanın sonunda şairlere ait kaside, gazel ve rubailerde tespit edilen atasözleri ve deyimleri ve atasözü haline gelen beyitleri eserine almıştır.⁸² Eser genel olarak değerlendirildiğinde mütercimin eserinde geçen mesellerin bazılarının kullanım yerleri, bazılarının da Türkçe anlamları ve bazılarının da asıl hikâyelerini anlatmaya özen gösterdiği fark edilir.

1.8.2. Âlî Hüseyin Efendi (ö. 1058/1648), *Ukûdu'l-Ukûl*.⁸³

XVII. yüzyılda yetişmiş olan Âlî Hüseyin, meşhur Nefî'nin öğrencilerinden biri olup Edirneli bir şair, mütercim ve tarihçidir. Mütercimin *Ukûdu'l-Ukûl* eserinin yanında *Divân*, *Riyâzu'r-rahme*, *Şehâdetnâme*, *Riyâzu't-terâcim* ve *Münşeât* adlı eserleri vardır. Ayrıca Hz. Âdem'in zamanından kendi zamanına kadar ortaya çıkan olaylara dair *Târih-i Umûmî* eserini telif etmiştir. Âlî Hüseyin Efendi'nin eserindeki şu ifadeler bize edebî kimliği hakkında ipuçları sunmaktadır:

Ne bilsin çektiğim peymâne-i hûn-ı ciğer zevkin
Elinden her ki dehrin sâgar-ı zehr-i sitem çekmez.

Gehî nâr-ı celâlin şu'lesi ahcârdan zâhir

⁸¹ Erem Yıldız, "Mîrek Muhammed Nakşibendî Taşkendi'nin Nevâdirü'l-Emsâl Adlı Eseri", Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2017), s. 1.

⁸² Erem Yıldız, *age*, s. 2.

⁸³ Hüseyin, *age*.

Gehî nûr-ı cemâlin pertevi eşcârdan peydâ

Nâr-ı gam, nûr-ı safâ hep bir çerâğın pertevi
Çeşm-i irfân ile baksan arada bîgâne yok

Bu beyitler onun maharetli bir şair olduğunu gösterir.⁸⁴

Hakkında ulaşılan verilere göre Arapça mesel sahasında tercüme yapan ilk mütercim olan Âlî Efendi, Yusuf Hıviyyi'nin (ö. 549/1154) *Ferâidü'l-Harâ'id* adlı eserine dayanarak bazı Arapça meselleri derleyip tercüme ve şerh etmiştir. Derlediği meselleri bir eser haline getirip ona *Ukudul-Cevâhir* adını vermiş ve eserini Hüsrev Paşa'ya sunmuştur.⁸⁵ Mütercim, söz konusu bu esere hamdele ve salvele ile başlayıp mukaddimesinde Arap mesellerinin öneminden söz ederek şiir, kelam ve hitabetin mesellerle ne kadar ziynet bulduğunu anlatmaya çalışmıştır. Daha sonra *sebeb-i telif* bölümüne geçen mütercim, kendi devrinde mesel alanında ciddi çalışmaların bulunmadığını özellikle Arapça mesellerle ilgili kaynağın hemen hemen hiç olmadığını, bu boşluğu görüp doldurmaya karar verdiğini uzun uzun anlatır. Hıviyyi'nin eserine dayanarak kendi eserini ortaya koyduğunu etraflıca açıklar. Hakikaten Âlî Efendi'nin eserine genel olarak bakıldığında kendi mukaddimesinde bahsettiği "*selîsü'l-lafz ve kesîrû'l-istimâl*" meselleri, yanî insanlar arasında yaygınlaşmış özlü ve kısa meselleri seçip onları "Türkiyâne bir tabîr ile tefsîr" etmek istediğini görürüz. Mütercim, genel olarak bahsettiği yöntemle çalışmıştır.

Âlî Efendi, seçtiği Arapça meselleri, Arap harflerine göre alfabetik olarak tasnif edip onları Türkçeye tercüme etmiştir. Ardından bu mesellerin kullanım yerleriyle asıl hikâyeleri veya menşelerini açıklamıştır. Âlî Efendi'nin eseri genel olarak incelendiğinde seçilen mesellerin zaman bakımından Câhiliye, Erken İslam, Emevî ve Abbâsî dönemlerine ait oldukları, konu bakımından ise onların aile, güzel ve kötü ahlak, cimrilik, cömertlik, yiğitlik ve korkaklık gibi çeşitli konuları ihtiva ettiği görülür.

⁸⁴ M. Tâhîr Bey, **Osmanlı Müellifleri**, (İstanbul: Matba'a-ı 'Âmire,1914), c. 3. S. 4. Hayatı ve Divanı için bkz. İsmail Arıkoğlu, "Âli (Edirneli Hüseyin Efendi), Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni", (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1999).

⁸⁵ Halil İnalçık, "Hüsrev Paşa", **DİA**, c.19, (İstanbul, 1999): 37-40; Rababa, **age**, s. 37.

1.8.3. Mehmed Birgivî Riyâzî (ö. 1054/1644), *Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl*.⁸⁶

Türk şair, edip ve tezkire yazarlarından biri olan Riyâzî, babası Birgi kasabasından olduğu için Birgivî lakabıyla anılmıştır. Eğitimini tamamlayan Riyâzî, Ahmed Paşa Medresesi, Dâvûd Paşa Medresesi, Fatma Sultan Medresesi gibi medreselerde ders vermiştir. Daha sonra Yenişehir, Halep, Şam, Kudüs ve Kahire gibi Osmanlı devletinin farklı yerlerinde kadılıklar yapmıştır. Söz konusu eserinin yanında *Riyâzu's-Şuara*, *Dîvân*, *Sâkî-Nâme*, *Risâle fî İlmi'l-Beyân* adlı eserleri de bulunmaktadır. Şiir konusunda kendisinden öncekilerden etkilendiği gibi sonrakileri de etkilemiştir. Kendisinden bahseden bütün kaynaklar onun 1054/1644 yılında vefat ettiği hususunda birleşirler.⁸⁷

Riyâzî'nin *Düstûru'l-Amel* adlı eseri Farsça mesellerinin tercümesi olup tahminen 1050/1640 civarında yazılmıştır. Bazı Farsça mesel ve deyimleri tercüme eden Riyâzî âdet üzere eserine hamdele ve salvele ile başlayıp Farsçanın öneminden bahsederek yaptığı derleme hakkında şu bilgilere yer verir:

"... *Şafha-i zamîrde bu ma'nayı naqş u taşvîr itdi ki sühan-şinâsân-ı yarân-ı Acem'den telakkî itdügi emsâl ve isti'mâlâtından belki ba'zî letâyif-i mezâyâ ve nevâdir ü nikâtdan bir muhtasar mecmû'a cem'ine bezl-i kudret...*"

Alıntıda da görüldüğü üzere Riyâzî, Fars şairlerine dayanarak ince ve güzel anlamlara yer veren kısa bir mecmua hazırlamıştır. Riyâzî bu bilgileri verdikten sonra topladığı meselleri Arap harflerinin sırasına göre tasnif edip onları şerh etmeye özen gösterdiğini beyan eder. Eserinde meseller ve deyimlerden bahsederken delil olarak birer beyti örnek verdiğine de dikkat çeker.

1.8.4. Şuûrî Hasan Efendi (ö. 1103/1691), *Ferheng-i Şuûrî*.⁸⁸

Hayatı ve ailesi hakkında fazla bilgi bulunmayan Şuûrî Hasan Efendi aslen Haleplidir. Mütercim gençken ilimle meşgul olup Farsçayı iyi derecede öğrenmiştir. Şair, dilci, mütercim, musikişinas ve hekîm olarak tanınan Şuûrî, Edirne ve İstanbul'da Maliye Kalemî kâtipliğinde bulunmuş olup bu meslekte yükselerek başkâtip unvanını

⁸⁶ Mehmed Riyazî Birgivî, *Düstûru'l-Amel fî Durûbi'l-Emsâl*, Süleymaniye kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan. No. 110/3.

⁸⁷ Hafsa Ayyıldız, "Riyâzî Muhammed Bin Mustafa el-Birgivî ve 'el-Ağlât' Adlı Eseri" (Yüksek Lisans Tezi, Rize: Rize Üniversitesi, 2010) s. 9-14.

⁸⁸ Hasan Efendi Şu'ûrî, *Ferheng-i Şu'ûrî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No. 3242.

kazanmıştır. Eldeki bilgilere göre şair, İstanbul'da Kalem kâtipliği görevinde iken 1103/1691 tarihinde vefat etmiştir. Mütercimın söz konusu eserin yanında *Divân*, *Terceme-i Pend-i Attâr ve Tadîlü'l-Emzice* eserleri de bulunmaktadır.⁸⁹

Büyük sözlüklerden biri olarak anılan *Ferheng-i Şuûrî*, Farsça-Türkçe bir sözlük olup 1092/1681 senesinde İstanbul'da tamamlanmıştır. Eseri on iki yıl boyunca hazırlayan Şuûrî, bu eseri *Lisânü'l-Arab* sözlüğüne nazire olarak yazıp onu *Lisânü'l-Acem* adıyla devrin veziri Musâhib Mustafa Paşa'ya (ö. 1686) ithâf etmiştir. Şuûrî eserini hazırlarken daha önce ve kendi devrinde yazılmış lügatleri inceleyip hepsinde geçen kelimeleri ve anlamları bir araya getirmiştir. Müellif eserini yazarken metinde geçen kelimeleri üstün, kesre ve fetha sırasına göre tasnif etmiştir. Eser bir mukaddime, iki defter ve bir hâtimedden müteşekkildir. Müellif mukaddime bölümünde Farsça harfleri ve bunların Farsça gramerindeki yerlerini değerlendirir. Birinci defterde bazı Farsça meseller ve deyimlerin kullanılışlarına dair anlam bilgisini aktarır. İkinci defterde ise alfabetik sıraya göre dizilmiş olan kelimelerin anlamları verilmiştir. Hâtime kısmında Şuûrî'nin temennileri ve dua beklentisi vardır. Eser genel olarak okunduğunda Arapça ve Farsça pek çok mesel ve deyimın bulunduğu ve bunların tercüme edilip şerh edildiği görülmektedir. Ayrıca eserde geçen meseller ve deyimlerin anlamlarını kuvvetlendirmek için Arapça, Farsça ve Türkçe beyitler örnek olarak verilmiştir.⁹⁰ Eser üzerinde çalışmalarını sürdüren Ozan Yılmaz, sözlüğü dört cilt halinde yayıma hazırlamıştır.⁹¹

1.8.5. Abdullâh Kudsî (ö. 1129/1717), *Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye*.⁹²

Hayatı ve ailesi hakkında fazlaca bilgiye sahip olmadığımız Kudsî'nin asıl adının Abdullah olduğu ve Aydın'ın Alaşehir beldesinde doğduğu bilinmektedir. Kudsî, çocukluk döneminde tahsil ettiği çeşitli ilimleri öğrendikten sonra 1687 yılından itibaren müderrislik mesleğine başlar. Eldeki bilgilere göre Kudsî, kendisini ulûm-ı Arabiyye'de iyi yetiştirmiş, şiir ve inşa alanlarında öne çıkmıştır. Mütercim ve şair olan Kudsî'nin söz konusu eserinin yanında *Tercüme-i Tibrü'l-Mesbûk fîmâ Yahtâcûne*

⁸⁹ Vildan Coşkun, "Şuûrî: Hayatı, Eserleri, Sanatı", **Hekim Şair olunca Şu'ûri Kitabı**, ed: Mükerrerem Bedizel Aydın, Vildan S. Coşkun, (İstanbul: Kitabevi 2018), s. 13-15.

⁹⁰ Ozan Yılmaz, "Bir Şuûr Eseri: Ferheng-i Şu'ûrî", **Hekim Şair Olunca Şu'ûri Kitabı**, s. 25-46.

⁹¹ Ozan Yılmaz, **Lisânü'l-Acem, Ferheng-i Şu'ûrî**, (İstanbul: Yazma Eserler Yay, 2019).

⁹² Abdullâh Kudsî, **Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye 4928.

İleyhi'l-Mülûk, Divânçe ve Tercüme-i el-Berkü'l-Yemâni fi'l-Fethi'l-Osmânî adlı eserleri vardır. Hayatını ilim ve özellikle de tercüme alanında geçiren Kudsî 1130/1717 yılında Edirne'de vefat etmiştir.⁹³

Abdulâh Kudsî, *Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye* eserine hamdele ve salvele ile başlayıp eserinin yazılış sebebini şöyle açıklar:

" *Ammâ ba'd bu suķāta-çîn-i nevāle-i 'irfān ya'nî Kudsî-i şikeste-cenān kütüb-i mu'tebere-i durûb-ı emsāl-i 'Arabdan imām-ı fāzıl Ebū 'Ubeyd ve nihrîr-i kāmîl Aḥmed Meydanî ve 'ālim-i 'āmil Yūsuf Huviyyi mu'ellefâtını ba'de't-tetebbu' mebniyyün 'ale'l-ḥikāye olan durûb-ı emsāl-i belāgat-iştîmāl-i 'Arabdan aḥz ü intihāb ve ta'mīm-i nef'ü fā'ide için maḥall-i isti'māllerini ve sebeb-i vürüdlarını lisān-ı 'Arabîden Türkî zebāna tercüme ve cem' ü tedvîn idüp...* "

Yukarıdaki pasaja göre Kudsî, Arapça mesellerle ilgili olarak Ebu Ubeyd Kâsim bin Sellâm, Meydânî ve Yusuf Huviyyi'nin eserlerine müracaat ederek menşei belli mesel ve deyimleri seçmek istediğini beyan eder. Ayrıca kendi eserinin insanlara yararlı olması için seçtiği mesellerin kullanım yerleri ve söyleniş sebeplerini açıklayıp onları Türkçeye çevirmek istediğini ifade eder. Bazı Arapça mesel ve deyimlerin tercümesini yapan Kudsî kendi eserini dönemin padişahı III. Ahmed'e sunar ve eserinin mukaddimesinde onu bir kasideyle medh eder. Söz konusu eserde toplam 120 mesel bulunmaktadır. Bunlar alfabetik olarak sıralanıp tercüme edilmiştir.⁹⁴

1.8.6. Dervîş Hasan Hüsâmî-i Edirnevî (ö. 1080/1669), *Tuhfetü'l-Emsâl*.⁹⁵

Hayatı hakkında fazla bilgimiz olmayan Hüsâmî, bazı Farsça mesel ve deyimleri derleyip Türkçeye tercüme etmiştir. İncelenen *Tuhfetü'l-Emsâl* nüshasına göre, mütercim kendi eserinin mukaddimesinde hamdele ve salvele ile başlayıp geçmiş şairlerinin divanlarını inceleyerek eserini hazırladığını beyan eder. Mütercim beyan ettiği gibi güç ve garip meselleri doğru bir şekilde anlayıp tercüme edebilmek için kendisinden önce Mîrek Muhammed Taşkendî en-Nakşibendî'nin *Nevâdirü'l-Emsâl* ile Riyâzî'nin *Düstûru'l-Amel fi Durûbi'l-Emsâl*'i gibi bu sahada yazılmış eserlerden

⁹³ Rababa, *age*, 24-34.

⁹⁴ Rababa, *age*, 35-45.

⁹⁵ Dervîş Hasan Hüsâmî-i Edirnevî, *Tuhfetü'l-Emsâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4703. Daha fazla bilgi için bkz: Muzaffer Kılıç, Edirneli Dervîş Hasan Hüsâmî *Tuhfetü'l-Emsâl*'i (Doktora tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi).

faydalanmıştır. Esere genel olarak bakıldığında seçilen her bir mesel için birer beytin örnek olarak verildiğini görmek mümkündür.

Yazılış tarihi hakkında net bir bilgi bulunmayan bu eserde geçen mesel ve deyimler, alfabetik olarak sıralanıp tercüme edilmiştir. Hüsâmî'nin yazdığı bu eserde klasik anlayışa göre mesel ve deyimler birbirinden ayrılmış ve farklı kategorilerde incelenmiştir. Mütercim genellikle meselleri tercüme ederken onlar için “*bu emsâldendür, bu meseldür*” gibi ifadeler kullanırken deyimler için *ıstılâh* kelimesini kullanır. Eserde dikkat çeken diğer bir husus, deyim ve mesellerin kullanım alanlarıdır.

1.8.7. Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî (ö. 1160/1747), *Mecma'ul-Emsâl*.⁹⁶

XVIII. yüzyılda yaşamış olan Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî Belgrad'da doğmuştur. Hayatında iyi bir medrese öğrenimini gören ve çeşitli ilimleri kazanan İbrâhîm Efendi, Ebu'l-Fazl medresesine müderris olarak atanmıştır. Müderis iken 1160/1747 tarihinde vefat etmiştir.⁹⁷ Farsçayı iyi öğrenen Hâlis Efendi, Farsça mesellere dair 400 varak civârında bir eser hazırlayıp Cuma günü 3-12-1143/8-6-1731 yılında İstanbul'da bu eseri tamamlamıştır. Mütercim bu eserde iki satırlı bir mukaddimeden sonra “*bâbu'l-elifi'l-memdûde*” diyerek meselleri ve deyimlerinin tercümelerini yapmaya başlar. Hâlis Efendi, meselleri tercüme ve şerh ederken *Düstûr-ı Şuûrî*, *Şeyh Yakîn*, *Nevâdirü'l-Emsâl* gibi kişi ve kaynak isimleri sıkça zikredip onlardan faydalandığını göstermiş olur. Mütercim, derlediği mesel ve deyimleri alfabetik olarak sıralayıp çoğu yerde onlarla ilgili birer beyti delil olarak sunmuştur. Mütercim, eserin sonunda yazılış tarihini düştükten sonra okuyuculardan kendisi için dua beklediğini ve eserinde istemeden yaptığı yanlışlar ve dil sürçmeleri için affını rica eder.

1.8.8. Sirozî: *Emsâl-i Acem*

Mahtûtâtü't-Türkiyyetu'l-Osmaniyye kataloğunda geçen bu eserin Mısır Milli Kütüphanesi *Edeb Tîmûr* 856 numarada kayıtlı olduğuna dair bilgi vardır. Bahsi geçen katalogda eserle ilgili başkaca her hangi bir bilgi verilmemiştir.

⁹⁶ Hâlis İbrâhîm-i Pasarofçavî, *Mecma'ul-Emsâl*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. İran Dili Araştırmaları. No. 1641.

⁹⁷ Tahir Bey, *age*, c.1, 296.

1.8.9. Mehmet Şâkir-i Ayıntabî, *Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî*.⁹⁸

Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî adlı bu eser şimdiye kadar mesel konusunda tercüme edilmiş en hacimli eserdir. Bu eser tek nüshalı olup sadece İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. 4 cilt olan bu eserin 401 varaklık birinci cildi 1289 senesinde, 313 varaktan oluşan ikinci cildi ise 1290 senesinde, 340 varaklı üçüncü cildi 1291 senesinde ve 285 varaklı dördüncü cildi 1294 senesinde yazılmıştır. Ne var ki eserin ciltleri incelendiğinde onun eksik olup tamamlanmadığı görülecektir. Değerlendirmemize göre ya Mehmet Şakir bunu yazamayıp eksik bırakmıştır ya da yazmış ancak günümüze ulaşmamıştır. Eserin kime sunulduğu ve yazılış sebebi ile ilgili her hangi bir malumata rastlanmamaktadır.

Mehmet Şakir Efendi, eserine besmele ile başladıktan sonra Meydânî'nin *Mecmaû'l-Emsal* eserini tercüme etmeye başlar. Eserinde alfabetik olarak mesel ve deyimleri tasnif eden mütercim, Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl*'indeki yöntemi aynen takip eder. Yani eserin başından sonuna kadar öncelikle kısa ve özlü meselleri, ardından ef'âl vezniyle başlayan mesel ve deyimleri aktarıp tercüme etmiştir. Çalışmasında her meselin anlamını, menşeyini ve kullanım yerini açıklayan mütercim, istenilen anlamı kuvvetlendirmek için Türkçe ve Farsça beyitleri bu açıklamalara uygun olarak örneklendirir. Ayrıca garip ve anlaşılması zor kelimeler için metnin kenarında açıklamalar yapar. Bu bağlamda eserdeki derkenar uygulaması diğerlerinden farklı bir özellik olarak karşımıza çıkar.

1.8.10. Âsımzâde Hâmid(ö. 1258/1842), *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*.

Âsımzâde Hâmid'in bu eseri, çalışmamızın ana konusu olduğundan detaylı olarak üçüncü bölümde verilmiştir.

1.8.11. *Tercüme-i Durûb-ı Emsâl*.

Kimin tarafından ve ne zaman yazıldığı bilinmeyen bu eser Millet Kütüphanesi Arabî bölümünde 362 numarada kayıtlı olup 77a-80b varakları arasında bulunmaktadır. Bu kısa risâlede daha çok Arapça meseller ile Farsça bazı atasözleri tercüme edilmiştir.

⁹⁸ Mehmet Şakir Ayıntabî, *Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fî Tercemeti Emsâli'l-Meydânî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arap Edebiyatı Araştırmaları, No. 0167.

Eserde geçen mesellerin çoğu tercüme edilmiş, ancak bazıları ise “*ma'nâ-yı mesel malûmdur*” denilerek geçilmiştir. Mesellerin sayısı 100 civarında olup meseller alfabetik olarak sıralanmıştır.

1.8.12. Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Acem.

Mütercimi bilinmeyen bu eser iki varaktan (247b-248b) oluşup Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Nuruosmaniye bölümünde 4965 numarada kayıtlıdır. Çok kısa olan bu eserde yaklaşık 80 Farsça menşeli mesel Türkçeye çevrilmiştir.

BÖLÜM 2: ÂSİMZÂDE HÂMİD

2.1. Hayatı (ö. 1258/1842):⁹⁹

Kâmûs-ı Muhî't'in tercümesini yapan ve geçim sıkıntılarıyla uğraşan ünlü Mütercim Âsım'ın büyük oğlu Hâmid, farklı milletlerin kültürüyle yoğrulmuş Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. Osmanlı edebiyatının son dönem sanatçılarından biri olan Hâmid, yaşadığı dönemde *Hâmid Efendi*, *Âsımzâde Hâmid* ve *Hâmid Hoca* isimleriyle tanınmış olup döneminde bu isimlerden daha çok *Âsımzâde Hâmid* ismiyle anılmıştır.¹⁰⁰

Hâmid'in doğum yeri kesin olarak bilinir, ancak doğum zamanı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak eldeki bilgilerin ışığında şöyle bir tahminde bulunmak mümkündür: Mütercim babası Âsım Efendi'nin H.1169/M.1755 yılında dünyaya gelmiş olduğu hesaba katılırsa, Hâmid'in yaşı ile babasının yaşı arasında 20-25 yıllık bir farkın bulunması muhtemeldir. Kaynaklarda Âsım Efendi'nin 1802'de İstanbul'a taşındığı yazılmaktadır. Buna göre müellifin 1780-1785 yıllarında doğmuş olabileceği varsayılabilir. Dolayısıyla Hâmid Efendi'nin XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğduğunu söylemek hata olmaz. Güzelbey, eserinde "*Asım Efendi İstanbul'a, zevcesi Kerime Hanım, oğlu Hâmid Efendi ve gelini ile birlikte döndüğünü söyler. Demek ki bu dönüşün tarihi olan 1802'de Hâmid Efendi evli ve bülûğ çağına ermiş bulunmaktadır. Buna göre bu tarihten 15-20 yıl öncesinde doğmuş olmalıdır. Bu hükme, babasının doğumunu göz önüne alarak varıyorum.*"¹⁰¹ diyerek Âsımzâde Hâmid'in XVIII. yüzyılın son çeyreğinde doğmuş olduğunu hatırlatır.

Hâmid'in annesi Kerîme Hanım, 25 Muharrem 1259/25 Şubat 1843 senesinde vefat etmiştir. Kerime Hanım, Hayrat Vakfı müessisi Fadlacı zade Hacı İsmâil Efendi'nin

⁹⁹ Âsımzâde Hâmid'in hayatına dair bilgiler verilirken kendisinden bahseden Ârif Hikmet'in (ö. 1276/1859) *Tezkire-i Şu'arâ*, Fatîn Davud'un (ö. 1283/1866) *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, Mehmed Tefvik'in (ö. 1311/1892) *Kâfile-i Şu'ara* ve Mehmed Süreyyâ'nın (ö. 1327/1909) *Sicill-i Osmanî* eserlerinden yararlanılmıştır. Adı geçen bu eserlerde mütercim hayatına dair bilgilerin yetersiz olması nedeniyle müellifin babası Mütercim Âsım'dan bahseden Cemil Câhit Güzelbey'in *Cenâniler*, Ömer Asım Aksoy'un *Mütercim Asım* eserleri ve yeri geldiğinde dipnotta gösterilen bazı tezlerden hareketle Âsımzâde Hâmid'in hayatına dair tatmin edici bilgiler vermeye çalışılmıştır.

¹⁰⁰ Ârif Hikmet, *Tezkire-i Şu'arâ*, nşr. Sadık Erdem (Ankara: Türk Tarih Kurumu yay, 2004), s. 61; Fatîn Davud, *Hâtîmetü'l-Eş'âr*, nşr. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay), s. 98; Mehmed Tefvik, *Kâfile-i Şu'arâ*, nşr. Fatma Sabiha vd. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 204; Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, nşr. Nuri Akbayar (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), c. 2, s. 599.

¹⁰¹ Cemil Cahit Güzelbey, *Cenâniler*, (İstanbul: Ufuk Matbaası, 1984), s. 55.

kızıdır. H.1217/ M.1802 senesinde İstanbul'da dünyaya gelen Hâmid'in küçük biraderi İsmâil Nevres, babasından yaklaşık bir ay önce H.1235/M.1819 senesinde vefat etmiştir. Ulaşılan kaynaklardan Hâmid'in iki kızının olduğu, bunlardan birinin erken yaşta öldüğü, diğer kızından olan iki torunun da genç yaşta vefat ettikleri kayıtlıdır.¹⁰² Hâmid Efendi'nin eşi ve onun ailesi hakkında herhangi bir malumata ulaşılamamıştır. Başvurulan kaynaklara göre Mütercim Âsım Efendi'nin ailesinin çoğunluğu ta'ûn (veba) hastalığı yüzünden vefat edip nesli devam etmemiştir.¹⁰³

Hac farızasını yerine getirmek için H.1217/M.1802 senesinde Hicaz'a giden Âsım Efendi, oradan dönerken Gaziantep'e uğrayıp ailesini de yanına alarak İstanbul'a taşınmıştır.¹⁰⁴ Hâmid Efendi, iyi bir eğitim ve öğretim ortamına sahip olan Gaziantep'te ilim tahsiline başlamış ve gençliğinde babasıyla birlikte ilim ve kültür başkenti İstanbul'a taşınmıştır. Başka bir deyişle, edebiyat, şiir ve ilimle ilgilenen bir aile ortamında bulunan Hâmid Efendi'nin yetişmesinde ailesinin ilmî tarafıyla İstanbul'da içinde bulunduğu edebî ortamın büyük bir tesiri vardır. Hâmid'in iyi bir eğitim ve öğretim gördüğü bilirse de hangi medreselerde eğitim gördüğü ve kimlerin elinde yetiştiği bilinmemektedir. Aslında hocaları bilinmese de babasının onun yetişmesinde büyük bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen babası, oğluna bildiği bu dilleri öğretmiştir. Âsımzâde Efendi'nin iyi derecede Arapça ve Farsça bildiği, Beşir Ağa Camii civarı ile Bâb-ı Âli'deki bazı kâtiplere hem *Fünûn-ı Fârisiye*'yi hem de *'Ulûm-ı Âliye*'yi öğretmesinden anlaşılmaktadır. Kaynaklardan müellifin Arapça ve Farsçaya hâkim olduktan sonra 24 Haziran 1822 yılında Gurebâ-yı Yemin Kâtipliği'ne getirildiğini öğreniriz.¹⁰⁵

Hâmid Efendi'den bahseden tezkireler, onun ilim ve sanat alanında kendisini iyi yetiştirdiği konusunda birleşirler. Hâmid Efendi'nin Arapçadan tercüme ve şerh ettiği *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*, onun Arapçaya ne derece vakıf olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

¹⁰² Güzelbey, *age*, s. 26-34; Ali Osman Yalçın, **Mütercim Âsım Efendi'nin Merahu'l-Me'âli Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri**, (Yüksek Lisan Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi, 2017), s. 9-10.

¹⁰³ Ömer Asım Aksoy, **Mütercim Asım**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962), s16.

¹⁰⁴ Yaşar Zorlu, "Mütercim Ahmed Asım'ın Toplumuna ve Yenileşmeye Bakışı", (Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2004), s. 17.

¹⁰⁵ Süreyya, *age*, c. 2, s. 599.

Kaynaklar, Hâmid Efendi'nin hayatının son yıllarında inzivaya çekildiği ve titreme denen *ra'ş*e hastalığı yüzünden 25 Zilkâde 1258/28 Aralık 1842 senesinde vefat ettiğini zikretmektedir. Müellif, annesinden yaklaşık iki ay önce vefat etmiştir. Babasının ölümünden önce vefat eden kardeşi gibi, o da benzer bir kadar yaşamıştır. *Fatîn Tezkiresi*'nde geçen "*Hâce Hâmid menzilin kulsın livâülhamd İlâh*" mısraı Hâmid'in vefatına düşülmüş tarih olarak kayda geçmiştir.¹⁰⁶

Müelliften ve babasından bahseden kaynaklara bakılınca Hâmid'in babası kadar meşhur olmadığı, saray şair veya ediplerinden oluşuyla ilgili herhangi bir bilginin bulunmadığı, Arapça ve Farsçaya dair ilimlerden başka bir ilimle ilgilenmediği anlaşılmaktadır.

2.2. Edebî Kişiliği

Âsımzâde Hâmid, geleneğe uygun eser vermiş bir edebiyatçıdır. Onun en güçlü yanı tercüme ve şerhtir. Arapça ve Farsçaya vakıf olması edebî hayatına da yansımıştır. Klasik Osmanlı Türkçesiyle yazdığı eserleri, döneminde rağbet görmüştür. Eserlerinde telmih ve iktibaslara sıkça yer vermiştir.

Hamd ol Allâh'a kim odur maḥmūd
*Huve fî kulli ezmunin mevcūd*¹⁰⁷

Âsımzâde Hâmid, eserlerini klasik edebi anlayışa uygun olarak kaleme almıştır. Eserlerindeki dil ve muhteva özelliklerine bakıldığında onun sadece didaktik bir çerçevede konuyu ele almadığını, aynı zamanda estetik bir bakış açısına da sahip olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle söz ve anlam birlikteliği konusunda gösterdiği hassasiyet dikkat çekicidir.

Daha çok sosyal konular üzerine yoğunlaşan şairin eserlerinde döneme ait zihniyetin izleri okunabilir. Pek çok sanatçı gibi o da dönemine ayna tutmuştur. Toplum ve hayat arasındaki bağlantıyı doğru bir biçimde kurgulamıştır. Aldığı eğitimin eserlerine yansması bu bağlamda önemlidir.

Âsımzâde Hâmid, genel kabul görmüş kalıplarla birlikte Arapça bilgisini ortaya koyan özgün tanım ve tariflere de yer vermiştir. Kültür itibarıyla yaşadığı dönemin din ve

¹⁰⁶ Davud, *age*, s. 98.

¹⁰⁷ O her zaman vardır.

tasavvuf bilgisine hâkim olan sanatçı, şerhlerinde bu alandaki bilgisini ortaya koymaktan keyif alır. Akîl ve nakîl ilimlerdeki tecrübesini eserlerine aktarmakta başarılı olduğunu söyleyebiliriz.

Âsımzâde Hâmid, kendini iyi yetiştirmiş bir sanatçıdır. Eserlerindeki manzum parçalardan anlaşıldığı üzere, söyleyişe ve ahenk unsurlarına önem vermiştir. Önceki kaynaklardan yararlandığını, geniş bir bibliyografik tecrübeye sahip olduğunu görürüz. Kendinden önceki eserleri inceleyen ve bunlardan azami ölçüde faydalanan Âsımzâde Hâmid, geleceğe önemli eserler bıraktığını söylemek lazımdır.

Divanı ele geçmediği için şiiri konusunda her ne kadar teferruatlı bilgi verilemese de nesir alanındaki çalışmaları, bize “mektepli bir müellif” tanımlamasıyla onu yâd etmeyi gerekli kılmaktadır.

2.3. Eserleri

Müellifin hayatına dair bilgi veren kaynaklarda onun XIX. yüzyıl divan şairlerinden biri olduğu zikredilmesine rağmen şimdiye kadar divanına ulaşamamıştır. Ayrıca hayatında çağdaşlarını veya kendisinden önceki şairleri tanzîr ettiği gibi kendisinden sonra gelen şairlerin kendi şiirlerine nazire yazdıklarına dair herhangi bir malumatımız yoktur. Şiir alanındaki tesirleri ve edebî dili ele geçen eserlerindeki müstakil şiir parçalarından ancak kısmî olarak çıkarılabilir. Elimizdeki bu bilgilere göre onun çok iyi bir şair olmadığı düşünülebilir.

Daha önce belirtildiği gibi Fatîn Tezkiresi'nde şiir ile ilgili bilgiler bulunduğunu dile getirmiştik. Söz konusu *Tezkire'de* geçen tek gazeli aşağıdadır:

*Ey reng-i ruhu bir gül-i ra'nâ-yı muhabbet
V'ey turraları sünbül-i sahrâ-yı muhabbet*

*İller o siyeh hâline dirlerse karanfil
Bizler de deriz fülful-ı zîbâ-yı muhabbet*

*Meclisde nice cûş u hurûş eylemesin dil
Şevk-âver olur kulşul-ı mînâ-yı muhabbet*

*Bezminde bu dehrin olalım dâfi'-i âlâm
Sâkî içelim gül-mül-i hamrâ-yı muhabbet*

*Şevk-i gül-i sad berg-i izârın ile Hâmid
Olmuş hele bir bülbül-i gûyâ-yı muhâbbet*¹⁰⁸

Gazel dikkatle incelendiğinde diğer klasik dönem şairleri gibi onun da imaj ve sembol olarak divan şiirinin ortak anlam ve imge dünyasından beslendiğini görmekteyiz. “Turra, saki, gül, mül, bülbül, bezm... gibi mazmunlar, klasik şiirde en çok başvurulan anlam kalıplarıdır. Buna bağlı olarak Âsımzâde Hâmid’in aynı çizgede olduğunu tespit edebiliriz.

2.3.1. Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl

Çalışmamızın ana konusunu oluşturan “*Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*” teferruatlı olarak tezimizin üçüncü bölümünde ele alınmıştır.

¹⁰⁸ Davûd, **age**, s. 98.

BÖLÜM 3: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN İNCELENMESİ

3.1. Genel Bilgiler¹⁰⁹

Âsımzâde Hâmid'in bu eseri İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde *Terceme-i Mezâmînü'l-Emsâl* başlığıyla geçmektedir. Ancak eser, başından sonuna kadar okunup incelendikten sonra onun bir tercüme örneği değil yapı ve içeriği bakımından bir şerh özelliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, Âsımzâde Hâmid kendi eserinin ikinci mukaddimesinde "*Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*" ifadesiyle derlediği meselleri şerh edeceğini açık bir dille söylemiştir. Bir eserin tercüme olarak değerlendirilmesi için tercüme edilen kaynağın referans gösterilmesi gerekmektedir. Ancak şârihin söz konusu eseri oluştururken tek bir kaynağa bağlı kalmayıp birçok eserden faydalandığı görülmüştür. Şârihin, ele aldığı meselin anlatımında farklı yazarların görüşlerini bir araya getirirken aynı zamanda kendi ifadeleri ile yorumlaması bu eserin bir şerh örneği olduğunu gösterir.

Bu bilgiler ışığında, eserin İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki nüshasının zahriyesinde geçen başlığın sonradan eklendiği ihtimali akla gelmektedir. Bu nedenle ayrıntılı biçimde incelediğimiz eserin başlığını *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* olarak değiştirdik.

Âsımzâde Hâmid tarafından kaleme alınan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* tek nüshalı olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 5599 numarada kayıtlıdır. Hâmid Efendi, bu eserde Arap edebiyatında mesel alanında telif edilmiş çeşitli kaynaklara müracaat ederek farklı konulardaki mesellerin şerhini yapmıştır.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl toplam 253 varaktan oluşmaktadır. Eserde biri üç varaklık diğeri çeyrek varaklık olmak üzere iki giriş bulunmaktadır. Şârih, eserin başında üç varaktan oluşan birinci girişte besmele ile başlayıp "*feilâtün mefâilün feilün*" vezinli mesnevi şeklinde telif edilmiş bir manzûmeye yer verir. Söz konusu 2a-4b varakları arasında yer alan bu girişteki besmeleden sonra hamdele, salvele ve methiye yer almaktadır. Şârih, mukaddime olarak sayabileceğimiz bu girişte öncelikle Allah'a hamd eder, onun nimetlerini sayar, şükreder; sonra nur sahibi olan Hz. Muhammed'e salat ve

¹⁰⁹ Rababa Rababa, Âsımzâde Hâmid ve *Terceme-i Mezâmînu'l-Emsâl* Adlı Eseri, **Türük Uluslararası Dil, Edebiyat, ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, S. 17, 2019/07, s. 280-294.

selam getirir. Ardından "bundan sonra" anlamına gelen "ba'de zâ" ter kibini kullanarak Sultan II. Mahmud (1785-1839)'u süslü sözlerle övmeye başlar. Şârih, sultanı methettiği beyitlerde mecaz, kinaye ve teşbih gibi çeşitli sanatlar kullanarak onun cömertliğini, adâletini, güçlüğünü ve ahlakını tasvir eder. Daha sonra babası Âsım'ın hazırladığı Terceme-i Kâmûs'un basılmasından bahsedip fermanı çıkaran sultanın söz konusu bu Kâmûs'un tamamlanabilmesi için babasına yardım ettiğini minnetle hatırlar. Yine bu girişte şârih, kendi eserinden bahsedip onunla ilgili kısa bilgiler vererek izlediği metodu şöyle anlatır:

*Istulâhât-ı pür-nükât-ı Arab
O kitâb içre mündericdir heb*

*Menşe' ü madribi ile emsâl
O kitâb içre oldı mâl-â-mâl (3a)*

Aktarılan bu iki beyitte kendi eserinin ince anlamlı sözlerle dolu olup içinde asıl menşeleri ve kullanım yerleri açıklanmış mesellerin bulduklarını beyan eder. Bu genel tanımlamadan sonra kendi eserinin yazılış sebebinden bahsetmeye başlar:

*Nef'i çokdur durûb-ı emsâliñ
Bildirir hâlini geçen hâlin*

*Pür- 'iber kıssalar beyân eyler
Hâl-i mâzîyi hep 'ayân eyler*

*Hisse-i pür-fevâ'id ahz olunur
Çok garâ'ib hikâyeler bulunur*

*Mesele rağbet itdi ehl-i fuhûl
Çün sudûr itdi çok kelâm-ı Resûl*

*Niçe âyetleri berây-ı misâl
Kıldı îrâd hazret-i Müte 'âl*

*Meseliñ nef'i çün hüveydâdır
Zür-bâzû-yı şî'r ü inşâdır*

*Şî'r ü inşâ anuñla muhkem olur
Kime îrâd olunsa mülzem olur*

*Üdebâniñ cemî'-i âsârı
Şu 'arâ-yı kirâmiñ eş 'ârı*

Meseliñ sünnet oldı ta 'biri

Safahât-ı derûna tahrîri

*Hûb teşbîh ile müveşşahdır
Serd emsâl ile musarrahdır*

*Lîk lâzımdır aslını tefhîm
Madribin dahi eylemek terkîm (3a)*

Sebeb-i telifteki bu beyitlerde şârih, mesellerin yararlı olup geçmiş insanların durum ve garip hikâyelerini beyan ettiklerini söyler. İçinde ibret ve öğüt taşıyan bu mesellerin çok önemli olduğunu, eski şair ve yazarlar tarafından önerildiklerini ifade eder. Yine bu beyitlere göre, meselin hem şiir hem de nesir için önemli olduğunu, anlamı güçlendirdiğini ve metinlere süs verdiğini söyler. Daha sonra mesel kullanımının sünnet olduğunu söyleyen şârih, edebiyatçıların da kendi yazdıklarını hep mesellerle süslediklerini hatırlatır. Kısaca eserinin *sebeb-i telif* bölümünde kullanılması sünnet olarak kabul edilen mesellerin insanlara faydalı oldukları, içinde ibretli hikâyeler taşıdıkları ve edebiyatçıların ürünlerini süsleme gibi özelliklerinin bulunduğu anlatılır.

Meselleri yararlı bulan Hâmid Efendi,

*Niçe emsâlden kütüb buldum
Safha-zîb-i tettebbu'ât oldum*

beytiyle bu sahada hayli kaynakları bulup onlardan yararlandığını ifade eder.¹¹⁰ Şârih daha sonra eserde izlediği yöntemi beyan eder. Ona göre kendi eserinde derlediği mesellerin anlamları, kullanım yerleri ve asıl hikâyeleri bulunur.¹¹¹ Manzumeyi yönetime dair birkaç beyitle bitiren şârih, çeyrek varaktan oluşan ikinci girişe geçer. Bu girişte besmele, hamdele ve salveleden sonra derlediği Arapça meselleri şerh edeceğini dile getirip şöyle söyler:

*"El-ḥamdu'lillâhi'l-munezzehi 'ani'l-eşbâhi ve'l-emşâli, ve's-şalâtu 'alâ seyyidînâ
Muḥammed ellezî huve mevridu't-tecellî ve'l-cemâli, ve 'alâ âlihi ve aşâbihi ellezîne
ḳama'û bi-ḳurûbi's-seyfi uşûle eşcâri'd-ḳalâli ve ba'd, fel-neşra bi-tevfîki'l-meliki'l-
mute'âli ilâ mâ va'adnâ min şerḥ-i mezmîni'l-emşâli, fe-neḳûlu: (5b)¹¹²*

¹¹⁰ Âsımzâde Hâmid'in yararlandığı kaynaklar hakkındaki bilgiler detaylı olarak verilmiştir. bkz: s.38-46.

¹¹¹ Bu bölüme şerh metodu başlığında geniş olarak değinilmiştir. bkz. s. 196.

¹¹² Benzer ve emsaldan uzak olan yüce Allâh'a hamd olsun. Hakikat ve güzelliğin kaynağı olan efendimiz Muhammed'e, dalâlet ağaçlarının köklerini kılıç vuruşlarıyla kaldıran ailesi ve arkadaşlarına salat ve selam olsun. Yüce Melik'in tevfiğiyle söz ettiğimiz gibi mesellerin mazmunlarını anlatmaya başlayalım. İşte diyoruz ki:

Hâmid Efendi, bu ikinci girişten sonra 29 bölüm oluşturup derlediği 1253 meseli alfabetik sıralayarak onları şerh etmeye başlar. Eserinde 1253 mesel derleyen şârih, 28 harften oluşan Arap harflerinin her biri için bir bâb oluştururken "ل" harfiyle başlayan meseller için de ayrı bir bâbı oluşturmuştur. Böylece Hâmid Efendi meselleri derlediği eserdeki bâb sayısını 29'a çıkarır. Bâblardaki mesellerin sayısı bâbdan bâba farklılık göstermektedir. Eserin bazı bölümlerinde 35'ten fazla mesel bulunurken bazı bölümlerde 20 civarı mesel bulunur. Örneğin (ه/ح) bâbındaki mesellerin sayısı 69 iken (س/ث) bâbındaki mesellerin sayısı sadece 13'tür.

Eserin yazılış tarihi kesin olarak bilinmemektedir, ancak Hâmid Efendi, eserini II. Mahmud'a ithaf ettiğini bildirir. Buna göre eserin yazılış tarihi olarak II. Mahmud'un tahta geçtiği 1808 ile şârihin ölüm tarihi olan 1839 yılları arasındaki otuz yıllık bir dönem telif tarihi olarak tayin etmek mümkündür. Ayrıca Hâmid Efendi'nin babasına tercüme ettiği kamusa yardım etmesi ve bu kamusun yine II. Mahmud'a takdim edilmiş olması tezimizi güçlendirmekte ve tarih aralığını daha da daraltmaktadır. Zira zikredilen kamus, 1814 yılında II. Mahmud'un fermanıyla basılmıştır. Bütün bu bilgiler göz önüne alındığında *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in* 1815-1839 yılları arasında yazıldığı söylenebilir.

3.2. Eserin Tavsifi ve Fizikî Özellikleri

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl 253 varaktan oluşmaktadır. Eser, üç varaklık ve çeyrek varaklık iki girişten müteşekkildir. *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in* ele geçen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 5599 numarada kayıtlıdır. Yazmanın sayfalarındaki satır sayısı 21, ebadı 234x150, 156x70mm'dir. Eserdeki söz başları ve Arapça ifadeler kırmızı kalemle yazılmıştır. Nesihle yazılan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in* durakları yaldızlı olup kâğıdı aharlı ve suyolu filigranlıdır. Eserin 2b ve 5b yapraklarındaki serlevha mihrabiyeli ve müzehhebdir. Yazma cetvelli olup 2a, 2b, 5a ve 5b yapraklar siyah, kırmızı ve yaldızlı, diğer yapraklar siyah ve yaldızlı cetvellidir. Cildi kırmızı meşin kaplı olan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*, şemseli, yaldızlı zencirekli, çiçekli ve mikleblidir.

3.3. Eserin Önemi

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'i muhtelif konulardaki mesellerin manaları, kullanım yerleri ve asıl hikâye veya menşelerini şerh etmesi bakımından dikkat çekici bir eserdir. Osmanlı edebiyatının mensur ve manzum eserlerinde kullanılan Arapça mesellerin çoğunun *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserde geçmesi söz konusu eserin önemini arttırmıştır. Türkçe divanlara bakıldığında Türkçe atasözlerinin yanı sıra zaman zaman Arapça mesellerin de geçtiği ve bunların iktibas yoluyla kullanıldığı görülür. Osmanlı sahasına ait divanlarda kullanılan mesellerin çoğu bu eserde geçmektedir.¹¹³

Eserde, sanat dışında günlük hayatın farklı alanlarında kullanılan Arapça meseller de bulunmaktadır. Şârihin zaman zaman bazı meselleri için "*Bu mesel malûmdur*" diyerek onu şerh etmeden aktarması, bu mesellerin halk tarafından bilinip kullanıldığını göstermektedir. Bu durum bize şârihin Arapça meselleri derlerken divanlara baktığını ve kendi dönemindeki günlük hayatta sık sık kullanılan meselleri seçtiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle derlenen bu mesellerin bir nevi literatür taramasıyla elde edildiğini söylemek abartı olmaz. Bu özellik esere ayrı bir tat ve değer katmaktadır. Aruz bilgisine vâkıf olan Âsımzâde Hâmid Efendi, eserde geçen bazı Arapça mesellerin vezinli olduğunu dile getirmektedir. Şârihin bu vurgusu, eserin kıymet-i harbiyesi bakımından dikkate değer bir konudur. Zira alelade bir çalışmanın ürünü değil, üzerinde ciddi bir çalışmanın yapıldığı bir eser olduğu konusunda ipucu vermiş olmaktadır.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'in belli bölümlerinde "*Bu mesel mışra '-ı mevzûndur*" ifadesi yer alır. Hâmid Efendi'nin şiir bilgisi, edebî sahadaki bilgi ve görgüsü bakımından bu tarif önemlidir. Şârihin şiirlerde kullanılmasını önerdiği bu mesellerin anlam derinliği ve ince anlamlar taşıyan özelliği okur açısından dikkate değer bir başka yöndür. Bunun yanı sıra eserde geçen mesel hikâyelerinin günümüz bilinen hikâye ve anlatıları için başvuru kaynağı olabilecek hacimde malzeme barındırdığını hatırlatmak gerekir.

3.4. Yararlanılan Kaynaklar

Arap edebiyatında mesel konusunda yazılmış kaynaklara ulaşabilen Hâmid Efendi, eserin mukaddimesi sayılan manzumede hangi kaynaklara başvurduğunu belirtmemiştir. Söz konusu manzumede "*Niçe emsâlden kütüb buldum*" diyen Hâmid Efendi'nin mesel

¹¹³ Bazı Türkçe divanlarda geçen Arapça atasözlerini görmek için bk. Sadık Yazar, "XIV-XV ve XVI. Yüzyıl Divânlarında Arapça Meseller", *Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri* (Ankara, 10-15 Eylül 2007), ed. Zeki Dilek v.dğr. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008) 4: 1777.

derlemeleriyle ilgili pek çok esere rahatlıkla ulaştığı anlaşılmaktadır. Mesel kaynaklarını fazlasıyla bulan Hâmid Efendi, her ne kadar zikrettiğimiz manzumede başvurduğu veya bulduğu kaynakları belirtmese de metin içerisinde yer yer istifade ettiği kaynakları zikretmiştir. Yararlanılan kaynaklar incelendiğinde bazılarının doğrudan meselle ilgili bazılarının ise meselle ilgili olmadığı dikkat çekmektedir. Hâmid Efendi'nin meselle ilgili ve ilgisiz kaynaklara başvurmasıyla şerh ettiği esere telif hüviyeti kazandırmak istediğini söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

Hâmid Efendi meselle ilgili kaynaklardan en çok Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl ve Zemahşerî'nin el-Müsteksâ fî Emsâli'l-'Arab* adlı eserlerinden yararlanmışır. Doğrudan meselle ilgili olmayan kaynaklardan ise daha çok *Terceme-i Kâmûs* eserinden istifade ettiği görülür. Ayrıca İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser'i*, Harîrî'nin *Makâmât'ı*, İbnü Bassâm'ın *ez-Zahîretü fî Mahâsini Ehli'l-Cezîreti* adlı eserleri Hâmid Efendi için önemli başvuru kaynaklarıdır. Şârih, eserinin belli yerlerinde kullandığı mesele uygun olarak "*kütüb-ı fıkhiyye*", "*kütüb-i ehâdis*" ve "*kütüb-i tıbbiyye*" ifadeleriyle fıkıh, hadis ve tıp kaynaklarına da müracaat ettiğini belirtmiş olur. Bütün bu gayretlerin sonucunda şârihin kendi eserine telif hüviyetini kazandırmaya çalıştığını, onu şerh veya tercümeden daha kıymetli bir boyuta taşımak isteğini söyleyebiliriz.

Şârihin istifade ettiği kaynakları derleyip bunları meselle ilgili ve ilgisiz olmak üzere iki gruba ayırarak kısaca tanıtmak isteriz:

3.4.1. Meselle İlgili Kaynaklar:

3.4.1.1. Meydânî (ö. 518/1124), Mecmau'l-Emsâl

Ünlü Arap edebiyatçı Meydânî'nin¹¹⁴ asıl adı Ahmed bin Muhammed el-Meydânî en-Nişâbûrî olup Nişâbur şehrinin Meydân-ı Ziyâd mahallesinde dünyaya gelmiştir. Tahsilini Nişâbur'da yapan Meydânî, sarf, nahiv, tefsir, fıkıh ve lügat gibi dersleri aldıktan sonra öğrenimini tamamlamış; Ebu Cafer el-Beyhâkî, Abdülkerîm es-Sinvânî

¹¹⁴ Hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz: Zülfikar Tüccar, "Meydânî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 501-502.

ve Yusuf Hüviyyî gibi dönemin önemli şahsiyetlerini de yetiştirmiştir. Meydânî'nin şöhret kazanması Arapça mesel konusunda yaptığı çalışmalara dayanmaktadır.¹¹⁵

Özellikle Arap dünyasında Meydânî'ye şöhret kazandıran *Mecma'u'l-Emsâl'in* Arapça mesellere dair dönemin en iyi ve en kapsamlı çalışması olduğunu söylemek gerekir. İki ciltten oluşan bu eser 30 bâbdır. Eserde alfabetik olarak sıralanmış 6000 civarında mesel bulunmaktadır. Eserin ilk 28 bâbının her birisi Arap alfabesine göre sıralanmış ve isimlendirilmiştir. Başka bir deyişle eserde, 28 harften oluşan Arapça harflerinin her birisi için bir bölüm oluşturulmuştur. Meydânî, genellikle her bâbdan önce kısa ve özlü sözler anlamına gelen mu'cez meselleri ardından "ef'al " vezniyle başlayan meselleri, daha sonra müvelled mesel denen Abbâsî döneminde söylenmiş meselleri zikreder. Derleyici, eserinde derlediği mesellerin çoğunun (müvelled meseller hâriç) anlamlarını, kullanım yerleriyle hikâye veya menşelerini anlatmaya özen göstermiştir. Müvelled meselleri ise sıralamış ancak onlarla ilgili detaylı bilgi vermemiştir. 29. bâbda ise Arap günleri diye bilinen "Eyyâmu'l Arab" başlığın altında Cahiliye ve İslam devirlerindeki savaşların adını zikretmiştir. Bu bâbda 93 savaştan bahsetmiş onlarla ilgili kısa bilgiler vermiştir. Eserin 30. bâbında ise Hz. Peygamber'e ait hadislerle halifelere ait hikmetli sözlere yer vermiştir.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl eserine genel olarak bakıldığında şârihin söz konusu eserini oluştururken daha çok Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl* eserinden istifade ettiği fark edilir. Kullandığı metot, bölüm sayısı, şerh ve telif yöntemi bakımından ciddi bir benzerliğin olduğunu tespit etmekteyiz. Hâmid Efendi de eserinde bu duruma sık sık atıfta bulunur, Meydânî'den azami ölçüde yararlandığını, eserinin çok önemli olduğunu anlatır.

3.4.1.2. Zemahşerî (ö. 538/1144), el-Müsteksâ fî-Emsâli'l-Arabi

Nahiv, lügat ve edebiyata vakıf olan Zemahşerî¹¹⁶ Harizm bölgesinde Zemahşer şehrine yakın bir köy olan Taşavuz'da ve kayıtlara göre 467/1075 tarihinde doğmuştur. Irak, Horasan ve Mekke-i Mükerrreme gibi çeşitli yerleri gezen Zemahşerî edebiyat, lügat, nahiv, sarf ve tefsir alanlarında çeşitli eserler telif etmiştir. Zemahşerî Mekke'de

¹¹⁵ Fatih Öz, "Arap Emsâlinin Oluşumunda Ayet ve Hadislerin Etkisi ve el-Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl* Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015), s. 20-23

¹¹⁶ Hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, M. Suat Mert Oğlu, "Zemahşerî", *DİA*, (İstanbul: 2013), c. 44, s. 235.

Kâbe'ye yakın bir yerde uzun süre mücavere ettiği için kendisine Allah'ın komşusu anlamına gelen "*câru'llâh*" lakabı verilmiştir.

Mesel alanında telif ettiği *el-Müsteksâ fi Emsâli'l-Arab* Arap edebiyatının önemli mesel kaynaklarından biri olarak kabul edilir. Zemahşerî, içinde 3500 civarında mesel bulunan eserini alfabetik sıralamıştır. Eser 28 bölümdür. Yapısı itibarıyla bir lügat olarak görülen bu eserde "*ef'al*" ile başlayan meseller için ayrı bir bölüm tutulmamış, harf tertibine göre her şey sırasıyla verilmiştir. Zemahşerî derlediği mesellerin anlam, bağlam ve asıl hikâyelerini şerh edip çoğu yerde onlara delil olarak ayet, hadis ve şiir örnekleri eklemiştir. Ayrıca bazı meselleri dil yönünden inceleyerek kendi görüş ve düşünceleriyle bilinen dilcilerin konu hakkındaki görüşlerine de yer vermiştir.

Âsımzâde Hâmid, *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'in pek çok yerinde Zemahşerî'nin özellikle dil yönündeki görüş ve fikirlerinden yararlanmış, bunu bir yöntem olarak kendi eserine aktarmıştır. Âsımzâde Hâmid, Zemahşerî'ye ait beğendiği yorumları Türkçeye çevirip kullanır, katılmadığı düşünceleri ise reddedip kendi düşüncesini dile getirir.

3.4.1.3. İsfahânî (ö. 351/962), ed-Durretu'l-Fâhiretu fi'l-Emsâli'l-letî alâ Ef'al

Asıl adı Hamza bin Hasan olan İsfahânî¹¹⁷ X. yüzyılda İsfahan'da dünyaya gelmiş ve orada yaşamıştır. Bağdat'a defalarca giden İsfahânî, orada alimlerle görüşüp onlardan nahiv, lügat, tarih, tıp, felsefe ve edebiyat gibi ilimleri öğrenmiştir. Kendisinden bahseden kaynaklara bakıldığında onun iyi bir müellif olduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁸

İsfahânî, *ed-Durretu'l-Fâhiretu fi'l-Emsâli'l-letî alâ Ef'al* adlı eserinde sadece "*ef'al*" vezniyle başlayan meselleri derlemiştir. 30 bölümden oluşan bu eserin ilk 28 bölümünde geçen meseller Arap harflerine göre tasnif edilmiştir. Eserin 29. bölümünde ise "*müvelled*" meseller bulunurken 30. bölümünde ise mesel haline gelen veciz sözlere yer verilmiştir. Hakikaten bu eser "*ef'al*" vezniyle başlayan mesellere dair telif edilmiş en büyük eserdir.

¹¹⁷ Hayatı ve eserleriyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Abdülkerim Özeydin, "Hamza el-İsfahânî", **DİA**, (İstanbul: 1997), c. 15, s. 513-514.

¹¹⁸ Katâmiş, **age**, s.102.

Hâmid Efendi, “*ef'al*” vezinli meseller konusunda İsfahânî'nin bu eserinden hayli istifade etmiştir. Onun metodundan ve yaklaşımından etkilenecek kendi eserinde bu tür mesellere bölüm ayırmıştır.

3.4.2. Meselle İlgili Olmayan Kaynaklar:

3.4.2.1. Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), el-Kâmûsu'l-Muhît

Ailesi hakkında fazla bilgimiz olmayan Fîrûzâbâdî'nin asıl adı Muhammed bin Yakup olup 729/1329 yılında Şiraz'da dünyaya gelmiştir. Yedi yaşındayken Kur'an hafızı olan Fîrûzâbâdî babasından dil ve edebiyat dersleri almıştır. Yirmi yaşına gelince Şam'a gitmiş ve orada yaklaşık yüz hocadan ders görmüştür. Ardından Kudüs'e geçmiş ve orada birkaç medresede ders vermiştir. *el-Kâmûsu'l-Muhît*'in mukaddimesinde bu sözlüğün 2000 eserin özeti olduğunu söyleyen Fîrûzâbâdî ilme meraklı olduğunu, kitap satın alıp bunlardan yararlandığını ve devrin önemli ilim merkezlerine giderek ders aldığını anlatır.¹¹⁹

Fîrûzâbâdî, eserine "okyanus" anlamına gelen “muhit” kelimesini ad olarak seçmiş ve Arapçadaki bütün kelimeleri kapsadığı iddiasıyla bunu yapmıştır. 813/1410 yılında tamamlanan bu sözlük, kelimelerin son harfleri esas alınarak tasnif edilmiştir. Kökün son harfi "bâb", ilk harfi ise "fasıl" ismiyle ve Arap harflerinin sırasına göre dizilmiştir. Ortadaki diğer harfler de alfabetik sırayı izler.¹²⁰ Bu yönüyle orijinal bir çalışmadır. Bu eser üzerine şerh, tercüme, ihtisar, ikmal (müstedrek), hâşiye ve tenkit gibi birçok çalışma yapılmıştır.¹²¹

Âsımzâde Hâmid de eserinin bazı yerlerinde ele aldığı mesellerinin anlamlarını verebilmek için *Kâmûsu'l-Muhît* eserine başvurmuştur. Zaman zaman ondan faydalandığında "*Şâhib-i Kāmūsūñ beyānına göre*", "*Şâhib-i Kāmūsa göre*", "*kāmus şâhibine göre*" "*Mü'ellif-i Kāmūs*" gibi ifadeler kullanmaktadır. Âsımzâde Hâmid bazı yerlerde bu sözlüğe yer verse de gördüğümüz kadarıyla daha çok babasının tercüme ettiği sözlüğe yer vermiştir.

¹¹⁹ Hulusi Kılıç, "Fîrûzâbâdî", *DİA*, (İstanbul:1996), c. 13, s. 142.

¹²⁰ Hulusi Kılıç, "el-Kâmûsü'l-Muhît", *DİA*, (İstanbul: 2001) c. 24, s. 287.

¹²¹ Bu çalışmalar için bkz. Hüseyin Nassâr, *el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'etuhu ve Tetavvuruh*, (Kahire: Dâru Mısır,1968), c. 2, s. 575-679; Ahmed eş-Şerkâvî İkbâl, *Mu'cemü'l-Me'âcim*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî) (1407/1987), s. 222-226.

3.4.2.2. Ahmed Âsım Efendi (ö. 1235/1819), Kâmûs Tercümesi

İlim ve edebiyat sahasının bilinen ismi Âsım Efendi 1169/ 1755 yılında Antep'te doğmuştur. Antep'te iyi bir eğitim gören Ahmed Âsım, dönemin âlimlerinden Arapça, hat ve diğer dinî ilimleri öğrenmiştir. 1203/1788-89 yılında İstanbul'a göçmüş ve buradaki ilim meclislerinde bulunmuştur. Daha sonra hac için 1215/1801'de Mekke'ye gidip dönüşte ailesini yanına alarak kesin olarak 1216/1802'de İstanbul'a yerleşmiştir. Hayatında nice sıkıntılar gören Âsım Efendi II. Selim ile II. Mahmud'dan yardım görmüştür. Âsım Efendi Arapça ve Farsçadan iki sözlük tercüme etmekle mütercim lakabını kazanmayı başarmıştır. Âsım Efendi'nin söz konusu kamusun tercümesinin yanında *Terceme-i Burhân-ı Kâtu*, *Tuhfe-i Âsım*, *Şerh-i Siyer-i Halebî* adlı eserleri de bulunmaktadır.¹²²

Âsım Efendi *Kâmûsu'l-Muhît'i* tercüme ederken ona tashih, ikmal ve tenkit bölümlerini ekleyerek kaynak metinde geçen birçok kelimenin hareke kaydını yapmıştır. Eserin çoğu yerinde Arapça kelimelerin manalarını açıklarken vurgulama ve delillendirme amacıyla ayet, hadis, beyit, hikmet ve atasözü gibi örnekler getirmeye özen göstermiştir. Kaynak metinde geçen Arapça kelimelere Türkçe karşılık bulma konusunda sadece resmî Türkçe kelimelerden değil halk ağzından da istifade ederek farklı bir yol izlemiştir. Âsım Efendi'nin hazırladığı bu sözlük II. Mahmud'un emriyle mütercim oğlu Hâmid Efendi'nin nezaretinde basılmıştır.¹²³

Âsımzâde Hâmid Efendi, *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'deki Arapça mesellerde geçen kelimeleri açıklarken babasının bu eserinden yararlanmıştı. Mesel derleme konusunda Meydânî'nin eserine atıf yaptığı kadar babasının *Kâmûsu'l-Muhît*'inden de ilham almıştır. Bazı yerlerde babasının çalışmasından istifade ettiğini belirtirken pek çok yerde de bunu göstermemiştir. Hâmid Efendi, babasının eserine atıf yaptığı yerlerde "*Terceme-i Kâmûs*", "*vâlid-i üstâzun tefsîrine göre*", "*vâlid-i mâcidim beyân buyurmuşlar ki*" gibi kalıplar kullanmıştır.

3.4.2.3. Harîrî (ö. 516/1122), el-Makâmât

¹²² Mustafa S. Kaçalın, "Mütercim Asım Efendi", *DİA*, (İstanbul: 2006), c. 32, s. 200.

¹²³ Kılıç, *agm*, (2001), c. 24, s. 287-288.

Makâmât müellifi ve dil âlimi olarak tanınan Harîrî, 446/ 1254'te Basra şehri yakınlarında bulunan Meşan kasabasında dünyaya gelmiştir. Ailesi ve kendisi ipek anlamına gelen harîr ticaretiyle meşgul olduğu için *Harîrî* lakabıyla tanınmıştır. Bağdat ve Basra'da tahsil gören Harîrî, dini ilimleri, dil, aruz, şiir, kafiye bilgisiyle ensâb ilimlerini öğrenmiştir. *Dürretü'l-Gavvâs fî Evhâmi'l-Havâs*, *Mülhatü'l-Îrâb*, *er-Risâletü's-Sîniyye*, *er-Risâletü'ş-Şîniyye* gibi çeşitli eserler telif eden Harîrî, edebiyat dünyasında daha çok *Makâmât* eseriyle tanınmıştır.

Hârîrî'nin *Makâmât* adlı eseri *el-Makâmâtu'l-Harîriyye*, *Makâmâtu'l-Harîrî* ve *el-Makâmâtu'l-Edebiyye* isimleriyle tanınmış olup toplum sorunlarını ele almak amacıyla telif edilmiştir ve edebiyat sosyolojisi bakımından kıymetli bir eserdir. Eserdeki hikâyeleri akıcı bir üslupla anlatan Hâris Bin Hammâm ve o hikâyelerde asıl rol oynayan Ebu Zeyd es-Serûcî ve diğer tipler Harîrî tarafından kurgulanan tiplerdir. Eserde geçen hikâyeler ve maceralar hikmet, öğüt, övgü, sevgi ve yergi gibi çeşitli konuları içermektedir. Harîrî, eserinde sık sık şiir parçalarına da yer vererek bu konudaki maharetini de ortaya koymuştur.¹²⁴

Âsımzâde Hâmid'in kendi eserinde "هُوَ كَالضَّارِبِ بِقَدْحَيْنِ"¹²⁵ ve "كُلُّ الصَّيِّدِ فِي جَوْفِ الْفَرَّاءِ"¹²⁶ mesellerinin hikâyelerini anlatırken Hârîrî'nin *Makâmât*'ından yararlandığını ifade etmiş ve bu yerlerde "*Harîrî maḳāmātūn on üçünci maḳāmesinde*", "*Harîrî maḳāmāt Ḥazremiyye*" notunu düşmüştür. Bu iki atıf dışında *Makâmât*'dan yararlanıp yararlanmadığı tespit edilemese de bu eseri bildiği ve bu kaynağa başvurduğu görülmektedir.

3.4.2.4. İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210), en-Nihâye

Hadis ve tefsîr âlimi, edebiyatçı ve biyografi yazarı İbnü'l-Esîr, Cizre'de doğmuştur. Esîrüddîn lakabı ile anıldığı için İbnü'l-Esîr künyesiyle şöhret kazanmıştır. Kardeşleriyle birlikte öğrenim gören İbnü'l-Esîr, dönemin değerli hocalarından edebiyat, nahiv, sarf, fıkıh ve hadîs dersleri almıştır. İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye* eserinin

¹²⁴ Hulusi Kılıç, "Harîri", *DİA*, (İstanbul: 1997), c. 16, s. 191.

¹²⁵ O, iki kadehin üzerine yazan kimse gibidir.

¹²⁶ Bütün avlar, avlanan yaban eşeginin yanında hiçtir.

yanında *Câmi'u'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl*, *Şerhu Garîbi't-Tivâl*, *eş-Şâfi*, *el-İnsâf* adlı eserleri de bulunmaktadır.¹²⁷

Tam adıyla *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser* olarak bilinen bu eserde hadîs alanındaki önemli kaynaklara atıf yapılarak çeşitli hadisler derlenmiş ve hadislerde geçen zor ve karmaşık kelimeler şerh edilmiştir. İbnü'l-Esîr bu eserde garip kelimelerin tefsirini yaparken zaman zaman fıkıh, nahiv, dil ve edebiyat gibi konularda kendi görüşlerini sunmayı ihmal etmez.¹²⁸

Hâmid Efendi, hadisten doğan meselleri veya konuyla ilgili bir meseli açıklarken İbnü'l-Esîr'in açıklama ve görüşlerine yer vermiştir. Denilebilir ki Hâmid Efendi'nin hadis konusunda başvuru kaynağı İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye*'sidir.

3.4.2.5. Süyûtî (ö. 911/1505), el-Câmi'u's-Sagîr

Tefsir, fıkıh ve hadîs konularında âlim olan Süyûtî Kahire'de doğmuştur. Arap dili ve edebiyatında önemli bir yeri olan Süyûtî, Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenmekle eğitim hayatına başlamış, çeşitli ilimleri öğrenip söz konusu eseri *el-Câmi'u's-Sagîr* yanında *Cem'u'l-Cevâmi*, *Zehrû'r-Rübâ*, *Tenvîrû'l-Hevâlik* ve *Menâhilü's-Safâ*, *Miftâhü'l-Cenne* gibi farklı konularda çeşitli eserleri de telif etmiştir.¹²⁹

Süyûtî'nin telif ettiği *el-Câmi'u's-Sagîr* eserinde vecîz kavî-i hadisi alfabetik olarak sıralamış, hadislerin kaynaklarını ve sıhhat durumunu dipnot veya kısa imlerle göstermiştir.¹³⁰

Farklı kaynaklar kullanan Hâmid Efendi, bu eserden de yararlanıp kendi eserini zenginleştirmiştir. Tıpkı İbnü'l-Esîr'in *en-Nihâye*'si gibi hadis konusunda bu eserden de faydalanmıştır.

3.4.2.6. Molla Hüsrev (ö. 885/1480), Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm

Osmanlı sahası âlimi ve müftüsü olan Molla Hüsrev, Sivas'a yakın bir köyde dünyaya gelmiştir. Döneminde medreselerde okutulan ilimleri öğrendikten sonra müderrislik

¹²⁷ Ali Osman Koçkuzu, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", **DİA**, (İstanbul: 2000), c. 21, s. 28.

¹²⁸ İbrahim Hatiboğlu, "en-Nihâye", **DİA**, (İstanbul: 2007), c. 33 s. 100.

¹²⁹ Halit Özkan, "Süyûtî", **DİA**, (İstanbul: 2010), c. 38, s. 202.

¹³⁰ Özkan, **agm**, c. 38, s. 202.

kazaskerlik ve İstanbul kadılığı yapmıştır. *Dürer* eserinin yanında *Mirkâtü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl ve Hâşiye ale't-Telvîh* adlı eserleri de bulunmaktadır.¹³¹

Molla Hüsrev'in telif ettiği *Dürer* eseri fıkıh konusunda yapılmış bir şerhtir. Müellif eserini Hanefî mezhebine ait fıkıh kaynaklarını esas alarak hazırlamıştır.¹³²

Hâmid Efendi, fıkıhla ilgili bazı mesellere dair Molla Hüsrev'in eserindeki görüşlerini benimsemiş, şerh ve tercüme ederken bu eseri dikkate almıştır.

3.4.2.7. İbn Bessâm (ö. 542/1147), *ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l Cezâret*

Edebiyatçı ve tarihçi kimliğiyle öne çıkan İbn Bessâm, Endülüs'te doğmuştur. Dönemin çeşitli ilim merkezlerinde öğrenim görmüş ve dönemin en büyük edebiyat eleştirmenlerinden biri olmuştur. Farklı alanlarda eğitim görmesine rağmen telif ettiği tek eseri *ez-Zahîre fî Mehâsini Ehli'l Cezâret*'tir. Çalışma, Endülüs edebiyatına dair ansiklopedik mahiyette bir eserdir.¹³³ Hâmid Efendi, meselleri derlerken edebîlik ve sanat konusunda İbn Bessâm'ın bu yegâne eserine müracaat etmeyi ihmal etmez.

Hâmid Efendi, eserindeki meselleri derlerken daha çok yukarıda ele aldığımız kaynaklardan istifade etmiştir. Bu kaynakların yanında *et-Tenvîr fî İşkâtî't-Tedbîr*, *el-Misbâh*, *el-Vasît*, *et-Tuhfe*, *et-Tekmile*, *Mesâlikü'l-Memâlik*, *Tarifât* gibi eserlerden de bir iki defa yararlanmışır. Müellifin bazen de "*kütüb-ı fıkhiyye*", "*kütüb-i ehâdis*", "*kütüb-i lügat*" ve "*kütüb-i tıbbiyye*" ifadeleriyle çeşitli fıkıh, hadis ve tıp alanındaki kaynaklara da müracaat ettiği görülmektedir. Birincil kaynakları ise daha çok bahse konu olan bu eserlerdir.

3.5. Eserde Geçen Meseller:

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde toplam 1253 mesel bulunmakta olup bu meseller alfabetik sıralanmıştır. Eserde yer alan meseller *mucez mesel* ve *ef'al* vezinli meseller olmak üzere ikiye ayrılır. Biz burada eserde geçen bütün bu meselleri tercümeleriyle birlikte Hâmid Efendi'nin izlediği alfabetik sistemde şöyle gösterebiliriz:

¹³¹ Ferhat Koca, "Molla Hüsrev", *DİA*, (İstanbul: 2005), c. 30, s. 252.

¹³² Koca, *agm*, c. 30, s. 253.

¹³³ Hüseyin Yazıcı, "İbn Bessâm eş-Şenterîni", *DİA*, (İstanbul: 1999) c. 19, s. 376.

Tablo 2:**Eserde Geçen Bütün Mesellerin Listesi**

Elif (İ)		
Mucez Mesellerin Sayısı: 119 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 5		
Toplam:124		
Sıra	Mesel	Tercüme
1.	إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا	Beyan(güzel konuşma)'nın bir kısmı mutlaka sihirdir.
2.	إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمَسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ	Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneği miski taşıyanla körük çekenin örneği gibidir.
3.	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحَصِيبِ فَهَرُولُ	Husayb diyârına girdiğinde hemen koş.
4.	أَنَا حُجْبِيرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعُدَيْقُهَا الْمَرْجَبُ	Ben yuvarlak mağarayım ve çok dallı hurma ağacıyım.
5.	إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزَأُ هَرْمُكَ	Senin yaşlılığında nefsin ve aklının neye düşkün olacağını bilemezsin.
6.	إِنَّهُ لَتَدْبُ عَقَارِيهُ	Şüphesiz onun akrepleri yayılmıştır.
7.	إِنَّ الْمَنَاحِخَ خَيْرُهَا الْأَبْكَارُ	Kadınların en iyisi bakire olanlardır.
8.	أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بِنُ خَلَاوَةٍ	Ben ondan Fâlic bin Halave gibi uzağım. (yani ben onu tanımıyorum).
9.	إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ	Allah'ın pek çok askerleri vardır, bal da onlardandır.
10.	إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطَ النَّبْلِ	Senin üzerine okların temrenini kırar.
11.	إِنَّ الْعَصَا فَرَعَتْ لِيذِي الْخُلْمِ	Asâ (baston) akıllı kimse için vuruldu.
12.	إِنَّهُ لَشَرَابٌ بَانْتَفَعُ	O yer mutlaka biriken suyu içmiştir.
13.	إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا	Şüphesiz sen parçalanmış değnekten daha hayırlısın.
14.	إِنَّ الشَّقِيَّ وَافِدُ الْبَرَاجِمِ	Şakî olan kimse Berâcim'in temsilcisidir.
15.	أَنَا مِنْهُ كَحَاقِنِ الْإِهَالَةِ	Ben bu konuda tuluma süt çeken gibi ustayım.
16.	إِلَّا دَهٍ فَلَا دَهٍ	Bu iş şimdi yapılmazsa daha sonra yapılmaz.
17.	إِلَّا حَظِيئَةً فَلَا أَلِيَّةَ	Şansım olmasa da kusurlu asla olmam.
18.	أَبِي يَغْرُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ	Babam savaşıyor, annem ise anlatıyor.
19.	إِذَا ارْجَحَنَّ شَاصِبًا فَارْفَعِ يَدَا	Atın yere düşerse onun elinden tut.
20.	إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ	Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!
21.	أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ	Ben, dediğin bu sözlerin altındayım ve aynı zamanda benim hakkımda içinden geçenlerden daha yükseğim.

22.	أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي	Hem hurmamı yediniz hem de bana karşı çıktınız.
23.	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ	Sakin adamların namusuna yaklaşma!
24.	إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَحُ بِالْحَدِيدِ	Demir demir ile kesilir.
25.	إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَاقَيْتَ إِعْصَارًا	Eğer rüzgar isen fırtınayla karşılaşırsın.
26.	أَوِيَ إِلَى رُكْنٍ بِلَا قَوَاعِدَ	Temelsiz esaslara dayandı.
27.	أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ	Kişinin ahlakı onun altınından daha iyidir.
28.	أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوَاةُ	Ağaç çekirdekten yetişir.
29.	إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاخْلُبْ	Eğer yenemezsen kazanmak için hile yap.
30.	إِنَّ الْهَوَانَ لِلتَّيْمِ مَرَامَةٌ	Alçaklara hakaret etmek merhamettir.
31.	إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُدْهِبُ الْحَفِيظَةَ	Kudret öfkeyi yok eder.
32.	إِنَّ وِرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا	Tepenin arkasında bekleyen vardır.
33.	إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ	Şüphesiz ki ahmak olan değil, akıllı olan teşekkür eder.
34.	إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ	Musibetler birbirini yok eder.
35.	إِخْدَى خَطِيَّاتِ لُقْمَانَ	Lokman'ın oklarından birisidir.
36.	أَنْتَ كصَاحِبَةِ النَّعَامَةِ	Sen deve kuşu sahibi gibisin.
37.	إِنَّ دَوَاءَ الشَّقِّ أَنْ تَحْوِصَهُ	Yırtılanı dikmekle tedavi edersin.
38.	إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ	Korkağın eceli yukarıdan gelir
39.	إِنْ تَرَدَّ الْمَاءُ بِمَاءٍ أَكْبَسُ	Su ile su kuyusuna varman kurnazlık sayılır.
40.	إِنَّ الشَّرَّكَ قَدْ مِنْ أَدِيمِهِ	Nal kendi derisinden yapılmıştır.
41.	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتٌ فِي الْمَاءِ	Burun gökte kış ise suda.
42.	إِنَّ غَدَاً لِنَاطِرِهِ قَرِيبٌ	Bekleyen için yarınlar yakındır.
43.	إِنْ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذَكُورًا	Eğer yalancıysan hafıza sahibi ol.
44.	إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ	Çok çalışmak yorgunluğa neden olur.
45.	إِنْ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبِّ لِعَيْنِكَ	Eğer sen hekim isen öncelikle gözlerini tedavi et.
46.	إِذَا أَصَابَتِ الطَّبَّاءُ الْمَاءَ فَلَا عَبَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ	Ceylanlar suyu bulduklarında içmezler, bulamadıklarında aramazlar.
47.	إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَنَمَ حَذَارَ الْعَازِيَةِ	Deveden sakınarak yerine koyun satın aldım.
48.	إِذَا عَزَّ أَخُوكَ فَهُنَّ	Senin kardeşin galip olursa ona nezaket

		göster
49.	إِنَّ أَهْوَنَ السَّقْيِ التَّشْرِيعُ	(Develeri) sulamanın en kolay yolu onları su kaynağına kadar götürmektir.
50.	إِنَّمَا هُوَ كَبَّارِحِ الْأَرْوَى	Gerçekten o nadiren görülen yaban keçisi gibidir.
51.	إِيَّاكَ وَالْخَطْبُ فَإِنَّهَا مِشْوَارٌ كَثِيرُ الْعِنَارِ	Fazla konuşmalardan uzaklaş; fazla konuşunca yollarda tökezleyen at gibi olursun.
52.	إِنَّ دُونَ الطَّلْمَةِ خَرْطٌ قَتَادٍ هُوَيْرٍ	Ekmeğe ulaşmak gürgen ağacını sıyırmak gibidir ki son derece zordur.
53.	أَصْوَصٌ عَلَيْهَا صُوصٌ	Semiz deveye alçak biri bindi.
54.	إِنَّ فِي مِصٍّ لَمْطَعْمًا	Dudağın bükülmesinde olumsuzluk alameti var.
55.	إِنَّ أَعْيَا الْبَعِيرِ فَرْدُهُ نَوْطًا	Deve yorulduğunda yükünü arttır.
56.	أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلَةُ النَّاصِحَةِ	Sen ya da o nasihat veren Şevle gibisiniz.
57.	إِنَّ الْقَصِيرَةَ قَدْ تُطِيلُ	Kısa boylu kadın uzun boylu çocuğu doğurabilir.
58.	إِنَّ الرَّقِيقِينَ يُغْطِي أَفْنَ الْأَفِينِ	Süs insanın ahmaklığını gizler.
59.	إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فَرَاؤُهُ	Cins atın dış görüntüsü denemeye hacet bırakmaz.
60.	إِذَا صَاخَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاخَ الدَّيْكِ فَلْتُدْبِحْ	Tavuk horoz gibi öterse hemen kesilsin.
61.	أَخَذَهُ أَخَذَ الضَّبُّ وَلَدَهُ	Kertenkelenin kendi yavrularını helak ettiği gibi onu şiddetle helak etmiştir.
62.	أَكْلًا وَدَمًا	Hem yenilir hem de kötülenir.
63.	إِذَا ضَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَإِذَا رَجَرْتَ فَاسْمِعْ	Vurursan şiddetle vur ve azarlarsan sözünü iyi dinlettir.
64.	إِذَا قَطَعْنَا عَلَمًا بَدَا عَلَمٌ	Bir dağı geçtiğimizde başka bir dağ ile karşılaşırız.
65.	أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكَ	Seni ağlatanların emirlerine uy, güldürenlerinkine değil.
66.	أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخَارِيهَا	Yeryüzü bitkilerle güzelleşmiş.
67.	أَوَّلُ الْعِيِّ الْاِخْتِلَاطُ	Darılmak acizliğin başlangıcıdır.
68.	إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ	Sakin zâlim olma, çünkü ip devenin ayaklarını bağladığı gibi zulüm de zaferi bağlayıp engeller.
69.	إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدَعَةِ الصَّبِيِّ بِاللَّبَنِ	Bu, çocuklar yoğurtla aldatacak bir iş

		değildir.
70.	إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاحْفَظْ وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَاراً فَانْفِضْ	Gecelerde konuşursan alçak sesle konuş, gündüzde ise etrafa bakarak dikkatle konuş.
71.	آفَةُ الْمُرُوءَةِ خُلْفُ الْمُؤَعُودِ	Mertliğin afeti sözü tutmamaktır.
72.	إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةَ الْأَوْقَابِ	Zayıfların öfkesinden sakının.
73.	أَخَذَهُ بَيْنَ الْخَدْيَتَيْنِ وَالْخُلْسَةِ	Onu falandan hediye ile kaptı.
74.	إِنَّ الْمُوصِيَّ بَنُو سَهْوَانَ	Tavsiye edilenler genellikle unutulur.
75.	آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْباً	Su kuyusuna en son gelen develer en az içerler.
76.	إِنَّ الشَّقِيَّ يَنْتَحِي لَهُ الشَّقِيُّ	Eşkıya kendisi gibi bir eşkıyaya dayanır.
77.	أَخَذَهُ أَخَذَ سَعَةً	Sırtlan gibi onu helak etti.
78.	إِنَّ الصَّخُورَ قَدْ تَحْلِبُ الْعَلْبَةَ	Feryat eden deve sağıldığı kutuyu doldurabilir.
79.	إِخْدَى بَنَاتِ طَبَقِ شَرْكَ عَلَى رَأْسِكَ	Büyük musibetlerden biri baş ucundadır.
80.	أَتَاكَ رِيَّانٌ بَلْبِيهٍ	Onda fazlasıyla süt bulunan kimse sana süt verdi.
81.	إِنَّ فِي الْمَعَارِيضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ	Dolaylı konuşmak yalana düşmekten kurtarır.
82.	إِنَّ الْبِرَاطِيلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِيلَ	Rüşvet batıla yol açar.
83.	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ	Bu konuşma senin içindir.
84.	أَخَذَتِ الْإِبِلُ رِمَاحَهَا	Develer semiz oldu.
85.	إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْعُصِيَّةِ	Büyük değnek küçük değnekten gelir.
86.	إِنَّهُ كَبْرَقَ خَلْبٌ	Yağmursuz şimşek gibidir.
87.	أَبُو رِيَّاحٍ	Rüzgarın babası.
88.	ابْنُكَ مِنْ بُوْحِكَ	Asıl evlat kendi sulbünden olan evlâttır.
89.	ابْنُ زَانِيَةٍ بَرِيَّةٌ	Bu, zeytin yağıyla zina yapan kadının çocuğudur.
90.	إِنَّ جَرَجَرَ الْعُودِ فَرْدُهُ وَفِرّاً	Deve her bağırduğunda yükünü arttır!
91.	إِذَا تَفَرَّقَتِ الْعَنَمُ قَادَتَهَا الْعُزُّ الْجُرْبَاءُ	Koyunlar dağıldığı zaman onlara uyuz keçi liderlik eder.
92.	آهَةٌ وَمِيهَةٌ	Ona çiçek hastalığı bela olsun.
93.	إِذَا تَرَضَّيْتَ أَخَاكَ فَلَا أَخَا لَكَ	Birine yalvarsan o sana kardeş değildir.

94.	إِنَّ الرَّأْيَ لَيْسَ بِالنَّظْمِيِّ	Doğr görüş zan ile olmaz.
95.	إِذَا تَوَلَّى عَفْدَ شَيْءٍ أَوْثَقَا	Falan kimse bağlanmak istenen şeyi iyice bağlar.
96.	إِيش فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَلَاكِ الْمَنْجَلِ	Orağın kaybolmasının zartanla ne alakası var?
97.	إِنَّكَ تَهْدِي الصَّالَّ وَلَا تَهْدِي الْمُتَضَالَّ	Hakikatı cehlinden göremeyenleri hidayet edebilirsin, fakat hakikatı görüp de görmezlikten gelenleri hidayet edemezsin.
98.	أَخَذُوا طَرِيقَ الْعُنْصَلَيْنِ	Unsulayn yolunu tuttular.
99.	أَيْنَ الثُّرَيَّا مِنْ يَدِ الْمُتَسَاوِلِ	Ülker elin ulaşamayacağı uzak bir yerdedir.
100.	إِنْ كُنْتَ الْحَالِيَةَ فَاسْتَعْرِزِي	Eğer süt sağıyorsan bâri sütü fazla olan deveyi seç.
101.	إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْلَمًا فَدَخِرْ	Üzerinde damga yoksa yuvarla at!
102.	إِنَّ الْخُصَّاصَ يَرَى فِي جَوْفِهَا الرِّقْمَ	Küçük deliklerde büyük belalar görülebilir.
103.	إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ	Şüphesiz (başa gelen) belanın sebebi dildir.
104.	أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَدْنَ	Burun aksa bile o senindir.
105.	إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ الْعَضْرَطِ	Kılları fazla olan azratından sakın.
106.	أَنَا ابْنُ بَجْدَتِهَا	Ben onu iyi bilirim.
107.	إِذَا وَقَفْتَ الْعَيْرَ عَلَى الرِّدْمَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ	Deve pınar başında durunca artık onu: "Hadi iç iç" diye zorlayıcı söz söyleme.
108.	أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعٌ	Devenin ilk yavrusu avların ilkidir.
109.	آفَةُ الْعِلْمِ النَّسْيَانُ	İlmin afeti unutkanlıktır.
110.	إِذَا شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ لِحَسَّتِ الْجَلِيلَةَ	Develer doyduktan sonra koyunlar yalarlar.
111.	إِذَا حَرَبْتَ فَلَا تُحْمَطُ	Dövdüğünde acıtma!
112.	إِنَّهُ لَمُنْجَدٌ	O tecrübelidir.
113.	أَنَا غَرِيْبُكَ مِنْهُ	Bunu iyi bildiğim için seni ondan uyarıyorum.
114.	إِنَّهُ لِهَيْرٌ أَهْتَارِ	Afetlerin bir afetidir.
115.	إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرَّبَاطِ	Bir eşek kaçarsa yerine başka eşek gelir.
116.	إِنَّهُ لَصَلُّ أَسَالِلِ	O, yılanlardan biridir.
117.	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرِ الْأَبْيَضِ	Şüphesiz, beyaz öküz yenildiği gün ben de yenildim.
118.	أَنَا ابْنُ جَلَا	Ben şöhretli biriyim.

119.	الأخذُ سُرَيْطَى والقضاءُ صُرَيْطَى	Borcu aldığında onu yutar, bedeli ise zarta ile öder.
120.	آكَلٌ مِنَ السُّوسِ	Güveden daha yiyici.
121.	آنَسُ مِنْ حُمَى الْعَيْنِ	O, Gîn ateşinden cana daha yakın.
122.	آمَنٌ مِنَ الْأَرْضِ	Yerden daha güvenlidir.
123.	آكَلٌ مِنْ لُقْمَانَ	Lokmân'dan daha yiyici.
124.	آلْفٌ مِنْ غُرَابٍ عُقْدَةٍ	O, ormanın kargasından daha uyumlu ve cana yakın biridir.
Bâ (ب) Mucez Mesellerin Sayısı: 46 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 19 Toplam:65		
125.	الْبَغَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ	Lori kuşu bizim yurdumuzda kartallaşır.
126.	بِكَلِّ وَاذِ بَنُو سَعْدِ	Her vâdîde bir Benî Sa'd vardır.
127.	بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ أَنْقَدَ	Kirpi gibi geceyi uyumadan geçirdi.
128.	بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرِي	Yemekle karnımı doyur, gerisini boş ver.
129.	بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ	Aralarında eşlerin düşmanlığı var.
130.	بَقَطِيهِ بِطَبِّكَ	Zekanla onu dağıt.
131.	بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ زُطَبَ الْمُشَانِ	Hurmayı kumrular yiyor diyerek bu bahane ile kendisi karnına dolduruyor.
132.	بَلَعُ السَّكِينِ الْعَظْمِ	Bıçak kemiğe dayandı.
133.	بِيَّتِي يَبْحُلُ لَا أَنَا	Ben değil, evim cimridir.
134.	بَنَانُ كَفِّهِ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ	Elinin parmakları vardır fakat bileği yoktur.
135.	بِالسَّاعِدِ يَنْطِشُ الْكَفُّ	El bilekle kuvvetli olur.
136.	بِحَنْبِهِ فَلْتَكُنِ الْوَجْبَةُ	Düşmek hep onun yanında olsun.
137.	الْبِضَاعَةَ تُيسِّرُ الْحَاجَةَ	Hediye işleri kolaylaştırır.
138.	الْبَغْلُ نَعْلٌ وَهُوَ لِذَلِكَ أَهْلٌ	Katır zinakârlığın çocuğudur, o zinakarlığın ehlidir.
139.	بِنَسِ الْعَوْضِ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ	Deve yerine yularıyla gelmek ne kötü bir bedeldir.
140.	بَلَعُ السَّيْلِ الرَّبِيِّ	Sel tepelere ulaştı.
141.	بِعْتُ جَارِي وَلَمْ أَيْعِ دَارِي	Aslında evimi değil komşumu sattım.
142.	بِالرِّفَاءِ وَالنِّبِينَ	Size mutluluklar ve bol çocuklar diliyoruz.

143.	بَقُلْ شَهْرٍ وَشَوْكُ دَهْرٍ	Bir ayda sebze verirken tam bir senede dikenini gösterir.
144.	بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ حَرَّةٍ	O, gecesini bakire olarak geçirmiş.
145.	بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ	Yüzün gülüşü Allah'tan insana ikinci bir hediye sayılır.
146.	بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ	İnsanın belalarının sebebi onun dilidir.
147.	بَاءَتْ عَرَازُ بِكَحْلِ	Arar ve Kahl birbirleriyle sürtüştüler ve öldüler.
148.	الْبِطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ	Fazla yemek zekayı giderir.
149.	بِهِ دَاءٌ ظَنِّي	Onda ceylanın hastalığı vardır.
150.	بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	Yardım istemede bulundular.
151.	بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي الْقَرَاخَ	O kimse suyu kaynatıp buharını kokladı.
152.	الْبُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفَسٌ	Bahçenin bütününde kereviz vardır.
153.	الْبُوصُ بِالنَّوْصِ	Kaçmakla necat olur.
154.	بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا	Asa ile kabuğunun aralarına girebilecek bir şey yoktur.
155.	بَرِحَ الْخَفَاءُ	İş görünür hâle geldi.
156.	بِيَدَيْنِ مَا أَوْزَدَهَا الزَّائِدَةُ	Zâide denen kadın develeri iki elle götürdü.
157.	أَبَالُوا الْخَيْلَ فِي عَرَصَاتِهِمْ	Onlar askerleri arsalarında işettirdiler.
158.	بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاحِمِ التَّنُورِ	Somun ekmek ile fırın arasında hep kalsın.
159.	بَيْنَهُمَا بَطْحَةُ الْإِنْسَانِ	O iki kimsenin arasında bir insanın boyu kadar yakınlık vardır.
160.	أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرَّغْوَةِ	Saklanan şey artık açık oldu.
161.	بَقِيَ أَشَدُّهُ	En zor kısmı kaldı.
162.	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ	Bazı kötülükler diğer kötülüklerden daha basittir.
163.	بَلَغَ مِنْهُ الْمُخْتَقَ	Su boğulmuş olanın ağzına kadar geldi.
164.	أَبْرَمًا وَقَرُونًا	Meclislere katılmayıp ağır ve cimri olduğundan başka, bir de hurmayı ikişer ikişer yer.
165.	بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ ذَنْبُ الصَّبِّ	Benimle o kimsenin arasında kertenkelenin kuyruğu vardır.

166.	رَأْسٌ بِرَأْسٍ وَزِيَادَةٌ خَمِيسَانَةٌ	Bir başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de artısı.
167.	بَرَّتْ قَائِيَةٌ مِنْ قُوبٍ	Yumurta yavrudan kurtuldu.
168.	بَالَ حِمَارٍ فَاسْتَبَالَ أَحْمِرَةً	Bir eşek bevl etti ve diğer eşeklerin bevl etmelerine neden oldu.
169.	بَصْبَصُنْ إِذْ خُلِدِينَ بِالْأَذْنَابِ	Develer şarkıyı dinleyince kuyrukları salıp harekete geçer.
170.	بَقِيَتْ مِنْ مَالِهِ عَنَاصٍ	Kendi malından az bir şey kaldı.
171.	أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطِ عَيْوُقٍ	Ayyuk yıldızından daha uzaktır.
172.	أَبْخَلُ مِنْ مَادِرٍ	Mâder'den daha cimri.
173.	أَبْرُ مِنَ الْعَمَلَسِ	Amelles denen kimseden daha iyilik yapar.
174.	أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ	Nûh'un kargasından daha yavaş.
175.	أَبْطَأُ مِنْ فُنْدٍ	Find'in ateş alıp dönmesinden daha yavaş.
176.	أَبْلَعُ مِنَ السَّحْبَانِ	Sehbân'dan daha belagatli.
177.	أَبْخَلُ مِنْ كُسَعٍ	Kusa'dan daha cimri.
178.	أَبْهَى مِنْ فَرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ	Aralarında güzel yüz bulunan iki küpeden daha güzeldir.
179.	أَبْصُرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ	Zerkâ-yı Yemâme'den daha iyi görür.
180.	أَبْرَدُ مِنْ جَرِيَاءٍ	Poyraz rüzgarından daha soğuk.
181.	أَبْطَشُ مِنْ دُوسَرَ	Devser taburundan daha şiddetli.
182.	أَبْخَرُ مِنْ صَقْرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ	Şahinden ve aslandan daha kötü kokar.
183.	أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ	Köpekten daha idrarlı.
184.	أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجَرٍ	Taşa yazılandan daha kalıcı.
185.	أَبْصُرُ مِنْ عَقَابِ مَلَاعٍ	Çöl kartalından daha iyi görür.
186.	أَبْصُرُ مِنْ غُرَابٍ	Kargadan daha iyi görür.
187.	أَبْرَدُ مِنْ غَضْرَسٍ	Kardan daha soğuk.
188.	أَبْرُدُ مِنْ حِقْرِ	Dolu tanelerinden daha soğuk.
189.	أَبْلَعُ مِنْ فُسٍّ	Kus denen kimseden daha belîğ.
Tâ (ت)		

Mucez Mesellerin Sayısı: 55 Efal Vezinli Mesellerin Sayısı: 2 Toplam:57		
190.	تَأْبَى ذَاكَ بِنَاتُ أَبِي	Kalbimdeki şefkat ve merhamet ona beddua etmeye el vermiyor.
191.	تَرَكْتُهُ بِمَبَاحِثِ الْبَقْرِ	Onu ıssız yerlere bıraktım.
192.	تَرَكْتُهُمْ حَاتِّ بَاتِ	Onları darmadağınık bıraktı.
193.	تَسْمَعُ بِالْمُعِيدِي خَيْرٍ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	Mu'aydî hakkında anlatılanları dinlemen, onu görmenden daha iyidir.
194.	تَغَافِلْ كَأَنَّكَ وَاسِطِي	Vasitli olarak görün de bilmezlikten gel.
195.	تَرَكْتُهُ بِمَلَا حَسِ الْبَقْرِ	Onu ineklerin yalandıkları yerde bıraktım.
196.	تَلَمَّسْ أَعْشَاشَكَ	Kendi yuvanı koru!
197.	تَطْعَمْ تَطْعَمْ	Yemeği tat da onu yemeye isteğin olsun!
198.	تَبَاعَدَتِ الْعَمَةُ مِنَ الْخَالَةِ	Hala teyzeden uzaktır.
199.	تَرَكْتُهُمْ فِي كَصِيصَةِ الظَّيِّ	Onları ceylan tuzağına bıraktım.
200.	تُبَلِّغِ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ	Dişlerin uçlarıyla yavaş yavaş yemek yerse tok olur
201.	تَجَنَّبَ رَوْضَةً وَأَحَالَ يَعْدُو	Cenneti bırakıp başkasına koşmaya başladı
202.	تَفَرَّقُوا أَيْدِي سَبَا وَأَيَادِي سَبَا	Paramparça oldular.
203.	تَرَبَّتْ يَدَاؤُ	Elleri kurusun!
204.	تَجْرِي الرِّيَاحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ	Rüzgar gemilerin istemediği yönden eser.
205.	اتَّبِعِ الْفَرَسَ لِجَامِهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامِهَا أَوْ الدَّلْوُ رِشَاءَهَا	Atı verdiğinde gemini de ver veya deveyi verdiğinde yularımı da ver ya da kovayı bağışladığında ipini de bağışla!
206.	أَتْرَكَهُ تَرَكَ الظَّيِّ ظِلَّهُ	Ben, falan kimseyi âhu kendi gölgesini nasıl terkederse öylece terkederim.
207.	تَحْسِبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بَاحِسٌ	Onu saf zannedersin halbuki o zalimdir.
208.	اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ	İyilik ettiğin her kimseden sakın!
209.	تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ	Kötülüğü bırakma ihsandandır.
210.	تَوَاضَعُ الْمَرْءُ يُكْرِمُهُ	Alçakgönüllülük sahibini yükseltir.
211.	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَقُ	Mârid inat etti, Eblak galip geldi.
212.	تَيْسِي جَعَارِ	Dişi sırtlanın yalancı sözüdür.

213.	تَسْأَلُنِي بِرَأْمَتَيْنِ سَلَجَمَا	Benden Râmeteyn'de şalgam istedi.
214.	تَفْرُقُ مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفْرُسُ الْأَسَدَ الْمُسَيَّبِمَ	Karganın sesinden korkayıp esnekli aslanı avlar.
215.	تَغْفَرْتُ أَرْوَى وَسَيِّمَاهَا الْبَدَنُ	Dağ keçisi kendisini yavruya benzetti halbuki bedeni onun koca olduğunu gösterir.
216.	تَوَطَّنُ الْإِبِلَ وَتَعَاْفُ الْمِعْزَى	Deve güçlü olduğu halde kendisini meşakkatlare alıştırmaya çalışır, keçi ise zayıf olmasına rağmen buna çalışmaz.
217.	تَمَامُ الرَّبِيعِ الصَّيْفُ	Baharın bitiminde yaz gelir.
218.	تَقِيلُ الرَّجُلُ أَبَاهُ	Oğul babasına benzemiş.
219.	تَخَطَّيْتُ سَنَةً مُقِيمًا	Bir seneyi sağ salim atlatabildim.
220.	تَرَكَتُهُ نُغْيِيهِ الْجَرَادَاتَانِ	Cerâdatân adında bir kadın ona şarkı söylerken onu bıraktım.
221.	تَصَامَمَ الْخُرُّ إِذَا سَنَّ الْقَدْعَ	İyi insan kötü sözler duyduğunda duymazlıktan gelir.
222.	تَجَاوَزَ الرَّوْضَ إِلَى الْقَاعِ الْقَرِيقِ	Cenneti bırakıp çöle düştü.
223.	اسْتَيْسَيْتِ الْعَنْزُ	Dişi keçi erkek keçi oldu.
224.	تَحْقِرُهُ يَنْتَأُ	Onu alçak zannedersin halbuki öyle değildir.
225.	سَتَأْتِيكَ بِمَا فِي فَعْرِهَا الْمِشْدَحَةُ	Kepçe kendi çukurundakileri sana sunacaktır.
226.	تُخْبِرُ عَنْ مَجْهَوْلِهِ مِرْأَتُهُ	Onun görünüşü kim ve ne olduğunu gösterir.
227.	تَرَكَتُهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصَّدْرِ	Sadır gecesinde Minâ'da hiç kimsenin kalmadığı gibi onu öylece bıraktım.
228.	تَرَكَتُهُ عَلَى مِثْلِ مَقْلَعِ الصَّمْعِ	Onda hiçbir şey kalmamıştır.
229.	تَرَكَتُهُ عَلَى أَنْقَى مِنَ الرَّاحَةِ	Onda hiç bir şey yoktur.
230.	تُوَفِّرُ وَتُحَمِّدُ	Hem hediye redd edersin hem de övülürsün.
231.	تَوَقَّرِي يَا زَلْزَةَ	Ey semtin evlerini dolaşan kadın, ağırbaşlı ol.
232.	تَجَشَّأَ لُقْمَانُ مِنْ غَيْرِ شَيْعٍ	Lokmân tok olmadığı halde geçirdi.
233.	الْتَّجَلَّدُ وَلَا التَّبَلُّدُ	Ahmaklık değil cesurluk seni kurtarır.

234.	تَقَلَّدَهَا طُوقَ الْحَمَامَةِ	O adam güvercinin halka takması gibi kötü huy taktı.
235.	تَلْبِدي تَصِيدِي	Yere yapışık ol ki kolaylıkla avlayasın.
236.	تَذَكَّرْتُ رِيَاءَ صَبِيًّا فَبَكَتْ	Reyyâ ölen çocuğunu hatırlayınca hüznünlendi.
237.	تَشَمَّرْتُ مَعَ الْجَارِي	Akan suyla gitti.
238.	تَرَكَتُهُ يَنْقَمَعُ	Onun sinekleri kovduğunu gördüm.
239.	تَمَنَّى أَشْهَى لَكَ	Reddettikçe istekleri daha fazla olur.
240.	تَعَلَّقَ الْحَجِينُ بِأَرْفَاعِ الْعَنَسِ	Kene devenin ayaklarına yapıştı. Türkçe'deki karşılığı: Kene gibi yapışmak.
241.	تَمَسَّكَ بِحَرْوِكَ حَتَّى تُذْرِكَ حَقَّكَ	Hakkına varıncaya kadar kendine hakim ol.
242.	تَجَمَّلِي تَعْفِي	Hem iç yağı ye hem de südü iç.
243.	الْتَقَدُّمُ قَبْلَ التَّنَدُّمِ	Pişman olmadan önce ilerle.
244.	تَكَلَّمَ فَجَمَعَ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ	Konuşurken dağ keçisi ile deve kuşunu bir araya getirdi.
245.	أَتَلَى مِنْ الشُّعْرَى	Şi'ra adında iki yıldızdan daha tabidir.
246.	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ	Ebu Leheb'den daha ziyandadır.
Sâ (ث) Mucez Mesellerin Sayısı: 10 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 3 Toplam: 13		
247.	تَنَيْتَ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ	Çölde vahşi hayvanları bana çektin.
248.	تَأْطَهُ مُدَّتْ بِمَاءٍ	Balçık su ile artıp yayıldı.
249.	تَارَ حَابِلُهُمْ عَلَى نَابِلِهِمْ	Aralarında bozgunculuk çıkmış.
250.	التَّيِّبُ عَجَالَةُ الرَّكِبِ	Hurma, yolcunun aceleyle hazırlanmış yemeklerindedir.
251.	تَبَّتُ الْعَدْرِ	O adam her alanda sabit olup kuvvetlidir.
252.	تَمَرَةُ الْجُبْنِ لَا رِيحَ وَلَا خُسْرَ	Korkaklığın ne faydası ne de zararı var.
253.	تَوْبِكَ لَا تَفْعُدُ تَطِيرُ بِهِ الرِّيحُ	Elbiseni kuru ki rüzgar onu uçurmasın.
254.	التُّورُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرُوقِهِ	Öküz burnunu kendi boynuzuyla korur.
255.	تَمَرَةُ الْعَجْبِ الْمَقْتُ	Kibrin meyvesi nefrettir.
256.	تَمَرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ	Sabrın sonu başarıdır.

257.	أَثْقَلُ مِنَ الْكَائُونِ	Kanun denen kıştan daha ağır/zor.
258.	أَثَارُ مِنْ قَصِيرٍ	Kasîr denen kimseden daha intikamcı.
259.	أَثْقَلُ رَأْسًا مِنْ فَهْدٍ، وَأَنُومٌ مِنْ فَهْدٍ	Parstan daha ağırbaşlı ve daha uykucu.
Cîm (ج) Mucez Mesellerin Sayısı: 36 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 18 Toplam: 54		
260.	جَاءَ يَضْرِبُ أَصْدَرِيهِ	Şakaklarımı döverek geldi.
261.	جَاءَ فَلَانٌ بِالصُّفْرِ وَالْبُقْرِ وَالصُّقَارَى وَالْبُقَارَى	Falanca göz göre göre yalan söyledi
262.	الْجَمَلُ مِنْ جَوْفِهِ يَجْتَرُ	Deve, içinden geviş getirir.
263.	جَلَّتِ الْهَاجِنُ عَنِ الْوَلْدِ	Kız oğuldan daha küçüktür.
264.	اجْمَعُ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ	Dağ keçisi ile deve kuşunu bir araya getirdi.
265.	اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ	Onu su sızdırmayan bir kaba koy!
266.	جَاوَزَ الْخَزَامَ الطَّبِينِ	Kolan iki memeyi geçti.
267.	جَزَجَرَ لَمَّا عَضَهُ الْكَلُوبُ	Mahmuz onu ısırduğında feryat etti.
268.	جَذَبَ الرِّمَامُ بَرِيضُ الصَّعَابِ	Yuları çekmek hayvanın başını eğer.
269.	جَرَى الْوَادِي فَطَمَّ عَلَى الْقَرِيِّ	Vadinin suyu akınca akıntı su baskını altında kaldı.
270.	جَعَلْتُهُ نُصَبَ عَيْنِي	Onu gözümün önüne koydum.
271.	جَاءَ بِالْقَضِّ وَالْقَضِيضِ	Her şeyle geldi.
272.	جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ	Kişi kendisine benzeyenle dostluk kurar.
273.	الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ	Önce komşu sonra ev.
274.	جَرِي الْمُدَكِّيَاتِ غَلَاءُ	Beş yaşına basmış atın koşu alanı geniş olur, dar olmaz.
275.	جَلِيفُ أَرْضٍ مَاؤُهَا مَسُوسُ	Kuru toprağın suyu tatlı olabilir.
276.	الْجَوَادُ مَلْبُونٌ وَالْبَرْدُونُ مَتَبُونٌ	Kısrığa süt, ata saman verilir.
277.	اجْعَلْ فِي رِشَاكَ دَرَكَا	Kovaya bağlanmış ip kalın olsun!
278.	جَلَبَ الْكُتَّ إِلَى وَبِيَّةٍ	Çalışkan adam evini idare edebilen kadını getirir.
279.	جَلَبَتْ جَلْبَةً ثُمَّ أَقْلَعَتْ	Gök şimşek gösterip gürledi fakat yağmur

		yağmadı.
280.	جُحَيْشٌ وَحَدِه	Eşek yalnız.
281.	جَزَعٌ وَأَوْشَالٌ	Az suyu kana kana içmek.
282.	جَاءَ بِالْحَلْقِ وَالْإِحْرَافِ	Hem çok para hem de çok hayvanla geldi.
283.	جَاءَ بِأَمِّ الرَّبِيعِ عَلَى أَرْبِقٍ	Bela devenin üzerine getirildi.
284.	جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ	Çok parayla geldi.
285.	جاورينا وأخبرينا	Bizi bize komşuluk yaparak dene!
286.	جالني أجالك فالدّمس من فعالك	Bana düşmanlığını göster ki sana düşmanlığımı göstereyim, halbuki hilekarlık senin huylarındandır.
287.	جزاء سنمّار	Sinimmâr'ın cezası.
288.	جلد الخنزير لا يندبع	Domuzun derisi tabaklanmaz.
289.	جدها جد العير الصليانة	O, devenin otu kökünden kestiği gibi onu kesti.
290.	جاء يجرّ رجليه	Ayaklarını sürüyerek yüklü geldi.
291.	الجحش لما فاتك الأعبار	Avları kaçırdıysan eşeği ara!
292.	أجنأؤها أبنأؤها	Suçlular, temel atanlardır.
293.	جرى فلان السمّة	O kimse, Sümme diye adlandırılan bir hayvan gibi yorulmadan koştu.
294.	جرى فلان السّمهي	Bilmediği bir yere girdi.
295.	جوع كلبك يتبعك	Köpeğini acıktır ki peşinden gelsin!
296.	أجن من المنروف صرطاً	Hep zarta edenden daha korkak.
297.	أجن من صفر	Sifrid denen kuştan daha korkak.
298.	أجرأ من خاصي خصاف	Aygırı hadım edenden daha cesur.
299.	أجوع من كلبه حومل	Havmel denen kadının köpeğinden daha aç.
300.	أجور من قاضي سدوم	Sedum kadısından daha zalim.
301.	أجرأ من الأيهمين	Akan su ve sinirlenen deveden daha cesur.
302.	أجن من صافر	Sâfir denen kuştan daha korkak.
303.	أجوع من ذنب	Kurttan daha aç.

304.	أَجْرًا مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ	Aslanı hadım eden daha cesur.
305.	أَجْبِنُ مِنْ كَرْوَانَ	Kervân denen kuştan daha korkak.
306.	أَجْبِنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ	Toy kuşundan daha korkak.
307.	أَجْبِنُ مِنْ هَجْرِسِ	Hicris denen maymundan daha korkak.
308.	أَجْوَلُ مِنْ قُطْرُبِ	Kutrub denen böcekten daha çok gezer..
309.	أَجْنُ مِنْ دُقَّةَ	Dukke denen kimseden daha deli.
310.	أَجْهَلُ مِنْ فَرَّاشَةِ	Kelebekten daha cahil.
311.	أَجْهَلُ مِنْ حِمَارِ	Himâr denen kimseden daha câhil.
312.	أَجْرًا مِنْ لَيْثِ بَخْفَانَ	Haffân'daki aslandan daha cesur.
313.	أَجْرًا مِنْ أُسَامَةَ	Usâme denen aslandan daha cesur.
Hâ (ح) Mucez Mesellerin Sayısı: 44 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 25 Toplam: 69		
314.	حَنَّتْ وَلَاتَ هَتَّتْ وَأَنَّى لَكَ مَقْرُوعٌ	Ne ağlamakla ne de sızlamakla Makru'u getiremezsin.
315.	الْمُحَاجِرَةُ قَبْلَ الْمُنَاجِرَةِ	Barış savaştan önce olur.
316.	حَالُ الْبَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ	Keder, şiir söylememi engelledi.
317.	حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ	İpin senin boynundadır.
318.	حِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ	Soğğun altında susuzluk.
319.	حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فَوْقِهِ	Ok kendi deliğine dönene kadar.
320.	الْحَلِيمُ مَطِيئَةُ الْجَهُولِ	Yumuşak hulu kimse, cahil için bir binektir.
321.	حِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ	Öfke insanı tehlikeye atar.
322.	حُورٌ فِي مَحَارَةٍ	O her zaman eksiktir, hep aynı eksikliğe döner, hata üstüne hata yapar.
323.	حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَأْيُكَ بِنُدُقِهِ	Dikkat! Senin peşinde Bunduka var.
324.	حَزَّتْ حَازَّةٌ مِنْ كُوعِهَا	Kendi bileğinden kesti.
325.	الْحَدِيثُ دُونَ شُجُونِ	Laf teferruatlı.
326.	حَتَّامٌ تَكْرَعُ وَلَا تَنْقَعُ	Ne zamana kadar doymadan su içmeye devam edeceksin!

327.	أَلْحَذِرُ قَبْلَ إِسْأَالِ السَّهْمِ	Oku atmadan önce dikkat et.
328.	أَحْنَاكُهَا وَأَفْوَاهُهَا مَجَاسُهَا	Develerin çeneleri yahut ağızları semizliklerini anlamak için yoklanacakları yerleridir.
329.	أَحْسُنْكَ وَتَرَوْنِي	Ben sana ot veriyorum, sen bana dışkı bırakıyorsun.
330.	خَاطُونَا الْقَصَا	Bizim tarafımızda oldukları hâlde bizden uzak duruyorlar.
331.	خَصَارُ وَالْوَزْنُ مُخْلِفَانِ	Hazâr ve vezin yıldızları yemin etmeye yönlendirirler.
332.	الْحَرْبُ بَيْنَهُمْ سَجَالٌ	Savaşta zafer dönüşümlüdür.
333.	خَلَيْتَ صُرَامٌ	Kalan süt sağıldı.
334.	حَبُّ الْبَلَسِ أَنْسَانِي حَبُّ الْبَلَسَانِ	İncir taneleri bana pelesenk ağacını unutturdu.
335.	الْحِمَارُ يُرَاعِي الْحُمْرَ	Eşek eşeklerle otlar.
336.	حَدَّثْتُ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً	Kadına bir konuyu iki kere anlat, anlamazsa dört kere tekrar et!
337.	أَحَادِيثُ الصَّبِيعِ اسْتُهَا	Sırtlanın konuşması boştur.
338.	الْحَفَايِظُ تُحَلِّلُ الْأَخْقَادَ	Öfke, kinleri kaldırır.
339.	الْحُمَى أَضْرَعْتَنِي لِلنَّوْمِ	Ateş beni yatağa düşürdü.
340.	حَلَّ بِوَادٍ ضَبُّهُ مَكُونٌ	Yumurtası çok olan kertenkele bir vadiye geldi.
341.	حَلَّقَتْ بِهِ عُنُقَاءُ مُغْرَبٌ	Anka kuşu onunla birlikte havalandı.
342.	حَرَكَ لَهَا حَوَارَهَا تَحْنُ	Deveye kendi yavrusunu göster ki özlesin.
343.	حَرَكَ لِحَيْيِكَ تَطْرَبُ مَعْدَتُكَ	İki çeneni oynat ki miden ferahlasın.
344.	حَمَلْتُهُ جِمْلَ الْبَازِلِ وَهُوَ حَقُّهُ	Ona hak ettiği devenin yükünü yükledim.
345.	حَدُّ إِكَامٍ وَأَنْصِرَادٍ وَغَسَمٌ	Tepenin kenarı hem soğuk hem de çok karanlık.
346.	الْحَرْبُ خُدْعَةٌ	Savaş hiledir.
347.	حَلَبَ الدَّهْرَ أَشْطَرُهُ	Zamanın iki yarısını sağdı.
348.	حِرْفَةُ الْأَدَبِ أَدْرَكْتُهُ	Edebiyat mesleği ona mülazim oldu.
349.	اِحْتَلَبَ فَرْوَهُ	Ferve adındaki deveyi sağ!

350.	حُكْمُكَ مُسْمَطٌ	Senin hükmün geçerlidir.
351.	حَنَّ قِدْحٌ لَيْسَ مِنْهَا	Oktan çıkan ses, kadeh sesi değildir.
352.	الْحَقُّ أَبْلَجُ وَالْبَاطِلُ لَجَلَجٌ	Hak açıktır, bâtil ise karışıktır.
353.	حَظِييِّينَ بَنَاتٍ صَلِفِينَ كَنَاتٍ	Talihli kızlar talihsiz gelin olabilirler.
354.	أَحْشَفَا وَسُوءَ كَيْلَةٍ	Hem kötü hurma topluyorsun hem de yanlış tartıyorsun.
355.	جَسَا وَلَا أَيْسَ	Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok.
356.	الْحِرْصُ قَائِدُ الْحِرْمَانِ	Hırs, mahrumiyetin lideridir.
357.	الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَتَيْنِ	İyilik, iki kötülüğün arasındadır.
358.	أَحْسِنِ وَأَنْتَ مُعَانٌ	Gücün varken iyilik yap!
359.	أَحْمَقُ مِنْ جُحَا	Cuhâ'dan daha ahmak.
360.	أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ	Duge denen kadından daha ahmak.
361.	أَحْمَقُ مِنَ الْخُبَارَى	Toy kuşlarından daha ahmak.
362.	أَخْدَرُ مِنْ قِرْلَى	Kirillâ denen kuştan daha dikkatli.
363.	أَحْمَقُ مِنْ أَبِي غَبْشَانَ	Ebû Gabşân'dan daha ahmak.
364.	أَحْمَقُ مِنْ هَبَنَّاكَ	Hebennaka denen kimseden daha ahmak.
365.	أَحْلَمُ مِنَ أَحْنَفَ	Ahnef denen kimseden daha yumuşak huylu.
366.	أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبَكَاةِ	Ağlayan Rabia'dan daha ahmak.
367.	أَحْمَقُ مِنْ رِجْلَةٍ	Ricle denen ottan daha ahmak.
368.	أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	Gelin çarşısından daha güzel.
369.	أَحْرُّ مِنْ دَمْعِ الْمَقْلَاتِ	Gözyaşlarından daha sıcak.
370.	أَحْمَى مِنْ مُجْبِرِ الْجَرَادِ	Çekirgeyi koruyandan daha korucu.
371.	أَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى حَيْفَةٍ	Kemiği koruyan köpekten daha koruyucu
372.	أَحْنُ مِنْ شَارِفِ	Yaşlı deveden daha şefkatli.
373.	أَحْمَقُ مِنْ أَمِّ الْهَنْبِيرِ	Ümmü'l-hinbir denen eşekten daha ahmak.
374.	أَحْوَلُ مِنْ أَبِي بَرَأَشِ	Kirpiden daha değişken biri.
375.	أَخْدَرُ مِنْ ذُنْبِ	Kurttan daha dikkatli.

376.	أَحْلَمُ مِنْ فَرَحِ عُقَابٍ	Kartal yavrusundan daha yumuşak huylu.
377.	أَحْكَمُ مِنْ هَرِيمِ بْنِ قُطَيْبَةَ	Kutbe'nin oğlu olan Herim'den daha hükmedici.
378.	أَحْمَقُ مِنْ عَفْقِقٍ	Saksağandan daha ahmak.
379.	أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْضَرِ	Altın küpeden daha güzel.
380.	أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ وَمِنَ الرُّونِ	Putlardan daha güzel.
381.	أَخَيْرُ مِنْ صَبِّ	Kertenkeleden daha şaşkın.
382.	أَخْلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ	Çocuğu olmayan halanın mirasından daha tatlı.
Hâ (خ) Mucez Mesellerin Sayısı: 25 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 13 Toplam: 38		
383.	الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا	At kısmı kusurlu da olsa asaleti onu koşmaya sevk eder.
384.	خَامِرِي أُمَّ عَامِرٍ	Sırtlana tuzak kur, sana olduğu yerde teslim olsun.
385.	خُذْ مِنْ جِدْعٍ مَا أُعْطَاكَ	Dalın sana verebildiğini al!
386.	خَزَقَاءُ وَجَدَتْ صُوفًا	Ahmak kadın yünü buldu.
387.	الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَةِ	Fakirlik insana hırsızlık yaptırır.
388.	خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بِجِدِّ أَوْقَصَ	Altın kolye kısa boyna takılmış.
389.	اخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالتُّرَابِ	Gece toprağa karıştı.
390.	خَلَاؤُكَ أَقْسَى لِحَيَاتِكَ	Yalnızlığın senin hayran için iyidir.
391.	خَبَطَهُ خَبَطَ عَشْوَاءَ	Rastgele hareket etmiş.
392.	خُذْهُ وَلَوْ بِقُرْطِي مَارِيَةَ	Mariye'nin iki küpesi kadar bile olsa onu al!
393.	خَلَّةُ أَعْرَابٍ وَدَيْنٌ فَادِخٌ	Hem bir Arap'ın sevgisi hem de ağır bir borçtur.
394.	الْخَنِيقُ يُخْرِجُ الْوَرِقَ	Israr seni hakkına ulaştırır.
395.	خَيْرٌ بَيْنَ جِدْعٍ وَخِصَا	Ona burnu kesmek ile hayaları çıkarmak arasında tercih yapıldı.
396.	خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الْفَاجِرِ	Müminle dostluk kur, günahkara ise iyi davran!

397.	خَالِفُ تُذَكِّرُ	Muhalefet edersen tanınırsın.
398.	خَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ	Devekuşları az oldu.
399.	خَرَفَاءُ ذَاتُ نَيْقَةٍ	Beceriksiz kadın biliyor gibi davranır.
400.	خُدْ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءُ	Çölü gezebilen develeri seç!
401.	خَشَّ ذُوَالَةَ بِالْجِبَالَةِ	Kurdu tuzağa düşür!
402.	خَيْرَ حَالِيكَ تَنْطَحِينَ	Sütünü en iyi şekilde sağan adamı boynuzunla vuruyorsun.
403.	خَيْرُ الْغِنَى الْقُنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُسُوعُ	Zenginliğin en hayırlısı hakkına razı olmak, fakirliğin en kötüsü dilenecek duruma düşmek.
404.	خَضِلَّةٌ تَعْبِيهَا رِصُوفُ	Çirkin kadın güzel hatunu ayıplar.
405.	خَطِيطَةٌ فِيهَا كِلَابٌ شَعْرُ	Kuru yerde işeyen köpekler var.
406.	خَزْبَانُ أَرْضٍ صَقْرَهَا مُلِتُ	Toy kuşları kafalarını kanatlarının altına koymuş.
407.	الْخَايِزَارُ أَحْصَبُ	Hâzibâz sineği yılın bereketli olduğuna işaret eder.
408.	أَحْبَبْتُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوٍ	Mehv kabilesi reisinin anlaşmasından daha pis.
409.	أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَيْرِ	Cevü'l-himâr'dan daha harap.
410.	أَخْدَعُ مِنْ صَبِّ	Kertenkeleden daha hilekar.
411.	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّقَّةِ	Saman altındaki sudan daha gizli.
412.	أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةَ الْحَطَبِ	Odun taşıyıcısından daha fazla kaybeder.
413.	أَخْنَتْ مِنْ دَلَالٍ	Delâl'den daha kadınsı.
414.	أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْخُبَابِ	Ebu'l-Hubâhib'in ateşinden daha geride.
415.	أَخْفُ مِنْ فَرَّاشَةٍ	Kelebekten daha hafif.
416.	أَخْفَى مِمَّا يُخْفِي اللَّيْلُ	Gecenin gizlediğinden daha gizli.
417.	أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ	Güvercinden daha ahmak.
418.	أَحْبَبْتُ مِنْ ذَنْبِ الْعَصَا	O, fesleğen ağaçlığı kurdundan daha pis.
419.	أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبِ لَيْلٍ	Gece vaktinde odun toplayan kimseden daha beceriksiz.
420.	أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ	Karanlık gecenin sabahından daha verimli.

Dâl (د)		
Mucez Mesellerin Sayısı: 22 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 5		
Toplam: 27		
421.	دَرَدَبَ لَمَّا عَصَهُ النَّقَافُ	Baskıyı görünce boyun eğdi.
422.	دَعَا دَعْوَةَ كَوَكَبِيَّةٍ	Kevkebiyyelilerin duası gibi dua ettiler.
423.	دَقُّكَ بِالْمِنْحَازِ حَبُّ الْقَلْقُلِ	Kulkul tanesi ancak havanda dövülürse elverişli hale gelir.
424.	دَأْمَاءُ لَا يُقْطَعُ بِالْأَرْمَاتِ	Ahşapla deniz geçilmez.
425.	دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءِ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ	Bir şaşından bir damla gözyaşı gayet büyük bir ganimettir.
426.	ادْفَعِ الشَّرَّ بِعُودٍ أَوْ عَمُودٍ	Kötülüğü bir değnek yada bir sütunla kaldır!
427.	ادْعُ إِلَى طِعَانِكَ مَنْ تَدْعُو إِلَى جِفَانِكَ	Hizmettettiğin insanları savaşına da çağır!
428.	دَوْلَةُ الْأَرَادِلِ آفَةُ الرِّجَالِ	Alçak devlet alçak adamların sonucudur.
429.	دَعِ عَنْكَ بُنْيَاتِ الطَّرِيقِ	Tâlî yollara sapmaktan vazgeç, sana ana yollar gerekir.
430.	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كَفَاعِلِهِ	Hayra vesile olan, hayrı yapan gibidir.
431.	دُهُ دُرَّيْنِ سَعْدِ الْقَيْنِ	İnci, mercan getirdim.
432.	دَعِ الْمَعَاجِلَ لِطَمَلِ أَرْجَلِ	Hırsızlardan korunmak için kestirme yollardan geçme!
433.	دُونَ ذَا وَبُنْفُقِ الْحَمَارِ	Başka bir şey söyle ki eşek satılsın
434.	دَرَبِ الْبِهْمِ بِالرَّمِّ	Hayvanları ota alıştır!
435.	دَمَّتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ التَّوْمِ مُضْطَجَعًا	Uyumadan önce kendin için uygun bir yer ara!
436.	دَاهِنٌ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ	Kavgaya yapamazsan yağ çek!
437.	دَهْنَتْ وَأَخْفَفَتْ	Yağladın ve yağlamaktan uzaklaştın.
438.	دُرِّي دُبْسُ	Harıl harıl yağmur yağdır ey bulut!
439.	الدَّهْرُ أَرْوَدُ مُسْتَبِدِّ	Zaman, kendi işini rahatlıkla halleder.
440.	دَهْوَرٌ نَبْحًا وَاسْتُهُ مُبْتَلَةٌ	Köpek, korkusundan hem havlar hem altına eder.
441.	دُونَهُ بَيْضُ الْأَنْوَقِ	Kartal yumurtası gibi bulunması zordur.
442.	أَدْرِكِ الْقَوِيمَةَ لَا تَأْكُلْهَا الْهُوِيمَةَ	Çocuğa yetiş ki zararlı böcek ona zarar vermesin.

443.	أَدَقُّ مِنْ خَيْطٍ بَاطِلٍ	Batıl ipinden daha ince.
444.	أَدَقُّ مِنَ الشُّحْبِ	Koyundan çıkan süttten daha ince.
445.	أَدَبُ مِنْ صَيَّوْنٍ	Erkek kediden daha yavaş.
446.	أَدْلُ مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ	Duaymisu'r-remi'den daha alçak.
447.	أَذْهَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ	Zuher'in oğlu Kays'tan daha zeki.
Zâl (ذ)		
Mucez Mesellerin Sayısı: 11 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 6 Toplam: 17		
448.	ذَهَبُوا تَحْتَ كُلِّ كَوْكَبٍ	Her yıldızın altına gitmişler.
449.	ذَهَبَتْ هَيْفَةً لِأُدْيَانِهَا	Her şey kurudu ve eski haline döndü.
450.	الذَّنْبُ يُغْبِطُ بِذِي بَطْنِهِ	Kurt kısmı insanlara hücum eder, hiç bir zaman aç olduğu düşünülmez.
451.	ذَهَبَتْ فِي وَادِي تَيْهٍ بَعْدَ تَيْهٍ	Yolu çöllere düştü.
452.	اسْتَدَابَ التَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذَّنْبِ	Koyun kurtlaştı.
453.	ذَكَّرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا	Ben unutmuşken sen bana saptlamayı (mızrağı) hatırlattın.
454.	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ	Kişinin alçaklığı tamahkarlığının sebebidir.
455.	أَذَلُّ النَّاسِ مُعْتَذِرٌ إِلَى لَيْمٍ	İnsanların en alçağı , alçak kimseden özür dileyendir.
456.	الذَّنْبُ خَالِيًا أَسَدًا	Kurt yalnızken c
457.	ذُلٌّ لَوْ أَجِدُ نَاصِرًا	Bu bir aşağılıktır, yardımcım olsaydı bunu kabul etmezdim.
458.	ذُرِّي بِمَا عِنْدَكَ يَا لَيْعَاءُ	Ey sırrını saklayan kadın! Sendekileri açıkça söyle.
459.	أَذَلُّ مِنَ سُقُوطِ الْجُنْدِ	Maaşları kesilmiş askerden daha alçak.
460.	أَذَلُّ مِنَ بَيْضَةِ الْبَلَدِ	Deve kuşunun yumurtasından daha alçak.
461.	أَذَلُّ مِنَ السَّائِيَةِ	Deveden daha alçak.
462.	أَذَلُّ مِنَ فَمْعِ بَقْرَقَرَةٍ	Yerdeki mantardan daha alçak.
463.	أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ	Tilkinin, üzerine işediği kişi alçak olur.
464.	أَذَلُّ مِنَ قَرْمَلَةٍ	Karmele adındaki ağaçtan daha alçak.
Râ (ر)		

Mucez Mesellerin Sayısı: 61 Efal Vezinli Mesellerin Sayısı: 7 Toplam: 68		
465.	إِنَّ الرِّئِيَّةَ تَفَنُّا العَصَبِ	Bir hoşmerim ikramı öfkeyi dindirir.
466.	الرَّشْفُ أَنْفَعُ	Suyu yavaş yavaş içmek daha doyurucudur.
467.	رَجَعَ بِخُفْيِ حُنَيْنٍ	Huneyn çizmeleriyle döndü.
468.	رُبَّ صَلْفٍ تَحْتَ الرَّاعِدَةِ	Pek atıp tutar ama kimseye hayrı dokunmaz.
469.	رَحِمَ اللهُ التَّبَاشَ الأوَّلَ	Allah mezarları kazan ilk adamlara rahmet versin.
470.	رُوَيْدُ العَرْوِ يَنْمِرُقُ	Ağır olun bakalım, ok nişanı geçti.
471.	رَحْلٌ يَعِضُ غَارِباً مَجْرُوحاً	Deve kendi yaralı ayağını ısırıldı.
472.	رُبَّ فَرَسٍ دُونَ السَّابِقِ	Bazen bir aygır önceki aygır gibi değildir.
473.	رَجُلًا مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعُ مِنْ رَجُلِي مُؤَدِّ	Borç alanın ayakları, borcunu ödeyenin ayaklarından daha hızlıdır.
474.	رِيْمًا أَرَادَ الأَحْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَكَ	Bazen ahmak sana menfaat vermeyi isterken zarar verir.
475.	رَزَمَهُ وَلَا دِرَّةً	Deve özlemini gösterir fakat sütünü vermez.
476.	رَأَى الكَوَاكِبَ مُظْهِراً	Yıldızları öğle vaktinde gördü.
477.	رَمْتَنِي بِدَائِيهَا فَأَنْسَلْتُ	Kendi hastalığını bana attı sonra kaçtı.
478.	أُرِيهَا السُّهَّاءَ وَتُرِيَنِي القَمَرَ	Ben ona sühâ yıldızını gösterirken o bana ayı gösterir.
479.	رَمَاهُ اللهُ بِأَقْحَافِ رَأْسِهِ	Allah onu kafatasıyla vursun!
480.	رَمَاهُ اللهُ بِدَاءِ الدُّنْبِ	Allah onu kurdun hastalığıyla vursun!
481.	رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحْمُوتٍ	Korkutmak merhamet etmekten hayırlıdır.
482.	رُوَيْدُ الشَّعْرِ يَغِبُّ	Yazdığın şiirleri insanlara hemen okuma; olgunlaştıktan sonra okursun.
483.	رَعَى فَأَقْصَبَ	Çoban hayvanları özenle otlatmadı, onlar da suya rağbet etmedi.
484.	رَضِيْتُ مِنَ العَيْمَةِ بالإِيَابِ	Ganimetten vazgeçip selamete (kurtuluşa)razı oldum .
485.	رُبَّ رَمِيَّةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ	Bazen usta bir atış acemi atıcıdan gelebilir.
486.	رُبَّ أَمِينٍ ظَنِينٍ وَمُتَّهِمٍ أَمِينٍ	Bazen suçsuz şüpheli, şüpheli de suçsuz olabilir.

487.	ربما صحت الأجسام بالعلل	Vücut bazen hastalıklarla sağlıklı olur.
488.	رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ	Geldiği yola dönmüş.
489.	ارْبَعُ عَلَى ظِلْعِكَ	Sen güçsüz bir kimsesin, kaldıramayacağın işin altına girme!
490.	ارْقَأْ عَلَى ظِلْعِكَ	Önce kendini ıslah et!
491.	استراحةُ النفسِ في اليأسِ	Nefsin rahatı umutsuzluktur.
492.	أَرَاكَ بَشَرَ مَا أَحَارَكَ مَشْفَقٌ	Dudaklarının semizliği iyi beslendiğini gösterir.
493.	أُرْطِي إِنْ خَيْرِكَ فِي الرُّطِيطِ	Ahmaklığına devam et, zaten sadece onunla menfaatine erişirsin.
494.	رَمَدَتِ الضَّأْنُ فَرَبَّقَ رَبُّنُ	Koyunların memeleri büyüyüp doğurmaları gelip çattığı zaman kuzuları bağlamak için bağları hazırla!
495.	رُؤِي بِهِ الرَّجْوَانُ	O adam her yerde zelil olsun!
496.	أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْفُطُ	Ayaklarınız urfut ağacına dokunmayın.
497.	أَرَوْعَانَا يَا تُعَالَ وَقَدْ عَلَقْتَ بِالْجِبَالِ؟	Ey tilki! Tuzağa düştüğün halde hâlâ hile mi arıyorsun?
498.	أَرْضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّغْلِيْقِ	Eşeğe binmek yerine ona eşyalarını asmakla razı ol!
499.	رَهْبَاكَ خَيْرٌ مِنْ رَغْبَاكَ	Korkutman sana rağbet gösterilmesinden hayırlıdır.
500.	أُرِيْبَهَا نَمْرَةً أُرْكُهَا مَطْرَةً	Sen bana kaplan gibi (siyah) benekli bulutu göster ben de sana sağanak halinde yağmur yağdıracağını göstereyim.
501.	الرَّفِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ	Önce arkadaş sonra yol.
502.	رُبَّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ	Söz bazen vuruştan daha etkilidir.
503.	ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ	Evi güvendiğin kişiden koru!
504.	أُرْسِلْ حَكِيمًا وَأَوْصِهِ	Bilgini gönder ve onu uyar!
505.	أُرْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِهِ	Bilgini gönderme ve onu uyarmada bulunma!
506.	رَكِبَ ذَنْبَ الرِّيحِ	Rüzgarın kuyruğuna bindi.
507.	رَكِبَ ذَنْبَ الْبَعِيرِ	Devenin kuyruğuna bindi.
508.	رِيحٌ خَرَا فَالْتَبَجَا	Bu koku hazâ otunun kokusudur, hemen kaçın!

509.	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَحْيَى أَقْوَسَ	Allah ona büyük bela göndersin.
510.	رُبُّ لَائِمٍ مَلِيمٍ	Azarlayanlar bazen azarlanan olabilirler.
511.	الرِّبَاخُ مَعَ السَّمَّاحِ	Cömertlikte kazanç vardır.
512.	أَرْضَ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ	Otlardan hurma yapraklarıyla yetin!
513.	الرَّفْقُ يُمِّنُّ وَالْخُرْقُ شَوْمٌ	Yumuşaklık hayırlıdır, sertlik ise şerdir.
514.	أُرِيدُ حَبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي	Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek ister.
515.	رُمِي فُلَانٌ بِحَجْرِهِ	Filanca biri kendi taşıyla(benzeriyle) vuruldu.
516.	رُبُّ مُسْتَعَزِّرٍ مُسْتَيْكِي	Yaptığım bol iyilikler bazen bazılarına göre çok azdır.
517.	اسْتَرَاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ	Aklı olmayanlar rahat olurlar.
518.	أَنْخِ يَدَيْكَ وَاسْتَرَخِ إِنَّ الزَّنَادَ مِنْ مَرْخٍ	Rahat ol, zaten marh ağacı hemen yanar.
519.	رُبُّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَآكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ	Nice çalışıp çabalayan kimsenin emeği boş oturana ve nice yemekler hamd etmeyenlere gider.
520.	رُبُّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْبِي	Bazı sözler sahibine beni bırak der.
521.	رُبُّ رَأْسٍ حَصِيدٍ لِسَانٍ	Kafalar bazen dil yüzünden kesilir.
522.	رُبُّ ابْنِ عَمٍّ لَيْسَ بِابْنِ عَمٍّ	Bazı amcaoğulları amcaoğlu değildir.
523.	رُبُّ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَمَعٍ	Hırs bazen kötülüğe yol açar.
524.	رُبُّ حَالٍ أَفْصَحَ مِنْ لِسَانٍ	Bazı haller dilden daha açık anlatır.
525.	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غَيْبِي	Allah ayıplarımı bana hediye edene merhamet versin.
526.	أَرْوَى مِنْ ضَبِّ	Kertenkeleden daha fazla susuzluğunu gider.
527.	أَرْمَى مِنْ تَقْنٍ	Tikn'den daha iyi atar.
528.	أَرْقُ مِنْ رَقْرَاقٍ	Parlayan ışıktan daha ince.
529.	أَرْقُ مِنَ الْغَرَقِيِّءِ	Yumurta kabuğunun içindeki beyaz zardan daha ince.
530.	أَرْوَحُ مِنَ الْيَأْسِ	Umutsuzluktan daha iyi.
531.	أَرْقُ مِنَ رِدَاءِ الشُّجَاعِ	Yılan kabuğundan daha ince.

532.	أَرْقٌ مِنْ رِبْقِ النَّحْلِ	Arıların salyasından daha ince.
Zâ (ز) Mucez Mesellerin Sayısı: 11 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 5 Toplam: 16		
533.	رَاحِمٌ يَعُودُ أَوْ دَعٌ	Savaş ve diğer işlerde tecrübeli kimselerden yardım iste, ya da muharebe davasından vazgeç.
534.	زَادَكَ اللَّهُ رِعَالَةً كُلَّمَا أزدَدْتَ مَعَالَةً	Her iyi olduğunda Allah senin ahmaklığını arttırsın!
535.	الرَّيْتُ فِي الْعَجِينِ لَا يَضِيعُ	Hamurdaki yağ kaybolmaz.
536.	زُرْ عِبَاتَرُودَ حُبًّا	Seyrek ziyaret et ki daha çok sevilesin.
537.	إزدَدْتَ رَغْمًا وَلَا تُدْرِكُ وَغْمًا	Çok sinirlendin ancak intikamını alamadın.
538.	صَارَ الرُّجُحُ قُدَّامَ السَّنَانِ	Temren mızrağın önüne geçti.
539.	زدهم عنراً	Onlara daha fazla keçi ver!
540.	ازلأم المَعِيدِي وَنَفَرَ	Muaydi yükseldi ve kazandı.
541.	الزِّيَادَةُ فِي الْحَدِّ نَقْصَانٌ مِنَ الْمَحْدُودِ	Aşırı derecede övmek, övüleni küçük düşürür.
542.	زِيَادَةُ الْكَرْشِ	Göbeği artmış.
543.	زَوَائِدُ الْأَدِيمِ	Bu, parçaları fazla olan deridir.
544.	أَزْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ	İyâs'tan daha zeki.
545.	أَزْنَى مِنْ فَرْدٍ	O, maymundan daha zinacı biridir.
546.	أَزْنَى مِنْ سَجَاحٍ	Secâh denen kadından daha zinacı biridir.
547.	أَزْهَى مِنْ غُرَابٍ	Kargadan daha kibirli.
548.	أَزْنَى مِنْ صَيَّوْنٍ	Dayvan denen erkek kediden daha zinacı biridir.
Sîn (س) Mucez Mesellerin Sayısı: 32 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 15 Toplam: 47		
549.	أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الظُّهُرُ	Bu vakitten sonra mı imdada geliyorsunuz, halbuki sizin öğleden önce gelmeniz gerekirdi. Artık öğle vakti geçti.
550.	سِدَادٌ مِنْ عَوْرٍ	İhtiyacını gideren şeydir.
551.	سُوءُ الْاسْتِمْسَاكِ خَيْرٌ مِنْ حُسْنِ الصَّرْعَةِ	Ata kötü binen, yere çarpılan iyi biniciden

		daha hayırlıdır.
552.	أَسَافَ حَتَّى مَا يَشْتَكِي السُّوْفَافَ	Musibete düştü ve artık musibetlerden şikâyet bile etmiyor.
553.	سُرْعَانَ ذَا إِهَالَةَ	O kadar semiz ki iç yağları durmayıp çarçabuk burnundan akıyor.
554.	سَمْنُ كَلْبٍ بِجُوعِ أَهْلِهِ	Köpeğin semizliği, sahibinin açlığı sebebiyledir.
555.	السُّرُورُ تَوْقِيعُ جَائِزٍ وَأَمْرٌ نَافِذٌ	Mutluluk herhangi birinin imzasına ve emrine bağlıdır.
556.	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا	Sustu sustu sonunda boş konuştu.
557.	السَّرَاحُ مِنَ النَّجَاحِ	Kötü haberleri yetiştirebilmek başarıdır.
558.	سَحَابَةٌ أَحَالَتْ وَلَيْسَ شَائِمٌ	Bulut sarstığı halde kimse ona bakmadı.
559.	سِرٌّ وَقَمَرٌ لَكَ	Ay bulunduğu sürece yürü!
560.	إِسْتَنْتِ الْفِصَالَ حَتَّى الْقَرَعَى	Develer oynayınca hasta olanlar da oynamaya katıldı.
561.	السُّوقِيَّةُ كِلَابُ السَّلُوقِيَّةِ	Pazar esnafları tazi köpekleri gibidir.
562.	سَمْنُكُمْ فِي أَدِيمِكُمْ	Yağınız yemeğinizin içindedir.
563.	سَحَابَةٌ صَيْفٍ عَن قَلِيلٍ تَفْتَشُّعُ	Bu, yaz bulutu, biraz sonra ayrılıp gider.
564.	سَمْنُ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ	Besle köpeğini, seni yesin.
565.	سَبَّكَ مَنْ بَلَّغَكَ	Başkasından sana lafı yetiştiren sana küfretmiştir.
566.	أَسْمَعُ جَجَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا	Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok.
567.	أَسْعُدُ أَمْ سَعِيدٌ	Acaba Sa'd mı yoksa Sa'îd mi?
568.	أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جَابَةً	Yanlış duydu yanlış cevap verdi.
569.	أَسْقِ أَخَاكَ التَّمْرِيَّ	Nemer kabilesinden kardeşine su ver!
570.	السِّيَابُ يُهَيِّجُ اللَّطَامَ	Sövüşmek kavgaya yol açar.
571.	سُرْقَ السَّارِقِ فَاَنْتَحَرَ	Hırsız çalındığında intihar etti.
572.	أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانٍ	Akşam yemeğini ararken kurdun eline düştü
573.	السِّرُّ أَمَانَةٌ	Sır emanettir.
574.	سَيْلٌ بِدَمْنٍ دَبَّ فِي ظِلَامٍ	Karanlıkta gübre ile sel geçti gitti.

575.	سَرَتْ إِلَيْنَا شِبَادَهُمْ	Onların akrepleri bize geldi.
576.	سَوَاسِيَّةُ كَأَسْتَانَ الْحِمَارِ	Eşeğin dişleri gibi eşit.
577.	سَلُّوا السُّيُوفَ وَسَلَّلْتُ الْمُنْتِنَ	Kılıçlarını çıkardılar, ben de çirkin kılıcımı çıkardım.
578.	سَوَاءٌ لَوَاءٌ	Bazen düz bazen eğri.
579.	سَبَقَكَ بِهَا عَكَشُهُ	Ukâşe seni geçti.
580.	أَسَاءَ رَعِيًّا فَسَقَى	Develeri iyi otlamadı sonra kalkıp onlara su verdi.
581.	أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمِّ خَارِجَةَ	Ümmü Hârice'nin evliliğinden daha çabuk.
582.	أَسْرَعُ مِنَ الْعَيْرِ	Gözbebeğinden daha hızlı.
583.	أَسْأَلُ مِنَ فَلْحَسِ	Felhes'ten daha dilenci.
584.	أَسْرَعُ غَضَبًا مِنْ فَاسِيَةِ	Fâsiye denen böcekten daha hızlı.
585.	أَسْمَعُ مِنْ سَمْعِ	Sim' denen hayvan yavrusundan daha iyi dinler.
586.	أَسْمَحُ مِنَ لَافِظَةِ	Horozdan daha cömert.
587.	أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانَ	Burcân denen adamdan daha hırsız.
588.	أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةَ	Tâce'den daha hırsız.
589.	أَسْلَطُ مِنْ سِلْقَةِ	Silka'dan daha keskin dili vardır.
590.	أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانَ	Cilzân denen çayırdan daha düz.
591.	أَسْهَرُ مِنْ جُدْجِدِ	Geceyi cudcud denen böcekten daha uykusuz geçinir.
592.	أَسْرَعُ مِنْ وَرْلِ الْخَضِيضِ	Kertenkeleden daha hızlı.
593.	أَسْأَلُ مِنْ قَرْنَعِ	O, Karsa'dan daha dilenci.
594.	أَسْمَعُ مِنْ فُرَادِ	Kurâd denen keneden daha iyi dinler.
595.	أَسِيرُ مِنْ حُدَيْفَةَ	Huzeyfe'den daha fazla yürür.
Şîn (ش) Mucez Mesellerin Sayısı: 29 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 20 Toplam: 49		
596.	شَرٌّ مَا أَجَاءَكَ إِلَى مُخِّهِ عُرْقُوبِ	Şer öyle bir haldir ki seni ökçe senirinin iligine bile muhtaç eder.

597.	شَيْئاً مَا يَطْلُبُ السَّوْطُ إِلَى الشَّقَرَاءِ	Al atın koşması için bir kamçı yeter.
598.	شَرُّ أَهْرَ ذَا نَابٍ	Dişli şer hırladı.
599.	شَرُّكَ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ	Az şeyler seni ulaştıracak yere kadar yeterlidir.
600.	شَحْمَتِي فِي قَلْعِي	Çantadaki azık hazır yağımdır
601.	شَقُّ فَلَانُ الْعَصَا	Falanca değneği yardı.
602.	شُحْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُحْبٌ فِي الْأَرْضِ	Sağılan süt bazen kaba bazen yere düşer.
603.	شَوَى أَخْوَكَ حَتَّى إِذَا أَنْصَحَ رَمَدًا	Kardeşin kebab yaptı, fakat o kadar pişirdi ki kül etti.
604.	شَوْقٌ رَغِيبٌ وَرُزِيرٌ أَصْمَعُ	Onda yemek iştahı çoktur, fakat lokması küçüktür.
605.	شَحْمَةُ الرَّكِيِّ	Çabuk eriyen iç yağıdır.
606.	شَعَلْتُ شَعَائِي جَدْوَايَ	Ailem için para harcamam başkaları için harcamamı engelledi.
607.	شَعَلْنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ	Yaşamımı sağlamaya çalışmam şiir söylememi engelledi.
608.	اشْتَرِ الْمَوْتَانَ وَلَا تَشْتَرِ الْحَيَوَانَ	Cansız şeyleri satın al, ama hayvanları satın alma!
609.	الشَّرْطُ أُمَّلَكَ عَلَيْكَ أَمْ لَكَ	Anlaştığın şart seni bağlar.
610.	شِنْشِنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمٍ	Ben bir huy Ahzem'den tanırım.
611.	شَرُّ الْمَالِ الْقُلْعَةُ	En kötü para, sahibinde kalmayan paradır.
612.	شَرُّ السَّيْرِ الْخَفْحَقَةُ	Yürüyüşün en kötüsü ölçülü olmayıp hep hızla yürümektir.
613.	شَرُّ الرَّأْيِ الدَّرْبِيُّ	En kötü görüş, zamanından sonra gelen görüştür.
614.	شَرُّ النَّاسِ مَنْ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ	Dizinde tuz bulunan, insanların en kötüsüdür.
615.	شَرُّ الرُّعَاءِ الْخَطْمَةُ	Çobanların en kötüsü insafsız deve bakıcılarıdır.
616.	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ	Abdülhamid'in başındaki yaradır.
617.	أَشْأَمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكَّيْهِ	İnsanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur.
618.	أَشْرَقُ تَيْبِيرُ	Ey Sebîr dağı! Hemen güneşin doğuşuna dahil ol!

619.	شَمَّ خِمَارَهَا الْكَلْبُ	Köpek, kadının baş örtüsünü kokladı.
620.	شَاكِيَهُ أَبَا يَسَارٍ	Ey Ebu Yesâr, vasfını mantıklı yap!
621.	شِفَاؤُهُ نَكْوُ الدَّبْرِ	Uyuzlu kişinin tedavisi uyuzu kaşımakla olur.
622.	شَكَوْتُ لَوْحًا فَحَزَا لِي يَلْمَعَا	Ben ona susuzluğumu şikayet ettim, o bana serabı gösterdi.
623.	شَيْطَانُ الْحَمَاطَةِ	Hamâta'nın şeytanıdır.
624.	شَدِيدُ الْحُجْرَةِ	Musibetlere çok sabırlıdır.
625.	أَشْرَى الشَّرِّ صِعَاؤُهُ	Şerrin en kötüsü küçük şeylerden başlayan şerdir.
626.	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ	İki tulum sahibi kadından daha meşgul/daha çaresiz.
627.	أَشْجَعُ مِنْ لَيْثِ عَفْرِينَ	Leys-i 'İfirrîn'den daha cesur.
628.	أَشَامُ مِنَ الشَّقْرَاءِ	Şakra' isimli attan daha uğursuz.
629.	أَشَدُّ مِنَ الدَّلَمِ	Delem denen bir hayvandan daha şiddetli.
630.	أَشَامُ مِنْ سَرَابٍ	Seraptan daha uğursuz.
631.	أَشَامُ مِنَ الْبِسُوسِ	Besûs'tan daha uğursuz
632.	أَشَامُ مِنْ خَوْتَعَةٍ	Havta'a'dan daha uğursuz.
633.	أَشَامُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِيبِ	Arakîb kuşundan daha uğursuz.
634.	أَشْرَدُ مِنْ حُقَيْدِدِ	Hufeyd denen erkek deveden daha hızlı koşar.
635.	أَشْكُرُ مِنْ بَرَوْقَةٍ	Bervekeden daha çok şükreder.
636.	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	Susamış develerden daha fazla su içer.
637.	أَشَامُ مِنْ زُمَاحٍ	Zummâh'tan daha kötümser.
638.	أَشَامُ مِنْ طُوَيْسٍ	Tuveys'ten daha uğursuz.
639.	أَشَدُّ مِنْ عَايِشَةَ بْنِ عَثَمِ	Asm'ın oğlu Âyişet'ten daha kuvvetli.
640.	أَشَامُ مِنَ الدُّهَيْمِ	Düheym'den daha uğursuz.
641.	أَشَامُ مِنْ أَحْمَرَ عَادِ	Ahmer-i Âd'dan daha uğursuz.
642.	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمِ	Menşem'in kokusundan daha uğursuz.
643.	أَشَامُ مِنْ جَارُودِ	Cârûd'dan daha uğursuz.

644.	أَشْأَمُ مِنْ قَاشِرٍ	Kâşir'den daha uğursuz.
Sâd (ص) Mucez Mesellerin Sayısı: 28 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 15 Toplam: 43		
645.	صَارَ الْأَمْرُ إِلَى النَّزَعَةِ	İş, ehline verildi.
646.	صَدَقْتَنِي سِنَّ بَكْرِهِ	Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi.
647.	صَمِي ابْنَةُ الْجَبَلِ	Ey yankı! Sus tekrarlama!
648.	الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ	Sükut sahibine insanların saygılarını kazandırır.
649.	صَالِيي أَشَدُّ مِنْ نَافِضِكَ	Bana isabet eden hararet hastalığı seninkinden daha şiddetlidir.
650.	صَاحَتْ عَصَافِيرُ الْأَنْعَاءِ	Bağırsak kuşları zil çalıyor.
651.	صَارَتْ ثُرَيَّا وَهِيَ عُودٌ أَقْشَرُ	Hatun zengin oldu halbuki önceden kabuğu soyulmuş bir değnek idi.
652.	أَصَابَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ	Karganın hurmasını kazandı.
653.	صَرَخَ الْمَخْضُ عَنِ الزَّيْدِ	Süt köpükten ayrıldı.
654.	صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسِرِّكَ	Göğsün, sırrın için daha geniştir.
655.	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكِرَامِ	Cömertlerin buhurdanları hatrına sabır olsun!
656.	الصَّدْقُ فِي بَعْضِ الْأُمُورِ عَجْزٌ	Doğru söylemek bazen acizlik getirir.
657.	صَرَخَتْ جِدَاءٌ	Cidde artık açık oldu.
658.	الصَّدْقُ عِزٌّ وَالْكَذِبُ خُضُوعٌ	Doğru söylemek izzettir ve yalan söylemek ise zillettir.
659.	الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ	Suskunluk hikmetlidir ve onu yapanlar çok azdır.
660.	أَصْلَحَ عَيْثُ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ	Yağmur, dolu tanelerinin bozduğu yerleri tamir etti.
661.	صَارَتْ الْقَوْسُ رُكُوءَةً	Yay cezve oldu.
662.	صَبَعْتُ لِي إِصْبَعَكَ الْعَمَّالَةَ	Sen kötü ahlaklarına alışarak beni gıybet ettin.
663.	صَحِيفَةُ الْمُتَلَمِّسِ	Mütelemmis'in mektubu.
664.	صُلَّتْ عَلَى الْأَسَدِ وَبُلَّتْ عَنِ النَّقْدِ	Aslana saldırırsın ama koyundan korkarsın.

665.	صُغْرَاهَا مُرَاهَا	Küçük kız, kızların yaramazıdır.
666.	أَصَاحَ إِصَاخَةً الْمِنْدَهَ لِلنَّاشِدِ	Bir şeyi çok istemekten sonra teslim oldu.
667.	صَبُوخُ حَيَّانَ بِهِ جُمُوحُ	Hayyan'ın şarabında zahmet vardır.
668.	صَادَفَ دَرَّةَ السَّيْلِ دَرَّةً يَصْدَعُهُ	Sel, onu def eden bir şeye tesadüf etti.
669.	صَكَّا وَدِرْهَمًا لَكَ	İşini iyi yap ki iki dirhem senin olsun.
670.	صَبَابَتِي تُرْوِي وَلَيْسَتْ غِيَالًا	Benim kabımdaki su akan su olmasa da susuzluğu giderir.
671.	صَيْدُكَ لَا تُحْرِمُهُ	Vaktinde avını avla.
672.	صَهَّ صَاقِعُ	Sus ey yalancı!
673.	أَصْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ	Gevenin dikenlerini sıyırmaktan daha zor
674.	أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةٍ	O, ipekböceğinden daha sanatkâr.
675.	أَصْحُ مِنْ عَيْرِ أَبِي سَيَّارَةَ	Ebu Seyyâre'nin devesinden daha sağlıklı.
676.	أَصْبِرُ مِنْ قَضِيبٍ	Kadîb denen şahıstan daha sabırlı.
677.	أَصْنَعُ مِنْ تَنْوُطٍ	Tunevvit kuşundan daha sanatkâr.
678.	أَصْحُ مِنْ قَطَاةٍ	Katat kuşundan daha doğru söyler.
679.	أَصْدُقُ ظَنًّا مِنْ أَلْمَعِي	O, öngörülü adamdan daha doğru zanneder.
680.	أَصْرُدُ مِنْ جَرَادَةٍ	Çekirgeden daha fazla üşür.
681.	أَصْرُدُ مِنْ عَنَرٍ جَرِيَاءٍ	Uyuz keçiden daha fazla üşür.
682.	أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْجَرِيَاءِ	Bukalemunun gözünden daha soğuk.
683.	أَصْرُدُ مِنَ السَّهْمِ	Oktan daha iyi deler.
684.	أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ	Mütemenniye'den daha fazla özler.
685.	أَصْرُدُ مِنْ خَازِقِ وَرَقَةٍ	Kağıdı saplayan kimseden daha iyi saplar.
686.	أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ	Sudaki tuzdan daha çok erir.
687.	أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجُمُوحِ	Atın başından daha sert.
Dâd (ض)		
Mucez Mesellerin Sayısı: 18 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 10 Toplam: 28		
688.	ضَلَّ ضُرَيْصٌ نَفَقَهُ	Sıçan yavrusu yolunu kaybetti.

689.	ضَعْتُ عَلَىٰ إِبَالَةٍ	Bir demet otluk üzerinde bir tutam otluk daha vardır.
690.	ضَحَّ زُوَيْدًا	Kurbanları rıfk ve teennî ile kes.
691.	ضَرَبَكَ بِالْفَيْطِيسِ خَيْرٌ مِنَ الْمِطْرَقَةِ	Büyük çekiçle vurman küçük çekiçle vurmandan daha hayırlıdır.
692.	ضَرَبَتْهُ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ	Beyaz bal kötü kap içindedir.
693.	أَضَلَّتْ مِنْ عَشْرِ ثَمَانِيَا	Onda sekizi kaybettin.
694.	ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا	Geniş yer ona dar geldi.
695.	ضَرَبَ اللِّسَانَ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السَّنَانِ	Dilin vuruşu mızrakların batırmalarından daha acıdır.
696.	ضَرَبَ فِي جِهَازِهِ	Palanında hazır oldu.
697.	ضَيَّعَتِ الْبِكَارَ عَلَىٰ طِحَالٍ	Genç develeri Tihâl'de kaybetmişsin.
698.	ضَرَبُوا بَعَطِنٍ	Fazla su içtikten sonra suyun yanında da ikamet etmişler.
699.	ضَعِيفُ الْعَصَا	İnce değnekli.
700.	الضُّجُورُ قَدْ تَحْلِبُ الْعَلْبَةَ	Feryat eden deve, sağıldığı kutuyu doldurabilir.
701.	ضَرَبَ أَحْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ	Beş günden altı güne çıkararak develerini sussuzluğa alıştırmaya kalktı.
702.	ضَعِ الْفَأْسَ فِي الرَّأْسِ	Baltayı başa vur!
703.	ضَعِ السَّهْمَ عَلَىٰ كَيْدِ الْقَوْسِ	Oku yayın ortasına koy!
704.	ضَرَبْتُ ذَلِكَ	O sadece yellenmedir.
705.	أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْرِبُ مِنْ ضَحِكِي	Ben onun yellenmesinden gülerim o da gülmemden yellenir.
706.	أَضِيقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ	Mızrağın gölgesinden daha dar.
707.	أَضِيقُ مِنْ نُخْرُوبِ	Hücre deliğinden daha dar.
708.	أَضِيعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ	Kış ayından daha kayıp.
709.	أَضْبَطُ مِنْ عَائِشَةَ بِنِ عَنَمٍ	O, 'Âişe bin 'Asm'dan daha koruyucu.
710.	أَضِيعُ مِنْ دَمِ سَلَّاعٍ	Sellâ'nın kanından daha kayıp.
711.	أَضَلُّ مِنْ مُؤُودَةَ	Diri gömülen kızıdan daha kayıp.
712.	أَضَلُّ مِنْ قَارِظِ عَنَزَةَ	Borç toplayan Anzeli kimseden daha kayıp.

713.	أَصْلٌ مِنْ وَلَدِ الْبِرْبُوعِ	Arap tavşanından daha kayıp.
714.	أَصْلٌ مِنْ سَارِقِ الْمَغْرُولِ	İnsanların giysilerini çalan adamdan daha sapkın.
715.	أَصْلٌ مِنْ سِنَانٍ	Sinân'dan daha kayıp.
Tâ (ط)		
Mucez Mesellerin Sayısı: 24 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 10 Toplam: 34		
716.	الطَّعْنُ ظَنَارُ قَوْمٍ	Mızrak, kavmin süt annesidir.
717.	طَلَبَ الْأَبْلَقَ الْعُقُوقَ	Erkek ve gebeli bir at istedi.
718.	أَطْلِقْ يَدَيْكَ تَنْفَعَاكَ	Ellerini rahat bırak, sana yarar olur.
719.	طَارَتْ بِهِ الْعَنْقَاءُ	Anka kuşu onu kapıp götürdü.
720.	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لَبْدٍ	Akbabanın ömrü uzadı.
721.	أَطْرِقْ كَرَا إِنَّ التُّعَامَ فِي الْقَرْيِ	Ey toy kuşu, başını eğ, boynunu uzat ve teslim ol, çünkü köyde deve kuşları var.
722.	طُولُ التَّنَائِي مَسَلَاةٌ لِلتَّصَافِي	Fazla uzaklık muhabbeti arttırır.
723.	الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُصْطَادُ	Kuş kuşla avlanır.
724.	أَطْرَى أَوْ طِرِّي فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ	Develeri dere kenarlarında da otlat, çünkü ayakların pabuçludur.
725.	أَطْوِهِ عَلَى غَرِّهِ	Onu bükümüne kıvır!
726.	أَطْعِمْ أَخَاكَ كُشْيَةَ الضَّبِّ	Kardeşine kertenkelenin yağından yedir!
727.	طَعْنُ اللَّسَانِ كَوْخِرِ السِّنَانِ	Dilin bıçaklaması mızrağın dürtmesi gibidir.
728.	طَمَحَ مَرْتَمُهُ	Burnu büyüdü.
729.	اطْلُبْهُ مِنْ حَيْثُ وَلَيْسَ	Bulsan da bulmasan da istediğimi getir!
730.	اطْلُبْ تَطْفُرَ	İste alırsın.
731.	طَيُّورٌ فَيُّورٌ	Hem hızlı kızar hem de hızlı sakinleşir.
732.	أَطَاعَ يَدًا بِالْقَوْدِ فَهُوَ ذَلُولٌ	Bağları görünce itaat eden yiğit alçaktır.
733.	اطْرُقِي وَمَيْشِي	Vur ve yünleri yumuşat!
734.	طَعْمُ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ	Senin namın her ağızda tatlı olsun.
735.	طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ	Kadınlara itaat etmek pişmanlıktır.

736.	اَطْمَينَ عَلٰى قَدْرِ اَرْضِكَ	Yerine göre yerleş!
737.	طَرَفَةٌ يَوْلَعُ فِيهَا الْقَعْدُدُ	Kökü zayıf olan kimse, kökü güçlü olanı yakmaya çalışır.
738.	طَلَيْتَ عَنْ فَيْقَتِهِ الْعَجِيَّ	Hayvanın yavrusunun ayaklarını bağlayıp sütünü vermedin.
739.	طَرَفُ الْفَتَى يُخْبِرُ عَنْ لِسَانِهِ	İnsanın gözü kendi diline işaret eder.
740.	اَطْمَعُ مِنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ	Kayayı çeviren adamdan daha açgözlü.
741.	اَطْوَلُ ذِمَاءَ مِنَ الصَّبِّ	Kertenkelenin son nefesinden daha uzun.
742.	اَطْوَلُ مِنَ السُّكَاكِ وَالسُّكَاكَةِ	Gökyüzündeki havadan daha uzun.
743.	اَطْمَعُ مِنْ اَشْعَبِ	Eş'ab'dan daha açgözlü.
744.	اَطْمَعُ مِنْ طَفِيلِ	Tufeyl'den daha açgözlü.
745.	اَطْوَعُ مِنْ نَوَابِ	Sevâb denen adamdan daha itaatkâr.
746.	اَطَبُّ مِنَ ابْنِ حَذِيمِ	Tıpta, Hizyem'in oğlundan daha iyi.
747.	اَطْمَرُ مِنْ بُرْعُوثِ	Pireden daha fazla sığır.
748.	اَطِيبُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا	Susuzken su içmekten daha lezzetli.
749.	اَطِيبُ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ	Misk kokusundan daha güzel kokulu.
Zâ (ظ)		
Mucez Mesellerin Sayısı: 12 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 4 Toplam: 16		
750.	ظَلَمَ ظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ	Hayfakân'ın zulmettiği gibi zulmetti. Ve Hayfakân'ın zulmü gibi olmasın.
751.	ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارٌ	Yaz bulutlarında yağmur yoktur.
752.	ظِل الْكَرِيمِ فَسِيحٌ	Cömert kimsenin gölgesi geniştir.
753.	ظَلَمُ الْمَلُوكِ أَوْلَى مِنْ دَلَالِ الرِّعِيَةِ	Hükümdarların zulmü halkı şımartmaktan daha uygundur.
754.	ظَالِعٌ يَغُودُ كَسِيرًا	Topal ayak, kırık ayağı ziyaret eder.
755.	ظَنُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ	Akıllının tahmini kesin bilgi sahibi olan câhilden daha hayırlı.
756.	ظَلُّ الرَّجُلِ قِطْعَةٌ مِنْ عَقْلِهِ	Erkeğin tahmini, aklın bir parçasıdır.
757.	ظَنَّرَ رُؤُومَ خَيْرٍ مِنْ أُمَّ سَوُومِ	Üzgün anne, ilgisiz anneden daha hayırlıdır.
758.	الظُّلْمُ مَرْتَعُهُ وَخَيْمٌ	Zulmun sonu tehlikelidir.

759.	ظَمًا فَادِحٌ خَيْرٌ مِنْ رِيٍّ فَاضِحٍ	Gizli susuzluk yüz kızartıcı susuzluk gidericiden daha hayırlıdır.
760.	ظِلُّ الشَّيْطَانِ	Şeytanın gölgesidir.
761.	ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ	Açık azar, gizli kinden daha hayırlıdır
762.	أَظْلَمُ مِنْ جُلُنْدَاءَ	Culendâ'dan daha zalim.
763.	أَظْلَمُ مِنْ ذَنْبٍ	Kurttan daha zalim.
764.	أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ	Oğlandan daha zalim.
765.	أَظْلَمُ مِنْ حَيَّةٍ	Yılandan daha zalim.
Ayn (ع) Mucez Mesellerin Sayısı: 72 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 20 Toplam: 92		
766.	عَوْدٌ يُعَلِّمُ الْعَنْجَ	Koca devenin yuları geri döndürüldü.
767.	الْعَوْدُ أَحْمَدُ	Geri dönmek daha değerlidir.
768.	عَفَّرَتْ عَلَى الْعَزْلِ بِأَخْرَةٍ فَلَمْ تَتْرُكْ بِنَجْدٍ قَرْدَةً	O, yün eğirmek için pamuk, keten ve daha elverişli şeyler bulmuş iken yün eğirmez de iş işten geçtikten sonra eğirmek için çöplüklerden yün atıklarının, süprüntülerinin peşine düşüp toplar.
769.	العَوَانُ لَا تُعَلِّمُ الْحِمْرَةَ	Becerikli kadına baş örtüsü tutmasını öğretmeye gerek yoktur.
770.	عَبِيرٌ بَعِيرٌ وَزِيَادَةٌ عَشْرَةٌ	Bir sultan ölünce yerine yeni bir sultan ve ayrıca on akçe gelecek demektir
771.	عَسَى الْغَوَيْرُ أَنْبُوسًا	Her hâlde kötülük size Guveyr tarafından gelecek.
772.	عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ	Zaten iş karıştı, karmakarışık hale geldi.
773.	عَادَ السَّهْمُ إِلَى التَّرْعَةِ	Ok, nişancıya döndü.
774.	عَرَفَ حُمَيْقٌ جَمَلَهُ	Humayk kendi devesini tanıdı.
775.	عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاقِشُ	Berâkiş kendi ailesini işaret etti.
776.	عَلَقَتْ مَعَالِقَهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ	Kuyudan su çıkaracak ipler bağlandı ve çekirge öttü.
777.	عِنْدَ جُفَيْنَةَ الْخَبِيرِ الْيَقِينُ	Asıl ve doğru haber Cufeyne'dedir.
778.	عَنْبِيَّةٌ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا	Güvecik yumuşak deriyi kemirir.
779.	عُرَاضَةٌ تُورِي الرِّثَادَ الْكَائِلَ	Hediye, çakmağı ateşlendirir.

780.	عَشٌّ وَلَا تَعْتَرَّ	Develeri yedir, gâfil olma!
781.	عَاطٍ بِغَيْرِ أَنْوَاطٍ	Askıda olmayanlara elini uzat!
782.	عُشْبٌ وَلَا بَعِيرٌ	Ot var, onu yiyecek hayvan yok.
783.	عَافِيكُمْ فِي الْقَدْرِ مَاءٌ أَكْدَرُ	Tenceredeki su bulanıktır.
784.	الْعَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمَكْوَاهُ فِي النَّارِ	Eşek, dağlama hâlâ ateşteyken yellenmeye başladı.
785.	الْعَصَا مِنَ الْعَصِيَّةِ	Büyük değnek küçük değnekten gelir.
786.	أُغْلَلُ تَخْطُبُ	Suyu tekrar tekrar iç ki kanasın.
787.	عَيْنُكَ عَبْرَى وَالْفُؤَادُ فِي دَدِّ	Gözünde damla, kalbinde eğlence vardır.
788.	اغْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ	Deveyi bağla ve sonra Allah'a tevekkül et!
789.	عِلْمَانِ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ	İki ilim bir ilimden daha hayırlıdır.
790.	عِنْدَ النَّطَاحِ يُغْلَبُ الْكَبِشُ الْأَجْمُ	Süsüşmekte boynuzlu koç boynuzsuz koçu mağlup eder.
791.	أَعْلَامُ أَرْضٍ جُعِلَتْ بَطَائِحًا	Yerin yüksek dağları alçak oldu.
792.	عَادَ الْغَيْثُ عَلَى مَا أَفْسَدَهُ	Geç gelen yağmur yerlere yeniden hayat verdi.
793.	أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا	Oku okçuya ver!
794.	أَعْيَيْتَنِي مِنْ شَبِّ إِلَى دُبِّ	Gençliğimden yaşlılığıma kadar beni yordun.
795.	عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ	İnsanın izzeti insanlara ihtiyaçsız olmasıdır.
796.	عَادَ الْأَمْرُ إِلَى نَصَابِهِ	İş kendi aslına döndü.
797.	أَعْلَمُ بِمَنْبِتِ الْقَصِيصِ	O, mantarın yanında biten otu daha iyi bilir.
798.	عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السَّرِيَّ	Sabahleyin kavim gece yürüyüşünü överler.
799.	أَعْرَضَ ثَوْبُ الْمَلْبَسِ	Giyinecek giysiler genişledi.
800.	عَادَتْ لِعَتْرَتِهَا لُمَيْسُ	Lumeys kendi âdetine döndü.
801.	أَعْيَيْتَنِي بِأَشْرٍ فَكَيْفَ بَدْرُدِرٍ	Keskin dişlerin varken beni dinlemezdin. Nasıl olur da dişlerini sökünce akıllı uslu olduğumu umabilirim.
802.	عَارِضَ فِي قَوْمِهِ نَبِجَا	Sebec gibi, kavmine ters düştü.
803.	عَامَلَنَا مُعَامَلَةَ الْعَلُوقِ	Bize merhametsiz deve gibi davrandı.

804.	أَعْرَضْتَ الْقِرْفَةَ	Sen suçu genişlettin.
805.	الْعُنُقُ بَعْدَ التُّوقِ	Develere sahipken oğlaklara sahip oldu.
806.	عِرْقُ الْخَالِ لَا يَنَامُ	Oğlan dayıya çeker.
807.	عَرَضَ عَلَيَّ الْأَمْرَ سَوْماً عَالَةً	Fazla ısrarcı olmadan bana teklifte bulundu.
808.	الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْأَبِيَّةَ	Geceleyin ot yiyen hayvanlar, yemeyenleri teşvik ederler ve onlar da yiyenlere tabi olup yemeye başlarlar.
809.	عِنْدَ الرَّهَانِ تُعْرَفُ السَّوَابِقُ	At yarışında hızlı atlar bilenecektir.
810.	عَبْرَ عَارُهُ وَتَدُهُ	Eşek, bağlandığı ip sebebiyle öldü.
811.	عَبْرَ رَكْضَتِهِ أُمَّهُ	Eşeği, annesi koşturur.
812.	عِشْرٌ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا	Biraz yaşa, acayıpleri görürsün.
813.	عَلَيْهِ الْعَفَارُ وَالذَّبَابُ وَسُوءُ الدَّارِ	Üzerine toprak, sonu helak ve evi kötü olsun.
814.	عَيْنٌ بِذَاتِ الْحَبَقَاتِ تَدْمَعُ	Dağlarda ve ovalarda biten otun gözündeki gözyaşı azdır.
815.	عَلَى شِصَاءِ صَاءٍ تُرَى عَيْشَ الشَّقِيِّ	Şaki olan kimse her zaman zor yaşar.
816.	أَعْجَبَ حَيًّا نَعْمُهُ	Hay kendi malını beğendi.
817.	عَدَا الْقَارِضُ فَحَزَرَ	Süt dili acıttı. (iş fenalaştı.)
818.	عَارِيَةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا ذَمًّا	Bir ödünç, sahibini rezil etti.
819.	أَعْطَى مِنْ ظَهْرِ يَدٍ	Ona cömertlik yaptı.
820.	عَرَضَ الْكَرِيمِ وَلَا تُبَاحِثْ	Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok
821.	عَجَلْتُ بِخَارِجَةِ الْعَجُولِ	Acül Hârice'yi aceleyle doğurmuş.
822.	عَدَّرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبِي	Babası olan her kız bunun yalan olduğunu bilir.
823.	الْعَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجْزَةِ	Acele âcizlerin fırsattır.
824.	عَبْدٌ وَخَلِي فِي يَدَيْهِ	Bu köle ve elinde mâl vardır.
825.	الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ	Azar cezadan önce olsun.
826.	عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ تَرْبَتِهِ	Benim karnım (vatanımın), karnının toprağını tanıdı
827.	عَاشَ عَيْشًا ضَارِبًا بِحِرَانِ	Refah içerisinde yaşamıştır.

828.	عِشْ تَرِ مَا لَمْ تَرَ	Yaşarsan her türlü şeyi görürsün.
829.	عَمِيرٌ رَعَى أَنْفَهُ الْكَلَاءَ	Eşek, otu koklayarak arar.
830.	عَمُّ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ	Âciz olan kimsenin amcası heybesidir.
831.	الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ	Söz vermek hediye vermek gibidir.
832.	الاعْتِرَافُ يَهْدِمُ الاقْتِرَافَ	İtiraf etmek günahı yok eder.
833.	عَجَمَجَ لَمَّا عَصَّهُ الطَّعْمَانُ	İple bağlandığında bağırdı.
834.	عَوْدُكَ وَالْبَدْءُ دَرَنْ بِيَدِنِ	Bu işe dönüp başlaman hızlandı.
835.	أَعْمَرْتُ أَرْضًا لَمْ تَلْسُ خَوْذَانَهَا	Otların kokusunu almayan bir yere hayat verdin.
836.	أَعْنَدِي أُمَّ فِي الْعِمِّمِ	Sen yanımda mısın yoksa yük dengi içinde misin?
837.	عَزَجَلَةٌ تَعْتَقِلُ رُمْحَهُ	Piyadeler mızraklarını tutarlar.
838.	أَعْطَشُ مِنْ تُعَالَةٍ	Suâle'den daha susuz.
839.	أَعْطَشُ مِنَ التَّقَاقَةِ (وَمِنَ التَّقَاقِ)	Kurbağadan daha susuz.
840.	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْبَارِقِ	Şimşekli bulutun suyundan daha tatlı.
841.	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْحَشْرَجِ	Haşrec suyundan daha tatlı.
842.	أَعْمَرُ مِنْ فُرَادٍ	Keneden daha fazla yaşar.
843.	أَعْطَشُ مِنْ هَدِيلِ	Güvercinden daha susuz.
844.	أَعْدِرُ مِنْ ذَنْبِ	Kurttan daha aldattıcı.
845.	أَعْقُ مِنَ الصَّبِّ	Kertenkeleden daha vefasız.
846.	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ	Çukurdaki sudan daha tatlı.
847.	أَعَزُّ مِنْ بَيْضِ الْأَنْوَقِ	Kartal yumurtasından daha kıymetli.
848.	أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ	Hirâvetü'l-A'zâb denen attan daha kıymetli.
849.	أَعْمَرُ مِنْ نَصْرِ	Nasr'dan daha uzun ömürlü.
850.	أَعَزُّ مِنْ أُمَّ قَرْفَةَ	Ümmü Kirfe'den daha değerli.
851.	أَعْدَى مِنْ سُلَيْكِ	Süleyk'ten daha hızlı koşar.
852.	أَعْيَى مِنْ بَاقِلِ	Bâkil'den daha ahmak.
853.	أَعَزُّ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ	Ayaklarının birisi beyaz olan kargadan daha

		değerli.
854.	أَعَزُّ مِنَ الْكِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ	Kibrit-i Ahmer denen kırmızı altından daha az bulunur.
855.	أَعْدَى مِنَ الشَّنْفَرَى	Eş-Şenferâ'dan daha hızlı.
856.	أَعْجَزُ مِنْ هَلْبَاجَةٍ	Hilbâceden daha güçsüz.
857.	أَعْطَفُ مِنْ أُمَّ إِحْدَى وَعِشْرِينَ	Tavuktan daha merhametli.
Gayn (غ) Mucez Mesellerin Sayısı: 20 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 3 Toplam: 23		
858.	غَرَّتَانُ فَارِيكُوا لَهُ	Açtır, ona yemek hazırlayın.
859.	غَرْنِي بُرْدَاكَ مِنْ خَدَائِلِي	Vereceğin elbiselerden cayman beni eski elbiselerden etti.
860.	غَبَرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ	İki aydır yoktu, sonra iki köpekle geldi.
861.	غَمَامٌ أَرْضِي بِجُودِ بَآخِرِينَ	Tarlamızın bulutları başka tarlalara cömertlik yapıyor.
862.	غَضَبُ الْخَيْلِ عَلَى اللَّجْمِ	At kendi gemine kızdı.
863.	غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ	Âşıkların öfkeleri bahar yağmuru gibidir.
864.	غَضِبَ فَلَانٌ مِنْ غَيْرِ صَيِّحٍ وَلَا نَفَرٍ	Az veya çok öfkelenecek bir durum yokken boş yere öfkelenildi.
865.	غَيْضٌ مِنْ فَيْضٍ	Çoktan az.
866.	اسْتَعْنَتِ الرَّفْقَةَ عَنِ الرَّفْقَةِ	Karakulak saman yemekten vazgeçti.
867.	عَمَرَاتٌ ثُمَّ يُنَجِّلِينَ	Bu şiddetli musibetler ayrılacaktır.
868.	عَشْمَشَمٌ يَغْشَى الشَّجَرَ	Sel önündeki ağaçları basıp kırar.
869.	اسْتَعَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ	Açlık yüzünden onu helak eden kimseden yardım istedi.
870.	غَلَبْتُهُمْ إِنِّي خُلِقْتُ نُشْبَةً	Onlara üstün geldim, işte ben her şeye takılmak için yaratıldım.
871.	عَنْظُوكَ عَنَظَ جَرَادَةَ الْعِيَارِ	Ayyar'ın çekirgeye duyduğu öfke gibi seni öfkelendirdiler.
872.	الْغَضَبُ غَوْلُ الْحِلْمِ	Öfke hoşgörüyü yok eder.
873.	اغْتَسَلَ الْكَلْبُ	Köpek yıkandı.
874.	اسْتَعْنَتِ الشُّوكَةُ عَنِ التَّنْقِيحِ	Diken artık budamaya muhtaç değil.

875.	أَغِيرَةٌ وَجُنُبًا	Hem korkuyor hem de kıskanıyorsun.
876.	أَلْعَبْتُ خَيْرٌ مِنَ الْهَبْطِ	Özenilecek durumda olmak zilletli durumda olmaktan hayırlıdır.
877.	الْعُرَابُ أَعْرَفُ بِالْتَّمْرِ	Karga hurmayı daha iyi bilir
878.	أَعْرُ مِنَ الدُّبَاءِ فِي الْمَاءِ	Sudaki kabaktan daha aldatıcı.
879.	أَغْنَى عَنْهُ مِنَ التَّفَةِ عَنِ الرَّفَةِ	Saman yemekten vazgeçen, karakulaktan daha fazla vazgeçer.
880.	أَغْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَقْرَعِ عَنِ الْمُشْطِ	Taraktan vazgeçen bu şeyden kel olan kimseden daha fazla vazgeçti.
Fâ (ف) Mucez Mesellerin Sayısı: 36 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 12 Toplam: 48		
881.	فِي الصَّيْفِ ضَيَّعَتِ اللَّيْنُ	Yazın sütü kaybetmiştin.
882.	فُلَانٌ مِلْحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ	Falancanın tuzu dizinde, sağı solu belli olmaz hemen feveran eder.
883.	فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَاؤُ	Her ağaçta ateş bulunur, amma merh ve 'afâr denen ağaçlar başka (onlarda daha çok bulunur).
884.	فَلَانٌ انْتَفَخَ سَخْرُهُ وَانْتَفَحَتْ مَسَاحِرُهُ	Falanca korkaklığı sebebiyle göğsü kabardı.
885.	فَلَانٌ لَا يَمْنَعُ ذَنْبَ تَلْعَةٍ	Falanca akıntının kuyruğunu engellemez.
886.	فَلَانٌ مُخْرَبِقٌ لِيَنْبَاعِ	Saldırmak için sakın olup yere yapıştı.
887.	فَشَاشِ فُشَّيْهِ مِنْ اسْتِهِ إِلَى فِيهِ	Ey Feşâş! kışından ağzına kadar kokuyu çıkar!
888.	الْفَحْلُ يَحْمِي شَوْلَهُ مَعْقُولًا	Asaletli erkek deve, sütü az dişi deveyi korur.
889.	فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوًا مِنْهُ	Ay ışıklıdır, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.
890.	فِي عِصَةِ مَا يَنْبَتَنَّ شَكِيرُهَا	Ağacın dibindeki filizler aslında ağaçtandır.
891.	فَسَا بَيْنَهُمُ الطَّرِبَانُ	aralarında kokarca yellendi.
892.	أَفَلَتْ وَأَنْحَصَّ الدَّنْبُ	Kaçtı, kuyruğu elinde kaldı.
893.	أَفَلَتْ فَلَانٌ جُرَيْعَةَ الدَّقْنِ	Falanca, içeceği sudan kurtulup gitti.
894.	أَفْتَدِ مَخْنُوقٌ	Ey boğulmuş adam! Kendini fidye ile kurtar!
895.	فِي ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهَالَةَ	Köpeğin kuyruğundan iç yağını ister.

896.	فَرَّ مِنَ الْقَطْرِ وَقَعَدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ	Yağmurdan kaçtı, oluğa düştü.
897.	أَقَلَّتْ وَلَهُ حُصَاصٌ	Arkasında husâsı bırakarak kaçtı.
898.	فَلَانٌ مَا يَعْثُ عَلَيْهِ أَحَدٌ	Falanca kimi görürse ona sorar.
899.	أَفْرَخَ الْقَوْمُ بَيْضَتَهُمْ	Kavm kendi yumurtasını çıkardı.
900.	فَلَانٌ يَبْنِي عَلَى جُرْفٍ هَارٍ	Falanca sendeleyen bir uçurumda bina yapıyor.
901.	فِي رَأْسِهِ حُطَّةٌ	Kafasında bir plan var.
902.	فِي الْخَيْرِ لَهُ قَدَمٌ	İyilikte bir önceliği var.
903.	فَعَلْتُ ذَلِكَ قَبْلَ غَيْرٍ وَمَا جَرَى	Her şeyden önce bunu yaptım.
904.	فَلَانٌ إِنْ رَأَى مَطْعَمَا تَعَرَّضَ وَإِنْ رَأَى مَطْعَمَا تَأْرَضُ	Falanca bir beklenti görürse onunla karşı karşıya gelir, yiyecek bir şey görürse olduğu yerde durur.
905.	فِي اسْتِهَا مَا لَا تَرَى	Onun kışında göremediğin şeyler vardır.
906.	فَلَانٌ جَلِيسٌ قَعْقَاعٍ	O, Ka'kâ'nın arkadaşıdır.
907.	فَلَانٌ يَسْتَطِبُّ عَلَى عَيْسَى بْنِ مَرْيَمَ	Falanca, Hz. Meryem'in oğlu İsâ ile tedavi eder.
908.	فَلَانٌ كَلْبُ الْقِصَابِ	Falanca kasabın köpeğidir.
909.	فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ	Karar için hakemin evine gidilir.
910.	أَفْرَطَ لِلْهَيْمِ حُبِينًا أَفْعَسَ	Susuz develere su veren âciz biridir.
911.	فَلَانٌ سَاكِنُ الطَّائِرِ	Fulan ağırbaşlıdır.
912.	الْفَرَارُ بِقِرَابٍ أَكَيْسُ	Selametle kaçmak zararla kalmaktan daha hayırlıdır.
913.	اِفْتَحْ صُرْرَكَ تَعْلَمَ عُجْرَكَ	Keselerini aç kusurlarını görürsün.
914.	فَصِيلُ ذَاتِ الرَّيْنِ لَا يُحَيِّلُ	Yavrusunu istemeyen deve için rol yapmak boştur.
915.	فِي قَلْبِهِ ضَبٌّ	Kalbinde kertenkele vardır.
916.	فَاهَا لِفَيْكَ	Yerin ağzı senin ağzına olsun!
917.	أَفْسَدُ مِنَ الصَّبِيعِ	Sırtlandan daha bozguncu.
918.	أَفْلَسُ مِنْ دُبُورِ	Debur denen rüzgardan daha müflis.
919.	أَفْسَى مِنْ نَمْسٍ	Nimsden daha sessizce yellenir.

920.	أَفْرَعُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاطٍ	Sâbât'ın hacametle uğraşan adamından daha boş.
921.	أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمُدَلَّقِ	İbnu Muzallak'tan daha müflis.
922.	أَفْقَرُ مِنْ وَحِّ	Vahh denen kişiden daha fakirdir
923.	أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ	Güveden daha bozguncu.
924.	أَفْحَشُ مِنَ قَالِيَةِ الْأَفَاعِي	Fâliyetü'l-afâî denen böcekten daha bozguncu.
925.	أَفْرَسُ مِنْ سُمِّ الْفُرْسَانِ	Summu'l-Fursân denen Hâris'ten daha kahraman.
926.	أَفْصَحُ مِنَ الْعِصِيِّنِ	İzzân denen Zeyd ve Dağfel'den daha fasîh.
927.	أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَيْسَةِ	Mızraklarla oynayan adamdan daha yiğit.
928.	أَفْسَدُ مِنْ أَرْضِيَّةِ	Ağaç kurdundan daha bozguncu.
Kâf (ق) Mucez Mesellerin Sayısı: 34 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 8 Toplam: 42		
929.	قَرَعَ ظَنَابِيْبَ الْأَمْرِ	İşi kontrol altına aldı.
930.	قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مَنْ رَامَاهَا	Kâre kabilesiyle atış yapmak isteyen insaflı muamele etti.
931.	قَطَعَتْ جَهِيْزَةَ قَوْلِ كُلِّ خَطِيْبٍ	Cehîze her konuşmacının sesini kesti.
932.	أَلْقَيْدُ وَالرُّعَّةُ	Aşırı yemekler vardır.
933.	قِ عَلَى ظَلْعِكَ	Önce kendini ıslah et!
934.	قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ	Oklar atılmadan evvel yeleğe geçirilir.
935.	قَلْبَ الْأَمْرِ ظَهْرًا لِبَطْنٍ	İşin dış yüzünü iç yüzüne çevirdi.
936.	قَبْلَ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهَكَ عِبُوسًا	Ağlamadan önce yüzün asık idi.
937.	اسْتَقَدَمَتْ رِحَالَتُكَ	Eyerin attan evvel geldi.
938.	انْقَطَعَ السَّلَا فِي الْبَطْنِ	Karındaki ince deri kesildi.
939.	قَمَنَامَةٌ حَكَّتْ بِجَنْبِ الْبَازِلِ	Küçük kene devenin yanında kazıdı.
940.	قَبْلَ النَّفَاسِ كُنْتُ مُصْفَرَّةً	Nifastan önce yüzün sarı idi.
941.	قَدْ بَيَّنَّ الصُّبْحُ لِذِي عَيْنَيْنِ	Sabah her iki gözü olanlara açık oldu.
942.	انْقَطَعَ مِنْهُ سَحْرِي	Ümidim kayboldu.

943.	قَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ	Küçük büyükten hasıl olur.
944.	فَبَحَّ اللَّهُ مِعْرَى خَيْرِهَا حُطَّةً	Allah keçileri çirkinleştirsin. Bunların en hayırlısı kötü keçidir.
945.	قَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْبَلْعَيْنِ	Musibete gayet ulaştın.
946.	قَامَةٌ تَنْمِي وَعَقْلٌ يَحْرِي	Boyun uzar ama akıl azalır.
947.	قَدْ عَلَقْتَ دَلْوَكَ دَلْوِ أُخْرَى	Senin kovan başka bir kovayla ilişti.
948.	قَتَلَ أَرْضًا عَالِمَهَا	Yolları bilen adam yeri öldürür.
949.	اقتُلُونِي وَمَالِكًا	Beni ve Mâlik'i öldürün.
950.	انْقَضَبَتْ قُوْيٌّ مِنْ قَاوِيَةٍ	Yavru, yumurtadan ayrıldı.
951.	قَرَارَةٌ تَسْفَهَتْ قَرَارًا	Bir koyun diğer koyunları bozdu.
952.	اقتَشَعَرَتْ مِنْهُ الدَّوَابُّ	Onun yüzünden kaküller diken diken oldu.
953.	قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَيْرُ	Haber senden önce geldi.
954.	قَبْلَ حُسَّاسِ الْأَيْسَارِ	Kasaplar eti ateşe koymadan evvel bu işi yapacağım.
955.	قَدْ أَخْطَأَ نَوَاهُ	O adam hacetini kaybetti.
956.	قَيَّدَ الْإِيمَانَ الْفَتَكَ	İman hileyi engelledi.
957.	قُدَّتْ سُيُورُهُ مِنْ أَدِيمِكَ	Onun kayışları senin derinden yapılmış.
958.	أَقْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ	İşin sonunu görünce vazgeçti.
959.	الْإِنْقِيَاصُ عَنِ النَّاسِ مَكْسَبَةٌ لِلْعَدَاوَةِ وَإِفْرَاطُ الْأَنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقِرْنَاءِ السُّوءِ	İnsanlardan uzak yaşamak düşmanlığa ve onlarla aşırı derecede sohbet etmek kötü arkadaş edinmeye yol açar.
960.	أَقْرَرَ صَامِتًا	Sessizce kabul etti.
961.	قَدْ بَلَغَ الشِّطَّاطُ الْوَرَكَيْنِ	Değnek iki kalçaya değdi.
962.	قَرِينُكَ سَهْمُكَ يُخْطِي وَيُصِيبُ	Arkadaşın okundur, bazen hata eder bazen de isabet eder.
963.	أَقْوَدُ مِنْ ظُلْمَةٍ	Zulme'den daha fazla zina eder.
964.	أَقْوَى مِنْ نَمَلَةٍ	Karıncadan daha güçlü.
965.	أَقْرَبُ مِنْ حَيْلِ الْوَرِيدِ	Şah damarından daha yakın.
966.	أَفْبَحُ مِنْ قَوْلِ بِلَا فِعْلٍ، وَ"مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ" وَ "مِنْ نَيْهِ بِلَا فَضْلٍ"	Yerine getirilmeyen sözden, ihsan etmeyenden ve iyiliği olmayıp kibirli olandan daha kötü

967.	أَقْفَرُ مِنْ أَبْرَقِ الْعَرَافِ	Ebraku'l-Azzâf denen dağdan daha tenha.
968.	أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةِ حُسَافِ	Husâf denen kırdan daha çöl.
969.	أَقْطَعُ مِنَ الْبَيْنِ	Ayrılıktan daha kesici.
970.	أَقْطَفُ مِنْ ذَرَّةٍ وَمِنْ حَلْمَةٍ وَمِنْ أَرْثَبِ	Zerre, kene ve tavşandan daha fazla koparır.
Kâf (ك) Mucez Mesellerin Sayısı: 39 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 7 Toplam: 46		
971.	كَبُرَ عَمْرُو عَنِ الطَّوْقِ	Amr büyüyünce boynuna gerdanlık dar geldi.
972.	كُلُّ شَيْءٍ يُحْسِنِي إِلَّا الْجُرَيْبَ فَإِنَّهُ يُزْوِينِ	Her şey beni azacık içerir ama Cureyin beni doya doya içerir.
973.	كُنْ عِصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا	Şeref ve şanın kendi gayretinle olsun, baba ve ecdâdın marifetiyle olmasın.
974.	كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ	Arslanın yatağında av arayan kimse gibidir.
975.	كَالْمَرْبُوطِ وَالْمَرْعَى خَصِيْبِ	Verimli çayırdaki bağlanan hayvan gibidir.
976.	كَطَالِبِ الْقَرْنِ جُدِعَتْ أذُنُهُ	Boynuzu istedi kulağını kaybetti.
977.	كَدَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ	Bozulmuş deriyi debağat eden kadın gibi.
978.	كُلُّ كَلْبٍ بِيَابِهِ نَبَاحِ	Her köpek kendi kapısında havlar.
979.	كَالْكَلْبِ عَارَهُ طُفْرُهُ	Tırnağıyla kendi nefsinin helak eden köpek gibi.
980.	كَلْبُ طَسَمِ	Bu, Tasm kabilesinin köpeğidir.
981.	كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	Bütün avlar, avlanan yaban eşeğinin yanında hiçtir.
982.	كُلُّ ضَبٍّ عِنْدَهُ مِرْدَانُهُ	Her kertenkelenin yanında taş vardır.
983.	كَلْبٌ عَاسٌ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ رَابِصٍ	Gezen köpek uyuyan aslandan daha hayırlıdır.
984.	كَانَ حِمَارًا فَاسْتَأْتَنَ	Erkek eşek dişi eşek olmayı istedi.
985.	كَفَا مُطَلَّقَةٍ تَفَتْ الْبِرْمَعِ	Boşanan kadının iki eli yerma taşını kesiyor.
986.	كَالشَّاةِ تَبْحَثُ عَنْ سَكِينٍ جَزَارٍ	Kasabın bıçağını arayan koyun gibi.
987.	أَكْرَمْتُ فَارْتَبْتُ	Muradına ulaştın, ona bağlan!
988.	كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمُوَعَرَ	Domuzlar kaynatılmış suyu sevmezler.

989.	كُسَيْرٌ وَعُوَيْرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ	Kuseyr ve Uveyr dışında herkes iyidir.
990.	كَلَّفَتْنِي بَيْضَ السَّمَائِمِ	Benden semâyim kuşunun yumurtasını istedi.
991.	كَلَّفْتُ إِلَيْكَ عَلَقَ الْقَرْيَةِ	Sana ulaşmak için nice zahmetlere düştüm.
992.	الْكِبْرُ قَائِدُ الْبُغْضِ	Kibir nefretin lideridir.
993.	كُلُّ ذَاتِ بَعْلِ سَتِيمٌ	Kocası olan her kadın eşini kaybedecek.
994.	اَكْتُبْ شُرَيْحًا فَارِسًا مُسْتَمِيمًا	Şureyh'i ölümü isteyen bir kahraman olarak kaydet!
995.	كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	Her kadın teyzem sayılır.
996.	كَالْعَاطِفِ عَلَى الْعَاضِ	Isırcıya merhamet gösteren kimse gibidir.
997.	كُلُّ امْرِئٍ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ	Her adam kendi evinde çocuktur.
998.	كُنْتُ نُشْبَةً فَصِرْتُ عُقْبَةً	Ben bir zamanlar nüşbeyken yani, bir kimseye asılıp iliştiğimde elbette benden şer ve mazarrat görürdüm; şimdi ben o keyfiyetten aciz kaldım.
999.	كَالْمَمْهُورَةِ إِحْدَى خِدْمَتَيْهَا	Halhallarının biriyle mehrini alan bayan gibidir.
1000.	كُلُّ نَجَارٍ إِبِلٍ نَجَارُهَا	Her cins devenin soyluluğu ve asaleti bu deveye mevcuttur.
1001.	كَمْ سَبَّضِيعَ التَّمْرِ إِلَى هَجَرَ	O, Hecer'e hurma satmaya götüren tüccar gibidir.
1002.	كَالْمُهَدَّرِ فِي الْعَمَّةِ	O, çiftleşmesine mani olmak için ağıla hapsedilen deve gibidir.
1003.	كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْزِ عِنْدِي غَيْرُهُ	Ekmek yapacak araç ve gereçlerin hepsi bende var lakin un yok.
1004.	كَلْبٌ اعْتَسَّ خَيْرٌ مِنْ كَلْبٍ رَيْضٍ	Gezen köpek uyuyan köpekten hayırlıdır.
1005.	كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا	Alçakken yükseldi.
1006.	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا	Kendi nefesine konuştuğunda yalan söyle!
1007.	الْكِلَابُ عَلَى الْبَقْرِ	Köpekler ineklerin üzerindedir.
1008.	أَكْسَفًا وَإِمْسَاكَ	Hem cimrilik eder hem de suratını asar.
1009.	كَالْغُرَابِ وَالذَّنْبِ	Kurt ile karga gibidir.
1010.	أَكْمَنُ مِنْ جُدْجِدٍ	Ağustosböceğinden daha saklıdır.

1011.	أَكْذَبَ مَنْ دَبَّ وَدَرَجَ	Ölü ve diri olanların en yalancısı.
1012.	أَكْبَسُ مِنْ فِشَّةٍ	Maymun yavrusundan daha akıllı.
1013.	أَكْذَبَ مِنَ السَّالِيَةِ	Sâliyeden daha yalancı.
1014.	أَكْذَبَ مِنْ يَلْمَعٍ	Seraptan daha yalancı.
1015.	أَكْذَبَ مِنَ الْيَهْيِيرِ	O kimse seraptan daha yalancıdır.
1016.	أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ	Himâr denen kimseden daha kâfirdir.
Lâm (ل) Mucez Mesellerin Sayısı: 36 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 9 Toplam: 45		
1017.	لَمْ يُحْرَمَ مَنْ فُصِدَ لَهُ	Az ve kolay bir şeye kanaat eden, ziyafetten mahrum edilmez.
1018.	لَقُوَّةٌ صَادَقَتْ قَيْسًا	Kuvvetli kadın kuvvetli erkeğe uygun düştü.
1019.	لَيْسَ هَذَا بَعْسُكَ فَادْرُجِي	Bu yuva senin yuvan değil, yürü bakalım!
1020.	لَوْ وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَكَرِشٍ	Kalan et için boş bir yer bulsaydım onu yerleştirirdim.
1021.	لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي	Bilezik sahibi bir kadın vursaydı dayanırdım.
1022.	لَوْلَا الْوِنَامُ لَهَلَكَ الْأَنَامُ	Eğer insanların birbirlerine karşı uyumları olmasaydı bütün yaratılmışlar helak olurdu.
1023.	لَأُلْحِقَنَّ حَوَاقِنَكَ بِدَوَاقِنِكَ	Senin hakinelerle zakinelerini birbirine yapıştırırım.
1024.	لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي	Kolu kuvvetlenince bana mızrak attı.
1025.	التَّقَمَّتْ حَلَقَتَا الْبِطَانِ	Devenin iki kolanını birbiriyle karşıladı.
1026.	لَيْسَ الرَّيُّ عَنِ التَّشَافِ	Bardağın sonuna kadar su içmekle susuzluk gitmez.
1027.	لِكُلِّ عَدِيٍّ طَعَامٌ	Yarınlar için yemek bulunur.
1028.	لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمْرِ	Onun için kaplanın cildini giydim.
1029.	لِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ وَلِكُلِّ جَوَادٍ كِبْوَةٌ	Her kılıç yanlış yere isabet edebilir ve her at da sürçebilir.
1030.	أَلْحَمٌ مَا أَسْدَيْتِ	Arış attığın beze argaç dahi at ki bez tam olsun.
1031.	لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَافِطَةٌ	Ağızından dökülen sözler için bir dolayıcı vardır.

1032.	لِكُلِّ جَائِهٍ جَوْزَةٌ ثُمَّ يُؤَدُّنُ	Bize gelene bir yudum su verildikten sonra bir daha su verilmez.
1033.	لَيْسَ الْقَدَامَى كَالْخَوَافَى	Kuşun kanadının ön tüyleri arka tarafı gibi değildir.
1034.	لِلْحِيطَانِ آذَانٌ	Duvarın kulağı vardır.
1035.	لَجِّ فَحَجِّ	İnatçı olup hacca gitti.
1036.	لَيْسَ فِي الْعَصَا سَيْرٌ	Değnekte kayış yoktur.
1037.	أَلْقَى عَلَيْهِ لَطَاتَهُ	Yükünü üzerine bıraktı.
1038.	لَحَفَنِي فَضْلٌ لِحَافِهِ	Kendi yorganiyla beni örttü.
1039.	الَلَّيْلُ وَأَهْضَامُ الْوَادِي	Seni gece vakitlerinde ve vâdilerin çukur yerlerinde yürümekten uyarıyorum.
1040.	لِحُطِّ أَصْدُقٍ مِنْ لَفْظٍ	Bir bakış bir sözden daha doğru söyler.
1041.	التَّقَى الْقَرِيَانَ	Yeryüzündeki nemi yağmur ile karşıladı.
1042.	لَيْسَ يُلَاْمُ هَارِبٌ مِنْ حَتْفِهِ	Ölümünden kaçan biri azarlanmaz.
1043.	لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَاِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	İnsanlar eşit olmadıkları takdirde hep iyi olurlar, eşit olursa helak olurlar.
1044.	لَوْ كَانَ ذَا حِيلَةٍ فَتَحَوَّلَ	Hile sahibi olsaydı kurtulurdu.
1045.	لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّعَالِبُ	Tilkinin, üstüne işediği kimse alçak olur.
1046.	لَقَيْتُهُ صَكَّةً عُمِّيَّ	Onu günün ortasında buldum.
1047.	أَلَيْهَ لَهُ كَمَا يُلْهِى لَكَ	Sana yaptığı gibi yap!
1048.	لَأَضْمَنَّكَ صَمَّ الشَّنَاتِرِ	Parmaklarını sıktıkları gibi seni sıkacağım.
1049.	لِلَّهِ دَرُهُ	Allah ona iyilik versin!
1050.	لَقَيْتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ	İlk başta onu buldum.
1051.	لَقَيْتُهُ أَدْنَى ذَنْبِي	Bir an önce onu buldum.
1052.	أَلْقَى الْكَلَامَ عَلَى رُسَيْلَاتِهِ	Yavaş yavaş konuştu.
1053.	أَلَامٌ مِنْ رَاضِعٍ	Emenden daha alçak.
1054.	أَلَامٌ مِنَ الْبَرَمِ الْفُرُونِ	Berem-i Karûn denen adamdan daha alçak.
1055.	أَلْدُّ مِنْ رَبْدٍ يَزَبُّ	Basra'nın hurmasından daha lezzetli.
1056.	أَلْدُّ مِنْ رَبْدٍ بِنْرِسِيَانٍ	Kûfe'nin hurmalarından daha lezzetli.

1057.	أَلُوْطٌ مِنْ رَاهِبٍ	Rahipten daha luti.
1058.	أَلْهَفٌ مِنْ مُغْرِقِ الدُّرِّ	İnciyi batıran kimseden daha hüzünlü.
1059.	أَلُوْطٌ مِنْ دَبِّ	Ayıdan daha luti.
1060.	أَلْهَفٌ مِنْ قَضِيبٍ	Kadîb'den daha kederli.
1061.	أَلْهَفٌ مِنْ ابْنِ السَّوِّءِ	Ebeveyni itaat etmeyenden daha kederli.
Mîm (م) Mucez Mesellerin Sayısı: 59 <i>Ef'al</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 7 Toplam: 68		
1062.	مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ	Su çoktur, amma sadda' suyuna denk olamaz.
1063.	مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمْمٌ الْجِمَارِ	Onun ömründen ancak merkebin suya ihtiyaç duyduğu süre kadar bir süre kaldı.
1064.	مَالَهُ شَوْبٌ وَلَا رَوْبٌ	Ne çorbası var ne de sütü.
1065.	مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ	Kim kendi görüşünün doğruluğu konusunda diretirse helak olur.
1066.	مَا يَجْعَلُ قَدَّكَ إِلَى أُدِيمِكَ	Küçük kuzu derisini büyük deriyle ölçmeye seni sevmeden şey nedir ki?
1067.	مَا يَدْرِي أَيُّخْتِرُ أَمْ يَدْبِبُ	Yağı koyu mu bırakacak yoksa eritecek mi bilemiyor.
1068.	الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ	İnsan dil ve kalple insan olur.
1069.	مَا بِالْعَبْرِ قُمَاصٌ	Eşek sıçrayamaz hale geldi.
1070.	مِنْكَ رِبْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا	İçinde suyu yok da olsa süt senin süttündür.
1071.	مَنْ قَرَعَ بَابًا وَلَجَّ وَلَجٌ	Bir kapıyı ısrarla çalan kimse elbette sonunda açtırıp içeri girer.
1072.	مَا يُقَعِّعُ لَهُ بِالشَّنَانِ	O, eski kırbalarla şakırdanmaz.
1073.	مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَفَقَّعُ عُمْدَهُ	Her buluşmadan sonra ayrılık vardır.
1074.	مَنْ حَفَّنَا أَوْ رَفَّنَا فَلْيَقْتَصِدْ	Kim bizi överse abartmasın.
1075.	مَا تَنْفَعُ الشَّعْفَةُ فِي الْوَادِي الرَّغْبِ	Az yağmur geniş vadiyi dolduramaz.
1076.	مَنْ يَبِغِ فِي الدِّينِ يَصْلَفُ	Dinde kibirli olanların insanların gönüllerinde yeri yoktur.
1077.	الْمَاشُ خَيْرٌ مِنْ لَاشٍ	Değersiz şeylerin bulunması, hiç bulunmamasından daha hayırlıdır.

1078.	مَا لَهُ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ	Sulandıracak develeri yoktur.
1079.	مَنْ أَجْدَبَ جَنَابُهُ انْتَجَعَ	Kim bulunduğu yerde kıtlık varsa onu bırakıp başka bir yere geçer.
1080.	مَا عِنْدَهُ مَا يُنْدَى الرِّصْفَةَ	O adamın tenceresinde yemek pişirecek taşları yoktur.
1081.	مِيْمَةٌ أَبِي خَارِجَةَ	Ebû Hârice'nin ölümü gibi olsun.
1082.	مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبُ صَحْرِ	Benim Sahr denen kızın suçundan başka bir suçum yok.
1083.	مَا أَنْتَ إِلَّا بَعْلَةُ الشُّطْرَجِ	Sen satrançtaki dişi katırdan başka bir şey değilsin.
1084.	مَا زِيَّةٌ لَا خَفَاوَةٌ	Sana ihtiyacı olduğu için sana saygı ve muhabbet gösterir. Senin için olduğunu düşünme!
1085.	مَنْ صَانَعَ الْحَاكِمَ لَمْ يَحْتَشِمِ	Memura rüşvet veren isteğini söylemekten utanmaz.
1086.	مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا	Güzel olanla evlenen mehrini verir.
1087.	أَمْرَعُ وَاوَدِيهِ وَأَجْنَى خَلْبُهُ	Onun deresi çayırlandı, hulleb denen otu çoğalıp dirilmeğe yüz tuttu.
1088.	أَمْرَعَتْ فَانْرِلُ	Otu, suyu bol bulduğun yere hemen yerleş!
1089.	مَنْ يَطْلُ أَيْرُ أَبِيهِ يَنْتَلِقُ بِهِ	Kim babasının eyeri uzun olursa onunla kuşanabilir.
1090.	مَا صَلَّى عَصَاكَ مُسْتَدْرِيْمٌ	Seni eğiten akıllı olmadığı için cahil olmuşsun.
1091.	مَنْ غَرَبَلَ النَّاسَ نَخَلُوهُ	Kim insanları eliyorsa onu un ederler.
1092.	مَنْ دَخَلَ ظَفَارَ حَمَرٍ	Zafâr köyüne giren Himyarlı olur.
1093.	مِنْ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ	Alçakken yüksek mertebeye ulaştı.
1094.	الْمَرْءُ تَوَاقَى إِلَى مَا لَمْ يَنْلِ	İnsan ulaşamadığı şeylerin peşindedir.
1095.	مَنْ عَزَّ بَرٌّ	Kim gâlip gelirse o kazanır.
1096.	مَنْ يَأْتِ الْحَكْمَ يَفْلُجُ	Hasmı olmadan tek başına hakim huzuruna çıkan kimse davayı kazanıp istediğini elde eder.
1097.	مَنْ يَسْمَعُ يَخَلُ	Kim bir şeyler duyarsa kalbine şüpheler düşer.
1098.	مَا هُوَ إِلَّا ضَبُّ كُدَيْيَةٍ	O, sert yeri kazan kertenkeleden başka bir şey değildir.

1099.	مُحْسِنَةٌ فَهَيْلِي	Sen iyi birisin, iyiliğine de devam et.
1100.	مَا يُشَقُّ غُبَارُهُ	Onu kimse geçemez.
1101.	مَا أَرِخَصَ التَّاقَةَ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا	Boynunda lanetli kedi olmasaydı dişi deve ne kadar ucuz olacaktı!
1102.	مَاتَ حَتْفَ أَنْفِهِ	Aceleyle kendi yatağında öldü.
1103.	مَا لَهُ هِلْعٌ وَلَا هِلْعَةٌ	O adamın ne oğlu ne de kızı vardır.
1104.	مَا لَهُ قُدْعِمَلَةٌ وَلَا قُرْطِعِبَةٌ	O adam hiç bir şeye sahip değildir.
1105.	الْمَالُ بِنْيِي وَبَيْنِكَ شَقٌّ الْأَبْلَمَةِ	Aramızdaki para mukl ağacının yaprağındaki yarı gibi eşit olacaktır
1106.	مَا لَهُ سَعْنَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ	O adamın hiç bir şeyi yoktur.
1107.	مَا الْخَوَافِي كَالْقَلْبَةِ وَلَا الْخُنَّازُ كَالشُّعْبَةِ	Hurmanın kabuğu özü gibi değildir. Kertenkele de yılanın ağı veren gibi değildir.
1108.	أَمَلَّكَ النَّاسَ لِنَفْسِهِ أَكْتَمَهُمْ لِسِرِّهِ	Kendi sırrını saklayan kimse kendi nefesine hakim olur.
1109.	مَا هَلَكَ أَمْرٌ عَنْ مَشُورَةٍ	İstişare eden helak olamaz.
1110.	الْمُشَاوَرَةُ قَبْلَ الْمُسَاوَرَةِ	İstişare dövüşten önce olsun.
1111.	مَنْ صَدَقَ اللَّهَ نَجَا	Allah'ın yolunda doğru davranan kurtulur.
1112.	مُثْقَلٌ اسْتَعَانَ بِذَقْبِهِ	Yükü, meşakkati fazla olan kimse, çenesinden (kendinden daha güçsüz kimseden) yardım ister.
1113.	مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ وَلَا جَمَلٌ	O devekuşu gibidir, ne deve ne de kuştur.
1114.	الْمِكْتَنَارُ كَحَاطِبِ اللَّيْلِ	Fazla konuşan, gece karanlığında odun toplayan kimse gibidir.
1115.	مَعَ الْخَوَاطِيءِ سَهْمٌ صَائِبٌ	Yanlışlıkla atılan oklardan biri doğru isabet edebilir.
1116.	مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ	Kurda güvenen kimse kendine zulm eder.
1117.	مِنْ دُونِ مَا تُؤَمِّلُهُ نَهَابِرٌ	Dilediğin bazı şeylerin arkasında tehlikeler olabilir.
1118.	مَا نَدَمَ مِنْ سَكَتٍ	Kim susarsa asla pişman olmaz.
1119.	الْمَالُ مَيَّالٌ	Para insanı eğer.
1120.	مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	(O da) Hoş otlaktır, ama Sa'dân denen otlağa denk olamaz.
1121.	مَنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنَ مِنَ الْعِتَارِ	Habâr denen arazide gezmeyen kimse

		tökezleyip düşmekten emin olur.
1122.	مَا اسْمُكَ أَذْكَرُهُ	Sen kimsin ben senin şöhretini hatırlayayım.
1123.	أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قِرْفَةَ	O kimse, Ummu Kirfe denen kadından daha dayanıklıdır.
1124.	أَمْنَعُ مِنَ اسْتِ التَّمْرِ	Kaplanın kılıcından daha sağlam.
1125.	أَمْحَلُّ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةَ	Hurâfe denen adamın sözlerinden daha yalan.
1126.	أَمْحَلُّ مِنْ تَعْقَادِ الرَّتَمِ	Bağlanmış olan retem denen ipten daha verimsiz.
1127.	أَمْرٌ مِنَ الْعَلْقَمِ	Ebucehil karpuzundan daha acı.
1128.	أَمْرٌ مِنَ الدَّفْلَى	Zakkumdan daha acıdır.
1129.	أَمْرٌ مِنَ الْمَقْرِ	Zehirden daha acıdır.
Nûn (ن) Mucez Mesellerin Sayısı: 11 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 4 Toplam: 15		
1130.	إِنْبَاضٌ بَعِيرٍ تَوْتِيرٍ	O, yaya kiriş geçirmeden onu çeken kimse gibidir.
1131.	انْطِقِي يَا رَحْمَةً إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ	Ey rahme denen kuş, konuş! Sen Allah'ın kuşlarından birisin.
1132.	النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ	Nefis alıştığı şeye uyar.
1133.	النَّاسُ كِإِبِلٍ مِائَةً لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً	İnsanlar sayısı çok olan ve yük için bir faydası olmayan deve gibidir.
1134.	النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ وَالْحَافِرِ	(Atın satışında tırnağı yerden ayrılmadan) parası hemen ödenir.
1135.	نَزْوُ الْفَرَارِ اسْتَجْهَلِ الْفَرَارَا	Vahşi/ Ehli hayvanların yavruları (bülûğa erip) gelişip (dişleri üzerine) sıçramaya başlayınca henüz büyümeyenler de onu taklit ederler.
1136.	اسْتَنَوَقَ الْجَمَلُ	Erkek deve dişileşti.
1137.	أَنْفِقْ بِأَلٍّ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا	Ey Bilâl! Para harca ve Allah'ın paranı azaltmasından korkma!
1138.	النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ	İnsanlar kralların dini üzeredir.
1139.	أَنْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ	Kerem ve asalet sahibi olanlar, sözünü yerine getirir.
1140.	نَاوَصَ الْجُرَّةَ ثُمَّ سَأَلَهَا	Ceylan tuzağa düştüğünde öncelikle çırpınır

		daha sonra sakinleşip teslim olur.
1141.	أُنْجِدَ مِنْ رَأَى حَضَنًا	Hadan isimli dağ, gören kimse Necid ülkesine gelmiştir.
1142.	أَنْسَبُ مِنْ ابْنِ لِسَانِ الْخَمْرَةِ	O kimse, nesep konusunu İbnü Lisâni'l-Hummereti'den daha iyi bilir.
1143.	أَنْكَحُ مِنْ ابْنِ الْغَزْرِ	O kimse, nikah konusunda İbnü Elgaz'dan daha iyidir.
1144.	أَنْفَدُ مِنْ سِنَانٍ	O, mızrağın temreninden daha etkilidir.
Vâv(و) Mucez Mesellerin Sayısı: 28 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 3 Toplam: 32		
1145.	وَقَعُوا فِي وَادِي خَدِبَاتٍ	Verimsiz toprağa düştüler.
1146.	وَلَدِكُ مِنْ دَمِي عَقَبِيكَ	Senin ökçelerini kanatlandıran öz çocuğundur.
1147.	وَاحِرًا وَأَبْتَعِي النَّوَافِلَا	Kazandığım paraya yazıklar olsun, ben hâlâ onu arttırmayı isterim.
1148.	وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٍ	Aralarında Dahis benzeri harp çıktı.
1149.	وَجَدْتَنِي الشَّحْمَةَ الرَّقِيَّ	Beni ince iç yağı olarak buldun.
1150.	وَدَقَ الْعَبِيرُ إِلَى الْمَاءِ	Develer suya yakın oldular.
1151.	وَضِعَ عَلَى يَدِي عَدْلٍ	'Adlin eline teslim edilmiştir.
1152.	وَقَعُوا فِي سَلَا جَمَلٍ	Bir belaya maruz kaldılar.
1153.	وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّقِيَّ	Çabuk eriyen yağa düştü.
1154.	وَجَدَانُ الرَّقِينِ يُعْطِي أَفْنَ الْأَفِينِ	Zenginlik her türlü ahmaklığı gizler.
1155.	وَلَوْذُ الْوَعْدِ عَاقِرُ الْإِنْجَازِ	Fazla söz vermek onu tutmamaya yol açar.
1156.	وَذَى عَتِيبٍ	Esaretten kurtulamayan 'Atib Kabîlesi gibi helak oldu.
1157.	أُورِدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدَ لَا تَرَوِي بِهَذَاكَ الْإِبِلِ	Sa'd develeri suyu getirmiş, fakat Sa'd uyumuş. Ey Sa'd! Develeri böyle sulama!
1158.	أُودَتْ بِهِمْ عَقَابٌ مَلَاعٍ	Çöl kartalları onları helak etti.
1159.	وَلَيْسَ وَرَاءَ عَبَادَانَ قَرْيَةً	Abbadan'ın arkasında köy yoktur.
1160.	أُودَى الْعَبِيرُ إِلَّا ضَرْطًا	Eşek öldü ancak zartası kaldı.
1161.	إِسَّعَ الْخَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ	Delik, terziye büyük geldi.

1162.	وَافَقَ شَنْ طَبَقَةَ	Şenn Tabaka'ya uygun düştü.
1163.	أُودَى دَرِمٌ	Derim helak oldu.
1164.	وَاقِيَةٌ كَوَاقِيَةِ الْكِلَابِ	Köpeklerin kendi yavrularını koruduğu gibi olsun.
1165.	الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ	Çocuk babasına ait, fakat babası bundan mahrum olup taş hak eder.
1166.	وَأَلْمِسْكَ قَدْ يَسْتَضْحَبُ الرَّامِكَا	Râmik esansı bazen miskle karıştırılır.
1167.	وَإِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ	Aramızda temiz kalplilik var.
1168.	وَقَعَا فِي عِكْمِي غَيْرِ	Eşeğin iki yükünün arasına düştüler.
1169.	وَحَمَى وَلَا حَيْلَ	Kadın, hamli yokken aşırı yemek yer.
1170.	الْوَفَاءُ عِنْدَ اللَّهِ بِمَكَانٍ	Vefanın Allah katında bir yeri vardır.
1171.	وَقَعُوا فِي دَوَكَةِ وَبُوحِ	Şerre düştüler.
1172.	وَقَعُوا فِي الْأَهْيَعِينَ	Onlar bollukta yaşarlar.
1173.	وَقَعُوا فِي أُمِّ جُنْدَبِ	Onlar musibete düştüler.
1174.	أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ	Râfizîlerin çizmelerinden daha geniş.
1175.	أَوْلَعٌ مِنْ قِرْدِ	Maymundan daha çok taklit eder.
1176.	أَوْلَمٌ مِنْ أَشْعَثِ	Eşas'tan daha çok yemek yedirir.
Hâ (هـ) Mucez Mesellerin Sayısı: 26 <i>Efal</i> Vezinli Mesellerin Sayısı: 6 Toplam: 32		
1177.	هُمَا فَرُخَانٍ فِي نِقَابِ	Onlar bir batından doğmuş iki yavru gibidir.
1178.	هَذَا حَيَاءٌ مَارِحَةٌ	Bu, Mâriha'nın hayasıdır.
1179.	هُوَ شَرَّابٌ بِأَمْقِعِ	O, çok yerden su içen bir adamdır.
1180.	هُمَا كَفَرَسَيِّ رِهَانِ	O iki kimse yarış atları gibidir.
1181.	هَنَّا وَهَنَّا عَنْ جِمَالٍ وَعَوَعَةٌ	Sen Cimalı va'va'a denilen yerden uzak ol ki onun şerrinden selamette olasın.
1182.	هُوَ مَا يَعْرِفُ قَبِيلًا مِنْ دَبِيرِ	O, ipi nereden çekip nereden iteceğini bilmez, işinin ehli değil.
1183.	هَذَا أَجَلٌ مِنَ الْحَرْشِ	Bu, kışkırtmadan daha etkili.
1184.	هُوَ لَا يَعْرِفُ سُحَادِلَيْهِ مِنْ عُنَادِلَيْهِ	O, zekerini hayalarını fark edemez.

1185.	هذا أمرٌ لا يُنادى وليدُهُ	Bu iş çoluk çocuğun eline bırakılmayacak derecede önemlidir
1186.	هذا جنائٍ وهجانُهُ فيه	Bu benim devşirdiğimdir, içinde de en güzel olanı vardır.
1187.	هذا أعظمُ بركةٍ من نخلةِ مريمَ	Bu, Meryem'in hurma ağaından daha bereketlidir.
1188.	هو ثالِثُهُ الأثافي	O, büyük bir musibettir.
1189.	هُو في حدِّقَةِ البعيرِ	O, devenin gözündedir.
1190.	هو راحةُ الصَّبَاغِ	O, boyacının elidir.
1191.	هو ذكرُ الخصي	O, enegın zekeridir.
1192.	هُوَ أزرُقُ العينِ	O, mavi gözlüdür.
1193.	هو كالضاربِ بقدحينِ	O, iki kadehin üzerine yazan kimse gibidir.
1194.	هَيِّبَتْ ولا تَنكُه	Zararı değil, hayrı kazanasın.
1195.	أهدِ لِجارِكَ الأذُنَى لا يَقْلِكَ الأَقْصَى	Yakın komşuna hediye et ki uzakta olan sana düşman olmasın.
1196.	هو قِداةُ الكوزِ	O, bardağın çapağıdır.
1197.	هو مُحْتَرِسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَهُوَ حَارِسٌ	O bekçi iken kendisi gibi olanlara da dikkat eder.
1198.	هُما رِجالا نِعامَة	Onlar, devekuşunun iki ayağıdır.
1199.	هَدَمَةُ التَّعَلَبِ	Tilkinin yıkılmış meskenidir.
1200.	هُدْنَةٌ على دَخَنِ	Sakinlik duman üstündedir.
1201.	أهُونُ مَرْزَنَةٌ لِسانِ مِمْحُ	İnsanın en kolay yardımı güzel söz söylemektir.
1202.	هَاجتِ زَبْرَاءُ	Zebrâ sinirlendi.
1203.	أهُونُ مِنْ قُعيْسِ على عَمَّتِهِ	Halası için değersiz olan Kuays'tan daha değersizdir.
1204.	أهُونُ مِنْ دِحْنَدِحِ	Dihendih oyunundan daha değersiz.
1205.	أهُونُ مِنْ تَبالَةَ	Tebâle beldesinden daha değersiz.
1206.	أهُلِكُ مِنْ تُرْهاتِ البِسابِسِ	Çöl yollarından daha fazla ihlak eder.
1207.	أهُرَمُ مِنْ قَشْعَمِ	Akbabadan daha yaşlı.
1208.	أهدى مِنْ دُعَيْبِصِ الرَّمْلِ	Du'aymisu'r-reml denen adamdan daha iyi rehberlik eder.

Lâ (لا) Mucez Mesellerin Sayısı: 26 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 0 Toplam: 26		
1209.	لا حُرَّ بُوَادِي عَوْفٍ	Avf vadisinde hiç kimse özgür değildir.
1210.	لا آتِيكَ سِنَّ الْحِسْلِ	Kelerin dişleri bulunduğu sürede sana gelmem.
1211.	لا تَعْدُمُ خَرْقَاءَ عِلَّةً	Bırakın akıllı kimseyi, akıl yoksunu kimselerin bile bu konuda mazeret ileri sürmesi düşünülemez.
1212.	لا مَاءَكَ أَبْقَيْتِ وَلَا حَزَكَ أَنْقَيْتِ	Ne su bıraktın ne de fercini temizledin.
1213.	لا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارٍ سُوءٍ تَوَقُّ	Kötü komşudan korunman seni zararından kurtarmaz.
1214.	لا تَقْتَنِ مِنْ كَلْبٍ سُوءٍ جَرُوءًا	Kötü köpeğin yavrusunu yetiştirme!
1215.	لا تَهْرَفْ بِمَا لَا تَعْرِفُ	Tanımadığın birini övme.
1216.	لا غَمٌّ لِلْقَانِعِ	Kanaat sahibine üzüntü yoktur.
1217.	لا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ	Hasetçiye rahat yoktur.
1218.	لَا تَرْفَعِ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ	Senin değneğini ailenden kaldırma!
1219.	لَا بُدَّ لِلْمَصْدُورِ أَنْ يَنْفُتَ	Göğüsünde hastalık bulunan kimsenin sık sık nefes alması gerekir.
1220.	لا خَيْرَ فِي رَزْمَةٍ لَا دِرَّةَ مَعَهَا	Sütü olmayan devenin özleminde hayır yoktur
1221.	لا عِطْرَ بَعْدَ عَرُوسٍ	Arustan (gelin/düğün) sonra koku sürünmek yoktur.
1222.	لا آتِيكَ أَوْ يُؤُوبُ الْقَارِطَانِ	Kârizan diye bilinen iki kimse dönünceye kadar sana gelmem.
1223.	لا تَنْبِتُ الْبَقْلَةَ إِلَّا الْحَقْلَةَ	Bakliyyet cinsi mahsul, ancak verimli tarlada yetişir.
1224.	لا آتِيكَ مِعْزَى الْفِرْزِ	Sa'd'ın keçileri bir araya gelinceye kadar sana gelmem.
1225.	لا يُطَاعُ لِقَاصِرٍ أَمْرٌ	Kusyer'in hiç bir emri yerine getirilmez.
1226.	لا حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرُوءٍ	Naşît, Merv'den dönünceye kadar bu iş olmayacak.
1227.	لا يَرْبِعُ عَلَى ظَلْعِكَ مَنْ لَيْسَ يَحْزُنُهُ أَمْرُكَ	Senin zayıflığından mahzun olmayanlar, senin ahvaline ihtimam göstermezler.
1228.	لا يَعْجِزُ مَسْكُ السُّوءِ عَنْ عَرَفِ السُّوءِ	Kötü deri kötü kokudan vazgeçmez.

1229.	لَا يُلْبِثُ الْعَوْيَانِ الصَّرْمَةَ	İki tilki koyunları ve develeri hemen öldürebilirler.
1230.	لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّةً وَلَا تَبُلَّ عَلَى أَكْمَةٍ	Cariye ile şaka yapma, yüksek yerlerde işeme.
1231.	لَا يَعْرِفُ هِرًّا مِنْ بَرٍّ	O, kedi ile fareyi birbirinden ayıramıyor.
1232.	لَا تَمْسِكْ مَا لَا يَسْتَمْسِكُ	Layık olmayan yerlerde iyilik yapma!
1233.	لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	İnsanlar eşit olmadıkları sürece hayırlı yaşarlar, eşit olurlarsa helak olurlar.
1234.	لَا تَدْخُلْ بَيْنَ الشَّجَرِ وَلِحَائِهَا	Ağaçlar ile iç kabuklarının arasına girme!
Yâ (ي) Mucez Mesellerin Sayısı: 17 Ef'al Vezinli Mesellerin Sayısı: 2 Toplam: 19		
1235.	يَحْمِلُ شَنًّا وَيَقْدَى لُكَيْزًا	Şenn (annesini) taşıyıp sıkıntı çeker, Lukayz iltifata mazhar olur.
1236.	يَوْمَ بِيَوْمِ الْخَفْضِ الْمَجْوَرِ	Bu gün hafadi mücevver gününün bedelidir.
1237.	يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا	Asa atının taşıdığı şey ne tehlikedir.
1238.	يُبَلِّغُ الْخَضْمَ بِالْقَضْمِ	Yavaş yavaş yemek yiyince doyulur.
1239.	يُقَدِّمُ رَجُلًا وَيُؤَخِّرُ أُخْرَى	Ayaklarının birisini ilerletir, birisini geriye alır.
1240.	يَدَاكَ أَوْكْنَا وَقُوكَ نَفَخَ	Senin ellerin tulumun ağzını bağladı ve ağzın da üfledi. Yani, sen elinle kendini tehlikeye atmışsın.
1241.	يَجْرِي بُلَيْقٌ وَيُدْمُ بُلَيْقُ	Bulayk atı hem öne geçer hem de ayıplanır.
1242.	يُضْرِبُ النَّوْرُ لِمَا عَاقَهُ الْبَقْرُ	İnekler su içmeyi istemediklerinde dövülen öküz olur.
1243.	الْيَوْمَ قِحَافٌ وَعَدَا نِقَافٌ	Bugün eğlence ve yarın savaştır.
1244.	يَا عَاقِدًا أَذْكَرَ حَلًّا	Ey bağlayan kişi! Bize bir çözüm sun!
1245.	الْيَمِينُ حِنْتُ أَوْ مَنْدَمَةٌ	Yemin yerine getirilmezse yalan olur, getirilirse pişmanlığa yol açar.
1246.	يَكْسُو النَّاسَ وَأَسْنُهُ عَارِيَّةٌ	İnsanlara iyilik yapar halbuki kendi nefesine yapmaz.
1247.	يَرْكَبُ الْحَرَامَ مِنْ لَا حِلَّالَ لَهُ	Helali olmayan harama biner.
1248.	يَحْسَبُ الْمَمْطُورُ أَنْ كَلًّا مُطِرَ	Zengin olan herkesin zengin olduğunu düşünür.

1249.	يَأْكُلُهُ بَضْرُسٍ وَيَطْوُهُ بِظُلْفٍ	Yemeği azı dişleriyle yedikten sonra onu ayaklarının altında çiğner
1250.	يَدُّكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلًّا	Senin elin çolak olsa bile o senindir.
1251.	يَسَارُ الْكَوَاعِبِ	Tomurcuklanmış kızların Yesâr'ı.
1252.	أَيُّسُ مِنْ صَخْرٍ	Kayadan daha serttir.
1253.	أَيَّاسُ مِنْ غَرِيْقٍ	Boğulmuş adamdan daha ümitsizdir.

Hâmid Efendi *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'in bütün bâblarında yukarıdaki tabloda gösterdiğimiz metodu takip etmiştir. Her bâbda geçen *mucez* ve *ef'al* mesellerini farklı sayıda da olsa bu şekilde kaydedip gerekli şerh ve notlarla eserini telif etmiştir.

3.6. Eserde Geçen Mesellerin Taksimi

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserde geçen Arapça meselleri farklı yönlerden incelemek ve sınıflandırmak mümkündür. Biz bu çalışmada eserdeki bütün meselleri yapı, gerçeklik, zaman ve çıkış nedenleriyle konularına göre incelemeyi tercih ettik. Buna göre;

3.6.1. Yapılarına Göre Meseller

Arapça meseller yapılarına göre genellikle *mûcez mesel* ve *kıyâsî mesel* olmak üzere ikiye ayrılır. Öncelikle bu iki terimin ne olduğunu açıklayıp ardından eserde geçen meselleri özelliklerine göre tasnif edeceğiz.

3.6.1.1. Mûcez Mesel (Kısa ve Özlü Mesel)

Mûcez mesel; doğru, yerinde olan, özlü, kısa ve yaygın mesel demektir. Bu mesellerde genellikle sonradan ortaya çıkan bir olay, meseli daha önce ortaya çıkan duruma benzeterek kullanılır. Mûcez mesel kısa ve özlü meselleri tanımlarken *ef'al* vezniyle başlayan meseller; Kuran, hadis, hikmet ve şiir gibi belli bir kaynaktan çıkmış meselleri tarif etmektedir.¹³⁴

3.6.1.2. Kıyâsî Mesel

¹³⁴ Rababa, *age*, s. 11.

Kıyâsî mesel, benzetme ya da temsil yoluyla bir düşünceyi açıklayan mesel demektir. Daha çok Kur'ân-ı Kerîm ve hadîslerde geçen bu tür meseller mücez mesellere göre biraz daha uzundur, içlerinde "*misl, kemâ, ke-misli*" gibi benzetme edatları bulunur.¹³⁵

Âsımzâde Hâmid'in *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde geçen meselleri yapılarına göre incelediğimizde eserdeki bütün mesellerin -bir mesel hariç- mücez mesellerden olduğunu tespit ettik. Eserde mücez mesel grubuna girmeyen ve aynı zamanda kıyâsî meselden sayılan sadece bir mesel vardır. Eserde geçen tek kıyâsî mesel,

إِنَّمَا مَثَلُ الْخَلِيسِ الصَّالِحِ وَخَلِيسِ السُّوءِ كَخَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ

"Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneği miski taşıyanla köruk çekenin örneği gibidir" meselidir.

Yukarıdaki kıyasî meseli mücez mesellerle karşılaştırdığımızda onun gerçekten öteki mesellere göre biraz daha uzun ve "misl" benzetme edatıyla yapılmış, farklı bir yapıda olduğu görülür.

3.6.2. Gerçekliklerine Göre Meseller

Meseller gerçekliklerine göre genellikle gerçek ve hürâfî mesel olmak üzere ikiye ayrılır. Önce bu iki terim üzerinde biraz durmak, sonra eserdeki meselleri buna göre sınıflandırmak isteriz.

3.6.2.1. Hakîkî mesel

İnsanların yaşadıkları tecrübeyle ortaya çıkan, hikâyesi doğru ve gerçekleşmiş mesel demektir. İnsanların hayatları, yaşadıkları, davranışları, barış ve savaş dönemlerine dair mesellere gerçek mesel denir. Bazı mesellerin hikâyeleri doğru olmasa bile insanlarla ilgili oldukları için gerçek sayılır. Başka bir deyişle, hakiki mesellerin hikâyesinde insan vardır. Kurgusunda insan bulunan meseller hakiki mesel olarak kabul edilir.

3.6.2.2. Hurâfî Mesel

Hurâfî mesel, fabllardan aktarılan veya kahramanları hayvan olan hikâyelerden türetilmiş mesellerdir. Bu tür meseller genellikle nasihat etmek, eğlenmek veya şakalaşmak için kullanılır. Amaç, iyi davranış ve huyları teşvik etmektir.¹³⁶ Mesel

¹³⁵ Rababa, **age**, s12.

¹³⁶ Rababa, **age**, s12.

kitaplarında *ekâzîbü'l-Arab* diye geçen bu meseller, Türk edebiyatında "intak" sanatıyla kendini gösterir ve metinlerde daha çok bu yönüyle yer alır.¹³⁷

Âsımzâde Hâmid'in eserini bu esasa göre incelediğimizde eserdeki mesellerin çoğunun hakîkî meseller olduğunu görürüz. *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'de hurâfî meseller, hakîkî mesellere göre çok azdır. Hakîkî mesellerin sayısı 1243 iken hurâfî mesellerin sayısı yalnızca 10'dur. Hâmid Efendi de hurâfî meseller için "*bu ekâzîbü'l-Arabdandır*", "*'Arab'ın hayvânât ağzından söylediği hikâyât cümlesindedir*" gibi ibareleri kullanır.

Eserde geçen hurâfî mesellerin ikisine örnek olarak bakalım:

Örn) كَطَالِبِ الْقَرْنِ مُدَعَّتْ أُذُنُهُ

"Boynuz umarken kulağını kaybetti"

Bu meselin hikâyesine göre bir devekuşu kendisine bir boynuz almak için yola çıkmış, fakat yolda kulağı kesilmiş ve hiçbir şey kazanamadan yerine geri dönmüştür.

Örn) بَقِيَ أَشَدُّهُ

"En zor kısmı kaldı"

Bu meselin hikâyesine göre eski zamanların birinde kedi, fareleri avlayıp öldürmüştü. Fareler bu duruma dayanamayıp bir çare bulmak için hemen toplanmışlar. Fareler, kedinin boynuna bir zil/çingirak asmaya karar vermişler, böylece kedi hareket ettiğinde zil sesi duyulacak ve fareler bu sayede kediden kaçıp kurtulacaktır. Karar alınmış ancak böyle bir kararı uygulamak için cesur bir fare bulunamamış. Durumun ciddiyetini kavrayan fareler söz konusu meseli söylemiştir. Bugün benzer durumlarda bu mesel kullanılmaktadır..

Eserde geçen bütün hurâfî meseller şunlardır:

Tablo 3:

Eserde Hurâfî Mesellerin Listesi

Sayı	Hurafî Mesel
1	أَجْرًا مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ
2	أَحَادِيثُ الصَّبْحِ اسْتَهَا
3	أَرْوَعَانَا يَا ثَعَالِ وَقَدْ عَلِقَتْ بِالْحَبَالِ؟
4	بَقِيَ أَشَدُّهُ
5	الْحَدْرُ قَبْلَ إِسْأَالِ السَّهْمِ

¹³⁷ Yazıcı, age, s. 35.

6	شَحْمَتِي فِي قَلْعِي
7	صَرِطٌ ذَلِكَ
8	فِي بَيْتِهِ يُؤْتِي الْحَكْمُ
9	كَطَالِبِ الْقَرْنِ جَدَعَتْ أُذُنُهُ
10	هَذَا أَجَلٌ مِنَ الْحَرْشِ

3.6.3. Dönemlerine Göre Meseller

Arapça meselleri derleyen Arap bilginleri eserlerinde daha çok kadîm emsâl denilen Cahiliye, Erken İslam ve Emevî dönemlerine ait meselleri derlemeyi tercih etmişlerdir. Çünkü bu dönemlerde Arapça, yabancı dillerden etkilenmemiş veya çok az etkilenmiştir. Sözlükleri hazırlayan, nahiv ve sarf gramerlerini yazan, meselleri derleyen hemen hemen bütün eski âlimler bu yönetime uymuşlardır. Bir örneği delil olarak getirmek istedikleri zaman söz konusu dönemlere ait olan örnekleri tercih etmişlerdir. Abbâsî ve sonrası dönemlere ait miras ise genellikle kabul edilmemiştir. Abbasîlerden sonraki dönemlerde Arapça, diğer dillerden etkilenmiştir. Onlara göre, etki altında kalmış, bozulmuş örnekler delil olarak asla kullanılamaz.¹³⁸ Âsımzâde Hâmid de eserini hazırlarken bu yönetime uymuş, daha çok kâdîm meselleri seçmeyi tercih etmiştir. Aşağıda görüleceği üzere Hâmid'in eserinde bulunan ve onun şerh ettiği 1253 meselden 348'i Cahiliye, 70'i Erken İslam, 33'ü Emevî dönemine aitken Abbâsî dönemine ait mesellerin sayısı sadece 29'dur. Şârih'in bu yönetime uyması, eski Arapların yukarıda belirtilen dönemlerdeki Arapça ile ilgili görüşlerini teyit ettiğini göstermektedir.

Şimdiye kadar yapılan mesel derlemelerinin ya alfabetik ya da muhteva bakımından tasnif edildiğini, dönem/devir bakımından hiç tasnif edilmediğini tespit ediyoruz. Hâmid Efendi, eserindeki meselleri alfabetik olarak sıralamıştır. Fakat gerek kendi eserinden gerek emsâl kitaplarından hareketle eserde geçen bütün meselleri Cahiliye, Erken İslam, Emevî ve Abbâsî olmak üzere dört döneme göre ayırmaya çalışacağız. Çalışmamızda dönemi tespit edilemeyen meselleri “diğer” adıyla ayrı bir başlık altında değerlendireceğiz.

3.6.3.1. Cahiliye Meselleri

¹³⁸ Rababa, *age*, s. 55

İslâm'ın gelişinden önceki dönemlere ait mesellere Cahiliye meselleri anlamında *emsâlü'l-câhiliyye* denir. Bu tür meseller, Arapların Cahiliye devrindeki yaşantı ve tecrübelerini göstermesi bakımından önemlidir. Bir meselin Cahiliye dönemine ait olup olmadığını anlamak için genellikle kendi hikâyesine bakmak gerekir. Âsımzâde kendi eserinde geçen mesellerden söz ederken bazı mesellerinin zamanlarını belirtmiştir. Meselâ Cahiliye dönemlerine ait meseller için "*Câhiliyede... zamân-ı Câhiliyyetde..., Câhiliyye zamânında.*" veya "*zuhûr-ı âfîtâb-ı islâmdan muqaddem*" gibi ifadeler kullanmıştır. Bazen de "*Nu'mân bin Münzir*", "*Sehbân bin Vâ'il*", "*Qarse*", "*Tufeyl bin Mâlik*" gibi Cahiliye döneminde yaşamış bazı şahısları ismen zikreder. Bazen de "*Taglib kabilesi*", "*Adnân kabilesi*", "*Vâ'il kabilesi*", "*Ezd kabilesi*", "*Temim kabilesi*", "*Hüzeyl kabilesi*" gibi Cahiliye dönemindeki meşhur kabilelerin isimlerini anar. Bazen de mesellerin hikâyelerinden söz ederken Cahiliye adetleri, savaşları, yaşam ve davranışlarından bahseder. Bunların yanı sıra Cahiliye devrine ait kültürel ve dilbilimsel işaretlerden hareketle ilk defa ortaya çıktığı düşünülen meseller de bulunmaktadır. Mesela " ¹³⁹ *أَخْلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّتَمِ* " meselini şerh ederken onun Cahiliyede olduğunu açıkça belirtir. " ¹⁴⁰ *إِنَّ غَدًا لِنَاطِرِهِ قَرِيبٌ* " meselinin hikâyesinden bahsederken Cahiliye döneminde yaşayan meşhur Arap krallarından biri olan Numan bin Münzir'in ismini söyler. " ¹⁴¹ *جَذَعٌ مَا أُعْطَاكَ* " meselini açıklarken Cahiliye devrinde meşhur Gassân kabilesini zikreder. Yine " ¹⁴² *أَصْلٌ مِنْ مَّوَدَّةٍ* " meselinin menşeyini açıklarken Arapların fakirlikten kendi kızlarını öldürdüklerini söyler. Kızları öldürmek Cahiliye'de bilinen bir âdettir.

Hâmid Efendi'nin ilk kez Cahiliye zamanında ortaya çıktığını açıkça söylediği veya ima ettiği mesellerin sayısı 348'dir. Şimdi kesin olarak veya ipuçlarından yola çıkarak Cahiliye dönemine ait olan meseller şöyle gruplandırılabilir:

Tablo 4:

Eserde Cahiliye Dönemine Ait Mesellerin Listesi

Kesin bir şekilde Cahiliye dönemine ait olduğu tespit edilen meseller	Dilbilimsel işaretlerden ve kültürel hareketle
--	---

¹³⁹ O, bağlanmış olan "retem" denen ipten daha verimsiz.

¹⁴⁰ Bekleyen için yarınlar yakındır.

¹⁴¹ Dalın sana verebildiğini al!

¹⁴² Diri gömülen kızıdan daha kayıp.

		Cahiliye dönemine ait olduğu düşünülen meseller
أَجْلُكَ مِنْ كُسَعٍ	إِنَّ عَدَا لِنَاطِرِهِ قَرِيبٌ	أَبْرُدُ مِنْ حَبْفَرٍ
أَجْلُكَ مِنْ مَادِرٍ	أَنَا ابْنُ جَلَا	أَبْرُدُ مِنْ عَضْرَسٍ
أَبْرَمًا وَقَرُونًا	أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بُنْ خَلَاوَةٌ	أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ
أَبْصُرُ مِنْ رَزَقَاءِ الْيَمَامَةِ	أَبْجَزَ حُرٌّ مَا وَعَدَ	ابْنُ زَائِنَةَ بَزَيْتٍ
أَبْصُرُ مِنْ غُرَابٍ	أَنْتَسِبُ مِنَ ابْنِ لِسَانِ الْحَمْرَةِ	أَبِي يَغْرُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ
أَبْطَشْتُ مِنْ دَوْسَرَ	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتُ فِي الْمَاءِ	أَتَاكَ رِيَانٌ بِلَبْنِهِ
أَبْعُدُ مِنْ مَنَاطِ عَيْبُوقٍ	أَنْفُدُ مِنْ سِنَانٍ	إِخْدَى بِنَاتٍ طَبِقَ شُرُوكَ عَلَى رَأْسِكَ
أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجْرِ	إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَقَارِيقِ الْعَصَا	أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ
أَبْلَعُ مِنْ فُسِّ	إِنَّكَ لَا تَدْرِي عِلَامَ بُنْتَرَأُ هَرْمُوكَ	أَخْدَعُ مِنْ ضَبِّ
ابْنُكَ مِنْ بُوْحَكٍ	أَنْكَحُ مِنَ ابْنِ الْعَزْرِ	أَخَذَهُ أَخَذَ الضَّبُّ وَلَدَهُ
أَتَّبِعِ الْفَرَسَ لِجَامِهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامِهَا أَوْ الدَّلُوَ رِشَاءِهَا	إِنَّمَا يَجْرِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ	أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةَ
أَتَلَى مِنَ الشَّعْرَى	إِنَّهُ لَصِلُّ أَصْلَالٍ	أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ
أَتَارُ مِنْ قَصِيرٍ	أَهْلَكَ مِنْ تُرْهَاتِ الْبَسَابِسِ	آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا
أَجَبْتُ مِنَ الْمُنْرُوفِ ضَرْطًا	إِنْ أَهْوَنَ السَّقْيِ التَّشْرِيعُ	إِذَا أَصَابَتِ الطَّيْبَاءُ الْمَاءَ فَلَا عِبَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ
أَجَبْتُ مِنْ صَافِرٍ	أُودَى دَرِمٌ	إِذَا صَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَإِذَا زَجَرْتَ فَاسْمِعْ
أَجَبْتُ مِنْ هَجْرَسٍ	أُودَى عَتِيبٌ	إِذَا وَقَفْتَ الْعَبْرَ عَلَى الرُّذْهَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ
أَجْرًا مِنْ أُسَامَةَ	أُورِدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمَلٌ، يَا سَعْدَ لَا تَرَوِي بِهَذَاكَ الْإِبِلِ	أَسْمَعُ جَجَعَةً وَلَا أَرَى طِخْنًا
أَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَّانَ	أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرْعٌ	أَسْمَعُ مِنْ فُرَادٍ
أَجْرٌ مِنْ دَقَّةٍ	إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةَ الْأَوْقَابِ	أَشَامُ مِنْ أَحْمَرَ عَادٍ
أَجْنَاؤُهَا أُبْنَاؤُهَا	بَاءَتْ عَزْرًا بِكَحْلِ	أَشَامُ مِنَ الدُّهْمِ
أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ	بَعْثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	أَشَامُ مِنْ جَارُودٍ
أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سُدُومٍ	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ	أَشَامُ مِنْ طَيْرِ الْعِرَاقِيِّبِ
أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَلٍ	بَقَطِيهِ بِطَبْكَ	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ
اخْتَلِبَ فَرَوَهُ	بَقِيَّ أَشَدُّهُ	أَشَامُ مِنْ قَابِشٍ
إِخْدَى حُطَيَاتٍ لُقَمَانَ	بِكُلِّ وَادٍ بُنُو سَعْدٍ	إِنَّمَا اشْتَرَيْتِ الْعَنَمَ جِدَارَ الْعَازِبَةِ
أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ وَمِنَ الرُّونِ	تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْحَالَةِ	أَشَدُّ مِنَ عَايِشَةَ بْنِ عَثَمٍ
أَحْشُكَ وَتَوُونِي	بِحَسْبِ لُقَمَانَ مِنْ غَيْرِ شَبِيعٍ	أَشْكُرُ مِنْ بَرُوقَةٍ
أَحْكَمُ مِنْ هَرَمٍ بِنِ قُطْبَةَ		أَصُوصُ عَلَيْهَا صُوصٌ
أَحْلَمُ مِنَ أَحْفَنَ		أَكْذَبُ مِنَ الْيَهْيَيْرِ
أَحْمَقُ مِنْ أَبِي عَيْشَانَ		أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ

أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةِ	التَّحَلُّدِ وَلَا التَّبَلُّدِ	إِلَّا ذَهَبَ فَلَا ذَهَبٌ
أَحْمَقُ مِنْ رِبْعَةِ الْبَكَاءِ	تَحْسِبُهَا حَمَقًا وَهِيَ بَاحِسٌ	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ
أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةٍ	تَرَبَّتْ يَدَاؤُهُ	إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ
أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجِرَادِ	تَرَكُّهُ تُعْنِيهِ الْجِرَادَاتَانِ	إِنَّ الرَّيْبَةَ تُفْتَأُ الْعَضْبُ
أَخْبَثُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوٍ	تَسْمَعُ بِالْمَعِيدِيِّ خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	إِنَّ الشَّرَّكَ قُدَّ مِنْ أَدِيمِهِ
أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْخَبَابِ	تَشَمَّرَتْ مَعَ الْجَارِي	إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْعُصْبَةِ
أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَيْرِ	تَفَرَّقُوا أَيْدِي سَبَا وَأَيْدِي سَبَا	إِنَّ الْمُوصِيْنَ بَنُو سَهْوَانَ
أَذْهَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَى	إِنَّ دُونَ الطُّلْمَةِ خَرْطٌ قَتَادٍ هَوْبِرٍ
إِذَا عَزَّ أَلْحُوكُ فَهُنَّ	تَمَعَى أَشْهَى لَكَ	إِنَّ غَدًا لِنَاطِرِهِ قَرِيبٌ
أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّعَالِبُ	تَمَرُّ الْعُجْبِ الْمُقْتُ	إِنَّ وَرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا
أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْطُ	التَّوْرُ يَجْحِي أَنْفَهُ بِرُوقِهِ	أَنَا مِنْهُ كَخَافِنِ الْإِهَالَةِ
أَرْسِلْ حَكِيمًا وَأَوْصِهِ	جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْمَيْلِمَانِ	أَنْتَ أَوْ هُوَ سُؤْلُهُ النَّاصِحَةُ
أَرْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِهِ	جَاءَ بِأَمِّ الرُّبَيْعِيِّ عَلَى أُرَيْقٍ	أَنْسُ مِنْ حُمَى الْعَيْنِ
أَرْطِي إِنْ خَيْرَكَ فِي الرِّطِيطِ	جَرَى فَلَانَ السُّنَّةُ	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتُ فِي الْمَاءِ
أَرْمَى مِنْ تَقْيٍ	جَزِي الْمَدَائِكِ غَلَاءُ	أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَدْنَى
أَرْوَعَانَا يَا تُعَالٍ وَقَدْ عَلِمْتَ بِالْحَيْالِ؟	جَزَاءُ سِينِمَارٍ	إِنَّمَا هُوَ كِبَارِحِ الْأَرْوَى
أُرِيهَا السُّهَاءُ وَتُرِينِي الْقَمَرَ	أَظْلَمُ مِنْ جَلْدَاءِ	إِنَّهُ لَشَرَابٌ بِأَنْفَعِ
أَزْلَامُ الْمُعِيدِيِّ وَنَفَرٌ	جَوْعُ كَلْبِكَ يَنْبَعُكَ	إِنَّهُ لِيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطَ النَّبْلِ
أَزْنَى مِنْ سَجَاحِ	خَاطُونَا الْقَصَا	أَهَةٌ وَمَيْهَةٌ
أَزْنَى مِنْ قُرْدٍ	خَالَ الْجَرِيضُ دُونَ الْقَرِيضِ	إِيَّاكَ وَالْخَطْبِ فَإِنَّهَا مَشْوَارٌ كَثِيرُ الْعِنَارِ
أَزْهَى مِنْ غُرَابٍ	حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَائِكَ بُنْدَقُهُ	بِالرَّفَاءِ وَالْبَيْنِ
أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ حَابَةً	الْحَدِيثُ دُونَ شُجُونِ	الْبَغَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ
أَسْأَلُ مِنْ فَلْحَسِ	حَلِيَّتِ صُرَامٍ	بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ ذَنْبُ الضَّبِّ
أَسْأَلُ مِنْ قُرْبَعِ	حَلَّقَتْ بِهِ عُنُقَاءُ مُعْرَبٌ	تَسْأَلُنِي بِرَامَتَيْنِ سَلْجَمًا
أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الطُّهْرُ	الْحُمَى أَضْرَعْتَنِي لِلنَّوْمِ	تَعَلَّقَ الْحَجْنُ بِأَرْفَاعِ الْعَنْسِ
اسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ	حَتَّتْ وَلَاتٌ هَنْتٌ وَأَتَى لَكَ مَقْرُوعٌ	تَفَرَّقْ مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفَرِّسِ الْأَسَدِ الْمُسْتَبِيمِ
أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمِّ خَارِجَةَ	خَالِفٌ تُدَكِّرُ	التَّقَتُّ حَلَقَتَا الْبِطَانِ
أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانٍ	خَذُ مِنْ جَدْعٍ مَا أَعْطَاكَ	تَيْسِي جَعَارٍ
أَسْعَدُ أُمَّ سَعِيدٍ	خَذُ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبِطْحَاءُ	تَنَيْتَ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ
أَسْقَى أَخَاكَ التَّمْرِيَّ	خَذُهُ وَلَوْ بِقُرْطِي مَارِيَةَ	النَّيْبُ عَجَالَةُ الرَّأكِبِ
أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانٍ	خَشَّ دُوَالَةَ بِالْحَيْالَةِ	خَرْفَاءٌ وَجَدَتْ صَوْفًا
أَسْمَعُ مِنْ مَبْعِ	خَيْرُ الْعَبِيِّ الْفُتُوْعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوْعُ	خَطِيئَةٌ فِيهَا كِلَابٌ شَعْرٌ
أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ	ذَرَدَبٌ لَمَّا عَصَهُ التَّقَافُ	خَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ
أَشْأَمُ مِنَ الْبَسُوسِ	الذَّهْرُ أَرْوَدٌ مُسْتَبِيدٌ	رَأَى الْكُوكَابِ فَمُظْهِرًا
أَشْأَمُ مِنَ الشَّقَرَاءِ	ذَكَرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَخْبَى أَفْوسٍ

سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادِغُهُمْ	ذُلُّ لَوْ أَجِدُ نَاصِرًا	أَشْأَمُ مِنْ خَوْتَعَةٍ
صَدَقِي سِنَّ بَكْرِهِ	ذَهَبَتْ هَيْفٌ لِأَذْيَانِهَا	أَشْأَمُ مِنْ سَرَابٍ
ضَرَبَ أَحْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ	رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ عَيْرٍ رَامٍ	أَشْرُدُ مِنْ خُفَيْدِدٍ
ظَالِعٌ يَعُودُ كَسِيرًا	رُبَّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْوِي	أَشْرُقُ بَيْرُ
ظَلَمَ ظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ	رُبَّ لَأَيْمٍ مَلِيمٍ	أَشْعَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ
عَاشَ عَيْشًا ضَارِبًا بِجِرَانٍ	رَجَعَ بِخُفْيِ خُنَيْنٍ	أَصْبُرُ مِنْ قَضِيبٍ
الْعَصَا مِنَ الْعَصِيَّةِ	رَضِيثٌ مِنَ الْعَيْمَةِ بِالْإِيَابِ	أَصْحُ مِنْ عَيْرٍ أَبِي سَيَّارَةَ
فَسْنَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ	رَمْتِي بِدَائِهَا فَانْسَلَّتْ	أَصْدُقُ ظَنًّا مِنَ أَلْمَعِي
فِي ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهَالَةَ	رُوَيْدُ الْعَرْوِ يَنْمِرُقُ	أَضْبَطُ مِنْ عَائِشَةَ بِنِ عَثَمٍ
أَنْتِ كَصَاحِبَةِ التَّعَامَةِ	زدهم عنراً	أَضَلُّ مِنْ سِنَانٍ
لَقَوَّةٌ صَادَقَتْ قَبِيصًا	زُرَّ غِيَا تَزْرُدُ حُبًّا	أَضَلُّ مِنْ قَارِظِ عَنَزَةَ
لِكَلِّ جَابِهِ حَوْزَةٌ ثُمَّ يُؤَدُّنُ	سُرْعَانٌ ذَا إِهَالَةَ	أَضَلُّ مِنْ مَوْوَدَّةِ
مَا الْخَوَافِي كَالْقَلْبَةِ وَلَا الْخُنَّازُ كَالثُّعْبَةِ	سَمْنٌ كَلْبَكَ يَا كُتْلَكَ	أَضْبِعُ مِنْ دَمِ سَلَاخٍ
مَا عِنْدَهُ مَا يَنْدَى الرِّضْفَةَ	شَاكِيَةٌ أَبَا يَسَارٍ	أَطْبُ مِنَ ابْنِ حَنْسِمٍ
مَا يَقَعَّقُ لَهُ بِالسَّنَانِ	شِنْشَنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَخْرَمِ	أَطْمَعُ مِنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ
مَنْ حَفْنَا أَوْ رَفْنَا فَلْيَقْتَصِدْ	شَيْبًا مَا يَطْلُبُ السُّوْطُ إِلَى الشُّقْرَاءِ	أَطْرَعُ مِنْ نَوَابٍ
مِنْكَ رِيضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا	صَبْرًا عَلَى بَحَامِرِ الْكِرَامِ	أَعْدَى مِنَ الشُّنْقَرِي
النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ	صَحِيْفَةٌ الْمَلْتَمَسِ	أَعْدَى مِنَ سُلَيْكٍ
وَقَعُوا فِي وَادِي حَدَبَاتٍ	صَرَخَ الْمِحْضُ عَنِ الرَّيْدِ	أَعَزُّ مِنْ أُمَّ قَرْفَةَ
يُضْرَبُ الثَّوْرُ لَمَّا عَاقَهُ الْبَقْرُ	صَكًّا وَدِرْهَمًا لَكَ	أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ
بِهِ دَاءٌ ظَنِي	الصَّعْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ	أَغْطَشُ مِنْ نُعَالَةَ
آفَةُ الْمُرْوَةِ خُلْفُ الْمَوْعُودِ	الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ	أَعْمَرُ مِنْ نَصْرِ
	صَبَّعَتْ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالٍ	أَعْيَى مِنْ بَاقِلٍ
	طَارَتْ بِهِ الْعَنْقَاءُ	أَغْبَرَةٌ وَجُنْبًا
	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لَبْدٍ	أَفْرَسُ مِنْ سَمِّ الْفُرْسَانِ
	الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْأَيَّةَ	أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَيْسَةِ
	عَثْيِيَّةٌ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا	أَفْرَعُ مِنْ حَجَّامِ سَابَاطٍ
	عَجَلَتْ بِخَارِجَةِ الْعَحْوُلِ	أَفْصَحُ مِنَ الْعِضْبَيْنِ
	عَدَا الْقَارِضُ فَحَزَرَ	أَفَلَتْ فَلَانَ جَرِيْعَةَ الدَّقْنِ
	عَدَرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أِبٍ	أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمَدَلْقِ
	عَسَى الْعُوَيْرُ أَبُو سَأٍ	أَفْتُلُونِي وَمَالِكًا
	عِشْ تَرَّ مَا أَمْ تَرَّ	أَفْوَدُ مِنْ ظَلْمَةٍ
	عِشْ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا
	عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاقِشُ	أَكَلُ مِنْ لُفْمَانَ
	عِنْدَ حُفَيْتَةِ الْحَبْرِ الْيَقِينُ	الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ

الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ	الْعَوْدُ أَحْمَدُ	
الْعَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمَكْوَاهُ فِي النَّارِ	عَزْتَانُ فَارِجُوا لَهُ	
الْفُرَارُ يَقْرَابُ أَكْبَسُ	فِي الصَّبِيفِ ضَيَّعَتِ اللَّبَنَ	
الْقَيْدُ وَالرِّتْعَةُ	قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مِنْ زَامَاهَا	
أَهْفُ مِنْ قَضِيبٍ	قَطَعْتَ جَهِيْرُهُ قَوْلَ كُلِّ حَطِيْبٍ	
أَهْفُ مِنْ مُعْرِقِ الدَّرِّ	كَبُرَ عَمْرُو عَنْ الطُّوقِ	
أَهْلُ مِنْ تَعْقَادِ الرِّيمِ	كُسَيْرٌ وَعُوَيْرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ	
أَهْلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةٍ	كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	
أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قَوْفَةٍ	كُلُّ ذَاتِ بَعْلِ سَتَيْمٍ	
إِنَّ الْجَبَانَ حَتْمُهُ مِنْ قَوْفِهِ	كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	
إِنَّ الشَّقِيَّ وَاوَدَ الْبَرَاجِمِ	كَلْبُ طَسَمِ	
إِنَّ الْعَصَا فَرَعَتْ لِذِي الْحَلَمِ	لَا آتِيكَ مِعْزَى الْفَزْرِ	
إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُدْهَبُ الْحَفِيْظَةَ	لَا خُرٌّ بُوَادِي عَوْفٍ	
إِنَّ تَرِدَ الْمَاءِ بِمَاءٍ أَكْبَسُ	لَا عِطْرٌ بَعْدَ عَرُوسٍ	
مَا لَهُ قُدْعِمَلَةٌ وَلَا قُرْطَعِمَةٌ	لَا يُطَاعُ لِقَصْبِرٍ أَمْرٌ	
مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبٌ صَحْرٍ	لَقَدْ دَلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّعَالِبُ	
مَا يُشَقُّ عُبَارُهُ	لَقِيْتُهُ صَكَّةً عُمِيَّ	
مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ	لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَاقِطَةٍ	
مُحْسِنَةٌ فَهَيْلِي	لِكُلِّ عَدٍ طَعَامٍ	
الْمَرْءُ بِأَصْغَرِهِ	لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي	
مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	مَا لَهُ سَعْنَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ	
الْمِكْتَاؤُ كَحَاطِبِ الْيَلِّ	أَعْطَشُ مِنْ هَدْيِلِ	
مَنْ اسْتَرْحَى الذَّنْبَ ظَلَمَ	نَزُّو الْفُرَارِ اسْتَجْهَلِ الْفُرَارَا	
مَنْ تَجَنَّبَ الْحَبَارَ أَمِنَ مِنَ الْعِثَارِ	هَاجَتِ زَيْرَاءُ	
مَنْ دَخَلَ ظَفَارَ حَمْرٍ	هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ	
مَنْ عَزَّ بَزٌّ	وَافَقَ شَنْ طَبِئَةً	
وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَزْبٌ دَاحِسٍ	يَا عَاقِدًا اذْكَرَ حَالًا	
وَلَدِكِ مِنْ دَمِي عَقَبِيْكَ	يَجْمَلُ شَنْ وَيُفَدِّي لُكَيْتِرٌ	
يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا	يَسَاؤُ الْكَوَاعِبِ	
الْيَوْمَ قِحَافٌ وَعَدَا نِقَافٌ		

3.6.3.2. Erken İslâm Dönem Meselleri

Bu dönem, İslam'ın gelişiyile birlikte Hz. Peygamber ve dört halife devrinde ortaya çıkan meselleri kapsar. Bilindiği gibi İslam'ın gelişiyile Arapların yaşam alışkanlıkları

değişmiş, hayatın bütün alanlarında büyük değişiklik olmuştur. İktisat, siyaset, kültür ve sosyal hayat pek çok boyutuyla farklılaşmış; edebiyat ve sanat sahasında da ciddi yenilikler olmuştur. İslâm'la birlikte edebiyat konuları yavaş yavaş değişmeye, nesir ve şiirde kullanılan söz ve imajlar daha çok dinle ilgili olmaya başlamıştır. Yenilik ve değişikliklerin olduğu alanlardan biri de konumuz olan meseldir. Bu devirde Cahiliye döneminde hayatın çeşitli alanlarında kullanılan mesellerin yanı sıra İslam dinini referans alan meseller de ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, geçmişten gelen mesellerin yanında Kuran-ı Kerim, Hadîs, hikmet ve velayet gibi dini kaynaklardan meseller doğmuştur.

Âsımzâde Hâmid, Erken İslam dönemine ait meselleri işaret etmek için " *Şadr-ı İslâm*", " *devlet-i İslâmiyye*", " *hâzret-i Şiddîk hilâfetinde*", " *imâm 'Alî kerremallâhu vechehu hâzretlerinden şâdır*" gibi ifadeleri kullanır. Bazen de ele aldığı mesellerin hikâyesinden söz ederken Hz. Peygamber, dört halife, bazı sahabe ve bunların döneminde yaşayan bazı şahısların adlarını zikreder. Bazen de ele aldığı mesellerin Kurân-ı Kerîm veya hadîslerden sadır olduğuna işaret eder. Kaynağını belirtmese de ele aldığı bazı mesellerin, Erken İslam döneminde ortaya çıkmış bazı olaylardan hareketle söz konusu döneme ait olduğu anlaşılabilir. Mesela, Hâmid Efendi " *أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَنِّيَّةِ*"¹⁴³ meselinin hikâyesini anlatırken bu meselin " *kelâm-ı mezbûr şadr-ı islâmda ehl-i Medîne emşâлиндendir*" gibi bir ifadeyle İslâmî döneme ait olduğunu açıkça belirtir. " *الحزب*"¹⁴⁴ meselinin açıklamasında " *Resûl-i ekrem rivâyet eyledi*" ifadesiyle onun İslâmî döneme ait olduğunu açıkça zikreder. " *أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَكَرِهِ*"¹⁴⁵ meselinden bahsederken " *Bu kelâm-ı haķâyık-intizâm İmâm 'Alî kerremallâhu vechehu hâzretlerinden şâdır oldığı*" ifadesiyle onun Erken İslâm dönemine ait olduğunu açık bir şekilde belirtir.

Hâmid Efendi'nin eserindeki bu döneme ait mesellerin sayısı 70'tir. Biz de bu çalışmada yukarıdaki işaretlerden hareketle İslâmî döneme ait meselleri aşağıdaki tabloya aktardık:

¹⁴³ Mütemenniye'den daha fazla özler.

¹⁴⁴ Savaş hiledir.

¹⁴⁵ Kişinin ahlakı onun parasından daha iyidir.

Tablo 5:

Eserde Erken İslâm Dönemine Ait Mesellerin Listesi

أَخْسَرُ مِنْ خَمَالَةِ الْحَطَبِ	وإنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ
اسْتَرَاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ
أَشْأَمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكِّهِ	ظَنُّ الرَّجُلِ قِطْعَةً مِنْ عَقْلِهِ
أَصَبُ مِنَ الْمُتَمَتِّتِيَةِ	جَاوَزَ الْحَزَامُ الطُّبِّيِّينَ
اعْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ	سَبَقَكَ بِهَا عَاكِشُهُ
أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي	فَقَيْدَ الْإِيمَانِ الْفِتْنِكَ
إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكُذِبِ	أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ
إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ	إِيَّاكَ وَخَضِرَاءَ الدَّمَنِ
إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا	إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ
أَنَا حُجَيْرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعَدَيْتُهَا الْمُرْجَبُ	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ النَّوْزِ الْأَبْيَضُ
أَنَا ذُوْنُ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ	إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّبِيِّ بِاللَّبَنِ
إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِعِ الْكَبِيرِ	لَا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ
بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ	أَبْدَى الصَّرِيحِ عَنِ الرَّغْوَةِ
تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ	تَرَكْنُهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصَّدْرِ
الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كَفَاعِلِهِ
جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ	تَوَاضَعُ الْمَرْءِ يَكْرِفُهُ
جِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ	دَوْلَةُ الْأَرَاذِلِ آفَةُ الرِّجَالِ
الْحَرْبُ خُدْعَةٌ	رُيِّمِي فَلَانَ بِحَجَرِهِ
شَدِيدُ الْحُجْرَةِ	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا
شَرُّ الرُّعَاءِ الْحَطْمَةُ	أُرِيدُ جِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي
شَوَى أَخْوَكَ حَتَّى إِذَا أَنْصَحَ رَمَدًا	اسْتِرَاحَةَ النَّفْسِ فِي الْيَاسِ
ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا	عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ
ضَرْبُ اللِّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ	عَشٌّ وَلَا تَغْتَرَّ
ظِلُّ الْكَرِيمِ فَسِيحٌ	عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمَ السَّرِيَّ
قَدْ بَلَغَتْ مِنَ الْبَلِغِينَ	أَوْلَمُ مِنَ أَشْعَثِ
لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّةً وَلَا تُبَلِّ عَلَى أَكْمَةٍ	أَشْأَمُ مِنَ طُوَيْسِ
لَا غَمَّ لِلْقَانِعِ	مَنْ يَنْكِحِ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا
مَا نَدَمَ مِنْ سَكَتِ	أَنْفَعُ بِالْأَلِّ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالَ
مَا هَلَكَ أَمْرٌ عَنْ مَشُورَةٍ	أَقْلَتَ وَلَهُ حُصَاصٌ
مَاتَ حَتْفٌ أَنْفِهِ	مَنْ يَطْلُ أَيْرُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ
مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحُصَيْبِ فَهَرُولُ
مَنْ صَدَّقَ اللَّهَ نَجَا	بِشَاشَتِهِ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ

النَّاسُ كِابِلِ مِائَةٍ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً	أَنْتُبُ مِنْ أَبِي لَهَبٍ
هَدْنَةٌ عَلَى دَخْنٍ	لَجَّ فَحَجَّ
الْبَيْمِينُ حَنْثٌ أَوْ مُنْدَمَةٌ	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ

3.6.3.3. Emevî Meselleri

Emevî hükümlerinin sürdüğü 41-132/662-750 tarihleri arasında ortaya çıkan meseller kastedilir. Erken İslâm döneminden sonra Emevî devleti kurulmuş ve bu dönemde edebiyat ve özellikle mesel konusunda önceki dönemlere göre fazla bir değişiklik olmamıştır. Başka bir deyişle, bu dönemdeki meseller yabancı dil ve kültürlerden hemen hemen hiç etkilenmemiştir. Hâmid Efendi eski Arap mesel derleyicilerinin, bu dönemdeki meselleri ele aldıkları yöntemle bu mesellere yer vermiştir.

Hâmid Efendi, söz konusu bu döneme ait meseller için "*Emevî zamânında*", "*aşlı budur ki cedd-i Emeviyye Dimaşğda...*" gibi ifadeleri kullanır. Bazen de ele aldığı mesellerin hikâyelerinde Muâviye bin Ebî Sufyân, Abdü'l-Melik Bin Mervân, Ömer bin Abdü'l-Azîz, Haccâc gibi Emevî halifelerinin ve valilerin isimlerini zikreder. Bazen de bahsettiği mesellerin açıklamasında Cerîr, Ferazdak gibi Emevî döneminde yaşayan meşhur şair ve yazarların adlarını zikreder. Mesela, "¹⁴⁶الحسنَةُ بَيْنَ الْمَيْمَتَيْنِ" meselini şerh ederken "*Abdü'l-Melik dahı kelâmını irâd eyledi*" ifadesiyle onun Emevî dönemine ait olduğunu açıkça belirtir. "¹⁴⁷رَأْسٌ بِرَأْسٍ وَزَيْتَادَةٌ حَمِيمَةٌ" meselinin açıklamasında meşhur şair Ferazdak'ı anarak meselin söz konusu döneme ait olduğuna işaret eder.

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* eserinde söz konusu bu döneme ait mesellerin sayısı 33'tür. Bu bilgiler ışığında Emevî dönemine ait meselleri aşağıdaki tabloya çıkardık:

Tablo 6:

Eserde Emevî Dönemine Ait Mesellerin Listesi

أَذَقُّ مِنْ خَيْطِ بَاطِلٍ	كُنْ عَصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا
إِذَا صَاحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاحَ الدَّيَكِ فَلْتَذْبَحْ	إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ

¹⁴⁶ İyilik, iki kötülüğün arasındadır.

¹⁴⁷ Bir başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de artısı.

أَبْطَأُ مِنْ فِنْدٍ	أَزْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ
تَغَافُلُ كَأَنَّكَ وَاسْطِيٌّ	أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبٍ
الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئِينَ	أَطْمَعُ مِنْ طُفَيْلٍ
أَحْمَقُ مِنْ جُحَا	إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَحُ بِالْحَدِيدِ
أَخْنْتُ مِنْ دَلَالٍ	أَهْوَنُ مِنْ تَبَالَةٍ
أَفْلَتَ وَأَنْحَصَ الدَّنْبُ	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ
رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ	رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَآكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ
السُّرُورُ تَوْفِيقٌ جَائِزٌ وَأَمْرٌ نَافِدٌ	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ
أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ	ضِعْتُ عَلَى إِبَالَةٍ
مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمَاءُ الْجَمَارِ	عَبْرَ بَعِيرٍ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ
حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً	فَلَانٌ جَلِيسٌ قَعْقَاعٍ
حَرَّكَ لَهَا حُورَاهَا تَحْنُ	لَا حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ
كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ	لَيْسَتْ لَهُ جِلْدَ النَّمْرِ
أَبْلَغُ مِنَ السَّخْبَانِ	مَنْ أَجْدَبَ جَنَابَهُ انْتَجَعَ
	كَدَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ

3.6.3.4. Abbâsî (Müvelled) Meselleri

Abbâsî döneminde ortaya çıkan meseller için *yeni* anlamına gelen *müvelled* tabiri kullanılır. Abbâsî veya diğer adı *müvelled meseller*, yabancı dil ve kültürlerden etkilenip eski dönemlere göre biraz daha yumuşak ve dil konusunda biraz daha zayıf kabul edilmişlerdir. Ayrıca bu dönem mesellerinin lafızları gayet akıcıdır ve içlerinde garip veya anlaşılması zor kelimeler yoktur. Bu dönemdeki meseller yabancı kültürlerden etkilendiği için bazı nahivciler ve mesel derleyicileri bunlara yer vermemiştir. Bazıları ise bir örnek getirmek amacıyla bu dönemdeki meselleri sadece zikretmişlerdir. Âsımzâde Hâmid de önceki dönemlerdeki mesellere göre *müvelled* mesellere fazla yer vermemiştir.

Hâmid Efendi bu döneme ait mesellere işaret etmek için; "*Abbâsî zamânında*", "*Bu meşel kelâm-ı müvelledindendir*", "*emşâl-i müvellededendir*" gibi ifadeler kullanır. Bunun yanında "*Seffâh*", "*Mansûr*", "*Mehdî*" gibi Abbâsî devletinin bazı halifelerinin isimlerini de anar. Bazen de ele aldığı mesellerin açıklamasında Abbâsî döneminde yaşayan şair, yazar ve hakimlerin adlarını söylemeyi tercih eder. Meselâ, " فلان كلب "

"¹⁴⁸القصاب meselinin açıklama kısmında "emşāl-i müvelledendir" ifadesiyle onun *Abbâsî (Müvelled)* mesellerinden olduğunu açık bir şekilde belirtir. "أَخْصَبَ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةٍ"¹⁴⁹ meselinin açıklamasında "Mehdî ḥalīfeniñ zamānında" ifadesiyle de onun *Abbâsî* döneminde ilk defa söylendiğini açıklar.

Hâmid Efendi'nin eserindeki *Abbâsî (Müvelled)* mesellerinin sayısı 29'dur. Aşağıdaki tabloda ipuçlarından hareketle *Abbâsî* dönemine ait meselleri göstermek istiyoruz:

Tablo 7:

Eserde Abbâsî Dönemine Ait Mesellerin Listesi

أبو رياح	ربما صحت الأجسام بالعلل
أَجْبُنُ مِنْ صِفْرِدٍ	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي
أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	السُّوقِيَةُ كَلَابُ السُّلُوقِيَةِ
أَخْصَبَ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ	شَغَلَنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ
إِذَا تَفَرَّقَتِ الْغَنَمُ فَادْتَمَّتْهَا الْعَنْزُ الْجَرَبَاءُ	الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُصْطَادُ
أَضِيغُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ	غَضَبُ الْعُشَاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ
أَكَلُ مِنَ السُّوسِ	لَحْظُ أَصْدَقُ مِنْ لَفْظِ
أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ	لِلْحَيْطَانِ آذَانُ
إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ	لَبِيسٌ فِي الْعَصَا سَيْرٌ
إِيشُ فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَلَاكِ الْمَنْجَلِ ؟	مَا اسْمُكَ أَذْكَرُهُ
الْبُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفَسٌ	مَا أَنْتَ إِلَّا بَعْلَةُ الشَّطْرَنْجِ
بَلَعُ السَّكِينِ الْعَظْمِ	الْمَالُ مَيَّالٌ
بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا	مَيْتَةُ أَبِي خَارِجَةَ
تَجْرِي الرِّيَّاحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفْنُ	النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ
دُهُ دُرَيْنِ سَعْدِ الْقَيْنِ	

3.6.3.5. Zamanı Tespit Edilmeyen Meseller

Hâmid Efendi'nin eserindeki meseller yukarıda görüldüğü üzere zaman bakımından *Cahiliye, Erken İslam, Emevî ve Abbâsî* dönemlerine göre tasnif edilmiştir. Ancak bazı mesellerin hangi döneme ait olduğu tespit edilememiştir. Hâmid Efendi'nin not düşmediği ve müracaat edilen kaynakların herhangi birine ait ipucu taşımayan

¹⁴⁸ Falanca kasabın köpeğidir.

¹⁴⁹ Karanlık gecenin sabahından daha verimli.

mesellerin varlığı az değildir. Yukarıdaki tasnife girmeyen diğer mesellerin sayısı 773'tür.

3.6.4. Ortaya Çıkış Nedenlerine Göre Meseller

Arapça meseller, tıpkı diğer milletlerde olduğu gibi muayyen bir kaynaktan doğmuş, zamanla yaygınlaşarak insanlar arasında müşterek değer haline gelmiş, halka mal olmuştur. Başka bir deyişle, meseller belli bir kaynaktan çıkmakla birlikte zamanla asıl sebebi ve kaynağı unutulmuş insanlara mal olur. Günümüze ulaşan mesellerin bazılarının kaynağı belli iken bir çoğunun kaynağı bilinmemektedir. Hâmid Efendi'nin eserinde geçen mesellerin ortaya çıkış sebepleri arandığında bazılarının Kur'ân-ı Kerîm, Hadîs-i Şerîf, hâdise, kıssa, teşbîh, hikmet ve şiir olmak üzere yedi kaynaktan doğdukları; bir kısmının da gerek söz konusu esere gerekse meselle ilgili Arapça kaynaklara müracaat edildiği hâlde ortaya çıkış nedenlerinin bilinmediği görülmektedir. Çalışmamızda eserdeki mesellerin tamamını inceleyip onları kaynaklarına göre aşağıda olduğu gibi tasnif etmeye çalıştık:

3.6.4.1. Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Meseller

Bazı Arapça meseller Kur'ân'dan mülhemle oluşmuştur. Bunlar zamanla dilden dile dolaşarak mesel hâline gelmiştir. *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl*'deki bazı meseller Kur'ân'dan iktibâs yoluyla elde edilmiştir. Meselâ "أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرَيْهَا" ¹⁵⁰ meselinin "حَتَّىٰ إِذَا" ¹⁵¹ ayetinden iktibas edilerek halk arasında mesel haline geldiğini görürüz.

Hâmid'in eserinde Kur'ân-ı Kerîm ayetlerinden mülhem Arapça mesellerin sayısı 6'dır. Aşağıdaki tabloda iktibas yoluyla Kur'ân'dan mülhem türetilen bütün mesellerle etkilendiği ayetler birlikte verilmiştir:

Tablo 8:

Eserde Kur'ân-ı Kerîm'den Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Kur'ân'dan Meseller	Mülhem	Arapça	Meselin Kur'ân-ı Kerîm'deki Karşılığı olan Ayet
------	---------------------	--------	--------	---

¹⁵⁰ Yeryüzü bitkilerle güzelleştir.

¹⁵¹ "Nihâyet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp üslenmiştir.", (Yunus, 10/24)

1	¹⁵² أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرِيهَا	¹⁵³ "حَتَّى إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ"
2	¹⁵⁴ مَنْ يَنْكِحِ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا	¹⁵⁵ "لَنْ تَتَّالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا حُبِبْتُمْ"
3	¹⁵⁶ أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	¹⁵⁷ "فَشَارِبُونَ شُرْبَ الْهَيْمِ"
4	ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا	¹⁵⁸ "حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِمَا رُحِبَتْ"
5	أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةِ الْحَطَبِ	¹⁵⁹ "وَأَمْرَاتِهِ حَمَالَةَ الْحَطَبِ"
6	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ	¹⁶⁰ "تَبْتُ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبْ"

3.6.4.2. Hadîs-i Şerîf'ten Doğan Meseller

Hiz. Peygamberimizin sözlerinden doğup yaygınlaşarak mesel haline gelen Arapça meseller, Hâmid'in dikkatini çekmiş ve bunları eserinde kullanmıştır. Hâmid'in eserinde hadîs-i şerîften ictibas yoluyla elde edilen Arapça meseller 19'dur. Hadisten doğan bu meseller aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir:

Tablo 9:
Eserde Hadîs-i Şerîf'ten Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Hadîs-i Şerîf'ten Doğan Arapça Meseller
1	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحُصَيْبِ فَهَرُولٌ
2	أَشْأَمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فَكَيْهِ
3	اعْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
4	إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا
5	أَنْفَقْ بِلَالٌ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا
6	إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ
7	إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ
8	الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ
9	الْحَرْبُ خُدْعَةٌ
10	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كِفَاعُهُ
11	سَبَقَكَ بِهَا عَكَاشَةٌ
12	شَرُّ الرُّعَاءِ الْخَطْمَةُ

¹⁵² Yeryüzü bitkilerle güzelleşmiş.

¹⁵³ "Nihâyet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliğini alıp süslenmiştir.", (Yunus, 10/24)

¹⁵⁴ Güzül olanla evlenen mehrini verir.

¹⁵⁵ "Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.", (Âli İmrân, 3/92)

¹⁵⁶ Susamış develerden daha fazla su içer.

¹⁵⁷ "Kannak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz", (Vâkı'a, 56/55).

¹⁵⁸ "Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiştir", (Tevbe,9 /118).

¹⁵⁹ Eşi de, odun hamalıdır, (Mesed, 111/4).

¹⁶⁰ (Mesed, 111/4).

13	عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ
14	قِيَدَ الْإِيمَانِ الْفَتَاكُ
15	مَاتَ حَتْفَ أَثْفِهِ
16	مَنْ صَدَقَ اللَّهَ نَجَا
17	النَّاسُ كِبَابِلٌ مِائَةٌ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً
18	هُدْنَةٌ عَلَى دَخْنٍ
19	وَأَنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ

3.6.4.3. Hâdiseden Doğan Meseller

Yaşanmış bir olay veya olayın sonucu ortaya çıkan meseller bu gruptadır. Hâmid Efendi'nin eserine genel olarak bakıldığında buradaki mesellerin çoğunun bir hâdiseden meydana geldiği görülür. Nicel olarak değerlendirme yapıldığında, bir hadiseye dayanan mesellerin sayısı 236'dır. Mesela, ¹⁶¹"ما أرخصَ التَّاقَةُ لولا الملعونةُ في عُقْبِهَا" meseli bir olayın vuku'undan sonra meydana gelmiştir. Meselinin hikâyesi şöyledir: Bir Arap devesini kaybeder, bulduğu zaman bir dirhemle satacağına yemin eder. Kaybettikten kısa bir süre sonra deveyi bulur ve ucuz bir fiyatla satacağına yemin ettiği için çok pişman olur. Kendi yeminini bir şekilde yerine getirmek için devenin boynuna bir kedi asarak pazara götürür. Pazarda devenin fiyatı sorulunca devenin bir dirhem ve kedinin 200 dirhem olduklarını ve deveyi satın almak isteyen, devenin yanında kediyi de satın alması gerektiğini söyler. Pazardakiler hadiseye vâkıf olunca "*Boynunda lanetli kedi olmasaydı deve ne kadar ucuz olacaktı!*" demişler. Hikâyenin sonunda söylenen bu veciz söz yaygınlaşarak mesel haline gelmiştir. Biri değerli, öteki değersiz iki şey yan yana geldiğinde bu mesel kullanılır.

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl'de bir hâdiseden doğan mesellerin sayısı 236'dır. Bu meseller aşağıdaki tablo şöyle gösterilmiştir:

Tablo 10:

Eserde Hâdiseden Doğan Mesellerin Listesi

أَبْدَى الصَّرِيحِ عَنِ الرَّغْوَةِ	بَعُثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	عَرَفَ حُمَيْقٌ جَمَلَهُ
أَبْرَمًا وَقَرُونًا	بِعِلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطْبَ الْمُشَانِ	عَسَى الْغُوَيْرُ أَنْبُوسًا
ابْنُ زَانِيَةٍ بَرِيَّتِ	بَصْبِصْنَ إِذْ حُدَيْنَ بِالْأَذْنَابِ	عَشْرٌ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا

¹⁶¹ Boynunda lanetli kedi olmasaydı deve ne kadar ucuz olacaktı!

عَلِقَتْ مَعَالِقَهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ	بَطْنِي عَطَّرِي وَسَانِرِي ذَرِي	ابْنُكَ مِنْ بُوحَكَ
عَلِمَانَ خَيْرٍ مِنْ عِلْمِ	تَأْتِي ذَاكَ بِنَاتِ أَلْبِي	أَبُو رِيَا ح
عَلَى أَهْلِهَا ذَلَّتْ بَرَأْفِشُ	تَجَشَّأَ لُقْمَانُ مِنْ غَيْرِ شَيْعِ	أَبِي يَغْرُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ
عَمُّ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ	تَحْسِبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بَاحِشٌ	أَتَيْعَ الْفَرَسِ لِجَامِهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامِهَا أَوْ الدَّلْوُ رِشَاءَهَا
عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السُّرَى	تَحَطَّيْتُ سَنَةَ مُقِيمًا	أَجْنَاؤُهَا أُنْتَاؤُهَا
عِنْدَ جَفِينَةِ الْخَبْرِ الْيَقِينُ	تَرَكْتُهُ تُغَيِّبُهُ الْجَرَادَاتَانِ	اِخْتَلَبَ فَرَوْهُ
الْعَوْذُ أَحْمَدُ	تَسْأَلُنِي بِرَامَتَيْنِ سَلْجَمًا	إِخْدَى حُطَيَاتِ لُقْمَانَ
عَيْرٌ بِعَيْرٍ وَزِيَادَةٌ عَشْرَةٌ	تَسْمَعُ بِالْمُعَيَّدِي خَيْرٍ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	أَحْشُكَ وَتَرَوْثِي
عَيْرٌ عَارُهُ وَتَدُهُ	تَغَافَلُ كَأَنَّكَ وَاسْطِي	أَخَذَهُ أَخَذَ الصَّبُّ وَلَدَهُ
غَرْثَانُ فَارِبُكُوا لَهُ	تَفَرَّقُ مِنْ صَوْتِ الْغَرَابِ وَتَفْرُسُ الْأَسَدِ الْمُشَبِّمِ	إِذَا صَاحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَا حِ الدَّبِكِ فَلْتُدْبِحِ
غَرْبِي بُرْدَاكَ مِنْ خَدَافِي	تَفَرَّقُوا أَيَّدِي سَبَا وَأَيَّدِي سَبَا	إِذَا عَزَّ أَحْوَكُ فَهَيْنُ
غَنْطُوكَ غَنْطَ جَرَادَةِ الْعِيَارِ	التَّقَى الْفَرِيَانِ	أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْفُطَا
فَصِيلُ ذَاتِ الرُّبَنِ لَا يُحَيِّلُ	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلُقُ	ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ
فَلَانٌ جَلِيسُ قَعْقَاعِ	تَمْنَعِي أَشْهَى لَكَ	أَرَوْعَانَا يَا تُعَالِ وَقَدْ عَلِقَتْ بِالْجِبَالِ؟
فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ	جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ	أُرِيهَا السُّهَى وَتُرِنِي الْقَمَرَ
فِي الصَّيْفِ صَيَّبَتْ اللَّيْنُ	جَاءَ بِأَمِّ الرُّبَيْقِ عَلَى أَرْبِقِ	أَزْلَامُ الْمُعَيَّدِي وَتَفَرَّ
قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَبْرُ	جَزِي الْمُدْكِيَاتِ غَلَاءُ	أَسَاءَ رَغِيًا فَسَقَى
قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مِنْ رَامَاهَا	جَزَاءَ سِيْمَارِ	أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جَابَةً
قَطَعْتَ جَهِيْرَةَ قَوْلِ كُلِّ خَطِيْبِ	جَوَّعَ كَلْبِكَ يَتْبَعُكَ	أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الطُّهْرُ
كَالْشَاةِ تَبَحُّثُ عَنْ سِكِّينِ جَزَارِ	حَالَ الْخَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ	اسْتَنَوَقَ الْجَمَلُ
كَالْمَهْمُورَةِ إِخْدَى خَدَمَتَيْهَا	حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ	أَسْعَدُ أَمْ سَعِيدُ
كَبِيرَ عَمْرُو عَنْ الطُّوقِ	حَدُّ إِكَامٍ وَأَنْصِرَادٍ وَعَسَمُ	أَسْقَى أَخَاكَ التَّمْرِي
كَدَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ	الْحَدِيثُ ذُو شُجُونِ	أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانِ
كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمُوعَرَ	الْحَدْرُ قَبْلَ إِسْأَلِ السَّهْمِ	أَشَامُ مِنَ الدَّهْمِ
كُسَيْرٌ وَعُوَيْرٌ وَكُلُّ غَيْرِ خَيْرِ	الْحُمَى أَضْرَعْتَنِي لِلنَّوْمِ	أَشَامُ مِنْ جَارُودِ
أَنْتَ كصَاحِبَةِ التَّعَامَةِ	حَنْتَ وَلَاتَ هَنْتَ وَأَنْتَى لَكَ مَفْرُوعُ	أَشَامُ مِنْ زُمَاحِ
كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْرِ عِنْدِي غَيْرُهُ	خَالِفُ تَذَكَّرِ	أَشَامُ مِنْ طُوَيْسِ
كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	خَامِرِي أَمْ عَامِرِ	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمِ
كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	خُذْ مِنْ جَذَعِ مَا أَعْطَاكَ	أَشَامُ مِنْ قَاشِرِ
كُلُّ نِجَارٍ إِبِلِ نِجَارِهَا	خُذْهُ وَلَوْ بِفَرْطِي مَارِيَةً	إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَنْمَ حِذَارَ الْعَازِيَةِ
كَلْبُ طَسَمِ	خَرَقَاءُ وَجَدَتْ صَوْفًا	أَشَدُّ مِنْ عَايِشَةَ بِنِ عَثَمِ
كُنْ عِصَابِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَابِيًّا	خَيْرٌ حَالِيْبِكَ تَنْطَجِينَ	أَشْرَقِ تَبِيرِ
لَا آتِيكَ مِعْزَى الْفِرْزِ	دُهُ دُرَيْنِ سَعْدِ الْقَيْنِ	أَشْرَى الشَّرِّ صِعَارُهُ

أَضْحَكَ مِنْ ضَرْطِهِ وَبَضْرُطٍ مِنْ صَحِيحِي	دُونَ ذَا وَبِنَفْقِ الْحِمَارِ	لا حتى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ
أَطْرَى أَوْ طَرِي فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ	ذَكَرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا	لا حُرٌّ بُوَادِي عَوْفٍ
أَعْجَبَ حَيًّا نِعْمُهُ	ذُلُّ لَوْ أُجِدُ نَاصِرًا	لا عِطْرَ بَعْدَ عَرُوسٍ
أَعْيَيْتَنِي بِأَشْرِ فَكَيْفَ بَدْرُدِرٍ	رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ	لا مَاءَ لِكِ أَنْفَيْتِ وَلَا حَرَكَ أَنْفَيْتِ
أَغْيِرَهُ وَجُنُبًا	رُبُّ رَمْيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ	لا يُطَاعُ لِقَصِيرٍ أَمْرٌ
أَفْتَدِ مَخْنُوقٌ	رُبُّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَآكِلٍ غَيْرِ حَامِدٍ	لَجَّ فَحَجَّ
أَفْلَتَ فَلَانٌ جَرِيْعَةُ الدَّفَنِ	رُبُّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْيِي	لَقَدْ ذُلُّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ
أَفْلَتَ وَأَنْحَصَ الدَّنْبُ	رَجَعَ بِخَفِيِّ حَيْنٍ	لَقَيْتُهُ صَكَّةً عُمِّي
أَفْتُلُونِي وَمَالِكًا	رَمْتَنِي بِدَائِيهَا فَاَنْسَلْتُ	لَمْ يُحْرَمَ مِنْ فُصَيْدٍ لَهُ
أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَبْتُمْ أَمْرِي	رُوَيْدَ الْعَزْوِ يَنْمِرُقُ	لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي
الْغَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمَكْرَاهُ فِي النَّارِ	زَدَهُمْ عَنَّا	لو كان ذا حيلة فَتَحْوَلُ
الْفَرَارُ بِقَرَابِ الْكَيْسِ	زُرُّ غَبَا تَرَدَّدَ حَيًّا	لو وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَكْرِشٍ
الْقَيْدُ وَالرَّيْعَةُ	سُرْعَانَ ذَا إِهَالَةَ	ما أَرْحَصَ النَّاقَةَ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عَنُقِهَا
اللَّيْلُ وَأَهْضَامُ الْوَادِي	سُرِقَ السَّارِقُ فَانْتَحَرَ	ما بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمُّهُ الْحِمَارِ
إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ	السُّرُورُ تَوْقِيْعٌ جَائِرٌ وَأَمْرٌ نَافِذٌ	ما عِنْدَهُ ما يُنْذِي الرِّضْفَةَ
أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لا أَمْرٌ مُصْحِكَاتِكَ	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا	مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبُ صَحْرِ
إِنَّ الدَّوَاهِي فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ	سَمَّنَ كَلْبِكَ يَا كَلْكَ	ما يَدْرِي أَيُّخَيْرُ أَمْ يُدَيْبُ
إِنَّ الرَّيْبَةَ تَفْتَأُ الْعَضْبُ	شَاكُهُ أبا يَسَارٍ	ما يُشَقُّ غَبَاؤُهُ
إِنَّ الشَّقِيَّ وَافِدُ الْبِرَاجِمِ	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ	مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءِ
إِنَّ الْعَصَا فَرَعَتْ لِذِي الخُلْمِ	شَحْمَتِي فِي قَلْبِي	مُثْقَلٌ اسْتَعَانَ بِدَفْنِهِ
إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِيظَةَ	شَدِيدُ الْحُجْزَةِ	مُحْسِنَةٌ فَهَيْلِي
إِنَّ عَدَا لِنَاطِرِهِ قَرِيبُ	شَيْشِنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمِ	مَرَعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ
إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْلَمًا فَدَخْرَجُ	شَوْى أَخْوَكُ حَتَّى إِذَا أَنْصَحَ رَمْدٌ	مَنْ أَجْدَبَ جَنَابُهُ انْتَجَعَ
إِنْ وَرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا	صَارَ الْأَمْرُ إِلَى التَّرْعَةِ	مَنْ حَقْنَا أَوْ رَفْنَا فَلَيْتَقْتَصِدْ
أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلَةُ النَّاصِحَةِ	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكِرَامِ	مَنْ دَخَلَ ظَفَارِ حَمَرٍ
أَنْجَزَ حُرًّا ما وَعَدَ	صَحِيْفَةُ الْمُتَلَمَّسِ	مَنْ عَزَّ بَرٌّ
أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتٌ فِي الْمَاءِ	صَدَقْتَنِي سِنَّ بَكْرِهِ	مَيْتَةٌ أَبِي خَارِجَةٌ
أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أذُنٌ	صَرَخَ الْمُخَضُّ عَنِ الرَّبْدِ	النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ
إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا	صُغْرَاهَا مُرَاهَا	هَاجَتْ زَيْبَاءُ
إِنَّكَ لا تَدْرِي عِلَامٌ يُنْزَأُ هَرْمُكَ	صَكًّا وَدِرْهَمًا لَكَ	هَذَا أَجَلٌ مِنَ الْحَرَشِ
إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ التَّوْرُ الْأَبْيَضُ	صَرَبَ أَحْمَاسًا لِأَسْدَاسِ	هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ
إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّبِيِّ بِاللَبَنِ	ضَرْطٌ ذَلِكَ	وَافِقٌ شَنْ طِبَقَةَ
أَوْدَى دَرَمٌ	ضَعْتُ عَلَى إِبَالَةٍ	وُلْدُكَ مِنْ دَمِي عَقَبِيكَ
أَوْدَى عَيْبٌ	ضَيَّعْتَ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالِ	يا ضَلَّ ما تَجْرِي بِهِ الْعَصَا
أَوْرَدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يا سَعْدُ لا	طَارَتْ بِهِ الْعَنْفَاءُ	يَحْمِلُ شَنْ وَيُقَدِّى لُكَيْزٍ

تروي بهذا الابل		
أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرَعُ	طَالَ الْأَبْدُ عَلَى لَبْدٍ	يَدَاكَ أَوْكْنَا وَفُوكَ نَفَحَ
إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ العَضْرَطِ	ظَلَمَ ظَلَمَ الخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمَ الخَيْفَقَانِ	يَسَاؤُ الكَوَاعِبِ
إيش في الصَّرْطَةَ مِنْ هَلَاكِ الْمِنْجَلِ ؟	عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ	يَوْمَ يَوْمِ الخَفَضِ الْمُجَوَّرِ
بَاءَتْ عَزَاؤُ بِكَحْلِ	عَارِيَّةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا ذَمًّا	الْيَوْمِ قِحَافٌ وَعَدَاؤُ نِقَافٌ
بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي القَرَاخَ	العَاشِيَّةُ تُهَيِّجُ الأَبِيَّةَ	بِكَلِّ وَاذِ بَنُو سَعْدِ
بَاتَتْ بِلَيْلَةِ حَرَّةِ	عُغَيْبَةٌ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا	بُنْسُ العَوْضُ مِنْ جَمَلِ قَيْدُهُ
بَقَطِيهِ بِطَبَّكَ	عَدَرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبِي	
بَقِي أَشَدُّهُ	عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ ثُرَيَّةِ	

3.6.4.4. Kıssadan Doğan Meseller

Kıssadan kasıt, bütün peygamberlerin kıssaları ile Cahiliye ve Erken İslam dönemlerinde ortaya çıkan büyük savaşlarla ilgili meydana gelen mesellerdir. Başka bir deyişle, Hz. Nuh, Hz. Musa ve Hz. İsa gibi bazı peygamberlerin kıssaları dilden dile dolaşarak Arap toplumunda mesel haline gelmiştir. Mesela, "عصا موسى / Musâ'nın asası" bu tür mesellerdendir. Ayrıca, Cahiliye döneminde ve Erken İslam dönemlerinde meydana gelen büyük savaşlar dilden dile dolaşarak mesel hâline gelmiştir. Mesela, Hz. Ali ile Muaviye arasında meydana gelen "معركة صفين/Sıffin Savaşı" bu tür mesellerdendir. Bunların yanında yine o savaşlar esnasında ortaya çıkan ve dilden dile dolaşan özlü sözler de bu tür mesellerden sayılmaktadır.

Hâmid Efendi'nin eserindeki kıssadan veya kıssaların olaylarından doğan mesellerin sayısı 10'dur. Aşağıdaki tabloda hem eserdeki kıssa mesellerini hem de doğduğu kıssayı göstermeye çalıştık:

Tablo 11:

Eserde Kıssadan Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Kıssadan Doğan Mesel	Meselin Doğduğu Kıssa
1.	أَنَا حُجْبِرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعَدَيْتُهَا الْمُرْجَبُ	Yevm-i Saķife
2.	أَنَا مِنْهُ فَالِحٌ بِنِ خَلَاوَةِ	Yevmü'r-raķam/ Yevm-i melħamede
3.	إِنَّ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ	Şıffin vaķ 'asında

4.	وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٌ	Dāhis savaşı
5.	رُمِي فُلَانٌ بِحَجَرِهِ	Şıffın vaķ'asında
6.	أَشْأَمُ مِنْ أَحْمَرَ عَادٍ	Sâlih peygamberin devesiyle ilişkili kıssa
7.	حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَأَتْكَ بُنْدُقَهُ	Hida ile Bunduka savaşı
8.	حَلَّقَتْ بِهِ عَنَقَاءُ مُغْرَبٌ	Eski peygamberlerden birinin zamanında gerçekleşmiş
9.	حَرَكَ لَهَا حَوَارِهَا تَحْنٌ	Muaviye ile Ali'nin savaşı
10.	قَدْ بَلَغَتْ مِنَ الْبَلِغِينَ	yevm-i cemelde

3.6.4.5. Teşbihten Doğan Meseller

Teşbihten kasıt, *ef'al* vezinli mesellerdir. İki şeyin arasındaki benzetme sebebiyle ortaya çıkan bu tür kalıplar dilden dile dolaşarak zamanla mesel haline gelmiştir. Mesela eserde geçen "أحمق من جا"¹⁶² meseli bu tür mesellerdendir. Bu meselde geçen Cuha, Arap toplumunda yaşamış meşhur bir ahmaktır. Davranışta ona benzeyen kimseler için bu mesel söylenir. Görüldüğü üzere bu mesel ve benzeri türdeki meseller benzetmeye dayalı olup *ef'al* kalıbıyla başlar.

Hâmid Efendi eserinde her bâbın sonunda bu tür mesellere yer vermeye özen göstermiştir. Eserde geçen bu tür mesellerin sayısı 260'tır.

Tablo 12:

Eserde Teşbihten Doğan Mesellerin Listesi

أَطِيبَ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا	أَذَلُّ مِنَ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ	أَكَلُ مِنَ السُّوسِ
أَطِيبٌ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ	أَذْهَى مِنَ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ	آنَسُ مِنَ حُمَى الْغَيْنِ
أَظْلَمُ مِنَ جَلْنَدَاءِ	أَذَلُّ مِنَ سَقُوطِ الجُنْدِ	آمَنُ مِنَ الْأَرْضِ
أَظْلَمُ مِنَ ذَنْبِ	أَذَلُّ مِنَ بَيْضَةِ الْبَلْدِ	آكَلُ مِنَ لُقْمَانَ
أَظْلَمُ مِنَ صَبِيٍّ	أَذَلُّ مِنَ السَّانِيَةِ	آلْفُ مِنَ غُرَابِ عَقْدَةٍ
أَظْلَمُ مِنَ حَيَّةٍ	أَذَلُّ مِنَ فِقْعِ بَقْرَقَرَةٍ	أُبْعَدُ مِنَ مَنَاطِ عَيْوِقِ
أَعْطَشُ مِنَ نُعَالَةٍ	أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّعَالِبُ	أُبْخَلُ مِنَ مَادِرِ
أَعْطَشُ مِنَ التَّقَاقَةِ (ومن التَّقَاقِ)	أَذَلُّ مِنَ قَرْمَلَةٍ	أَبْرُ مِنَ الْعَمَلَسِ
أَعْدَبُ مِنَ مَاءِ الْبَارِقِ	أَرْوَى مِنَ صَبِّ	أَبْطَأُ مِنَ غُرَابِ نُوحِ
أَعْدَبُ مِنَ مَاءِ الْحَشْرَجِ	أَرْمَى مِنَ تَقْنِ	أَبْطَأُ مِنَ فِنْدِ
أَعْمَرُ مِنَ قُرَادِ	أَرْقُ مِنَ رَقْرَاقِ	أَبْلُغُ مِنَ السَّخْبَانِ
أَعْطَشُ مِنَ هَدِيلِ	أَرْقُ مِنَ الْعَرْقِيِّ	أُبْخَلُ مِنَ كَسَعِ

¹⁶² Cuhâ'dan daha ahmak.

أعدر من ذنب	أرُوخٌ مِنَ الْيَاسِ	أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ
أعقُ من الضبِّ	أَرُقٌ مِنْ رِذَاءِ الشُّجَاعِ	أَبْصَرُ مِنْ زُرْقَاءِ الْيَمَامَةِ
أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ	أَرُقٌ مِنْ رَيْقِ النَّحْلِ	أَبْرُدُ مِنْ جِرْبَاءِ
أَعَزُّ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ	أَزْكُنُ مِنْ إِيَّاسِ	أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرَ
أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ	أَزْنَى مِنْ قِرْدِ	أَبْخَرُ مِنْ صَفَرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدِ
أَعْمَرُ مِنْ نَصْرِ	أَزْنَى مِنْ سَجَاحِ	أَبُولُ مِنْ كَلْبِ
أَعَزُّ مِنْ أُمَّ قِرْفَةٍ	أَزْهَى مِنْ غُرَابِ	أَبْقَى مِنْ وَحْيِ فِي حَجْرِ
أَعْدَى مِنْ سُلَيْكِ	أَزْنَى مِنْ ضَبَّوْنِ	أَبْصَرُ مِنْ عُقَابِ مَلَاعِ
أَعْبَى مِنْ بَاقِلِ	أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمَّ خَارِجَةَ	أَبْصَرُ مِنْ غُرَابِ
أَعَزُّ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ	أَسْرَعُ مِنَ الْعَبْرِ	أَبْرُدُ مِنْ عَضْرَسِ
أَعَزُّ مِنَ الْكَبْرِيتِ الْأَحْمَرِ	أَسْأَلُ مِنْ فُلْحَسِ	أَبْرُدُ مِنْ حَبْقَرِ
أَعْدَى مِنَ الشَّنْفَرَى	أَسْرَعُ عَضَبًا مِنْ فَاسِيَةِ	أَبْلُغُ مِنْ قَسِّ
أَعْجَزُ مِنْ هَلْبَاجَةٍ	أَسْمَعُ مِنْ سَمْعِ	أَتَلَى مِنَ الشَّعْرَى
أَعْطَفُ مِنْ أُمَّ إِحْدَى وَعِشْرِينَ	أَسْمَخُ مِنْ لَافِظَةٍ	أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبِ
أَعَزُّ مِنَ الدُّبَابِ فِي الْمَاءِ	أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانِ	أَثْقَلُ مِنَ الْكَائُونِ
أَعْنَى عَنْهُ مِنَ الثَّقَةِ عَنِ الرَّفَةِ	أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةِ	أَثَارُ مِنْ قَصِيرِ
أَعْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَفْرَعِ عَنِ الْمُشْطِ	أَسْلَطُ مِنْ سَلْقَةِ	أَثْقَلُ رَأْسًا مِنْ فَهْدِ، وَأَنُومُ مِنْ فَهْدِ
أَفْسَدُ مِنَ الضَّبِّعِ	أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانِ	أَجْبِنُ مِنَ الْمَنْزُوفِ صَرِطًا
أَفْلَسُ مِنْ دَبُورِ	أَسْهَزُ مِنْ جُدْجِدِ	أَجْبِنُ مِنْ صِفْرِدِ
أَفْسَى مِنْ نَمْسِ	أَسْرَعُ مِنْ وَرْلِ الْحَضِيضِ	أَجْرَأُ مِنْ خَاصِيِ خِصَافِ
أَفْرَعُ مِنْ حَجَامِ سَابَاطِ	أَسْأَلُ مِنْ قَرْنَعِ	أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَلِ
أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمَذَلِّقِ	أَسْمَعُ مِنْ قَرَادِ	أَجُورُ مِنْ قَاضِيِ سَدُومِ
أَفْقَرُ مِنْ وَحِّ	أَسِيرُ مِنْ حُدْبَقَةٍ	أَجْرَأُ مِنَ الْأَيْهَمِينَ
أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ	أَشْعَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ	أَجْبِنُ مِنْ صَافِرِ
أَفْحَشُ مِنَ قَالِيَةِ الْأَفَاعِيِ	أَشْحَعُ مِنْ لَيْثِ عِفْرَيْنِ	أَجْوَعُ مِنْ ذَنْبِ
أَفْرَسُ مِنْ سَمِّ الْفَرَسَانِ	أَشْأَمُ مِنَ الشَّقْرَاءِ	أَجْرَأُ مِنْ خَاصِيِ الْأَسَدِ
أَفْصَحُ مِنَ الْعِضِيِّ	أَشَدُّ مِنَ الدَّلَمِ	أَجْبِنُ مِنْ كَرْوَانِ
أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَسْتَةِ	أَشْأَمُ مِنْ سَرَابِ	أَجْبِنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ
أَفْسَدُ مِنْ أَرْضَةِ	أَشْأَمُ مِنَ السُّوسِ	أَجْبِنُ مِنْ هَجْرَسِ
أَقْوَدُ مِنْ ظَلَمَةِ	أَشْأَمُ مِنْ حَوْتَعَةٍ	أَجُولُ مِنْ قَطْرِبِ
أَقْوَى مِنْ نَمَلَةٍ	أَشْأَمُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِبِ	أَجْنُ مِنْ دَقَّةِ
أَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ	أَشْرَدُ مِنْ حَفِيدِدِ	أَجْهَلُ مِنْ فَرَاشَةِ

أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ	أَشْكُرُ مِنْ بَرُوقَةٍ	أَفْبَحُ مِنْ قَوْلٍ بِلَا فِعْلٍ، و"مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ" و"مِنْ نَيْهِ بِلَا فَضْلِ"
أَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَانٍ	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	أَقْفَرُ مِنَ أْبْرِقِ الْعَرَّافِ
أَجْرًا مِنْ أَسَامَةِ	أَشَامُ مِنْ زُمَاحٍ	أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةِ خُسَافٍ
أَحْمَقُ مِنْ جُحَا	أَشَامُ مِنْ طُوبَيْسٍ	أَقْطَعُ مِنَ الْبَيْنِ
أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ	أَشَدُّ مِنَ عَايِشَةَ بْنِ عَنَمٍ	أَقْطَعُ مِنْ دُرَّةٍ وَمِنْ حَلَمَةَ وَمِنْ أَرْنَبٍ
أَحْمَقُ مِنَ الْخَبَارِيِّ	أَشَامُ مِنَ الدُّهَيْمِ	أَكْمَنُ مِنْ جُدُجِدٍ
أَخْدَرُ مِنْ قِرْلَى	أَشَامُ مِنْ أَحْمَرِ عَادٍ	أَكْذَبُ مَنْ دَبَّ وَدَرَجَ
أَحْمَقُ مِنْ أَبِي غَبْشَانَ	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ	أَكْبَسُ مِنْ قِشَّةٍ
أَحْمَقُ مِنْ هَيْتَقَةَ	أَشَامُ مِنْ جَارُودٍ	أَكْذَبُ مِنَ السَّالِيَةِ
أَحْلَمُ مِنَ أَحْنَفِ	أَشَامُ مِنْ قَاشِرٍ	أَكْذَبُ مَنْ يَلْمَعُ
أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبُكَاءِ	أَصْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ	أَكْذَبُ مِنَ الْبِهَيْرِ
أَحْمَقُ مِنْ رَجَلَةٍ	أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةٍ	أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ
أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	أَصْحُ مِنْ عَيْرِ أَبِي سَيَّارَةَ	الْأُمُّ مِنَ رَاضِعٍ
أَحْرُ مِنْ دَمْعِ الْمِقْلَاتِ	أَصْبُرُ مِنْ قَضِيبٍ	الْأُمُّ مِنَ الْبَرَمِ الْقُرُونِ
أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجِرَادِ	أَصْنَعُ مِنْ تَنْوُطٍ	الَّذِي مِنْ زَيْدٍ يَزْبُ
أَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى حَيْفَةٍ	أَصْحُ مِنْ قِطَاةٍ	الَّذِي مِنْ زَيْدٍ بِنَرْسِيَانٍ
أَحْنُ مِنْ شَارِفٍ	أَصْدَقُ ظَنًّا مِنَ الْمَعِي	الْلُوطُ مِنْ رَاهِبٍ
أَحْمَقُ مِنْ أَمِّ الْهَيْبِ	أَصْرَدُ مِنْ جَرَادَةٍ	الْهَيْفُ مِنَ مُعْرِقِ الدَّرِّ
أَحُولُ مِنْ أَبِي بَرِاقِشَ	أَصْرَدُ مِنْ عَنَزِ الْجُرْيَاءِ	الْلُوطُ مِنْ دُبِّ
أَخْدَرُ مِنْ ذَنْبٍ	أَصْرَدُ مِنْ عَيْنِ الْحِرْبَاءِ	الْهَيْفُ مِنْ قَضِيبٍ
أَحْلَمُ مِنْ فَرَّخِ عَقَابٍ	أَصْرَدُ مِنَ السَّهْمِ	الْهَيْفُ مِنَ ابْنِ السَّوِّءِ
أَحْكَمُ مِنْ هَرِيمِ بْنِ قُطْبَةَ	أَصَبُّ مِنَ الْمُتَمَتِّعَةِ	أَمْنَعُ مِنْ أَمِّ قِرْفَةَ
أَحْمَقُ مِنْ عَقَقِ	أَصْرَدُ مِنْ خَارِزِيِّ وَرَقَةَ	أَمْنَعُ مِنَ اسْتِ التَّمْرِ
أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ	أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ	أَمْحَلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَاقَةَ
أَحْسَنُ مِنَ الدُّمَيْةِ وَمِنْ الزُّونِ	أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجَمُوحِ	أَمْحَلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّثَمِ
أَخْيَرُ مِنْ صَبِّ	أَضْيِقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمَحِ	أَمْرُ مِنَ الْعَلَمِ
أَخْلَى مِنْ مِيرَاتِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ	أَضْيِقُ مِنْ نُخْرُوبِ	أَمْرُ مِنَ الدَّفْلَى
أَحْبَبْتُ صَفْقَةَ مِنْ شَيْخِ مَهْوٍ	أَضْيَعُ مِنْ قَمَرِ الشِّتَاءِ	أَمْرُ مِنَ الْمَقْرِ
أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَبْرِ	أَضْبَطُ مِنْ عَايِشَةَ بْنِ عَنَمٍ	أَنْسَبُ مِنَ ابْنِ لِسَانَ الْخَمْرَةِ
أَخْدَعُ مِنْ صَبِّ	أَضْيَعُ مِنْ دِمِ سَلَاةٍ	أَنْكَحُ مِنَ ابْنِ الْغَرِّ
أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّقَّةِ	أَضَلُّ مِنْ مَوْوُدَةٍ	أَنْقَدُ مِنْ بَيْتَانِ
أَخْسَرُ مِنْ حَمَالَةَ الْحَطَبِ	أَضَلُّ مِنَ قَارِظِ عَنَزَةَ	أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ
أَخْنَتُ مِنْ دَلَالٍ	أَضَلُّ مِنَ وَلَدِ الْبِرْبُوعِ	أَوْلَعُ مِنْ قَرْدٍ

أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْجَبَابِ	أَصْلُ مِنْ سَارِقِ الْمَغْزَلِ	أَوْلَمُ مِنْ أَشْعَثِ
أَخْفُ مِنْ فَرَاشَةٍ	أَصْلُ مِنْ سِنَانٍ	أَهْوُنُ مِنْ قُعَيْسٍ عَلَى عَمَّتِهِ
أَخْفَى مِمَّا يُخْفِي اللَّيْلُ	أَطْمَعُ مِنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ	أَهْوُنُ مِنْ دِحْدِحِ
أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ	أَطُولُ ذِمَاءً مِنَ الضَّبِّ	أَهْوُنُ مِنْ تَبَالَةٍ
أَخْبَثُ مِنْ ذُنْبِ الْعَصَا	أَطُولُ مِنَ السُّكَاكِ وَالسُّكَاكَةِ	أَهْلَكَ مِنْ تَرْهَاتِ الْبَسَابِسِ
أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبِ لَيْلٍ	أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبِ	أَهْرَمُ مِنْ قَشْعِمِ
أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ	أَطْمَعُ مِنْ طَفِيلِ	أَهْدَى مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ
أَدَقُّ مِنْ خَيْطِ بَاطِلٍ	أَطْوَعُ مِنْ ثَوَابِ	أَبَيْسُ مِنْ صَخْرِ
أَدَقُّ مِنَ الشُّخْبِ	أَطَبُّ مِنَ ابْنِ حَذِيمِ	أَيَّاسُ مِنْ غَرِيقِ
أَدَبُ مِنْ صَيُونِ	أَطْمَرُ مِنْ بُرْغُوثِ	

3.6.4.6. Hikmetten Doğan Meseller

Bazı sözler peygamber, filozof, bilgin, âlim veya Hz. Ali gibi önemli şahsiyetler tarafından hikmet olarak söylenip zaman içerisinde dilden dile dolaşarak mesel haline gelmiştir. Mesela, "من استبد برأيه فقد هلك"¹⁶³ meseli aslında Hz. Ali tarafından hikmet olarak söylenmiş olup daha sonra yaygınlaşınca mesel haline gelmiştir.

Hâmid Efendi'nin eserinde derlediği bazı meseller aslında hikmetten doğmuştur. Eserde hikmetten dönüştürülen mesellerin sayısı 69 meseldir. Bu meseller aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 13:
Eserde Hikmetten Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Hikmetten Doğan Meseller
1	اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ
2	أَحْسِنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ
3	أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ
4	أَرْسِلْ حَكِيمًا وَأَوْصِهِ
5	أَرْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِهِ
6	أُرِيدُ جِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي
7	اسْتِرَاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ
8	اسْتِرَاحَةُ النَّفْسِ فِي الْيَأْسِ

¹⁶³ Kim kendi görüşünün doğruluğu konusunda diretirse helak olur.

9	أَلْعِتَابُ قَبْلِ الْعِقَابِ
10	أَلْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ
11	أَمْلَكَ النَّاسَ لِنَفْسِهِ أَكْتَمَهُمْ لِسْرِهِ
12	إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ
13	أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ
14	الْإِنْفِصَالُ عَنِ النَّاسِ مَكْسَبَةٌ لِلْعِدَاوَةِ وَإِفْرَاطُ الْأَنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقِرْنَاءِ الشُّوْءِ
15	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ
16	إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ
17	إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةَ الْأَوْقَابِ
18	بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ
19	الْبِطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ
20	بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ
21	تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ
22	تَوَاضَعُ الْمَرْءُ يُكْرِمُهُ
23	ثَمَرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ
24	ثَمَرَةُ الْعُجْبِ الْمَقْتٌ
25	جَلِيسُ الْمَرْءِ بِمِثْلِهِ
26	جِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ
27	الْحِرْصُ قَائِدُ الْحِرْمَانِ
28	الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئِينَ
29	الْحَلِيمُ مَطِيئَةُ الْجُهُولِ
30	خَيْرُ الْعَيْبِ الْقُنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوعُ
31	دَعُ عَنَّاكَ بُنْيَاتِ الطَّرِيقِ
32	دَمَّتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ التَّوْمِ مُضْطَجِعًا
33	دَوْلَةُ الْأَرَادِلِ آفَةُ الرِّجَالِ
34	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ
35	رُبُّ رَأْسٍ حَصِيدٍ لِسَانَ
36	رُبُّ لَأَنِيمٍ مَلِيمٍ
37	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي
38	الرَّفْقُ يُمِّنُ وَالْخُرْقُ شُرْمٌ
39	السِّرُّ أَمَانَةٌ
40	الصَّدْقُ عِزٌّ وَالْكَذِبُ خُضُوعٌ
41	الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ
42	الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ
43	ضَرْبُ اللِّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ

44	طَعْمٌ ذِكْرِكَ مَغْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ
45	ظل الكريم فسيح
46	الظلم مرتعُهُ وَحِيمٌ
47	ظَنُّ الرَّجُلِ قِطْعَةٌ مِنْ عَقْلِهِ
48	ظَنُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ
49	عَشٌّ وَلَا تُغْتَرَّ
50	الكبُرُ قَانِدُ الْبُغْضِ
51	كلُّ ذَاتِ بَغْلِ سَتِييِمٌ
52	كَلْبٌ اغْتَسَّ خَيْرٌ مِنْ كَلْبٍ رَبَضَ
53	لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّهُ وَلَا تُبْلِ عَلَى أَكْمَةِ
54	لا راحة للحسود
55	لا غم للقانع
56	لكل ساقطة لاقطة
57	لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا
58	ما ندم من سكت
59	ما هلك امرؤ عن مشورة
60	المرء بأصغريه
61	المشاورة قبل المساورة
62	المكثار كحاطب البيل
63	من استبد برأيه فقد هلك
64	مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ
65	من تجنَّب الخبَارَ أَمِنَ مِنَ العِتَارِ
66	مَنْ يَبِغِ فِي الدِّينِ يَصْلَفُ
67	من يطلُّ أُنْرُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ
68	النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ
69	يا عاقداً اذكر حالاً

3.6.4.7. Şiirden Doğan Meseller

Arapça şiirlerden doğan bazı meseller, ağızdan ağıza dolaşarak mesel haline gelmiştir.

Mesela ¹⁶⁴"لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي" meseli aslında bu ¹⁶⁵أَعْلَمُهُ الرَّمَايَةَ فِي كُلِّ يَوْمٍ / فَلَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي

beytinden iktibas edilip zamanla mesel olmuştur. Hâmid Efendi'nin eserinde derlediği şiirden iktibas edilen meseller 16 mesel olup aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

¹⁶⁴ Kolu kuvvetlenince bana mızrak attı.

¹⁶⁵ Ona her gün mızrak atmayı öğrettim, ancak kolu kuvvetlenince ilk bana mızrak attı.

Tablo 14:
Eserde Şiirden Doğan Mesellerin Listesi

Sayı	Şiirden Doğan Meseller
1	إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَخُ بِالْحَدِيدِ
2	خَلَيْتَ صَرَامٌ
3	إِنَّمَا يَجْزِي الْقَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ
4	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا
5	إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ
6	رَبِمَا صَحَّتِ الْأَجْسَامُ بِالْعَلَلِ
7	رَضِيْتُ مِنَ الْعَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ
8	الدَّهْرُ أَرْوَدُ مُسْتَبَدٌّ
9	تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفْنُ
10	كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ
12	لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي
13	خَاطُونَا الْقَصَا
14	لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ
15	التَّوْرُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرَوْقِهِ
16	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

3.6.4.8. Ortaya Çıkış Nedeni Bilinmeyen Meseller

Aslında bu meseller belli bir kaynaktan çıkmış, fakat zamanla çıkış nedeni ve kaynağı kaybolmuştur. Daha önce belirtildiği gibi bazı mesellerin kaynağı bilinse de çoğu meselin neden söylendiği, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bilinmemektedir. Hâmid Efendi eserinde derlediği mesellerin çoğunun kaynağını söylememiş veya daha doğrusu bulamamıştır. Eserde kaynağı veya çıkış sebebi bilinmeyen mesellerin sayısı 642'dir. Bu meseller, yukarıdaki tasnife girmeyen diğer mesellerdir.

3.6.5. Konularına Göre Meseller¹⁶⁶

¹⁶⁶ Bu kısımda geçen mesellerin anlamlarını görmek için "Eserde geçen meseller" tablosu içine bakabilirsiniz. Tabloda yer alan meseller Arap harflerine göre düzenlenip sıralanmıştır. Buna göre bir meselin anlamı, karşısında bulunan numaraya bakılarak tespit edilebilir. bkz s. 46-102.

3.6.5.1. Acelecilik

Gerek Arap gerek Türk toplumunda aceleciliğin yanlış olduğu, hayatlarında acele edenlerin her türlü tehlikeye düşebilecekleri düşünülmektedir. Bu durum her iki milletin atasözlerine yansımıştır. İncelediğimiz eserde bu konuyla ilgili 14 mesel vardır, bu meseller tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ غَدًا لِنَظِيرِهِ قَرِيبٌ	42
2	إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ	83
3	النَّيِّبُ عَجَالُهُ الرَّأكِبِ	250
4	رَكِبَ ذَنْبَ الرِّيحِ	506
5	أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمَّ خَارِجَةَ	581
6	أَسْرَعُ مِنَ الْعَيْرِ	582
7	أَسْرَعُ مِنْ وَرْلِ الْخَضِيضِ	592
8	أَشْرَقَ تَبِيرُ	618
9	عَجِلَتْ بِخَارِجَةَ الْعَجُولُ	821
10	العَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجَزَةِ	823
11	عَوْدُكَ وَالْبَدْءُ دَرَنٌ يَبْدُنِ	834
12	أَعْدَى مِنْ سُلَيْكِ	851
13	أَعْدَى مِنَ الشَّنْفَرَى	855
14	قَبْلَ حُسَّاسِ الْأَيْسَارِ	954

3.6.5.2. Acılık

Arap toplumu yedikleri acı nesnelere hakkında birkaç mesel söylerler. Elimizdeki eserde acılıkla ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	عَدَا الْقَارِضُ فَخَزَرَ	817
2	أَمْرٌ مِنَ الْعَلَقِمِ	1127
3	أَمْرٌ مِنَ الدَّفْلَى	1128
4	أَمْرٌ مِنَ الْمَقْرِ	1129

3.6.5.3. Açgözlülük

kadere rıza göstermemek, elde olanla yetinmemek ve başkalarının haklarına göz dikmek anlamlarına gelen açgözlülük insanın kötü özelliklerinden biridir. Mesellerde açgözlülüğün yarar yerine zarar vereceği, kazandırmak yerine mahrum bırakacağı ifade edilmiştir. Arap atasözlerinde açgözlülükle ilgili mesellerin sayısı fazladır. Âsımzâde Hâmid bu konuda 26 mesel derleyip şerh etmiştir. Bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَكْلٌ مِنْ لُقْمَانَ	123
2	بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرِي	128
3	الْبَطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ	148
4	تَمَنَّى أَشْهَى لَكَ	239
5	تَعَلَّقَ الْحَجْنُ بِأَرْفَاحِ الْعَنْسِ	240
6	حَتَّامٌ تَكْرُحٌ وَلَا تَنْفَعُ	326
7	الْحِرْصُ قَائِدُ الْحِرْمَانِ	356
8	أَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى جِيْفَةٍ	371
9	ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ	454
10	رُبَّ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَمَعٍ	523
11	أَسْقَى أَخَاكَ التَّمْرِيَّ	569
12	أَسْأَلُ مِنْ فُلْحَسٍ	583
13	أَسْأَلُ مِنْ قَرْعٍ	593
14	أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ	636
15	أَطْمَعُ مِنَ قَالِبِ الصَّخْرَةِ	740
16	أَطْمَعُ مِنَ أَشْعَبِ	743
17	أَطْمَعُ مِنَ طُفَيْلِ	744
18	عَرْنِي بُرْدَاكَ مِنْ خَدَائِلِي	859
19	فَلَانٌ إِنْ رَأَى مَطْمَعًا تَعَرَّضَ وَإِنْ رَأَى مَطْمَعًا تَأَرَّضَ	904
20	كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ	974
21	كَطَالِبِ الْقَرْنِ جُدِعَتْ أذُنُهُ	976
22	مَا تَنْفَعُ الشَّعْفَةُ فِي الْوَادِي الرَّغْبِ	1075
23	مَيْتَةُ أَبِي خَارِجَةَ	1081
24	الْمَرْءُ تَوَاقٌ إِلَى مَا لَمْ يَنْلِ	1094
25	وَدَقَ الْغَيْرُ إِلَى الْمَاءِ	1150
26	وَحَمَى وَلَا حَبَلَ	1169

3.6.5.4. Açlık

Mesellerde açlığın hem zor hem de kötü olduğu ifade edilmiştir. Elimizdeki eserde bu konuyla ilgili 3 mesel vardır, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةٍ حَوْمَلٍ	299
2	أَجْوَعُ مِنْ ذَنْبٍ	303
3	صَاحَتْ عَصَافِيرُ الْأَمْعَاءِ	650

3.6.5.5. Ahmaklık

Ahmaklık, gerek Arapların gerek Türklerin kabul edemediği çirkin özelliklerden biridir. Araplarda Cuha, Ebû Gabşân, Hebennaka ve Türklerde Nasireddin Hoca gibi bilerek veya yaratılış olarak ahmaklıkla tanınmış çok kişi ortaya çıkmıştır. Araplar gerek eski tarihte gerek günümüzde bir ahmakla karşılaştıkları zaman ona "أَحْمَقُ مِنْ جُحَا"¹⁶⁷ meselini söyleyerek onu Cuha'ya benzetirler. İncelediğimiz eserde ahmaklıkla ilgili derlenen mesellerin sayısı 29 meseldir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلَةُ النَّاصِحَةِ	56
2	إِنَّ الرَّقِيقَ يُغْطِي أَفْنَ الْأَفِينِ	58
3	تَأْطَةُ مُدَّتْ بِمَاءٍ	248
4	حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً	336
5	أَحْمَقُ مِنْ جُحَا	359
6	أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ	360
7	أَحْمَقُ مِنَ الْخُبَارَى	361
8	أَحْمَقُ مِنْ أَبِي غَبْشَانَ	363
9	أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةَ	364
10	أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبُكَاءِ	366
11	أَحْمَقُ مِنْ رَجَلَةٍ	367
12	أَحْمَقُ مِنْ أُمِّ الْهَنْبِيرِ	373
13	أَحْمَقُ مِنْ عَقَقِي	378
14	خَرْقَاءُ وَجَدَتْ صُوفًا	386

¹⁶⁷ Cuha'dan daha ahmak.

15	خَرْقَاءُ ذَاتُ نَيْقَةٍ	399
16	أَخْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ	417
17	أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبِ لَيْلٍ	419
18	رَبِّمَا أَرَادَ الْأَحْمَقُ نَفَعَكَ فَضَرَكَ	474
19	أَرْطِي إِنْ خَيْرِكَ فِي الرِّطِيطِ	493
20	أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْفُطَ	496
21	زدهم عنراً	539
22	أَسَاءَ سَمِعاً فَأَسَاءَ جَابَهُ	568
23	سَلُّوا السُّيُوفَ وَسَلَلْتُ الْمُنْتِنَ	577
24	عَرَفَ حُمَيْقٌ جَمَلَهُ	774
25	أَعْنَدِي أُمُّ فِي الْعِجْمِ	836
26	أَفْرَطُ لِلْهَيْمِ حُبَيْناً أَفْعَسَ	910
27	قَامَةٌ تَنْمِي وَعَقْلٌ يَحْرِي	946
28	كَالْمَهْوُورَةِ إِحْدَى خَدَمَتَيْهَا	999
29	لَوْ كَانَ ذَا حَيْلَةٍ فَتَحْوُلُ	1044

3.6.5. 6. Aile

Kan bağı veya evlilikten oluşan aile toplumun önemli esaslarından biridir. Aile olmazsa toplum olamaz. Onun için hemen hemen bütün toplumlar aileye önem vermişlerdir. Arap toplumunda her toplumda olduğu gibi ailenin değeri vardır, bunun için her konuda ve günlük hayatta aileye ışık tutan veya aile fertlerinin birbirleriyle ilişkilerini gösteren atasözleri söylenmiştir. Mesela, bu "يَدُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلًّا"¹⁶⁸ meseliyle ne olursa olsun her zaman babaların çocuklara sahip çıkmasının gerekli olduğuna işaret edilir. Türkler de "Et tırnaktan ayrılmaz" atasözüyle Araplara katılırlar. Âsımzâde Hâmid'in eserinde aileyle ilgili geçen mesellerin sayısı 16'dır. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	ابْنُكَ مِنْ بُوْحِكَ	88
2	أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَدْنَى	104
3	أَبْوَلُ مِنْ كَلْبٍ	183

¹⁶⁸ Senin elin çolak olsa bile o senindir.

4	تَلَمَّسَ أَعْشَاشَكَ	196
5	تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْخَالَةِ	198
6	أَتَلَى مِنَ الشُّعْرَى	245
7	حَزَّكَ لَهَا حَوَارَهَا تَحْنُ	342
8	رُبَّ ابْنِ عَمٍّ لَيْسَ بِابْنِ عَمٍّ	522
9	شِشْنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمِ	610
10	عِرْقُ الْخَالِ لَا يَنَامُ	806
11	فِي عَضَّةٍ مَا يَنْبُتَنَّ شَكِيرُهَا	890
12	مِنْكَ رَبْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَاراً	1070
13	وَلَدُكَ مِنْ دَمِي عَقَيْتِكَ	1146
14	أَهْوَنُ مِنْ قُعَيْسٍ عَلَى عَمَّتِهِ	1203
15	لَا تَرْفَعُ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ	1218
16	يَدُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلَاً	1250

3.6.5.7. Akıllılık

Akıl, kişinin iyiden kötüyü, faydalıdan zararlı, yanlıştan doğruyu ayırt etmesini sağlayan kıymetli bir nimettir. Akıllılık, her toplumun beğendiği özelliklerden biridir. Mesellere göre akıl sahibi, bir toplum için değerli bir hazinedir, ondan vazgeçmek imkansızdır. Araplar akılla tanınmış olanları zihinlerinde kaydetmiş ve akıllı birini gördükleri zaman onlara benzetmiştir. Araplar "طَرُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ"¹⁶⁹ meseliyle âkılın tahminin câhilin kesin bilgisinden daha iyi olduğunu söylerken Türkler de bu "akıllıyı arkada tutma, akılsızı kılavuz tutma" atasözüyle akıl sahibi her zaman önde tutmamız gerektiğine işaret ederler. Âsımzâde Hâmid'in akıllılıkla ilgili derlediği mesellerin sayısı 20'dir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْعَصَا فَرَعَتْ لِذِي الْحُلْمِ	11
2	بَقَطِيهِ بِطَبِّكَ	130
3	أَبْصُرْ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ	179
4	أَبْصُرْ مِنْ عَقَابِ مَلَاعِ	185

¹⁶⁹ Âkılın tahmini câhilin kesin bilgisinden daha hayırlıdır.

5	أَبْصَرُ مِنْ غُرَابٍ	186
6	حِرْفَةُ الْأَدَبِ أَدْرَكْتُهُ	348
7	أَحْكَمُ مِنْ هَرَمٍ بِنِ قُطْبَةَ	377
8	أَذْمَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ	447
9	أَرْكُنُ مِنْ إِيَّاسٍ	544
10	سُرْعَانَ ذَا إِهَالَةَ	553
11	أَسْمَعُ مِنْ سَمْعٍ	585
12	أَسْمَعُ مِنْ فُرَادٍ	594
13	أَصْنَعُ مِنْ تُنَوِّطٍ	677
14	أَصْدَقُ ظَنًّا مِنْ أَلْمَعِيِّ	679
15	ظَنُّ الْعَاقِلِ خَيْرٌ مِنْ يَقِينِ الْجَاهِلِ	755
16	قَتَلَ أَرْضًا عَالِمَهَا	948
17	أَفْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ	958
18	أَكْيَسُ مِنْ قِشَّةٍ	1012
19	الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ	1068
20	مَا صَلَّى عَصَاكَ مُسْتَدِيمٌ	1090

3.6.5. 8. Alçaklık ve Yükseklik

Bu iki karşıt özellik gerek kişide gerek davranışta her zaman ve her toplumda bulunmaktadır. Edebiyatın önemli bir parçası olan mesellerde bu özelliklerle ilgili nice örnekler vardır. Mesela "مِنَ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ"¹⁷⁰ meseliyle bazı insanların alçak mertebedeysen birden yüksek mertebelere ulaştıkları gösterilir. "إِذَا تَفَرَّقَتِ الْغَنَمُ فَادَّتْهَا الْعَنْزُ" ¹⁷¹ atasözüyle de insanların birbirlerinden ayrılmaları alçakların liderlik yapmalarına fırsat verir denir. "يَحْمِلُ شَنٌّْ وَيُفَدَّى كُفَيْزٌ"¹⁷² meselinde zayıfların çalıştıkları ama onların yerine alçakların ödüllendirildiği anlatılır. Ayrıca, "دَوْلَةُ الْأَرَادِلِ آفَةُ الرِّجَالِ"¹⁷³ meseliyle rezil devletin alçak adamların sonucu olduğu zikredilir. Çalıştığımız eserde bu iki özellikle ilgili 61 mesel vardır. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
------	-------	-------------------------

¹⁷⁰ Alçakken yüksek mertebeye ulaştı.

¹⁷¹ Koyunlar dağıldığı zaman onlara uyuz keçi liderlik eder.

¹⁷² Şenn (annesini) taşıyıp sıkıntı çeker, Lukayz iltifata mazhar olur.

¹⁷³ Alçak devlet alçak adamların sonucudur.

1	أَصُوصٌ عَلَيَّهَا صُوصٌ	53
2	إِذَا تَفَرَّقَتِ الْعَمَمُ فَادَّتْهَا الْعَنْزُ الْجُرْبَاءُ	91
3	الْبِعَاثُ بَارِضِنَا يَسْتَنْسِرُ	125
4	الْبِغْلُ نَعْلٌ وَهُوَ لِلذَّكَ أَهْلٌ	138
5	بِئْسَ الْعَوْضُ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ	139
6	تَسْمَعُ بِالْمُعْبِدِي خَيْرٌ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	193
7	تَجَاوَزَ الرُّوضَ إِلَى الْقَاعِ الْقَرِيقِ	222
8	تَحْقِرُهُ يَنْتَأُ	224.
9	جَرَجَرَ لَمَّا عَصَّهُ الْكُلُوبُ	267
10	خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بِجِدِّ أَوْقَصَ	388
11	أَخْفُ مِنْ فَرَاشَةٍ	415
12	دَوَّلَةُ الْأَرَادِلِ آفَةُ الرِّجَالِ	428
13	اسْتَدَابَ التَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذَّنْبِ	452
14	أَذَلُّ النَّاسِ مُعْتَدِرٌ إِلَى لَيْمِ	455
15	الذَّنْبُ خَالِيًا أَسَدٌ	456
16	أَذَلُّ لَوْ أَحَدٌ نَاصِرًا	457
17	أَذَلُّ مِنَ سُقُوطِ الْجُنْدِ	459
18	أَذَلُّ مِنَ بَيْضَةِ الْبَلَدِ	460
19	أَذَلُّ مِنَ السَّانِيَةِ	461
20	أَذَلُّ مِنَ فُقْعِ بَقْرَقَرَةٍ	462
21	أَذَلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ النَّعَالِبُ	463
22	أَذَلُّ مِنَ قَرْمَلَةٍ	464
23	رُمِي بِهِ الرَّجْوَانُ	495
24	سَمَنُ كَلْبٍ بِجُوعِ أَهْلِهِ	554
25	شَفَاؤُهُ نَكْوُ الدَّبْرِ	621
26	صَرَبَكَ بِالْفِطْيَسِ خَيْرٌ مِنَ الْمِطْرَقَةِ	691
27	أَطَاعَ يَدًا بِالْقَوْدِ فَهِيَ ذُلُولُ	732
28	ظَالِعٌ يُعْوِذُ كَسِيرًا	754
29	عُثَيْبَةُ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا	778
30	أَعْلَامُ أَرْضٍ جُعِلَتْ بَطَانِحًا	791
31	عِزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ	795
32	الْغَنُوقُ بَعْدَ النُّوقِ	805
33	عَبْدٌ وَحَلَى فِي يَدَيْهِ	824
34	أَعَزُّ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ	848
35	أَعَزُّ مِنْ أُمَّ قِرْفَةَ	850
36	أَعَزُّ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ	853

37	أَعْجَزُ مِنْ هِلْبَاجَةٍ	856
38	اسْتَعَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ	869
39	فَلَانَ انْتَفَخَ سَحْرُهُ وَاَنْتَفَخَتْ مَسَاحِرُهُ	884
40	فَلَانَ لَا يَمْنَعُ ذَنْبَ تَلْعَةٍ	885
41	فِي ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهْمَالَةَ	895
42	فَلَانَ مَا يَعْتُ عَلَيْهِ أَحَدٌ	898
43	فَمَقَامَةٌ حَكَّتْ بِجَنْبِ الْبَازِلِ	939
44	كَبُرَ عَمْرُو عَنِ الطُّوقِ	971
45	كَانَ حِمَارًا فَاسْتَأْتَنَ	984
46	كُنْتُ نُشَيْبَةً فَصِرْتُ عُقْبَةً	998
47	كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا	1005
48	لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتَنِي	1021
49	لَيْسَ الْقُدَامَى كَالْخَوَافِي	1033
50	لَقَدْ ذَلَّ مَنْ بَالَتَ عَلَيْهِ التَّعَالِبُ	1045
51	أَلَأْمُ مِنْ رَاضِعٍ	1053
52	مَا أَنْتَ إِلَّا بَعْلَةُ الشَّطْرَنْجِ	1083
53	مِنَ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ	1093
54	مَا أَرْخَصَ النَّاقَةَ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا	1101
55	وَجَدْتَنِي الشَّحْمَةَ الرُّقْيَى	1149
56	أَوْدَى عَتِيبُ	1156
57	هُوَ ذَكَرُ الْخَصِي	1191
58	هُوَ قِذَاهُ الْكُوزِ	1196
59	أَهْوَنُ مِنْ دِحْنَدِجٍ	1204
60	أَهْوَنُ مِنْ تَبَالَةٍ	1205
61	يَحْمِلُ شَسًّا وَيُقَدِّى لَكَيْزًا	1235

3.6.5.9. Aldatmak

Aldatmak, her toplumda insana yakışmayan çirkin özelliklerden biridir. Mesellerde karı kocanın birbirlerini aldatmaları, insanın vatanına ihaneti, ya da herhangi birinin kardeşleri, arkadaşları, yakın akrabalarını satıp düşmanların tarafında durması gibi davranışlar çirkin olarak gösterilmiştir. Mesellere göre bir insanın hatası kabul edilebilir fakat ihaneti asla kabul edilemez. Hâmid Efendi kendi eserinde bu konuyla ilgili 11 mesel şerh etmiştir, bu meselleri aşağıdaki tabloda şöyle göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بُنْ خَلَاوَةَ	8
2	أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَبْتُمْ أَمْرِي	22
3	إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ	117
4	تَرَكْتُهُ بِمَلْجَسِ الْبَقْرِ	195
5	تَرَكْتُهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصَّدَرِ	227
6	حَاطُونَا الْقَصَا	330
7	ادْخُ إِلَى طِعَانِكَ مَنْ تَدْعُو إِلَى حِفَانِكَ	427
8	أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحْيَيْنِ	626
9	أَعْدِرُ مِنْ ذَنْبِ	844
10	أَعْقُ مِنَ الضَّبِّ	845
11	أَعْرُ مِنَ الدُّبَاءِ فِي الْمَاءِ	878

3.6.5.10. Arkadaşlık

Arkadaş; aralarında sevgi, saygı olup edepsizlik, ihanet olmayan kişilere denir. Arkadaşlar her zamanda ve her durumda birbirleriyle olmalı, birbirlerine karşı çıkmamalı, birbirlerine ihanet etmemelidir. Zaten "بِالسَّاعِدِ يَبْطِشُ الْكَفُّ"¹⁷⁴ atasözünde belirtildiği gibi arkadaşlar birlikte olunca daha güçlü olurlar. İnsanın dost seçerken dikkat etmesi gerekir. Mesela, Araplar "الرَّفِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ"¹⁷⁵ meseliyle yola çıkmadan önce iyi bir arkadaşın seçilmesi gerektiğini vurgularlar. Bu konuda Araplar "جَلِيسُ الْمَرْءِ"¹⁷⁶ meselini söylerken Türkler de "Bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim" atasözünü zikrederler. Elimizdeki eserde arkadaş ilişkilerini gösteren mesellerin sayısı 21'dir. Bu meselleri metindeki numaralarıyla birlikte şu tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ	2

¹⁷⁴ El bilekle kuvvetli olur.

¹⁷⁵ Önce arkadaş sonra yol.

¹⁷⁶ Kişi kendisine benzeyenle dostluk kurar.

2	آنس من حمى العين	121
3	آلف من غراب عقدة	124
4	بالساعدي يبطش الكف	135
5	بين العصا ولحائها	154
6	بينهما بطحة الإنسان	159
7	جليس المرء مثله	272
8	دأما لا يقطع بالأرماث	424
9	الرفيق قبل الطريق	501
10	ز غبا تررد حبا	536
11	طول التنائي مسلاة للتصافي	722
12	فلان جليس فقعاع	906
13	الانقباض عن الناس مكسبة للعداوة وإفراط الأوس مكسبة لقرناء السوء	959
14	أقرب من حبل الوريد	965
15	كالغراب والدنوب	1009
16	لقوة صادفت قيسا	1018
17	لولا الونام لهلك الأنام	1022
18	التقى الثريان	1041
19	نزو الفرار استجهل الفرارا	1135
20	وافق شئ طبقة	1162
21	والمسك قد يستصحب الزامكا	1166

3.6.5.11. Ayrılık

Bir kocanın karısından, bir kişinin kendi ülkesi, kabilesi veya ailesinden, yada iki arkadaşın birbirlerinden ayrılmaları ile ilgili meseller bulunmaktadır. Elimizdeki eserde bu konuya dair mesellerin sayısı 11'dir. Bu meseller aşağıdaki tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	برئت فائبة من قوب	167
2	تركهم حاث باث	192
3	تفرقوا أيدي سبا وأيدي سبا	202
4	خفت نعامهم	398
5	ذهبوا تحت كل كوكب	448

6	شَقَّ فَلَانَ الْعَصَا	601
7	اسْتَعْنَتِ الثَّقَةُ عَنِ الرَّفَةِ	866
8	أَغْنَى عَنْهُ مِنَ الثَّقَةِ عَنِ الرَّفَةِ	879
9	انْقَضَتِ قُوَى مِنْ قَاوِيَةٍ	950
10	أَقْطَعُ مِنَ الْبَيْنِ	969
11	مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَقَعَّقُ عُمْدُهُ	1073

3.6.5.12. Azim-Tereddüt

Mesellerde insanın bir işe başladığında kararlı olması, tereddüde düşmemesi gerektiği ifade edilir. Mesellere göre kararlı insanın kafasında bir plan vardır, karasız olan ise hayatında her işte ayaklarının birisini ilerletir birisini geriye alır. Elimizdeki eserde Azim-Tereddüt ile ilgili mesellerin sayısı 4'tür.

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ	901
2	مَا يَدْرِي أَيُّخِرُ أَمْ يُدَيْبُ	1067
3	هُوَ كَالضَّارِبِ بِقَدَحِينَ	1193
4	يُقَدِّمُ رَجُلًا وَيُؤَخِّرُ أُخْرَى	1239

3.6.5.13. Belagat

İyi konuşmacı, yazar ve şairi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerden biri belagattir. Sanatçı belagatiyle dinleyeni etkiler, istediği etkiyi bırakır. Mesel haline gelen " إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا " ¹⁷⁷ hadisinde güzel konuşmanın bir sihir olduğu belirtilir. İnsanlar her yerde daima belagat sahiplerine hayranlık beslemiştir, mesela, Arap toplumunda insanlar kendi zihinlerinde "Sehbân bin Vâil" en iyi konuşmacı diye kaydetmiş ve artık güzel konuşanlara rastladıkları zaman ona " أَبْلَغُ مِنَ السَّخْبَانِ " ¹⁷⁸ demiştir. Hemen hemen her millet belagati tercih ederler, az konuşmayı beğenirken fazla konuşmaktan kaçınırlar. Mesela, bu konuda Araplar " فَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ " ¹⁷⁹ derken Türkler de "az söyle, öz söyle" ¹⁸⁰

¹⁷⁷ Beyan (güzel konuşma)dan bir kısmı mutlaka bir sihirdir.

¹⁷⁸ Sehbân'dan daha belagatli.

¹⁷⁹ Küçük büyükten hasıl olur.

¹⁸⁰ YAZICI, age, s. 155.

derler. Eserde belagat ile ilgili mesellerin sayısı 7'dir. Bu meselleri şöyle sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا	1
2	أَبْلَغُ مِنَ السَّحْبَانِ	176
3	أَبْلَغُ مِنَ فُسِّ	189
4	الْحَدِيثُ ذُو شُجُونِ	325
5	رُبَّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ	502
6	أَفْصَحُ مِنَ الْعِضِيِّينَ	926
7	قَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ	943

3.6.5.14. Benzerlik

İncelediğimiz eserde arasında benzerlik bulunan iki şeyle ilgili birkaç atasözümü karşılaştık. Örneğin "هما فَرْحَانِ فِي نِقَابٍ"¹⁸¹ atasözü iki kişinin birbirlerine çok benzediğini göstermek için söylenir. Türkler de buna benzer "Aynı tavanın balıklarıdır" atasözünü söylerler.¹⁸² Elimizdeki eserde benzerliği gösteren mesellerin sayısı 12'dir. Bu meselleri metindeki sıra numaralarıyla birlikte şöyle göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الشَّرَّكَ قَدْ مِنْ أَدِيمِهِ	40
2	إِنَّ الشَّقِيَّ يُتَّخَى لَهُ الشَّقِيُّ	76
3	إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْعُصَيَّةِ	85
4	تَقَعَّلَ الرَّجُلُ أَبَاهُ	218
5	جَلَبَ الْكُتَّ إِلَى وَئِيَّةِ	278
6	الْحِمَارُ يُرَاعِي الْخُمَرَ	335
7	رَمَى فُلَانٌ بِحَجَرِهِ	515
8	السُّوقِيَّةُ كِلَابُ السَّلْوَقِيَّةِ	561
9	الْعَصَا مِنَ الْعُصَيَّةِ	785
10	قُدَّتْ سِيُورُهُ مِنْ أَدِيمِكَ	957
11	هُمَا فَرْحَانِ فِي نِقَابٍ	1177
12	هُمَا رَجُلَا نَعَامَةٍ	1198

¹⁸¹ Onlar bir batından doğmuş iki yavru gibidir.

¹⁸² Yazıcı, age, s.79.

3.6.5.15. Bilmezlikten Gelmek

Elimizdeki mesele göre rahat yaşamak ve işten kurtulmak için bilmezlikten gelmemiz gerekir. Bu konuyla ilgili sadece bir mesel bulunmaktadır, bu mesel şudur:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	تَعَاْفَانِ كَأَنَّكَ وَاسِطِيٌّ	194

3.6.5.16. Bozgunculuk

Toplumun huzurunu kaçıran, mazlumların hakkını alan, zayıfları küçümseten ve insanların gelişmelerini engelleyen en kötü davranışlardan biridir. Tarih boyunca iyilikler çok olsa bile bozgunculuk her zaman bu iyiliklerin bir kısmını kirletir. İnsanlar bu durumu iyice fark edip onu gösteren mesel haline gelmiş sözler söylemiştir. Mesela, "أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ"¹⁸³, "أَفْسَدُ مِنَ الصَّبْحِ"¹⁸⁴, "أَفْسَدُ مِنْ أَرْضِيَّةٍ"¹⁸⁵ atasözleri bunlardan bir kısmıdır. Âsımzâde Hâmid'in bozgunculukla ilgili derlediği mesellerin sayısı 22'dir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَكَلُ مِنَ السُّوسِ	120
2	تَارَ حَابِلُهُمْ عَلَى نَابِلِهِمْ	249
3	حُورٌ فِي مَحَارَةٍ	322
4	حَزْبَانُ أَرْضٍ صَفَرُهَا مُلْتٌ	406
5	رَعَى فَأَقْصَبَ	483
6	أَسَاءَ رَعِيًّا فَسَقَى	580
7	شَوَى أَخْوَكَ حَتَّى إِذَا أَنْصَحَ رَمَدًا	603
8	أَصْلَحَ عَيْثُ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ	660
9	أَضَلَّلْتَ مِنْ عَشْرِ ثَمَانِيَا	693
10	أَطْمَرُ مِنْ بُرْعُوثٍ	747
11	عَيَّرَ عَارَهُ وَتَدَّهُ	810

¹⁸³ Güveden daha bozguncu.

¹⁸⁴ Sırtlandan daha bozguncu.

¹⁸⁵ Ağaç kurdundan daha bozguncu.

12	عَبْرَ رَكْضَتِهِ أُمُّهُ	811
13	عَبْرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ	860
14	فَلَانٌ بَيْنِي عَلَى جُرْفٍ هَارٍ	900
15	أَفْسَدُ مِنَ الصَّبْعِ	917
16	أَفْسَى مِنْ نَمْسٍ	919
17	أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ	923
18	أَفْحَشُ مِنْ فَالِيَةِ الْأَفَاعِي	924
19	أَفْسَدُ مِنْ أَرْضَةِ	928
20	أَقْطَفُ مِنْ دَرَّةٍ وَمِنْ حَلْمَةٍ وَمِنْ أَرْزَبٍ	970
21	كَدَابِغَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ	977
22	لَا مَاءَ كَ أَبْقَيْتِ وَلَا حَرَكَ أَنْقَيْتِ	1212

3.6.5.17. Burnunu Sokmak

Elimizdeki mesellere göre bizi ilgilendirmeyen şeylere karışmamıza gerek yoktur. Eserde bu konuyla ilgili 3 mesel vardır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبِي يَغْزُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ	18
2	لَيْسَ هَذَا بِعُشْكَ فَاذْرُجِي	1019
3	لَا تَدْخُلْ بَيْنَ الشَّجَرِ وَلِحَائِفِهَا	1234

3.6.5.18. Cahillik

Cahillik, her toplumun kaçındığı çirkin özelliklerden biridir. Cahil insana güvenilmez, böylesi arkadaşı da edinilmez. Çünkü hiç bir derde ilaç olmaz. Türk atasözünde denildiği gibi "câhil adam meyve vermeyen ağaca benzer". Gerçekten cahillik sebebiyle nice toplumlar yıkılmış ve onun sebebiyle nice toplumlar geri kalmıştır. Her milletin atasözlerinde olduğu gibi Arapça mesellerinde de cehaletle ilgili çokça mesel bulunmaktadır. Âsımzâde Hâmid bu mesellerden bize 8 mesel derleyip şerh etmiştir. Cahillikle ilgili bu meselleri şu tabloda göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	تَجَشَّأَ لُقْمَانُ مِنْ عَبْرٍ شَبَعٍ	232
2	أَجْهَلُ مِنْ فَرَاشَةٍ	310

3	أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ	311
4	أَعْمَرْتُ أَرْضاً لَمْ تَلْسُنْ حَوْذَانَهَا	835
5	إِنْبَاصٌ بِغَيْرِ تَوْتِيرٍ	1130
6	هُوَ مَا يَعْرِفُ قَبِيلاً مِنْ دَبِيرٍ	1182
7	هُوَ لَا يَعْرِفُ سُحَادِلَيْهِ مِنْ عُنَادِلَيْهِ	1184
8	لَا يَعْرِفُ هَرّاً مِنْ بَرٍّ	1231

3.6.5.19. Cimrilik

Cimrilik, gerek Arap toplumu gerek Türk toplumunda hoş görülmeyen belki de nefret edilen insan özelliklerinden biridir. Aslında cimrilik bir hastalıktır, hatta Türkler bu durumu fark edip bu "cimrinin zararı, cömerdin harcından ziyade olur" atasözüyle cimriliğin sahibine zarar verebileceğini düşünürler. Cömertliği beğenen Arap toplumunda cimriler de bulunup "Mâder, Kusa', Ebu'l-Hubâhib" gibi şahsiyetler cimrilikle tanınmış, tarihin hafızasında kalmıştır. Hatta günümüzde bir cimri görüldüğünde ona "أَجْلُ مِنْ مَادِرٍ"¹⁸⁶ meseli söylenip asıl kişiye benzetme yapılır. Gerek cömert gerek cimri her türlü insanla karşılaşmış Hâmid Efendi kendi eserinde cimrilikle ilgili 23 mesel derleyip şerh etmiştir. Cimrilikle ilgili bu meseller aşağıdaki tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّمَا هُوَ كَبَارِحِ الْأَرْوَى	50
2	إِنْ أَعْيَا الْبَعِيرُ فَرِدُهُ نَوْطاً	55
3	إِنَّ الضَّجُورَ قَدْ تَخَلَّبَ الْعُلْبَةَ	78
4	إِنْ جَرَّجَرَ الْعَوْدُ فَرِدُهُ وَقِرّاً	90
5	أَبْرَمًا وَقَرُوناً	164
6	أَبْخَلُ مِنْ مَادِرٍ	172
7	أَبْخَلُ مِنْ كُسَعٍ	177
8	خُذْ مِنْ جِدْعٍ مَا أَعْطَاكَ	385
9	أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْخَبَابِجِ	414
10	دَقُّكَ بِالْمِنْحَازِ حَبُّ الْقَلْقَلِ	423
11	دُمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءِ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ	425
12	رُبُّ صَلْفٍ تَحْتَ الرَّاعِدَةِ	468

¹⁸⁶ Mâder'den daha cimri.

13	شَعَلَتْ شِعَابِي جَدْوَايَ	606
14	الصَّجُورُ قَدْ تَحَلَّبُ الْعَلْبَةَ	700
15	الطَّعْنُ ظَنَارُ قَوْمِ	716
16	ظِلَالُ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارٌ	751
17	عُشْبٌ وَلَا يَعْزِرُ	782
18	أَعْجَبَ حَيًّا نِعْمَهُ	816
19	غَمَامٌ أَرْضِي بِجُودِ بَآخِرِينَ	861
20	اغْتَسَلَ الْكَلْبُ	873
21	قَبْلَ النَّقَاسِ كُنْتُ مُصْفَرَّةً	940
22	أَلَامٌ مِنَ الْبَرَمِ الثُّرُونِ	1054
23	مَا عِنْدَهُ مَا يُنَدِّي الرِّضْفَةَ	1080

3.6.5.20. Cömertlik

Cömertlik, her toplumda olduğu gibi Arap toplumunda da beğenilen davranışlardan biridir. Cömert kimse kim olursa olsun herkese eli açık davranır, cömertliğini kimseden esirgemez. İncelediğimiz eserdeki cömertlikle ilgili mesellere göre insan fakir olsa bile cömert olmalı, her vakitte her türlü hizmeti sunmaya hazır olmalı, gece başka yerden gelen misafirleri karşılamak için çadırındaki ateşi söndürmemeli. Arap toplumunda "Hâtemü't-Tâ'î, Abdullah bin Ced'ân" gibi nice kişiler cömertlikle tanınmış, günümüze dek her cömert onlara benzetilmiştir. Mesela bir cömert görüldüğünde ona "أكرم من حاتم"¹⁸⁷ denir. Elimizdeki eserde cömertlikle ilgili mesellerin sayısı 15'tir. Bu meseller aşağıdaki tabloda şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ كُنْتُ الْخَالِيَةَ فَاسْتَعْرِزِي	100
2	جَاءَ بِالْقَضِّ وَالْقَضِيضِ	271
3	جَلِيفُ أَرْضِ مَاؤُهَا مَسُوسُ	275
4	أَخْصَبُ مِنْ صَبِيحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ	420
5	إِنَّ الرِّثِيَّةَ تَفْنَأُ الْعَصَبَ	465
6	الرِّبَاخُ مَعَ السَّمَاحِ	511
7	أَنْخِ يَدَيْكَ وَاسْتَرْخِ إِنَّ الرِّنَادَ مِنْ مَرِّخِ	518
8	أَسْمَحُ مِنْ لَافِظَةِ	586

¹⁸⁷ Hâtem'den daha cömert.

9	أَطْلِقْ يَدَيْكَ تَنْفَعَاكَ	718
10	ظِلُّ الْكَرِيمِ فَسِيحٌ	752
11	أَعْطَى مِنْ ظَهْرِ يَدٍ	819
12	عَرَّضَ الْكَرِيمَ وَلَا تُبَاحِثْ	820
13	كُلُّ شَيْءٍ يُحْسِنِي إِلَّا الْجُرَيْبَ فَإِنَّهُ يُرْوِينِ	972
14	أَنْفِقْ بِالْأَلِّ وَلَا تَحْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِقْلَالًا	1137
15	أَوْلَمُ مِنْ أَشْعَثَ	1176

3.6.5.21. Çalışkanlık

Çalışkan insan bir şeyi ortaya çıkarmak için her zaman çaba içindedir. Toplumlar çalışmakla geliştireceğine inandığı için çalışkanlara hep önem vermiştir. Sonuçta çalışkan kimse bulunduğu topluma hizmet eder, onu geliştirmeye çalışır. Çalışkanlıkla ilgili gerek Arap gerek Türklerde birçok atasözü bulunmaktadır. Türkler "nerede hareket orada bereket" atasözüyle açıkça çalışmaya çağırır, bu "Emeksiz yemek olmaz" atasözüyle çalışmadan yaşam olmayacağını vurgularlar. Araplar da "ضِعِّ الْفَأْسَ فِي الرَّأْسِ"¹⁸⁸ meseliyle insanın bir an önce işe başlaması gerektiğini belirtirler. Ayrıca, "اعْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ"¹⁸⁹ meseliyle de insanın önce çalışması sonra Allah'a tevekkül etmesinin gerektiğine işaret ederler. Elimizdeki eserde çalışkanlıkla ilgili 32 mesel vardır, bu meselleri şöyle sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ	44
2	إِنَّ دُونََ الطُّلْمَةِ خَرَطَ قَتَادٍ هَوْبَرٍ	52
3	إِذَا تَوَلَّى عَقْدَ شَيْءٍ أَوْثَقَا	95
4	بِيَدَيْنِ مَا أَوْزَدَهَا الزَّائِدَةُ	156
5	تَطْعَمُ تَطْعَمُ	197
6	تُوَطَّنُ الْإِبِلُ وَتَعَاْفُ الْمِعْزَى	216
7	الْتَقَدُّمُ قَبْلَ التَّنَدُّمِ	243
8	جَذِبَ الزَّمَامَ يَرِيضُ الصَّعَابَ	268
9	جَرَى فَلَانَ السُّمَّةَ	293
10	أَجْوَلُ مِنْ قُطْرِبٍ	308

¹⁸⁸ Baltayı başa vur.

¹⁸⁹ Deveyi bağla ve sonra Allah'a tevekkül et.

11	حَرَكَ لَحْيَيْكَ تَطْرُبُ مَعِدَّتَكَ	343
12	خَالِفْ تُذَكِّرْ	397
13	ارْبَعُ عَلَى ظِلْعِكَ	489
14	رَمَدَتِ الضَّانُ فَرَبَّقَ رَبَّقُ	494
15	أَسِيرُ مِنْ حُدَيْفَةَ	595
16	شَغَلَنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ	607
17	صَكَّا وَدِرْهَمًا لَكَ	669
18	أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةَ	674
19	أَصْحُ مِنْ عَيْرِ أَبِي سَيَّارَةَ	675
20	صَعَّ الْفَاسَ فِي الرَّأْسِ	702
21	أَضْبَطُ مِنْ عَائِشَةَ بْنِ عَثَمِ	709
22	اعْقِلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ	788
23	الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْأَيْتَةَ	808
24	عَلَبْتُهُمْ إِنِّي خُلِفْتُ نُسْبَةً	870
25	قَرَعَ طَنَابِيْبَ الْأَمْرِ	929
26	كُنْ عِصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا	973
27	كَلْبُ عَاسٍ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ رَابِصٍ	983
28	كَلْبُ اعْتَسَ خَيْرٌ مِنْ كَلْبِ رِبْضٍ	1004
29	مَنْ قَرَعَ بَابًا وَلَجَّ وَلَجٌ	1071
30	مَنْ أَجْدَبَ جَنَابَهُ انْتَجَعَ	1079
31	وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّكِيُّ	1153
32	هُمَا كَفَرَسِي رِهَانٍ	1180

3.6.5.22. Dalkavukluk

Mesellere göre dalkavuk kimsenin dürüstlüğü, dostluğu, ahlakı yoktur. Mesellerde dalkavukluğun insanın kötü özelliklerden biri olduğu anlatılsa da bazen de amaca ulaşmak için dalkavuk olmak gerektiği ifade edilir. Mesela, "دَاهِنٌ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ"¹⁹⁰ meseli insanı açık açık dalkavukluğa teşvik eder. İncelediğimiz eserde dalkavuklukla ilgili mesellerin sayısı 9'dur, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِلَّا حَظِيَّةٌ فَلَا أَلِيَّةٌ	17
2	أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ	21

¹⁹⁰ Kavga yapamazsan yağ çek.

3	جِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ	318
4	دَاهِنٌ إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ	436
5	دَهْنَتْ وَأَخْفَفَتْ	437
6	سَيْلٌ بِدِمْنٍ دَبَّ فِي ظِلَامٍ	574
7	عَيْنُكَ عِبْرَى وَالْفُؤَادُ فِي دَدِّ	787
8	مَأْرَبَةٌ لَا حَفَاوَةَ	1084
9	هُدْنَةٌ عَلَى دَخْنٍ	1200

3.6.5.23. Darlık-Genişlik

Geniş çöllerde yaşamayı tercih eden Arap toplumu dar yerlerden hep kaçır. Bu durum Arap mesellerinde de gösterilmiştir. Darlık-Genişlikle ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَضِيقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمْحِ	706
2	أَضِيقُ مِنْ نُخْرُوبِ	707
3	أَعْرَضَ تَوْبُ الْمَلْبَسِ	799
4	أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ	1174

3.6.5.24. Doğruluk

Mesellerde insanın her durumda doğruluğa dayanması, acı olsa bile doğru söz söylemek gerektiği belirtilir. Doğruluk Türk atasözlerine göre hak kapısıdır, Doğrunun yardımcısı da Allah'tır. Arap atasözlerine göre doğruluk izzettir, insan onunla yükselir, kim doğruluğa dayanırsa Allah'ın hesabından kurtarılır. Elimizdeki eserde doğrulukla ilgili derlenen mesellerin sayısı 7'dir. Bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكَذِبِ	81
2	صَدَقْتَنِي سِنَّ بَكْرِهِ	646
3	الصَّدْقُ فِي بَعْضِ الْأُمُورِ عَجْزٌ	656
4	الصَّدْقُ عِزٌّ وَالْكَذِبُ خُسُوعٌ	658
5	أَصْحُ مِنْ قَطَاةٍ	678
6	لَحِطُّ أَصْدَقٍ مِنْ لَفْظٍ	1040
7	مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا	1111

3.6.5.25. Döneklik

Bazı insanlar sürekli bir yerde durmayı menfatleri nerede olursa o tarafa yönelerek döneklik özelliğine sahip olurlar. Tezimizde döneklikle ilgili 5 mesel vardır, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزِلُ هَرْمُكَ	5
2	أَبُو رِيَّاحٍ	87
3	أَخْوَلُ مِنْ أَبِي بَرَّاقِشَ	374
4	طَيُّورٌ فَيُّورٌ	731
5	كُلُّ نِجَارٍ إِبِلٍ نِجَارُهَا	1000

3.6.5.26. Dua ve Beddua

Rahmeti görenler dua eder, mazlum olanlar beddua ederler. Bu iki karşıt davranış hemen hemen her zaman her toplumda bulunur. Araplar beğendikleri kişiye "لِلَّهِ دَرَّةٌ"¹⁹¹ derken istemedikleri birine "رَمَاهُ اللَّهُ بِدَاءِ الدُّنْبِ"¹⁹² derler. Aslında bunlar ve bunlara benzeyen deyimler ilk başta mesel değildi, fakat insanlar arasında fazlasıyla kullanılıncaya yayılıp mesel haline gelmiştir. Elimizdeki eserde dua veya beddua ile ilgili mesellerin sayısı 18'dir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَهَةٌ وَمِيهَةٌ	92
2	بِجَنِّهِ فَلْتَكُنِ الْوَجْبَةُ	136
3	بِالرِّفَاءِ وَالْبَيْنِ	142
4	بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاوِمِ التَّنُّورِ	158
5	تَرِيَتْ يَدَاهُ	203
6	دَعْوَا دَعْوَةَ كَوْكَبِيَّةٍ	422
7	رَجَمَ اللَّهُ النَّبَّاشَ الْأَوَّلَ	469
8	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَفْحَافِ رَأْسِهِ	479
9	رَمَاهُ اللَّهُ بِدَاءِ الدُّنْبِ	480

¹⁹¹ Allah ona iyilik versin!

¹⁹² Allah onu kurdun hastalığıyla vursun!

10	رَمَاهُ اللَّهُ بِأَخِي أَفُوسَ	509
11	رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ أَهْدَى إِلَيَّ غُيُوبِي	525
12	زَادَكَ اللَّهُ رَعَالَةً كُلَّمَا اِزْدَدْتَ مَنَالَةً	534
13	عَسَى الْغَوْبِرُ أَبْنُوساً	771
14	عَلَيْهِ الْعَفَارُ وَالِدَبَابُ وَسُوءُ الدَّارِ	813
15	فَاهَا لِفَيْكَ	916
16	قَبَّحَ اللَّهُ مِعْرَى خَيْرِهَا خُطَّةً	944
17	لِلَّهِ دَرَّةٌ	1049
18	هَبِيبَتْ وَلَا تَنْكِهِ	1194

3.6.5.27. Düşmanlık

Düşmanlık, Hz. Adem'in oğlu Kâbil'den başlayıp günümüze dek devam eden kötü özelliklerden biridir. Düşmanlar birbirlerine gazel okumazlar, tam tersi her anda birbirlerini öldürebilirler. Türk atasözlerinde düşmanın ne kadar tehlikeli olduğunu "su uyur, düşman uyumaz" atasözüyle gayet açık bir şekilde görebiliriz. Arap mesellerinde de düşmanlıkla ilgili meseller çoktur. Mesela, iki kişi arasında bir düşmanlık varsa onlara "بَيْنَهُمْ دَاءُ الصَّرَائِرِ"¹⁹³ meseli denilir. İncelediğimiz eserde düşmanlıkla ilgili şerh edilen mesellerin sayısı 11'dir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَيْنَهُمْ دَاءُ الصَّرَائِرِ	126
2	بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ ذَنْبُ الضَّبِّ	165
3	حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ	317
4	الْحَرْبُ بَيْنَهُمْ سَجَالٌ	332
5	سَوَاءٌ لَوَاءٌ	578
6	فِي قَلْبِهِ ضَبٌّ	915
7	اسْتَفْقَدَمْتُ رِحَالَتَكَ	937
8	اقْتُلُونِي وَمَالِكاً	949
9	لَيْسَتْ لَهُ جِلْدُ النَّمِرِ	1028
10	هُوَ أَرْزُقُ الْعَيْنِ	1192
11	هَدَمَةُ الثَّغْلَبِ	1199

¹⁹³ Aralarında eşlerin düşmanlığı var.

3.6.5.28. Eşitlik

Araplar iki veya daha çok şeyin eşit olduklarını görürlerse bu eşitliği gösteren meseller söylerler. Konuyla ilgili incelediğimiz mesellere göre insanlar arasında eşitlik olmaması gerekir, eğer olursa bu, herkesin helakine sebep olur. Eserde konuyla ilgili 6 mesel vardır, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	سَوَاسِيَّةٌ كَأَسْنَانِ الْحِمَارِ	576
2	لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	1043
3	الْمَالُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ شَقٌّ الْأُنْثَلَمَةُ	1105
4	مَا الْحَوَافِي كَالْقَلْبَةِ وَلَا الْخُنَازُ كَالشُّعْبَةِ	1107
5	وَقَعَا فِي عِكْمِي عَيْرٍ	1168
6	لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا	1233

3.6.5.29. Fırsatı Değerlendirmek

Fırsatlar her zaman ayağa gelmez, onun için her fırsatı zamanında değerlendirmemiz gerekir. Eğer fırsatları zamanında değerlendirmezsek zarara uğrayabilir veya en azında pişman olabiliriz. Elimizdeki eserde bu konuyla ilgili mesellerin sayısı 5'tir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِلَّا دَهٍ فَلَا دَهٍ	16
2	خُذْهُ وَلَوْ بِقُرْطَيْ مَارِيَةَ	392
3	سِرٌّ وَقَمَرٌ لَكَ	559
4	صَيْدُكَ لَا تُحْرِمُهُ	671
5	عَثَرْتُ عَلَى الْغَزْلِ بِأَخْرَةٍ فَلَمْ تَشْرُكْ بِنَجْدٍ قَرْدَةً	768

3.6.5.30. Fitne

Fitne, Arap toplumunda bulunan tehlikeli sorunlardan biri olduğu için edebiyatın bir parçası olan mesellere yansıtılmıştır. Tezimizde fitneye dair mesellerin sayısı 5'tir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ دَوَاءَ الشَّقِّ أَنْ تَحُوصَهُ	37
2	فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرِيَانُ	891
3	الكِلَابُ عَلَى البَقْرِ	1007
4	وَقَعَ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٌ	1148
5	هُوَ ثَالِثَةُ الأَثَافِي	1188

3.6.5.31. Gereksiz Konuşmak

Gereksiz konuşmak daima hoş gitmeyen davranışlardan biridir. Mesellere göre insan fazla konuşmamalı, dil sürçmelerine mümkün mertebe düşmemelidir, çünkü insan diline hakim olmazsa istenmeyen sonuçlarla karşılaşır. Onun için insan konuşmak yerine susmayı tercih ederse asla pişman olmaz. Mesellerin hikâyelerine bakıldığında hep boş konuşanların bir şekilde rezil oldukları, susmayı tercih edenlerin de takdir aldıkları görülmektedir. Elimizdeki eserde konuya dair mesellerin sayısı 20'dir, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِيَّاكَ وَالخَطْبِ فَإِنَّهَا مَشَوَارٌ كَثِيرُ العِثَارِ	51
2	إِنَّ البِلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالمَنْطِقِ	103
3	بِلَاءُ الإنسانِ مِنَ اللِّسَانِ	146
4	ذُرِّي دُبُسُ	438
5	رُبَّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْنِي	520
6	رُبَّ رَأْسٍ حَصِيدٌ لِلسَّانِ	521
7	سَكَتَ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا	556
8	أَشْأَمُ كُلِّ امرئٍ بَيْنَ فِكْئِهِ	617
9	الصَّمْتُ يَكْسِبُ أهْلَهُ المَحَبَّةَ	648
10	الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ	659
11	ضَرْبُ اللِّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ	695

12	طَعْنُ اللِّسَانِ كَوَخْرِ السِّنَانِ	727
13	طَرَفُ الفَتَى يُخَيْرُ عَنْ لِسَانِهِ	739
14	أَقْرَّ صَامِتٌ	960
15	كَالْمُهَدَّرِ فِي العَنَّةِ	1002
16	لكلِّ ساقِطَةٍ لاقِطَةٌ	1031
17	المِكَتَارُ كخاطِبِ اللَّيْلِ	1114
18	ما نَدَمَ من سَكَتِ	1118
19	اسْتَنَوَقَ الجَمَلُ	1136
20	لا تَهْرَفْ بما لا تَعْرِفُ	1215

3.6.5.32. Güzel Ahlak

Mesellere göre insanların daima asâlet, haya, merhamet, şefkat, gülieryüz, insanları mutlu etmeye çalışmak, nimetlere şükür, musibetlere sabretmek, hak yolunda durmak, bâtıla karşı çıkmak, haramlardan kaçıp helal olanları aramak gibi iyi ve güzel ahlaklara sahip olması gerekir. Mesela, "Kâmil câhil, ahlâksız âlimden yeğdir" Türk atasözünde ahlaklı cahilin edepsiz âlimden daha üstün olduğu ifade edilir. Buna yakın "أَدَبُ المَرْءِ خَيْرٌ" ¹⁹⁴ Arap meselinde insanın edebinin altından daha hayırlı olduğu beyan edilir. Elimizdeki eserde güzel huylarla ilgili 32 mesel bulunmaktadır, bu mesellari şöyle sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَدَبُ المَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ	27
2	بَشَاشَةُ الوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ	145
3	تَصَامَمَ الحُرُّ إِذَا سَنَّ القَدَعَ	221
4	تُخْبِرُ عَنْ مَجْهُولِهِ مِرْآةُهُ	226
5	تَوْفَرُ وَتُحَمَدُ	230
6	تَوْفَرِي يَا زَلْزَةَ	231
7	تَمَسَّكَ بِحَرْوِكَ حَتَّى تُدْرِكَ حَقْلَكَ	241
8	الْحَلِيمُ مَطِيئُهُ الجَهُولُ	320
9	الحَقُّ أُنْبَلَجُ وَالبَاطِلُ لَجَلَجُ	352
10	أَحْلَمُ مِنَ أَحْنَفَ	365
11	أَحْمَى مِنَ مُجِيرِ الجَرَادِ	370

¹⁹⁴ Kişinin ahlakı onun altından daha iyidir.

12	أَحْنُ مِنْ شَارِفٍ	372
13	أَحْلَمُ مِنْ فَرْخِ عَقَابٍ	376
14	الْخَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا	383
15	خَلَاؤُكَ أَقْنَى لِحَيَاتِكَ	390
16	خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الْفَاجِرِ	396
17	دَرَبِ الْبَهْمِ بِالرَّمِّ	434
18	الرَّفْقُ يُنْمِنُ وَالْخُرْقُ شُؤْمٌ	513
19	أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ	590
20	أَشْكُرُ مِنْ بَرَوَقَةٍ	635
21	ضَعِيفُ الْعَصَا	699
22	طَعْمُ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ	734
23	الاعْتِرَافُ يَهْدِمُ الاعْتِرَافَ	832
24	أَعْطَفُ مِنْ أُمَّ إِحْدَى وَعِشْرِينَ	857
25	الْفَحْلُ يَحْمِي شَوْلَهُ مَعْقُولاً	888
26	قَيْدَ الْإِيْمَانِ الْفَتَكَ	956
27	كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ	995
28	كُلُّ امْرِئٍ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ	997
29	وَأَنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ	1167
30	هَذَا حَيَاءٌ مَارِخَةٌ	1178
31	هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ	1186
32	أَهْوَنُ مَرْزُوقَةٍ لِسَانَ مُمِخٌ	1201

3.6.5.33. Güzellik

Mesellerde yıldızlar, ağaçlar, güneş, ay gibi unsurların güzelliğinden söz edilirken kadının güzelliği de unutulmamıştır. Arap toplumunda bir nesnenin diğerinden daha güzel olduğu görünürse " في القَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَأُ مِنْهُ " ¹⁹⁵ meseli söylenir. Mesellere göre güzellik nimettir, güzellerle yaşamak isteyen de para harcaması gerekir. Elimizdeki eserde güzelliğe dair 17 mesel bulunmaktadır, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْمَنَاحِيخَ خَيْرُهَا الْأُبْكَارُ	7
2	أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُجَارِهَا	66
3	أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ	178

¹⁹⁵ Ay ışıklı, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

4	أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ	368
5	أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ	379
6	أَحْسَنُ مِنَ الدُّمَيَّةِ وَمِنَ الزُّوْنِ	380
7	السُّرُورُ تَوْقِيْعٌ جَائِزٌ وَأَمْرٌ نَافِذٌ	555
8	شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ	616
9	أَطِيبُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا	748
10	أَطِيبُ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ	749
11	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْبَارِقِ	840
12	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْحَشْرَجِ	841
13	أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيْعَةِ	846
14	فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ مِنْهُ	889
15	أَلْدُّ مِنْ زَيْدِ بَرْبٍ	1055
16	أَلْدُّ مِنْ زَيْدِ بِنْرِسِيَانِ	1056
17	مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا	1086

3.6.5.34. Haddi Aşmak

Mesellere göre insan, hayatının bütün alanlarında haddini aşmamaya dikkat emtelidir. Arap toplumunda birinin bir konuda zararı uzun sürerse veya dayanılmayacak derecede kötülük ederse ona "بَلَغَ السَّكِّينُ الْعَظْمَ"¹⁹⁶ meseli denilir. Elimizdeki eserde bu konuyla ilgili 22 mesel vardır, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَلَغَ السَّكِّينُ الْعَظْمَ	132
2	بَلَغَ السَّيْلُ الرَّبِّي	140
3	بَلَغَ مِنْهُ الْمُخَنَّقُ	163
4	جَاوَزَ الْحَزَامُ الطُّبَيْيْنَ	266
5	جَرَى الْوَادِي فَطَمَّ عَلَى الْقَرِيَّ	269
6	حَلَبَتْ صُرَامُ	333
7	أَدَقُّ مِنْ حَيْطِ بَاطِلِ	443
8	أَدَقُّ مِنَ الشُّحْبِ	444
9	ارْقَا عَلَى ظَلْعِكَ	490
10	أَرْقُ مِنْ رَقْرَاقِ	528

¹⁹⁶ Bıçak kemiğe dayandı.

11	أَرْقُ مِنْ الْعِرْقِيِّ	529
12	أَرْقُ مِنْ رِذَاءِ الشُّجَاعِ	531
13	أَرْقُ مِنْ رِيقِ النَّحْلِ	532
14	الرِّبَاذَةُ فِي الْحَدِّ نُقْصَانٌ مِنَ الْمَحْدُودِ	541
15	اسْتَنْتِ الْفَصَالَ حَتَّى الْقَرْعَى	560
16	اطْمَئِنِّي عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ	736
17	قِي عَلَى ظَلْعِكَ	933
18	انقطع السَّلا فِي الْبطن	938
19	قَدْ بَلَغَ الشَّيْطَانُ الْوَرَكَيْنِ	961
20	مَا يَجْعَلُ قَدَّكَ إِلَى أُدِيمِكَ	1066
21	مَنْ حَفَّنَا أَوْ رَفَّنَا فَلْيَقْتَصِدْ	1074
22	يَسَازُ الْكَوَاعِبِ	1251

3.6.5.35. Hedef

Her insanın hayatında bir hedef olmalıdır. Hedefsiz bir insan değersiz yaşar. Mesellere göre insanların hedefe ulaşabilmesi için uğraşması gerekir, unutmayalım ki hedefe yaklaşınca zorluklar veya engeller daha çok olur, onun için hedefe giden yolda her türlü sıkıntıya dayanmalıdır. Elimizdeki eserde hedefe ulaşmak veya ulaşamamakla ilgili mesellerin sayısı 20'dir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَاتَتْ بِلَيْلَةَ حُرَّةٍ	144
2	تُبَلِّغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ	200
3	جَعَلْتَهُ نُصَبَ عَيْنِي	270
4	أَحْبَبْتُ مِنْ صَبِّ	381
5	خَبِطَهُ خَبِطَ عَشْوَاءَ	391
6	شَيْئًا مَا يَطْلُبُ السَّوْطُ إِلَى الشَّقْرَاءِ	597
7	أَصَابَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ	652
8	أَصْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ	673
9	ضَعِ السَّهْمَ عَلَى كَيْدِ الْقَوْسِ	703
10	اطْلُبْ تَطْفُرُ	730
11	أَكْرَمْتَ فَارْتَبِطُ	987

12	كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْرِ عِنْدِي غَيْرُهُ	1003
13	أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا	1006
14	لَيْسَ فِي الْعَصَا سَيْرٌ	1036
15	لَقَيْتُهُ صَكَّةَ عُمِّي	1046
16	لَقَيْتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ	1050
17	لَقَيْتُهُ أُذُنِي دَنِي	1051
18	أَمْرَعْتَ فَاَنْزِلْ	1088
19	أَنْجَدَ مِنْ رَأَى حَصْنًا	1141
20	يُبْلَغُ الْخَصْمُ بِالْقَضْمِ	1238

3.6.5.36. Hile

Mesellere göre hile insanın en kötü özelliklerinden biridir, hileli işlere başvurmak yanlışır, bunu yapanlar da cezasını çekerler. Türkler hileci hakkında "Hile ile iş gören, mihnet ile can verir" meselini söylerler. Araplar buna katılsa da "إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاحْتَلِبْ"¹⁹⁷ meseliyle insanın bazen de hedefe ulaşabilmesi için hileli işlere başvurması gerektiğini ifade ederler. Elimizdeki metinde hile, hileci, hilecilikle ilgili mesellerin sayısı 16 meseldir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاحْتَلِبْ	29
2	إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّيِّ بِاللَّبَنِ	69
3	تَحْسِبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بِأَحْسَنُ	207
4	تَلْبِدِي تَصِيدِي	235
5	جَالِيي أَجَالِكَ فَالْدَمْسُ مِنْ فِعَالِكَ	286
6	الْحَزْبُ خُدْعَةٌ	346
7	خَامِرِي أُمَّ عَامِرٍ	384
8	حَشَّ ذُؤَالَةَ بِالْحِبَالَةِ	401
9	أَخْدَعُ مِنْ صَبِّ	410
10	ذُهُ دُرَيْنِ سَعْدُ الْقَيْنِ	431
11	أَرْوَعَانًا يَا تُعَالِ وَقَدْ عَلَقْتَ بِالْحِبَالِ؟	497
12	صَرَبَةٌ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ	692
13	صَرَبَ أَحْمَاسًا لِأَسْدَاسٍ	701
14	فَلَانٌ مُخْرَنْبِقٌ لِسَبَاعِ	886

¹⁹⁷ Eğer yenemezsen kazanmak için hile yap!

15	قَدْ عَلَقْتُ دَلْوَكِ دَلْوِ أُخْرَى	947
16	مَنْ يَأْتِ الْحَكْمَ يَفْلُجْ	1096

3.6.5.37. Hüzün

Değerli birini kaybeden, hedefine ulaşamayan, hayal kırıklığına uğrayan ve mutlu olamayan herkes hüzünlü yaşar. Bu durum mesellerde de ifade edilmiştir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	تَذَكَّرْتُ رَبِّيَّ صَبِيًّا فَبَكَتْ	236
2	حَالِ الْجَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ	316
3	أَحْرُ مِنْ دَمْعِ الْمُقْلَاتِ	369
4	اسْتَرَّاحَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ	517
5	رُبَّ حَالٍ أَفْصَحَ مِنْ لِسَانٍ	524
6	أَصَبُ مِنَ الْمُتَمَنِّيَةِ	684
7	عَجَّعَ لِمَا عَصَتْهُ الطَّعَانِ	833
8	كَالْمَرْبُوطِ وَالْمَرْعَى خَصِيْبِ	975
9	كَفَا مُطْلَقَةً تَنْفُتُ الْيَرْمَعِ	985
10	أَلْهَفُ مِنْ مُعْرِقِ الدُّرِّ	1058
11	أَلْهَفُ مِنْ قَضِيْبِ	1060
12	أَلْهَفُ مِنَ ابْنِ السَّوْءِ	1061
13	لَا بُدَّ لِلْمَصْدُورِ أَنْ يَنْفُتَ	1219
14	لَا عِطْرَ بَعْدَ عَرُوسِ	1221

3.6.5.38. İmkansızlık

Mesellerde bazı işlerin yapılmasının neredeyse imkânsız olduğu ifade edilir. İncelediğimiz eserde imkânsızlıkla ilgili mesellerin sayısı 10'dur, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَيُّنَ الثُّرَيَّا مِنْ يَدِ الْمُتَسَاوِلِ	99
2	تَسْأَلُنِي بِرَأْمَتَيْنِ سَلْجَمًا	213
3	حَتَّى يَرْجِعَ السُّهُمُ عَلَى فُوقِهِ	319

4	طَلَبَ الْأُبْلَقَ الْعُقُوقَ	717
5	عَاطٍ بَغِيرِ أَنْوَاطٍ	781
6	كَلَّفْتَنِي بَيْضَ السَّمَائِمِ	990
7	لَا آتِيكَ سِنَّ الْجِسْلِ	1210
8	لَا آتِيكَ أَوْ يُرُوبَ الْقَارِطَانِ	1222
9	لَا آتِيكَ مِعْزَى الْفِرْزِ	1224
10	لَا حَتَّى يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ	1226

3.6.5.39. İntikam

Mesellerde bazı insanların birini kaybettikleri için intikama kalktığı, bazılarının intikamına ulaşırken bazılarının ise yorulup ulaşamadığı ve bazılarının sadece tehditle yetindiği ifade edilmiştir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنَارُ مِنْ قَصِيرٍ	258
2	لَأُلْحِقَنَّ حَوَاقِنِكَ بِدَوَاقِنِكَ	1023
3	لَأَضْمَنَّكَ ضَمَّ الشَّنَاتِرِ	1048
4	أَوْذَى دَرَمٍ	1163

3.6.5.40. İstişare

Her insan, hayatında bir konuda danışacak birini arar. Mesellere göre bir işe, özellikle de önemli ise, başlamadan önce tecrübelilere istişare etmemiz gereklidir. İstişare eden hep başarılı olur, kaybetmez, istişare etmeyen ise sadece kendi fikriyle yürüyüp helak olur. Çalıştığımız eserde danışmaya dair 6 mesel vardır, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	جُحَيْشٌ وَخِدِهِ	280
2	أَجْنَاؤُهَا أَبْنَاؤُهَا	292
3	عِلْمَانِ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ	789
4	مَنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ	1065
5	مَا هَلَكَ امْرُؤٌ عَنْ مَشُورَةٍ	1109

3.6.5.41. İtap

Paylama veya azarlama anlamlarına gelen itap mesellere göre insanın güzel davranışlarından olup ne olursa olsun her daim kinden daha iyi bir davranıştır. İncelediğimiz eserde itapla ilgili sadece 2 mesel vardır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	ظَاهِرُ الْعِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ	761
2	الْعِتَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ	825

3.6.5.42. İyiliğe Kötülük

Arap ve Türk atasözlerinde iyiliğin öneminden ne kadar bahsedilse de bazı insanların gördükleri iyiliğe kötülükle karşılık verdikleri ifade edilmiştir. Mesela, "Besle kargayı, oysun gözünü" Türk atasözü ve "أُرِيدُ جِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي"¹⁹⁸ Arap meseli bazı insanların iyilik yapanlara kötülükle karşılık verdiklerini vurgularlar. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller aşağıdaki tabloya şöyle aktarılabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ	208
2	أَحْشُكَ وَتَرَوْتَنِي	329
3	خَيْرٌ حَالِيكَ تَنْطَحِينَ	402
4	أُرِيدُ جِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي	514
5	رُبَّ مُسْتَعْزِرٍ مُسْتَبْكِي	516
6	عَافِيكُمْ فِي الْقَدْرِ مَاءٌ أَكْدَرُ	783
7	عَارِيَةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا ذَمًّا	818
8	كَلْبٌ طَسَمَ	980
9	كَالْعَاطِفِ عَلَى الْعَاصِ	996
10	لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي	1024
11	مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبٌ صَحْرٍ	1082

¹⁹⁸ Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek istiyor.

12	يَجْرِي بُلَيْقٌ وَيَنْدُمُ بُلَيْقُ	1241
13	يُضْرَبُ الثَّوْرُ لَمَّا عَاقَهُ الْبَقْرُ	1242
14	يَأْكُلُهُ بِضْرُسٍ وَيَطْوُهُ بِظَلْفٍ	1249

3.6.5.43. İyilik

İyilik yapmak, Arap ve Türk atasözlerinde insanın güzel özelliklerinden biridir. İnsanın hayatında hep iyilik yapması, diğer insanların iyiliği için de her türlü iyiliği sunması gerekir. Unutmayalım ki iyilik yapan iyilik bulur. Arap mesellerinde iyilikle ilgili meseller oldukça fazladır, Hâmid Efendi kendi eserinde iyilikle ilgili 28 mesel şerh etmiştir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ	23
2	أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوْأَةُ	28
3	إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ	33
4	أَوَّلُ الصَّيْدِ فَرْعٌ	108
5	أَبْرٌ مِنَ الْعَمَلِ	173
6	أَتْبَعَ الْفَرَسَ لِجَامِهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامِهَا أَوْ الدَّلْوَ رِشَاءِهَا	205
7	تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ	209
8	الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَاتِ	357
9	أَحْسَنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ	358
10	ادْفَعْ الشَّرَّ بَعُودٍ أَوْ عَمُودٍ	426
11	الدَّالُّ عَلَى خَيْرٍ كَفَاعِلُهُ	430
12	الرَّيْتُ فِي الْعَجِينِ لَا يَضِيغُ	535
13	سَبَقَكَ بِهَا عَكَاشَةٌ	579
14	صُبَابَتِي تُرْوِي وَلَيْسَتْ عَيْلًا	670
15	الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُصْطَادُ	723
16	أَطْعِمَ أَخَاكَ كُشْيَةَ الضَّبِّ	726
17	عَوْدٌ يُعَلِّمُ الْعَنْجَ	766
18	الْعَوْدُ أَحْمَدُ	767
19	أُغْلِلْ تَخْطُبُ	786
20	عَادَ الْغَيْثُ عَلَى مَا أَفْسَدَهُ	792
21	فِي الْخَيْرِ لَهُ قَدَمٌ	902
22	كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا	981
23	الْحِمُّ مَا أَسْدَيْتَ	1030

24	لَحْفَنِي فَضْلَ لِحَافِهِ	1038
25	مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءَ	1062
26	مُحْسِنَةٌ فَهَيْلِي	1099
27	مَا يُشَقُّ غَبَارُهُ	1100
28	لَا تَمْسِكْ مَا لَا يَسْتَمْسِكُ	1232

3.6.5.44. Kanaat

Kanaat, yaşam şartlarına rıza göstermek, elde olanla yetinmek ve başkalarının haklarına göz dikmemektir. Türk atasözlerine göre kanaat bir servettir. Arap atasözlerine göre kanaat sahibi üzülmaz. İnsan elindeki rızkı az olsa bile kabul etmelidir, çünkü insan azı kabul etmezse çoğu da alsa asla kanaat etmez. İncelediğimiz eserde kanaatle ilgili mesellerin sayısı 20'dir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ	115
2	رَأْسُ بَرَأْسٍ وَزِيَادَةُ خَمْسِمَائَةٍ	166
3	تَجَمَّلِي تَعَفَّفِي	242
4	الْجَحْشَ لَمَّا فَاتَكَ الْأَعْيَارُ	291
5	رُبَّ فَرَسٍ دُونَ السَّابِقِ	472
6	رَضِيْتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ	484
7	أَرْضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّغْلِيْقِ	498
8	رَكِبَ ذَنْبَ الْبَعِيرِ	507
9	أَرْضَ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ	512
10	سِدَادٌ مِنْ عَوَزٍ	550
11	شَرُّعَكَ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ	599
12	ظَمًا فَادِحٌ خَيْرٌ مِنْ رِيٍّ فَاصِحٍ	759
13	عَيْرٌ بَعِيرٌ وَزِيَادَةُ عَشْرَةٍ	770
14	اسْتَعْنَتِ الشُّوكَةُ عَنِ التَّنْقِيحِ	874
15	الْفِرَارُ بِقِرَابِ أَكَيْسٍ	912
16	لَمْ يُحْرَمِ مَنْ فُصِدَ لَهُ	1017
17	لَيْسَ الرَّيُّ عَنِ التَّشَافِّ	1026
18	لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ	1027

19	الماشُ خَيْرٌ من لاشٍ	1077
20	لا غمَّ للقانع	1216

3.6.5.45. Kaybetmek

Hayatına önem vermeyen çok şey kaybeder. İnsanın kaybettiklerini yeniden elde etmesi güç olduğu gibi bozduklarını yeniden tamir etmesi de güçtür. Bütün toplumlarda özellikle de Arap toplumunda kaybeden kimse her türlü eleştiriye maruz kalıp olumsuz bir mesel haline gelebilir. İncelediğimiz eserde malı, hak yolu ve özel şeyleri kaybetmekle ilgili mesellerin sayısı 24'tür. Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أنت كصاحبة النعام	36
2	إنك تهدي الضالَّ ولا تهدي المتضالَّ	97
3	أخذوا طريق الغنصليين	98
4	أتبُّ من أبي لهبٍ	246
5	أخسرُّ من حمالة الخطبِ	412
6	رجع بخفي حنينٍ	467
7	إزددت رُغمًا ولا تُدرِك رُغمًا	537
8	سرق السارق فانتحر	571
9	أسقط العشاء على سرحانٍ	572
10	شرُّ الرأيِ الدبريِّ	613
11	ضالُّ ضريصٌ نفقه	688
12	صيّعت البكارَ على طحالٍ	697
13	أضيعُ من قمر الشتاءِ	708
14	أضيعُ من دم سلاعٍ	710
15	أضلُّ من مؤودةٍ	711
16	أضلُّ من قارظ عنزةٍ	712
17	أضلُّ من ولد البرئوع	713
18	أضلُّ من سارق المغزل	714
19	أضلُّ من سنانٍ	715
20	في الصيفِ صيّعت اللبن	881

21	قَدْ أَخْطَأَ نَوَاهُ	955
22	كَأَلْكَأَبِ عَارَهُ طُفْرُهُ	979
23	وَآ حَرْزَا وَأَبْتَعِي النَّوَافِلَا	1147
24	الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ	1165

3.6.5.46. Kaza ve Kader

Mesellere göre hayattaki olayların insandan değil Allah tarafından olduğuna inanmalıyız. İnsan kabul etse de etmese de Allah'ın takdiri olacaktır ve insan ne olursa olsun takdîr-i ilâhînin karşısına çıkmamalıdır. Mesel kitaplarında kaza ve kadere dair mesellerin hikayelerine bakıldığında bazı insanların sabır gösterirken bazılarının ise Himâr bin Muveyli gibi Allah'a karşı çıktığı görülmektedir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 4'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ لِلَّهِ جُنُوداً مِنْهَا الْعَسَلُ	9
2	إِنَّ الشَّقِيَّ وَأَفْدُ الْبِرَاجِمِ	14
3	تَجْرِي الرِّيَاحُ بِمَا لَا تَشْتَهِي السُّفُنُ	204
4	رُبَّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ	485

3.6.5.47. Kibir-Tevazu

Mesellere göre kibir iyi insana yakışmaz, kibirli olanlar muhakkak zalim olurlar. Kibirli insan, davranışıyla insanları kendisine düşman eder. Tevazu ise insana yakışır, onun sahibi insanların gözünde yükselir, gönüllerde yer alır. İncelediğimiz eserde kibir-tevazu konularına dair mesellerin sayısı 10'dur, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتٌ فِي الْمَاءِ	41
2	إِذَا تَرَضَّيْتَ أَخَاكَ فَلَا أَخَا لَكَ	93
3	تَوَاضَعُ الْمَرْءُ بِكُرْمِهِ	210
4	ثَمَرَةُ الْعُجْبِ الْمَمَّقُتُ	255
5	أَرْهَى مِنْ غُرَابٍ	547
6	أَطْرَقَ كَرَا إِنْ النَّعَامَ فِي الْقَرْيِ	721

7	طَمَحَ مِرْتَمُهُ	728
8	الْكَبِيرُ قَائِدُ الْبُغْضِ	992
9	أَكْسَفْنَا وَإِمْسَاكَ	1008
10	مَنْ يَبِغِ فِي الدِّينِ يَصْلَفْ	1076

3.6.5.48. Komşuluk

Türklerin "Ev alma komşu al" ve Arapların "الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ"¹⁹⁹ atasözlerinden hareketle her iki toplumda komşuluğun ne kadar önemli olduğu anlaşılır. İnsan bu hayatta kimin yanında yaşayacağına dikkat etmeli yoksa istemediği sonuçlarla karşılaşmak zorunda kalır. İncelediğimiz eserde komşuluğa dair mesellerin sayısı 5'tir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بِعْتُ جَارِي وَلَمْ أَبِغِ دَارِي	141
2	الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ	273
3	جاورينا وأخبرينا	285
4	أهد لي جارك الأذننى لا يقلك الأقصى	1195
5	لا يتفقك من جار سوء توق	1213

3.6.5.49. Korkaklık

Korkaklık insanın kabul edilemeyen çirkin özelliklerinden biridir. Mesellere göre korkak olan kimsenin sonu ölümdür, onun için korkmasına gerek yoktur. Araplar şu "مَرَّةٌ الْجُبْنُ لَا رَيْحَ وَلَا خَشْرٌ"²⁰⁰ meseliyle korkaklığın bir kazancı veya ziyanı olmadığını beyan ederlerken Türkler de "korkak bezirgân ne kâr eder ne ziyan" atasözüyle korkak tüccârın kendisini zarardan korusa bile kazanç sağlayamayacağını vurgular. İncelediğimiz eserde korkaklıkla ilgili mesellerin sayısı 23'tür, bu meselleri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْجَبَانَ خَشْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ	38
2	البؤصُ بالتؤوصِ	153

¹⁹⁹ Önce komşu sonra ev.

²⁰⁰ Korkaklığın ne faydası ne de zararı var.

3	بَصْبِصْنِ إِذْ حُدَيْنَ بِالْأَذْنَابِ	169
4	تَفَرَّقُ مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفْرُسُ الْأَسَدِ الْمُشَبِّمِ	214
5	ثَمَرَةُ الْجُبْنِ لَا رَيْحَ وَلَا خُسْرَ	252
6	جَاءَ يَضْرِبُ أَصْدَرِيهِ	260
7	جَلَبَتْ جَلْبَةً ثُمَّ أَقْلَعَتْ	279
8	أَجْبِنُ مِنَ الْمُنْزُوفِ ضَرْطاً	296
9	أَجْبِنُ مِنْ صِفْرِدِ	297
10	أَجْبِنُ مِنْ صَافِرِ	302
11	أَجْبِنُ مِنْ كَرْوَانِ	305
12	أَجْبِنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ	306
13	أَجْبِنُ مِنْ هِجْرَسِ	307
14	دَرَدَبَ لَمَّا عَصَّه النَّقَافُ	421
15	دَهْوَرَ نَبِحاً وَاسْتَه مُبْتَلَّةً	440
16	أَشْرُدُ مِنْ خَفِيدِ	634
17	صُلْتُ عَلَى الْأَسَدِ وَبُلْتُ عَنِ النَّقْدِ	664
18	ضَرْطٌ ذَلِكَ	704
19	الْعَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمَكْوَاةُ فِي النَّارِ	784
20	أَغِيرَةٌ وَجَبْنًا	875
21	أَفْشَعَرْتُ مِنْهُ الدَّوَابَّ	952
22	كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمُؤَغَرَ	988
23	لَيْسَ يَلَامُ هَارِبٌ مِنْ حَتْفِهِ	1042

3.6.5.50. Kötü Ahlak

Mesellere göre arsızlık, küstahlık, zina, haset, dolandırıcılık, hırsızlık, sahtekarlık, sihirbazlık gibi kötü huylara sahip olanlar bütün toplumlarda hiç bir zaman kabul görmemiştir. Çünkü ahlakı bilmeyen her türlü kötülüğü yapar, hatta Araplar bu konuda "

"²⁰¹يركب الحرام من لا حلال له" meseliyle helal olanları tanımayan kimsenin her türlü harama

bulaşmaya hazır olduğunu ifade eder. Ahlak, bir toplumun gelişmesi için gayet önemlidir. "Ahlâksız millet, evlâtsiz evdir" Türk atasözüne göre toplumun ahlakı olmadan bir değeri olmaz. Elimizdeki eserde güzel ahlakı kötü ahlaklardan ayıran Hâmid Efendi bu kötü huylarla ilgili 49 mesel derleyip şerh etmiştir. Bu meselleri şu tabloda göstermek mümkündür:

²⁰¹ Helali olmayan harama biner.

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّهُ لَنَدِبُ عَقَارِيَهُ	6
2	إِخْدَى حُطَيَاتِ لُقْمَانَ	35
3	أَكْلًا وَذَمًّا	62
4	ابْنُ زَيْنَبٍ بَرِيَّتٍ	89
5	بِكُلِّ وَاذٍ بَنُو سَعْدٍ	126
6	بَالَ حِمَارٍ فَاسْتَبَالَ أَحْمِرَةً	168
7	تَقَلَّدَهَا طُوقَ الْحَمَامَةِ	234
8	أَثْقَلُ مِنَ الْكَانُونِ	257
9	جَزَاءُ سِنِمَارٍ	287
10	أَجْرٌ مِنْ دُقَّةٍ	309
11	اِخْتَلَبَ فِرْزُوهُ	349
12	أَحْشَفًا وَسُوءَ كَيْلَةٍ	354
13	حَصَلَةٌ تَعْيِيهَا رِضُوفٌ	404
14	حَطِيطَةٌ فِيهَا كِلَابٌ شُغْرٌ	405
15	أَخْبَثُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْمٌ	408
16	أَحْنَثُ مِنْ دَلَالٍ	413
17	أَحْبَثُ مِنْ ذَنْبِ الْعَصَا	418
18	رِجَالًا مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعُ مِنْ رِجْلِي مُؤَدِّ	473
19	رَمْتَنِي بِدَائِيهَا فَانْسَلْتُ	477
20	رَجَعَ عَلَيَّ حَافِرَتِهِ	488
21	أَزْنِي مِنْ فَرْدٍ	545
22	أَزْنِي مِنْ سَجَاحٍ	546
23	أَزْنِي مِنْ صَيُونٍ	548
24	سَمْنُكُمْ فِي أَدِيمِكُمْ	562
25	سَمْنُ كَلْبِكَ يَا كَلْبُكَ	564
26	سَبَكَ مَنْ بَلَّغَكَ	565
27	أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانَ	587
28	أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةٍ	588
29	أَسْلَطُ مِنْ سِلْقَةٍ	589
30	شَمَّ حِمَارَهَا الْكَلْبُ	619
31	صَبَعَتْ لِي إِصْبَعَكَ الْعَمَّالَةَ	662
32	طَرِافَةٌ يُوَلِّعُ فِيهَا الْفُعْدُدُ	737
33	ظَلَمْتُ رُؤُومَ خَيْرٍ مِنْ أُمَّ سَوُومٍ	757
34	عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ	772
35	عَادَتْ لِعَتْرَتِهَا لُمَيْسُ	800

36	فِي اسْتِيهَا مَا لَا تَرَى	905
37	فَلَانٌ يَسْتَطْبُ عَلَى عَيْسَى بْنِ مَرْيَمَ	907
38	أَقْوَدُ مِنْ ظُلْمَةٍ	963
39	أَفْبَحُ مِنْ قَوْلِ بِلَا فِعْلٍ، وَ"مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ" وَ"مِنْ نَيْهِ بِلَا فَضْلٍ"	966
40	كُلُّ كَلْبٍ بِنَايِهِ نَبَّاحٌ	978
41	كُسَيْرٌ وَعُؤَيْرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ	989
42	أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ	1016
43	أَلْوَطُّ مِنْ رَاهِبٍ	1057
44	أَلْوَطُّ مِنْ دُبِّ	1059
45	هُوَ مُحْتَرِسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَهُوَ حَارِسٌ	1197
46	لَا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ	1217
47	لَا يَعْجِزُ مَسْنُكَ السُّوءِ عَنْ عَرَفِ السُّوءِ	1228
48	يَكْسُو النَّاسَ وَاسْتُهُ عَارِيَةٌ	1246
49	يَرْكَبُ الْحَرَامَ مِنْ لَا حَلَالَ لَهُ	1247

3.6.5.51. Kötülük

Şer anlamına gelen kötülük insanın olumsuz özelliklerinden biridir. Kötü insan hem kendisi hem de yaşadığı toplum için zararlıdır. Kötülük, "Bir kötünün yedi mahalleye zararı dokunur " Türk atasözünde beyan edildiği gibi geniş çevrelere ulaşır. Onun için mesellerde kötülük yapmamak gerektiği herkese öğütlenmektedir. Araplar kötülüğü akrebe benzetir ve bir kavim veya herhangi bir kimseden şer geldiğinde " سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادِعُهُمْ " ²⁰² meselini zikrederler. Yahut şerri dişli bir hayvana benzeterek " شَرُّ أَهْرٍ دَا نَابٍ " ²⁰³ meselini söylerler. Hayatında kötülükten sakınmaya çalışan Âsımzâde Hâmid kendi eserinde bu konuyla ilgili 16 mesel derleyerek şerh etmiştir. Derlediği meselleri aşağıda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْهَوَانَ لِلنَّيْمِ مَرَامَةٌ	30
2	بَاءَتْ عَرَاؤُ بَكْحَلٍ	147
3	الْبُسْتَانُ كُلُّهُ كَرْفَسٌ	152

²⁰² Onların akrepleri bize geldi.

²⁰³ Dişli şer hırladı.

4	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ	162
5	رِيحٍ حَزَا فَالْتَجَا	508
6	رُبَّ لَائِمٍ مَلِيمٍ	510
7	السَّبَابُ يُهَيِّجُ اللَّطَامَ	570
8	سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادِعُهُمْ	575
9	شَرُّ أَهْرَ ذَا نَابٍ	598
10	أَشْرَى الشَّرِّ صِغَارُهُ	625
11	صُمِّي ابْنَةُ الْجَبَلِ	647
12	صُعْرَاهَا مَرَاهَا	665
13	أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْحَرْبَاءِ	682
14	ظِلُّ الشَّيْطَانِ	760
15	عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاقِشُ	775
16	أُعْيَيْتَنِي بِأَشْرٍ فَكَيْفَ بَدْرُدِرٍ	801

3.6.5.52. Kuvvet

Arap toplumunda biri zayıfken birden güçlü olursa ona "إِسْتَيْسَتِ الْعَنْزُ"²⁰⁴ meseli denilir.

Ayrıca, kendi yükünden fazlasını taşıyabilene "أَقْوَى مِنْ نَمْلَةٍ"²⁰⁵ meseli de söylenir.

Elimizdeki eserde kuvvete dair mesellerin sayısı 8'dir, bu meseller şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَخُ بِالْحَدِيدِ	24
2	إِنْ كُنْتَ رِيحًا فَقَدْ لَأَقَيْتَ إِعْصَارًا	25
3	تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَقُ	211
4	إِسْتَيْسَتِ الْعَنْزُ	223
5	خَذَ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءُ	400
6	الدَّهْرُ أَرْوَدُ مُسْتَبِدٌّ	439
7	أَطْرَى أَوْ طَرَى فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ	724
8	أَقْوَى مِنْ نَمْلَةٍ	964

3.6.5.53. Menfaatli-Menfaatsiz

Mesellerde bazı insanların hem kendilerine hem de buldukları topluma yararlı oldukları ve bunların her yerde kabul gördükleri ifade edilir. Ayrıca toplumda gerek

²⁰⁴ Dişi keçi erkek keçi oldu.

²⁰⁵ Karıncadan daha güçlü.

bazı insanların gerekse nesnelere topluma her hangi bir menfaati olmadığı ve olmayacağı ifade edilir. Mesela menfaatsiz bir adam görüldüğünde ona şu " مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ " meseli söylenmek gayet yerindedir yada bu " مَالُهُ شَوْبٌ وَلَا رُؤْبٌ " ²⁰⁷ meseli aynı konu için de kullanılır. Hatta "Tam takır, kuru bakır" Türk atasözü menfaatsiz insanda boşluktan başka bir şey olmadığını iyi vurgular. Mesellere göre menfaatsiz insanın toplumda değeri yoktur, hatta toplumda fazla biri sayılır. İncelediğimiz eserde menfaatli ve menfaatsızlıkla ilgili mesellerin sayısı 24'dür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيْقِ الْعَصَا	13
2	أَوْيَ إِلَى رَكْنٍ بِلَا قَوَاعِدَ	26
3	جِلْدُ الْخِنْزِيرِ لَا يُنْدَبُ	288
4	أَخْلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ	382
5	أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَيْرِ	409
6	زِيَادَةُ الْكَرْشِ	542
7	رَوَائِدُ الْأَدِيمِ	543
8	شَحْمَةُ الرَّكِيِّ	605
9	أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ	686
10	عَيْنٌ بَدَاتِ الْحَبَقَاتِ تَدْمَعُ	814
11	أَعْرُ مِنْ الْكِبْرِيَّتِ الْأَحْمَرِ	854
12	أَعْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَقْرَعِ عَنِ الْمَشْطِ	880
13	فَشَاشٌ فُشِّيهِ مِنْ اسْتِيهِ إِلَى فِيهِ	887
14	فَصِيلُ ذَاتِ الرَّبْنِ لَا يُخَيَّلُ	914
15	أَفْرَعُ مِنْ حَجَامٍ سَابَاطِ	920
16	لَجَّ فَحَجَّ	1035
17	مَالُهُ شَوْبٌ وَلَا رُؤْبٌ	1064
18	مُثْقَلٌ اسْتَعَانَ بِذَقْنِهِ	1112
19	مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ وَلَا جَمَلٌ	1113
20	أَمْحَلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّثَمِ	1126
21	أَنْطَقِي يَا رَحْمَةً إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ	1131
22	النَّاسُ كِبَابِلٌ مَائَةٌ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً	1133
23	أَوْدَى الْعَيْرِ إِلَّا ضَرْطًا	1160

²⁰⁶ O devekuşu gibi ne deve ne de kuştur.

²⁰⁷ Ne çorbası var ne de sütü.

3.6.5.54. Meşakkatli-Meşakkatsiz İşler

Mesellere göre bazı insanlar geçinebilmek için emeksiz işlere başvururken bazıları da ya isteyerek ya da zorunlu olarak zorlu işleri yapar. İncelediğimiz eserde zor-kolay işlerle ilgili 13 mesel bulunmaktadır. Bu meseller şu şekilde sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ أَهْوَنَ السَّقْفِ التَّشْرِيعُ	49
2	بَقْلُ شَهْرٍ وَشَوْكُ دَهْرٍ	143
3	تَرَكْنَهُمْ فِي كَصِيصَةِ الظَّنِّي	199
4	تَجَنَّبَ رَوْضَةً وَأَحَالَ يَعْدُو	201
5	جَاءَ يَجْرُ رَجُلِيهِ	290
6	جَرَى فُلَانٌ السُّمَّهِي	294
7	حَظِييْنَ بِنَاتِ صَالِفِينَ كَنَاتِ	353
8	صَاقَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا	694
9	عَاشَ عَيْشًا ضَارِبًا بِجِرَانِ	827
10	أَعْرُ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ	847
11	كَلَّمْتُ إِلَيْكَ عَلَقَ الْقَرْبَةِ	991
12	مِنْ دُونِ مَا تَوَمَّلَهُ نَهَابِرُ	1117
13	أُورِدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدُ لَا تَرَوِي بِهِدَاكِ الْإِبِلَ	1157

3.6.5.55. Musibet

"²⁰⁸ إِذَا قَطَعْنَا عَلَمًا بَدَا عَلَمٌ" meseline göre musibetler sürekli devam eder, asla bitmez, bir musibet gider yerine başkası gelir. Anlam olarak buna yakın sayılabileceğimiz "Dertler gelirse üst üste gelir" Türk atasözü de musibetlerin arka arkaya geldiği veya gelebileceğini vurgular. İncelediğimiz eserde musibetle ilgili mesellerin sayısı 27'dir. Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ	34

²⁰⁸ Bir dağı geçtiğimizde başka bir dağ ile karşılaşırız.

2	إِذَا قَطَعْنَا عَلَمًا بَدَا عَلَمٌ	64
3	إِخْدَى بِنَاتِ طَبَقِ شُرْكَ عَلَى رَأْسِكَ	79
4	إِنَّ الْخُصَّاصَ يُرَى فِي جَوْفِهَا الرَّقِيمُ	102
5	بَقِيَ أَشَدُّهُ	161
6	جَاءَ بِأَمِّ الرُّبَيْقِ عَلَى أُرْبِيِّ	283
7	الْحُمَى أَضْرَعْتَنِي لِلنُّومِ	339
8	حَدُّ إِكَامٍ وَانْصِرَادٍ وَغَسَمٍ	345
9	رَحْلٌ يَعْضُ غَارِبًا مَجْرُوحًا	471
10	رَأَى الْكَوَاكِبَ مُظْهِرًا	476
11	صَالِييَ أَشَدُّ مِنْ نَافِضِكَ	649
12	صَحِيفَةُ الْمُتَلَمَّسِ	663
13	ضِعْتُ عَلَى إِبَالَةٍ	689
14	عَلِقْتُ مَعَالِقَهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ	776
15	أَعْيَيْتَنِي مِنْ شُبِّ إِلَى دُبِّ	794
16	عَلَى شِصَاءٍ صَاءَ تُرَى عَيْشِ الشَّقِيِّ	815
17	فَرٌّ مِنَ الْقَطْرِ وَقَعْدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ	896
18	قَدْ بَلَغَتْ مِنَ الْبَلْعَيْنِ	945
19	كُلُّ ضَبِّ عِنْدَهُ مِرْدَاتُهُ	982
20	كُلُّ ذَاتِ بَعْلِ سَتِييمٍ	993
21	التَّقْتُ حَلَقَتَا الْبِطَانِ	1025
22	وقعوا في سلا جمل	1152
23	أُودَتْ بِهِمْ عُقَابٌ مَلَاعٍ	1158
24	إِتْسَعِ الْخَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ	1161
25	وقعوا في أم جندب	1173
26	هذا أجلُّ من الحرش	1183
27	لَا يَلْبِثُ الْعَوْيَانِ الصَّرْمَةَ	1229

3.6.5.56. Müsamaha

Mesellere göre insan her an hata yapabilir, onun için her durumda diğerlerini affetmek, hoşgörüle karşılamak gerekir. Âsımzâde Hâmid'in eserinde müsamahayla ilgili 4 mesel vardır. Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا ارْجَحَنَّ شَاصِبًا فَارْفَعْ يَدَا	19
2	إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِيظَةَ	31

3	إِذَا عَزَّ أُوخُوكَ فَهِنَّ	48
4	قَرِينُكَ سَهْمُكَ يُحْطَىٰ وَيُصِيبُ	962

3.6.5.57. Öfke

Öfke gerek Arap meselleri gerek Türk mesellerinde uzak durulması gereken tehlikeli duygulardan biri diye ifade edilir. Mesela, Araplar "جَدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ"²⁰⁹ meseliyle öfkenin bir tehlike olduğuna işaret ederken Türkler de "Öfkeyle kalkan zararlar oturur" atasözüyle öfkenin bir zarar olduğunu vurgular. Aslında her iki millet öfkenin tehlike olduğuna inansa da bazen de başka yerlerde öfkeyi överler. Mesela, Türkler "öfke, baldan tatlıdır" atasözünü söylerken Araplar da buna biraz yakın "عَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ"²¹⁰ meselini söylerler. Ayrıca "الْحَفَايِظُ تُحَلِّلُ الْأَخْقَادَ"²¹¹ meseliyle öfkenin kinleri gidermek için yararlı olduğunu düşünürler. İncelediğimiz eserde öfkeyle ilgili 12 mesel bulunmaktadır, bu meselleri aşağıdaki tabloda sıralamak mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطَ التَّبَلِ	10
2	أَوَّلُ الْعِيِّ الْاِحْتِلَاطُ	67
3	إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةُ الْأَوْقَابِ	72
4	جَدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ	321
5	الْحَفَايِظُ تُحَلِّلُ الْأَخْقَادَ	338
6	أَسْرَعُ غَضَبًا مِنْ فَاسِيَةِ	584
7	غَضَبُ الْخَيْلِ عَلَى اللَّجْمِ	862
8	غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ	863
9	غَضَبُ فَلَانٍ مِنْ غَيْرِ صَبْحٍ وَلَا نَفْرٍ	864
10	غَنَطُوكَ غَنَطَ جَرَادَةِ الْعِيَارِ	871
11	الْغَضَبُ غَوْلُ الْجَلْمِ	872
12	هَاجَتِ زُبْرَاءُ	1202

3.6.5.58. Önemli İşler

²⁰⁹ Öfke insanı tehlikeye atar.

²¹⁰ Âşıkların öfkeleri bahar yağmuru gibidir.

²¹¹ Öfke kinleri kaldırır.

Mesellerde insanın hayatında öncelikle asıl işlerini, ardından daha önemsiz işleri yapması gerektiği ifade edilir. Bu konuyla ilgili 7 mesel bulunmaktadır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	حَزَّتْ حَازَّةٌ مِنْ كُوعِهَا	324
2	حَبُّ الْبَلَسِ أَنْسَانِي حَبُّ الْبَلْسَانِ	334
3	دَعَّ عَنْكَ بُنْيَاتِ الطَّرِيقِ	429
4	اطْلُبْهُ مِنْ حَيْثُ وَلَيْسَ	729
5	عَزَّائُنْ فَارِبُكُوا لَهُ	858
6	فَعَلْتُ ذَلِكَ قَبْلَ عَجْرِ وَمَا جَرَى	903
7	اليَوْمَ قِحَافٌ وَعَدَا نِقَافٌ	1243

3.6.5.59. Para

Mesellerde paranın öneminden ve insanı köle edebileceğinden söz edilir. Mesela "المَالُ" ²¹² meseline göre para insanı eğer. Çalıştığımız eserde parayla ilgili sadece 5 mesel vardır, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَقِيَتْ مِنْ مَالِهِ عَنَاصِ	170
2	جَرَعٌ وَأَوْشَالٌ	281
3	شَرُّ الْمَالِ الْفُلَعَةُ	611
4	الْمَالُ مَيَّالٌ	1119
5	النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ	1134

3.6.5.60. Rüşvet

Rüşvetin, "إِنَّ الْبِرَاطِيلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِيلَ" ²¹³ Arap meseliyle ve "Rüşvet kapıdan girince insaf kapıdan çıkar" Türk atasözüyle her iki toplumda da kabul edilmediği anlaşılmaktadır. Ancak çalıştığımız eserde rüşvetle ilgili bazı mesellerin rüşveti beğenip insanı ona

²¹² Para insanı eğer.

²¹³ Rüşvet batıla yol açar.

teşvik ettikleri görülmektedir. Mesela, "البضاعة تُيسِّرُ الحاجةً"²¹⁴ meseliyle hediye olarak alınan rüşvetin her türlü işi çözebileceğini düşünürler. Hâmid Efendi rüşvetle ilgili 6 mesel şerh etmiştir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَخَذَهُ بَيْنَ الْخَذْيَا وَالْخُلْسَةِ	73
2	إِنَّ الْبَرَّاطِيلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِيلَ	82
3	البضاعة تُيسِّرُ الحاجةً	137
4	اجْعَلْ فِي رِشَائِكَ ذَرْكَاً	277
5	عُرَاضَةٌ تُورِي الرِّئَادَ الْكَائِلَ	779
6	مَنْ صَانَعَ الْحَاكِمَ لَمْ يَخْتَشِمْ	1085

3.6.5.61. Sabır

Türk atasözleri ve Arap mesellerinde sabrın insan için faydalı olduğu ifade edilmektedir. Örneğin, "sabrın sonu selâmettir" Türk atasözü ve "تَمْرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ"²¹⁵ Arap meseline göre sabrın sonu güzeldir. Aynı zamanda her iki toplumun mesellerinde sabırsızlık insanın kötü özelliklerinden sayılır. Sabrın faydasını bilmiş olan bir çevrede yaşayan Hâmid Efendi bu konuyla ilgili 12 mesel şerh etmiştir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	تَمْرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ	256
2	أَرْوَى مِنْ صَبِّ	526
3	أَسَافَ حَتَّى مَا يَشْتَكِي السُّوَّافَ	552
4	شَدِيدُ الْحُجْرَةِ	624
5	صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكِرَامِ	655
6	أَصْبِرْ مِنْ قَضِيبٍ	676
7	أَصْرُدْ مِنْ جَرَادَةٍ	680
8	أَصْرُدْ مِنْ عَنَنْ جَرَبَاءَ	681
9	أَطْوَلُ ذِمَاءَ مِنَ الصَّبِّ	741

²¹⁴ Hediye, işleri kolaylaştırır.

²¹⁵ Sabrın sonu başarıdır.

10	أَطُولُ مِنَ السُّكَاكِ وَالسُّكَاكِ	742
11	عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمُ السَّرِي	798
12	عَمْرَاتٌ ثُمَّ يَنْجَلِينَ	867

3.6.5.62. Sertlik-Şiddet

Bazı insanlar karşılaştıkları olayların karşısında sertlikle davranır, şiddete başvurur. Mesellere göre bazı insanların gönülleri taştan daha serttir ve onlar her sorunu sadece şiddetle çözebileceklerine inanırlar. Eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَخَذَهُ أَخَذَ الصَّبَّ وَلَدَهُ	61
2	إِذَا صَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَإِذَا رَجَرْتَ فَاسْمِعْ	63
3	أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةَ	77
4	إِذَا وَقَفْتَ الْعَيْرَ عَلَى الرِّدْهَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ	107
5	إِذَا صَرَبْتَ فَلَا تُحَمِّطْ	111
6	أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرَ	181
7	خَلَّةُ أَعْرَابٍ وَدَيْنٌ فَادِخْ	393
8	الْحَيْقُ يُخْرِجُ الْوَرَقَ	394
9	أَشَدُّ مِنَ الدَّلْمِ	629
10	أَشَدُّ مِنَ عَابِشَةَ بْنِ عَنَمِ	639
11	صَادَفَ دَرَّةُ السَّيْلِ دَرَّةً يَصْدَعُهُ	668
12	أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجَمُوحِ	687
13	أَنْكَحُ مِنْ ابْنِ الْغَرِّ	1143
14	أَيَّسُ مِنْ صَخْرِ	1252

3.6.5.63. Sır

Sır mesellere göre emanettir, onu saklamak gerekir. Sır önemli olduğu için insanın onu kendi gönlünden başka bir yerde saklamaması gerekir. İnsan kendi sırrını paylaşmadığı zaman değerlidir, paylaşırsa rezil olur, ama illa onu biriyle paylaşmak isterse "اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ"

²¹⁶ "عَيِّرِ سَرِبٍ" meseline göre mutlaka güvenli birine söylemelidir. Sırrı iyi tutanlar her zaman

²¹⁶ Onu su sızdırmayan bir kaba koy!

üstündür, onlarla övünür, ama sırrı ifşa edenlere her zaman sövülür, onlar hiç bir yerde sevilmezler. Mesellere göre sırrı ifşa etmek insanın en kötü özelliklerinden biridir. İncelediğimiz eserde sırra ilgili mesellerin sayısı 16'dır. Bu meselleri metindeki sıra numarasıyla birlikte aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ وِرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا	32
2	أَمِنُ مِنَ الْأَرْضِ	122
3	بَرَحَ الْخَفَاءُ	155
4	أَبْدَى الصَّرِيحِ عَنِ الرَّغْوَةِ	160
5	اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ	265
6	حَمَلْتَهُ حِمْلَ الْبَايِلِ وَهُوَ حَقُّهُ	344
7	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّفَّةِ	411
8	أَخْفَى مِمَّا يُخْفَى اللَّيْلُ	416
9	ذُرِّي بِمَا عِنْدَكَ يَا لِبِعَاءِ	458
10	السِّرُّ أَمَانَةٌ	573
11	صَرَخَ الْمَحْضُ عَنِ الرَّيْدِ	653
12	صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسْرِكَ	654
13	أَفْرَحَ الْقَوْمُ بِيَضَّتِهِمْ	899
14	قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَبْرُ	953
15	أَكْمَنُ مِنْ جُدْجِدٍ	1010
16	أَمَلَكُ النَّاسِ لِنَفْسِهِ أَكْتَمُهُمْ لِسِرِّهِ	1108

3.6.5.64. Soğukluk

Elimizdeki eserde soğuklukla ilgili mesellerin sayısı 3'tür. Bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبْرُدُ مِنْ جَرِيَاءِ	180
2	أَبْرُدُ مِنْ عَضْرَسِ	187
3	أَبْرُدُ مِنْ حَبْرٍ	188

3.6.5.65. Susuzluk

Araplar çölde kaldıkları için su arama sıkıntısı yaşamışlar, hatta bu durum birkaç atasözüne yansımıştır. Susuzlukla ilgili mesellerin sayısı 3'tür, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَعْطَشُ مِنْ تُعَالَةٍ	838
2	أَعْطَشُ مِنَ التَّقَاقِيَةِ (ومن التَّقَاقِي)	839
3	أَعْطَشُ مِنْ هَدِيلٍ	843

3.6.5.66. Şüphe

Mesellere göre insanın bir şekilde şüpheli insan ve yerlerden kaçınması gerekir. Elimizdeki eserde şüpheyile ilgili mesellerin sayısı 7'dir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ فِي مِضِّ لَمَطِعَمًا	54
2	حَصَانُ وَالْوَزْنُ مُخْلِفَانِ	331
3	اخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالتُّرَابِ	389
4	دَعِ الْمَعَاجِيلَ لِطَنَمِلِ أَرْجَلِ	432
5	رُبَّ أَمِينٍ طَنِينٍ وَمُتَّهِمٍ أَمِينٍ	486
6	ظَنَّ الرَّجُلُ قِطْعَةً مِنْ عَقْلِهِ	756
7	مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ	1097

3.6.5.67. Tecrübe

Mesellere göre insan yaşadığı müddetçe tecrübelerle olgunlaşır. İnsan bulunduğu çevrede bir şeyler öğrenerek tecrübe edinir, düşse bile hatalarından yararlanabilir. Eserde bu konuyla ilgili 28 mesel bulunur, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَنَا حَجِيرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعَدَيْتُهَا الْمُرَجَّبُ	4
2	إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بِأَنْفَعِ	12
3	أَنَا مِنْهُ كَمَحَاقِنِ الْإِهَالَةِ	15
4	إِنْ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبِّ لِعَيْنِكَ	45
5	أَنَا ابْنُ بَجْدَتِهَا	106

6	إِنَّهُ لَمُنَجِّدٌ	112
7	أَنَا غَرِيْرُكَ مِنْهُ	113
8	إِنَّهُ لَهَيْرٌ أَهْتَارِ	114
9	إِنَّهُ لَصِلُّ أَصْلَالِ	116
10	أَنَا ابْنُ جَلَا	118
11	حَلَبَ الدَّهْرُ أَشْطَرُهُ	347
12	أَدْلُ مِنْ دُعَيْمِيصِ الرَّمْلِ	446
13	زَاجِمٌ بِعُودِ أَوْ دَعِ	533
14	صَارَ الْأَمْرُ إِلَى التَّرْعَةِ	645
15	أَطَبُّ مِنَ ابْنِ جَدِيْمِ	746
16	الْعَوَانُ لَا تُعَلِّمُ الْحَمْرَةَ	769
17	عَادَ السُّهُمُ إِلَى التَّرْعَةِ	773
18	أَعْطَى الْقَوْسَ بَارِيَهَا	793
19	عَادَ الْأَمْرُ إِلَى نَصَابِيهِ	796
20	أَعْلَمُ بِمَنْبِتِ الْقَصِيصِ	797
21	عِشْ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا	812
22	عِشْ تَرَّ مَا لَمْ تَرَّ	828
23	الْغُرَابُ أَعْرَفُ بِالْتَّمْرِ	877
24	فِي بَيْتِيهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ	909
25	أَنْسَبُ مِنَ ابْنِ لِسَانِ الْحَمْرَةَ	1142
26	هُوَ شَرَّابٌ بِأَمْثَعِ	1179
27	أَهْدَى مِنْ دُعَيْمِيصِ الرَّمْلِ	1208
28	يَا عَاقِدًا أَذْكَرُ حَالًا	1244

3.6.5.68. Tedbir

Gerek Türk gerek Arap atasözlerinde tedbire dair mesellerin sayısı oldukça fazladır. Her iki milletin atasözlerinde ihtiyatlı ve tedbirli olmanın her zaman yararlı olduğu hatırlanmıştır. " دَمْتُ لِنَفْسِكَ قَبْلَ التَّوْمِ مُضْطَجَعًا " ²¹⁷ Arap meseline göre insan ne olursa olsun herhangi bir işe başlamadan evvel tedbirlerini almalıdır yoksa istemediği sonuçlara

²¹⁷ Uyumadan önce kendin için uygun bir yer ara!

katlanmak zorunda kalır. Türkler de "Tedbirde kusur eden, takdire bahana bulur" atasözüyle tedbir almanın önemini vurgular. İncelediğimiz eserde tedbirle ilgili mesellerin sayısı 33'tür. Bu meselleri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْحَصِيبِ فَهَرُول	3
2	إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ	20
3	إِنْ تَرِدِ الْمَاءَ بِمَاءٍ أَكْبَسُ	39
4	إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْعَنَمَ حِدَارَ الْعَارِيزَةِ	47
5	أَمْرٌ مُبْكِيَاتِكَ لَا أَمْرٌ مُضْحِكَاتِكَ	65
6	إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاحْفِضْ وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَاراً فَانْفِضْ	70
7	إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ الْعَضْرَطِ	105
8	ثَوْبُكَ لَا تَقْعُدُ تَطْيِيرُ بِهِ الرِّيحُ	253
9	حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَائِكَ بُنْدَقَةٌ	323
10	الْحَدْرُ قَبْلَ إِزْسَالِ السَّهْمِ	327
11	أَخَذَرُ مِنْ قِرْلَى	362
12	أَخَذَرُ مِنْ ذَنْبٍ	375
13	دَمَّتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْمِ مُضْطَجِعاً	435
14	أَذْرِكِ الثَّوْبِيْمَةَ لَا تَأْكُلْهَا الْهُوَيْمَةُ	442
15	ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ	503
16	أَرْسِلْ حَكِيماً وَأَوْصِهِ	504
17	أَرْسِلْ حَكِيماً وَلَا تُوصِهِ	505
18	سُوءُ الْاِسْتِمْسَاكِ خَيْرٌ مِنْ حُسْنِ الصَّرْعَةِ	551
19	اشْتَرِ الْمَوْتَانَ وَلَا تَشْتِرِ الْحَيَوَانَ	608
20	شُرُّ السَّيْرِ الْخَفْحَقَةُ	612
21	طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ	735
22	عَشٌّ وَلَا تَغْتَرَّ	780
23	عِنْدَ النَّطَاحِ يُغْلَبُ الْكَبِشُ الْأَجْمُ	790
24	قَبْلَ الرَّهْمِيِّ يُرَاشُ السَّهْمُ	934
25	قَلْبَ الْأَمْرِ ظَهْرًا لِنَطْنٍ	935
26	قَرَارَةٌ تَسْفَهَتْ قَرَاراً	951
27	لِلْحِطَّانِ آذَانٌ	1034

28	الَلَّيْلِ وَأَهْضَامَ الْوَادِي	1039
29	مِن تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنَ مِنَ الْعِنَارِ	1121
30	وَاقِيَةً كَوَاقِيَةَ الْكِلَابِ	1164
31	هَنَا وَهَنَا عَنِ جَمَالِ وَعُوعَةٍ	1181
32	لَا تَقْتَنِ مِنْ كَلْبِ سُوءِ جِرْوَا	1214
33	لَا تُفَاكِهَنَّ أُمَّةً وَلَا تَبُلْ عَلَى أَكْمَةٍ	1230

3.6.5.69. Te'ennî

Ağır davranmak, acele etmemek anlamlarına gelen teennî mesellere göre her insanda bulunması gereken özelliklerden biridir. Hayatlarında te'ennî edenler genellikle başarılı olur. Fakat insan te'ennî ederken yavaşlık durumuna düşmemelidir, çünkü mesellere göre işlerde yavaşlık, istenmeyen sonuçlara sebep olabilir. Çalıştığımız eserde te'ennî ile ilgili mesellerin sayısı 10'dur. Bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الرَّأْيَ لَيْسَ بِالتَّظَنِّي	94
2	أَبْطَأُ مِنْ غُرَابِ نُوحٍ	174
3	أَبْطَأُ مِنْ فِينِدٍ	175
4	أَدَبُ مِنْ ضَيَّوِنٍ	445
5	الرَّشْفُ أَنْقَعُ	466
6	رُوَيْدَ الْعَزْوِ يَنْمِرُقُ	470
7	رُوَيْدَ الشَّعْرِ يَغِبُّ	482
8	صَحَّ رُوَيْدًا	690
9	فَلَانٌ سَاكِنُ الطَّائِرِ	911
10	أَلْقَى الْكَلَامَ عَلَى رُسَيْلَاتِهِ	1052

3.6.5.70. Tehlike

İnsanın hayatı hep tehlikelerle doludur, bu yüzden tehlikeli işlerden mümkün mertebe uzak durması uygundur. Buna göre mesellerde her insan her an bir tehlikeye düşebilir, düşerse onun vazifesi düştüğü tehlikeyi atlayıp ondan kurtulmaktır diye ifade edilir. İncelediğimiz eserde tehlikeyle ilgili mesellerin sayısı 11'dir, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَفَلْتَ وَانْحَصَّ الذَّنْبُ	892
2	أَفَلْتَ فَلَانٌ جُرْبِعَةَ الدَّقْنِ	893
3	أَفَلْتَ وَلَهُ حُصَاصٌ	897
4	كَالشَّاةِ تَبْحَثُ عَنْ سَكِّينِ جَزَارٍ	986
5	مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمُّهُ الحِمَارِ	1063
6	مَاتَ حَنْفَ أَنْفِهِ	1102
7	وَقَعُوا فِي وَادِي خَدِبَاتٍ	1145
8	وَقَعُوا فِي دَوَكَةِ وِئُوخٍ	1171
9	أَهْلَكَ مِنْ تَرْهَاتِ البَسَابِسِ	1206
10	يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ العَصَا	1237
11	يَدَاكَ أَوْكْنَا وَفُوكَ نَفَخَ	1240

3.6.5.71. Tembellik

Hiç bir toplumda kabul edilmeyen, insanın kötü özelliklerinden biridir. Tembel insan her şeyi rahatlıkla isterken herhangi bir iş yapmaz. Mesellere göre tembellik ayıptır, tembel olanlar da hayatlarında hiç bir şey kazanamazlar. Eserde tembellikle ilgili mesellerin sayısı 9'dur, bu meseller şu tabloda gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا أَصَابَتِ الطَّبَاءُ المَاءَ فَلَا عَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ	46
2	آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا	75
3	تَرَكَتُهُ تُغْنِيهِ الجِرَادَاتَانِ	220
4	تَرَكَتُهُ يَتَقَمَّعُ	238
5	أَثْقَلُ رَأْسًا مِنْ فَهْدٍ، وَأَنُومٌ مِنْ فَهْدٍ	259
6	رُبَّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَأَكِيلٍ غَيْرِ حَامِدٍ	519
7	عَمُّ العَاجِزِ خُرْجُهُ	830
8	أَعْيَى مِنْ بَاقِلٍ	852
9	مَا بَالِغِيرِ قُمَاصٍ	1069

3.6.5.72. Tercih etmek

İnsanlar hayatta hep bir tercih yapmak zorundadır. Bu durum meselerde gösterilmiştir. Elimizdeki eserde tercih etmekle ilgili mesellerin sayısı 3'tür, bu meselleri şöyle göstermek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	خَيْرَ بَيْنَ جَدِّ وَخَصَا	395
2	فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَارُ	883
3	مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ	1120

3.6.5.73. Uğursuzluk

Farklı dönemlerde insanlar, yaşadıkları toplumda karşılaştıkları eşyalarda, hayvanlar veya tabiatta uğursuzluk bulunduğuna inanmışlardır. Mesela, gerek Arap gerek Türk toplumunda baykuşun uğursuz olduğu düşünülmektedir. Mesellere baktığımızda onlarda bazı hayvanlar ve bazı insanların uğursuzluğun menşei oldukları ifade edilir. Mesela, "أشأمُ مِنْ الشَّقَرَاءِ"²¹⁸ meselinde Şakrâ' diye bilinen bir atın ve "أشأمُ مِنْ طُوَيْسٍ"²¹⁹ meselinde Tuveys ismiyle bilinen bir adamın uğursuz oldukları belirtilir. Türkler de birinin uğursuz olduğunu görünce ona "Bastığı yerde ot bitmez" derler. Uğursuzluğun bulunmasına inanmış bir toplumda yaşayan Hâmid Efendi bu konuyla ilgili 15 mesel şerh etmiştir, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِذَا صَاخَتِ الدَّجَاةُ صِيَاخَ الدَّيْكِ فَلْتُدْبِحْ	60
2	أَسْعَدُ أُمَّ سَعِيدٍ	567
3	أَشَأْمُ مِنَ الشَّقَرَاءِ	628
4	أَشَأْمُ مِنْ سَرَابٍ	630
5	أَشَأْمُ مِنَ الْبَسُوسِ	631
6	أَشَأْمُ مِنْ خَوْتَعَةٍ	632
7	أَشَأْمُ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِيبِ	633
8	أَشَأْمُ مِنْ زُمَاحٍ	637

²¹⁸ Şakra' isimli attan daha uğursuz.

²¹⁹ Tuveys'ten daha uğursuz.

9	أَشَامُ مِنْ طُوَيْسٍ	638
10	أَشَامُ مِنَ الدُّهَيْمِ	640
11	أَشَامُ مِنْ أَحْمَرَ عَادٍ	641
12	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ	642
13	أَشَامُ مِنْ جَارُودٍ	643
14	أَشَامُ مِنْ قَابِئِرٍ	644
15	طَالَ الأَبْدُ عَلَى لُبْدٍ	720

3.6.5.74. Unutkanlık

Bilindiği gibi insanın yaşadığı sorunlardan biri unutkanlıktır. İncelediğimiz eserde insanın normal özelliklerinden sayılabilecek unutkanlıkla ilgili mesellerin sayısı 5'tir. Bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ المُوَصِّينَ بَنُو سَهْوَانَ	74
2	آفَةُ العِلْمِ التَّسْيَانُ	109
3	تَشَمَّرَتْ مَعَ الجَارِي	237
4	ذَكَرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا	453
5	مَا اسْمُكَ أَدْكُرُهُ	1122

3.6.5.75. Uzaklık

Arap toplumunda uzak nesnelere için birkaç mesel kullanılır. Elimizdeki eserde o mesellerden 6 mesel vardır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطِ عَيْوِقٍ	171
2	تَكَلَّمَ فَجَمَعَ بَيْنَ الأَرْوَى وَالتَّعَامِ	244
3	إِجْمَعُ بَيْنَ الأَرْوَى وَالتَّعَامِ	264
4	دُونَهُ بَيْضُ الأَنْثَوِيِّ	441
5	أَعْرَضَتْ القِرْفَةُ	804
6	عَدَّرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبٍ	822

3.6.5.76. Uzun Yaşamak

İncelediğimiz eserde uzun yaşamakla ilgili 5 mesel bulunmaktadır, bu meseller şunlardır:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بِهْ دَاءُ ظَنِّي	149
2	أَبْقَى مِنْ وَحْيِي فِي حَجْرِي	184
3	أَعْمَرُ مِنْ فُرَادِي	842
4	أَعْمَرُ مِنْ نَصْرِي	849
5	أَهْرَمُ مِنْ قَشْعِمِي	1207

3.6.5.77. Ümitsizlik

İnsan geçim mücadelesini yaşarken bazen istediğini elde edemediğinde ümitsizliğe düşer. Bazen de yaşadıkları, gördükleri veya dinlediklerinden dolayı ümitsiz olabilir. Bu durum mesellerde de gösterilmiştir. Elimizdeki eserde konuyla ilgili mesellerin sayısı 10'dur, bu meseller şöyledir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	حَنْتَ وَلَاتَ هَنْتَ وَأَنْتَ لَكَ مَقْرُوعٌ	314
2	حَلَّقَتْ بِهْ عَنَقَاءُ مُعْرَبٌ	341
3	اسْتِرَاحَةُ النَّفْسِ فِي الْيَأْسِ	491
4	أَرْوَحُ مِنَ الْيَأْسِ	530
5	أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الظُّهُرُ	549
6	أَصَاحَ إِصَاخَةَ الْمِنْدَهْ لِلنَّاشِدِ	666
7	قَطَعْتَ جَهِيْزَةَ قَوْلِ كُلِّ حَاطِبِ	931
8	انْقَطَعَ مِنْهُ سَحْرِي	942
9	وَضَعَ عَلَى يَدِي عَدْلٌ	1151
10	أَيَّاسُ مِنْ غَرِيْبِي	1253

3.6.5.78. Vaat

Mesellere göre insan mutlu veya üzgünken söz vermeli, söz verirse yerine getirmesi elzemdir. Söz verenler ve tutanlar övülür, ve toplumda örnek alınır. Söz verip tutmayanlar toplumda kabul görmezler ve hiç bir zaman onlara güvenilmez. Araplar bir

insanın sözünde durmadığını görürlerse ona "إِنَّهُ كَبِيرٌ خُلْبٌ"²²⁰ meselini derler. İncelediğimiz eserde söz verme- verilen sözü tutmamayla ilgili mesellerin sayısı 16 meseldir, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	آفَةُ الْمُرُوَّةِ خُلْفُ الْمَوْعُودِ	71
2	إِنَّهُ كَبِيرٌ خُلْبٌ	86
3	تَنَبَّيْتُ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ	247
4	حَسًّا وَلَا أُنَيْسَ	355
5	رَزَمَةً وَلَا دِرَّةً	475
6	أَسْمَعُ جَفَجَعَةً وَلَا أَرَى طِخْنًا	566
7	شَوْقٌ رَغِيبٌ وَرُزِيرٌ أَصْمَعٌ	604
8	الشَّرْطُ أَمْلَكُ عَلَيْكَ أَمْ لَكَ	609
9	شَرُّ النَّاسِ مَنْ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ	614
10	عَامَلْنَا مُعَامَلَةَ الْعَلُوقِ	803
11	الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ	831
12	فُلَانٌ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ	882
13	أَنْجَزَ حُرًّا مَا وَعَدَ	1139
14	وَلَوْذُ الْوَعْدِ عَاقِرُ الْإِنْجَازِ	1155
15	الْوَفَاءُ عِنْدَ اللَّهِ بِمَكَانٍ	1170
16	لَا خَيْرَ فِي رَزَمَةٍ لَا دِرَّةَ مَعَهَا	1220

3.6.5.79. Yalan

"Yalan ile iman bir yerde durmaz" Türk atasözüyle yalanın insana asla yakışmadığı anlaşılmaktadır. Mesellere göre yalan er ya da geç ortaya çıkacak, sahibi de rezil olacaktır. "عِنْدَ الرَّهْمَانِ تُعْرَفُ السَّوَابِقُ"²²¹ Arap atasözüne göre yalanlar, hakikatin meydanı karşısında duramaz. İncelediğimiz eserde yalan ve yalancı ile ilgili mesellerin sayısı 14'tür, bu meseller şöyle sıralanabilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنْ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذَكُورًا	43

²²⁰ O, yağmursuz şimşektir.

²²¹ At yarışında hızlı atlar bilenecektir.

2	بِعَلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ رُطْبَ الْمُشَانِ	131
3	تَيْسِي جَعَارٍ	212
4	جَاءَ فُلَانٌ بِالصُّقْرِ وَالْبُقْرِ وَالصَّقَارَى وَالْبُقَارَى	261
5	أَحَادِيثُ الصَّبْحِ اسْتَهَا	337
6	دُونَ ذَا وَيُنْفِقُ الْحَمَارُ	433
7	شَاكِيَةٌ أَبَا يَسَارٍ	620
8	صَهْ صَاقِعُ	672
9	عِنْدَ الرَّهْمَانِ تُعْرَفُ السَّوَابِقُ	809
10	أَكْذَبُ مَنْ دَبَّ وَدَرَجَ	1011
11	أَكْذَبُ مِنَ السَّالِيَةِ	1013
12	أَكْذَبُ مِنْ يَلْمَعِ	1014
13	أَكْذَبُ مِنَ الْيَهْيِيرِ	1015
14	أَمَحَلُ مِنْ حَدِيثِ خُرَافَةَ	1125

3.6.5.80. Yardım İsteme

Elimizdeki eserde yardım istemeyle ilgili mesellerin sayısı 1'dir.

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ	150

3.6.5.81. Yiğitlik

Mesellerde insanın hayatının bütün alanlarında yiğit ve her türlü düşmanlığa hazır olmasının gerekli olduğu beyan edilir. Unutmayalım ki gerek Arapların gerek Türklerin hayatları, insanın her daim yiğit olmasını zorunlu kılmaktadır. Tarihte yiğitlikle tanınmış nice şahsiyetler vardır ve bunlar mesel haline gelmişlerdir. Türk atasözlerine göre yiğit her zaman meydandadır, öldüğünde kendisi gitse bile şanı kalır. Arap atasözlerinde ise yiğit, meydanlarda aslanlardan daha kuvvetlidir, her zaman oklarla gezip gider. Osmanlı kahramanlığı çerçevesinde yaşayan Âsımzâde Hâmid yiğitlikle ilgili 26 mesel derleyip şerh etmiştir, bu meselleri metindeki sıra numarasıyla aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَبَالُوا الْخَيْلَ فِي عَرَصَاتِهِمْ	157

2	التَّجَلُّدُ وَلَا التَّبَلُّدُ	233
3	ثَبْتُ الْعَدْرِ	251
4	التَّوْرُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرُوقِهِ	254
5	جَزْيُ الْمُذَكَّاتِ غَلَاءٌ	274
6	أَجْرٌ مِنْ خَاصِي خِصَافٍ	298
7	أَجْرٌ مِنَ الْأَيْهَمِينَ	301
8	أَجْرٌ مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ	304
9	أَجْرٌ مِنْ لَيْثٍ بِحَقَّانٍ	312
10	أَجْرٌ مِنْ أُسَامَةَ	313
11	رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحْمُوتٍ	481
12	رَهْبَاكُ خَيْرٌ مِنْ رَعْبَاكُ	499
13	أَرْمَى مِنْ تَيْسٍ	527
14	أَشْجَعُ مِنْ لَيْثِ عَفْرَيْنَ	627
15	أَصْرُدُ مِنَ السَّهْمِ	683
16	أَصْرُدُ مِنْ خَارِقِ وَرَقَةٍ	685
17	أَفْرَسُ مِنْ سُمِّ الْفُرْسَانِ	925
18	أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَسِنَّةِ	927
19	قَدْ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مَنْ رَامَاهَا	930
20	اَكْتُنِبَ شَرْيْحًا فَارِسًا مُسْتَمِيئًا	994
21	مَا يُقَعِّعُ لَهُ بِالشَّنَانِ	1072
22	مَنْ عَرَّ بَرٌّ	1095
23	أَمْنَعُ مِنْ أُمَّ قَرْفَةٍ	1123
24	أَمْنَعُ مِنَ اسْتِ النَّمْرِ	1124
25	أَنْقَدُ مِنْ بِنَانِ	1144
26	لَا حُرَّ بُوَادِي عَوْفٍ	1209

3.6.5.82. Zenginlik ve Fakirlik

Mesellerde insanın fakirlikten kaçıp zengin olmak istediği, zenginin getirdiği yemeklerin çokluğu sebebiyle kendi evinde yer bulamazken fakir yaşayan kimsenin karnını doyuracak ekmek dahi bulamadığı sürekli dile getirilir. ²²²" ما لَهُ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ "

meseline göre fakir insanın hiç bir şeyi yoktur, hatta hayatında yaşayabilmesi için " إذا "

²²³" شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ حَسَنَتِ الْجَلِيلَةِ " meseline zenginlere daima hizmet etmesi gerekir. Zenginler ise

²²² Ne sudan kaçan ne de suya yaklaşan hayvanı var.

²²³ Develer doyduktan sonra koyunlar yalarlar.

"zenginlik ayıbı, fakıranın hastalığı meydana çıkmaz" Türk atasözüne göre rahat yaşarlar, her türlü bela ve ayıbı paralarıyla yok ederler. Elimizdeki eserlerde bazı insanların fakirlikten zenginliğe geçişlerini gösteren meseller de vardır. Mesela "أَمْزَعُ وَاِدِيهِ" ²²⁴ meseli fakirlikten sonra zengin olan insanlar hakkında söylenir. Âsımzâde Hâmid zenginlik ve fakirlikle ilgili 42 mesel derleyip şerh etmiştir. Bu meseller metindeki sıra numaralarıyla birlikte aşağıdaki tabloda görülebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	أَتَاكَ رَبَّانُ بَلْبِيهِ	80
2	أَخَذَتِ الْإِبِلُ رِمَاحَهَا	84
3	إِذَا شَبِعَتِ الدَّقِيقَةُ لِحَسَتِ الْجَلِيلَةَ	110
4	بَيْتِي يَبْخُلُ لِأَنَا	133
5	بَنَانُ كَفَّهِ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ	134
6	بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي الْقَرَّاحَ	151
7	تَرَكْتُهُ عَلَى مِثْلِ مَقْلَعِ الصَّمْغِ	228
8	تَرَكْتُهُ عَلَى أَنْفَى مِنَ الرَّاحَةِ	229
9	جَاءَ بِالْحَلْقِ وَالْإِحْرَافِ	282
10	جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ	284
11	حَلَّ بِوَادِ صَنْبُهِ مَكُونٌ	340
12	الْخَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَّةِ	387
13	خَيْرُ الْغِنَى الْفُتُوغُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُصُوعُ	403
14	الْحَارِيزِيزِ أَحْصَبُ	407
15	سَحَابَةٌ أَحَالَتْ وَلَيْسَ شَائِمٌ	558
16	شَرُّ مَا أَجَاءَكَ إِلَى مُحَّةِ عُرْقُوبٍ	596
17	شَحْمَتِي فِي قَلْبِي	600
18	صَارَتْ نُورِيًا وَهِيَ عُوْدٌ أَقْشَرُ	651
19	صَرَبُوا بَعْطِنٍ	698
20	عَيْضٌ مِنْ فَيْضٍ	865
21	أَلْعَبَطُ خَيْرٌ مِنَ الْهَبْطِ	876
22	فُلَانٌ كَلَبُ الْقَصَابِ	908
23	أَفْلَسُ مِنْ دَبُورٍ	918
24	أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمُدَلَّقِ	921
25	أَفْقَرُ مِنْ وَحٍّ	922

²²⁴ Onun deresi çayırlandı, hulleb denen ot çoğalıp dirilmeye yüz tuttu.

26	الْقَيْدُ وَالرِّعَةُ	932
27	قَبْلِ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهَكَ غِيوسَا	936
28	أَقْفَرُ مِنْ أَبْرِقِ الْعَرَافِ	967
29	أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةِ خُسَافِ	968
30	مَا لَهُ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ	1078
31	أَمْرَعُ وَادِيهِ وَأَجْنَى حُلْبُهُ	1087
32	مَنْ يَطْلُ أَيْرُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ	1089
33	مَا لَهُ هَلَعٌ وَلَا هَلَعَةٌ	1103
34	مَا لَهُ فُذَعِمَلَةٌ وَلَا فُرْطَعِمَةٌ	1104
35	مَا لَهُ سَعْنَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ	1106
36	وَجِدَانُ الرَّقِينِ يُغْطِي أَفْنَ الْأَفِينِ	1154
37	وَلَيْسَ وَرَاءَ عِبَادَانَ قَرْيَةٌ	1159
38	وَقَعُوا فِي الْأَهْيَعِينَ	1172
39	هَذَا أَمْرٌ لَا يُنَادَى وَلِيْدُهُ	1185
40	هَذَا أَعْظَمُ بَرَكَةٍ مِنْ نَخْلَةِ مَرْيَمَ	1187
41	هُوَ فِي حَدَقَةِ الْبَعِيرِ	1189
42	يَحْسَبُ الْمَمْطُورُ أَنْ كَلًّا مُطْرَ	1248

3.6.5.83. Zulüm

Zulme dair söylenmiş mesellerin büyük kısmı zalimin er ya da geç ceza çekeceklerini ifade eder. Mesellere göre zulüm kötü olsa bile bazen de "ظلمُ الملوكِ أولى من ذلالِ الرعية" ²²⁵ gibi mesellere göre zulüm olumlu olarak algılanır. İncelediğimiz eserde zulümle ilgili söylenmiş mesellerin sayısı 17'dir, bu meseller aşağıdaki tabloda şöyle gösterilebilir:

Sıra	Mesel	Metindeki Sıra Numarası
1	إِيَّاكَ وَالْبَغْيَ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ	68
2	الْأَخْذُ سُرْنَطَى وَالْقِضَاءُ صُرْنَطَى	119
3	أَجْوَرُ مِنْ قَاصِي سُدُومَ	300
4	ذَهَبَتْ فِي وَادِي تَيْهِ بَعْدَ تَيْهِ	451
5	صَارَ الرَّجُّ قُدَامَ السَّنَانِ	538
6	شَرُّ الرُّعَاءِ الْخَطْمَةُ	615
7	طَلَيْتَ عَنْ فَيْقَتِهِ الْعَجِيَّ	738

²²⁵ Hükümdarların zulmü halkı şımartmaktan daha uygundur.

8	ظَلَمَ ظُلْمَ الْخَيْفَقَانِ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمَ الْخَيْفَقَانِ	750
9	ظَلَمَ الْمَلُوكُ أُولَى مِنْ ذَلَالِ الرَّعِيَةِ	753
10	الظُّلْمُ مَرْتَعُهُ وَحَيْمٌ	758
11	أَظْلَمُ مِنْ جُلُنْدَاءَ	762
12	أَظْلَمُ مِنْ ذَنْبٍ	763
13	أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ	764
14	أَظْلَمُ مِنْ حَيَّةٍ	765
15	عَسَسَمَسَمَ يَغْشَى الشَّجَرَ	868
16	مَنْ غَزَبَ النَّاسَ نَحَلُوهُ	1091
17	مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ	1116

3.6.5.84. Diğer Meseller

Hâmid Efendi'nin eserinde geçen bazı meseller yukarıdaki konulardan hiç birini işaret etmez. Bu mesellerin sayısı 72'dir. Eserde kalan bu mesellerin ne olduklarını göstermek için bir araya getirilip kullanım yerleri aktarılacaktır.

Tablo 15:

Eserde Konusu Tespit Edilemeyen Mesellerin Listesi

Sıra	Mesel	Kullanım Yeri	Metindeki Sıra Numarası
1	إِنَّ الْقَصِيرَةَ قَدْ نُطِيلُ	Bu meşel kaçır olan kimseden gâhice bir fi'1-i kâmil şudûrunda çarb olunur.	57
2	إِنَّ الْجَوَادَ عَيْتُهُ فُرَاؤُهُ	Bu meşel bir nesnenin zâhiri bâtınına delâlet idüp ahvâlini bahş ü teftîş ve tecrübeye muhtâc degildir diyecek yerde çarb olunur.	59
3	إِيش فِي الصَّرْطَةِ مِنْ هَالِكِ الْمَنْجَلِ ؟	Bu meşel birbirine muğâyir ve çendân münâsebeti olmayan kelâm hâkqında çarb olunur.	96
4	إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْلَمًا فَدَخِرْ	Bu meşel kendiye kifâyet eyleyecek mertebeden ziyâdeye tâlib olan muztar ve muztarıb	101

		kimse hakkında arb olunur.	
5	بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ أَنْقَدَ	Bütün gice uyumayup bīdār olan kimse hakkında arb olunur.	127
6	أَبْخَرُ مِنْ صَقْرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ	Arslanın dağı mizācı bārid olmağla ağızı oqmağda meşel olmuşdur.	182
7	تَأْتِي ذَاكَ بِنَاتِ الْبَيْبِي	Bir kimse kendisine muħabbeti olmayan gūyā aña mecbūl olup izhār-ı meyl ü muħabbet eylediđi vađitte arb olunur.	190
8	تَرْكُهُ بِمَبَاحِثِ الْبَقْرِ	Meşel-i mezbūr bir kimse enīs ü refiķi ve yār-ı ğār u şadīķi olmadığı hālde bir maħalde terk olunduğı vağitte arb olunur.	191
9	أَنْزَكَهُ تَرَكَ الطَّيِّبِ ظِلَّهُ	Bu meşel be-ğāyet mütevaħhiş ve nefūr olup bir vechle dā'ire-i üns ü ülfete duħul eylemez olan kimse hakkında arb olunur.	206
10	تَعَفَّرْتُ أَرْوَى وَسِيمَاهَا الْبَدْنُ	Bu meşel zāhir-i hāli itdiği da'vāyı mükezzib olan kimse hakkında arb olunur.	215
11	تَمَامُ الرَّيِّعِ الصَّنِيفُ	Bu meşel itmām-ı emrde arb olunur.	217
12	تَخَطَّيْتُ سَنَةً مُقِيمًا	Bu meşel maķāmından riħlet itse hālik olur idi, lākin muķīm olmağla sālīm olan kimse hakkında arb olunur.	219
13	سَتَأْتِيكَ بِمَا فِي قَعْرِهَا الْمَقْدَحَةُ	Bu meşel seniñ ma'lūmuñ olmayan nesne 'an-ķarīb zāhir olur diyecek yerde arb olunur.	225
14	الْجَمَلُ مِنْ جَوْفِهِ يَجْتَرُ	Bu meşel levāzımını kendi görüp kīsesinden yiyüp ien ādem hakkında arb olunur.	262
15	جَلَّتِ الْهَاجِنُ عَنِ الْوَلَدِ	Bu meşel vađt ü zamānından muķaddem ta'arruż olunan nesne hakkında arb olunur.	263
16	الْجَوَادُ مَلْبُونٌ وَالْبَرْدُونُ مَتْبُونٌ	Bu meşel herkese isti'dādına göre mu'āmele olunur diyecek yerde arb olunur.	276
17	جَدَّهَا جَدَّ الْعَيْرِ الصَّلْيَانَةَ	Bu meşel yemīn teklīf olunduğda bilā-tevaķķuf yemīne	289

		mübāderet iden kimse hakkında d̄arb olunur.	
18	جَوَّعَ كَلْبَكَ يَتَّبِعُكَ	Bu meşel le'ım ve fūrūmayeyi dā'imā bir taqrıble kendiñe muhtāc ve mūrāci' eyle ki yanından ayrılıp bir yre gitmez diyecek yerde d̄arb olunur.	295
19	المُحَاجِرَةُ قَبْلَ الْمُنَاجِرَةِ	. Bu meşel mukāvemete muqtedir olmayan kimse ta'cıl-i firār ile hurrem ve ihtiyāt eyledikde kezālike kıtālden soñra muşālaħa talebinde olduħda d̄arb olunur.	315
20	أَحْنَاكُهَا وَأَفْوَاهُهَا مَجَاسُهَا	Bu meşel zāhir-i hāli bātınına delālet iden nesne hakkında d̄arb olunur.	328
21	حُكْمُكَ مُسَمِّطٌ	Kimsede kudret olmayacak hükümde isti' māl olunur.	350
22	حَنَّ قَدَحٌ لَيْسَ مِنْهَا	Bu meşel bir kavme intisābı yoğiken iddi' ā'-yı intisāb idüp tefāhur ya mālīk olmadığı nesne ile temedduħ iden kimse hakkında d̄arb olunur.	351
23	ذَهَبَتْ هَيْفٌ لِأَدْيَانِهَا	Bu meşel nāsdan herkesi kendi emr ü hevāsına ikbāl ü teferrük eyledikde irād olunur.	449
24	الدَّنْبُ يُغْبِطُ بِذِي بَطْنِهِ	Bu meşel iç yüzi mükedder ve menküb iken zāhir-i hāliniñ tecemmüline nazaran reşk ü ğıbta olunan kimse hakkında d̄arb olunur.	450
25	أُرِيهَا السُّهَى وَتُرِينِي الْقَمَرَ	Bu meşel bir kimse kendi dostundan bir nesne su'āl eyleyüp su'āl eylediği nesneniñ hilāfını cevāp verdikde irād olunur.	478
26	ربما صحت الأجسام بالعلل	Bu meşel inhilāl-i 'uqūd-ı meṭālib gāh ser-engüşt-i mevāni'-i kavıyye ile müyesser olur diyecek yerde d̄arb olunur.	487
27	أَرَاكَ بَشَرَ مَا أَحَارَكَ مِشْفَرٌ	Bu meşel zāhir-i hāl bātınından muğnī olmağla keyfiyyet-i bātiniyyesini şu'āle hācet	492

		yokdur diyecek yerde darb olunur.	
28	أَرَبِيهَا نَمْرَةً أُرْكِيهَا مَطْرَةً	Bu meşel bir nesnenin aşar u mehā' il ü tebāşiri nümūdār olup vuqū' ı müteyakkin olduğda darb olunur.	500
29	ازْلَامَ الْمُعَيْدِي وَنَفَرَ	Bu meşel iki haşmın birisi gālib olduğda darb olunur.	540
30	السَّرَاحِ مِنَ التَّجَاحِ	Bu meşel bir şey'in bitdigi haberini irişdirmek şāhib-i umūrı sevindirmek olup bitmedigi haberini ulaştırmağ va' d-i kāzible ta' lıkden hayırludur diyecek yerde darb olunur.	557
31	سَحَابَةٌ صَيْفٍ عَنْ قَلِيلٍ تَقَشَّعُ	Bu meşel sür'at-i inkızā'-ı şerri beyān ma' rezinde darb olunur.	563
32	أَسْهَرُ مِنْ جُدْجِدٍ	Giceleri uyumayan kimse haqqında darb olunur.	591
33	شُخْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُخْبٌ فِي الْأَرْضِ	Bu meşel, kelāmında bir kerre haṭā idüp bir kerre işābet iden kimse haqqında darb olunur.	602
34	شَكْوَتْ لَوْحًا فَحَزَا لِي يَلْمَعَا	Bu meşel bir kimse hālinden şikāyet itdikde huşūle gelmeyecek nesne ile itmā' iden kimse haqqında darb olunur.	622
35	شَيْطَانُ الْخَمَاطَةِ	Bu meşel kabīhu'l-manzar olan kimse haqqında darb olunur.	623
36	صَرَخَتْ جِدَاءً	'Arablar mültebis ve müştebeh ve meşkük olduğdan şoñra vāzih u müstebān olan nesne haqqında meşel tarīkıyla kelām-ı mezbūri irād ider.	657
37	صَارَتِ الْقَوْسُ رُكُوءَةً	Bu meşel devlet idbāra yüz tıutup aḥvāl münkalib olduğa darb olunur.	661
38	صُبُوحٌ حَيَّانٌ بِهِ جُمُوحٌ	Bu meşel, vaḳti gelmeksizin riyāsete ṭālib olan kimse haqqında darb olunur.	667
39	ضَرَبَ فِي جَهَّازِهِ	Bu meşel nüfūr ve gıybet idüp bir daḥı 'avdet eylemeyen kimse haqqında darb olunur.	696
40	أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْرِبُ مِنْ ضَحْكِي	Bu meşel emr-i müte' accib	705

		hakkında darb olunur.	
41	طَارَتْ بِهِ الْعُقَاةُ	Meşel-i mezbūr çok zamān görünmeyüp gaybet iden kimse hakkında darb olunur.	719
42	أَطْوَهُ عَلَى غَرِّهِ	Bu meşel bir nesneyi kolayına ve olduğu hâlde terk eyle diyecek yerde darb olunur.	725
43	اطْرُقِي وَمِيشِي	Bu meşel haṭā ile şavāb beyninde kelāmını taḥlīṭ iden kimse hakkında darb olunur.	733
44	أَطْوَعُ مِنْ نَوَابٍ	Be-gāyet muṭī ^ḥ ve münḳād hakkında darb olunur.	745
45	عِنْدَ جُفَيْنَةَ الْخَبْرِ الْيَقِينُ	Bu meşel bir şey'i ḥaḳīḳaten bildikde darb olunur.	777
46	عَارِضَ فِي قَوْمِهِ تَبَجَا	Bu meşel kendi ḳavm u 'aşiretinden zarar-ı a ^ḥ dāyı def eylemeyen bī-ḥamiyyet hakkında darb olunur.	802
47	عَرَضَ عَلَيَّ الْأَمْرَ سَوْمَ عَالَةٍ	Yarım ağız ile teklīf eyledi diyecek yerde darb olunur,	807
48	عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ ثُرْبَةٍ	Bu meşel bir şey'e küllī iştiyāḳdan sonra vāşıl olan kimse hakkında darb olunur.	826
49	عَيْرٌ رَعَى أَنْفَهُ الْكَلَاءُ	Bu meşel bir şey'in zuhūr-ı maḥā'il ü imārātıyla vücūdına istidlāl iden kimse hakkında darb olunur .	829
50	عَرَجَلَةٌ تَعْتَقِلُ رُمَحَهُ	Bu meşel destinde olmayan nesneyi kendi nefsinden ḥaber viren kimse hakkında darb olunur.	837
51	اِفْتَادِ مَخْنُوقٌ	. Bu meşel belā ve şiddete giriftār olmuş ādeme bir vechle nefsiñi taḥlīṭ eyle diyecek yerde darb olunur.	894
52	اِفْتَحْ صُرْرَكَ تَعْلَمُ عَجْرَكَ	Bu meşel sen nefsiñe mürāca' at ve kendiñi teftīṣ eyle ki 'uyūbuña 'ālim olasın diyecek yerde darb olunur.	913
53	قَدْ بَيَّنَّ الصُّبْحُ لَدِي عَيْنَيْنِ	Bu meşel bir nesneniñ her vechle zuhūrı vāḳtinde darb olunur.	941

54	كَمُسْتَبِضِعِ التَّمْرِ إِلَى هَجَرَ	Bu meşel envā' -ı hüner ü fezā 'il ile mütehallī olan ādeme izhār-ı fażl u kemāl eylemek ma' rezinde ɗarb olunur.	1001
55	لَوْ وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَاكْرِيْشِ	Bu meşel bir müşkil iş teklif olunduğda imkān u iktidārdan hāric olduğunu beyān ma' rezinde ɗarb olunur.	1020
56	لِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ وَلِكُلِّ جَوَادٍ كَبْوَةٌ	Bu meşel dā'imā muşib olan kimseden bir haṭā zuhūr eyledikde ɗarb olunur.	1029
57	لِكُلِّ جَابِهٍ جَوْرَةٌ ثُمَّ يُؤَدُّنُ	Bu meşel çok zamān mekş ü iḳāmet iden müsāfir haqqında ɗarb olunur.	1032
58	أَلْقَى عَلَيْهِ لَطَاتَهُ	Bu meşel şıḳletini anuñ üzerine bıraḳdı diyecek yerde ɗarb olunur.	1037
59	أَيْلَةٌ لَهُ كَمَا يُلْهَى لَكَ	Bu meşel mücāzāt u mükāfāt haqqında ɗarb olunur.	1047
60	مَنْ دَخَلَ ظَفَارِ حَمَرٍ	Bu meşel bir kimse bir kavmiñ miyānına dāḫil olduğda ol kavmiñ 'ādeti ile 'ādetlensün diyecek yerde ɗarb olunur.	1092
61	مَا هُوَ إِلَّا صَبُّ كُدَيْيَةٍ	Bu meşel aña kimseler ḳādir degildir diyecek yerde ɗarb olunur.	1098
62	مَعَ الْخَوَاطِيءِ سَهْمٌ صَائِبٌ	Bu meşel ekşeri haṭākār olup aḫyānen muşib olan kimse haqqında ɗarb olunur.	1115
63	النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ	Nefsi her ne vech üzere mu'tād iderseñ andan ayrılmaz, tezhid olunsa zāhid tarḡib olunsa rāḡib olur.	1132
64	النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ	Nās melikleriniñ 'ādet ü sīreti üzere olurlar.	1138
65	نَاوَصَ الْجُرَّةَ ثُمَّ سَأَلَهَا	Bu meşel bir miḳdār ta'aşşub ve muḫālefet eyleyüp ba'dehu nā-çarı inḳiyād iden kimse haqqında ɗarb olunur.	1140
66	أَوْلَعَ مِنْ قَرْدٍ	Maymün kısmı her gördüğü şey'i ḫikāyet ü taḳlīd itmege ḫarīş olduğıçün ɗarb-ı meşel olmuşdur.	1175

67	هو راحة الصَّبَاغِ	Bu meşel be-ğāyet nā-pāk ve ḳabīḥ olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.	1190
68	لا تُعَدُّمُ حَرْفَاءُ عَلَّةٌ	Bu meşel bir mādde zımında serd olunan i'tizārı nehy ü istiḳbāḥ mevḳi'inde irād olunur.	1211
69	لا تَبْتُ البَقْلَةَ إِلَّا الحَقْلَةَ	Bu meşel cevher-i insāniyyet aşıl ādemden me'müldür diyecek yerde ḍarb olunur.	1223
70	لا يُطَاعُ لِقَصِيرِ أَمْرٍ	İttihām-ı nuşahā' ma' rezinde ḍarb olunur.	1225
71	يَوْمَ بِيَوْمِ الحَقْضِ المُجَوَّرِ	Bu meşel sū'-i fi' liyle mücāzāt olunan menküb kimseye şemātet vaḳtinde irād olunur.	1236
72	البَيِّنُ حِنْتُ أَوْ مُنْدَمَةٌ	Bu meşel iki cihetden mekrūh olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.	1245

3.7. Şerh Metodu

Daha önce Hâmid Efendi'nin eserin girişindeki manzumede eserinde izlediği yöntemle dair kısa bilgiler sunduğunu belirtmiştik. Aşağıya aldığımız bölüm, daha önce zikrettiğimiz bu manzumeden alınmıştır:

Niçe emşâlden kütüb buldum
Şafha-zîb-i tettebbu 'ât oldum
Ḥayli emşâle āşinā oldum
Menşe' ü maḍrîbîn daḥî buldum
Eyledüm müşkilâtını taḥrîr
Hem lügât-ı ğarîbesin tefsîr
Şoñra ma 'nâların beyân itdim
Aşlını hem yazup 'ayân itdim
Bulunur ḥarf-i evvelinden hep
Arayup bulmasında çekme ta'ab

Mesel konusunda hayli kaynak bulan Hâmid Efendi, eserinin başından sonuna kadar izlediği yöntemi beyan eder. Mesellerin menşeleri (asıl hikâyeleri), kullanım yerleri ve garip/anlaşılmaz kelimelerini şerh ettiğini, ardından ele aldığı mesellerin manalarını da açıkladığını ifade eder. Ayrıca, kimsenin zorluk çekmemesi için eserinde geçen bütün meselleri alfabetik sıraladığını söyler.

Hâmid Efendi, derlediği meselleri alfabetik olarak sıralar ve bunları 29 bâbda inceler. 28 harften oluşan Arap alfabesinin her harfi için bir bâb oluştururken "لا/ lâ" harfiyle başlayan mesellere de yer verip onlar için ayrı bir bâb oluşturur. Şârih, eserin her bâbında (28. bâb hariç) öncelikle kısa ve özlü sözler anlamına gelen "*mûcez meseller*"e ardından "*ef'al*" vezniyle başlayan mesellere yer verir. Eserinin 28. bâbında sadece *mucez mesel* bulunurken *ef'al* vezinli meseller bulunmamaktadır. Çünkü Arapça dilbilgisine göre *ef'al* kalıbı "lâ" harfiyle asla uygulanamaz. Şârih kendi eserin her bâbının başında " ما على أفعل " ²²⁶ "فيما أوله... " ifadesini kullanırken *ef'al* vezinli meseller için " من هذا الباب " ²²⁷ ifadesini kullanır. Şerh edeceği meseli aynen Arapça olarak kendi eserine dâhil edip onu kırmızı mürekkeple yazar. Kırmızı yazılmayan meselin üstüne kırmızı bir çizgi çizer.

Biz bu çalışmada şârihin metodunu detaylı olarak anlatmakla birlikte, eserindeki yöntemle ilgili söylediği bilgilere sadık kaldık.

Hâmid Efendi, eserinde " ما أرخص الناقة لولا " ²³⁰ " من دخل ظفار حجر " ²²⁹ " استنوق الحمل " ²²⁸ " أنجز حُرُّ ما وعد " ²³¹ " الملعونة في عنقها " ²³² " من صناع الحاكم لم يحتشم " ²³³ " صار الأمر إلى النزعة " gibi ele aldığı mesellerin çoğunun anlamları, menşeleri ve kullanım yerlerini açıklarken aşağıda da görüleceği üzere bazı mesellerin sadece kelime manalarını veya sadece mesel anlamlarını ya da menşelerini bazen de kullanım yerlerini göstermiştir. Yani, genel olarak belli bir yöneme uysa bile bazen de takip etmek istediği metoda tam anlamıyla uymayıp karışık bir sisteme tabi olmuştur.

Şârih, metoduyla ilgili söylediği beyitlerdeki "*Eyledüm müşkilâtını taḥrîr / Hem lügât-ı garîbesin tefsîr*" ifadesiyle ele aldığı mesellerdeki anlaşılması zor veya garip sözcüklerin manalarını açıkladığını ifade eder. Gerçekten şârih söylediği gibi eserde

²²⁶ ,,,,harfiyle başlayan meseller.

²²⁷ *Ef'al* vezniyle başlayan atasözleri.

²²⁸ Kerem ve asalet sahibi olanlar, sözünü yerine getirir.

²²⁹ Erkek deve dişileşti.

²³⁰ Zafâr köyüne giren Himyarlı olur.

²³¹ Boynunda lanetli kedi olmasaydı dişi deve ne kadar ucuz olacaktı!

²³² Memura rüşvet veren isteğini söylemekten utanmaz.

²³³ İş ehline verildi.

geçen mesellerin zor kelimelerinin anlamlarını verir. Mesela, "أَبْدَى الصَّرِيحِ عَنِ الرَّغْوَةِ"²³⁴ meselinin kelimelerini şöyle açıklar:

"Ebdā fi'li lāzım ve müte'addī olur, lāzım olduğına göre bedā eş-şarīhu 'ani'r-rağve sebkinde olur, müte'addī olduğına göre mef'ulı mahzūf olup ebdā eş-şarīhu nefsehu 'ani'r-rağve taqdīrinde olur. Şarīh emīr vezninde şāf ve hālīş olan şey'e dinür. Rağave sūdūñ yüzine gelen köpügüne dinür" (40b-40a).

Şârih kolay olan ve anlaşılması zor olmayan mesellerin kelime anlamlarını vermez. Mesela, "بَشَاشَةُ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ"²³⁷, "فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَاءٌ مِنْهُ"²³⁶, "مَنْ صَدَقَ اللَّهُ بَخًا"²³⁵, "مَا نَدَمَ مِنْ سَكَتٍ"²³⁸ meselleri kolay oldukları için onlarda geçen kelimelerin anlamlarını vermemiştir.

Şârih ele aldığı bazı mesellerin anlamları, menşeleri, kullanım yerlerini açıklamadan sadece onlardaki kelimelerinin manalarını açıklar. Mesela, "أَيُّنَ الثُّرَيَّا"²³⁹, "إِنَّ الْمَتَاكِحَ خَيْرٌ مِمَّا الْأَبْكَارُ"²⁴² mesellerinin sadece kelime anlamlarını verir.

Hâmid Efendi, ele aldığı mesellerdeki kelimelerin Türkçe olarak karşılığını verir, fakat bazı mesellerdeki kelimelerin hem Türkçe hem de Farsça sözcüklerle karşılıklarını vermeye özen gösterir. Mesela, "صَاحَتْ عَصَافِيرُ الْأَمْعَاءِ"²⁴⁵, "مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ"²⁴⁴, "أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْحِرْبَاءِ"²⁴³, "مِنْ يَدِ الْمُتَنَاوِلِ"²⁴⁰, "كُلُّ صَبٍّ عِنْدَهُ مِرْدَائَةٌ"²⁴¹, "أَمْرٌ مِنَ الْعَلْفَمِ"²⁴² mesellerinin sadece kelime anlamlarını verir.

"Hirbā' hāniñ kesri ve elifiñ meddiyle Ummu ħubeyn ile ma'rūf cānveriñ ismidir ki Türkīde ħaya keleri ve Fārisīde āftāb-perestek dirler kertenkeleden büyük olur...[146a]".

²³⁴ Saklanan şey artık açık oldu.

²³⁵ Kim susarsa asla pişman olmaz.

²³⁶ Allah'ın yolunda doğru davranan kurtulur.

²³⁷ Ay ışıklı, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

²³⁸ Yüzün gülüşü Allah'tan insana ikinci bir hediye sayılır.

²³⁹ Kadınların en iyisi bekar olanıdır.

²⁴⁰ Ülker elin ulaşamayacağı uzak bir yerdedir.

²⁴¹ Her kertenkelenin yanında taş vardır.

²⁴² O, ebucehil karpuzundan daha acı.

²⁴³ Bukalemunun gözünden daha soğuk.

²⁴⁴ Kim bir şeyler duyarsa kalbine şüpheler düşer.

²⁴⁵ Bağırsak kuşları zil çalıyor.

Yine "صَاخَتْ عَصَافِيرُ الْأَمْعَاءِ"²⁴⁶ meselinde geçen "em‘ā" kelimesini şöyle beyan eder:

"Em‘ā‘, mi‘ā‘ lafzınm̄ cem‘idir ki a‘fāc-ı baṭından bağırsağa dinür, Fārisīde rüde dinür" (140a).

Şârih, yöntemiyle ilgili söylediği beyitlerdeki "Şoñra ma‘nāların beyān itdim" ifadesiyle eserinde derlediği mesellerin anlamlarını verdiğini beyan eder. Gerçekten şârih "إِنَّ مِنْ²⁴⁷ الْبَيَانَ لَسِخْرًا²⁴⁸ الْبِطْنَةَ تُدْهَبُ الْفُطْنَةَ"²⁴⁹, "مَنْ بَحَّضَ الْحَبَّازَ أَمِنَ مِنَ الْعِتَارِ"²⁵⁰, "لِحَفْنِي فَضَّلَ لِحَافِهِ"²⁵¹ gibi ele aldığı mesellerin çoğunun manasını vermeye özen göstermiştir. Mesela, "لِلْحَيْطَانِ آدَانٌ"²⁵¹ meselinin anlamını şöyle açıklar: "Ma‘nā-yı mesel: Dīvārleriñ kulağı vardır ki belki dīvār ardında ādem vardır āhestece tekellüm eyle cā‘iz ki seniñ kelāmıñı istimā‘ eyleyeler demekden ‘ibāretdir" (213b).

Şârih bazen ele aldığı mesellerin kullanım yerlerini ve menşelerini beyan etmeden sadece anlamlarını verir. Mesela, "مَنْ قَرَعَ بَابًا وَجَّ"²⁵², "النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ"²⁵³, "أَلْعَتَابُ قَبْلِ الْعِقَابِ"²⁵⁴, "أَهْفُ مِنْ ابْنِ السُّوءِ"²⁵⁵ mesellerinin sadece anlamlarını vermeye özen göstermiştir. Mesela, "أَهْفُ مِنْ ابْنِ السُّوءِ"²⁵⁵ meselinin sadece anlamını şöyle verir. "Ya‘nī nā-ḥalef evlāddan ziyāde ḥüzün ve teḥassür idici dimekdir, zīrā nā-ḥalef evlād ebeveyniñ ḥayātında anlara iṭā‘at eylemeyüp ba‘de vefātihimā taḥazzün ve telehhüf ider" (217a).

Şârih "ma‘nā-yı mesel" kalıbıyla şerh ettiği meseli Türkçeye tercüme eder. çoğu yerde "ya‘nī" kelimesini ekleyerek meseli daha fazla açıklamaya çalışır. Mesela, "لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَاقِطَةٌ"²⁵⁶ meselini şöyle açıklar: "Ma‘nā-yı mesel: Her düşürücü için bir devşürücü bulunur dimekdir, ya‘nī nāṭıkiñ ağızından düşen her söz için bir işidüp şāyi‘ iden bulunur" (212b).

²⁴⁶ Bağırsak kuşları zil çalıyor.

²⁴⁷ Beyan (güzel konuşma)dan bir kısmı mutlaka bir sihirdir.

²⁴⁸ Fazla yemek zekayı giderir.

²⁴⁹ Habâr denen arazide gezmeyen kimse tökezleyip düşmekten emin olur.

²⁵⁰ Kendi yorganiyle beni örttü.

²⁵¹ Duvarın kulağı vardır

²⁵² Azar cezadan önce olsun.

²⁵³ İnsanlar kralların dini üzeredirler.

²⁵⁴ Bir kapıyı ısrarla çalan kimse elbette sonunda açtırıp içeri girer.

²⁵⁵ Ebeveyni itaat etmeyenden daha kederli.

²⁵⁶ Ağızından dökülen sözler için bir dolayıcı vardır.

Şârih, nadiren bazı meselleri Türkçe yerine Arapça olarak açıklamıştır. Örneğin " ما له سَعْنَةٌ " Şârih, nadiren bazı meselleri Türkçe yerine Arapça olarak açıklamıştır. Örneğin " ما له سَعْنَةٌ " meselinin anlamını şöyle açıklar: " *mā lehu kešīrun velā ḳalīlun* demek olur." ²⁵⁷ " ولا مَعْنَةٌ " Ve " ²⁵⁸ "جَرَى فُلَانٌ السُّمَّيْ" meselinin anlamını " *Cerâ fulânu fi'l-bâṭl*" ifadesiyle şerh etmiştir.

Hâmid Efendi, girişteki manzumesinde, derlediği mesellerin manalarını vereceğini söylediği halde bazı mesellerin manalarını -kendisince açık olduğu- için açıklamaya gerek duymaz. Mesela, " ²⁵⁹ "أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي", " ²⁶⁰ "كَبِيرُ عَمْرُو عَنِ الطَّلُوقِ", " ²⁶¹ "إِنَّ عَدَا لِنَاظِرِهِ قَرِيبٌ", " ²⁶² "بِأَصْغَرِيهِ" mesellerinin manalarını vermez. Şârih, mana vermediği meseller için genellikle " *ma 'nā-yı mesel zāhirdir*" terkiibini kullanır.

Şârih, yöntemiyle ilgili söylediği beyitlerdeki " *Aşlını hem yazup 'ayān itdim*" ifadesiyle eserinde ele aldığı mesellerin menşe'leri veya asıl hikâyelerini açıklayacağını beyan eder. Gerçekten şârih söylediği gibi eserde mesellerin büyük bir kısmının asıl menşelerini beyan etmeye özen göstermiştir. Mesela, " ²⁶³ "كُلُّ الصَّيِّدِ فِي حَوْفِ الْفَرَا", " ²⁶⁴ "إِنَّمَا حِنْدَارُ الْعَارِيزَةِ", " ²⁶⁵ "صَارَ الْأَمْرُ إِلَى النَّزْعَةِ", " ²⁶⁶ "إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ", " ²⁶⁷ "صَدَقَنِي سِنَّ بَكْرِهِ" mesellerinin asıl hikâyelerini açıklamıştır. Şârih eserde bir meselin hikayesini veya menşe'ini anlatmak istediğinde " *hikāyet olundu ki..., Mervīdir ki..., Aşlı budur ki, Şüreti budur ki ... tafsīli budur ki...* " terkiplerinden birini kullanır.

Hâmid Efendi, ele aldığı bazı mesellerin manalarını ve kullanım yerlerini açıklamadan sadece asıl hikâyelerini açıklamıştır. Mesela, " ²⁶⁸ "بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ", " ²⁶⁹ "أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ",

²⁵⁷ O adamın hiç bir şeyi yoktur.

²⁵⁸ Falanca bilmediği bir yere gitti.

²⁵⁹ Hem hurmamı yediniz hem de bana karşı çıktınız.

²⁶⁰ Amr büyüyüp gerdanlık boynuna dar geldi.

²⁶¹ Bekleyen için yarınlar yakındır.

²⁶² İnsan dil ve kalple insan olur.

²⁶³ Bütün avlar, avlanan yaban eşiğinin yanında hiçtir.

²⁶⁴ Deveden sakınarak yerine koyun satın aldım.

²⁶⁵ İş ehline verildi.

²⁶⁶ Şüphesiz, beyaz öktüz yenildiği gün ben de yenildim.

²⁶⁷ Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi.

²⁶⁸ İnsanın belalarının sebebi dilidir.

²⁶⁹ Kişinin ahlakı onun altınından daha iyidir.

"²⁷⁰أَحْمَلُ مِنْ تَعْقَادِ الرَّيِّمِ", "²⁷¹أَمِنُ مِنَ الْأَرْضِ", mesellerinin sadece asıl hikâyelerini (menşelerini) şerh etmiştir.

Şârih bazen kendi metoduna sadık kalmayarak ele aldığı meselin hikayesini veya menşe'ini anlatmaz. Mesela, "²⁷²النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ", "²⁷³مَنْ غَزَبَلَ النَّاسَ نَحَلُوهُ", "²⁷⁴عَرَّضَ الْكَرِيمُ وَلَا تُبَاحِثْ", "²⁷⁵فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ مِنْهُ", mesellerinin ortaya çıkma nedenleri olan asıl hikâyelerine değinmez.

Hâmid Efendi, metoduyla ilgili söylediği beyitlerdeki "*Menş' ü mağrıbın dağı buldum*" ifadesiyle kendi eserinde geçen mesellerin kullanım yerlerini açıkladığını beyan eder. Örneğin, "²⁷⁶مَنْ بَحَّبَ الْحَبَّارَ أَمِنَ مِنَ الْعِنَارِ", "²⁷⁷إِنَّ فَرَّ عَيْرٍ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ", "²⁷⁸إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ", "²⁷⁹لَمَنْدُوْحَةٌ عَنِ الْكَلْبِ", "²⁸⁰إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ", mesellerinin kullanım yerlerini etraflıca anlatır.

Şârih, eserde bir meselin kullanım yerini anlatmak istediğinde "*...mağallinde isti'imâl olunur, ...dığı vağtde isti 'mâl olunur ..., ...diyecek yerde đarb olunur, ..., olan kimse hakkında đarb olunur*" ifadelerinden birini kullanır. Mesela, şu "²⁸¹إِنَّ الْجَوَادَ عَيْئُهُ فُرَاؤُهُ" meselinin kullanım yerini şöyle açıklar: "*Bu meşel bir nesnenin zâhiri bâtınuna delâlet idiüp ahvâlini bahş ü teftiş ve tecrübeye muhtâc degildir diyecek yerde đarb olunur*" (21a).

Hâmid Efendi, ele aldığı bazı mesellerin manalarını ve hikâyelerini açıklamadan sadece kullanım yerlerini açıklamıştır. Örneğin "²⁸²العَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجْزَةِ", "²⁸³بَلَعُ السَّكِّينِ الْعَظْمُ", "²⁸⁴لِكُلِّ عَدِ طَعَامٍ", "²⁸⁵بِهِ دَاءٌ ظَنِّي", mesellerinin sadece kullanım yerleri açıklanmıştır.

²⁷⁰O, bağlanmış olan retem denen ipten daha verimsiz.

²⁷¹Yerden daha güvenlidir.

²⁷²İnsanlar kralların dini üzeredirler.

²⁷³Kim insanları eliyorsa onu un ederler.

²⁷⁴Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok.

²⁷⁵Ay ışıklı, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

²⁷⁶Habâr denen arazide gezmeyen kimse tökezleyip düşmekten emin olur.

²⁷⁷Bir eşek kaçarsa yerine başka eşek gelir.

²⁷⁸Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

²⁷⁹Dolaylı konuşmak yalana düşmekten kurtarır.

²⁸⁰Çok çalışmak yorgunluğa neden olur.

²⁸¹Cins atın dış görüntüsü denemeye hacet bırakmaz.

²⁸²Acele âcizlerin fırsatıdır.

²⁸³Bıçak kemiğe dayandı.

²⁸⁴Yarınlar için yemek bulunur.

Yine "286" ما أنت إلا بعلة الشَّطرنج " Bu meşel bir kimseye seniñ bir vechle lüzümüñ ve saña ihtiyâc yoqdur diyecek yerde çarb olunur."

Şârih bazen kendi metoduna sadık kalmayarak ele aldığı meselin kullanım yerini anlatmaz. Mesela "287" المشاورة قبل المساورة ", "288" بعثت جاري وم أبع داري ", "289" مات حتف أنفه ", "290" الأنام "291" عرض الكرم ولا تباحث " mesellerinin kullanım yerlerini açıklamamıştır. Kullanım yerini beyan etmediğinde genellikle "Mađrab-ı meşel ma 'lūmdur, Mađrab-ı meşel zāhirdir" ifadesini kullanır. Bu meseller için de aynı yöntemi kullanır.

Eserde bulunan bazı ibarelerden hareketle şârihin bazı mesellerdeki kelimelerin sözlük anlamını verirken lügat kitaplarına başvurduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, "سحابة أخالت وأيسن" 292 meselinin şerhinde lügat kaynaklarına dayandığı görülmektedir: "*Hāllet nüshası ğalaştır, lāmın teşdīdiyle 'unvān-ı mezkūr kütüb-i lügatde yokdur. Ba'zılarñ hāllet 'ibāretiyle kayd eylemeleri şahīh degildir" (92a).*

Eserde bulunan bazı ibarelerden hareketle Şârihin bazı meselleri şerh ederken tefsircilere müracaat ettiği anlaşılır. Mesela, "عجلت بخارجة العجول" 293 meselinin açıklamasında bazı Kur'ân tefsircilerine dayandığı görülmektedir:

"Ba'z-ı müfessirīn "294" خَلِقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَجَلٍ " kerīmesiniñ tefsīrinde 'acel kelimesini siyāh ve müte'affin balçık ile tefsīr eyledi, lākin Rāğib ba'de't-tezyīf didi ki belki murād 'acele ve sür'at ma 'nāsınadır, 'acele ve kıllat-i şabr u şebāt insānıñ lāzım-ı māhiyyeti olmağla ğüyā ki andan maħlūğ olmuşdur, nite ki "295" مَخْلُقٌ زَيْدٌ مِنَ الْكِرْمِ " dirler farq-ı mübālağayı mütażammındır. Ve ba'zılar bunda ğalb vardır didiler ğuliķe'l-'acelu mine'l-insān ile

285 Onda ceylanın hastalığı vardır.

286 Sen satrançtaki dişi katırdan başka bir şey değılsin.

287 İstişare dövüşten önce olsun.

288 Aslında evimi değıl komşumu sattım.

289 Aceleyle kendi yatağında öldü.

290 Eğer insanların birbirlerine karşı uyumları olmasaydı bütün yaratılmışlar helak olurdu.

291 Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok.

292 Bulut sarstığı halde kimse ona bakmadı.

293 Acül Hârice'yi aceleyle doğurmuş.

294 Zeyd cömert olarak yaratılmıştır.

295 "İnsan çok aceleci yaratılmıştır". (Enbiyâ, 21/37)

te'vîl eylediler gūyā ki 'acele insāniñ tabāyi'-i mecbūlesinden ve tabī'at u ahlākından bir cūz' olması nüktesine tenbīhdir" (174a).

Şârih, bazen ele aldığı meseli şerh ederken konuyla ilgili olmayan bir takım malumatı da verir. Mesela " ²⁹⁶ إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا " meselini açıklarken büyü çeşitlerinden bahseder. Ve " ²⁹⁷ أَشْأَمُ مِنْ حَاوِدٍ " meselinin açıklamasında cürd denen bir hastalıktan söz eder. Başka bir örnek göstermek gerekirse " ²⁹⁸ انْطِقِي يَا رَحْمَةً إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ " meselinin açıklamasında konuyla ilgili olmayan şu bilgilere yer verir:

"Mezbūr kuşuñ merāresi yılan ve sâ'ir zehr-nāk cānveriñ şoğdığı yere tılā olunsa nāfi'dir ve hardel ile lahm-ı kadīdini yedi def'aya kadar tabhīr bağı olan bağı çözülmek için mücerredir ve sağ kanadınıñ tüylerini nisvāniñ paçası aralığına vaz'-ı teshīl vilādate bā'ış ve necisini tebhīr hāneden tard-ı hevām huşuşunda nāfi' kezālike hamrdan munğalib sirke ile ıslanmış necisini talā baraş 'illetini müzīl ve kavırılmış cigerini sahq idüp hamr ile ısladup üç güne dek mütevāliyen günde üç kerre içürmek cünūnı def' için mü'eşşirdir" (230a).

Şârih, çok nadir olarak eserinde meselle ilgili asıl hikâyeyi değil de onunla ilgili başka bir hikâyeyi de anlatmıştır. Bu durumla ilgili eserde şöyle bir örnek bulunmaktadır. Hâmid, " ²⁹⁹ لِكُلِّ حَايِهِ حَوْزَةٌ ثُمَّ يُؤَدُّنْ " meselini anlattıktan sonra "latīfe" kelimesini başlık olarak yazıp konuyu destekleyen bir hikâye aktarır: "*Qurduñ biri bir taqrīble cennete duğul eylemiş. Su 'āl itmişler ki seniñ cennete duğulunuñ bir vechle münāsebeti yoğdur, lākin ne tarīkla girdiñ? Cevāb virmiş ki benim bir vechle liyākatım yoğ idi, lākin hāne şāhibi 'indinde çok zamān mekş ve iķāmet eyleyen müsāfirleriñ bir kaçını hōra geçürmüş idim binā 'en 'aleyh cennete vuşul müyesser oldı" (212a).*

Şârih genellikle şerh edeceği meselin dil ve anlatım bakımından tahlilini yapar, meseldaki bazı kelimelerin irabını söylemeye gayret eder. Meseli açıklamaya çalışırken kelimelerin kullanımlarına ve cümledeki görevlerine dikkat eder, metnin anlam bütünlüğü bozmayacak manasını amaç edinerek bütüncül bir bakış geliştirir.

²⁹⁶ Beyan(güzel konuşma)'nın bir kısmı mutlaka sihirdir.

²⁹⁷ Cârūd'dan daha uğursuz.

²⁹⁸ Ey rahme denen kuş, konuş, sen Allah'ın kuşlarından birisin.

²⁹⁹ Bize gelen için bir yudum su verildikten sonra bir daha su verilmez.

Kelimelerin cümle içindeki kullanımlarıyla metnin bağlamı onun için dikkat edilmesi gereken bir noktadır. Bazen kelime ağırlıklı bir tercüme ve şerhi tercih ederken bazen metin bağlamı öne çıkmıştır.

Hâmid Efendi, bir meseli şerh ederken meselde geçen edebî sanatları da dikkate alır, Arapçaya mahsus özellikleri dile getirir ve beğenmediği görüşleri reddedip kendi fikrini söyler.

Şârihin metodunu bu şekilde anlattıktan sonra şerh ederken önem verdiği hususiyetleri incelemekte de yarar vardır. Bu hususiyetler şu başlıklar altında değerlendirilebilir.³⁰⁰

3.7.1. Göndermeler

Hâmid Efendi, şerh yönteminin mühim hususiyetlerinden biri olan “göndermelere” başvurur. Eser içinde türlü göndermelerde bulunarak konuya uygun atıflar yapar. Şârih meselleri açıklarken çoğu yerde çeşitli kaynaklara müracaat ettiğini gösteren değişik ifadeler kullanmıştır. Kendisinden önceki eserlere müracaat eden Hâmid Efendi'nin bu metin içi geçişlerde kullandığı ifadeler, onun alana hakimiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsal* adlı eserindeki göndermeler iki kısımda değerlendirilebilir: *Metin İçi Göndermeler* ve *Metin Dışı Göndermeler*.

3.7.1.1. Metin İçi Göndermeler

Şârih ele aldığı bir meseli anlatırken daha önce söylediği bir hususa gönderme yapar. Yani, daha önce şerh ettiği bir mesele eserin ilerleyen bölümlerinde karşısına tekrar çıktığında gönderme yapmayı tercih eder. Şârih böyle göndermeler için genellikle "*tafşîli ħarf-i ..., tafşîli bâbu- ...,meşelinde cārî olduğu gibi vech üzredir.*" gibi ifadeler kullanır. Mesela, "المَرْءُ بِأَصْعَقَيْهِ"³⁰¹ meselini anlatırken şöyle bir metin içi göndermede bulunmuştur: "“Tafşîli bâbu'ħ-tâ'da *tesma'u bi'l-mu'eydî ħayrun min en terāhu* meşelinde mürūr eyledi” (218a).

³⁰⁰ Bu kısım hazırlanırken Ozan Yılmaz'ın "Gülistân Şerhi" adlı kitabından faydalanılmıştır. bkz. Ozan Yılmaz, *Gülistân Şerhi, Sûdi-i Bosnevî*, (İstanbul: Çamlıca yay, 2012), s. CCLIX-CCLXXV.

³⁰¹ İnsan dil ve kalple insan olur.

Yine "إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ"³⁰² meseli için de şöyle bir gönderme yapmıştır: "Bu meseliñ terkîb ü i 'râbı "إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ"³⁰³ meselinde cārī olduğu vech üzredir" (12b).

Benzer şekilde "تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْحَالَةِ"³⁰⁴ meselinin açıklamasında şöyle bir göndermede bulunmuştur: "*bunuñ tafşîli ħarf-i elifde emri mübkiyâtike meselinde mürür eyledi*" (49b).

Ancak eser tamamıyla incelendiğinde şârihin yaptığı metin içi göndermelerin fazla olmadığı görülmektedir.

3.7.1.2. Metin Dışı Göndermeler

Şârih, eserinde bir meseli anlatırken pek çok yerde faydalandığı kaynaklara gönderme yapar. Bazı yerlerde yararlandığı kaynağa doğrudan işaret ederken çoğu yerde dolaylı bir şekilde işaret eder. Hâmid Efendi, eserinde daha çok Meydânî'nin *Mecma'u'l-Emsâl* (7b) ve Zemahşerî'nin *el-Müsteksâ fî Emsâli'l-Arab* (18a), Mütercim Âsım'ın *Terceme-i Kâmus* (107b) eserlerine gönderme yapmıştır. Bu eserlerin yanı sıra gönderme yapılan diğer eserlerin bazıları şunlardır: *Makâmât-ı Harîrî* (203b), *Nihâye-i İbnu Esîr* (51b) *Câmi'u's-Şağîr* (59a), *Dürre-i Fâhire* (27b).

Bu göndermelerin yapılış biçimleri aşağıdaki gibidir:

Meydânî'nin Mecma'u'l-Emsâl'de beyânına göre bir kimse pîr ve sâl-ħorde olup 'ateh 'arūzasıyla kendiden şutur ve gürbe vaz'u ħareket ve herze vü hezeyân kelimeler şudür itdikle ħarb olunur (7b).

Zemahşerî Müstaḫşâ'da tıb, 'ilm ve şu'ür ile tefsîr eylemiştir. (18a).

Terceme-i Kāmūsda daħı vâlid-i üstâz zanîn kelimesini müttehem ile tefsîr eylemiştir (107b).

Tayr-ı 'arâķîb şakraķ ismidir ki Sâhib-i Kāmūsa göre boyun buran ķuşı ve sâ'irine göre arı ķuşıdır, 'Arablar anuñla teşe'üm iderler (137a).

³⁰² Sakın adamların namusuna yaklaşma!

³⁰³ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

³⁰⁴ Hala, teyzeden uzaktır.

Harîrî makâmâtîñ on üçüncü makâmesinde veled-i mezbûruñ ayağı kırıldığına işbu kıt ‘a ile telmîh eylemişlerdir (203b).

Nihāye-i İbn-î Esîr’de mersūmdur ki işbu teribet yedāhu kavlini ‘Arablar irād idüp lâkin anuñla du ‘ā-yı haqîkî murād eylemeyüp hemān lafzı üzre icrā iderler (51b).

‘Ucb ve gurūruñ semeresi nāsîñ kendiye buğz ve ‘adāvetleridir dimekdir ve ‘ucb haşleti bed-terin hışāldır, nite ki Cāmi ‘u’s-Şağîr’de bu ‘ibāretle muşbetdir. (59a).

Eserin belli yerlerinde "bazıları" kelimesini ekleyerek belirsiz kaynağa gönderme yapar. Bu göndermelerin yapılış biçimleri aşağıdaki örneklerde olduğu gibidir:

Ba‘zılar ne koyuna hā‘ ve ne himāra sâ‘ diyü zecre kâdir degildir dimekle tefsîr eyledi raḥimehumu’llāhu te‘ālā (135a).

Ba‘zılar ibnetü'l-cebel kavlini şāhra ile tefsîr eylemişlerdir ki kayalardan daḥı şadā mün‘akis olur, ve ba‘zılar yavuz hayye ile beyān eyledi, añā göre şummî kelimesi lā tūcîbî'r-rukā kelāmıyla mü‘evveldir ve ba‘zılar dāhiye ile tefsîr eylediler (140a).

3.7.2. İktibaslar

Hâmid Efendi'nin şerh metodunun oluşmasını sağlayan hususiyetlerden biri de eser içinde iktibaslar yapmasıdır. Metnin farklı sayfalarına serpilmiş bu iktibaslar *âyet-i kerîme, hadîs-i şerîf, şiirler ve ibarelerden* oluşmaktadır. Ele alınan bu mesellerin konusuna göre seçilmiş bu iktibaslar hem şerhi zenginleştirir hem de istenilen anlamı vurgular. Bu iktibasları şöyle göstermek mümkündür:

3.7.2.1. Âyet-i Kerîmeler

Eserin farklı yerlerinde Kur'ân-ı Kerîm'den iktibaslar bulunmaktadır. Şârih bazen ele aldığı bir meseli şerh ederken şerhini desteklemek için Kur'ân'dan bir ayeti delil olarak getirir. Kur'ân-ı Kerîm'den yapılan iktibasların alınış şekli şöyledir:

Ba'zılarıñ beyânına göre ziyân ve hüsranda istimrâr ma'nâsına mevzû'dur ve minhu kavluhu te'âlâ "تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ"³⁰⁵, ey estemerret fî hüsranîhi hattâ istimrâr ma'nâsını mu'âzammın olduğundan istitbâb istimrâr ma'nâsına isti'mâl olunur (58b).

Lâte tâniñ feth'iyledir nite ki işbu "ولاتٍ حَيْرٍ مَنَاصِرٍ"³⁰⁶ kerîmesinde vâkı'dir (70b).

Ẓanîn emîr vezninde müttehem ma'nâsınadır. Zemaḥşerî "وما هو على الغيب بضنين"³⁰⁷ kerîmesiniñ tefsîrinde zanîn lafzını müttehem ile tefsîr eylediği ḥâşiyesinde mastûrdur (107b).

Hîm: hânîñ kesriyle susuz develere dinür, Kâla'llâhu ta'âlâ "فشاربون شربت الميم"³⁰⁸ [138b]

Darabe beyyene ve aẓhere ma'nâsınadır, ke-ḳavlihi te'âlâ "صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا"³⁰⁹ el-âyet (151a).

Câhiliyede 'Arablar kız evladını fakr ü mecâ'atdan yâḥud lühûḳ-ı 'ârdan nâşî diri olarak ḳabre defn iderler idi, ve bazıları mecâ'at ḥavfiyle oğlanı daḫı defn iderler idi. "وَإِذَا الْمَوْءُودُ سُئِلَتْ"³¹⁰ kerîmesi ol bâbda nâzil oldı (152a).

Ve ol ḳuşa Fârisîde sîmurğ ve sirenk daḫı dirler otuz ḳuşuñ renginde olduğıñ Şehnâmede Firdevsî rüstemin pederi olan zâl mürğ-i mezbûruñ perverde sidr diyü taḥrîr ve 'İkreme ḫazretleri "طَيْرًا أَبَابِيلَ"³¹¹ kerîmesinde ebâbîli mürğ-i mezbûr ile tefsîr eylemişdir (154b).

Ehâli-yi 'Ummân işbu "وَكَانَ وِرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا"³¹² kerîmesinde şâh-ı mezbûruñ zikri cârîdir diyü zu'm iderler (161a).

³⁰⁵ "Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu." (Mesed 111/1).

³⁰⁶ "Artık kurtuluş zamanı değildi", (Sâd, 38/3).

³⁰⁷ "O, gayb hakkında cimri değildir", (Tekvîr, 81/23)

³⁰⁸ Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz, (Vâkı'a, 56/55).

³⁰⁹ Allah örnek gösterdi, (Tahrîm 66/10).

³¹⁰ "Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi gûnahtan ötürü öldürüldüğü sorulduğu zaman", (Tekvir, 81/3)

³¹¹ "Ebâbîl kuşları" (Fil, 105/3).

³¹² "Onları ilerlisinde, her gemiyi zorla geçiren bir kral vardır" (Kehf, 18/79)

Kur'ân-ı kerîmde "قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ" ¹⁶¹³ âyeti 'alâ lebenihi ile tefsîr olunmuştur, anuñcün pederine nisbet nâ ħalef-i evlād keşîr olur ħuşûşen vâlidesi tarafı fûrû-māye ola elbette pederine ol veled 'aduv olur (171b).

Ba 'z-ı müfessirîn "خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ" ¹⁶¹⁴ kerîmesiniñ tefsîrinde 'acel kelimesini siyâh ve müte 'affîn balçık ile tefsîr eyledi (174b).

Marĥ çaĥmak demüri ve 'afâr taşı menzilindedir ve minhu ħavluhu te'ālā "الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا" ¹⁶¹⁵ (184a).

Ĥasan ve Mucâhid ħazretlerinden mervîdir ki "أَنْ لَّهُمْ قَدَمٌ صَادِقٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ" ¹⁶¹⁶ kerîmesinden murād a'mâl-i şâlihedir. Ve Muĥâtil ħazretlerinden mervîdir ki kademe şıdĥdan murād Resûl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi vesellem ħazretleridir ki anlar için ĥaĥ celle ve 'alā ħazretleriniñ 'inde ma'nevisinde şefâ'at ider (188a).

Rebbu'l-'izzeti ħazretleri vefĥ-i murādı üzre cehenneme taĥdîm ve idĥâl eylecegi eşrârı bi't-tamām vaz' u idĥâl eylemedikçe cehennemiñ "هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ" ¹⁶¹⁷ diyerek fevret ü sevreti sâkin olmaz (188a).

Ĥaff ħâniñ fetĥi ve fâniñ teşdîdiyle bir nesneniñ çevresini devr ü ihâta eylemek ma'nâsınadır ki kuşatmak ta 'bîr olunur, ve minhu ħavluhu te'ālā "حَاقِبَيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ" ¹⁶¹⁸ ve ayzen minhu ħavluhu te'ālā "وَحَفَفْنَاهُمَا بِبَحْلِ" ¹⁶¹⁹ ey ca 'elnâ'n-naĥle muĥîfeten bi-aĥiffetihimā ey cevânibihimā ²⁰. (219b)

3.7.2.2. Hâdîs-i Şerîfler

Hâmid Efendi, bir meselin anlamını kuvvetlendirmek için hadîs-i şeriflerden iktibaslar da yapar. Eserde iktibas olarak geĥen hadisler şunlardır:

¹⁶¹³ De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür" (İsra, 17/50).

¹⁶¹⁴ Zeyd cömert olarak yaratılmıştır.

¹⁶¹⁵ "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.", (Yâsin 36/80)

¹⁶¹⁶ "İman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdeler", (Yunus, 10,2)

¹⁶¹⁷ "Daha var mı?", (Kâf, 50,30).

¹⁶¹⁸ "Arşın etrafını kuşatmışlardır.", (Zümer, 39/75).

¹⁶¹⁹ "Onların hurmalarla donatmıştık.", (Kehf, 18/32)

²⁰ Yani bahçenin etraflarını hurma ağaçlarıyla donattık.

Bu meşeliñ terkīb ü i' rābı " ⁶²¹إِتَاكَ وَحَضْرَاءَ الدَّمَنِ " meşelinde cārī oldığı vech üzredir (12b).

Fera' fethateynle nākanm eñ evvel toğurdığı yavrısına dinür ki Cāhiliyetde anı şanemlerine qurbān iderler idi ve minhü el-ḥadīs " ⁶²²لَا فَرْعٌ وَلَا عَتِيرَةٌ " (13a).

'Ucb ve gurūruñ semeresi nāsıñ kendiye buğz ve 'edāvetleridir dimekdir ve 'ucb ḥaşleti bed-terin-i ḥiṣāldır, nite ki Cāmi' u'ş-şagīr'de bu 'ibāretle muşbetdir. Qāle 'aleyhi'ş-şalātu ve's-selām: " ⁶²³لو لم تكونوا تُدنيون لُحفتُ عليكم ما هو أكبر من ذلك، الكبير الكبير " (59a).

"Ḥazret-i risālet-penāh buyurur ki " ⁶²⁴اتقوا فراسة المؤمن، فإنه يرى من نور الله " (118a).

İbn-i 'Abbās qāle: Qāle en-nebiyyu şalla'llāhu te'ālā 'alyhi ve sellem: " إذا تزوج الرجل المرأة لدينها " ⁶²⁵hadīsini sīniñ fethiyle kırā'at eylediler (119a-120b).

'İnde'l-ba'z mevetān şol arza dinür ki henüz ḥirāset ü zirā'at maqūlesi ile iḥyā u i'mār olunmamış ola, ve minhu el-ḥadīs " ⁶²⁶موتان الأرض لله ولرسوله " , ya' nī arz-ı mezkūre beytu'l-māla 'āiddir dimekdir ve bu mevāt gibi tesmiye bi'l-maşdarı qabālındendir (131a).

Herkesiñ şü'm ve mażarratı iki çenesi beynindedir, ya' nī lisānındadır dimekdir. Ve fi'l-ḥadīs " ⁶²⁷إيمُنْ إمرىءٍ وأشأمةُ بين لحييه، ومقتل الرجل بين فكيه " kelāmı bu ma'nāya muvāfiqdir (133a).

Bu meşel iḥsān olunan kimse muḥsin olan zāt-i şerīfi zemmm eyledikde darb olunur ve fi'l-ḥadīs " ⁶²⁸اتقى شتر من أحسنّت إليه " (173a).

Der ḥazret-i kerīm temennā çi ḥācetest Ma'lūm ola ki ta 'rīz iki kısım dır biri mütekellimiñ şariḥ kelāmında ma'nā murād olmayup ancak sāmī 'a anuñla ma'nā-yı murādı ifhām eyleye, niteki müslimāne iḫā iden kimseyi bi'n-nefs ḥiṭābla " ⁶²⁹المسلم من سلم " (173a).

³²¹ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

³²² putlar için kesilen gerek Fera gerek Atıre kabul edilmez.

³²³ Hazreti peygamber buyurur ki suç yapmasaydınız sizin için başka bir şey beni daha fazla endişelendirirdi, o da kibirdir.

³²⁴ Müminin ferasetinden sakınm, çünkü, o, Allah'ın nuruyla bakar.

³²⁵ Eğer erkek, bir bayanın güzelliği ve zenginliği için onunla evlenirse kendi ihtiyacını giderir.

³²⁶ Sahibi olmayan yerler Allah ve peygambere aittir.

³²⁷ Yemin olsun ki insanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur. Ve insanın dili onun ölümünün sonucudur.

³²⁸ İyilik ettiğin kişiden sakın!

يداه ¹⁶²⁹المسلمون من لسانه ويده diyü ta 'rîz eyleye, zîrâ murâd mûzîden selb-i şîfat-ı İslâm eylemekden kinâyedir (174b).

A'şam iki ayaklarınınî biri beyâz olan hayvâna dinür ki kargâ kısmında ašlâ bulunmaz. Bu meşel 'azîzu'l-vücüd olan nesne hakkında darb olunur. ve fî'l-ḥadîş "إن عائشة في النساء" ¹⁶³⁰كالغراب الأعصم (178a).

. Ve ammâ mâ câ'e fî'l-ḥadîş el-lezî fî şîfati'n-nârî ennehu 'aleyhi's-selâm kâle: "لا تسكن" ¹⁶³¹جهنم حتى يضع ربُّ العزة فيها قدمه ma'nen Rebbu'l-'izzeti ḥazretleri vefk-i murâdı üzre cehenneme taḳdîm ve idḥâl eylecegi eşrârî bi't-tamâm vaz' u idḥâl eylemedikçe cehennemîñ "هل من مزيد" ¹⁶³²diyerek fevret ü sevreti sâkin olmaz dimekdir (188a).

Ḥuşâş gûrâb vezninde dikilüp sür'atle oşurarak kaçmak ma'nâsınadır. Ve fî'l-ḥadîş "إنّ الشيطان إذا سمع الآذان ولّى وله حُصاصٌ كحُصاصِ الحمار" ¹⁶³³(188a).

3.7.2.3. Arapça – Türkçe - Farsça İbareler

Şârih, bazen bir meseli şerh ederken ona benzeyen Arapça Türkçe veya Farsça atasözü, deyim veya hikmet gibi mensur ibarelere yer verir.³³⁴ Bazen de bir meseleyi anlatırken Arapça bir görüşü de eklemeyi ihmal etmez. Bu iktibaslar yine şârihin istediği anlamı kuvvetlendirmek için getirilmiştir. Eserde iktibas olarak geçen ibareler şunlardır:

Nessâbetu'l-Bekrî didi ki: "İnne li'l-'ilmi âfeten ve nekeden ve hucneten ve isticâ 'aten, fe-âfetuhu nisyânuhu, ve nekedehe el-kizbu fîhi, ve hucnetuhu neşruhu fî ğayri ehlihi ve isticâ 'atuhu en lâ yuşba 'a minhu".³³⁵

Câhîz kitâb vaşfında didi ki: el-Kitâb âmenu mine'l-arzî ve ektemu li's-sirri min şâhibi's-irri.³³⁶

³²⁹ Gerçek müslüman, dilinden ve elinden müslümanların emin olduğu kişidir.

³³⁰ Ayşe kadınların arasında ayaklarının birisi beyaz olan karga gibidir.

³³¹ Allah ayağıyla cehennemi basmadığı takdirde cehennem sakinleşmez.

³³² "Daha var mı?", (Kâf, 50,30).

³³³ Şeytân ezanı duyduğu zaman eşek gibi arkasında husas bırakarak kaçır.

³³⁴ Çalışmada bu başlık altında Arapça, Türkçe ve Farsça meselleri ve deyimleri görebilirsiniz.

³³⁵ Nessâbetu'l-Bikrî dedi ki "İlim için afet, eziyet, noksan ve açlık vardır. Onun afeti unutkanlık, eziyeti yalancılık, noksanlığı ehil olmayanlarla paylaşmak, açlığı ise ona doymamaktır."

İbn-i Sīnā didi ki: Ol kimse ki vech-i behīye ve şavt-i şehīye meyl ü ta ‘aşşuḳ itmeye fāsīdū'l-mizāc ve ‘ilāca muḥtācdır (44a).

3.7.2.4. Türkçe Mısra ve Beyitler

Şârih bazen bir meseli anlatırken bazı Türkçe beyitleri de eserine dâhil eder. İktibas edilen bu beyitlerin şairleri Hâmid Efendi tarafından belirtilmez. Eserde geçen bu beyitler şöyledir:

Örn) Yā būney! ‘Aşretu'r-ricli min ‘azmun yucberu ve ‘aşretu'l-lisānı lā tubḳī ve lā tezer ve ḳad isterāḩa men lā ‘aḳle lehu

‘Aḳlı yoḡıdı ne derdı var idi mecnūnuñ (113a) (Bâki).

Bu ḳazıyye Ḳādī İyās'ın beyne'n-nās kiyāset ü ferāsetde yegāne-i rüzgār olduğına bā'ış ü bādī oldı.

*Bāṭıl hemīşe bāṭıl u beyhūdedir velī
Müşkil budur ki şüret-i ḩaḳdan zuḩūr ide (118b) (Bâki).*

Ya' nī iḩsānı maḩallinden ḡayrı mevzi'e şarf itme ki zāyi' olur diyecek yerde ḩarb olunur.

*Baḩşış-i nā-be-maḩal cūddan olmaz ma' dūd
Şıfır-ı ma' kūs ile artar mı ḩisābı raḳamıñ (249a-250b).*

3.7.2.5. Arapça Beyitler

Eserde geçen Arapça beyitler genellikle Arapça mesel kitaplarında da bulunmaktadır. Şârih bazen bir meseli açıklarken kaynak eserlerde olduğu gibi beyitleri tercüme etmeden kendi eserine aktarmaya dikkat eder. Eserde geçen Arapça beyitleri şunlardır:

Bu meşel kār-ı düşvārıñ ḩusūli yine añna müşābih olan umūrdan isti'ānete mevkūf u meşrūṭdur diyecek yirde ḩarb olunur. Kemā ḳāle'z-Zeccāc.³³⁷

*İnne'l-ḩadīde yufleḩu bi'l-ḩadīd
Ḳad ‘alimet ḩayluḩe eyne'ş-şahşah³³⁸ (12b).*

³³⁶ Cāhiz dedi ki: Kitap sır saklamak için yerden daha güvenlidir. Ayrıca sırrı sahibinden daha fazla gizler.

³³⁷ Zeccāc'ın dediği gibi

³³⁸ Demir demirle kesilir, senin atların düz yerin nerede olduğunu bilmiştir.

*Sehbān Selmān vezninde Vā 'il kabīlesinden bir meşhūr faṣīḥ ü belīg sūḥanver ismidir
ki feṣāḥat u belāgati beyne'l-enām meşel olmuşdur işbu,*

*Laḳad 'alime el-ḥayyu'l-Yemāniyyūne ennenī
İzā ḳultu ammā ba' du ennī ḥaṭībuhā³³⁹
beyti cümle-i eṣ'ārındandır (43a).*

Ve eṣ'ārda irād itdikleri ez-cümle bunlardır.

*Fereste şuveyhetī ve feca'te ṭiflen
Ve nisvānen ve ente lehum rebību*

*Neşe 'te ma'e-sihāli ve ente ttiflun
Femā edrāke enne ebāke zību*

*İzā kāne eṭ-tibā' u ṭibā' u tibā' a sū 'in
Feleyse bimuşliḥin ṭab'en edību³⁴⁰*

Ve ḳāle el-āḥeru:

*Ve ente kecervi'z-zī 'bi leyse bi-ālifin
ebā ez-zī 'bu illā en yaḥūne ve yazma 'a³⁴¹ (162b).*

*Huşaynī Şahre nām kız ḳarındaşı her mevsim-i 'Arab'da ḳarındaşına nedbe idüp girye
ve zārı ider idi, 'ale'l-'āde bir mevsimde daḥı girye ve efgān iderken Aḥnes gūş itdikde
işbu*

*Tusā 'ilu 'an Huşaynin kulle rekbın
ve 'inde Cuheyne el-ḥaberu'l-yaḳīnu³⁴²*

beytini inşād eylemekle kelām-ı mezbūr meşel oldu (166b).

Aḳra' başı kel olan kimseye vaşf olur. Muşt tarağa dinür. Ḳāle's-şā' iru:

*Ḳad kuntu aḡnā zī ḡinā 'ankum kemā
Aḡnā'r-ricāli 'ani'l-mişāti el-aḳra' u³⁴³ (183a).*

*Bu meşel kendiden a'lem olan kimseye ta'līm şadedinde olan küstāḥ ḥaḳḳında ḍarb
olunur. Ḳāle's-şā' iru:*

*Li-kulli dā 'in devā 'un yuştaṭabbu bihi
İllā'l-ḥamāḳate a'yet men yudāvīhā³⁴⁴ (189a)*

³³⁹ Muhakkak ki Yemenler'in semti, ben "ammā ba'd" dediğim anda gerçekten bir hatip olduğumu anlar.

³⁴⁰ Koyunun yavrusunu saldırdın, çocuğu ve kadınları perişan ettin, halbuki onlar seni büyüttüler. Sen küçükken küçük koyunlarla yaşadın, sen nereden biliyorsun ki baban kurt olduğunu?! İşte huylar kötü ise hiç bir sanatkar onu ıslaha edemez.

³⁴¹ Sen dostluk istemeyen bir kurtsun. İşte kurt illa ihânet ve zulüm etmek istedi.

³⁴² Her topluluğa Husayn'dan sorup duruyorsun, doğru haber Cüheyne'nin yanında. Yazıcı, **age**, s. 222.

³⁴³ Kel olan kimsenin tarağa ihtiyacı olmadığı gibi ben de size ihtiyacım yoktur.

*Bu meşel ketm-i esrār huşūşunda ziyāde ihtiyāt lāzımdır diyecek yerde darb olunur.
Kāle's-şā 'iru:*

*Ve ihfāz 'ala's-sirri bi'-ihfā 'ihi
Fe-inne li'l-ḥitānı āzānen³⁴⁵ (213b)*

Bu meşel kavlı-i şā' irden aḥz ve isti' māl olunmuşdur ki şu beytde vārid olmuşdur.

*Ve elvaṭu min rāhibin yedda'ī
Bi enne'n-nisā 'a 'aleyhi ḥarāmu³⁴⁶ (216a).*

*Bu meşel biribirinden bir vechle tefāruḥ itmeyüp aḥeduhumā āḥerden müstaḡnī
olmayan iki kimse ḥaḳḳında darb olunur. Kāle's-şā' iru:*

*Ve innī ve iyyāhu ke-ricleyi ne'āmetin
'Alā kulli ḥālın min ḡanyyin ve min faḳīrin³⁴⁷ (244a).*

Yukarıda belirtildiği üzere şārih Arapça beyitleri tercüme etmeden aynen eserine aktarmıştır, ancak eserde sadece bir defa aktardığı Arapça beyitlerin tercümesini yapmıştır:

*Yā rāziḳi'l- 'iḳābi fī 'işsihi
Ve cābiri'l- 'azmi'l-kesiri'l-mehiz
İmseḥ lenā'l-lahumme fī 'irdihi
Min denesi'l-levmi naḳīyy raḥiz³⁴⁸*

*Ya'nī āşiyānesinde niçe 'uḳaba rızḳ viren ey Rāziḳ-ı Bī-çū'n u şikest olan üstüḥ'ān
cebr olduḳda dürüst olduḳdan soñra yine şikeste olan üstüḥ'ānı cebr iden ey Ḥakīm-i lā
yezāl! Sen bize ol kimseyi irsāl eyle ki anuñ dāmen-i 'ırzı çirk-i buḫlden pāk ve maḡsūl
olmuş ola, tā ki bizim rızḳımıza vesīle olmaḡla mesrūr eylesin dimekdir (203a).*

Metinde, şārih tarafından müellifi belirtilmeyen Arapça manzum iktibaslar (46b, 49a, 86b, 91b, 119b, 127a, 132a, 146a, 150a, 155b, 156a, 162a, 177a, 178b, 183a, 213b, 214a, 223b, 247b, 250b) olduğu gibi, müellifi belirtilmiş iktibaslar da vardır. Bunları geçtikleri yerlere göre şöyledir: Kurād (18b), Suheym (33a), Sehbān (43a), İbnü'l-

³⁴⁴ Her hastalık için mutlaka ilaç vardır, fakat ahmaklık hastalığı her tedavi edeni iyici yormuştu.

³⁴⁵ Sırrı gizleyerek onu koru, bil ki duvarların kulakları vardır.

³⁴⁶ Kadınların kendisi için haram olduğunu İddia eden rahipten daha lutidir.

³⁴⁷ Ben ve o, fakirlik , zenginlik ve her durumda devekuşunun iki ayağı gibiyiz.

³⁴⁸ Kendi yuvasında bulunan kartal yavrusuna rızık veren ve kemiği kırık olanı tedavi eden ey Allahım!
Her kötülükten uzak ve temiz olan kimseyi bize gönder!

Mu'tez (76a), Cerîr (117b), İmri'ü'l-Kays (107b), Lebîd (208a), Ebu Nahle (196b), Cezîme (199a).

3.7.2.6. Farsça Beyitler

Şârih eserin birkaç yerinde birkaç Farsça beyti Türkçeye çevirmeden alır. İktibas olarak getirilen bu beyitlerin sayısı 4'tür. Bu beyitler şöyle gösterilebilir:

Bu kelâma münâsib işbu beyt-i Fârisî ne güzel inşâd olunmuştur:

*Ez-seg-i gîrinde eymen mî-şevved her kes nişest
Her ki ber-üftâde gîred saht ez-seg kemterest³⁴⁹ (11b).*

Bu meşel kesret-i kelâmdan taḥzîr ma‘rezinda ḍarb olunur. Şâ‘ib mî-fermâyed

*Ter-zebânî ma‘den-i jengâr mî-sâzed merâ
Hâmuşî âyîne-i esrâr mî-sâzed merâ³⁵⁰ (20b).*

Bu meşel zâtında himmetlü olup lâkin faḳîrû'l-hâl olmağla icrâ-yı mâ fi'z-zamîre ḳudreti olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

*Dest-i tehî himmet-i ‘âlî belâst
Vây ber ân kes ki berîn mübtelâst³⁵¹ (36a).*

3.7.2.7. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar

Şârih eserin birkaç yerinde *Mecma'u'l-Emsâl* (16b), *Müsteksâ* (18a), *Dürre-i Fâḫîre* (82a) gibi bazı kaynaklardan iktibaslar yapmıştır. Bu eserlerden alınan bölümler şöyle gösterilmiştir:

Meydânî Mecma‘da didi ki mezbûr bir deveyi arḳasına alup kendi başına götürür idi diyü menḳûldür.

Şe‘âlebî Dürre-i Fâḫîre'de didi ki: Sūḳu'l- ‘arûs Bağdâdda bir çârsünüñ ismidir ki be-ğâyet nazîf ve mecma‘-i zurefâ‘ olmağla bir nesneniñ ḥüsn ü leṭâfetini vaşf maḥallinde ḍarb olunur (82a).

³⁴⁹ Yakalayıcı köpek oturduğunda herkes güvende olur, çaresizlere zulmeden kimse köpektен daha değersizdir.

³⁵⁰ Konuşmak beni pas madeni yapıyor, susmak beni sırlar aynası yapıyor.

³⁵¹ Eli boş çömert olmak ne belâdır, buna mübtela olanın vay haline!

Bazen de yararlandığı kaynağın adını değil kaynağın sahibini zikreder. Eserde kaynak olarak gösterilen adların bazıları şöyledir: Ahfeş (125b), Aşma'î (161b), İbn Sîrîn (45a), Ferrâ (216b), İbnü Hâllikân (203a). Bu iktibasların bazıları şöyledir:

Ahfeş didi ki: Sevâsiye fâ'al 'ile vezninde sevâ ' lafzınm cem'idir, 'alâ ğayri'l-kıyâs, pes sevâ ' fe 'âl ve siye fi 'le yâhud file veznindedir si 'e aşında si 'veye idi, vāv-ı sâkine mâ kabli meksür olmağla vāvı yāya tebdil itdikden sonra taḥfif için yānî birini ḥazf idüp siye kaldı (125b).

İbn Sîrîn didi ki: Eger rü 'yā-yı şādika ise seniñ evlādın dan beş nefer kimse mihrāb-ı emāretde kâ 'im olup taḥallüd-i ḥilāfet iderler (45a).

İbnü Fāris didi ki: Taḥayyel kelimesinde olan lām dāddan mübeddeldir, aşında taḥayyuz idi ki ḳayz lafzından me 'ḥūzdur 'ivaż ma 'nāsına (53a).

Şârih bazen de "Ba'zılar didiler ki" ibaresini ekleyerek belirsiz kaynaklardan iktibaslar yapar. Eserdeki bu tür iktibaslar şöyledir:

Ba'zılar didiler ki: Haddād-ı mezkūr 'Acem t̄ā'ifesinden olup Yemen nāhiyelerinde şan'atını icrā eyleyerek geşt ü güzār eyler idi (96b).

Ba'zılar didiler ki Barākiş, Loḳmān bin 'Ād'ın zevcesi ismidir ki vaḳtiniñ meliki idi (165b).

Ba'zılar 'alaḳu'l-ḳırbadan murād ḳırba aşacaḳ çengāldir didi, ya'nî seniñ için ḳırbanı çengāle aşdım ki seyāhat ve seyr ü sefer ihtiyār itdim dimekdir. (205a).

Eserdeki iktibaslara baktığımızda daha çok Arapça iktibasların bulunduğunu görmekteyiz. Bu iktibasların şerhin zenginleştirip manayı kolaylaştırdığını söylemek mümkündür. Şârihin çeşitli kaynaklardan yaptığı bu iktibaslardan hareketle kendi eserine telif hüviyeti kazandırmaya çalıştığı da söylenebilir. Arapça bir eserin şerhinde, başta Arapça olmak üzere Farsça ve Türkçe iktibaslar yapması, kendisinin şerhte çok yönlü olduğunun göstergesidir.

3.7.3. Metinde Bazı Mesellerin Karşılığı

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmîni'l-Emsâl* eserinde şerh metodunun önemli hususiyetlerinden biri de eser içerisinde bazı Arapça meselleri başka mesellerle karşılaştırmasıdır. Gerçekten şârih bazen bir meseli anlatırken Arapça, Türkçe veya Farsçadaki karşılığını zikretmeye dikkat eder. Şârihin metinde bazı Arapça mesellerin karşılığını vermesi şu başlıklar altında incelenebilir:

3.7.3.1 Farklı Bir Arapça Meselle Karşılanan Meseller

Şârih eserin farklı yerlerinde ele aldığı bazı Arapça meselleri başka Arapça mesellere benzetmeye dikkat eder. Şârih bu tür meseller için "*Bu meşel meşeline karîbdir*", "*Meşel-i mezbûr meşeliniñ mişlidir*", "*Bu meşel kelâmına aķrebdir*", "*.....kelâmı meşel-i mezbûra muvâfiķdır*" gibi ifadeler kullanır. Eserde farklı Arapça mesellerle karşılanan bütün mesellerin sayısı 48'dir. Bu meseller tabloda şöyle gösterilebilir:

Tablo 16:

Farklı Bir Arapça Meselle Karşılanan Mesellerin Listesi

Sayı	Eserde Anlatılan Asıl Mesel	Karşılığındaki Arapça Mesel
1	أَحْيِرُ مِنْ وَرَلٍ	أَحْيِرُ مِنْ وَرَلٍ
2	آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا	الْفَضْلُ لِلْمُتَقَدِّمِ
3	أَرْضٌ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ	أَرْضٌ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّعْلِيْقِ
4	اسْتَذَابَ التَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذَّنْبِ	الْبِغَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ
5	أَشَامُ مِنْ عَطْرِ مَنْشَمٍ	قَدْ دَقُوا بَيْنَهُمْ عَطْرَ مَنْشَمٍ
6	أَطْعِمَ أَحَاكَ كُشْيَةَ الصَّبِّ	أَطْعِمَ أَحَاكَ مِنْ عَقْتَلِ الضَّبِّ أَطْعِمَ أَحَاكَ مِنْ كُليَّةِ الأَرْنَبِ
7	أَطْمِنَنَّ عَلَيَّ قَدْرَ أَرْضِكَ	مُدَّ رَجْلَيْكَ عَلَيَّ قَدْرَ الْكِسَاءِ
8	أَعْدَبْتُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ	أَعْدَبْتُ مِنْ مَاءِ الْمَفَاصِلِ
9	أَكْسَفًا وَإِمْسَاكَ	أَكْبِرًا وَإِمْعَارًا
10	الْتَقَدُّمْ قَبْلَ التَّنَدُّمِ	الْمِحَاجِرَةُ قَبْلَ الْمَنَاجِرَةِ
11	الْعِقَابُ قَبْلَ الْعِقَابِ	الْعِتَابُ خَيْرٌ مِنْ مَكْتُومِ الْحَقِّدِ
12	أَمْرَعَتْ فَأَنْزَلُ	أَعَشَبَتْ فَأَنْزَلُ
13	إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فِرَازُهُ	الظَاهِرُ عِنَاؤُ الْبَاطِنِ
14	أَنْقَدُ مِنْ سِنَانٍ	أَنْفَذُ مِنْ إِبْرَةٍ
15	انْقَطَعَ السَّلَا فِي الْبَطْنِ	بَلَغَ السَّكِينُ الْعِظَمَ

16	مَا قَدَرْتُ عَلَى كَذَا حَتَّى تَعَطَّطْتَ عَلَيَّ أَرْعَاطُ النَّبْلِ	إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْعَاطُ النَّبْلِ
17	بَالَ فَادِرُّ فُبَالَ جَفْرُهُ	بَالَ حِمَارًا فَاَسْتَبَالَ أَحْمِرَةً
18	إِنَّ مِنْ الشَّرِّ خِيَارًا	بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ
19	فَرِحَ شَهْرٌ وَتَرَحَّ دَهْرٌ	بَقُلُّ شَهْرٍ وَشَوْكٌ دَهْرٌ
20	التَّاجِرُ الْجِبَانُ لَا يَرِيحُ وَلَا يَجْسُرُ	ثَمْرَةُ الْجَبِينِ لَا رِيحٌ وَلَا خُسْرُ
21	دَزْدَبَ لَمَّا عَصَهُ الثَّقَافُ	جَرَجَرَ لَمَّا عَصَهُ الْكَلُوبُ
22	الحَرِيصُ مَحْرُومٌ	الحَرِيصُ قَانِدُ الحِرْمَانِ
23	تَطَعَّمَ تَطَعَّمَ	حَرَكَ لَحْيَيْكَ تَطَرَّبَ مَعْدَتَكَ
24	جَمَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طَحْنًا	حَسَاً وَلَا أَنَيْسًا
25	آخِ الأَكْفَاءِ وَدَاهِنِ الأَعْدَاءِ	خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الفَاجِرِ
26	الإِبْرَامُ يُحْصَلُ المَرَامُ	الأَخْيَقُ يُخْرِجُ الوَرِيقَ
27	دُونَهُ النَجْمُ دُونَهُ العَيْتُوقُ	دُونَهُ بَيْضُ الأُنُوقِ
28	رُبَّ أَخٍ لَمْ تَلِدْهُ أُمَّكَ	رُبَّ ابْنٍ عَمٍّ لَيْسَ بَابِنِ عَمِّ
29	لِسَانُ الحَالِ أْبِينُ وَأَفْصَحُ مِنْ لِسَانِ المَقَالِ	رُبَّ حَالٍ أَفْصَحُ مِنْ لِسَانِ
30	رَجَعَ بِأَفْوَقٍ نَاصِلِ	رَجَعَ بِخَفِيِّ حُنَيْنِ
31	رَهْبُوتُ خَيْرٍ مِنْ رَهْمُوتِ	رَهْبَاكَ خَيْرٌ مِنْ رَهْبَاكَ
32	سَوَاسِيَةٌ كَأَسْنَانِ المِشْطِ	سَوَاسِيَةٌ كَأَسْنَانِ الحِمَارِ
33	العَصَا مِنَ العَصِيَّةِ	شِنَشِنَةٌ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْرَمِ
34	الحَدِيدُ بِالْحَدِيدِ يُفْلَحُ	صَادَفَ دَرَّةَ السَّيْلِ دَرَّةً يَصْدَعُهُ
35	"صَلْبُ العَصَا	ضَعِيفُ العَصَا
36	يَبْقَى الوُدُ مَا بَقِيَ العِتَابُ	ظَاهِرُ العِتَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الحِقْدِ
37	عَيْرٌ عَارَةٌ وَتَدُهُ	عَيْرٌ رَكَصَتُهُ أُمُهُ
38	صَامٌ حَوْلًا ثُمَّ شَرِبَ بَوْلًا	عَبَرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ
39	بَرِضٌ مِنْ عَدٍّ	غَيْضٌ مِنْ فَيْضِ
40	بَغِيكَ الحَجْرُ	فَاهَا لَفِيكَ
41	فِي عَيْصِهِ مَا يَنْبُتُ العُودُ	فِي عِصَّةِ مَا يَنْبُتُ شَكِيرُهَا
42	قَبْلَ الرَّمَاءِ تَمْلَأُ الكِنَائِثُ	قَبْلَ الرَّمِي يُرَاشُ السَّهْمُ
43	كَلَّفَنِي مَخَّ البَعُوضِ	كَلَّفَتْنِي بَيْضَ السَّمَانِمِ
44	يَبْدُقُ الشَّطْرَنَجِ	مَا أَنْتَ إِلَّا بَعْلَةُ الشَّطْرَنَجِ
45	أَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الإِنْسَانِ مَا امْتَنَعَا	الْمَرْءُ تَوَاقَى إِلَى مَا لَمْ يَنْتَلِ
46	أَنْفَكَ مِنْكَ وَإِنْ كَانَ أَجْدَعُ	مِنْكَ رِيضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا
47	أَنْفَكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَجْدَعَا	يَدُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلَا
48	اليَوْمُ خَمْرٌ وَغَدَا أَمْرٌ	اليَوْمُ قِحَافٌ وَغَدَا نِقَافٌ

3.7.3.2. Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşılanan Meseller

Şârihin şerh sırasında önemli özelliklerinden biri de ele aldığı bir Arapça meseli anlatırken onu bir Türkçe atasözü veya deyimle karşılaştırmaya gayret etmesidir. Hâmid Efendi'nin eserin bazı yerlerinde yaptığı bu karşılaştırma, onun Arapça ve Türkçe atasözlerine hâkim olduğunu gösterir. Şârih bu tür meseller için “*lisânımızda dağı meşeli zebân-zeddir*”, “*Türkîde ... meşeli bu methümdandır*”, “*Türkî'de ... meşeli bu methüma qarîbdir*”, “*Türkî lisânda meşeli kavli kavli-i mezbûra aqrebdir*”, “*Bu meşel lisânımızda meşelinin ‘aynıdır*”, “*Türkî lisânında ta‘biriniñ methümundadır*” gibi ifadeler kullanır. Eserde farklı Türkçe mesellerle karşılanan bütün mesellerin sayısı 18'dir, bunlar aşağıdaki tabloya alınmıştır:

Tablo 17:

Farklı Bir Türkçe Atasözüyle Karşılanan Mesellerin Listesi

Sayı	Eserde Anlatılan Asıl Mesel	Karşılığındaki Türkçe veya Mesel
1	أَبُو رِيَّاح	Yelkovan (Deyim)
2	اتَّسَعَ الْخَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ	Delik büyük yama küçük
3	أَخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّقَّةِ	Şaman altına su yürütmek
4	اطْمَئِنَّ عَلَى قَدْرِ أَرْضِكَ	Yorganıña göre ayağıñı uzadıvir
5	أَكْسَفًا وَإِمْسَاكَ	Hem zügürd hem de siki büyük
6	إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُدْهِبُ الْحَفِظَةَ	Zenginiñ qalbi geniş olur
7	إِنْ فَرَّ عَيْرٌ فَعَيْرٌ فِي الرِّبَاطِ	Eşek yirine eşek
8	إِنْ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبِّ لِعَيْنِكَ	Kelin ‘ilâcı olsa ibtidâ kendi başına sürer
9	فَلَانٌ انْتَفَخَ سَحْرُهُ وَانْتَفَخَتْ مَسَاحِرُهُ	Hadd u miqdârımı tecävüz ile bālâ-pervâzlık idene şişkin
10	تَأْبَى ذَاكَ بِنَاتِ الْبَيْبِ	İçim qomuyor ki aña şöyle ideyim.
11	حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فُوقِهِ	Atılan oq girü gelmez
12	حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَأَتْكَ بُنْدَقَةً	Ġāfil olma ‘ Arab ardıñda seniñ
13	دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءِ غَنِيمَةٍ بَارِدَةٍ	Tomuzdan bir kııl çekmek
14	دَهْوَرٌ نَبْحًا وَاسْتُهُ مُبْتَلَةٌ	Hem ürür hem girüsü öter
15	رَبِّمَا أَرَادَ الْأَحْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَكَ	Deli dostdan ‘ aqıllı düşmen hayırludur

16	طَمَحَ مِرْتَمُهُ	Burnı büyüdü
17	عَرَضَ عَلَى الْأَمْرِ سَوْمَ عَالَةٍ	Yarım ağız ile teklif eyledi.
18	النَّقْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ	Çırağı dibinde

3.7.3.3. Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşılana Meseller

Şârih derlediği meselleri açıklarken bazen de söz ettiği meselin Farsçadaki karşılığını zikreder. Şârih böyle meseller için "*Fârisî'de meşeli meşel-i mezbûra muvâfiğdir*", "*Fârisîde meşeli bu ma'nâdadır*", "*Fârisîde kelâmı bundandır*" gibi ifadeler kullanır. Farsça mesellerle karşılaşılan bütün mesellerin sayısı sadece 4'tür, bunları aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

Tablo 18:

Farklı Bir Farsça Atasözüyle Karşılana Mesellerin Listesi

Sayı	Eserde Anlatılan Asıl Mesel	Karşılığındaki Farsça Mesel
1	تَسْمَعُ بِالْمُعَيْدِي خَيْرٍ مِنْ أَنْ تَرَاهُ	Āvâz-ı dühül şeniden ez-dür hoşest
2	دَمَّتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ التَّوْمِ مُضْطَجَعًا	‘İlâc vâkı‘ a pîş ez vuqū‘ bayed gerd
3	مَا أَرْخَصَ النَّاقَةَ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا	Şütür-gürbe
4	فَلَانٌ مُخْرَنْقٌ لِيُنْبَاعَ	Der-ğam-endâzî-hest

3.7.4. Söz Varlığı

3.7.4.1. Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anlamlı Kelimeler

Şârihin şerh metoduna ait özelliklerden birisi de şerh ettiği bazı mesellerdeki kelimelerin Farsça ve Türkçe karşılığını vermesidir. Şârihin bu şekilde şerh ettiği Arapça kelimeler aşağıda olduğu gibi gösterilmiştir.

Tablo 19:

Arapça-Farsça-Türkçe Eş Anlamlı Kelimelerin Listesi

Arapça	Farsça	Türkçe	varak
--------	--------	--------	-------

Eyş/ eyy	Çi / kudām	Ne / angı	29a
Eyyü şey’	Çi izest	Ne nesnedir	29a
eyyü recūlin	Kudām merd	angı adam	29a
Tunevvii		Kelebek	145a
Mincel	Dās	Ora	29a
irbā’	ftāb-perestek	aya keleri	146b
Kurā’		Paa	208b
Selā		Eş ve son	235a
ann	Gümān	Sanma ve sezme	160a
alayte		Kökenlemek	158b
Baql	Ester	atır	37b
Sahr		Öyken	184a
Yerbū’		Tarla şıanı ve ‘ Arap avşanı	125a
‘ Anā’	Sīmurğ ve sirenk	-----	154b
ā’	Deşt	Ova	54a
ird	Pūzīne	Maymūn	119b
Em‘ ā’	Rūde	Bağırsak	140a
irbā’	ftāb-perest	aya keleri	
Buāş	-----	Lorī	35b
aribān	-----	Göcen	186a
Yeal	Pindāšten	Sanma	224a
Nimr	Peleng	Kaplan	229a
Diflā	ar-zehre	Au aacı	230b
‘ Ucb	Pindār	-----	59a
Fehd	Pūz	Pars	60b
Ferāşe	Pervāne	Kelebek	68a+9 2b

‘Aķ‘aķ		Şaķşagan	84b
Verel		Bozumca	84b
nārü'l-ħubāħib		Āteş böcegi / yıldız böcegi	92b
Ĝadā	Ŧaĝ	Daĝdaĝan ve seksek aĝacı	92b
Fāsiye		Oşurĝan böcegi	126a
Zürāfa		Uşturgāv-peleng	127b
Cudcud	Perende	Aĝustos böcegi ve oraķ böcegi	128a
Ķatād		Gün	145a
şarrāru'l-leyli		Ocaķ çekirgesi	128a
Verel		Bozumca	128a
İbre	Sūzen	İgne	152b

3.7.4.2. Arapça Söz Varlığı

Şârihin şerh metoduna ait özelliklerden birisi de çeşit çeşit lügatler yardımıyla kelimeleri muhtelif anlamlarıyla değerlendirmesidir. Gerçekten, Hâmid Efendi *Şerh-i Mezâmîni'l-Emsâl* adlı eserinde Arapça kelimelerin anlamlarını verirken farklı sözlüklerden yararlanarak değişik anlamları göz önünde bulundurmaya çalışmıştır. Ayrıca, şârih Arapça kelimelerin anlamını verirken yerine göre en münasip manayı seçer. Metinde geçen bu Arapça kelimeleri aşağıdaki tabloda görmek mümkündür:

Tablo 20:
Arapça Kelimelerin Listesi

Kelime	Şârihin Verdiği Anlam	Varak Numarası
Ablaķ	Alaca erkek ata ve ‘aķūķ gebeye dinmekle gebe olan erkek at Ŧaleb eyledi dimekdir.	153a
AđbaŦu	ĐabŦ kelimesinden me’ħūzdur ki bir nesneyi ħazm u başıret ve ħüsn-i tedbîr ile ħıfz eylemek ma’ nâsinadır.	152a
Ağlalte	Mâzî-i muĥâtabdır, maşdarı idlâl kelimesidir ki izâ‘a	149a

	ma' nāsınadır.	
Ağra'āt	İđrā' kelimesinden ki zelīl ve hākīr eylemek ma' nāsınadır, māzīdir.	75b
Ahālet	Māzīdir, maşdarı ihāle kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yağmuruñ buludı taħrīk eyleyüp beri öte şarşmaq ma' nāsınadır.	122b
Ahāra	Māzīdir, maşdarı ihāre kelimesidir ki red ve ric'at ma' nāsınadır.	108a
Ahbaţu	Habţ kelimesinden ef'al-i tafđıldır ki gice vaqti yollu yolsuz kör gidişi gibi körlemeden nire gelürse başaraq yürüyüp gitmek ma' nāsına müsta' meldir.	93b
Ahbirīnā	Emr-i mü'enneşdir, maşdarı hānın zammıyla hubr yāhud hānın kesriyle hibradır ki bir şey'i geregi gibi bilmek için yoqlayup şınamaq ma' nāsınadır.	64a
Āheten	Te'evvüh ve teveccü' ma' nāsınadır.	29b
Ahfefte	Kezālike māzī-i muhātabdır, maşdarı ihfāf kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle başıñ saçını yağlamaq vaqtini uzadup geçürmek ma' nāsınadır.	97a
Ahfığ	Emr-i hāzırdır, maşdarı hafđ kelimesidir ki avāzı pest eylemek ma' nāsınadır ve bāb-ı şānīden maşūğdur.	23b
Ahnāk	Hanak lafzından cem' dir, çeneye dinür.	73b
Ahnef	Qays Temīmī'niñ oğlıdır. İsmi Şahr ve künyesi Ebū Baħrdır.	81a
Ahraq	Sebuk-mağaz ve nādān kimseye dinü.	92b
Ahraş	Hırşdan me'hūzdur, be-ğāyet harīş dimekdir.	83b
Ahrem	Be-ğāyet pīr ve sāl-horde dimekdir.	245a
Ahuşşuke	Muzāri'-i mütekellimdir, maşdarı haşş kelimesidir ki hānıñ fetħi ve şīniñ teşdıdiyle tavara ot dökmek ma' nāsınadır.	73a
Ahzem	Aħmer vezninde Ebū Ahzem eţ-Ŧā'idır ki Hātīm-nām kerīm meşhūruñ cediti yāhud ceditiniñ ceditidir.	131a
Akfer	Qafr kelimesinden me'hūzdur ki otsuz şusuz kır hālī yere dinür.	199b
Akhāf	Qihf lafzından cem' dir, kihf qāfiñ kesriyle başda dimāğ üzre olan kemige dinür.	106b
Aknā	Elzem ma' nāsınadır.	86a
Akra'	Başı kel olan kimseye vaşf olur	183a
Akşā	Eb'ad ma' nāsınadır.	244b

Akşara	Māzīdir, maşdarı iḳşā kelimesidir ki bir nesneye ḳādir iken girilenüp imtinā' eylemek ma' nāsınadır.	198b
Akşer	Aḫmer vezninde ḳabuḡı şoyulmuş nesneye dinür.	141b
Aktaf	İki evvelkiye göre ḳatf kelimesinden me'ḥūzdur ki sür' atle aḫz eylemek ma' nāsınadır,	199b
Akved	Yedege gelüp şāḫibine be-gāyet rām u münḳād olan ḫayvāna dinür.	198a
Anḳad	Aḫmed vezninde kirpiye dinür, ḳunfuz ma' nāsına.	35b
Anḳu'	Eflus vezninde naḳ' kelimesiniñ cem' idir ki şu irkiken maḫallere dinür.	8a
Anūḳ	Şabūr vezninde ḳartal ḳuşuna dinür	177a
A' cebe	Māzīdir, maşdarı i' cāb kelimesidir ki bir nesneyi pek begenmekle 'ucebe gelüp andan maḫzūz ve feraḫ-nāk olmak ma' nāsınadır.	173b
A' dā	'Adv kelimesinden me'ḥūzdur ki segirtmek ma' nāsınadır.	178a
A' der	'Adr kelimesinden me'ḥūzdur ki 'ayn-ı mühmele ve dālīñ sükūnuyla cūr'et ve iḳdām eylemek ma' nāsınadır.	177b
A' ḳil	Emr-i ḫāzırdir, maşdarı 'aḳl kelimesidir ki deveniñ ayaḡını büküp bilekçesini ḳoluna bağlamak ma' nāsınadır.	168a
A' lām	'Alem lafzından cem' dir, bir ḳavm u cemā' atīñ seyyid vü zī-şānına dinür, yāḫud muḫlaḳa cebel murāddır.	169b
A' raza	Fi' lini zahara ma' nāsına ḫaml eylemekle ma' nā müttehemiñ töhmeti zāhir oldı dimekdir,	170b
A' raḫta	Māzī-i muḫātabdır, maşdarı i' rāz kelimesidir ki 'arzen ve tūlen gitmek ma' nāsınadır.	170a
A' şam	İki ayaklarınıñ biri beyāz olan ḫayvāna dinür	178a
A' şāş	'Uş lafzınıñ cem' idir ki ḳuş kısmınıñ aḡaç dalları aralıḡında ḫār ve ḫasdan ittiḫāz eylediḡi yuvaya dinür.	49b
A' yā	Māzıdır, maşdarı i' yā kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yorulmaḳ ma' nāsınadır	20a
A' yā	'Ayy kelimesinden me'ḥūzdur ki 'acz ma' nāsınadır.	178a
A' zeb	'Uzūbetden me'ḥūzdur ki ḫā'ām ve şarāb ḫayyib ve ḫoşgūvār olmak ma' nāsınadır.	177b
Araḳḳ	Be-gāyet yufḳa dimekdir.	116b
Arḫa	Hemzeniñ fetḫiyle aḡac ḳurdına dinür ki dā'imā aḡacıñ özüni ekl idüp ifsād ider.	193a

Ariṭṭī	İrtāt kelimesinden aḥmaḵ olmaḵ ma' nāsınadır, emr-i mü' nneşdir.	108a
Ar' āz	Ru' z kelimesinin cem' idir ki rānıñ zammıyla oḵuñ temren girecek yirine dinür ki anuñ üstüne siñir şarılır.	8b
Aşabbu	Şabābe kelimesinden me' ḥūz dur ki şādıñ fethiyle şevḵ ve ārzū eylemek ma' nāsınadır.	146a
Aşdaran	Teşniye bünyesiyle şudğınıñ ya' nī cebhe ile ḵulaḵ beyninde ṭulun ta' bīr olunan ' uzvuñ altında vāḵi' iki ṭamara ıtlāḵ olunur.	60a
Aşgarān	Teşniye bünyesiyle ḵalble lisāna ıtlāḵ olunur	218b
Aşlef	Şalf lafzından me' ḥūz dur ki fethateynle ḡilāl ve ḥubūbātıñ ḥayr u nemāsi az olmaḵ ma' nāsınadır	148a
Aşma'	Şaḡīr dimekdir.	130a
Aşrad	Şarad lafzından me' ḥūz dur ki fethateynle tīz üşümeḵ ma' nāsınadır.	146b
Aşrad	Oḵuñ yalmanı atılan şey'e işleyüp geçmek ma' nāsına olan şaraddan me' ḥūz dur.	146a
Aşūs	Şabūr vezninde semüz ve ṭavlı olan nāḵaya dinür.	20b-20a
Aṭirri	Emr-i ḥāzır, mü' enneşdir, maşdarı iṭrār kelimesidir ki ṭırra-ı vādīyi; ya' nī dereniñ kenārını şıyırıp gitmek ma' nāsınadır.	155a
Aṭmar	Ṭamr lafzından me' ḥūz dur ki ṭānıñ fethiyle şıçramaḵ ma' nāsınadır.	159a
Aṭriḵ	Emr-i ḥāzır, maşdarı iṭrāḵ kelimesidir ki nuṭḵı sedd eylemek ma' nāsınadır.	155b
Aṭvi	Emr-i ḥāzır, maşdarı ṭavī kelimesidir ki dürmek ma' nāsınadır.	155a-156b
Aviye	Nezele ma' nāsına māzıdır.	12a
Avḵaş	Aḥmer vezninde ḵışa boyunlu ḵişiye dinür.	86b
Āzān	Medd ile uẓn kelimesiniñ cem' idir ki ḵulaḡa dinür.	212a
Azze	Ġalebe ma' nāsınadır.	224b
Baḡy	Bānıñ fethi ve ḡaynıñ sūkunuyla bir ādeme teḡallüble zulum ve sitem eylemek ve ḥaḵdan ' udülle ser-keşlik eylemek ma' nālarınadır.	23b
Bāḥis	Zālim ma' nāsınadır.	51a
Bāḵil	Nāḵil vezninde bir ' āciz ve hemc ve bī-maḡz kimseniñ ismidir.	178a
Baḵḵiṭī	Tabḵiṭ kelimesinden emr-i ḥāzır-ı mü' enneşdir, farriḵ	35a

	ma' nāsınadır.	
Baql	Sebzeye dinür.	37a
Bā'et	Fi' l-i māzīdir, 'adil oldu ma' nāsına.	38a
Ba'ir	Emir vezninde deveye dinür	20a-21b
Ba'ud	Ba' uđeniñ cem' idir ki sivri sinege dinür.	205a
Barācim	Ḥanzalatu bin Mālik bin Temīm evlādından bir qavm ismidir.	9a
Barākiş	Bāniñ fetḥiyle bir qancıq kelbiñ ismidir.	165b
Baratıl	Barṭil kelimesiniñ cem' idir ki qandil veznindedir.	26b
Bārī	Ok atıcıya dinür.	169a
Bāriḥ	Sāniḥ muqābilidir ki şayyādıñ sağ tarafından gelüp ve şol tarafına toğrı mürür iden şayda dinür, 'Arablar bunuñla teşe'üm iderler.	19a
Bāriq	Şāḥib vezninde şimşekli buluda dinür.	177b
Barz	Bāniñ fetḥiyle az nesneye dinür.	181b
Başbaşna	Māzīdir, maşdarı başbaşa kelimesidir ki taḥrīk ma' nāsınadır.	42b
Bāte	Beytütet kelimesinden māzīdir.	39b
Baṭāyih	Baṭiḥaniñ cem' idir, arz-ı münḥafıza ma' nāsınadır.	169b
Baṭḥa	Bāniñ fetḥi ve ṭāniñ sükūnuyla insāniñ miqdār-ı qāmetine ıtlāq olunur.	40b
Bavş	Bāniñ fetḥi ve vāviñ sükūnuyla necāt ma' nāsınadır	39a
Bāzil	Zā-yı mu' cemeniñ kesriyle henüz azısını yarmış deveye dinür.	76b
Becde	Bāniñ fetḥiyle 'ilm ve şu' ur ma' nāsına isti' māl olunur ki bir maḥalde iḳāmetiñ lāzımıdır.	31b
Beden	Fethateynle tağ keçisiniñ tekesine dinür.	53b
Behm	Temr vezninde behmeniñ cem' idir, qızıya kezālike oğlağa ve buzağıya dinür.	97b
Beles	Fethateynle incir gibi bir meyve yāḥud incirdir.	74a
Benān	Şehāb vezninde parmaqlara dinür.	36b-36a
Benāt	Bā-yı muvaḥḥedeniñ fetḥiyledir.	46a
Beram	Fethateynle şol le' im kimseye dinür ki buḥl u le' āmetinden qumārcılar ile beraber qumāra girmez ola.	41b
Beriḥa	Zāle ma' nāsınadır.	39a

Berķu'l-ħulleb	Naşr veznindedir, yağmursuz şimşege dinür.	26a-27b
Bervak	Cervel vezninde bir nev ^ç za ^ç İf ve ħurde şecer isimdir ki buludı görünce tázelenüp yemyeşil olur.	138b
Besābis	Besbes lafzından cem ^ç dir ki otsuz ve şusuz çöle dinür.	245a
Besūs	Şabūr vezninde bir ^ç avratıñ isimdir.	136a
Beyān	^ç Ayān vezninde zekā ve fiṭnata muķārin bir ma ^ç nā ve maķşūdı ifşāh u izhār eylemek ma ^ç nāsınadır.	5b
Beyn	Bāniñ fetĥiyle cüdālĥ, firķat ma ^ç nāsınadır ve kesr-i bā ^ç ile iki taĥ aralıĥında olan faşl ve sinura dinür	199b
Beyzatu'l-beledi	Beyza-i ne ^ç āmedir ki ekşeriyā terk idüp bir daĥı ^ç avdet itmez, pes zilletde meşel olur.	102b
Bezze	Selebe ve neza ^ç a ma ^ç nāsınadır.	224b
Bikār	Bikriñ cem ^ç idir ki genc develere dinür.	150b
Bilāgeyn	Bāniñ kesri ve zammı ve lāmiñ fetĥiyle dāhiye ve āfete ıtlāķ olunur.	195a
Bi^çse	Fi ^ç l-i zemdir, ne fenā oldı ma ^ç nāsına.	37b
Bi^çtu	Māzi-i mütekellimdir, ya ^ç nī kendi ĥāneme raĥbetim var idi lākin ķomşu civārımı isā ^ç et eylemekle bi ^ç z-zarūre ĥāneyi fūrūĥt eyledim	37a
Biṭna	Fiṭna vezninde keşret-i ekl ma ^ç nāsınadır..	38a
Bizā^ç a	Burada hediye murāddır.	36a
Buĥāş	Bāniñ ĥarekāt-ı şelāşiyale bir nev ^ç kuş isimdir ki toz renginde olur, ya ^ç nī boz olur, cem ^ç i bigşān gelür bāniñ kesriyle bu kuşı mordār-ĥ ^ç ār ile beyān iderler.	34a
Būĥ	Bāniñ zammı ve ĥā-yı mu ^ç ceme ile kezālike şuriş ve iĥtilāĥ ma ^ç nāsınadır.	239a-240b
Būĥ	Lafzı bāĥatu'd-dāriñ cem ^ç idir ki ĥānenin ĥavl-ı ta ^ç bīr olunan yöresi ve ^ç arşasıdır ve ĥiṭāb-ı mezbūr mü ^ç enneşdir.	27a
Bulayķ	Zubeyr vezninde bir yüĥruk atıñ isimdir	251a
Bulte	Māzi-i muĥāṭabdır, maşdarı bevl kelimesidir ki işemek ma ^ç nāsınadır.	144b
Buneyyātu't-ṭarīķi	Muşaĥĥar bünyesiyle türrehāt ma ^ç nāsınadır, cāddeden münşa ^ç ib ĥurde yollardan ^ç ibāretedir.	95b
Burd	Bāniñ zammıyla bir nev ^ç çubuķlı ķumāş adıdır, burd-i Yemāni Zebān-zeddir.	179a
Burgūş	Ġayn-ı mu ^ç ceme ile zunbūr vezninde pire didikleri	159a

	ḥayvāna dinür.	
Cābe	Ṭā‘a vezninde cevāb ma‘ nāsınadır.	123a
Cābih	İsm-i fā‘il şīgasıyladır, maşdarı cebh kelimesidir ki vürūd ve teveccüh ma‘ nāsınadır.	212b
Cāhim	Tennürün remādası olan mevzi‘ dir ki pek issi olur.	40b
Cālinī	Emr-i ḥāzırdir, maşdarı mücālāt kelimesidir ki mübāreze ma‘ nāsınadır.	65b
Ca‘ ca‘ a	Zelzele vezninde degirmen āvāzına dinür.	123b
Carīz	Emīr vezninde ğam ve ğuşşeden kināye olur.	70a
Cārūd	Uğursuz şüm-ḳadem kimseye ıtlāk olunur.	139b
Cedvā	‘Aṭıyye ve baḥşişe dinür.	131b
Cehāz	Cīmiñ fethiyle burada rāḥile üzre olan pālān ve sā‘ir esbāba dinür.	149a
Cehīze	Sefīne vezninde bir şaşkın ve ra‘ nā ḥātūn adıdır.	194b
Celb	Nez‘ -i ḥāfiziyyet üzre manşūbdur ke-celebi taḳdīrindedir.	63a
Celīf	Emīr vezninde ol arzdır ki maṭar nāzil olmağla aşlā nebāt olmaya.	62a
Celīle	Deve kısmına ıtlāk olunur.	32b
Cemel	Ṭabī‘ atında behīmiyyet olan kimsedir.	13a
Cemel	Erkek deveye dinür	235a
Cemūḥ	Şabūr vezninde başı pek serd ata dinür	148a
Cenā	‘Aşā vezninde divşürilen meyveye dinür.	242a
Cenb	Cīmiñ fethiyle ma‘ lūmdur ki insān ve ḥayvāniñ şıḳḳına mevzū‘ dur ki yan ta‘ bīr olunur.	36a
Cerādatān	‘Amāliḳadan Mu‘ āviye bin Bekriñ iki muğanniye cāriyesiniñ ismidir, ‘alā ḳavlin Nu‘ mān bin Münziriñ çengleri ismidir.	54b
Cerāde	Cerād lafzından müfreddir, çekirgeye dinür.	146b
Cerbā’	Ḥamrā’ vezninde ecreb lafzınıñ mü’ennesidir ki uyuz ve gicik olan insān ve ḥayvāna dinür.	28a
Cercere	Māzīdir, maşdarı cercere kelimesidir ki zelzele vezninde deve kısmı āvāzını boğazında terdīd idüp çağırmaḳ ma‘ nāsınadır.	61b
Cer‘	Şuyı ḳanmaḳ vechiyle içmek ma‘ nāsınadır.	64b
Cery	maşdardır, müzekkiyāt müzekkiyeniñ cem‘ idir ki beş yaşı geçmiş atlara dinür.	62a

Cevād	Feres-i aşıl ma' nāsınadır.	63b
Cevvi'	Emr-i hāzırdır, maşdarı tecvī' kelimesidir ki açıldırmağ ma' nāsınadır.	66a
Cevze	Temre vezninde bir şuarım şuya, 'alā kavlin bir içim şuya dinür.	212b
Cezze	Māzīdir, maşdarı cezz kelimesidir ki cīmiñ fethi ve zāl-ı mu' cemeniñ teşdīdiyle kesmek ma' nāsınadır.	65a
Cīd	Cīmiñ kesriyle boyuna dinür, 'unğ ma' nāsına.	86b
Cid'	Cīmiñ kesriyle bir kimseniñ burununu kesmek ma' nāsınadır.	87a
Cifān	Cīmin kesriyle cifneniñ cem' idir ki şasaya ve şavaşaya dinür.	94a
Cirbīyā'	Kīmiyā' vezninde poyraz ta' bīr olunan yele dinür.	45b
Cīrv	Cīmiñ kesriyle köpek enigine dinür	247b
Ciz'	Cīmin kesriyle Ğassān kabilesinden İbn-i ' Amrdır ki bir ma' rūf kimsedir.	85b
Cudcud	Hüdhüd vezninde çekirgeye şebīh bir küçük perende adıdır	128a
Cudcud	Hudhud vezninde ağustos böceğine dinür.	209b
Cudi' et	Māzī-i mechöldür, maşdarı ced' kelimesidir ki bir kimseniñ kulağını kesmek ma' nāsınadır.	202b
Cuḥā	Cīmiñ zammıyla hüdā vezninde Ebū'l-Ğuşn Düceyn bin Şābit laqabıdır ki ' Arabiñ fi'l-meşel Nasr eddīn Ḥocālarıdır, kütüb-i edebiyede katı vāfir dāstānı maşūrdur.	79b
Cuḥayş	Caḥş lafzınıñ muşagğarrıdır. Caḥş eşek sopasına dinür.	63a
Culendā'	Cīmiñ zammı ve lāmiñ fethi ve medd ile selefde 'Ummān ülkesiniñ şāhı ismidir.	161a
Cundeb	Cīmiñ zammı ve dālīñ fethiyle cırlayık didikleri cānvere dinür.	166b
Cureyb	Zubeyr vezninde Necd diyārında Rumme nām bir büyük ovaya muşab olan çaylardan biriniñ ismidir.	201b
Curf	Cīmiñ zammı ve rānın sükūnuyla yalçın dağın yalımına ve seyl-i şuyı kazdığı yere dinür ki yar ta' bīr olunur.	188a
Cünūd	Cünd lafzınıñ cem' idir, cünd cīmiñ zammı ve nūnuñ sükūniyle ' askere ve bir ademiñ a' vān u enşārına dinür ki hizb ve ceyš gibi ism-i cem' dir.	7a

Cüzeyl	Cizl kelimesiniñ muşagğarıdır ki cîmin kesriyledir şol tomruq gibi qalın ağaca dinür ki deve aqlına dikerler, deve aña sürünüp qaşınmaq için.	6a
Ḍabb	Ḍādın fethiyle kelere dinür ziyāde hîle ve ḥud‘a şahibidir, ḥattā yuvasını iki kapulı ider ve keleriñ ‘aqrab ile pek ülfeti olmaqla dā’imā yuvasınıñ ağına qarīb yerde ‘aqrab yuvā ider tā ki şayyād elini içürüye eyledikde ledğ ider.	90a
Ḍabb	Keler didikleri cānverdir, kendi yavrısını ekl eyler	177a
Dābiqe	Deri debāğat iden kimseye dinür.	202b
Ḍab‘	Ḍādıñ fethi ve bāniñ zammı ve sükūnuyla şırtlan didikleri cānvere dinür.	191a-192b
Ḍacūr	Şabūr vezninde südi şağılurken feryād idüp çağıran nāqaya dinür.	25a
Daḥan	Fethateynle ta‘āma tütün sinmekle tu‘mı müteğayyir olup tütünüsi olmaq ma‘nāsınadır.	244a
Ḍaḥḥi	Taḍhiyeden emirdir ki kuşluq vaḳti qurbān kesmek ma‘nāsınadır.	149b
Dāḥis	Hāniñ kesriyle ‘Abs kabilesinden Qays bin Zuheyriñ feresi ismidir.	234a
Daḥric	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı daḥrace kelimesidir ki yuvarlamak ma‘nāsınadır.	30b
Daḳıka	Sefîne vezninde ḥayvān kısmında qoyun ve keçi nev‘ine ıtlāq olunur.	32b
Da‘	İtrük ma‘nāsınadır.	95b
Da‘mā	Deñize dinür.	94b
Ḍa‘n	Ḍādıñ fethi ve hemzeniñ sükūnuyla qoyun kısmına dinür.	109b
Ḍarabe	Beyyene ve aḫhere ma‘nāsınadır.	150a
Ḍarā’ir	Ḍarreniñ cem‘idir ki zevceniñ ortağına dinür, ḍarre fî'l-aşl ḍādıñ fethi ve rāniñ sükūnuyla fa‘le vezninde maşdardır.	35a
Ḍarbe	Ḥarbe vezninde beyāz ‘asele dinür, ya‘nī fenā ve kemter qāb içinde ‘asel-i muşaffādır dimekdir.	149a
Ḍayvan	Ḥayder vezninde erkek kediye dinür.	119b
Ḍayvan	Temren vezninde erkek kediye dinür.	99b
Debbe	Māzıdır, maşdarı debīb kelimesidir ki āheste āheste yürimek ma‘nāsınadır.	125b

Deber	Yağıra ve cıdava dinür.	134b
Deberiy	Ḥarekātla ve yā'-ı müşeddede ile müte'allik olduğu maşlahat fevt olduğdan sonra ḥātıra sünūh iden re'y ve tedbire ıtlāk olunur.	132a
Debır	Anuñ muḳābıldır ki nisvān ipligi egirüp bükerken ardına toğrı çekdiği tele ıtlāk olunur.	241a
Debūr	Şabūr vezninde ekşeriyā deryāda şedīd esüp yağmuru olmayan ve lodos ta' bīr olunan rüzgāra dinür.	192b-192a
Decāce	Ṭavuğa dinür.	21a
Dedd	Dālīñ evveliniñ fethi ve şāniyeniñ taḥfīfiyle lehv ü lu' b ma' nāsınadır.	168a
Dehente	Māzī-i muḥāṭabdır, maşdarı dehn kelimesidir ki dālīñ fethiyle bir nesneyi yağlamak ma' nāsınadır.	97a
<i>Dehin dehin</i>	Dāllarıñ fethi ve hā'larıñ kesriyle bir lügatdır ki bu mādde şimdi olmazsa min ba' d olmaz dımeğdir.	10b
Delāl	Medīndede olan muḥanneşlerden birisidir.	91b
Delāl	Kemāl vezninde nāz ve ' işve ma' nāsınadır.	160a
Delv	Ḳoğaya dinür	196b
Dem' a	Temre vezninde dem' lafzından vāḥiddir, göz yaşından bir tamlaya dinür.	94b
Dems	Lems vezninde ihfā ma' nāsınadır.	65b
Deniyy	Ceniyy vezninde qarīb ma' nāsınadır	215a
Derdebe	Māzīdir, maşdarı derdebe kelimesidir ki rām u muṭ' olmak, ḥuzū' ve inḳiyād ma' nāsınadır.	93a
Derek	Fethateynle rişāniñ ucuna bağladıkları ğalīz ipdir ki şuya toḳunup çevirmesün için bağlarlar.	63b
Deren	Fethateynle kīr ve pāsa dinür	176b
Der'	Dālīñ fethiyle def' ma' nāsınadır.	144a
Derr	Dālīñ fethi ve rāniñ teşdīdiyle sūd çok olmak ma' nāsınadır	215a
Derrib	Emr-i ḥāzırdir, maşdarı tedrīb kelimesidir ki bir kimseyi bir nesneye dadandırmak ma' nāsınadır.	97b
<i>Devāhī</i>	Dāhiye lafzından cem' dir ki emr-i ' azīme ıtlāk olunur, ḥādişe vü nāzile-i ' azīme gibi ki āfet ta' bīr olunur.	14b
Devke d	Ālīñ fethi ve zammıyla şerr ü şūr ve ğavgā vü ḥuşūmete dinür.	239a
Devser	cevher vezninde ketā'ib-i Nu' mān bin Münziriñ	45b

	birisidir ki ebtaş ve aḥşeni idi.	
Deysem	Tilkünün kaçncık köpekden olan yavrısına dinür.	126a
Diflā	Zikrā vezninde bir cins merāretlü nebt ya' nī şecer ismidir.	230b
Ḍiğs	Ḍādın kesriyle bir demed otluğa dinür.	149b
Dihendiḥ	Dāllarıñ kesriyle şibyāna maḥşüş bir lu' buñ ismidir.	245b
Dik	Ḥurūsa dinür.	21a
Dimen	Dālın kesri ve mīmiñ fethiyle süpüründilige dinür, mezbele ma' nāsına.	11b
Ḍi'ān	Kitāb vezninde miḥaffe bağlayacak ipe dinür.	176b
Dirre	Dālın kesri ve rāniñ teşḍidiyle süde dinür.	105b-105a
Ḍirs	Ḍād-ı mu' cemeniñ kesri ve rāniñ sükūnuyla azı dişe dinür.	252a
Dubb	Dālın zammı ve bāniñ teşḍidiyle ayu ta' bīr olunan cānvere dinür	216a
Dubbā'	dālın zammı ve bāniñ teşḍidi ve medd ile kabağa dinür	183b
Dubes	şurad veznindedir. Ḳarantık yağmurlu buluda dubes ta' bīr iderler.	98b
Duğa	Dālın zammıyla Temīm kabīlesinden bir ḥātündür.	80a
Dumye	Ḡurfe vezninde mermerden terāşide şūrete ve puta dinür, şanem ma' nāsına.	84b
Ḍurayş	Ḍırşın muşagğarıdır ki şıçan yavrısına dinür.	148a
Durdur	Hudhud vezninde çocuk kısımınıñ dişleri bitecek yere dinür.	170b
Ḍurrayṯa	Ḍād-ı mu' cemeniñ zammı ve rā'-i müşeddeniñ fethi ve kaşr ile osurmağa dinür.	33a
Durrī	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı derr kelimesidir ki dālın fethi ve rāniñ teşḍidiyle bulutdan yağmur harıl harıl münşab olup aḳmaḳ ma' nāsınadır.	98b
Dühdürreyn	Dāllarıñ zammı ve rāy-ı müşeddedeniñ fethiyle baṯal fi' liniñ ismidir, ya' nī ism-i fi' l-i māzīdir ki baṯal ma' nāsınadır.	95b
Düheym	' Amr bin Zebbān ez-Zuḥlī nāḳasınıñ ismidir.	138a
Ebā Yesār	Münādā olmak üzere mañşūbdur ve bir kimseniñ künyesidir.	133a-134b
Ebāb	Bā-yı muvaḥḥade ile ' abāb vezninde kaşḍ ma' nāsınadır.	19b

Ebālū	Kelimesiniñ maşdarı ibâledir ki hemzeniñ kesriyle işetmek ma' nâsınadır.	40b
Ebed	Fetħateynle ma' rüfdur ki dehr ma' nâsınadır.	154b
Ebhā	Behā' kelimesinden ef' al-i tafđıldir ki be-ğāyet güzel ma' nâsınadır.	44a
Ebħar	Aħmer vezninde ağız pek bed çoğan kimseye dinür.	45a
Ebiyye	Seniyye vezninde aħşam 'alef istemez olan dābbeye dinür.	171a
Eblec	A' rec vezninde pek vāziħ ve āşikār olan şey'e dinür.	78b
Ebleme	Hemzeniñ ħarekāt-ı selāsiyle kezālike lāmıñ ħarekāt-ı selāsiyle muql ağacınıñ yaprağına dinür	226b
Eb'us	Be's lafzından cem' dir, şiddet ve miħnet ma' nâsınadır.	163a
Ebraķu'l- 'Azzāf	Benū Sa'd yurdunda bir ķumluķ yāħud Dehnā'da bir tağıñ ismidir	199b
Ebtaş	Baş kelimesinden ef' al-i tafđıldir ki bir kimseyi arslan gibi 'unf ve saşvetle ķavrayup tuşmak ma' nâsınadır.	45b
Ebū Ğabşān	Ĥuzā' a ķabilesinden bir kimsedir.	81b
Ebū Ĥubāħib	Muħārib ķabilesinden bir baħil kimse idi.	91a
Ecā'a	Māzıdır, maşdarı icā'e kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle muştar ve muħtāc ķılmaķ ma' nâsına isti' māl olunur.	129b
Ecell	Celilden me' ĥüzdur ki ziyāde ' aźim dimekdir.	241a
Ecem	A' am vezninde boynuzsuz ķabaķ çoça dinür.	169b
Ecnā	Kezālike māzıdır, maşdarı icnā' kelimesidir ki yeriñ çayır ve yer elması maķūlesi divşürilecek nesneleri yetişüp çoğalmaķ ma' nâsınadır.	223b
Ecnā'	Nādir olarak cānī kelimesiniñ cem' idir ki şuçlu ādeme dinür.	66b
Edebb	Debbe kelimesinden ef' al-i tafđıldir ki dālın fethi ve bānıñ teşdiyle ķarār ve i' tidāl üzre yab yab āhestece mülāyemetle yürimeķ ma' nâsınadır.	99b
Edhā	Dehā kelimesinden me' ĥüzdur ki cevdetü'r-re'y ma' nâsınadır.	99a
Eğim	Emir vezninde deriye dinür, cilt ma' nâsına.	16a
Ednā	Aħrā vezninde aķreb ma' nâsınadır.	215a
Efen	Ĥumķ ve belāhat ma' nâsınadır.	235a

Efn	Emîr vezninde aḥmaḳ olan ādeme dinür.	235a
Eflete	Māzî-i muḥātabdır, maşdarı iflāt kelimesidir ki kaçup kurtulmaḳ ma' nāsınadır.	186a
Efrağ	ferāğ kelimesinden me'ḥūzdur ki bir işden iştiğālî terk ile kurtulup boş turmaḳ ma' nāsınadır.	192a
Efraḥa	Māzîdir, maşdarı ifrāḥ kelimesidir ki kuş yavru şāḥibi olmaḳ, ya' nî yavru çıkarmaḳ ma' nāsınadır.	188a
Efraṭa	Ḳaddeme ve 'accele ma' nāsınadır.	190a
Efvāh	Fevh kelimesinden cem' dir, aḡza dinür.	73b
Eḡāle	Māzîdir aḡbele ma' nāsınadır.	51a
Ehḡām	Haḡm kelimesiniñ cem' idir ki dere içinde olan çuḡur yerlere dinür.	213a
Eherre	Māzîdir, maşdarı ihrār kelimesidir ki köpegi şızlatmaḳ ve siniletmek ma' nāsınadır.	129a
Ehleḃ	Keşürü'ş-şa' r olan kimesneye dinür.	30a
Ekme	Öyük ta' bîr olunan mevzi' -i mürtefi' e dinür.	13a
Ekmen	Kumün kelimesinden me'ḥūzdur, ku' üd veznindedir, puşulanup gizlenmek ma' nāsınadır.	209b
Eḳ' as	Vaşfdır gögsi taşra çıkup arḳası iḱerüye girmiş ḳanbura dinür.	190a
Ekyes	Keys ve keyāset kelimelerinden ki fiṭnat ve zekā' ma' nāsınadır vaşfdır.	16a
El-aḡbe'l-aḳves	Dāhî ve mücerrib-i umür olan kimsedir ki aḡbā ḡabūdan me'ḥūzdur, emeklemek ma' nāsınadır.	111b
el-A' cefu'l-aḡḡam	Eti az olup kemikleri iri ' aḡmü'l-cüḡşe dimekdir.	92a
el-Cehmetü'l-ḳafre	yumrı ve topac ve derin ve ḳaliletü'l-laḡmı olan bed ve çirkin yüzdür dimekdir.	92a
el-Faḡma'l-esîle	yüziniñ etleri ḡadd u kemālinde olup emles ü müstevî olarak leyyine-i tavîle ola, tātār çehresi gibi degirmi ve yanaḡları yumrı olmaya dimekdir.	92a
Elhef	Lehf kelimesinden me'ḥūzdur ki fetḡateynle bir nesneye dirîḡ ü taḡassür çeküp maḡzün olmaḳ ma' nāsınadır.	216a
Elḡim	Emr-i ḡāzırdır, maşdarı ilḡām kelimesidir ki cullāḡ beze argac atup ṭoḡumaḳ ma' nāsınadır.	212b
Elih	Emr-i ḡāzırdır, maşdarı ilḡā' -ı lehve ma' nāsınadır.	215b

Eliyye	Beliyye vezninde muḳaṣṣıraya dinür.	10a
Elma'ī	Be-ġāyet zekī ve āteşin-zihn ve şihāb-fıkr ādeme dinür.	145a
Emerr	Merāretten me'ḥūz dur ki bir nesne acı olmak ma' nāsınadır	230b
Emḳu'	Eflus vezninde maḳ' lafzından cem' dir ki naḳ' ma' nāsınadır ṭağlarda şu irkilen yere dinür.	240a-241b
Emles	Aḥmer vezninde düz ve hemvār şıyrıncaḳ nesneye dinür.	166a
Emna'	Menā' atdan me'ḥūz dur ki menī' olmak ma' nāsınadır.	229a
Em' ā'	Mi' ā' lafzınıñ cem' idir ki a' fāc-ı batndan bağırsağa dinür.	140a
Emra'	Māzīdir, maşdarı imrā' kelimesidir ki bir yer otlu şulu murgzār olmak ma' nāsınadır.	223b
Emra' ta	Māzīdir, maşdarı imrā' kelimesidir ki ma' lüm oldı	223b
Encede	Māzīdir, maşdarı incād kelimesidir ki Necd ülkesine varmak ma' nāsınadır.	232a
Encez	İncāz kelimesinden māzīdir, va' de vefā kıldı ma' nāsınadır.	232b-232a
Enḳaca	Māzīdir, maşdarı inḳac kelimesidir ki bir nesneyi gereği gibi pişirüp nişābını buldurmak ma' nāsınadır.	130a
Enḳar	Eflus vezninde naḳrınıñ cem' idir ki altuna dinür.	84b
Enfez	Nüfūz kelimesinden me'ḥūz dur ki ḳu'ūd veznindedir, bir nesne bir āḥer nesneye ṭokunup işledikten soñra öte ṭarafına geçüp şavuşmak ma' nāsınadır	233b
Enfid	Kezālike emr-i ḥāzırdir, maşdarı nafḳ kelimesidir ki her cānibe naḳar şalmak ma' nāsınadır.	23b-23a
Enfiḳ	Emr-i ḥāzırdir, maşdarı infāḳ kelimesidir ki bir kimse mālını ḥarc u şarf idüp tüketmek ma' nāsınadır.	232b
Enkaḥ	Ziyādesiyle şedīdü'l-cimā' dimekdir.	233b
Enḳa'	Naḳ' kelimesinden me'ḥūz dur ki ḳandırmaq ma' nāsınadır.	103b
Ensānī	İnsā' kelimesinden ki hemzeniñ kesriyle unutdurmaq ma' nāsınadır, māzīdir.	74a
Envāt	Nevṭ lafzınıñ cem' idir, bir nesneyi bir şey'e geçirüp aşmak ma' nāsınadır.	167a
Enzil	Emirdir, maşdarı bāb-ı şāniden olarak nüzül kelimesidir.	223b

Erbikū	İrbāk kelimesinden emirdir ki hemzeniñ kesriyle rebīke tertīb eylemek ma' nāsınadır.	179a
Erbī'	Emr-i hāzırdır, maşdarı rab' kelimesidir ki taş kaldırmağ ma' nāsınadır.	107a
Ercel	Ekmel vezninde ziyādesiyle er dimekdir.	96a
Erfāgu'l-'ans	Nākanıñ iki buğlarınıñ içine dinür, 'ans 'aynıñ fethi ve nūnūñ sūkūnuyla nāka-i şalibe murāddır.	57b
Ermās	Rimş lafzından cem'idir ki fethateynledir şal ta' bir olunan şey'e dinür	94b
Ervā	Ef al vezninde cem' -i keşretdir ki tağ keçilerine dinür.	19a
Ervā	Ef al-i tafđıldir , maşdarı reyy kelimesidir ki rānın fethi ve yānıñ teşdıdiyle şuya kanmağ ma' nāsınadır.	115a
Erved	Merved kelimesinden me' hūzdur ki maħrac veznindedir, bir işi rıfķ u te'ennī ile āhestece tuğmağ ma' nāsınadır.	98b
Esāfe	Māzıdır, maşdarı isāfe kelimesidir ki bir ādemiñ devāb ve mevāşisi kırılmağ ma' nāsınadır.	120a
Esbūr	Şol hayvāndır ki kelb ile zab' ın ictimā' ından hāşıl ola.	126a
Eslağ	Selāta yāhud salūt kelimelerinden me' hūzdur ki bir kimse bed-zebān ve dil-āzār olmağ ma' nāsınadır.	127b-128a
Eş'ar	Burada şa'r lafzından ef' al-i tafđıldir ki mağtūluñ kätilini katle intikām almağ ma' nāsınadır.	60b
Eş'ab	A' ceb vezninde ehl-i Medīne'den bir recül ismidir.	159b
Eşrā	Şerā kelimesinden me' hūzdur ki nās beyninde şerr ü fitne şerārelenmek ma' nāsınadır.	134a
Eşred	Şirād kelimesinden ef' al-i tafđıldir ki tavar ürküp kaçmağ ma' nāsınadır.	137a
Eşriğ	Emr-i hāzırdır, maşdarı işrāk kelimesidir ki bir kimse güneşlige dāhil olmağ ma' nāsınadır.	133a
Etāke	Bā' harfi ile müte' addī olup a' tāke ma' nasını ifade eyler.	25a
Eteb	Aħser ma' nāsınadır ki teb lafzından me' hūzdur, nağş ve ħisār ve ziyān ma' nāsınadır.	58b
Etlā	Etba' ma' nāsınadır ki tūlūv lafzından ef' al-i tafđıldir , bir nesneniñ oyuntısına dinür ki aña uyup ardınca gider.	57a
Evābid	Vuħuş ma' nāsınadır.	58a
Evdā	Māzıdır, maşdarı idā' kelimesidir ki helāk olmağ	236b

	ma' nāsınadır.	
Evkâb	Evğâb ma' nāsınadır ki zu' afāya dinür.	24b
Evketâ	İkâ' kelimesinden tulum ve kırba ma'külesiniñ ağızını bağlamak ma' nāsınadır.	251b
Evla'	Vulü' kelimesinden me'hüzdur ki bir nesneye pek harış olup düşkün olma' ma' nāsınadır.	240b
Evlemu	İlām kelimesinden me'hüzdur ki düğün ta'āmı tertib eylemek ma' nāsınadır.	240a
Evşak	İşākdan māzīdir bir nesneyi muhkem bağlamak ma' nāsınadır.	29b
Evşāl	Veşl kelimesiniñ cem' idir ki mā'-i kalil ma' nāsınadır.	64b
Eyhemân	Teşniye bünyesiyle 'inde ehli'l-bādiye seyl-i şuyı ile esrimiş adamcıl deveye dinür.	68b
Eysâr	Yeseriñ cem' idir, meysir oyununda olan aşhâb-ı cezûra dinür	197b
Ezenne	Zenîn lafzından me'hüzdur ki burundan seyelân iden sümük ve şu ma'külesine dinür.	30a
Ezhâ	Zehv kelimesinden ki kibr ü pindâr ve fahr u ta'zîm ma' nāsınadır.	119b
Ezrak	Ahmer vezninde gök gözlü kimseye dinür.	243b
Fâdiḥ	Ādemi başup şıket virici umür-ı 'azîmeye dinür.	161b
Fâdiḥ	Mesāvisini keşf iden kimseye dinür.	161b
Fahl	Fāniñ fetḥi ve ḥāniñ sükūnuyla her ḥayvāniñ erkeğine, ya'nī dōli alınur olan erkeğine dinür ki atda aygır ve deveye buğur ta' bîr olunur.	185a
Fak'	Vak' vezninde ve fāniñ kesriyle lügatdir, mantar-ı envā' ından aq ve yumuşak olanına dinür.	102b
Fālic bin Ḥalāve	'Arabdan bir kimsedir.	7a
Farḥan	Farḥ lafzından teşniyedir, farḥ fāniñ fetḥi ve rāniñ sükūnuyla kuş pilicine dinür	240a
Fehd	Mehd vezninde sibā' dan pars didikleri canveriñ ismidir.	60b
Fe's	Baltaya dinür.	151b
Fera'	Fethateynle nāqaniñ eñ evvel toğurdığı yavrısına dinür.	31a
Ferāşe	Şehābe vezinde kelebek didikleri perendeye dinür.	69b
Ferve	Temre vezninde bir nāqaniñ ismidir.	77b

Fesā	Māzīdir, maşdarı fesv kelimesidir ki fāniñ fethiyle āhestece yellenmek ma' nāsınadır.	186b
Fesih	Lafzen ve ma' nen mürādif-i vesī' dir.	160a
Feşāş	Çaţām vezninde şol 'avrata dinür ki cimā' hengāmında kendiden rih çıkar ola.	185a
Fetā	Burada zātında insāniyyet olan kimsedir.	13a
Fetk	Fāniñ fethi ve tāniñ sükūnuyla bir kimseniñ fırsatını düşürüp nāgehāni hemān açıktan katl eylemek ma' nāsınadır.	197a
Feyyūr	Ṭayyūr vezninde feverān lafzından me' hūzdur ki hiddetlü tünd ve tiz ādeme dinür.	157b
Fīka	Fāniñ kesriyle iki şağım arasında memede müctemi' olan südüñ ismidir.	158b
Find	Fāniñ kesriyle 'Ā' işe bintü Sa' d bin Ebī Vaqqāşniñ āzād-kerdesi olan Ebū Zeydiñ ismidir.	43a
Fişāl	Faşiliñ cem' idir, memeden kesilmiş deve köşeklerine dinür.	122a
Fiţna	Fāniñ kesriyle hızık ma' nāsınadır.	39b
Fizr	Fāniñ kesriyle iki ve ikiden ziyādece keçiye dinür	248a
Fük	Fāniñ zammıyla oğ gezine dinür sūfār ma' nāsına ki oğda kiriş bindirecek kertikdir.	71a
Furār	Fāniñ harekāt-ı şelāşiyle dābbe kısmının kaç yaşında olduğunu bilmek için ağızını açup dişlerine bakmak ma' nāsınadır	21a
Furār	Ġurāb vezninde faririñ cem' idir ki yaban sığırı kısmınıñ yavrısına dinür.	231a
Fuşide	faşd lafzından māzi-i mechöldür. Faşid ol şamardan çıkan şana dinür.	209a
Fuşşī	Emr-i mü'ennesdir, maşdarı feşş kelimesidir ki fāniñ fethi ve şiniñ teşdiyle şulumı şıķup içinden yel çıkarmak ma' nāsınadır.	185a
Ġabara	Bāb-ı evvelden maşūğ olarak māzīdir, maşdarı ġabūr kelimesidir ki ku'ūd vezninde bir yerde mekş ve iķāmet eylemek ma' nāsınadır.	180b
Ġabţ	Ĥabţ vezninde reşk eylemek ma' nāsınadır	182a
Ġamām	Ġamāmeniñ cem' dir ki şehāb ma' nāsınadır.	180b-180a
Ġamarāt	Ġamra kelimesiniñ cem' idir ki şiddet ma' nāsınadır.	181b
Ġanem	Fethateynle koyun cinsine mevzū' isimdir ve mü'ennesdir, lafzından müfredi yokdur, müfredi şāt	28a

	kelimesidir zükür ve ināşdan her birine ve muhtalı olduklarında mecmū'una ıtlāk olunur.	
Ġarbele	Daħrece vezninde un ve sā'ir nesneyi ħalburlamak ma' nāsınadır.	223b
Ġārib	Rāniñ kesriyle deveniñ örgüciyle boyunu aralıǵına dinür.	71a
Ġārib	Rāğib vezninde deveniñ iki küreginin aralıǵına dinür ki yağrını ta' bīr olunur.	105b
Ġarīķ	Emīr vezninde suya ğaraķ olmuş ādeme dinür	253a
Ġarīr	Emīr vezninde ğaflet ma' nāsına olan ğurreden me'ħūzdur.	32a
Ġarşān	'Aşşān vezninde aç olan kişiyeye dinür.	179a
Ġasem	Fethateynle hevā yüzine 'arīz olan ħarañluǵa kezālik toz ve puş ve ħumanlıǵa dinür.	76b
Ġaşemşem	Kelimesinden burada seyl murāddır.	181b-181a
Ġaviyyān	Ġavī kelimesiniñ teşniyesidir ki ğanī veznindedir, murād zi'bdır.	249a
Ġayđ	Noķşān ma' nāsınadır.	181b
Ġayl	Zemīn üzre cereyān iden şuya dinür.	145b
Ġazl	'Azl vezninde iplik egirmek ma' nāsınadır.	163b
Ġelā'	Ġelve lafzından ki ğayniñ fethiyledir, cem'dir, oķ atımı mesāfelere dinür.	62a
Ġibb	Ġayniñ kesri ve bāniñ teşdīdiyle ğün āşūrı ziyāret ma' nāsına müsta' meldir.	116a
Ġīn	Ġāyn-ı mu'cemeniñ kesriyle bir mevzi' adıdır ki hevāsı vaħīm olmaǵla ħummāsı pek çok olur	34a
Ġirķi'	Ġayniñ kesriyle yumurta ħabuǵunuñ içinde beyāzına yapışık zāra dinür ki be-ğāyet raķīķ olur.	116b
Ġuffe	Ġaynın zammı ve fānın teşdīdiyle yetişecek ħadar dirliǵe dinür bulǵa ma' nāsına.	115a
Ġuveyr	Ġayn-ı mu'ceme ile Zubeyr vezninde Benū Kelb yurdunda bir şü adıdır.	163a
Ġabakāt	Ġabak lafzından cem'dir fethateynle sehl ve hazn nābit olur bir nebāt ismidir.	172a
Ġabel	Cebel vezninde isimdir, ħarında olan çocuǵa dinür.	239a
Ġābil	Duzak naşb iden ādeme dinür.	58a
Ġabķur	Ġāniñ fethi ve ķāfiñ zammı ve rā'-ı müşeddede ile fi'l-aş ħab ķurr lafzlarından mürekkebdır ki menħüt olur,	46a

	ḥab dāne ve ḳur ōḡuḳ ma' nāsına.	
Ḥabluk	Ẓamīri mü 'enneşe ḥiṭābdır, ḥabl ma' lūmdur.	70a-71b
Ḥaccām	Şeddād vezninde bir nesneyi pek emüp ōricı kimseye dinür, maşşāş ma' nāsınadır, dā'imā ḥacāmat iden kimseye ḥaccām ıtlāḳı bu ma' nāyadır.	192a
Ḥacin	Ketif vezninde seyyi 'ül-gidā olan şabīye dinür.	57b
Hācin	Bāliḡe olmazdan evvel ḳocaya virilen ḳıza dinür.	60a
Ḥaḍan	Fetḥateynle Necd ülkesinde bir taḡıñ adıdır.	232a
Ḥademe	Fetaḥātle ḥalḥāla ıtlāḳ olunur, burada teşniye bünyesiyledir.	207b
Ḥadīd	Emīr vezninde demüre dinür.	12b
Ḥaḍille	Ḥazıḳḳe vezninde bedeni ter-ü-tāze ve nāzik ḥātūna dinür.	89a
Ḥaḍm	Ḥā-yı mu' cemeniñ fethi ve ḍadıñ sükūnuyla ekl eylemek ma' nāsınadır.	49a
Ḥaḍrā 'u'd-dimen	Süpüründilik filizi dimekdir.	11b
Ḥafaḍ	Ḳıl çadıra ve ev eşvābına dinür.	250a
Ḥafāve	Ḥāniñ fethiyle ilḥāḥ u ibrām eylemek ma' nāsınadır	222b
Ḥafāyız	Ḥafīzeniñ cem' idir ki ḥamiyyet ve ḡāzab ma' nāsınadır.	75b
Ḥaff	Ḥāniñ fethi ve fāniñ teşḍidiyle bir nesneniñ çevresini devr ve ihāṭa eylemek ma' nāsınadır	219b
Ḥāfire	Bir nesneniñ evveline ıtlāḳ olunur.	107a
Ḥafīze	Sefīne vezninde ḡāzab ma' nāsınadır.	13b-13a
Ḥakem	Fetḥateynle ḥākim ma' nāsınadır.	224a
Ḥāḳin	Ḳāfiñ kesriyle ṭuluma sūd çeken kimseye dinür	9a
Ḥakket	Māzīdir, maşdarı ḥek kelimesidir ki ḳazımaḳ ma' nāsınadır.	195b
Ḥaḳle	Baḳle vezninde ṭopraḡı pāk münbit tarlaya dinür.	248a
Ḥalā	Ḳaşr ile yaş ot ma' nāsınadır.	174a
Ḥalābe	Dil ile aldamaḳ ma' nāsınadır.	13b
Ḥāle	Māzīdir, men' ma' nāsına.	70a
Ḥaleme	Fetaḥātle bir ḡüne ḥurde ḡüve gibi böcege dinür	199b
Ḥalf	Ḥāniñ fethi ve lāmın sükūnuyla yaramaz ve kemter söze ıtlāḳ olunur.	121a

Ḥalime	Bāb-ı rābi' den māzīdir, maşdarı fetḥateynle ḥalem kelimesidir ki deriye ḥaleme didikleri böcek üşmek ma' nāsınadır.	202b
Ḥallaḳat	Tahlīḳden māzīdir ki kuş havalanup yüksekten uçmak ma' nāsınadır.	75b
Ḥalle	Ḥāniñ fetḥiyle ḥāce ve faḳr u fāḳa ma' nālarınadır.	86b
Ḥāmīrī	Muḥāmereden emr-i ḥāzır mü'enneşdir, muḥāmere gizlenmek ma' nāsınadır.	84a-85b
Ḥamiyye	Ġaniyye vezninde bir nesneden müziyātı def' le hıfz eylemek ma' nāsınadır ki ḳorımaḳ ta' bīr olunur.	24b
Ḥammāletu'l-ḥaṭab	Ummu Cemīl bintu Ḥarbdır ki Ebū Lehebiñ imre'esidir.	91b
Ḥaniḳ	Ketif vezninde ziyāde ibrām u ilḥāḥ iden kimseye dinür ki boğaz şıḳup ta' cīz iden kimseye teşbīh-i ṭarīḳıyladır.	87a
Ḥannet	Ḥāniñ kelimesinden ki ārzū ve iştıyāḳ ma' nāsınadır.	69a
Hār	İnhidām ma' nāsınā olan heverden ism-i fā' ildir. Aşağıya uçup yıkılmağa yüz tutmuş bināya dinür.	187b-188a
Ḥar	Taḥfif-i rā ile ḥarḥ lafzından muraḥḥamdır ḥātūnuñ fercine dinür.	246a
Ḥard	Ferd vezninde ṭarıлмаḳ, ḡaḳab ma' nāsınadır.	57b
Ḥarez	Fetḥateynle muḥriz ve maḥfūz olan şey'e dirler	234b
Ḥāris	Ḥāfiz ve nıgeh-bān ma' nāsınadır.	244b
Ḥarḳ	Farḳ vezninde, burada isim olarak yırtıḡa dinür.	237b
Ḥarḳā'	Şahrā' vezninde aḥraḳ lafzınıñ mü'enneşidir, hemec ve çolpa ve bī-magz ve nādān ' avrata dinür.	85a
Ḥarş	Ferş vezninde ḥāşşaten keler şayd eylemek ma' nāsınadır	241a
Ḥart	Farṭ vezninde el ile ağacıñ dāllarından yapraḳ şıyırmaḳ ma' nāsınadır.	20b
Ḥarṭ	Farṭ vezninde el ile ağacıñ dallarından yapraḳ şıyırmaḳ ma' nāsınadır.	145b
Ḥaşı	Ġanī vezninde ḥāyası çeküp çıkarılmış kimseye dinür	243b
Ḥāşī	Ḥayvān kısmını ineyen kimsedir.	68b
Ḥaşıb	Emīr vezninde ucuzluḳ ve bolluḳ yere dinür.	201a
Ḥaşıd	Emīr vezninde biçilmiş ekine dinür.	115b
Ḥaşf	Kötü ve kemter ḥurmāya dinür.	78a

Haşrec	Ca' fer vezninde çakıllu yerde olan eşmelere dinür ve şol bardağa dinür ki Mekke bardağı gibi yufka ve nâzik ve laţif olmağla şuyunu süzer ola.	177b
Haţb	Şard veznindedir ki burada keşret-i kelâm murâddır.	20b
Haţf	Hâniñ fetħi ve tâniñ sükûnuyla mevt ma' nâsınadır.	225a
Hâţib	Oţun cem' iden oţuncıya dinür.	228b
Hâţib-i leyl	Gice oţun cem' iden kimsedir.	93b
Haţıta	Sefîne vezninde şol arzâ dinür ki yağmur toķunmuş iki arz beyninde olup kendisine yağmur toķunmamış ola.	89a-90b
Hâţû	Mâzi-i cem' dir, maşdarı havta kelimesidir ki hâniñ fetħi ve vâviñ sükûnuyla hiyâte ma' nâsınadır.	73a
Havâķin	Hâķineniñ cem' idir ki bedende boyun çenberiyle köpricük kemikleriniñ aralığına yâhud ķarnıñ aşığına dinür.	211b
Havâķi	Hâķi' lafzınıñ cem' idir ki ism-i fâ' ildir, muţlakâ ve 'alâ kavlin müte' ammiden haţâķâr olana dinür.	228b
Havķ	Ťavķ vezninde muţlakâ halka ma' nâsınadır.	86b
Havmel	Bir hâţunuñ ismidir.	67a
Havzân	Selmân vezninde tayyibu'r-râyiha bir nebât adıdır	176b
Hayl	' askere dinür.	40b
Hayl	Leyl vezninde at sürisine dinür, cemâ' at-ı efrâs ma' nâsına, lafzından müfredi yoķdur ki ism-i cem' olur.	84a
Hays	Leys vezninde, redi' ü kemter ve ğayr-ı muħkem olan emr ü maşlahata dinür.	164b
Hazâ	' Aşâ vezninde bed râyiħalu bir otdur, kerefse müşâbihdir ki cin def' i içün tedħin iderler. ' Arablar şöyle zu' m ider ki bir hânede hazâ olursa aña cin dâħil olmaz.	111b
Hazere	Mâzidir, hâzir oldu demekdir ki ziyâde ekşi oldu ma' nâsınadır.	173b
Hâzibâz	Bir nev' sineklere dinür ki bağçe ve çemenzârda olur.	90b
Hâzıķ	Varaķa ya' nî yaprağa şaplanıcı demekdir	148a
Haziyye	Meziyye vezninde zevci yanında ķadr u i' tibârı olan hâţûna dinür.	10a
Haziyyin	Hâzi kelimesiniñ cem' idir ki şâħibi ' indinde kendi içün hużve, ya' nî ķadr ve mekânet ve i' tibârı olan kimseye dinür.	78b

Hāzze	İsm-i fā' ildir, kesici ve kertici nesneye dinür.	72a
Hebt	Hānîñ fetḥi ve bānîñ sükūnuyla noḡṣān ve bir şerr ü kerīheye uğramak ma' nāsınadır.	183b
Hecer	Fethateynle Bahrayn arzınıñ mecmū'unuñ ismidir, anda pek çok ḥurmā ḥāsıl olur.	207a
Hedāfil	Hjānîñ fetḥiyle pek eski ve mübtezel libāsa dinür.	179a
Hennet	Henîn kelimesinden māzî-i mü'enneşdir ki enîn ve nāle ma' nāsınadır.	70b
Herem	Kerem vezninde nefis ve ' aql ma' nasınadır.	7b
Herf	Şarf vezninde i' cāb için bir ādemi ḥadden efzūn medḥ ve şenā eylemek ma' nāsınadır	247b
Hervil	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı hervele kelimesidir ki daḥraca vezninde segirtmek ile yürime beyninde olan yürimedir ki yelmek ta' bîr olunur.	6b
Hevān	' Ayān vezninde ḥaḳāret ma' nāsınadır.	13b
Hevber	Cevher vezninde bir mevzi' ismidir, anda şecer-i mezkūr pek çok olur.	20b
Heyf	Seyf vezninde ism-i cinsdir, şol ıssı yele dinür.	99a
Heyyilî	Emr-i ḥāzırdır, mü'enneşdir, maşdarı tehyîl kelimesidir ki bir nesneyi boşaldup dökme ma' nāsınadır.	225b
Hibāl	Duzağa dinür.	110b
Hibāle	Duzağa dinür.	89b
Hibā'	Cidāl vezninde bir kimseye meyl ve teveccüh idüp bi'l-iḥtişāş müsā'ade ve nüşret eylemek ma' nāsınadır.	112b
Hicān	Kitāb vezninde güzīde şey'e dinür.	242a
Hilbāce	Hānîñ kesriyle gemi arslanı gibi cüşşesi iri ve aḥmak ve nā-terāş ve nādān kimseye dinür.	179b
Hilk	Hānîñ kesriyle māl-i keşire ya' nî mevāşî-i keşireye itlāk olunur, ḥallāḳıñ kılları tıraş eylediği nebātātı tıraş ider oldukları bā' iş-i tesmiyedir.	64b
Hīm	Hānîñ kesriyle susuz develere dinür.	138b
Hīm	Hānîñ kesriyle ehyem lafzınıñ cem' idir şusuz develere dinür.	190a
Himār	Kitāb vezninde ḥātūn kısmınıñ tesettür için başına örtükleri yaşmak maḳūlesine dinür.	133a
Himre	Hjānîñ kesriyle binā'-i nev' dir nisvānîñ baş örtüsü örtünmek hey'etine dinür ki örtü tutunuşu ta' bîr	163b

	olunur.	
Hin	Emr-i hāzırdır, hāniñ kesriyledir zīrā hāniñ zammıyla olsa hevāndan me' hūz olur, zillet ma' nāsına.	19a
Hinbir	Eşek şopasına dinür.	83b
Ħins	Ħāniñ kesriyle ħalf-i yemīn ma' nāsınadır.	252b
Hirāvetu'l-a'zāb	Ħimāyetü'l-aḥbāb vezninde ergenler degnegi dimekdir	177a-178b
Ħirbān	Ħāniñ kesriyle ṭoy kuşunuñ erkeklerine dinür.	90b
Ħirbā'	Ħāniñ kesri ve elifiñ meddiyle Ummu ḥubeyn ile ma' rūf cānveriñ ismidir.	146b
Ħirra	Fi'l-aşl hāniñ fetḥiyledir, lākin burada kırre lafzına müşākele ve izdivāc için hāniñ kesriyle telaffuz olunur, şuşamak ma' nāsınadır.	71a
Ħişā	Ħāniñ kesriyle ḥayalarını çıkarmak ma' nāsınadır.	87a
Ħişāf	Kitāb vezninde Bekr bin Vā'il ḳabīlesinden Cemel Bin 'Avf bin Zeyd nām kimseniñ bir aygır ismidir.	67b-67a
Ħisl	Ħā-yı mühmeleniñ kesri ve sīniñ sükūnuyla keler didikleri cānveriñ henüz yumurṭadan çıkmış yavrısına dinür.	246a
Hitr	Hāniñ kesri ve tāniñ sükūnuyla emr-i 'acībe ve dāhiyeye ya' nī āfete dirler.	32a
Ħiṭān	Ħā'it lafzından cem' dir ki dīvāra dinür	212a
Ħiyāṭ	Liḥāf vezninde igneye dinür, ibre ma' nāsına.	152b
Ħizār	Kitāb vezninde şaşınmak ma' nāsınadır.	19b
Ħubārā	Ħāniñ zammı ve āḥirde elifiñ keşriyle ṭoy kuşuna dinür.	80a
Ħuceyr	Ħücreniñ muşāğğarıdır ki burada mağāra murāddır.	6b
Ħucze	Ġurfe vezninde belde çepeçevre fūṭa bağlanacak yere dinür.	134a
Hudne	Ġurfe vezninde barışığa dinür ve rāḥat ve sükūn ve āsāyiş ma' nāsınadır.	244a
Ħuff	Ħāniñ zammı ve fāniñ teşdidiyle çizmeye dinür	240b
Ħukm	Ħāniñ zammıyla ḥikmet ma' nāsınadır.	142b
Ħulle	Ħāniñ zammıyla muḥabbet ve muḥib ma' nāsınadır.	87b
Ħulleb	Sükker vezninde bir nev' nebātdır, eyyām-ı ḥārrede bādiyede biter.	223b
Ħulleb	Sükker vezninde bādiyede bir maḥaldır ki be-ğāyet	92a

	āhūları serī' ü'-seyr olur.	
Hulm	Hā'ın zammı ve lāmīñ sükūnuyla 'aql ve rüşd ma' nāsınadır.	8b
Hulse	Ġurfe vezninde isimdir, kapma ve kapış ma' nāsınadır.	24b
Hū'r	Hānīñ zammıyla noķşān ma' nāsınadır.	72b
Hur	Ma' lūmdur ki kişizāde dimekdir.	54b
Hurāfe	Sūmāme vezninde 'Uzre kabīlesinden bir kimsedir.	229a
Hurc	Hegbeden büyük kapdır ki seyr ü seferde içine havāyic-i seferiyye vaz' olunur.	175a
Hurķ	Hānīñ zammıyla ğılzat ve hüşūnet ma' nāsınadır, yāhūd bir işi güzel beceremeyüp fenā ve nā-dürüst ider olmağa dinür.	112b
Hurrun	Kerīm ve aşīl ma' nāsınadır.	232a
Hurt	Hānīñ zammı ve fetħiyle kulaĝıñ ve sā'ir nesneniñ deligine dinür.	152b
Hūşa	Hānīñ zammıyla hüş lafzınıñ müfredidir, hūrmā yapraĝına dinür.	112b
Husāf	Ġurāb vezninde Ħicāz ile Şām beyninde bir beriyye adıdır.	199b
Husās	Hānīñ zammıyla pişürmek için āteş qorı üzerine et qomaķ ma' nāsınadır.	197b
Huşāş	Hānīñ zammıyla iki şey beyninde olan küçük delige dinür.	30a
Huşayb	Zübeyr vezninde Yemende bir mevzi'dir, nisvānları hüsn ü cemālda eṭrāf-ı bilāda fā'ıķalardır.	6b
Husr	Husrān ma' nāsınadır, nazīrı furķ ve furķān ve kufr ve kufrān kelimeleridir.	59b
Husūm	Qū'ūd vezninde bir işe emek çeküp idmān vechiyle çalıřmaq ma' nāsınadır.	18a
Huṭame	Hūmeze vezninde şol merħametsiz ve şefķatsiz seng-dil çobana dinür ki mevāşiyi şiddetle zecr ü đarb iderek birbirine qatup qırup geçirir ola.	133b
Huṭṭa	Hānīñ zammı ve ṭānīñ teşđidiyle emr-i 'azīme dinür.	188a
Huṭṭa	Hānīñ zammıyla bir kemter keçiniñ ismidir	195a
Huvār	Veled-i nāķaya dinür.	75a
Huveyyime	Quvayyime vezninde hāmmeniñ taşĝiridir, cem' i huvāmdır, maħūf olan haşarāt-ı arza dinür.	98a

Huzām	Ġulām vezninde olana dinür.	61b
Huzayyāt	Ġazıyye lafzınıñ cem‘idir ki muşagğar bünyesiyledir. Çocuğlarıñ oynadıqları temrensiz oğa dinür ki taşğiri taħķir içündür.	14b
Huzeyfe	Cüheyne vezninde ‘Arabdan sür‘at-ı seyr ile şöhret-yāb olanlardan biridir.	129b
Huzeyyā	Muşagğar bünyesiyle müjdegānī virilen nesneye dinür.	24b
Irķub	Emr-i ħāzırđır, ihfaz ma‘nāsınadır.	110a
İbbāle	İccāne vezninde bir bağ otluğa dinür	149b
İbl	Deveye dinür.	231b
İbnetu'l-cebel	Çakıl taşlarıdır ki murād kesretle anıñ cereyānını istemekdir, yāğud tağdan ‘aks iden şadādır ki yanķu ta‘bir olunur.	140b
İbnu Celā	‘Aşā vezninde ve ibnu eclā a‘lā vezninde şeref cihetiyle ‘ayārı ma‘lūm ve emr ve şān ve ħāli vazıh u rüşen ādeme itlāk olunur.	33a
İbre	Hemzeniñ kesriyle igneye dinür.	152b
İcdāb	Bir yeri kıtlık bulmağ ma‘nāsınadır.	220b
İdruċī	Emr-i mü‘enneşdir, maşdarı derūc kelimesidir ki şavuşup gitmek ma‘nāsınadır.	210a
İftah	Emr-i ħāzırđır, şurer şurre kelimesiniñ cem‘idir ki içine derāhim vaz‘ olunduğdan şonra bağlanup ħıyānetinden emīn olsun için cevānibini at‘olunan kīsedir.	191b
İftedi	Emr-i ħāzırđır, [187a] maşdarı iftidā kelimesidir ki bir kimse bir ādemden kendi nefsinı fıdye ile iştirā eylemek ma‘nāsınadır.	187b-187a
İhāle	Vedek ma‘nāsınadır ki arınmış ve sızdırılmış iç yağına dūnür.	187a
İhdā ve ‘işrīn	Terkībinden murād decācedir ki tavuğa dinür	179b
İħlub	Emr-i ħāzırđır ve bāb-ı evvelden maşūğdur, maşdarı	13b
İħrāf	Hemzeniñ kesriyle bir ādemiñ mālī nemā ve bereket bulmağla oñup firāvān olmağ ma‘nāsınadır.	64b
İħtelib	Fi‘li emr-i ħāzırđır, maşdarı ihtilāb kelimesidir ki süd şağmağ ma‘nāsınadır.	77b
İħtilāt	Ġā-yı mühmele ile ifti‘āl vezninde tarılmağ ma‘nāsınadır	22a
İħtişām	Bir kimseden utanmağ ma‘nāsınadır	222b

İkām	Hemzeniñ kesriyle ekme lafzının cem'idir ki küçük tağ tepesine dinür.	76b
İkşa'arra	İkşi'rār kelimesinden ki ürpermek ma'nāsınadır, māzīdir.	196a-197b
İktirāf	Günāh işleyüp günāh kazanmak ma'nāsınadır.	175a
İm'ār	Hemzeniñ kesriyle bir ādemiñ zād u zevādı qalmayup faķır olmak ma'nāsınadır.	209b
İnbād	Hemzeniñ kesriyle yayı çekmek ma'nāsınadır ki tevtīrden soñra olur.	230b
İnhaşşe	İnhişāş kelimesinden ki hayvāniñ kuyruğı kesilmek ma'nāsınadır ki güdülmek ta' bīr olunur, māzīdir.	186a
İnkağabat	Māzīdir, maşdarı inkiđāb kelimesidir ki inkiťā' ma'nāsınadır.	196a
İnşirād	İnfi'āl vezninde soğuğdan üşüme ma'nāsınadır.	76b
İnticā'	Otlak yerlerinden çayır araşdırmağ ma'nāsınadır.	220b
İntiťak	İfti'āl vezninde kuşak kuşanmağ ma'nāsınadır ve bir nesne ile kuvvet ve metānet bulmağ ma'nāsınadır.	222a-223b
İ'sār	Hemzeniñ kesriyle şol riħe dinür ki şiddetinden şehābı tozıdup gider ola.	12b
İ'tisās	Gice gezüp tolaşmağ ma'nāsınadır.	208b
İrceħanne	Māzīdir, maşdarı <i>irciħnān</i> kelimesidir ki <i>ikşi'rār</i> vezninde bir nesne birden düşmek ma'nāsınadır, ve bir tarafa meyl idüp ağmağ ma'nāsınadır.	11b
İşāħe	Sükūt ma'nāsınadır.	144b
İst	Hemzeniñ kesriyle dübür ve mađ'ad ma'nāsınadır.	229a
İstedehte	Māzī-i muħātabdır, maşdarı isdā' kelimesidir ki cullāħ beze arış yapmağ ma'nāsınadır.	212b
İstemcede	māzīdir, maşdarı istimcād kelimesidir ki firāvān olmağ ma'nāsınadır.	184a
İstennet	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı istinān kelimesidir ki at şevk ve cünbişe gelüp oynamağ ma'nāsınadır.	122a
İstenvaħe	Māzīdir, maşdarı istinvāħ kelimesidir ki nāqalanmađ ma'nāsınadır.	231a
İster'ā	Māzīdir, maşdarı istir'ā kelimesidir ki bir kimseden bir nesneyi hıfz ve ħimāye eylemegi istemek ma'nāsınadır.	228a
İstetyeset	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı istityās kelimesidir ki dişi keçi tekelik şatmağ ma'nāsınadır ki tekelenmek	54a

	ta' bîr olunur.	
İstibdād	Müstakîl başlu başına olmak ma' nâsınadır.	217a
İstidād	İfti'âl vezninde toğrulmak ma' nâsınadır	211b
İstigzâr	Çok nesne talep eylemek ma' nâsınadır.	30b
İstimsāk	Bir nesneyi şalıvirmemek vech üzere tutmak ma' nâsınadır.	120b
İttesa' a	Mâzîdir, maşdarı ittisâ' kelimesidir ki vâsi' olmak ma' nâsınadır.	237b
İtma' inne	Emr-i hâzırdır, maşdarı itmi'nân kelimesidir ki sâkin ve ber-çarâr olmak ma' nâsınadır.	157a
İtrukî	Emr-i hâzır, mü'enneşdir, maşdarı tarķ kelimesidir ki taniñ fethiyle yüñi yumuşatmak için çubuk ile çarpmak ma' nâsınadır.	157b
İyâb	'Avd ve kufül ma' nâsınadır.	106a
Ķabîs	Emîr vezninde şol ayğıra ve buğura ıtlâķ olunur.	209a
Ķadd	Ķâfiñ fethi ve dâliñ teşdidiyle küçük kuzı ve oğlak derisine dinür.	218b
Ķâdet	Mâzî-i mü'enneşdir, maşdarı kıyâde kelimesidir ki 'iyâde vezninde dâbbeyi önünden çekmek ma' nâsınadır ki yedmek ta' bîr olunur.	28a
Ķađîd	Ufaķ taşlara dinür.	62b
Ķađm	Ķađm vezninde dişiñ uclarıyla nesne yemek ma' nâsınadır.	49a
ķal'	Men' vezninde çobanlarıñ tûbere tarzında çantalarına dinür ki içine zâdını ve edevât-ı sâ'iresini vaz' ider.	130b
Ķamķâme	Ufaķ keneye dinür.	195b
Kânûn	Şaķîl ve girân-cân âdeme dinür, nâs kendiyi görünce şıķletinden ihtifâ itdiklerine mebnîdir, yâħud ocaķ 'alevi gibi çaldığı taşavvuruyladır.	59a
Ķâ'	Hâl vezninde çevresinde tağlar ve tepeler görünmeyen düz ve engin şahrâya dinür ki ova ta' bîr olunur.	54a
Ķâ'id	'Ā'id vezninde dâbbeyi yedici âdeme dinür ki yedici ta' bîr olunur.	78a
ķâ'id	'Ā'id vezninde dâbbeyi yedici kimseye dinür ki yedekçi ta' bîr olunur, ya'nî kibr ve naħvet müriş-i buğz u 'adâvetdir dimekdir.	205a
Ķa'ķa' a	Zelzele vezninde gön ve mişîn ve kâğıd maķûlesi ķurı ve pek nesneyi taħrîkle kığışdatmak ma' nâsınadır	218a

Karā	İsm-i cins olan kerevān lafzından muraḥḥamdır, qaza ṣebīḥ tūyūruñ ismidir.	155b
Qarad	Fethateynle yūnūñ ve yapađınıñ yoluntusına, ‘alā kavlin fenā ve kemterliginden qabūl olunmayup atılanına dinūr	163b
Qarāḥ	Seḥāb vezninde ṣāfi şuya dinūr, āb-ı nāb ma‘ nāsına ki añā bir nesne qarışmamış ola.	39b
Qara‘a	Māzīdir, maşdarı qar‘ kelimesidir ki urmaq ma‘ nāsınadır.	193a
Qarāre	Baḥreynde olur yüzi çirkin ve ayakları kısa bir qoyundur, cem‘i qarār gelūr.	196a
Qarıq	Ketif ve cebil vezinlerinde el ayası gibi düz ve hemvār mekāna dinūr.	54a
Qarī	Ġanī vezninde yüksekden olan şu akındısına dinūr.	61a
Qāriđ	‘Anze qabīlesinden bir kimsedir.	152a
Qarqare	Zelzele vezninde toprađı yumuşaq ve düz oturaqlı yere dinūr.	102b
Qarmel	Ca‘fer vezninde bir nev‘ tikensiz be-ġāyet za‘if şecerin ismidir, ayakla başılıp çignendikte hemān yarılıp tağılır, müfredi qarmaladır.	102a
Qarn	Qāfiñ fethiyle boynuza dinūr.	202b
Qar‘ā	Qarī kelimesinin cem‘idir, marīz ve marzā gibi. Qarī‘ deve köşeklerinde çıkar bir nev‘ beyāz kabarcıġa dinūr, devāsı milḥdir.	122a
Qarşe‘	Ca‘fer vezninde Tağlib qabīlesinden bir kimse adıdır.	128a
Qarūn	Şabūr vezninde loqmayı ikişer ikişer ekl iden kimseye dinūr.	41b
Qaşā	‘Aşā vezninde ḥāneniñ yöresine ve ḥavlisine dinūr.	73a
Qaşīr	İbn Sa‘di'l-Laḥmīdir ki Cezīmetü'l-Ebraş-nām emīriñ vezīri idi.	60b
Qaşış	Emīr vezninde mantar yanında biter bir nebātdır ki menbitini umūr-ı nebātāta ‘ālim olan kimse bilūr.	169a
Qaşīşa	Sefīne vezninde āḥū duzađına dinūr.	49a
Qaşir	‘Uvāfatu bin Sa‘d bin Zeyd bin Menāt bin Temīm qabīlesinin bir erkek devesi ismidir.	139a
Qaş‘am	Ca‘fer vezninde qoca kerkes quşuna dinūr.	245a
Qatād	Tā‘i fevkiyye ile seḥāb vezninde bir nev‘ şecer ismidir ki be-ġāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur	20b

Ꞙatele	Ėalebe ma' nāsınadır	196a
Ꞙatāt	Ėařāt vezninde bağırtlak Ꞙuşuna dinür.	145a
Ꞙavā'id	Ꞙā' ideniñ cem' idir ki esās ve aşıl ma' nāsınadır.	12a
Ꞙāviye	Yumurçaya dinür	196a
Ꞙayn	'Ayn vezninde demürkiye dinür.	95a
Ꞙays bin Zuheyr	Dühāt-ı rüzgārdan 'āqıl u kāmīl ve kemāl-i 'ilm ü 'irfānla müştehir bir zāt-ı memdühu'l-Ėařā' il idi.	99a
Ꞙaza'	Fethateynle edeb ü Ėayādan Ėāric fāĖiř ve nā-sāz söze dinür.	54b
Ꞙazāt	İnsanīñ gözine ve meřrübāta düşen Ėār u Ėāřāk maĖūlesine dinür.	244b
Ꞙazīb	Emīr vezninde Đabbe Ꞙabīlesinden bir kimseniñ ismidir ki be-Ėāyet zil ü miğnete řābir idi.	145a
Ꞙazīb	Emīr vezninde Bağreyn'de bir Ėurmācı adıdır.	217b
Kebed	Yayīñ orta yeridir, Ꞙabzaniñ ĖaĖ vasaıdır ve oğ ol mevzi' den ĖıĖar.	151b
Kebş	Dört yaşına giren boynuzlu Ꞙoyuna dinür ki ĖoĖ ta' bīr olunur.	169b
Kebve	Ėatve vezninde sūrĖüp yüz üzre ꞘapanmaĖa denür.	212b
Keğl	FeĖl vezninde bařĖa bir öküzüñ adıdır.	38a
Kennāt	Nūnuñ teřdīdiyle kenne kelimesiniñ cem' idir ki oĖluñ Ėātūnuna dinür, gelin ta' bīr olunur.	78b
Kerefs	Kāfiñ ve rāniñ fethiyle sebze-i ma' rūfdur.	39a
Keriş	Kāfin fethiyle işkenbeye dinür.	117a
Kervān	Selmān vezninde kelek Ꞙuşunuñ erkeğine dinür.	68a
Kesf	Keşf vezninde dürük yüzlü olmağ ma' nāsınadır	209b
Kesīr	Emīr vezninde ayağı kırılmış kimseden kināyedir.	160a
Kezūb	řabūr vezninde mübālaĖadır ki pek yalancıya dinür.	18b
Ꞙi	Kelimesi viĖāyeden emirdir, iğfaz ma' nāsına.	194b
Kibrīt-i ağmer	Ꞙırmızı altuna dinür.	179b
ꞘidĖ	Ꞙāfiñ kesriyle henüz yelek ve temrin geğirilmemiş oğa dinür.	77a
Ꞙidr	Ꞙāfiñ kesriyle ma' lūmdur ki tencereye dinür.	168b
ꞘiĖāf	Kitāb vezninde ĖaĖf didikleri kāseler ile bāde iÇüp 'işret eylemek ma' nāsınadır.	251a

Ḳird	Ḳāfiñ kesriyle ma' rüfdür ki maymün ta' bîr olunan cānvere dinür.	118a-119b
Ḳird	Ḳāfiñ kesriyle ma' lümdür ki maymün ta' bîr olunan cānvere dinür,	240b
Kireş	Kāfiñ kesriyle cemā' at-ı insānīya ıtlāk olunur	239a
Ḳirfe	Ḳāfiñ kesriyle töhmet ve sū' -i zan ma' nāsınadır.	170a
Ḳirillā	Zimikkā vezninde bir kuşdur ki martı kuşu gibi balık şayd ider, be-ğāyet hāzm ve hāzer şāhibi bir kuşdur.	80a-81b
Ḳirra	Şavlet-i sermā ma' nāsınadır.	71a
Kisā'	Kāfiñ kesriyle ma' lümdür ki kilime dinür, kisve-i beyttir.	157a
Ḳişşe	Maymün didikleri cānveriñ küçüğüne dinür.	209b
Ḳudāmā	Ḳuşārā vezninde kuş kısmınıñ kanatlarınıñ ön tarafında vāқи' dört 'alā kavlin on 'aded yeleklerle dinür.	212a
Ḳudde	Māzī-i mechüldür, maşdarı <i>ḳadd</i> kelimesidir ki ḳāfiñ fethi ve dālīñ teşdidi ile kesmek ma' nāsınadır.	16a
Kudye	Kāfiñ zammı ve dālīñ sükūnuyla arz-ı şalba ma' nāsınadır.	225b
Ḳul' a	Ḳāfiñ zammıyla 'āriyet-i mālā 'alā kavlin dā'im ve ber-ḳarār olmayanına dinür.	131a
Ḳumāş	Ḳāfiñ zammı ve kesriyle şıçramaş ma' nāsınadır	218a
Ḳunū'	rücū' vezninde su'āl ve tezellül ma' nāsınadır.	89a
Kū'	Kāfiñ zammıyla bilek ucunuñ baş parmağdan tarafına dinür.	72a
Ḳu' dud	Ḳunfud vezninde cedd-i ekberine ḳarību'l-ābā' olan ādeme ıtlāk olunur.	157a
Ḳu' eys	Ehālī-i Kūfe'den bir kimse idi	245b
Ḳurād	Ma' rüfdür ki kene ta' bîr itdikleri böcege dinür.	129b
Ḳurād	Kene ta' bîr itdikleri ḳayvāna dinür	177b
Kurā'	Ġurāb vezninde ḳoyun ve şığır maḳūlesinin bacaklarınıñ incerek olan yerine dinür	208b
Ḳuri' at	Ḳar' kelimesinden ki degnekle urmaş ma' nāsınadır, māzīdir.	8b
Ḳurṭayn	Ḳurṭ lafzınıñ teşniyesidir ki ḳāfiñ zammıyla küpeye dünür ve āteşiñ şu' lesine dinür.	44a
Kusa'	Şurad vezninde ziyāde baḫīl bir kimseniñ ismidir.	43a

Ḳuss	Ḳāfiñ zammı ve sīniñ teşdidiyle İbn-i Sā'idedir ki belîğ ve ḥakīm idi.	46a
Kutt	Ḳāfiñ zammı ve tāniñ teşdidiyle ziyādesiyle cem' ü kesbe ḳādir olan kimsedir.	63a
Ḳuṭrub	Ḳunfuz vezninde bir böcektir, bütün gündüz beri öte gezüp bir yerde ārām ve ḳarār eylemez.	69b
Ḳuvayyime	Teşdīd-i yā-yı meksüre ile ḳāmmeniñ taşğiridir ki sabī murāddır.	98a
Ḳuveyy	Sumeyy vezninde pilice dinür.	196a
Kūz	Kāsaya ve bardağa dinür	244b
Ḳuza'mile	Ḳāfiñ zammı ve zālīñ fetḥi ve mīmiñ kesriyle nā-çiz nesne ma' nāsına müsta'meldir.	226b
kūnte ve lāḳayte	Māzī-i muḥātabdır, yāḥud i'sār şol yele dinür ki şiddetinden yerden direk gibi hevāya aḡup ḳalḳa ki ḳasırğa ta' bīr olunur.	12b-12a
Küşye	Ġurfe vezninde keler didikleri cānveriñ ḳarnında olan yağa dinür.	156b
Lā tuḥammiṭ	Nehy-i ḥāzırdır, maşdarı taḥmīṭ kelimesidir ki bir kimseye acıdup aḡrıtmayarak āhestece urmaḳ ma' nāsınadır.	32b
Lāfiḳa	Ḥorosa itlāk olunur.	127b
Lafz	Söz söylemek ma' nāsınadır.	213a
Laḥiset	Laḥs kelimesinden ki yalamaḳ ma' nāsınadır.	32b
Laḥyān	İki çene murāddır.	75a
Laḳve	Temre vezninde erkek menīsini çāpük telaḳḳī eylemekle hemān gebe olan dişiye dinür.	209a
Lā-tedri	Müstaḳbel-i menfi-yi muḥātabdır, maşdarı dirāyet kelimesidir ki dālīñ kesriyle bilmek ma' nāsınadır.	6a
Laṭamat	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı laṭm kelimesidir ki el ayasıyla bir ādemiñ yüzine yā bedeniniñ şafḥasına şamar urmaḳ ma' nāsınadır.	210a
Laṭāt	Ḥaşāt vezninde cebheye dinür	213a
Leclece	Sözi aḡızda ve içerüde terdīd eylemek ma' nāsınadır.	78b
Leḥafenī	Māzīdir, maşdarı laḥf kelimesidir ki bir kimseye yorğan maḳūlesiyle örtüp bürimek ma' nāsınadır.	213a
Lem taḡlib	Caḥd-ı muṭlaḳ-ı muḥātabdır ve bāb-ı şānīden maşūḡdur, maşdarı ḡalabe kelimesidir ki fetahātla bir kimseyi zūr u ḳuvvet ve tāb u ḳudretle maḳḥūr	13b

	eylemek ma' nâsınadır.	
Lem telus	Levs kelimesinden me' hūz̄dur ki ʔatmak ma' nâsınadır.	176b
Le'im	Caḥīm vezninde vaşıfdir, nâkes ü denī ve fūrū-māye kimseye dinür.	13b
Levh	‘Ataş ma' nâsınadır.	134b
Leygā'	Elīg lafzınıñ mü'ennesidir ki kelāmını bir hoş geregi gibi izhār idemez olan kimsedir.	101a
Leyle-i hurre	Her ayıñ ibtidā gicesine ıtlāk olunur.	38b
Leys	Lāmın fethi ve yāniñ sükūnuyla arslana dinür.	69a
Liḥāf	Kitāb vezninde bürinecek nesneye dinür	213a
Liḥā'	Kisā' vezninde ağacıñ ʔapuguna dinür.	250a
Liḥā'	Ağacıñ ʔabuğuna dinür	39a
Liṭām	Müfā' aleden maşdardır, uruşmak ma' nâsınadır.	124a
Livā'	Ser-‘ asker bayrağına dinür.	39b
Loqmān	Burada Loqmān bin ‘ād olacağdır.	14b
Lubed	Şurad vezninde nūsūr-ı Loqmāniñ āḥiri, ya'nī en soñraya ʔalan nesriñ ismidir, helāk olmaz ʔannıyla tesmiye eylemişdir.	154b-154a
Lumeys	Zubeyr vezninde bir imre'eniñ ismidir.	170b
Mā yağışsu	Ġuşāsedden me' hūz̄dur ki arık ve hīre ve zebūn olmak ma' nâsınadır.	187a
Mādir	Nādir vezninde Muḥāriḳ nām kimseniñ laḳabıdır.	43b
Maḥāre	Mīmiñ fethiyle kezālike noḳşān ma' nâsınadır.	72b
Maḥḍ	Mīmiñ fethiyle leben-i ḥāliş ma' nâsınadır.	141b
Maḥnūḳ	Kelimesi münādādır, boğulmuş kimseye dinür.	187a
Maḳdiret	Mīmiñ fethi ve ḳāfiñ sükūnı ve dāluñ ḥarekāt-ı şelāşıyla ginā ve yesār ve ḳudret ma' nâsınadır.	13b
Maḳir	Ketif vezninde şabr didikleri ma' ruf acı dārūya dinür,	230b
Maḳrū'	‘Abdu Şems nām bir ādemiñ laḳabıdır, Heycumāne-i mezbūreniñ ma' şūḳı idi.	70b
Mantıḳ	Nuṭḳ ma' nâsınadır.	30a
Ma' āriḍ	Mi' rāḍ kelimesiniñ cem' idir ki sözüñ fehvā ve mefhūmindan 'ibāretidir.	26b
Mā'un ekder	Bulanık şū dimekdir.	168b
Māriḥa	Cāriye vezninde selefde bir ḥātūn idi ki nâsdan pek ḥayā' ve tesettür ider idi.	240a

Māş	Ĥirt ve mirt ve ev esbābına dinür ve çanağ çömlek maķūlesi ĥurdevāta dinür.	219a
Mebāĥişu'l-baķar	Yaban sığırı araşdıracak maķaller dimekdir ki insān ve �imāret kısmından ĥālī yāĥud nā-ma�lüm olan beyaban olacaktır.	47b
Mecās	Meces lafzının cem�idir ki fetĥateynle el sürüp yoklanacak mevzi�e dinür.	73b-73a
Mefāşil	İki tağ beyninde olan ĥum ve ĥurde çakıl maķūlesine dinür.	177a
Mekün	Şabür vezninde çabbe-i keşirü'l-bayz ma�nāsınadır.	75b
Melāĥis	Melĥes kelimesinin cem�idir ki ism-i mekāndır, yalayacak yere dinür.	48a
Melā�	Ķaţām vezninde ve seĥāb vezninde ve ba�zen ĥayrı munşarif olur bir arzın ismidir.	236a
Melbes	Emles vezninde muğat�a ma�nāsınadır	170b
Melbün	İsm-i mef�ül bünyesiyle süd ile perverde olan ata dinür.	63b
Memhüre	Mehri virilmiş ĥātūna dinür.	207b
Menākiĥ	Maķābiĥ vezninde nisvāna ıtlāk olunur.	7a
Menāţ	Mīmiñ fetĥiyle ism-i mekāndır, ilişüp aşılacak maķalle dinür.	42a
Mendeme	Peşimān olmak ma�nāsınadır.	252b
Mendūĥe	İsm-i mef�ül bünyesiyedir yāĥud ism-i mef�ül ma�nāsına maşdardır, bolluğ si�e ma�nāsınadır.	26b
Me�acı	Muĥtaşar olan yollara dinür ki şāh-rāĥ olmayup menzile �acele ile varılacak yollardır, uğrın yol ta�bir olunur.	96a
Me�alıĥ	Ķuyudan şu çekilecek ipe ve ālete dinür.	166b
Me�rube	Rāniñ zammı ve fetĥiyle ĥācet ma�nāsınadır	222b
Mer�emet	Merĥamet vezninde luţf u re�fet ma�nāsınadır.	13b
Merta�	ism-i mekāndır, dil-ĥ�āĥ üzre otlayacak yere dinür.	161b
Merze�e	Menfa�at ma�nāsınadır.	245b
Mesāĥir	Ķayr-ı kıyās üzre saĥrın cem�idir, ĥüsn ve meĥāsin gibi, sā�ir aĥşā�i tibāriyla teğallüben cem� olmuşdur.	184a-185b
Meşāle	Kerāme vezninde bir kimse āherden ef�al olmak ma�nāsınadır.	116a
Mesk	Mīmiñ fetĥi ve �ayniñ sükūnuyla deriye dinür.	249b

Meslāt	İsm-i mekândır, maşdarı selāt kelimesidir ki zehāb ma' nāsınadır.	155b
Mesūs	Şabūr vezninde dābbeniñ şusuzluğunu def' iden mā'ı-ı azbdır.	62a
Metbūn	Şaman ile perverde olan hayvān dimekdir.	63b
Mev'ūde	Diri iken defn olunan kıza dinür.	152a
Meşī	Mīmiñ fethi ve yāniñ sükūnuyla yūñi kıla qarışdırmak ma' nāsınadır.	157b
Mıđđın	Mīmiñ kesriyle ve münevven olarak kelime-i nefi ma' nāsına isti' māl olunur.	20a
Mikdaħa	Miknese vezninde kepçeye dinür.	55b
Miklāt	Çocuğı yaşamaz olan hātündür ki hemīşe ğamnāk ve hūzn üzre olmağla göziniñ yaşı hār olur ve dem'-i hūzn hār ve dem'-i surūr bārid olmağla.	82a
Mikvāt	Mişbāħ vezninde dağlağı ta' bīr itdikleri āletdir.	168b
Milā'	Qıtām vezninde ve seħāb vezninde şahrāya dinür.	46b
Mincel	Minber vezninde orağa dinür ki anuñla ekin biçilür, Fārisīde dās dinür.	29a
Minde	Mīmiñ kesriyle keşirün-nedh ya'nī keşirü'z-zecr dimekdir. Zirā nādih zācir ma' nāsınadır.	144a
Minhāz	mişbāħ vezninde havan ya'nī qaranfil ve biber gibi nesnelere dögecek havana dinür.	93a
Mi' zā	Dişi keçiye dinür.	53b-53a
Mi' zā	Mīmiñ kesriyle keçiye dinür.	248a
Mişfer	Minber ve miğ' ad vezninde deveniñ dudağına dinür.	108a
Mişvār	Mihrāb vezninde at pazarına dinür.	20b
Mīte	Bogazlanmadan ölen hayvāna dinür	220a
Miṭraħa	Miknese vezninde küçük çekice dinür.	149b
Mubtelle	İbtılāl kelimesinden me'hūzdur ki işlanmak ma' nāsınadır.	98b
Mucīr	İcāre kelimesinden ism-i fā'ildir ki penāh getüreñi himāyet eylemek ma' nāsınadır.	82a
Muğtaca'	İđticā' dan me'hūzdur ki yan üzere yatmak ma' nāsınadır.	97b
Mūğir	İğār kelimesinden me'hūzdur ki ba' z-ı ṭā'ife-i naşārā' adeti olmak üzere şuyı be-ğāyet kızdırıp içinde diri hūnziri haşladıqdan sonra zebħ eylemek ma' nāsınadır.	204b

Muḥ	Mīmiñ zammı ve ḥā-yı mu'cemeniñ teşdīdiyle kemikte olan ilige dinür.	205a
Muḥāceze	Muḥālaḥa ve musāleme ma' nāsınadır.	70a
<i>Muḥakkek</i>	Taḥkīkden ism-i mef' üldür, muḥakkekün bih ma' nasına.	6a
Muḥannaḳ	Mu' azzam vezninde boğazda boğılacak yere dinür ki murād boğazdır.	41b
Muheddır	İsm-i fā' ildir, maşdarı tehdīr kelimesidir ki deve ağzından dağarcığını çıkarmayarak böğürmek ma' nāsınadır.	207a
Muḥḥetu 'urḳüb	Ökçe sinirinin iligi dimekdir.	129b
Muḥlifān	Muḥlif kelimesiniñ ki ism-i fā' il bünyesiyledir teşniyesidir, yemīn verici dimekdir.	74b
Muḥranbıḳ	İsm-i fā' ildir. Maşdarı iḥrinbāḳ kelimesidir ki bir töhmet zımnında mażanne ve gümān terettüb iden kimse girü çekilüp yere siñüp yapışmak ma' nāsınadır	185b
Muḥteris	Kendini bir nesneden muḥāfaẓa idüp şaḳıncı dimekdir.	244b
Mulā' ibul- esinnet	Mīmiñ zammıyla yalmanlar ile oynayıcı demektir.	193a
Mumiḥ	İsm-i fā' il bünyesiyledir maşdarı imḥāḥ kelimesidir ki kemik iliklenmek ma' nāsınadır	245b
Muneccez	Mu' azzam vezninde gūn-ā-gūn ḥavadiş-i çarḥ-ı būḳalemūna vāḳıf olmağla aḥvāl-i 'āleme tecrübesi geçmiş nīk ü bed-i dehre taḥşīl vuḳūf eylemiş ḥaḳāyıḳdan ādeme itlāḳ olunur.	32b
Muntin	Seyfi redy ma' nāsınadır.	125a
Mu' lem	İsm-i mef' ül bünyesiyle ' alāmetlenmiş ve nişānlanmış nesneye dinür.	30b
<i>Murecceb</i>	İsm-i mef' üldür, maşdarı tercīb kelimesidir ki ḥurmā ağacınıñ meyvesi firāvān olmağla dal basılıp kırılmasun için altına destek tarzında sed ve seki binā eylemek ma' nasınadır.	6a
Murr	Mīmiñ zammı ve rāniñ teşdīdiyle acı olan nesneye dinür, burada yaramaz murāddır.	144b
Muḥāna' a	Rüşvet virmek ma' nāsınadır.	222b
Musāvere	Müfā' ale vezninde bir kimse ile dögüşmek için üzerine atlamak ma' nāsınadır.	226a
Muḥḳil	Muḥsin vezninde ḥimli ağırlaşup yabāna çıkan ' avrata	227a

	ve sâ'ire dinür. Burada yüki ağır olan hayvân murâddır.	
Mustabdi'	İsm-i fâ'ildir. Maşdarı istibdâ' kelimesidir ki bir mâli sermâye idinmek ma' nâsınadır.	207a
Mustebid	İstibdâd kelimesinden me' hūzdur ki müstaķil ve başlu başına olmak ma' nâsınadır.	98b
Muşân	Ġurâb vezninde bir nev' tâze hūrmâ ismidir.	36b
Muşebbem	Mu' azzam vezninde teşbîmden ism-i mef' üldür ki ağzı esnekli dımeķdir.	53b
Muşţ	ţaraġa dinür.	183a
Mutelemmis	Cerîr bin 'Abdi'l-mesîhdir ki Tarafetu'l' abd-nâm kimseniñ tayısı idi.	143b
Mutenâvil	Bir nesneyi tutmak içüñ elini uzadan kimseye dinür.	30b
Muvekkel	Tevkîlden ism-i mef' üldür, sipariş ve tefvîz olunmuşdur ma' nâsına.	30a
Muzhir	İzhâr kelimesinden ism-i zamândır, zahîre vaķtine dinür.	105a
Mücevver	Mu' azzam vezninde tersine çevirilen şey'e dinür.	250a
Mü'evveb	Mu' azzam vezninde karpuzun depesi dilimi ve yaķa oyuntısı gibi, be-gâyet degirmi ve müdevver kat' olunan şey'e dinür.	6b
Nâbil	Oķ atana dinür.	58a
Nafaķ	Fethateynle zîr-i zemînde olan laġam ve cânver ini ve izbe maķûlesine dinür.	148a
Nâfiğ	Ditredici hūmmâ ki sıtma ta' bîr olunur.	140a
Nâfiġ-i kîr	Demürce körüġi çeken kimsedir	6b
Naķad	Fethateynle bir cins koyundur ki ayakları kısa olur, Bahreyn vilâyetine maġşûşdur.	100b
Naķatu 'âţif	Dirler veledine meyl ü şefķat idici nâķa dımeķdir.	206b
Naķket	Naķîķ kelimesinden me' hūzdur ki ķurbaġa ötmek ma' nâsınadır.	176a-177b
Naķ'	Nūnuñ fethi ve ķâfiñ sūkūnuyla şuya ķanmak ve ķandırmaķ ma' nâsınadır.	73b
Naķ'	Nūnun fethi ve ķâfiñ sūkūnuyla şuya ķandırmaķ ma' nâsınadır.	219a
Na' âme	Deve ķuşuna dinür	228b
Naşîţ	Emîr vezninde bir mi' mâr ismidir.	249b

Nāvaşa	Māzīdir, maşdarı münāvaşa kelimesidir ki navşdan me'ḥūzdur deprenmek, teḥarrük ma' nāsınadır.	232a
Navş	Nūnuñ fethi ve vāviñ sükūnuyla kaçup alargada tırmaḡ ma' nāsınadır.	39a
Navt	Nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla şol küçük sepete ve zenbīle dinür ki ḥurmā maḡūlesi nesne qoyup deveye aşarlar.	21b
Nebbāḥ	Kettān vezninde şedīdū'ş-şavt olan kimseye dinür.	202b-202a
Nebbāş	Şeddād vezninde ḡabri ḡazup kefen ḡıḡarıcı kimseye dinür ki kefen şoyucu ta' bīr olunur.	104a
Nebi	Ḥabl vezninde oḡlara dinür, siḡām ma' nasına.	8b
Nebve	Temre vezninde kılıç bir nesneye işlemeyp girü şıçramaḡa ve girü dönmege dinür	211a
Necāḥ	Nūnuñ fethiyle isimdir, zaferi bi'ş-şey'i ma' nāsına ki ḡacet ve maḡlūb olan iş bitmek ve bir ādem kendi ḡacetine zafer-yāb olmaḡ ma' nālarınadır.	122b
Necā'	Medd ile isrā' ma' nāsınadır.	111b
Necd	Nūnuñ fethi ve cīmiñ sükūnuyla eḡrāf u ḡavālīsinden yüksek olan maḡalle dinür	163b
Nech	Zafer ma' nāsınadır, ya' nī şabriñ şemeresi murād u maḡşūda neyl ü zafer dimekdir.	59a
Nehābir	Ekābir vezninde mehālik ma' nāsınadır	228a
Nehālū	Māzīdir, maşdarı naḡl kelimesidir ki un elemek ma' nāsınadır.	223b
Nehār	Bahār vezninde toyp ḡuşunuñ kezālike erkeğine ve yavrısına dinür.	69b
Neḡad	Fethateynle bir cins ayakları kışa ve yüzleri çirkin ḡoyundur, Baḡreyn vilāyetinde ḡāşıl olur.	144b
Neku'	Ḥām çibaniñ başını ḡoparup ditmek ma' nāsınadır.	134b
Nemire	Ḥaplan alacası olan buluda dinür.	110a
Nemle	Nūnuñ fethiyle ḡarıncaya dinür	198a
Ne'ām	Deve ḡuşuna dinür.	57a
Ne'āme	Seḡābe vezninde deve ḡuşuna dinür.	15b
Neşr	Ḥaşr vezninde rāyiḡe-i ḡayyibe-ye dinür.	160b
Nevāfil	Nāfileniñ cem' idir zevā'id ma' nāsınadır.	234b
Nevāt	Nūnuñ fethiyle ma' lūmdur ki çekirdege dinür.	12a
Nev'	Nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla nuḡūz ve suḡūḡ	197a

	ma' nāsınadır ve yıldız düşmeñe dinür	
Neyh	Nūnuñ fetħi ve yāniñ sükūnuyla yüksek olmak ma' nāsınadır.	199b
Neze'a	Fetaħātla yay çekmekte māhir ādemlere dinür.	139a
Neze'a	Fetaħātla nāzi' kelimesiniñ cem' idir ki yay çekmekte māhir olan ādeme dinür.	164a
Nezv	Nūnuñ fetħi ve zā-yı mu' cemeniñ sükūnuyla şıçramak ma' nāsınadır.	231a
Nicār	Kitāb vezninde aşl ve ħaseb ma' nāsınadır.	207b
Nihy	Nūnuñ kesriyle yağ tulumuna dinür.	135b
Nika	Nūnuñ kesriyle tenevvük ma' nāsına, isimdir, nefis yiyüp nefis giyer olmağa dinür.	88a-89b
Nikāb	Kitāb vezninde burada ħarna dinür, bañn ma' nāsına.	240a
Nimr	Nūnuñ kesriyle seb' ma' ruf ismidir ki ħaplan ta' bir olunan yırtıcı cānverdir.	229a
Nirsiyān	Kūfe ħurmālarından bir nev' ecved ve a' lā ħurmāya dinür.	216a
Nişāb	Kitāb vezninde her şey 'iñ esās ve aşl merci' ine dinür.	169a
Nitāħ	Nūnuñ kesriyle boynuzlu ħoyun birbiriyle süsüşmek ma' nāsınadır.	169b
Nuħrüb	Nūnuñ zammıyla bal gömecinde olan delige dinür.	152b
Nu'ām	Nūnuñ zammıyla ne' āmeniñ cem' idir ki deve ħuşlarına dinür.	155b
Nuşb	Nūnuñ zammı ve şādıñ sükūnuyla göz önünde dikilüp tūran şey'e dinür.	62b
Nuşbe	Zumre vezninde şol ilişken kimseye dinür ki bir işe yāħud bir kimseye ilişdikde putrak tikenı gibi andan degme hālle münhal ve münfekk olmaz ola.	206a
Nuşebe	Humeze vezninde şol ilişken kimseye dinür	181a
'Abāb	Seħāb vezninde şu içmek ma' nāsınadır.	19b
'Abrā	' Aynıñ fetħiyle ħātūna dinür ve göze daħı vaşf olur.	168a
'Acī	Ġanī vezninde anasız ħalmış deve köşegine kezālike anasız ħalmış ma' şūma dinür.	158b
'Acilet	Bāb-ı rābi' den maşūğ olarak māzī-i mü'enneşdir, maşdarı 'acel kelimesidir ki ivmek ma' ānsınadır.	173a
'Acīn	Ma' cūn ma' nāsınadır, yoğurulmuş ħamīre dinür.	116a
'Ac'ece	Māzīdir, maşdarı 'ac'ece kelimesidir ki deve kısmı darbdan yāħud ħaml-i şaķilden nāşī bağırmaq	175a-176b

	ma' nāsınadır.	
‘Adā	Māzīdir. Qāriḡ dili ısırup acıḡdıran ḡiddetlü süde dinür.	173b
‘Aḡḡ	ism-i fā‘ il bünyesiyledir ısırucı ma' nāsına.	206b-206a
‘Aḡḡe	Māzīdir, maḡdarı ‘aḡḡ kelimesidir ki ‘aynıñ fetḡi ve ḡād-ı mu‘ cemeniñ teḡḡidiyle ısıрмаḡ ma' nāsınadır.	93a
‘Aḡraḡ	Ca' fer vezninde dübür ile zekeriñ aralıḡına dinür.	330a-31b
‘Aḡres	ḡād-ı mu‘ ceme ile ca' fer vezninde gökden yaḡan ḡoluya ve ḡara dinür.	46b
‘Afār	seḡāb vezninde kezālike bādiye-i ‘Arabda bir šecerdir ki ḡaḡıldıkḡda andan daḡı āteḡ zāhir olur	184a
‘Āfi	ḡāfi vezninde ‘āriyet alınan ḡömlek ve tencere dibinde šāḡibine redd ü iḡār olunan ḡorba ve et šuyı baḡiyyesine dinür.	168b
‘Āhir	Fācir ve zānī olan ādeme dinür	239b
‘Aḡanḡal	Severcel vezninde keler didikleri cānveriñ ḡursaḡına dinür.	156b
‘Aḡārib	‘Aḡrebiñ cem‘idir ki nemāyim ma' nāsına müsta‘ meldir, mücib-i renc ü āzār oldıḡıçün.	7b
‘Aḡib	Ketif vezninde ayaḡıñ öḡḡesine dinür.	234b
‘Āḡiru'l-incāz	‘Adīmü'l-vefā dimekdir.	236b
‘Aḡ‘aḡ	Fedfed vezninde bir nev‘ aḡ ve ḡara ile alaca ḡuḡ ismidir ki šavti ‘ayn ve ḡāf ḡarflerine šebḡdir.	84b
‘Alaḡta	Māzī-i muḡāḡabdır, maḡdarı ‘alaḡ kelimesidir ki fetḡateynle bir nesneye iliḡup ḡuḡulmaḡ ma' nāsınadır.	110b
‘Alem	Cebel vezninde ve murādıfıdır ki ḡaḡa dinür.	22b
‘Aliḡat	Māzī-i mü‘enneḡdir, maḡdarı fetḡateynle ‘alaḡ kelimesidir ki bir nesneye iliḡup ḡuḡulmaḡ ma' nāsınadır.	166b
‘Alḡam	Ca' fer vezninde ebūcehil ḡavununa dinür, ḡanḡal ma' nāsına ve muḡlaḡa acı ve telḡ nesneye dinür.	230b
‘Ālle	Lāmiñ teḡḡidiyle ikinci def‘a daḡı šuvarılan dābbelere ve develere dinür.	171a
‘An mechūlihi	‘An muḡbirih ile müfesserdir ki manḡaraniñ naḡīzına dinür.	55b
‘Anāḡ	‘Unḡuva lafzınıñ cem‘idir ki ‘aynıñ ḡarekāt-ı šelāḡı ve šādıñ zammıyla muḡlaḡan az nesneye dinür.	42a
‘Anc	‘Aynıñ fetḡi ve nūnuñ süḡunuyla deveniñ rākibi yularını ḡuvvetle ḡeküp ḡıḡ ayakları üzre redd idüp	162b

	alıkoymak yāhud girü döndürmek ma' nāsınadır.	
‘Ankā’	Ma' lümü'l-ism ve mechülü'l-cism bir kuşuñ ismidir. Ve 'inde'l-ba' z ol bir kuşdur ki tayarānda igrāb u ib'ād ider, ya' nī pek dūr u dirāz tayarān ider.	153a
‘Anz	Kenz vezninde dişi keçeye dinür.	54a
‘Anz-i cerbā’	Uyuz keçi dimekdir.	146b
‘Arā’	Semā’ vezninde şahrāya dinür.	58a
‘Arār	Çatām vezninde bir öküzüñ adıdır.	38a
‘Arcele	Zelzele vezninde piyādegān gürühuna dinür.	176a
‘Arf	Şarf vezninde rāyihaya dinür.	249b
‘Arriğ	Emr-i hāzırdır, maşdarı ta' rığ kelimesidir ki kelāmı kināye ve tevriye ile söylemek ma' nāsınadır.	173a
‘Aşāfir	‘Uşfüruñ cem' idir ki serçeye dinür.	140a
‘Aşeret	Māzī-i mü'enneşdir, maşdarı 'uşūr kelimesidir ki bir nesneye muṭalli' olmağ ma' nāsınadır.	163b
‘Āşiyye	Gice vaḳti otlayan hayvānlara dinür.	171a
‘Aşşi	Emr-i hāzırdır, maşdarı ta' şiyeye kelimesidir ki gice hayvān otarmağ ma' nāsınadır.	167a
‘Aṭan	Fethateynle ḥavz yöresinde olan deve yatağına dinür.	150b
‘Āṭin	İsm-i fā' ildir, maşdarı 'atv kelimesidir ki 'aynıñ fethiyle meyve gibi yukarıda olan nesneye başını ve ellerini ḳaldırıp uzatmağ ma' nāsınadır.	167a
‘Avān	Mücerribe ve 'āriḫe ḫātūna dinür.	163b
‘Avaz	Fethateynle ihtiyāc ma' nāsınadır.	119a
‘Avd	'Aynıñ fethi ve vāviñ sükūnuyla yaşlı ḳoca deveye dinür.	27a
‘Avd	'Aynın fethiyle ḳoca deveye dinür.	
‘Avrā’	Ḥamrā’ vezninde a' varıñ mü'enneşidir ki nā-binā dimekdir.	94b
‘Aybe	Temre vezninde cāmedāna dinür ki içine eşvāb važ' idüp ḫıfz iderler.	239b
‘Ayr	'Aynıñ fethi ve yāniñ sükūnuyla ḫimār ma' nāsınadır.	32a
‘Ayr	Ġayr vezninde muṭlaḳan eşege dinür, ḫimār ma' nāsına.	145a
‘Ayr	Ġayr vezninde eşege dinür.	168b
‘Ayr	'Aynıñ fethi ve yāniñ sükūnuyla eşege dinür.	237b

‘Ayr	Ĥimār-ı vaĥşīye ve ĥimār-ı ehlīye ıtlāk olunur	239a
‘Ayy	Yā-yı müşeddede ile ‘acַz ma‘nāsınadır.	22a
‘Ayyūķ	Ĥayyūm vezninde bir kırmızı tábān ve müştā‘il kevkebiñ ismidir.	42a
‘Azeret	Māzī-i mü‘ennesdir ve bāb-ı şānīden maşūğdur, maşdarı ‘özl kelimesidir ki ma‘zūr tuţmak ma‘nāsınadır.	174a
‘Āzibe	Zāy-ı mu‘ceme ile deveye ıtlāk olunur.	19b
‘Azīr	Emīr vezninde ‘özl ve bahāneyi ķabūl iden kimsedir.	112a
‘Azūf	Şabūr vezninde vaşfdır, bir nesneden ķābuk i‘rāz iden yāĥud uşanur olan kimsedir.	230a
‘Azze	Ĝalebe ma‘nāsınadır.	19a
‘İdd	‘Ayniñ kesri ve dālīñ teşdīdiyle şol mā’-ı cārīye dinür	181b
‘İde	‘Ayniñ kesriyle va‘d ma‘nāsınadır.	175a
‘İdet	‘İneb vezninde muğaylān gibi tikenlü ulu ağaca dinür.	186b
‘İķāl	Deveniñ dizini bađladıķları ipe dinür.	23b
‘İkm	‘Ayniñ kesri ve kāfiñ sūkūnuyla yük dengine dinür.	176b
‘İrrīse	‘Ayniñ kesri ve rāniñ teşdīdi ve hā’ ile arslan yatağı olan yere dinür.	201a
‘İş	‘Ayniñ kesriyle çatlağı biribirine şarmaşık ağaç ķoruluđuna, kezālike ağaç menbetine dinür ve ‘ūd ĥaşebeye dinür.	186b
‘İşār	Ĥitāb vezninde insān ve ĥayvāniñ ayağı sürçüp ve tōkezleyüp ķapanmak ma‘nāsınadır.	20b
‘İzz	kelimesi ‘ayniñ kesri ve zād-ı mu‘cemenin teşdīdiyle nihāyet-i derecede fetānet ve ferāset ve belāgat şāĥibi fehīm ve zīrek ādeme dinür.	193a
‘Ucāle	Şumāme vezninde ‘acele tertīb olunan nesneye dinür.	58a
‘Ucb	‘Ayniñ zammıyla aĥlāk-ı menhiyyeden zehv ve kibr ma‘nāsınadır ki kendiyi görüp ve kendisini begenmekden ‘ibāretidir.	59a
‘Ucer	‘Ucreniñ cem‘idir ‘ayb ve naķışaya dinür.	191b
‘Ūd	‘Ayniñ fethi ve vāviñ sūkūnuyla yaşlu ķoca deveye dinür, burada sāl-ĥürde ādemler murāddır.	116a
‘Uķāb	Ĝurāb vezninde tavşancıl ķuşuna dinür.	46b
‘Uķbe	Kezālike zümre vezninde soñ ve encām ma‘nāsınadır.	206a
‘Uķde	‘Umde vezninde çok ve şık ağaçlık yere, kezālike	34a

	çatlağı hürmālīga ıtlāk olunur.	
‘Ulbe	Ġurfe vezninde süd şağacak kıpa dinür.	150b
‘Umud	Žammeteynle yāhud fetħateynle ‘amüd kelimesiniñ cem‘idir ki direge dinür.	219b
‘Unādil	Kezālike ‘ulābiť vezninde ħāyaya dinür,	242b
‘Unne	‘Ayniñ zammı ve nūnuñ teşdıdiyle deve ağılına dinür.	207a
‘Unsulayn	‘Ayniñ ve şādiñ zammeleriyle Yemāme'den Başra'ya müntehī olur bir țarīķ-ı ma‘ rüfdür.	30b
‘Unūķ	Ķu‘üd vezninde ‘anāķ lafzınıñ cem‘idir ki seħāb vezninde dişi oğlağa dinür.	171b
‘Urāda	Şumāme vezninde hedıyyeye dinür.	166a-167b
‘Urfuť	‘Ayniñ ve fānıñ zammıyla bir ma‘ rüf ağacıñ ismidir.	109a
‘Uşayşe	Muşağğar bünyesiyle güveye dinür.	166a
‘Uşb	‘Ayniñ zammı ve şīn-i mu‘ cemeniñ sükūnuyla tāze ota ve çayıra dinür.	112b
‘Uşş	‘Ayniñ zammı ve şīniñ teşdıdiyle şol kuş yuvasına dinür.	209a
‘Uvvez	Sükker vezninde kemige yapışık olan ete ıtlāk olunur.	92a
‘Uzeyķ	‘Azķuñ muşağğarıdır ki ħurmā şalkımınıñ çöpüne dinür.	6a
Rabbīķ	Emr-i ħāzırđır, maşdarı tarbīķ lafzıdır ki kızınıñ ve oğlağın boyununa ribķa geçürmek ve ribķa ile bağlamak ma‘ nāsınadır.	109b
Rabī‘a	İbnu ‘Āmir bin Rabī‘at bin Şa‘şa‘adır.	82b
Rafş	Rāniñ fetħi ve zammı ve fāniñ sükūnuyla çapa ta‘bīr olunan ālete dinür	224a
Rağab	Fetħateynle şol dereye dinür	219a
Rağave	Südüñ yüzine gelen köpügüne dinür.	40a
Rağīb	Emīr vezninde vāsi‘u'l-cevfi ma‘ nāsınadır.	130a
Rağīb	Emīr vezninde ekül ve ħarīş olan kimsedir ki soğumsuz ta‘bīr olunur.	130a
Rağm	Ġayz ma‘ nāsınadır.	116a
Rağūs	Şabūr vezninde emzikli olan ħayvāna dinür, murzi‘a ma‘ nāsına.	92a
Rāħa	Sāħa vezninde el ayası ki pençeniñ iç țarafıdır.	243b
Raħamüt	Rehebüt vezninde mubālağadır merħamet-i ‘azīme ma‘ nāsınadır.	106b

Rāhile	Pālāna yarayan ya‘nī üzerine yük ve eşyā’ taħmīline ve rükūba yarar olan deveye dinür	231b
Rahl	Rānīñ fetħi ve hānīñ sükūnuyla hāşşaten deve kısmınıñ semerine ve pālānına dinür.	105b
Raqağat	Māzī-i mü’enneşdir, maşdarı raqđ kelimesidir ki segirtirmek ma‘nāsınadır.	172b
Rākīb	İsm-i fā’ ildir, hıfz idici ma‘nāsınadır.	110a-111b
Raķim	Ketif vezninde āfet ve dāhiyeye dinür.	30a
Raķīn	Emīr vezninde aķçeye itlak olunur	235a
Rāķi‘	Yırtık libāsa yama urıcıya dinür	237b
Raķrāk	Rānīñ fetħiyle yıldırayan serāba dinür.	116b
Raķūb	Şabūr vezninde evlādı olmayan hātūna dinür.	84a
Rāmeteyn	Rāme lafzınıñ teşniyesidir ki bādiyede bir mevzi‘dir, ekşer-i eş‘ārda teşniye şığasıyla irād iderler.	52a
Rametnī	Māzīdir, insellet kezālike māzī-i mü’enneşdir, maşdarı insilāl kelimesidir ki nāsīñ beyninden şıyrılıp çıķmak ma‘nāsınadır.	105a
Rāmik	Şāhib ve hācir vezninde bir siyāh nesnedir ki anı miske katup karışdırırlar.	239b
Rammedet	Māzīdir, maşdarı termīd kelimesidir ki qable'n-nitāc tavarıñ memesi südlü olmak ma‘nāsınadır.	109b
Ra‘āle	Cehālet, hamākat ma‘nāsınadır.	116a
Raşūf	Şabūr vezninde şol ‘avrata dinür ki ferci pek küçük olmağla işālı mümkün olmaya.	89a
Raşit	Emīr vezninde humķ ve belāhat ma‘nāsınadır.	108a
Rebağa	Oturmak ma‘nāsınadır.	208b
Rebīke	Sefīne vezninde bir dürlü ta‘āmdır ki keş ve ħurmā ve şāfī yağ ile terşb olunur.	179a
Recevān	Rānīñ ve cīmiñ fetħiyle recā lafzınıñ teşniyesidir, recā ‘aşā vezninde hāşşaten kıyunuñ bir nāhiyesine dinür.	109a
Redhe	Temre vezninde kıyalarda olan çuķura dinür ki anda şu irkilür.	31a
Reffe	kezālike rānīñ fetħi ve fānīñ teşdīdi ve taħfifiyle şamana dinür.	183a
Reffe	Rānīñ fetħi ve fānīñ teşdīdiyle bir ādemiñ az ve çok ve küçük ve büyük ħidmetde yelüp yopurmak ma‘nāsınadır.	219b-219a

Rehebüt	Meleküt vezninde isimdir pek korkmağa dinür.	106b
Rekve	Rānīñ harekāt-ı şelāşiyle üzüm şıkacak mengeniñ ve taşlarıñ altlarına vaż' olunacak ruķ'aya ve tekneye dinür.	142a
Remmede	Termīd kelimesinden ki bir nesneyi küle ilķā eylemek ma' nāsınadır, māzīdir.	130a
Re'üm	Şabūr vezninde, yavrısına yakılmış nāķaya dinür.	161b
Reşī'e	Ĥaī'a vezninde A' rāb ve Terākime tã'ifesiñ mayhoş süd üzre tāze süd şagup yoğurd gibi çaldıķdan sonra etmek kıatıģı itdikleri nesnedir, aña ba'zı diyārda hoşmerim dirler.	103b
Reşf	Keşf vezninde şuyı şorup azca azca içmek ma' nāsınadır.	103b
Revağān	Fetaĥātla bir nesneden yanlayup tilkü gibi biri ĥarafa ve öte ĥarafa uğurlayın yamanup şapmaķ ma' nāsınadır.	109a
Revb	Şevb vezninde yoğurda dinür.	217a
Revķ	Zevķ vezninde boyunza dinür.	59a
Reyy	Şuya ķanmaķ ma' nāsınadır.	211a
Reyyā'	Bir müsinne 'acūzuñ ismidir ki dā'imā helāk olan veledini ĥātırına getürüp ağlar idi.	56b
Rezme	Temre vezninde ĥanīn-i nāķa ma' nāsınadır.	105b
Rezme	Ĥanīn-i nāķa ma' nāsınadır.	247a
Ribāĥ	Ribĥ ma' nāsınadır.	112b
Ricle	Rānīñ kesriyle dicle vezninde semüz otuna dinür.	82b
Ridā'	lafzından kışr murāddır.	116a
Rifā	Rānīñ kesriyle düzenlik ve barışıklık ĥāletine dinür	37a
Rifķ	Rānīñ kesriyle luĥf ve sühület ve mülāyemet ma' nāsınadır ki 'unf ve şiddet muķābilidir, yumn ve bereket ma' nāsınadır.	112b
Riĥāl	Rānīñ kesriyle eyere dinür.	195b
Rihān	Ĥıtāl vezninde öñdül ile at yarışmaķ ma' nāsınadır.	171a
Rimāĥ	Rumĥ lafzından cem' dir ki mızrağa dinür.	26a
Rişā'	Ĥoğanıñ ipine dinür.	63b
Riyy	Rānīñ kesri ve yā-yı müşeddede ile şuya ķanmaķ ma' nāsınadır.	161b
Ruffe	Rānīñ zammı ve fānīñ fetĥ ve teşdīdiyle şaman ufaķına dinür.	90a

Ruḥb	Rāniñ zammı ve ḥāniñ sükūnuyla bolluḡ ma' nāsınadır.	149a
Rukkā	Rubbā vezninde çabuk eriyen yaġa dinür.	131b
Ruḡḡā	Rubbā vezninde perverde nāzik ḡoyuna ve iç yaġına dinür.	235a
Rumḥ	Mızraġa dinür.	152b
Ruveyde	Emhele ma' nāsınadır.	104a
Rükn	Cānib-i aḡvā ma' nāsınadır.	12a
Şaba'te	Māzi-i muḡātabdır, maşdarı şab' kelimesidir ki ṭab' vezninde bir ādemi faşl ve ġıybet eylediġi ḡâlde parmaġıyla anuñ ṭarafına işāret eylemek ma' nāsınadır.	142a
Şabbāġ	Kezzāb vezninde boyacıya dinür.	243b
Şabūḥ	Şabūr vezninde şabāḥ vaḡti içilen şarāba dinür.	144a
Şaddā'	Kettān vezninde bir kuyu yāḡud bir çeşme ismidir ki 'inde'l-' Arab anuñ şuyundan ḡoş-ġüvār şu yoḡdur.	217a
Şafā	Şafāt lafzından cem' dir aşlā nesne işbāt eylemez olan iri ve yalçın düz ṭaşa dinür.	93b
Şāfir	Uġrıya itlāḡ olunur, şafirden me'ḡūzdur şışlıġa dinür ki dudak ile çalarlar, düdük sesi gibi. Ve bir nev' kuş ismidir ki be-ġāyet cebān ve bī-zehre olur.	68b
Şafḡa	Lüzüm-ı 'ādī 'alāḡasıyla 'aḡd olunan bī'aya itlāḡ olunur.	90b
Şah	Emirdir, iskut ma' nāsına.	145b
Şahr	sīniñ fetḡi ve ḡāniñ sükūnuyla ve fetḡiyle ve sīniñ zammı daḡı cā'izdir, aḡciġere dinür	184a
Şahr	Loḡmān bin 'Ādiñ kızınıñ ismidir	220a
Şahr	Tmr vezninde şahrā lafzınıñ cem' idir ki pek ve azīm ṭaşa dinür ḡaya, ṭa' bīr olunur.	253a
Şāḡi'	Nāfi' vezninde kezzāb kimseye dinür.	145b
Şakket	Kelimesi çalup çarpmaḡ ma' nāsınadır	214a
Şalef	Fetḡateynle ḡātūn zevci yanında vaḡ' u ḡürmeti olmayup i' tibārsız olmaḡ ma' nāsınadır.	219a
Şālib	ḡummā-yı ḡārre ma' nāsınadır.	140a
Şalif	Ketif vezninde ra' dı çoḡ ve yaġmurı az buluda dinür.	104b
Şalifin	Şalf lafzınıñ cem' idir ki ḡazī kelimesinin muḡābilidir, fī'l-aşl şalf ḡubūbātīñ ḡayr ve nemāsı az olmaḡ ma' nāsınadır ki bereketsiz olmaḡ ta' bīr olunur.	78b
Sām	Kām vezninde altun ma' denleriniñ ṭamarlarına dinür	86b

	ki burada altun murāddır.	
Şāmit	Sükūt idici dımeğdir.	198b
Şamt	Şādıñ fethiyle hāmūş olmağ, sükūt ma' nāsınadır.	140a
Şā'ib	Şavb kelimesinden me' hūzdu ki bir nesneye hağğı üzre toğrılana varup irişmek ma' nāsınadır.	228b
Sā'id	İnsānıñ bileğine dinür ki dirsekden keffe kadar olan miğdārdan 'ibāretdir 'amelde keffe müsā'adesine mebnīdir.	36a
Sā'ir	Hemzeniñ kesriyle bākī ma' nāsınadır ki bir nesneden girü kılan şey' olacağdır sūrdan me' hūzdu.	35b
Şarīh	Emīr vezninde şāf ve hāliş olan şey'e dinür.	40b-40a
Şarma	Ġanemden bir kıı' a ve iblden biraz bölüğe dinür.	249a
Şarraha	Māzīdir, maşdarı taşrīh kelimesidir ki burada lāzım olarak müsta' meldir, inkişāf ma' nāsına müsta' meldir.	141b
Şarre	Māzīdir, maşdarı şarr ve şarīr kelimeleridir ki seslenmek ma' nāsınadır.	166b
Şavl	Ġavl vezninde bir ādemiñ üzerine adamcıl deve gibi yürüyiş idüp şaldırmağ ma' nāsınadır.	110a
Şayh	Çağırmağ, ve nefr tağılmağ	180a
Şebec	Fethateynle mülük-i Yemen'den biriniñ ismidir.	170a
Şebīr	Mekke'de bir tağıñ ismidir.	133a
Şebt	Şeks vezninde şābit ma' nāsınadır.	59b
Secāh	Ġatām vezninde Benū Yerbū' dan bir hātūn ismidir ki be-ğāyet zinākār ve iddi' ā-yı nübūvvet eylemiş idi.	119b
Sedūm	Şabūr vezninde Lūt kavmine maşşūş altı qaşabanıñ birisidir. Anda bir kazī var idi ki cevı ile meşeldir.	67a
Sehbān	Selmān vezninde Vā' il kabīlesinden bir meşhūr faşīh ü belīğ sūhanver ismidir.	43a
Sehm	Sīniñ fethi ve hāniñ sükūnuyla oğa dinür.	228b
Sehr	Sīniñ fethi ve hāniñ sükūnuyla ve fethiyle ve sīniñ zammıyla lūğatdir açığere dinür.	195a
Selā	'Aşā vezninde şol yufğa deriye	195b
Selā	'Aşā vezninde şol yufğa deriye dinür	235a
Selcem	Şalgam ma' nāsınadır.	52a
Sellā'	'Ayn-i mühmele ve lāmiñ şeddesiyle 'Abdi'lqays cemā' atından bir recūldir.	152a
Selle	Sīniñ fethiyle uğrılığ sirğat ma' nāsınadır.	86b

Sellū	Māzī-i cem' dir, maşdarı sell kelimesidir ki sīniñ fetħi ve lāmīñ teşdīdiyle bir nesneyi rifk ü sühütle bir nesneden çeküp çıkarmak ma' nāsınadır ki şıyırmak ta' bīr olunur.	125a
Semāyim	Semāme lafzından cem' dir ki seħābe veznindedir perestū gibi hafifu'r-rūħ bir kuşdur ki yumurtasına zafer mümkün degildir.	205a
Senne	Māzīdir, şabbe ma' nāsına.	54b
Şe'ṭa	Temre vezninde, siyāh balçıġa dinür.	58a
Se'ūm	Şabūr vezninde uşanıġ ve bıġġın kimseye dinür	161b
Şerā	Yaş toprak ma' nāsınadır	213a
Serāb	Ķaṭām vezninde Besūs-nām ' avratıñ nāķası ismidir.	136b
Serāħ	Merāħ vezninde ye's haberin irişdirmek ma' nāsınadır.	122b
Sereb	Fethateynle kırbaniñ derzlerinden şu şızmak ma' nāsınadır.	61b
Sete'ımu	mużāri' -i müstaķbeldir, maşdarı uyūm kelimesidir ki ku' ud veznindedir, hātūn ersiz ħalmaq ma' nāsınadır.	205a
Sibāb	Kitāb vezninde, mufā' eleden maşdardır, sövüşmek ma' nāsınadır.	124a
Sidād	Sīniñ kesriyle şişe aġzı tıķacına ve tapasına dinür.	119a
Şidār	Kitāb vezninde nisvān-ı ' Arabıñ giydikleri şevb-i ma' rüfdür	206b
Şifrid	Zibric vezninde Ebū'l-melīħ ismidir ki toygār didikleri cebān kuşdur.	67b
Siħr	Sīniñ kesriyledir, bātılı şüret-i ħaķda izħār eylemek ma' nāsınadır.	5b
Şıķāf	Kitāb vezninde mengene ve cendere ve kıısaca dinür.	93a
Sikkīn-i cezzār	Ķaşşāb bıçaġı dimekdir	204b
Silķa	Sīniñ kesriyle bī-şerm ü ħayā fāħişe dili zefīr ' avrata itlāķ olunur.	128a
Şill	Şādın kesri ve lāmın teşdīdiyle şol yılandır ki aña efsūn kār eylemez ola. Engerek ta' bīr itdikleri olacaķdır.	32a
Şilliyān	Bir otdur ki deve işırdıķda kökünden çıkarır.	65a
Sīmā'	Manzar ma' nāsınadır.	53b
Sim'	Sīnin kesriyle dişi şırtlan ile kıurduñ ictimā' ından ħāşıl olan velededünür.	126a

Sinān	Kitāb vezninde mızrağ temrenine dinür	233b-233a
Sinimmār	Umūr-ı dünyāda üstāz ve hāzık mi' mārīñ ismidir.	65b
Sinn	Lafzınıñ ref' i ve naşbı ile mervīdir. Ref' i şüreti tevsī' ve mecāza mebnīdir ve naşbı şüretinde şadaқанī ' arrefenī ma' nāsınadır.	140b
Sinn	Sīniñ kesri ve nūnuñ teşdīdiyle dişe dinür	246a
Şi' āb	Şa' b lafzınıñ cem' idir ki ser-keş ve ebiyyu'n-nefs hayvāna dinür.	61a
Sirhān	Qurda dinür.	124a
Şir' a	Şādīñ kesriyle binā' -ı nev' dir, bir gūne yere çalınmağ ve çalmağ ma' nāsınadır.	120b
Sivār	Kitāb vezninde bilezige dinür.	210b
Şivār	Kitāb vezninde misk ta' bīr olunan ' iTRA dinür.	160b
Şubābe	Şümāme vezninde kapta қalan şu ve süd baқıyyesine dinür ki bir dökümlük ta' bīr olunur.	145b
Şüf	Yüñe dinür.	85a
Suhā	Sīn-i mazmūme ile bir haftı ve küçük kevkebidir.	105a
Suḥādil	' Ulābiṭ vezninde ālet-i tenāsüle dinür.	242b
Sūkiyye	Ehl-i sūq dimekdir.	122a
Sūku'l-' arūs	Bağdādda bir çārsūnuñ ismidir ki be-ğāyet nazīf ve mecma'-i zurefā' olmağla bir nesneniñ ḥüsn ve leṭāfetini vaşf maḥallinde çarb olunur.	82a
Sukūtu'l-cundi	Emīrū'l-cündden ' ulūfeleri kesilmiş ' askere dinür ki қаpısuz ta' bīr olunur.	101a
Suleyk	Zubeyr vezninde İbnu Yeşribī bin Sinān bin Sulkedir ki şā' ir ve düzd-i çālāk kimse idi	178a
Şulte	Māzī-i muḥātabdır, maşdarı şavl kelimesidir ki bir nesneniñ üzerine yürüyüş idüp şaldırmağ ma' nāsınadır.	143a-144b
Summe	Rukka' vezninde sāme lafzınıñ cem' idir ki şāḥib veznindedir. Segirtmekten aşlā ta' ab ve fütür gelmez olan ḥayvāna dinür.	66a
Summehī	Sīniñ zammı ve mīm-i müşeddedeniñ fethi ve elifiñ қаşrıyla bī-hūde ve bāṭıl nesneye dinür.	66a
Şu' āl	Şā-yı müşelleşeniñ zammıyla şa' leb gibi tilküye dinür.	110b
Şu' be	Cur' a vezninde bir nev' kertenkeledir ki vezegadan ağlaz ve be-ğāyet ḥabīşdir.	226a

Surā	Hudā vezninde bütün gece seyr eylemek ma' nāsınadır.	170b
Şurām	Ġurāb vezninde tağzīrden şoñra memede bākī kalan süde dinür.	74b
Surfe	Ġurfe vezninde bir güne ħurde ve şağır böcege dinür.	145a
Sur' āna	Sīniñ ħarekāt-ı şelāşiyile ve nūnuñ feth üzre bināsıyla, ism-i fi' l māzīdir, seru' a kelimesinden ma' düldür ki pek serī' oldı dimekdir.	120a
Surraytā	Sīniñ zammı ve rā' -ı müşeddeniñ fethi ve қаşr ile yutmağa dinür ki isimdir.	33a
Sūs	Sīniñ zammıyla güve ta' bīr olunan böcege dinür	193a
Şüş	Şadıñ zammıyla şol le' im ü nākese dinür ki bir yere gitikte refīklerinden başkaca қonup ve yalnızca ekl ü şurb idüp ve kendisini mihmān görmemek içüñ ay қараñusunda eglenür ola.	20a
Suvāf	Sīniñ zammı ve fethiyle muṭlaqā devāb ve mevāşī kısmında olan helāk-ı ' āmme dinür.	120a
Suyūr	Seyr kelimesiniñ cem' idir ki sīniñ fethi ve yāniñ sükūnuyladır, deriden ince ince dilinüp dilim olan uzunca қayışa dinür	197a
Sükāk	Ġurāb vezninde ve sükāke şümāme vezninde gök yüzine mülākī hevāya dinür.	159b
Şüreyyā	Muşağgar bünyesiyle Ülker didikleri ṭüb-ı kevākibden ' ibāretdir, menāzil-i қamerdendir, menāzili қayıқ olup kevkebi keşir oldığından ıṭlāk olundu.	30b
Şüreyyā	Sāniñ zammıyla şervī lafzından muşağgardır. Şervī zengin ħātūna dinür.	141b
Şaḥme	İç yağına dinür.	235a
Şākih	Emr-i ħāzırdır, maşdarı müşākehe kelimesidir ki muқārebe ma' nāsınadır.	133a
Şaққ-ı ' aşā	Cemā' atden müfāraқat eylemek ma' nāsına müsta' meldir.	130b
Şakrā'	Ḥamrā' vezninde Ruқād bin Münzir eḍ-Ḍabī ve Züheyр bin Cezīme yāḥud Ḥālīd bin Ca' ferīñ feresleri ismidir.	129b
Şakrā'	Ḥamrā' vezninde Şeyṭān bin Lāṭim-nām kimseniñ қışrağı ismidir.	136b
Şa' fe	Temre vezninde çisinti yağmura dinür.	219a
Şā'im	Berке nāzır olan kimseye dinür.	122b
Şa' īr	Ma' işet ve meşgale-i evlād u ' iyāldir.	131b

Şārif	Rāniñ kesriyle nāqa-i müsinnedir.	83b
Şāşī	İsim-i fā'ildir, maşdarı <i>şuşuv</i> kelimesidir ki 'ulu ^v vezninde kırbe gereği gibi toлмаğla bacağıları yukarı kalkmak ma' nāsınadır.	11b
Şāt	Qoyuna dinür	204b
Şebādi'	Şibdi' kelimesiniñ cem'idir ki zibric vezninde 'a ^k rebe dinür.	125b
Şecce	Baş yarığına dinür.	133b
Şekīr	emīr vezninde büyük ağaçlarıñ dibinde biten filize dinür.	186b
Şell	Şiniñ fethi ve lāmiñ teşdīşyle el çolak olmak ma' nāsınadır	252a
Şenf	Şiniñ fethi ve nūnuñ sūkūnuyla kulağ üzerine tağılan küpeye dinür ki aşkı ta' bīr olunur.	84b
Şer'	Fer' vezninde hasb ve kāfi ma' nāsına müsta' meldir.	129a
Şerrāb	Kezzāb vezninde keşirü's-şürb ādeme dinür.	8a
Şevā	Māzīdir, maşdarı teşviye kelimesidir ki eti büryān eylemek ma' nāsınadır.	130a
Şevb	Şiniñ fethi ve vāviñ sūkūnuyla bir nesneyi şey'-i āhere katup qarışdırmak ma' nāsınadır.	217a
Şevk	Şiniñ fethiyle tikene dinür, hār ma' nāsına.	37a
Şevle	Şavla vezninde 'Adnān kabilesinde bir sebük-mağz cāriyenin ismidir. Dā'imā efendilerine naşihat ider idi, lākin farı-ı hamākatinden nāşī zarar u vebālini kendi görür idi.	21a
Şevle	Şā'ileniñ cem'idir. Şol nāqaya dinür ki hamlından ya vaz'ından yedi mäh müddet geçmekle südüni bütün çekmiş ola.	185a
Şinşine	Şinleriñ kesriyle tabī'at ve 'ādet ma' nāsınadır.	131a
Şi' āb	Şi' b lafzından ki şinin kesriyledir, tağ yoluna dinür, cem' dir.	131b
Şi' rā	Zikrā vezninde felekde iki kevkeb ismidir.	57a
Şirāk	Kitāb vezninde taşmaya dinür ki ekşeri na' line iderler.	16a
Şizāz	Kitāb vezninde şol çevgān başı gibi ucı egri ağaç pāresine dinür ki çatma hūrcuñ ve çuvaliñ kulplarına geçirüp anuñla birbirine çatarlar.	198b
Şubbe	Māzī-i mechūl bünyesiyle yigitlik ma' nāsınadır.	169a
Şucā'	Ġurāb vezninde ve kitāb vezninde bir gūne hilqati	116a

	küçük yılana dinür ki be-ğâyet kabuğu yufka olur.	
Şucün	Ku'üd vezninde seçn lafzınıñ cem'idir ki şu'be ve tarîk ma'nâsınadır.	72a
Şuḥb	Şiniñ fethi ve zammı ve ḥāniñ sükūnuyla koyun kısmı sağılırken memeden tel gibi sönüp çıkan süde dinür.	99b
Şuḥb	Bāb-ı şālişden ve evvelden maşūğ olarak mazīdir, maşdarı şiniñ fethiyle şehb kelimesidir ki memeden südi şuḥba vechiyle şagmaḥ ma'nâsınadır.	130b
Taḡniye	Tef ile vezninde ırlamaḥ ma'nâsınadır.	54b
Taḥinn	Ḥanīn kelimesinden muzāri' -i mü'enneşdir.	75a
Taḥşir	Tef il vezninde kere yağını iritmeyüp gılzadı üzre terk eylemek ma'nâsınadır.	218b
Taḥṭubu	Muzāri' -i muḥātabdır, maşdarı ḥaṭūbdur ki semīn olmaḥ ma'nâsınadır.	168b
Tahūş	Muzāri' dir, maşdarı havş kelimesidir ki ḥāniñ fethi ve vāviñ sükūnuyla dikiş dikmek ma'nâsınadır.	16b
Takrumu	Muzāri' -i ma'lūmdur, maşdarı ḫarm kelimesidir ki fersiz za'if za'if yemek ma'nâsınadır.	166a
Tamma	Māzīdir, maşdarı ṭumūm kelimesidir ki 'umūm vezninde şu çoğalup kabarmaḡla her yeri başup bürimek ma'nâsınadır.	61a
Tanṭahīn	Naḥ kelimesindeki boynuzlu ḥayvān boynuzuyla urmaḥ ma'nâsınadır, müstaḫbel-i muḥātabdır.	89a
Ta'takīlu	Muzāri' dir, maşdarı i'tikāl kelimesidir ki fāris mızraḡını paçasıyla rikābı aralığına şokup ṭutmaḥ ma'nâsınadır.	176a
Taraḍḍi	Tefa'ul vezninde cehd ve meşakḫatle irdā eylemek ma'nâsınadır.	29b
Taşliye	Bir egri nesneyi āteşde ṭoḡrı kıılmaḥ ma'nâsınadır.	223b
Taṭa'um	Emr-i ḥāzırdır, maşdarı taṭa'um kelimesidir ki tefa'ul vezninde dadışdırmaḥ ma'nâsınadır.	49b
Taṭa'um	muzāri' -i muḥātabdır, maşdarı ṭa'ām kelimesidir ki ekl eylemek ma'nâsınadır.	49b
Tebḥaşu	Muzāri' dir, maşdarı baḥş kelimesidir ki ṭopraḥ içinden bir nesneyi araşdırmaḥ ma'nâsına mevzū'dur.	204b
Tecemmeli	Emr-i mü'enneşdir, erimiş yağ ekl eyle ma'nâsına ki 'Arablar şehm-i müzāba cemil itlāk iderler.	57b
Tecennebe	Bāb-ı tefa'uldan māzīdir, maşdarı tecennüb kelimesidir ki bir nesneden yanlanup ba'īd olmaḥ	49a

	ma' nāsınadır.	
Teceşşe'e	Māzīdir, maşdarı teceşşü' kelimesidir ki tefa'ul vezninde gegirmek ma' nāsınadır.	55a
Tedibbü	Muzāri' dir, maşdarı deb ve deb̄ kelimeleridir ki dālīñ fethiyle sirāyet ma' nāsınadır.	7b
Tefāriku'l- 'aşā	Degnek ve oduñ pārelerine dinür.	8a
Tefe	tāññ fethi ve fāññ teşdīdi ve taḥfīfiyle cā'izdir, çarakulaç didikleri cānvere dinür.	183a
Teffet	Māzī-i mü'enneşdir. Maşdarı teff kelimesidir ki nūnuñ fethi ve fāññ teşdīdiyledir bir nesneyi sefūf itmek ma' nāsınadır.	204b
Tefşa'	Bāb-ı şālīşden muzāri' dir, maşdarı feş' kelimesidir ki ğazabı def' ve teskīn eylemek ma' nāsınadır.	103b
Teğafferet	Teşebbeh bi'l-ğufra ma' nāsınadır, ğufr cufr vezninde tağ keçisiniñ veledine dinür.	53b
Teḥaṭṭaytu	Māzī-i mütekellimdir, maşdarı teḥaṭṭī kelimesidir ki atlamak ma' nāsınadır.	54b
Tehtehe	Dahraca vezninde deve şu içerken içdāmı ḥuşuşunda het het diyü zecr ü āzār eylemek ma' nāsınadır.	31a
Tehterisu	Muzāri' dir, maşdarı ihtirās kelimesidir ki bir nesneyi zūr u kuvvetle döğüp ḥurd eylemek ma' nāsınadır.	14b
Teḫa'ku'	İrgalanmaç ma' nāsınadır.	219b
Teḫaşşa'u	Tefarraçu ma' nāsına olan teḫaşşu' kelimesinden ki tefa'ul veznindedir, muzāri' dir.	123b
Telammes	Emr-i ḥāzırdir, maşdarı telemmūs kelimesidir ki tefa'ul vezninde bir nesneyi tekrār-be-tekrār taleb eylemek ma' nāsınadır.	48a-49b
Telebbud	Kendiyi ṭortop idüp arza mülāşık olmaç ma' nāsınadır ki şikār iden kimseleriñ ḥālidir.	56b
Tel'a	Temre vezninde yüksekden alçağa aḫacaç şu aḫındısına dinür.	185b
Temenna'ī	Emr-i mü'enneşdir, maşdarı temennu' kelimesidir ki bir nesneden çorunmaç ma' nāsınadır ki fi'l-aşl metīn ve istüvār olmaç ma' nāsınadır.	56a-57b
Tenā'ī	Tebā'ud ma' nāsınadır, müddet-i medīde zāviye-nişīn-i ğaybet olmaçdan kināyedir.	155b
Tenmī	Muzāri' dir, maşdarı nemā kelimesidir ki ziyāde ma' nāsınadır.	196b
Te'āf	'İf kelimesinden me'ḥūzdur ki bir nesneyi kerīh görüp	53b

	imtinā' eylemek ma' nāsınadır.	
Te'affefi	Kezālike emr-i mü'enneşdir, maşdarı te'affuf kelimesidir ki memeden bākī kalan südi içmek ma' nāsınadır.	57b
Te'arruğ	Tefa'ul vezninde yere ıoğrı ağırlaşup avrılmağ ma' nāsınadır.	189b
Teruş	Muzāri'-i muhātabdır, maşdarı ravş kelimesidir ki rāniñ fetħi ve vāvuñ sükūnuyla hayvān terslemek ma' nāsınadır.	73a
Teşāmama	Māzīdir, maşdarı teşāmum kelimesidir ki şağırlığ göstermek ma' nāsınadır.	54b
Testa'ic	İstiā'a kelimesinden me'ħūzdur ki bir nesneye güc yetmek ve tākāt getürmek ma' nāsınadır.	97a
Teşāff	Tāniñ ve şiniñ fetħi ve fāniñ teşdiyle taş dibinde kalan şü bağiyyesine dinür.	211a
Teşri'	Tef'il vezninde tavarı bi'n-nefs şü ićecek şuvada götürmek ma' nāsınadır.	19a
Tevakķ	Emr-i hāzırdır, maşdarı tevakķī kelimesidir ki tefa'ul veznindedir, bir nesneden şağınmağ ma' nāsınadır.	246a
Tevakķarī	Tevķirden emr-i mü'enneşdir, vaķār şāhibi ol dimekdir.	55a
Tevellā	Māzīdir, maşdarı tevelli kelimesidir ki tefa'ul vezninde bir işi der-uhde eylemek ma' nāsınadır.	29b
Tevtir	Tef'il vezninde yayı ķurmađ ma' nāsınadır.	230b
Tevvāk	Kezzāb vezninde mübālağadır, maşdarı tavķ ve tevakān kelimeleridir ki müştāk ve ārzūmend olmağ ma' nāsınadır.	224a
Tih	Şahraya dinür.	100b
Tikn	Tāniñ kesriyle selefde bir tır-endāz ismidir ki tır-endāzlıđı đarb-ı meşel olmuşdur.	116b
Tuffe	Ķuffe vezninde ķaraķulađ ta' bīr itdikleri cānvere dinür	181b
Turbe	Mekkedden öte Yemen tarafında vāki' bilād-ı Ķaysde bir meşhūr mevzi' dir.	175b
Türī	Müstaķbeldir, maşdarı irā' kelimesidir ki çaķmađdan āteş çıķartmađ ma' nāsınadır.	167b
Turrehāt	Turrehe kelimesiniñ cem' dir ki tarīķ-i a' zamdan ya'nī cāddeden ayrılmış ince ve tar yola dinür	245a
Tuvaţtinu	Muzāri'-i mü'enneşdir, maşdarı tavţin kelimesidir ki bir nesneye şamimī rabţ-ı kalb idüp anı ķarār-dāde	53b

	kılmak ma' nâsınadır.	
Tuveffiru	Muzâri' -i ma' lümdür, maşdarı tevfir kelimesidir ki bir âdemiñ ihsânını ba' de'l-kabûl şenâ ve vech-i rızâ ile redd eylemek ma' nâsınadır.	55b
Tuyessir	Teysir kelimesinden muzâri' dir ki bir nesneyi âsân kılmak ma' nâsınadır.	37b
Tuzhibü	İzhâb kelimesinden muzâri' -i ma' lümdür.	38a
Ṭaba'	Ṭama' vezninde dens ve ' ayb ma' nâsınadır.	115a
Ṭalayte	Mâzi-i muḥâtabdır, maşdarı ṭaly kelimesidir ki kuzı maḳûlesiniñ ayağını bağlamak ma' nâsınadır.	158b
Ṭa'n	Mızrağa dinür.	100a
Ṭarâfe	Zarâfe vezninde bir âdem cedd-i a' lāsına vâsiṭa-i nesebi keşir olmak ma' nâsınadır.	157a
Ṭarf	Ṭāniñ fethi ve rāniñ sükūnuyla göze dinür, ' ayn ma' nāsına.	158a
Ṭayyür	Ṭāniñ fethi ve yāniñ teşdiyle şol âdeme ıtlâk olunur ki pek tiz-meşreb olup bir mādde zımnında hemān süd köpüğü gibi kabarıp lâkin yine çabuk savuşur ola.	157b
Ṭib	Rifk ve ḥazâkat ma' nâsınadır.	35a
Ṭihâl	Kitâb vezninde benü Ğubber cemâ' atına maḥşuş bir mevzi' iñ adıdır.	150b
Ṭihn	Una dinür.	123b
Ṭiml	Ṭāniñ kesriyle fâsık ve ḥabîş uğrıya dinür.	96a
Ṭi' ān	Ḳıtāl vezninde muḥârebeye dinür.	94a
Ṭubyān	Ṭuby lafzınıñ teşniyesidir, ṭuby ṭāniñ kesri ve zammı ve yāniñ sükūnuyla ḥuf ve zılf ve ḥāfir şāhibi ḥayvānlarıñ ve yırtıcı canverleriñ memeleriniñ emziklerine dinür ki süd meşânesidir.	61b
Ṭulma	Ṭāniñ fethi ve zammı ve lâmiñ sükūnuyla ekmege dinür, ḥubz ma' nāsına.	20b
Ṭuveys	Zübeyr vezninde bir muḥanneş ismidir.	138b
Ummu Cundenb	Cimiñ zammı ve dāliñ fethiyle dāhiyeye ıtlâk olunur ve ğadr ve zulm ve siteme ıtlâk olunur.	240b
Ummu Ḥārice	Cāhiliyyede Becile kabîlesinden bir ḥātūn idi.	126b
Ummu kirfe	Ḳāfiñ kesriyle Mālik bin Ḥuzeyfe bin Bedriñ zevcesidir.	178a
Ummu ' Āmir	Dişi sırtlanıñ künyesidir.	85b
Ummu'l-	Zibric vezninde ḳancıḳ eşege dinür.	83b-83a

hinbir		
U' lul	Emr-i hāzırdır. Maşdarı 'all kelimesidir ki 'aynıñ fethi ve lāmin teşdidiyle şu maķūlesi meşrūbı bir kerre içdikden soñra ikinci def'ada içmek ma' nāsınadır.	168b
Urī	Muzāri' -i mütekelim, türī muzāri' -i muḥātabadır.	105a
Usāme	Şumāme vezninde arslana dinür.	69a
Uşur	Żammeteynle keskin dişe dinür.	170b
Vādī-i ḥadibāt	Ḥāniñ fethi ve dālın kesriyle helāk yāḥud reh-i rāstdan çıkup şapmak ma' nāsınadır.	233a
Vāfid	Vāhid vezninde bir maşlahat için kavmi tarafından emir ve sulṭāna gelen ādeme dinür.	9a
Vağm	Rağm vezninde oc ve intikām ma' nāsınadır.	116a
Vahḥ	Vāvıñ fethi ve ḥāniñ teşdidiyle kazığa dinür veted ma' nāsına.	193a
Vahīm	Emir vezninde hazma şālih ve muvāfiķ olmayan ta' āma dinür.	161b
Vahmā	Sekrā vezninde aş yeren gebe ḥātūna dinür.	239a
Vaḥy	Kitābet ve mektüb ma' nālarınadır.	46b
Vahz	Vāvıñ fethi ve ḥā-yı mu' cemeniñ sükūnuyla bir kimseye mızraķ dürtmek ma' nāsınadır.	156b
Vaķī' a	Sefīne vezninde ba' zı tağlarda ve taşlarda vāķi' olan çukurdur ki anuñ şuyı be-ğāyet lezīz ve şāf olur.	177a
Va' iyye	Ġaniyye vezninde umūr-ı beytini güzel idāre ve ḥıfz iden kārgüzār ḥātūna dinür.	63a
Variķ	Ḥaniķ vezninde sikkeli aķcalara dinür, derāhim-i maḍrūbe ma' nāsına.	87a
Vāsiṭ	'Irāķ ülkesinde bir belde adıdır.	48a
Vedaķa	Māzıdır, maşdarı vedķ kelimesidir ki vāvıñ fethi ve dālın sükūnuyladır, bir nesne pek gelüp çatmağla tülege gelmek ma' nāsınadır.	234b-235a
Vehle	Sehle vezninde ve fetāḥātle her şey'iñ evvel ve ibtidāsına dinür.	215a
Velid	Mevlūd ma' nāsınadır ki çocuğa dinür.	242b
Velūd	Şabūr vezninde keşirū't-tevlid ma' nāsınadır.	236b
Verel	Fethateynle kelere şebih bir cānverdir, 'alā ḳavlin kertenkele envā'ından iri ve kıyruğı uzun başı küçük olandır.	84b
Verel	Fethateynle kelere şebih bir cānverdir, 'alā ḳavlin	128a

	kertenkele envā'ından iri ve kıyruğı uzun başı küçük olandır.	
Vereřān	Melevān vezninde sāk-ı ħur didikleri kışdur ki <i>Ķāmūs</i> řāhibine göre erkek kımır kışı olacağdır, laĥmı güvercin laĥmından ħafif olur.	35a-36b
Verikān	Verek kelimesiniñ teşniyesidir ki bedende uyluđuñ üst tarafına dinür.	198b
Vezn	iki kevkebdir ki Süheyl yıldızından muĶaddemce tülū' iderler.	74b
Vıkr	Vāvıñ kesriyle muđlaĶan yüke dinür.	27a
Vı'ā'	Vāvıñ kesri ve zammıyla Ķaba dinür.	61b
Yabıışu	Muzāri'-i ma'lūmdur, mařdarı baıř kelimesidir ki bānıñ fetĥi ve řanıñ sükūnuyla arslan gibi bir nesneyi 'unf u saıvetle Ķavrayup tuımaĶ ma'nāsınadır.	36a
Yağşı	Tağşyeden muzāri' dir ki örtmek ve bürimek ma'nāsınadır.	181a
Yahmı	Muzāri' dir, maşdarı ĥimāye kelimesidir ki bir nesneden muziyātı men' idüp ĥıfz eylemek ma'nāsınadır ki ĶorımaĶ ta'bır olunur.	185a
Yakın	Emır vezninde bir nesneyi şekk ü şübhesiz i'tıĶād-ı řāĥıñle bilmege dinür.	160a
Ya'udđu	Muzāri' dir, maşdarı 'ađda kelimesidir ki 'aynıñ fetĥi ve đadıñ teşdıdiyle ıřırmaĶ ma'nāsınadır.	105b
Yarığu	Muzāri' dir, maşdarı riyāza kelimesidir ki kitābe vezninde 'acemı ve şur şaya baş öğretilmek ma'nāsınadır.	61a
Yaşda'	şad' kelimesinden muzāri' dir ki řaĶĶ ma'nāsınadır.	144a
Yaıa'u	Muzāri' dir, maşdarı vaıı' kelimesidir ki çekinmek ma'nāsınadır.	252a
Yebĥalu	Bāb-ı rābı' den ve ĥāmisden mařūđ olarak muzāri' dir.	36b
Yecterr	İctirār iden ki geviş getürmek ma'nāsınadır, muzāri' dir.	60a
Yecüdu	Cüd kelimesinden muzāri' dir, cüvān-merdlık eylemek ma'nāsınadır.	180a
Yefluc	Bāb-ı evvelden mařūđdur, mařdarı felc kelimesidir ki fevz ve zafer ma'nāsınadır.	224a
Yeĥal	Muĥayyele ve muĥāle ve ĥaylüle kelimelerinden me'ĥüzdur ki řanmaĶ ma'nāsınadır	224a
Yeĥrı	Ĥerā kelimesinden ki noĶřān ma'nāsınadır	196b

Yehyerr	Yālarıñ fetħi ve rāniñ teşđiyle serāba dinür	209a
Yelma´	Serāba dinür.	134b
Yelma´	Yemna´ vezninde yağmursuz şimşege dinür ki ħalkı aldadır ve serāba itlāk olunur.	209a
Yenbā´u	Muzāri´ dir, maşdarı inbiyā´ kelimesidir ki yılan kıvrık iken bir nesne üzreine şıçrayup atılmağ için çözülp açılmağ ma´ nāsınadır.	185b-185a
Yenmariğ	İnmirāk kelimesinden ki oğ nişāndan öte geçmek ma´ nāsınadır, muzāri´ dir.	104a
Yentaħi	Muzāri´ dir, maşdarı intiħā kelimesidir ki bir nesneye söykenüp tayanmağ ma´ nāsınadır.	25b
Yente´u	Muzāri´ dir, maşdarı net´ kelimesidir ki irtifa´ ma´ nāsınadır.	54a
Yerma´	Bir nev´ yumuşağ beyāz taşdır, be-ğāyet yumuşağ olmağla bir nesne ile urulduğda un gibi ħurd olur.	204b
Yeşvi	Muzāri´ dir, maşdarı et büryān eylemek ma´ nāsına olan şeyy kelimesidir ki şiniñ fetħi ve yāniñ teşđiyledir.	39a
Yetekamma´u	mużāri´ dir, maşdarı teğammu´ kelimesidir ki tefa´´ul vezninde sineklenmek ma´ nāsınadır.	56a
Yuffedā	Bünye-i mechülle tefdiyeden me´ħüzdur ki bir ādeme saña nefsim fidā olsun dimekdir	250b
Yuğattı	Tağtiyeden me´ħüzdur ki bir şey´iñ üzerini püşide ile örtmek ma´ nāsınadır.	235a
Yuşsi	Muzāri´ dir. Maşdarı ihsā´ kelimesidir ki çorba mağūlesi içmek ma´ nāsınadır.	200a
Yuneffağ	Muzāri´ -i mechöldür, maşdarı tenfiğ kelimesidir ki tervic ma´ nāsınadır.	96a
Yu´ezzenu	Muzāri´ -i mechöldür, maşdarı te´zīn kelimesidir ki bir ādeme şu mağūlesi şurba virmeyüp şurbdan redd ü men´ eylemek ma´ nāsınadır.	212b
Yurāşu	Muzāri´ -i mechöldür. Maşdarı rāniñ kesriyle reyş kelimesidir ki oğa yelek geçürmek ma´ nāsınadır.	194b
Yünze´ü	Müstakbel-i mechöldür, maşdarı nez´ lafzıdır ki nūnuñ fetħi ve zānuñ sükūniyledir, bir nesneye pek ħariş ve düşkün olmağ ma´ nāsınadır.	7b
Zaby	Zā-yı mu´cemeniñ fetħi ve bāniñ sükūnuyla geyik ta´ bir olunan ħayvāna dinür.	49a
Zaleme	Māzıdır, maşdarı zulm kelimesidir ki bir şey´i mevki´ -i mağşuşunuñ ħayriye vaz´ eylemek ma´ nāsınadır,	228a

Ẓālī‘	Ṭālī‘ vezninde a‘ rec ma‘ nāsınadır.	160a
Ẓal‘	Ẓāniñ fetħi ve lāmiñ sükūnuyla ıavar ađsayup yekerek yürimek ma‘ nāsınadır.	194b
Ẓam’	Ẓāniñ fetħi ve mīmiñ sükūnuyla pek şuşamak ma‘ nāsınadır.	159a
Ẓanābīb	Ẓanbūb lafzından cem‘dir ki zenbūr veznindedir, ayakda incik kemigine dinūr ki ıurı incik ve ıalem ve dūdük ta‘ bīr olunur.	193a-194b
Ẓanīn	Emīr vezninde müttehēma ma‘ nāsınadır.	107b
Ẓann	Ẓāniñ fetħi ve nūnuñ şeddesiyle i‘ tiķād-ı ğayrı cāzimiñ vücūd u ‘ ademi beyninde rāciħ olan tereddüde dinūr.	160a
Ẓātu'z-zebn	Ol nākadır kendi faşilini ve ħālibini deper ola.	191a
Zebb	Başra ħurmālarından bir nev‘ ecved ü a‘ lā ħurmāya dinūr.	216a
Zebed	Fetħateynle köpüğe dinūr.	141b
Zebed	Ma‘ lūmdur ki ıaymağa dinūr.	216a
Zebrā’	Şahrā’ veninde Aħnef bin ıaysiñ cāriyesi ismidir	245b
Zehebet	Reca‘ at ma‘ nāsınadır.	99a
Ẓekūr	Kezūb vezninde kezālike mübālağadır ki kuvve-i ħāfiẓa şāħibi ādeme dinūr.	18a
Zelize	Feriħa vezninde şol ‘ avrata dinūr ki be-ğāyet-i ħafife ve şelfe olmağla dā’imā ıomşu evlerini ıolaşur ola.	55a
Zeneb	Fetħateynle ıuyruğa dinūr.	186a
Ẓenenb	Fetħateynle ma‘ lūmdur, ıuyruğa dinūr.	41b
Ẓerī	Emr-i ħāzır mü’ennesdir terk eyle ma‘ nāsına.	35b
Zerķā	Ĥamrā’ vezninde benū Ğabrdan bir ħātündür.	44a
Ẓevāķin	Ẓāķineniñ cem‘idir ki taħt-ı zeķana dinūr.	211b
Ẓevā’ib	Ẓevābe kelimesiniñ cem‘idir ki fi'l-aşıl başiñ ön tarafından cebheye mülāşık olan yerine dinūr	197b
Ẓıbā’	Ẓā-yı mu‘cemeniñ kesriyle zabi lafzınıñ cem‘idir ki geyik ta‘ bīr olunan ħayvāna dinūr.	19b
Ẓilf	Ẓā-yı mu‘cemeniñ kesriyle şığır ve ıoyun ve keçi āhū maķūlesiniñ baķanağına dinūr,	252a
Ẓil‘	Ẓā-yı mu‘cemeniñ kesri ve lāmiñ sükūnuyla ıavar ađsayup yekerek yürimek ma‘ nāsınadır.	107a
Ẓimā’	ıatlı u ħurūc-ı nefsi mā-beyninde olan zamāndan ‘ibāretidir.	158a

Ẓim´	Ẓāniñ kesriyle şusuzluğ hâletine dinür	217a
Zinād	Zend kelimesiniñ cem´idir ki Marḥ ve ´Afār nām şecerlerden ehl-i bādiyeniñ düzdükleri çağmağa dinür.	167b
Ẓi´ār	Kitāb vezninde bir hātūnı yāhud bir hayvānı emzirmek için ğayriñ veledine bağmağ ma´ nāsınadır.	153b
Ẓi´b	Sibā´ dan ḳurda dinür.	228a
Ẓi´r	Ẓā´ın kesri ve hemzeniñ sükūnuyla şol hātūna ve sā´ir hayvāna dinür ki ğayriñ veledine yağılup emzirür ola, hāzine ma´ nāsına.	161b
Ẓirā´	Kitāb vezninde erş ta´bīr itdikleri mevzi´ dir ki insānda dirsegi ucundan orta parmağıniñ ucuna varınca miğdāra dinür	208b
Zubā	Hüdā vezninde zubyeye kelimesiniñ cem´idir, zubyeye ğurfe vezninde şol yüksek tepeye dinür	37a
Zubeyr	Loğmaya dinür.	130a
Zucc	Zāy-ı mu´ cemeniñ zammı ve cīmiñ teşdīdiyle mızrağıñ aşağı tarafında olan demür ḥarbeye dinür.	116a
Ẓufr	Ṭırnağa dinür.	204b
Zuḥārī	Ġurābī vezninde tamām neşv ü nemā ve tāb u ṭarāvet bulup eṭrāfına şarılıp şarmaşmış nebāta vaşf olur.	22a
Zummāḥ	Rummān vezninde bir büyük ḳuşdur ki beşkten çocukları ḳapup götürür.	138b
Zūn	Zāyiñ zammıyla puta dinür, şanem ma´ nāsına.	84b
Ẓu´āle	Sūmāme vezninde sibā´ dan ḳurda dinür.	89b
Ẓurrī	Emr-i mü´enneşdir, maşdarı zer kelimesidir ki zālīñ fetḥi ve rā´niñ teşdīdiyle nebāt yer bitürmeğe başlayup ucunu göstermek ma´ nāsınadır.	101a

3.7.4.3. Türkçe Söz Varlığı

Hâmid Efendi'nin *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserinde bazı Arapça kelimelere verdiği Türkçe karşılıklar 19. yüzyıl Türkçe söz varlığı hakkında ipuçları vardır. Şârihin şerh esnasında kullandığı kelimeleri dönemin dil varlığını, gelişimini ve günümüzde kullanılan kelimelerle ilişkisini yansıtmaları bakımından değerli bir hazinedir. Aşağıdaki tabloda bu kelimeleri göstermek faydalı olacaktır.

Tablo 21:
Türkçe Kelimelerin Listesi

Türkçe Kelime	Günümüzdeki Anlamı	Metinden bir örnek ile varak numarası
Acışmak	Ağrımak	‘Adā: Māzīdir. Qāriż dili ışırup acışdıran hiddetlü süde dinür (173b).
Adamcıl	İnsana saldıran hayvan	Şavl qavl veznide bir ādemiñ üzerine adamcıl deve gibi yürüyüş idüp şaldırmaq ma‘ nāsınadır (110a).
Ağırşak	İplik eğrilecek iğe takılan tahta yuvarlak.	Çivi ve kazık olur ve çuvāl kulpuna geçirecek ağaç olur ve anuñ başına ağırşak gibi bir nesne geçirilse beserek deve burunsalığı olur (9b).
Ağsak	Aksak, topal.	cānver-i mezbūr kurd şeklinde bir yırtıcı cānverdir şol eli kışa olmağla ağsak gibi yegdirerek yürür (192b).
Ağsamak	Aksamak, topallamak	Zal‘ zāniñ fethi ve lāmiñ sükūnuyla tavar ağsayup yekerek yürimek ma‘ nāsınadır (194a).
Ağşam	Akşam	Merqūm şabāh ta‘ āmında bir deve ve ağşam ta‘ āmında bir deve ekl ider (34a).
Al	Hile	Pederiniñ intikāmı kaydına düşüp hezār mekr ü al ile Cezīme'yi kendi nefesine itmā‘ (163a)
Argac	Dokumacılıkta bezin enine atılan iplik	Elhim emr-i hāzırdır, maşdarı ilhām kelimesidir ki cullāh beze argac atup toqumak ma‘ nāsınadır (212b).
Aşı	Kırmızı	ol qaryede aşı ta‘ bīr olunan kırmızı toprak bulunur (223a)
Bıkgın	Bıkkın	Se’üm şabūr vezninde uşanıq ve bıkgın kimseye dinür (161b)
Birle		İki kebīre kıızı vālidesiniñ naşihatını qabūl birle bize rızā-yı māder lāzımdır. (144b)
Bönlük	Aptallık	sā’ir kuşlar ise bir tüy bıraқdıқа yerine iki tüy bitmedikçe birin dağı bıraқmaz anuñçün bönlük de meşel olmuşdur (81a)
Dadışdırmak	Tattırmak	taṭa‘‘ um kelimesidir ki tefa‘‘ ul vezninde dadışdırmak ma‘ nāsınadır (49b).
Dağlağı	Dağlama aygıtı	Mikvāt mişbāh vezninde dağlağı ta‘ bīr itdikleri āletdir (168b).
Delüce	Buğday	Qarğa ve qartal ve çaylaқ ve delüce toğan kuşları

	aralarında biten siyah, acı bir bitki	gibi hırsızlık şirretiyle geçinürler (34a).
Demür	Demir	<i>Hadîd</i> emîr vezninde demüre dinür (12b).
Deprenmek	Kımıldamak, hareket etmek, sarsılmak	Nāvaşa mazīdir, maşdarı munāvaşa kelimesidir ki navşdan me' hūzdur deprenmek , teħarruk ma' nāsınadır (232a).
Dil ile aldamaç	Kandırmak	<i>ħalābe</i> kelimesidir ki dil ile aldamaç ma' nāsınadır (13b).
Dögecek	Vuracak	Minħāz mişbāh vezninde havan ya' nī kıaranfil ve biber gibi nesnelere dögecek havana dinür (39a)
Dögüşmek	Dövüşmek.	Musāvere müfā' ale vezninde bir kimse ile dögüşmek için üzerine atlamak ma' nāsınadır. (226a)
Dürük	Buruşuk suratı, abus	Kesf keşf vezninde dürük yüzlü olmak ma' nāsınadır (208a).
Gün	Geven ağacı	Ķatād tāy-ı fevķiye ile ve tāniñ fethiyle bir nev' şecerdir ki be-ğāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur, Tükīde gün ta' bīr itdikleridir (154a)
İrgalanmaç	Sallanmak, kımıldanmak	Teķa' ķu' irģalanmaç ma' nāsınadır (219b).
İrlamaç	Şarkı söylemek	Tagniye tef' ile vezninde ırlamaç ma' nāsınadır (54b).
İrişmek	Varmak, ulaşmak	Bu meşel bir kimseniñ düşmenine bir muşibet irişüp hūr u ĥaķīr olsa her ne kıadar ' adū ise de cürmüni ' afv eyle diyecek yerde ğarb olunur (11b).
Ķıcırdamak	Gıcırdamak	Fulān kimse saña ĥışm ve ğaźabdan nāşī dişlerini birbirine sürüp ķıcırdadır (8b).
Ķıģılcım	Kıvılcım	Demürce körüģi çeken kimsedir, muħrac olan ķıģılcımı yā üzeriñi iħrāķ ider.
Ķıģıřdatmaç	Takışdatmak	Ķa' ķa' a zelzele vezninde gön ve mişin ve kāģıd maķūlesi ķurı ve pek nesneyi taħrīkle ķıģıřdatmaç ma' nāsınadır (218a).
Ķoğcılıkķ	kovculuk	Ķoğcılıkķla nāsıñ ' ırz u nāmūsunu hetk ü şikest ider (7b).
Ķumsal	Kumu olan yer	Heyām seħāb vezninde ĥurde ve ķurı toprağlı ķumsala dinür (138b)
Lorī	Balıkçıla benzer bir kuş	Bu kuşu mordār-ħ'ār ile beyān iderler ki Türkī' de lorī kuşu ile ta' bīr olunur. (34a)

Otarmak	Hayvanı yaymak, otlatmak, doyurmak	ta' şiyе kelimesidir ki gice hayvān otarmak ma' nāsınadır (167a)
Öyük	Tepe	<i>Ekme öyük</i> ta' bīr olunan mevzi' -i mürtefi' e dinür (13a).
Sancmak	Saplamak	düşmene mızrağ sancmak silm ü şalāha anları yaqūp mūm ider (153b)
Sineklenmek	Sinekleri kovmak	teqammu' kelimesidir ki tefa' ' ul vezninde sineklenmek ma' nāsınadır (56a).
Söykenüp	Dayanmak, yaslanmak.	Yentaḥī muzāri' dir, maşdarı intiḥā kelimesidir ki bir nesneye söykenüp ṭayanmak ma' nāsınadır (25b).
Şuvarmak	Hayvana su vermek.	Ġib gün āşūri deveyi şuvarmak (45b).
Tayak	Dayanılacak şey, mesnet	Ben anlarıñ gelüp qaşınup kesb-i rāḥet idecek tayağı ve intifā' idecek budağıyım (6a).
Tekelenmek	Keçi oldu	İstityās kelimesidir ki dişi keçi tekelik şatmak ma' nāsınadır ki tekelenmek ta' bīr olunur (54a).
Ṭokumak	Vurmak, birbirine geçirmek	Elḥim emr-i ḥāzırdır, maşdarı ilḥām kelimesidir ki cullāh beze argāc atup ṭokumak ma' nāsınadır (212b).
Uruşmak	Vuruşmak, çarpışmak	Liṭām müfā' aleden maşdardır, uruşmak ma' nāsınadır (124a)
Yanķu	Yankı	İbnetu'l-cebel çaķıl taşlarıdır ki murād keşretle qanıñ cereyānını istemektir, yāḥud ṭağdan ' aks iden şadādır ki yanķu ta' bīr olunur (140b).
Yoklaşdırmak	Fısıldamak	ve gündüz tekellüm eyledükde gāfil olmayup mütebaşşırāne her ṭarafa baqūp yoklaşdırarak tekellüm eyle
Yupurmak	Koşmak	Reffe bir ādemiñ az ve çok ve küçük ve büyük ḥidmetde yelüp yupurmak ma' nāsınadır (219a).

3.8. Gramer Terimleri³⁵²

Klasik şerhlere mahsus özelliklerden biri de ele alınan metnin gramer açısından değerlendirilmesidir. Âsımzāde Hâmid Efendi kendi eserinde kelime ve cümlelerin gramer özelliklerine değinmiştir. Bu kısımlarda kullandığı kelimelerin her biri gramer

³⁵² Yine bu bölüm hazırlanırken Ozan Yılmaz'ın adı geçen eserinden faydalanmıştır. bkz. Yılmaz, **age**, s. LVI.

terimi olduğu için, metnin anlaşılmasına katkıda bulunacak şekilde bu kelimelere ait karşılıkların tarafımızca verilmesi uygun görüldü. Çalışmamızın bu bölümünde, metinde geçen gramer terimlerinin alfabetik sıralanışı, anlamları ve geçtikleri yerlerden örnekler verilmiştir.

‘**Āmil**’: Cümledeki kelimelerin irabını etkileyerek kelimenin fonksiyonunu belirli kılan manevî etkidir.

Ör) *Hāliyen mübtedā’-ı mezkûrdan hâldir, ‘āmil ma‘nā-yı teşbîhdir, yâhud ez-zî’bu yeşbehu’l-esede izā kāne hāliyen taqdîrindedir (101b).*

Atf: Kelimeleri yada cümleleri atf edatları vasıtasıyla birbirine birleştirmek.

Ör) *Ve Hāzrā’u’l-dimen kāvlinde vāv harfî bir fi’l-i muḳaddere bir fi’l-i muḳadderi ‘atf içündür (11a).*

‘**Ayn-ı mühmele**’: Noktasız Arapça harflerini ifade eden mühmel kelimesi burada "ع" harfini "غ" harfinden ayırmak için kullanılmıştır.

Bedel: Açıklama amacıyla kullanılan bedel, kendisinden önce gelen kelimeye irab açısından uyan kelimedir.

Ör) *Zahren bedel olarak maṣṣūbdur (195b).*

Bā’-ı cārre: Önündeki sözü cer eden bir harftir.

Ör) *Bā’-ı cārre muḳābele ma‘nāsınadır (41a).*

Cārre: " ilâ, min, fî, 'an" gibi harflerle, kendisinden sonra gelen adları cer eden harflerdir.

Ör) *Bi-cū’i kelimesinde olan bā’-ı cārre sebebiyyedir (121b).*

Cem’: Çokluk demektir.

Ör) *‘Aḳārib ‘aḳrebiñ cem’dir (7b)*

Cem’-i Keşret: Sınırsızlığı ifade eden bir çokluk türüdür.

Ör) *Ervā ef’al vezninde cem’-i keşretdir ki tağ keçilerine dinür.*

Cem'ül-cem' : Cem'i bulunan sözlerin tekrar cem' yapılması.

Ör) *Eydī kelimesi yed lafzından cem' dir ve eyādī cem'ül-cem' idir (50b).*

Cümle-i Cezā'iyye: Şart cümlesinin ikinci kısmıdır.

Ör) *Ve bu mü'ennesdir, mi' de i' tibāriyla bunda cümle-i cezā'iyye muḳadderdir (210a).*

Cümle-i İsmiyye: İsim cümlesi anlamına gelen bu terim cümle-i ibtidā'iyye, cevāb-ı şart, sıfat gibi farklı görevlerde bulunabilir.

Ör) *Fıkrā-i sāniye cümle-i ismiyyedir. (160b).*

Cümle-i Fi'liyye: Fiil cümlesi demektir.

Ör) *Fıkrā-i ūlā cümle-i fi'liyyedir (160b).*

Dāl-ı Mühmele: Noktasız Arapça harflerini ifade eden mühmel kelimesi burada "د" harfini "ذ" harfinden ayırmak için kullanılmıştır.

Ör) *Vādī-i ḥadibāt dāl-ı mühmele ile rivāyet eylemişdir ki cedbeden cem' dir (234a).*

Ef'al-i tafđıl: Diğerlerinden bir konuda daha çok olduğunu göstermek için türetilen isimdir.

Ör) *Ebhā behā' kelimesinden ef'al-i tafđıldır ki be-ġāyet güzel ma'nāsınadır (44a).*

Emr-i ḥāzır: Bir kişiden herhangi bir eylemi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Ža' emr-i ḥāzırdır (151b).*

Emr-i muḥātab: Muhatap olanlardan herhangi bir işi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Tīsī ci'ār ḳavli ki emr-i muḥātabdır (52b).*

Emr-i mü'ennes: Dişi kişiden herhangi bir eylemi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Zurrī emr-i mü'ennesdir, maşdarı zer kelimesidir (101a).*

Fā'il: Eylemi yapan kimse veya herhangi bir şey.

Ör) *Yā'-i mütekellime muzāf olarak fi'-i mezbūruñ fā'ilidir (131b).*

Fa‘īl be-ma‘nī mef‘ūldür: Sıfat vezninde olup mef‘ūliyyet anlamı taşıyan sözcükler için kullanılır.

Ör) *Kesīr emīr vezninde ayağı kırılmış kimseden kināyedir, fa‘īl bi-ma‘nā mef‘ūldür (160a).*

Fi‘l-i emr: Herhangi birinden bir eylemi yapması istenen emir kipidir.

Ör) *Dürreyn lafzı dehā kelimesinden fi‘l-i emr olur (95a).*

Fi‘l-i māzī: Geçmiş zaman fiili.

Ör) *Bā‘et fi‘l-i māzīdir (38a).*

Fi‘l-i zem: Yerme Fiili.

Ör) *Bi‘se fi‘l-i zemdir, ne fenā oldı ma‘nāsına (37b).*

Ġāyn-ı mu‘ceme: Noktalı g, yani "ġ" (ğ) harfidir.

Ör) *Ġīn ġāyn-ı mu‘cemeniñ kesriyle bir mevzi‘ adıdır (34b).*

Ġayr-i munşarıf: Adlarla ilgili olan bir terimdir, tenvin ve kesre almayan, kesre yerine fetha alan bir addır.

Ör) *Usāme şumāme vezninde arslana dinür, ma‘rife ve ‘alemiyyetle ġayr-i munşarıfdir (69a).*

Hā-yı mühmele: Noktasız hâ, yani "ح" (h) harfidir.

Ör) *İhtilāṭ hā-yı mühmele ile ifti‘āl vezninde ṭarıлмақ ma‘nāsınadır (22a).*

Hā-yı mu‘ceme: Noktalı hâ, yani "ح" (h) harfidir.

Hādm hā-yı mu‘cemeniñ fethi ve ḍādñ sükūnuyla ekl eylemek ma‘nāsınadır (49a).

Haber: Burada yüklem anlamına gelen bu terim isim cümlelerinde özne ile birlikte kullanılıp cümle çatısını oluşturur.

Ör) *Daḡḡuke mübtedā, Habbu'l-ḡilkili haberdir (93a).*

Hāl: Fiil gerçekleşirken fâil yada mefûl yada ikisinin bir arada durumunu gösteren ortak ya da müstakil tevil edilen nekre kelime veya cümle.

Ör) *Curay^ç a cur^ç anıñ muşagğarıdır ve hāl olarak manşūbdur (187b).*

Harf-i istifhām: Soru manasını taşıyan ve soru sormak için kullanılan harf.

Ör) *Eyyü kelimesi hemzenñ fethi ve yāññ teşdidiyle harf-i istifhāmdır (29a).*

Harf-i nidā: Ünlem Harfi.

Ör) *Qaza şebih tuyūruñ ismidir, harf-i nidā mahzūfdur (155b).*

Harekāt-ı selāşe: Fetha, kesre, zamme harekeleri.

Ebleme hemzenñ harekāt-ı selāşesiyle kezālike lāmñ harekāt-ı selāşesiyle muğl ağacınıñ yaprağına dinür. (226b).

İ'rāb: Arapça sözlerin sonundaki harf veya hareketin çeşitli olaylarla değişmesine verilen ad.

Ör) *Ve bunuñ i'rābında iki vech vardır (196b).*

İctimā^ç-ı sākineyn: İltikā-yı sākineyn adıyla da bilinen bu terim iki harekesiz harfin bir araya gelmesi anlamındadır.

Ör) *Kāf üzerine vaqf olunup ictimā^ç-ı sākineyn bulunmağla kāfa hareke virilüp emşāl dā'imā vaqf üzre mebnī oldığından āhırine harf-i hā' ziyāde kılındı. (244b).*

Ör) *Keşret-i isti^ç māl sebebiyle hemze hafz olunup iltikā^ç-i sākineyni def^ç için elf dahı hafz olunup leyse bāķī kalmışdır (156a).*

İbdāl: Bir harfi başka bir harfin yerine koymak.

Ör) *Tazannī kelimesiniñ aşlı tazannun idi, tefā^ç ul vezninde nūn-ı āhīre yāya ibdāl olundı (29b).*

İsm-i cem^ç: Topluluk adı.

Ör) *Cünd cīmñ zammı ve nūnuñ sūkūnuyla ^çaskere ve bir ādemñ a^çvān u enşārına dinür ki hizb ve ceş gibi ism-i cem^ç dir (7a).*

İsm-i cins: Cins adı.

Ör) *Heyf seyf vezninde ism-i cinsdir, şol ıssı yeke dinür (99a).*

İsm-i fâ' il: Fiili gerçekleştiren, özne.

Ör) *Hâzze ism-i fâ' ildir, kesici ve kertici nesneye dinür (72a).*

İsm-i fi'l: Fiil çekimleri yoktur, ama anlamına işaret ettiği fiilin ameli gibi amel ederler.

Ör) *Sur'āna sīniñ h̄arekāt-ı şelāsesiyle ve nūnuñ feth̄ üzre bināsıyla, ism-i fi'l-i mazīdir (120a).*

İsm-i maşdar: Masdardan üretilen isimler demektir.

İsm-i mef' ul: Fâilin yaptığı eylemlerden etkilenen unsura verilen isimdir.

Ör) *Murecceb ism-i mef' üldür, maşdarı tercīb kelimesidir (6a).*

İsm-i mekân: Yer adı. Arap dilinde yer adı "mif' al, mef' il, mef' al" vezinlerinin biriyle yapılır.

Ör) *Menāṭ mīmiñ feth̄iyle ism-i mekândır, ilişüp aşılacak mahalle dinür (42a).*

Cābe ism-i maşdardır (123a).

İsm-i zamān: Zaman ismi. Arapçada zaman ismi "mef' il, mef' al" vezinlerinin biriyle yapılır.

Ör) *Muzh̄ir izh̄ār kelimesinden ism-i zamāndır, zah̄ire vaktine dinür (105a).*

İzāfet: Bir isim tamlamasını kuran iki isim arasındaki ilgi.

Ör) *Burada izāfet sebebiyle nūnı isķāt olunmuşdur (60a).*

İzāfet-i beyāniyye: Belirsiz isim tamlaması.

Ör) *Bunlarıñ her biri izāfet-i beyāniyyedir (198a).*

İzmār: Bir addan önce onunla ilgili zamiri zikretmek ve daha sonra o zamiri açıklamaktır.

Ör) *Anda fā' il izmār olunmuşdur (70b).*

Ḳalb: Gramerde, bir sözdeki bazı harflerin yer değişmesi olayıdır.

Ör) *Gāhca vāvları elife ḳalb olunur (47a).*

Lām-ı cārre: Önündeki sözü cer eden bir harftir.

Ör) *Li-baḥni kelimesinde lām-ı cārre 'alā ma' nāsınadır.*

Lā'-i nāfiye: Olumsuzluk Lâ harfidir.

Ör) *İşbu "ولاتٌ حينٌ مناص" kerīmesinde vāḳi' dir, lā'-i nāfiye dir (69a-70b).*

Lāzım: Geçişsiz fiil.

Ör) *Ebdā fi' li lāzım ve müte' addī olur, lāzım olduğına göre bedā eş-şarīḥu 'ani'r-rağve sebkinde olur (40b).*

Māzī-i cem': Geçmiş zaman çokluk eki almış fiil.

Ör) *Hāḫū māzī-i cem' dir (73a).*

Ör) *Tefarraḳū bāb-ı tefa' uldan māzī-i cem' dir (49a-50b).*

Māzī-i mechül: Geçmiş zaman, edilgen çatı.

Ör) *Ḳudde māzī-i mechüldür (16a).*

Māzī-i muḫātab: Geçmiş zaman II. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Kūnte ve lāḳayte kelimeleri māzī-i muḫātabdır (12b).*

Māzī-i Mü'enneş: Geçmiş zaman dişi eki almış fiil.

Ör) *Aḫazet māzī-i mü'enneşdir (22a).*

Māzī-i mütekellim: Geçmiş zaman I. teklik eki almış fiil.

Ör) *Ukiltu māzī-i mütekellim mechüldür (32b).*

Maşdar: Oluş, iş, hareket bildiren eylem.

Ör) *Žarre fī'l-aşl žādīñ fethi ve rāññ sükūnuyla fa'le vezninde masdardır (35a).*

Maşdar mef'ülüne muzāf: Masdar kendi mef'ülüyle tamlama kurmasıdır.

Ör) *"Tā' atu'n-nisā 'i" kavlinde maşdar mef'ülüne muzāfdır (157a).*

Mebnī: Her daim aynı şekilde kalan ve sonu asla değişmeyen, irab alameti taşıyan kelimedir.

Ör) *Burada sebā kelimesi sükūn üzre mebnī olarak tekellüm olunur (50b).*

Mef'ül: Cümle içerisinde fiilden etkilenen kelimedir.

Ör) *İmre 'e haddiş fi'liniñ mef'ülidir (74a).*

Mef'ül-i şānī: Cümle içerisinde fiilden etkilenen ikinci mef'üldür.

Ör) *Sinn kelimesi mef'ül-i şānī olur (140b).*

Mef'ül-ı mutlak: Fiil kökünden alınarak tekid, nev', âdet bildiren mef'ül.

Ör) *Şaqq kelimesi maşdar olarak ya'nī mef'ül-i mutlak olarak manşūbdur (226b).*

Mevşül: Sıla cümlesini açıklayan isimlere denir.

Ör) *Mā kelimesi mevşüledir (232a).*

Muzāfun ileyh: İzâfetlerde tamlayan unsur.

Ör) *Kullen kelimesinden tenvīn, muzāfun ileyhden 'ivâzdır (252a).*

Muzāri': Geniş zaman fiili.

Ör) *Tedibbü muzāri'dir (6b).*

Muzāri' -i ma' lūm: Geniş zaman, etken çatı.

Ör) *Yabtuşu muzāri' -i ma' lūmdur (36a).*

Muzāri' -i mechül: Geniş zaman, edilgen çatı.

Ör) *Yusāk sevķ kelimesinden muzāri' -i mechüldür.*

Muzāri^c -i menfi-i mechūl: Olumsuz geniş zaman, edilgen çatı.

Ör) *Mā yuṣaḩḩ muzāri^c -i menfi-i mechūldür (225a).*

Muzāri^c -i muḩāṭab: Geniş zaman II. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *İkinci taṭa^c um muzāri^c -i muḩāṭabdır (49b).*

Muzāri^c -i mü'ennes: Geniş zaman dişi eki almış fiil.

Ör) *Tes'elu muzāri^c -i mü'ennesdir (52a).*

Muzāri^c -i mütekellim: I. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Ucāl muzāri^c -i mütekellimdir (65b).*

Mübālağa: Abartma sigası.

Ör) *Kezūb ṣabūr vezninde mübālağadır ki pek yalancıya dinür (18b).*

Mübtedā: Ad cümlesinde özne görevindeki unsur.

Ör) *Daḩḩuke mübtedā, ḩabbu'l-ḩilkili ḩaberdır (93a).*

Müfred: Tekil demektir.

Ör) *Bu ma^cnāda cem^c olup müfredi buḩāşadır (34a).*

Münādā: Ünlem cümlesinde "kendisine seslenilen".

Ör) *Maḩnūḩ kelimesi münādādır, boḩulmuş kimseye dinür (187a).*

Münādā-yı ma^crife: Ünlem cümlesinde "kendisine seslenilmiş belirli olan".

Ör) *Sa^cd münādā-yı ma^crife ve ḩarf-i nidā maḩzūf (95a).*

Müstaḩbel: Gelecek zaman.

Ör) *Tecrī cerā kelimesinden müstaḩbeldir (84a).*

Müstaḩbel-i ma^clūm: Gelecek zaman, etken çatı.

Ör) *Yeksir ikinci bābdan müstaḩbel-i ma^clūmdur (8b).*

Müstakbel-i mehcül: Gelecek zaman, edilgen çatı.

Ör) *Yünze 'ü kelimesi müstakbel-i mehcüldür (7b).*

Müstakbel-i menfi-i muhâtab: Olumsuz gelecek zaman II. teklik şahıs eki almış fiil.

Ör) *Lâ-tedri kelimesi müstakbel-i menfi-i muhâtabdır (6a).*

Ör) *Ru'âm 'ayn-ı mühmele ile gürâb vezninde at ve koyun ma'kûlesiniñ burnundan akan sümüge dinür (120a).*

Müşedded: Şeddelenmiş harf.

Ör) *Habkur hânîñ fethi ve kâfiñ zammı ve rā'-i müşeddede ile fi'l-aşl hab kurr lafzlarından mürekkebdır (46a).*

Müte'addi: Geçişli fiil.

Ör) *Etâke bâ' harfi ile müte'addi olup a'tâke ma'nasını ifâde eyler (25a).*

Şıfat: İsmi türlü açılardan niteleyen sözdür.

Ö) *Sehvân kelimesi şıfat olmak dahı cā'izdir (24a).*

Şin-i mu'ceme: Noktalı şin harfi demektir (18a).

Ör) *Huşüm şin-i mu'ceme ile husüm vezninde yorulup dermânde ve bî-tâb olmak ma'nâsınadır.*

Temyiz: Kendisinden önce gelen ve mana açısından belirsiz olan kelime ya da cümleden ne kastedildiğini açıklayan kelimedir.

Ör) *Şürben temyiz olarak manşûbdur (25a).*

Zâl-i mu'ceme: Noktalı zâ, yani "z" (z) harfidir.

Ör) *Berzûn zâl-i mu'ceme ile dâbbeye dinür (63b).*

Zamir-i mü'enneş: Dişi şahıs zamiri.

Ör) *Âhîruhâ ve aqalluhâ kelimelerinde olan zamir-i mü'enneş ible râci'dir.*

Ḍād-ı mu'ceme: Noktalı dād, yani "ض" (ḍ) harfidir.

Ör) *Ġaḍā dād-ı mu'ceme ile bir şecer-i ma'rūf adıdır (92b).*

Zā-yı mu'ceme: Noktalı zā, yani "ظ" (z) harfidir.

Ör) *Zaby zā-yı mu'cemeniñ fethi ve bāniñ sükūnuyla geyik ta'bir olunan hayvāna dinür (49a).*

Zā-yı mu'ceme: Noktalı zā, yani "ز" (z) harfidir.

Ör) *'Azibe zāy-ı mu'ceme ile deveye itlāk olunur (19b).*

Zarf-ı mekân: Yer zarfı.

Ör) *Bevş kelimesi hevş lafzına ki zarf-ı mekân olan haysu kelimesinde dahı lügatdir (47b-47a).*

BÖLÜM 4: ŞERH-İ MEZÂMÎNÜ'L-EMSÂL'İN METNİ

4.1. Nüshanın İmlâ Özellikleri:

19. yüzyıl şârihlerinden Hâmid Efendi'nin kendi hattıyla kaleme aldığı nüshada 19. yüzyıl Türkçesine ait imlâ özelliklerine rastlanır. Özellikle de eklerin yazımında, ünsüz-ünlü harflerin gösterilip gösterilmemesinde bulduğumuz örnekler 19. yüzyıl Türk yazı sistemini örneklendirmesi açısından önemlidir. Aşağıdaki başlıklarda hemen hemen eserde geçen bütün eklerin yazımına ışık tutulmaya çalışılacaktır:

4.1.1. Eklerin Yazımı

4.1.1.1. Yapım Ekleri

4.1.1.1.1. İsimden İsim Yapma Ekleri

a) **-lık, lik, luk, lük**: Bu ekin metindeki imlâsı kalınlık-incelik uyumuna göre (لق- لك) şeklinde yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قرداشلق	Karındaşlık	33a
2	رهبرلك	Rehberlik	31b
3	بوللق	Bolluk	26b
4	كونلك	Günlük	44a

b) **-cı, -ci**: Bu ekin her zaman "جى" şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قمارجى	Çumarıcı	41b
2	دمورجى	Demürücü	95a
3	كمرکجى	Gümrükçü	146b
4	چفتجى	Çiftçi	224b

c) **-lı, -li**: Bu ekin metinde imlası çoğunlukla "لى" şeklinde yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	خشونتلى	huşûnetli	84b

2	بوينلى	boyunlu	86b
3	يغمورلى	yağmurlu	98b

Ancak aşağıdaki örneklerde olduğu gibi bazen "لو" imlası tercih edilmiştir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	دلوقتلو	Delükanlu	9b
2	خيرلو	Hayırlu	105b

d) -sız, -siz, -suz, -süz: bu ekin kullanımında "سز" imlası görülmektedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	زحمتسز	zahmatsız	94a
2	تمرنسز	Temrensiz	14b
3	يغمورسز	yağmursuz	26a
4	تكلفسز	Tekellüfsüz	29b

e) -cık, -cik: Metindeki imlası "جق-جك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوفه جق	ufacıq	93b
2	كلنجك	gelincik	134b

f) -daş, -deş: metindeki imlası "داش" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قرنداشلر	qarındaşlar	33b

g) -nci, -ncı: Metindeki imlası "نجى" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ايكنجى	İkinci	49b
2	طقوزنجى	toğuzuncı	76b
3	اوجنجى	üçüncü	47b

4.1.1.1.2. İsimden Fiil Yapma Ekleri

a) **-la, -le**: bu ekin imlâsı, genel olarak vokalsiz "ل" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بشلقى	başladı	36b
2	سكىرلدى	siñirledi	240a

b) **-al, -el**: Metindeki imlâsı "ل" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	أزالمغه	azalmağa	196b
2	بوşالدوب	boşaldup	225b

c) **-k**: metindeki imlâsı "ق-ك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اجقدرمق	acıkdırmaq	66a
2	كحيكوب	geciküp	128b

4.1.1.1.3. Fiilden Fiil Yapma Ekleri

a) **-n-**: Bu ekim imlâsı kalın harfleriyle "ن" kullanılırken ince harfleriyle "ين" kullanılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صالنوب	şalınup	67b
2	دينور	dinür	6b
3	ضرب اولنور	darb olunur	75b
4	كورينوب	görinüp	27b

b) **-l-**: Bu ekin imlâsı her zaman "يل" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صاريلور	şarılur	8b
2	بچيلور	biçilür	29a

3	يوريلور	yorılır	21b
4	كوريلور	görülür	173b

c) **-ş-**: bu ekin imlâsı her zaman "ش" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ايرشمك	irişmek	228b
2	صاوشمق	şavuşmak	233a

d) **-r-**: Bu ekin imlâsı "ر" şeklinde vokallidir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بشوروب	pişürüp	130a
2	اوچورمق	uçurmak	73b
3	دوشورمك	düşürmek	68a

e) **-t/d-**: Bu ekin imlâsı "د-ت" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوزادوب	uzadup	13a
2	آغرتميرق	ağrıtmayarak	32b

f) **-dır, -dir, -dur, -dür**: Bu ekin imlâsı kalın harfleriyle "در" kullanılırken ince harfleriyle "دير" kullanılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اجقدرمق	acıkdırmaq	66a
2	تعرض ايتديرمدى	ta ^c arruz itdirmedi	83b
3	اونتدرمق	unutdurmaq	74a
4	بندرمك	nindirmek	109a

g) **-ma, me**: bu ek "م / مـ" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قالمدى	qalmadı	15a

2	كلميوب	gelmeyüp	17a
3	بولمد	bulmadım	31b
4	كورمد	görmedim	24b

4.1.1.1.4. Fiilden İsim Yapma Ekleri

a) **-mak,mek:** Bu ek kalınlık ve incelik kurallarına göre "مق / مك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طارلق	tarılmak	57b
2	سكرتمك	segirtmek	6b
3	اوچورمق	uçurmak	73b
4	دوشمك	düşmek	11b

b) **-ma/ me:**bu ekin imlâsı "مه / مـ" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طارلمسي	tarılmasıdır	23b
2	كلمسنى	gelmesini	70b
3	بولمسندە	bulmasında	4b
4	دوشمه سيله	düşmesiyle	121b

c) **-ş, iş, iş, uş, üş:** Bu ekin imlâsı kalın harflerle "ش" kullanılırken ince harflerle "ش" kullanılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طوتنش	tutunuş	162b
2	يورويش	yürüyüş	110a
3	ألش ويرش	alış veriş	122a

d) **-m:** bu ekin imlâsı "م" şeklinde olur.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اولوم	Ölüm	182b

e) -k: Bu ekin imlâsı "ك-ق" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	آچق	Açık	101b
2	دلیك	Delik	202b

f) -ak, ek: Bu ekin imlâsı "ق-ك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بچاق	Bıçak	204b

g) -ıcı, -ici: bu ekin imlâsı "جی" şeklinde vokalsizdir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ایدیجی	İdici	244a
2	صاقتجی	şakınıcı	244b

ğ) -ğın, -ğın, -ğun, -ğün: Bu ekin imlâsı "غین-کین" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قزغین	kızgın	220a
2	بزکین	bezgin	161b

h) -dığ, diğ: Bu ekin imlâsı "دیغی-دیکی" şeklinde yazılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	کوتردیکی	götürdigi	43b
2	ایلدیکی	eyledigi	49b
3	طوغوردیغی	toğırdığı	27a
4	آلدیغی	aldığı	34b

4.1.1.1.5. Sıfat Fiil Ekleri

a) -an, en: Bu ek "ان-ین" şekilleriyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	طوران	tura	62b
2	اوغراين	uğrayan	49b
3	المين	almayan	107a
4	كورلده بين	gürüldeyen	104b
5	ايلين	eyleyen	113a
5	كلان	gelen	132b

b) **-miş, miş, muş, müş**: Bu ek her daim "مش" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قوريمش	qurımış	182b
2	اريمش	erimiş	57b
3	صويلمش	şoyulmuş	141b
4	ياقلمش	yaqılmış	161b

c) **-maz, -mez**: Bu ek her zaman "مز" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوچامز	uçamaz	80a
2	بيلمز	bilmez	241a

d) **-acak, -ecek**: Bu ek kalınlık-incelik uyumuna göre "جق-جك" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بنة جك	binecek	252b
2	دوكه جك	dögecek	93a
3	واريله جق	varılacak	96a
4	يوقلنه جق	yoklanacak	73a

4.1.1.1.6. Zarf Fiil Ekleri:

a) **-arak, -erek**: Bu ek kalınlık –incelik uyumuna göre "رق-رك" şeklinde yazılır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
------	--------	---------	-----------------

1	باصه رق	başarak	92b
2	اوله رق	olarak	95a
3	ديه رك	diyerek	95a
4	كیده رك	giderek	99a

b) **-inca, -ince**: Bu ek her zaman "نجه" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	جیقنجه	çıkınca	105b
2	اوترنجه	oturunca	28a
3	کلنجه	gelince	143b
4	کورنجه	görünce	59a

c) **-up, üp**: Bu ek her zaman "وب" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اولنوب	olunup	60b
2	بوصولنوب	poşalanup	60b
3	بیوب	yyüüp	60a
4	کوروب	görüp	60a

d) **-madan, -meden**: Bu ek her zaman "مدن" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اوينمدن	uyanmadan	189b
2	کورمدن	görmeden	86a
3	کورلمدن	körlemeden	93b

4.1.1.2. Çekim Ekleri

4.1.1.2.1. Hâl Ekleri

a) **Yükleme Hâli (-ı, i)**: Metinde yükleme hâli "ى" ile gösterilir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	انتظامى	intizâmı	5a

2	اسيرلرنى	esīrlerini	7a
3	ناموسنى	nāmūsunı	7b
4	كندويى	kendüyi	35b

b) **Yönelme Hâlî (-a, -e)**: Bu ek "هـ" şekliyle gösterilmiştir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	يره	yere	20a
2	دوه يه	deveye	19b
3	اشغه	aşağa	36a
4	طاشه	taşā	44b
5	يوه يه	yuvaya	49b

c) **Bulunma Hâlî (-da, de)**: Bu ekin metindeki imlası "ده" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صحرا ده	şahrāda	15b
2	يرده	yerde	16b
3	تعريفات ده	ta' rīfātda	76a
4	وقت ده	vaqitde	10a

d) **Ayrılma Hâlî (-dan, den)**: Bu ekin metindeki imlası "دن" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	يمورطه دن	yumurṭadan	22b
2	نسنه دن	nesneden	74a
3	منفعت دن	menfa' atden	34a
4	مبادرت دن	mübāderetden	70a

e) **İlgi Hâlî (-uñ, -üñ, -ñ, -iñ)**: Bu ek "ك-نك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	مرقومك	merḳūmuñ	50a
2	سوزك	sözüñ	26b

3	افندي نك	efendiniñ	26b
4	عصا نك	āṣāniñ	26a
5	عربلر ك	Arablarıñ	29b

f) Vâsıta Hâli (-la, le): Bu ek "له" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	مشقتله	meşakqatle	29b
2	قصد يله	qaşdıyla	28a
3	تشديد يله	teşdīdiyle	29a
4	نباتله	nebātle	32b

g) Eşitlik Hâli (-ca, -ce): Bu ek her zaman "جه" şekliyle yazılmıştır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قدرجه	qadarca	33b
2	مقدارجه	miqđārca	43b
3	وافرجه	vāfirce	9b

ğ) Aitlik Eki (ki): Bu ek her zaman "كه" şekliyle gösterilmiştir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ديديكى	didi ki	41a
2	التنده كى	altındaki	167b
3	اوستنده كى	üstündeki	167b

4.1.1.2.2. İyelik Ekleri: Bu ekler incelik-kalınlık sistemine tabi kalarak kişiye göre şu şekildedir "م-ن-ى/سى-مز-نك-لرى"

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	رغبتم	rağbetim	37a
2	اولاد كدن	evlādıñdan	45a
3	نالہ سى	nālesi	47b
4	اسمى	ismi	48a

5	امورمزه	umūrumuza	219a
6	حضور كزه	maḳtūluñuzun	23a
7	آقجه لرى	aḳçaları	28b

4.1.1.2.3. Bildirme Ekleri: Bu ekler incelik-kalınlık sistemine tabi kalarak kişiye göre şu şekildedir (م-سن-در-ز-سكز-لر)

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	غارى يم	gāriyım	6a
2	خيرلوسن	ḥayırılsun	9b
3	كمسه در	kimsedir	13a
4	كروه يز	gürühıyız	35b
5	نافعلر در	nāfi ^c lerdır	107a

4.1.1.2.4. Zaman Ekleri

a) **Geniş Zaman:** Bu zamanın ekleri kalınlık-incelik sistemine göre tabi kalırlar.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	ضحك ايدر م	zıḥk iderim	151a
2	يپارسن	yaparsın	130b
3	چيقارر	çıkarır	65a
4	محبت ايدر ز	muḥabbet ideriz	171b
5	فزع ايدر سكز	fez ^c idersiñiz	41a
6	باغلار لر	bağlarlar	63b

Ancak bazı kelimelerde her zaman "ur-ür" eki kullanılmaktadır.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	بلور لر	bilürler	20b
2	قالور	ḳalur	140a

b) **Şimdiki Zaman:** Bu zaman ekinin imlâsı her zaman "يور" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
------	--------	---------	-----------------

1	بولامپوروم	bulamıyorum	79b
2	بىنىورسن	biniyorsun	252b
3	طبخ اىندرە يور	ṭabḥ itdiriyor	9a
4	بىلمپوروز	bilmiyoruz	132b

c) **Görülen Geçmiş Zaman:** Bu zaman ekinin imlâsı her zaman "د" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	تعجب ايتدم	ta‘ accüb itdim	125a
2	اشارت ايتدك	işāret itdiñ	143b
3	براقدى	bıraḳdı	213a

d) **Anlatılan Geçmiş Zaman:** Bu zaman ekinin imlâsı her zaman "مش" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	حمالة الحطب اولمشسنز	ḥammāletü'l- ḥaṭab olmuşsuz	14a
2	بنا ايتمشسن	binā itmişsin	65a
3	ايجمشدر	içmişdir	8a

e) **Gelecek Zaman:** Bu zaman ekinin imlâsı incelik-kalınlık uyumuna göre "جق-جك" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	يرايه جقدر	yarayacaḳdır	17a
2	اوله جقدر	olacaḳdır	20b
3	ديجك	diyecek	16b
4	كلجك	gelecek	17a

f) **Emir Kipi**

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	صيانت ايله	şiyānet eyle	59b
2	رغبث ايلسون	rağbet eylesün	75a

3	حبس ايلسكز	habs eyleseñiz	67a
4	فراغت ايلسونلر	ferāgat eylesünler	15a

g) İstek Kipi

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	قتل ايده يم	katl ideyim	17a
2	قبول ايده سن	ķabūl idesin	110a
3	تاخير ايليه سز	te'ħīr eyleyesiz	104a
4	تزوج ايليه لر	tezevvūc eyleyeler	178b

ğ) Şart Kipi: Bu ekin imlâsı "سه-س" şeklindedir.

Sıra	Kelime	Okunuşu	Bulunduğu Varak
1	اصابت ايدرسم	işābet idersem	14a
2	احسان ايدارسك	iħsān iderseñ	13b
3	مساوى اولورلرسه	mūsāvī olurlarsa	214b
4	اوترسه	öterse	21a

Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl adlı eserde geçen eklerin yazımına bakıldığında bir tutarlık görülür. Metinde kalın ve ince seslerde hemen hemen tam bir imla birliği bulunması eserin günümüze yakın olmasıyla açıklanabilir. Bu nedenle eserdeki kelimelerin imlâ özellikleri Türk yazı dilinin tarihî gelişiminde XIX. yüzyılın durumunu göstermek açısından önemlidir.

4.2. Metnin Kuruluşunda İzlenen Yol:

- Metnin kuruluşunda esas aldığımız nüsha İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde 5599 numaralı nüshadır.
- Nüshanın varak numaraları, metin içinde 1b, 2a, 2b vd. şeklinde gösterilmiştir.

- Metinde geçen meseller hem Arap harfleriyle hem de okunuşlarıyla yazılıp her birine numara verilmiştir. Ayrıca bunların tercümelemleri yanında tespit edilebilmişse Türkçedeki atasözü veya deyim karşılıkları da verilmiştir.
- Arap harfleriyle yazılanlarda –Traditional Arabic- yazı fontu kullanılmıştır.
- Şerh bölümünde mesellere ait tüm sözcükler koyu yazılmıştır.
- Farsça kelimelerde bulunan "Vāv-ı ma'düle"ler, (ḥ̣āḥ) örneğinde olduğu gibi "ˆ" şeklinde yazılmıştır
- Farsça birleşik kelimeler, birbirinden "-" işaretiyle ayrılmıştır.
- Metinde geçen Arapça ve Farsça beyitler, ibareler, iktibaslar vb. transkripsiyon alfabesine aktarılıp eğik biçimde yazılmıştır. Ardından çevirileri dipnotta gösterilmiştir.
- Metinde geçen ayetler ve hadisler Arap alfabesiyle yazılıp Diyânet İşleri Başkanlığı mealine göre Türkçeye çevrilmiştir.
- Nüshada bulunan kelime ve cümle yanlışlıklarına müdahale edilmiş, dipnotta nüshadaki şekil gösterilmiştir. Tarafımızca eklenen kısımlar ise köşeli parantez içinde yazılmıştır.
- Metnin aktarımında klâsik transkripsiyon sistemi esas alınmış ve aşağıdaki transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

ا	A, a, E, e, Ā, ā	ر	R, r	ف	F, f
ا		ز	Z, z	ق	Q, q
ء		س	S, s	ك	K, k, ħ, G, g
ب	B, b	ش	Ş, ş	ل	L, l
ت	T, t	ص	Ş, ş	م	M, m
ث	Ş, ş				

		ض	Ž, ž/ Đđ	ن	N, n
ج	C, C				
		ط	Ṭ, ṭ	و	V, v/ ve, vü/ O,o/ Ö,ö/U,ü/U,u/ Ū,ū
ح	H, h				
		ظ	Z, z	ه	H, h/ a, e
خ					
	D, d	ع	‘	ي	Y,y/I,ı/İ,i/ Ī,ī
د					
	Z, z	غ	Ġ, ġ		
ذ					

4.3. Metin

[1a]

Terceme-i Mezmāminü'l-Emsāl

[2b]

³⁵³ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(*Feilâtün Mefâilün Feilün*)

Şafha-zîb-i niyâz olup hâme
Minnet-i haqqı kıldı sernâme

Hamd ol Allâh'a kim Odur maḥmūd
*Huve fî kulli ezmunin mevcūd*³⁵⁴

Şibh ü emşâlden müberrâdır
‘Ayb u noḳsândan mu‘arrâdır

Odur in‘âm-resân-ı bay u gedâ
Odur ikrâmi ḥalka bî-iḥşâ

Hem şîlât-ı şalât-ı bî-hemtâ
Ola rûḥ-ı ḥabîbine ihdâ

Ravzası reşk-i gülşen-i cennet
Ḥâkine ḳudsîyân çeker ḥasret

³⁵³ Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

³⁵⁴ O her zaman vardır.

Menşe 'i hilkat-i benī ādem
Sebeb-i āferīniş-i ālem
Nūr-ı haqđır vücūdı sertāpā
Yere düşmezdi sāyesi aşlā
Pādişāh-ı serīr-i sırr-ı ' azīm
Līma 'Allāh milketinde muqīm
Kaşr-ı iclāli kurb-ı Rabb-i cemīl
Hüsn-i vechi merām-ı zāt-ı celīl

[2a]

Zāhiri bātınnından a' lādır
Bātınnı zāhirinden esnādır
Hil' at-ārā-yı mesned-i levlāk
Nerdübān kaşr-ı kağrine eflāk
Kām-ı ' uqbī yanında emr-i yesīr
Devlet-i ' ālem oldu şey' -i haqđır
Akrab-i nūr-ı vahdet-i haqđır
Vāşıl-ı sırr-ı zāt-ı muţlakđır
Lā mekān zīb-i cāh-ı nezdīki
Kalb idgām idindi tefkīki
Nerdübān olsa da bu nüh eflāk
Kim ider kaşr-ı şānını idrāk
Oluna hem şükūfe-i teslīm
Bezm-i aşhāb u āline taqđīm
Her biri feyz-i Haqқа mazhardır
Hādi-i meslek-i peyemberdir
Ba' de zā pādişāh-ı zī-şāna
Ya' nī Maħmūd Hān-ı devrāna
Feth idüp kenz-i naqđ-i da' vātı
Eyle leb-rīz ceyb-i ebyātı
Tab' -ı şahānesi ola her dem
Bāğ-ı şihhatde gül gibi hurrem
İde iqbālini Hudā efvūn
Görüp a' dā-yı dīn ola maħzūn
' Ālemiñ ol veliyy-i ni' metidir
Bā' iş-i emn ü istirāhatidir
Maħlaşı sırrına odur mazhar
Kıldı āsūde ' alemi yek-ser

Neyyir-i āsumān-ı ŧevketdir
Āsumān-ı ŧükūh u haŧmetdir
Nev-nihāl-i hadā'ıķ-i iķbāl
Naħl-i pūr-berg ü bār-ı bāğ-ı celāl
Emr ü fermānıdır miŧāl-i każā
Getürür ' avdetinde būy-ı rızā
Her kime emri kim nüfūz bulur
Ser-fürü-bürde-i itā' at olur
Pençe-i kaħrınıñ yanında hemān
Gürbe vü mürveŧ kaalur ŧırān
Raħşınıñ pāyına olur rü-māl
Mıhr ü mäh-ı felek miŧāl-i ni' āl
Baħr-i re'fetde miŧl-i mürvārīd
Gevher-i zātıdır vahīd ü ferīd

[3b]

Sünbül-i nev-bahār-ı bāğ-ı ŧafā
Gül-i ŧad-berg-i gülsitān-ı vefā
Nūr-ı aħlāk-ı ħūbı cāmi' dir
Ferd-i küllī miŧālī lāmi' dir
Rūze-çīn-i sumātıdır ŧāhān
' Adliniñ kāse-līsi Nūŧirevān
Tīridir ŧem' a ŧu' le peykānı
Ol sebebden yanar ' adū cānı
Vaķt-i taħrīrde midād u kaķem
' Ūd u ' anber ile olur tev'em
Kaķre-i kilik-i gevherr āŧārı
Añdırır jāle-i çemenzārı
Yā meğerr ħüsn-i ħaķķ-ı ra' nāsı
Ĥaķķ-ı ' Oŧmānı eyledi nāsı
Zātı bir mihr-i ' ālem-ārādır
Rūy-ı dünyāya feyż-baħŧādır
Silk-i āl-i güzīn-i ' Oŧmāna
Nażm olunmadı böyle dūr-dāne
Bed nażar eylese bir ehl-i ŧürūr
Ya yeri gūr olur yāħud gözi kūr
Cebel-i Cūdi oldı çün cūdi
Feyziniñ irdi ' āleme sūdı
' Azudu'd-devle-i vücūd-ı kerem

Keffidir maḳsim-i nuḳūd-ı himem
Vechi ser-levha-i kitāb-ı cemāl
Zātı mecmū‘ a-i fūnūn-ı kemāl
Naḥl-i bī-berg ü bār kām-ı cihān
Ebr-i luṭfundan oldılar reyyān
Eyleyüp ‘ ayn-ı ‘ adlini cārī
Kıldı iḥmād nār-ı eṣrārı
Komadı ḥār-ı fitneden āṣār
Seyf-i ḳahr ile kesdi her ne ki var
Fātiḥi milket-i Beleḡrādīñ
Nāzımıdır ṣuḡūr-ı Baḡdādīñ
Vāris-i mesned-i ḥilāfetdir
Maḗhar-ı rütbe-i velāyetdir
Himmet ü ‘ avn-i Seyyidü’l-kevneyn
Kıldı ol ṣāḥı fātiḥü’l-ḥaremeyn
Cevr-i Vehhābiyāndan ehl-i Ḥicāz
Ḥaḗḗa el ḗaldurup iderdi niyāz
Ḥāricīler gürūhunı yek-ser
Tīḡ-i nuṣretle ḗırdı çün Ḥayder

[3a]

Eyledi rūḥ-ı Aḥmedi ḥoṣnūd
Yāveri oldı ḥāzret-i Ma‘ būd
Fātiḥ-i ṣānī oldıḡın be-hisāb
Sūre-i fetḥ ider anuñ iṣrāb
Nazra-i luṭfuna idüp ṣayān
Ehl-i ‘ irfānı kıldı hem ṣādān
İtdi erbāb-ı dāniṣe raḡbet
Buldı kālā-yı ma‘ rifet ḗıymet
Her biri bir eṣer idüp peydā
Kıldılar nām-ı pākine imlā
İtdi hem vālid-i hüner-pīrā
Metn-i *Ḥāmūsı* terceme ḥaḗḗā
Oldı çün kim ḗarīn-i ‘ izz-i ḥuḗūr
İtdi ṗab‘ ı iḗün irāde ṣudūr
Eyledi hem bu bende-i nā-kām
Ṣıḗḗat-i ṗab‘ ı ḗidmetinde ḗıyām
Ḥamdu lillāḥ olup ḗitāma resīd

Nef' i oldu bed' id çün hürşid
İştihâhât-ı pür-nükât-ı ' Arab
O kitâb içre mündericdir heb
Menşe' ü mağribi ile emsâl
O kitâb içre oldu mâl-â-mâl
Nef' i çokdur durûb-ı emsâliñ
Bildirir hâlini geçen hâlin
Pür- ' iber kışşalar beyân eyler
Hâl-i mâzîyi hep ' ayân eyler
Hişşe-i pür-fevâ'id ağz olunur
Çok ğarâyib hikâyeler bulunur
Meşele rağbet itdi ehl-i fuhûl
Çün şudûr itdi çok kelâm-ı Resûl
Meşelûñ sünnet oldu ta' bîri
Şafaĥât-ı derûna tahrîri
Niçe âyetleri berây-ı mişâl
Kıldı irâd ĥazret-i Mütê' âl
Meşeliñ nef' i çün hüveydâdır
Zür-bâzû-yı şî' r ü inşâdır
Şî' r ü inşâ anuñla muĥkem olur
Kime irâd olunsa mülzem olur
Üdebâniñ cemî' -i âşârı
Şu' arâ-yı kirâmiñ eş' arı
Hüb teşbîh ile müveşşâhdır
Serd-i emsâl ile muşarrahdır
[4b]
Lîk lâzımdır aşlını tefhîm
Mağribin daĥı eylemek terķîm
Niçe emsâlden kütüb buldum
Şafĥa-zîb-i tetebbu' ât oldum
Ĥayli emşâle âşinâ oldum
Menşe' ü mağribin daĥı buldum
Eyledüm müşkilâtını tahrîr
Hem lügât-ı ğarîbesin tefsîr
Soñra ma' nâların beyân itdim
Aşlını hem yazup ' ayân itdim
Bulunur ĥarf-i evvelinden hep

Arayup bulmasında çekme ta' ab

Yazdım irdikte çünkü pâyâne

Nâm-ı -nâmî-i şâh-ı devrâna

Olıcağ hâk-i pâyına mevşûl

Şıla-i rağbetin kıla meşmûl

Ol vetireyle i' tibâr bula

Şâhibi dağı iftihâr bula

Sâye-i re'fetinde Hâmid-i zâr

Ola dil-h'âh üzre neyl-i yesâr

[4a]

[5b]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ³⁵⁵

*El-ḥamdu'lillâhi'l-munezzehi 'ani'l-eşbâhi ve'l-emşâli, ve's-şalâtu 'alâ seyyidinâ Muḥammed ellezî huve mevridu't-tecellî ve'l-cemâli, ve 'alâ âlihi ve aşhâbihi ellezîne kama'û bi-durûbi's-seyfi uşûle eşcârî'd-dalâli ve ba'd, fel-neşra' bi-tevfîki'l-meliki'l-mute'âli ilâ mâ va'adnâ min şerhi mezâmîni'l-emşâli, fe-nekûlu.*³⁵⁶

(1) إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ لَسِحْرًا

(*İnne mine'l-beyâni le-sih ren*)³⁵⁷

Bu kelâm-ı hâkâyık-intizâmı ibtidâ Nebîyy-i ekrem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ḥazretleri tekellüm buyurdukları taşhîh-kerde-i aşhâb-ı rivâyetdir ve râvîsi imâm 'Alî kerremallâhu vechehu ḥazretleridir. Kelâm-ı Nebîde vâқи' **sihr** kelimesi, sîniñ kesriyledir, bâtlı şüret-i ḥağda izhâr eylemek ma'nâsınadır. **Beyân** 'ayân vezninde zekâ ve fiḥnata muḥârin bir ma'nâ ve maḥşûdı ifşâh u izhâr eylemek [5b] ma'nâsınadır.

³⁵⁵ Rahmân ve Rahîm olan Allâh'ın adıyla.

³⁵⁶ Benzer ve emsalden uzak olan yüce Allâh'a hamd olsun. Hakikat ve güzelliğın kaynağı olan efendimiz Muhammed'e, dalalet ağaçlarının köklerini kılıç vuruşlarıyla kaldıran ailesi ve arkadaşlarına salat ve selam olsun. Yüce Melik'in tevfiğiyle söz ettiğimiz gibi mesellerin mazmunlarını şerh etmeye başlayalım. İşte diyoruz ki:

³⁵⁷ Beyan (güzel konuşma)dan bir kısmı mutlaka bir sihirdir.

Ma' nā-yı meşel: Ba' zı beyān 'amel-i sihr gibi 'amel ider dimerdir. Ma' lūm ola ki sihr üç gūnedir; biri maḥz-ı ḥidā' u taḥayyülâtdır ki ḥaḳīkati yoḳdur, Şu'bede ve göz baḳcılık ta' bīr olunur, ḥiffet-i yed ve sūr'at-i 'amelden neş'et ider. İkinci şeyāḫine taḳarrüb sebebiyle ba' zı mertebe mu'āvenetlerini isticlābla olur. Üçüncü irtikāb-ı küfr ile efsūn iderek şuver ü tabāyi' i gūyā ki taḡyīr iderler. Meselā ba' zı ādemi ḥimār iderler ki bu daḡı gerçi mü'eşşirdir, lākin ḥaḳīkati yoḳdur. Meshūr olan ādem kendini ḥimār oldum ḳiyāsıyla eşekcesine şīve ider. Her ḥālde sihrin vukū' ı vardır. Nite ki mu' avvizeteyn ol bābda nāzil olmuşdur. Ve işbu sihr māddesinden ba' zen ḥüsn ü leḫāfeti taşavvur olunur, ḳavl-i mezkūrda olduḡı gibi. Bu meşel istiḥsān-ı kelām ve īrād-ı ḥüccet-i bāliḡe ma' rezinde ḍarb olunur.

(2) إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ

(*İnnemā meşelu'l-celisi's-şālihi ve celisi's-su' i ke-ḥāmili'l-miski ve nāfihi'l-kīri*)³⁵⁸

Muḥaḳḳıḳ Meydānī rahmetullāhi 'aleyhi didi ki: Bu kelām-ı mu' ciz-beyānı Ebū Mansūr bin Ebī Bekri'l-Cevzī³⁵⁹ baña iḥbār eyledi, ve ol daḡı didi ki: Ebu'l-Ḥasan 'Abdullāh bin İbrāhīm Ebū Tāhir Muḥammed bin Ḥasan baña iḥbār idüp didi ki: *Ḥaddeşenā Ebū'l-Buḫturī, ḥaddeşenā Ebū Usāme, ḥaddeşenā Yezīd 'an Ebī Burde 'an Ebī Mūsā raḍiyallāhu 'anhu, ḳāle resūlullāhu ṣallallāhu 'aleyhi ve sellem:*" إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَجَلِيسِ السُّوءِ كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكَبِيرِ³⁶⁰. [6b] Ya' nī celis-i şāliḫ ile celis-i ḫāliḫin şibh ü mānendi yāḡud şıfatı, ḥāmil-i misk ile nāfiḫ-i kīr gibidir dimerdir. Ḥāmil-i misk olan kimse muḳārenet ü mücāleset olunduḡda yā 'indinde olan miskden saña i'tā ider yāḡud iştirā idersin veyāḡud rāyiḫa-i ḫayyibe istişmām idersin. **Nāfiḫ-i kīr** olan kimseye muḳārenet olunduḡda ki demürce körüḡi çeken kimsedir, muḫrac olan ḳıḡılcımı ya üzerini iḫrāḳ ider, yāḡud müntefiḫ olduḡda rāyiḫa-i kerīhe istişmām idersin.

(3) إِذَا دَخَلْتَ أَرْضَ الْخُصَيْبِ فَهَرُول

(*İzā daḫalte arḍa'l-ḫuşaybi fe-hervil*)³⁶¹

³⁵⁸ Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneği miski taşıyanla körük çekenin örneği gibidir.

³⁵⁹ Bu nüshada cudi yazılmaktadır.

³⁶⁰ Ebū Buḫturī, Ebū Ūsāme, Ebū Yezīd Ebū Burde ve Ebū Mūsā'dan rivayet ettiklerine göre peygamberimiz buyurdu ki: Şüphesiz iyi ve kötü arkadaşın örneği miski taşıyanla körük çekenin örneği gibidir.

³⁶¹ Husayb diyârına girdiḡinde hemen koş!

Daḥalte māzī-i muḥātabdır. *Huṣayb* zübeyr vezninde Yemen’de bir mevzi’dir, nisvānları hüsn ü cemālda eṭrāf-ı bilāda fā’iḳalardır. Binā’en ‘aleyh beyne’z-zurefā kelām-ı mezbūr meşel olmuştur. *Hervil* emr-i ḥāzırdır, maşdarı hervele kelimesidir ki daḥraca vezninde segirtmek ile yürime beyninde olan yürimedir ki yelmek ta’bīr olunur. Ma’ nā-yı meşel: Huṣayb ḳazasına duḥūl itdükde hemān şitāb-ı tāmla hervele iderek meşy idüp bir ṭarafa ḥurūca baḳ ki nisvānlarıñ giriftār-ı saḥt-gīr cemālleri olmayasın dimekdir.

(4) أَنَا حَجِيرُهَا الْمُؤَوَّبُ وَعُدَيْقُهَا الْمُرَجَّبُ

(*Ene ḥuceyruha'l-mu ’evveb ve ’uzeyḳuha'l-muraccebu*)³⁶²

Huceyr hücreniñ muşaḡḡarıdır ki burada maḡāra murāddır. *Mü ’evveb* mu’azzam vezninde ḳarpuzun depesi dilimi ve yaḳa oyuntısı gibi, be-gāyet degirmi ve müdevver ḳaṭ’ olunan şey’e dinür. ‘*Uzeyḳ* [6a] ‘azḳuñ muşaḡḡarıdır ki ḥurmā şalkımınıñ çöpüne dinür. *Murecceb* ism-i mef’üldür, maşdarı tercīb kelimesidir ki ḥurmā ağacınıñ meyvesi firāvān olmaḡla dal basılıp kırılmasun için altına destek ṭarzında sed ve seki binā eylemek ma’nasınadır. Ma’ nā-yı meşel: Ben anlarıñ müdevver naḳb olunmuş ḡāriyım ki baña ilticā iderler ve ḥurmāsi çok dahıyım ki benden ictināb iderler dimekdür. Meşel-i mezbūr *enā cüzeylühe'l-muḥakkek ve ’uzeyḳuha'l-muracceb* ‘unvāniyla da menḳüldür. Buña göre *cüzeyl* lafzı cizl kelimesiniñ muşaḡḡarıdır ki cīmin kesriyledir şol ṭomruk gibi ḳalın ağaca dinür ki deve aḡılına dikerler, deve aña sürünüp ḳaşınmaḡ için. *Muḥakkek* taḥkīkden ism-i mef’üldür, muḥakkekün bih ma’nasına. Buña göre ma’ nā-yı meşel: Ben anlarıñ gelüp ḳaşınup kesb-i rāḥat idecek tayaḡı ve intifā’ idecek budaḡıyım derdleri olduḡda gelüp bañā mürāca’at iderler ve re’y ü tedbīr ü i’ānetimle şifā-yı şadr ḥāşıl iderler dimekdir. Meşel-i mezbūrı Yevm-i Saḳīfede Beni Sā’ide Hubāb bin Münzir meşveret eṣnāsında kendi re’y ü tedbīrini tercīhle ‘irriflik ma’rezinde irād eylemişdir.

(5) إِنَّكَ لَا تَدْرِي عَلَامَ يُنْزَأُ هَرْمُكَ

(*İnneke lā-tedrī ’alāme yunze ’u heremuke*)³⁶³

Lā-tedrī kelimesi müstaḳbel-i menfī-yi muḥātabdır, maşdarı dirāyet kelimesidir ki dālīñ kesriyle bilmek ma’nasınadır. ‘*Alāme* kelimesinde mīm mā’-i istifhāmiyyeden [7b]

³⁶² Ben yuvarlak maḡarayım ve çok dallı hurma ağacıyım. Türkçedeki karşılığı: Sen bilirsin bir, iki; ben bilirim oniki. Yazıcı, *age*, s. 202.

³⁶³ Senin yaşlılığında nefsin ve aklının neye düşkün olacağını bilemezsin. Türkçedeki karşılığı: Sap yiyor saman çıkarıyor. / aḡzından çıkan kulaḡı işitmez. Yazıcı, *age*, s. 54.

muḥaffefdir. *Yünze 'ü* kelimesi müstaḳbel-i mechüldür, maşdarı nez' lafzıdır ki nūnuñ fethi ve zānuñ sükūnuyladır, bir nesneye pek ḥarīş ve düşkün olmaḳ ma' nasınadır. **Herem** kerem vezninde nefis ve ' aḳl ma' nasınadır. Hāşıl-ı ma' nā: Behey yādigār! Nefs ü ' aḳlñ ne şey'e mā'il ve ne şīveye ḥarīş u mütehālik olup ve olacağını sen de bilmiyorsun, ṭarīka-yi vāhıde üzre şābit olmayup bülbül gibi daldan dala ḳonup naḳş-ı bûḳalemün-şıfat rengden renge girmekdesin dimekdir. Bu meşel bir kimse fi'l-aşl bir ḥaşlet üzre olup andan televvün ü taḥavvül eyledikde aña ta' rız ṭarīḳıyla kendi nefsiñe ḥiṭāben irād olunur. Meydāniniñ *Mecma' u'l-Emşāle*de beyānına göre bir kimse pīr ve sāl-ḥorde olup ' ateh ' arūzasıyla kendiden şudur ve gürbe vaz' u ḥareket ve herze vü hezeyān kelimeler şudür itdikde ḍarb olunur.

(6) إِنَّهُ لَتَدِبُّ عَقَارِيهُ

(*İnneh le-tedubbu ' aḳāribehu*)³⁶⁴

Tedibbū muzāri' dir, maşdarı deb ve debīb kelimeleridir ki dālñ fethiyle sirāyet ma' nāsınadır. '**Aḳārib** ' aḳrebiñ cem' idir ki nemāyim ma' nāsına müsta' meldir, mücib-i renc ü āzār oldığıçün. Ve **nemāyim** nemīmeniñ cem' idir ki ḳoḡ ta' bīr olunur. Ma' nā-yı meşel: Ḳoḡıcılıḳla nāsñ ' irz u nāmūsunu hetk ü şikest ider dimekdir. Ve aḳvāl-ı ' Arabdandır ki " ³⁶⁵دَبَّتْ عَقَارِثُ فُلَانٍ" dirler, *seret nemā'imuhu ve ezāhu*³⁶⁶ ma' nāsına, ya' nī ḳoḡıcılıḡı sebebiyle şūrīş ü fesādı miyāne-i nāse sirāyet eyledi diyecek yerde. [7a] " ³⁶⁷أَكْذَبَ مَنْ دَبَّ وَدَرَجَ" dirler, ya' nī fülān kimse diri olup rüy-ı zemīnde yürüyen ve fevt olup maḳbūr u münḳabız olan nāsdan ziyāde kāzibdir ölüde diride kendi gibi kāzib yoḡdur diyecek yerde söylenir.

(7) إِنَّ الْمَنَاقِحَ خَيْرُهَا الْأَبْكَارُ

(*İnne'l-menākih e ḥayruha'l-ebkāru*)³⁶⁸

Menākih maḳābiḥ vezninde nisvāna itlāḳ olunur. Bi'l-ḳuvvet yāḥud menkūḥ oldukları ḥasebiyle. Ma' nāyı meşel zāhirdir.

³⁶⁴ Şüphesiz onun akrepleri yayılmıştır.

³⁶⁵ Birinin akrepleri yayılmıştır.

³⁶⁶ Onun iftira ve eziyetleri yayılmıştır.

³⁶⁷ Hem hayatta olanlar hem de ölüler arasında en yalancıdır.

³⁶⁸ Kadınların en iyisi bakire olanlardır. Türkçedeki karşılığı: Tarlayı düz, kadını kız al! Yazıcı, **age**, s. 96.

(8) أَنَا مِنْهُ فَالِجُ بْنُ خَلَاوَةَ

(*Enā mihu Fālicü bin Ḥalāvete*)³⁶⁹

Fālic bin Ḥalāve ‘Arabdan bir kimsedir ki meşel-i mezbūruñ menşe’idir. Beyne’l-‘Arab Yevmü’r-Raḡam ile müte‘ārif olan Yevm-i Melḡamede Enīs-nām ser-gerde esīrlerini katl iderken mezbūr Fālice "Sen daḡı Enīse mu‘āvenet eylemez misin" didiklerinde "*Enā berī’un minhu*"³⁷⁰ dimekle min ba‘d bir māddeden teberrī iden kimse "*Enā mihü Fālicü bin Ḥalāvete*" demek meşel olmuşdur.

(9) إِنْ لِلَّهِ جُنُودًا مِنْهَا الْعَسَلُ

(*İnne li’llāhi cunūden mihe’l-‘aselü*)³⁷¹

Cünūd cünd lafzınıñ cem‘idir, **cünd** cīmiñ zammı ve nūnuñ sükūnuyla ‘askere ve bir ādemiñ a‘vān u enşārına dinür ki hizb ve ceyš gibi ism-i cem‘dir. Aşlı budur ki Eşter Naḡa‘ī raḡıyallāhu ‘anhu ki şüc‘ān-ı aşḡābdan ve emīrū’l-mü’minīn İmām bi’l-ḡaḡ ‘Alīyyü’l-Murtażā kerremallāhu vechehu ḡazretleri tarafından olup Şıffīn vaḡ‘asında Şāmīleri be-ḡāyet tażyīḡ ve şīrāze-i cem‘iyyetlerin temzīḡ derecesine gelmiş idi. Nāḡehān ‘asel-i zehr-nāk tenāvül eylemekle ‘āzīm-i ḡülşen-serāy-ı cinān olmaḡın Mu‘āviye ḡaḡḡ-ı müşārūn ileyhde kelām-ı mezbūrī irād eyledi.

[8b]

(10) إِنَّهُ لَيَكْسِرُ عَلَيْكَ أَرْحَاطَ النَّبْلِ

(*İnnehu leyeksiru ‘alyeke ar‘āza’n-nebḡ*)³⁷²

Ar‘āz ru‘z kelimesinin cem‘idir ki rāniñ zammıyla oḡuñ temren girecek yerine dinür ki anuñ üstüne siñir şarılr. **Yeksir** ikinci bābdan müstaḡbel-i ma‘lūmdur. **Nebḡ** ḡabl vezninde oḡlara dinür, siḡām ma‘nasına. Bu meşel gitdikçe ḡazabı müşted olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur. Aşlı budur ki bir nesne zımnında ḡazabnāk olan kimse oturup elindeki oḡ ile yeri dürtüp ḡarşdırarak oḡun ru‘zını şikest ider, yāḡud aḡızda olan dişleriñ kökleri oḡ temrenleriniñ medḡhellerine teşbīḡ olunmaḡla fülān kimse saña ḡışm u ḡazabdan nāşī dişlerini birbirine sürüp ḡıcırdadır dimekdir ki ḡālet-i mezbūr kemāl-i

³⁶⁹ Ben ondan Fālic bin Halave gibi uzaḡım (yani ben onu tanımıyorum). Türkçedeki karşılığı: Gönülsüz köpek koyuna hayretmez. Yazıcı, **age**, s. 90

³⁷⁰ Ben ondan uzaḡım.

³⁷¹ Allah'ın pek çok askerleri vardır, bal da onlardandır. Türkçe karşılığı: Dünya bu, kim kazana, kim yiye. Yazıcı, **age**, s. 99.

³⁷² Senin üzerine okların temrenini kırar. Türkçedeki karşılığı: Öfkesinden ateş püskürüyor. Yazıcı, **age**, 177.

ğayz u ğazab eſeri olmaĝla maħall-i merķūmda īrād olunur. *Ve fī-meſelin āħer, " مَا قَدَرْتُ عَلَى كَذَا حَتَّى تَعَطَّفْتُ عَلَيَّ أَرْعَاطُ النَّبِيلِ* 373, *ya' nī*: Fūlān maṭlaba bu ķadar sa'y eyledim taħſīline ķādir olmadım ğatta ar'āz-ı nibāl baña eĝilüp mun'atıf oldu ki murād ifrāĝ-ı esbāb idince ķadar sa'yimi ſarf eyledim dimekdir.

(11) إِنَّ الْعَصَا قُرِعَتْ لِذِي الْحُلْمِ

(*İnne'l-‘aşā ķuri‘at lizi'l-ħulmi*)³⁷⁴

Ķuri‘at ķar‘ kelimesinden ki degnekle urmaķ ma‘nāsınadır, māzīdir. **Ĥulm** ħā’ın zammı ve lāmıñ sūkūnuyla ‘aķl ve rüşd ma‘nāsınadır, eñ evvel ķar‘-ı ‘aşā olunan kimsede ya‘nī meſel-i mezbūruñ menşe’inde iħtilāf olunmuſdur. Ba‘zılar ‘Āmir bini’đ-Đarb ve ba‘zılar Ķays bin ‘Ĥālīd [8a] ve ba‘zılar ‘Amr bin Cum‘a ve ba‘zılar ‘Amr bin Mālīk didiler. *Terceme-i Ķāmūsda* ‘Āmir müreccaħdır. Merķūm be-ĝāyet pīr yāħud mu‘ammerīnden olmaĝla üç yüz yaſına vardıkda kendi re’yine i‘tinā vü i‘timādı olmamaĝla oĝullarına tenbīh eyledi ki meſāliħ-i nāsı temſiyet vaķtinde eger kelāmım üslüb-i nızāmdan çıkup beyhūde ve semt-i ħilāfa munſarīf olursa ‘aşā ile iſbu dīvārda yāħud yerde olan ķalkanı ķar‘ idüp beni āĝāħ idesiz. Meſel-i mezbūr ehl-i ‘aķl u rüşd olan ādem ednā tenbīh ile mütenebbih olur diyecek yerde đarb olunur.

(12) إِنَّهُ لَشَرَّابٌ بِأَنْفَعِ

(*İnnehu leſerrābun bi-anķu‘i*)³⁷⁵

Şerrāb kezzāb vezninde keſīrū’ſ-ſürb ādeme dinür. **Anķu‘** eflus vezninde naķ‘ kelimesiniñ cem‘idir ki ſu irkiken maħallere dinür. Ma‘nā-yı meſel: Çok yeriñ ſuyunu içmiſdir dimekdir. Bu meſel bi’d-defa‘āt umūr u aħvāl tecrübe itmiſdir diyecek yerde đarb olunur, zirā eṭrāfiyla beyābānı bilen delīl ne semtde öylece ſu birikilmiſ ise ṭarīķına sūhūlet ve ğazāķatla sülūk idüp vāſıl olur.

(13) إِنَّكَ خَيْرٌ مِنْ تَفَارِيقِ الْعَصَا

(*İnneke ğayrun min tefāriķi'l-‘aşā*)³⁷⁶

³⁷³ Okların temrenleri bana ſefkat edinceye kadar bu iſte çok zorlandım.

³⁷⁴ Asā (baston) akıllı kimse için vuruldu. Türkçedeki karſılıĝı: Arife bir iſāret yeter. Yazıcı, **age**, s. 185.

³⁷⁵ O yer mutlaka birikensuyu içmiſtir. Türkçedeki karſılıĝı: Akıl, tecrübe ile kemal bulur. Yazıcı, **age**, s.189.

³⁷⁶ ſüphanesiz sen parçalanmıſ deĝnekten daha hayırlısın. Türkçedeki karſılıĝı: Kırk fırın ekmek yemesi lazım/ gün görmüş geçirmiſ.

Tefārīku'l-‘aşā degnek ve oduñ pārelerine dinür. Bu meşeli A‘ rābīden Ğuneyye-nām ‘avrat ibtidā kendi oğluna hıṭāb eylemişdir. Aşlı budur ki mezbūreniñ bir oğlu var idi, şevke-i şikā‘ i gibi be-ğāyet bünyesi za‘īf ü naḥīf olup lākin ziyādesiyle bed-ḥūy ve bed-meşreb [9b] ve dā‘imen hem-ḥālī olan civānlarıyla uğraşup ḥulāşa, āfet gibi bir ma‘nā idi. Bir gün ‘ale'l-‘āde bir delūkanluya şer-gīr olup üzerine oğ yılanı gibi hücūm eyledikde ol daḥı bir ḍarbla kendini ḥāksār eyledikten soñra tutup enfini ḳat‘ eylemekle vālidesi diyetini aḥz eyledi. Fi’l-aşl mübtelā-yı faḳr u fāḳa iken diyet-i merḳūme ḥālīne imdād idüp bir miḳdārca ruṭubete dest-res oldu. Ba‘de müddetin yine birine şer-gīr olmağla ol daḥı aḥz ve ḳulağınḳı ḳat‘ eyledi. Yine vālidesi diyetini aḥz eyledi. Bir günde birisi ṭudağınḳı ḳat‘ eylemekle anuñ daḥı diyetini alup ḥulāşa oğlunuñ gūyā ki dirhem dirhem etini şatmağla vāfirce māla nā‘il olup oğluna medḥ ü şenā ma‘rezinde kelām-ı merḳūmı irād eyledi. Ya‘nī: Ey oğlum! Sen ‘aşā pārelerinden ziyāde ḥayırlusun. Zirā ‘aşā ḳat‘ olunduḳda kelbiñ boyununa ḥalṭa olur ve çivi ve ḳazıḳ olur ve çuvāl kulpuna geçirecek aḡaç olur ve anuñ başına aḡırşak gibi bir nesne geçirilse beserek deve burunsalıḳı olur ve nāḳanıñ memesine bağlayıcaḳ aḡaç olur ve eger ‘aşā şecerden güvendir şeklinde ḳat‘ olunursa her şakḳı bir kemān-girih olur ve şuḳḳaları tefrīḳ olunursa oḳ olur ve ol oḳlar tefrīḳ olunduḳda ḥizā ya‘nī [9a] eṭfāl mel‘abesi olan ḥurde oḳlar olur, ba‘dehu dip çivisi olur, ba‘dehu iplik egirecek olur, ba‘dehu kırık çanak kenedleri olur ki kenedci andan enseb kenedleyecek nesne bulamaz.

(14) إِنَّ الشَّقِيَّ وَاْفِدُ الْبَرَاحِمِ

(*Inne’s-şakīyye vāfidu’l-Barācimi*)³⁷⁷

Vāfid vāhid vezninde bir maşlahat için ḳavmi tarafından emīr ve sulṭāna gelen ādeme dinür. *Barācim* Ḥanzalatu bin Mālik bin Temīm evlādından bir ḳavm ismidir. Meşeli mezbūr aşlı budur ki ‘Amr bin Hind-nām emīriñ Benū Dārem bin Mālik bin Ḥanzala’dan bir kimse birāderini ḳatl eylemekle ‘Amr anlardan yüz nefer kimseyi iḥrāk bi’n-nār eylemek bābında yemīn eylemekle ṭoḳsan ṭoḳuz neferine dest-res olup iḥrāk eyledi. Bir gün Barācim didikleri ḳavm-i mezbūrdan bir kimse ol semtden güzerān iderken ‘Amr ol ḥulālde yine birisini iḥrāk ider olmağla mezbūruñ meşammına et rāyihası gelmegin "Emīr büryān ṭabḥ itdiriyor, şundan biz daḥı ḥişşe-yāb-ı tenāvül olalım." diyerek varduḳda, ‘Amr ol şaḥşdan nām u şānını su’āl eylemekle mezbūr daḥı

³⁷⁷ Şakī olan kimse Berācim’in temsilcisidir. Türkçedeki karşılığı: Deveyi yardan (uçurumdan) uçuran bir tutam ottur/ keçiyi yardan uçuran bir tutam ottur/ ava giden avlanır. Yazıcı, *age*, s.211.

Barācimden oldığımı ifāde eyledikde hemān aḥz u giriftār ve ihrāk bi'n-nār eyledi ve yüz neferi anuñla tekmīl eyledi. Meşel-i mezbūr kemāl-i mertebe hırşından kendi nefsini mehlekeye düşüren kimse ḥaḳkında ḍarb olunur.

(15) أَنَا مِنْهُ كَحَاقِنِ الْإِهَالَةِ

(Enā minhu ke-ḥāqini'l-ihāleti)³⁷⁸

Hāqin ḳāfiñ kesriyle ṭuluma süd çeken kimseye dinür. **İhāle** hemzeniñ kesriyle iç yağına dinür. [10b] Bu meşel ben o ḥuşuşda üstāz u ḥāzıqım diyecek yerde ḍarb olunur. Zirā ṭulumuñ yağını ṭuluma çeken kimse geregi gibi şogudığımı teyaḳḳun eylemedikçe çekmez, zirā issi olursa muḥterik olur.

(16) إِلَّا دِهٍ فَلَا دِهٍ

(İllā dehin felā dehin)³⁷⁹

Dehin dehin kelimesi dāllarıñ fethi ve hā'larıñ kesriyle bir lügatdir ki bu mādde şimdi olmazsa min ba'd olmaz dimekdir. Kütüb-i emşalde beyān olundığı üzre burada **dehin** kelimesi lafz-ı Fārīsīdir. Dālīñ fethi ve kesriyle lügatdir 'aṭā ma' nāsınadır, kezālike ḍarb ma' nāsına da gelir. Ve dālīñ fethiyle emr-i ma' ruf ve nehy-i münker ma' nāsına da gelir. 'Arab aḥz u isti'māl eylediler 'aṭā ma' nāsına oldığı şüretde bu ādemiñ yāḥud bu nesneniñ lāyık u müsteḥaḳḳını virmezseñ bir daḥı bulup viremezsin dimekdir. Ve ḍarb ma' nāsına oldığı şüretde eger bu def'a bunı ḍarb eylemezseñ bir daḥı idemezsin dimekdir. Ve emr-i ma' ruf ma' nāsında daḥı bu günedir. Ve **illā** kelimesiniñ aşlı **in lā** idi. Bu ḥaḳır dir ki bunda Fārīsīye ḥaml ü tekellüfe hiç ḥācet yokdur zann olunur, zirā dehī kelimesi ki zekī veznindedir, dehā māddesinden vaşıfdır. Terkīb-i mezbūr *in lem tekūn dehīyyen fī hāzihī'l-māddeti evi's-sā'ati felā tekūnu ebdā*³⁸⁰ sebkindedir. **Ya'nī** bu ḥuşuşda yāḥud bu sā'atde rüşd ü fiṭnatla dāhiyāne ḥareket eylemezsen bir daḥı mecāl bulamazsın dimekdir ve ḳıyāmete ḳadar dühātdan ma' dūd olamazsın dimekdir. Ve dehī kelimesinde emşalde cārī olan taḥfif cārī olmuş olur. [10a] Meşel-i mezbūr bu vaḳitte el viren fırsatı ḡanīmet bilmezsen bundan şoñra zafer-yāb olamazsın diyecek mevḳi' de irād olunur.

(17) إِلَّا حَظِيَّةٌ فَلَا أُبَيَّةٌ

³⁷⁸ Ben bu konuda tuluma süt çeken gibi ustayım. Türkçedeki karşılığı: İşinin adamı. Yazıcı, **age**, s. 225.

³⁷⁹ Bu iş şimdi yapılmazsa daha sonra yapılmaz.

³⁸⁰ Eğer şimdi bu konuda kurnaz olmazsan gelecekte hiç olmayacaksın.

(*İllā ḥaziyyeten felā eliyyeten*)³⁸¹

Haziyye meziyye vezninde zevci yanında qadr u i‘tibārı olan ḥātūna dinür. **Eliyye** beliyye vezninde muqaşşıraya dinür. Terkīb-i mezbūr *in lā ekūnu ḥaziyyeten felā ekūnū eliyyeten*³⁸² taqdīrindedir. ya‘nī el-ḥāletü hāzīhi qadr u i‘tibār şāhibi degil isem qadr u i‘tibār bulmaq talebinde aşlā fütūr u taqsīr eylemeyüp buluncaya dek sa‘y u himmet iderim dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse bir ḥātūn tezevvüc eyleyüp ve ol ḥātūn kendisine lāzım ü lāyık ve ezvāc yanında mūcib-i qadr u ḥürmet olacaq umūr u ḥidemātda aşlā tehāvün ve taqsīrātı yoğ iken zevci ‘indinde bī-‘izzet olmağla bir gün zevcine kelām-ı mezbūrı irād eyledi ki *in lā tekūn ‘indeke ḥaziyyeteun fe-enā lā eliyyetun* sebkinde olur. Ve *Mecma‘u’l-Emsāle ḥaziyyet ve eliyyet* kelimelerini naşbla zabt eylemekle *in lā ekūn ḥaziyyeten ‘indeke felā ekun eliyyeten* taqdīrindedir. Meşel-i mezbūr ḥalkdan ğaraż ve maṭlūba nā‘il olmaq içün müdārāt ve ḥüsn-i mu‘āmele eylemek bābında darb olunur.

(18) **أَبِي يَغْزُو وَأُمِّي تُحَدِّثُ**

(**Ebī yağzū ve ummī tuḥaddiṣu**)³⁸³

Aşlı budur ki bir kimse ğazāya gidüp ba‘dehu qavmine ric‘at eyledikde aḥvāl-i muḥārebeden su‘āl eylediler. Ol kimse fetḥ-i dehān eylemeksizin ḥātūnı olan yādigār fülān qavm u ‘aşāyirden şu qadar kimse katlı u helāk ve fülān qabile münhezim ve fülān kimse mecrūḥ oldı diyü gūyā kendi bulunmuş gibi ḥaber virdükde [11b] oğlı ta‘accüb-künān olarak kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya‘nī: Pederim ğazāya gidüp muḥārebe eyler ve vālidem aḥvāl-i muḥārebeden ḥaber virür dimekdir. Meşel-i mezbūr ğayrı kimseniñ işledigi hüneri kendi işlemiş gibi ḥikāyet iden kimse ḥaqqında darb olunur.

(19) **إِذَا ارْجَحَنَّ شَاصِيًا فَارْفَعْ يَدَا**

(**İze‘r-ceḥanne şāşiyen ferfa‘ yedā**)³⁸⁴

İrceḥanne māzīdir, maşdarı *irciḥnān* kelimesidir ki *iḳşī‘rār* vezninde bir nesne birden düşmek ma‘nāsınadır, ve bir tarafa meyl idüp ağmaq ma‘nāsınadır. **Şāşī** ism-i fā‘ ildir, maşdarı *şuşuv* kelimesidir ki ‘*uluv* vezninde qırba gereği gibi ṭolmağla bacakları yukarı

³⁸¹ Şansım olmasa da kusurlu asla olmam. Türkçedeki karşılığı: İyilik yap denize at, balık bilmezse Hâlık bilir. Yazıcı, **age**, s. 233.

³⁸² Şansım olmasa da kusurlu asla olmam.

³⁸³ Babam savaşı, annem ise anlatır.

³⁸⁴ Atın yere düşerse onun elinden tut.

kalçmak ma' nāsınadır. *İrfa'* emr-i hāzırdır. Ma' nā-yı meşel: Düşmen feresinden ayakları mürtefi' oldığı hâlde zemîne düşdükte aña ta' arruż idüp helāk kaydında olma, belki elinden tutup çaldır dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ düşmenine bir muşbet irişüp çor u haçır olsa her ne çadar ' adū ise de cürmini ' afv eyle diyecek yerde çarb olunur. Bu kelāma münāsib işbu beyt-i Fārisi ne güzel inşād olunmuşdur:

*Ez-seg-i gīrende eymen mī-şevēd herkes nişest
Her ki ber-üftāde gīred saht ez-seg kemterest*³⁸⁵

(20) *إِيَّاكَ وَخَضْرَاءَ الدَّمَنِ*

(İyyake ve çadrā 'u'd-dimeni)³⁸⁶

Dimen dālîñ kesri ve mīmiñ fethiyle süpüründilige dinür, mezbele ma' nāsına. **Çadrā 'u'd-dimen** süpüründilik filizi dimekdir, fūrū-māye nesebden neş'et [11a] eylemiş güzel ' avratdan kināyedir ki taçzır buyurulmuşdur. *Nihāye-i İbn Esīrde* çavl-i mezkūrî çadīs-i şerīf olarak rivāyet eylemişdir. Ve *Çadrā 'u'd-dimen* çävlinde vāv çarfı bir fi' l-i muçaddere bir fi' l-i muçadderi ' atf içündür. *Açuşşukum bi-nuşhī ve uçazzirüküm çazrā 'a'd-dimen*³⁸⁷ sebkindedir, ya' nī: Ey şāf-dil! Aşlı fāsıd olup şüreten çüsn ü cemāl şāhibi olan kimseye firīfte olmayasın dimekdir. Bu kelām çasīsü' l-aşl olup çāhiren çüsn ü nümāyişi olan kimseden ihtirāz lāzımdır diyecek yerde çarb olunur.

(21) *أَنَا دُونَ هَذَا وَفَوْقَ مَا فِي نَفْسِكَ*

(*Enā dūne hāzā ve fevçe mā fi nefsike*)³⁸⁸

Aşlı budur ki bir gün bir münāfık çazret-i İmām ' Alī kerremallāhu veçehu çazretlerine gelüp derūnı birūnuna nā-muvāfık olarak itnāb-ı medç ü şenā eyledikte imām-ı müşārūn ileyh çazretleri kelām-ı mezbūrî irād eyledi. Ya' nī: Ben seniñ çāhiren tekellüm eylediğini medç ü şenā ile muttaşıf degil isem de derūn-i mefsedet-meşçūnuñda muçmer olan çalātđan a' lā ve berterim dimekdir. Bu kelām-ı çāhiri bāçınına nā-muvāfık münāfık çaççında irād olunur.

(22) *أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي*

³⁸⁵ Herkes oturunca yakalayıcı köpekten güvende olur, çaresizlere zulmeden kimse köpekten daha değersizdir.

³⁸⁶ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

³⁸⁷ Size öğüt veriyorum ve sizi çöplükte yetişen yeşilliklerden ikaz ederim.

³⁸⁸ Ben, dediğın bu sözlerin altındayım ve aynı zamanda benim hakkımda içinden geçenlerden daha yükseğim

(*Ekelum temri ve 'aşaytum emri*)³⁸⁹

Ecille-i aşhâb-ı kirâm *riḍvānallāhu 'aleyhim ilā yevmi'l-ḳiyām* hâzarâtından 'Abdullâh bin Zübeyr bin 'Avvâm hâzretleri nân u ni' metiyle perverde olan bî-vefâlarıñ ahvâlinde eşer-i 'işyân müşâhede buyurdıklarında haḳlarında kelâm-ı mezbûrı tekellüm buyurmuşlar. Ma' nâ-yı meşel zâhirdir. [12b] Bu meşel envâ'-ı cûd u keremi ile perverde iken ribḳa-ı iṭâ'-at-ı veliyyü'n-ni' amından gerden-keş olan küfrân-ı ni' met haḳında irâd olunur.

(23) *إِيَّاكَ وَأَعْرَاضَ الرِّجَالِ*

(*İyyâke ve a' rāḍa'r-ricâli*)³⁹⁰

Bu meşeliñ terkîb ü i' râbı " *إِيَّاكَ وَحَضْرَاءَ الدَّمَنِ*"³⁹¹ meşelinde cārī oldığı vech üzredir. Aşlı budur ki Yezîd bin Mehleb oğluna vaşiyet eylemişdir ki zinhâr âyîne-i a' rāz-ı ricâli seng-i ta'n u haḳâretle şikest eyleme, zirâ merdân-ı himmet-pîşe münkesirü'l-'arz olmaḳdan be-ğâyet ictinâb ve belki 'ırzlarını muḫâfaza bâbında niçe miḥen ü şedâ'idi irtikâb idüp leyl ü nehâr senden aḫz-ı intikâma kûşe-gîr-i kemîn-gâh-ı intizâr olurlar demekdir. Meşel-i mezbûr bir kimseniñ şîşe-i 'ırz u nâmûsunı şikest itmekden tahzîr maḳâmında irâd olunur.

(24) *إِنَّ الْحَدِيدَ يُفْلَحُ بِالْحَدِيدِ*

(*İnne'l-ḥadîde yufleḫu bi'l-ḥadîdi*)³⁹²

Ḥadîd emîr vezninde demüre dinür. **Yufleḫu** bünye-i mechülle *yuşaḳ* ma' nâsınadır, *ve minhu el-fellâḫ li'l-ḥarrâs*³⁹³ zirâ arzı şaḳḳ ider. Ma' nâ-yı meşel zâhirdir. Bu meşel kâr-ı düşvârîñ ḫusûlî yine aña müşâbih olan umûrdan isti'ânete mevkûf u meşrûtdur diyecek yerde ḍarb olunur. Kemâ ḳâle'z-Zeccâc³⁹⁴:

İnne'l-ḥadîde yufleḫu bi'l-ḥadîd
Ḳad 'alimet ḫayluke eyne's-şahşah³⁹⁵

(25) *إِنْ كُنْتُ رِيحاً فَقَدْ لَأَقَيْتَ إِعْصَاراً*

³⁸⁹ Hem hurmamı yediniz hem de bana karşı çıktınız.

³⁹⁰ Sakın adamların namusuna yaklaşma!

³⁹¹ Çöplükte yetişen yeşilliklerden sakın!

³⁹² Demir demir ile kesilir. Türkçedeki karşılığı: Demir demiri keser. Yazıcı, **age**, s. 95.

³⁹³ Toprağı süren kişiye fellâḫ (çiftçi) denilir.

³⁹⁴ Zeccâc'ın dediği gibi

³⁹⁵ Demir demirle kesilir, senin atların düz yerin nerede olduğunu bilmiştir.

(İn kunte rīhen faḳad lāḳayte i' šāren)³⁹⁶

İ'šār hemzeniñ kesriyle şol rīhe dinür ki şiddetinden seḫābı tozıdup gider ola. *kün̄te ve lāḳayte* kelimeleri māzī-i muḫāṭabdır, [12a] yāḫud i' šār şol yele dinür ki şiddetinden yerden direk gibi hevāya aḡup ḳalkça ki ḳasırğa ta' bīr olunur. Ma' nā-yı meşel: Eger sen rīh-i şedīd iseñ i' šāra mülākī olursun, ya' nī senden ḳavī bir ḫaşma dūçār olursun dimekdir. Ma' lūm ola ki *rīh* lafzı müfreden şedā'id ü 'uḳūbātda ve riyāḫ cem' en leṭā'if ü in'āmātda isti'māl olunur, 'ādetā rīh-i vāḫide muzırr u mūhlik olup riyāḫ-ı müte'addideniñ hūbūbı mūcib-i i' tidāl oldıḡıçün kezālike helāk olan ümem-i sālīfe rīh-i vāḫide ile tebāh oldılar. *Ve minhu el-ḫadīsü*, "كَانَ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَقُولُ إِذَا هَاجَتِ الرِّيحُ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا رِيحًا وَلَا تَجْعَلْهَا رِيحًا" ³⁹⁷ Meşel-i mezbūr bir müteḡallibe içün aḡleb eşed bulunur diyecek yerde ḳarb olunur.

(26) أَوِي إِلَى رُكْنٍ بِلَا قَوَاعِدَ

(Eviye ilā rüknin bilā-ḳavā'ide)³⁹⁸

Eviye nezele ma' nāsına māzidir. *Rükn* cānib-i aḳvā ma' nāsınadır. *Ḳavā'id* ḳā'ideniñ cem'idir ki esās ve aşıl ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Aşl u esāsı olmayan maḫalle nüzül eyledi dimekdir. Bu meşel bir bī-vefā-yı süst-peymānuñ dūrūḡ-ı bī-fürūḡına i' timād idüp andan menfa'at iltimās iden kimse ḫaḳḳında ḳarb olunur.

(27) أَدَبُ الْمَرْءِ خَيْرٌ مِنْ ذَهَبِهِ

(Edebü'l-mer'i ḫayrun min zehebihi)³⁹⁹

Bu kelām-ı ḫaḳāyıḳ-ı intizām İmām 'Alī kerremallāhu vechehu ḫazretlerinden şādir oldıḡı rivāyet-kerde-i rüvāt-ı kirāmdır.

(28) أَوَّلُ الشَّجَرَةِ النَّوَاتُ

(Evvelu's-şecereti en-nevātu)⁴⁰⁰

Nevāt nūnuñ fethiyle ma' lūmdur ki çekirdege dinür. Bu meşel bir emr-i şaḡirden emr-i kebīr tevellüd ider diyecek [13b] yerde ḳarb olunur.

³⁹⁶ Eğer rüzgar isen fırtınayla karşılaşırsın. Türkçedeki karşılığı: Rüzger eken fırtına biçer.

³⁹⁷ Peygamber Muhammed rüzgâr estiḡinde "Allahım bu estirdiḡini rüzgâr kılma, rüzgârlar kıl" diye dua edermiş.

³⁹⁸ Temelsiz esaslara dayandı.

³⁹⁹ Kişinin ahlakı onun altınından daha iyidir.

⁴⁰⁰ Ağaç çekirdekten yetişir.

إِذَا لَمْ تَغْلِبْ فَاحْلُبْ (29)

(İzā lem tağlib fehlub)⁴⁰¹

Lem tağlib kelimesi caħd-ı muḥlaq-ı muḥātabdır ve bāb-ı şānīden maşūğdur, maşdarı ğalabe kelimesidir ki feteḥātle bir kimseyi zūr u kuvvet ve tāb u quḍretle maḫhūr eylemek ma'nāsınadır. *İhlub* emr-i ḥāzırdır ve bāb-ı evvelden maşūğdur, maşdarı *ḥalābe* kelimesidir ki dil ile aldamaḫ ma'nāsınadır. Bu meşel ğalabe idemeyeceğin kimseyi dil ile firīfte eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

إِنَّ الْهَوَانَ لِلنِّيمِ مَرَأَمَةٌ (30)

(İnne'l-hevāne li'l-le'īmi mer'emetun)⁴⁰²

Hevān 'ayān vezninde ḥaḫāret ma'nāsınadır. *Le'īm* caḫīm vezninde vaşıfıdır, nākes ü denī ve fūrū-māye kimseye dinür. *Mer'emet* merḫamet vezninde luḫf u re'fet ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: *Le'īm* olan şaḫşa ḥaḫāretle mu'āmele eylemek aña lutf u re'fetdir. Bu meşel bed-aşl ve baḫīl olan kimseye luḫf u iḫsān iderseñ seni taḫfif ider ve taḫkīr u ihānet itdikle ikrām itmiş olursun diyecek yerde ḍarb olunur. *Kemā ḫale Ebu't-Tayyib*⁴⁰³:

İzā ente ekramte'l-kerīme melektehu
Ve in ente ekramte'l-le'īme temarradā⁴⁰⁴

Ve vaż'u'n-nedā fi mevzi'is-seyfi bi'l-'ulā
Mużırrun ke-vaż'i's-seyfi fi mevzi'in-nedā⁴⁰⁵

إِنَّ الْمَقْدِرَةَ تُذْهِبُ الْحَفِيفَةَ (31)

(İnne'l-maḫdirete tuḫhibu'l-ḥafizata)⁴⁰⁶

Maḫdiret mīmiñ fetḫi ve ḫāfiñ sūkūnı ve dāluñ ḫarekāt-ı şelāşıyla ğinā ve yesār ve quḍret ma'nāsınadır. *Tuḫhib* izḫāb kelimesinden müstaḫbeldir. *Ḥafize* sefine [13a] vezninde ğaḫāb ma'nāsınadır. Türkīde zenginiñ ḫalbi geniş olur dirler. Ya'nī olur olmaz nesneden ğaḫābnāk olup izḫār-ı tehevür eylemez. Bu meşel bir nesneyi işlemege yāḫud

⁴⁰¹ Eğer yenemezsen kazanmak için hile yap.

⁴⁰² Alçaklara hakaret etmek merhamettir.

⁴⁰³ Ebu Tayyib el-Mütenebbī'nin dediği gibi:

⁴⁰⁴ Şerefli insana saygı gösterirsen ona sahip olursun, alçak olana değer verirsen sana isyan eder.

⁴⁰⁵ Gerekli yerlerde şiddet göstermek yerine merhamet etmek tehlikeli olduğu gibi gerekli yerde merhamet göstermek yerine kılıç kullanmak da tehlikelidir.

⁴⁰⁶ Kudret öfkeyi yok eder.

haşmından aḥz-ı intikāma ḳudret-yāb iken müsāmaḥa ve iḡmāz u ʿafv ile ol kārđan ferāḡat olunduḡda ḡarb olunur.

(32) إِنَّ وَرَاءَ الْأَكْمَةِ مَا وَرَاءَهَا

(İnne verā ʿa'l-ekmeti mā verā ʿaha)⁴⁰⁷

Ekme öyük taʿbīr olunan mevziʿ-ı mürtefiʿ e dinür. Aşlı budur ki bir ḥātūn zenpāresine terkīm virdi ki ḳocasınıñ ḥidmetini edā idüp bitürdükten şoñra fülān mevziʿ-ı mürtefiʿ üñ verāsında mülākī olalar. Ol gice ḳocası ḥidmeti uzadup vaḡt-i mevʿūd güzerān eylemekle mezbūre ḡalebe-i şevḡ u şerehinden nāşī ḳocasına *ḥabestumūnī fe-inne verā ʿa'l-ekmeti mā verā ʿaha*⁴⁰⁸ ḳavlini tefevvūh eyleyüp min baʿd kendi esrār-ı mektūmesini ifşā iden kimse ḥaḡḡında ḡarb olunur. Meşel-i mezbūr *fihī mā fihī*⁴⁰⁹ ḳavli gibidir.

(33) إِنَّمَا يَجْزِي الْفَتَى لَيْسَ الْجَمَلُ

(İnnemā yeczi'l-fetā leyse'l-cemelu)⁴¹⁰

Fetā burada zātında insāniyyet olan kimsedir. *Cemel* ḡabīʿatında behīmiyyet olan kimsedir. Bu meşel *innemā yeczike men fihī insāniyyetūn lā men fihī behīmiyyetūn*⁴¹¹ taḡdīrindedir. Yaʿnī: Saña ḥüsn-i mükāfāt iden şol kimsedir ki zātında insāniyyet der-kār ola yoḡsa ḡabīʿatında behīmiyyet şıfatı olan degildir dimekdir. Meşel-i mezbūr "الفتى إنما يجزي الفتى ليس الجمال"⁴¹² unvāniyla da rivāyet [14b] olundu ki buña göre, fetā keyyis ve cemel aḡmaḡ ile müfesserdir. Meşel-i mezbūr vaḡt-i mükāfātta irād olunur.

(34) إِنَّ الدَّوَاهِيَ فِي الْآفَاتِ تَهْتَرِسُ

(İnne'd-devāhī fi'l-āfāti tehterisu)⁴¹³

Devāhī dāhiye lafzından cemʿdir ki emr-i ʿazīme itlāḡ olunur, ḥādise vü nāzile-i ʿazīme gibi ki āfet taʿbīr olunur. *Tehterisu* muzārīʿdir, maşdarı *ihtirās* kelimesidir ki bir nesneyi zūr u ḳuvvetle döḡüp ḡurd eylemek maʿnāsınadır. Maʿnā-yı meşel: Āfāt u devāhī

⁴⁰⁷ Tepenin arkasında bekleyen vardır.

⁴⁰⁸ Beni tuttun halbuki tepenin arkasında beni bekleyen var.

⁴⁰⁹ Ne varsa içindedir.

⁴¹⁰ Şüphesiz ki ahmak olan değil, akıllı olan teşekkür eder.

⁴¹¹ Hayvanlar gibi davranan değil, akıllı insan sana teşekkür eder.

⁴¹² Ahmak olan değil, akıllı olan sana teşekkür eder.

⁴¹³ Musibetler birbirini yok eder.

birbirlerini döğüp hürd ider dimekdir ki keşretinden kināyedir. Bu meşel fitne vü fesādın keşreti vaktinde darb olunur.

(35) إِحْدَى حُطَيَاتٍ لُّقْمَانَ

(İhdā huzayyati Loqmāna)⁴¹⁴

Huzayyāt haziyye lafzının cem' idir ki muşaggar bünyesiyledir. Çocukların oynadıkları temrensiz oka dinür ki taşgiri taḥkīr içündür. **Loqmān** burada Loqmān bin 'Ād olacaqdır. Şāhib-i *Kāmūs*ün beyānına göre şirretle ma'rūf u mevşūf olan kimseden gāhice bir iyilik görüldüğünde darb olunur. Lākin Meydānī'niñ taḥrīrine göre şer ile ma'rūf olan bir kimseden mechūl ve mu'tād oldığı üzre yine bir şerr ü kerīhe şudür itdikde darb olunur. Meydānī'niñ *Mecma'u'l-Emsāl*de taḥrīrine göre bu meşeliñ mūlaḥḥaşen menşe'i budur ki Loqmān bin 'Ād ile 'Amr ve Ka'b ibnā Tiḡn bin Mu'āviye miyānında mu'ādāt olmağla dā'imā Loqmān mezbūrların [14a] fırsatlarını cūyān idi. Bir gün bir maḥalde teşādūf idüp lākin mezbūrların terkeşleri siḥāmla memlū' olup kendiniñ terkeşinde iki okı var idi. Merḡūmlara ta'rīz-ı cebānetle "nedür bu ḥammāletü'l-ḥaṭab olmuşsuz işte benim istiḡābımda faḡaṭ iki oḡum vardır, anlar ile atdığımā işābet idersem ḥaşale'l-maḡşūd ve illā tūr-endāzlık şūretiyle ihtimāl-i tūr u kemān eylemek baña göre a'zam-ı me'āyibden ma'dūddur" didikde merḡūmlar hemān terkeşlerini oraya ifrāğ idüp faḡaṭ Loqmān gibi ikişer sehm ilkā itdiler. Ve Loqmān-ı mezbūrların ifrāğ itdikleri oḡları kendi terkeşine vaż' eyledi. Lākin Loqmān-ı mezbūrların her biriniñ ikişer sehmi ḡaldıgını göricek muzmerini icrāya muḡtedir olmayup ḡā'iben kārına meşḡūl oldu. Ol ḡilālde 'Amr zevcesini taḡlīk eylemekle Loqmān tezevvüc idüp lākin 'Amr fī zātihi bahādır ve şāhib-i fütüvvet olmağla mezbūreniñ daḡı aña 'aşk u 'alaḡası olup gāh u bī-gāh *lā fetā illā 'Amr*⁴¹⁵ diyü 'Amrın medḡ ü şenāsında olur idi. Medīḡe-i mezbūre Loqmāna girān gelmekle zevcesine zecr ü āzār ider idi. Bir gün pek ḡışmnāk olmağla 'Amr'ı ḡaṭl eylemek bābında yemīn idüp min ba'd 'Amr'ın verāsına düşdi. Aḡaveyn-i merḡūmeyn obalarına muḡārib ḡuyu semtinde bir muḡaylān ağacı olmağla develerini isḡā eylediklerinde, muḡaddemce varup zīr-i şecerede mustazıl olup, ba'dehu develer geldikde ḡalkūp [15b] isḡā iderler idi. Bir gün Loqmān aḡdemce varup ol ağaca şu'ūd ve iḡtifā eyledi. Çend sā'at mūrūrunda 'Amr 'ale'l-'āde şecer-i mezbūr altına gelüp ārām, ba'dehu develer gelmekle ḡuyu üzre gelüp

⁴¹⁴ Lokman'ın oklarından birisidir. Türkçedeki karşılığı: Hangi dağda kurt öldü. Yazıcı, **age**, s. 233-234.

⁴¹⁵ Amr'dan başka bir delikanlı yoktur.

kuyuya egilerek şu çekmege müştâgîl olduğda, Loḳmān ‘ale’l-gafle arkasından ok ile urdı. "Kişi ḫaşmını bilür" meşeli üzre ‘Amr tîr-i mezbûr kimiñ ber-güzârı olduğını bilmekle "إِخْدَى حُطَيَّاتٍ لُّفْمَانَ" kelâmını tefevvüh eyledi, ve arkasına işâbet iden tîr-i mezbûri eliyle çeküp çıkardıktan soñra ağaca nazâr idüp Loḳmān'ı gördükde inzâl ve ḳayd-ı esre giriftâr eyledi, ba‘dehu Loḳmānı ḳatlı eylemek şadedinde olduğda Loḳman tebessüm eylemekde ‘Amr sebep-i tebessümünden istifsâr eyledikde ‘Amr'ın ḳatlı sevdāsına düşmekden zevcesi nehy eyledigini naḳl eylemekle, ‘Amr "yüri seni aña hibe eyledüm" diyü itlâḳ ve taḫliye-i sebîl idüp ol daḫı zevcesine gelüp sergüzeştini naḳl eyledikten soñra "lā fetā illā ‘Amr" ḳaziyyesini iḳrâr ve i‘tirâf eyledi.

(36) أَنْتَ كَصَاحِبَةِ النَّعَامَةِ

(Ente ke-şâhibeti'n-ne‘âmeti)⁴¹⁶

Ne‘âme seḫâbe vezninde deve ḳuşuna dinür. Aşlı budur ki nisvân-ı ‘Arabdan biri bî-kes ü bî-nevâ olmağla umûr u ḫuşûşını cîrân u ‘aşîreti ta‘ahhüd iderler idi. Bir gün şahrâda geşt ü güzâr iderken bir deve ḳuşu gördi ki şugrûr didikleri şamğ-ı gâlîzi [15a] ekl eylemekle boğazında tıḳanup ḳaldığından harekete bî-mecâl olmuş yatur. Hemân varup aḫz ve paşmağıyla bir ağaca bend eyledikdeñ soñra min ba‘d bir taraḫa naḳl ü irtihâl ḫuşûşunda cîrânıñ develerine ihtiyâcım ḳalmadı, bâr u büngâhımı buña taḫmîl iderim diyerek memnûnen obaya gelüp lisân-ı istiğnâ ile *men kâne yahıffunâ ve yerıffunâ*⁴¹⁷ ya‘nî bu ana ḳadar umûrumu ta‘ahhüd ve bañâ ‘avn u iḫsân idenler, min ba‘d ferâgat eylesünler diyü bülend âvâz ile nidâ eyledi. Ba‘dehu çadırını yıḳup eşâş ü reşâsını ne ḫâl ise ne‘âmeyi bend itdigi şecer yanına îşâl eyledi. Meger ne‘âme boğazında olan ḡuşseyi yudup ve bir taḳrîble bendden ḫalâş olmuş olmağla şimdi mezbûre bu ḫâli gördükde ḫayrân ve itdigi vaż‘-ı nâ-hemvâra nâdim ü peşîmân olup ḳaldı. Payas’a pirince giderken evdeki bulğurdan çıktı. Hem ne‘âmeden maḫrûm ve hem ehl-i ḳabîleniñ i‘ânetinden me’yûs oldu. Mâr-ı sermâ-dîdeye Mevlâ güneş göstermesin mezbûre azıcık vüs‘at buldum mülâḫazasıyla hem kendi nefsine zulm u cefâ ve hem fırsat esîri bî-vefâ olduğını ifşâ eyledikten mâ-‘adâ ḳavm u ‘aşîreti miyânında şerm ü hicâba mübtelâ oldu. Cenâb-ı feyyâz-ı muḫlaḳ ‘âdil-i ḫaḳîḳîdir. Mezbûre gibi ba‘zı ḳullarını bî-kes ü bî-nevâ ve faḳr u fâḳaya mübtelâ eylediginde niçe ḫükm-i ḫufyesi

⁴¹⁶ Sen devekuşu sahibi gibisin. Türkçedeki karşılığı: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Yazıcı, *age*, s. 218.

⁴¹⁷ Şimdiye kadar bize yardım edenler bundan sonra yardımlarından vazgeçsinler.

oldığı zāhir ü rüşenādır. Meşel-i mezbūr [16b] i' timād olunmayacak nesneye i' timād ile haybet u hüşrāna dūçār olan kimse hakkında çarb olunur.

(37) إِنَّ دَوَاءَ الشَّقِّ أَنْ تَحْوَصَهُ

(İnne devā'a'ş-şakki en tahūşahu)⁴¹⁸

Tahūş muzāri'dir, maşdarı havş kelimesidir ki hāniñ fethi ve vāviñ sükūnuyla dikiş dikmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Yırtığın 'ilacı dikmek dimekdir. Bu meşel hālel bulmuş emriñ işlāhına sa'y eylemek ma'rezinde çarb olunur.

(38) إِنَّ الْجَبَانَ حَتْفُهُ مِنْ فَوْقِهِ

(İnne'l-cebāne hatfuhu min fevkihi)⁴¹⁹

Ĥatf hāniñ fethi ve tāniñ sükūnuyla mevt ma'nāsınadır. Meydāni *Mecma'u'l-Emsāle* didi ki: Bundan fi'l-i mutaşarrıf degildir. Ba'zılar bāb-ı şāniden imāte ma'nāsına vürūdünü hikāyet itdiler. Ĥatf-i cebāni semāya taşşışiñ vechi budur ki cebān olan kimse kendini varṭa-ı hevlnāke ve ceng ü cidāle ilķā eylemeyüp ecel-i każā ile helāk olmaz belki ecel-i mev'ūdı ile helāk olur. Bu kelāmda şucā'ın hatf-i cebāniñ hatfinden esra' olduğına işāret olunmuşdur. Bu meşel muķadder olan şeyde korķaklık fā'ide itmez, elbette vuķū' bulur diyecek yerde çarb olunur.

(39) إِنَّ تَرْدَ الْمَاءِ بِمَاءٍ أَكْيَسُ

(İn teride'l-mā'a bi-mā'in ekyesu)⁴²⁰

Bi-mā'in kelimesinde bā' harfi ma' ma'nāsınadır. *Ekyes keys* ve *keyāset* kelimelerinden ki fiṭnat ve zekā' ma'nāsınadır vaşfdır. Ma'nā-yı meşel: Eger sen şuya vürūd idecek olur iseñ yine 'indiñde şu mevcūd olarak vürūd ile be-gāyet kiyāsetiñden [16a] 'add olunur, zīrā me'mül eylediğini yerde belki şu bulunmaya dimekdir. Bu meşel her işde ādem tedārükli ve şāhib-i hāzm gerekdir diyecek yerde çarb olunur.

(40) إِنَّ الشَّرَّكَ قَدْ مِنْ أَدِيمِهِ

(İnne'ş-şirāke ķudde min edīmihi)⁴²¹

⁴¹⁸ Yırtılanı dikmekle tedavi edersin.

⁴¹⁹ Korķağın eceli yukarıdan gelir. Türkçedeki karşılığı: Korkunun ecele faydası yoktur. Yazıcı, **age**, s. 297.

⁴²⁰ Su ile su kuyusuna varman kurnazlık sayılır.

⁴²¹ Nal kendi derisinden kesilmiştir. Türkçedeki karşılığı: Ağaca balta vurmuşlar sapı bedenimden demiş.

Şirāk kitāb vezninde taşmaya dinür ki ekşeri na' line iderler. **Ḳudde** māzī-i mechūldür, maşdarı *ḳadd* kelimesidir ki ḳāfiñ fethi ve dālīñ teşdīdi ile kesmek ma' nāsınadır. **Edīm** emīr vezninde deriye dinür, cild ma' nāsına. Ma' nā-yı meşel: Taşma kendi edīminden ḳaḫ' olundı dimekdir. Bu meşel iki nesneniñ birbirine müşābehēt-i tāmmesi olduḳda ḍarb olunur.

(41) أَنْفٌ فِي السَّمَاءِ وَاسْتٌ فِي الْمَاءِ

(Enfun fi's-semā 'ı ve istun fi'l-mā 'i)⁴²²

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel kendi rezīl ve fūrū-māye iken mütekebbir olup ḥaḍḍ u vazīfesini bilmeyen güstāḥ ve bī-edeb ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(42) إِنَّ غَدًا لِنَاطِرِهِ قَرِيبٌ

(İnne ḡaden li-nāzirhi ḳarību)⁴²³

Burada **li-nāzirihī** *li-muntazirihī* ma' nāsınadır. Bu meşeli ibtidā tekellüm eyleyen Ḳurād bin Ecda' -nām kimsedir. Aşlı budur ki Cāhiliyyetde melik-i memleket-i Hīre olan Nu' mān bin Münzir bir gün şikāra çıkup bir taḳrīble ḥadem ü ḥaşeminden cüdā olup semt ü tarīḳ bilmemekle beri öte ser-gerdān tek ü pū ve nāgehān şiddetlü bārān daḥı rizān ve aḥşām daḥı müteḳarrib olmaḳla, bir melce vü me'vā cüst-cū iderken nāgehān bir A' rābī çadırı nümāyān olmaḳın hemān ol çadıra şitābān oldu. Gördi ki içinde bir ḳarı ile [17b] bir ḳoca ārām iderler. Çün misāfir geldiğini gördükde ḳalkup Nu' mānı istinzāl ve atını bend ve öñüne 'alef vaḫ' ve Nu' mānı bir firāş üzre iclās eylediler ve hemān bir dişi ḳoyuna mālik olmalarıyla derḥāl sūdünü şaḳup ba' dehu zebḥ ü büryān idüp Nu' mānı iḫ'ām eylediler. Lākin Nu' māniñ kim olduğunu bilmezler idi ve Nu' mān daḥı ketm eyledi. Nu' mān ol pīriñ ismini su'āl, ismi Hanzale olduğunu ifāde eyledi. Vaḳtaki şabāḥ olduḳda ḥadem ü ḥaşemi cüst-cū eyleyerek gelüp Nu' mānı buldılar. Nu' mān süvār olup giderken ol pīre Nu' mān olduğunu beyān ve li-ecli'l-mükāfāt verāsından vürūd itmesini emr ü fermān eyledi. Bir müddet güzerānında Hanzala ḳalkup Nu' mān ḳaşdıyla Hīre'ye 'azm eyledi. Merḳūm Nu' mān iki gün ta' yīn idüp birine yevm-i ni' am ve birine yevm-i bü's iḫlāḳ ider idi. Yevm-i ni' amında mülāḳāt ve 'arḫ-ı ḥacāt idenlere müsā'ade ve yevm-i bü'sinde evlādı olursa da lā-maḥāle ḳatlı ider idi. Ve bu 'ādāt-ı seyyi'e be-ḡāyet mültezimi idi, andan nükül ve müsāmaḥa nā-mümkin idi. Ḳazārā Hanzala'nıñ

⁴²² Burun gökte kış ise suda.

⁴²³ Bekleyen için yarınlar yakındır.

vürüdü yevm-i bü'sine teşādūf itmekle Nu'mān be-gāyet mütekeddir oldu, zīrā Hanzalanın zīr-i bār-ı imtinānında olmağla mükāfāt ma' rezi iken қatl [17a] eylemek nihāyet derecede lü'm ü zemīme ve şān-ı 'uzmāya muḥālif olduğu bī-iştibāh idi. Nā-çār Hanzalaya: "Behey bī-çāre gelecek günü mi bulduñ?" diyü şüret-i infī'alle ḥiṭāb eyledikde ol daḥı "Bu 'ādetiñ ma'lūmum degil idi" diyü i'tizār eyledi, lākin Nu'mān kabul etmeyüp didi ki: "De'b-i mültezimim üzre elbete seni қatl ü i'dāma mecbūrum, pes bir merām-ı 'azīmiñ var ise söyle ki 'ināyet idüp soñra қatl ideyim" didikde Hanzala "Ben öldükden soñra merām-ı dünyevī benim ne işime yarayacaqdır" didi. Nu'mān "Yok elbette bir merām ifāde etmege muḥtācsın" diyü ibrām itmekle, Hanzala "İmdi ehl ü 'iyālime varup istişāre vü vaşiyet itmek için bāri imhāl eyleseñiz, olmaz mı?" didi, Nu'mān daḥı 'avdetine kefil irā'eti şartıyla bir sene tamāmına қadar te'cīl eyledi. "Pes Hanzala fityān-ı 'Arabdan kimdir ki bu bābda baña kefil ola" diyü istiğāşe eyledikde, Қurād bin Ecda' nām şīr-merd қıyām u tekeffül ve yevm-i mü'eccelde Hanzala gelmediği hīnde yerine i'dām olunmağı der-'uhde itmekle Hanzala'ya beş yüz nāqayı i'tā idüp ircā' eyledi. Tā ki sene ḥitāmı olan yevm-i mü'eccelden bir gün muқaddem yine Nu'mān şikāra çıkup mezbūr Қurādı daḥı istişāb eyledi, lākin Nu'mān derūnı Hanzala'nın gelmeyüp Қurādın aña bedel қatl olunmasını taleb ider idi. Nu'mān aḥşama қarīb [18b] Қurād'a "Elbette Hanzala 'avdet eylemez, pes bi-eyyihāl yarın seni қatl iderim" didikde Қurād işbu:

Fe-in yeku şadru hāze'l-yevme vellā
*Fe-inne ḡaden li-nāzirihī қarību*⁴²⁴

beytini inşād eyledi. Vaқtā ki şabāḥ olduğda Nu'mān yine şikāra çıkup tā ki aḥşam müteқarīb olduğda, Қurād'ın қatliyle emr itmekle cellād Қurādın қatline mübāşeret eylediği hengāmda nāgehān şahrānıñ bir tarafından bir tozdur nümāyān olup yaқın geldikde, Hanzala olduğu 'ayān oldu. Nu'mān Hanzala'nın vürūdından müşme'iz olup "Behey nādān! Ḥalāş olduğdan soñra ayağıñ ile maқteliñe gelmek ne ma'nādır" diyü serzeniş itdükde, Hanzala "El-vefā el-vefā" diyü cevāp virdi. Nu'mān mütenebbih olup erkān u vūzerāsına müteveccihen "Қurād ve Hanzala gibi A'rābiler bu rütbe ekremiyyetle mevşūf olup pes ben ki zātımda mülūkdan iken elemiyyetle muttaşif olmaқ lāyık mıdır?" diyü ol 'ādeti terk ü ilḡā ve Қurād ve Hanzala'yı mażhar-ı ikrām u

⁴²⁴ Eğer bugün geçtiyse yarın bekleyen için çok yakındır.

‘aṭā eyledi. Meşel-i mezbūr bir ḥuşuş için te‘cīl idüp ḳable ḥulūli'l-ecel mu‘āḥeze eyledikde ḍarb olunur.

(43) إِنَّ كُنْتَ كَذُوبًا فَكُنْ ذَكُورًا

(İn kunte kezūben fe-kun zekūren)⁴²⁵

Kezūb şabūr vezninde mübālağadır ki pek yalancıya dinür. **Zekūr** kezūb vezninde kezālike mübālağadır ki ḳuvve-i ḥāfıza şāḥibi ādeme dinür. Ma‘nā-yı meşel: Eger kizb ü dūrūğı çok söyleyecek oldığıñ [18a] şüretde bārī ḳuvve-i ḥāfıza şāḥibi ol ki ibtidā söylediğı kelāmıñ ‘aksini daḡı söyleyüp rüsvāy olmayasın dimekdir. Bu meşel söylediğı yalan sözleri unudup ḥilāfını tekellüm iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(44) إِنَّ الْحُسُومَ يُورِثُ الْحُسُومَ

(İnne'l ḥusūma yūrisü'l-ḥuşūma)⁴²⁶

Ḥusūm ḳu‘ūd vezninde bir işe emek çeküp idmān vechiyle ḳalışmak ma‘nāsınadır. **Ḥuşūm** şīn-i mu‘ceme ile ḥusūm vezninde yorilup dermānde ve bī-tāb olmak ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Maḍrebinden zāhir olur. Bu meşel, umūrunda mübālağa sa‘y iden kimse terk-i ifrāṭ gerekdir ki elbette fütūrı mü‘eddī olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(45) إِنَّ كُنْتَ ذَا طِبِّ فَطِبِّ لِعَيْنِكَ

(İn kunte zā ṭibbin fe-ṭibbe li-‘ayneyke)⁴²⁷

Ṭıb kelimesi ikisinde de ṭānıñ ḥarekāt-ı şelāşıyladır ve şānī emr-i ḥāzırdr. Ma‘nā-yı meşel: Eger ehl-i ṭıb isen ibtidā kendi gözleriñe tūmār ḳıl dimekdir. Türkīde kelin ‘ilācı olsa ibtidā kendi başına sürer meşeli bu kelāma ḳarībdır. Aşlı budur ki bir kimse bir ḥātūn tezevvüc idüp leyle-i zifāfda mübāşeret için iki paçaları aralığına çökdükde ḥātūna "henüz biker misin yoḡsa şeyyib misin?" diyü su‘āl eyledikde ḥātūn "*ḳad ḳaruba ṭıbbu*"⁴²⁸ ve *fī-rivāyetin ṭıbben* diyü cevāb eyledi, giderek elsinede meşel-i sā‘ir oldı. Fıḳra-i şāniye *ni‘me reculen* ḳabīlindendir. Zemaḥşerī *Müsteḳşāda* tıbbı ‘ilm ve şu‘ūr ile tefsīr eylemişdir, rahmetu’llāhi ‘aleyh.

⁴²⁵ Eğer yalancıysan hafıza sahibi ol!

⁴²⁶ Çok ḳalışmak yorgunluğa neden olur.

⁴²⁷ Eğer sen hekim isen öncelikle gözlerini tedavi et. (Eğer buluyorsan kendine çare bul.) Türkçedeki karşılığı: Tecrübeyi göge çekmemişler ya. / Halep orada ise arşın burada. Kendi gözündeki mertegi görmez de gözündeki çöpu görür. Yazıcı, **age**, s. 63.

⁴²⁸ Yaklaş ve öğren.

[19b]

(46) إِذَا أَصَابَتِ الظَّبَاءُ الْمَاءَ فَلَا عَابَ فَإِنْ لَمْ تُصِبْهُ فَلَا أَبَابَ

(İzā aşābeti'z-zibā'u el-mā'a felā 'abābe fe'in-lem tuşibhu felā ebābe)⁴²⁹

Zibā' zā-yı mu' cemeniñ kesriyle zabi lafzınıñ cem' idir ki geyik ta' bir olunan hayvāna dinür. 'Abāb Seḥāb vezninde şu içmek ma' nāsınadır. **Ebāb** bā-yı muvaḥḥade ile 'abāb vezninde qaşd ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Āhūlar şuya işābet eylediklerinde içmezler ve bulmadıkları şüretde teccessüs itmezler dimekdir. Meşel-i mezbūr giderek ihtişār olunup "عَابَ وَلَا أَبَابَ"⁴³⁰ unvānında sā'ir oldı. Emsāl-ı Meydānīde bu güne mersūmdur ki āhū ve deve kuşu ve şığır kısmı şu talebinde olmazlar ve ırakdan görseler şuya qaşd u vürüd itmezler, meger ki pek yakınlarında olursa varup içerler. Pes meşel-i mezbūrda işābetden murād şuya ırakdan işābet eylemek olur. Bu meşel dāḥil-i 'ahde zafer olan nesneden istiğnā ile i' rāz mevki' inde irād olunur.

(47) إِنَّمَا اشْتَرَيْتُ الْغَنَمَ حِذَارِ الْعَازِيَةِ

(İnnemā işteraytu'l-ğaneme hizāre'l-'āzibeti)⁴³¹

Hizār kitāb vezninde şaḫınmak ma' nāsınadır. 'Āzibe zā-yı mu' ceme ile deveye itlāk olunur. Aşlı budur ki bir kimseniñ biraz develeri var idi. Firār ider diyü endişe eylemekle şatup yerlerine koyunlar aldı. Bir gün koyunlar firār idüp nā-bedīd olmalarıyla "سبحان الله! إنما اشتريت الغنم حذار العازية"; ya'nī: Ben firār eylemek şanından olan develeriñ [19a] firārı ḥavfindan nāşī anları şatup yerine ğanem iştirā eyledim idi, şimdi bunlar firār eylediler dimekle ḍarb-ı meşel olmuşdur. Bu meşel mü'net cihetiyle ehven-i umūrı ihtiyār eylemiş iken anda mülāḥaza eylemediği meşakḳate dūḗar olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(48) إِذَا عَزَّ أَخُوكَ فَهِنٌ

(İzā 'azze aḫūke fe-hin)⁴³²

'Azze kelimesi ğalebe ma' nāsınadır. **Hin** kelimesi ki emr-i ḥāzırdır, hāniñ kesriyledir zīrā hāniñ zammıyla olsa hevāndan me'ḥūz olur, zillet ma' nāsına. 'Arab kısmı *fī*

⁴²⁹ Ceylanlar suyu bulduklarında içmezler, bulamadıklarında aramazlar. Türkçedeki karşılığı: Hem kel hem fodul. Yazıcı, **age**, s. 65.

⁴³⁰ Ne buldukları suyu içerler, ne de bulamadıklarında arama çabası içine girerler. Yazıcı, **age**, s. 65.

⁴³¹ Deveden sakınarak yerine koyun satın aldım. Türkçede'ki karşılığı: Ummadığın taş baş yarar.

⁴³² Senin kardeşin galip olursa ona nezaket göster!

*zātihim ebiyyetu'n-nefs*⁴³³ olmalarıyla zilletle emr ü işare itmezler. Ma' nā-yı meşel: Ol ādem saña galebe idüp muķāvemem eylemeyeceğini taḥaḳḳuḳ eylediğinde aña müdārā vü mülāyemetle mu' āmele eyle dimekdir.

(49) إِنَّ أَهْوَنَ السَّقْيِ التَّشْرِيعُ

(İnne ahvene's-saḳyi et-teşri' u)⁴³⁴

Teşri' tef' il vezninde ṭavarı bi'n-nefs şu iḳecek şuvada götürmek ma' nāsınadır ki anda çarḫ ve maḳara ve koğa maḳūlesi ālāta ve ḥavz ta' yinine ihtiyāc ḳalmaz. Ma' nā-yı meşel zāhirdür. Bu meşel ta' ab ve meşakḳatsiz iş görmek şadedinde olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(50) إِنَّمَا هُوَ كَبَّاحُ الْأَرْوَى

(İnnemā huve ke-bāriḫi'l-ervā)⁴³⁵

Bāriḫ sāniḫ muḳābilidir ki şayyādın sağ ṭarafından gelüp ve şol ṭarafına toḡrı mürūr iden şayda dinür, ' Arablar bunuñla teşe' üm iderler. **Ervā** ef' al vezninde cem' -i keşretedir ki ṭaḡ keçilerine dinür, ceyrān ta' bīr olunur, şarp ṭaḡlar başında sākin olurlar, şayyād ḳısmı anları ne bāriḫaten ve ne sāniḫaten görürler, ancak [20b] müddet-i medīdede bir kerre görebilürler. Binā'en ' aleyh nādir ve kem-yāb olan nesne ḥaḳḳında meşel-i mezbūri ḍarb iderler.

(51) إِيَّاكَ وَالْخَطْبِ فَإِنَّهَا مِشْوَارٌ كَثِيرُ الْعِثَارِ

(İyyāke ve'l-ḫatbi fe-innehā mişvārun keşiru'l- ' işār)⁴³⁶

Bu meşel *uḥazzirūke'l-ḫatbe* taḳdīrindedir. **Ḥatb** şard veznindedir ki burada keşret-i kelām murāddır. **Mişvār** miḫrāb vezninde at pazarına dinür. ' **İşār** kitāb vezninde insān ve ḥayvāniñ ayaḡı sürçüp ve tökezleyüp ḳapanmaḳ ma' nāsınadır. Bu meşel keşret-i kelāmdan taḫzīr ma' rezinde ḍarb olunur. Şā'ib mī-fermāyed

Ter-zebānī ma' den-i jengār mī-sāzed merā
*Ḥāmuşī āyīne-i esrār mī-sāzed merā*⁴³⁷

⁴³³ Gururlu olanlar.

⁴³⁴ (Develeri) sulamanın en kolay yolu onları su kaynaḡına kadar götürmektir.

⁴³⁵ Gerçekten o nadiren görülen yaban keçisi gibidir. Türkçedeki karşılığı: Eli cebine varmaz. Yazıcı, **age**, s. 91.

⁴³⁶ Fazla konuşmalardan uzaklaş; fazla konuşunca yollarda tökezleyen at gibi olursun.

⁴³⁷ Konuşmak beni pas madeni yapıyor, susmak beni sırlar aynası yapıyor.

(52) إِنَّ دُونَ الطُّلْمَةِ خَرَطَ قَتَادٍ هَوْبِرٍ

(İnne dūne't-ṭulmeti ḥarta ḫatadi hevberin)⁴³⁸

Ṭulma ṭāniñ fethi ve zammı ve lāmiñ sükūnuyla ekmege dinür, ḥubz ma' nāsına. **Ḥarta** farṭ vezninde el ile ağacın dallarından yaprak şıyırmaḫ ma' nāsınadır. **Ḳatād** tā'-i fevḫiyye ile seḥāb vezninde bir nev' şecer ismidir ki be-ğāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur, Türkīde geven didikleri olacaḫdır. *Aṣ'ab min ḥarṭi'l-ḫatād*⁴³⁹ meşeline ḫatāddan murād yine şecer-i mezbūrdur. **Hevber** cevher vezninde bir mevzi' ismidir, anda şecer-i mezkūr pek çoḫ olur. Ma' nā-yı meşel: Nān-ı 'azīz taḫşil eylemek geven ağacını el ile şıyırmaḫ gibidir ki be-ğāyet düşvārdır dimekdir.

(53) أَصُوصٌ عَلَيْهَا صُوصٌ

(Aşūşun 'aleyhā şūşun)⁴⁴⁰

Aşūs şabūr vezninde semüz [20a] ve tavlı olan nāḫaya dinür. **Şūş** şādiñ zammıyla şol le'īm ü nākese dinür ki bir yere gittikde refiḫlerinden başḫaca ḫonup ve yalnızca ekl ü şurb idüp ve kendisini mihmān görmemek içün ay ḫarañusunda eglenür ola. Nite ki Divriḡi ḫasabasınıñ 'āmmе-i ehālisi bu cibilletdedir. Bir ḫāfilede ta'ām itdiklerinde ṭama taşı gibi başḫa başḫa oturup herkes başını yere dikerek eṭrāfına baḫmayaraḫ zihirlenürler ḫatṭa peder ve püser ve birāderler daḫı olsa bu üslüb üzredir bir denī ve le'īm ṭā'ifedir. Meşel-i mezbūr bir nefis nesneye bir denī ve le'īm kimse mālīk olduḫda ḫarb olunur.

(54) إِنَّ فِي مِصِّ لَمْطَعَمًا

(İnne fi miḫḫin lamaṭ' amā)⁴⁴¹

Miḫḫin mīmiñ kesriyle ve münevven olaraq kelime-i nefy ma' nāsına isti' māl olunur ki Türkīde yoḫ dimekdir. *Yuḫālu ḫāle miḫḫan* ey lā, lākin ye's-i küllī irāş eylemez. Bizim zamāne kibārlarınıñ baḫalım ta' bīrleri ol mevḫi' dedir. Ve Zemaḫşerī *Muḫaddime*de me-h'āhem ile ya'nī istemem ma' nāsıyla tefsīr eyledi ki meşelā şunı ister misin didiklerinde istemem diyecek mevḫi' de isti' māl olunur ve mevzi'-i şekk ü şūbhede ḫarb olunur.

⁴³⁸ Ekmeḡe ulaşmak gürgen ağacını sıyırmaḫ gibidir ki son derece zordur. Türkçedeki ḫarşılıḡı: Yemek emek ister. Yazıcı, **age**, s. 158.

⁴³⁹ Gürgen ağacını sıyırmaktan daha zor.

⁴⁴⁰ Semiz deveye alḫak biri bindi.

⁴⁴¹ Dudaḡını bükülmesinde olumsuzluk alameti var. Türkçedeki ḫarşılıḡı: Ne haldir bu hal, ne pekmez oldu, ne bal. Yazıcı, **age**, s. 174.

55) إِنَّ أَعْيَا الْبَعِيرِ فَرَدُّهُ نَوْطًا

(İn a' ye'l-ba' iru fe-zidhu navṭan)⁴⁴²

A 'yā māzidir, maşdarı i' yā kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yorulmağ ma' nāsınadır. **Ba' ṛ** emir vezninde deveye [21b] dinür. **Zid** emr-i hāzırdır. **Navṭ** nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla şol küçük sepete ve zenbīle dinür ki ḥurmā maḳūlesi nesne koyup deveye aşarlar. Ma' nā-yı mesel: Eger deveniñ yükü ağır olup yorılır ise yükünü taḥfif eylemeyüp bir navṭ daḥı ziyāde eyle demekdir. Bu meşel bir baḥīlden bir nesne taleb olunduğda mahzūz olmamağla ilhāḥ u ibrāmı ziyāde kıl diyecek ḍarb olunur.

56) أَنْتَ أَوْ هُوَ شَوْلَةُ النَّاصِحَةِ

(Ente ev huve şevletu'n-nāşihatı)⁴⁴³

Şevle şavla vezninde ' Adnān ḳabīlesinde bir sebük-mağz cāriyenin ismidir, dā'imā efendilerine naşīḥat ider idi, lākin farṭ-ı ḥamāḳatinden nāşī zarar u vebālini kendi görür idi. Binā'en ' aleyh Şevle-i nāşīḥa meşel oldu ki aḥmağ-ı nāşīḥ ḥaḳḳında ḍarb olunur.

57) إِنَّ الْقَصِيرَةَ قَدْ تُطِيلُ

(İnne'l-ḳaşirete ḳad tuṭīlu)⁴⁴⁴

Ya' nī ḳışa boylu ' avrat gāhce uzun boylu evlād getürür demekdir. Bu meşel ḳāşır olan kimseden gāhce bir fi' l-i kāmīl şudūrunda ḍarb olunur.

58) إِنَّ الرَّقِيْنَ يُعْطِيْ أَفْنَ الْأَفِيْنِ

(İnne'r-raḳīne yuğatṭī efne'l-efini)⁴⁴⁵

Raḳīn emir vezninde aḳçaya itlāğ olunur. **Yuğatṭī** muzāri' dir, maşdarı tağṭi' a kelimesidir ki setr eylemek ma' nāsınadır. **Efn** hemzenin fethi ve fāniñ sükūnuyla Ḥudā-yı müte' āl bir ādemi me' fūn ḳılmağ ma' nāsınadır ki mef' ul bünyesiyle ' aḳl ve rüşd ve idrāki za' īf olan ādeme dinür. **Efn** emir vezninde kezālike ' aḳl [21a] ve rüşd ve idrāki za' īf olan ādeme dinür. Ma' nā-yı mesel: Zīnet-i zāhire ve mebālig-i vāfire aḥmaḳiñ ḥumğ u belāhetini setr ider demekdir.

59) إِنَّ الْجَوَادَ عَيْنُهُ فُرَاؤُهُ

(İnne'l-cevāde ' aynuhu furāruhu)⁴⁴⁶

⁴⁴² Deve yorulduğunda yükünü arttır.

⁴⁴³ Sen ya da o nasihat veren Şevle gibisiniz.

⁴⁴⁴ Kısa boylu kadın uzun boylu çocuk doğurabilir.

⁴⁴⁵ Süs insanın ahmaklığını gizler.

Furār fānīn ḥarekāt-ı şelāsiyle dābbe kısmının kaç yaşında olduğunu bilmek için ağzını açup dişlerine bakmak ma' nāsınadır ki arpalık ta' bīr olunur, dişi ũuruyorsa genc olup ve illā koca olur. Ma' nā-yı meşel: Cins nümāyiş-i endāmında 'alāmāt-ı cevdet zāhir olmağla iḥtibāra ḥācet yokdur dimekdir. Bu meşel bir nesnenin zāhiri bātınına delālet idüp aḥvālını bahş ü teftīş ve tecrübeye muḥtāc degildir diyecek yerde đarb olunur. Bu meşel "الظاهر عنوانُ الباطن"⁴⁴⁷ meşeline karībdır.

(60) إِذَا صَاحَتِ الدَّجَاجَةُ صِيَاخَ الدِّيَكِ فَلْتُذَبِّحْ

(İzā şāheti'd-decācetü şiyāḥa'd-dīki fel-tuzbeh)⁴⁴⁸

Decāce tavuğa ve **dīk** ḥurūsa dinür. **Fel-tuzbeh** mechül bünyesiyledir. Ma' nā-yı meşel: Tavuk eger ḥurūs gibi öterse hemān zebḥ olunması lāzımdır. Zirā 'Arablar anuñla taṭayyur u teşe''üm iderler. Aşlı budur ki nisvān-ı 'Arabdan biri şī'r söylemege hevesnāk olmağla Ferezdağ-nām şā'ir-i māhiriñ baḥr-i güher-rīz-i ṭabī'atlerinden keşīde-i silk-i beyān olmuşdur.

(61) أَخَذَهُ أَخَذَ الصَّبَّ وَلَدَهُ

(Aḥzeḥu aḥze'ḍ-ḍabbi veleduhu)⁴⁴⁹

İkinci **aḥz** kelimesi maşdar olarak mañşūbdur. *Aḥzeḥu aḥzeten şedīde* taḳdīrindedir, murād ol kimseniñ helāk olmasıdır. **Ḍabb** ḍādīn fethi ve bānn teşdīdiyle [22b] keler didikleri cānvere dinür ki cānver-i mezbūr beyzasını hevāmdan ḥıfz u ḥirāset eyleyüp yavruları beyzadan çıkdıkdā aḥnāş zannıyla birer birer aḥz idüp helāk eyler, birisi necāt bulmaz illā şerīd olan veledi ki eñ şoñra yumurṭadan çıkan veled olacaḳdır.

(62) أَكَلًا وَذَمًّا

(Eklen ve zemmen)⁴⁵⁰

Bu meşel yu'kelu eklen ve yuzemmu zemmen taḳdīrindedir ki fi'leyn-i mezbūreyn mechül bünyesiyledir. **Zemme** müsteḥāḳ olmayan ādemi zemm iden zemmām ḥaḳḳında đarb olunur.

⁴⁴⁶ Cins atın dış görünüşü denemeye hacet bırakmaz. Türkçedeki karşılığı: Görünen köy kılavuz istemez. / Asil at kişnemesinden belli olur. Yazıcı, **age**, s. 154.

⁴⁴⁷ Dış görünümü iç görünümünün simgesidir.

⁴⁴⁸ Tavuk horoz gibi öterse hemen kesilsin.

⁴⁴⁹ Kertenkelenin kendi yavrularını helak ettiği gibi onu şiddetle helak etmişti.

⁴⁵⁰ Hem yenilir hem de kötülenir.

(63) إِذَا ضَرَبْتَ فَأَوْجِعْ وَإِذَا رَجَرْتَ فَاسْمِعْ

(İzā ɗarabte fe-evci‘ ve izā zecerte fe-esmi‘)⁴⁵¹

ɗarabte ve zecerte kelimeleri māzī-i muḥātabdır. Evci‘ icā‘ kelimesinden ve esmi‘ ismā‘ kelimesinden emr-i ḥāzırđır. Ma‘nā-yı meşel: ɗarb itdigiñde icā‘ ile ağırdup te’sīr itdirir ve zecr eylediğiñde ismā‘ ile işitdirüp ḳabūl itdirir dimekdir. Bu meşel mübālağada ve tüvānī vü ‘aczi terk eyle diyecek yerde ɗarb olunur.

(64) إِذَا قَطَعْنَا عَلْمًا بَدَا عَلْمٌ

(İzā ḳaṭa‘ nā ‘alemen bedā ‘alemun)⁴⁵²

‘Alem cebel vezninde ve mürādifidir ki ṭağa dinür. Ma‘nā-yı meşel: Seyr ü sülükumuz ḫılālinde mesāfe cihetiyle bir ṭağı geçüp gitdikde öñümüzden bir ṭağ dağı zuhūr ider dimekdir. Murād bir emirden ferāğat itdigimizde emr-i aḫer ḫudūş ider dimekdir. Nite ki şu‘arā-yı Fürsden biri dimişdir:

*Nen-şeste yekī ‘arbede aşub-ı diger ḫāst
Nā-refte yekī fitne belā-yı diger āmed⁴⁵³*

[22a]

(65) أَمْرٌ مُّبْكِيَاتِكِ لَا أَمْرٌ مُّضْحِكَاتِكِ

(Emri mubkiyātiki lā emre muḫḫikātiki)⁴⁵⁴

Bu meşel *ilzemī ve iḳbelī emre mubkiyātiki lā emre muḫḫikātiki* taḳdīrindedir. Aşlı budur ki benāt-ı ‘Arabdan birḳaç kız çocuklarınıñ ‘ammeleri ve ḫalaları var idi. ḫalalarına gitdiklerinde kendilerini lehv ü lu‘b ile meşğūl eyleyüp [vaḳit] öldürürler idi, ‘ammelerine vardıklarıñda te’dīb ve terbiye ḳaydında olup dā’imā āzār iderler idi. Bir gün pederlerine didiler ki "Bizler ḫalalarımıza vardığımızda ikrām u iltifāt iderler ve ‘ammelerimize varduḳda bizlere āzār idüp ağladırılar". Pederleri ḳışşaya vāḳıf olup kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya‘nī sizler emr-i mubkiyāti ḳabūl idüp aña ittibā‘ idiñiz dimekdir. Meşel-i mezbūr ref‘ ile de rivāyet olundu. Buña göre *emru mubkiyātiki evlā bi'l-ḳabūli ve'l-ittibā‘i min ğayrihi⁴⁵⁵* taḳdīrindedir.

(66) أَخَذَتْ الْأَرْضُ زُحَارِيهَا

⁴⁵¹ Vurursan şiddetle vur ve azarlarsan sözünü iyi dinlettir!

⁴⁵² Bir dağı geçtiğimizde başka bir dağ ile karşılaşırız.

⁴⁵³ Bir kargaşa geçmeden bir başka gürültü koptu, bir fitne gitmeden bir başka bela geldi.

⁴⁵⁴ Seni ağlatanların emirlerine uy, gülderenlerinkine değıl.

⁴⁵⁵ Seni ağlatan şeyleri kabul etmek diğere şeylerden daha uygundur.

(Aḥazeti'l-arḍu zuḥārīhā)⁴⁵⁶

Aḥazet māzī-i mü'enneṣdir. **Zuḥārī** ğurābī vezninde tamām neşv ü nemā ve tāb u ʔarāvet bulup eṭrāfına şarılup şarmaşmış nebāta vaşf olur, yukālu *nebātun zuḥārīyyu* ey tāmmin reyyānun multefun. Qāle İbn Muḳbil:

Zuḥārīyyu'n-nebāti ke 'enne fihi
*Ciyāde'l-'abḳariyyeti ve'l-ḳuṭū'*⁴⁵⁷

Meşel-i mezbūr ba' de'l-fesād işlāḥ-ı hāl şāḫibi olan kimse ḥaḳḳında ʔarb olunur.

(67) أَوَّلُ الْعِيِّ الْاِحْتِلَاطُ

(Evvelu'l-'ayyi el-iḥtilāṭu)⁴⁵⁸

'Ayy yā-yı müşeddede ile 'acz ma' nāsınadır. **İḥtilāṭ** ḥā-yı mühmele ile ifti'āl vezninde ʔarılmaḳ ma' nāsınadır. [23b] Ma' nā-yı meşel: İmāre-i tevāfi ve 'acziñ evveli muḫatabiñ ʔarılmasıdır ki cevābdan 'aczone delālet ider dimekdir.

(68) إِيَّاكَ وَالْبَغْيِ فَإِنَّهُ عِقَالُ النَّصْرِ

(İyyāke ve'l-bağye fe-innehu 'ikālu'n-naşri)⁴⁵⁹

Bağy bānın fethi ve ğaynıñ sükūnuyla bir ādeme teğallüble zulum ü sitem eylemek ve ḥaḳdan 'udülle ser-keşlik eylemek ma'nālarıdır. Bu meşel *uḥazziruke el-bağye* taḳdirindedir. 'İḳāl deveniñ dizini bağladıḳları ipe dinür. Ma' nā-yı meşel: Bağy u tuğyān 'ikāl-i zānū-yı nuşret oldıḳı nümāyān olmaḳla seni ol kār-ı nā-hemvār u bed-fercāmdan taḫzīr iderim dimekdir. Bu meşeli Muḫammed bin Zübeyde vezīrini bağydan taḫzīr zımnında irād eylediḳi Meydānide maşṭürdur.

(69) إِنَّهَا لَيْسَتْ بِخُدْعَةِ الصَّبِيِّ بِاللَّبَنِ

(İnehā leysat bi-ḫud'ati's-şabiyyi bi'l-lebeni)⁴⁶⁰

Mervīdir ki Emīrū'l-mü'minīn İmām bi'l-ḥaḳ Esedu'llāḫ Ğālib 'Alī bin Ebī Ṭālib kerrema'llāhu vechehu ḥazretleri Cubeyr bin 'Abdi'llāḫ el-'Acelī cenāblarını aḫz-ı bī'at için Mu'āviye ʔarafına irsāl eyleyüp ḫuşuş-ı mezbūr zımnında ta'cīl eylemekle

⁴⁵⁶ Yeryüzü bitkilerle güzelleşmiş.

⁴⁵⁷ O, çiçekli otlar hızlı koşarak mesafeleri kateden at gibidir.

⁴⁵⁸ Darılmak acizliğin başlangıcıdır.

⁴⁵⁹ Sakın zālīm olma, çünkü ip devenin ayaklarını bağladıḳı gibi zulüm de zaferi baḳlayıp engeller.

⁴⁶⁰ Bu çocuklar yoğurtla aldatılmak gibi bir iş deḳildir.

Mu'āviye kelām-ı merķūmı ĩrād eyledi. Ya'nī emr-i bey'at bir ĥuṣūṣ-ı 'azīmdir ki çocuklarıñ leben ile aldanması gibi degildir dimekdir. Zāmīr-i *innehā* bey'ata rāci' dir.

(70) إِذَا تَكَلَّمْتَ بِلَيْلٍ فَاخْفِضْ وَإِذَا تَكَلَّمْتَ نَهَارًا فَانْفِضْ

(İzā tekellemtte bi-leylin faħfiḍ ve izā tekellemtte nehāren fenfiḍ)⁴⁶¹

Aħfiḍ emr-i ĥāzırđır, maṣdarı ĥafḍ kelimesidir ki avāzı pest eylemek ma'nāsınadır ve bāb-ı ṣāniden maṣūğdur. **Enfiḍ** kezālike emr-i ĥāzırđır, [23a] maṣdarı nafḍ kelimesidir ki her cānibe nazār ṣalmağ ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meṣel: Gice tekellüm eylediğinde āhestece tekellüm eyle ki ṣāyed diñler bulunur ve gündüz tekellüm eyledükde ġāfil olmayup mütebaṣırāne her tarafa baķup yoķlaṣdırarak⁴⁶² tekellüm eyle ki ṣāyed bī gāne bulunur dimekdir.

(71) آفَةُ الْمُرُوءَةِ خُلْفُ الْمَوْعُودِ

(Āfetu'l-murū'eti ĥulfu'l-mev'ūdi)⁴⁶³

Ya'nī: Āfet-i mürüvvet va'd olunan nesneye ĥulf eylemektir, zīrā āṣār-ı mürüvveti bütün bütün deründen selb ider. Bu meṣel 'Avfü'l-Kelbiden rivāyet olundu. Ve bu ĥikāye bu maķāma münāsibdir ki ĥazret-i İsmā'īl 'aleyhi's-selām bir ṣiddīķ-i ṣādīķ ve resūl-i muvāfiķ ile bir mevzi' -i ma' hūdda mülāķāt olmalarını ķavl ü ķarar eyleyüp 'ahd eylediler. Ĥazret-i İsmā'īl üç ġün ol mevzi' de tevaķķuf eyleyüp ol zātīñ ķudūmuna muntazır oldılar, meğer bir ķār-ı düṣvāra giriftār olmağla mevzi' -i ma' hūda varamayup üç ġünden ṣoñra ġelüp ĥazret-i İsmā'īl'i ol mevzi' de buldı ve i'tizār idüp didi ki: "Ol zamān ki ĥuzūr-ı sa'ādetiñizden dūrī ve müfāraķat-ı ṣūrī ĥāṣıl olmuṣdı, bir ġā'ıleye uğrayup ne ĥāk-pāyīñıza yüz sürmege elim irdi ve ne 'izz-i ĥuzūruñuza ĥaber ġöndermege bir kimse elime girdi". Ĥazret-i İsmā'īl buyurdılar ki "*Va'du'l-ķerīm elzemu min deyni'l-ğarīm*⁴⁶⁴ ol zamāndan berü ki seniñle ķavl u ķarār ve mevzi' -i ma' hūdda mülāķāt olunmağ ĥuṣūṣı mu'āhede olunmuṣdı, [24b] el-ĥāletü ĥāzīhi cānım ķudūmuña muntazır ve dīde-i intizārım yollara nāzır olup ṭurur idim, revā ġörmedim ki va' de ĥulf eylemeyüp bī-mürüvvet ve bī-vefā ṭarīķına sālik olayım". Lā cerem ĥazret-i

⁴⁶¹ Gecelerde konuşursan alçak sesle konuş, gündüzde ise etrafa bakarak dikkatle konuş. Türkçedeki karşılığı: Yerin kulağı vardır.

⁴⁶² Fısıldamak anlamına gelmektedir.

⁴⁶³ Mertliğin afeti sözü tutmamaktır.

⁴⁶⁴ Asaletli insanın verdiği sözü yerine getirmesi bir insanın borcunu ödemesinden daha elzemdir.

Ḥaḳḳ şān-ı şerīf-i İsmā'īl'de buyurur: "إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ"⁴⁶⁵ ya' nī rāst-ḳavl ve dūrüst-
 'ahddır. Ve bu ḥikāye daḥı bu maḳāma münāsibdir ki bir şehriyār-ı 'ādil bir ḥakīm-i
 'aḳıldan su'āl eyledi ki "Aḥlāk-ı ḥamīde ve evşāf-ı pesendīden ḳanḡı şıfat 'azīz ve
 mühim ve bizim ḥālimize münāsib ü mülāyimdir". Ḥakīm didi ki: "Va' de vefā mülūka
 be-ḡāyet lāzımdır tarīḳ-ı vefādārīden dūr ve şohbet-i ehl-i şıḳḳ u şafādan mehcūr olma
 ki sebeb-i beḳā-yı nızām-ı 'ālem ve medār-ı salṭanat-ı leşker ü ḥaşemdir". Ve ḥükemā-yı
 sābıḳu'l-'ahd dimişlerdir ki "nāḳīze'l-'ahdi nāḳīze'l-'ahdi."⁴⁶⁶

(72) إِيَّاكُمْ وَحَمِيَّةَ الْأَوْقَابِ

(İyyākum ve ḥamiyyete'l-evḳābi)⁴⁶⁷

Ḥamiyye ḡaniyye vezninde bir nesneden müziyātı def'le ḥıfz eylemek ma'nāsınadır ki
 ḳorımak ta'bīr olunur. **Evḳāb** evḡāb ma'nāsınadır ki zu'afāya dinür. Kelām-ı mezbūr
 Aḥnef-nām edīb-i kāmiliñ ḳavlidir ki Benī Temīme vaşıyyet eylediği kelām
 cümlesindedir ki kütüb-i emşālide mastürdur.

(73) أَخَذَهُ بَيْنَ الْحُدَيَّا وَالْخُلْسَةِ

(Aḥzehu beyne'l-ḥuzeyyā ve'l-ḥulseti)⁴⁶⁸

Ḥuzeyyā muşāḡḡar bünyesiyle müjdegānī virilen nesneye dinür. **Ḥulse** ḡurfe vezninde
 isimdir, ḳapma ve ḳapış ma'nāsınadır. Ma'nā-yı mesel: Añı fülāndan hediye ile iḥtiṭāf
 beyninde aḥz [24a] eyledi ki göñüllü göñülsüz yarı rızā ve yarı zūr-bāzū ile aldı
 demekdir. Menḳüldür ki İbn Sīrīn ḥuzūrında bir kimse ta'bīr içüñ gördüğü rü'yāyı naḳl
 eyledikde "el-Ḥuzeyyā el-ḥuzeyyā" dir idi. Ya' nī rü'yā-yı ḥasenedir 'aṭıyye getür ki
 ta'bīr ideyim demekdir.

(74) إِنَّ الْمُوصَّيْنَ بَنُو سَهْوَانَ

(İnne'l-muvaşşīn benu Sehvāna)⁴⁶⁹

Bu meşeliñ tefsīr ve izāḥında fuḫalānıñ ekşeri izḥār-ı 'acz u ḳuşūr eyleyüp lākin
 muḥaḳḳıḳ Meydānī *Mecma'u'l-Emşālide* şu vechle beyān ve şıḳḳ u ḥaḳīḳat-i ma'nāyı şu
 yüzden 'ayān eyledi ki: Şol kimseler ki bir nesne ile tavşıye olunurlar, anlarıñ üzerine

⁴⁶⁵"Şüphesiz o, sözünde duran bir kimse idi." Meryem (19/54)

⁴⁶⁶ Sözünü yerine getirmeyenlerden sakının.

⁴⁶⁷ Zayıfların öfkesinden sakının.

⁴⁶⁸ Onu falandan hediye ile kapdı.

⁴⁶⁹ Tavsiye edilenler genellikle unutulurlar.

sehv müstevlî olur, gūyā sehv anlara müvekkeldir dimekdir. Meşel-i mezbūr emr olundığı nesneniñ talebinde sehv iden kimse hakkında darb olunur. Meşel-i mezbūrda **Sehvān** kelimesi şıfat olmak dağı cā'izdir, Benū Reculin Sehvān taqdirinde olur ki murād Adem 'aleyihî's-selām olacağıdır, zīrā 'ahdi sehv ü nisyān eyledi. Buña göre ma'nā-yı meşel: Vaşıyyet olunan kimse sehv iderse 'aceb degildir zīrā sehv insān pederinden mīrāşdır dimekdir. Kelām-ı üdebādandır ki *evvelu nāsın evvel-i nāsın*.⁴⁷⁰

(75) آخِرُهَا أَقْلُهَا شُرْبًا

(**Āhiruhā aqalluhā şurben**)⁴⁷¹

Āhiruhā ve **aqalluhā** kelimelerinde olan zamīr-i mü'enneş ible rāci' dir. **Şurben** temyīz olarak manşūbdur. Ma'nā-yı meşel: Nās develerini şuya getürüp şuyun şāfını içirdikten soñra devesini şuya [25b] getüren kimseleriñ develeri şuyı az bulup az içerler dimekdir. İmdi sen evvel varup ol yerde bulunmağı sa'y eyle zīrā cümleden soñra vürüd eylemek be-gāyet 'aciz ü tüvānī şıfatıdır. Bu meşel "الْفَضْلُ لِلْمُعْتَدِمِ"⁴⁷² kelāmına aqrebirdir.

(76) إِنَّ الشَّقِيَّ يَنْتَحِي لَهُ الشَّقِيُّ

(**İnne's-şakīyye yentahī lehu's-şakīyyu**)⁴⁷³

Yentahī muzāri' dir, maşdarı intihā kelimesidir ki bir nesneye söykenüp tayanmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: *El-cins ile'l-cinsi yemīlu*⁴⁷⁴ fehvāsınca şakī olan kimse kendi hem-kārı şakīye meyl ü istinād ider dimekdir. Bu meşel yaramaz yaramazı bulur diyecek yerde darb olunur.

(77) أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةً

(**Aḥzeḥu aḥze sebu'atin**)⁴⁷⁵

İkinci **aḥz** kelimesi maşdar olarak manşūbdur. Ma'nā-yı meşel: Fülān kimseyi sebu'a aḥzı gibi aḥz eyledi dimekdir. Burada **sebu'a** lafzı inşirāf ve 'adem-i inşirāfla müsta'meldir. Bunuñ aşlında ihtilāf eylediler. Ba'zılar didi ki "Aşlı sebu'adır, sīnin fethi ve bā'in zammıyla, ba'dehu taḥfifen iskān olundu, dişi arslana dinür, zīrā dişi arslan erkeğinden çābük olur". Ba'zılar didi ki: Bir mārīd ve siyehkār kimse idi, ḥalkı

⁴⁷⁰ İlk unutan ilk insan idi.

⁴⁷¹ Su kuyusuna en son gelen develer en az içerler.

⁴⁷² İyilik önceden gelenler içindir.

⁴⁷³ Eşkıya kendisi gibi bir eşkıyaya dayanır.

⁴⁷⁴ Her cins kendisi gibi birine meyleder.

⁴⁷⁵ Sırtlan gibi onu helak etti.

be-gāyet dil-gīr itmekle ber-takrīb pādīşāh-ı ‘aşrīñ pençesine giriftār olup ellerini ve ayaklarını kaṭ‘ eyledikten şoñra ber-dār eyledi. Min ba‘d anuñ aḥz u ta‘zīb olunmasına temsil ile aḥzehü *aḥze seb‘etin velā ‘azzebtuhu ‘azāba seb‘etin* didiler, pes bunda aḥz mef‘ülüne muzāfdir, ‘alā kavlin merķūmiñ [25a] ismi seb‘ idi, taḥķīr u tezlīl irādesiyle hā’-ı te’nīs ilhāk eylediler, yāḥud burada seb‘ lafzından murād ‘aded-i ma‘hūd olmağla yedi ādemiñ aḥzı gibi aḥz eyledi dimekdir, ve ğayr-i munşarıf olması ‘alemiyyet ve te’nīs ‘illetlerine mebnīdir. Meşel-i mezbūr aḥz-ı şedīd ile aḥz iden kimse ḥaḳķında ḍarb olunur.

(78) إِنَّ الضَّجُورَ قَدْ تَحَلَّبُ الْعُلبَةَ

(İnne’ḍ-ḍacūre ḳad taḥlibu’l-‘ulbete)⁴⁷⁶

Ḍacūr şabūr vezninde südi şağılurken feryād idüp çağıran nāḳaya dinür. Ma‘nā-yı meşel: Ḍacūr olan nāḳa ğāhca ḥalb olunduğda lebeni büyük ‘ulbeyi ṭoldırır dimekdir. Meşel-i mezbūr baḥīlden bir nesne rağmen li-enfihi istiḥrāc olunduğda ḍarb olunur.

(79) إِحْدَى بِنَاتٍ طَبِقٍ شُرْكَ عَلَى رَأْسِكَ

(İḥdā benāti ṭabaḳin şerruki ‘alā re’suki)⁴⁷⁷

Benāt-ı ṭabaḳdan murād dāhiye-i ‘azīmedir. Zemaḥşerī didi ki: "Bint-i ṭabaḳ aşlında ḥayyeniñ künyesidir, zīrā kıvrılıp yatdığda ṭabaḳ şeklinde olduğıçün yāḥud yılan ṭutan anı selle ve sepet altında ḥıfz eylediğıçün. Ba‘zılar didi ki: Bint-i ṭabaḳ süleḥfātır ya‘nī ḳaplubagaḍır, ṭoḳsan ṭoḳuz ‘aded yumurṭa yumurṭlayup cümlesi ḳaplubaga çıkar yüzüncü ḥayye zḥūr eyler. Benātu’ṭ-ṭabaḳdan murād ṭoḳsan ṭoḳuzuñ mecmu‘ıdır ve iḥdā benāti’ṭ-ṭabaḳ mezkūr yılandır.

(80) أَتَاكَ رِيَّانٌ بَلْبِنِهِ

(Etāke reyyānu bi-lebenihi)⁴⁷⁸

Etāke bā’ ḥarfī ile müte‘addī olup a‘ṭāke ma‘nasını ifāde eyler. Ma‘nā-yı meşel: Süde ṭoyan kimse saña süd [26b] virdi dimekdir. Bu meşel kerem ü seḥādan nāşī olmayup ancak ‘indinde olan nesne keşir olmağla fazlasını i‘ṭā iden kimse ḥaḳķında ḍarb olunur.

(81) إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكُذِبِ

⁴⁷⁶ Feryat eden deve sağıldığı kutuyu doldurabilir.

⁴⁷⁷ Büyük musibetlerden biri baş ucundadır.

⁴⁷⁸ Onda fazlasıyla süt bulunan kimse sana süt verdi.

(İnne fi'l-ma'ārīdi lemendūhetun 'ani'l-kezībi)⁴⁷⁹

Ma'ārīd mi' rāz kelimesiniñ cem' idir ki sözüñ fehvā ve mefhūmindan 'ibāretdir, teķūlu 'areftu zālīke min mi' rādi kelāmihi⁴⁸⁰ ey fehvāhu ma'ārīz-i kelām bundandır ki tevriye cihetiyle söylenen kelām olacaķdır. **Mendūhe** ism-i mef'ül bünyesiyledir yāhūd ism-i mef'ül ma' nāsına maşdardır, bolluķ si'e ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bir sözi tevriye ve kināye tarīķıyla söylemekde kizbden ħalāş ve berā'et vardır ki kizbden 'add olunmaz. Murād yalan söyleyecegiñe kināye ve tevriye ve elgāz cihetiyle söyle dimerdir.

(82) إِنَّ الْبِرَاطِيلَ تُرَوِّجُ الْأَبَاطِيلَ

(İnne'l-baraṭīle turevvicu'l-abāṭīle)⁴⁸¹

Baraṭīl barṭīl kelimesiniñ cem' idir ki qandīl veznindedir, rüşvete dinür. Haķķı ibṭāl ve bāṭılı ihķāķ şüretine getürmek için virilen zihirlikdir. **Türevvic** tervīc kelimesinden müstaķbel-i ma' lümdür. Ma' nā-yı meşel: Qādī efendiniñ rüşvet-ħor olduğı gibi zāhir ve nümāyāndır.

(83) إِلَيْكَ يُسَاقُ الْحَدِيثُ

(İleyke yusāķu'l-ħadīsu)⁴⁸²

Yusāķ sevķ kelimesinden muzāri'-i mechöldür. Aşlı budur ki bir kimse bir ħātūn tezevvüc eylemek murād eyleyüp huzūr-ı ħātūnda ifāde-i merām iderken ħabīşin zekeri kıvāma gelüp her çend ki dāmeni ile setr eyledi, mümkün olmayup serkeş-at gibi başı zabṭ olunmadı [26a] āħır ħuzẓār-ı meclisden ħayā idüp elini ma' hūdını üzerine vaż' idüp ħiṭāb iderek kelām-ı mezbūrı tekellüm eyledi. Ya'nī: Ey ħabīş! 'Acele eyleme, benim bu ħātūn ile itdiğim mu'āmele ve mükālemeniñ fā'idesi saña rāci' dir dimerdir. Bu meşel qable ħülül-i evāne te' cīl olunan nesne ħaķķında ħarb olunur.

(84) أَخَذَتِ الْإِبِلُ رِمَاحَهَا

(Aħazeti'l-iblu rimāħahā)⁴⁸³

*Ve yurvā esliħatehā*⁴⁸⁴. **Rimāħ** rumħ lafzından cem' dir ki mızrağa dinür. Ya'nī: Deve semüz olup güzellenmek ile şāħibi anı zebħ itmege kıyamaz, gūyā deveniñ semüzlüğü

⁴⁷⁹ Dolaylı konuşmak yalana düşmekten kurtarır.

⁴⁸⁰ Kendi konuşmasından onu anladım.

⁴⁸¹ Rüşvet batıla yol açar.

⁴⁸² Bu konuşma senin içindir.

⁴⁸³ Develer semiz oldu.

kendiye silāh olup zebħden ħalāş oldu dimekdir. Bu meşel keşret-i māl sebebiyle ‘ucb ve ğurūr iden kimse ħaĸķında ħarb olunur.

(85) إِنَّ الْعَصَا مِنَ الْغُصَيَّةِ

(İnne'l-‘aşā mine'l-‘uşayyeti)⁴⁸⁵

‘Uşayye ‘aynuñ zammıyla ‘āşāniñ muşagğarıdır. Bunda iki ĸavil vardır, ĸavl-i evvel budur ki emr-i şaĝirden emr-i kebīr tevellüd ider diyecek yerde ħarb olunur, zīrā ‘aşā ‘uşayye, ya‘nī küçük iken ‘aşā olur, ‘ākıla lāyık degildir ki emr-i şaĝiri taĸķir eyleye. Zīrā muĸtemeldir ki nemā bulup ‘azīm olur. ĸavil-i şāniye göre ‘aşıyye bir feres-i kerīmedir ki andan bir kerīm ħay doĝup ismini ‘aşā tesmiye itdiler, ve *inne'l-‘aşā mine'l-‘uşayye* diyü ħarb-ı meşel itdiler, ya‘nī kerīm olan kimseden ekşeriyā veled-i kerīm tevellüd ider dimekdir.

(86) إِنَّهُ كَبْرَقَ خُلْبٌ

(İnnehu ke-berķin ħullebin)⁴⁸⁶

Berķun ħulleb, ve'l-berķu'l-ħulleb. Ve **berķu'l-ħulleb** ki naşr veznindedir, yaĝmursuz [27b] şimşege dinür. Bu münāsebetle va‘d idüp ħalkı ħama‘ ve ünmiyeye düşürdükdən şoñra vefā ve incāz eylemeyen yādigār ħaĸķında kelām-ı mezbūrı irād eylediler, ğüyā nāsa mumñır şeklinde görünüp şoñra ifāza eylememekle ħalka ħud‘a ider.

(87) أَبُو رِيَا ح

(Ebū Riyāħ)⁴⁸⁷

Şa‘ālebī *Dürrede* ħikāyet eyledi ki: Belde-i Ħumuşda bir ĸubbe-i ‘azīmeniñ üzerinde nuĥāsdan şavĝ olunmuş bir atlu kimse şūreti naşb olunmuşdur ki demürden ‘amūd üzerine vaz‘ itmişlerdir ve şaĝ elini uzadup parmaĸlarını zamm idüp ancak sebbābesini uzatmış ki ednā rīħ ħübüb itse devr idüp sebbābesiyle mehebb-i rīħa işāret ider ve ol semte sebbābesini tutar. Ħumuş ehālisine mehebb-i rīħ şübhe olsa anuñla istidlāl iderler, binā‘en ‘aleyh ol şūrete *Ebū Riyāħ* tesmiye itdiler ve aña teşbīhle bir yerde hemīşe ĸarar itmeyüp ħiffet üzere olan kimseye Ebū Riyāħ diyü ħarb-ı meşel itdiler. Türkīde yelkovan ta‘biri bu meşele muvāfiķdır. Ħikāyet olundu ki ‘Ubāde bir ğün Mütevekkil

⁴⁸⁴ Silahları diye de nakledilir.

⁴⁸⁵ Büyük deĝnek küçük deĝnekten gelir.

⁴⁸⁶ Yaĝmursuz şimşek gibidir. Türkçedeki karşılığı: Gürler ama yaĝdırmaz.

⁴⁸⁷ Rüzgarın babası.

huzûruna dâhil oldu ki öñüne bir altun cām koyup içine biñ ‘aded dīnār vaz’ eylemiş. Mütevekkil, ‘Ubāde’ye didi ki: "Senden bir nesne su’āl iderim, eger cevāb virir iseñ şol cām ile biñ ‘aded altunı saña ‘aṭıyye iderim." ‘Ubāde didi ki: "*Sel yā emīre'l-mū’minīn*"⁴⁸⁸. Mütevekkil didi ki: "Ol ne şey’dir ki ismi var lākin künyesi yoqdur [27a] ve ne nesnedir ki künyesi [var]⁴⁸⁹ lākin ismi yoqdur?" ‘Ubāde ‘ale'l-fevr "Menāre ve ebū riyāh" didi. Mütevekkil sür‘at-i cevābına ta‘accüb ü istiğrāb iderek cām ve dīnārı i‘ṭā eyleyüp didi ki: "*Ni‘me'l-edebu ni‘me'l-edebu, lā eflaḥa men lā edebe lehu.*"⁴⁹⁰

(88) ابْنُكَ مِنْ بُوحِكَ

(İbnuke min būhike)⁴⁹¹

Müsteşkşāda Zemaḥşerī didi ki: "**Būh** lafzı bāḥatu'd-dārīñ cem‘idir ki ḥānenin ḥavlı ta‘bīr olunan yöresi ve ‘arşasıdır ve ḥiṭāb-ı mezbūr mü’enneşdir". Aşlı budur ki Kebşe bintü ‘Urve, ‘Aḳīl bin Ṭufeyl’i tebennī, ya‘nī oğul idinmek üzere taşmīm eyledikde vālidesi anı men‘ ḳaşdıyla didi ki: "İbnuke *min demmā* ‘aḳībeyke"⁴⁹² ya‘nī oğul oldur ki anı sen toğurup nifās ḳanıyla ‘aḳıblarınıñ ālūde eyleye ve illā aḫeriñ toğırdığı veled saña veled olmaz ve andan saña ḫayır gelmez. Pes Kebşe-i mezbūre, vālidesine kelām-ı mezbūri irād eyledi, ya‘nī oğul oldur ki seniñ bāḥa-ı dārında ve miyān-ı sarāyında neşv ü nemā bulmuş ola, anı toğurmaḳ lāzım degildir. Ḥarīrī yigirmi yedinci mākāmede didi ki: "İbn **Būh**’dan veled-i şulbi murāddır, güyā sāḫa-ı dārda tevellüd itmekle İbn-i Būh tesmiye olundu ve bāḥa lafzınıñ cem‘i buvaḫdır" didi. *Terceme-i Kāmūs*’da vālid-i mācidim daḫı **bāḫa** sāḫa ma‘nāsınadır ki ḥāneniñ ḫavlı ta‘bīr olunan yöresi ve ‘arşasıdır, cem‘i bānın zammıyla *būvaḫ* gelür diyüp bu meşeli daḫı taḫrīr buyurdılar. [28b] İbnūke ibnü būhike yeşrebü min şabūhike⁴⁹³ ya‘nī aşıl veled zāde-i şulbuñ olan veleddür, yoḫsa rebīb ve ḫafīd veyā muḳır olan veled velīd-i şulbı gibi degildir dimekdir. Ve ba‘zı ‘Arab ba‘z-ı fevāḫiş ile zinā idüp andan veled zuhūr itdikde ol veledi murād itdigi kimseye virüp vālid-i daḫı gāḫ veledi iḳrār ve gāḫ inkār ider idi. Pes ma‘nā-yı meşel budur ki seniñ velediñ ol veledür ki sen ve vālidesi ol velediñ kendi

⁴⁸⁸ Sorabilirsiniz.

⁴⁸⁹ Metinde bulunamamıştır

⁴⁹⁰ Edep ne güzeldir. Edebi olmayanlar iflah olmasınlar!

⁴⁹¹ Asıl evlat kendi sulbünden olan evlâttır. Türkçedeki karşılığı: Üvey öz olmaz, kemha bez olmaz. Yazıcı, age, 92.

⁴⁹² Senin ökçelerini kanatlayan senin öz evlâdındır.

⁴⁹³ Asıl evlat kendi sulbünden olan evlâttır, yoksa evlâtlık aldığın veya senin ocağında bulunan evlât, senin neslinden olan çocuk gibi değildir. Yazıcı, age, s. 92.

veledi olduğunu ikrār u izhār ider olalar. Bu tefsir büh kelimesi izhār ma' nāsına olduğu şürettedir.

(89) ابْنُ زَانِيَةٍ بَزَيْتٍ

(İbnu zāniyetin bi-zeytin)⁴⁹⁴

Aşlı budur ki bir fācire hātūn birkaç luşuş ile zinā idüp ücret virecek yanlarında aqçaları olmamağla ücret için bir bardak zeyt virdiler. Hātūn kabūl itmeyüp didi ki: "Zannım budur ki ben sizden hāmīl oldum veled zūhūr itdükde " *ibnu zāniyetin bi-zeytin*"⁴⁹⁵ dirler diyü 'ār iderim. Meşel-i mezbūr *hāzā ibnu zāniyetin bi-zeytin* taqdirindedir. Bu meşel miyān-ı 'Arabda şütüm-ı gālīze elfāzındandır.

(90) إِنْ جَرَجَرَ الْعُودُ فَرْدَهُ وَفَرًّا

(İn cercere'l-'avdu fe-zidhu viḳren)⁴⁹⁶

Cercer māzīdir, maşdarı cercere kelimesidir ki zelzele vezinde deve kısmı āvāzını boğazında terdīd eylemek ma' nāsınadır. 'Avd 'aynıñ fethi ve vāvıñ sükūnuyla yaşlı koça deveye dinür. **Viḳr** vāvıñ kesriyle muṭlaḳan yüke dinür. Ma' nā-yı meşel: Yaşlı koça deve [28a] her ne kadar terdīd-i şavt eyleyüp çağırır ise de sen anuñ yükünü ziyāde kılmekdir. Bu meşel baḥīl olan kimseden ilhāh idüp bir nesne taleb ile virmekden imtinā' ider ise yine ilhāh u ibrām eyle diyecek yerde darb olunur.

(91) إِذَا تَفَرَّقَتِ الْعَنَمُ فَأَدَّتْهَا الْعَنْزُ الْجَرَبَاءُ

(İzā tefarraḳati'l-ğanemu ḳādetha'l-'anzu'l-cerbā 'u)⁴⁹⁷

Tefarraḳat māzī-i mü'enneşdir. **Ğanem** feḥateynle ḳoyun cinsine mevzū' isimdir ve mü'enneşdir, lafzından müfredi yokdur, müfredi şāt kelimesidir zükūr ve ināşdan her birine ve muḥteliṭ olduklarında mecmū'una itlāk olunur. **Ḳādet** māzī-i mü'enneşdir, maşdarı ḳiyāde kelimesidir ki 'iyāde vezinde dābbeyi önünden çekmek ma' nāsınadır ki yedmek ta' bīr olunur. 'Anz kenz vezinde dişi keçiye dinür. **Cerbā**' ḥamrā' vezinde ecreb lafzınıñ mü'ennesidir ki uyuz ve gicik olan insān ve ḥayvāna dinür. Ma' nā-yı meşel: Ḳoyun sürisi perākende olduğda önlerine uyuz keçi düşüp anlara ḳılavuz olur demekdir. Bu meşel fūrū-māyeye ihtiyāc vaḳtinde darb olunur. Ve 'Arablar iki kimse

⁴⁹⁴ Bu, zeytin yağıyla zina yapan kadının çocuğudur.

⁴⁹⁵ Bu çocuk zeytin yağıyla zina yapan kadının çocuğudur.

⁴⁹⁶ Deve her bağırduğında yükünü arttır!

⁴⁹⁷ Koyunlar dağıldığı zaman onlara uyuz keçi liderlik eder.

şeref ü şān cihetiyle birbirine müsāvī olsa "هما كَرَّكَبْتِي العَنْزِرَ"⁴⁹⁸ dirler, zīrā keçi kısmı çöküp oturunca iki dizleri yere birden gelür. Ve bir kimse sebab-i helāki olacak şey'e teşādūf eylese "لاقى فلانُ يوم العنزِرِ"⁴⁹⁹ dirler. Yevmü'l-anz şol gündür ki bir kaçşāb bir anzı zebh kaçdıyla yatırıp lākin bıçağını bulamamağla ol gā'ilede iken keçi telāşından [29b] ayaklarıyla yeri tepüp kaçımağla nāgāh toprağın altından bir bıçağ zuhūr idüp anuñla zebh eylemişdir. Arabların "كالباحث عن حنفة بظلفه"⁵⁰⁰ meşelinden dağı murād budur.

(92) آهَةٌ وَمَيْهَةٌ

(Āheten ve meyheten)⁵⁰¹

Aşma'ī didi ki: "Āheten te'evvüh ve teveccü' ma'nāsınadır." Ve ba'zılar "Āhe haşbe ve meyhe cüderī ma'nāsınadır" didiler. Ferrā didi ki: "Meyhe aşlında emeyhe idi, hemze hażf olunup meyhe kaldı hayr aşlında ahyar oldığı gibi." Bu meşel haşbe ve cüderīye mübtelā olasin diyü bed-du'a maqāmında irād olunur.

(93) إِذَا تَرْضَيْتَ أَخَاكَ فَلَا أَخَا لَكَ

(İzā tarağdayta aḥāka fe-lā aḥā leke)⁵⁰²

Tarađdī tefa'ul vezninde cehd ve meşakḳatle irdā eylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ol birāder ki sen anı yalvarmağla rāzī idesinol saña birāder degildir. Zīrā birāder tekellüfsüz ve renc ü meşakḳatsiz gerekdir.

(94) إِنَّ الرَّأْيَ لَيْسَ بِالتَّظَنِّيِّ

(İnne'r-re'ye leyse bi't-tazannī)⁵⁰³

Tazannī kelimesiniñ aşlı tazannun idi, tefa'ul vezninde nün-ı aḥīre yāya ibdāl olundu. Ma'nā-yı meşel: Re'y-i şahīḥ zann ile olmaz dimekdir. Bu meşel umürda te'emmül-i şādıḳ gerekdir diyecek yerde darb olunur.

(95) إِذَا تَوَلَّى عَقْدَ شَيْءٍ أَوْتَقَا

(İzā tevellā 'aḳde şey'in evşakā)⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ Onlar keçinin iki dizisi gibilerdir.

⁴⁹⁹ Falan kimse keçi gününü yaşamıştır.

⁵⁰⁰ Kendisi bizzat ölümü isteyen kimse gibi.

⁵⁰¹ Ona çiçek hastalığı bela olsun.

⁵⁰² Birine yalvarsan o sana kardeş değildir.

⁵⁰³ Doğru görüş zan ile olmaz.

⁵⁰⁴ Falan kimse bağlanmak istenen şeyi iyice bağlar.

Tevellā māzīdir, maşdarı tevellī kelimesidir ki tefa‘‘ul vezninde bir işi der-‘uhde eylemek ma‘nāsınadır. **Evşak** işākdan māzīdir bir nesneyi muhkem bağlamak ma‘nāsınadır. **Ma‘nā-yı meşel**: Bir nesneniñ ‘ağdını murād itdikde işāk ider ya‘nī istiḥkām virir dimekdir. Maḍreb-i meşel zāhirdir.

[29a]

(96) إيش في الصَّرْطَةِ مِنْ هَلَاكِ الْمِنْجَلِ ؟

(Eyš fi'ḍ-ḍarṭāti min helāki'l-minceli)⁵⁰⁵

Eyš lafzı eyyü şey'in muhtaşarıdır, eyy kelimesi hemzeniñ fethi ve yāniñ teşdīdiyle ḥarf-i istifhāmdır, anuñla zevi'l-‘uḳıldan ve ğayrıdan su’āl olunur, andan ne ve kaṅı ile Fārisī’de çi ve kudām ile ta‘bīr olunur. Eyyü şey'in Türkī’de ne nesnedir ve Fārisīde çi çizest ve eyyü recülin Türkīde kaṅı ādem ve Fārisīde kudām merd dimekdir. Meşel-i mezbūrda vāqi‘ **mincel** kelimesi minber vezninde orağa dinür ki anuñla ekin biçilür, Fārisīde dās dinür. Meşel-i mezbūruñ aşlı budur ki bir ḥātūn zevci yanında każārā zaṛṭā idüp zevci işitdikde anı levm eylemekle ḥātūn ḥicābından ne söyleyeceğini bilmeyüp didi ki: "Sen beni ne tevbīḥ eylesin fülān vaḳitde sen bir oraḳ zāyi‘ eylemediñ mi?" zevci cevābında kelām-ı mezbūrı irād eyledi. **Ya‘nī** zaṛṭa ile oraḳ zāyi‘ eylemeniñ ne münāsebeti vardır. Bu meşel birbirine muğāyir ve çendān münāsebeti olmayan kelām ḥaḳqında ḍarb olunur.

(97) إِنَّكَ تَهْدِي الضَّالَّ وَلَا تَهْدِي الْمُتَضَالَّ

(İneke tehdi'ḍ-ḍālle velā tehdi'l-mutaḍālle)⁵⁰⁶

Ma‘nā-yı meşel: Ṭarīḳ-ı müstaḳımı görmeyüp cehlinden nāşī ḍalalete düşen kimseyi hidāyete ḳadir olursun, lākin ṭarīḳ-ı müstaḳımı görüp bilürken terk iden kimseyi hidāyete ḳadir olamazsın dimekdir. Bu meşel şavāb ihtiyār eylediği ‘ameliñ ḥilāfında olundığına ‘ālim iken yine ol ‘ameli ihtiyār iden kimse ḥaḳqında ḍarb olunur. [30b] Meydānī fıkra-ı şānīyi meşel olmaḳ üzere ḳayd eylemişdir, aşah olan daḫı budur.

(98) أَخَذُوا طَرِيقَ الْعُنْصَلَيْنِ

(Aḫazū ṭarīḳe'l-‘unsulayni)⁵⁰⁷

⁵⁰⁵ Orağın kaybolmasının zartanla ne alakası var?

⁵⁰⁶ Hakikati cehlinden göremeyenleri hidayet edebilirsiniz, fakat hakikati görüp de görmezlikten gelenleri hidayet edemezsiniz.

Meydānī didi ki: ‘**Unsulayn** ‘aynīñ ve şādīñ zammeleriyle Yemāmeden Başraya müntehī olur bir *ṭarīḳ*-ı ma‘rūfdur. Bu meşel ḍalālete düşen kimse hakkında ḍarb olunur.

(99) *أَيْنَ الثُّرَيَّا مِنْ يَدِ الْمُتَنَاوِلِ*

(*Eyne's-şureyyā min yedi'l-mutenāvili*)⁵⁰⁸

Mutenāvīl bir nesneyi tutmak için elini uzadan kimseye dinür. Bu meşel vuşūli mümkün olmayan nesne hakkında ḍarb olunur. **Şureyyā** muşaggar bünyesiyle ülker didikleri tūb-ı kevākibden ‘ibāretidir, menāzil-i kamerdendir, menāzili ḍayyık olup kevkebi keşir olduğundan itlāk olundu. *Terceme-i Kāmūsda* peder-i haḳāyık-perverim yigirmi dört kevkeb olmak üzere rivāyet olunduğunu taḥrīr buyurmuşlardır ve ‘Arablar vuşūli mümkün olan nesneye "قريب المتناول"⁵⁰⁹ dirler.

(100) *إِنْ كُنْتَ الْحَالِيَةَ فَاسْتَعْرِزِي*

(*İn kunti'l-ḫālibetete fe's-tağziri*)⁵¹⁰

İstigzār çok nesne talep eylemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Eger murādīñ sūd sağmak ise bāri südi çok nāḳa talep idüp anı sağ dimekdir. Bu meşel delālet iderseñ bāri kerem-i vāfir göster diyecek yerde ḍarb olunur.

(101) *إِنْ لَمْ يَكُنْ مُعْلَمًا فَدَخْرِجِ*

(*İn lem yekun mu‘lemen fedāḥric*)⁵¹¹

Mu‘lem ism-i mef‘ül bünyesiyle ‘alāmetlenmiş ve nişānlanmış nesneye dinür. **Daḥric** emr-i ḫāzırdır, maşdarı daḥrace kelimesidir ki yuvarlamak ma‘nāsınadır. Aşlı budur ki bir aḫmak kimesne ‘uryān olarak bir küp içine girüp küp [30a] ṭurmaz yuvarlanur idi. Mezbūruñ pederi oğluna ilbās için eşvāb getirüp mezbūr libāsları gördükde kelām-ı mezbūri irād eyledi. Ya‘nī: Ey peder! Baña ilbās için getürdigiñ şevbiñ tamğası yoğ ise zemīne ṭarḫ idüp yuvarla ki ben anı giymem dimekdir. Bu meşel kendiye kifāyet eyleyecek mertebeden ziyādeye ṭālib olan muḫtar ve muḫtarib kimse hakkında ḍarb olunur.

⁵⁰⁷ Unsulayn yolunu tuttular.

⁵⁰⁸ Ülker elin ulaşamayacağı uzak bir yerdedir.

⁵⁰⁹ Ele yakındır.

⁵¹⁰ Eğer süt sağıyorsan bāri sütü fazla olan deveyi seç!

⁵¹¹ Üzerinde damga yoksa yuvarla at!

(102) إِنَّ الْخُصَّاصَ يُرَى فِي جَوْفِهَا الرَّقْمُ

(İnne'l-ḥuṣāṣa yurā fi cevfihe'r-raḳımu)⁵¹²

Bu meşel mışrā'-ı mevzündür. **Huṣāṣ** ḥānıñ zammıyla iki şey beyninde olan küçük delige dinür. **Yurā** şığa-i meçülledir. **Raḳım** ketif vezninde āfet ve dāhiyeye dinür. **Ya'nī**: Haḳır 'add olunan nesneden şey'-i 'azım zuhūr ider dimekdir.

(103) إِنَّ الْبَلَاءَ مُؤَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ

(İnne'l-belā 'e muvekkelun bi'l-mantıḳ)⁵¹³

Muvekkel tevkilden ism-i mef'ıldür, sipariş ve tefvız olunmuşdur ma'nāsına. **Mantıḳ** nuḳ ma'nāsınadır. Meydānide Mufaḍḍaldan menḳıldür ki kelām-ı merḳümü ibtidā tekellüm eyleyen Ebū bekr eş-Şiddīḳ raḍiyallāhu 'anhu ḥazretleridir.

(104) أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَدْنَى

(Enfuke minke ve lev kāne ezenne)⁵¹⁴

Ezenne zenīn lafzından me'ḥūzür ki burundan seyelān iden sümük ve şu maḳülesine dinür. **Ya'nī**: Enfiñ her ne kadar ezen olup sümük ve şu maḳülesiniñ seyelānıyla muttaşif ise de yine eczā'-ı vücūduñdan ma'dūd olur dimekdir. Bu meşel " أَنْفُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ " meşeli gibidir.⁵¹⁵

(105) إِيَّاكَ وَأَهْلَبَ الْعَضْرَطِ

(İyyāke ve ehlebe'l-'aḍraṭi)⁵¹⁶

Ehlebe keşirü's-şar olan kimesneye dinür. 'Aḍraṭ ca'fer vezninde [31b] dübür ile zekeriñ aralıḡına dinür. Bu meşel *uḥāzirūke ehlebe'l-'aḍraṭi* taḳḍirindedir. Aşlı budur ki bir kimse vālidesine maḡrūrāne didi ki: Ey vālide! Dünyāda bir kimse bulmadım illā añā ḡālib oldum ve ḳahr eyledim. Vālidesi cevābında kelām-ı mezbūrı irād eyledi ki nuşḥ ve taḥzīr ma'rezinde olacaḳdır. Bir gün merḳüm bir kimse ile muşāra'a eyleyüp maḡlūb olmaḡla ayakları yukarı zemīne düşdükte dübüri açılup 'aḍraṭında olan şar-ı keşir nümāyān olduḡda ḡālib olan kimse taḥḳirāne "Behey küstāḡ bu görinen ne şeydir" diyü

⁵¹² Küçük deliklerde büyük belalar görülebilir.

⁵¹³ Şüphesiz (başa gelen) belanın sebebi dildir. Türkçedeki karşılığı: Dilim seni dilim dilim dilim dileyim, başıma geleni senden bileyim. Engin, age, 248.

⁵¹⁴ Burun aksa bile o senindir.

⁵¹⁵ Burun kesik olsa bile o senindir.

⁵¹⁶ Kolları fazla olan azratından sakın.

su'âl eyledikde mağlûb didi ki: "Ol nesnedir ki vâlidem bu hâliñ başıma geleceğini bilüp beni anuñla taḥzîr ider idi".

(106) أَنَا ابْنُ بَعْدَتِهَا

(İnā ibnu becdetihā)⁵¹⁷

Becde bāniñ fethiyle 'ilm ve şu'ūr ma' nāsına isti' māl olunur ki bir maḥalde iḳāmetiñ lāzımıdır, bu münāsebetle bir nesneniñ ḥaḳīḳat-i şābitesine itḳān vechiyle muṭṭali' ve 'ālim olan ādeme *İbnu becede* ıtlāḳ olunur. **hā'**-ı zamîri emr-i merḳūmuñ ḥaḳīḳatına 'ā'id yāḥud fi'l-aşl arza rāci' olur, ḥāzıḳ ve hādî rehber ḥaḳḳında irād olunur ki zamîr arza yāḥud ṭarīḳa ircā' olunur. 'Arablar fülān bu yolda yāḥud muṭṭaḳā rehberlik idebilir mi didiklerinde *huve ibnu becdetihā*⁵¹⁸ dirler. **Ya'nī** ḥāzıḳ ve üstāz rehberdir dimekdir. Kezālike tefevvüh eylediği kelāmında şābit ve ber-ḳarār olan kimse ḥaḳḳında daḫı ḍarb olunur fülān kimse ḳaṭ'an sözüde nekül eylemez söylediği [31a] sözde teşebbüt üzeredir diyecek yerde *huve ibnu becdetihā* dirler. Meydānī didi ki: becede türāb ma' nāsınadır, 'Arabların enā ibnü becdetihā ḳavilleri gūyā *enā maḥlūḳun min turābihā*⁵¹⁹ dimekden 'ibāretidir.

(107) إِذَا وَقَفْتَ عَلَى الرَّذْمَةِ فَلَا تَقُلْ لَهُ هَتْ

(İzā vaḳefti'l-'ayru 'ale'r-radheti felā taḳul lehu het)⁵²⁰

Ba'zılar *felā tühethit bihi*⁵²¹ 'ibāretiyle rivāyet eyledi. **Tehtehe** daḫraca vezninde deve şu iḳerken iḳdāmı ḥuşuşunda het het diyü zecr ü āzār eylemek ma' nāsınadır. **Redhe** temre vezninde ḳayalarda olan çuḳura dinür ki anda şu irkilür. **Ma'nā-yı meşel**: Sen deveyi redhe üzerinde vaḳf eyleyüp şuya götürdiğinde iḳdām eyleyüp het het diyü zecr ü āzār eyleme ki bütün bütün şu içmekden imtinā' iderler dimekdir. Bu meşel bir kimseye naşīḥat itdükde ilḥāḥ u ibrām eyleme, zīrā naşīḥat olunan kimseniñ zannını müstevcib olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(108) أَوْلُ الصَّيْدِ فَرَعٌ

⁵¹⁷ Ben onu iyi bilirim.

⁵¹⁸ O Becde yerinin oğludur.

⁵¹⁹ İbu becditha denildiğinde ben topraktan geldim diye kast edilir.

⁵²⁰ Deve pınar başında durunca artık onu: "Hadi iç iç" diye zorlayıcı söz söyleme. Türkçedeki karşılığı: Arife tarif gerekmez. Yazıcı, **age**, s. 83.

⁵²¹ Onu azarlama!

(Evvelu'ş-şaydi fera' un)⁵²²

Fera' fethateynle nākanıñ eñ evvel toğurdığı yavrısına dinür ki Cāhiliyetde anı şanemlerine qurbān iderler idi ve minhü el-ḥadīs "لا فَرْعٌ وَلَا عَتِيرَةٌ"⁵²³ Ve ba' zılar ' indinde Cāhiliyyeden birisiniñ devesi yüz mehāra bāliḡ olduḡda bir genç ve a' lā devesini şanemine qurbān ider idi, fera' didikleri ol qurbān eyledikleri devedir. Muḡaddemen ehl-i İslām daḡı ol minvāl üzre birisini zebḡ ider olup ba' dehu nehy şadır olmaḡla ferāḡat eylediler. Meşel-i mezbūr zera' ve zara' a ve cemī' [32b] ve cemī' -i menāfi' den ibtidā görülen ḡayırıñ vuḡū' unda ḡarb olunur.

(109) آفَةُ الْعِلْمِ النَّسِيَانُ

(Āfetu'l- ' ilmi en-nisyānu)⁵²⁴

Nessābetu'l-Bekrī dedi ki: "İnne li'l-i' lmi āfeten ve nekeden ve hucneten ve isticā' aten, fe-āfetuhu nisyānuhu, ve nekedeḡu el-kizbu fīhi, ve hucnetuḡu neşruḡu fī ḡayri ehlihi ve isticā' atuhu en lā yuşba' a minhu".⁵²⁵

(110) إِذَا شَبِعْتَ الدَّقِيقَةَ لَحِسْتَ الْجَلِيلَةَ

(İzā şebi' ati'd-daḡıḡatu laḡiseti'l-celīletu)⁵²⁶

Daḡıḡa sefīne vezninde ḡayvān kısmında ḡoyun ve keçi nev' ine ıtlāḡ olunur. Celīle deve kısmına ıtlāḡ olunur, ve minhü ḡavluḡhüm mā lehü daḡıḡatun velā celīletür⁵²⁷. Laḡiset laḡs kelimesinden ki yalamaḡ ma' nāsınadır, māzīdir. Ma' nā-yı meşel: Deve kısmını toymaḡ mümkün degildir ḡoyun kısmı azacıḡ nebātle şeb' ān olur dimekdir. Bu meşel ḡanīye ḡidmet iden faḡır ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(111) إِذَا ضَرَبْتَ فَلَا تُحَمِّطُ

(İzā ḡarabte felā tuḡammiḡ)⁵²⁸

ḡarabte māzī-i muḡātabdır. Lā tuḡammiḡ nehy-i ḡāzırdır, maşdarı taḡmīḡ kelimesidir ki bir kimseye acıdup aḡrıtmayaraḡ āhestece urmaḡ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel:

⁵²² Devenin ilk yavrusu avların ilkidir.

⁵²³ Putlar için kesilen gerek Fera gerek Atire kabul edilmez.

⁵²⁴ İlimin afeti unutkanlıktır.

⁵²⁵ Nessābetu'l-Bikrī dedi ki "İlim için afet, eziyet, noksan ve açlık vardır. Onun afeti unutkanlık, eziyeti yalancılık, noksanlığı ehli olmayanlarla paylaşmak, açlığı ise on doymamaktır. "

⁵²⁶ Develer doyduktan sonra koyunlar yalarlar.

⁵²⁷ Ne devesi var ne de koyunu.

⁵²⁸ Dövdüğünde acıtma!

Urdığın vakitte āhestece urmayup belki pekçe urup derdnāk eyle, tā ki urdığın bellü ola dimekdir.

(112) إِنَّهُ لَمُنَجَّدٌ

(İnnehu lemunccezuñ)⁵²⁹

Munccez mu‘azzam vezninde gūn-ā-gūn havadiş-i çarḥ-ı bükalemūna vāqıf olmağla aḥvāl-i ‘āleme tecrübesi geçmiş nīk ü bed-i dehre taḥşıl vüķūf eylemiş ḥaķāyıkdan ādeme ıtlāk olunur ve beliyāt-ı keşireye düçār olmuş ādeme ıtlāk olunur.

(113) أَنَا غَرِيرٌ مِنْهُ

(Enā ġarīruke minhu)⁵³⁰

[32a]

Ya‘nī: Ben ol ḥuşuşdan seni taḥzīr iderim dimekdir. **Ġarīr** emīr vezninde ġaflet ma‘nāsına olan ġurreden me‘ḥūz dur ki bir kimse ġafletle bir ḥālete uğrayup kemāhī vüķūf taḥşıl eyledikten soñra bir āḥer kimse daḥı ol ḥālete hevesnāk olduķda evvelki kimse kelām-ı mezbūrı irād ider. Ya‘nī: Ben añā düşdüm sen anun keyfiyyetini benden su‘āl eyle, saña maḥzūrātını beyān ideyim ve sende añā meyl ü hevesden ferāġat eyle demekden ‘ibāretdir. Pes bir nesneye geregi gibi ‘ilmi muḥīṭ olan ādem kelām-ı mezbūrı irād ider.

(114) إِنَّهُ لَهْتَرٌ أَهْتَارٌ

(İnnehu lehitru ehtārin)⁵³¹

Hitr hānıñ kesri ve tānıñ sükūnuyla emr-i ‘acībe ve dāhiyeye ya‘nī āfete dirler. Ma‘nā-yı meşel: Āfetlerden bir āfetdir dimekdir. Bu meşel be-ġāyet zekī ve şāḥib-i re‘y kimse ḥaķķında çarb olunur.

(115) إِنَّ فَرَّ عَيْرٍ فَعَيْرٌ فِي الرَّبَاطِ

(İn ferre ‘ayrun fe-‘ayrun fi'r-ribāṭi)⁵³²

⁵²⁹ O tecrübelidir.

⁵³⁰ Bunu iyi bildiğim için seni ondan uyarıyorum. Türkçe'deki karşılığı: Damdan düşen halini damdan düşen anlar.

⁵³¹ Afetlerin bir afetidir.

⁵³² Bir eşek kaçarsa yerine başka eşek gelir.

‘Ayr ‘aynîñ fethi ve yānîñ sükūnuyla himār ma‘nāsınadır. Türkîde eşek yerine eşek ta‘bîr itdikleri bu meşele muvâfıkdır. Bu meşel hâzıra rızā ve gā‘ibi nisyān hâkķında đarb olunur.

(116) إِنَّهُ لَصِلُّ أَصْلَالٍ

(İnnehu la-şillu aşlalin)⁵³³

Şill şādın kesri ve lāmın teşdīdiyle şol yılandır ki aña efsūn kār eylemez ola. Engerek ta‘bîr itdikleri olacađdır. Ma‘nā-yı meşel: Efsūn kār itmeyen hayyelerden bir hayyedir demekdir, ya‘nî āfet-i rūzgārdır demekden ‘ibāretidir. Bu meşel be-gāyet zîrek ve dāhî kimse hâkķında đarb olunur.

(117) إِنَّمَا أَكَلْتُ يَوْمَ أَكَلِ الثَّوْرُ الْأَبْيَضُ

(İnnemā ukiltu yevme ukile'ş-şsvru'l-ebyağu)⁵³⁴

Ukiltu māzî-i mütekellim mechūldür. [33b] Ukile kezālike māzî-i mechūldür. Rivāyet olundı ki Emīru'l-mü‘minîn ‘Alî bin Ebî Tālib rađiyallāhu ‘anhu hāzretleri buyurdılar ki: Benim kışşa ve dāstānımla hāzret-i ‘Oşmānîñ kışşası hikāye-i şevre beñzer ki zamān-ı sâbıkdā üç ‘aded şevr ile ki biri esved ve biri aħmer ve biri ebyaź idi. Bir arslan bir mîşelikde yār ve qarındaş olup berāber geşt ü güzār iderler idi. Arslan dā‘imā bunların fırsatlarını gözedüp lākin ittifaķ üzre olmadıķlarından bir nesneye ķādir olamaz idi. Bir gün şabra teħammūli ķalmayup şevr-i esved ile şevr-i aħmere didi ki: "Ey qarındaşlar! Benim levnim siziñ levniñize müşābihdir, şevr-i ebyaźîñ levni meşhūr olmağla şāyed ādemî zād görüp bizlere rāħat virmez, bu mîşelikde şafā-yı hātır ile gezdigimiz yoğdur, eger ruşatıñız olur ise şevr-i ebyaźı ekl ideyim" didi. Anlar dağı öküz ‘aklı ne ķadarca olur icāzet virdiler. Arslan şevr-i ebyaźı fi'l-hāl pāreleyüp şafā-yı hātır ile tu‘me eyledi. Bir müddet mürür eyledikten soñra şevr-i aħmeriñ yanına gelüp tebaşbuş iderek "Ey hāķıķî yār-ı vefādārim ve ğam-gūsār u ğam-h‘ārım! Benim levnim tamām seniñ levniñe müşābihdir, aralığımızda bu şevr-i esved ne arar. Bu mîşelikde iki qarındaşlar gibi geşt ü güzār ve şafā-yı bāl ile imrār-ı rūzgār eyleyelim eger izn-i ‘ālîñiz olur ise şevr-i esvedı dağı ekl ideyim" didi. [33a] Şevr-i aħmer icāzet virüp arslan şevr-i esvedı dağı ekl eyledi. Pes şevr-i aħmer yalnız ķaldıķda arslan didi ki: "Yā şevr-i aħmer!

⁵³³ O, yılanlardan biridir.

⁵³⁴ Şüphesiz, beyaz öküz yenildiği gün ben de yenildim. Türkçedeki karşılığı: Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın/ Bugün bana ise yarın sana. Yazıcı, **age**, s.159, 193.

Bu huşuşda qarındaşlık bir taraf, hâtırâ bir ğubâr gelmesün, elbette ben seni ekl idecegim". Şevr-i aħmer nâ-ümîd olup didi ki: "Baña mühlet vir üç def'a nidâ ideyim andan şoñra ekl eyle". Arslan ruħşat virdi. Şevr-i aħmer bir maħall-i mürtefi'e çıkup nidâ eyledi ki "*elâ innî ukiltu yevme ukile's-sevru'l-ebyažu ya' nî* ben şevr-i ebyaž ekl olundığı günde ekl olundum dimekdir. Ĥazret-i İmâm 'Alî kerrema'llāhu vechehu bu ĥikāyeyi naql eyledikden şoñra terfî'-i şavt iderek buyurdılar ki *elâ innî hntu ve yurvā ve huntu yevme ħutile 'Osmān*⁵³⁵ ya' nî ĥazret-i 'Osmān'ın ħatlı olundığı gün ben za'if u ĥaħîr oldum dimekdir.

(118) أنا ابنُ جَلَا

(Enā ibnu Celā)⁵³⁶

İbnu Celā 'aşā vezninde ve ibnu eclā a'lā vezninde şeref cihetiyle 'ayarı ma'lūm ve emr ve şān ve ĥālî vazıħ u rüşen ādeme itlāk olunur. Enā İbnü Celā dimek *ya' nî*: Benim emr ü şānım vazıħ u rüşendir dimekdir, yāħud İbnü Celā bir recül-i ma'rūfdur, 'alā tarıķı'l-ħikāye fi'l-i māzîdir yāħud ene ibnü ellezî yuķālu lehü Celā el-umüre ve keşefehā ve minhu ħavl-i Suħeym:

Ene İbnu Celā ve tällā' u's-şenāyā
Metā aza' u'l-' amāmete te' rifūni⁵³⁷

Bu meşel-i meşhūr müte' ālim ĥaħķında ħarb olunur.

(119) الأخذُ سُرِّيَ والقضاءُ سُرِّيَ

(el-Aħzu surrayta ve'l-ķađā'u ħurrayta)⁵³⁸

Surraytā sīniñ zammı ve rā'-ı müşeddeniñ fetħi ve ķaşr ile yutmağa dinür ki isimdir. **Đurrayta** đād-ı mu' cemeniñ zammı ve rā'-ı müşeddeniñ fetħi ve ķaşr ile [34b] osurmağa dinür ki bu daħı isimdir. Ma'nā-yı meşel: Aldığı deyni bel' idüp deyn şāħibi muṭālebe eyledikde deynine bedel aĝzıyla carṭa virir dimekdir. Bu meşel "*el-Aħzu surrīṭun ve'l-ķađā'u zurrīṭun*" 'unvānyıla da ve teşđid ile sırrayṭ ve zırrayṭ 'ibāretiyle de ve ĥillifa vezninde daħı maźmūm ve muħaffef ve memdūd olaraķ surayta ve zırayta bünyeleriyle de ve *el-ķađā'u leyyān*⁵³⁹ 'ibāretiyle mervīdir.

⁵³⁵ Osman'ın öldürüldüğü gün āciz kaldım.

⁵³⁶ Ben şöhretli biriyim.

⁵³⁷ Ben celanın oĝluyum, her şeyi beyan edebilirim. Ben sarığı taktığımda beni tanırırsınız.

⁵³⁸ Borcu aldığımda onu yutar, bedeli ise zarta ile öder.

⁵³⁹ Ödeme vakti geldiğinde hep uzatır.

مَا عَلَى أَفْعَلَ مِنْ هَذَا الْبَابِ
Mā 'alā Ef' ale min hāze'l-bābi⁵⁴⁰

(120) أَكَلٌ مِنَ السُّوسِ
(Ākelu mine's-sūsi)⁵⁴¹

Sūs sīniñ zamyyla güve ta' bīr olunan böcege dinür ki şūf u şāl maķūlesi eşvāba düşer. "العيال سوس المال"⁵⁴² meşelinde sūsdan murād yine mezbūr böcekdir. Bu meşel ekkāl kimse haķķında ğarb olunur.

(121) أَنَسٌ مِنْ حُمَّى الْغَيْنِ
(Ānesu min ħummā'l-ġīni)⁵⁴³

Ānes üns kelimesinden me'ĥūzudur. Ġīn ġāyn-ı mu' cemeniñ kesriyle bir mevzi' adıdır ki hevāsı vaĥīm olmağla ħummāsı pek çok olur, her kim oraya vaż'-ı kadem eylese hemān 'āriż olmağla pek enīs ve hemdem haķķında kelām-ı mezbūrı ĩrād iderler.

(122) آمَنُ مِنَ الْأَرْضِ
(Āmenu mine'l-arđi)⁵⁴⁴

Zīrā arza her ne emānet vaż' olursa şāĥibine tamāmen redd ider. Cāĥiż kitāb vaşfında didi ki: *el-Kitāb āmenu mine'l-arzi ve ektemu li's-sirri min şāĥibi's-irri*⁵⁴⁵, şāĥibü's-sırri ol kimsedir ki be-ġāyet emīn olmağla iki düşmeniñ sırrını ĥıfz eyleyüp aĥaduhumāniñ sırrını āĥere izĥār itmez.

(123) أَكَلٌ مِنْ لُكْمَانَ
(Ākelu min Loķmāna)⁵⁴⁶

Burada Loķmān'dan murād [34a] Loķmān bin 'Ādīdir. Şöyle naĥl iderler ki merķūm şabāĥ ta' āmında bir deve ve aĥşam ta' āmında bir deve ekl ider imiş.

⁵⁴⁰ Ef'al ile başlayan atasözleri.

⁵⁴¹ Güveden daha yiyici.

⁵⁴² Aile paranın güvesi. (Yani, güve çekirdikleri nasıl yiyip bitirebiliyorsa aile de parayı o şekilde bitirir.)

⁵⁴³ O, Ġīn ateşinden cana daha yakın.

⁵⁴⁴ Yerden daha güvenlidir.

⁵⁴⁵ Cahiz didi ki: Kitap sırrı saklamak için yerden daha güvenlidir. Ayrıca sırrı sahibinden daha fazla gizler.

⁵⁴⁶ Lokmān'dan daha yiyici.

(124) أَلْفٌ مِنْ غُرَابٍ عُقْدَةٌ

(Ālefu min gurābi ‘uḳdeti)⁵⁴⁷

‘Uḳde ‘umde vezninde çoḳ ve ŧıḳ aḡaçlıḳ yere, kezālike çatlaḡı ḡurmālīga ıtlāḳ olunur. Ma‘nā-yı meşel: Eşcārı keşir ve firāvān olan yeriñ ḳarḡasından ziyāde ülfetlü ve mūnis dimekdir, zīrā ol yeriñ ḳarḡası keşret-i eşcārdan ḡayrı yere naḳl u īvā eylemez.

البَابُ الثَّانِي: فِيمَا أَوْلَهُ بَاءٌ

el-Bābu’ş-şānī: Fīmā evveluhu bā’un⁵⁴⁸

(125) الْبُعَاثُ بِأَرْضِنَا يَسْتَنْسِرُ

(el-Buḡāşu bi-arḡina yestensiru)⁵⁴⁹

Buḡāş bāniñ ḡarekāt-ı şelāşıyla bir nev‘ ḳuş ismidir ki toz rengine olur, ya‘nī boz olur. Cem‘i biḡşān gelür bāniñ kesriyle. Bu ḳuşı murdār-ḡār ile beyān iderler ki Türkide lori ḳuşı ile ta‘bīr olunur, şayyād degildir, baḡı’uḡ-tayarāndır. Ve buḡāş muḡlaḳa ḳuşlarıñ şerir olanlarına dinür, şerrāruḡ-tayr ma‘nāsına ki ḳuşlarıñ le’im ü alçaḳ ve şavt u şayd maḳūlesi ḡayr ve menfa‘ atdan ‘ārī belki şerr ü zarar şāhibi olan ḳısmındandır. Ḳarḡa ve ḳartal ve çaylak ve delüce toḡan ḳuşları gibi ḡırsızlıḳ şirretiyle geḡinürler pes bu ma‘nāda cem‘ olup müfredi buḡāşadır, ni‘ām ve ne‘āme gibi. Ma‘nā-yı meşel: Bir ālāyı şikāra muḳtedir olmayan ednā ḳuşlar bizlere mücāveret sebebiyle celādet peydā idüp nesr ve kerkes didikleri şayyād ḳuş gibi şavlet ü şavtla muḡtasıf ‘aziz olurlar dimekdir. Zemaḡşerī *Müsteḡşāda* [35b] buḡāşı cemi‘ olarak ufaḳ ḳuşlardır diyü tefsir idüp meşel-i mezbūrı mü’enneş olarak *testensiru* ‘unvānıyla īrād eylemişdir. Ba‘zılar meşel-i mezbūrı bir ālāy ‘aceze ve nā-tüvān ḡürühıyız ki zu‘afā daḡı bizlere izḡār-ı ḳuvvetle ḡaḡāret ü ihānet ider demek ma‘rezinde beyān eylediler, lākin şavāb olan vech-i evveldir.

(126) بِكُلِّ وَادٍ بَنُو سَعْدٍ

(Bi-kulli vādin Benu Sa‘din)⁵⁵⁰

⁵⁴⁷ O, ormanın kargasından daha uyumlu ve cana yakın biridir. Türkçedeki karşılığı: Dost canlısı. Yazıcı, **age**, s. 110.

⁵⁴⁸ İkinci bâb: Ba harfıyla başlayan atasözleri.

⁵⁴⁹ Lori kuşu bizim yurdumuzda kartallaşır. Türkçedeki karşılığı: Aslan kesildi. Yazıcı, **age**, s. 60.

⁵⁵⁰ Her vâdide bir Benî Sa‘d vardır. Türkçedeki karşılığı: Nereye varsan okka dört yüz dirhem. Yazıcı, **age**, s. 103.

Aşlı budur ki Azbaṭ bin Quray^c es-Sa^c dī kendi kavminden rū-gerdān olup āḥer ḳabā^ʿ ile intīḳāl eyledi, lākin anları begenmeyüp yine kendi kavmine rüçü^c ve kelām-ı mezbūrī ṭrād eyledi. Ya^cnī: Ḳanḡı ḳabīleye vardım ise bizim ḳabīle ricālī gibi anlar da nā-muvāfiḳdır demekdir.

(127) بَاتَتْ بَلِيلَةَ أَنْقَدَ

(Bātet bi-leyleti anḳade)⁵⁵¹

Anḳad aḥmed vezninde kirpiye dinür, ḳunfuz ma^cnāsına. Kirpi ḳısmı bütün gice uyumayup cevelān itmekle kelām-ı mezbūr bütün gice uyumayup bīdār olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(128) بَطْنِي عَطْرِي وَسَائِرِي ذَرِي

(Baṭnī ^catṭirī ve sā^ʿiri zerī)⁵⁵²

^cAtṭirī ta^cṭir den emr-i ḥāzır-ı mü^ʿennesdir. Sā^ʿir hemzeniñ kesriyle bāḳī ma^cnāsınadır ki bir nesneden girü ḳılan şey^ʿ olacaḳdır, sūrdan me^ʿḥūzdur. Zerī emr-i ḥāzır-ı mü^ʿennesdir terk eyle ma^cnāsına. Ma^cnā-yı meşel: Benim ḳarnımı ta^cṭir ü tatyīb ve a^czā^ʿ-i sā^ʿiremi terk eyle demekdir ki murād beni iṭ^cāmla ḳarnımı işbā^c eyle demekdir. Aşlı budur ki bir A^crābī bir ^caşirete mihmān olmaḡla şāhib-ḥāne mihmān-ı mezbūrī ikrāmen ^cuṭr ile ta^cṭir eylemek [35a] bir ḳıza emr eylemeleriyle ḳız daḡı ta^cṭire mübāşeret eyledikde A^crābī kelām-ı mezbūrī ṭrād eyledi. Meşel-i mezbūr bir ādemden kendi ḥāline ehem ve mehām olanı istid^cā mevḳi^c inde ṭrād olunur.

(129) بَيْنَهُمْ دَاءُ الضَّرَائِرِ

(Beynehum dā^ʿu^ʿḍ-ḍarā^ʿiri)⁵⁵³

Ḍarā^ʿir ḍarreniñ cem^cidir ki zevceniñ ortaḡına dinür, ḍarre fi^ʿl-aşl ḍādāiñ fetḥi ve rāniñ sūkūnuyla fa^cle vezninde maşdardır. Ahaduḡumā āḥere ḍarar eylemek ma^cnāsınadır. Ba^cdehu mübālāḡatan her birine ıtlāḳ olundu. Ma^cnā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel miyānelerinde şer ve zarar munḳatī^c olmayan ḳavm ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(130) بَقَطِيهِ بِطَبِّكَ

⁵⁵¹ Kirpi gibi geceyi uyumadan geçirdi. Türkçedeki karşılığı: Kirpi geceyi gözünü kırpmadan geçirdi. Yazıcı, **age**, s. 118.

⁵⁵² Yemekle karnımı doyur, gerisini boş ver. Türkçedeki karşılığı: Aç ayı oynamaz. Yazıcı, **age**, s. 136.

⁵⁵³ Aralarında eşlerin düşmanlığı var. Türkçedeki karşılığı: Geçinmeye gönlü yok ki adımı öğrensin. Yazıcı, **age**, s. 143-144.

(Baḳḳiṭḥi bi-tıbbiki)⁵⁵⁴

Baḳḳiṭḥi tabḳiṭ kelimesinden emr-i hāzır-ı mü'enneştir, farriḳ ma' nāsınadır. **Tıbb** rifḳ ve ḥazāḳat ma' nāsınadır. **Kāf zamīri** mü'enneşe ḥiṭābdır. Ma' nā-yı meşel: Ey-ḥātūn! Sen anı ḥazāḳatla tefriḳ eyle demekdir. Aşlı budur ki bir zenpāre bir gün nihānıce maḥbūbesi ḥānesine ṭurūḳ idüp 'aşḳ ve niyāz esnāsında ishāl 'arızasıyla nā-çār oldığı yere ḥadeşleyüp 'avrat şāyed bir kimse geldikde bu ḥāli görürler diyü telāşa düşmekle zenpāre zātında bir şaşkın kimse olmağın kelām-ı mezbūri irād eyledi. Meşel-i mezbūr bir işi ḥile ve ḥazāḳatla muḥkem eylemege me'mūr olan kimseye irād olunur.

(131) بَعْلَةُ الْوَرَشَانِ يَا كَلُّ رُطَبِ الْمَشَانِ

(Bi-' illeti'l-vereşāni ye 'kulu ruṭaba'l-muşāni)⁵⁵⁵

Vereşān melevān vezninde sāk-ı hur didikleri ḳuşdur ki Ḳāmūs şāhibine [36b] göre erkek ḳumrı ḳuşı olacaḳdır, laḥmı güvercin laḥmından ḥafif olur. **Muşān** gurāb vezninde bir nev' tāze ḥurmā ismidir. Ma' nā-yı meşel: Vereşān bahānesiyle tāze ḥurmāyı ağacından kendisi ekl ider demekdir. Aşlı budur ki bir kimse ḥurmālığına kendi kölesini bekçi naşb eylemekle köle, ḳuşa ve uğrıya ḥacet ḳomayup kendi ekl eylemege başladı. Ağası gelüp 'itāb-güne su'al eyledikçe vereşān ekl ider diyü cevāb ider idi. 'Āḳibet ağası ḳaẓiyyeye muṭṭali' olmağla kelām-ı mezbūri irād eyledi. Meşel-i mezbūr murād olan nesneniñ ḥilāfi bir şey izḥār iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(132) بَلَغَ السَّكِينُ الْعَظْمَ

(Beleḡe's-sikkīnu'l-' azme)⁵⁵⁶

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir iş nihāyet derecede düşvār olduḳda ḍarb olunur.

(133) بَيْتِي يَبْحَلُ لَا أَنَا

(Beyṭi yebḥalu lā enā)⁵⁵⁷

Yebḥalu bāb-ı rābi' den ve ḥāmısdan maşūḡ olarak muzāri' dir. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Aşlı budur ki nisvān-ı ' Arabiñ birinden bir nesne ṭaleb olunup keşret-i faḳrından yāḥud ol nesneniñ ḥānesinde nā-mevcūd olduğundan i' tizār eylemekle merḳūmeye bu ḥuşūşda buḳl ve imsāk eylediñ didiklerinde ol daḫı kelām-ı mezbūri tekellüm eyleyüp ba' dehu

⁵⁵⁴ Zekanla onu daḡıt.

⁵⁵⁵ Hurmayı ḳumrular yiyor diyerek bu bahaneyle kendisi karnını dolduruyor. Türkçedeki karşılığı: Ele verir talkımı, kendi yutar salkımı. Yazıcı, **age**, s. 228.

⁵⁵⁶ Bıçak kemiğe dayandı.

⁵⁵⁷ Ben deḡil, evim cimridir.

ṭabī' at ü cibilleti kerem ü seḥā ile muttaşif olup lākin kendi faḳīrū'l-ḥāl olmağla icrāsına muḳtedir olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(134) بَنَانُ كَفِّهِ لَيْسَ فِيهَا سَاعِدٌ

(Benānu keffihī leyse fihā sā' idun)⁵⁵⁸

Benān seḥāb vezninde parmağlara [36a] dinür. **Sā' id** insānıñ bileğine dinür ki dirsekden keffe ḳadar olan miḳdārdan 'ibāretidir. 'Amelde keffe müsā' adesine mebnīdir. Ma' nā-yı meşel: Fülān kimseniñ benān-ı keffi mevcūd olup lākin sā' idi olmamağla a' māle muḳtedir degildir dimekdir. Bu meşel zātında himmetlü olup lākin faḳīru'l-ḥāl olmağla icrā-yı mā fi'z-żamīre ḳudreti olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

Dest-ī tehī himmet-i 'ālī belāst
*Vāy ber ān kes ki berīn mübtelāst*⁵⁵⁹

(135) بِالْسَاعِدِ يَبْطِشُ الْكَفُّ

(Bi's-sā' idi yabṭuşu'l-keffu)⁵⁶⁰

Yabṭuşu muzāri'-i ma'lūmdur, maşdarı baṣ kelimesidir ki bānıñ fetḥi ve ṭānıñ sükūnuyla arslan gibi bir nesneyi 'unf u saṭvetle ḳavrayup ṭuṭmak ma'nāsınadır. Vaḳi'en ḳuvvet-i bāzū olmadıḳça keffiñ bir nesneyi ṭuṭmağla iḳtidārı olmaz. Bu meşel bir kimseniñ a' vān u enşarı ḳalil olup za' ifü'l-ḥāl olduḳda ḍarb olunur.

(136) بِجَنْبِهِ فَلْتَكُنِ الْوَجْبَةُ

(Bi-cenbihī fe'l-tekuni'l-vecbetu)⁵⁶¹

Cenb cīmiñ fetḥiyle ma'lūmdur ki insān ve ḥayvānıñ şıḳḳına mevzū' dur ki yan ta' bīr olunur. Vecbe temre vezninde aşağla düşmek ma'nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Fülān kimseniñ suḳūṭı yanı üstüne olsun dimekdir. Bu meşel ḥīle-kār ve mekkār olan kimesneye bed-du' ā maḳāmında irād olunur.

(137) الْبِضَاعَةُ تُيسِّرُ الْحَاجَةَ

(el-Biḍā' atu tuyessiru'l-ḥācete)⁵⁶²

⁵⁵⁸ Elinin parmakları vardır fakat bileği yoktur.

⁵⁵⁹ Eli boş çömert olmak ne belādır, buna mübtela olanın vay haline!

⁵⁶⁰ El bilekle kuvvetli olur.

⁵⁶¹ Düşmek hep onun yanında olsun!

⁵⁶² Hediye, işleri kolaylaştırır.

Bizā'adan burada hediye murāddır. **Tuyessir** teysir kelimesinden muzāri' dir ki bir nesneyi [37b] āsān kılmak ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel taḥşil-i maṭleb zımnında hediye bezl eylemek lāzımdır diyecek yerde ḍarb olunur.

(138) الْبَغْلُ نَغْلٌ وَهُوَ لِذَلِكَ أَهْلٌ

(el-Baḡlu naḡlun ve huve li-zālike ehlün)⁵⁶³

Baḡl bāniñ fetḥi ve ḡāyniñ sūkūnuyla ḡatıra dinür, Fārisi'de ester dirler. Ḡatıra "Babañ kimdir?" diyü su'āl itmişler "Anam atdır" demiş. **Naḡl** baḡl vezninde veled-i zināya ve ḡarām-zādeye dinür. Ma' nā-yı meşel: Ḡatır veled-i zinādır ve veled-i zinālīga ehldir demekdir. Bu meşel her ḡâlde le'ımü't-ṭab' ve ḡabṣü'l-fi'l olan kimse ḡaḡḡında ḍarb olunur.

(139) بِئْسَ الْعَوْضُ مِنْ جَمَلٍ قَيْدُهُ

(Bi'se'l-i' ivaḡu min cemelin ḡayduhu)⁵⁶⁴

Bi'se fi'l-i zemdir, ne fenā oldu ma' nāsına. Ma' nā-yı meşel: Deveye bedel yularıyla gelmek ne fenā 'ivaḡ oldu demekdir. Aşlı budur ki ḡobanıñ biri efendisiniñ develerini ra'y iderken bir ḡün birisi helāk olup ḡüyā öldigine nişāne olarak yularıyla geldikde efendisi kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel bir nesneden 'ivaḡ-ı 'aḡım ümīdinde iken şey'-i ḡaḡīre nā'il olan kimse ḡaḡḡında ḍarb olunur.

(140) بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى

(Belāḡa's-seylu'z-zubā)⁵⁶⁵

Belāḡa māzīdir, **zuba** hüdā vezninde zuby kelimesiniñ cem'idir. Zuby ḡurfe vezninde şol yüksek tepeye dinür ki aña seyl şuyı ḡıḡup başmaz ola ve arslan şayd idecek ḡuḡura dinür, yüksek yerlerde ḡazıldıḡıḡün. [37a] Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir emr yāḡud bir ḡālet derece-i nihāyete irişmese ki anıñ ötesi mümkin olmasa ol vaḡitte irād olunur.

(141) بَعْتُ جَارِي وَلَمْ أَبْعِ دَارِي

(Bi'tu cārī ve lem ebi' dārī)⁵⁶⁶

⁵⁶³ Katır zinakarlıḡın çocuḡudur, o zinakarlıḡın ehlidir.

⁵⁶⁴ Deve yerine yularıyla gelmek ne kötü bir bedeldir.

⁵⁶⁵ Sel tepelere ulaştı. Türkçedeki karşılığı: Bıçak kemiḡe dayandı/ Ok yaydan çıktı. Yazıcı, **age**, s. 234-235.

⁵⁶⁶ Aslında evimi deḡil komşumu sattım.

Bu meşel mısrā^c-ı mevzūndur. **Bi'tu** māzī-i mütekellimdir, ya'nī kendi hāneme rağbetim var idi lākin komsu civārımı isā'et eylemekle bi'z-zarūre hāneyi fūrūht eyledim dimekdir. Mülūk-i 'Arab'dan Nu'mān-nām emīr Şaḳ'ab bin 'Amri'l-Hindī'ye "Me'd-dā'u el-'ayā'u"⁵⁶⁷ diyü su'āl itdiklerinde *cāru's-sū'i ellezī in ḳāveltehu beheteke ve in ğibte 'anhu seba'ekē*⁵⁶⁸ ḳavliyle cevāb virmişdir. *Dā'uñ 'ayā'un* devā bulunmayan 'illele dinür.

(142) بِالرِّفَاءِ وَالْبَنِينَ

(Bi'r-rifā'i ve'l-benīne)⁵⁶⁹

Bā[']-ı cārreniñ müte'allıḳı maḥzūfdur. *A'reste bi'r-rifā'i ve'l-benīne* sebkindedir. **Rifā** rāniñ kesriyle düzenlik ve barışıklıḳ ḫāletine dinür ki biri biri ile muvāfaḳat ve ḫüsn-i mu'aşeret ve imtizāc ve iltiyāmdan 'ibāretidir. Ma'nā-yı meşel: Beyniñizde ḫüsn-i zindegāni ve ülfet ve nemā ve bereket olup ḫayr cem'iyete ve evlād u ensāle muvaffaḳ olasin dimekdir. Bu meşel tehniye-i sūr ma'rezinde irād olunur.

(143) بَقْلُ شَهْرٍ وَشَوْكُ دَهْرٍ

(Baḳlu şehrin ve şevkü dehrin)⁵⁷⁰

Baḳl sebzeye dinür. **Şevk** şiniñ fethiyle tikene dinür, ḫār ma'nāsına. Ma'nā-yı meşel: Sebze-i zemistān gibi leḫāfet ü menfa'atde bī-şebāt u bī-ḳarār ve ḫār-ı dil-ḫırāşāsā āzürde vü rencide itmekde şābit ü pāy-dārdır dimekdir. Meşel-i mezbūr [38b] şıfat-ı mezküre ile muttaşif olan bed-sigāle ḫān u nefrīn maḥallinde irād olunur ve te'ehhül ve izdivāc ḫaḳḳında daḫı irād olunur. Nite ki "فَرِحَ شَهْرٌ وَتَرَحَّ دَهْرٌ"⁵⁷¹ 'unvānıyla da tavşif iderler.

(144) بَاتَتْ بِلَيْلَةٍ حُرَّةٍ

(Bātet bi-leyleti ḫurretin)⁵⁷²

Leyle-i ḫurre her ayiñ ibtidā gicesine itlāḳ olunur. Bu münāsebetle dāmād çelevi ḫalīleniñ ibtidā leyle-i zifāfda dūrresini şaḳb ve ḫişārını naḳb ya'nī bikrini izāle eylememiş ise ol ḫalīle ḫaḳḳında *bātet bi-leyleti ḫurretin* dirler izāfetle kezālike bi-leyletin ḫurretin dirler vaşfiyyetle nite ki āḫer leyālī-i şehre şeybā' dinüp ibtidā gice

⁵⁶⁷ İlacı olmayan hastalık nedir?

⁵⁶⁸ Huzurunda seni öven ve arkandan seni söven komşudur.

⁵⁶⁹ Size mutluluklar ve bol çocuklar diliyoruz.

⁵⁷⁰ Bir ayda sebze verirken tam bir senede dikenini gösterir.

⁵⁷¹ Bir ay mutluluk, bir sene meşakkattir.

⁵⁷² O gecesini bakire olarak geçirmiş.

bikri izāle olunursa "باتت بليلة شيياء"⁵⁷³ dirler. bu dađı emşāldendir. Evvelki murād ve maqşūduna nā'il olmayan kimse haqqında đarb olunur, şānī huşūl-i merām ve ūmniyesiyle dil-şād olan kimse haqqında đarb olunur.

(145) بِشَاشَةِ الْوَجْهِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ

(Beşāşetu'l-vechi 'aṭiyyetun şāniyetun)⁵⁷⁴

Bu kelām-ı mekārīm-intizām İmām 'Alī kerrema'llāhu vechehu hażretlerinden şudūr itdiği rişte-pīrā-yı rivāyāt-ı ruvāt-ı kirāmdır. Ma' nā-yı meşel: Mükerrer olan zātın maḥall-i i'tāda beşāşet-i vechi bir luṭf-ı mükerrer ve 'aṭiyye-i şāniye olduğu emr-i muḥarrerdir dimekdir. Zurefādan birinden su'āl itdiler ki "Ebr-i bārende mi şehīdir yoḥsa Ma'n didikleri ādem mi şehīdir?" Cevābında didi ki: "Seḥāvet-i Ma'n ebr-i bārāndan ziyādedir, zīrā şehābın i'tā eylediği giryān olarak olur lākin [38a] Ma'n bir nesne i'tā eyledikde beşāşet-i vechle ḥandān olarak olur". Eşerde vārid olmuştur ki *iṭlubu'l-ḥayre 'inde ḥisāne'l-vücūhi*⁵⁷⁵. Bir ḥakīm 'ākıldan su'āl itdiler ki "Aḥsen-i iḥsān ne vechle ve ne keyfiyyetle şudūr bulur?". Cevābında didi ki "Aḥsen-i iḥsān oldur ki ibtidāsında su'āl zilleti ve encāmında tağlar kadar minneti olmaya ve şafā-yı ḥātır ve talākat ve bişr ü beşāşetle ola."

(146) بَلَاءُ الْإِنْسَانِ مِنَ اللِّسَانِ

(Belā'u'l-insāni mine'l-lisāni)⁵⁷⁶

Bu dağı İmām-ı müşārun ileyh hażretleriniñ kelām-ı haḳāyık-intizāmıdır.

(147) بَاءَتْ عَرَاُ بِكَحْلِ

(Bā'et 'arāru bi-keḥlin)⁵⁷⁷

Bā'et fi'l-i māzīdir, 'adīl oldı ma'nāsına. 'Arār ḳaṭām vezninde bir öküzün adıdır. **Keḥl** feḥl vezninde başka bir öküzün adıdır. Bir gün birbiriyle süsüşdiklerinde ikisi de helāk oldılar. Bu meşel iki nesne biribiriyle berāber olduğda đarb olunur.

(148) الْبِطْنَةُ تُذْهَبُ الْفِطْنَةُ

⁵⁷³ O bakiresini geceleyin kaybetmiştir.

⁵⁷⁴ Yüzün gülüşü Allah'tan insana ikinci bir hediye sayılır.

⁵⁷⁵ İyiliği güler yüzlü olanlarda bulursun.

⁵⁷⁶ İnsanın belalarının sebebi onun dilidir. Türkçedeki karşılığı: Dilin kemiği yoktur.

⁵⁷⁷ Arar ve Kahl birbirleriyle sürtüştiler ve öldüler. Türkçedeki karşılığı: İki cambaz bir iptey oynamaz. Yazıcı, **age**, s. 147.

(el-Biṭnatu tuẓhibu'l-fiṭnate)⁵⁷⁸

Biṭna fiṭna vezninde keşret-i ekl ma' nāsınadır. **Tuẓhibu** izhāb kelimesinden muzāri' -i ma' lūmdur. **Fiṭna** fāniñ kesriyle hizk ma' nāsınadır ki murād zihniniñ ta' alluḳ eylediği nesneyi idrāk huşuşunda cevdet-i isti' dāddır. Ya' nī zihni pāk ve tiz olmağla her ne şey'e teveccüh ve mübāşeret eylese cibilli ve hulḳı anı fehm ü idrāk eylemek vechiyle olan uzluḳ ve hizk ve mehāretidir, tecrübe ve tekrār vechiyle olan hizk ve fehm degildir. Pes ğabāvet muḳābili olur. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. [39b] Bu meşel keşret-i ekliñ mezmūmiyyetini beyān ma' rezinde ḍarb olunur. Ba' zılar didi ki: Dört nesne insānı vaḳtinden evvel pīr ider: *El-ġaşeyānu 'ale'l-baṭni ve duḫūlu'l-ḥammāmi 'ale'l-ımtilā' i ve eklü'l-ḳadīdi ve mucāma' atu'l- 'acūzi*.⁵⁷⁹

(149) بِه دَاءُ ظَبِّي

(Bihi dā' u ḍabyin)⁵⁸⁰

Bu meşel fülāniñ ašlā derdi yoḳdur diyecek yerde ḍarb olunur, zīrā āhū kısmınıñ maraḷ-ı mevtinden ğayrı marzā olmaz, kezālike düşmeniñ miḥnetine müte' allıḳ kelām işildikde *lā bi-ḍabyi*⁵⁸¹ dirler aña işābet iden ḥādişe kendisine lāzım ve mü'eşşir olsun dimekdir. *Lā kāne mişle'z-ḍabyi fi-selāmetihi minhu*⁵⁸² taḳdīrindedir. Hāşılı şemātet mevḳi' inde ḍarb olunur.

(150) بَعَثُوا بِالسَّوَاءِ وَاللَّوَاءِ

(Ba' ašū bi's-sivā' i ve'l-livā' i)⁵⁸³

Livā' ser-' asker bayrağına dinür. Aḫşām ve A' rāb ṭā' ifesi bir düşmen istālāsında ḳabā' il-i sāyireye siyāh bayraḳlar irsāliyle istiġāse ve istimdād ider.

(151) بَاتَ فُلَانٌ يَشْوِي الْقَرَاخَ

(Bāte fulānu yeşvi'l-ḳarāḫa)⁵⁸⁴

Bāte Beytütet kelimesinden māzīdir. **Ḳarāḫ** seḫāb vezninde şāfi şuya dinür, āb-ı nāb ma' nāsına ki añā bir nesne ḳarışmamış ola. **Yeşvī** muzāri' dir, maşdarı et büryān

⁵⁷⁸ Fazla yemek zekayı giderir.

⁵⁷⁹ Karın üstü yatmak, doyduktan sonra tuvalete girmek, kurutulmuş et yemek ve kocakarıyla cima etmek.

⁵⁸⁰ Onda ceylanın hastalığı vardır. (yani hastalığı yoktur, çünkü ceylan hasta olmaz)

⁵⁸¹ Onda ceylanın hastalığı olmasın.

⁵⁸² Kötülükten kurtulmuş ceylan gibi olmasın.

⁵⁸³ Yardım istemede bulundular.

⁵⁸⁴ O kimse suyu kaynatıp buharını kokladı.

eylemek ma' nāsına olan şeyy kelimesidir ki şīniñ fethi ve yāniñ teşdīyledir. Aşlı budur ki bir kimseniñ karnı be-gāyet aç olmağla bir ta'ām tabh itmek murād eyledi, lākin hānesinde mā'-ı qarāhdan ğayrı nesne olmamağla tencereye şu koyup kaynatdı ve ağızını ol şuyūñ buhārına. [39a] tıtdı. Bir kimse onu görüp "Ne işlersin?" diyü su'āl eyledikde "Āb-ı şāfi büryān iderim" diyü cevāb virdi. Ba' dehu mālı bi'l-külliyeye fānī olup ziyāde faķır ve seyyi'ü'l-hāl olan kimse haķķında kelām-ı mezbūri irād itdiler.

(152) البُسْتَانُ كُلُّهُ كَرَفْسٌ

(el-Bostānu kulluhu kerefsun)⁵⁸⁵

Bostān ma' lūmdur. **Kerefs** kāfiñ ve rāniñ fethiyle sebze-i ma' rūfdur, Türkīde tahrīfle kereviz dirler. Bu meşel fülān kavmiñ ricāli cümle şerr vü mefsedetde müsāvilerdir diyecek yerde darb olunur.

(153) البَوْصُ بِالنَّوْصِ

(el-Bavşu bi'n-navşı)⁵⁸⁶

Bavş bāniñ fethi ve vāviñ sükūnuyla necāt ma' nāsınadır. **Navş** nūnuñ fethi ve vāviñ sükūnuyla kaçup alarğada tırmaķ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel zāhirdir.

(154) بَيْنَ الْعَصَا وَلِحَائِهَا

(Beyne'l- 'aşā ve lihā 'ihā)⁵⁸⁷

Lihā' ağacıñ kabuğuna dinür, bu meşel *lā medħele beyne'l- 'aşā ve lihā 'ihā'* unvāniyla da mervīdir. Ya' nī ağaç ile kabuğı miyānında medħal yoķdur beynlerine bir nesne giremez dimekdir. Bu meşel iki kimse mā beyninde muħabbet-i ' azīme olduķda darb olunur.

(155) بَرِحَ الْخَفَاءُ

(Berihā'l-ħafā 'u)⁵⁸⁸

Berihā zāle ma' nāsınadır. Ya' nī iş vāziħ olup ħafāsı zā 'il oldı dimekdir.

(156) بِيَدَيْنِ مَا أُوْرَدَهَا الزَّائِدَةُ

(Bi-yedeyni mā evradahe'z-zā 'idetu)⁵⁸⁹

⁵⁸⁵ Bahçenin bütününde kereviz vardır.

⁵⁸⁶ Kaçmakla necat olur.

⁵⁸⁷ Asa ile kabuğunun aralarına girebilecek bir şey yoktur.

⁵⁸⁸ İş görünür hāle geldi.

Bu meşelde vāki' mā' harfi zā'ide olursa min hayṣu'l-maḍrib "Evradahā Sa'd" meşeliniñ muḳābili olur. Ma'nā-yı meşel: Zā'ide-nām ḥātūn develeri iki elleriyle şuya götürdi dimekdir. Eger mā fihî olursa iki eliyle ya'nî cidd ü sa'y ile götürmedi demek olur ki [40b] meşel-i mezkûre muvāfiḳ olur.

(157) أَبَالُوا الْخَيْلَ فِي عَرَصَاتِهِمْ
(Ebālu'l-ḥayle fi 'araşātihim)⁵⁹⁰

Ebālū māzī cem' idir. **Ḥayl** 'askere dinür. 'Araşāt 'arşanıñ cem' idir. **Ebālū** kelimesiniñ maşdarı ibāledir ki hemzeniñ kesriyle işetmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Şeb-ḥūn 'askeri anları 'arşalarına tebevṣül itdirdiler dimekdir. Bu meşel şebihūn itdiler diyecek yerde ḍarb olunur.

(158) بَيْنَ الرَّغِيفِ وَجَاحِمِ التَّنُورِ
(Beyne'r-raġifi ve cāḥimi't-tennūri)⁵⁹¹

Bu meşel mışrā' -ı mevzūndur. **Raġif** girde ta' bîr olunan ekmege dinür. **Cāḥim** tennūruñ remādası olan mevzi' dir ki pek issi olur. Bu meşel bed-du' ā maḳāmında irād olunur.

(159) بَيْنَهُمَا بَطْحَةُ الْإِنْسَانِ
(Beynehumā baḥḥatu'l-insāni)⁵⁹²

Baḥḥa bānıñ fetḥi ve ṭānıñ sūkūnuyla insānıñ miḳdār-ı ḳāmetine itlāḳ olunur, baḥḥ kelimesinden me'ḥūz olur ki yeryüzünde serilüp yatan ādemiñ boyı ḳadar demek olur, nite ki ḳāmet-i ḳıyāmdan me'ḥūzdur. Ma'nā-yı meşel: İkisiniñ beyninde bir ādem boyı ḳadar mesāfe vardır dimekdir. Bu meşel iki nesne beyninde muḳārebet olduḳda ḍarb olunur.

(160) أَبْدَى الصَّرِيحُ عَنِ الرَّغْوَةِ
(Ebdā eş-şarīḥu 'ani'r-raġveti)⁵⁹³

Ebdā fi' li lāzım ve müte'addī olur, lāzım olduġına göre *bedā eş-şarīḥu 'ani'r-raġve* sebkinde olur, müte'addī olduġına göre mef' ūli maḥzūf olup *ebdā eş-şarīḥu nefsehu*

⁵⁸⁹ Zāide denen kadın develeri iki elle götürdü.

⁵⁹⁰ Onlar askerleri arsalarında işettirdiler.

⁵⁹¹ Hep somun ekme ile fırın arasında kalsın! (Hep dert çeksin anlamındadır)

⁵⁹² O iki kimsenin arasında bir insanın boyu kadar yakınlık vardır.

⁵⁹³ Saklanan şey artık açık oldu.

‘*ani'r-rağve* taqđirinde olur. **Şarḥ** emir vezninde şāf ve ḥāliş olan şey'e [40a] dinür. **Rağave** südüñ yüzine gelen köpüğüne dinür. Bu meşel bâtıldan ḥaḳ ve eyüden kemter mütemeyyiz oldı ve iş vuzūḥ buldı diyecek yerde ḍarb olunur.

(161) بَقِيَّ أَشَدُّهُ

(Baḳiye eşedduhu)⁵⁹⁴

Ya'nī şa'bi ki güci ḳaldı dimekdir. ‘Arab’ıñ ḥayvānāt ağızından söylediği ḥikāyāt cümlesindendir ki zamān-ı sâbıḳda bir gürbe-i şikārī zuhūr idüp fāreleri şayd ve ta'cīz ider idi. Bi'z-zarūre cem' olup "Bu nā-bekār bizi 'āciz itdi, eger tedārūki görölmezse müşkil olur" diyü def'i içün müşāvere itdiler. Āḥirü'l-emr re'yleri bu vech üzre ḳarār buldı ki mezbūr sinnevriñ boğazına bir cülcül bağlayalar ki her ḳaçan kendi taraflarına şikār için tevecūh eyleye ol cülcülüñ şadāsı ile āgāḥ olup firār eyleyeler. Hāşılı bir cülcül peydā eyleyüp meydāna vaz' itdiler ve biribirine didiler ki "Bu cülcülü sinnevri mezbūruñ boğazına aşmağa kim cesāret ider?". İçlerinden biri "*baḳiye eşedduhu*" kelāmını tekellüm eyledi, ya'nī her iş bitdi cülcülü sinnevriñ boğazına bağlamak işi ḳaldı. Bu meşel "işñ müşkili ḳaldı" diyecek yerde ḍarb olunur.

(162) بَعْضُ الشَّرِّ أَهْوَنُ مِنْ بَعْضِ

(Ba'ḍu's-şerri ehvanu min ba'ḍin)⁵⁹⁵

Bu meşel Ṭarafe bin 'Abd-nām kimseniñ ḳavlındendir ki ümerā'-i 'Arab'dan Nu'mān ḳatliyle emir eyledikde irād itmişdir.

*Ebā munzire efneyte fe's-tabiḳ ba'azanā
ḥanāneyke ba'zū's-şerri ehvanu min ba'zin*⁵⁹⁶

[41b]

meşel-i mezbūr "إِنَّ مِنَ الشَّرِّ خِيَارًا"⁵⁹⁷ meşeline aḳrebdir. İki şer zuhūr idüp biribirinden mütefāvit olduḳda ḍarb olunur.

(163) بَلَغَ مِنْهُ الْمُحْتَقَ

(Belāğa minhu'l-muḥannaḳa)⁵⁹⁸

⁵⁹⁴ En zor kısmı kaldı.

⁵⁹⁵ Bazı kötülükler diğerkötülüklerden daha iyidir.

⁵⁹⁶ Ey Ebu Munzir! Sen herkesi yok ettin, bizi yaşat, bize acı, unutma ki bazı kötülükler diğerkötülüklerden daha iyidir.

⁵⁹⁷ Bazı kötülüklerde hayır vardır.

Muḥannaḳ mu‘azzam vezninde boğazda boğılacak yere dinür ki murād boğazdır. Hadden bīrūn nesne teklīf ü taḥmīl olunan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(164) أَبْرَمًا وَقَرُونًا

(Ebramen ve ḳarūnen)⁵⁹⁹

Beram fethateynle ṣol le’īm kimseye dinür ki buḥl u le’āmetinden ḳumārcılar ile beraber ḳumāra girmez ola. **Ḳarūn** ṣabūr vezninde loḳmayı ikişer ikişer ekl iden kimseye dinür. Aşlı budur ki ebrāmdan bir kimseniñ ḥātūnı zevci meysire dāḥil olmayup iştirā’-ı leḥm itmemele hem-sāyelerin tavāf ve biraz laḥm peydā idüp taḥḳ ve evlādlarıyla oturup ekl itmege başladılar, nā-gāḥ zevci olan nā-merd gelüp beraberce oturup iki loḳmayı birden aḡzına ṣoḳmaḡa başladıkda ḥātūnı kelām-ı mezbūrı irād eyledi, ya’ nī be-gāyet buḥlūñden dāḥil-i meysir olmayup benim cem‘ eyledigim loḳmayı çifte çifte mi zihirlenürsün dimekdir.

(165) بَيْنِي وَبَيْنَ فُلَانٍ ذَنْبُ الضَّبِّ

(Beyni ve beyne fulānin zenebu’ḍ-ḍabbi)⁶⁰⁰

Zeneb fethateynle ma‘lūmdur, ḳuyruḡa dinür. **Ḍabb** ḍādiñ fethi ve bāniñ teṣḍīdiyle keler didikleri ḥayvāndır. ‘Arablar zeneb-i ḍab ile ‘adāvet murād iderler. Bu meṣel benim ile fülān kimse beyninde ‘adāvet vardır diyecek yerde ḍarb olunur.

[41a]

(166) رَأْسٌ بِرَأْسٍ وَزِيَادَةٌ حَمْسِمَانَةٍ

(Re’sun bi-re’sin ve ziyādetu ḥamsime’tin)⁶⁰¹

Bā’-ı cārre muḳābele ma‘nāsınadır. Aşlı budur ki Ferazdaḳ ba’z-ı ḥurūbda bulunup ser-‘asker nidā iderdi ki her kim a‘dā tarafından bir baş getüre aña beş yüz dirhem baḥşış virilür. Bir kimse bu āvāzeyi istimā‘ ve mübārezet idüp bir kelle getürdi beş yüz dirhem baḥşış aldı. Yine mübārezet idüp ḳatlı olunmaḡla aşḥābı feryād itdiklerinde Ferazdaḳ kelām-ı mezbūrı irād eyledi, ya’ nī niçün cez‘ ü fez‘ idersiñiz kelle muḳābili kelle ve beş yüz dirhem fā’ideñiz vardır dimekdir. Bu meṣel ḥāzır ile ḳanā‘at idüp ḡā’ibi ferāmūş eylemek evlādır diyecek yerde ḍarb olunur.

⁵⁹⁸ Su, boḡulmuş olanın aḡzına kadar geldi.

⁵⁹⁹ Meclislere katılmayıp ağır ve cimri olduğundan başka, bir de hurmayı ikişer ikişer yer. Türkçedeki karşılığı: Hem kel hem fodul / Hem suçlu hem güçlü. Yazıcı, **age**, s. 210.

⁶⁰⁰ Benimle o kimsenin arasında kertenkelenin kuyruḡu vardır.

⁶⁰¹ Bir başa karşılık bir baş, beş yüz akçe de cabası. Rababa, **age**, s. 49.

(167) بَرَّتْ فَائِبَةٌ مِنْ قُوبٍ

(Berî 'et kâ 'ibetun min kûbin)⁶⁰²

Meydânî didi ki: **Kâ'ibeden** murâd yumurta ve kûbdan murâd yavrıdır. Ve gâhî yâyi hâzıf idüp kâbe dirler. Lâkin Ebu'l-Heysem ta'kîs idüp kâbe yavrı ve kûb yumurta'dır didi. Ba'zı maħalde kelâm-ı mezbûr *teħallaşt kâ'ibe min kûb* 'unvânıyla mersûmdur. Meydânî'ye göre Ma'nâ-yı meşel: Yumurta yavrı çıksun için yarıldı dimekdir. Ebu'l-Heysem'e göre yavrı taşra çıkmak için yumurta'yı yardı dimekdir. Meşel-i mezbûr şahibinden ya'nî hem-dem ü refîkinden münfaşıl u münkaṭi' olan kimse hakkında ḍarb olunur. Zâhiren şikletlü olan hemdeminden infişâl olmak mülayimdir. [42b] Yâhud öküz öldü ortaklık ayrıldı diyecek yerde ḍarb olunur.

(168) بَالٌ حِمَارٌ فَاسْتَبَالَ أَحْمِرَةً

(Bâle ħimârun festebâle Aħmireten)⁶⁰³

Bu meşel mısrâ'-ı mevzûndur, ya'nî bir ħimâr bevl idüp sâ'ir ħimârları daħı bevl etmege sebep oldu dimekdir. **Aħmire** ħimârîñ cem'idir. Bu meşel ol kavm hakkında ḍarb olunur ki içlerinden biri bir emr-i mekrûha şurû' eyledikde sâ'irleri aña mu'tin olalar. Meşel-i mezbûr "بَالٌ فَادِرٌ فَابَالٌ جَفْرُهُ"⁶⁰⁴ meşeline qarîbdir. Fâdir, müsin tağ keçisine dinür. Cefrüh veledi olacağdır. Bu meşel pederiniñ meslegine sülûk iden veled hakkında ḍarb olunur.

(169) بَصْبُصْنِ إِذْ حُدَيْنَ بِالْأَذْنَابِ

(Başbaşna iz ħudîne bi'l-eznâbi)⁶⁰⁵

Başbaşna mâzîdir, maşdarı başbaşa kelimesidir ki taħrîk ma'nâsınadır. **Ĥudîne** mâzî-i meħûldür, maşdarı ħadv kelimesidir ki deveyi zecr ile sürmek ma'nâsınadır. Bu mâdde deveyi nağme ve terâne ile teşvîk iderek sürmege maħşûşdur. Ve aşlı budur ki beyne'l-'Arab ġinâ ve nağamâtle deve sürmek yoğ idi, vaḳtâ ki bir A' râbî ġulâmınıñ elini ıştırıp zaħm-dâr eylemekle ġulâm-ı mezbûr *dî dî* ya'nî yâ yedî yâ yedî diyü feryâd u fiğân iderek gitdikde ilerüde olan develer ġulâm-ı mezbûruñ âvâzını işitmekle şevġlenüp dil-ħ'âh üzre aşup yürümege başladılar. A' râbî bu ħâli [42a] gördükde ġulâma nevâziş ü iksâ idüp dâ'imâ develeriñ eñsesinde bu ġüne âvâzaya müdâvemmet eylemek zımnında

⁶⁰² Yumurta yavrudan kurtuldu. Türkçedeki karşılığı: Uçan kuş eski yuvasına dönmez. Yazıcı, **age**, s. 74.

⁶⁰³ Bir eşek bevl etti ve diğer eşeklerin bevl etmelerine neden oldu.

⁶⁰⁴ Babası bevl eden çocuk da bevl etti.

⁶⁰⁵ Develer şarkıyı dinleyince kuyruk salıp harekete geçer.

tavşiyeye eyledi. Min-ba‘ d develeri ol resme şavtla ve giderek nağamātla sevķ ider oldılar. Zīrā deve kısmı āvāze ve nağamātından pek mahzūz ve müteşevvīķ olurlar. **Eznāb** lafzı cem‘dir, müfredi zeneb kelimesidir ki fethateynle ķuyruĝa dinür ve başbaşa kelimesi köpek ķuyruĝunu şalup beri öte yaltaķlanmaķ ma‘nāsınadır ki bu ma‘nā maķāma münāsibdir. Ma‘nā-yı meşel: Develere hidā olunduĝda ķuyruķların şalup müteşevvīķ olurlar demektir. Meşel cebān olan kimse ĥuzū‘ ve řā‘ at itdükde ķarb olunur.

(170) بَقِيَتْ مِنْ مَالِهِ عَنَاصٍ

(Baķiyet min mālīhi ‘anāş)⁶⁰⁶

‘Anāş ‘unşuva lafzının cem‘idir ki ‘aynıñ ĥarekāt-ı selāşı ve şādīñ zammıyla muţlaķan az nesneye dinür. *Mā baķiye min mālīhi illā ‘anāş* dirler mālīñ mu‘azzamı gidüp az nesne ķaldıķda. Bu meşel bir kimseye şedā’id-i dehrden ĥalāş virür mālīñ baķiyyesi ķaldıķda ķarb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

*Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābī*⁶⁰⁷

(171) أَبْعَدُ مِنْ مَنَاطٍ عَيْوُقُ

(Eb‘adu min menāṭi ‘ayyūķi)⁶⁰⁸

Menāṭ mīmiñ fethiyle ism-i mekāndır, ilişüp aşılacaķ maħalle dinür. Ve minhü *hazā minnī menāṭa’s-şüreyyā* ya‘nī benden şüreyyānıñ bu‘dı ķadar ba‘iddir. ‘Ayyūķ ķayyūm vezninde bir ķırmızı tābān ve müştā‘il kevkibiñ ismidir. Kehkeşānıñ dā’imā şaĝ [43b] tarafında şüreyyānıñ ardınca gidüp şüreyyāya taķaddum eylemez, deberān didikleri kevkiblerle şüreyyā miyānında olmaĝla anları şüreyyā ile mülāķātından ‘avķ u men‘ eylediĝiçün ‘ayyūķ itlāķ eylediler.

(172) أَبْخَلُّ مِنْ مَادِرٍ

(Ebħalu min Mādirin)⁶⁰⁹

Ve "ألم من مَادِرٍ".⁶¹⁰ **Mādir** nādir vezninde Muħārīķ-nām kimseniñ laķabıdır, Benū Hilāl bin Mālīk bin Şa‘şā‘a cemā‘atından bir le’īm ve nākes şaĝş idi, devesini ĥavuzdan

⁶⁰⁶ Kendi malından az bir şey kaldı.

⁶⁰⁷ Bu bâbdaki ef‘al vezniyle başlayan meseller.

⁶⁰⁸ Ayyuk yıldızından daha uzaktır.

⁶⁰⁹ Madir lakaplı Muharrik'ten daha cimri. Türkçedeki karşılığı: Beleş kefen bulsa mezara girer / Günahını bile vermez. Yazıcı, **age**, s. 155-156.

şu vardığından sonra bir miqdārca dibinde şü qalmaqla sâ'iriñ devesi gelüp içmesün için içine yestehleyüp etrâfını anuñla şuvarđı, bu sebeble mādır ile talqīb olunup buhl ve le'āmetde meşel oldu.

(173) أَبْرٌ مِنَ الْعَمَلْسِ

(Eberu mine'l- Amellesi)⁶¹¹

'Amelles bir recül ismidir ki 'aynıñ ve mīmiñ ve lām-ı müşeddedeniñ fethiyledir, vālidesiniñ haqqına be-gāyet murā'āt ider idi, hatta arqasında hacc-ı şerīfe götürdigi mervīdir.

(174) أَبْطًا مِنْ غُرَابِ نُوحٍ

(Ebta'u min gurāb-i Nūhin)⁶¹²

Nūh 'aleyhi's-selām vaqt-i tūfānda gurāb-ı mezkūrı "Beldeler gark oldu mı 'alā kavlin tufān ber-taraf olmaqla şular çekilmege başladığıda qara açıldı mı bir haber ile serī'an 'avdet eyle" diyü irsāl eyledi. Vaqtā ki uçarken bir lāşe görüp üzerine nüzül ve ekl eylemege başladı ziyāde gecikdikte Nūh 'aleyhi's-selām qažiyyeye āgāh olup baṭā'etinden nāşī sâ'ir hayvāndan huşuşen nev'-i insāndan tevaḥḥuşı zımnında bed-du'ā [43a] eyledi min-ba' d üns ü muqārebetden.

(175) أَبْطًا مِنْ فِندٍ

(Ebt'u min Findin)⁶¹³

Find fāniñ kesriyle 'Ā'işe bintü Sa'd bin Ebī Vaqqāşıñ āzād-kerdesi olan Ebū Zeydiñ ismidir. Aşlı budur ki seyyidesi olan 'Ā'işe Medīnede sākine idi, mezbūrı etmekci furunundan āteş getürmek için eline bir kürek virüp çarsuya gönderdi. Ol dağı çarsuya qarīb bir maḥalde gördi ki Mışır-ı Qāhireye bir qāfile 'azīmet ideyor, anlara ittibā' idüp Mışıra 'azīmet ve bir sene Mışırda iḳāmet eyledikten sonra Medīneye 'avdet eyledi, ba'de'l-vuşul furundan bir miqdār āteş alup evlerine şitāb u sür'atle giderken ayağı sürçüp yıkılmaqla elinde olan āteş dökilüp perākende olduqla ta'iset el-'icletu diyüp ol dağı diyüp meşel oldu. Ba'dehu birbirine gidüp geciken kimse haqqında kelām-ı mezbūrı darb eylediler.

⁶¹⁰ Madir'den daha cimri.

⁶¹¹ Amelles denen kimseden daha iyilik yapar.

⁶¹² Nūh'un kargasından daha yavaş.

⁶¹³ Find'in ateş alıp dönmesinden daha yavaş. Türkçedeki karşılığı: Feneri nerede söndürdün? Yazıcı, age, s. 112.

(176) أَبْلَغُ مِنَ السَّحْبَانِ

(Eblaġu mine'S-Seħbāni)⁶¹⁴

Seħbān Selmān vezninde Vāʾil kabilesinden bir meşhūr faşīḥ ü belīġ süħanver ismidir ki feşāḥat u belāġatı beyne'l-enām meşel olmuşdur işbū,

*Laḳad ʿalime el-ḥayyu'l-Yemāniyyūne ennenī
İzā ḳultu ammā baʿdu ennī ḥaṭībuhā*⁶¹⁵

beyti cümle-i eş ʿarındandır. Cāhiliyyeti idrāk idüp şeref-yāb-ı İslām olmuşdur.

(177) أَبْخَلُّ مِنْ كُسَعٍ

(Ebħalu min Kusaʿ in)⁶¹⁶

Kusaʿ şurad vezninde ziyāde baḥīl bir kimseniñ ismidir. Bir kelbi var idi, nübāḥ itdükde müsāfir istimāʿ [44b] idüp çadırına gelür ḥavfiyla bī-çāre kelbiñ dübürünü daġladı. Ve nedāmetde daḥı Küsaʿī-nām kimse çarb-ı meşeldir. Merḳūm bir gün deve raʿy iderken bir maḥalde bir aʿlā ḳayın ağacına muşādif olmaġla be-ġāyet istiḥsān idüp andan bir yay ve beş dāne oḳ kesüp vāfir zamān çalışup meydāna getürdi. Bir gice bir gömülti içre yaban eşegi şikārına müteraşşidan ihtifā ve temekkün idüp ol eşnāda nā-gāḥ bir süri yaban eşekleri zühūr u mürūr eylemekle birini nişāna alup atdıkda bir ḳayaya teşādüf eylemekle çakmaḳ gibi şerāre zühūr eyledikde ḥaṭā eyledi mülaḥazāsıyla müteʿessif oldı. Bir sāʿ atden şoñra bir süri daḥı gelüp gezerken kezālik birine oḳ şalıverdi, ol daḥı şīve-i sābıḳ üzre rū-nümün olup, ḥulāşa oḳuñ beşini daḥı atup ḥāl minvāl-i mesrūd üzre olmaġla kemāl-i infiʿālinden hemān yayı taşa çalup şikest eyledi. Vaḳtā ki şabāḥ olup giceki atdık oḳlara toġrı müteveccih olduġda gördi ki her atılan oḳ bir şikāra işābet ve baʿde'n-nüfūz taşa toḳunur olmaġla beş dāne ḥimār-ı vahş sergi gibi serilüp yaturlar. Bu ḥāli gördükde kemāl-i teʿessüfünden baş parmaġını ḳaṭʿ eyleyüp işbu [44a] ḳıṭʿ ayı inşād eyledi

*Nedimtu nedāmeten lev enne nefsi
Tuṭāviʿ unī izen ḳaṭṭaʿtu ḥamsı*

*Tebeyyene li şaḳāʿur-reʿyi minnī
Laʿamru ebīke ḥīne kesirtü ḳavsī*⁶¹⁷

⁶¹⁴ Sehbān'dan daha belagatli.

⁶¹⁵ Muhakkak ki Yemenliler ben “ammā baʿdu” dediğim anda gerçek bir hatip olduğumu anlar.

⁶¹⁶ Kusa'dan daha cimri.

⁶¹⁷ O kadar pişman oldum ki nefsim bana itaat etseydi beş parmağımı da kesecektim. Babanın hayatı üzere yemin ederim ki yayımı kestığım zaman, ne kadar aptalca bir düşünceye sahip olduğum ortaya çıktı.

(178) أَبْهَى مِنْ قُرْطَيْنِ بَيْنَهُمَا وَجْهٌ حَسَنٌ

(Ebhā min qurṭayni beynehumā vechuñ ḥasenun)⁶¹⁸

Ebhā behā' kelimesinden ef' al-i tafđildir ki be-gāyet güzel ma' nāsınadır. **Qurṭayn** qurṭ lafzınıñ teşniyesidir ki qāfiñ zammıyla küpeye dinür ve āteşiñ şu' lesine dinür ve *minhu azvā mine'l-qurṭi*.⁶¹⁹ Ma' nā-yı meşel: Beynlerinde vech-i ḥasen olan iki küpelerden ziyāde güzel ve melīḥdir dimekdir. İbn Sīnā didi ki: Ol kimse ki vech-i behiye ve şavt-i şehiye meyl ü ta' aşşuq itmeye, fāsidi'l-mizāc ve ' ilāca muḥtācdır.

(179) أَبْصَرُ مِنْ زَرْقَاءِ الْيَمَامَةِ

(Abşaru min Zerqā'i'l-Yemāmeti)⁶²⁰

Zerqā ḥamrā' vezninde benū Ğabrdan bir ḥātündür ki bir mertebe ḥiddet-i başarı var idi ki beyāz süd içinde beyāz kıılı ve üç günlük yoldan atlıyu görür idi ve ' askeri mesāfe-i ba'ideden görüp qavmini ḥaber-dār ider idi. Binā' en ' aleyh anuñ qavmine düşmen zafer bulamaz idi. Zīrā düşmen gelmezden evvel tedārüklerin görüp ḥāzır olurlar idi. Rivāyet olundu ki āhirü'l-emr bir ḥile tedbiri ile düşmenleri zafer buldılar ki ağaçlar kesüp ' askeriñ quddāmından elleri ile tıtuş ' askere perde iderek qavm-i mezkūr tarafına yürüdiler. Zerqā'-i ma' hūde mesāfe-i ba'ideden görüp [45b] qavmine şu vechle ḥaber virdi ki mesāfe-i ba'ideden bir alay ağaçlar yürüyüp bu cānibe teveccüh itdiler. Qavmi bu ḥaberi istimā' itdikde Zerqāyı tesfih ü taḥmīk idüp başarı muḥtell olmuş mülāḥazasıyla aşlā bir ferd cenk tedārükini görmedi tā ki düşmen gelüp qavm-i mezbūri ğāret ve Zerqāyı katl eyledikten soñra gözlerini çıkardılar, gördiler ki Zerqā hemīşe işmid ile iktihāl itmekle gözleriniñ ' uruq u eczāsı işmid ile ālūde olmuş. Güyā ki ḥiddet-i başarı andan neş'et eylemiştir.

(180) أَبْرَدُ مِنْ جَرَبِيَاءَ

(Ebredü min cirbiyā'a)⁶²¹

Cirbiyā' kīmiyā' vezninde poyraz ta' bīr olunan yele dinür. Bir A' rābīdan su'āl itdiler ki "Berdüñ eşeddi nedir?" cevābında didi ki: "*Rīḥun cirbiyā fī zilli 'amā ğibbi semā*".⁶²² 'Amā' veznen ve ma'nen şehāb gibidir, ğib gün āşūri deveyi şuvarmaş ma' nāsınadır.

⁶¹⁸ Aralarında güzel yüz bulunan iki küpeden daha güzeldir.

⁶¹⁹ Ateşten daha ışıklı.

⁶²⁰ Zerqā-yı Yemāme'den daha iyi görür. Türkçedeki karşılığı: Burnu iyi koku alır. Yazıcı, **age**, s.221.

⁶²¹ Poyraz rüzgarından daha soğuk.

⁶²² Yağmurlu bulutların gölgesinde bulunan Poyraz rüzgardır.

Semā' lafzından maṭar murāddır. Ve yine su'āl itdiler ki "Şuların atyabı nedir?", cevābında didi ki: "Nuṭfeten zerḳā' min sehābetin ğarrā' fī şafātin zellā".⁶²³ Nuṭfe'-i zerḳā' mā'-ı şāfī dimekdir. Min sehābetin ğarrā' beyāz buluddan yağar ola, fī şafātin zellā' şahre-i melsāda vāḳi' ola dimekdir.

(181) أَبْطَشُ مِنْ دَوْسَرَ

(Ebṭaşu min devser)⁶²⁴

Devser cevher vezninde ketā'ib-i Nu' mān bin Münziriñ birisidir ki ebṭaş ve aḥşeni idi. **Ebṭaş** baṣ kelimesinden ef' al-i tafḏildir ki bir kimseyi [45a] arslan gibi 'unf u saṭvetle kavrayup tuṭmak ma' nāsınadır. Mezbūr Nu' māniñ beş 'aded ketā'ibi var idi ki bunlardır: Rehā'in, şanāyi', vazāyi', eşāhib, devser. Devser tesmiyesiniñ vechi budur ki lafz-ı mezkūr deserden müştakdır ki dürtmek ve sançmak ma' nāsınadır.

(182) أَبْخَرُ مِنْ صَقْرٍ وَأَبْخَرُ مِنْ أَسَدٍ

(Ebḫaru min şakrın ve ebḫaru min esedin)⁶²⁵

Ebḫar aḫmer vezninde ağzı pek bed қоқан kimseye dinür. **Şakr** şādiñ fethiyle ma' ruf kuşdur ki Türkide çağır ta'bir olunur. Mizācı bārid olmağla çok müddet şu içmez oldığından baḫr ya'nī ağzı қоқмақта meşel olmuştur. Kezālike arslanıñ daḫı mizācı bārid olmağla ağzı қоқмақта meşel olmuştur. Meydāni *Mecma'u'l-Emsāle*de şu beyti taḫrīr itmişlerdir:

*Ve lehu lih yetu teysin ve lehu minḳāru nisri
Ve lehu nekhetu leysin ḫālaṭat nekhetu şakri*⁶²⁶

(183) أَبُولُ مِنْ كَلْبٍ

(Ebvelu min kelbin)⁶²⁷

Burada **bev**lden bi'aynihi murāddır yāḫud keşret-i cerv murāddır ki 'Arablar bevle veleden kināye iderler binā'en 'aleyih İbn Sīrīn 'Abdi'l-melek bin Mervān'ın rū'yāsını şu vechle ta'bir eyledi ki 'Abdu'l-Melik rū'yāda gördi ki miḫrāb-ı mescidde ḳā'im olup beş kerre miḫrāba tebevül eyledi. İbn Sīrīn didi ki: Eger rū'yā-yı şādıka ise seniñ

⁶²³ Beyaz buluttan düz taşa gelen temiz su.

⁶²⁴ Devser taburundan daha şiddetli.

⁶²⁵ Şahinden ve aslandan daha kötü kokar.

⁶²⁶ Onun bir keçi sakalı, kuş gagası, aslan ile şahin kokuları vardır.

⁶²⁷ Köpekten daha idrarlı.

evlādından beş nefer kimse mihrāb-ı emāretde k̄ā'im olup taḳallūd-i ḫilāfet iderler. Vāḳı'an ' Abdül-Melikden soñra beş evlādı mesned nişīn-i ḫilāfet oldılar.

[46b]

(184) أَبْقَى مِنْ وَحْيٍ فِي حَجْرٍ
(Ebḳā min vaḫiyin fi ḫacerin)⁶²⁸

Vaḫy kitābet ve mektüb ma' nālarınadır.

(185) أَبْصَرَ مِنْ عُقَابٍ مَلَاعٍ
(Ebşaru min 'uḳābin milā' i)⁶²⁹

Milā' ḳiṭām vezninde ve seḫāb vezninde şahrāya dinür. 'Uḳāb gurāb vezninde tavşancıl kuşuna dinür, kara kuş nevi' indendir. Ve bir nev' ine yılcıl ta' bīr olunur ki yılanları ḳapup helāk u ekl ider. Ve 'uḳāb seyyid-i cevāriḫ-i tıyūrdur. Ve nesr ki ḳaraḳuş didikleri alıcı kuşdur 'arrīf ve naḳībleridir. Ve şahrāda ṭayarān iden 'uḳāb cibālīñ 'uḳābından ebşar u esra' olur. Ḳāle'ş-şā' iru:

kāne dişāren ḫalleḳat bi-lebūnihi
'uḳāba melā' i lā 'uḳāba'l-ḳavā' il'⁶³⁰

Dişār ism-i rā' idir. Ḳavā' il cibāl-i şıḡār ma' nāsınadır. 'Uḳābun melā' un ta' bīri izāfetledir ve 'inde'l-ba' z melā' lafzı 'uḳābıñ vaşfindandır şıfatına muzāf olmuşdur pes 'uḳāb ḳādimetu melā' i taḳdīrinde olur ki serī' a dimekdir.

(186) أَبْصَرَ مِنْ غُرَابٍ
(Ebşaru min gurābin)⁶³¹

'Arablar gurāba a' ver tesmiye iderler. Zīrā gurāb ḳısmı dā'imā bir gözini iḡmāz idüp bir gözi ile nazar ider ḳuvvet-i başarından nāşī. Ba' zılar didi ki: A' ver tesmiyesiniñ vechi budur ki gurābıñ ḫiddet-i başarına 'alā ṭarīḳi't-tefe''üldür. Kemā ḳāle'ş-şā' iru:

Ve ḳad ḫalamūhu ḫīne semmūhu seyyiden
*Kemā ḫalama'n-nāsu el-gurāba bi-a' vere*⁶³²

⁶²⁸ Taşa yazılından daha kalıcı.

⁶²⁹ Çöl kartalından daha iyi görür.

⁶³⁰ Hızlı şahinler Disār'ın develerinin üstünde döndüler.

⁶³¹ Kargadan daha iyi görür.

⁶³² O kimseyi lider olarak gördükleri için ona zulm ettikleri gibi insanlar karganın tek gözlü olduğunu gördükleri için de ona zulm ettiler.

(187) أَبْرُدُ مِنْ عَصْرَسَ

(Ebredu min 'ağresin)⁶³³

'Ağres dād-ı mu' ceme ile ca' fer vezninde gökden yağan ıoluya ve ıara dinür.

(188) أَبْرُدُ مِنْ حَبْقُرِّ

(Ebredu min ħabqurrin)⁶³⁴

[46a]

Ĥabqur ħāniñ fethi ve qāfiñ zammı ve rā'-ı müşeddede ile fi'l-aşl ħab qurr lafzlarından mürekkebdır ki menĥüt olur, ħab dāne ve qur soğuğ ma'nāsına olmağla ba' de't-terkīb ıolu dānesinde 'alem eylediler, ħayı 'ayna ibdālle 'abqur dağı dirler. Bu meşel be-gāyet bārid nesne ħađđında irād olunur.

(189) أَبْلَغُ مِنْ قُصِّ

(Eblağu min Qussin)⁶³⁵

Quss qāfiñ zammı ve sīniñ teşdıyle İbn-i Sā'idedir ki belīg ve ħakīm idi. İbtidā bir kimseden bir kimseye taħrīr-i mektüb iden ve min ħayrı 'ilm ba'sı ikrār iden ve ammā ba'd 'ibāresini tekellüm iden *ve'l-beyyinetu 'alā men idde'ā ve'l-yemīnu 'alā men enker*⁶³⁶ kelāmını tefevvüh iden Quss-ı merqūm idi. Ve fihi'l-ĥadıṣ "يَرْحَمُ اللَّهُ قُصّاً إِنِّي لِأَرْحُو يَوْمَ"

⁶³⁷الْقِيَامَةِ أَنْ يُبْعَثَ أُمَّةً وَخَدَهُ

البَابُ الثَّلَاثُ: فِيمَا أَوْلَهُ تَاءٌ

el-Bābu's-şālīşu: Fīmā evveluhu tā'un⁶³⁸

(190) تَأْبَى ذَاكَ بَنَاتُ أَلْبُبِي

(Te'bā zāke benātu elbubī)⁶³⁹

Benāt bā-yı muvaĥhedeniñ fethiyledir. **Elbub** eklüb vezninde. Ve İmām Müberred ekrem vezninde rivāyet eylemişdir. Yürekde bir niçe tamarlara ıtlāđ olunur ki şefkat ve

⁶³³ Kardan daha soğuk.

⁶³⁴ Dolu tanelerinden daha soğuk.

⁶³⁵ Kus denen kimseden daha belīg.

⁶³⁶ İddia eden kişinin delil getirmesi ve inkar eden kişinin yemin etmesi gerekir.

⁶³⁷ Allah Kuss'u rahmet eylesin! Umarım ki Allah onu kıyāmet gününde ayrı bir ümmet olarak ħaşreder.

⁶³⁸ Üçüncü bâb: Tā harfiyle başlayan meseller.

⁶³⁹ Kalbimdeki şefkat ve merhamet ona beddua etmeye el vermiyor. Türkçedeki karşılığı: Ağlarsa anam ağlar, gayrısı yalan ağlar./ Ana evladından vazgeçmez. Yazıcı, **age**, s. 77.

mihir ve riḳḳatiñ menba'larıdır. Esirgemek ve yürek acımağ andan neş'et ider. Lübbü'l-cevz ma' nāsına olan lüb kelimesiniñ cem' idir. Lisānımızda dağı içim ḳomuyor ki aña şöyle ideyim ta' bīri vardır. Aşlı budur ki bir kimseniñ bir ' acüz vālidesi var idi, zevcesi anuñ def' i bābında ilhāḥ u ibrām eylemekle götürüp şahrāda bir mu' attal ḳuyuya ilkā eyledi, der-' aḳab birkaç kimse ol [47b] ḳuyu semtinden güzer eylerken ' acüz-ı mezbūreniñ nālesi sāmi' a-güzārları olmağla iḥrāc ve ser-güzeştinden istintāc eylediklerinde ol dağı kendi oğlı ilkā eylediğini iḥbār eyledi. Ol ādemler "Çün oğluñ ḥaḳḳıña ri' āyet eylemeyüp seni bu mehlekeye ilkā eyledi, sen dağı kendisine bed-du' ā eyle" didiklerinde "*lā tuḫāvi' unī benātu elbubī*"⁶⁴⁰ didi, ya' nī yüregimde olan riḳḳat u şefḳat ḫamarları baña uymuyor, māni' oluyor diyü cevāb eyledi. Zemaḥşerīnin *Müsteḳşāda* beyānına göre bir kimse kendisine muḥabbeti olmayan güyā aña mecbūl olup izḫār-ı meyl ü muḥabbet eylediği vaḳitte ḫarb olunur.

(191) تَرْكُهُ بِمَبَاحِثِ الْبَقْرِ

(Terektuhu bi-mebāḥiṣi'l-baḳari)⁶⁴¹

Terektu māzī-i mütekellimdir. **Mebāḥiṣu'l-baḳar** yaban-ı sığırı araşdıracağ maḥaller dimekdir ki insān ve ' imāret ḳismından ḥālī yāḫud nā-ma' lūm olan beyaban olacağdır. Ma' nā-yı mesel: Ben anı insān ve ' imāret ḳismından ḥālī yāḫud nā-ma' lūm olan maḥallerde terk eyledim dimekdir. Meşel-i mezbūr bir kimse enīs ü refiḳi ve yāri-ğār u şadīḳi olmadığı ḫālde bir maḥalde terk olunduğı vaḳitte ḫarb olunur.

(192) تَرْكُهُمْ حَاتِ بِاتِ

(Terkehum ḥāsi bāsi)⁶⁴²

Ve ḥavṣe ve bevṣe ve ḥavṣen bevṣen evvelkide şālarıñ kesri ve ikincide fetḫi ve üçüncide tenvīn ile mütefarriḳiñ ma' nāsınadır. Bunuñ tafşılı budur ki bevṣ kelimesi ḥavṣ lafzına ki zarf-ı mekān olan ḥayṣu kelimesinde dağı [47a] lügatdir, redīfen isti' māl olunur. Ġāḫi teşbīhen āḫirleri zamm üzre mebnī olur ve gāḫca istiṣḳālen li'z-zamme fetḫ üzre münüvvenen bilā-tenvīn isti' māl olunur. Ve gāḫi taḫfif için meksūr olur ve gāḫca vāvları elife ḳalb olunur. Nite ki ḥayṣ ve bayṣ kelimeleri dağı bu minvāl üzre. Ve nite ki yā-yı taḫtiyye ile beyṣ kelimesi ḥayṣu kelimesine redīf olur ki aşlı vāvdir ve bunlar

⁶⁴⁰ Gönlümün damarları bana itaat etmez.

⁶⁴¹ Onu ıssız yerlere bıraktım. Türkçedeki karşılığı: Şeytan aldı götürdü. Yazıcı, **age**, s. 83.

⁶⁴² Onları darmadağınık bıraktı. Türkçedeki karşılığı: Ne halin varsa gör. Yazıcı, **age**, s. 84.

tefrīk ve tebdīd ma' nāsına fi'l-aşl maşdar olup ba' dehu ğayāt gibi isim ve zarf olarak isti' māl olunmuşdur ki perākende ve tārmar dimekdir. Kütüb-i nahviyyede bu maķūle terkīb-i bāb maķşūşdur. Ez-cümle *vaķa'ū fi hāyşa bayşa ve laķītuhu keffete keffete ve şahrete bahrete ve cārī beyte beyte ve ātike yevme yevme ve şabāhan ve mesā ve tefarraķū şegre begre ve şezere mezere ve terekehum havşe bevşe ve hīşe bīşe* terkībleridir ki cüz'-i evvel şāniden cüz'-i menziline olup ve şānī harf-i 'aṭfi mütazammın oldığıçün mebnī oldılar. Ve bunlar mevķi'lerine göre hāl ile ve zarf ile mü'evvellerdir.

(193) تَسْمَعُ بِالْمَعِيْدِي خَيْرٍ مِنْ أَنْ تَرَاهُ

(Tesma' u bi'l-Mu' aydiyyi ĥayrun min en terāhu)⁶⁴³

Ve ba' zılar *le-en terāhu*⁶⁴⁴ 'ibāratiyla hikāyet eylediler. Ma'nā-yı meşel: Mu' aydī didikleri kimseyi zahr-ı ğaybdan semā' ıñ re'yü'l-' ayn rü'yetiñden ĥayırlu ve ensebdır dimekdir. Ķavl-i şāniye göre **tesma' u** kelimesi en nāşibeden tecrīd olunup kıyās üzere merfū' ve ma'nā-yı emr ile mü'evveldir, *isma' bihi ve lā tereh*⁶⁴⁵ sebkindedir. [48b] Ķaldı ki **Mu' aydī** didikleri büleğādan bir kimse idi. Nu'mān ibni Münzir ĥuzūrunda vaşf olunmağla bir ğün meclisine ihzār idüp lākin Mu' aydī kaşıru'l-ķāme ve 'azīmü'l-cüşşe ' abūs ve nā-zībā olmağla çeşm-i Nu' mānda muĥtaķar olmağın Mu' aydī bu şıveyi fehmi eylemekle hemān "*Innemā'l-mer'ü bi-aşğarayh, ey bi-lisānihı ve ķalbihi, izā naṭāķa naṭāķa bi-beyān ve izā ķātele ķātele bi-cenān*⁶⁴⁶" didi. Nu'mān bu kelāmı ğüş eyledikde "*Tesma' u bi'l-Mu' aydī ĥayrun min en terāhu*" kelāmını irād eylemekle min ba'd istimā' ı rü'yetinden ĥayırlu olan kimse ĥaķķında ğarb-ı meşel oldu. Fārisi'de āvāz-ı dühül şeniden ez-dür hoşest⁶⁴⁷ meşeli meşel-i mezbūra muvāfiķdır, ya'nī ṭabliñ şadāsını ba'ıdden işitmek pek güzeldir dimekdir. Aşlı budur ki Şerefüddīn-i Yezdi'yi mülükdan biri kaç def'a da' vet idüp icābet itmedi, şoñra icābet idüp Yezd'den ĥarekete 'āzım oldığın melek-i mezbūr istimā' itdikde ibtdidā icābet itmediginden ĥāṭır-mānde olmağla Şerefüddīne şü beyti taḥrīr ü irsāl itdi ki Şerefüddīn 'azīmu'l-baṭn olmağla anı dağı ihām ider.

⁶⁴³ Mu' aydī hakkında anlatılanları dinlemen, onu görmenden daha iyidir. Türkçedeki karşılığı: Davulun sesi uzaktan hoş gelir. Yazıcı, **age**, s. 108-109.

⁶⁴⁴ Onu görmem .

⁶⁴⁵ Onun hakkında işit de onu görme.

⁶⁴⁶ Kişinin insanlığı iki şeydedir: Biri kalp, diğeri lisandır. Konuşursa açık konuşur ve savaşırsa hakla savaşıır.

⁶⁴⁷ Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

Zinhār şeref zi-yezd bīrūn ne-şevī
Bāng-i dūhūl şenīden ez-dūr hoşest⁶⁴⁸

Bāng şadā ve dūhūl ṭabl ma' nāsınadır. Bu daḡı meşel-i [48a] mezbūr maḡrebinde ḡarb olunur.

(194) تَغَافِلُ كَأَنَّكَ وَاسِطِي

(Teḡāfel ke'enneke Vāsīṭiyyun)⁶⁴⁹

Teḡāfel emr-i ḡāzırdır. **Vāsīṭ** 'Irāk ūlkesinde bir belde adıdır. Ḥaccāc-ı Şaḡafī emīr-i 'Irāk iken belde-i mezbūreyi iki sene zarfında binā ve Kūfe ile Başra beyninde vāḡi' olmaḡla Vāsīṭ ile müsem mā eyledi. Ve aña Vāsīṭu'l-kaşab daḡı dirler. Ba' zılar didi ki: Vāsīṭ bir kaşrıñ ismidir ki Ḥaccāc şehr-i mezbūrı binā eylemezden muḡaddem anı ol şehriñ yerinde binā eylemiş idi. Meşel-i mezbūruñ menşe'si serāy-ı merḡūm olacaḡdır. Ḥaccāc serāy-ı merḡūmuñ bināsı ḡuşuşunda nāsı suḡreye ṭutup ücretsiz a' māl eylemekle ḡalk kaḡup mescidde ḡurebā beyinlerinde yatup uyurlar idi. Serhengler gelüp "Yā Vāsīṭi!" diyü çaḡırdıklarında kaḡırsı başını ḡaldırır ise anı ṭutup götüür olmaḡla bī-ḡareler teḡāfüle başlayup çaḡırıldıkda bir daḡı ḡareket eylemez oldılar.

(195) تَرَكَتُهُ بِمَلَا حَسِ الْبَقَرِ

(Terektuhu bi-melāḡisi'l-baḡari)⁶⁵⁰

Terektu kelimesi māzi-i mütekellimdir. **Melāḡis** melḡes kelimesiniñ cem' idir ki ism-i mekāndır, yalayacaḡ yere dinür. Kelām-ı mezbūr *bi-melḡesi'l-baḡari evlādahā* 'unvāniyla da rivāyet olunmuşdur. Evvele göre ma' nā ben anı yaban şıḡırları evlādlarını yaladıḡları yerlerde biraḡup terk eyledüm dimekdir. Şānīye göre melḡes maşdar olup kelāmda muzāf maḡzūf olur. 'Ale'l-vecheyn murād ıssız beyābānda terk eyledim dimekdir.

(196) تَلَمَّسْنَ أَغْشَاشَكَ

(Telammes a' şāşeke)⁶⁵¹

Telammes emr-i ḡāzırdır, maşdarı telemmūs kelimesidir ki [49b] tefa' ul vezninde bir nesneyi tekrār-be-tekrār ṭaleb eylemek ma' nāsınadır. **A' şāş** 'uş lafzınıñ cem' idir ki ḡuş

⁶⁴⁸ Ey şeref! Sakın Yezed'den dışarıya ḡıkma! Davulun sesi uzaktan hoş gelir.

⁶⁴⁹ Vasıtlı olarak görün de bilmezlikten gel!

⁶⁵⁰ Onu ineklerin yalandıkları yerde bıraktım.

⁶⁵¹ Kendi yuvanı koru!

kısımınıñ aǵaç dalları aralığında hār u hasdan ittihāz eylediği yuvaya dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen kendi yuvalarınıñ kayd u gā'ilesine nazar ve taqayyüd eyle, gāyriñ yuvalarında ne işiñ vardır dimekdir. Bu meşel kendi hānmānında 'ilel ve nevā'ib ü naqāyış der-kār iken andan bi-ḥaber yāḥud bī-mübālāt sā'irleriñ aḥvāl u hānumānı kayd u gā'ilesine düşen fużül ḥaqqında ḍarb olunur.

(197) تَطَعَمَ تَطَعَمَ

(Taṭa' am ṭaṭ' am)⁶⁵²

Taṭa' am emr-i hāzırdır, maşdarı taṭa' um kelimesidir ki tefa' ul vezninde dadışdırmak ma' nāsınadır. İkinci **taṭa' um** muzāri' -i muḥātabdır, maşdarı ṭa' am kelimesidir ki ekl eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Hele bir kerrecik dadup çeşnisini gör ki ḥazz eylediğinden saña ekl eylemege şevḳ ü iştihā ḥāşıl olsun dimekdir. Bu meşel bir işe mübāşeret eylemekden endişe ve te'aḥḥur iden kimseye teşvīḳ ve iğrā zımnında irād olunur.

(198) تَبَاعَدَتِ الْعَمَّةُ مِنَ الْخَالَةِ

(Tebā' adeti'l- ammetu mine'l-ḥāleti)⁶⁵³

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Tebā' ud şu vechdendir ki ' amme veleden ḥāleden ḥayırludur. *Yuḳālu "Eteytu ḥālātī fe-aḫḥaknenī ve efrāḥnenī ve eteytu 'ammātī fe-aḫzanannī ve ebkeynenī"*⁶⁵⁴. Bunuñ tafşīli ḥarf-i elifde emri mübkiyātike meşelinde mürür eyledi. Meşel-i mezbūr iki nesne beyninde fark-ı fāḥiş olup birbirinden min külli'l-vücūh ba' id olduğda ḍarb olunur.

[49a]

(199) تَرَكَتُهُمْ فِي كَصِيصَةِ الطَّبِي

(Terektuhum fi kaşīşati'z-zabyi)⁶⁵⁵

Terektu māzī-i mütekellimdir. **Kaşīşa** sefine vezninde āhū duzağına dinür. **Zaby** zā-yı mu' cemeniñ fethi ve bāniñ sükūnuyla geyik ta' bīr olunan ḥayvāna dinür, cem' i zabyāt gelür fetahātla. Ve minhu kavlu'-ş-şā' ir:

⁶⁵² Yemeği tat da onu yemeye isteğın olsun!

⁶⁵³ Hala, teyzeden uzaktır.

⁶⁵⁴ Denir ki teyzelerime geldiğimde beni güldürüp mutlu ettiler, halalarımaya geldiğimde beni üzüp ağlattılar.

⁶⁵⁵ Onları ceylan tuzağına bıraktım.

*Tallāhi yā zabyāti'l-kā'i kulne lenā
Leylāyi minkunne em leylā mine'l-beşeri*⁶⁵⁶

Meşel-i mezbūr bir şa' b ve müşkil kâra uğrayan kavm hakkında darb olunur.

(200) تُبْلَغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ

(Tublağ'u'l-ḥaḍmu bi'l-ḳaḍmi)⁶⁵⁷

Tublağ bulūğ kelimesinden muzāri' dir. **Ḥaḍm** ḥā-yı mu' cemeniñ fethi ve ḳādiñ sükūnuyla ekl eylemek ma' nāsınadır. **Ḳaḍm** ḥaḍm vezninde dişiñ uclarıyla nesne yemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Dişleriñ uclarıyla azca azca yiyerek şeba' ḥāşıl olur demekdir. Bu meşel vuşūl u bülūği va' id olan maḳşada yapça yapça tedrici 'azm ve teḥammül ile irişilür diyecek yerde darb olunur.

(201) تَجَنَّبَ رَوْضَةً وَأَحَالَ يَعْدُو

(Tecennebe ravḍaten ve eḥāle ya' dū)⁶⁵⁸

Bu meşel mışrā' -ı mevzūndur. **Tecennebe** bāb-ı tefa' uldan māzīdir, maşdarı tecennüb kelimesidir ki bir nesneden yanlanup ba' id olmaḳ ma' nāsınadır. **Eḥāle** māzīdir aḳbele ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ravḍadan ya' nī mekān-ı ḥaşbdan ictināb idüp anı tecāvūze meyl ü iḳbāl eyledi demekdir. Bu meşel rāhat u vūs' atini bırağup meşakḳate uğrayan kimse ḥaḳḳında darb olunur.

(202) تَفَرَّقُوا أَيْدِي سَبَا وَأَيَادِي سَبَا

(Tefarraḳū eydī sebā ve eyādī sebā)⁶⁵⁹

Tefarraḳū bāb-ı tefa' uldan [50b] māzī-i cem' dir. Burada **sebā** kelimesi sükūn üzre mebnī olarak tekellüm olunur, sebe' lafzından muḥaffef degildir, belki sükūnı hemzeden bedeldir. Sebe' Yemende Belḳīs cenāblarınıñ şehridir. Selefde be-ğāyet ābādān ve cemī' -i arzı bāğ u ḥıyābān idi. Meşel-i mezbūrda olan sebādan murād 'Abdu Şems bin Yeşub bin Ya' rub bin Ḳaḥtāndır ki şehir-i merḳūmda sākin olduğundan ismiyle müsem mā olmuşdur. **Eydī** kelimesi yed lafzından cem' dir ve eyādī cem' ü'l-cem' idir. **Yed** tarīḳ ma' nāsınadır, yāḥud ni' met ma' nāsınadır. Ba' de'l-izāfe ḥamsete 'aşer gibi ism-i vāḥid ḥükmünde olmuşdur. Şehir-i merḳūma Me' reb daḥı dirler. Mervīdir ki şahş-ı merḳūmuñ on nefer evlādı var idi ki bunlardır: Kinde, Mezḥic,

⁶⁵⁶ Ey Kā'in ceylanları! Bize söyleyin bakalım, acaba Leylā sizden mi yoksa insanlardan mı?

⁶⁵⁷ Dişlerin uclarıyla yavaş yavaş yemek yerse tok olur.

⁶⁵⁸ Cenneti bırakıp başkasına koşmaya başladı.

⁶⁵⁹ paramparça oldular. Türkçedeki karşılığı: Çil yavrusu gibi dağıldılar. Yazıcı, **age**, s. 48-49.

Himyer, Ezd, Eş'arün, Enmār. Bunlar Yemende sākin olup 'Āmile, Ğassān, Laḥm, Cüzām bunlar Şām'a naql eylediler. Ve bunlarıñ her biri bir kabīle pederleridir. *Seylü'l-'arm* bunlara irsāl olunmuşdur. İcmālen beyānı budur ki eṭrāf-ı bevādī vü cibālden hıttā-ı merķūmeye dem-be-dem seyl-i 'azīm zuhūr itmekle taḥrīb-i 'imrānāt itmegin mezbūr Sebā ki melik-i Me'reb idi, himmet-i keşire ile ḥadīd ü ḥacerden mā beyne'l-cebeleyn bir sedd-i sedīd binā eyleyüp vaqt-i ḥacātda mezrū'ātların isķā için ba'zuhā [50a] fevķa ba'z niçe maḥāriķ ve miķdār-ı ma'lūmdan efzūn seyl zuhūr eyledikde eṭrāf-ı arza şarf için niçe meyāzīb daḥı terṭib eylemiş idi. Evlādından 'Amr Müzeyķā ki kemāl-i kibr ü naḥvetinden nāşī bir daḥı i'āde ve āḥād-ı nāsdan birisi iktisā eylemesün için her rüz u şeb giydigi libāsı mazķ eylemekle Müzeyķā ile mūlaķķab olmuşdı. Cālis-i mesned-i ḥükümet olduķda bir kāhineden sedd-i merķūmuñ inhidāmıyla medīne-i mezbūreniñ ḥarāb olacađını su'al eyledi. Kāhine daḥı sedd-i merķūmuñ dibinde cürzān didikleri fāre rü'yet olunursa seddiñ ḥarāb olacađı zamān müteķarrib olur didi. Bir gün Müzeyķā eṭrāf-ı sedd-i merķūmda bir cürzān-ı 'azīm gördi ki elleri ile zemīni ḥafr ve taķlīb-i şaḥr ider. Müzeyķā müteḥayyir olup kāhineyi taşdıķ eyledi, min ba'd naql ve cilāya 'azm idüp kabā'il-i Ezd ile irtiḥāl eyledi. Kendinden şoñra ođlı Şa'lebe lābis-i ḥil'at-ı emāret olup anuñ zamānında kabā'il-i Sebāniñ bi'l-cümle şirāze-i cem'iyetleri perişān olmađla Ezd kabīlesi 'Ummāna ve Ḥuzā'a baṭn-ı Mürre Evs ve Ḥazrec Yeşribe, āl-i Cefne Şām'a āl-ı Cezīme 'Irāk'a naql u teferruķ eylemeleriyle ḥālleri maḍreb-i meşel olmuşdur.

(203) تَرِبَتْ يَدَاہُ

(Teribet yedāhu)⁶⁶⁰

Bu meşel fülān kimse aşlā ḥayr u menfa'at görmeyüp dā'imā ḥā'ib u ḥāsir olsun diyü bed-du'ā maķāmında irād olunur. *Nihāye-i İbni Esīr*de mersūmdur ki işbu *teribet yedāhu* kavlini 'Arablar [51b] irād idüp lākin anuñla du'ā-yı ḥaķıķī murād eylemeyüp hemān lafzı üzre icrā iderler. Nite ki ⁶⁶¹عَاتِلَهُ اللهُ" daḥı bu minvāl üzre ḥaşş ve taḥrīz mevķi'inde irād iderler.

(204) تَجْرِي الرِّيحُ بِمَا لَا تَسْتَهِي السُّفْنُ

⁶⁶⁰ Elleri kurusun!

⁶⁶¹ Allah onu öldürsün!

(tecrī er-riyāhu bi-mā lā teṣtehī es-sufunu)⁶⁶²

Bu meşel dil-ḥāh ve me'mülünün gayrı olarak verāyı perde-i taḳdīrden niçe şuver veḳāyi' nümāyān olduḳda ḍarb olunur.

(205) أَتَيْعَ الْفَرَسِ لِحَامَهَا أَوْ النَّاقَةَ زِمَامَهَا أَوْ الدَّلْوَ رِشَاءَهَا

(etbi' il-ferese licāmaha ev en-nāḳata zimāmaha ev ed-delve rişā'hā)⁶⁶³

Etbi' emr-i ḥāzırdir, maşdarı itbā' kelimesidir ki if'āl bābındandır. Ma'nā-yı meşel: Atı bir ādeme baḣş eyledikde licāmını yāḣud nāḳayı baḣş eyledikde yularını ve ḳoḳayı baḣş eyledikde ipini daḣı baḣş eyle demekdir. Bu meşel luḳf u iḣsānı itmām u ikmālle emr ü terḡīb maḣallinde īrād olunur. Bu meşeli ibtidā Dīrār bin 'Amr eḳ-Ḍabī söylemişdir. Aşlı budur ki Dīrār-ı mezbūr 'Amr bin Şa'lebeniñ ḳabīlesini şebihūn ve emvāl u eşyālarını nehb ve Dīrārı ve nisvānlarını seby idüp götürmüşdi. 'Amr ol eşnāda sā'ir maḣalde bulunmaḳla ba'de'l-vaḳ' a ḳabīlesine gelüp vāḳıf-ı ḣāl olduḳda Dīrārıñ arḳasına düşüp gitdi. Ḥilāl-i rāḣda yetişüp "Yā Dīrār! Benim ehl ü 'iyālimi ve emvālimi bañā redd eyle" diyü istircā eylemeleriyle 'iyāl ü mālını kendisine i'tā eyledikden şoñra cāriyelerini daḣı isti'tā eyledikde oḳalıḳını daḣı redd idüp lākin Selmā-nām ḳızını alıḳoymaḳla 'Amr ol vaḳitte "Yā Ebā Ḳabīşe! [51a] *Etbi' il-ferese licāmaha ve'n-nāḳete zimāmaha ve'd-delve rişā'hā*" kelāmını tefevvūh eyledi. Taḳrīr-i mezkūrdan müstefād olan kelām-ı mezbūrı Dīrāra 'Amr bin Şa'lebe söylemişdir.

(206) أَتْرَكُهُ تَرْكَ الطَّيِّبِ ظِلَّهُ

(Etrukuhu terke'z-zābyi zillahu)⁶⁶⁴

Ya'nī: Ben fülānı āḣū kendi zıllını terk eylediḳi gibi terk iderim demekdir. Meydānī didi ki: Zıldan murād āḣū kināsasıdır ki ḣarāret-i şemsde anuñla tazallul ider. Ve şā'id ol ḣavālīye varduḳda āḣū bir vechle firār ider ki hergiz ol mevzi'e 'avdet eylemez. Bu meşel be-gāyet mütevaḣḣiş ve nefūr olup bir vechle dā'ire-i üns ü ülfete duḣūl eylemez olan kimse ḣaḳḳında ḍarb olunur. Zīrā āḣū ḳısmı bir nesneden ürküp tevaḣḣuş iderse bir daḣı aña 'avdet eylemez, belki vaḣşiyü't-ḫab' olmaḳla kendi gölgesinden nüfūr ve tevaḣḣuş ider.

⁶⁶² Rüzgar gemilerin istemediḳi yönden eser.

⁶⁶³ Atı verdiḳinde gemini de ver veya deveyi verdiḳinde yularını da ver ya da kovayı baḳışladıḳında ipini de baḳışla!

⁶⁶⁴ Ben, falan kimseyi āḣū kendi gölgesini nasıl terkederse öylece terkederim. Türkçedeki karşılıḳı: Gözünün yaşına bakmamak. Yazıcı, *age*, s. 207.

(207) تَحْسِبُهَا حَمَقَاءَ وَهِيَ بَاخِسٌ

(Taḥsibuhā ḥamkā'a ve hiye bāḥisun)⁶⁶⁵

Taḥsibu muzāri' -i muḥātabdır. Bāḥis zālīm ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Aḥmaḳ zann idersin ammā şāḥib-i dirāyetdir ve 'ādil zann idersin ammā zālīmdir demekdir.

(208) اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ

(İttakī şerre men aḥsente ileyhi)⁶⁶⁶

Ya' nī sen iḥsān eylediğın kimseniñ şerrinden ḥazer eyle! Belki bī-vefā ve bed-aşl çıkup seni ḥadeng-i zehr-ālūd-ı şerr ü mażarrata nişān gāḥ ider demekdir.

(209) تَأْخِيرُ الْإِسَاءَةِ مِنَ الْإِحْسَانِ

(Te 'ḥīru'l-isā'eti mine'l-iḥsāni)⁶⁶⁷

Ḥazret-i ḥalīfe-i bī-iştibāḥ ' Alī bin Ebī Ṭālib kerremallāhu vechehu ḥazretleriniñ kelām-ı ḥaḳāyık-intizāmları oldığı mervīdir. Ma' nā-yı mekārīm-ihtivāları [52b] terk-i isā'et aḥsen-i aḥlāḳ-ı ḥisān oldığı gibi te 'ḥīri daḫı cümle-i envā' -ı iḥsāndandır demekdir.

(210) تَوَاضَعُ الْمَرْءُ يُكْرِمُهُ

(Tevāḍu' u'l-mer'i yukrimuhu)⁶⁶⁸

Bu daḫı müşārün ileyh ḥazretleriniñ aḳvāl-i ḥikmet-iştimāllerinden oldığı mervīdir. Ma' nā-yı laṭīfī tevāzu' ehlini 'azīz ü mükerrrem ve dünyā ve āḫiretde sürür u ḥubūr ile dil-şād u ḥürrem ider demekdir.

(211) تَمَرَّدَ مَارِدٌ وَعَزَّ الْأَبْلَقُ

(Temerrede Māridun ve 'azze'l-Eblaḳu)⁶⁶⁹

Mārid Dūmetü'l-cendel ḳazāsında bir ḥişār ismidir. Kezālike Eblaḳ Teymā' ḳazāsında bir ḥişār ismidir, ikisi de menī' u metīn ḥışn-ı ḥaşīnlerdir. Melike-i Ḥire olan Zebbā' niçe zamān feth ve teşīrleri bābında iḳdām-ı bī-pāyān idüp encām-ı kār 'āciz ve nevmīd olmağla vech-i mezkūr üzre “*temerrede māridün ve 'azze el-eblaḳu*” diyerek ye's ü ḥirmānla 'avdet eylemişdir. Kelām-ı mezbūr min-ba'd ḍarb-ı meşel olmağla 'uhde-i iḳtidārdan bīrūn olan 'azīz ve mütemenni' ḥaḳḳında irād olunur.

⁶⁶⁵ Onu saf zannedersin halbuki o zalimdir.

⁶⁶⁶ İyilik ettiğın her kimseden sakın!

⁶⁶⁷ Kötülüğü bırakma ihsandandır.

⁶⁶⁸ Alçağgönüllülük sahibini yükseltir.

⁶⁶⁹ Mārid inat etti, Eblaḳ galip geldi. Türkçedeki karşılığı: Altın eli bıçak kesmez. Yazıcı, **age**, s. 117.

(212) تَيْسِي جَعَارٍ

(Tīsī ca'ār)⁶⁷⁰

Yāhud 'īsī ci'ār. **Tīsī ci'ār** kavli ki emr-i muhātabdır, *kūnī ke't-tīsī fī humkīhi yā zab*⁶⁷¹ dimekdir. Zīrā teke kısmı pek ahmak olur, kābil-i taşdıķ olmayan kelām-ı mütekellimiñ hamākatine dāldir. Ve 'īsī kelimesi ifsād ma'nāsına olan 'īsden emr-i hāzırdır. Yuķālu 'āsa ez-zi 'bü'l-ganeme izā efsedehā ya'nī yalan sözler ile göreyim seni bir fesād eyle dimek me'ālinde olur. Meşel-i mezbūr bir ādemi tekzīb ve kelāmını ibtāl [52a] eylemek ma'rezinde đarb olunur. *Tercüme-i Kāmūsda* böylece mastürdur ki tīsī tāmīñ ve sīnīñ kesriyle bir kelimedir ki bir nesneyi ibtāl ve tekzīb mevķi'inde irād olunur. Bu sözüñ lağv ve kizb ve bātıldır dimekdir. 'Alā-kavlin la'n ve sebb ü nefrīn edātındandır. Ve yuķālu li'z-zab' tīsī ci'ār ya'nī teke gibi deng ü debeng ol hey murdār dimekdir. Pes tīsī gibi *kūn ke't-tīsī fī humkīhi* dimek olur. Bu münāsebetle mevķi'-i mezbūrda dađı isti'māl olundu. Kezālike rū'ī ci'ār dirler zamm-ı rā' ile rū'ī ki bu dađı emr-i muhātabadır, ķorkaķ kimse tezēllül ve firāra ibtidār eyledikde đarb olunur. Ve yuķālu *rūgī ci'ār ve inzurī eyne el-meferrū*. Ci'ār, ķiřām vezninde diři sırtlana itlāk olunur.

(213) تَسَأَلُنِي بِرَامَتَيْنِ سَلْجَمًا

(Tes'elunī bi-rāmeteyni selcemā)⁶⁷²

Tes'elu muzāri'-i mü'enneşdir. **Rāmeteyn** rāme lafzınıñ teşniyesidir ki bādiyede bir mevzi'dir, ekşer-i eş'ārda teşniye şġasıyla irād iderler. **Selcem** şalgam ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Rāme didikleri beyābānda benden şalgam istersin dimekdir. Aşlı budur ki mevzi'-i mezbūrda bir hātūn şevherinden şalgam talep eylemekle hātūna kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel mevķi'i olmayan maħalde nesne talep olunduğda irād olunur.

(214) تَفْرَقُ مِنْ صَوْتِ الْغُرَابِ وَتَفْرِسُ الْأَسَدَ الْمُشَبِّمَ

(Tefraķu min şavti'l-gurābi ve tefrisu'l-esede'l-muşebbeme)⁶⁷³

Tefraķu muzāri'-i muhātabadır, maşdarı faraķ kelimesidir ki fethateynledir ķorkmaķ ma'nāsınadır. **Tefrisu** bāb-ı şānīden [53b] maşūğ olarak tefterise ma'nāsınadır. **Muşebbem** mu'azzam vezninde teşbīmden ism-i mef'uldür ki ağzı esnekli dimekdir.

⁶⁷⁰ Dişi sırtlanın yalancı sözüdür. Türkçedeki karşılığı: Atma Recep, din kardeşiyiz. Yazıcı, **age**, s. 124.

⁶⁷¹ Ey sırtlan, keçi gibi ahmak ol.

⁶⁷² Benden Rāmeteyn'de şalgam istedi.

⁶⁷³ Karganın sesinden korkayıp esnekli aslanı avlar.

Ma' nā-yı meşel: Karga āvāzından korkup ağız esnekli arslanı şayd idersin dımekdir. Aşlı budur ki bir bedeviyye hātūn bir ağız bağı arslan şayd u zabt idüp ba' dehu bir karga āvāzı işitmekle havf eyledikde kelām-ı mezbūrı irād eylediler. Bu meşel şey-i hakīrden havf u haşyet idüp emr-i haḫıra iḫdām u iḫtiḫām iden kimse haḫḫında ḫarb olunur.

(215) تَغَفَّرْتُ أَرْوَى وَسِيمَاهَا الْبَدَنُ

(Teğafferet ervā ve sīmāha'l-bedenu)⁶⁷⁴

Teğafferet teşebbeh bi'l-ğufra ma' nāsınadır, ğufr cufr vezninde tağ keçisiniñ veledine dinür. **Ervā** tağ keçisiniñ dişisine dinür. **Sīmā**² manzar ma' nāsınadır, zamīr-i hā' ervāya rāci' dir. **Beden** fethateynle tağ keçisiniñ tekesine dinür. Ma' nā-yı meşel: Ervā kendüyi tağ keçisiniñ veledine beñzetdi hāl bu ki manzarı bedendir ki ḫoca tağ keçisiniñ tekesidir dımekdir. Bu meşel zāhir-i hāli itdiği da' vāyı mükezzib olan kimse haḫḫında ḫarb olunur.

(216) تُوَطَّنُ الْإِبِلُ وَتَعَافُ الْمِعْزَى

(Tuvattīnu'l-iblu ve te' āfu el-mi' zā)⁶⁷⁵

Tuvattīnu muzāri'-i mü'enneşdir, maşdarı tavṭīn kelimesidir ki bir nesneye şamīmī rabṭ-ı kalb idüp anı qarār-dāde ḫılmaḫ ma' nāsınadır. **Te' āf** 'īf kelimesinden me' hūzduz ki bir nesneyi kerīh görüp imtinā' eylemek ma' nāsınadır. **Mi' zā** dişi [53a] keçiye dinür. Ma' nā-yı meşel: Deve ḫısmı ḫavī olmağla nefsinı mekārih ve meşāḫḫa tavṭīn idüp teḫammül ider, lākin keçi za' īf olmağla andan ibā vü imtinā' ider dımekdir. Bu meşel şecī' olanları meşāḫḫa iḫdām ve cebān olanları ibā ve iḫām iden ḫavim haḫḫında ḫarb olunur.

(217) تَمَامُ الرَّبِيعِ الصَّيْفُ

(Tamāmu'r-rabī' i eş-şayfu)⁶⁷⁶

Zemaḫşerī *Müsteḫşāda* didi ki: Ḫācet kemālle gerekdir rebī' şayfla tamām oldığı gibi dımekdir. Bu meşel itmām-ı emrde ḫarb olunur.

⁶⁷⁴ Dağ keçisi kendisini yavruya benzetti halbuki bedeni onun koca olduğunu gösterir.

⁶⁷⁵ Deve güçlü olduğu halde kendisini meşakkatlara alıştırmaya çalışır, keçi ise zayıf olmasına rağmen buna çalışmaz.

⁶⁷⁶ Baharın bitiminde yaz gelir.

(218) تَقْيَلُ الرَّجُلُ أَبَاهُ

(Taḳayyele'r-reculu ebāhu)⁶⁷⁷

İbnü Fāris didi ki: **Taḳayyel** kelimesinde olan lām ḍāddan mübeddeldir, aşlında taḳayyuḅ idi ki ḳayḅ-ı lafzından me'ḥūḅdur, 'ivaḅ ma' nāsına. *Humā ḳayḅān* dirler, mişlān ma' nāsına. Aḥaduhumā aḥardan 'ivaḅdır, *ya'nī* oğul pederine müşābih oldu dimekdir. Bu meşel birbirine be-gāyet müşābih olan iki kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Bu ḥaḳḳır dir ki: Taḳayyül kelimesi bir kimse evzā' u aḥlāḳ u eṭvārında perdesine çekmek ma' nāsına olmağla tekellüfe ḥācet yoḳdur.

(219) تَخَطَّبْتُ سَنَةً مُقِيمًا

(Teḥaṭṭaytu seneten muḳīmen)⁶⁷⁸

Teḥaṭṭaytu māzī-i mütekellimdir, maşdarı teḥaṭṭī kelimesidir ki atlamak ma' nāsınadır. Aşlı budur ki bir ḳavim ḳaḥṭa mübtelā olup cümle ot ve şu ṭalebi için eṭrāfa perīşān oldılar. Maḳşūdları ḥāşıl olmamağla kendileri ve mevāşīleri 'aḅīm zaḥmet çekdiler. Lākin içlerinden bir kimse maḳāmında [54b] şābit olup ol nevāḥīde ḥaşb ve reḥāya işābet eylemekle kelām-ı mezbūrī irād eyledi. *Ya'nī* maḳāmımda muḳīm olduğım ḥālide sene-i mezbūreyi atlayup öte yüze geçdim ve sālīm ḳaldım dimekdir. Bu meşel maḳāmından riḥlet itse ḥālik olur idi, lākin muḳīm olmağla sālīm olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(220) تَرَكْتُهُ تُغَيِّبُهُ الْجَرَادَاتَانِ

(Terektuhu tuğannīhi'l-cerādatāni)⁶⁷⁹

Tağniye tef ile vezinde ırlamak ma' nāsınadır. **Cerādatān** 'Amāliḳadan Mu'āviye bin Bekriñ iki muğanniye cāriyesiniñ ismidir, 'alā ḳavlin Nu'mān bin Münziriñ çengleri ismidir. Bu meşel mesned-i kā-murānīde muḳīm olup dā'imā lehv ü la'bla meşğül olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(221) تَصَامَمَ الْحُرُّ إِذَا سَنَّ الْقَدَعَ

(Teşāmama'l-ḥurru izā senne'l-ḳaza' u)⁶⁸⁰

Bu meşel mışrā'-ı mevzūndur. **Teşāmama** māzīdir, maşdarı teşāmum kelimesidir ki şağırılık göstermek ma' nāsınadır. **Ḥur** ma'lūmdur ki ḳişizāde dimekdir. **Senne** māzīdir,

⁶⁷⁷ Oğul babasına benzemiş.

⁶⁷⁸ Bir seneyi sağ salim atlabildim.

⁶⁷⁹ Cerādatān adında bir kadın ona şarkı söylerken onu bıraktım.

⁶⁸⁰ İyi insan kötü sözler duyduğunda duymazlıktan gelir.

şabbe ma' nāsına. **Qaza'** fethateynle edeb ü hayādan hāric fāhiş ve nā-sāz söze dinür. Ma' nā-yı meşel: Aşıl ve kerīm olan kimse fāhiş ve nā-saz kelimāt şabb olunduğda şağırlık izhār ider dimekdir. Bu meşel hālīm olan kimse olur olmaz kelāma kulağ tımaz diyecek mevki' de darb olunur.

[54a]

(222) تَجَاوَزَ الرُّوضِ إِلَى الْقَاعِ الْقَرِيقِ

(Tecāveze'r-ravde ile'l-kā' i'l-ḳariḳi)⁶⁸¹

Tecāveze māzīdir. **Qā'** hāl vezninde çevresinde tağlar ve tepeler görünmeyen düz ve engin şahrāya dinür ki ova ta'bīr olunur. Fārisīde deşt dinür. **Qariḳ** ketif ve cebil vezinlerinde el ayası gibi düz ve hemvār mekāna dinür. Bu meşel kerīmi terk idüp hācetini le'ime 'arz iden kimse hakkında darb olunur.

(223) اِسْتَيْسَتِ الْعَنْزُ

(İstetyeseti'l-' anzu)⁶⁸²

İstetyeset māzī-i mü'enneşdir, maşdarı istityās kelimesidir ki dişi keçi tekelik şatmak ma' nāsınadır ki tekelenmek ta'bīr olunur. 'Anz kenz vezninde dişi keçeye dinür. Ma' nā-yı meşel: Dişi keçi tekelik şatdı dimekdir. Bu meşel za' īfu'l-hāl iken te'azzüz iden kimse hakkında darb olunur. *kāne kurā'en fe-şāra zirā'en*⁶⁸³ meşeli daḡı maḡreb-i mezkūrda darb olunur. "كان جارا فاستأنت"⁶⁸⁴ meşeli maḡreb-i mezkūruñ muḳābilinde darb olunur. İste'tene talebe en yekūne etānā ya'nī dişi eşek olmasını taleb eyledi dimekdir ki ḳavī iken za' īf olmak taleb eyledi dimekten 'ibāretdir

(224) تَحْقِرُهُ يَنْتَأُ

(Taḡḳirhu yente 'u)⁶⁸⁵

Taḡḳiru muḡzāri' -i muḡātabdır. **Yente 'u** muḡzāri' dir, maşdarı net' kelimesidir ki irtifā' ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Sen anı ḡaḳīr zann idersin ma' hāzā mürtefi' olmaḡdadır dimekdir. Bu meşel bir nesne zātında emr-i 'asīr iken āsān zann iden kimse hakkında darb olunur.

⁶⁸¹ Cenneti bırakıp çöle düştü.

⁶⁸² Dişi keçi erkek keçi oldu.

⁶⁸³ Alçak olduktan sonra yükseldi.

⁶⁸⁴ Kuvvetli eşek zayıfladı.

⁶⁸⁵ Onu alçak zannedersin halbuki öyle değildir.

[55b]

(225) سَتَاتِيكَ بِمَا فِي فَعْرِهَا الْمِقْدَحَةُ

(Sete 'tike bi-mā fi ka' rihā'l-mikdahatu)⁶⁸⁶

Mikdahā miknese vezninde kepçeye dinür. Bu meşel seniñ ma' lūmuñ olmayan nesne 'an-ka'rib zāhir olur diyecek yerde darb olunur.

(226) تُخْبِرُ عَنْ مَجْهُولِهِ مِرَاتُهُ

(Tuħbiru 'an mechūlihi mer'ātuhi)⁶⁸⁷

Tuħbir iħbārdan müstaqbel-i ma' lūmdur. 'An mechūlihi 'an muħbirihi ile müfesserdir ki manzaraniñ naķizına dinür, insāniñ haber virüp tavşif eyleyecek şıfatından 'ibāretidir. Ma'nā-yı meşel: Fülāniñ manzarı maħberinden haber virür dimekdir. Bu meşel zāhir bātına delālet ider diyecek yerde darb olunur ki "الظاهرُ عنوانُ الباطل"⁶⁸⁸ meşeline muvāfiķdır.

(227) تَرَكَتُهُ عَلَى مِثْلِ لَيْلَةِ الصِّدْرِ

(Terektuhu 'alā mişli leyleti's-şadri)⁶⁸⁹

Leyletu's-şadr huccāc Minā'dan 'avdet eylediği gicedir ki aşlā anda bir ferd qalmaz.

(228) تَرَكَتُهُ عَلَى مِثْلِ مَقْلَعِ الصَّمْغِ

(Terektühü 'alā mişli maķle'is-şamğ)⁶⁹⁰

Zirā şamğ kal' olunduķda yerinde bir eşer qalmaz.

(229) تَرَكَتُهُ عَلَى أَنْفَى مِنَ الرَّاحَةِ

(Terektuhu 'alā enķā min'er-rāheti)⁶⁹¹

Ey 'alā hālin lā hayre fih⁶⁹² bu üç meşel aşlā hayr me'mül olmayacak hāl üzre terk itdim diyecek yerde darb olunur.

(230) تُوْفِّرُ وَتُحْمَدُ

(Tuveffiru ve tuħmedu)⁶⁹³

⁶⁸⁶ Kepçe kendi çukurundakileri sana sunacaktır.

⁶⁸⁷ Onun görünüşü kim ve ne olduğunu gösterir.

⁶⁸⁸ Görünen görünmeyene delālet eder.

⁶⁸⁹ Sadır gecesinde Minā'da hiç kimsenin kalmadığı gibi onu öylece bıraktım. (Yani onu yalnız gördüm)

⁶⁹⁰ Onda hiçbir şey kalmamıştır.

⁶⁹¹ Onda hiçbir şey yoktur.

⁶⁹² Hayırlı bir hali yoktur.

Tuveffiru muzâri⁶-i ma⁶lûmdur, maşdarı tevfir kelimesidir ki bir âdemiñ ihsânını ba⁶de'l-ķabûl şenâ ve vech-i rızâ ile redd eylemek ma⁶nâsınadır. Bu meşel birâz ⁶atıyye virildikde ⁶atıyyeyi şâhibiniñ üzerine lufla redd idüp, ya⁶nî ⁶ırzın maşûn olup hemîşe maħmûd ol diyü bu du⁶âyı iderek [55a] ⁶atıyyeyi redd iden kimse hakkında ğarb olunur.

(231) تَوَقَّرَىٰ يَا زَلْزَلَةُ

(Tevakkarî yâ zelizetu)⁶⁹⁴

Tevakkarî tevķirden emr-i mü⁶enneşdir, vaķâr şâhibi ol dimekdir. **Zelize** ferihâ vezninde şol ⁶avrata dinür ki be-ğâyet hafîfe ve şelfe olmağla dâ⁶imâ ğomşu evlerini tolaşur ola. Mağreb-i meşel ma⁶lûmdur.

(232) تَجَشَّأَ لُقْمَانُ مِنْ غَيْرِ شَيْعٍ

(Teceşşe'e Luqmānu min ğayri şibe'in)⁶⁹⁵

Teceşşe'e mâzîdir, maşdarı teceşşü⁶ kelimesidir ki tefa⁶ul vezninde gegirmek ma⁶nâsınadır, *tekellefe'l-cuşâ*⁶⁹⁶ dimekdir ki cuşâ⁶ ğurâb vezninde gegirmeye dinür. Ma⁶nâ-yı meşel: Loqmān şebe⁶-i hâşil itmeksizin gegirdi dimekdir. Mezbür Loqmān keşret-i ekle meşhûrdur. *Müsteķşāda Zemaşşerî ākel min Luqmā*⁶⁹⁷ meşelinde didi ki: Loqmān-ı mezbûruñ ⁶ādeti bu idi ki vaķt-i şabâhda bir cezûr ve vaķt-i mesāda bir cezûr ekl ider idi ve şubħ ve mesā miyânında bir deve köşegi ekl ider idi. Bir ğün ⁶ādeti üzre iki deve ve bir deve köşegi ekl eyledikden soñra hātûnı ile cimā⁶ murād eyledi, bir vechle hātûnına taķarrub idemeyüp didi ki: "Ey hātûn! Ben saña ğarîb olmaķ niçe mümkündür ki seniñle benim aralğında iki deve ve bir deve köşegi vardır". Ve işbu Loqmān-ı ⁶Ādidir, Lokmān-ı ğakîmiñ ğayırdır. Meşel-i mezbür ⁶ilmüñ ālet ü esbâbına mâlik degil iken iddi⁶â⁶-i fażilet iden kimse hakkında ğarb olunur.

(233) التَّجَلُّدُ وَلَا التَّبَلُّدُ

(Et-tecellude vele't-tebellude)⁶⁹⁸

[56b]

⁶⁹³ Hem hediyyeyi redd edersin hem de övülürsün.

⁶⁹⁴ Ey semtin evlerini dolaşan kadın, ağırbaşlı ol.

⁶⁹⁵ Lokmān tok olmadığı halde gegirdi.

⁶⁹⁶ Kendini gegirmeye zorladı.

⁶⁹⁷ Lokmān'dan daha fazla yer.

⁶⁹⁸ Ahmaklık değıl cesurluk seni kurtarır.

Bu meşel *ilzemi't-tecellude velā telzemi't-tbellude* taqđirindedir, yāhūd *haqquke ev şe'nuke et-tecellidu* taqđirindedir, ya'nī seni celādet taħlīş ider, belādet taħlīş eylemez dimerdir.

(234) تَقَلَّدَهَا طَوْقَ الْحَمَامَةِ

(Taқalledehā tavqa'l-ḥamāmati)⁶⁹⁹

Zamīr-i mü'enneş ḥaşlet-i qabīhadan kināyedir, *taқalledehā taқallude tavqi'l-ḥamāme* taqđirindedir. Ma'nā-yı meşel: Ḥamāme tavqı taқallüd eylediği gibi ḥaşlet-i qabīhayı taқallüd eyledi dimerdir ki ḥaşlet-i seyyi'e aşlā andan müfāraқat itmez. Tavqı-ı ḥamāmeyi müfāraқat eylemediği gibi dimerden 'ibāretidir. Bu meşel bed-ḥaşlet aña lāzım-ı māhiyyet olmağla müfāraқatına qādir degildir diyecek yerde đarb olunur.

(235) تَلَبَّدِي تَصِيدِي

(Telebeddī taşīdī)⁷⁰⁰

Telebbud kendiyi tırtıp idüp arza mülāşıq olmak ma'nāsınadır ki şikār iden kimseleriñ ḥālidir. Ma'nā-yı meşel: Arza mülāşıq ol ki şikār idesin dimerdir. Bu meşel maqşūda zafer bulmaq ister iseñ ḥīle ve ḥud'a aya mübāşeret eyle diyecek yerde đarb olunur.

(236) تَذَكَّرْتُ رِيَاءَ صَيِّئاً فَبَكَتْ

(Tezekkert Reyyā'a şabiyyen fe-beket)⁷⁰¹

Tezekkeret ve **beket** kelimeleri māzī-i mü'enneşdir. **Reyyā'** bir müsınne 'acūzuñ ismidir ki dā'imā helāk olan veledini ḥātırına getürüp ağlar idi. Bu meşel qādımden zāyi' olup vuşūli mümkün olmayan nesne için maḥzūn olup te'essüf iden kimse [56a] ḥaqqında đarb olunur.

(237) تَشَمَّرْتُ مَعَ الْجَارِي

(Teşemmeret ma'a'l-cārī)⁷⁰²

Meydānī didi ki: "*Teşemmeret es-sefīne*" dirler, gemi şu ile aşağı aқup gitse. Ve *şemmertuhā* dirler, *erseltuhā*⁷⁰³ ma'nāsına. Aşlı budur ki Züheyr ibn Ebī Selmā oğlu Ka'ble bir sefīneye süvār olup bir cānibe teveccüh itdiklerinde Züheyr meşhūr ve

⁶⁹⁹ O adam güvercinin halka takması gibi kötü huy taktı.

⁷⁰⁰ Yere yapışık ol ki kolaylıkla avlayasın.

⁷⁰¹ Reyyā ölen çocuğunu hatırlayınca hüzünlendi.

⁷⁰² Akan suyla gitti, (yani unutuldu)

⁷⁰³ Gönderdim.

ma' rûf aşıde-i mîmiyyesini ki ma'la'ı budur: Emin *Ummi Evfâ dimnetun lem-tekellemî*⁷⁰⁴ inşâd idüp oğlı Ka'ba didi ki: "Bu aşıdeyi hıfz eyle!" Ka'b didi ki: "*Sem'en ve tã'eten*." Çün şabâh vağtı oldu, Züheyr didi ki: "aşıde niçe oldu?" Ka'b didi ki: "*İnehâ teşemmeret ma'a'l-cârî*", ya'nî sefîne ile aşığı ağdı gitdi ki murâd ferâmüş itdüm dimekdir. Züheyr aşıdeyi bir kerre dağı tekrâr idüp didi ki: "*Fe-in şemmertehâ yâ Ka'b şemmertu bike 'alâ eşerihâ*", ya'nî aşıdeyi sefîne ile şuya irsâl ya'nî bir def'a dağı ferâmüş eylersenî seni ardınca şuya irsâl iderim. Meşel-i mezbûr ihtimâm olunmamağla ferâmüş olunan nesne hađđında darb olunur.

تَرَكْتُهُ يَتَقَمَّعُ (238)

(Terektuhu yetekamma'u)⁷⁰⁵

Yetekamma'u muzâri'dir, maşdarı teqammu' kelimesidir ki tefa'ul vezninde sineklenmek ma'nâsınadır, en-nâsu 'alâ bâbi'l-adî yeteka'amûn dirler, işsiz sineklenürler ma'nâsına. Bu meşel fülân kimseyi işsiz fâriğ bırağdım diyecek yerde darb olunur.

تَمَنَّيَ أَشْهَى لَكَ (239)

(Temenna'î eşhâ leki)⁷⁰⁶

Temenna'î emr-i mü'enneşdir, maşdarı temennu' kelimesidir ki bir nesneden [57b] korunmağ ma'nâsınadır ki fi'l-aşl metîn ve üstüvâr olmağ ma'nâsınadır. Bu meşeli bir kimse hâtûnuna irâd eylemişdir, zamîr-i kâf mü'enneşe hitâb olur. Ma'nâ-yı meşel: Kendiñi halka 'âlî-cenâb göster ki saña rağbetleri ziyâde ola dimekdir. Bu meşel bir nesne 'azîz olduğda aña hırş ziyâde olur diyecek yerde darb olunur.

تَعَلَّقَ الْحَجْنُ بِأَرْفَاعِ الْعَنْسِ (240)

(Te'allaka'l-acinu bi-erfâgi'l-'ansi)⁷⁰⁷

Te'allaka mâzîdir. **acin** ketif vezninde seyyi'ü'l-đidâ olan şabîye dinür. Burada urâd ki ya'nî kene didikleri böcek murâddır. **Erfâgu'l-'ans** nâanıñ iki buđlarınıñ içine dinür, 'ans 'ayniñ fetħi ve nûnuñ sükûnuyla nâa-i şalibe murâddır. Ma'nâ-ı meşel: Kene didikleri hayvân nâa-i aviyyeniñ iki buđlarınıñ aralığına ta'alluğ ider gibi ta'alluğ

⁷⁰⁴ Ümmü Evfâ'dan konuşmayan bir kalıntı var mı?

⁷⁰⁵ Onun sinekleri kovduğunu gördüm. Türkçedeki karşılığı: Sinek avlıyor.

⁷⁰⁶ Reddettikçe istekleri daha fazla olur. Türkçedeki karşılığı: Utanmaz arlanmaz.

⁷⁰⁷ Kene devenin ayaklarına yapıştı. Türkçedeki karşılığı: Kene gibi yapışmak.

eyledi dimerdir, *ta'allaka bihi ta'alluka el-hacini* taqd̄irindedir. Bu meşel murādına nā'il olmağ için mübrim dilenci gibi ta'alluğ-ı şed̄id ile ta'alluğ iden kimse haqqında darb olunur.

(241) تَمَسَّكَ بِحَرْدِكَ حَتَّى تُدْرِكَ حَقَّكَ

(Temessek bi-ħardike ħattā tudrike haqqake)⁷⁰⁸

Temessek emr-i hāzırdr. **Ĥard** ferd vezninde t̄arılmağ, gāzab ma'nāsındır. Ma'nā-yı meşel: Ġazabıñın üzerine şābit ol ki haqqıña nā'il olasın dimerdir.

(242) تَجَمَّلِي تَعَفَّفِي

(Tecemmelī te'affefi)⁷⁰⁹

Tecemmelī emr-i mü'enneşdir, erimiş yağ ekl eyle ma'nāsına ki 'Arablar şaħm-ı müzāba "cemīl" ıtlāğ iderler. **Te'affefi** kezālike emr-i mü'enneşdir, maşdarı te'affuf kelimesidir ki memeden bākī kalan südi içmek ma'nāsındır ki 'ufāfe [57a] tesmiye olunur, şümāme vezninde. Ma'nā-yı meşel: Şaħm-ı müzābı ekl ve 'ufāfa şurb eyle dimerdir. Meşel-i mezbūr az ile kanā'at idüp kimseye 'arz-ı ħācet itme diyecek yerde darb olunur.

(243) اَلتَّقَدُّمُ قَبْلَ التَّنَدُّمِ

(et-Tekaddumu ħable't-teneddumi)⁷¹⁰

Ya'nī muĳāvemete ĳādir olmayacağın kimseden 'acziñ zāhir olmazdan muĳaddem firār eyle tā ki peşimān olmayasın dimerdir. Bu meşel "المحاجزة قبل المناجزة"⁷¹¹ ĳavli gibidir, ya'nī ĳitāldē 'acele itmekden ĳaşm ile müsāleme evlādır dimerdir.

(244) تَكَلَّمْ فَجَمَعَ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ

(Tekelleme fe-cema'e beyne'l-ervā ve'n-ne'āmi)⁷¹²

Ervā erviye lafzıñın cem'idir, tağ keçisiniñ dişisine dinür. **Ne'ām** deve ĳuşuna dinür. **Ervā** şarp tağlarda ve ne'ām şahrālarda sākın olur, beynlerinde mübā'edet-i külli zāhirdir. Bu meşel iki muĳtelif kelām tekellüm iden kimse haqqında darb olunur.

⁷⁰⁸ Hakkına varıncaya kadar kendine hakim ol. Türkçedeki karşılığı: Sabreden derviş muradına ermiş.

⁷⁰⁹ Hem iç yağı ye hem de südü iç. Türkçedeki karşılığı: Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.

⁷¹⁰ Pişman olmadan önce ilerle. Türkçedeki karşılığı: Bükemediğın bileği çepeceksin.

⁷¹¹ Barış savaştan önce olur.

⁷¹² Konuşurken dağ keçisi ile deve ĳuşunu bir araya getirdi.

ما على أفعال من هذا الباب
Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi

(245) أَتَلَى مِنَ الشُّعْرَى

(Etlā mine's-ši' rā)⁷¹³

Etlā etba' ma' nāsınadır ki tülüv lafzından ef' al-i tafđıldır , bir nesneniñ oyuntısına dinür ki aña uyup ardınca gider. **Şi' rā** zikrā vezninde felekde iki kevkeb ismidir ki birine *şi'ra'l-'abūr* ve birine *eş-şi' rā el-ğumeyšā* dirler. Cevzā tülü' itdikden şoñra 'ağtbinde anlar dağı tülü' iderler ve dā'imā cevzāya tābi' olup müfārakat itmezler. Zu' m-ı ' Arab üzre Süheyl-nām kevkebiñ kız qarındaşlarıdır. *Terceme-i Qāmūsda* vālid-i mācidim buyururlar ki: 'Abūr şabūr veznindedir ve ğumeyšā [58b] muşagğar bünyesiyle dir. Evvelki şi' rā-yı Yemānī ve şānī şi' rā-yı Şāmī didikleridir. Ve süheyl kezālike Yemen kaçırında mer'ī bir kevkebdir şi' rā-yı yemāniye ' Arabdan Benī Huzā'a perestiş ider idi. Ve bunlar Cevzādan şoñra tülü' iderler. Mā-beynleri iki nīze miqdārıdır. Biri cenūba mā'il büyük ve rüşen ve digeri şimāle mā'il küçük sürh rengdir. Cenūba mā'il olan şi' rā-yı 'ebūr ve şi' rā-yı Yemānī olacağdır. Ve şimāle mā'il olan ğumeyšā ve şāmī didikleridir ki şuver-i cenūbiyyeden kelb-i aşğarıñ ağızındadır ve Yemānī kelbū'l-kiber ağızındadır, Fārisīde bunlara dü ħ'āherān iṭlāk olunur. Beyne'l-kevākibi'l-cenūbiyye ma' ruf oldukları bā' iş-i iṭlākdır. ' Arablar şöyle zu' m iderler ki bir gice ' abūr ħufyeten Süheyl ile mecerreyi 'ubūr ve iğtirāb itmeleriyle şi' rā-yı şāmı anlarıñ fūrkatından bükā eyleyerek mübtelā-yı *ğamaşu'l-'ayn* olmuşdur.

(246) أَتَبُّ مِنْ أَبِي لَهَبٍ

(Etebbu min Ebī Lehebin)⁷¹⁴

Eteb aḥser ma' nāsınadır ki teb lafzından me' ħūzdur, naqş ve ħisār ve ziyān ma' nāsınadır. Ba' zılarıñ beyānına göre ziyān ve ħüsrānda istimrār ma' nāsına mevzū' dur ve minhu qavluhu te' ālā "أُتِبْتُ يدا أبي لهبٍ وتب" ⁷¹⁵ ey estemerret fi ħüsrānihi ḥattā istimrār ma' nāsını muṭazammın oldığından istitbāb istimrār ma' nāsına isti' māl olunur.

⁷¹³ Şi'ra adında iki yıldızdan daha tabidir.

⁷¹⁴ Ebu Leheb'den daha ziyandadır.

⁷¹⁵ "Ebū Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu." (Mesed 111/1).

الباب الرابع في ما أوله ثاء
el-Bābu'r-rābi' u: Fīmā evveluhu šā'un⁷¹⁶

(247) تَنَيْتَ نَحْوِي بِالْعَرَاءِ الْأَوَابِدِ
(Şeneyte nahvī bi'l- 'rā 'i'l-evābide)⁷¹⁷

[58a]

Şeneyte şarafte ma' nāsına, māzī-i muhātabdır. 'Arā' semā' vezninde şahrāya dinür. **Evābid** vuḥuş ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Şahrāda pūyān olan vuḥuşı cānibime şarf eylediñ dimekdir, ya' nī iktidārñ olmayan 'aṭiyye ṭhsān eylediñ dimekden 'ibāretdir. Bu meşel taht-ı kudretinden bīrūn nesne va' d iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(248) تَأْطَأَةٌ مُدَّتْ بِمَاءٍ
(Şe'ṭatun muddet bi-mā'in)⁷¹⁸

Şe'ṭa temre vezninde, siyāh balçığa dinür. **Muddet** māzī-i mechūldür. Ma' nā-yı meşel: Siyāh balçık ilkā'-ı mā' ile müzdād olup eṭrāfa yayıldı ve sirāyet eyledi dimekdir. Bu meşel bir aḥmak ve nādān ve bed-ḥū, bir manşıbla kesb-i meziyyet eyledikde ḍarb olunur. Zīrā qara balçığa şu ilkā' olunup şulu olduğda fesād u zararı keşret bulub ḥalka çirki şıçramaqdan ḥālī olmaz.

(249) تَارَ حَابِلُهُمْ عَلَى نَابِلِهِمْ
(Şāra ḥābiluhum 'alā nābilihim)⁷¹⁹

Ya' nī āteş-i şerr ü fesād ṭkād idüp birbirine düşdiler dimekdir. **Ḥābil** duzaq naşb iden ādeme dinür. **Nābil** oğ atana dinür ve ḥābil beziñ erşine ve **nābil** argacına dinür. Meşel-i mezbūr bu ma' nādan daḥı aḥz olunur. Ve 'Arablar "*ḥavvele ḥābilehu 'alā nābilihi*"⁷²⁰ dirler zīr ü zeber eyledi diyecek yerde.

(250) الثَّيِّبُ عُجَالَةُ الرَّكِيبِ
(Eş-şeyyibu 'ucāletu'r-rākibi)⁷²¹

⁷¹⁶ Dördüncü bāb: Sā ile başlayan meseller.

⁷¹⁷ Çölde vahşi hayvanları bana çektin.

⁷¹⁸ Balçık su ile artıp yayıldı.

⁷¹⁹ Aralarında bozgunculuk çıkmış.

⁷²⁰ Üstünü aşağıya çekmiştir.

⁷²¹ Hurma, yolcunun aceleyle hazırlanmış yemeklerindedir.

‘Ucāle şumāme vezninde ‘acele tertīb olunan nesneye dinür, temr ve *sevīk*⁷²² gibi. Bu meşel sehlü'l-ğuşül olan nesne haqqında çarb olunur ve "Arablar et-temru ‘ucāletu'r-rākibi" dirler, ya‘nī dābbesine süvār olup bir semte gidecek ādem için [59b] ħurmā ta‘ām-ı mā-ħazardır ki anuñçün meks eylemek iktizā eylemez. Kezālike şeyyib olan ħātūnuñ daħı izdivācı ‘ucāle-i rākibdir ki bākire gibi sūr u velīme tedārūki için meks eylemek iktizā eylemez.

(251) ثَبْتُ الْعَدْرِ

(Şebtu'l-ğaderi)⁷²³

Şebt seks vezninde şābit ma‘nāsınadır. Ğader fethateynle şol çakır çukur yarıkları ve yırtıkları ve delikleri olan taşlık yere dinür ki sālikine güyā ğadr ider olur. Ma‘nā-yı meşel: Arz-ı mezkūre gibi düşvār olan cidāl ü kıtālda ve sāir mübāşeret eylediği emri müşkilde şābit ve pāydārdır dimekdir. Bu meşel "*şebtun fi'l-ğaderi*" tağdīrindedir.

(252) ثَمْرَةُ الْجُبْنِ لَا رَيْحٌ وَلَا حُسْرٌ

(Şemeretu'l-cubni lā ribḥun ve-lā ħusrun)⁷²⁴

Ḥusr ħusrān ma‘nāsınadır, nazīrı furḥ ve furḥān ve kufr ve kufrān kelimeleridir. Ma‘nā-yı meşel: Korkaklığın ne fā‘idesi var ve ne ziyānı var dimekdir. Lākin Şāhidī merhūmuñ "Kurtuldu o kimse ki oldu korkak" mısra‘ı fā‘idesi olduğunu müş‘irdir. Bu meşel ‘āmmeniñ "*التَّاجِرُ الْجَبَانُ لَا يَرِيحُ وَلَا يَحْسِرُ*"⁷²⁵ didikleri kelāma muvāfiğdir.

(253) تَوْبِكَ لَا تَفْعُدُ تَطِيرُ بِهِ الرِّيحُ

(Şevbeke lā taḥ‘ud taḥīru bihi er-rīḥu)⁷²⁶

Şevbeke fi‘l-i mużmer ile manşūbdur, "*iḥfāz şevbeke*"⁷²⁷ tağdīrindedir. Lā taḥ‘ud "lā taşīr"⁷²⁸ ma‘nāsınadır, "*şun şevbeke lā taşīr er-rīḥu ḥā‘ireten bih*" sebkindedir. Ya‘nī şevbiñi ħıfz u şiyānet eyle ki rüzgār anı uçurıcı olmasun dimekdir. Bu meşel bir kimseyi taḥzīr mevķi‘inde īrād olunur.

(254) الثَّوْرُ يَحْمِي أَنْفَهُ بِرَوْقِهِ

⁷²² Buğday ezmesi.

⁷²³ O adam her alanda sabit olup kuvvetlidir.

⁷²⁴ Korkaklığın ne faydası ne de zararı var.

⁷²⁵ Korkak tüccar ne kazanır ne de kaybeder.

⁷²⁶ Elbiseni koru ki rüzgar onu uçurmasın.

⁷²⁷ Elbiseni koru!

⁷²⁸ Olmasın.

(eş-Şevru yahmī enfehu bi-revķihi)⁷²⁹

[59a]

Yahmī himāyet kelimesinden muzāri‘ dir. **Revķ** zevķ vezninde boynuzı dinür. Ma‘nā-yı meşel: Şevr kendi enfini boynuzı ile hıfz u himāyet ider dimekdir. Bu meşel bir kimse muhāfaza-i ehl ü ‘iyāli huşuşunda haşş u iğrā’ olunduğda darb olunur.

(255) ثَمْرَةُ الْعُجْبِ الْمَقْتُ

(Şemretu'l-‘ucbi el-maķtu)⁷³⁰

‘Ucb ‘aynıñ zammıyla ahlāk-ı menhiyyeden zehv ve kibr ma‘nāsınadır ki kendiyi görüp ve kendisini begenmekden ‘ibāretidir, Fāriside pindār dinür. **Maķt** mimiñ fetħi ve kâfiñ sükūnuyla bir kimseden bir emr-i kabīh görmekle aña buğz eylemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: ‘Ucb ve gurūruñ şemeresi nāsıñ kendiyi buğz u ‘edāvetleridir dimekdir. Ve ‘ucb haşleti bed-terin-i hışıldır. Nite ki *Cāmi‘u’s-şagīrde* bu ‘ibāretle müşbetdir: **Qāle** ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selām: " لو لم تكونوا تُذنبون لَخَفْتُ عليكم ما هو أكبر من ذلك، الكبير

الكبير⁷³¹

(256) ثَمْرَةُ الصَّبْرِ نَجْحٌ

(Şemretu’s-şabri neçhun)⁷³²

Nech zafer ma‘nāsınadır, ya‘nī şabriñ şemeresi murād u maķşūda neyl ü zafer dimekdir. Bu meşel mekārīhe şabr ile terğīb maħallinde irād olunur.

ما على أفعال من هذا الباب

*Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābi*⁷³³

(257) أَثْقَلُ مِنَ الْكَانُونِ

(Eşķalu mine'l-kānūni)⁷³⁴

Kānūn şaķīl ve girān-cān ādeme dinür. Nās kendiyi görünce şıķletinden iħtifā itdiklerine mebnīdir, yāħud ocaķ ‘alevi gibi çaldığı taşavvuruyladır. Ve kānūn ‘inde'l-ba‘z

⁷²⁹ Öküz burnunu kendi boynuzuyla korur.

⁷³⁰ Kibrin meyvesi nefrettir.

⁷³¹ Hazret-i peygamber buyuruyor ki: Günah işlemeseydiniz sizin için başka bir şey beni daha fazla endişelendirirdi, o da kibirdir.

⁷³² Sabrın sonu başarıdır.

⁷³³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁷³⁴ Kanun denen kıştan daha ağır/zor.

Süryānīdir, kış mevsimine dinür ki şayfda ihtiyāc [60b] olunmayan nafaḳaya muhtāc olduğına mebnī eşḳāldir. Yāḥud āteş ocağıdır ki vaḳt-i şitāda vaż⁶ olunup encām-ı şitāya ḳadar ref⁶ olunmadığından şaḳīl olur. Ba⁶ zılar didi ki: ‘ Arablar her şaḳīl olan nesneye "yā eşḳalu mine'l-kānūni" dirler.

(258) أَتَارُ مِنْ فَصِيرٍ

(Eş'aru min ḳaşīrin)⁷³⁵

Eş'ar burada şa'r lafzından ef'al-i tafḏīldir ki maḳtūluñ ḳātilini ḳatle intikām almak ma⁶ nāsınadır. **Ḳaşīr** İbn Sa⁶ di'l-Laḥmīdir ki Cezīmetü'l-Ebraş-nām emīriñ vezīri idi. Emīr-i mezbūr ḳat olunduḳda bi'n-nefs kendi gidüp ba⁶ z-ı ihtirā⁶ -ı ḥiyel ü ḥud⁶ a ile mezbūruñ ḳātili olan Ez-Zebbā'yı ḳatle ve aḥz-ı intikām eylemişdir.

(259) أَتَقَلُّ رَأْسًا مِنْ فَهْدٍ، وَأَنُومُ مِنْ فَهْدٍ

(Eşḳalu re'sen min fehdi ve envamu min fehdi)⁷³⁶

Fehd mehd vezninde sibā⁶ dan pars didikleri canveriñ ismidir, Fārisīde pūz dinür, ḡāyetle nevvām olmaḳla çok uyumaḳda meşel olmuşdur. Molla Ḥüsrev 'aleyhi'r-rahme *Düerde* İmām Seraḥsīden naḳl eylemişdir ki parsda bir nice ḥıṣāl-i ḥāşşe vardır ki biri şaydıñ memerr ü me'vāsı semtinde poşalanup ṭurur tā ki ḳolayına geldikde üzerine hücum u pertāv ider. Ve sā'ir ḥayvān şikārı gibi ṭa⁶ līm zımnında ḍarb olunmaz belki bir mu⁶ allem kelb şikār eylediḳi cānveri ekl eyledikde anı parsıñ ḥuzūrunda ḍarb iderler, ol daḫı andan i⁶ tibār u itti⁶ āz ider. Ve eger şikāra yetişmeyeceğini teyaḳḳun iderse bī-hüde it⁶ āb-ı [60a] nefis eylemeyüp 'avdet ider. Benī ādem bunlar ile muttaşif olmaḳ lāyıḳdır. Ve ḥālā pars ile 'Irāḳ cānibinde şayd iderler.

الباب الخامس فيما أوله جيم

el-Bābu'l-ḥāmisu: Fīmā evveluhu cīmun⁷³⁷

(260) جَاءَ يَضْرِبُ أَصْدَرِيهِ

(Cā'a yaḍribu aṣḍarayhi)⁷³⁸

⁷³⁵ Kusey denen kimseden daha intikamcı.

⁷³⁶ Parstan daha ağırbaşlı ve daha uykucu. Türkçedeki karşılığı: Elini sıcak sudan soğuk suya sokmaz. Yazıcı, **age**, s. 113.

⁷³⁷ Beşinci bâb: Cīm harfiyle başlayan meseller.

⁷³⁸ Şakaklarımı döverek geldi. Türkçedeki karşılığı: Eli böğründe kaldı. Yazıcı, **age**, s. 143.

Aşđaran teşniye bünyesiyle şudđınıñ ya' nī cebhe ile kulağ beyinde ıulun ta' bīr olunan 'uzvuñ altında vāki' iki ıamara itlāk olunur ki burada izāfet sebebiyle nūnı isķāı olunmuşđur. Ma' nā-yı meşel: Fülān kimse aşđaraynına đarb iderek geldi dimekdir. Bu meşel bir huşuşđan tehī-dest 'avdet iden kimse hađđında đarb olunur. Zīrā me'yūs olan kimse 'ādetā mağall-i mezbūrlarını đarb eyleyerek gelür. Emsāl-i Meydānīde "cā'a yağribu aşđarayhi ey menkebeyhi" unvānıyla mersūmdur.

(261) جَاءَ فُلَانٌ بِالصُّفْرِ وَالْبُقْرِ وَالصَّقَارَى وَالْبُقَارَى

(Cā'a fulānun biş-şuķuri ve'l-buķuri ve's-şuķķārā ve'l-buķārā)⁷³⁹

Suķur zammeteynle ve **şuķķārā** şadıñ zammı ve ķāfiñ teşđidi ve rāniñ fethiyle ve **buķur** şuķur vezninde ve **buķķārā** şuķķārā vezninde yalan söz ve āfet ve dāhiye ma' nālarıdır. 'Acīb ve ğarīb yalan sözler peydā eyledi dimekdir.

(262) الْجَمَلُ مِنْ جَوْفِهِ يَجْتَرُ

(el-Cemelu min cevfihi yecterru)⁷⁴⁰

Yecterr ictirār iden ki geviş getürmek ma' nāsınadır, muzāri' dir. Ma' nā-yı meşel deve kısmı kendi cevfinden geviş getürür dimekdir. Bu meşel levāzımını kendi görüp ķisesinden yiyüp ićen ādem hađđında đarb olunur.

(263) جَلَّتِ الْهَاجِئُ عَنِ الْوَلَدِ

(Celleti'l-hācinu 'ani'l-veledi)⁷⁴¹

Cellet burada şağurat ma' nāsınadır. **Hācin** bāliđe olmazdan evvel ķocaya virilen kıza dinür. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. [61b] Bu meşel vağt ü zamānından muķaddem ta' arruz olunan nesne hađđında đarb olunur.

(264) إِجْمَعُ بَيْنَ الْأَرْوَى وَالنَّعَامِ

(İcma' beyne'l-ervā ve'n-ne' āmi)⁷⁴²

Ya' nī tağ keçileri ile deve ķuşunu bir yere getürdi dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ söylediği kelām birbirine münāķız olduğda đarb olunur.

⁷³⁹ Falanca göz göre göre yalan söyledi/ yalan dolanla ortaya çıktı. Türkçedeki karşılığı: Huylu huyundan vazgeçmez. Yazıcı, **age**, s. 121.

⁷⁴⁰ Deve, içinden geviş getirir.

⁷⁴¹ Kız oğuldan daha küçüktür.

⁷⁴² Dağ keçisi ile deve kuşu bir araya getirdi.

اجْعَلْهُ فِي وَعَاءٍ غَيْرِ سَرَبٍ (265)

(İc' alhu fi vi' ā'in ğayri serebin)⁷⁴³

Vi' ā' vāviñ kesri ve zammıyla kaba dinür. **Sereb** fethateynle kırbaniñ derzlerinden şu sızmağ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ol nesneyi bir kaba važ' eyle ki ašlā şu sızar yeri olmaya dimekdir. Bu meşel esrārdan olan kelāmı ziyādesiyle hıfz eyle, kimse vākıf olmasun diyecek yerde dārb olunur.

جَاوَزَ الْخَزَامَ الطُّبْيَيْنِ (266)

(Cāveze'l-ḥuzāmu eṭ-ṭubyayni)⁷⁴⁴

Cāveze māzīdir. **Ḥuzām** ğulām vezninde kolanı dinür. **Ṭubyān** ṭuby lafzınıñ teşniyesidir, ṭuby ṭāniñ kesri ve zammı ve yāniñ sükūnuyla ḥuf ve zılf ve ḥāfir şāhibi ḥayvānlarıñ ve yırtıcı canverleriñ memeleriniñ emziklerine dinür ki süd meşānesidir. Ma' nā-yı meşel: Kolan şarılup inerek iki memeleri tecāvüz eyledi dimekdir. Meşel-i mezbūr bir mādde müşkil ü müştēd olup renc ü miḥnet ḥaddi tecāvüz eyledikde dārb olunur.

جَرَجَرَ لَمَّا عَضَّهَ الْكَلُوبُ (267)

(Cercere lemmā 'aḍḍahu'l-kellūbu)⁷⁴⁵

Cercere māzīdir, maşdarı cercere kelimesidir ki zelzele vezninde deve kısmı āvāzını boğazında terdīd idüp çağırmağ ma' nāsınadır. 'Aḍḍa māzīdir, maşdarı 'aḍḍ kelimesidir ki 'ayniñ fethi ve ḍādiñ [61a] teşḍīdiyle ışıрмаğ ma' nāsınadır. **Kellūb** tennūr vezninde mihmāza dinür ki taḥrīfle māhmīz didikleri sivri demür olacağdır. Ma' nā-yı meşel: Māhmīz anı ışırup renc ü zaḥmet virdiğiçün ser-keşligi def' olup rām u zelūl oldı dimekdir. Bu meşel evvelā mağrūrāne ser-keşlik eyledikten soñra ḳahr u irğām yāḥud ḥavf maḳūlesi bir sebebden nāşī yalṭaḳlanup zillet ü ḥaḳāret izḥār iden kimse ḥaḳḳında dārb olunur. Bu meşel "كَرَدَبَ لَمَّا عَضَّهَ النَّقَافُ"⁷⁴⁶ meşeline muvāfiğdır.

جَذَبُ الرِّمَامِ يَرِيضُ الصَّعَابَ (268)

(Cezbu'z-zimāmi yarīḍu'ş-şi' āba)⁷⁴⁷

⁷⁴³ Onu su sızdırmayan bir kaba koy!

⁷⁴⁴ Kolan iki memeyi geçti.

⁷⁴⁵ Mahmuz onu ısırduğında feryat etti.

⁷⁴⁶ Baskıyı görünce boyun eğdi.

⁷⁴⁷ Yuları çekmek hayvanın başını eğer.

Yarīzu muzārī^c dir, maşdarı riyāza kelimesidir ki kitābe vezninde ^c acemī ve tur taya baş öğretmek ma^c nāsınadır. **Şi^c āb** şa^c b lafzınıñ cem^c idir ki ser-keş ve ebiyyu'n-nefs hayvāna dinür. Ma^c nā-yı meşel: Cezb-i zimām-ı ser-keş olan hayvānı münkād u rām ider dimekdir. Bu meşel bir kārđan ibtidā ibā idüp soñra mutāba^c at ve inkiyād iden kimse haqqında đarb olunur.

(269) جَرَى الْوَادِي فَطَمَّ عَلَى الْقَرَى

(Cerā'l-vādī fe-ṭamma ^c alā el-ḳariyyi)⁷⁴⁸

Vādīye işbāt-ı cereyān zıkr-i maħal irāde-i ħāl ḳabīlinden mecāz-ı mürseldir. **Tamma** māzīdir, maşdarı ṭumūm kelimesidir ki ^c umūm vezninde şu çoğalup ḳabarmağla her yeri başup bürimek ma^c nāsınadır. **Ḳarī** ğanī vezninde yüksekden olan şu akındısına dinür, ^c alā ḳavlin yüksekden bağçeye aḳup döküldiği yere dinür. Ma^c nā-yı meşel: Vādīniñ şuyı cūş u ħurūşla [62b] cereyān idüp şu aḳındılarını ve döküldiği maħalleri ħarāb eyledi dimekdir. Bu meşel nā^c ire-i şerr ü fesādıñ iltihābı hengāmında đarb olunur.

(270) جَعَلْتَهُ نُصْبَ عَيْنِي

(Ce^c altuhu nuşbe ^c aynī)⁷⁴⁹

Ca^c altu mütekellim vaħdehdır. **Nuşb** nūnuñ zammı ve şādīñ sükūnuyla göz öñünde dikilüp ṭuran şey^c e dinür. Bu meşelden murād hıç bir vechle andan ğāfil degilim ma^c nāsını müfid olur.

(271) جَاءَ بِالْقَضِّ وَالْقَضِيضِ

(Cā^c a bi'l-ḳađđi ve'l-ḳađđi)⁷⁵⁰

Ḳađđ ufaḳ taşlara dinür. **Ḳađđ** ḳādīñ teşđidiyle muḳābil-i ḳađđıdır. Ma^c nā-yı meşel: Şağır ü kebīri ber-ā-ber getürdi dimekden ^c ibāretdir. Kezālike ^c Arablar "*cā^c e'l-ḳavmu ḳađđahum bi-ḳađđihim*"⁷⁵¹ dirler ḳavmiñ cümlesi geldiğini murād eylediklerinde.

(272) جَلِيسُ الْمَرْءِ مِثْلُهُ

(Celīsu'l-mer^c i mişluhu)⁷⁵²

⁷⁴⁸ Vadinin suyu akınca akıntı su baskını altında kaldı.

⁷⁴⁹ Onu gözümün önüne koydum.

⁷⁵⁰ Her şeyle geldi.

⁷⁵¹ Onlar büyük ve küçükleriyle geldiler.

⁷⁵² Kişi kendisine benzeyenle dostluk kurar.

Bu kelām İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu Һazretlerinden şahīfe-pīrā-yı şudūr oldığı mervīdir. Ya‘nī insānīn aһvāl u evzā‘ı ve aһlāk u eṭvārı kendi Һurenāsınīn Һāl ü şānından ma‘lūm olur dimekdir.

(273) الْجَارُ ثُمَّ الدَّارُ

(el-Cāru şumme'd-dāru)⁷⁵³

Vākı‘an bu bābda cümleye teҺarrī lāzımdır, belki farz-ı ‘ayn meşābesindedir. Zīrā cār Һasdelī ki ca‘ferī veznindedir şol Һomşuya vaşf olur ki gözi ve gönli hemcivārında ola. Ya‘nī āyende vü revendesini ve aһvāl u ef‘ālını hemīşe gözedüp tecessūs ve teftīş ider ola. Ol maḳūle Һomşu civārında degil maḫallesinde iḳāmet nā-ma‘ḳūldür. İḳtiṭāf-nām [62a] kitābda mersūm oldığı üzre Һasdelī Һasdel lafzına mensūbdur ki kene didikleri böcege dinür. Dābbeniñ tüyini ve Һanıni ne gūne taḳşīr iderse cār-ı Һasūd daḫı göziyle öylece taḳşīr ider, Һattā Һased māddeşi Һasdel māddesinden me‘ḫūz oldığı daḫı anda maşūrdur.

(274) جَرِي الْمُدَكِّيَاتِ غَلَاءُ

(Ceryu'l-muzekkiyāti ḡelā‘u)⁷⁵⁴

Cery maşdardır, müzekkiyāt müzekkiyeniñ cem‘idir ki beş yaşı geḫmiş atlara dinür. Ḡelā‘ ḡelve lafzından ki ḡaynīñ fethiyledir, cem‘dir, oḳ atımı mesāfelere dinür. Ma‘nā-yı meşel: Sinn-i mezkūrede olan atlar meydānlu olur ciz‘ gibi meydānı ṭar olmaz dimekdir. Meşel-i mezbūr ḡilāb ‘unvānında daḫı rivāyet olundu, ḡilāb muḡālebe ma‘nāsınadır. Ya‘nī sinn-i mezkūrede olan atlarıñ ibtidā ceryine soñra olan cery ü iḳdāmı ziyāde vü ḡālib olur, pes hemīşe ol atlarıñ segirtmesi ḡilāb olur dimekdir. Bu meşel meydān-ı fażiletde aḳrānına fā‘iḳ olan kimse Һaḳḳında ḫarb olunur. *Ve fi haze'l-ma‘nā ḳāle Mevlānā Cāmī ḳuddise sirruhu.*

Nāḳış u kāmīl ne yeksāned der-ḳaṭ‘ -ı umūr
Ānḫi ez şemşīr mī-āyed ne ḫadd-i Һancerest.⁷⁵⁵

(275) جَلِيفُ أَرْضٍ مَاؤُهَا مَسُوسٌ

(Celīfu arḫin mā‘uhā mesūs)⁷⁵⁶

⁷⁵³ Önce komşu sonra ev. Türkçedeki karşılığı: Ev alma komşu al!

⁷⁵⁴ Beş yaşına basmış atın koşu alanı geniş olur, dar olmaz. Türkçedeki karşılığı: Yiğide meydan sorulmaz. Yazıcı, **age**, s. 238.

⁷⁵⁵ İşlerin kesilmesinde, cahille âlim aynı olmaz, kılıcın yaptığı iş hançerin haddi değildir.

⁷⁵⁶ Kuru toprağın suyu tatlı olabilir.

Celîf emîr vezninde ol arzıdır ki maţar nâzil olmağla aşlâ nebât olmaya. **Mesûs** şabûr vezninde dâbbeniñ şusuzluğunu def' iden mâ'-'ı azıdır. Bu meşel zâtında kerîmu't-ţab' olup lâkin tehî-dest olan [63b] bî-çâre haqqında đarb olunur bu haqqîr gibi.

(276) الجَوَادُ مَلْبُونٌ وَالْبِرْدُونُ مَتْبُونٌ

(el-Cevâdu melbûnun ve'l-berzûnu metbûnun)⁷⁵⁷

Cevâd feres-i aşıl ma' nâsınadır. **Melbûn** ism-i mef' ul bünyesiyle sūd ile perverde olan ata dinür. **Berzûn** zâl-i mu' ceme ile dâbbeye dinür, burada bâr-gîr murâddır. **Metbûn** şaman ile perverde olan hayvân dimekdir. Ma' nâ-yı meşel: Feres-i cevâda sūd ve semer atına şaman virirler dimekdir. Bu meşel herkese isti' dâdına göre mu' âmele olunur diyecek yerde đarb olunur.

(277) اجْعَلْ فِي رِشَاكَ دَرَكًا

(İc' al fi rişâ' ike dereken)⁷⁵⁸

İc' al emr-i hâzırdır. **Rişâ'** koğaniñ ipine dinür. **Derek** fethateynle rişâniñ ucuna bağladıkları ğalîz ipdir ki şuya toğunup çevirmesün için bağlarlar. Ma' nâ-yı meşel: İnce ipe ğalîz olan ip bağla ki şuya toğunup çevirmesün dimekdir. Meşel-i mezbûr bir maşlahata vesîle ittiḥâz eylediğni kimseye ri' âyet eyle diyecek yerde đarb olunur. Ba' zılar didi ki: Bir maşlahat için ḥâkim efendiye rüşvet virdükde etbâ' ını daḥı hissemend eyle ki efendileri ' indinde seniñçün kelime-i tayyibe ve ḥüsn-i terbiyelerin dirîğ itmeyeler diyecek yerde đarb olunur olsa maẓmûn-ı ' ibâreye enseb olur. Bu haqqîr dir ki: Bir maşlahat için vesîle ittiḥâz eylediğni kimse metîn ve ḥall ü ' aqd-i umûra muqtedir olsun [63a] diyecek yerde đarb olursa ma' nâ-yı meşele muvâfiq olur idi.

(278) جَلَبَ الْكُتِّ إِلَى وَئِيَّةٍ

(Celbe'l-kutti ilâ va' iyyetin)⁷⁵⁹

Celb kelimesi nez' -i ḥâfiziyyet üzre manşûbdur ke-celebi taqđirindedir. **Kutt** kâfiñ zammı ve tâniñ teşdîdiyle ziyâdesiyle cem' ü kesbe kâdir olan kimsedir. **Va' iyye** ğaniyye vezninde umûr-ı beytini güzel idâre ve hıfz iden kâr-güzâr ḥâtûna dinür. Meydâniye göre celb kelimesi maşdar olarak manşûbdur. *Celebe eş-şey'e celbe'l-kutti* taqđirindedir. Ma' nâ-yı meşel: Fülân nesneyi cidd ü sa' yle taşşil idüp ḥâtûn-ı

⁷⁵⁷ Kısağâ sût, ata saman verilir.

⁷⁵⁸ Kovaya bağlanmış ip kalın olsun!

⁷⁵⁹ Çalışkan adam evini idare edebilen kadını getirir.

mezbüreye îşāl iden kimseniñ sa'yi gibi sa'y u celb eyledi dimekdir. Bu meşel bir mürâdda mutevâfık olan iki kimse hakkında ðarb olunur.

(279) جَلَبْتُ جَلْبَةً ثُمَّ أَفْلَعْتُ

(Celebet celbeten şumme aqla' at)⁷⁶⁰

Meydānī "*şāhat şayheten şumme emseket*"⁷⁶¹ ibāretiyle tefsīr eylemiştir. Mü'enneş zamīri sehābeye rāci'dir, ya'nī sehābe ra'd ve berķ izhār idüp sonra imtār itmedi dimekdir. Burada celb mādresi haykırmak ma'nāsına mahmūl olur. Bu meşel teva'ud idüp sonra sükūt iden cebān hakkında ðarb olunur. Kelām-ı mezbūrı *Akşa'l-İreb* şāhibiniñ va'd idüp sonra 'uhdesinden gelmeyen cebān hakkında ðarb olunur didiği ma'nā-yı meşele muvāfık degildir.

(280) جُحَيْشٌ وَحَيْدُهُ

(Cuḥayşu vaḥdihi)⁷⁶²

Cuḥayş caḥş lafzınıñ muşagğarrıdır. Caḥş eşek sopasına dinür, taşgīr-i taḥķīr [64b] içündür. Bu meşel re'yinde müstebid olup ğayrını re'yini pesend itmeyen kimse hakkında ðarb olunur.

(281) جَزَعٌ وَأَوْسَالٌ

(Cer'un ve evşālun)⁷⁶³

Cer' suyu kanmak vechiyle içmek ma'nāsındır. **Evşāl** veşl kelimesiniñ cem'idir ki mā'-i ḳalīl ma'nāsındır. Ya'nī māl ğāyetde az, hāl bu ki sen müsrifsin dimekdir. Bu meşel mübezzir hakkında ðarb olunur, murād mālını i'tidāl ile ḥarc eyle, ve illā tiz ifnā idüp bitürürsün dimekdir.

(282) جَاءَ بِالْحِلْقِ وَالْإِحْرَافِ

(Cā'e bi'l-ḥilki ve'l-iḥrāfi)⁷⁶⁴

Ḥilḳ ḥānīñ kesriyle māl-i keşīre ya'nī mevāşī-i keşīreye itlāk olunur, ḥallāķiñ ḳılları tıraş eylediği nebātātı tıraş ider oldukları bā'ış-i tesmiyedir. **İḥrāf** hemzeniñ kesriyle bir

⁷⁶⁰ Gök şimşek gösterip gürlledi fakat yağmur yağmadı. Türkçedeki karşılığı: Yağmaz ama gürler.

⁷⁶¹ Bağırıldı sonra sustu.

⁷⁶² Eşek yalnız.

⁷⁶³ Az suyu kana kana içmek.

⁷⁶⁴ Hem çok para hem de çok hayvanla geldi.

ādemiñ mālı nemā ve bereket bulmağla oñup firāvān olmağ ma' nāsınadır. Bu meşel māl-ı keşir ile gelen kimse haqqında darb olunur.

(283) جَاءَ بِأُمِّ الرَّبِيعِ عَلَى أَرْبِيعٍ

(Cā'e bi-ummi'r-rubayki 'ale'l-urayki)⁷⁶⁵

Ummu'r-rubayk āfet ve dāhiyeniñ künyesidir. **Urayk** zübeyr vezninde avrağ lafzından muşagğar olur, nite ki esvedin muşagğarında süveyd dinür egerçe muşagğarı vuraykdır lākin vāv hemzeye ibdāl olunmuşdur. Ve avrağ qarantıq tüylü deveye dinür gūyā ki bir ādem bir cemel-i avrağ üzre bir gūl-i beyābānī görmekle kelām-ı mezbūrı irād eylemişdir.

(284) جَاءَ بِالْهَيْلِ وَالْهَيْلَمَانِ

(Cā'e bi'l-heyli ve'l-heylemāni)⁷⁶⁶

Heyl seyl vezninde ve **heylemān** hānıñ fetħi ve lāmıñ fetħi [64a] ve zammıyla iki kelimedir ki māl-ı keşir ma' nāsına isi' māl olunur. 'Alā kavlin kavm ile zürkār dimekdir ki anlariñ 'aded-i miğdārınca dimekdir. Bu meşel dağı māl-i keşir ile gelen kimse haqqında darb olunur.

(285) جَاوِرِنَا وَآخْبِرِنَا

(Cāvirinā ve'ħ-burinā)⁷⁶⁷

Cāvirinā mücāveretden emr-i mü'enneşdir. **Aħbirinā** kezālike emr-i mü'enneşdir, maşdarı ħānın zammıyla ħubr yāğud ħānın kesriyle ħibradır ki bir şey'i gereği gibi bilmek için yoğlayup şınamağ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ey ħātūn! Sen bize mücāveret eyleyüp bizi imtiħān eyle dimekdir. Aşlı budur ki iki kimse ki biri cemilü'l-manzar ve biri ħabıħu'l-manzar idi, bir ħātūna 'aşığ oldılar. Cemilü'l-manzar olan kimse ħātūna "*āşirinā ve'nzurinā*"⁷⁶⁸ ve ħabıħu'l-manzar olan "cāvirinā vaħbirinā" dir idi. Lākin ħātūn cemilü'l-manzara ri' āyet ider idi. Bir gün ol iki kimseleri imtiħān için her birine birer cezūr zebħ idiñiz diyü emr eyledi. Anlar dağı sem'an ve ta'āten diyüp birer cezūr zebħ itdiler. Mezbūre ħātūn tebdil-i cāme idüp evvelā cemilü'l-manzar olan kimseniñ ħaymesine varup anı gördi ki tencereye bir pāre et vağ' eyleyüp yağlı yerinden

⁷⁶⁵ Bela devenin üzerine getirildi.

⁷⁶⁶ Çok parayla geldi.

⁷⁶⁷ Bizi bize komşuluk yaparak dene!

⁷⁶⁸ Bizi sev ve bize bak.

ekl ve etbā'ına ayagından benim için hıfz idin diyü tenbîh ider, lahm-ı cezürdan Allâh için diyü su'âl itdi, hâtûnuñ çanağına deveniñ zekerini vaz' eyledi. Pes hâtûn kabîhu'l-manzar olan 'aşıkınıñ haymesine varup [65b] anı gördi ki lahm-ı cezûrı taqsîm idüp her su'âl idenlere birer pâre i'tâ ider, hâtûn dağı su'âl itdikde aţâyib-i lahm-dan emr idüp hâtûna i'tâ eylediler, pes hâtûn haymesine 'avdet ve zeker-i cezûrı ve lahm-ı atyabı hıfz eyledi. 'Ale's-seher mezbûrlar hâtûnuñ haymesine geldiler, hâtûn herkesiñ virdikleri lahmı birer kâseye vaz' idüp pîşgâhlarına koydu ki herkes 'aţıyyelerinden tenâvül eyleye. Çünkü her biriniñ haqîkat-i hâlleri hâtûn 'indinde ma'lûm olup cemîlü'l-manzarı tardı u ib'âd ve kabîhu'l-manzarı kendiye taqrîb ü tezvîc itmekle hâtır-ı mahzûnunu şâd eyledi. Meşel-i mezbûr zâhiren kabîhu'l-manzar olup haqîkatden kerîmü't-tab' ve cemîlü'l-mağber olan kimse haqqında darb olunur.

(286) جَالِي أَجَالِكَ فَالِدَّمْسُ مِنْ فِعَالِكَ

(Cālinī ucālike fe'd-demsu min fi' ālike)⁷⁶⁹

Cālinī emr-i hāzırdir, maşdarı mücālāt kelimesidir ki mübāreze ma'nāsınadır. **Ucāl** muzāri'-i mütekellimdir. **Dems** lems vezninde ihfā ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Benim ile olan 'adāvetiñi izhār eyle ki ben dağı saña 'adāvetimi aşıkāre ideyim. Zīrā seniñ fi'liñ hīlekārlıktır dimektir. Cālinī kelimesiniñ şülāşiden maşdarı cilādır, cevli degildir, gāflet olunmaya.

(287) جَزَاءَ سِنْمَارٍ

(Cezā'a Sinimmārin)⁷⁷⁰

Bu meşel *cezānī cezā'a Sinimmārin* taqdīrindedir. **Sinimmār** umūr-ı dünyāda üstāz ve hāzıq mi'mārıñ ismidir. Kūfe kırbunda meşhūr qaşr-ı Havernaq-ı Nu'mān bin İmri'i'l-[65a] Qays için binā idüp ba'de'l-itmām Nu'mān 'azîm pesend ü istihsān itmekle bir ğayrı kimse için anuñ gibi bir qaşr dağı binā eyler mülāhazasıyla fermān itdi ki mezbûrı zirve-i Havernaqdan hāzîz-i handakā ilkā ideler. Hāşılı emrine imtişāl ve bî-çāre Sinimmārı ilkā-yı qaşrdan ilkā idüp āhirete irsāl itdiler. Bu meşel ihsān muqābilinde isā'et iden kimse haqqında darb olunur. Ba'zılar didi ki: Sinimmār Uhayha bin Culāhıñ gulāmı idi, anuñçün mermerden bir qaşr binā idüp ba'de't-tekmîl Uhayha 'azîm pesend itmekle "Ne güzel binā itmişsin" didikde gulām-ı mezbûr didi ki: "Hālā bu qaşrda bir taş

⁷⁶⁹ Bana düşmanlığımı göster ki sana düşmanlığımı göstereyim, halbuki hilekarlık senin huylarındandır.

⁷⁷⁰ Sinimmār'ın cezası.

vaz' eyledüm anı kaşrdan vaz' itseler āsān vechle münhedim olur". Uhayḥa didi ki: "Ol taşu bañā göster". Ğulām daḥı gösterdikde derdmend ğulāmı bām-ı kaşrdan tarḥ idüp helāk eyledi.

(288) جِلْدُ الْخِنْزِيرِ لَا يَنْدَبُ
(Cildu'l-ḥinzīri lā yendebīgu)⁷⁷¹

Ya' nī ḥinzīr derisi debaġat kābūl eylemez dimekdir. Bu meşel naşīḥat te'sīr itmeyüp işlāḥından nā-ümīd olunan fūrū-māye ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(289) جَذُّهَا جَذُّ الْعَيْرِ الصَّالِيَانَةِ
(Cezzehā cezze'l-'ayri'ş-sillīyānati)⁷⁷²

Mü'enneş zamīri yemīne rāci' dir. Cezze māzīdir, maşdarı cezz kelimesidir ki cīmiñ fetḥi ve zāl-ı mu' cemeniñ teşdīdiyle kesmek ma' nāsınadır. Şillīyān bir otdur ki deve işirdıḳda kökünden çıkarır. Bu meşel yemīn tekliḫ olunduḳda bilā-tevaḳḳuf [66b] yemīne mübāderet iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(290) جَاءَ يَجُرُّ رِجْلَيْهِ
(Cā'e yacurru ricleyhi)⁷⁷³

Ya' nī bir mertebe şaḳīldir ki ayaklarını götürmege ṭāḳatı olmayup sürüyerek geldi dimekdir. İbn A' rābī didi ki: *Fülān yacurru 'iṭfeyhi*⁷⁷⁴ dirler mütebaḥtır ma' nāsına ğüyā ki şevbiniñ taraflarını cerr ider. Ebū 'Ubeyde didi ki: *Cā'e şāniyen 'iṭfeyhi*⁷⁷⁵ daḥı mütebaḥtır ve mütekebbir ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(291) الْجَحْشُ لَمَّا فَاتَكَ الْأَعْيَارُ
(el-Caḥşe lemmā fāteke'l-a'yāru)⁷⁷⁶

Caḥş kelimesi fi'l-i mużmer ile mañşūbdur, *iṭlubi'l-caḥşe lemmā fāteke'l-a'yāru* taḳdīrindedir. **A'yār** 'ayriñ cem'idir. Ma'nā-yı meşel: Eşek fevt oldı ise sopayı ṭaleb eyle dimekdir. Bu meşel ba' zı ḥāceti ile ḳanā' at iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

⁷⁷¹ Domuzun derisi tabaklanmaz.

⁷⁷² O, devenin otu kökünden kestiği gibi onu kesti.

⁷⁷³ Ayaklarını sürüyerek yüklü geldi.

⁷⁷⁴ Elbisesinin ötesini berisini çekiştirerek kibirle yürüdü.

⁷⁷⁵ Elbisesinin ötesini berisini çekiştirerek geldi.

⁷⁷⁶ Avları kaçırdıysan eşeği ara!

أَجْنَاؤُهَا أَبْنَاؤُهَا (292)

(Ecnā`uhā ebnā`uhā)⁷⁷⁷

Ecnā` nādir olarak cānī kelimesiniñ cem` idir ki şuçlu ādeme dinür. Ebnā` kezālike nādir olarak bānī lafzınıñ cem` idir. Aşlı budur ki ümerā`-i `Arabdan biri ğazāya `azīmet idüp bir kıızı var idi, pederi gitdikten sonra a`yān-ı vilāyetiñ re`y ü tedbiri ile bir binā ihdāş eyledi ki pederiniñ menfūr u müstekrahı olan mevāddan idi. Vaqtā ki melik-i mezbūr ğazādan `avdet idüp bināyı gördükde kızından su`āl eyledi, ol daħı a`yān-ı vilāyetiñ re`y ü meşveretleriyle bünyād eyledigini iħbār eyledi. Melek-i mezbūr anlara binā`-ı mezbūruñ hedmiyle emr eyleyüp kelām-ı merķūmı irād eyledi. Meşel-i mezbūr sū`-i meşveret ve sū`-i re`y ü tedbīr [66a] ħaķķında dārb olunur.

جَرَى فُلَانٌ السُّمَّةَ (293)

(Cerā fulānun es-summete)⁷⁷⁸

Summe rukka` vezninde sāme lafzınıñ cem` idir ki şāħib veznindedir. Segirtmekten ašlā ta`ab ve fütūr gelmez olan ħāyvāna dinür. Kāle'r-Ru`be: "Yā leytenā ve'd-dehre cerye es-summeti"⁷⁷⁹, Ey yecrī cerye es-sümmeti.

جَرَى فُلَانٌ السُّمَّهِي (294)

(Cerā fulānun es-summehī)⁷⁸⁰

Summehī sīniñ zammı ve mīm-i müşeddedeniñ fetħi ve elifiñ kaçırıyla bī-hūde ve bāṭıl nesneye dinür. Ma`nā cerā fulānu fi'l-bāṭıl⁷⁸¹ dimekdir.

جَوَّعَ كَلْبِكَ يَتْبَعُكَ (295)

(Cevvi` kelbeke yetba`ke)⁷⁸²

Cevvi` emr-i ħāzırdir, maşdarı tecvī` kelimesidir ki acıķdıрмаķ ma`nāsınadır. Ba`zılar eci` kelbeke `unvānında rivātyet eyledi. Buña göre eci` icā`eden emirdir ki kezālike acıķdıрмаķ ma`nāsınadır. Ma`nā-yı meşel: Kelbiñi acıķdır ki seniñ enseñe düşe dimekdir. Bu meşel le`im ve fūrūmayeyi dā`imā bir taķrīble kendiñe muħtāc ve mūrāci` eyle ki yanıñdan ayrılıp bir yere gitmez diyecek yerde dārb olunur.

⁷⁷⁷ Suçlular, temel atanlardır.

⁷⁷⁸ O kimse, Sümme diye adlandırılan bir hayvan gibi yorulmadan koştı.

⁷⁷⁹ Keşke zamanla bizim halimiz Sümme'nin koşuşu gibi olsaydı.

⁷⁸⁰ Bilmediği bir yere girdi.

⁷⁸¹ Batıl yoluna girdi.

⁷⁸² Köpeğini acıktır ki peşinden gelsin!

ما عَلَى أَفْعَلٍ مِنْ هَذَا الْبَابِ
Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi⁷⁸³

(296) أَجْبِنُ مِنَ الْمَنْزُوفِ ضَرْطاً
(Ecbanu mine'l-menzūfi ɗariṭan)⁷⁸⁴

Ecban cebānetden ef' al-i tafđıldir. Aşlı budur ki bir niçe ʔul hātūnlar var idi, içlerinden bir gün birini bir ādeme tezvīc eylediler. Ol ādemiñ dā'imā şabāh vaqtinde uyumağ 'ādeti olmağla her şabāh ol hātūnlar añā şabūh getürüp uyandırdıklarında "Kāşkī beni bunuñ için uyandırmayup düşmen 'askeri için uyandırsañız" diyü izhār-ı şecā'at eylemekden hālī olmaz idi. Hātūnuñ [67b] ba'zı bunuñ bu güne lāfını gördükde "Bu ādem bahādıra beñzer. Geliñ bunu bir tecrübe idelim" diyü meşveret eylediler. Pes bir şabāh yine 'ale'l-'āde gelüp uyandırdıklarında yine ɗavl-i sābıķı tekrār eylemekle hātūnlar işine bugün ārzū eylediğini üzre şebiḡūn süvārılarınıñ üçü gelüp çatdı didiler. Herif bunu işitdikde farṭ-ı ḡavfindan "*el-ḡayl el-ḡayl*" diyerek ɗarṭalar çekdiğ hālde canı çıķup helāk oldu. Ve ba'zılar didi ki: İki kimse beyābāna 'azīmet idüp ɗarṡularında bir şecer sevādı nümāyān olmağla birisi refiķine "Şu görinen sevād ḡarāmilerdir bize müteraşşıd olur" didi. Ol birisi "'uşredir, ya'nī şeceri 'uşrdır" didikde mezbūr ḡavf u telāşından 'uşreniñ zammesini ḡoşça idrāk idemeyüp 'aşre ya'nī on neferdir fehmi eylemekle iki ādem on ḡarāmīye ne güne muķāvemmet idebilür diyü ḡavfından ɗarṭalayarak ṭā'ir-i rūḡı āşiyāne-i bedeninden ṭayerān eyledi. Ve ba'zılar didi ki: Menzūf kelb ile kedī beyninde bir cānverdir, birisi kendisine ḡayķırdıķda ḡavfından ɗarṭa ider.

(297) أَجْبِنُ مِنَ صِفْرِدٍ
(Ecbenu min şifridin)⁷⁸⁵

Şifrid zibric vezninde Ebū'l-meliḡ ismidir ki ʔoyğar didikleri cebān kuşdur. Ba'zılar kız kuşu didikleri cebān kuşdur didiler. Ziyāde ɗorķağ olmağla cebān ḡaķķında irād olunur.

(298) أَجْرَأُ مِنَ خَاصِي خِصَافٍ
(Ecra'u min ḡāşī ḡişāfi)⁷⁸⁶

⁷⁸³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁷⁸⁴ Hep zarta edenden daha korkak.

⁷⁸⁵ Sifrid denen kuştan daha korkak.

Hıṣāf kitāb vezninde Bekr bin Vā'ıl kabīlesinden Cemel Bin 'Avf bin Zeyd-nām [67a] kimseniñ bir aygır ismidir. Ümerā'-i 'Arabdan Münzir bin Qays tarafına gelüp mersüm aygırın zāt u zamānı emīr-i merķūmuñ ma'lūmı olmağla dölünü almağ için mezbürdan taleb eyledikde zınnet eylemekle emīr-i mezbūruñ hużūrında aygırı eneyüp igdiç eyledi. Bu cür'etinden nāṣī beyne'l-'Arab *ḥāṣī-i ḥıṣāf* ile mülakḥab ve *ecra' u min ḥāṣī ḥıṣāf* darb-ı meşel oldu.

(299) أَجْوَعُ مِنْ كَلْبَةِ حَوْمَلٍ

(Ecva' u min kelbeti ḥavmel)⁷⁸⁷

Ḥavmel bir ḥātūnuñ ismidir. Mezbūreniñ bir dişi kelbi var idi, gündüz aç koyup gice şaliverir idi ve bütün gice çadırın eṭrāfını ṭolanup ḥirāset ider idi. Bir gün açlık cānına kār eylemekle nā-çār kendi kuyruğunu ekl eyledi. Ba' dehu be-ğāyet aç kimse ḥaḳḳında meşel-i sā'ir oldu.

(300) أَجْوَرُ مِنْ قَاضِي سَدُومَ

(Evcerü min ḳāḏī sedüm)⁷⁸⁸

Sedüm şabūr vezninde Lūṭ kavmine maḥşuş altı ḳaşabanıñ birisidir. Anda bir ḳāzī var idi ki cevr ile meşeldir. Cevrinden biri budur ki bir gün hużūrına iki kimse gelüp biri āḥardan da'vā eyledi ki benim bunuñ zımmetinde biñ dirhem ḥaḳḳım vardır, müdde' ā 'aleyh daḥı iḳrār idüp lākin beş seneden şoñra müsteḥaḳ olacağdır, sizden niyāz iderim ki beş sene tamāmında ben mezbūr biñ dirhemi edā' için getürdikde belki bu ādemi bulamam. Kerem idüp bunu beş sene ḥabs eyleseñiz ki ol vaḳitde ḥāzır bulayım. Pes müdde' ā 'aleyhiñ bu sözi ile müdde' ī-i merķūmı beş sene [68b] ḥabs eylemişdir.

(301) أَجْرًا مِنَ الْأَيْهَمَيْنِ

(Ecra' u mine'l-eyhemeyini)⁷⁸⁹

Eyhemān teşniye bünyesiyle 'inde ehli'l-bādiye seyl şuyı ile esrimiş adamcıl deveye dinür. Ve 'inde *ehli'l-ḥāḏıra* ya'nī ehl-i emşār 'indinde seyl şuyı ile yanḳısına ıṭlāḳ olunur. *Yuḳālu e'ūzu bi'l-lāhi mine'l-eyhemeyni, ey es-seylu ve'l-cemelu'l-hā'icu eṣ-*

⁷⁸⁶ Aygır hadım edenden daha cesur.

⁷⁸⁷ Havmel denen kadının köpeğinden daha aç.

⁷⁸⁸ Sedum kadısından daha zalim.

⁷⁸⁹ Akan su ve sinirlenen deveden daha cesur.

şa'ulu 'inde ehli'l-bādiye ve's-seylu ve'l-ḥarīku 'inde el-ḥādira ve ecrā mine's-seyli taḥte'l-leyl⁷⁹⁰ daḥı darb-ı meşeldir.

(302) أَجْبِنُ مِنْ صَافِرٍ

(Ecbenu min şāfirin)⁷⁹¹

Şāfir uğrıya itlāk olunur, şafirden me'ḥūz dur şışlığa dinür ki dudak ile çalarlar, düdük sesi gibi. Ve bir nev' kuş ismidir ki be-ğāyet cebān ve bī-zehre olur. Meydānī Muḥammed bin Ḥabībden rivāyet itdi ki şāfir bir kuşdur ki ayaklarıyla ağaca yapışup başı aşağı galebe-i nevm ḥavfından şalınup gicelerde şafir ider ki ḥaḳ kuşu olacaqdır.

(303) أَجْوَعُ مِنْ ذَنْبٍ

(Ecva' u min zi'bin)⁷⁹²

Zīrā **ḳurd** kısmı tūle'd-dehr toymaz ḥattā düşmene bed-du'ā maḳāmında *remāhu'llāhu bi-dā'i ez-zi'bi*⁷⁹³ dirler, ya'nī ḥazret-i Allāh ḳurduñ derdine mübtelā itsün ki murād açlıqdır. Ba'zılar didi ki: Murād mevtdir. Zīrā ḳurda aşlā 'illet 'ārız olmaz, binā'en 'aleyh *aşahḥu mine'z-zi'b*⁷⁹⁴ daḥı darb-ı meşeldir.

(304) أَجْرَأُ مِنْ خَاصِي الْأَسَدِ

(Ecrā'u min ḥāşī'l-esedi)⁷⁹⁵

Ḥāşī ḥayvān kısmını ineyen kimsedir. Aşlı budur ki bir ikinci çift sürerken bir arslan gelüp boyunduruḳ altında ol [68a] 'azamet ü heybetle öküzleri gördükde isti'cāb eyleyüp didi ki: "Yā ḥarrāş! Sen bu öküzleri ne gūne tezlil eyleyüp kendiñe rām u muḫ' eylediñ" Ḥarrāş didi ki: "İnnī ḥaşaytuhā, ya'nī ben anları ineyüp ḥuşyelerini çıkardım" Arslan didi ki "Ve *ma'l-ḥişā*, ya'nī inemek didigiñ ne gūne şeydir? Ḥarrāş didi ki: "Baña yakın gel ki saña göstereyim". Arslan yakın inḳıyād itdikde arslanı muḫkem bend idüp öküzleri gibi taşaklarını çıkardı.

(305) أَجْبِنُ مِنْ كَرْوَانٍ

(Ecbenu min kervānin)⁷⁹⁶

⁷⁹⁰ Gece vaktinde selden daha cesur.

⁷⁹¹ Sāfir denen kuştan daha korkak.

⁷⁹² Kurttan daha aç.

⁷⁹³ Allah ona kurdun belası versin.

⁷⁹⁴ Kurttan daha sağlıklı.

⁷⁹⁵ Aslanı hadım eden daha cesur.

Kervān selmān vezninde kelek kuşunuñ erkeğine dinür, hacel ve kaçp ma' nāsınadır. Kuşlarıñ be-ğāyet cebān olan nev' indendir. Ve erkeğine kerā dağı dinür. Ve fī meşelin āher *aṭriḳ kerā aṭriḳ kera inne'n-ne'āmete fī'l-ḳurā*⁷⁹⁷, *buğāsukum fī arzīnā istensirī istensirī*.⁷⁹⁸ Bu meşel bir ādemi nerm ve hoş-āmed sözler ile menāfi' irā'et iderek iğfalle maḳşūd olan gā'ileye düşürmek ma'rezinde irād olunur. Ba'zılar didi ki: Kara ve kervān toy kuşu nev' inden çağırğan toy didikleri. Lākin şā'irin işbu beyti kelek kuşu oldığını te'yīd ider.

Min āl-i Ebī Mūsā tera'l-ḳavme ḥavlehu
*Ke'ennehumu'l-kervāne abşarne bāzīyā*⁷⁹⁹

Leyl toy kuşuna ve yavrısına dinür ki be-ğāyet cebān ve bī-zehre olmağla meşel-i sā'irdir.

[69b]

(306) أَجْبِنُ مِنْ نَهَارِ النَّهَارِ
(Ecbenu min nehāri'n-nehāri)⁸⁰⁰

Nehār bahār vezninde toy kuşunuñ kezālike erkeğine ve yavrısına dinür.

(307) أَجْبِنُ مِنْ هِجْرِسٍ
(Ecbenu min hicrisin)⁸⁰¹

Hicris zibric vezninde ba'zılar şa'leb diyü zu' m eyledi ve ba'zılar veled-i şa'lebirdi didi. Eşah olan kırd gibi maymūna dinür, Zīrā maymūn kısmı ḳurduñ ḥavfindan eline bir hacet alup öylece uyḳuya varur.

(308) أَجُولُ مِنْ قُطْرُبٍ
(Ecvelu min ḳuṭrubin)⁸⁰²

Ecvel cevelān kelimesinden ef'al-i tafḏildir . **Ḳuṭrub** Meydānīnin beyānına göre bir böcektir ki bütün gece gezüp cevelān ider. Lākin *Terceme-i Ḳāmūsda* maşṭürdür ki

⁷⁹⁶ Kervān denen kuştan daha korkak.

⁷⁹⁷ Ey toy kuşu! Başını eğ, boynunu uzat ve teslim ol, çünkü köyde deve kuşları var.

⁷⁹⁸ Sizin lori kuşu bizim yurdumuzda kartallaşır.

⁷⁹⁹ Onun etrafında Ebu Musa'nın ailesi vardır, sanki onlar doğancı kuşu gören kervan kuşudur.

⁸⁰⁰ Toy kuşundan daha korkak.

⁸⁰¹ Hicris denen maymundan daha korkak.

⁸⁰² Kutrub denen böcekten daha çok gezer.

kuṭrub kunfuz vezninde bir böcektir, bütün gündüz beri öte gezüp bir yerde ārām u qarār eylemez. Nihāye'de *lā a'rifenne aḥdeküm cīfete leylin kuṭruba nehārin*⁸⁰³ hadīşinde kuṭrub bir böcektir ki bütün gündüz gezüp yürür tamāmī-i nehārında ḥavāyic-i dünyevīsine pūyān olup gice olduğda bī-tāblıqdan cīfe gibi yatan kimse aña teşbīh olunmuşdur.

(309) أَجْرٌ مِنْ دُقَّةَ

(Eccenu min duḳḳete)⁸⁰⁴

Eccen cünün kelimesinden me'ḥūzdur. **Duḳḳe** dālīn zammı ve ḳāfiñ teşdīdiyle Duḳḳe bin 'Abāyete bin Esmā' bin Ḥāricedir ki cününü ḍarb-ı meşel olmuşdur. Meydānī didi ki: Meşel-i mezbūrı Muḥammed bin Ḥabīb rivāyet eyleyüp sebebini taḥrīr eylemedi.

(310) أَجْهَلُ مِنْ فَرَاشَةٍ

(Echelu min ferāşetin)⁸⁰⁵

Ferāşe seḥābe vezinde kelebek didikleri perendeye dinür ki [69a] giceler şu'le-i nārı taleb idüp kendisini içine īḳā' ider. Fārisīde pervāne dinür.

(311) أَجْهَلُ مِنْ حِمَارٍ

(Echelu min ḥimārin)⁸⁰⁶

*Ve ekferu min ḥimārin*⁸⁰⁷ daḥı rivāyet olundu. Murād Ḥimār bin Muveyli' dir. Aşlı budur ki merḳūm ehl-i İslāmdan olup kırık sene müddet nāsa cūd u kerem ve mürū'etle imrār-ı eyyām eyledi ve şulbünden on nefer evlād-ı zükūra nā'il olmağla bir gün mecmū'ı birden şikāra gidüp be-ḳazā-yı ḥazret-i Ḥudā cevvi-i hevāda berḳ u bārān peydā ve bir şā'ıḳa şadmesiyle cümlesi 'āzim-i dār-ı beḳā olmalarıyla mersūm bu ḥāleti istimā' eyledikde on nefer evlādımı bu resme nā-būd iden Ma'būda 'ibādet eylemem diyü ne'ūzu bi'llāhi te'ālā mürted olmağın ḥaḳḳında gāzab u ḳahr-ı Rabbānī zuḥūr ve dār u diyāriyla hebā'-i menşūr oldu.

(312) أَجْرًا مِنْ لَيْثٍ بِخَفَّانَ

⁸⁰³ Kutrub denen böcek gibi bütün gündüz çalışıp gece boyunca yatanları tanımam.

⁸⁰⁴ Dukke denen kimseden daha deli.

⁸⁰⁵ Kelebekten daha cahil.

⁸⁰⁶ Himār denen kimseden daha cahil.

⁸⁰⁷ Himār denen kimseden daha kâfir.

(Ecre ʿu min leysin bi-ḥaffāna)⁸⁰⁸

Leys lāmın fethi ve yāniñ sükūnuyla arslana dinür. **Ḥaffān** ʿaffān vezninde Kūfe kırbunda bir arslanlık adıdır ki arslanı be-ğāyet cerīʿ ve şecīʿ olur.

(313) أَجْرًا مِنْ أُسَامَةَ

(Ecre ʿu min Usāmete)⁸⁰⁹

Usāme şumāme vezninde arslana dinür, maʿ rife ve ʿ alemiyyetle ğayr-i munşarıfıdır, elif ve lām dāḥil olmaz.

البَابُ السَّادِسُ: فِيمَا أَوْلَهُ الْحَاءُ

el-Bābu's-sādisu: Fimā evveluhu el-ḥā ʿu⁸¹⁰

(314) حَنْتٌ وَلَاتٌ هَنْتٌ وَأَنْتِي لِكِ مَفْرُوعٌ

(Ḥannet velāte hannet ve ennā leki maḳrūʿ un)⁸¹¹

Ḥannet ḥanīn kelimesinden ki ārzū ve iştiyāk maʿ nāsınadır. Māzī-i müʿenneşdir. Zāmīr Heycumāne-nām maḥbūbeye rāciʿ dir. **Lāte** tāniñ fethiyledir. Nite ki işbu "ولات حير مناص"⁸¹² kerīmesinde [70b] vāḳiʿ dir, lāʿ-ı nāfiyedir tā-yı zāʿidedir temmet kelimesinde oldığı gibi yāḥud leyse kelimesine teşbīh olunmağla anda fāʿil izmār olunmuşdur. Ve işbu lāt kelimesi hemān ḥīne lafzına maḳrūnen istiʿ māl olunur. Ve gāhī murād ve menvī olarak ḥazf olunur. **Hennet** henīn kelimesinden māzī-i müʿenneşdir ki enīn ve nāle maʿ nāsınadır. **Maḳrūʿ** ʿ Abdu Şems-nām bir ādemiñ laḳabıdır, Heycumāne-i mezbūreniñ maʿ şūḳı idi. Emsāl-i Meydānīde mersūm olan iki vechiñ aḥşarı budur ki merḳūme Heycumāne Maḳrūʿ mezbūruñ ʿ aşıḳası idi. Bir ğün Maḳrūʿ ḳabile-i Heycumāne üzre hücūm u şebihūn eylemek murād itmekle Heycumāne bir taḳrīble vāḳıfa olup pederi olan ʿ Anbere ḥaber virdikde ricāl-i ḳabileden Māzin bin Mālik bi-ḥarīḳiʿl-hezl kelām-ı merḳūmı tefevvuh eyledi. Yaʿnī Heycumāne gerḳi Maḳrūʿ a müştāḳe olup dīdārı şevḳiyle gelmesini taḥayyül ider, lākin ey Heycumāne sen Maḳrūʿ a zafer-yāb-ı vişāl olmaḳ mümkin degildir dimekdir. Bu meşel ḳable evānihi maḥlūba ārzūmend olan

⁸⁰⁸ Ḥaffān'daki aslandan daha cesur.

⁸⁰⁹ Usāme denen aslandan daha cesur.

⁸¹⁰ Altıncı bâb: Hâ ile başlayan meseller.

⁸¹¹ Ne ağlamakla ne de sızlamakla Makru'u getiremezsin. Türkçedeki karşılığı: Bekle gözlerim bekle, ne gelir var ne gider. Yazıcı, **age**, s. 82.

⁸¹² "Artık kurtuluş zamanı değildi", (Sād, 38/3)

kimse hakkında darb olunur. Zemaḥşerī *Müsteḫşāda* didi ki: Bir kimse me'yūs olduğı nesneyi temennī eyledikde darb olunur.

(315) الْمُحَاجَزَةُ قَبْلَ الْمُنَاجَزَةِ

(el-Muḥācezetu ḳable'l-munācezeti)⁸¹³

Muḥāceze muşālaḥa ve musāleme ma'nāsınadır. **Munāceze** muḳātele ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: [70a] Müsāleme ve muşālaḥaya mübāşeret-i ḥarb ve ḳitāle mübāderetden muḳaddemdir dimekdir. Bu meşel muḳāvemete muḳtedir olmayan kimse ta'cīl-i firār ile ḥurrem ve ihtiyāṭ eyledikde kezālike ḳitālden soñra muşālaḥa talebinde olduḳda darb olunur.

(316) حَالُ الْجَرِيضِ دُونَ الْقَرِيضِ

(Ḥālel-carīzu dūne'l-ḳarīḳi)⁸¹⁴

Ḥāle māzīdir, men' ma'nāsına. **Carīz** emīr vezninde ḡam ve ḡuşşadan kināye olur. **Ḳarīḳ** ba'īd vezninde şī'r ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ḡam ve ḡuşşa ve endūḥ şī'ir öñüne siper oldu dimekdir. Kelām-ı mezbūrı Cevşen bin Ḳunfuz tekellüm eyledi. Pederi Ḳunfuz ḳavmi beyninde şā'iriyetle mümtāz idi. Vaḳtā ki Cevşen birkaç yaşına bāliḡ olduḳda lehcesinde emāre-i belāḡat ḥiss eylemekle kendisine ḡālib olmaḳ ḥavfından ḳatle ta'līḳ ile mezbūrı şī'r söylemekden men' eyledi. Vaḳtā ki meblaḡ-ı ricāle bāliḡ olduḳda derūnunda eş'ār-ı keşīre cevalān itmege başlayup lākin ḳatlden ḥavfla izḫār eyleyemez idi. Encām-ı kār bu ḡuşşa ile bīmār ve müşrif-i mevt olduḳda Ḳunfuz ser-i bālinine gelüp keyfiyyetine muṭṭalī' olunca ba'de'l-yevm şī'r söylemege saña izin virdim ḳatlı vehmini derūnuñdan iḥrāc eyle didikde Cevşen kelām-ı mezbūrı tekellüm eyledi. Bu meşel bir ḥuşuş öñüne bir māni' ve 'ā'ik ḥulūl eyledikde darb olunur. İmām Merzūḳī Maḳāmāt-ı Ḥarīrīniñ maḳāme-i Bağdādiyye şerhinde *mā-bāte cārun lehum sāḡiyen [71b] velā li-rev' in ḳāle ḥālu'l-carīzi* beyti şerhinde mevrīd-i meşel-i mezbūrı şu vechle beyān itdi ki meşel-i mezbūrı ibtidā tekellüm iden 'Ubeydu'llāḥ bini'l-Abraşdır ki Nu'mān bin Münzir'e mülāḳī olduḳda Nu'mān didi ki: Yā 'Ubeyd! "*Eḳfāra min ehli'l-melḥūb*" ḳaşīdesini ḳırā'at eyle. Ve Nu'māniñ 'ādeti bu idi ki bir ḡün sarāyında tenḥā cülūs idüp ol ḡünde ḥuzūrına her kim dāḫil olur ise elbette ḳatlı ider idi. Ve bir ḡün 'āmmeye izin virüp yanına her kim dāḫil olur ise 'aṭiyye iḥsān ider idi. 'Ubeyd-i

⁸¹³ Barış savaştan önce olur. Türkçedeki karşılığı: Ay bacayı aştı. Yazıcı, *age*, s. 163.

⁸¹⁴ Keder, şiir söylememi engelledi.

mezkür yevm-i katlini yevm-i ihsānı zann idüp huzūrına dāhil olduḡda yevm-i katli olduḡını tezekkür idüp kendi hayātından me'yūs oldu. Ve Nu'mān 'Ubeydiñ kaşide-i mezkūresinden be-gāyet hazz ider idi, binā'en 'aleyh kırā'at eyle diyü emr eyledi 'Ubeyd didi ki:

Aḡfere min ehli 'Ubeyde
Aşbaḡa lā yubdī ve-lā yu'īd⁸¹⁵

Ya'nī 'Ubeyde ehlinde hālī oldu, zīrā 'an-ḡarīb Nu'mān anı katl ider. Ve şiddet-i havfindan bir kelām tekellüm itmege ḡādir olmadı. Nu'mān tekrār kırā'at eyle diyü emr itdikle 'Ubeyd didi ki: *Ebeyte'lla'ne ḡāle'l-carīdu dūne'l-ḡarīd* ya'nī ḡam ve hüzün beni şī'ir kırā'atından men' idüp ḡā'il oldu dimekdir.

(317) حَبْلُكَ عَلَى غَارِبِكَ

(Ḥabluki 'alā ḡāribiki)⁸¹⁶

Ḥabluk zamīri [71a] mü'enneşe ḡitābdır, ḡabl ma'lūmdur. **Ḡārib** rāniñ kesriyle deveniñ örgüciyle boyunu aralığına dīnür ki re'y vaḡtinde yularını rākibi uralığına ilḡa ider, kendi başına begendigi yerlerde otlar. Ma'nā-yı meşel: Ey ḡātūn! Seniñ yulariñ ḡāribiñ üzre bend olunmuşdur, ya'nī irādetiñ eliñdedir dilediḡiñ yere git dimekdir. *Ḳāle fi'n-nihāye ve fī kināyātiḡ-talāḡ ḡabluki 'alā ḡāribeki ey enti murseletun muḡallaḡetun ḡayr-i memsūketin velā mumsiketin ba'de'n-nikāḡi* lākin ta'bīr-i mezkür kināyenin ḡısm-ı şānisinden olmaḡla niyyete mevḡūfdur. Nite ki kütüb-i fiḡhiyyede mebsūtdur. Meşel-i mezbūr 'alā ḡarīḡi't-tehdīd her bir umūrdan muḡāḡabı taḡyīr eyleyüp bu ḡuşuşda her bir gūne taşarruf kendi irādetiñe müfevvezdir diyecek yerde ḡarb olunur.

(318) حِرَّةٌ تَحْتَ قِرَّةٍ

(Ḥirretun taḡte ḡirretin)⁸¹⁷

Ḥirre fi'l-aşl ḡāniñ fethiyledir, lākin burada ḡirre lafzına müşākele ve izdivāc iḡün ḡāniñ kesriyle telaffuz olunur, şuşamaḡ ma'nāsınadır. **Ḳirre** şavlet-i sermā ma'nāsınadır. Bu meşel libās-ı müste'ār-ı muḡabbet ber-düş olan bī-vefā ḡaḡḡında ḡarb olunur. 'Arablar *ramāhu'l-lāhu bi'l-ḡirreti taḡte'l-ḡirreti* dirler, ya'nī Ḥaḡḡ te'ālā anı pek bārid günde

⁸¹⁵ Ebu Ubeyd ḡok zayıf oldu, artık ne başlayabilir ne de dönebilir.

⁸¹⁶ İpin senin boynundadır.

⁸¹⁷ Soḡuḡun altında susuzluk.

üşüttdükden sonra ‘ataş derdine uğratsun demekdir. Zīrā yevm-i bāridde şusuzluk pek eşed olur.

(319) حَتَّى يَرْجِعَ السَّهْمُ عَلَى فُوقِهِ

(Ḥattā yerci‘ e's-sehmu ‘alā fūkihi)⁸¹⁸

Fūḵ fāniñ zammıyla oğ gezine dinür sūfār ma‘ nāsına ki oğda kiriş bindirecek kertikdir. Türkīde "atılan oğ girü [72b] gelmez" meşeli bundan olmağ ağlebirdir. Bu meşel bir şey’iñ muḥāl olduğunu beyān ma‘ rezinde ḍarb olunur.

(320) الْحَلِيمُ مَطِيئَةُ الْجُهُولِ

(el-Ḥalīmu maṭiyyetu'l-cehūli)⁸¹⁹

Cehūl echel ma‘ nāsınadır. Maṭiyye ‘aṭiyye vezinde dābbe-i serī‘ ü's-seyr ma‘ nāsınadır. Bu meşel cāhiliñ bār-ı girān-ı cevri ü cefāsına ḥalīm olan kimseniñ şabr u teḥammülini beyān ma‘ rezinde ḍarb olunur.

(321) حِدَّةُ الْمَرْءِ تَهْلِكُهُ

(Ḥiddetu'l-mer‘-i tehliketun)⁸²⁰

Bu kelām İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ḥazretleriniñ ḳavli olduğu mervīdir.

(322) حُورٌ فِي مَحَارَةٍ

(Ḥū‘run fī maḥāretin)⁸²¹

Ḥū‘r ḥāniñ zammıyla noḳşān ma‘ nāsınadır. **Maḥāre** mīmiñ fetḥiyle kezālike noḳşān ma‘ nāsınadır. *Noḳşānen fī noḳşān*⁸²² demekdir. Bu meşel ānen-fe-ānen naḳş u idbārda olan yāḥud ašlā şalāḥ bulmayan yāḥūd ba‘ de’s-şalāḥ fāsīd olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(323) حِدَاءٌ حِدَاءٌ وَرَائِكَ بُنْدُقَةٌ

(Ḥidā‘uñ ḥidā‘un verā‘eki bunduḳatu)⁸²³

⁸¹⁸ Ok kendi deliğine dönene kadar.

⁸¹⁹ Yumuşak huylu kimse, cahil için bir binektir.

⁸²⁰ Öfke insanı tehlikeye atar.

⁸²¹ O her zaman eksiktir, hep aynı eksikliğe döner, hata üstüne hata yapar. Türkçedeki karşılığı: Can çıkmayınca huy çıkmaz. Yazıcı, **age**, s. 127.

⁸²² Her zaman eksiktir.

⁸²³ D'kkat! Senin peşinde Bunduka var.

Hidā' kitāb vezninde esmā'-ı ricāldendir. Hidā' bin Numre Yemende bir kabīleniñ pederidir ki ibtidā Bunduğa kabīlesine şebihūn idüp emvāl u eşyalarını nehb ü ğāret eyledi. Ba' de burhetin Bunduğa dağı iğāre idüp Hidā' kabilesini yekser mazhar-ı şemşiri intiķām eylediler. Bu meşel lisānımızda "Ġāfil olma 'Arab ardiñda Seniñ" meşeliniñ 'aynıdır. Ve 'alā kavlin burada Hidā' kelimesi hid'eden murahhamdır ki çaylak kuşuna dinür. Ve Bunduğa tüfenk bunduğı olacaqdır. Meşel-i mezbūr müta'aķķib ve der-pey olan şerr-i müteķāribden [72a] taħzīr mevķi' inde darb olunur.

(324) حَزَّتْ حَاژَّةٌ مِنْ كُوْعِيهَا

(Hazzet hāzzetun min kū' ihā)⁸²⁴

Hazzet māzī-i mü'enneşdir. **Hāzze** ism-i fā' ildir, kesici ve kertici nesneye dinür. Min kū' ihā zamīri hātūna rāci' dir. **Kū'** kāfiñ zammıyla bilek ucunuñ baş parmağdan tarafına dinür. Bu meşel bir kavim umūr-ı sā'ireden munşarıf olup kendi umūr u meşālihlerine müştāğil olduklarında darb olunur.

(325) الْحَدِيثُ ذُو شُجُونٍ

(el-Hadīşu zū şucūnin)⁸²⁵

Şucūn ku' ud vezninde şecn lafzınıñ cem' idir ki şu' be ve tarīķ ma' nāsınadır. Aşlı budur ki Dabbe-nām kimseniñ Sa' d ve Sa' id-nām iki oğlu var idi. Bir gün develerini aramak kaçdıyla her biri bir cānibe 'azīmet idüp ba' de vaķtin Sa' d ' avdet idüp Sa' id nā-bedīd oldı ve aşlā bir tarafdān bir haber zuhūr eylememekle pederi nā-ümīd oldı. Bir müddetden şoñra Dabbe āher kabīleden Hāriş-nām kimse ile bādiyede geşt ü güzār iderek bir mevzi' e vürūd ve bir miķdār anda ku' ud idüp eşnā-yı şoħbetde Hāriş didi ki: "Fülān vaķitde ben burada şu şüret ve kıyāfetde bir cüvānı katl ve sāz u selbini istilāb eylemiş idim. Hāliyen şu kılıç anuñdur" diyü der-miyān olan kılıcı ibrāz eylemekle Dabbe evşāf-ı mezkūreden ve kılıçdan katl eylediği oğlu Sa' id olduğunu teyaķķun eyledikde hemān "el-ħadīşu zū şucūnin" diyerek tiğ-i mezbūr ile Hārişi katl ve kışāş eyledi. Meşel-i mezbūr bir kışşa ile kışşa-i uħrāya [73b] istidlāl olunduğda darb olunur.

(326) حَتَّامٌ تَكَرَّغٌ وَلَا تَنْفَعُ

(Hattāme tekra' u ve lā tenfa' u)⁸²⁶

⁸²⁴ Kendi bileğinden kesti. Türkçedeki karşılığı: Bindiği dalı kesti!

⁸²⁵ Laf teferruatlı.

Hattāme lafzınıñ aşlı hattā mā idi ki hattā gāyet içündür ve mā³-ı istifhāmiyyedir, taḥfifen elifi ḥazf olundu. Nite ki ‘amme ve ilāme kelimeleriniñ aşlları ‘an mā ve ilā mādır. Tekra‘ kar‘ lafzından ki şuyı avuçla yāḥud bir ḳab ile içmeksizin yerinden egilüp ağız ile içmek ma‘nāsınadır, muzāri‘dir. **Naḳ‘** nūnuñ fethi ve ḳāfiñ sükūnuyla şuya ḳanmak ve ḳandırmak ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı mesel: Ne vaḳte ḳadar böylece hırş ile içersin ve yine ḳanmazsın dimekdir. Bu meşel gerek māl ve gerek gāyri nesneyi zaḥmet ü meşāḳḳatle cem‘ e ḥarīş olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(327) الْحَذْرُ قَبْلَ إِرْسَالِ السَّهْمِ

(el-Ḥazeru ḳable irsāli's-sehmi)⁸²⁷

‘Arablar şöyle zu‘m itdiler ki gurāb kendi yavrısını uçurmak murād iderken gördi ki bir kimse oḳı der-kemān idüp kendilere ramy idecek olmağla derḥāl ṭayarān idüp yavrısına didi ki: "Biraz te‘ennī eyle ki baḳalım ol kimseniñ murādı nedir?". Cevābında yavrısı kelām-ı mezbūri īrād eyledi. Meşel-i mezbūr zarar ve ḥaṭār şā‘ibesi olan emirde evvelce teḥaffuz ve tevaḳḳī gerekdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(328) أَخْنَاكُهَا وَأَفْوَاهُهَا مَجَاسُهَا

(Aḥnākuhā ve efvāhuhā mecāsuhā)⁸²⁸

Aḥnāk ḥanak lafzından cem‘dir, çeneye dinür. **Efvāh** fevh kelimesinden cem‘dir, ağza dinür. **Mecās** meces lafzınıñ cem‘idir ki fethateynle el sürüp [73a] yoḳlanacak mevzi‘e dinür. Ma‘nā-yı mesel: Develeriñ çeneleri ve ağızları semüzligini bilmek için yoḳlanacak yerleridir dimekdir. Zīrā deve geregi gibi ekl ü şürb eylediği semin ve ḳūtuna delālet eylemekle gövdesini el ile yoḳlamağa ḥācet ḳalmaz. Bu meşel zāhir-i ḥāli bāṭınına delālet iden nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(329) أَحْشُكُ وَتَرُوثِي

(Aḥuşşuke ve terūsunī)⁸²⁹

Aḥuşşuke muzāri‘-i mütekellimdir, maşdarı ḥaşş kelimesidir ki ḥāniñ fethi ve şīniñ teşḍidiyle ṭavara ot dökmek ma‘nāsınadır. **Terūs**: Muzāri‘-i muḥātabdır, maşdarı ravş

⁸²⁶ Ne zamana kadar doymadan su içmeye devam edeceksin!

⁸²⁷ Oku atmadan önce dikkat et.

⁸²⁸ Develerin çeneleri yahut ağızları semizliklerini anlamak için yoḳlanacakları yerleridir. Türkçedeki karşılığı: Görünen köy kılavuz istemez. Yazıcı, **age**, s. 166.

⁸²⁹ Ben sana ot veriyorum, sen bana dışkı bırakıyorsun.

kelimesidir ki rānīn fethi ve vāvuñ sükūnuyla hayvān terslemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ben saña ot dökerim sen baña terslersin dimekdir. Meşel-i mezbūr ihsān muķābilinde isā'et yāḥud ḥayra delālet muķābilinde redā'et iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(330) حَاطُونَا الْقَصَا

(Hāṭūnā'l-ḳaşā)⁸³⁰

Hāṭū māzī-i cem' dir, maşdarı ḥavṭa kelimesidir ki ḥānīn fethi ve vāvīn sükūnuyla ḥiyāte ma' nāsınadır. **Ḳaşā** 'aşā vezninde ḥāneniñ yöresine ve ḥavlısına dinür. Ma' nā-yı meşel: Bizim eṭrāfımızda iken bizden ırāḳ ṭolaşup kenār çizdiler, ma' hāzā murād itmiş olsalar biz kendilerden ba'īd degil idik dimekdir. Bu meşel bir kimseye bir ḥādīşe işābet eyleyüp dost ittiḥāz eylediği kimselerden mu'āvenet ümīd iderken aşlā muhtem eylemeyüp yanımıza gelmediler ve i'ānetimizde [74b] bulunmadılar diyecek yerde ḍarb olunur ve ol kimseye istihzā vechiyle *ḥāṭūke elḳaşā*⁸³¹ dirler.

(331) حَضَارُ وَالْوَزْنُ مُخْلِفَانُ

(Ḥaḍāru ve'l-veznu muḥlifāni)⁸³²

Ḥaḍār ḳaṭām vezninde. Ve **vezn** iki kevkebdir ki Süheyl yıldızından muḳaddemce ṭulū' iderler. Anlarıñ her birini görenler Süheyl yıldızı budur ve kimi bu degildir diyü yemīn iderler. **Muḥlifān** muḥlif kelimesiniñ ki ism-i fā'il bünyesiyledir teşniyesidir, yemīn verici dimekdir. Bu münāsebetle şol nesneye itlāḳ olunur ki anuñ ḥaḳḳında nās şekk ü şübhe ve tereddüd üzre olup kimi şöyle der ve kimi böyle der diyü yemīn ider olalar, güyā ki lisān-ı ḥalle ḥalḳa yemīn virir kelām-ı mezbūrda oldığı gibi. Bu meşel meşḳūk ve muḥtelefün fih olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(332) الْحَرْبُ بَيْنَهُمْ سَجَالُ

(el-Ḥarbu beynehum secālu)⁸³³

Secāl şehāb vezninde secl lafzınıñ cem' idir, şu ile ṭoṭolu ḳoğalara dinür. Ḳuyudan şu çeken A' rāb-ı bādiyeniñ her biriniñ birer ḳoğaları olmağla bi'l-münāvebe şu çekerler.

⁸³⁰ Bizim tarafımızda oldukları hâlde bizden uzak duruyorlar.

⁸³¹ Senden uzak durdular.

⁸³² Hazār ve vezin yıldızları yemin etmeye yönlendirirler.

⁸³³ Savaşta zafer dönüştürüldü.

Pes muhārebeye bi'l-münāvebe zafer ve galebe aña teşbīh olunmuşdur. Zemaḥşerī *Müsteḳşāda* didi ki: "Burada sicāl mufā' aleden maşdar olmaḳ daḡı mümkündür".

(333) خَلِبَتْ صُرَامُ

(Ḥulibet şurāmu)⁸³⁴

Ḥulibet māzī-i mechūldür. **Şurām** gurāb vezninde tağzīrden şoñra memede bāḳī kalan süde dinür ki lede'l-iḥtiyāc bi'z-żarūre şağılır. Ve tağzīr-i ḡayvān za'īf olduğundan gün aşırı şağmağa dinür. Bu meşel [74a] 'özür ve bahāne nihāyete bāliḡ oldı diyecek yerde ḡarb olunur.

(334) حَبُّ الْبَلَسِ أَنْسَانِي حَبُّ الْبَلَسَانِ

(Ḥabbu'l-belesi ensāni ḡabbe'l-belesāni)⁸³⁵

Beles fetḡateynle incir gibi bir meyve yāḡud incirdir. **Ensāni** insā' kelimesinden ki hemzeniñ kesriyle unutturmaḳ ma' nāsınadır, māzīdir. Ma' nā-yı meşel: Ḥabb-ı beles baña ḡābb-ı belesāni unutturdı dimekdir. Bu meşel fülān nesneye meşḡul olmaḡla fülān şey'i terk eyledim diyecek yerde ḡarb olunur.

(335) الْحِمَارُ يُرَاعِي الْحُمُرَ

(el-Ḥimāru yurā' i'l-ḡumure)⁸³⁶

Ya'nī: Ḥimār ḡimārlar ile otlar dimekdir. Bu meşel el-cinsu ile'l-cinsi yemīlu maḡrebinde ḡarb olunur.

(336) حَدَّثَ حَدِيثَيْنِ امْرَأَةً فَإِنْ لَمْ تَفْهَمْ فَأَرْبَعَةً

(Ḥaddiḡ ḡadīşeyni imre'eten fe-in lem tefhem fe-erba' aten)⁸³⁷

Ba' zılar fe-erba' rivāyet eyledi. **Ḥaddiḡ** taḡdīḡ kelimesinden emirdir. **İmre'e** ḡaddiḡ fi' liniñ mef' ulidir. Ma' nā-yı meşel: Sen ḡātūna kelāmı iki kerre söyle, eger fehmi itmezse taż' īf idüp dört kerre söyle dimekdir. Ebū 'Ubeydeden şu vechle rivāyet olundu ki burada erba' kelimesi rub' lafzından me'ḡūzdur ki bir nesneden vaz gelüp girişürmaḳ ma' nāsınadır. Pes ma' nā, sen ḡātūna bir kerre söyle eger fehmi itmezse bir daḡı söyle yine fehmi itmezse fāriḡ olup bir daḡı söyleme dimekdir. Ebū Sa'īd didi ki: *Fe in*

⁸³⁴ Kalan süt saḡıldı.

⁸³⁵ İncir taneleri bana pelesenk ağacını unutturdu.

⁸³⁶ Eşek eşeklerle otlar.

⁸³⁷ Kadına bir konuyu iki kere anlat, anlamazsa dört kere tekrar et!

*lem tefhem ba‘de'l-erba‘a fe'l-mirba‘a.*⁸³⁸ Mirba‘a ‘aşāya dinür. Bu meşel sū‘-i istimā‘ ve sū‘-i icābet hakkında çarb olunur.

(337) أَحَادِيثُ الصَّبْعِ اسْتَهَا
(Aḥādīṣu'd-ḍabu‘i istuhā)⁸³⁹

[75b]

‘Arablar şöyle zu‘m iderler ki ḍabu‘ kısmı toprağa yuvalanup kimseniñ fehm itmeyeceği elfāzla tegannī ider, ol elfāza aḥādīṣu istihā dirler. Kelāmında ḥalṭ iden kimse hakkında çarb olunur.

(338) الْحَفَايِظُ تُحَلِّلُ الْأَحْقَادَ
(el-Ḥafāyizu tuḥallilu'l-aḥkāde)⁸⁴⁰

Ḥafāyiz hafīzeniñ cem‘idir ki ḥamiyyet ve gāzab ma‘nāsınadır ki hetk-i ḥürmet ḥuṣūşunda kalb kabūl eylemeyüp idenlere gāzaba gelüp def‘ eylemekden ‘ibāretidir ki ‘aşabiyyet eşeridir. **Tuḥallil** taḥlīlden muzāri‘dir. Ma‘nā-yı meşel: Hafīze ‘uḳde-i aḥkādı taḥlīl ider, ya‘nī bir kimse akrabāsına zulm olundığın görse ‘uruḳ-ı ḥamiyyet ḥarekete gelüp elbette anlara ḥıḳdı daḥı var ise nā-çār merḥamet idüp ḥıḳd zā‘il olur dimekdir.

(339) الْحُمَّى أَضْرَعْتَنِي لِلنَّوْمِ
(el-Ḥummā aḍra‘atnī li'n-nevmi)⁸⁴¹

Aḍra‘āt idrā‘ kelimesinden ki zelīl ve ḥāḳīr eylemek ma‘nāsınadır, māzīdir. Ma‘nā-yı meşel: Ḥummā beni uykuya muḥtāc ve nā-çār eyledi dimekdir. Bu meşel lede'l-iḥtiyāc bir kimseye tezellül ve iltiyām vaktinde çarb olunur.

(340) حَلَّ بِوَادٍ صَبِيَّةٍ مَكُونٍ
(Ḥalle bi-vādin ḍabbuhu mekūnu)⁸⁴²

Ḥalle ḥulūl kelimesinden māzīdir. **Mekūn** şabūr vezninde ḍabbe-i keşīrū'l-bayz ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Bir vādīye ḥulūl itdi ki keleri keşīrū'l-bayzdır dimekdir.

⁸³⁸ Dört kereden sonra anlamazsa sopayı kullan.

⁸³⁹ Sırtlanın konuşması boştur.

⁸⁴⁰ Öfke, kinleri kaldırır.

⁸⁴¹ Ateş beni yatağa düşürdü.

⁸⁴² Yumurtası çok olan kertenkele bir vadiye geldi.

Bu meşel devlet mend olan kimseye nüzül idüp ni‘ metiyle mütena‘im olan kimse hakkında çarb olunur.

(341) حَلَّقَتْ بِهِ عَنَقَاءُ مُغْرِبٌ

(Hallakat bihi ‘anķā’u muğribun)⁸⁴³

Hallaķat taħlīķden māzīdir ki kuş havalanup yüksekden uçmaķ ma‘ nāsınadır. [75a] **Bih** kelimesinde bā’ harfi ta‘ diye içündür. Ma‘nā-yı meşel: Ol kimseyi ‘anķā-yı muğrib didikleri dūr dirāz pervāz iden kuş itāre eyledi dimekdir. Bu meşel nā-ümīd ve ye’s-i küllī olunan nesne hakkında çarb olunur.

(342) حَرَّكَ لَهَا حُورَاهَا تَحْرُجُ

(Harrik lehā huvārahā taħinnu)⁸⁴⁴

Bu meşeli ibtidā tekellüm eyleyen ‘Amr bini’l-‘Āşdır. Mu‘āviye hażret-i İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ile muhārebe murād idüp ehl-i Şāmdan istimdād itdikde ‘Amr didi ki: "Yā Mu‘āviye! Ehl-i Şām saña mu‘īn olmaları ziyāde maṭlūb ise hażret-i ‘Oşmāniñ kanlu gömlegini çıkar ve miyān-ı kavme tarh eyle". Çün Mu‘āviye bu vech üzre ‘amel itdi, miyān-ı kavme bir girye ve suziş düşüp her biri bükā iderek İmām ‘Alī hażretleriyle muhārebeye müheyyā olduklarında ‘Amr kelām-ı mezbūrı irād eyledi, ya‘nī nāķaya veledini tezkīr eyle ki hanīn ve feryād eylesün dimekdir. **Harrik** taħrīkden emirdir. **Huvār** veled-i nāķaya dinür. **Taħinn** hanīn kelimesinden muzāri‘-i mü’enneşdir. **Huvāruhā** zamīri nāķaya rāci‘dir. Bu meşel eski derdini hātırına getür ki bir nesneye rağbet eylesün diyecek yerde çarb olunur.

(343) حَرَّكَ لَحْيَيْكَ تَطْرَبُ مَعْدَتَكَ

(Harrik lahyeyke taṭrab mi‘detuke)⁸⁴⁵

Harrik taħrīkden emirdir. **Laħyān** kelimesinden iki çene murāddır. **Taṭrab** ṭarab kelimesinden muzāri‘dir. Ma‘nā-yı meşel: İki çenelerini taħrīk eyle ki mi‘deñ ṭaraba gelsün dimekdir. Bu meşel "تَطْعَمُ تَطْعَمُ"⁸⁴⁶ meşeline muvāfıķdır.

(344) حَمَلْتَهُ حِمْلَ الْبَازِلِ وَهُوَ حَقَّهُ

⁸⁴³ Anka kuşu onunla birlikte havalandı.

⁸⁴⁴ Deveye kendi yavrusunu göster ki özlesin.

⁸⁴⁵ İki çeneni oynat ki miden ferahlasın.

⁸⁴⁶ Yemeğin tadını tat da onu yemeye isteğin olsun.

(**Hammelethu himle'l-bāzili ve huve haqquhu**)⁸⁴⁷

Hammelet tahmilden māzī-i muḥātabdır. [76b] **Bāzil** zā-yı mu' cemeniñ kesriyle henüz azısını yarmış deveye dinür ki toquzuncı yaşına girdikde olur, pek qavī ve tüvānā vaḳti olacaqdır. Ma'nā-yı meşel: Sen aña haqq u lāyığı olan himl-i bāzili tahmīl eylediñ dimekdir. Bu meşel ihsānını ya sırrını veyahud maşlahatını ehline tefvīz iden kimse haqqında qarab olunur.

(345) حَدُّ إِكَامٍ وَأَنْصِرَادٍ وَعَسَمٍ

(**Haddu ikāmin ve inşirādin ve ğasem**)⁸⁴⁸

Hadd kenār ma' nāsınadır. **İkām** hemzeniñ kesriyle ekme lafzının cem' idir ki küçük tağ tepesine dinür. **İnşirād** infī'āl vezninde soğuqdan üşüme ma' nāsınadır. **Ğasem** fethateynle hevā yüzine 'arīz olan qarañluğa kezālik toz ve puş ve tumanlığa dinür. Ma'nā-yı meşel: Tağ tepesiniñ kenarı ve ziyāde soğuq ve muzlim gice dimekdir. Bu meşel envā'-ı şürürī cāmī' olup bir vechle ḥalāş mümkün olmayacak nesneye mübtelā olan kimse haqqında qarab olunur. Aşl-ı meşel zevce-i salīta ve sū'-i qarīne mübtelā olan kimseniñ kelāmıdır.

(346) الْحَرْبُ خُدْعَةٌ

(**el-Ḥarbu ḥud' atun**)⁸⁴⁹

Şa'leb ḥāniñ fethiyle irād idüp Resül-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleriniñ lügati ḥāniñ fethiyledir diyü rivāyet eyledi. Ma'nā-yı şerīfī: Muḥārib olan kimse ḥaşmına vaḳt-i muḥārebede bir kerre ḥile itse ve ḥaşm daḫı münḥadi' olsa elbette ḥaşmına ğālib olur dimekdir. Ve ba'zılar ḥāniñ zammıyladır didiler. Ya'nī [76a] cenk bir san'atdır ki anda ḥaşma ḥile olagelmişdir dimekdir. Ve Kisā'ī ḥuda'a hümeze vezninde olaraq rivāyet itdi ki mübālağa-ı ism-i fā'il olur, ya'nī ḥarb bir nesnedir ki erbābı için ḥileler peydā ider dimekdir. Bu meşel ḥile ile ḥuşüle gelen nesne haqqında qarab olunur.

(347) حَلَبُ الدَّهْرِ أَشْطَرُهُ

(**Halebe'd-dehre eşturehu**)⁸⁵⁰

⁸⁴⁷ Ona hak ettiği devenin yükünü yükledim.

⁸⁴⁸ Tepenin kenarı hem soğuk hem de çok karanlık.

⁸⁴⁹ Savaş hiledir.

⁸⁵⁰ Zamanın iki yarısını sağdı.

Nāḳanıñ bir def'a iki memesini ve bir def'a iki memesini ḫalb itmekden müste'ardır. Ve **eşṭur** ol memelerden 'ibāretidir, zīrā her iki meme iki memeye nisbet şaṭırdır ve eşṭur kelimesi dehrden bedel olmak üzere manşūbdur. Hā'-ı zamīrī dehre rāci'dir, *ḫalebe eşṭure'd-dehr*⁸⁵¹ sebkindedir. Ma' nā-yı meşel: Dehrin şaṭır-ı ḫayrını ve şaṭır-i şerrini imtiḫān idüp dehrde olan ḫālāta vāḳıf oldı dimekdir. Meşel-i mezbūr germ ü serd çekmiş ve nīk ü bed görmüş 'avārız-ı dehri tecrübe itmiş kimse ḫaḳḳında ḫarb olunur.

حَرْفَةُ الْأَدَبِ أُدْرِكْتُهُ (348)

(Ḥırfetu'l-edebi edrekethu)⁸⁵²

Ve ḳāle İbnu Bessām fī merşıyyeti İbni'l-Mu'tez:

Mā fihı levlā ve yā leyte fe-yanḳuşuhu

*Ve innemā edrekethu ḫırfetu'l-edebi*⁸⁵³

Cem' eylememiş meclis-i 'ālem ḳurılaldan 'ırfānla bir yerde Ḥudā emr-i ma'āşı. Ma'lūm ola ki *Ta'rıfāt*da edeb cem'-i envā'-ı ḫaṭādan mā bihil-iḫtirāz olan nesneyi bilmekden 'ibāretidir diyü mu'arrefdir. Ve devlet-i İslāmiyyeden bir müddet mürürunda 'ulūm-ı 'Arabıyye ve eş'āra edeb ıtlāk eylediler, bā'ış-i te'dīb oldığıçün. [77b] *Ve meleketun te'şimu men ḳāmet bihi 'emmā yeşīnuhu* 'ibāretiyle ta'rīf eylediler, ya'nī edeb bir kuvve-i rāşıḫa-i nefsiyyedir ki muttaşıf olan kimseyi mücib-i şeyn ü 'ayb olan nesnelere ḫıfz ider dimekdir. Ve edeb iki nev'dir: Biri edebu'n-nefs ve birisi edebu'd-dersdir didikleri ta'rīf-i mezkūruñ fıḳra-ı āḫiresine nāzır olmuş olur. Ve fıḳra-ı ulāsı ıştıhlāḫ-ı 'urefāda ḫıfz-ı ḫudūd-ı şer'iyye ve sülūk-i tarīḳat-ı mer'iyyedir ki aḫlāḳ-ı ḫasene-i bāṭınadan 'ibāretidir *ṭuruḳu'l-ḫaḳḳi kulluhā ādābu*⁸⁵⁴ ve 'inde'l-fuḳahā sünnete mebnī olan ḫarakāt dimekdir ki edebü ḫayrihi ve edebü 'aşrihi kelāmları aña nāzırdır. Ḥulāşa edebiñ taḫtında aḫlāḳ-ı marzıyye-i zāhireden mā 'adā bi'l-cümle şer'ıñ isticāb ve 'aḳlıñ istiḫsān eyleyecegi aḳvāl ü aṭvār mundericdir 'ıffet ve zārāfet ve nezāket ve izḫār-ı 'adl ve luṭf-ı mu'āmele ve inşāf ve sā'ir mekārım-ı aḫlāḳ ve meḫāsin-i evşāf gibi.

احْتَلَبَ فَرَوَهُ (349)

⁸⁵¹ Zamanın iki yarısını sağdı.

⁸⁵² Edebiyat mesleği ona mülazım oldu.

⁸⁵³ Onda eksi bir şey yoktur, zaten ona edebiyat mülazım oldu.

⁸⁵⁴ Bütün hak yollarında edep vardır.

(İhtelib ferveh)⁸⁵⁵

İhtelib fi' li emr-i hāzırđır, maşdarı ihtilāb kelimesidir ki sūd şağmağ ma' nāsınadır. **Ferve** temre vezninde bir nāqanıñ ismidir. Aşlı budur ki bir kimse gulāmına Ferve-nām nāqayı halb eyle diyü emr idüp gulām nāqanıñ südi yoğdur didikde ol kimse ihtelib ferveh ' ibāretini şu vechle söyledi ki kavim bu ' ibāretten şöyle fehm itdiler *ih̄telib f̄er̄vi minh*, [77a] ya' nī nāqayı şağ ve sūdünden kavmi qandır demek olur, gūyā f̄er̄vi diyüp āhirine hā-yı sekte getürdi ağıza varma didikleri gibi. Bu meşel muhsin-i şūretinde görinen müsī' hakkında đarb olunur.

(350) حُكْمُكَ مُسَمَّطٌ

(Hukmuke musemmaṭun)⁸⁵⁶

Musemmaṭ mu' azzam vezninde tām ve nāfız olup važ' -i engüşt-i i' tirāz eylemekle kimsede qudret olmayacak hükümde isti' māl olunur. Ma' nā-yı meşel: Seniñ hükümüñ nāfızdır, aşlā redd olunmaz demektir. Meşel-i mezbūr *huž hukmeke musemmaṭen*⁸⁵⁷ ' unvānyıla da rivāyet olundu, mücevvezen nāfizen ' ibāretiyle tefsīr olunmuşdur.

(351) حَنَّ قَدْحٌ لَيْسَ مِنْهَا

(Hanne qidḥun leyse minhā)⁸⁵⁸

Qidḥ kāfiñ kesriyle henüz yelek ve temrin geçirilmemiş oğa dinür. İbn Eşīr bu resme tertīb eylemişdir ki oğ kısmı ibtidā kesildikde qaṭ' dinür, ba' dehu yonulduğdan sonra berī' dinür, toğurulduğtan sonra qidḥ dinür. temrin ve yelek geçürüldükden sonra sehm dinür. qumār oğuna qidḥ didikleri bu cihettedir. Hanne aşlında deve veledine iştiyāk itdiginden āvāz itmege dirler idi, sonra muṭlağan āvāz itmekde isti' mālī şāyi' oldı. Ma' nā-yı meşel: Qidḥiñ şavtı qidāhın şavtından olmadı demektir. Meydānī didi ki: Sihām-ı meyseriñ cevheri muttaḥid olmayup bir sehmiñ cevheri sā'ir sehmiñ cevherlerine muḥālif olup icāle olunduğda andan zuhūr iden şavt sā'ir sihāmiñ şavtına muḥālif olmağla sehm-i [78b] mezbūruñ cevheri sā'ir qidāhıñ cevherinden olmadığı bilinür. Bu meşel bir kavme intisābı yoğiken iddi' ā'-yı intisāb idüp tefāḥur ya mālİK olmadığı nesne ile temedduḥ iden kimse hakkında đarb olunur.

⁸⁵⁵ Ferve adındaki deveyi sağ!

⁸⁵⁶ Senin hükümün geçerlidir.

⁸⁵⁷ Senin hükümünü geçerli olarak say.

⁸⁵⁸ Oktan çıkan ses, kadeh sesi değdir.

(352) الْحَقُّ أَبْلَجٌ وَالْبَاطِلُ لَجَلَجٌ

(el-Haḫḫu eblecu ve'l-bāḫilu leclecun)⁸⁵⁹

Eblec a' rec vezninde pek vāzih ve āşikār olan şey'e dinür. Ve minhu kavlu's-şā' ir: *Hattā bedet a'nāḫu şubḫin eblecā. Leclece* sözi ağızda ve içerüde terdīd eylemek ma' nāsınadır ve minhü hadīs-i ' Alī radiyallāhu ' anhu *el-kelimetü mine'l-ḫikmeti tekūnü fī şardi'l-münāfik fe-tüleclicü hattā taḫruca ilā şāḫibihā, ey teteḫarraku fī şadrihi hattā yesma' uhā el-mü'min fe-ya' ḫuzuhā ve ya' ihā*

(353) حَظِييْنِ بَنَاتٍ صَلْفِيْنَ كَنَاتٍ

(Ḥaziyyine benātin şalifine kennātin)⁸⁶⁰

Ḥaziyyin ḫazī kelimesiniñ cem' idir ki şāḫibi ' indinde kendi için ḫuzve, ya' nī ḫadr ve mekānet ve i' tibārı olan kimseye dinür. **Şalifin** şalf lafzınıñ cem' idir ki ḫazī kelimesinin muḫābilidir, fi'l-aşl şalf ḫubūbātın ḫayr ve nemāsı az olmak ma' nāsınadır ki bereketsiz olmak ta' bīr olunur. **Kennāt** nūnuñ teşdīdiyle kenne kelimesiniñ cem' idir ki oğluñ ḫātūnuna dinür, gelin ta' bīr olunur. Ḥaziyyin ve şalifin kelimeleri fi' l-i muzmer ile manşūblardır vecedü yāḫud aşbahū taḫdīrindedir. Benāt ve kennāt kelimeleri temyīz olarak manşūblardır, ' Arablarıñ *rāḫū kerīmīn eben ḫasenīn vücuhen* kavilleri gibi. Bu meşel ba' zı emriñ talebi [78a] ' asir ve ba' zısınıñ yesir olan ḫuşuşunda ḫarb olunur.

(354) أَحْشَفًا وَسُوءَ كَيْلَةٍ

(Aḫşefen ve sū'e kiletin)⁸⁶¹

Bu meşel *etecma' u ḫaşfen ve sū'e kiletin* taḫdīrindedir. **Ḥaşf** kötü ve kemter ḫurmāya dinür. Bu meşel iki sū'-i ḫulḫı cem' iden kimse ḫaḫḫında ḫarb olunur.

(355) حِسًّا وَلَا أُنَيْسَ

(Ḥissen velā enīse)⁸⁶²

⁸⁵⁹ Hak açıktır, bātıl ise karışıktır.

⁸⁶⁰ Taliḫli kızlar talihsiz gelin olabilirler.

⁸⁶¹ Hem kötü hurma topluyorsun hem de yanlış tartıyorsun. Türkçedeki karşılığı: Hem kel hem fodul.

⁸⁶² Gizli bir ses duyduğum halde kimseyi göremiyorum. Türkçedeki karşılığı: Bu ne perhiz ne lahana turşusu.

Esmā' u ḥissen takdīrindedir, **ḥis** şavt-i ḥafī ma' nāsınadır. Bu meşel "جَمْعَةٌ وَلَا أَرَى طَحْنًا"⁸⁶³ meşeli gibidir ki va' d eyleyüp incāz eylemeyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(356) الْحِرْصُ قَائِدُ الْحِرْمَانِ

(el-Ḥirşu ḳā'idu'l-ḥirmāni)⁸⁶⁴

Ḳā'id 'ā'id vezninde dābbeyi yedci ādeme dinür ki yedici ta' bīr olunur. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel "الْحَرِيصُ مَحْرُومٌ"⁸⁶⁵ meşeline muvāfıḳdır.

(357) الْحَسَنَةُ بَيْنَ السَّيِّئَاتِ

(el-Ḥasenetu beyne es-seyyi'eteyni)⁸⁶⁶

Aşlı budur ki 'Ömer bin 'Abdi'l-'Azīz, 'Abdi'l-Melik bin Mervāniñ meclisine varup muḳaddemā kıızı Fāṭmayı müşārun ileyhe tezvīc eylemiş idi. Merḳūmeniñ ma' işetinden su'āl eyledikde 'Ömer "*Ḥasnetün beyne es-seyyi'eteyne ve menzile beyne'l-menzileteyne*"⁸⁶⁷ didi. 'Abdu'l-Melik daḳı *ḥayru'l-umūr evsāṭuhā* kelāmını irād eyledi. Bu meşel emr-i mutavaşşıṭ ḥaḳḳında irād olunur.

(358) أَحْسِنُ وَأَنْتَ مُعَانٌ

(Aḥsin ve ente mu' ānun)⁸⁶⁸

Aḥsin iḥsān kelimesinden emirdir. **Mu' ān** i' āne kelimesinden ism-i mef' ūldür. Ya' nī muḥsin olan kimse dā'imā mu' ṭī-i ḥaḳḳī olan Ḥaḳḳ te' ālā ' indinde ve nās miyānında maḳzūl olmayup meded ü nuşretle i' ānet olunur dimekdir.

مَا عَلَى أَفْعَلٍ مِنْ هَذَا الْبَابِ

(Mā 'alā ef' ale min ḥāze'l-bābi)⁸⁶⁹

[79b]

⁸⁶³ Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok.

⁸⁶⁴ Hırs, mahrumiyetin lideridir.

⁸⁶⁵ Hırslı kimse mahrumdur.

⁸⁶⁶ İyilik, iki kötülüğün arasındadır.

⁸⁶⁷ İyilik, iki kötülüğün arasındadır ve en iyi rütbe iki derecenin arasındaki rütbedir.

⁸⁶⁸ Gücün varken iyilik yap!

⁸⁶⁹ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

(359) أَحْمَقُ مِنْ جُحَا

(Aḥmaḳu min Cuḥā)⁸⁷⁰

Cuḥā cīmiñ zammıyla hüdā vezninde Ebū'l-Ġuşn Düceyn bin Şābit laḳabıdır ki 'Arabıñ fi'l-meşel Nasreddīn Ḥocālarıdır, kütüb-i edebiyede katı vāfir dāstānı maşṭūrdur. Ez-cümle bir tarlada bir gün beri öte bir nesne cüst-cü iderken bir kimse sebebinden su'āl eyledikde "Geçen hafta bu tarlaya bir miḳdār aḳça defn eylemişdim, ḥālen bulamıyorum" didi. Ol kimse "Āyā bir nişān eylemediñ mi?" didikde "*Belī*, ol gün üzerinde bir siyāh seḥāb kıṭ'ası olmaḡla anı nişān itmişdim" diyü cevāb eyledi. Yine leṭāyifindedir ki bir gün giderken bir cem'iyete muşādif oldı ki miyānlarında mubāḥaşe-güne ḳīl u ḳāl cereyān ider. Sebebinden su'āl eyledikde "İşbu şahş-ı müşār Benū Rāsib cemā'atinden mi yoḡsa Benū Ṭufāveden mi iştibāhımız olmaḡla temyīzi zımnında ḳur'a-ı endāz-ı maḳāl olmaḡdayız" didiler. Cuḥā didi ki: "Anuñ vech-i esheli vardır, bu şahşı deryāya ilḳā eyleyelim, eger dibine çöküp gider ise Benū Rāsibdendir eger yüzüne çıkar ise Benū Ṭufāvedendir" diyü ta'lim-i ṭarīḳ eylediği bā' iş-i ḥande-i cemā'at olmuşdur. Rāsib sīnin kesriyle dibe çöken nesneye dinür, Ṭufāve şumāme vezninde yüze çıḳmaḡa dinür. Mervīdir ki Ebū'l-Müslim Kūfeye nüzül itdikde didi ki: "Cuḥayı her kim bilür ise bu meclise ihzār eylesün". Yaḳṭīn didi ki: "Benim ma'lūmumdur". Ḥāşılı Ebu'l-Müslim meclisine [79a] da'vet idüp Yaḳṭīn ibtidā meclise girüp Cuḥayı getürdiğini ifāde eyledikde Ebu'l-Müslim getürüñ diyü emr eyledi. Ebu'l-Müslim ile Yaḳṭīn şöḡbet idüp ḡayrı bir ferd yoḡiken Cuḥā iḳerüye girdi ve didi ki: "Yā Yaḳṭīn! Ebu'l-Müslim ḳaḡıñızdır. *Ve fī'n-Nevābiḡi cevābu'l-Aḥmaḳ ḥumḳun ve 'itābu'l-aḡraḳi ḥurḳun.*⁸⁷¹ Ve daḡı rivāyet olundı ki Cuḥā zūlmet-i leyde ṭaşra çıḳtı gördi ki bir kimseyi ḳatl idüp ḥāneniñ dehlizine bıraḳmışlar. Cuḥāya dehşet 'arīz olup maḳṭülün ayaḡından sürüyüp ḥāneniñ bir cānibinde bir ḳuyuya ilḳā eyledi. Babası bu ma'nādan ḥaberdār olup bir ḳoçuñ boḡazını şıḳup helāk itdikden soñra maḳṭüli ḳuyudan ihrāc ve bir maḡalde ihfā ve mezkūr ḳoçu maḳṭülün yerine ilḳā eyledi. Cuḥā 'alā'ş-şabāḥ çārsūya çıḳup gördi ki maḳṭülün aḡḥābı maḳṭüli tecessüs iderler. Cuḥā didi ki: "Bizim ḥānede bir maḳṭül kimse ḳuyu içindedir, naḡar idiñiz ki siziñ tecessüs itdigiñiz kimse midir". Çün ḳuyu kenārına geldiler, Cuḥāya didiler ki: "Ḳuyuya nüzül idüp maḳṭüli ihrāc eyle". Cuḥā nüzül idüp ḳoçuñ boynuzları eline girdikde feryād idüp "Eyyuhā'n-

⁸⁷⁰ Cuḥā'dan daha ahmak.

⁸⁷¹ Ahmaka cevap vermek ahmaklık, aptal olanı kınamak aptallıktır.

nās! Siziñ maqtülünüzün boynuzları var mıdır?" didi. Aşhâb-ı maqtül Cuḥānıñ keyfiyetin bilürler idi, birbirine lev m iderek dönüp gıtdiler. Ve bir gün mezbür Cuḥā aḥbābıyla [80b] bir mesireye gidüp anda beytütet eylediler. Cuḥā ol firḩanıñ ‘arrıfı ve umürleriniñ müdebbiri olmağla "Ey aḥbāb! Bu maḥal cāy-ı ihtiyātdır, birazdan uykuya vardığımızda şāyed bir ḥarāmzāde gelüp ceyblerimizden aḩçalarımızı sırḩat ider, benim ḥātırıma bir tedbır ḥuḩur eyledi, anuñla aḩçalarımız sārıḩden maḥfūz olur" didi. Aḥbāb daḩı tevcīh-i sem‘-i iḩbāl iderek istintāḩ eylediklerinde cevāb eyledi ki: "Cümlemiz müstaşḩabımız olan aḩçalarımızı bi‘t-ta‘ dād ş u dağarcığa vaż‘ ve işbu üzerimizde olan ağacıñ bālāsına ta‘ lıḩ idüp, ‘ale‘ş-şabāḩ tenzıl idelim". Pes bu re‘y üzere ‘amel idüp bī-dağdağā ḩ‘āba vardılar, meger bir veled-i zinā alarğadan bunlarıñ bu meşveretlerin istimā‘ ve ‘amellerine şarf-ı nazār ittılā‘ ider imiş, bunlar müstağrak-ı ḩ‘āb olduklarında hemān ağaca çıḩup hemyānı aḩz ve içini tağavvuḩ ile lebrīz eyleyüp nā-bedīd oldu. Vaḩtā ki ‘ale‘ş-şabāḩ cümlesi uykudan bīdār olup herkes ibtidā hemyān ḩarafına itāre-i enzār iderek Cuḥā cenāblarına du‘ā ve re‘yine taḩsīn vü şenā eylemeleriyle bilgiç başı ḩodoş daḩı ḩoḩlanup cümleye taḩmīl-i minneti ‘irfān iderek ağaca şu‘ūd ve hemyān indirüp keşf ve içine nazār itdiklerinde gördiler ki hemyān ḩalīza ile memlū, abrīzden nişān olmuş. Şimdi Cuḥā cenābları kārız-i dūr-ā-dūra ḩalmağla sebep-i tefekküründen su‘āl itdiklerinde "Ey aḥbāb! [80a] Hemyān içinden aḩçayı çalan hele bir sārıḩdır, ‘acabā o ādemiñ yerden maḩ‘adı bu hemyāna ne gūne irişdi ki içine teğavvuḩ eyledi" diyü endīşesini beyān eylemekle, bu ḩaḩiyye daḩı dasitān-ı ‘irfānından ma‘dūd olmuşdur.

(360) أَحْمَقُ مِنْ دُعَاةٍ

(Aḩmaḩu min Duḩate)⁸⁷²

Duḩa dālın zammıyla Temīm ḩabīlesinden bir ḩātündür. Aşlı budur ki mezbüreniñ zamān-ı vaż‘-ı ḩamli ḩulūl eyleyüp ol ḩilālde nev‘an ishāle de uğramağla vilādet burusunu ishāl taḩāzası zannıyla şahrāya sür‘at ve bir çuḩura ḩu‘ūd idüp iki yavrı birden ḩükmini icrā itmekle hemīn def‘-i ḩabī‘ī eyledim zannıyla ḩıyām ve çadıra gelüp ḩarrasına "Yā hentāhu hel yefḩaru el-ca‘ru fāḩuh, ya‘nī ḩā‘iḩ ağzını açar mı?" diyü istiknāḩ eyledikde ḩarrası ‘āḩile olmağla māddeye intıḩāl idüp bile ağzını açmaḩ degil

⁸⁷² Duḩa denen kadından daha ahmak.

pederini bile çağırır diyü kılqup ol çuqurdan çocuğı alup getürdi. Ba' dehu Duğa-i mezbüre belâhet ve hamâkatda meşel oldu.

(361) أَحْمَقُ مِنَ الْحَبَّارِ

(Aħmaqu mine'l-ħubārā)⁸⁷³

Ĥubārā hāniñ zammı ve āhirde elifiñ keşriyle toy kuşuna dinür. Tüledikte yigirmi çelengini birden yere bırağup ol hâlde uçamaz, kanadların çarpa çarpa helâk olur. Sâ'ir kuşlar ise bir tüy bırağdıqda yerine iki tüy bitmedikçe birin dağı bırağmaz. Anuñçün bölükde meşel olmuşdur. Bir kimseniñ bölüğünü ve oğuzluğunu beyān ma' rezinde çarb olunur.

(362) أَحْذَرُ مِنْ قِرْلَى

(Aħzeru min kırillā)⁸⁷⁴

Ĥirillā zimikkā vezninde bir kuşdur ki [81b] martı kuşu gibi balık şayd ider, be-ğāyet hazm ve hāzer şāhibi bir kuşdur. Hevā yüzünde göziniñ birisi dā'imā şu içinde ki bāliđe ve birisi hāzer ve ihtiyāından yukarıya nāzır olur ki cevāriħden biri kendisine kaçd eylemeye. Aña mebnī hazm ve ihtiyātda meşel olmuşdur.

(363) أَحْمَقُ مِنْ أَبِي عَبْشَانَ

(Aħmaqu min Ebī Ğabşāna)⁸⁷⁵

Ebū Ğabşān Ĥuzā'a kabilesinden bir kimsedir. Aşlı budur ki mezbür Ĥureyš'den muqaddem beyt-i şerifiñ ĥidmetine mütevellī olmağla miftāhı kendi zabtında idi. Bir gün cedd-i Ĥureyš olan Ĥuşay bin Kilāb ile Tā'if'de hem-bezm-i şarāb olup Ĥuşay tölular virerek merķümü sarhoş eylemekle āşüfteligi ĥilâlde miftāhı kendisinden bir tulum şarāba iştirā ve 'ađd-ı merķūma niçe kimseleri işhād ile rişte-i mu'āmeleyi tevşik eyledikten soñra miftāhı kendi oğlı 'Abdu'd-dāra teslim ve 'alā cenāhı'l-isti'cāl Mekke'ye irsāl eyleyüp ol vechle ĥidmet-i Ka'beniñ tevliyetine nā'il oldu. Ba' dehu Ebū Ğabşān hūşyār olup keyfiyyet-i mezbüreye vākıf olduqda çarb-ı meşel olan Kusa'y-nām kimseden ezyed nedāmete giriftār olmağla ĥaqqında meşel-i mezbür zebān-zed oldu.

⁸⁷³ Toy kuşlarından daha ahmak.

⁸⁷⁴ Kırillā denen kuştan daha dikkatli.

⁸⁷⁵ Ebū Ğabşān'dan daha ahmak.

(364) أَحْمَقُ مِنْ هَبْنَقَةَ

(Aḥmaqu min Hebennaka)⁸⁷⁶

Āsār-ı ḥumqından biri budur ki bir nāqası zāyi^c olup her kim bulur ise kendisiniñ olsun dir idi. Ve aḥbār-ı ‘acībesinden biri daḡı budur ki kemik ve ḥazef pārelerinden boyununa geḡürür idi. Sebebinden su’āl idenlere [81a] "Teşhīş-i vücūduma naşb-ı delālet ve vicdān-ı zātuma vaż^c-ı ‘alāmetdir, kendimi bu nişāne ile bilürüm ve zāyi^c eylesem bu ‘elāmetle bulurum" diyü cevāb eyler idi. Bir gice birāderi ol kılādeyi sirḡat idüp kendi gerdenine ta‘līḡ eyledi. Şabāḡ ol kılādeyi birāderi gerdeninde gördükde "İşte sen benim yā ben kimim?" diyü istişkāl eyledi. Ve bir gün bir ḥimārı zāyi^c olmaḡla şükr ü ḥamd iderek birāderine geldi. Birāderi sebab-i ḥamdini su’āl eyledikde "Ben üzerinde bulunmadığıma ḥamd iderim, zīrā bulunsam idi elbette berāberce zāyi^c olur idim" didi.

(365) أَحْلَمُ مِنْ أَحْنَفَ

(Aḥlemu min Aḥnefe)⁸⁷⁷

Aḥnef Ḳays Temīmīniñ oḡlıdır. İsmi Şaḡr ve künyesi Ebū Baḡrdır. Aḥbābından biri "Āyā senden ḡalīm kimseye teşādūf eylediñ mi?" diyü su’āl eyledikde "Ne‘am ve te‘allemtu minhu'l-ḡilme ve huve Ḳays bin ‘Āşim⁸⁷⁸ ḡavliyle cevāb virmişdir. Vech-i rüçḡānı budur ki: Bir gün Ḳays bin ‘Āşim dāḡil-i meclis-i aḡbāb iken benī a‘māmından kendi oḡullarından birini ḡatl eyleyüp maḡtūli ḡün-ālūd ve ḡātili dest-beste ḡuzūruna iḡzār eylediler. Şüret-i mācerāyı ‘arz eylediklerinde aşlā rüy-i keder iḡhār eylemeyüp bir ferzendine daḡı "Ey ciḡer-ḡuşe! ‘Amzādeñiz giriftār-ı bend-i izā olup sen böyle rāḡatḡāh-ı şafāda āzāde olmaḡ ḡilāf-i āyīn-i mürüvvet ve muḡāyir-i ḡānūn-ı fütüvvetdir. Tīz ḡıyām eyle, anı ḡayddan ḡalāş ve birāderiñiñ techīz ü tekfīnine muḡayyed ol" diyü imzā-yı ḡüccet-i ḡilm ü fütüvvet [82b] eylemişdir.

(366) أَحْمَقُ مِنْ رَبِيعَةَ الْبَكَاءِ

(Aḥmaqu min Rabī‘ate'l-bekkā‘i)⁸⁷⁹

Rabī‘a İbnu ‘Āmir bin Rabī‘at bin Şa‘şa‘ adır. Ḥamāḡatından birini şöyle naḡl iderler ki: Pederi vefāt itdikden şoñra vālidesi bir ere varup derūn-ı ḡaymede mūcāma‘at

⁸⁷⁶ Hebennaka denen kimseden daha ahmak.

⁸⁷⁷ Ahnef denen kimseden daha yumuşak huylu.

⁸⁷⁸ Evet, ondan da halim olmayı öğrendim. İşte o kişi Kays bin Āsim.

⁸⁷⁹ Ağlayan Rabia'dan daha ahmak.

hengāmında merķūm Rabī‘ a çadıra girüp gördi ki vālidesiniñ üzerinde bir kimse tūrur. Tevehhüm eyledi ki ol kimse vālidesini katl ider, çadırı hetk idüp bükā’ iderek taşra çıkup "*Vā ummāh*" diyü terfī‘-i şavt eyledikde ehālī-i kabīle agāh olup Rabī‘ aya geldiler ve niçün giriv ü feryād idersin diyü sebebinden su’āl eylediklerinde didi ki: "Çadıra girdikde fülān kimseye teşādūf eyledim ki vālidemiñ üzerine çıkup katline kaşad ider". Ehālī-i kabīle mācerāya vāķıf olup *ehvanu maķtūlin ummun tahte zevcin*⁸⁸⁰ diyüp meşel oldı. Ba‘ dehu Rabī‘ atu'l-bekkā tesmiye olunup merķūm hamāķāt cihetiyle meşel oldı.

(367) أَحْمَقُ مِنْ رِجْلَةٍ

(Aħmaķu min ricletin)⁸⁸¹

Ricle rāniñ kesriyle dicle vezninde semüz otuna dinür, baķlatü'l-ħamķā’ daķı dinür. Pāy-gāhda bitmekle hamāķatda meşel olmuşdur. Bu meşelde ‘ämme "*aħmaķu min ricle*" dirler, zamīr ile. Zemaķşerī Müstaķşāda didi ki: "Ricle fi'l-aşl mesīlu'l-mā’ ma‘ nāsına idi, maķalliñ ismini ħāle tesmiye itdiler. Ĥazret-i ‘Āyişe rađiyallāhu ‘anhā ricleyi pek sever idi ve aña seyyidü'l-buķūl dir idi".

(368) أَحْسَنُ مِنْ سُوقِ الْعُرُوسِ

(Aħsenu min sūķi'l-‘arūsi)⁸⁸²

Şa‘ ālebī *Dürre-i fāķhiredede* didi ki: [82a] Sūķu'l-‘arūs Baġdādda bir çārsūnuñ ismidir ki be-ġāyet nazīf ve mecma‘-i zurefā’ olmaġla bir nesneniñ ħüsn ü leťāfetini vaşf maķallinde çarb olunur. Ebū Bekr Ĥa‘ārizmī bir cāriye-i ħüsnāniñ vaşfında didi ki: "*Ke’ennehā sūķu'l-‘arūs ve ke’ennehā el-‘āfiyetu fi'l-bedeni*".⁸⁸³ Ba‘ zılar didi ki: Sūķu'l-‘arūs meķāsini cāmi‘ olan her şey’e ıtlāķ olunur. Meşelā emti‘a-ı nefīse ve eşyā’-i mustaħsene vaż’ olunan tüccārīñ sefīnesine sefīnetü'l-‘arūs ıtlāķ iderler. Maħrūsa-i Bursada Gelincik Çārsūsı kezālike şeb-i ‘ayş u şafāya leyletü'l-‘arūs didikleri daķı bu kabīldendir.

(369) أَحْرُ مِنْ دَمْعِ الْمِغْلَاتِ

⁸⁸⁰ En kolay ölüm annenin kendi kocasının altında olduġu zamandır.

⁸⁸¹ Ricle denen ottan daha ahmak.

⁸⁸² Gelin çarşısından daha güzel.

⁸⁸³ O, sanki gelin çarşısıdır ve bedendeki sağlıktır.

(Eḥarru min dem' i'l-miqlāti)⁸⁸⁴

Miqlāt çocuđı yaşamaz olan hātündür ki hemīşe ğamnāk ve hūzn üzre olmađla göziniñ yaşı hārr olur ve dem' -i hūzn hār ve dem' -i sürür bārid olmađla, bir kimseye ḥayır du' ā maḳāmında "Aḳarre'l-lāhu 'aynehu"⁸⁸⁵ dirler ki ḳarre kelimesinden me'ḥūzdur, sođuḳ ma' nāsına. Ve bed-du' ā maḳāmında *sahḥene Allāhu 'aynehu*⁸⁸⁶ dirler ki suḥneden me'ḥūzdur. Ya' nī Haḳ sübhānehu ve te' ālā anı mesrūr itsün ve anı maḥzūn itsün. Ve ba' zılar "Aḳarre ḳarārdan me'ḥūzdur" didiler. pes *aḳarre'l-llāhu 'aynehu* Haḳḳ te' ālā aña ol mertebe rızḳ iḥsān itsün ki ğayrılarıñ mālından naazarını ḳaṭ' eylesün dimekdir ḥāşılı ḳanā' at ile du' ādır.

أَحْمَى مِنْ مُجِيرِ الْجَرَادِ (370)

(Aḥmā min mucīri'l-cerādi)⁸⁸⁷

Mucīr icāre kelimesinden ism-i fā' ildir ki penāh getüreñi ḥimāyet eylemek ma' nāsınadır. İbn A' rābī rivāyet [83b] eyledi ki: Mudlic bin Suveyd eṭ-Ṭā' ī bir ğün ḥaymesinde tenhā oturmuş idi. Ṭaydan bir cemā' at ṭūbara ve hegbeleriyle ḥaymesiniñ eṭrāfına geldiler. Mudlic didi ki: "Ne iş için geldiñiz ve bu zarflar nedir?". Cevāb virdiler ki "Bu eṭrāfa çekirge nüzūl itdi anı şayda geldik". Mudlic daḥı atına binüp mızrađını eline aldı ve yemīn itdi ki "Çekirge cemā' atı benim civārıma nüzūl itdiklerin gördiñiz, eger içlerinden birine her kim ta' arruż eyler ise ḳatl eylerim". Çekirgeleri ḥimāye eyleyüp şemsiñ ḥarāreti zūhūr idince şemseye ta' arruż itdirmedi. Çünkü şemsin ḥarāreti zūhūr itdi, çekirgeler bi'l-cümle uçup gitdiler. Mudlic didi ki: "Çekirgeler benim civārımdan uçup gitdiler, siz bilürsünüz şimdiden soñra māni' olmam". Ba' dehu merḳūma *Mucīri'l-cerād* tesmiye olunup ḥimāyet ḥaḳḳında meşel-i sā' ir oldu.

أَحْرَصُ مِنْ كَلْبٍ عَلَى جِيْفَةٍ (371)

(Aḥraşu min kelbin 'alā cīfetin)⁸⁸⁸

Aḥraş hırşdan me'ḥūzdur, be-ğāyet ḥarīş dimekdir ve *aḥraşu min kelbin 'alā 'arḳin*,⁸⁸⁹ 'arḳ ğarḳ vezninde eti üzerinde olan kemige dinür.

⁸⁸⁴ Gözyaşlarından daha sıcak.

⁸⁸⁵ Allah seni mesut etsin!

⁸⁸⁶ Allah onu mutsuz etsin!

⁸⁸⁷ Çekirgeyi koruyandan daha korucu.

⁸⁸⁸ Leşi koruyan köpekten daha koruyucu.

(372) أَحْنُ مِنْ شَارِفٍ

(Aḥennu min šārifin)⁸⁹⁰

Aḥen ḥanīnden me'ḥūzdu. **Šārif** rāniñ kesriyle nāḩa-i müsinnedir ki veledine diger nāḩalardan ziyāde 'atf u re'feti ve Őevk ü arzūsı olup yaḩılır yavı kılır.

(373) أَحْمَقُ مِنْ أُمِّ الْهِنْبِيرِ

(A'ḩaḩu min Ummi'l-hinbiri)⁸⁹¹

Hinbir eşek Şopasına dinür. **Ummu'l-hinbir** zibric [83a] vezninde ḩancık eşege dinür.

(374) أَحْوَلُ مِنْ أَبِي بَرَاقِشَ

(Aḩvelu min Ebī BerāḩiŐa)⁸⁹²

Burada **aḩvel** kelimesi taḩavvül ve tenaḩḩulden me'ḥūzdu. **Ebū BerāḩiŐ** bāniñ fetḩiyle kirpiye Őebīh bir gūne tā'ir-i berrīye itlāḩ olunur ki yelekleriniñ yuḩarısı be-gāyet aḩ ve ortası kırmızı ve aŐaḩısı siyāh olur. Bir nesneden ḩorḩup beliñledikde tüyleri ḩabarup tāvūs gibi gūnegūn elvānla mütelevvin olur. Bu cihetle televvün-i ḩab'ı olan kimsede ḩarb-ı meŐel olmuŐdur. ḩāle'Ő-Őā' iru:

*Ke-ebī berāḩiŐa kulle lev-
nin levnuhu yeteḩayyelu*⁸⁹³

ve yurvā yeteḩavvelu.⁸⁹⁴

(375) أَحْذَرُ مِنْ ذَنْبٍ

(Aḩzeru min zi'bin)⁸⁹⁵

İhtirāzını Őöyle naḩl iderler ki göziniñ birisi muḩbiḩe-i nā'ime ve digeri meftūḩa-i ḩārise olarak nā'im olur, lākin ihtirāz eylediginden degildir, belki ḩilḩīdir.

(376) أَحْلَمُ مِنْ فَرْحِ عُقَابٍ

(Aḩlemu min farḩi 'uḩābin)⁸⁹⁶

⁸⁸⁹ Kemiḩi koruyan köpekten daha koruyucu

⁸⁹⁰ Yaşlı deveden daha Şefkatli.

⁸⁹¹ Ümmü'l-hinbir denen eşekten daha ahmak.

⁸⁹² Kirpiden daha deḩiŐken biri.

⁸⁹³ Kirpi gibi her an renk deḩiŐtirir.

⁸⁹⁴ "Yeteḩavvelu" Şeklinde de zikredilir.

⁸⁹⁵ Kurttan daha dikkatli.

⁸⁹⁶ Kartal yavrusundan daha yumuşak huylu.

Bir A[‘] rābīden Sinān bin Hāriṣe istimā[‘] eyledi ki kelām-ı mezbūri tefevvüh ider. Farḥ-ı mezbūruñ ḥilmi ne gūnedir diyü su[’]āl eyledikde, A[‘] rābī didi ki: Re[’]s-i cebelde yumurṭadan çıkar tā ki қanadları bitüp ṭayarāna қudret-yāb olmadıқça hareket eylemez, eger hareket eylerse re[’]s-i cebelden sākiṭ olup helāk olur.

(377) أَحْكُمُ مِنْ هَرِمِ بْنِ قُطْبَةَ

(Aḥkemu min Herimin bin Қuṭbete)⁸⁹⁷

Mezbūr Herim bin қuṭbete'l-Fezārīdir ki aṣḥābdandır. Bir mādde zımnında [‘] Āmir bin eṭ-Ṭufeyl ile [‘] Alқama bin [‘] Ulāṣe aña teḥākum itdiler.

(378) أَحْمَقُ مِنْ عَقَقِ

(Aḥmaқu min [‘] aқ[‘] aқin)⁸⁹⁸

[84b]

[‘] Aқ[‘] aқ fedfed vezninde bir nev[‘] aқ ve қара ile alaca қuṣ ismidir ki ṣavtı [‘] ayn ve қāf ḥarflerine ṣebīḥdir. Türkīde ṣaқṣağan ta[‘] bīr itdikleridir. Na[‘] āme gibi yumurṭasını ve yavrısını idārededen [‘] ācizdir.

(379) أَحْسَنُ مِنْ شَنْفِ الْأَنْصَرِ

(Aḥsenu min ṣenfī'l-enḍari)⁸⁹⁹

Ṣenf ṣīniñ fethi ve nūnuñ sūkūnuyla қulaқ üzerine ṭaқılan күpeye dinür ki aṣқı ta[‘] bīr olunur. Enḍar efles vezninde naḍrıñ cem[‘] idir ki altuna dinür қurtu[’]z-zeheb ile mu[‘] anvendir.

(380) أَحْسَنُ مِنَ الدُّمِيَّةِ وَمِنَ الزُّونِ

(Aḥsenu mine'd-dumyeti ve mine'z-zūni)⁹⁰⁰

Dumye gürfe vezninde mermerden terāṣīde ṣūrete ve puta dinür, ṣanem ma[‘] nāsına. Kezālike zūn zāyıñ zammıyla puta dinür, ṣanem ma[‘] nāsına. Ve müṣrikleriñ perestiṣ itdikleri nesneye dinür, güneṣ ve nār ve gāv ve sā[’]ir nesnelер gibi.

(381) أَحْيَرُ مِنْ ضَبِّ

⁸⁹⁷ Kutbe'nin oğlu olan Herim'den daha hükmedici.

⁸⁹⁸ Saksığandan daha ahmak.

⁸⁹⁹ Altın küpeden daha güzel.

⁹⁰⁰ Putlardan daha güzel.

(Aḥyeru min ḏabbin)⁹⁰¹

Ḍabb Ḍādīñ fetḥi ve bānīñ teşḏīdiyle kelere dinür. **Aḥyer** ḥayretten ef' al-i tafḏīldir. Zīrā keler kısmı deliginden çıkdıkdā bir daḥı gelüp deligini bulamaz. Kezālike " أَحَيْرُ مِنْ وَرَلٍ"⁹⁰² daḥı ḏurūbdandır. **Verel** fethateynle kelere şebīh bir cānverdir, 'alā ḳavlin kertenkele envā'ından iri ve ḳuyruḡı uzun başı küçük olandır. Türkīde buña bozumca ta' bīr olunur, cildi siyāh ve ḥuşūnetli ve şarı ḥuṭūṭla muḥaṭṭaṭ ve ablaḳ olur, laḥmı be-ḡāyet ḥārr ve ziyādesiyle müsemmen ve necisini ṭilā bedende olan temregi ve baraş ' illetlerini muzīl ve şaḥmını ṭalā idüp delk eylemek mu' azzim-i zekerdir.

[84a]

(382) أَحَلَى مِنْ مِيرَاثِ الْعَمَّةِ الرَّقُوبِ
(Aḥlā min mīrāşī'l-' ammeti'r-raḳūbi)⁹⁰³

Raḳūb şabūr vezninde evlādı olmayan ḥātūna dinür.

البَابُ السَّاعِي: فِيمَا أَوْلُهُ حَاءُ
el-Bābu's-sābi' u: Fīmā evveluhu ḥā 'un⁹⁰⁴

(383) الْحَيْلُ تَجْرِي عَلَى مَسَاوِيهَا
(el-Ḥaylu tecrī 'alā mesāvīhā)⁹⁰⁵

Ḥayl leyl vezninde at sürisine dinür, cemā'at-ı efrās ma'nāsına. Lafzından müfredi yoḳdur ki ism-i cem' olur, 'alā ḳavlin müfredi ḥā'il kelimesidir ḥod-bīnler gibi edā ve şīve ile yürümeleriyle ıṭlāḳ olundu. **Tecrī** cerā kelimesinden müstaḳbeldir. **Mesāvī** mīmiñ fetḥi ve vāvīñ kesriyle sū' lafzınıñ cem'idir, ḡayr-i ḳiyās üzre. Nite ki muḳābili olan meḥāsin ḥüsn lafzınıñ cem'idir. Ve 'inde'l-ba'z ikisiniñ daḥı müfredi mesmū' degildir yāḥud müfredi mesā'edir ki meserret muḳābilidir. Aşlı mesve'e idi ki mef' alet veznindedir, aña binā'en cem'inde vāv red olunup mesāvī dinür, lākin muḥaffefen muūta'meldir. Ba'dehu 'uyūb ve naḳāyis ma'nāsına müsta'meldir ki meḥāsin

⁹⁰¹ Kertenkeleden daha şaşkın.

⁹⁰² Verel denen hayvandan daha şaşkın.

⁹⁰³ Çocuḡu olmayan halanın mirasından daha tatlı.

⁹⁰⁴ Yedinci bölüm: Hā ile başlayan meseller.

⁹⁰⁵ At kısmı kusurlu da olsa asaleti onu koşmaya sevk eder. Türkçedeki karşılığı: Asıl azmaz, bal kokmaz. Yazıcı, **age**, s. 49-50.

muḳābilidir, meşel-i mezbūrda isti'c māl olundığı gibi. Ma' nā-yı meşel: At kısmı her ne kadar evşāb ve 'uyūb şāhibi olsalar da kerem-i zātları cery ü iḳdāmlarına hāmil ve sā'ik olur dimekdir. Bu meşel aşıl ve kerīm olan kimse her ne kadar za' f-ı hāli var ise de yine bir mūcib-i aşālet ü necābet ihtimāl-i mü'net ve ihtimā-yı 'ahd u zımmet ider diyecek yerde darb olunur.

(384) خَامِرِي أُمُّ عَامِرٍ

(Hāmiri umme 'āmirin)⁹⁰⁶

Hāmiri muḳāmereden emr-i hāzır-ı mü'enneşdir, [85b] muḳāmere gizlenmek ma'nāsınadır. Ummu 'Āmir dişi şırtlanın künyesidir. Şayyādlar cānver-i mezbūruñ deligine bu kelāmı diyerek duḫūl idüp ayaklarını bend iderler. Ol daḫı aşlā hareket eylemeyüp rām olur, şırtlan be-gāyet aḫmaḳ cānverdir. Kezālike *hāmiri ḥazācire etāki mā tuḫāzır* dirler, ya'nī ey şırtlan sen pinhān ol ki hāzer eylediğin nesne saña geldi dimekdir. *Terceme-i Kāmūs*da vālid-i mācidim buyururlar ki: Meşel-i şānīyi kütüb-i emşāle gerçi bu üslūb üzere buldılar, lākin evceh ü enseb olan yanın ḥazfıyla hāmir ḥazācire yāḫud işbāt-ı nūnla tuḫāzırın olmaḳdır. Zīrā ḥazācir bünye-i cem' üzre müfred oldığı māddesinde mebnīdir.

(385) خُذْ مِنْ جِذْعِ مَا أَعْطَاكَ

(Ḥuz min ciz' in mā a' tāke)⁹⁰⁷

Ḥuz emr-i hāzırdır. Ciz' cimin kesriyle Ğassān kabīlesinden İbn-i ' Amrdır ki bir ma' ruf kimsedir. Aşlı budur ki Ğassān kabīlesi Yemende Selīḥ kabīlesiniñ emirine beher sene ādem başına iki altun baş ḥāracı verir idi. Ve resm-i mezkūruñ taḫşīl-dārı emir-i mezbūr tarafından Sebṭa bin el-Münzir-nām bir kimse idi. Bir gün mezbūr Sebṭa ver geldiği resm-i mezkūrı almaḳ için merḳūm Ciz' in kabīlesine gelüp taleb eyledükde ciz' hemān hānesine girüp kılıcını aḫz ve der-sā'at taşra çıkup bir kerre niçe çaldı ise iki pāre eyledi. [85a] Ve lāşesine ḫiṭāben kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ba' zılar didi ki: Ciz' ba' z-ı mülūk varup kılıcını bir miḳdār meblaḡ-ı bedeli irhān eyledi, soñra fekk-i rehn eylememekle melik-i mezbūr "İşbu kılıcını ferc-i māderiñe idḫāl eyle, baña bu ne lāzımdır, benim aḳçamı vir" diyü şetm eyledükde Ciz' hemān sell-i seyf idüp mezbūrı katl ve kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya'nī sen Ciz' den i' tā ide geldiği nesneyi aḫz eyle

⁹⁰⁶ Sırtlana tuzak kur, sana olduğu yerde teslim olsun.

⁹⁰⁷ Dalın sana verebildiğini al!

dimekdir, yāhud sen Ciz' den virecegi nesneyi aḥz eyle dimekdir. Meşel-i mezbūr baḥlīlīn cūd u i'ṭā eyledigi nesneyi hemān ğanīmet bilüp almağa tarġīb maḥallinde ḍarb olunur.

(386) خَرْقَاءُ وَجَدَتْ صُوفًا

(Ḥarḳā' u vecedet şūfen)⁹⁰⁸

Ḥarḳā' şahrā' vezninde aḥraḳ lafzınıñ mü'ennesidir, hemec ve çolpa ve bī-magz ve nādān 'avrata dinür. **Vecedet** māzī-i mü'ennesidir. **Şūf** yūñe dinür. Ma'nā-yı meşel: Oğuz qarı yūñ buldı dimekdir. Elinden yūñe dā'ir 'amel gelmeyen 'avrat elbette yūñi bulduḡda bī-behre olmaġla ifsād u tebāh eylediginden nāşī. Meşel-i mezbūr bir māla işābet idüp idāresini bilmemekle telef ü tebāh iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ve 'Arablar "*Aḥztu bi-şūfi raḳbetihi*" dirler ve "*bi-Şāfi raḳbetihi*" daḡı dirler. Ya'nī ben anuñ boyununuñ derisinden ḳavrayup tuḡdum yāhud ḳafası çuḳurunda olan şarkıḳ saçından [86b] yapışdım yāhud mecmū' ḳafasından tuḡdum yāhud ḳahr u 'unfla tuḡdum diyecek yerde. Burada şāf daḡı şūf ma'nāsına müsta'meldir. Nite ki tuḡ u ṭāf ve ḳūf u ḳāf daḡı bu ma'nāyadır, şā'ifden daḡı muḥaffef olmaḳ muḥtemeldir, mübālaġat isti'māl olunur. Bu kelāmı bir kimseniñ ardından yetişmek mümkin degil iken olunurken nā-gāh yetişildikde isti'māl iderler. Gerek boyunundan tuḡsun ve gerek sā'iririnden tuḡsun. Ve yine isti'mālāt-ı 'Arabdandır ki "*A'ṭāhu bi-şūfi raḳbetihi*" dirler cümleten virdi dimek maḥallinde yāhud müft ve meccānen virdi māḳāmında.

(387) الْحَلَّةُ تَدْعُو إِلَى السَّلَّةِ

(el-Ḥalletu tad'ü ile's-selleti)⁹⁰⁹

Ḥalle ḡāniñ fethiyle ḥāce ve faḳr u fāḳa ma'nālarıdır. **Selle** sīniñ fethiyle uğrılık sırḳat ma'nāsıdır. Ma'nā-yı meşel: Zārüret ve faḳr ve ihtiyāc uğrılık irtikābına mü'eddī olur dimekdir. Ḳāle's-şā'iru:

*Elā-ḳātele Allāhu ez-zarūrete innehā
Tu'ellimu ḡayre'l-ḡalḳi şerre el-ḡalāyikī*⁹¹⁰

(388) خَوْقٌ مِنَ السَّامِ بِجِدِّ أَوْقَصَ

(Ḥavḳun mine's-sāmi bicīdin evḳaşa)⁹¹¹

⁹⁰⁸ Ahmak kadın yünü buldu.

⁹⁰⁹ Fakirlik insana hırsızlık yaptırır. Türkçedeki karşılığı: Aç elini kora sokar./ Aç köpek fırın deler. Yazıcı, *age*, s. 205.

⁹¹⁰ Allah fakirliği kahretsin, çünkü o, hayırlı insanları halkın en kötülerine çevirir.

Ḥavḵ tavḵ vezninde muṭlaḵā ḥalkā ma' nāsınadır. **Sām** kām vezninde altun ma' denleriniñ tamarlarına dinür ki burada altun murâddır. **Cîd** cîmiñ kesriyle boyuna dinür, ' unḵ ma' nāsına. **Avḵaş** aḥmer vezninde kışa boyunlu kişiye dinür. [86a] **Ma' nā-yı meşel**: Altundan şavḡ olunan tavḵ kışa boyuna taḵılmış dimekdir. Bu meşel ḥasîb ü nesîb olup ecdādı kirām-ı nāsdan iken kendi denî ve ḥaḵîr olan kimse ḥaḵḵında ḍarb olunur.

(389) اخْتَلَطَ اللَّيْلُ بِالتُّرَابِ

(İḥtelaṭa'lleylu bit-turābi)⁹¹²

Ve *iḥtelaṭa elḥābilu bi'n-nābil* ve *iḥtelaṭa er-ra'yu bi'l-hemeli* ve *iḥtelaṭa el-ḥāşiru bi'z-zubbādı* cümlesi ḍurūbdandır. **Ya' nî** gice toza topraḡa ve şayda aḡ naşb iden kimse oḵ atanlara ve çobanlu süri müseyyeblere ve ḵoyu süde fāsîd kereyaḡı ḵarışdı dimekdir. Bu dört meşel bir mādde çaparazlanup şūrîde ve mübhem ve müştebeh olduḡda ḍarb olunur.

(390) خَلَاؤُكَ أَفْنَى لِحَيَاتِكَ

(Ḥalā'uke aḵnā li-ḥayā'ike)⁹¹³

Burada **aḵnā** kelimesi elzem ma' nāsınadır. **Hāsıl-ı ma' nā**: Sen kendi menziliñde münzevî olduḡında nāsıñ şütür-gürbe evzā'ı ve sâ'ir güne mu' amelâtı sebebiyle ' arız olan ḡazabdan nāşî mücib-i şerm ü ḥayā olacaḵ renc ve ' arızadan sālîm olursun dimekdir. Bu meşel iḥtilâṭ-ı nāsıñ mezmūmiyyetini beyān ma' rezinde îrād olunur.

(391) خَبَطَهُ خَبَطَ عَشْوَاءَ

(Ḥābaṭahu ḥabṭa 'aşvā'a)⁹¹⁴

*Ey rekibehu 'alā ḡayri başîretin.*⁹¹⁵ ' **Aşvā'** ḥamrā' vezninde şol nāḵaya dinür ki önünde olan nesnelere görmemekle görmeden elleriyle oraya buraya başup çalaracaḵ yürür ola. **Ḥabṭ** kezālike bu ma' nāyadır.

(392) خُذْهُ وَلَوْ بِفُرْطِي مَارِيَةَ

(Ḥuzhu ve lev bi ḵurṭay Māriyete)⁹¹⁶

⁹¹¹ Altın kolye kısa boyna takılmış.

⁹¹² Gece topraḡa karıştı.

⁹¹³ Yalnızlıḡın senin hayran için iyidir.

⁹¹⁴ Rastgele hareket etmiş.

⁹¹⁵ Görmeden ona binmiş.

Māriye bintu zālīm ve bintu [87b] Arķamdır ki menşe'-i meşel mezbūrdur. Bu güne naql iderler ki Māriye-i merķūme mülūk-i Kinde evlādından olmağla ķulağına taķındığı kúpelerde gögercin yumurtası ķadar iki şehdāne incü var idi ki meşeli mer'ī degil idi, nefsine īsār ile ol kúpeleri Ka'be-i mu'azzamaya irsāl eylemekle hāzin-i hizāne-i Ka'be dağı alup beyt-i şerīf içre ta'lik eyledi. Ba' dehu bir nesneye tarğīb ve 'alā eyyi hāl iħrāz ve istihşālī huşuşunda iğrā ve teşvīķ zımnında kelām-ı mezbūr meşel oldu, bi-ķurtay Māriye terkībinde bā' harfī muķābele ma'nāsına olmağla. Ma'nā-yı meşel: Sen anı aħz u taşşil eyle, eger muķābilinde Māriyenin kúpelerini dağı virmek iķtizā iderse de dimekdir.

(393) خَلَّةُ أَعْرَابٍ وَدَيْنٌ فَادِحٌ

(Hulletu a'rābin ve deynun fādihun)⁹¹⁷

Hulle hāniñ zammıyla muħabbet ve muħib ma'nāsınadır. **Fādih** dālīñ kesriyle ādemi başup şıķlet virici umūr-ı 'azīme vü şedīdeye ve *minhu nezel bihim fevādihu'd-dehri ey huṭūbuhum*, bir kimse biħasebi'l-iķtizā menfūrı olan nesneyi irtikāb itdikde aña niçün bu mevfūr-ı taḅ'īñ olan nesneyi irtikāb itdiñ diyü i'tirāz olunduğda ol kimse kelām-ı mezbūrı irād ider. Ya'nī benim irtikāb itdigim a'rāb muħabbeti ve deyni muşķil ķābilindendir, zīrā A'rāb ekşer-i evķātde meşakķate giriftār olmağla dostluķ itdigi kimseye teklīf-i mālā yuṭāķdan hālī degildir, ve deyn çok olduğda bi'l-külliyeye edāsı mümkün [87a] olmadığından teħammülden ğayrı çāre yokdur.

(394) الْخَنْقُ يُخْرِجُ الْوَرِقَ

(el-Ĥaniķu yuħricu'l-varīķa)⁹¹⁸

Ĥaniķ ketif vezninde ziyāde ibrām u ilhāh iden kimseye dinür ki boğaz şıķup ta'cīz iden kimseye teşbīh tarīķıyladır. **Variķ** ĥaniķ vezninde sikkelü aķcalara dinür, derāhim-i maḍrūbe ma'nāsına. Bu meşel ibrām iden kimse medyūndan ĥaķķını alur diyecek yerde ḍarb olunur. "الإبرامُ يُحصَلُ المرَامُ"⁹¹⁹ meşeli dađı bu mefhūmdadır.

(395) خَيْرٌ بَيْنَ جِدْعٍ وَخِصَا

⁹¹⁶ Mariye'nin iki kúpesi kadar bile olsa onu al! Türkçedeki karşılığı: Elinden ne gelirse yap ve onu elde et. Yazıcı, **age**, s. 240.

⁹¹⁷ Hem bir Arap'ın sevgisi hem de ağır bir borçtur.

⁹¹⁸ Israr seni hakkına ulaştırır.

⁹¹⁹ Israr hedefe ulaştırır.

(Ḥuyyire beyne cid' in ve ḥiṣā)⁹²⁰

Ḥuyyire taḥyīr kelimesinden māzī-i mechūldür. **Cid'** cīmiñ kesriyle bir kimseniñ burununu kesmek ma' nāsınadır. **Ḥiṣā** ḥāniñ kesriyle ḥayalarını çıkararak ma' nāsınadır ki insānda ḥadım eylemek ve ḥayvānda enemek ta'bīr olur. Ma' nā-yı meşel: Burnı kesilmekle taşağı çıkarılmak beyninde taḥyīr olundu demekdir. Bu meşel iki mekrūh ḥaşlet beyninde mu' azzeb olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(396) خَالِصِ الْمُؤْمِنِ وَخَالِقِ الْفَاجِرِ

(Ḥālīṣi'l-mu'mine ve ḥālīki'l-fācire)⁹²¹

Ḥālīṣ emr-i ḥāzırdir, maşdarı muḥālaşadır ki bir kimse ile kedersiz şafvet üzre geçinmek ma' nāsınadır. **Ḥālīk** muḥālaşadan emirdir, mücāmele ma' nāsınadır ki bir ādem ile şıdk u şamīmle dostluk eylemeyüp şūreten güzelce mu' āmele eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Mü'mine ḥulūş üzre muḥabbet ve münāfaḳa müdārā ve müsāhelet eyle demekdir. Bu meşel "آخِ الْأَعْمَاءِ وَدَاهِنِ الْأَعْدَاءِ"⁹²² meşeline qarībdir.

(397) خَالِفٌ تُذَكِّرُ

(Ḥālīf tuzker)⁹²³

Meydānī *Mecmada* [88b] şu vechle beyān eyledi ki: Mufaḍḍal didi ki: İbtidā bu meşeli tekellüm iden Ḥuṭay'adır. Kūfeye geldikde bir kimseye teşādūf idüp didi ki: "Baña bu şehirde be-ğāyet seḫā ve kerem şāḥibi ḳanğı kimse ise delālet eyle". Ol kimse didi ki: "Bu şehirde 'Uteybetu bin en-Nehhās el-'icli'den ḡayrı eşḫiyādan kimse yokdur". Pes Ḥuṭay'a 'Uteybeniñ serāyı ṭarafına teveccūh itdikde 'Uteybe'ye teşādūf idüp didi ki: "'Uteybe sen misin?" 'Uteybe "Lā" didi. "'Attāb sen misin?" 'Uteybe yine "Lā" didi. Ḥuṭay'a "Seniñ ismiñ bu isme qarībdir" didikde "Ben 'Uteybeyim, sen kimsin?" didi. Ḥuṭay'a "Enā Cervel" didi. 'Uteybe "Cervel kimdir?" didi. Ḥuṭay'a "Ebū Müleyke" didi. 'Uteybe "Vallāhi mā izdedte illā 'amen"⁹²⁴ didi. Āḥiru'l-emr "Ben Ḥuṭay'ayım" didikde 'Uteybe "Merḥabān bike yā Ḥuṭay'a" diyüp dil-nüvāzlık itdi. Ḥuṭay'a didi ki: "Yā 'Uteybe, baña ḥaber vir, eş'ar-ı nās ve ser-āmed-i şu'arā kimdir?" 'Uteybe didi ki:

⁹²⁰ Ona burnu kesmek ile hayaları çıkarmak arasında tercih yaptırıldı. Türkçedeki karşılığı: Kırk katır mı kırk satır mı?

⁹²¹ Mümin olana dostluk kur, günahkar olana ise iyi davran!

⁹²² İyilerle kardeş ol, düşmanlarla iyi geçin!

⁹²³ Muhalefet edersen tanınırsın.

⁹²⁴ Vallahi, daha muamma olmuşsun.

"Hālā senden ğayrı efşah u eblağ u emlah kimse yokdur" Hıtağ'a didi ki: *hālif tuzker* belki Şu Şi'riñ kâ'ili benden hezâr derece eş'ar ve efşahdır.

Ve men yec'al'il-ma'rûfa min dūni 'irdihi
Yazirruhu ve men lā yaттаki eş-Őetme yuŐtemu

Ve men yeku zā fağlin fe-yebħal bi-fazlihi
*'alā kavmihi yūsteğnā 'anhu ve yuzmemu*⁹²⁵

[88a]

'Uteybe didi ki: "*Őadağte yā Hıtağ'a, ħācetuñ nedir?*" didi. "Üzeriñde olan ħazdan eŐvābı isterim" didi. 'Uteybe dağı mađlūbı olan eŐvābı çıkarup Hıtağ'a'ya virüp dağı ħācetiñ var ise 'arz eyle" didi. Hıtağ'a "'İyālim içün zāğire ve temr ve kisve isterim" didi. 'Uteybe dağı fermān idüp müheyyā itdiler. Hıtağ'a Őimden Őoñra 'iālim cānibine teveccüh iderim "*el-'avdu aħmedu*"⁹²⁶ didi. pes 'Uteybeniñ ħuzūrundan ħurūc idüp

Su 'ilte velem tabħel ve lem tu'tı tā'ilen
*Fe-seyyāne lā zemmü 'aleyke ve lā ħamdü*⁹²⁷

beytini tekellüm iderek ehli cānibine 'azīmet eyledi.

حَفَّتْ نَعَامَتُهُمْ (398)

(Haffet na'āmetuhum)⁹²⁸

Bunda **na'āme** cemā'at ma'nāsından me'ħūzdur. **Ya'nī** kavim göçüp yurdları ħafif, ya'nī tenhā ve ħālī kaldı dimekdir. Ve ba'zilar *tefferakat kelimetuhum* kavliyle tefsir eylemekle ol kavmiñ 'izz ü Őevketleri ve revnağ u ħayŐiyyetleri zā'il oldı dimekdir. Ve 'Arablar *Őalet na'āmetuhu* dirler bir ādem öykelenüp ħiffet eyledikten Őoñra sākin ve āremide olduğda. Zīrā deve kuŐı uçmağ hevāsıyla bir miğdār yerden ayağı kesilüp lākin kuvvet-i țayarānı olmamağla yine fi'l-ħāl mütenezzil olur.

حَرْقَاءُ ذَاتُ نَيْفَةٍ (399)

(Harqā'u zātu nīqatin)⁹²⁹

⁹²⁵ Yerinde olmayan iyilik yapan, kendisine zarar verir ve kim kötülükten sakınmazsa kötülenir. İyilik sahibi cimrilik yaparsa kendi kavmi ondan vazgeçip dışlar.

⁹²⁶ Dönüş daha iyidir.

⁹²⁷ Senden bir Şey istenilince ne cimri ne de cömert olarak davrandın, bu yüzden ne övülürsün ne de sövülürsün.

⁹²⁸ Devekuşları az oldu.

⁹²⁹ Beceriksiz kadın, biliyor gibi davranır.

Ḥarkā' ṣahrā' vezninde aḥrak lafzınıñ mü'ennesidir, hemc ve çolpa bī-magz ve nādān 'avrata dinür. **Nīka** nūnuñ kesriyle tenevvük ma' nāsına, isimdir, [89b] nefīs yiyüp nefīs giyer olmağa dinür. Bu meşel bir şey'e cāhil iken ma' rifet iddi'ā iden nādān ḥaqqında darb olunur.

(400) خُذْ مِنْهَا مَا قَطَعَ الْبَطْحَاءِ

(Ḥuz minhā mā qaṭa' a'l-baḥḥā'u)⁹³⁰

Minhā kelimesinde olan zamīr ibile rāci' dir. **Baḥḥā'** el-baḥḥ lafzınıñ mü'ennesidir, şol vāsi' şu aqındısına dinür ki anda ḥurde çay ve çakıl taşları ola. Ma' nā-yı meşel: ḥuz minhā mā kāne ḥaviyyen, ya' nī sen develerden ḥavī olan deveyi aḥz eyle dimekdir. Zīrā taşlık olan maḥalli zebūn olan develer qaṭ' idüp mürür idemez. Bu meşel şervet ü sāmān şāhibi olan kimseden isti'ānet eyle diyecek yerde darb olunur.

(401) خَشَّ ذُؤَالَةَ بِالْحِبَالَةِ

(Ḥaṣṣi zu'ālete bi'l-ḥibāleti)⁹³¹

Ḥaṣṣi taḥṣiyeden emirdir. **Zu'āle** şümāme vezninde sibā' dan ḳurda dinür. **Ḥibāle** duzağa dinür. Bu meşel sen zu'āleyi ḥibāle ile taḥṣiye eyle ben seniñ ne çenberden ḥallāc oldığı bilürüm dimekdir. Tehdīdine mübālāt olunmayan kimse ḥaqqında darb olunur. Ya' nī sen benden ḡayrılar taḥṣiye eyle ben seni pek ra' nā bilürüm diyecek yerde īrād olunur.

(402) خَيْرَ حَالِيكَ تَنْطَحِينَ

(Ḥayre ḥālibeyki taṭaḥīne)⁹³²

Kāf-1 ḥiṭāb kesr ile dir. **Ḥālibetān** teṣniyedir. **Taṭaḥīn** naḥḥ kelimesindeki boynuzlu ḥayvān boynuzuyla urmaḳ ma' nāsınadır, müstaḳbel-i muḥātabdır. Aşlı budur ki bir ḳoyunuñ yāḥud baḳaranıñ iki ḥālibi olup birisi rıfḳ u sūhūletle ve birisi 'unf u şiddetle şaḡar idi. [89a] Baḳara-i mezbūre kendiye rıfḳ ile mu'āmele iden ḥālibini boynuzuyla urup āḥerini terk ider idi. Ba' zılar "هَيْلُ هَيْلُ خَيْرَ حَالِيكَ تَنْطَحِينَ" ⁹³³ 'unvānıyla rivāyet eyledi. Heyl heyle lafzından muraḥḥamdır ki keçiniñ ismidir. Ma' nā-yı meşel: İki ḥālibiñiñ

⁹³⁰ Çölü gezebilen develeri seç!

⁹³¹ Kurdu tuzağa düşür!

⁹³² Sütünü en iyi şekilde sağan adamı boynuzunla vuruyorsun.

⁹³³ Ey keçi! Sütünü en iyi şekilde sağan adamı boynuzunla vuruyorsun.

hayırlusunu, ya'nī saña rıfķ u sühütle mu'āmele eyleyeni boynuzuñla urursun dimekdir. Bu meşel ihsān iden kimse isā'etle mükāfāt iden kimse haķķında arb olunur.

(403) خَيْرُ الْغِنَى الْفُنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُسُوعُ

(Hāyru'l-ġinā el-ķunū' ve şerru'l-faķri el-ħudū')⁹³⁴

Ba'zılar didi ki: Burada **ķunū'** rücū' vezninde su'āl ve tezellül ma'nāsınadır, lākin maķāma muħālifdir. Ba'zılar bāb-ı rābi'den rızā bi'l-ķısme ma'nāsına olan **ķanā'** at olmak üzere şebt eylediler ki şahih olan budur. 'Arablarıñ du'āsındandır *ki nes'elu'l-laha el-ķanā'ata ve neŖūzu bi'llāhi mine'l-ķunū'*⁹³⁵ dirler ki su'āl ve tezellül ma'nası buraya münāsibdir.

(404) خَضِلَّةٌ تَعِيْبَهَا رِصُوفٌ

(Hāḍilletun ta'İbuhā raşūfu)⁹³⁶

Hāḍille ḥazikķe vezninde bedeni ter-ü-tāze ve nāzik ḥātūna dinür. **Raşūf** şabūr vezninde şol 'avrata dinür ki ferici pek küçük olmağla işālı mümkün olmaya. Ma'nā-yı meşel: Raşūf ma'yübe ḥazille-i nā' imeyi 'ayblar dimekdir. Bu meşel kendi ma'yüb iken nāsı 'ayblar olan kimse haķķında arb olunur.

(405) خَطِيْطَةٌ فِيْهَا كِلَابٌ شُغْرٌ

(Hāḫītatun fihā kilābun şuġru)⁹³⁷

Hāḫīta sefīne vezninde şol arza dinür ki yağmur toķunmuş iki arz beyninde olup [90b] kendisine yağmur toķunmamış ola. **Şuġur** ol kelbdir ki bir ayaġını bevl eylemek için kaldırmış ola. Bu meşel be-ġāyet faķr u ihtiyācla bed-ħāl olup yine ye's üzere fazl u rif'at dā'iyesinde olan kavim haķķında arb olunur. Ol arza teşbih olunmuşdur ki kelb-i şuġuruñ bevlinden ġayrı tarḫīb idecek bārān u miyāhdan ḥālī ola.

(406) خَيْرَبَانُ أَرْضٍ صَقَرَهَا مُلْتٌ

(Hīrbānu arḫin şaķruhā mulittu)⁹³⁸

Hīrbān ḥāniñ kesriyle toķ kuşunuñ erkeklerine dinür. **Mulittu** ism-i fā'ildir. *Elette aş-şaķru* dirler, şaķr re'sini ķanadı altına idħāl eyledikde ya'nī ol arziñ toķ kuşları kendi

⁹³⁴ Zenginliġin en hayırlısı hakkına razı olmak, fakirliġin en kötüsü dilenecek duruma düşmek. Türkçedeki karşılığı: Kanaat tükenmez bir hazinedir. Yazıcı, *age*, s. 187.

⁹³⁵ Allah'tan kanaat dileriz ve halka boyun eğmekten kaçınırız.

⁹³⁶ Çirkin kadın güzel hatunu ayıplar.

⁹³⁷ Kuru yerde işeyen köpekler var.

⁹³⁸ Toy kuşları kafalarını kanatlarının altına koymuş.

hâllerinde yiyüp içmeleriyle meşgûldür ol arzıñ şakr didikleri cevârihden olan kuşları başını hırkaya çekdikleriçün dimekdir. Bu meşel ol kavim haqqında darb olunur ki bir maħalde ta' ayyuş idüp şāhibi anlarıñ ta' ayyuşundan gāfil ola.

(407) الْخَازِبَاذِ أَخْصَبُ

(el-Hāzibāz aħşabu)⁹³⁹

Hāzibāz bir nev' sineklere dinür ki bağçe ve çemenzārda olur, bahār eyyāmı zu'ür ve hāşb-ı sālē delālet ider. Kesr üzre mebnīdir.

ما على أفعال من هذا الباب

Mā 'alā ef'ale min hāze'l-bābi⁹⁴⁰

(408) أَخْبْتُ صَفْقَةً مِنْ شَيْخٍ مَهْوٍ

(Aħbeşu şafketin min şeyhi Mehvin)⁹⁴¹

Şafka lüzüm-ı 'ādī 'alākasıyla 'ağd olunan bī'aya itlāk olunur. Aşlı budur ki 'Abdu'l-kays kabīlesinden bir cemā'atiñ laqabları fesve idi ki zarta-zen dimekdir. Be-ğāyet laqab-ı merķūmdan 'ār ider olmalarıyla [90a] içlerinden Zeyd bin Selāme bir gün Yemen kumāşlarından bürd-i Hīre-nām kumāşdan eline iki tākā alup şūķ-ı 'Uķāz didikleri panāyırda kıyām ve 'alā mel'i'n-nās "Bu kumāşları alup bizden bu laqabı ref'iden kimdir" diyü nidā eyledikde Mehv kabīlesinden 'Abdullāh bin Beydere bin Mehv ol kumāşları aħz u telebbüs eyledikden şoñra vaşf-ı mezkūr ile kendi muttaşif olmak için ol cem' -i keşir miyānında zarta çekerek cevelān eyledi.

(409) أَخْلَى مِنْ جَوْفِ الْعَيْرِ

(Aħlā min cevfi'l-'ayri)⁹⁴²

'Ayr ğayr vezninde Hīmār bin Müveyli'-nām kāfiriñ laqabıdır ki kendisine maħşūş bir ma' mūr vādī olup irsāl-i İlähiyle āteş işābet eylemekle muħterik ve berbād oldu. Bu meşel hayır ve menfa' atden hālī olan maħal haqqında darb olunur.

(410) أَخْدَعُ مِنْ ضَبِّ

⁹³⁹ Hāzibāz sineği yılın bereketli olduğuna işaret eder.

⁹⁴⁰ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁹⁴¹ Mehv kabilesi reisinin anlaşmasından daha pis.

⁹⁴² Cevfü'l-himār'dan daha harap. Türkçedeki karşılığı: Yaramaz demirden, yahşılı kılıç olmaz. Yazıcı, **age**, s. 150.

(Aḥde' u min ḍabbin)⁹⁴³

Dabb ḍādın fethiyle kelere dinür. Ziyāde hīle ve ḥud'a şāhibidir, ḥaṭṭā yuvasını iki kapulu ider. Ve keleriñ 'aḳreb ile pek ülfeti olmağla dā'imā yuvasınıñ ağızına ḳarīb yerde 'aḳreb yuvā ider tā ki şayyād elini içerüye eyledikde ledğ ider.

(411) أُخْفَى مِنَ الْمَاءِ تَحْتَ الرُّفَّةِ

(Aḥfā mine'l-māi taḥte'r-ruffeti)⁹⁴⁴

Ruffe rāniñ zammı ve fāniñ feth ve teşdidiyle şaman ufağına dinür. Bu meşel bir nesneniñ be-ğāyet ḥafī oldığını beyān ma' rezinde ḍarb olunur. Türkīde bir gizlüce hīle ve desīse peydā yāḥud bir kimseyi zīr-i kilīm-i ḥafādan taḥrīk ve iğrā mevḳi'lerinde şaman altına [91b] su yürütmek meşeli bu mefhūmdandır.

(412) أَخْسَرُ مِنْ حَمَّالَةِ الْحَطَبِ

(Aḥseru min ḥammāleti'l-ḥaṭabi)⁹⁴⁵

Aḥser ḥusrāndan me'ḥūzdur yāḥud ḍalāl ve helāk ma' nāsına müsta' mel olan ḥasāratdan me'ḥūzdur. **Ḥammāletu'l-ḥaṭab** Ummu Cemīl bintu Ḥarbdır ki Ebū Lehebiñ imre'esidir.

"كَيْتَ يَدَا أَبِي لَهَبٍ"⁹⁴⁶ süresinde mezkūrdur. Ḳāle's-şā' iru:

*Cem'ate şettā ve ḳad ferraḳtahā cumelen
Le ente aḥseru min ḥammāleti'l-ḥaṭabi*⁹⁴⁷

Mel'üne 'idāt ve şevk, ya'nī 'azīm tikenlü çalılar götürüp peygamber-i zīşān 'aleyhi şalavātul-Meliki'r-Raḥmān ḥazretleriniñ ṭarīḳ-i sa'ādetlerine ṭarḥ iderdi ki mübārek vücūdunu āzurde eylesün için. Mervīdir ki bir gün Mu'āviye 'Aḳīl bin Ebī Ṭālibi gūyā ta'bīr için "*Mā ḥālu 'ammike Ebī Leheb?*"⁹⁴⁸ diyü istikşāf itdikde "*Fi'n-nārī müfrişen 'ammetek ḥammāletel-ḥaṭab*" kelāmıyla iskāt itmişdir. Müfriş ḡamz ve si'āyet idici dimekdir. Süre-i mezkūrede ḥammāletu'l-ḥaṭab ḳavl-i şerīfi sā'īye ve nemmāmelikden kināyedir. İsti'āre vechiyle nemīmeye ḥaṭab ıtlāḳ olunmuşdur. Zīrā ḥaṭb kelimesi ḍarb vezninde bir kimseyi nemīme ve si'āyet eylemek ma' nāsına isti'māl olunur, gūyā ki ṭḳād-ı nār için si'āyet eylediği meşelen vāliye oṭun devşirüp getürmüşdür.

⁹⁴³ Kertenkeleden daha hilekar.

⁹⁴⁴ Saman altındaki sudan daha gizli.

⁹⁴⁵ Odun taşıyıcısından daha fazla kaybeder.

⁹⁴⁶ "Ebu Lehebin elleri kurusun", (Mesed, 111/1)

⁹⁴⁷ Sen, önce dağılmış halde bulunan şeyleri bir araya getirdin daha sonra onları küme küme ayırdın, gerçekten sen odun taşıyıcısından daha fazla kayıptasın.

⁹⁴⁸ Amcan Ebū Leheb'in hali nedir?

(413) أَخْنَثُ مِنْ دَلَالٍ

(Aḥneṣu min delālin)⁹⁴⁹

Delāl Medīnede olan muḥanneşlerden birisidir ki İbn Ḥazmi'l-Enşārīniñ hayalarını çıkardığı [91a] muḥanneşlerdendir. Aşlı budur ki Süleymān bin 'Abdi'lmelik zamānında merķūm İbn Ḥazm emīr-i Medīne olup tarafından 'āmil idi. Bir gün şu vechle emr idüp taḥrīr itdi ki *iḥṣi lī muḥanneṣī'l-medīne*, ya' nī sen baña Medīnede olan muḥanneşleri iḥṣā eyle! Qazā ile qalem-i kātibden mürekkeḳ şıçrayup zirve-i ḥadda vāqī' olmağla ḥā-yı mu'ceme olarak iḥṣi kelimesi iḥṣi 'unvānına mübeddel oldı. Vaqtā ki mektüb İbn Ḥazma vuşūl bulup kātibe kırā'at itdirdi ki *iḥṣi'l-muḥanneṣīn*. İbn Ḥazm didi ki: "Ḥā'-i mūhmele ile iḥṣi olmaşun". Kātib didi ki: "Ḥā' üzerinde olan noқта temre gibi tıruyor". Emīr-i mezbūr cümle muḥanneşleri iḥzār eyleyüp birer birer taşaqlarını çıkarup ḥadım eylediler ki ba'zılar bunlardır Tıvays, Delāl, Nesīmü's-sahr, Nevmetü'z-ḫuhā, Zıllüş-şecer, Berdü'l-fu'ād. Bunlarıñ her birisi 'inde'l-ḥiṣā' birer kelām tekellüm eylediler. Tıvays "*Mā ḥāzā illā ḥitānun ü'ide 'aleynā*" didi. Delāl "*Bel ḥāzā huve'l-ḥitānu'l-ekber*" didi. Nesīmu's-sahr "*bi'l-Ḥiṣā'i Sirtu muḥanneṣen ḥaḳḳen*" didi. Nevmetü'z-ḫuhā "Bel şirtu nisā'en ḥaḳḳen"⁹⁵⁰ didi. Berdü'l-fu'ād "İsterahñā min ḥamli mizābi'l-bevli" didi. Zıllu'ş-şeceri "Mā yuṣna' u bi-silāḥın lā yūsta' melü"⁹⁵¹ didi.

(414) أَخْلَفُ مِنْ نَارِ أَبِي الْخُبَابِ

(Aḫlefu min nāri Ebī'l-Ḥubāḫibi)⁹⁵²

Ve *yürvā min nāri ebī Ḥubāḫib ve min vaḳūdi ebī Ḥubāḫibi*. **Ebū Ḥubāḫib** Muḥārib ḳabīlesinden bir baḫīl kimse idi, miḥmān ḥavfından ḥaymesinde āteşi ḥurde ve ince oṭunlar ile yaḳar idi tā ki pek parlamagla iyāb ü zehāb eyleyenler görüp gelmeyeler [92b] 'Alā ḳavlin Ḥubāḫib ḥabḫabeden me'ḥūzduḳ ki za' f ma' nāsınadır, āteşi za' īf oldığına mebnīdir, yāḫud çaḳmaḳdan çıkan şerāreye maḥmūldür, yāḫud ḫubāḫib bir nev' sinek adıdır ki gice vaḳti uçar ve ḳanadları şem' gibi leme' ān ider. Türkīde āteş böcegi ve yıldız böcegi ta'bīr itdikleridir. Ba'zılara göre nārü'l-ḫubāḫib bundan me'ḥūzduḳ.

(415) أَخْفُ مِنْ فَرَاثَةٍ

⁹⁴⁹ Delāl'den daha kadınsı.

⁹⁵⁰ Gerçekten kadın oldum.

⁹⁵¹ Kullanılmayan bir silahla ne yapılabilir ki?

⁹⁵² Ebu'l-Ḥubāḫib'in ateşinden daha geride.

(Aḥeffu min ferāšetin)⁹⁵³

Ferāşe kelebek didikleri perendedir, Fārisīde pervāne dinür, aḥz olunduḡda parmaqların arasında daḡıḡ gibi olur. Ḳāle'ş-şā' iru:

Sefāhetu sinnevrin ve ḡilmu ferāšetin
*Ve inneke min kelbi'l-mehārişi echelu*⁹⁵⁴

أَحْفَى مِمَّا يُحْفَى اللَّيْلُ (416)

(Aḥfā mimmā yuḡfi'l-leylu)⁹⁵⁵

Burada **aḥfā** ḡafā kelimesinden me'ḡūzdur, iḡfā kelimesinden degildir, zīrā gice her şeyi setr ider, binā'en 'aleyh meşel-i āḡerde "الليلُ أَحْفَى للويل"⁹⁵⁶ ve "الليلُ أَحْفَى والنهارُ أَفْضَحُ"⁹⁵⁷ dirler.

أَحْرَقُ مِنْ حَمَامَةٍ (417)

(Aḡraḡu min ḡamāmetin)⁹⁵⁸

Aḡraḡ sebük-maḡaz ve nādān kimseye dinür, yāḡud elinden bir şan'at ve 'ameli güzelce becermek gelmez olan hemc ve çolpa ādeme dinür, ḡamāme kısmı yuvasını müstaḡkem eylemeyüp her ḡondıḡı ağac dallarına īvā ider ve rūzgārīn mehebbinde īvā idüp rūzgār esdikçe yuvasını berbād ve ḡarāb eyler ve yumurḡası azya'-ı eşyā ve sālīm olanından münkesir olanı ekşerdir.

أَخْبْتُ مِنْ ذَنْبِ الْعَصَا (418)

(Aḡbeşu min zi'bi'l-ḡadā)⁹⁵⁹

Ḡadā ḡād-ı mu'ceme ile bir şecer-i ma'rūf adıdır. Bādiye eşcārından olup Fārisīde ḡaḡ ve Türkīde daḡdaḡan ve seksek ağacı ta'bīr iderler. [92a] Be-ḡāyet metīn olur, āteşi niçe gün söyünmeyüp ḡurur, beyne'l-'Arab *nāru'l-ḡadā* müte'ārifdir. Ve ol ağaçlıḡda türeyüp īvā iden ḡurd kısmı be-ḡāyet ḡabīş ve muḡtāl olmaḡla beyne'l-'Arab meşel-i sā'irdir. Ve 'Arablar ba'zı ḡayvānı ba'z-ı emkine ve merā'īya muzāf iderler. Ve fī Escā'i İbnetü Ḥussī *aḡbeşu'z-zi'āb zi'bu'l-ḡadā ve aḡbeşu'l-efā'ī ef'ā'l-cedb ve esra'u'z-żibā el-ḡulleb ve eşeddu'r-ricāli el-a'cefū'l-ażḡamu ve ecmelu'n-nisā' el-fāḡmetu'l-esīle ve aḡbaḡu'n-*

⁹⁵³ Kelebekten daha hafif.

⁹⁵⁴ Sende kednini ahmaklıḡı ve kelebeḡin yumuşaḡı vardır, ger.ekten sen kötü huylu köpeklerden daha cahilsin.

⁹⁵⁵ Gecenin gizlediḡinden daha gizli.

⁹⁵⁶ Gece musibetleri daha iyi gizler.

⁹⁵⁷ Gece daha gizli, gündüz ise daha açık.

⁹⁵⁸ Güvercinden daha ahmak.

⁹⁵⁹ O, fesleḡen ağaçlıḡı kurdundan daha pis. Türkçedeki karşılıḡı: Keçinin sevmediḡi ot karşısında biter. Yazıcı, **age**, s. 237.

nisā' *el-cehmetu'l-kafra* ve *ākelu'd-devāb er-raġūs* ve *aṭyabu'l-laḥmi* 'uvvezuḥu ve *aġlaẓu'l-mevāḥini el-ḥaṣā* 'alā eṣ-ṣāfā ve *ṣerru'l-māli mālā yuzekkā velā yuzekkā* ve *ḥayru'l-māli mehretun me'mūre ev sikketun me'būre*⁹⁶⁰ Escā'-ı mezkküreniñ ba'zı lügatları tefsire muhtāc olmaġla taḥrīrine ibtidār olundu. **Hulleb** sükket vezninde bādiyede bir maḥaldır ki be-ġāyet āhūları serī'ü'-seyr olur. **el-A' cefu'l-aẓḥam** eti az olup kemikleri iri 'azīmü'l-cüşse dimekdir. **el-Faḥma'l-esīle** yüziniñ etleri ḥadd u kemālinde olup emles ü müstevī olarak leyyine-i tavīle ola, tātār çehresi gibi degirmi ve yanaġları yumrı olmaya dimekdir. **el-Cehmetü'l-kafre** yumrı ve topac ve derin ve ḳalīletü'l-laḥmi olan bed ve çirkin yüzdür dimekdir. **Raġūs** şabūr vezninde emzikli olan ḥayvāna dinür, murzi'a ma'nāsına. 'Uvvez sükket vezninde kemige yapışık olan ete iṭlāk olunur. el-Ḥaṣā 'alā eṣ-ṣāfā [93b] **ḥaṣā** ufacıġ taşlara dinür ki çakıl ta'bīr olunur. **Şafa** şafāt lafzından cem' dir aṣlā nesne işbāt eylemez olan iri ve yalçın düz taşa dinür. Mālā yüzekkā velā yüzekkā evvelki zāyla ikinci zāl ile ya'nī ne nemā bulur ve ne boġazlanır dimekdir, yüzekki izkā' kelimesinden, yüzekkī teẓkiyeden me'ḥūzlardır. Ḥayru'l-māl mehretun me'mūre. Mehre fetḥateynle at ḳulununa dinür, gürre-i esb ma'nāsına. Me'mūre fi'l-aşl tekeşşür-i nesl ma'nāsına olan īmār lafzından me'ḥūz olup me'būre lafzına müşākele ve izdivāc için me'mūre 'unvānında īrād olundu. Sikke sīniñ kesri ve kāfiñ teşdīdiyle şıra ve ardı dikilmiş naḥlistāna dinür. Me'būre işlāḥ olunmuş dimekdir.

(419) أَخْبَطُ مِنْ حَاطِبٍ لَيْلٍ

(Aḥbaṭu min ḥāṭibi leylin)⁹⁶¹

Aḥbaṭu ḥabṭ kelimesinden ef'al-i tafḍīldir ki gice vaḳti yollu yolsuz kör gidişi gibi körlemeden nire gelürse başarak yürüyüp gitmek ma'nāsına müsta'meldir. **Ḥāṭib-i leyl** gice oṭun cem' iden kimsedir. **Ya'nī** gice ḳarañusunda oṭun devşiren kimse muhtāc olduġı ve olmadıġı nesneleriñ cümlesini cem' ider ve ne şey cem' eyledigini ve nire gitigini bilmez.

(420) أَخْصَبُ مِنْ صَيْحَةِ لَيْلَةِ الظُّلْمَةِ

(Aḥşabu min şabīḥati leyleti'z-ẓulmeti)⁹⁶²

⁹⁶⁰ Escā'-ı İbnetu'l-Hussi "En kötü kurt Gaza kurdudur, en kötü yılan çöl yılanıdır, en hızlı geyik Haleb'in geyiğidir, zayıf erkek en şiddetlidir, en güzel kadın dolu ve yumuşak kadındır, en kötü kadın ise abus ve sert kadındır, hayvanlardan en çok yiyen bağırان hayvandır, en güzel et kemiğe yapışan ettir, en sert yollar içinde çakıl taşlar bulunan yoldur, en kötü hayvan eşektir, çünkü ne kesilir ne de zekat olarak kabul edilir, en iyi kısırak her zaman hamile olan kısıraktır" Diye geçiyor.

⁹⁶¹ Gece vaktinde odun toplayan kimseden daha beceriksiz.

Aşlı budur ki Bağdâdda Mehdî halîfeniñ zamânında bir gice nâ-gehân bir şedîd rûzgâr vezân olup nâs hayâtlarından me'yûs oldılar. Mehdî halîfe secdeye varup dergâh-ı Hüdâya du'â ve niyâza başladı ki meşgûl du'ânîñ ba'zı budur: *Allahuma ihfaznâ ve ihfaz finâ [93a] nebiyyeke 'elyhi's-selâm ve lâ tuşmit binâ a'dâ'anâ mine'l-umem ve in kunte yâ rab aḥzete en-nâse bi-zenbî fe-hezhi nâşiyeti bi-yedike fe'tḥamnâ yâ arḥama er-râḥimîn.*⁹⁶³ Vaqtâ ki şabâḥ olduğda rûzgâr mündefi' olup Mehdî halîfe yüz kerre yüzbin dirhem şadağa eyledi ve yüz 'aded kûl âzâd ve yüz nefer kimseyi hacc-ı şerîfe irsâl ve sâ'ir rû'esâ ve ekâbir ve ricâlî daḡı bunuñ gibi niçe şadağalar eyleyüp ba' dehu miyân-ı nâsda ḡaşb u reḡâ zıkr olunduğda aḡşabu min şabîḡati leyleti'z-zulmeti dirler idi.

البَابُ الثَّامِنُ: فِيمَا أَوْلَهُ دَالٌّ

el-Bābu's-şāminu: Fimā evveluhu dālun⁹⁶⁴

(421) دَرْدَبَ لَمَّا عَضَّهُ الثَّقَافُ

(Derdebe lemmā 'aḡḡehu's-şikāfu)⁹⁶⁵

Derdebe māzîdir, maşdarı derdebe kelimesidir ki rām u muṭi' olmak, ḡuzû' ve inḡiyād ma'nāsınadır. **Aḡḡe** māzîdir, maşdarı 'aḡḡ kelimesidir ki 'aynîñ fethi ve ḡād-ı mu' cemeniñ teşdîdiyle ışıрмаğ ma'nāsınadır. **Şikāf** kitāb vezninde mengene ve cendere ve kısaca dinür. Ma'nā-yı mesel: Mengene kendiyi şıkdıḡıçün rûy-ı imtişâl gösterüp muṭi' ü münḡād oldı dimekdir. Bu mesel ibtidâ bir ḡuşuşda ser-keşî ve temerrüd eyleyüp ba' dehu tazıyık olunduğda itâ' at u inḡiyād iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(422) دَعُوا دَعْوَةَ كَوْكَبِيَّةً

(Da' avā da' veten kevkebiyyeten)⁹⁶⁶

⁹⁶² Karanlık gecenin sabahından daha verimli.

⁹⁶³ Allahım, bizi korusun ve peygamberini (s.a.v) bizden ayırma eyle ve farklı ırktan olan düşmanlarımızı bize güldürme! Allahım, eğer insanları benim günahımdan dolayı cezalandırıysan işte bu perçem senin elindedir. Ey en merhametli olan Allahım! Bize merhamet et!

⁹⁶⁴ Sekizinci bölüm: Dâl ile başlayan meseller.

⁹⁶⁵ Baskıyı görünce boyun eğdi. Türkçedeki karşılığı: Sıkıyı görünce tazıya döndü. / Sıkıyı görünce kuzuya döndü. / Yelkenleri suya indirdi. Yazıcı, **age**, s. 60.

⁹⁶⁶ Kevkebiyyelilerin duası gibi dua ettiler. Türkçedeki karşılığı: Alma mazlûmun ahını çıkar aheste aheste. Yazıcı, **age**, s. 75.

Kevkebiyye yā'-i müşeddede ile bir kırye ismidir ki voyvodası ehl-i kıryeye be-gāyet cevr ü sitem eyleyüp anlar da aña bed-du'ā eylemeleriyle 'ale'l-fevr te'sīr idüp helāk olmuşdur.

(423) دُقُكُ بِالْمِنْحَازِ حَبُّ الْقَلْقَلِ

(Daḳḳuke bi'l-minḥāzi ḥabbu'l-ḳilḳili)⁹⁶⁷

Daḳḳuke mübtedā, **ḥabbu'l-ḳilḳili** ḥaberdır. **Minḥāz** mişbāḥ vezninde havan ya'nī kıaranfil ve biber gibi nesnelere dögecek havana dinür, ālet maḳāmına ḳā'imdir. Aşma'ī ḳilḳil [94b] kelimesi ḳāfladır didi ve Ebu'l-Heyssem 'aksine ḳā'il oldu. Zīrā ḥabbu'l-ḳilḳil daḳḳ olunan maḳūleden degil didi. Ve fülful fālar ile ma'lūmdur ki bibere dinür. Ve ḳilḳil ḳāflar ile aḳ biber gibi daḫı büyücek ve tu'mı acımtıraḳ ve güzel ḳoḳulıca, levni beyāz şekil olur, ḥabbu'l-ḳilḳil demekle ma'rūfdur. Ba'zılar yaban narı toḫmudur didiler. Meşel-i mezbūr baḫīl ve cimrī kimseyi ḫabī'atına ḳomayup kendiden ibrām ve'l-ḫāşıla yāḫud cebr ü izlāle nesne aḫz ve istiḫşāl olunduḳda ḫarb olunur.

(424) دَأْمَاءُ لَا يُقَطُّعُ بِالْأَرْمَاتِ

(Da'mā'u lā yuḳḫa'u bi'l-ermāsi)⁹⁶⁸

Da'mā deñize dinür. **Lā yuḳḫa'** mechül şıḡasıyladır. **Ermās** rimş lafzından cem'idir ki fethateynledir, şal ḫa'bīr olunan şey'e dinür. Aḡaçları biribirine çatup ırmaḳlarda ve deñizlerde üzerine rükūbla 'ubūr ve şayd-ı tıyūr iderler. Ḥālen İstanbulda deñizde vāḳi' bināları anuñ üzerinde yaparlar. Bu meşel bir emr-i 'azīm fi'le getürmek a'vān u enşār şāḫibi olmaḡa muḫtācdır diyecek yerde ḫarb olunur.

(425) دَمْعَةٌ مِنْ عَوْرَاءَ غَنِيمَةً بَارِدَةً

(Dem'atun min 'avrā'a ḡanīmetun bāridetun)⁹⁶⁹

Dem'a temre vezninde dem' lafzından vāḫiddir, göz yaşından bir ḫamlaya dinür. 'Avrā' ḫamrā' vezninde a'varıñ mü'ennesidir ki nā-binā dımeḳdir, muḳadder 'ayn lafzınıñ şıfatıdır. Bārideden murād 'azīme yāḫud bī-ḫa'ab ḫāşıl olan ḡanīmetdir. Zīrā bādiye-i ḫārrede bārid kem-yāb olmaḡla dest-res olduḳda be-gāyet şafā-baḫş olmaḳ ḫasebiyle A'rāb her ḫoş ve laḫīf [94a] ve 'azīz nesneye bārid ıtlāḳ iderler. Ve minhü 'ayşun

⁹⁶⁷ Kulkul tanesi ancak havanda dövülürse elverişli hale gelir. Türkçedeki karşılığı: Domuzdan bir kıl çekmek faydadan hāli deḡil. Yazıcı, *age*, s. 164.

⁹⁶⁸ Ahşapla deniz geçilmez.

⁹⁶⁹ Bir şaşından bir damla gözyaşı gayet büyük bir ganimettir.

*bāridun ey henıyyun.*⁹⁷⁰ Ma' nā-yı meşel: Kör gözden bir kaçre yaş zahmetsiz ğanīmetdir dimekdir. Bu meşel ziyāde bahtıl ve nākes olan kimseden şüret-i ' aḫāda cüz'ı nesne zuhūr eyledikde darb olunur, tomuzdan bir kıl çekmek ta' bīr olunur.

(426) اذْفَعِ الشَّرَّ بَعُودٍ أَوْ عُمُودٍ
(İdfe' i'ş-şerre bi-' üdin ev ' amüdin)⁹⁷¹

İdfa' emr-i hāzırdır. 'Üd ve 'amüd ma' lümlardır. Bu meşel izāle-i şerriñ vüçubunu beyān ma' rezinde darb olunur. Emşāl-i Meydānīde bu vechle mastürdür ki bu meşelden murād bir sâ'ıl geldikde sen anı ' aḫıyye-i ḫalīle yāḫud keşire ile def' eyle ki ol kimse lisānını kaç' eyleyüp seni zemm eylemeye dimekdir. Ve ba' zılara göre ḫudret-yāb olduĝıñ nesne ile hemān şerri def' eylemege sa' y eyle dimekdir.

(427) اذْعُ إِلَى طِعَانِكَ مَنْ تَدْعُو إِلَى جِفَانِكَ
(İd' u ilā ḫi' ānike men tad' ü ilā cifānike)⁹⁷²

İd' u da' vetden emr-i hāzırdır. **ḫi' ān** kıtāl vezninde muḫārebeye dinür. **Cifān** cīmin kesriyle cifneniñ cem' idir ki ḫasaya ve ḫavaḫaya dinür. Ma' nā-yı meşel: Hengām-ı ceng ü cidālde sen ol kimseyi da' vet eyle ve andan istid' āyı nuşret kıl kim muḫaddemen nazar-ı iltifātına ve nān u ni' metiñe çağırıp anları şāyeste itmiş idiñ dimekdir. Bu meşel maḫall-i muzāyaḫada iḫsānuñla perverde olan kimseden istimdād eyle diyecek yerde darb olunur.

(428) دَوْلَةُ الْأَرَاذِلِ آفَةُ الرَّجَالِ
(Devletu'l-erāzili āfetü'r-ricāli)⁹⁷³

Bu kelām-ı ḫaḫıḫat-ıntızām İmām ' Alī kürrime vechühü ḫazretlerinden şüdür eylediĝi mervīdir. [95b] Vāḫı' an erāzīl ü sefele-i nāsiñ evc-i a' lā-yı devlet ü iḫbāle şu' üdi erbāb-ı dāniş ü fezā' ilīñ ḫāk-i mezellete hubūḫunu müstelzim olduĝı rüşenādır. Zīrā zıddiyyet der-kār ve hem-cins olmadıkları āşikār olmaĝla biri birlerine meyl ü raĝbet ve imdād u mu' āvenet eylemezler.

(429) دَعُ عَنْكَ بُنَيَاتِ الطَّرِيقِ

⁹⁷⁰ Rahat bir yaşam.

⁹⁷¹ Kötülüĝü bir deĝnek yada bir sütunla kaldır!

⁹⁷² Hizmet ettiĝin insanları savaşına da çağır!

⁹⁷³ Alçak devlet, alçak adamların sonucudur.

(Da‘ ‘ anke buneyyāti't-ṭarīki)⁹⁷⁴

Da‘ itrük ma‘ nāsınadır. **Buneyyātu't-ṭarīki** muşağğar bünyesiyle türrehāt ma‘ nāsınadır, cāddeden münşa‘ ib ḥurde yollardan ‘ ibāretidir. *Mecma* ‘da ‘ aleyke bi-mu‘ zami'l-emri ve da‘ dā‘e er-rağavāti ‘ ibāretiyle müfesserdir. Rağavāt fetahātla bir nesneden yanlayup tilkü gibi beri öte ṭarafıya uğurlayın yamanup şapmaq ma‘ nāsınadır ki tilkülük itmek ta‘ bīr olunur, ḥīle ma‘ nāsından me‘ ḥūzdur.

(430) الدَّالُّ عَلَى خَيْرِ كَفَاعِلِهِ

(ed-Dālu ‘ alā ḥayrin ke-fā‘ ilih)⁹⁷⁵

Bu kelāmın ḥadıṣ-i şerīf oldığı mervīdir. Mufaḍḍaldan menḳūldür ki kelām-ı mezbūrı ibtidā tekellüm eyleyen Luceyc bin Şuneyifil-Yerbū‘īdir. *Fāḥir*-nām te‘līfında kıṣṣa-i ṭavīlesini zıkr ü beyān eylemişdir.

(431) دُهُ دُرَيْنِ سَعْدُ الْقَيْنِ

(Dühdürreyni Sa‘ du'l-Ḳaynu)⁹⁷⁶

Dühdürreyn dālların zammı ve rāy-ı müşeddeniñ fetḥiyle baṭal fi‘ liniñ ismidir, ya‘ nī ism-i fi‘ l-i māzīdir ki baṭal ma‘ nāsınadır, sür‘ āne ve heyhāte gibi ki saru‘ a ve ba‘ ude fi‘ illeriniñ isimleridir. Ve bāṭıl u bī-hüdeniñ ve kızb ü dürüğüñ daḥı isimleridir. Nite ki dühdürü daḥı böylecedir, ya‘ nī aṣl-ı dühdür bāṭıl ve kızbiñ ismi olup teşniye olarak dühdürreyn ‘ unvānında [95a] daḥı isti‘ māl olundu. **Sa‘ d** bir demürce kimsedir. **Ḳayn** ‘ ayn vezninde demürceye dinür. Ma‘ nā-yı meşel: Sa‘ d didikleri demürceye mühmil ve bāṭıl ve mu‘ aṭṭal ḳaldı demekdir. Nās ḳaḥṭ u ḡalā beliyyesiyle uğraşmağla demürcilik maşlaḥatı ḳalmadığından nāṣı demekdir, pes burada isim fi‘ l-i māzī olarak isti‘ māl olundu. Ve ‘ inde'l-ba‘ z bir demürce ism Sa‘ ddir diyerek bir müddet imrār-ı eyyām eyledikten soñra bir taḳrīble isminiñ Sa‘ d olmadığı beyne'n-nās mütebeyyin olmağla ol bābda kızbi zāḥir olduḳda kendisine kelām-ı merḳūmı ḳarb eylediler. Ya‘ nī ey demürce Sa‘ d! Bāṭılı bāṭıl ile cem‘ eylediñ. Pes Dühdürreyn teşniye olup ve muzmar cema‘ te fi‘ liyle mañşüb ve Sa‘ d münādā-yı ma‘ rife ve ḥarf-i nidā maḥzūf ve el-ḳayn kelimesi şıfat olur. Ve muḳaddemen şan‘ atında ḥazāḳat iddi‘ ā idüp ba‘ dehu bī-behre zuhūr eylemekle kızbi iki def‘ a müte‘ ayyin olduğundan teşniye ile irād eylediler. Ve ba‘ zılar

⁹⁷⁴ Tālī yollara sapmaktan vazgeç, sana ana yollar gerekir. Türkçedeki karşılığı: Kişi kendi izzetini kendi artırır. Yazıcı, age, 232.

⁹⁷⁵ Hayra vesile olan, hayrı yapan gibidir.

⁹⁷⁶ İnci, mercan getirdim. Türkçedeki karşılığı: Aslı atarı yok/Atma Recep din kardeşiyiz/ Yalancının mumu yatsıya kadar yanar. Yazıcı, age, s. 133-134.

munfaşilen dehdürreyn ‘unvānyla rivāyet eylediler, gūyā ki deh lafzı dehā kelimesinden fi’l-i emr olup lām-ı fi’li olan vāv-ı ‘ayn fi’li mevki’ine naql olunup deve olduğdan şoñra ictimā’-ı sākineyn için vāv hāzıf olundu ve dürreyn kelimesi derre yedurru durūren şıgasından müşennādır, lebbeyke ve hananeyke lafzları gibi te’kīd için irād olunmuşdur. Hāşıl-ı ma’nā kizb ü dūrūğda ey Sa’d sen tetābu’ iderek ifrāt ve mübālağa kııl dimekdir. Ve ba’zılar didiler ki: [96b] Haddād-ı mezkūr ‘Acem t̄ā’ifesinden olup Yemen nāhiyelerinde şan’atını icrā eyleyerek geşt ü gūzār eyler idi. Nāhiyeniñ birinde kesādlığı vaqıtde lisān-ı Fārisī üzre dih bedrūd dir idi. Dih lisān-ı Fārisīde kıarye ve bedrūd vedā’ ma’nāsına olmağla işbu kıaryeye vedā’ iderim dimekle ferdā āḫer maḫalle ‘azm eyleceğini iḫbār eyler idi tā ki ḫalk bre meded gitme diyüp kendisini isti’māl ideler. ‘Arab bu kelāmı ta’rīb idüp muṭlaqā kizb ve beyhūde mevki’inde ḫarb-ı meşel eylediler. Vech-i mezkūr üzre rāh u revīşi herkesiñ ma’lūmı olmağla yeri *izā sami’tu bi-sūrā’l-ḫaynı fe-innehü muşabbihün* dirler idi, ya’nī ma’hūd demürçiniñ bu gice giderim didigini taşdıḫ eyleme ol yarın da bundadır. Mü’ellif-i *Kāmūs* gerçi bu gūne baş u beyān eyledi lākin ikinci vechi müşevveş olmağla bir ḫoşça zā’iḫası memāss-ı ḫavās olmamışdır. *Emsāl-i Meydānīde* ziyādece mebsūtudur. Ez-cümle ‘Arab t̄ā’ifesi ‘Acemi ehl-i mekr ü ḫadī’ a üzre i’ṭikād iderler idi. ‘Acem t̄ā’ifesi ‘Araba muḫālaṭa ve dūr ile ya’nī incü ile ticāret idüp lākin ‘Arabıyyeyi feşāḫat üzre edā idemezler idi. ‘Arabīde ‘aşra diyecek yerde Fārisīde deh ve eşneyn diyecek yerde dü dirler idi ki bunu ṭoğrı tekellüm idüp sā’irine kelimāt-ı ‘Arabı mezc iderler idi. Bir gün ‘ale’l-‘āde [96a] ‘acemden bir tācir aḫ ve kıara boncuḫlar ve yalancı incüler getürdi. Su’āl idenlere deh dürreyn ile cevāb virdi ki murādı iki gūne incü dimek idi. Dü diyecek yerde deh didi. Ba’dehu ‘aybesini istikşāf eylediklerinde kizbi zāḫir olmağla dehdürreyn diyerek hezl ve Sa’d-nām haddād beyne’l-‘Arab kizble müştehir olmağla Sa’du’l-ḫayn lafzını daḫı izāfe idüp ve müzdevic daḫı olmağla min-ba’d ḫarb-ı meşel eylediler. Ve dūr lafzına müzāvecet dālını mażmūm kııldılar, ba’dehu dühdür kelimesini ve andan taşarrufla dehdār ve ba’zen rāyı nūna ibdālle dehden kelimelerini kizb ve bāṭıl ve beyhūdede isti’māl eylediler.

(432) دَعِ الْمَعَاجِلَ لِطَمَلِ أَرْجَلِ
(Da’i’l-me’ācile li-ṭimlīn ercele)⁹⁷⁷

⁹⁷⁷ Hırsızlardan korunmak için kestirme yollardan geçme!

Me' ācil muhtaşar olan yollara dinür ki şāh-rāh olmayup menzile 'acele ile varılacak yollardır, uğrın yol ta'c bir olunur. **Ṭiml** ṭāniñ kesriyle fāsiḳ ve ḥabīş uğrıya dinür. **Ercel** ekmel vezninde ziyādesiyle er dimekdir, *yuḳālu huve ercelu'r-reculeyni ey eşeddehumā*⁹⁷⁸. **Ma' nā-yı meşel**: Sen çabuk ve çālāk ve ḳavī ve bahādır olan lişş-i ḥabīşden ihtirāz için uğrın yolları terk eyle dimekdir. Bu meşel töhmetlü mevzi'lerden mübā' adat eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(433) دُونَ ذَا وَيُنْفِقُ الْحَمَارُ

(Düne zā ve yuneffaḳu'l-ḥimāru)⁹⁷⁹

Yuneffaḳu muzāri'-i mechūldür, maşdarı tenfīḳ kelimesidir ki tervīc ma'nāsınadır. Taḳdīr-i meşel *ilzem ḳavlen düne zā dimekdir*, **ya' nī**: Sen bir sözde şābit ol ve bir söz söyle ki seniñ el-hāletü hāzihi söyledigiñ sözden dön, [97b] ya' nī andan eḳal olsun ḥāl bu ki ḥimār seniñ bu gūne tenfīḳ ü tervīciñden dün olarak vaşflanur dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse ḥimārını pazara götürüp bey' eylemek murād eyledi. Cānbāza didi ki: "Eger ḥimār behāsiyla bey' idebilirseñ saña birḳaç ğuruş ikrām iderim". Cānbāz daḥı " 'ele'r-re 's"⁹⁸⁰ diyüp ḥimārı pazarda ṭolaşdırırken şāhibine müvācehe-i nāsda didi ki: "Bu ḥimār seniñ üzerine binüp ḥimār-ı vahşī şayd itdigiñ degil midir?" Şāhibi Ol vaḳit kelām-ı mezbūrī irād eyledi. Bu meşel bir kimseniñ medḥ ü şenāsında mübālağa olunduḳda ḍarb olunur.

(434) دَرِّبِ الْبَهْمَ بِالرَّمِّ

(Derribi'l-behime bi'r-rammi)⁹⁸¹

Derrib emr-i ḥāzırddır, maşdarı tedrīb kelimesidir ki bir kimseyi bir nesneye dadandıрмаḳ ma'nāsınadır. **Behm** temr vezninde behmeniñ cem'idir, ḳuzıya kezālike oğlağa ve buzağıya dinür. **Ramm** rāniñ fetḥi ve mīmin teşdīdiyle ḥayvān ağızıyla otlamaḳ ma'nāsınadır. **Ma' nā-yı meşel**: Sen nev-reste ḥayvānātı ot otlamağa dadandır ve mu'tād eyle dimekdir. Bu meşel bir kimseye evlādıñı te'dīb ü terbiye eyle diyecek vaḳitde ḍarb olunur.

(435) دَمَّتْ لِنَفْسِكَ قَبْلَ النَّوْمِ مُضْطَجِعًا

⁹⁷⁸ O, iki adamın en güçlüsüdür.

⁹⁷⁹ Başka bir şey söyle ki eşek satılsın.

⁹⁸⁰ Baş üstüne.

⁹⁸¹ Hayvanları ota alıştır!

(Demmiş li-nefsike kable'n-nevmi muğtaca' an)⁹⁸²

Bu meşel mişrā' -ı mevzūndur. **Demmiş** emr-i hāzırđır, maşdarı tedmīş kelimesidir ki yumuşatmak, telyīn ma' nāsınadır. **Muđtaca'** idticā' dan me'hūzđur ki yan üzere yatmak ma' nāsınadır. [97a] Ya'nī nevā'ib hūlūl itmezden muđaddem hāzır olup tedārükünü gör diyecek yerde đarb olunur. Nite ki Fāriside: 'İlāc vākı'a pīşez vuđū' bayed gerđ⁹⁸³ meşeli bu ma' nādadır.

دَاهِن إِذَا لَمْ تَسْتَطِعِ الْخِصَامَ (436)

(Dāhin izā lem tastaṭi' i'l-ħiṣāme)⁹⁸⁴

Dāhin müdāheneden emr-i hāzırđır. **Testaṭi'** istiṭā'a kelimesinden me'hūzđur ki bir nesneye güç yetmek ve ṭākat getürmek ma' nāsınadır, gūyā ol nesneyi 'uhde-i iktidārına muṭī' ider. **Ĥiṣām** muḥāşama ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ĥuşūmata kādır olmayacağıñ kimseye müdāhene eyle dimekdir.

دَهْنَتْ وَأَخْفَفَتْ (437)

(Dehente ve aħfefe)⁹⁸⁵

Dehente māzī-i muḥāṭabdır, maşdarı dehn kelimesidir ki dālīñ fethiyle bir nesneyi yağlamak ma' nāsınadır. **Aħfefe** kezālike māzī-i muḥāṭabdır, maşdarı ihfāf kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle başīñ şaçını yağlamak, vaktini uzadup geçürmek ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Yağladıñ ve yağlamağı terk eylediñ dimekdir. Bu meşel yüze gülüp ardıñdan ġiybet iden kimse ḥaqqında đarb olunur. *Terceme-i Kāmūs*da vālid-i mācidim bu gūne beyān buyurmuşlardır ki: Dehn kelimesi bir ādeme münāfıkāne mu'āmele eylemek ma' nāsına müsta'meldir ki ḥasbe's-şüre izhār-ı mülāyemet eylemekden 'ibaretdir. Ve ihfāf-ı hemzeniñ kesriyle bir kimseyi zıkr-i qabīḥ ile yād eylemek ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Şüreten müdāhene vü mülāyemet eyleyüp ve ġiyābdan zem ve zıkr-i qabīḥ ile yād idersin dimekdir.

[98b]

دُرِّي دُبَسُ (438)

(Durrī dubesu)⁹⁸⁶

⁹⁸² Uyumadan önce kendin için uygun bir yer ara!

⁹⁸³ Olaya olmadan önce çare bulunmalıdır.

⁹⁸⁴ Kavga yapamazsan yağ çek! Türkçedeki karşılığı: Bükemediğın eli öpeceksin!

⁹⁸⁵ Yağladın ve yağlamaktan uzaklaştın.

Durrī emr-i hāzırdır, maşdarı derr kelimesidir ki dālīñ fetḥi ve rānīñ teşdıdiyle bulutdan yağmur harıl harıl münşab olup açmağ ma' nāsınadır. **Dubes** şurad vezindedir. Karantık yağmurlu buluda dubes ta' bīr iderler. Şehābīñ yağmur 'alāmetini atfāl-ı ' Arab gördükde kelām-ı mezbūrı tefevvūh iderler. Nite ki bizim etfāller "Yağdır allāhım yağdır" dirler. Bu meşel, çok söyleyen kimse hakkında darb olunur.

(439) الدَّهْرُ أَرُوْدُ مُسْتَبِدُّ

(ed-Dehru ervedu mustebiddun)⁹⁸⁷

Erved merved kelimesinden me'ḥūzıdur ki maḥrac vezindedir, bir işi rıfḫ u te'ennī ile āhestece tıtmak ma' nāsınadır. **Mustebid** istibdād kelimesinden me'ḥūzıdur ki müstaḫil ve başlu başına olmak ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Dehr leyyinü'l-mu'āmeledir ve kendi işine gālibdir. Murād dehr kendi işini sükūnet üzre icrā ider bir vechle ki kimseniñ 'aḫlı anı idrāk itmez yāḥud emrinde müstaḫil ve icrāsına ḳādirdir dimekdir.

(440) دَهْوَرٌ نَبْحًا وَاسْتُهُ مُبْتَلَةٌ

(Dehvere nebḫan ve istuhu mubtelletun)⁹⁸⁸

Dehvere māzīdir, maşdarı dehveret kelimesidir ki şāḫib-i *Mecma*'ın beyānına göre kelb kısmı arslan görüp ḫavfından nübāḫ itmekden 'ibāretdir ki hem firār idüp hem nübāḫ ider ve hem zartalayup ḫadeş ider. Nebḫ köpek ürmek ma' nāsınadır. **Mubtelle** ibtilāl kelimesinden me'ḥūzıdur ki ışlanmak ma' nāsınadır. Meşel-i merḳūm 'avām Türkī lisānında "Hem ürür hem girüsü öter" ta' bīriniñ mefhūmundadır. [98a] Bu meşel kendinden ḳavī kimseye va'ıd iden cebān hakkında darb olunur.

(441) دُونَهُ بَيْضُ الْأُنُوقِ

(Dūnehu beyḍu'l-enūḳi)⁹⁸⁹

Beyḍu'l-enūḳi ḳartal ḳuşunuñ yumurtasıdır, bir maḫalde vaż' ider ki aşlā 'urūc olunmaz. Bu meşel vucūdı müte'azzir olan nesne hakkında darb olunur. "دونه النجم"⁹⁹⁰ daḫı meşel-i evvel gibi müte'azzirü'l-vücūd olan nesne hakkında darb olunur. Necm lafzından cins-i

⁹⁸⁶ Harıl harıl yağmur yağdır ey bulut!

⁹⁸⁷ Zaman, kendi işini rahatlıkla halleder.

⁹⁸⁸ Köpek, korkusundan hem havlar hem altına eder.

⁹⁸⁹ Kartal yumurtası gibi bulunmak zordur.

⁹⁹⁰ Yıldız kadar uzak.

kevkeb murād olur yāḥud şüreyyā murād olmak da cā'izdir. "دونه العتيق"⁹⁹¹ kezālike ḍarb-ı meşeldir. 'Ayyūk necm-i ma' rūfdur.

(442) أَذْرِكُ الْفُؤَيْمَةَ لَا تَأْكُلُهَا الْهُؤَيْمَةُ

(Edriki'l-ḳuvayyimete lā te 'kulhā'l-huveyyimetu)⁹⁹²

Edrik emr-i hāzırdır. **Ḳuvayyime** teşdīd-i yā-yı meksüre ile ḳāmmeniñ taşğırır ki sabī murāddır. **Huveyyime** ḳuvayyime vezninde hāmmeniñ taşğırır, cem' i huvāmdır, maḥūf olan ḥaşarāt-ı arza dinür, şabī ḳısmı her buldıḡı ve gördiḡi nesneyi aḡzına ḳoyup ekl ider. Bu meşel şabī ve ḡayrı nesneniñ muḥāfazası ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ما على أفعال من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi⁹⁹³

(443) أَذَقُّ مِنْ خَيْطٍ بَاطِلٍ

(Edaḳḳu min ḥayṭi bāṭilin)⁹⁹⁴

Ḥayṭ-ı bāṭil izāfetle havaya 'alā ḳavlin bacadan ve pencereden iḇerüye nüfüz iden şu'ā'-ı şemse dinür ki nās aña zerre ta'bīr iderler. Ve ba'zılara göre ḥayṭ-ı bāṭil femm-i 'ankebūtdan ḥurūc iden ḥayṭdır ki şıbyān-ı 'Arab muḥāṭu's-şeyṭān ta'bīr iderler. Mervān bin Ḥakemiñ laḳabı ḥayṭ-ı bāṭil idi, be-ḡāyet ṭavīl muḫṭarib olmaḡla vaḳtinden nāşī anuñla telḳīb olundu ve fīhi ḳavlü's-şā'ir:

[99b]

Leḥā Allāhu ḳavmen mellekū ḥayṭa bāṭilin

'Ale'n-nāsi yu'ṭi mā yeşā'u ev yemna'u⁹⁹⁵

Ṭavīl olan kimse ḥayṭ-ı bāṭil gibi zıll-ı ḡamāme ile de telḳīb olunur.

(444) أَذَقُّ مِنَ الشُّحْبِ

(Edaḳḳu mine's-şuḥbi)⁹⁹⁶

⁹⁹¹ Ayyuk yıldızı kadar uzak.

⁹⁹² Çocuḡa yetiş ki zararlı böcek ona zarar vermesin.

⁹⁹³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

⁹⁹⁴ Batıl ipinden daha ince.

⁹⁹⁵ Allah, insanlara Hayt-i batılı sultan olarak atayan kavmi lanet etsin. İşte bu sultan bazılara hayır verir bazılara da hayrı engeller.

Şuḥb şīniñ fethi ve zammı ve ḥāniñ sükūnuyla koyun kısmı sağılırken memeden tel gibi sönüp çıkan süde dinür.

(445) أَدْبُ مِنْ ضَيَّوْنٍ

(Edebbu min ḍayvanin)⁹⁹⁷

Edebb debbe kelimesinden ef' al-i tafđildir ki dālīñ fethi ve bāniñ teşđidiyle karar ve i'tidāl üzre yab yab āhestece mülāyemetle yürimek ma' nāsınadır. **Ḍayvan** temren vezninde erkek kediye dinür.

(446) أَذْلُ مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ

(Edellu min Du' aymiş'i'r-remlı)⁹⁹⁸

Edellu delāletden me'ḥūzdur. Ve **Du' aymiş** muşaggar bünyesiyle selefde dühātdan bir 'abd-i esved laqabıdır, delālet ve rehberlik huşuşunda be-gāyet ḥāzık ve māhir idi. Yemende Vebār didikleri ārāmgāh-ı tã'ife-i cin olan yere andan gāyır bir kimse vaż' -ı kadem idemezdi. Mevāsım-i ḥaccıñ birinde 'alā ru'ūsı'l-en' ām kıyām ve işbu

Fe-men yu' tınī tis'en ve tis'īne bekreten

Hicānen ve udmēn uhdihā li-Vebārı⁹⁹⁹

beytini inşād eyledikde Mehre kabilesinden bir kimse nās arasından kalçup maḥlūbı olan toḳsan toḳuz genc ve kerīm develeri ve edimleri i'tā eylemekle ol daḥı mezbūrı ehl ü 'iyāl ve eşyā vü emvāliyle yükledüp götürmege mübāderet [99a] eyledi. Giderek kumluḡuñ vasatına toḡrı vāşıl olduğda nāgehān cin tã'ifesi merḳūm Du' aymişıñ gözlerini çarpup kör eylemekle müteḥayyir kalup 'ākıbet kendisi ve yanında olanlar ol kumluḡda helāk oldılar. Bu münāsebetle 'Arablar bir maşlahata be-gāyet 'ārif ve āşinā olan kimse ḥaḳḳında *huve Du' aymişu ḥāzā'l-emri¹⁰⁰⁰* dirler.

(447) أَذْهَى مِنْ قَيْسِ بْنِ زُهَيْرٍ

(Edhā min Ḳaysi bin Zuheyri)¹⁰⁰¹

Edhā dehā kelimesinden me'ḥūzdur ki cevdetü'r-re'y ma' nāsınadır. **Ḳays bin Zuheyri** dühāt-ı rüzgārdan 'ākıl u kāmīl ve kemāl-i 'ilm ü 'irfānla müştehir bir zāt-ı memdūḥu'l-

⁹⁹⁶ Koyundan çıkan süttten daha ince.

⁹⁹⁷ Erkek kediden daha yavaş.

⁹⁹⁸ Duaymisu'r-reml'den daha alçak.

⁹⁹⁹ Kim bana doksan dokuz deve verirse onu Vebār diyarına gönderirim.

¹⁰⁰⁰ O, işin Duaymisidir.

¹⁰⁰¹ Züher'in oḡlu Kays'tan daha zeki.

ḥaşā' il idi. Bir gün Rabī' bin Ziyāda "Ey birāder! Keşret-i ḥadem ü ḥaşem ile hoş-dil ve vefret-i şervet ü sāmāna rāğīb ü mā' il olma ki cümlesi serī' ü'z-zevālī ve mūcib-i renc ü melāldir" diyü dürc-i dehānlarından gevher-efşān-ı naşīhat olmuşlardır. Ve kendi kavmini *ıyyākum ve şara'ātu'l-bağy ve fażahātu'l-gadri ve feletāti'l-mezhī*¹⁰⁰² kavliyle tahzīr eylemiştir. Bu daḥı aqvāl-i ḥikmet-i iştimāllerindir. *Semeretu'l-ḥāceti el-ḥayretu ve şemretu'l-'aceleti en-nedāmetu ve şemretu'l-'ucbi el-buğzatu ve şemretu't-tevānī ez-zilletu*.¹⁰⁰³

الباب التاسع: فيما أوله ذال

el-Bābu't-tāsi' u: Fimā evveluhu zāluñ¹⁰⁰⁴

(448) ذَهَبُوا تَحْتَ كُلِّ كَوْكَبٍ

(Zehebū taḥte kulli kevkebin)¹⁰⁰⁵

Ya' nī her biri bir tarafa tārūmār u perākende olup gitdiler demekdir. Bu meşel mütefarriḳ olan kavim ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(449) ذَهَبَتْ هَيْفٌ لِأَدْبَانِهَا

(Zehebet heyfun li-edyānihā)¹⁰⁰⁶

Zehebet reca'at ma' nāsınadır. **Heyf** seyf vezninde ism-i cinsdir, şol ıssı yele dinür ki uşul-i erba'adan ḥāric-i nekbā' olup Yemen tarafından [100b] cenüb ile debür miyānında hūbūb ider, nebātı kurıdır ve ḥayvānatı be-ğāyet şuşadup ve şuları bi'l-cümle neşf ider ḳible lodusu olacaḳdır ki arz-ı ' Arabda ḥükmi öylecedir, bādiyede aña semūm ve sām yeli ta' bīr iderler. Eşeddi fi'l-ḥāl ḳattāldir. **Lām-ı li-edyānihā** ilā ma' nāsınadır, **li-edyānihā** li-'ādetihā mefhūmundadır. Ma' nā-yı meşel: Heyf didikleri rüzgār kendi 'ādetine rücu' eyledi demekdir. Bu meşel nāsdan herkesi kendi emr ü hevāsına iḳbāl ü teferrük eyledikde irād olunur. ' İnde'l-ba' z 'ādet-i ḳadīmesine mülāzemet idüp aşlā müfāraḳat eylemeyen nesne ḥaḳḳında irād olunur.

¹⁰⁰² Haksızlığın yere sermelerinden vefasızlığın rüsvalığından, gizli ve kınanmış kötülükleri harekete geçirmekten sakının!

¹⁰⁰³ İhtiyacın sonu şaşkınlık, acelenin sonu pişmanlık, kibrin sonu düşmanlık, yavaşlığın sonu zillettir.

¹⁰⁰⁴ Dokuzuncu bölüm: Zāl ile başlayan meseller.

¹⁰⁰⁵ Her yıldızın altına gitmişler.

¹⁰⁰⁶ Her şey kurudu ve eski haline döndü. Türkçedeki karşılığı: Her şey aslına döner. Yazıcı, **age**, s. 193.

(450) الذُّبُّ يُغْبَطُ بِذِي بَطْنِهِ

(ez-Zi 'bu yugbaṭu bizi baṭnihi)¹⁰⁰⁷

Yuğbaṭ ğıbṭa kelimesinden muzāri' dir. **Zu'l-baṭni** ġā'itiñ ismidir. Kurd kısmı insān ve mevāṣī kısmına şevḳ ü celādetle segirdüp hücum ider olmağla her ne kadar aç olursa da toḳ zann olunur. Bu meşel iç yūzi mükedder ve menkūb iken zāhir-i ḫāliniñ tecemmüline nazaran reşḳ ü ğıbṭa olunan kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(451) ذَهَبَتْ فِي وَادِي تَيْهٍ بَعْدَ تَيْهٍ

(Zehbete fi vādi tihin ba' de tihin)¹⁰⁰⁸

Tih şahraya dinür. Bu meşel tarīḳ-i müstakīmi birağup yañlış ve bāṭıl yola giden kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(452) اسْتَذَابَ النَّقْدُ إِذَا صَارَ كَالذُّبِّ

(İstezebe'n-naḳadu izā şāre ke'z-zī 'bi)¹⁰⁰⁹

Naḳad fethateynle bir cins koyundur ki ayakları kışa olur, Baḫreyn vilāyetine maḫşūşdur. **İste'zebe** fi' liniñ sīni şayrūret içündür. Bu meşel "البغاث بأرضنا يستنسر"¹⁰¹⁰ meşeli [100a] gibidir. **Ma'nā-yı meşel**: Naḳad didiği za'īf ve zelīl koyun şoñradan kurd gibi cerī' oldı demekdir. Meşel-i mezbūr muḳaddem zelīl ve ḫaḳīr olup şoñradan 'ulüvv-i rif' at bulan kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(453) ذَكَرْتَنِي الطَّعْنَ وَكُنْتُ نَاسِيًا

(Zekkertenī eṭ-ṭa' ne ve kuntu nāsiyen)¹⁰¹¹

Bu meşel mışrā' -ı mevzūndur. **Zekkertenī** tezkīrden māzī-i muḫātabdır. **Ṭa'n** mızrağa dinür. **Ma'nā-yı meşel**: Sen mızrağı tezkīr eyleyüp ḫāṭırına getürdüñ ḫāl bu ki ben unutmuş idim demekdir. Aşlı budur ki bir kimse ḫaşmını ḳatlı eylemek ḳaşdıyla ḫamle idüp lākin maḫmūlun 'aleyhiñ yedinde rumḫ olup ḫavf u dehşetinden bütün bütün ḫāṭırından meslūb oldı. Hāmīl didi ki: "Eliñde olan mızrağı yere ilkā eyle". Pes ol vaḳit elinde rumḫ olduğunu idrāk eyleyüp kelām-ı mezbūrı tekellüm iderek ḫaşmı üzerine

¹⁰⁰⁷ Kurt kısmı insanlara hücum eder, hiç bir zaman aç olduğu düşünülmez. Türkçedeki karşılığı: İçi dışına yumaz. Yazıcı, age, 221.

¹⁰⁰⁸ Yolu çöllere düştü.

¹⁰⁰⁹ Koyun kurtlaştı. Türkçedeki karşılığı: Aslan kesildi. Yazıcı, age, s. 61.

¹⁰¹⁰ Lori kuşu bizim yurdumuzda kartallaşır.

¹⁰¹¹ Ben unutmuşken sen bana saptlamayı (mızrağı) hatırlattın.

hücüm ve ta' n-ı rumhla vücūdunı ma' düm eyledi. Bu meşel eşnā-yı mükālemede bir şey söyleyüp ol şey bir şey'-i āheri aındırmağa bādī olduğa darb olunur.

(454) ذُلُّ الْمَرْءِ فِي الطَّمَعِ

(Zullu'l-mer'i fi't-ṭama'i)¹⁰¹²

Bu kelām İmām 'Alī kerrema'llāhu vechehu ḥazretlerinden şadır oldığı mervīdir. Vākı'an insānīn 'izz ü rif'ati ṭama'-ı hām ile bi'l-külliyeye zā'il olup miyān-ı nāsda bī-i'tibār ve üftāde-i ḥāk-i mezellet olacağı āşikārdır. Binā'en 'aleyh beyne'l-üdebā' iyyāke ve'l-ḥurūfu'l-mücevvefe kelāmı meşel-i sā'irdir ki ḥurūf-ı mücevvefeden pek ḥazer eyle dimekdir. Ve ḥurūf-ı mücevvefe ki içi ḥālī ḥarfler dimekdir, ṭama' lafzının ḥarfleri murāddır ki gözlerini içi [101b] açık kitābet olunur.

(455) أَذُلُّ النَّاسِ مُعْتَدِرٌ إِلَىٰ لَيْمٍ

(Ezellu'n-nāsi mu'tezirun ilā le'imin)¹⁰¹³

Ma'nā-yı meşel: Nāsın ziyāde ḥor ve ḥaḳīri le'āmetle mevşūf olan nākese 'arz-ı i'tizār idendir dimekdir. Zīrā her ne kadar le'im ve fūrū-māye olan kimseye izhār-ı 'özr olunsa ḳabūl itmeyüp gitdikçe mütemerrid olur, lākin kerīm olan kimse i'tizāra ḥacet ḳomayüp izhār-ı 'özr itmeksizin bir taḳrīble taṭyīb-i ḥāṭır ider.

(456) الذُّبُّ خَالِيًا أَسَدًا

(ez-Zi'bu ḥāliyen esedun)¹⁰¹⁴

Ḥāliyen mübtedā'-i mezkūrdan ḥāldir, 'āmil ma'nā-yı teşbīhdır, yāḥud ez-zi'bū yeşbehu'l-esede izā kāne ḥāliyen taḳdīrindedir. Ma'nā-yı meşel: Ḳurd ḳısmı seni ḥālī bulduğa arslan gibi ḳuvvet ü şarāmetle saña ḥamle ve hücüm ider dimekdir. Yāḥud kendi cinsiniñ a'vānından ḥālī olduğa nefsinde olan ḳuvvet ü şarāmete i'timād idüp arslan gibi pertāv ider dimekdir. Bu meşel a'vān u enşārından mehcūr olup temşiyet-i umūrunda bezl-i maḳdūr iden kimse ḥaḳḳında darb olunur.

(457) ذُلُّ لَوْ أَجِدُ نَاصِرًا

(Zullun lev ecidu nāşiren)¹⁰¹⁵

¹⁰¹² Kişinin alçaklığı tamahkarlığının sebebidir. .

¹⁰¹³ İnsanların en alçağı , alçak kimseden özür dileyendir.

¹⁰¹⁴ Kurt yalnızken aslan gibi olur.

¹⁰¹⁵ Bu bir aşâğılıktır, yardımcım olsaydı bunu kabul etmezdim.

Bu meşel *hāzā zullun lev ecidü nāşiren lemā kabiltuhu* tağdırindedir. *Ya' nī* bir züldür ki eger mu'înim olaydı qābūl itmez idim dimekdir. Aşlı budur ki Hārş bin Ebī Şimr el-Ġassānī Enes bin Cübeyr'den ba'z-ı umūr su'āl idüp, Enes dağı cevāb virdikde ğazaba gelüp Enese bir sille-i saht urdı. Enes meşel-i mezbūrı irād eyledi. Hārş bir sille dağı urdı. [101a] *Enes lev neheyte el-ülā le'n-tehet el-uhrā* meşelini irād eyledi. *Ya' nī* evvel ğarb itdigiñ sille muqābelesinde 'itāb u te'dīb olunsañ idi şoñraki silleyi ğarba cür'et itmez idiñ. Zemaşşerī didi ki: Meşel-i mezbūr 'ādet-i seyyi'eye mu'tād olan kimse haqqında ğarb olunur. Şāhib-i Vasīť didi ki: Hārş Enese laţma-ı şālise ğarb itdiñ, Enes *lev zātu sivārin laţametni* didi, *ya' nī* beni ğarb iden hātūn bilezik şāhibesi olaydı ki murād kaşķı beni benden şerīf kimse ğarb ide idi dimekdir. Meydānī kaşķı baña aqrān olaydı dimekdir didi. Ba'zılar didi ki: Bilezik şāhibesinden murād hürredir, zīrā 'Arablar cāriyeye dağı bilezik taqarlar idi.

(458) ذُرِّي بِمَا عِنْدَكَ يَا لَيْغَاءُ

(Zurrī bimā 'indeki yā leygā'u)¹⁰¹⁶

Zurrī emr-i mü'enneşdir, maşdarı zer kelimesidir ki zālīñ fetħi ve rā'nıñ teşdīdiyle nebāt yer bitürmeğe başlayup ucunu göstermek ma'nāsınadır. **Leygā'** elīg lafzınıñ mü'enneşidir ki kelāmını bir hoş geregi gibi izhār idemez olan kimsedir. **Ma'nā-yı meşel:** *Yā leygā!* Biraz kelāmından izhār eyle ki bāķī kelāmına anuñla istidlāl ideyim dimekdir. Bu meşel sırrını aħbāb u yārānından ketm ü iħfā iden kimse haqqında ğarb olunur.

مَا عَلَىٰ أَفْعَلٍ مِنْ هَذَا الْبَابِ

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁰¹⁷

(459) أَذُلُّ مِنْ سُقُوطِ الْجُنْدِ

(Ezellu min suķūṭi'l-cundi)¹⁰¹⁸

Suķūṭu'l-cundi emīrū'l-cündden 'ulūfeleri kesilmiş 'askere dinür ki qapısuz ta'bīr olunur. Ṭā'ife-i mezbūre zelīl ve i'tibārdan sāķiṭ olmağla [102b] suķūṭ ve zūll ü haķāret huşuşunda ğarb-ı meşel olmuşdur.

¹⁰¹⁶ Ey sırrını saklayan kadın! Sendekileri açıkça söyle.

¹⁰¹⁷ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁰¹⁸ Maaşları kesilmiş askerden daha alçak.

(460) أَذُلُّ مِنْ بَيْضَةِ الْبَلَدِ

(Ezelli min beydati'l-beledi)¹⁰¹⁹

Beydatu'l-beledi beyza-i ne'amedir ki ekşeriyā terk idüp bir dağı 'avdet itmez, pes zilletde meşel olur. Kezālike beyzatü'l-beled ol kimsedir ki bir şehirde halk aña tābi' olup meclisine cem' olurlar. Pes 'ibāret-i mezkūre 'izzet ve mezellet ma'nalarında azdāddan olur. Burada beyzatü'l-beledi 'ibāretiniñ ma'nāsı münferid lā nāşire lehu dimek olur. Ya'nī şol yumurta gibidir ki anı ne'āme terk idüp anda hayr ve menfa'at olmaya.

(461) أَذُلُّ مِنَ السَّانِيَةِ

(Ezelli mine's-sāniyeti)¹⁰²⁰

Sāniye şol devedir ki şu çekmek için dolaba koşıla.

(462) أَذُلُّ مِنْ فَقْعٍ بِقَرْقَرَةٍ

(Ezelli min faq' in bi-ğarkaretin)¹⁰²¹

Faq' vaq' vezninde ve fāniñ kesriyle lügatdir, mantar envā'ından aq ve yumuşaq olanına dinür ki tomalan mantarı ta'bir olunur. Kendisi ve köki pek gevşek olmağla eshel-i vech üzre divşürilür yāhud mebzül ve ğayr-ı maqbül olmağla pek pāy-māl ve ğaksār olur. **Ğarkare** zelzele vezninde toprağı yumuşaq ve düz oturaqlı yere dinür. Emsāl-i müvelledīndendir ki *huve keşūsu's-şeceri*¹⁰²² dirler. Meşel-i mezbür mağrebinde ğarb olunur ve bī hayr u menfa'at kimse ğağğında ğarb olunur. **Keşūs** kāfiñ zammı ve fethiyle bāğ şarmaşığı ta'bir olunan nebāta dinür ki ağacın dallarına şarmaşur yerde köki ve yaprağı ve gölge ve rāyihası ve meyvesi [102a] olmaz. Ğāle's-şā' iru:

*Huve'l-keşūsu felā aşlun velā varağun
Velā nesīmun velā zillun velā temeru*¹⁰²³

(463) أَذُلُّ مِمَّنْ بَالَتْ عَلَيْهِ التَّعَالِبُ

(Ezelli mimin bālet 'aleyhiş-şā' ālibu)¹⁰²⁴

Aşlı budur ki Selīm ğabīlesiniñ bir şanemi var idi. Bir gün iki tilkü gelüp üzerine bevl itdiler. Ğāvī bin 'Abdi'l-'uzzā şanem-i mezkūruñ ğādimi idi. Bu ğālī gördükde yā

¹⁰¹⁹ Deve kuşunun yumurtasından daha alçak.

¹⁰²⁰ Deveden daha alçak.

¹⁰²¹ Yerdeki mantardan daha alçak.

¹⁰²² O, ağaçların keşūsudur, yani ağaçlara sarılan ottur.

¹⁰²³ O keşūs ağacıdır, ne kökü ne yaprağı ne de gölgesi vardır.

¹⁰²⁴ Tilkinin üzerine işediğı kişi alçak olur.

*maʿşere Benī Selīm lā vallāhī lā yaḍurru velā yenfaʿu ve lā yuʿfī velā yemnaʿu*¹⁰²⁵ diyü nidā idüp hemān şanem-i mesfûri kesr ve nebîyy-i ekrem şalla'llāhu ʿaleyhi ve sellem ḥazretleri ṭaraf-ı eşreflerine ʿazîmet ve şeref-i İslāmıla iktisāb-ı mervārid-i ʿizz ü saʿādet eylediler. Resûl-i ekrem ḥazretleri *mā ismūke* diyü suʿāl buyurdıklarında "Ġāvī bin ʿAbdi'l-ʿuzzā" didiler. Peyğamber-i enām "Lā bel ente rāşidun bin ʿAbdi Rabbihi" kelām-ı mefḥaret-intizāmıyla vaḳʿ ve şān u ḥayşiyetlerin terfîʿ buyurdılar. ʿArablar şulḥ üzerinde iken beynlerinde şerr ü fesād vuḳūʿ bulan ḳavim ḥaḳḳında "بالت بينهم التعالب"¹⁰²⁶ ve "فسا بينهم الظربان"¹⁰²⁷ ve "كسر بينهم زُمح"¹⁰²⁸ ve "نيس بينهم الثرى"¹⁰²⁹ ve "حررت بينهم الضبع"¹⁰³⁰ dirler.

(464) أَذْلٌ مِنْ قَرْمَلَةٍ

(Ezelli min ḳarmetin)¹⁰³¹

Ḳarmel caʿfer vezninde bir nevʿ tikensiz be-ġāyet zaʿîf şeceriñ ismidir, ayakla başlup çignendikte hemān yarılup taġılır, müfredi ḳarmeledir. Ve fî meşelin āḥarin "ذليلٌ عاذ" *āze* ʿavz kelimesinden ki şıġınmaḳ, ilticā maʿnāsındır, māzīdir. Yaʿnī bir zelīldir ki ḳarmeleye ilticā eyledi dimekdir. Bu meşel bir ādem kendi derdine dermān olmayacaḳ [103b] bir denī ve bī-ḥayr u menfaʿat ādeme ilticā ü mürācaʿat eyledikte ḳarb olunur.

البَابُ الْعَاشِرُ: فِيمَا أَوْلَهُ رَاءٌ

el-Bābu'l-ʿāşiru: Fīmā evveluhu rāʿun¹⁰³³

(465) إِنَّ الرِّثِيَّةَ تَفْتَأُ الْعَضَبَ

(İnne'r-reşīʿete tefşāʿu'l-ġaḳāba)¹⁰³⁴

¹⁰²⁵ Ey Selim'in kavmi! Bu putun ne menfati ne de zararı var.

¹⁰²⁶ Tilkiler onların aralarında işedi.

¹⁰²⁷ Kokarca aralarında yellendi.

¹⁰²⁸ Aralarında mızrak kırıldı.

¹⁰²⁹ Aralarında toprak kurudu.

¹⁰³⁰ Aralarında sırtlan dışkıladi.

¹⁰³¹ Karmele adındaki ağaçtan daha alçak.

¹⁰³² Bir hakir, karmele ağacına sığınmış.

¹⁰³³ Onuncu bölüm: Râ harfiyle başlayan meseller.

¹⁰³⁴ Bir hoşmerim ikramı öfkeyi dindirir. Türkçedeki karşılığı : Yarım elma, gönül alma. Yazıcı, **age**, s. 47-48.

Reşī'e haṭī'a vezninde A' rāb ve Terākime tā'ifesiniñ mayhoş süd üzre tāze süd şagup yoğurd gibi çaldıktan sonra etmek katığı itdikleri nesnedir, aña ba' zı diyārda hoşmerim dirler. **Tefsa**' bāb-ı şālīşden muzāri' dir, maşdarı feş' kelimesidir ki ğazabı def' ve teskīn eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Hoşmerim didikleri cüz'ī nesne gibi hedāya, ğazabı def' ü teskīn ider dimekdir. Bu meşel azacığ hediye ğazabı def' idüp muḥabbet ve dostī peydā ider diyecek yerde darb olunur.

(466) الرَّشْفُ أَنْقَعُ

(er-Reşfu enka' u)¹⁰³⁵

Reşf keşf vezninde şuyı şorup azca azca içmek ma' nāsınadır. **Enka'** naḳ' kelimesinden me' hūzdur ki kandıрмаğ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Şuyı azca azca içmek şusuzluğı def' eylemekde pek mü'eşşirdir dimekdir. Bu meşel terk-i ' acele ile tedric ve te'ennī eylemek ma' rezinde darb olunur.

(467) رَجَعَ بِحُفْيِ حُنَيْنٍ

(Rece' e bi-huffey Huneynin)¹⁰³⁶

Reca'a māzīdir. **Ḥuf** çizmeye dinür. **Ḥuneyn** çizmeciniñ ismidir. Aşlı budur ki Hīre'de bir çizmeci var idi. Bir A' rābī gelüp bir çift çizme iştirā şadedinde olmağla, ber-taḳrīb Ḥuneyni iğzāb eyledi. Ve Ḥuneyn zātında mütehevvir ve bed-zebān şahş olmağla A' rābīyi şavdıktan soñra ol çizmeleri alup A' rābīniñ güzergāhında birini yol üzre [103a] ve digerini bir mīl kadar meydānlu yine yol üzre ilkā eyleyüp ve kendisi bir kemīngāhda iḥtifā eyledi. Bir iki sā' at mürüründe A' rābī devesine binmiş zuhūr eyledi. Evvelki çizmeniñ yanına geldikde vaḳt idüp işbu çizme Ḥuneynden iştirā idecek çizmeye pek müşābih ve belki ' aynı gibi bir ma' nādır, kāşkī ṭāḳ-ı digeri daḡı olaydı nüzül ve aḡz ider idim diyü mırıldanarak mürür eyledi. Bir miḳdār gitdikden sonra ol ṭāḳ-ı digere de teşādüf eyledikde evvelkisini almadığına te'ssüf eylemekle "Bi'llāhi ğanīmetdir" diyüp heman deveden nüzül ve evvelki çizmeye toğrı şitāb eyledi. Ol ḫilālde Ḥuneyn kemīnden ḫayye gibi ḫurūc ve deveniñ üzerine şu'ūd u ' urūc idüp hemān bir ṭarafa ilğar ve ğaybūbet eyledi. Bī-çāre A' rābī çizmeyi alup geldikde deveden ve ḫamūlesinden ašlā eşer ve nişān bulmayup beri öte bir zamān pūyān olup ' āḳibet ḫaybet u ḫirmānla obası ṭarafına ' azīmet eyledi. Vuşülünde "*Māzā ci 'te bihi min*

¹⁰³⁵ Suyu yavaş yavaş içmek daha doyurucudur.

¹⁰³⁶ Huneyn çizmeleriyle döndü. Türkçedeki karşılığı: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Yazıcı, **age**, s.190-191.

*seferike*¹⁰³⁷ diyü pürsân olanlara "*ci 'tukum bi-ḥuffey Ḥuneyn*" diyü cevāb virmekle, beyne'l- Arab *reca'a bi-ḥuffey Ḥuneyn* ḍarb-ı meşel oldu. Bu meşel bir ḥacet ve maṭlabdan ye's ü ḥirmānla mürāca'at olunduḡda irād olunur. İbnüs-Sikkīt didi ki: Ḥuneyn bir tünd ve şedīd kimse idi. Bir gün ayaḡına bir çift kırmızı çizme giyüp 'Abdu'l-muṭṭalib cenāblarına gelüp Esed bin Hāşim bin 'Abdi Menāf oḡlı olmak iddi'āsında olmaḡla "Yā 'ammī! Enā İbnü Esed [104b] İbnü Hāşim" didikde, 'Abdu'l-muṭṭalib "*Lā ve şiyābu Ebī Hāşime māa'rifu şemā'ile Hāşime fike*"¹⁰³⁸ diyü nisbetini inkār eyledi. Pes merdūd olup ye's ü ḥaybetle rücū' eylemekle ḡalk anuñ ḡaḡkında *reca'a Ḥuneyn bi-ḥuffeyhi*¹⁰³⁹ demeleriyle giderek meşel oldu. Ba'zılar meşel-i mezbūrı ḡarf-i cīmde *cā'e bi-ḥuffey Ḥuneyn* 'unvānında irād ve aşlını şü vechle beyān eyledi ki: Bir gün ehl-i Ḳūfeden bir cemā'at Ḥuneyni da'vet ve şaḡra cānibine 'azīmet itdiler. Çün şaḡrāda şürb-i ḡamra başlayup giderek mest ve mūdām oldılar. Mezbūrı bir güzelce ḍarb ve cemī'-i eşvābını üzerinden aḡz u selb idüp ayaḡlarında olan çizmelerinden ḡayrı bir nesne biraḡmadılar ve ol mevzī' de tenhā ḡoyup gitdiler. Bī-çāre Ḥuneyn giderek hūşyār olup 'uryān ve ser-bürehne ehli cānibine revān ve ḡuflarından ḡayrı üzerinde bir nesne olmamaḡla ehli bu ḡālī gördükde kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Meşel-i mezbūr "*رجع بأفوق ناصل*"¹⁰⁴⁰ meşeline muvāfiḡdır, ya'nī gezi şikeste ve peykānı yoḡ oḡ ile ric'at eyledi dimekdir.

(468) رَبِّ صَلِفٍ تَحْتَ الرَّاعِدَةِ

(Rubbe şalifin taḡte'r-rā' ideti)¹⁰⁴¹

Şalif ketif vezninde ra' dı çoḡ ve yaḡmuru az buluda dinür. Ve ba'zılarıñ beyānına göre şalef fetḡateynle olmaḡdır ki beyhüde ve bī-ma'nā lāf u ḡüzāf ider herze-ḡūya dinür yāḡud şehāb-ı mezküre ma'nāsından maşdardır ḡüröldeyen şehāba dinür. Bu meşel, [104a] tehdīdini īḡā'a ḡādir olmayan kimse ḡaḡkında ḍarb olunur yāḡud mütemevvil olan baḡıl ḡaḡkında ḍarb olunur.

(469) رَحِمَ اللهُ النَّبَّاشَ الْأَوَّلَ

¹⁰³⁷ Yolculuḡundan ne getirdin?

¹⁰³⁸ Ebu Hāşim'in giysilerine yemin ederim ki sende Hāşim'in sıfatlarını görmüyorum.

¹⁰³⁹ Ḥuneyn kendi ayakkabısıyla döndü.

¹⁰⁴⁰ Kırık okla geri döndü.

¹⁰⁴¹ Pek atıp tutar ama kimseye hayrı dokunmaz. Türkçedeki karşılıḡı: Lafla peynir gemisi yürümez./ Gürlere, ama yağmaz. Yazıcı, *age*, s. 102.

(Raḥime'l-llāhu ennebbāşe'l-evvele)¹⁰⁴²

Nebbāş şeddād vezninde kabrı kazup kefen çıkarıcı kimseye dinür ki kefen şoyucu ta' bîr olunur. Aşlı budurki bir kefen şoyucu kimse türeyüp taze defn olunan cenāzelerin kefenini şoyar idi. Halk, elinden 'āciz olup dā'imā fırsatını gözedüp aḥz u istişālî için çäre-cüyān iken bir kefen şoyucu daḥı peydā oldu ki cenāzeniñ kefenini şoyduḡdan şoñra dübürüne bir kazık vaz' eyler idi. Halk bu kaẓiyyeye vākıf olduklarında kelām-ı mezbûrî irād eylediler. Ya'nî Haḡḡ te'ālā nebbāş-ı evvele rahmet eylesün ki cenāzeniñ hemān kefenini şoyup dübürüne kazık vaz' eylemez idi demekdir. Maḡreb-i meşel ma' lūmdur.

رُوَيْدَ الْعَزْوِ يَنْمِرُقُ (470)

(Ruveyde'l-ğazve yenmarîḡu)¹⁰⁴³

Ruveyde emhele ma' nāsınadır. **Yenmarîḡ** inmirāk kelimesinden ki oḡ nişāndan öte geçmek ma' nāsınadır, muzāri' dir. Aşlı budur ki Benū Kināneden bir ḡātūn be-ğāyet dilîr ve beaādır olmaḡla dā'imā başına 'asker cem' idüp ḡabā'il-i sâ'ireye çapul ider idi. Muḡaddemen istirkāk eylediḡi cüvānlardan birine 'alāḡa ve ittişāl eylemekle andan ḡāmil olup eşnāda tevābi' i yine bir semte ḡazv ve iḡāre eylemek ḡuşuşunı der-miyān eylemeleriyle mezbûre kelām-ı merḡūmı irād eyledi. Ya'nî şebḡūn ḡuşuşunda bir müddet daḡı imhāl ve te'ḡîr eyleyesiz tā ki batnımda [105b] olan veled ḡaşra çıkınca demekdir. *Emhil el-ğazve ḡatta yaḡruce el-veledü* sebkindedir. Bu meşel 'āḡıbet-i aḡvāle intizār ve tevaḡḡuf mevḡi' inde çarb olunur.

رَحْلٌ يَعْضُ غَارِبًا مَجْرُوحًا (471)

(Raḡlun ya' uḡḡu ḡāriben mecrūḡen)¹⁰⁴⁴

Raḡl rāniñ fetḡi ve ḡāniñ sükūnuyla ḡāşşaten deve kısmınıñ semerine ve pālānına dinür. **Ya' uḡḡu** muzāri' dir, maşdarı 'aḡḡa kelimesidir ki 'ayniñ fetḡi ve ḡādiñ teşḡidiyle ışırmaḡ ma' nāsınadır. **ḡārib** rāḡib vezninde deveniñ iki küreginin aralıḡına dinür ki yaḡrını ta' bîr olunur. Ma'nā-yı meşel: Deveniñ semeri mecrūḡ olan yaḡrını ışırır demekdir. Bu meşel kemāl-i muzāyaḡa ve 'adem-i ma' āş ile geçinen kimseye bir āḡer kimse kendi siḡlet ü muzāyaḡasını taḡmîl eyledikde çarb olunur.

¹⁰⁴² Allah, mezarları kazıyan ilk adamlara rahmet versin. Türkçedeki karşılığı: Gelen gideni aratır, rahmet okumak.

¹⁰⁴³ Ağır olun bakalım, ok nişanı geçti. Türkçedeki karşılığı: Sabah ola, hayrola. Yazıcı, **age**, s. 200.

¹⁰⁴⁴ Deve kendi yaralı ayağını ısırdı.

(472) رَبِّ فَرَسٍ دُونَ السَّابِقِ
(Rubbe feresin dūne's-sābīki)¹⁰⁴⁵

Bu meşel me' mülundan dūn nesneye qanā' ate rızā maḥallinde ɗarb olunur.

(473) رَجُلًا مُسْتَعِيرٍ أَسْرَعُ مِنْ رَجُلِي مُؤَدِّ
(Riclā musta'irin esra'u min ricley mu'eddin)¹⁰⁴⁶

Bu meşel 'ariyet almaqda ziyāde 'acele idüp girü virmekde kemāl-i mertebe gecikdiren kimse ḥaqqında ɗarb olunur.

(474) رَبِّمَا أَرَادَ الْأَحْمَقُ نَفْعَكَ فَضَرَكَ
(Rubbemā erāde'l-aḥmaqu nef'ake fe-ɗarreke)¹⁰⁴⁷

Ya'nī aḥmaḳ olan kimse saña menfa'at qaydında olsa da zarar ider. Türkīde deli dostdan 'aqqılı düşmen ḥayırludur meşeli bu mefhūma qarībdir. Bu meşel nādānla ülfet ü mu'āşeretden men' u taḥzīr maḥallinde ɗarb olunur.

(475) رَزْمَةٌ وَلَا دِرَّةٌ
(Rezmeten velā dirreten)¹⁰⁴⁸

Rezme temre vezninde ḥanīn-i nāqa ma'nāsınadır. **Dirre** dālīñ kesri ve rānīñ teşdīdiyle süde [105a] dinür, yāḥud süd çok olup memeden seyelānına dinür. Bu meşel va'd eylediği nesneyi i'tā eylemeyen bī-vefā ḥaqqında ɗarb olunur.

(476) رَأَى الْكَوَاكِبَ مُظْهِرًا
(Ra'a'l-kevākibe muzhiren)¹⁰⁴⁹

Muzhir izḥār kelimesinden ism-i zamāndır, zaḥīre vaqtine dinür. Ma'nā-yı meşel: Öyle vaḳti kevkebleri gördi ki ol vaḳit kendiye muzlim oldu dimekdir.

(477) رَمْتَنِي بِدَائِهَا فَاَنْسَلَّتْ
(Rametnī bi-dā'ihā fe'n-sellet)¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁵ Bazen bir aygır önceki aygır gibi değildir.

¹⁰⁴⁶ Borç alanın ayakları, borcunu ödeyenin ayaklarından daha hızlıdır.

¹⁰⁴⁷ Bazen ahmak sana menfaat vermeyi isterken zarar verir.

¹⁰⁴⁸ Deve özlemine gösterir fakat sütünü vermez.

¹⁰⁴⁹ Yıldızları ögle vaktinde gördü.

¹⁰⁵⁰ Kendi hastalığını bana attı sonra kaçtı.

Rametnī māzīdir, insellet kezālike māzī-i mü'enneşdir, maşdarı insilāl kelimesidir ki nāsıñ beyninden şıyrılıp çıkmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Kendi 'illetini benim üzerime atup kendi şıyrılıp çıkdı. Aşlı budur ki Sa'd bin Zeyd Menāt-nām kimseniñ hātūnı Ruhm bintü'l-Ĥazrec bir 'ayb u naķışa işlemeyüp kendi żarā'irinden biriniñ üzerine 'azv u isnād eyledikde đarresi kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel kendide olan 'ayb u naķışa ile āĥarı ta'yīb ü ta'yīr iden kimse ĥaķķında đarb olunur.

(478) أُرِيهَا السُّهَاءُ وَتُرِينِي الْقَمَرَ

(Urīhā's-suhā ve turīni'l-ķamere)¹⁰⁵¹

Urī mużāri'-i mütekkelim, türī mużāri'-i muĥātabadır. Ma'nā-yı meşel: Ben ana sühā yıldızını gösterdim ol ķameri gösterdi dimekdir. **Suhā** sīn-i mażmūme ile bir ĥafī ve küçük kevkebidir. Aşlı budur ki bir kimse bir hātūna ĥafī kelām söyleyüp hātūn aña vāzīĥ ve beyyin kelāmıla tekellüm eylemekle ol kimse kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel bir kimse kendi dostundan bir nesne su'āl eyleyüp [106b] su'āl eylediği nesneniñ ĥilāfını cevāp verdikde irād olunur.

(479) رَمَاهُ اللَّهُ بِأَفْحَافٍ رَأْسِهِ

(Remāhu'llāhu bi-aķĥāfi re'sihi)¹⁰⁵²

Aķĥāf ķiĥf lafzından cem' dir, ķiĥf ķāfiñ kesriyle başda dimāğ üzre olan kemige dinür ki beyni anda olur, kāse-i ser ta'bīr olunur. Ma'nā-yı meşel: Anı ķiĥf-i re'siyle remy eyledi dimekdir. Bu meşel ĥaşmına bir belā-yı 'azīm getürüp yāĥud ĥatl eylese zīrā 'azm-ı mezkūr ile remy eylemek anı mevzī'inden izāle eyledikten şoñra olur, yāĥud zafer-yāb olmaķ dā'iyesinde oldığı māddeden anı def' diyecek yerde đarb olunur.

(480) رَمَاهُ اللَّهُ بِدَاءِ الذُّبِّ

(Remāhu Allāhu bi-dā'iz-zi'bi)¹⁰⁵³

Ya'nī: Ĥaķķ Te'ālā anı helāk eylesün dimekdir, zīrā dā'-ı zi'binden murād mevtdir. Ĥurd kısmınıñ ölünce ķadar 'illeti olmaz. Yāĥud ma'nā Ĥaķķ te'ālā anı dā'imā aç eylesün dimekdir. Zīrā ĥurd kısmınıñ eline her ne ķadar tu'me geçse yine toymayup ebedī cāyi' dir.

¹⁰⁵¹ Ben ona sühā yıldızını gösterirken o bana ayı gösterir.

¹⁰⁵² Allah onu kafatasıyla vursun!

¹⁰⁵³ Allah onu kurdun hastalığıyla vursun!

(481) رَهْبُوتٌ خَيْرٌ مِنْ رَحْمُوتٍ

(Rehebütun hayrun min rahmütin)¹⁰⁵⁴

Rehebüt meleküt vezninde, isimdir pek korkmağa dinür. **Rahamüt** rehbüt vezninde mubālağadır merhamet-i ‘azīme ma‘nāsınadır, rehbüt kelimesiyle müzdevic ve muḳterin olarak isti‘māl olunur. Ma‘nā-yı meşel: Dā’imā saña mazhar-ı ḥavf u ḥaşyet olmak ḥāleti mevki‘-i rahm u şefkat olmak ḥāletinden hayırludur dimekdir. Zīrā seniñ zātında māye-i şerr ü fesād merküz olmağla rahm u musāmaḥa olundığıñ şüretde ibrāz u icrāsına mecbūr olursun, lākin dā’imā ḥavf ve ḥaşyet [106a] üzre olunca ser be-girībān kendi ḥālīñe meşğül olup ṭurursun. Mār-ı sermā-dīdeye Mevlā güneş göstermesin.

(482) رُوَيْدَ الشَّعْرِ يَغِبُّ

(Ruveyde’s-şi‘ re yağibbe)¹⁰⁵⁵

Yağibbe bāb-ı şānīden maşūğ olarak muzāri‘dir. Maşdarı ğabb kelimesidir ki ğaynıñ fetḥi ve bānıñ teşdīdiyle bir yerde gicelemek ma‘nāsınadır. Rūveyd emhil ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel nazm eylediğini eş‘ārda temehhül ü te’ennī ile birden ‘acele idüp aşikār eyleme tā ki üzerinden zamān mūrūr idüp sen daḥi tehzīb ü tanḳīḥ eyleyesin dimekdir. Bu meşel bir mādde de isti‘māl-i te’ennī ve terk-i ‘acele eylemek ma‘rizinde ḍarb olunur.

(483) رَعَى فَأُقْصَبَ

(Ra‘ ā fe-aḳşaba)¹⁰⁵⁶

Ra‘ ā ve aḳşaba kelimeleri māzīdir, **iḳşāb** hemzeniñ kesriyle çoban kısmı deveniñ ra‘yı ḥuşuşunda tekāsül ü isā’et eylediginden ya’nī gereği gibi işbā‘ eylemediginden nāşī deveniñ şu içmeyüp istinkāfına bā‘iş olmak ma‘nāsınadır. Bu çobanıñ idāresizliginden ve ra‘yı ḥuşuşunda ihmāl ü tekāsülünden nāşīdir. Zīrā ra‘yında ihtimām idüp işbā‘ eylemedikçe şuya meyl ü rağbet eylemezler. Bu meşel müte‘ahhid olduğu mādde de kemā hüve ḥaḳḳuhu taḳayyud u ihtimām eylemeyüp tebāh u ifsād iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

¹⁰⁵⁴ Korkutmak merhamet etmekten hayırlıdır.

¹⁰⁵⁵ Yazdığın şiirleri insanlara hemen okuma; olgunlaştıktan sonra okursun. Türkçedeki karşılığı: Ağır gir ki yol alasin. / Ağır otur, batman gelesin. Yazıcı, **age**, 70.

¹⁰⁵⁶ Çoban hayvanları özenle otlatmadı, onlar da suya rağbet etmedi. Türkçedeki karşılığı: Bakarsan bağ, bakmazsan dağ olur. Yazıcı, **age**, s. 72.

(484) رَضِيتُ مِنَ الْغَنِيمَةِ بِالْإِيَابِ

(Rađītu mine'l-ġanīmeti bi'l-iyābi)¹⁰⁵⁷

Bu meşel mışrā^c-ı mevzündür. Rađītu māzī-i mütekellimdir. İyāb ^cavd ve kufül ma^cnāsınadır, bir semte yāhud bir kimseye ihsān ümīdiyle [107b] ^cazīmet olunup ber-^caks zuhūruyla hār-ı cevır ü siteminden āzürde olmaqsızın tehī-vāye ^cavdet eyledigine rızā maħallinde đarb olunur. Bu meşeli ibtidā tekellüm iden İmrü'l-Ğaysdır ki işbu beytinde irād eylemiştir:

Ve kād tavvaftu fī'l-āfāki hattā
Rađītu mine'l-ġanīmeti bi'l-iyābi¹⁰⁵⁸

(485) رَبُّ رَمِيَةٍ مِنْ غَيْرِ رَامٍ

(Rubbe ramyetin min ġayri rāmin)¹⁰⁵⁹

Burada **rubbe** taġlīl içündür, taġdīr-i meşel *rubbe ramyetin muşībetin min ġayri rāūn* dimekdir, lākin bu tefsīr cā'iz degildir. Zīrā rāmī olmaqsızın remye-i muşībe degil belki muħṭi'eniñ vuġū' ı yoġdur. Kelām-ı mezbūr *rubbe ramyetin muşībetin haşalet min rāmin muħṭi'* taġdīrindedir. Ya'nī ba^czı remye-i muşībe vardır ki rāmī-i muħṭiden vuġū'-ı yāfte-i meydān-ı huşūl olur dimekdir. Bu meşel bir kimse ümīd ve me'mūli olmayan maħalden murād ve maġşūdı şuret bulduġda đarb olunur.

(486) رَبُّ أَمِينٍ ظَنِينٌ وَمُتَّهَمٍ أَمِينٌ

(Rubbe emīnin zanīnun ve muttehimin emīnun)¹⁰⁶⁰

Bu meşel *rubbe mu'teminin zanīnun ve muttehimin emīnun* ^cunvānıyla da rivāyet olunmuşdur. **Zanīn** emīr vezninde müttehem ma^cnāsınadır. Zemaħşerī " وما هو على الغيب " ^{بضمين}¹⁰⁶¹ kerīmesiniñ tefsīrinde zanīn lafzını müttehem ile tefsīr eylediġi haşiyesinde maşūrdu. *Terceme-i Ķāmūsda* daġı vālid-i üstāz zanīn kelimesini müttehem ile tefsīr eylemiştir. Mađreb-i meşel ma^clūmdur.

(487) ربما صحت الأجسام بالعلل

¹⁰⁵⁷ Ganimetten vazgeçip selamete (kurtuluşa)razı oldum .

¹⁰⁵⁸ Şüphesiz dünyanın en uzak yerlerini gezdim, ancak sonunda ganimetten vazgeçip geri dönmeye razı oldum.

¹⁰⁵⁹ Bazen usta bir atış acemi atıcıdan gelebilir.

¹⁰⁶⁰ Bazen suçsuz şüpheli, şüpheli de suçsuz olabilir.

¹⁰⁶¹ "O, gayb hakkında cimri değildir", (Tekvîr, 81/23)

(Rubbemā şahḥeti'l-ecsāmu bi'l-‘ileli)¹⁰⁶²

Bu meşel kelām-ı müvelledīndendir. Mütenebbī: *ve le-rubbumā şahḥet el-ecsāmu bi'l-‘ileli* ‘unvānıyla manzūmen [107a] irād eylemiştir. *Ya‘nī* ba‘zen beden-i marīz bir ‘illet tareyānıyla şıḥhat bulur dimekdir. Nite ki zükām ‘arīzası ‘*afāna’llāhu ve iyyākum*¹⁰⁶³ *cüzām* muḫdimesini kezālike öksürük çiger ağrısı muḫdimesini dāfi‘ ve ol vechle bedene nāfi‘lerdir. *Kütüb-i tıbbiyede* mişālī keşīrdir. Bu meşel inḥilāl-i ‘uḫūd-ı maṭālib gāh ser-engüşt-i mevāni‘-i ḳaviyye ile müyesser olur diyecek yerde ḳarb olunur.

رَجَعَ عَلَى حَافِرَتِهِ (488)

(Reca‘ a ‘alā ḥāfireti)¹⁰⁶⁴

Hāfire bir nesneniñ evveline iṭlāk olunur, dābbe ḳısmınıñ tırnağı evvel seyr ve meşyi olmak münāsebetiyle. *Ve minhu ḳavluhum: İtaḳav faḳtetelū ‘inde'l-ḥāfire ey evveli'l-mulṭeḳā*, ya‘nī birbirine mülākī olduklarında ibtidā-yı an-ı mülākātında cenk ve ḳitāle başladılar. Ve ‘Arablar geldigim yoldan izim üzre ‘avdet eyledim diyecek yerde reca‘ tu ‘alā ḥāfireti¹⁰⁶⁵ dirler. Meşel-i mezbūrda ‘*elā ḥāfiretihi ‘elā ṭarīḳatihi ve ḥāletihī el-ūlū*¹⁰⁶⁶ ile müfesserdir. Bu meşel bir emrden ḥurūc idüp yine ol emre ric‘at iden kimse ḥaḳḳında ḳarb olunur.

ارْبَعُ عَلَى ظَلْعِكَ (489)

(irba‘ ‘elā zıl‘ike)¹⁰⁶⁷

Erbī‘ emr-i ḥāzırdır, maşdarı rab‘ kelimesidir ki taş ḳaldırmaḳ ma‘nāsınadır. **Zıl**‘ zā-yı mu‘cemeniñ kesri ve lāmıñ sükūnuyla ṭavar aḡsayup yekerek yürimeḳ ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Sen ‘alīl, ya‘nī za‘if ü ḥaḳīr kimsesin, ḳudretiñ almayan nesneden girü ṭur, aḡasaḳlıḡıña göre taş ḳaldır, pek büyük taşa yapışma dimekdir. Bu meşel bir kimse ‘uhde-i tāb u ṭāḳatinden ḥāric bir nesne teḥammülüne [108b] ibtidār u irtikāb eyledikde ḳarb olunur.

ارْقًا عَلَى ظَلْعِكَ (490)

(İrḳa‘ ‘alā zal‘ike)¹⁰⁶⁸

¹⁰⁶² Vücut bazen hastalıklarla saḡlıklı olur.

¹⁰⁶³ Allah bizi ve sizi korusun!

¹⁰⁶⁴ Geldiḡi yola dönmüş.

¹⁰⁶⁵ Kendi yoluma döndüm.

¹⁰⁶⁶ İlk haline dönmüş.

¹⁰⁶⁷ Sen güçsüz bir kimsesin, kaldıramayacağıın işin altına girme! Türkçedeki karşılığı: O senin ağzının kaşığı deḡil. Yazıcı, age, 183.

İrka’ emr-i hâzırdır. Bu meşel *aşlih emreke evvelâ*¹⁰⁶⁹ ‘ibâretiyle tefsîr olunmuştur. **Ya’nî** ibtidâ kendi za‘f-ı hâliñi ıslâh eyle demekdir ki murâd kendi ‘acız ü naķışaña baķup ba‘dehu va‘id ve tehdîd eyle ki tehdîd eylediğîñ kimse ile muķâvemete iķtidârîñ yokdur yâhud sende ‘ayb u naķışa var iken hâlķa zebân-dirâz-ı ta‘n u ta‘yîb olmaķdan sükût eyle diyecek yerde irâd olunur. Hülâşa bir âdemi hadd u vazîfesinden hâric ‘amel ve hareketden men‘ mahallinde irâd olunur. Ve yukâlu *ķi ‘alâ zal‘ike*. **Ķi** kelimesi ķâf-ı meksûre ile viķâyeden emr-i hâzırdır, bir ‘ayb u naķışası olan kimseyi lisân-ı nâsdan muhâfaza için ‘ayb-i mezkûrdan zecr ü iskât zımnında irâd olunur. Ve *yaķûlûne irķî ‘alâ zil‘ike*, **irķi** ķâfın kesriyle burada ruķye kelimesinden emr-i hâzırdır, ya‘nî ağasaķlığınâ efsûn eyle demekdir, bende ruķye ve efsûne muhtâc ağasaķlık yokdur ki ben añâ efsûn ve tîmâr ideyim. Kendi ‘ayb ve ‘illetiñe baķup anuñ def‘ u ıslâhına sa‘y eyle, bende seniñ gibi def‘ ü ıslâhına baķılacak ‘ayb u ‘illet yokdur demekden ‘ibâretdir ve fî meşelin âherin *erķi ‘alâ zil‘ike en yuhâdâ*. **Yuhâdâ** hayd kelimesinden ki şınıķ kemigi şarırup oñulduğdan soñra tekrâr kıрмаķ ma‘nâsınadır, muzâri‘-i mechûldür. **Ma‘nâ-yı meşel**: Ağsaķ olan [108a] ayagıñıñ teħammûlüne göre yüksege şu‘üd eyle ki soñra bütün bütün şikest olur demekdir.

(491) استراحة النفس في اليأس

(İstirâhatu'n-nefsi fi'l-ye'si)¹⁰⁷⁰

Bu kelâm İmâm ‘Alî kerremâllâhu vechehü hâzretlerinden şâdir oldığı mervîdir, Vâķı‘an nefsiñ hâlet-i ye’sde taħşîl-i âmâl için irtikâb eylediği miħen ü şedâ’idden hâlâş olup gûşe-nişîn-i râhatgâh-ı nevmîdî olacağı der-kârdır. Mefhûm-ı merķûmı ba‘z-ı şu‘arâ’ bu gûne nazm u irâd eylemiştir:

Cevâbemrâ bi-dih yâhud bi-gû lâ
Fe-inne'l-ye’sse ihde'r-râhateyni¹⁰⁷¹

(492) أَرَاكَ بَشَرَ مَا أَحَارَكَ مِشْفَرٌ

(Erâke beşerun mâ aħâreke mişferun)¹⁰⁷²

¹⁰⁶⁸ Önce kendini ıslah et! Türkçedeki karşılığı: Elinin hamuru ile erkek işine karışır. Yazıcı, age, 183.

¹⁰⁶⁹ Öncelikle kendini ıslah eyle!

¹⁰⁷⁰ Nefsin rahatı umutsuzluktadır.

¹⁰⁷¹ Cevabımı ver ya da hayır de muhakkakki iki rahattan biri ümitsizliktir.

¹⁰⁷² Dudaklarının semizliği iyi beslendiğini gösterir. Türkçedeki karşılığı: Dışı kalaylı, içi alaylı. Yazıcı, age, s. 138.

Aḥāra māzīdir, maşdarı ihāre kelimesidir ki red ve ric'at ma'nāsınadır. **Mişfer** minber ve miḳ'ad vezninde deveniñ dudığına dinür. **Ma'nā-yı meşel**: Zāhir-i hāli bātını su'alden seni ignā eyledi dimekdir. Zīrā sen ol kimsenin beşerini semīn yāhud hezīl olsun gördüğüñ vakitte sen anuñ keyfiyyet-i ekline istidlāl idersin. Bu meşel zāhir-i hāl bātınından muğnī olmağla keyfiyyet-i bātınıyyesini şu 'āle ḥācet yokdur diyecek yerde ḍarb olunur.

(493) أَرَطِيْ إِنْ خَيْرِكِ فِي الرُّطِيْطِ

(Ariṭṭī inne ḥayreki fi'r-raṭṭī)¹⁰⁷³

Ariṭṭī irṭāṭ kelimesinden aḥmaḳ olmak ma'nāsınadır, emr-i mü'nneşdir. **Raṭṭ** emīr vezninde ḥumḳ ve belāhet ma'nāsınadır. **Ma'nā-yı meşel**: Ey ḥātūn! Yine sen ḥumḳ ve belāhetiñde şābit ol ki seniñ ḥayr u menfa'atıñ ḥamāḳatıñ hālindedir dimekdir. Bu meşel bir aḥmaḳ kimse ḥamāḳatı hāliyle merzūḳ ve mün'im olup reviş ü reviyette [109b] ḥareket idecek olduḳda maḥrūm olduğı vakitte ḍarb olunur. Meşel-i mezbūr mevzūn olmağla fe-inne nüşhaları ḡalaṭdır. Rivāyāt-ı mevşūḳadandır ki ḥazret-i Mūsā 'alā nebīyyinā ve 'aleyhi's-selām dergāh-ı kibriyā-penāhdan aḥmaḳ ve nādānlarıñ merzūḳ ve mūna'ḥam olduḳlarıñ ḥikmetini su'al eyledikde rızḳ u refāh ve ni'met-i 'aḳl u kiyāsetle taḥşīl olmadıḳını 'aḳl ve 'irfānına ḡurre olanlara i'lām ḥikmetine mebnī cevābıyla mücāb oldu.

(494) رَمَدَتِ الصَّانُ فَرَبَّقُ رَبَّقُ

(Rammedeti'd-ḍa'nu fe-rabbīḳ rabbīḳ)¹⁰⁷⁴

Rammedet māzīdir, maşdarı termīd kelimesidir ki ḳable'n-nitāc ṭavariñ memesi südlü olmak ma'nāsınadır. **Ḍa'n** ḍādiñ fetḥi ve hemzeniñ sükūnuyla ḳoyun ḳısmına dinür. **Rabbīḳ** kelimesi emr-i ḥāzırdir, maşdarı tarbīḳ lafzıdır ki ḳuzınıñ ve oḳlağıñ boyununa ribḳa geḳürmek ve ribḳa ile baḳlamak ma'nāsınadır. **Ma'nā-yı meşel**: ḳoyunlarıñ memeleri büyüyüp ṭoḳurmaları gelüp ḳatdı, ḳuzuları baḳlamak için baḳlar ḥāzır eyle dimekdir. Ve keḳi ḳısmında *ranniḳ ranniḳ*¹⁰⁷⁵ dirler, nūnla ki intazir ma'nāsınadır. Zīrā keḳi ḳısmı memesine süd geṭürmek gibi ṭoḳurmak 'alāmetini izḥār eyledikten şoñra

¹⁰⁷³ Ahmaklığına devam et, zaten sadece onunla menfaatine erişirsin.

¹⁰⁷⁴ Koyunların memeleri büyüyüp doğurmaları gelip çatdığı zaman kuzuları bağlamak için bağları hazırla! Türkçedeki karşılığı: Demir tavında dövülür. Yazıcı, age, 195.

¹⁰⁷⁵ Bekle bekle!

der-^ç aķab ıoğurmayup bir miķdār fāşıla virür. Ve bunda *rammiķ rammiķ*¹⁰⁷⁶ dağı dirler, mīmle. Meşel-i evvel intizār-ı medīd ile intizār olunmayan nesne haķķında ıarb olunur ve meşel-i şānī bunuñ muķābilidir.

(495) رُمِي بِهِ الرَّجْوَانِ

(Rumiye bihi'r-recevāni)¹⁰⁷⁷

Recevān rāniñ ve cīmiñ fethiyle recā lafzınıñ teşniyesidir, recā ^ç aşā vezninde hāşşaten koyunuñ [109a] bir nāhiyesine dinür. Ma^ç nā-yı meşel: Fülān h^çār ve mühān olsun, ya^ç nī kıuyudan kıoğa ııkıarken iki ıarafa ıarpıldığı gibi ol dağı öylece zillet ü miħnet ve istihānete düıār olsun dımeķdir.

(496) أَرْجُلُكُمْ وَالْعُرْفُطَ

(Erculekum ve'l-^çurfuıa)¹⁰⁷⁸

Urfuı ^ç aynıñ ve fānın zammıyla bir ma^ç ruf ađacıñ ismidir. Aşlı budur ki ^ç Āmir bin Zūhl-nām kimse eyyām-ı şebābında be-ğāyet dilber ve bahādır idi. Müsin ve pīr olduğa muķ^ç ad olup ferese rüküb iderken ^ç azīm zahmet ile rüküb ider idi. Ba^ç zı nevesīde cüvānlar anı istihzā ve hānde iderler idi. Bir gün anlara didi ki: "Ben pīrlik ve muķ^ç adılık sebebiyle ferese rüküb idemez oldum, luıf idüp beni dört kimse dört yanımdan ıtutup feresime bindiriñ". ıün anı istihzā^ç idenlerden dört kimse gelüp anı bindirmek şadedinde oldılar. ^ç Āmir-i mezbūr iki kimseyi kıoltuğuna ve iki kimseyi faħzinine kışdırup feresini sevķ itdi ve ol dört kimseyi sürüyüp giderken didi ki: "Yā *benī aħī erculekum ve'l-^çurfuı!*, ya^ç nī "Ey birāderzādelerim! Ayađıñızı ^ç urfuı ağacına ıtıkunmaķdan hıfz idiñ". Ve mezbūruları ol mertebe süridi ki helāk olmağa kıarīb oldılar. Meşel-i mezbūr māl ü kıuvvet ü kemāde kendiden a^ç lā olan kimseyi istihzā iden aħmaķ ve küstāh haķķında irād olunur.

(497) أَرْوَعَانَا يَأْتَعَالُ وَقَدْ عَلِقَتْ بِالْحَبَالِ؟

(Erevağānen yā şu^ç ālu ve kıad ^ç alıkte bi'l-ħibāli)¹⁰⁷⁹

Revağān fetahātla bir nesneden yanlayup tilkü gibi beri ıarafa ve öte ıarafa uğurlayın yamanup şapmaķ ma^ç nāsınadır ki [110b] tilkülük itmek ta^ç bīr olunur. **Şu^ç āl** şā-yı müşelleşeniñ zammıyla şa^ç leb gibi tilküye dinür. **Alaķta** māzī-i muħātabdır, maşdarı

¹⁰⁷⁶ Yavaş yavaş!

¹⁰⁷⁷ O adam her yerde zelil olsun!

¹⁰⁷⁸ Ayaklarınız urfüt ağacına dokunmasın.

¹⁰⁷⁹ Ey tilki! Tuzağa düştüğün halde hālâ hile mi arıyorsun?

‘alak kelimesidir ki fethateynle bir nesneye ilişüp tütulmak ma‘nāsınadır. **Hibāl** duzağa dinür. Ma‘nā-yı meşel: Ey şa‘leb! Seniñ beri öte uğurlanup hîle ve hadî‘ eñ ve tilküligiñ bir fā‘ide itmez ve seni taħlîş eylemez, hāl bu ki sen duzağa ilişüp tütulduğtan şöra dimekdür. Bu meşel üzerine haę şābit olduğdan şöra hālāş için hîle kaydında olan kimse haęķında đarb olunur.

(498) اَرْضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالتَّعْلِيْقِ

(İrđa mine'l-merkebi bi't-ta‘ lîķi)¹⁰⁸⁰

İrđa şulāşī bābından emr-i hāzırdır. **Merkeb** kelimesi rüküb ma‘nāsına olmak cā‘izdir. Ma‘nā-yı meşel: Sen rükūbuña bedel kendi emti‘añ ta‘lîķ ile ķanā‘at eyle dimekdür. Yāhud mürekkeb kelimesinden merküb murāddır. Buña göre *irđa minhu bi-en tata‘allaķa bihi fî ‘uķbetike*¹⁰⁸¹ ‘ibāretiyle müfesser olur. Bu meşel emriñ ‘azîminden şağiri ile yāhud ba‘zî hācet ile ķanā‘at eyle diyecek yerde đarb olunur.

(499) رَهْبَاكَ خَيْرٌ مِنْ رَغْبَاكَ

(Rehbāke hayrun min raębāke)¹⁰⁸²

Rehbā ve **raębā** rālarının fethālarıyla ve zammeleriyle rivāyet olundu, lākin Meydānī "Đamme fethādan evlādır" didi. Zīrā fethle olduğda memdūd *olur ruębā ve raębā’ ve bu’sā ve be’sā’ ve nu‘mā ve na‘amā* dirler. *Terceme-i Kāmūsda* vālid-i üstāzun tefsīrine göre **ruhā** rānıñ zammı ve fethi ve elifiñ ķaşrı ve meddiyle ķorkmağa dinür. Ve **ruębā** rānıñ zammı ve fethi ve elifiñ ķaşrı ve meddiyle tezellül ve ihlāşla du‘ā eylemek [110a] yāhud yalvarup zārī ve niyāz eylemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Anuñ senden hāvf u hāşyet üzre olması saña ihlāş u muħabbet itmesinden hayırludur dimekdür. Bu meşel "رهوت خیر من رحمت"¹⁰⁸³ meşeline ķarībdır.

(500) أَرَيْنَهَا نَمْرَةً أُرْكُهَا مَطْرَةً

(Erīnihā nemreten urikhā maşiraten)¹⁰⁸⁴

Erīnihā ‘ibāretinde vāķi‘ hā’ zamīri şehābeye rāci‘dir. **Nemire** ķaplan alacası olan buluda dinür ki ‘ādetā yağmurlı olur. Ma‘nā-yı meşel: Sen baña şehābeyi nemre olarak

¹⁰⁸⁰ Eşęe binmek yerine ona eşyalarını asmakla razı ol!

¹⁰⁸¹ Merkebe tutunabilecek bir yerle yetin!

¹⁰⁸² Korkutman sana rağbet gösterilmesinden hayırlıdır.

¹⁰⁸³ Korkutmak merhamet etmekten daha hayırlıdır.

¹⁰⁸⁴ Sen bana ķaplan gibi (siyah) benekli bulutu göster ben de sana sağanak halinde yağmur yağdıracadığı göstereyim. Türkçedeki ķarşılıęı: Ateş olmayan yerden duman çıkmaz. Yazıcı, **age**, s. 157.

göster ki ben dağı saña yağmur yağdırarak göstereyim dımekdir. Bu meşel bir nesneniñ aşār u meĥā' il ü tebāşiri nümüdār olup vuķū' ı müteyaķķin olduķda đarb olunur.

(501) الرَّفِيقَ قَبْلَ الطَّرِيقِ

(er-Rafıķe ķableť-ťarıkı)¹⁰⁸⁵

Ya' nı evvel refık taĥşil idüp ĥalinden geregi gibi ĥabır ol, belki refāķate ķabül idesin ve murādıñ üzre olmaķda refāķate ķabül itmeyesin, lākin aĥvāl ü evzā' ını geregi gibi tecrübe itmeksizin refāķata ķabül itdikde ba' dehu murādıñ üzre zuhūr eylemeyüp esnā' - ı ťarıkda müfāraķat mümkün olmaz. Bu meşele muķārib "الدليل ثم السبيل"¹⁰⁸⁶ dağı mütedāvildir.

(502) رَبُّ قَوْلٍ أَشَدُّ مِنْ صَوْلٍ

(Rubbe ķavlin eşeddu min şavlin)¹⁰⁸⁷

Şavl ķavl veznide bir ādemiñ üzerine adamcıl deve gibi yürüyüş idüp şaldırmaķ ma' nāsınadır. Ya' nı niçe kelām vardır ki şavldan ziyāde şedid olup muĥātaba te'şir ider dımekdir. Bu meşel müvāceheten söylenen kelām-ı muĥātaba te'şir eyledikde đarb olunur.

(503) ارْقُبِ الْبَيْتَ مِنْ رَاقِبِهِ

(İrķubi'l-beyte min rāķibihi)¹⁰⁸⁸

İrķub emr-i ĥāzırdır, ihfaz ma' nāsınadır. **Rāķib** ism-i fā' ildir, [111b] ĥıfz idici ma' nāsınadır. Aşlı budur ki bir kimse ĥānesinden ťaşra gidüp ĥulāmını gözetmek için ĥānede terk eyledi. Bir vaķitden şoñra ĥānesine gelüp gördi ki ĥāneniñ derünü tolu urmuş tarlaya dönmüş, ĥulām mezbūr ĥānede olan eşyāniñ cümlesini alup firār itmiş. Ĥāne şāĥibi ol vaķit kelām-ı mezbūrı irād eyledi, ya' nı sen ĥāneniñ ĥıfzı için emr itdigiñ kimseden ĥāneyi muĥāfaza eyle dımekdir.

(504) أَرْسِلْ حَكِيمًا وَأَوْصِهِ

(Ersil ĥakīmen ve evşihi)¹⁰⁸⁹

¹⁰⁸⁵ Önce arkadaş sonra yol.

¹⁰⁸⁶ Önce rehber sonra yol.

¹⁰⁸⁷ Söz bazen vuruştan daha etkilidir.

¹⁰⁸⁸ Evi güvendiğin kişiden korusun!

¹⁰⁸⁹ Bilgini gönder ve onu uyar!

Ersil irsāl kelimesinden ve evṣiḥi īṣā' kelimesinden emr-i ḥāzırdır. Īṣā' hemzeniñ kesriyle bir nesneniñ işlemini bir ādeme siparişle der-^çuhde itdirmek ma^çnāsınadır. Ma^çnā-yı meşel: Her ne kadar ḥakīm ise seniñ ğarazıñı bilmege muḥtācdır, sen añā mā fī'z-zamīriñi ifāde eyle dimekdir.

(505) وَأُرْسِلْ حَكِيمًا وَلَا تُوصِيهِ
(Ersil ḥakīmen velā tūṣiḥi)¹⁰⁹⁰

Daḥı meşel-i sâ'irdir, buñā göre ma^çna, ḥakīm ḥikmeti sebebiyle vaşiyetden müstağnīdir, hemān bilā-vaşiyete irsāl eyle dimekdir. Ba^çzılar ḥakīmden murād aqçadır diyü beyān eylediler.

Güyend merdrā hüner mī bāyed
Yā aşl u aşālet ez-peder mī bāyed

Īnhā heme der-zamān-ı pīşin būd
El-ķişşa derīn zamāne zer mī bāyed¹⁰⁹¹

Maḥāmātda Ḥarīrī merḥūm aqça ḥaḳḳında dimişdir ki:

*Levle't-tuḳā le-ķultu cellet ḳudretuhu.*¹⁰⁹²

(506) رَكِبَ ذَنْبَ الرِّيحِ
(Rekibe zenebe'r-rīḥi)¹⁰⁹³

Ya^çnī fülān kimse rüzgārīñ ḳuyruğuna bindi dimekdir. Bu meşel fülān kimse ol mertebe sūr^ç at itdi ki bir vechle añā luḥūḳ mümkin [111a] degildir diyecek yerde ḍarb olunur.

(507) رَكِبَ ذَنْبَ الْبَعِيرِ
(Rekibe zenebe'l-ba^çiri)¹⁰⁹⁴

Ya^çnī fülān kimse deveniñ ḳuyruğuna bindi dimekdir ki emr-i ḥasīs ile ḳanā^ç at itdi diyecek yerde ḍarb olunur.

(508) رِيحٌ حَزَا فَالْتَجَا
(Rīyḥu ḥazā fen-necā)¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹⁰ Bilgini gönderme ve onu uyarmada bulunma!

¹⁰⁹¹ Derler ki insana hüner ya da babadan kalma soy ve asalet gerekir. bbunların hepsi eskidendi, hasılı bu zamanda altın gerekir.

¹⁰⁹² Takva olmasaydı altının şanı yücedir derdim.

¹⁰⁹³ Rüzgarın kuyruğuna bindi.

¹⁰⁹⁴ Devenin kuyruğuna bindi.

¹⁰⁹⁵ Bu koku hazâ otunun kokusudur, hemen kaçın!

Hazā ‘aşā vezninde bed rāyihālu bir otdur, kerefe müşābihdir ki cin def‘i için tedhīn iderler. ‘Arablar şöyle zu‘m ider ki bir hānede hazā olursa aña cin dāhīl olmaz. **Necā**’ medd ile isrā‘ ma‘nāsınadır. Bu meşel *hāzā riḥ* ‘u *hezā* taḫdīrindedir, ya‘nī riḥ-i şerdir, sür‘at eyle ki ḥalāş olasın dimekdir. Bu meşel şerrinden ḥavf olunan nesne ḥaḫḫında ḍarb olunur ki gūyā şerriñ ‘alāyimi zūhūr itdi, kendi zūhūr itmezden evvel ḫurtulmağa sa‘y eyle dimekdir. Ve iki kimse beyninde muşāfāt olsa *riḥuhumā cenūbun*¹⁰⁹⁶ ve kudūret olsa *šemilet riḥumā*¹⁰⁹⁷ dirler.

(509) رَمَاهُ اللَّهُ بِأَحْيَىٰ أَقْوَسَ

(Remāhu'l-lāhu bi-aḥbā aḫvese)¹⁰⁹⁸

Murād dāhīyedir. **El-aḥbe'l-aḫves** dāhī ve mücerrib-i umūr olan kimsedir ki aḥbā ḥabūdan me‘ḥūzduz, emeklemek ma‘nāsınadır. Ve aḥbā ol şayyāddır ki şayd için ḥabu ider. Ve aḫves münḥanī ma‘nāsınadır ki şayyād kısmıñ ḥāl ü şanıdır ve kelimeteyn terkīb olunup dāhīyeye ıtlāḫ olundu, lihāzā münekkeren zıkr olundu. Ba‘zılar aḥvā rivāyet itdiler, bu rivāyete göre "رَمَاهُ اللَّهُ بِأَحْوَىٰ أَلْوَىٰ"¹⁰⁹⁹ meşeline ḫarīb olur ki ḥay ve ley cem‘ ve men‘ ma‘nāsınadır. Ya‘nī ḥazret-i Allāh anı ḡanī mümsike mübtelā itsün dimekdir, muḫziyyü'l-merām olsun diyü bed-du‘ā maḫāmında irād olunur.

(510) رَبِّ لَأَنِّمَ مَلِيْمٌ

(Rubbe lā‘imin melīmun)¹¹⁰⁰

Ya‘nī niçe lev̄m iden kimseler vardır ki [112b] lev̄m itdiği nesneyi kendi irtikāb ider dimekdir.

(511) الرَّبَّاحُ مَعَ السَّمَاحِ

(er-Ribāḥu ma‘as-semāḥi)¹¹⁰¹

Ribāḥ ribḥ ma‘nāsınadır. Ya‘nī cūd u seḫā bā‘iş-i fevā‘id-i ḥāmd u şenādır dimekdir.

(512) اَرْضَ مِنَ الْعُشْبِ بِالْخُوصَةِ

(İrḍa mine'l-‘uḫbi bi'l-ḫūḫati)¹¹⁰²

¹⁰⁹⁶ Onların ikisinin rüzgarı güneydendir.

¹⁰⁹⁷ Rüzgarları ayrıldı.

¹⁰⁹⁸ Allah ona büyük bela göndersin.

¹⁰⁹⁹ Allah onu men edenlerin ellerine düşürsün!

¹¹⁰⁰ Azarlayanlar bazen azarlanan olabilirler.

¹¹⁰¹ Cömertlikte kazanç vardır.

İrda emr-i hâzırdır. ‘Uşb ‘aynıñ zammı ve şîn-i mu‘cemeniñ sükūnuyla taze ota ve çayıra dinür. **Hūşa** hānıñ zammıyla hūş lafzınıñ müfredidir, hūrmā yaprağına dinür. Bu meşel "ارضَ مِنَ الْمَرْكَبِ بِالْتَّعْلِيْقِ"¹¹⁰³ meşeli gibidir, kalıl ile qanā‘ at idüp keşiri terk eyle diyecek yerde darb olunur.

(513) الرَّفْقُ يُمْنٌ وَالْحُرْقُ سُؤْمٌ

(er-Rifku yumnun ve'l-hurku şu'mun)¹¹⁰⁴

Rifk rānıñ kesriyle luṭf ve sühület ve mülāyemet ma‘nāsınadır ki ‘unf ve şiddet muḳābilidir, yümñ ve bereket ma‘nāsınadır. **Hurk** hānıñ zammıyla gılzet ve huşūnet ma‘nāsınadır, yāhud bir işi güzel beceremeyüp fenā ve nā-dürüst ider olmağa dinür ki "rafuqa'r-reculu fe-huve refik"¹¹⁰⁵ meşelinde olan rifk anuñ muḳābilidir. Ve fi'l-ḥadıṣ: "لذانه دخل الرفق شيئا إلا زانه"¹¹⁰⁶ murād zıdd-ı ‘unf olan rifk kelimesidir, meşel-i mezbūrda oldığı gibi. Meşel-i mezkūr sū‘-i tedbīrden nehy ve rifk ile emr maḳāmında irād olunur.

(514) أُرِيدُ حِبَاءَهُ وَيُرِيدُ قَتْلِي

(Urīdu ḥibā‘ehu ve yurīdu ḳatlı)¹¹⁰⁷

Bu meşel mıṣrā‘-ı mevzūndur. **Urīdu** muzāri‘-i mütekkelimdir. **Hibā**‘ cidāl vezninde bir kimseye meyl ü teveccüh idüp bi'l-iḥtişāş müsā‘ade ve nuşret eylemek ma‘nāsınadır. Bu kelām İmām ‘Alī kerrema’llāhu vecchehu [112a] ḥazretleirnden şādır olmuştur. İbnü Mulcem *la‘netu'l-lāhi ‘aleyhi* darb eylediği eşñada ki bir beytdir mel‘ūna nazar iderek ḳirā‘at buyurmuşlardır.

Urīdu ḥibā‘ehu ve yurīdu ḳatlı
‘Azīruke min ḥalīluke min Murādi¹¹⁰⁸

‘**Azīr** emīr vezninde ‘özr ve bahāneyi ḳabūl iden kimsedir. Ba‘zılar ḥayāta rivāyet eylediler. Gerçi Meydānī İmām ‘Alī kerrema’llāhu vecchehu beyt-i mezbūrı darb eşñasında irād eylediler diyü şebt eylemişdir. Lākin eşaḥḥı budur ki İmām ḥazretleri aḥbār-ı ḥazret-i Nebevī ile kendüleri İbnü Mulcem-i la‘īn yedinden āb-ı ḥayāt-ı şehādet

¹¹⁰² Otlardan hurma yapraklarıyla yetin!

¹¹⁰³ Merkebe binmek yerine ona eşyalarını asmakla razı ol!

¹¹⁰⁴ Yumuşaklık hayırlıdır, sertlik ise şerdir.

¹¹⁰⁵ Adam hoş davrandı, o naziktir.

¹¹⁰⁶ Nerede kolaylık varsa, orada güzellik vardır.

¹¹⁰⁷ Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek ister.

¹¹⁰⁸ Ona yardım etmek isterken o beni öldürmek ister. İşte Murād kabilesinden böyle bir insan için kim beni affedecek ki?

nüş idecekleri ma' lūmları olmağla mesfūri gördükçe beyt-i mezbūr ile temesşül iderler idi. Beyt-i mezbūr ' Amr bin Ma' dī Kerebiñ güftārlarıdır. Qays bin Meksūh el-Murādī haqqında söylemiş idi. Ve mersūm İbnü Mulcem-i la' in dağı Murād kabilesinden olmağla temesşül ' acıbdır, haqqā imām hazretlerine ba' zı yārānları la' in-i mesfūruñ katlini tezkır itdikçe kendi kätilimi ne gūne katl idebilirüm diyü cevāb iderler idi. ' Aceb sırr ' aceb taħammül.

(515) رُمِي فُلَانٌ بِحَجْرِهِ

(Rumye fulānun bi-ħacerihi)¹¹⁰⁹

Fülān kimse kendi meşeline muķārın oldı diyecek yerde dārb olunur. Meydānī didi ki: "Murād kendiye şalābet ü şu' übetde mümāşil dimekdir. Ve ħācer meşelden ' ibāret kılındığı taş taş atacak nesneye [113b] kıyāsla muhtelif olup büyük nesneye büyük taş ve küçük nesneye küçük taş atılmağ ' ādet oldığı içündür. Pes mermī mermiye meşel olur. Mervīdir ki Şıffın vağ' asında Aħnef binü'l-Qays İmām ' Alī kerremā'llāhu vechehu hazretlerine "İnneke rumīte bi-ħaceri'l-arzi"¹¹¹⁰ dedi ki murād nazıri olmayan taşdır. Ve *fülān reculu'd-dehri*¹¹¹¹ diyüp ricālden nazıri yoğ ma' nāsını murād itdikleri gibi.

(516) رَبُّ مُسْتَغْزِرٍ مُسْتَبْكِي

(Rubbe mustağzirin mustebkī)¹¹¹²

İstağzarethu dirler, vecedtuhu ġaziren ma' nāsına ki nāqanıñ südüni çok buldum dimekdir. Ve *istebke 'ethu* dirler vecedtuhu bekiyyen ma' nāsına ki nāqanıñ südüni kālil buldum dimekdir. Bu meşel çok ihsān olunup yine rāzı olmayan kimse haqqında dārb olunur.

(517) اسْتَرَاخَ مَنْ لَا عَقْلَ لَهُ

(İsterāħa men lā ' aqle lehu)¹¹¹³

Sāhib-i Vasīť didi ki: "Ākıl olan ' avākıb-ı umūrı mülāħazā ve zārarı nef' den temyız itmekle ġumūmdan ħālī degildir ve aħmağ olan kimse bir nesneyi mühim itmez ki mağmūm ola". Mervīdir ki ' Amr bini'l-' Aş, oğlı ' Abdullāha vaşıyyet idüp didi *ki: "Yā*

¹¹⁰⁹ Filanca biri kendi taşıyla(benzeriyle) vuruldu.

¹¹¹⁰ Şüphesiz sen yerin taşıyla vurulmuşsun.

¹¹¹¹ O adam zamanın adamıdır.

¹¹¹² Yaptığın bol iyilikler bazen bazılarına göre çok azdır.

¹¹¹³ Akli olmayanlar rahat olurlar. Türkçedeki karşılığı: Akıllı olup dünyanın kahrını çekeceğine, deli ol dünya senin kahrını çeksin.

buney! Vālin ‘ādilun hayrun min maṭarin vābilin ve esedun haṭūmun hayrun min vālin zalūmin ve vālin zalūmun hayrun min fitnetin tedūm, yā būney! ‘Aṣretu'r-ricli min ‘azmun yucberu ve ‘āṣretu'l-lisāni lā tubkī ve lā tezer ve ḳad isterāḩa men lā ‘aḳle lehu¹¹⁴

‘aḳlı yoĝidi ne derdi var idi mecnūnuñ

[113a]

(518) أَرْخَ يَدَيْكَ وَاسْتَرْخِ إِنَّ الزَّنَادَ مِنْ مَرْخٍ

(Erḩi yedeyke ve isterḩi inne'z-zināde min marḩi)¹¹⁵

Bu meşel mıṣrā‘-ı mevzūn olduĝı ‘inde ehli'l-‘arūz rū-nūmūndur. Ma‘nā-yı meşel: Taleb-i ḩācet itdigiñ kimse kerīmdir, ilḩāḩa muḩtāc degildir marḩ gibi ednā ḩadḩla müṣta‘il olur. İmdi elleriñi irḩā’ idüp sūḩulet eyle dimekdir. Bu meşel bir kerīme ‘arż-ı ḩācet eyleyen kimse ḩaḩḩında ḩarb olunur. Marḩ bādiyede bir nev‘ şecerdir ki keşirū'l-verādır, ya‘ nī ziyādesiyle āteşin bir aĝaçdır. A‘ rāb ṭā’ifesi andan ḩaḩmak ittiḩāz iderler.

(519) رَبِّ سَاعٍ لِقَاعِدٍ وَأَكِيلٍ غَيْرِ حَامِدٍ

(Rubbe sā‘ in li-ḩā‘idin ve ākilin ĝayri ḩāmidin)¹¹⁶

İbtidā bu meşeli tekellūm eyleyen Mu‘āviye bin Ebī Süfyān olduĝı Meydānīde maşūrdur. Aşlı budur ki cerdd-i ḩabīsi olan Yezīd-i pelīd için nāsdan aḩz-ı bī‘at idüp kendinden şoñra veliyy-i ‘ahd ḩıldıḩda didi ki: "Ey oĝul! Saña her ne ki temennī eylediñ ise i‘ṭā eyledim, benden bir ḩācetiñ ḩaldı mı ki añı daḩı fi‘le getürüp icrā ideyim". Yezīd didi ki: "Ey peder! Benim için bir ḩācet ve bir ĝuşsa ḩalmadı ve bir ḩuşuş daḩı bāḩī ḩalmadı ki ben aña neyl ü vuşul ile mesrūr olayım, ancak emr-i vāḩid ḩaldı ki baña göre maṭlab-ı a‘lā ve maḩşad-ı aḩşā ol emirdir". Mu‘āviye didi ki "Emr-i vāḩid didigin nedir, ifāde eyle?". Yezīd didi ki: "Abdu'llāḩ bin ‘Āmiriñ ḩālen taḩt-ı nikāḩında olan umm-i ḩālidi baña tezevvüc eyle". Mu‘āviye ‘Abdullāḩa mektūb taḩrīr eyleyüp elçi irsāl eyledi. Ba‘de'l-vuşul [114b] ‘Abdullāḩa Yezīdiñ ḩālini ifāde eyleyüp Mu‘āviyeniñ

¹¹⁴ Ey oĝul! Âdil hükümdâr bol yağmurdan daha hayırlıdır. Şiddetli aslan zalim hükümdardan daha hayırlıdır. Zalim hükümdar devam eden fitneden daha hayırlıdır. Ey oĝul! Ayaĝın tökezlemesi kemiĝin tedavisiyle gider ve dilin hatası her şeyi yok eder. Şüphesiz aklı olmayanlar rahatırlar.

¹¹⁵ Rahat ol, zaten marḩ aĝacı hemen yanar.

¹¹⁶ Nice çalışıp çabalayan kimsenin emeĝi boş oturana ve nice yemekler hamd etmeyenlere gider. Türkçedeki karşılığı: Kim kazana kim yiye. Yazıcı, **age**, s. 294.

mektübünü teslim eyledi. ‘Abdullāh nā-çār ümm-i Hālidīn sebīlini taḥliye eyleyüp elçiyi irsāl eyledi. Ümm-i Hālid Medīnede sākine olmağla Mu‘āviye Velīd bin ‘Uḡbeye ki tarafından ‘āmil-i Medīne idi, taḥrīr eyledi ki ümm-i Hālidī agah idesin ki ‘Abdullāh kendüyü taḥlīk eyledi. Vaḳtā ki ‘iddeti münḳazī olduḳda Mu‘āviye Ebū Hüreyre ḥazretlerini da‘vet ve altmış biñ altun virüp didi ki: "Yā Ebā Hüreyre! Bu ḫarafdan Medīneye varup oğlum Yezīd için Ümm-i Hālidīn tezevvücüne ḫālib ol ve merḫūmeye Yezīdīn velīyy-i ‘ahd-i Yezīdiyān ve saḫī kerīm oldıḳını i‘lān eyle ve mehri için yigirmi biñ dinār ve ikrāmı yigirmi biñ dinār ve hediyesi yigirmi biñ dinārdir bitamāmihi teslim idüp bu ḫarafa isticlāb eyle" didi. Ebū Hüreyre daḫı bir gice Medīneye ḫudūm idüp ‘ale‘ş-şabāḥ ravza-ı muḫahharanīn ziyāretine geldi ve Ḥasan bin ‘Alī raḫıyallāhu ‘anhumā ḫazretlerine mülākī olup selām virdükde, İmām Ḥasan ḫazretleri buyurdılar ki "Ne vaḳit ḫudūm eylediñ?" didi. Ebū Hüreyre "Ḳadimtu el-bāriḫa, ya‘nī dün gice ḫudūm eyledim" didi. Sebeb-i ḫudūmundan su‘āl eylediklerinde, ḫışşayı beyān eyledi. İmām ḫazretleri buyurdılar ki "Ümm-i Hālid'e beni daḫı tezkīr idüp ḫātırına getür". Ba‘dehu Ḥüseyn bin ‘Alī ve ‘Abdullāh bin ‘Abbās raḫıyallāhu ‘anhum ḫazarātına mülākī [114a] olup anlar daḫı sebeb-i ‘azīmetini ba‘de's-su‘āl vāḫıf-ı ḫāl olduklarında kendilerinin daḫı tezkīr olunmalarını iltimās eylediler. Ba‘dehu ‘Abdullāh bin Ca‘fer ve ‘Abdullāh bin Zübeyr ve ‘Abdullāh bin Muḫḫ bin el-Esvedī cenāblarına teşādūf idüp anlar daḫı ḫuzūr-ı Ümm-i Hālidde yād u tezkār olunmalarını iş‘ār eylediler. Ḥulāşa Ebū Hüreyre ḫazretleri Ümm-i Hālidīn ḫānesine dāḫil ve emr-i Mu‘āviye'yi ifādeden soñra didi ki: "İnne'l-Ḥasana ve'l-Ḥüseyne İbney ‘Alī ve ‘Abdullāh bin Ca‘fer ve ‘Abdullāh bin ‘Abbās ve ‘Abdullāh bin ez-Zübeyr ve ‘Abdullāh bin Muḫḫ bini'l-Esvedī ridvānu'llāhi ‘aleyhim ecma‘īn *se‘elūnī en ezḫurehum leki, ya‘nī müşār ileyhim ḫazerātı ḫuzūruñuzda yād u tezkār olunmalarını baña ifāde eylediler*". Ümmi Hālid didi ki: "Yā Ebā Hüreyre! Benim ancaḫ murādım beytu'l-llāha ‘azīmet ve anda mücāveret eylemekdir". Ḥāşıl-i kelām emr-i müşāvereye imtişālen niçe kelāmdan soñra Ebū Hüreyre buyurdılar ki: "*Ammā enā faḫad İḫtartu leki seyyidey şebāb-ı ehli'l-cennet*".¹¹¹⁷ Ol vaḫitde Ümm-i Hālid didi ki: "*Ḳad razītu bi'l-Ḥasan bin ‘Alī*".¹¹¹⁸ Ebū Hüreyre Ḥazret-i Ḥasana varup ifāde-i ḫāl eyledikten soñra Ümm-i Hālidī İmām ḫazretlerine tezvīc ve birḫaç iḫāmet eyleyüp Mu‘āviye ḫarafına getürdüḳi māl ve ḫazīne

¹¹¹⁷ Ben ise sana cennetteki gençlerin efendisini seçtim.

¹¹¹⁸ Ali'nin oğlu Hasan'a razı oldum.

ile munşarif oldılar. Vaqtā ki Şāma dāhil ve meclis-i Mu'āviye'ye vāşıl olup vuķū' bulan mācerayı Mu'āviye'ye iblāğ eyledikde Ebū Hüreyre [115b] cenāblarına didi ki: "*İnnemā ba' ştuke hāṭiben ve lem eb' aşuke muḥtesiben*".¹¹¹⁹ Ebu Hüreyre didi ki: "Ümm-i Ḥālid benimle istişāre eyledi, *ve'l-müsteşāru mü'temen*".¹¹²⁰ Mu'āviye ol vaķit didi ki: "*İslemī Ümme Ḥālidin, rubbe sā' in li-ķā'idin ve ākilin ğayri hāmīdin*".

(520) رَبُّ كَلِمَةٍ تَقُولُ لِصَاحِبِهَا دَعْنِي

(Rubbe kelimetin teķūlu li-şāhibhā da' nī)¹¹²¹

Ya' nī: Çok kelām vardır ki şāhibine beni terk eyle diyü emr ider dimekdir. Aşlı budur ki mülūk-i Himyerden biri şayd u şikāra çıkup yanında bir nedīmi var idi ki aşlā müfāraķata rızā virmeyüp kendiye muķarreb itmiş idi. Eşnā-yı şayd u şikārda bir şaḥra-i melsā üzerine şu'ūd ve biraz meķş ü ķu'ūd eylediler. Şoḥbet arasında nedīm didi ki: "Bir kimse şu şaḥra üzerinde zebḥ olunsa 'acabā demi ne maḥalle ķadar cereyān ider idi?". Melik emr eyledi ki "Nedīmi ķatlı idiniz, görelim demi ne maḥalle bāliğ olur" didi. Bī-ķāre nedīmi şaḥra üzerinde zebḥ eylediklerinde melik-i mezbūr kelām-ı merķūmı irād eyledi.

(521) رَبُّ رَأْسٍ حَصِيدٌ لِسَانٍ

(Rubbe re'sin ḥaşıdu lisānin)¹¹²²

Ḥaşıd emīr vezninde biçilmiş ekine dinür. Ma' nā-yı meşel: Niçe ḥubūbāt-ı ser vardır ki mezra'a-i lisāniñ biçilmiş ekinidir dimekdir. Bu meşel sūkūtle emr vaķtinde ķarb olunur.

(522) رَبُّ ابْنِ عَمٍّ لَيْسَ بِابْنِ عَمٍّ

(Rubbe ibni 'ammin leyse bi-ibni 'ammin)¹¹²³

Bu meşeli iki vechle tefsīr eylediler. Vech-i evvel eķāribden şikāyetdir, ya' nī çok 'amzādeler vardır ki saña nuşret ve menfa'at itmezler, anlar [115a] ibn-i 'amm degillerdir. Vech-i şānī niçe insān vardır ki seniñ muḥāfaza-i şān u 'ırzıña ihtimām ve ḥuzlāniñdan istiḥyā iderler, anlar ma'nen ibn-i 'amm gibidir, her ne ķadar neseben ibn-i

¹¹¹⁹ Kendi fikrini söylemek için değil evlendirmek için seni gönderdim

¹¹²⁰ Kendisinden fikir danışılan kişi güvenilirirdir.

¹¹²¹ Bazı sözler sahibine beni bırak der.

¹¹²² Kafalar bazen dil yüzünden kesilir.

¹¹²³ Bazı amcaoğulları amcaoğlu değildir.

‘amm degiller ise. Bu meşel iki ma‘ nāya göre de "رُبُّ أَخٍ لَمْ تَلِدْهُ أُمُّكَ"¹¹²⁴ meşeli gibidir, ya‘ nī niçe birāder vardır ki anı seniñ māderiñ çoğurmamışdır.

(523) رَبُّ طَمَعٍ يَهْدِي إِلَى طَبَعٍ
(Rubbe ṭama‘ in yehdī ilā ṭaba‘ in)¹¹²⁵

Ṭaba‘ ṭama‘ vezninde dens ve ‘ayb ma‘ nāsınadır, Kāle‘ş-şā‘ iru :

Lā ḥayre fī ṭama‘ in yehdī ilā ṭaba‘ in
*Ve ğuffetun min ḳivāmi‘l-‘ayşi yekfīnī*¹¹²⁶

Ğuffe ğaynın zammı ve fānın teşdidiyle yetiŕecek kadar dirlige dinür, bulĝa ma‘ nāsına.

(524) رَبُّ حَالٍ أَفْصَحَ مِنْ لِسَانٍ
(Rubbe ḥālīn afṣaḥu min lisānīn)¹¹²⁷

Bu meşel "لِسَانُ الْحَالِ أْبَيُّنُ وَأَفْصَحُ مِنَ لِسَانِ الْمُقَالِ"¹¹²⁸ meşeli gibidir.

(525) رَحِمَ اللَّهُ تَعَالَى مَنْ أَهْدَى إِلَيَّ عُيُوبِي
(Raḥīma‘llāhu te‘ālā men ehdā ileyye ‘uyūbī)¹¹²⁹

Ya‘ nī Ḥaḳḳ te‘ālā ol kimseye raḥmet eylesün ki benim ‘ayb u naḳışamı irā‘e eyler dimekdir. Bu meşeli ‘Ömer bin ‘Abdi‘l-‘Azīz raḥmetu‘llāhi ‘aleyhi tekellüm eyledikleri, Meydānīde mastürdur.

ما على أفعال من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ale min hāze‘l-bābi¹¹³⁰

(526) أَرْوَى مِنْ صَبٍّ
(Ervā min ḍabbīn)¹¹³¹

Ervā ef‘al-i tafḍīldir, maşdarı reyy kelimesidir ki rānın fetḥi ve yānıñ teşdidiyle şuya ḳanmak ma‘ nāsınadır. Keler kısmı aşlā şu içmeyüp ‘aṭşān olduĝda rīḥ-i bāride istiḳbāl eyleyüp aĝzını açar ve anuñla şusuzluĝunu def‘ ider.

¹¹²⁴ Senin annenin doğurmadığı bir kişi sana kardeş olabilir.

¹¹²⁵ Hırs bazen kötülüĝe yol açar.

¹¹²⁶ Kötülüĝe yol açan hırs hayırlı deĝildir. Benim için az yemek yeterlidir.

¹¹²⁷ Bazı haller dilden daha açık anlatır.

¹¹²⁸ Hallerin dili konuşma dilinden daha açıktır.

¹¹²⁹ Allah ayıplarımı bana hediye edene merhamet versin.

¹¹³⁰ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹¹³¹ Kertenkeleden daha fazla susuzluĝunu gider.

[116b]

(527) أَرْمَى مِنْ تَيْقِنٍ

(Ermā min tīḡnin)¹¹³²

Tīḡn tāniñ kesriyle selefde bir tūr-endāz ismidir ki tūr-endāzlığı ɗarb-ı meşel olmuşdur. Zemaḡşerī Muştaḡşā'da ismi ʿ Amr olmaḡ üzere şebt eyledi.

(528) أَرْقُ مِنْ رُقْرَاقٍ

(Araḡḡu min raḡrāḡin)¹¹³³

Araḡḡ be-ḡāyet yufḡa dimekdir. **Raḡrāḡ** rāniñ fethiyle yıldırayan serāba dinür.

(529) أَرْقُ مِنَ الْغِرْقِيءِ

(Araḡḡu mine'l-ḡirḡī)¹¹³⁴

ḡirḡī ʿ ḡayniñ kesriyle yumurḡa ḡabuḡunuñ içinde beyāzına yapışık zāra dinür ki be-ḡāyet raḡḡ olur.

(530) أَرْوُحُ مِنَ الْيَأْسِ

(Ervahu mine'l-ye'si)¹¹³⁵

Ervah rāḡatdan me'ḡūzdur. **el-Ye's** iḡde'r-rāḡateyni ḡavlinde oldıḡı gibi.

(531) أَرْقُ مِنْ رِدَائِ الشُّجَاعِ

(Araḡḡu min ridā'iş-şucā'i)¹¹³⁶

Burada **ridā** ʿ lafzından ḡışr murāddır. **Şucā** ʿ ḡurāb vezninde ve kitāb vezninde bir ḡüne ḡilḡati küçük yılanı dinür ki be-ḡāyet ḡabuḡı yufḡa olur.

(532) أَرْقُ مِنْ رَيْقِ النَّحْلِ

(Araḡḡu min rīḡi'n-naḡli)¹¹³⁷

Rīḡ lu' āb ma' nāsınadır. Naḡl nūnuñ fethiyle bal arısına dinür.

الباب الحادي عشر: فيما أوله زاء

¹¹³² Tikn'den daha iyi atar.

¹¹³³ Parlayan ışıktan daha ince.

¹¹³⁴ Yumurta kabuḡunun içindeki beyaz zardan daha ince.

¹¹³⁵ Umutsuzluktan daha iyi.

¹¹³⁶ Yılan kabuḡundan daha ince.

¹¹³⁷ Arıların salyasından daha ince.

(533) زَا حِمُّ بَعُودٍ أَوْ دَعُ

(Zāḥim bi-'ūdin ev da^c)¹¹³⁹

Zāḥim müzāhameden emr-i ḥāzırdır. 'Ūd 'aynıñ fetḥi ve vāviñ sükūnuyla yaşlı kıca deveye dinür, burada sāl-ḥorde ādemler murāddır. **Da^c** emr-i ḥāzırdır. Ma^c nā-yı meşel: Sāl-ḥorde ādemler tecrübekār ve umūr-dīde olmalarıyla muḥārebe ḥuşusunda anlarıñ re'y ü tedbīrlerinden isti'ānetde muzāhame ve ihtimām eyle yāḥud muḥārebe kıyından ferāğat eyle dimekdir. Bu mażmūnda Şā'ibiñ şu beyti ne güzel vāki^c olmuştur [116a]

Kārhā rast koned merdüm-i dānā be-sūḥan
Ki be-şad leşker-i cerrār müyesser neşevēd¹¹⁴⁰

(534) زَادَكَ اللَّهُ رَعَالَةً كُلَّمَا أَزْدَدْتَ مَثَالَةً

(Zādeke'l-lāhu ra'āleten kullemā izdedte meşāleten)¹¹⁴¹

Ra'āle cehālet, ḥamākat ma^c nāsınadır. **Meşāle** kerāme vezninde bir kimse āherden efdal olmak ma^c nāsınadır. Bu meşel mālı ve rifāh-ı ḥālı ziyāde oldukça ḥumk u belāheti müzdād olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(535) الزَيْتُ فِي الْعَجِينِ لَا يَضِيعُ

(ez-Zeytu fi'l-'acīni lā-yaḍī^c u)¹¹⁴²

'**Acīm** ma^c cūn ma^c nāsınadır, yoğurulmuş ḥamīre dinür. Ma^c nā-yı meşel: Ḥamīre ilkā olunan zeytūn yağı zāyi^c olmaz dimekdir. Bu meşel kendi aqrabā ve ta^c alluqātına iḥsān u keremi firāvān olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(536) زُرْ غِيبَنَّ تَزُدُّ حُبًّا

(Zur ğibben tezdēd ḥubben)¹¹⁴³

¹¹³⁸ On birinci bölüm: Zā harfiyle başlayan meseller.

¹¹³⁹ Savaş ve diğer işlerde tecrübeli kimselerden yardım iste, ya da muharebe davasından vazgeç. Türkçedeki karşılığı: Akıl akıldan üstündür./ Danışan dağı aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış. Yazıcı, **age**, s. 110.

¹¹⁴⁰ Bilgili adam yüz tane saldırgan ordunun başarmayacağı işleri sözle düzeltir.

¹¹⁴¹ Her iyi olduğunda Allah senin ahmaklığımı arttırsın!

¹¹⁴² Hamurdaki yağ kaybolmaz.

¹¹⁴³ Seyrek ziyaret et ki daha çok sevilesin.

Zur emr-i hâzırdır. **Gıbb** ğaynıñ kesri ve bāniñ teşdidiyle gün āşūrı ziyāret ma' nāsına müsta' meldir. Ma' nā-yı meşel: Aħbābı seyrekce ziyāret mūcib-i izdiyād-ı muħabbetdir dimekdir. Kavı-i mezkūr hadıŝ-i ŝerıf oldıĝı kütüb-i eħādıŝde maŝtūrdur.

ازْدَدْتَ رَغْمًا وَلَا تُدْرِكُ وَغَمًا (537)

(İzdedte raĝmen ve lā tudrik vaĝmen)¹¹⁴⁴

İzdedte izdiyād kelimesinden māzī-i muħātabdır. **Raĝm** ğayz ma' nāsınadır. **Vaĝm** raĝm vezninde öc ve intikām ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Fülān kimseye ziyāde ğayz u ğazab eylediñ, lākin intikām almaĝa qādir olamadıñ dimekdir. Bu meşel emel ve maqŝūddan ħaybet vaqtinde darb olunur.

صَارَ الرَّجُّ قُدَامَ السَّنَانِ (538)

(ŝāre'z-zuccu quddāme es-sināni)¹¹⁴⁵

Zucc zā-yı mu' cemeniñ zammı ve cīmiñ teşdidiyle mızraĝıñ aŝaĝı tarafında olan demür ħarbeye [117b] dinür ki yere rezk olunur. Cerīr-nām ŝā' ir-i māhir, meşel-i mezbūrı iŝbu beytinde tazmīn eylemiŝdir:

Zamānun ŝāre fihi'l-'izzu zullen
*Ve ŝāre'z-zuccu quddāme's-sināni*¹¹⁴⁶

Meşel-i mezbūr min ğayr-ı istihkāk müteahħir müteqaddimi sebkat eyledikde darb olunur.

زدهم عنراً (539)

(Zidhum ' anzen)¹¹⁴⁷

'Anz keçiye dinür. Aŝlı budur ki Ka' b-nām kimse, birāderi Kilāb için dört 'aded keçi virüp bir öküz iŝtirā eyledi. Kilāb-ı mezbūr öküzü ma' kūs olarak rüküb idüp yürütdi ve cān acısıyla öküzün sür'at-i seyrini görüp birāderi olan Ka' bıñ yüzine baqdı ve didi ki: "Yā aħ! Zidhum ' anzen, ya' nī bāyi' lere bir keçi daħı vir tā ki bey' mün' aqid olsun". Bu meşel bey' mün' aqid olduĝdan ŝoñra bahāsını ziyāde iden kimse ħaqqında darb olunur. Kilāb-ı mezbūruñ bey' mün' aqid olduĝdan ŝoñra bahāsını ziyāde eylediĝi ziyāde ħamākatinden nāŝi olmaĝla kelām-ı mezbūr aħmaq olan kimse ħaqqında daħı darb olunur.

¹¹⁴⁴ Çok sinirlendin ancak intikamını alamadın.

¹¹⁴⁵ Temren mızraĝın önüne geçti.

¹¹⁴⁶ Bu zamanda izzet rezalet oldu, ve temren mızraĝın önünde oldu.

¹¹⁴⁷ Onlara daha fazla keçi ver!

ازْلَامَ الْمُعَيْدِي وَنَفَرَ (540)

(İzle'emme'l-Mu' aydıyyu ve nefere)¹¹⁴⁸

Aşlı budur ki Meyyād bin Ḥan ehl-i Yemenden bir kimse ile bir huşuşda münāferet ü muhāşamat idüp hakem-i 'Uḳḳāz ḥuzūrında mürāfa'a olmak için teveccüh itdiler. Meyyād-ı mezbūr, feresine süvār olup silāhını üzerine ārāste eyledi ve āvāz-ı bülend ile didi ki: "*Enā Meyyād bin Ḥan, enā bin Ḥabbās ez-zu'ni*". Ve recül-i Yemānī daḥı üzerinde bir ḥulle-i Yemeniyye oldığı ḥālde şalınarak teveccüh idüp [117a] ḥakem-i merḳūm bu keyfiyyeti görüp meşel-i mezbūrı irād ve Meyyād için ḥūkm eyledi. Meydānī didi ki: "*İzle'emme en-nehāru*"¹¹⁴⁹ dirler, irtafa'a ma'nāsına. *Terceme-i Ḳāmūs*da izli'mām gün ḳaba ḳuşluḳ olmak ma'nāsınadır diyü muharrer olmaḡla tefsīr-i mezkūra muṭābıḳdır. Bu meşel iki ḥaşmıñ birisi ḡālib olduḡda ḍarb olunur.

الزِّيَادَةُ فِي الْحَدِّ نُقْصَانٌ مِنَ الْمَحْدُودِ (541)

(ez-Ziyādetu fi'l-ḥaddi noḳşānun mine'l-maḥdūdi)¹¹⁵⁰

Ya'nī: Ḥadden ziyāde maḥdūde, noḳşānı müstevcib olur dimekdir. Bu meşel ifrāt-ı medḥ ü şenādan nehy vaḳtinde ḍarb olunur.

زِيَادَةُ الْكِرْشِ (542)

(Ziyādetu'l-kerişi)¹¹⁵¹

Keriş kāfin fetḫiyle işkenbeye dinür ki her geviş getüren ḥayvānda olur.

زَوَائِدُ الْأَدِيمِ (543)

(Zevā'idu'l-edīmi)¹¹⁵²

Ya'nī deriniñ işe yaramayup tarḥ olunan parçaları dimekdir. Bu iki meşel aşlā ḥayra yaramayan kimse ve bir şey'e şalāḫiyyeti olmayan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min ḥāze'l-bābi¹¹⁵³

¹¹⁴⁸ Muaydī yükseldi ve kazandı.

¹¹⁴⁹ Gün ışığı yükseldi.

¹¹⁵⁰ Aşırı derecede övmek, övüleni küçük düşürür.

¹¹⁵¹ Göbeği artmış.

¹¹⁵² Bu, parçaları fazla olan deridir.

¹¹⁵³ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

(544) أَزْكُنُّ مِنْ إِيَّاسٍ
(Ezkenu min İyāsın)¹¹⁵⁴

Maşdarı zekānet kelimesidir ki ferāset-i şā'ibe ve zann-ı şādıkā ma'nāsındır. İyās ezkiyā'-ı nāsdan Qāzī İyās bin Mu'āviyedir ki zamān-ı hükümet-i 'Ömer bin 'Abdi'l-'Azīzde hükümet-i kazā'-ı Başra kendülerine tevcih olunmuş idi. Hikāyet olundu ki herkesiñ 'inde emīn ve şādık bir kimse var idi. İttifāk bir kimse hacc-ı şerīfe niyyet idüp emīn-i ma' hūd yanında bir kīse altun vedī'a vaz' eyledi. Vaqtā ki hacc-ı şerīfden 'avdet ve emīn-i mezbūrdan mūda' olan altunı taleb itdikde bi'l-kūliyye inkār eylemekle ahvāli Qādī İyāsa i' lām eyledi. [118b] Qādī daḥı "Yarın altunı taleb eyle, eger virmezse yine gelüp baña i' lām eyle" diyü ol bī-çāre maḡdūrı huzūrundan mütesellī olarak gönderdikden sonra emīn-i mezkūrı ihzār idüp dām-ı fikre bu gūne dāne-rīz-i firīb oldu ki beytül-māldan bī-hadd ü bī-kıyās māl cem' olmaḡın muḡāfazasından kemāl mertebe 'aczim vardır, sen emānet ü istikāmetle meşhūr-ı cihān ve müşārun bi'l-benānsın, imdi bir maḡall-i maḡfūz tedārük eyle ki ol emvāl-i bī-kıyāsı seniñ yanınđa emānet vaz' idelim didi. Ḥā'in-i tama'-pīşe bir maḡall tedārüki kaydında iken şāḡib-i vedī'a gelüp kīseyi taleb eyledikde şāyed ḡıyānetim şāyi' olur mülāḡazasıyla inkār etmeyüp ḡufyeten kīseyi teslīm eyledi. Şāḡib-i vedī'a gelüp Qādīye teşekkürden sonra kīseyi virdiḡini ihbār eyledi. Qādī daḥı envā'-ı dūşnām u 'itābla ḡā'in-i mezkūrı meclisden tarḡ eyledi. Bu kaḡıyye Qādī İyāsıñ beyne'n-nās kıyāset ü ferāsetde yegāne-i rüzḡār olduḡına bā' iş ü bādī oldu.

Bāḡıl hemīşe bāḡıl u beyhūdedir velī

Müşkil budur ki şūret-i ḡaḡdan zuhūr ide¹¹⁵⁵

Bu hikāye daḥı maḡāma münāsib olmaḡla tahrīr olundu. Mervīdir ki bir gün kibār-ı evliyā'u'llāhdan biriniñ meclis-i şerīflerine bir cūvān-ı zāhid-şekl gelüp bir köşede cülūs eyledi. Birāz vaḡitden sonra ḡalḡup didi ki: "Ḥāzret-i risālet-penāḡ buyurur ki [118a] "اتقوا فراسة المؤمن، فإنه يرى من نور الله"¹¹⁵⁶. Bu ḡadīs-i şerīfiñ sırrı nedir?". Şeyḡ ḡāzretleri buyurdılar ki: Sırr-ı ḡadīs oldur ki zūnnārıñı miyāniñdan kesüp imān ḡetüresin. Cūvān didi ki: "Ne'ūzu bi'l-lāḡ ki bende zūnnār ola". Şeyḡ ḡāzretleri ḡādim-i ḡānḡāḡa işāret idüp

¹¹⁵⁴ İyās'tan daha zeki.

¹¹⁵⁵ Bu beyit Bāki'ye ait.

¹¹⁵⁶ Müminin ferasetinden sakının, çünkü o, Allah'ın nuruyla bakar.

cüvāniñ arkaşından hırkaşını alup zünnār zīr-i hırkadān āşikār oldu. Ol vaķit cüvān didi ki: "Ey şeyḫ!

Zünnār-ı ʿaşkı beline kim bağladı diseñ
Deyr-i cihānda bir şanemiñ yādigārıdır

Fi'l-ḫāl zünnārını kesüp īmān getürdi. Mervīdir ki bir gün iki ḫātūn bir şabīniñ elinden tıtuup birisi "Bu şaby benim ođlumdur, seniñ ʿalāķa ve medḫaliñ yoķdur ve ol biri benim ođlum ve ciger-güşemdir, seniñ ʿalāķañ yoķdur" diyü cidāl ü nizāʿ iderek ḫāzret-i Süleymān nebīyyi ʿaleyhi's-selām ḫużūr-ı saʿādetlerine geldiler. ḫāzret-i Süleymān gördi ki ḫātūnlarıñ ikisi dađı iķāme-i beyyineden ʿācizlerdir, kuvvet-i kiyāset ve nūr-ı ferāsetle buyurdi ki: "Sabīyi iki para idüp, her birine bir parasını virelim". Çün şemsīr-i cān-sitān miyān-ı cellād-ı bī-amāndan nümāyān oldu, ḫātūnuñ biri bī-ķarār olup zār u zār ađladı ve didi ki: "Meded! Ben ḫaķķımı isķāṭ itdim. Tek hemān çekerim vaşlasını ve cānım parasını gözümüñ önünde telef eyleme". ḫāzret-i Süleymān tıflı ol ḫātūna ḫükm idüp teslīm eylediler.

أَزْنَى مِنْ قِرْدٍ (545)

(Eznā min ķirdin)¹¹⁵⁷

Ķird ķāfiñ kesriyle [119b] maʿrūfdur ki maymūn taʿbīr olunan cānvere dinür. Fārisīde pūzīne dirler. Yāḫud burada ķird Hüzeyl ķabīlesinden bir kimsedir ki be-ġāyet zinākār şahş idi. Yāḫud murād cānver-i mezkūrdur ki ḫayvānlar içre zinākārлықla mümtāzdır. Ve ʿArablar şöyle zuʿm itdiler ki zamān-ı Cāhiliyyetde bir maymūn āḫeriñ çiftiyle zinā itmekle sāʿirleri āġāḫ olup anı recm eylediler.

أَزْنَى مِنْ سَجَاحٍ (546)

(Eznā min Secāḫi)¹¹⁵⁸

Secāḫ ķaṭām vezninde Benū Yerbūʿ dan bir ḫātūn ismidir ki be-ġāyet zinākār ve iddiʿā-yı nübüvvet eylemiş idi. Evāḫir-i ʿaşr-ı saʿādetde iddiʿā-yı nübüvvet iden Müseylemetü'l-Kezzāb zamānında zuḫūr ve ʿāķībet şerefmend-i İslām oldu.

أَزْهَى مِنْ غُرَابٍ (547)

(Ezhā min ġurābin)¹¹⁵⁹

¹¹⁵⁷ O, maymundan daha zinacı biridir. Türkçedeki karşılığı: Alışmış kudurmuştan beterdir. Yazıcı, **age**, s. 115.

¹¹⁵⁸ Secāḫ denen kadından daha zinacı biridir.

Ezhā zehv kelimesinden ki kibr ü pindār ve fahr u ta'zīm ma' nāsınadır. Ef'al-i tafđıldır. Zīrā ğurāb kısmı yürüdüğü vakıtde elbette ihtiyāl idüp kendi nefesine nazar ider. Kāle's-şā' iru :

Eleccē lucācen mine'l-ħunfesā 'ı
*Ve ezhā izā mā meşā min ğurābi*¹¹⁶⁰

(548) أَرْزَى مِنْ ضَيَّوْنٍ

(Eznā min đayvanin)¹¹⁶¹

Đayvan hayder vezninde erkek kediye dinür, ğuşuşen mevsim-i āzer tağarrub itdikte be-ğāyet zinākār.

البَابُ الثَّانِي عَشَرَ: فِيمَا أَوْلَهُ سِين

el-Bābu's-şānī ' aşer: Fīmā evveluhu sīnun¹¹⁶²

(549) أَسَائِرُ الْيَوْمِ وَقَدْ زَالَ الظُّهُرُ

(Esā'iru'l-yevme ve đad zāle'z-zuhru)¹¹⁶³

Ma' nā-yı meşel: Bu vakıtten şoñra mı imdād kaydında oluyorsuñuz, öyleden muğaddem gelmek gerek idi, ħāliyen öyle vakıtı şavuşdı dimekdir. Aşlı budur ki bir kabīle 'ale's-seħr bir kabīleye şebħün [119a] idüp qarīblerinde mütemekkin olan 'amzādelerinden istiğāşe ve istimdād eylediler. Ħareket ve imdād ğuşuşunda tebāī eylemeleriyle a' dāları mezbūrları nehb ü ğāret ve merbūṭ-ı silsile-i esr ü mezzellet idüp me'vālarına ric'at eyledikten şoñra merķūm 'amzādeleri imdād için ba'de'z-zuhr vürüd ve yurdda қalan fülān bir kimseden aħvāli su'āl eylediklerinde ol kimse kelām-ı mezbūri irād eyledi. Meşel-i mezbūr bir işiñ vakıtı fevt olduğdan şoñra taleb ü neyl dā' iyesinde olan kimse ħađķında đarb olunur.

(550) سِدَادٌ مِنْ عَوَزٍ

(Sidādun min 'avazin)¹¹⁶⁴

¹¹⁵⁹ Kargadan daha kibirli.

¹¹⁶⁰ İşte arkadaşımız bokböceğinden daha inatçıdır, hem de yürüdüğünde karga gibi kibirli yürür.

¹¹⁶¹ Dayvan denen erkek kediden daha zinacı biridir.

¹¹⁶² On üçüncü bölüm: Sīn harfiyle başlayan meseller.

¹¹⁶³ Bu vakitten sonra mı imdada geliyorsunuz, halbuki sizin öğleden önce gelmeniz gerekirdi. Artık öğle vakıtı geçti. Türkçedeki karşılığı: İş işten geçti. Yazıcı, **age**, s. 136.

¹¹⁶⁴ İhtiyacını gideren şeydir.

Sidād sīniñ kesriyle şişe ağız tıkaçına ve tapasına dinür ve sā'ir bu maqūleniñ ağız bağına kezālike geçid ve der-bend maqūlesiniñ ağızını bend idecek 'askere ve muhāfaza ıtlāk olunur. 'Avaz fethateynle ihtiyāc ma'nāsınadır. Burada sidāddan murād ihtiyāc rahnesini sedd idecek nesne dimekdir, sedd-i ramağ gibi. Ve 'Arablariñ *aşabte sidāden min 'ayşin*¹¹⁶⁵ kavillerinde kezālike kesr iledir. Ve bunlarda qalilen meftūh olur, 'alā kavil fethi lahn ve haṭadır. Meşel-i mezbūr faqr u ihtiyācdan ḥalāş bulacağ miqdār ednā nesnede ḍarb olunur. Ma'lūm ola ki Ḥarīrī *Dürretu'l-Ġavvāşda* bu gūne beyān eyledi ki: Naẓr bin Şümeyl el-Māzinī bir gice Me'mūn ḥalīfeniñ ḥuzūrunda muhāvarāt-ı edebiyeye müştāgil iken münāsebetle aḥvāl-i nisvān bābında Me'mūn ḥaddeşenā Heşim 'an Mücāhid 'an eş-Şa' bī 'an İbn 'Abbās qāle: *Qāle'n-nebiyyu şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem: [120b]* "إذا تزوج الرجل المرأة لدينها وجمالها كان فيها سدادا من عوز"¹¹⁶⁶ ḥadīşini sīniñ fethiyle kırā'at eylediler. Naẓr hemān ḥaddeşenā 'Avfun bin Cemīletin 'ani'l-Ḥasanı 'an 'Alī bin Ebī Ṭalibin qāle, qāle resūlu'l-lāhi şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem: "إذا تزوج الرجل المرأة لدينها وجمالها كان فيها سدادا من عوز"¹¹⁶⁷ unvāniyla ki sīniñ kesriyledir kırā'at eyledikde hemān Me'mūn istivā ve kesr ile kırā'atınıñ vechinden istinbā eylemekle Naẓr meftūhaniñ lahn oldığını beyān eyledi. Pes Me'mūn "Beni telhīn eylemek münāsib midir?" didikde "Ḥāşā ḥāddim degildir, lākin lahn cenāb-ı şerīfñizde vāqi' olmadı belki Heşim fi zātihi lehḥāne olmağla, bu ḥaṭa andan şadır oldu" diyüp fethle istiḳāmet ve kesr ile sedd-i şelme-i ihtiyāc idecek bulğa ma'nāsını ifāde eyledikde Me'mūn vāqıf-ı ḥāl olmağla *Qabbaḥa'llāhu men lā edebe lehu* diyüp veziri olan Fazl bin Sehle ḥitāben Naẓra elli biñ dirhem i'tā eylesini taḥrīr ve Naẓra terfīken bir serheng ile irsāl eyledi. Fazl kışşaya vāqıf olduğda otuz biñ dirhem daḡı kendi 'ilāve eylemekle Naẓr bir baḥişle seksen biñ dirheme nā'il oldu.

(551) سُوءُ الْاِسْتِمْسَاكِ خَيْرٌ مِنْ حُسْنِ الصَّرْعَةِ

(Sū'u'l-istimsāki ḥayrun min ḥusniş-şir' ati)¹¹⁶⁷

İstimsāk bir nesneyi şalıvirmemek vech üzere tıtmak ma'nāsınadır. **Şir'a** şadıñ kesriyle binā'-ı nev' dir, bir gūne yere çalınmak ve çalmak ma'nāsınadır. Aşlı budur ki at üzere

¹¹⁶⁵ Yaşam için bir şeylere kavuşabildim.

¹¹⁶⁶ Eğer erkek, bir bayanın güzelliği ve zenginliği için onunla evlenirse kendi ihtiyacını giderir.

¹¹⁶⁷ Ata kötü binen, yere çarpılan iyi biniciden daha hayırlıdır. Türkçedeki karşılığı: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Yazıcı, age, 179-180.

oturmağda mahāreti olmayan rākib kendi [120a] kendisini oldukça muhāfaẓa idüp düşmese düşüp muşāb olan kimseden hayırludur. Bu meşel tarīka-i haḳḳa mülāzemetle irşād eylemek ma‘ rizinde ḍarb olunur. Zīrā rüşd ü ihsān tarīkıyla ‘ amel ideniñ ḥaṭası ḥarḳ ve isā’etle ‘ amel ideniñ işābetinden efḍaldır. Nite ki müctehidiñ ḥaṭasında daḫı ecr ü şevāb vardır. Şāhib-i *Mecma’* meşel-i mezbūrī *ḥuṣūl ba‘zī’l-murādi ‘alā veci’l-i ihtiyāti hayrun min ḥuṣūli kullihī ‘alā et-tehevvrī*¹¹⁶⁸ ‘ ibāretiyle tefsīr eylemişdir.

(552) أَسَافَ حَتَّى مَا يَشْتَكِي السُّوَافَ

(Esāfe ḥattā mā yeşteki’s-suvāfe)¹¹⁶⁹

Esāfe māzīdir, maşdarı isāfe kelimesidir ki bir ādemiñ devāb ve mevāşisi kırılmaḳ ma‘ nāsınadır. **Suvāf** sīniñ zammı ve fethiyle muṭlaḳā devāb ve mevāşī kısmında olan helāk-ı ‘ āmma dinür. Bu meşel ḥavādiş ü nevā’ibe mu‘tād olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(553) سُرْعَانَ ذَا إِهَالَةً

(Sur‘ ana zā ihāleten)¹¹⁷⁰

Sur‘ āna sīniñ ḥarekāt-ı şelāşiyile ve nūnuñ feth üzre bināsıyla, ism-i fi‘ l-i māzīdir, seru‘ a kelimesinden ma‘ düldür ki pek serī‘ oldı dimekdir. **İhāle** kelimesi fā‘ ilden ḥāl olmaḳ üzre mañşūbdur, *seru‘ a ḥāze’r-ruḡāmu ḥāle kevnihī ihāle* sebkindedir. İhāle iç yağına dinür. **Ru‘ ām** ‘ ayn-ı mühmele ile ḡurāb vezninde at ve koyun maḳūlesiniñ burnundan aḳan sümüğe dinür. Aşlı budur ki bir kimseniñ be-ḡāyet zebūn ve mehzūl bir dişi koyunu var idi. Zebūnluḳdan dā’imā burnundan ru‘ ām cereyān ider idi. Bu koyunuñ burnundan cereyān iden nedir diyü [121b] su‘āl idenlere iç yağı aḳar ki be-ḡāyet semüzlüḡünden ṭaşup seyelān ider dimekle, sā’il hezl cihetiyle kelām-ı mezbūrī irād eyledi. Bu meşel bir şey’iñ henüz vaḳtinden muḳaddem tekevvrün ü ḥuṣūlunu ḥaber viren kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(554) سَمْنُ كَلْبٍ بِجُوعِ أَهْلِهِ

(Simenu kelbin bi-cū‘ i ehlihi)¹¹⁷¹

¹¹⁶⁸ Tedbir için yapılan bir işin kısmı, aceleyle yapılan bir işin tamamından daha hayırlıdır.

¹¹⁶⁹ Musibete düştü ve artık musibetlerden şikāyet bile etmez.

¹¹⁷⁰ O kadar semiz ki iç yağları durmayıp çarçabuk burnundan akıyor. Türkçedeki karşılığı: Erken yanan ocak küllü olur. Yazıcı, *age*, s. 204-205.

¹¹⁷¹ Köpeğin semizliği, sahibinin açlığı sebebiyledir. Türkçedeki karşılığı: Atın ölümü itin bayramıdır. Yazıcı, *age*, s. 177-178.

Simen 'ineb vezninde. **Bi-cū'**i kelimesinde olan bā'-ı cārre sebebiyyedir. **Ma'nā-yı meşel**: Kelbiñ semüzlügi şāhibiniñ aç qalması sebebiyledir. Murād şāhibiniñ devāb ve mevāşisine kırğın düşmesiyledir dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ sū'-i hāli şahş-ı āheriñ hūsn-i hāline sebep olduqda darb olunur. Ba'zılar didi ki: Kelb bir ādemiñ ismidir şerr ü ta'arruzundan bir qavm havf u hadşeye tābi' olmalarıyla emniyet içün andan bir rehn-i mu'teber taleb eylediklerinde hātūnunu irhān eylemişdi, ba'dehu yine rāhat turmayup mezbūrlara ta'arruz ve çabaca devābb u mevāşilerini nehb ü gāşb eylemekden hālī olmaz idi. Merhūnesi olan zevcesini fidā eylemekle merķūmlarıñ yanında qalup haqqında kelām-ı mezbūri irād eylediler.

(555) السُّرُورُ تَوْقِيعٌ جَائِزٌ وَأَمْرٌ نَافِذٌ

(es-Surūru tevķī' un cā'izun ve emrun nāfizun)¹¹⁷²

Ya'nī kemāl-i feraḥ u sūrūr bir ādemiñ tahrīren ve taķrīren emriniñ nüfūzundan 'ibāretdir dimekdir. Şu vechle naql iderler ki Quteybe bin Müslim bir gün meclis-i hāşşında Vekī' bini'l-Esved'e "*Me's-surūr?*"¹¹⁷³ diyü feraḥ ve sūrūruñ haķīkatından su'āl eyledikde [121a] "*Livā'un menşūr ve culūsun 'ale's-serīr*"¹¹⁷⁴ fiķralarıyla cevāb virdi. Ba'dehu hāzır bi'l-meclis olan Huşayn bin Münzir "*İmre 'etun ḥasnā' fī dāri kavrā', ey vāsī'a ve feresun bi'l-fenā*"¹¹⁷⁵ didi. Ba'dehu 'Abdullāh ibni'l-Ehtem "*Ref'u'l-evliyā'i ve ḥaṭṭa el-a'dā'*"¹¹⁷⁶ didi. Ve birisi "*Tevķī' un cā'izun ve emrun nāfizun*" didi ve "*Bir hātūn zevc yemle'u qalbī celālen ve 'aynī cemālen ve fenā'ī cimālen*"¹¹⁷⁷ fiķralarıyla tahķīk-i mādde-i sūrūr eyledi.

(556) سَكَتٌ أَلْفًا وَنَطَقَ خَلْفًا

(Sekete elfen ve naṭaqa ḥalfen)¹¹⁷⁸

Ḥalf hāniñ fetḥi ve lāmin sūkūnuyla yaramaz ve kemter söze itlāķ olunur. Meşel-i mezbūr *sekete elfe senetin şümme tekelleme bi-ḥaṭa'in* sebkindedir. Meydāniniñ İbn A'rābīden naqline göre aşlı budur ki bir A'rābī kendi qavmi miyānında eşnā'-i muşāḥabetde zartalayup maḥcūb ve şerm-sār olmağla ibhām parmağıyla istine işāret

¹¹⁷² Mutluluk herhangi birinin imzasına ve emrine bağlıdır.

¹¹⁷³ Mutluluk nedir?

¹¹⁷⁴ Mutluluk tahtaya oturmaktır.

¹¹⁷⁵ Mutluluk geniş bir evde güzel bir dilberin ve evin önünde atın bulunmasıdır.

¹¹⁷⁶ Mutluluk velileri yükseltmek ve düşmanları alçatmaktır.

¹¹⁷⁷ Mutluluk kalbimi sevinçle, gözümü güzellikle ve evimi develerle dolduran karıdır.

¹¹⁷⁸ Sustu sustu sonunda boş konuştu.

iderek "*İnnehā ḥalfun naṭakat ḥalfen*"¹¹⁷⁹ didi. Meşel-i mezbûrı biñ söz yeri geldi söylemedi bir kerre söyledi anda da ḥaṭā eyledi diyecek yerde ḍarb olunur. Ba' zılar didi ki: Meclis-i Aḥnefde bir kimse vāfir zamān sükût idüp Aḥnef ol kimseniñ ḥāl-i sükûtına ta' accüb eyler idi. Bir vaḳitden şoñra fetḥ-i dehān eyleyüp Aḥnef'e didi ki: "Yā Ebe'l-Ḥars! Şu mescidiñ menāresiniñ şurfesinde meşy idebilür misin?". Aḥnef ol vaḳitde kelām-ı mezbûrı irād eyledi. Kezālike İmām Muḥammediñ meclisine bir sükûtı kimse mülāzim idi. Kemālül'l-mer'î taḥte kelāmihi maḳālesince bir def' a tekellüm eyledi ki māyesi zāhir olaydı. [122b] Bu cihetle İmām anda ḥayşiyet zan ider idi. Bir gün 'ayārını fehm için "Yāhū siz de söyleseñiz olmaz mı" diyü istinṭāḳ eyledikte "Yā İmām! *Metā yaftīru'ş-şā'im*,¹¹⁸⁰ ya' nī şā'im ne vaḳitde ifṭār ider?" didi. İmām daḫı güneş gurūb itdükde diyü cevāb virdikte "Yā nısf-ı leyle ḳadar gurūb itmezse ne gūne 'amel itmelü" diyü su'āl eyledi. Ol vaḳit İmām meşel-i mezbûrı irād eyledi.

(557) السَّرَاحُ مِنَ النَّجَاحِ

(es-Serāḥu mine'n-necāḥi)¹¹⁸¹

Serāḥ merāḥ vezninde ye's haberin irişdirmek ma' nāsınadır. **Necāḥ** nūnuñ fetḫiyle isimdir, zafere bi'ş-şey'î ma' nāsına ki ḥacet ve maṭlūb olan iş bitmek ve bir ādem kendi ḥacetine zafer-yāb olmak ma' nālarınadır. Bu meşel bir şey'in bitdiği ḥaberini irişdirmek şāḥib-i umūrı sevindirmek olup bitmediği ḥaberini ulaşdırmak va' d-i kāzible ta' lıḳden ḥayırludur diyecek yerde ḍarb olunur.

(558) سَحَابَةٌ أَخَالَتْ وَكَيْسٌ شَائِمٌ

(Seḥābetun aḥālet ve leyse şā'imun)¹¹⁸²

Ḥāllet nüşhası ḡalaṭdır, lāmın teşdīdiyle 'unvān-ı mezkūr kütüb-i lügatda yokdur. Ba' zılarıñ ḥallet 'ibāretiyle ḳayd eylemeleri şāḥiḥ degildir. **Aḥālet** māzīdir, maşdarı iḥāle kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle yağmuruñ buludı taḥrīk eyleyüp beri öte şarşmak ma' nāsınadır. **Şā'im** berḳe nāzır olan kimseye dinür. Ma' nā-yı meşel: Buludı yağmur taḥrīk eyleyüp beri öte şarşdı, lākin berḳe nāzır olan kimse yokdur dımeḳdir. Bu meşel māl u menāli keşret üzre olup [122a] yiyicisi olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

¹¹⁷⁹ Bu arka boş konuştı.

¹¹⁸⁰ Oruç yapan ne zaman iftarını yapabilir?

¹¹⁸¹ Kötü haberleri yetiştirebilmek başarıdır.

¹¹⁸² Bulut sarstığı halde kimse ona bakmadı.

(559) سِرٌّ وَقَمْرٌ لَكَ

(Sir ve kamerun leke)¹¹⁸³

Bu meşel *ig̃tanimil-‘amele mā dāme'l-ḳamaru leke ṭāli‘en* sebkindedir, fırsatı gānīmet bil vaḳtīni fevt itme diyecek yerde ḳarḳ olunur.

(560) اِسْتَنْتِ الْفِصَالُ حَتَّى الْقَرْعَى

(İstenneti'l-fişālu ḥaṭṭe'l-ḳar‘ ā)¹¹⁸⁴

İstennet māzī-i mü‘enneşdir, maşdarı istinān kelimesidir ki at şevḳ ve cünbişe gelüp oynamak ma‘nāsınadır. **Fişāl** faşīliñ cem‘idir, memeden kesilmiş deve köşeklerine dinür. **Ḳar‘ ā** ḳarī‘ kelimesiniñ cem‘idir, marīz ve marzā gibi. Ḳarī‘ deve köşeklerinde çıkar bir nev‘ beyāz kabarcığa dinür, devāsı milḥdir. Ma‘nā-yı meşel: Deve köşekleri şevḳ ve cünbişe gelüp oynadıklarında ḳar‘ ā daḥı anlar ile oynamāğa başladı dimekdir. Bu meşel zī-ḳudret ve şāhib-i manşīb olan bir alay ekābir ḥuzūrunda taḥrīk-i lisān eylemek ḥadd u vazīfesi olmayan küstāḥiñ tekellüm ü muşāḥabete mübādereti hengāmında ḳarḳ olunur.

(561) السُّوقِيَّةُ كِلَابُ السَّلْوَقِيَّةِ

(es-Sūḳiyyetu kilābu's-selūḳiyyeti)¹¹⁸⁵

Sūḳiyye ehli sūḳ dimekdir. **Selūḳiyye** ṭaziya dinür ki kilābiñ şayyād nev‘idir. Ehl-i sūḳ ṭā‘ifesi aşlā üşenmeyüp dā‘imā alış verişde şikār ḳapmaḳdadır diyecek yerde ḳarḳ olunur. Ḥuşūşen İstanbuluñ bit pazarı ehālisi ḥaḳḳında pek ra‘nā ḳarḳ olunur.

(562) سَمْنُكُمْ فِي أَدِيمِكُمْ

(Semnukum fi edīmikum)¹¹⁸⁶

Burada edīm, ḳatık olmuş ṭa‘āma dinür. Ma‘nā-yı meşel: Yaḡıñız kendi ṭa‘āmiñız içindedir kimseye [123b] imtinān idemeziñiz dimekdir. Bu meşel mālını kendi nefesine şarf u infāḳ idüp yine imtinān iden kimse ḥaḳḳında ḳarḳ olunur.

(563) سَحَابَةٌ صَيْفٍ عَنْ قَلِيلٍ تَقَشَّعُ

¹¹⁸³ Ay bulunduğu sürece yürü!

¹¹⁸⁴ Develer oynayınca hasta olanlar da oynamaya katıldı.

¹¹⁸⁵ Pazar esnafları tazi köpekleri gibidir.

¹¹⁸⁶ Yaḡımız yemeḡinizin içindedir.

(Sehābetu şayfin ‘an kalīlin tekaşşa‘u)¹¹⁸⁷

Bu meşel mışrā‘-ı mevzūndur. **TeKaşşa‘u** tefarraķu ma‘nāsia olan teKkaşşu‘ kelimesinden ki tefa‘‘ul veznindedir, muzāri‘dir. Ma‘nā-yı meşel: Yaz ve bahār mevsiminiñ buludı azacıķ rūzgārdan tağılıp perīşān olur dimekdir. Bu meşel sür‘at-i inķizā‘-ı şerri beyān ma‘rezinde đarb olunur.

(564) سَمِّنْ كَلْبَكَ يَا كَلْبَكَ

(Semmin kelbeke ye ‘kulke)¹¹⁸⁸

Semmin tesmīn kelimesinden emr-i hāzırdır. Ma‘nā-yı meşel: Kelbiñi tesmīn eyle ki encāmında seni ekl eyleye, ya‘nī şerr ü mażarratı saña rāci‘ ola dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse bir kelbi şayda şālih olur mülāhazasıyla terbiye idüp it‘ām ve isķā‘-i leben ider idi. Bir gün kelb-i mezkūruñ ta‘āmını te‘hīr eylemiş idi. Kelbiñ yanına varduķda hemān şıçrayup şāhibini helāk eyledi. Bu meşel perverde-i nāz u na‘īmiñ olan le‘īm-i bed-nihādīñ şerr ü fesādından taħzīr mevķi‘inde īrād olunur.

(565) سَبَّكَ مَنْ بَلَّغَكَ

(Sebbeke men bellağake)¹¹⁸⁹

Ya‘nī seni mecrūh-i tīğ-i dūşnām eyleyen ol kimsedir ki sem‘iñe ilķā-yı peygām-ı şetm ve teblīğ-i peyām-ı sebb ü zem eyleye dimekdir.

(566) أَسْمِعْ جَعَجَعَةً وَلَا أَرَى طِحْنًا

(Esmā‘u ca‘ca‘aten velā erā tihnen)¹¹⁹⁰

Bu meşel mışrā‘-ı mevzūndur. **Esmā‘u** muzāri‘-i mütekellimdir. **Ca‘ca‘a** zelzele vezninde degirmen āvāzına dinür. **Tihn** una dinür. Ma‘nā-yı meşel: [123a] Degirmeniñ gürüldisini işideyorum, lākin öğüttüğü unı görmüyorum dimekdir. Bu meşel tehdīdini īķā‘a kādīr olmayan cebān haķķında yāhud va‘d idüp incāz eylemeyen baħīl ve fużul haķķında đarb olunur.

(567) أَسْعِدْ أُمَّ سَعِيدٍ

(E‘Sa‘dun em sa‘īdun)¹¹⁹¹

¹¹⁸⁷ Bu, yazın bulutu, biraz sonra ayrılıp gider.

¹¹⁸⁸ Besle köpeğini, seni yesin. Türkçedeki karşılığı: Besle kargayı oysun gözünü.

¹¹⁸⁹ Başkasından sana lafı yetiştiren sana küfretmiştir.

¹¹⁹⁰ Değirmenin sesini (işitiyorum) fakat ortada un yok. Türkçedeki karşılığı: Çakar almaz,atar varmaz.(Saman çok, dāne yok) Yazıcı, **age**, s. 265.

Hemze istifhâmiyyedir. Aşlı budur ki Dabbe bin Eddiñ Sa‘d ve Sa‘îd-nâm iki oğlu var idi. Bir gün deve aramak için beyâbâna gittiler. Bir vakıtden sonra Sa‘d gelüp Sa‘îd nâ-bedîd olmağla dâ‘imâ Dabbe qarşudan bir qaraltı görse "E'sa‘dun em Sa‘îdun" dir idi. ‘Arablar aḥz idüp anuñla teşe‘üm ider oldılar. Bu meşel maḥbûb mıdır mekrûh mudur ḥayır mıdır şer midir diyecek yerde darb olunur. *Ve'l-ḥadîsu zû-şucûnin* kelâmı merķûm Dabbeniñ kelâmıdır nite ki maḥallinde beyân olundu.

أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جَابَةً (568)

(Esā‘e sem‘en fe-esā‘e cābeten)¹¹⁹²

Ba‘zı maḥalde şulâşî olarak sâ‘a sem‘an ‘unvânında mersûm olmağla *Ḳāmūs* şāḥibi anı nefy eylemişdir. **Cābe** tā‘a vezninde cevāb ma‘nāsınadır. Meydānî didi ki: "Cābe icābe ma‘nāsınadır, yuḳālu ecābe icābeten ve cābeten ve cībeten ve cevāben, bunlar maşdar degil iken maşdar mevzi‘ine vaz‘ olundu". Ve Ḥarîrî *Dürrede* "Cābe ism-i maşdardır ve icābe maşdar oldığı taşrîḥ-kerdedir" diyü ta‘bîr eylemişdir. Ve Zemaḥşerî *Müsteḳşāda* meşel-i mezbûrı bu resme tastîr eylemişdir ki Süheyl bin ‘Amr kendi oğlu Enes ile gider iken nâ-gāḥ Aḥnes-i Şaḳafîye muşādefe itdiler. Aḥnes çigūnegî-i ḥāl u ḥāṭırdan sonra Süheyle işbu ma‘iyyetiñizde olan gūlām kimdir diyü su‘āl eyledikde [124b] ol daḥı oğlu olduğunu ifāde eyledi. Pes Aḥnes Enese teveccüh idüp "*Eyne emmuke yā ebnî? Ya‘nî ḳaşd u ‘azîmetiñiz ne semtedir*" didi. Enes emm kelimesini ḳaşd ma‘nāsına almayup vālide ma‘nāsına fehmi eylemekle "Vālidem Ḥanzalanıñ ḥānesine un ögütmege gitti" diyü cevāb virmekle, Süheyl "*Esā‘a sem‘en fe-esā‘a icābeten*" diyüp ba‘dehu darb-ı meşel oldı. Ya‘nî yañlış diñledi ve yañlış cevāb virdi dimekdir. Ḥāşılı dönüp ḥāneye geldiler. Süheyl Enesiñ vālidesine şikāyet-gūne Aḥnes ile olan mācerāyı naḳl eyledi. Vālidesi didi ki: "Enes ḥālā şabîdir, sen anı çok sevmediğiniñ daḥı ma‘lumdur". Süheyl ol vakıtden "*أشبهه إمرؤً بعضَ بَرٍّه*"¹¹⁹³ meşelini îrād eyledi. Ya‘nî ādem ba‘zı ābāsına müşābih olur. Murād Enesiñ vālidesi ḥamāḳat ile meşhûre olmağla, oğlu daḥı aña müşābihdir dimekdir.

أَسَقِ أَخَاكَ التَّمْرِيَّ (569)

¹¹⁹¹ Acaba Sa‘d mı yoksa Sa‘îd mi? Türkçedeki karşılığı: Hayırdır inşallah. Hayr ola? Yazıcı, **age**, s. 104

¹¹⁹² Yanlış duydu yanlış cevap verdi. Türkçedeki karşılığı: Ben derim bayram haftası, o anlar mangal tahtası. Yazıcı, **age**, s. 57.

¹¹⁹³ İnsan bazen babalarına benzer.

(Eşkî aḥāke'n-nemeriyye)¹¹⁹⁴

Eşkî emr-i hâzırdır. **Nemer** keteb vezninde, Nemer bin Kâsiḍdir ki bir kabîle pederidir, nisbetinde nūnuñ fethiyle taḥfifen Nemerî dinür. Aşlı budur ki Nemer bin Kâsiḍ kabîlesinden bir kimse şuyuñ kıletti hâlinde Ka' b bin Māme ile refîk ve hem-dem olup şuyı kıletinden nāşî ḥaşāt ile ya' nî çakıl taşlarının ħurdeleriyle iĉerler idi. Ka' b her ne dem ki şü iĉmek murād eylese Nemerî aña nazar idüp Sākīye Eşkî aḥāke en-nemerî kavliyle ḥiṭāb ve kendisi şuyı alup iĉer idi tā ki şü kalmayup Ka' b şusuzluĉdan helāk oldu. [124a] Bu meşel bir ḥācetden şoñra bir ḥācet ṭaleb iden kimse ḥaĉķında ĉarb olunur.

السَّبَابُ يُهَيِّجُ اللَّطَامَ (570)
(es-Sibābu yuheyycu'l-liṭāme)¹¹⁹⁵

Sibāb kitāb vezninde, mufā'eleden maşdardır, sövüşmek ma'nāsınadır. **Yuheyycu** muzāri' dir, maşdarı tehyic kelimesidir ki **liṭām** müfā'aleden maşdardır, uruşmak ma'nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Müşāteme mulāṭameye müncer olur dimekdir.

سُرُقُ السَّارِقِ فَانْتَحَرَ (571)
(Suriķe's-sāriķu fe'n-taḥara)¹¹⁹⁶

Suriķe māzīdir ve mechül bünyesiyledir. Bu meşel *suriķa's-sāriķu sirķatahu* taĉdirindedir. Meydāniye göre aşlı budur ki bir sāriķ bir nesne sirķet eyleyüp bey' eylemek iĉün pazara getürdi. Bit pazarı gibi bir maḥall olmaĉla çaldıĉı nesneyi elinden sirķat eylediklerinde kemāl-i ḥüzn ü eleminden nāşî kendi nefsini ĉatl ü helāk eyledi. Meşel-i mezbür kendi mālı olmayan nesneyi elinden aldıklarında 'aẓīm maĉmüm olup ceza' ve feza' iden kimse ḥaĉķında ĉarb olunur.

أَسْقَطَ الْعِشَاءَ عَلَى سِرْحَانَ (572)
(Eşkāṭa'l-işā'a alā sirḥānin)¹¹⁹⁷

Eşkāṭa māzīdir. **Sirḥān** ĉurda dinür. Ma' nā-yı meşel: 'İşā ṭalebi anı ĉurd üzerine düşürdi dimekdir. Bu meşel menfa' at ümīd iderken zararına uğrayan kimse ḥaĉķında ĉarb olunur.

¹¹⁹⁴ Nemer kabilesinden kardeşine su ver!

¹¹⁹⁵ Sövüşmek kavgaya yol açar.

¹¹⁹⁶ Hırsız çalındığında intihar etti.

¹¹⁹⁷ Akşam yemeğini ararken kurdun eline düştü. Türkçedeki karşılığı: Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak.

السِّرُّ أَمَانَةٌ (573)

(es-Sirru emānetun)¹¹⁹⁸

Hükemā kelāmındandır ve hadīs-i merfū^c da vāқи^c oldu ki "إذا حدث الرجل بحديث ثم التفت فهي أمانة" "وإن لم يستكتمه" ¹¹⁹⁹ ve *minhu şudūru'l-aḥrāri ḳubūru'l-esrāri*¹²⁰⁰.

سَيْلٌ بِدِمْنٍ دَبٌّ فِي ظَلَامٍ (574)

(Seylun bidimnin debbe fi ḳalāmin)¹²⁰¹

Dimn ḳalıb ḳalıb keçelenmiş gübreye ve deve kığına dinür ki altından seyl şuyı cereyān [125b] ider ve itdigi cereyānı ma^clūm olmaz, huşušen gice vaḳtinde zuḥūr eyleye. **Debbe** māzīdir, maşdarı debīb kelimesidir ki āheste āheste yürimek ma^cnāsınadır. Bu meşel izḥār-ı muḥabbet ve izmār-ı ^c adāvet iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

سَرَتْ إِلَيْنَا شَبَادِعُهُمْ (575)

(Seret ileynā şebādi^c uhum)¹²⁰²

Seret māzīdir. **Şebādi^c** şibdi^c kelimesiniñ cem^c idir ki zibric vezninde ^c aḳrebe dinür. Ve gāhī lisān içün isti^c āre olunur ḥalk anuñla daḳı müte^c ezzi oldukları ^c alāḳasıyla. **Ma^cnā-yı meşel**: Anlarıñ şerr ü mażarratları bizleri sirāyet eyledi dimekdir. Bu meşel haberimiz yoğ iken bizleri izrār eylediler diyecek yerde ḍarb olunur.

سَوَاسِيَةٌ كَأَسْنَانِ الْحِمَارِ (576)

(Sevāsiyetun ke-esnāni'l-ḥimāri)¹²⁰³

Bu meşel fülān kimseleriñ biribirlerinden farkı yoḳdur diyecek yerde ḍarb olunur. "سواسية" Bu meşel fülān kimseleriñ biribirlerinden farkı yoḳdur diyecek yerde ḍarb olunur. "سواسية"¹²⁰⁴ meşeli daḳı meşel-i mezbūr gibidir. Muḥaḳḳıḳ Meydānī *Mecma^c u'l-Emsāl*de şu vechle başt eylemişdir ki: Aşḥāb-ı ma^c ānī didiler ki sevā^c lafzı, istivā^c ve tesāvīden me^c ḥūzdur, ^c adl ma^c nāsına. Zeyd ve ^c Amr sevā^c un dirler, müsāviyān ma^c nāsına, teşniye ve cem^c i berāberdir ki ḳavmun sevā^c un dirler. Aḥfeş didi ki: sevāsiye fa^c al ile vezninde sevā^c lafzınıñ cem^c idir, ^c alā ḡayri'l-ḳıyās. Pes sevā^c fe^c āl ve

¹¹⁹⁸ Sır emanettir.

¹¹⁹⁹ Bir kimse bir konuyu anlatırken etrafına bakarsan konuştuğu konu açık açık söylemese de sırdır.

¹²⁰⁰ Hürlerin kalpleri sırların mezarıdır.

¹²⁰¹ Karanlıkta gübre ile sel geçti gitti.

¹²⁰² Onların akrepleri bize geldi.

¹²⁰³ Eşeğin dişleri gibi eşit.

¹²⁰⁴ Tarağın dişleri gibi eşittir.

siye fi'le yāḥud file veznededir, si' e aşlında si' veve idi, vāv-ı sākine mā kabli meksür olmağla vāvı yāya tebdil itdikden şoñra taḥfif için yāniñ birini ḥazf idüp siye qaldı. Ba' zılar didi ki: sevāsiye aşlında sevā' si idi [125a] ki seyy-i meşel ma' nāsınadır, lākin aşl üzre bākī iki isim müstaḳil zann olunmasun için sevā' lafzınıñ meddini ḥazf ve seyy kelimesinden yā' -i şāniyi ḥāya ibdāl idüp sevāsiye oldı.

(577) سَلُّوا السُّيُوفَ وَسَلَّلْتُ الْمُنتِنَ

(Sellu's-suyūfe ve seleltu'l-muntine)¹²⁰⁵

Sellū māzī-i cem' dir, maşdarı sell kelimesidir ki sīniñ fetḥi ve lāmiñ teşdīdiyle bir nesneyi rifk ü sühületle bir nesneden çeküp çıkarmak ma' nāsınadır ki şıyırmaq ta' bīr olunur, kılıcı kından şıyırmaq gibi. **Muntin** seyfi redy ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Süyūf-ı kātī' ayı kınlarından şıyırıp çıkardıklarında ben daḥı seyfi-i redyi çıkardım dimekdir. Bu meşel ' ulemā' -i ' izām mübāḥaşe iderler iken söze qarışan cāhil ve nā-dān ḥaqqında ḍarb olunur.

(578) سَوَاءٌ لَوَاءٌ

(Sevvā' un levvā' un)¹²⁰⁶

Meydānī didi ki: **Sevvā'** ve **levvā'** kelimeleri istivā ve iltivā kelimelerinden me' ḥūz olarak fa' 'āl vezninde mübālağalardır ki şāzıdır. Zīrā şülāşiniñ gayrıdan fa' 'āl şīğası gelmez. Bu meşel nisā' ḫā' ifesi ḥaqqında ḍarb olunur. Ya' nī ḫā' ife-i nisā' gāḥ müstevī ve gāḥ mültevī ve gāḥ müctemi' ve gāḥ müteferriḳ olurlar ve bir ḥāl üzre şābit olmazlar dimekdir. Ve mütelevvin ḥaqqında ḍaḥı ḍarb olunur.

(579) سَبَقَكَ بِهَا عُكَاشَةُ

(Sebeḳake biḥā' Ukāşetu)¹²⁰⁷

Aşlı budur ki Resūl-i ekrem şalla'llāhu te' ālā' aleyhi ve sellem ḥazretleri buyurdılar ki: "Ümmetim baña ' arz olundı. Ümmetimi gördüm gāyet-i keşretinden sehl ü cebeli ḫoldurmuş. ' Azīm ta' accüb itdim. Bir nidā geldi ki "Rāzī olduñ mı?" "Na' am" diyü cevāb virdüm. Yine nidā geldi ki "Bu gördüğüñden yetmiş biñ [126b] kimse cennete bi-gayrı ḥisāb dāḥil olurlar. Bu ḳavim ol ḳavimdir ki kimse ile ḥuşümet ve bir nesne ile taḫayyur ve sirḳa itmeyüp ḥazret-i Allāha tevekkül iderler". ' Ukāşetü'l-Esedī ol meclis-i

¹²⁰⁵ Kılıçlarını çıkardılar, ben de çirkin kılıcımı çıkardım.

¹²⁰⁶ Bazen düz bazen eğri.

¹²⁰⁷ Ukāşe seni geçti.

sa' âdetde hâzır idi, didi ki: "Yā resūla'l-llāh! Niyāz iderim ki baña bir du'ā idesin ki bende kavm-i mezkūr zümresine dāhil olayım". Resūl-i enām 'aleyhi's-selām hâzretleri dađı "*Allāhumme ic' alhu minhum*"¹²⁰⁸ diyü du'ā eyledi. Ve bir kimse dađı ayađ üzerine kalkıp didi ki: "Yā resūla'l-allāh! Baña dađı vech-i mezkūr üzre du'ā eyle". Resūl-i ekrem buyurdılar ki: "*Sebeķake bihā 'Ukkāsetu*". Bu meşel ol kimse haķķında đarb olunur ki bir nesneyi taleb ider ki andan evvel ol nesneyi ğayrı kimse taleb itmiş ola.

(580) أَسَاءَ رَعِيًّا فَسَقَى

(Esā'e ra' yen fesakā)¹²⁰⁹

Aşlı budur ki rā'ī develeriñ ra'y huşuşunda isā'et idüp bir hoşça qarınları toymaksızın şāhibine getürecek olduķda develeriñ qarınları hālī olarak izhār u ibrāz eylemegi kerīh 'add eyleyüp qarınları şu ile mümtelī olup şāhibi develeri gereği gibi şeb' hāşıl eylemiş zann itsün diyü saķy ider ki dü-bālā isā'et ider. Bu meşel bir huşuşı muħkem itmeyüp soñra işlāhını murād itdikçe fesādını tezyīd iden kimse haķķında đarb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹²¹⁰

(581) أَسْرَعُ مِنْ نِكَاحِ أُمَّ خَارِجَةَ

(Esra' u min nikāhi Ummi Hāricete)¹²¹¹

Ummu Hārice Cāhiliyyede Becīle ķabīlesinden bir hātūn idi. [126a] Kātı vāfir ķabīle andan tevellüd eylemiş idi, nikāhı be-ğāyet esra' idi. Bir kimse gelüp kendisine edātı nikāh cāhili olan haṭb dese kendisi dađı nekḥ diyüp aña teslīm olur idi. İktinā eylediđi Hārice mezbūreniñ şadıı ođlıdır, lākin kimiñ eşer-i nuṭfesi olduđı ma' lūm degildir.

(582) أَسْرَعُ مِنَ الْعَيْرِ

(Esra' u mine'l-' ayri)¹²¹²

Burada 'ayr lafzından insānu'l-' ayn murāddır ki gözün bebegine dinür.

¹²⁰⁸ Allahım! Onun onlarla birlikte olmasını sağla!

¹²⁰⁹ Develeri iyi otlamadı sonra kalkıp onlara su verdi.

¹²¹⁰ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹²¹¹ Ümmü Hārice'nin evliliğinden daha çabuk. Türkçedeki karşılığı: Hamama gider kurnaya, düğüne gider zurnaya aşık olur. Yazıcı, *age*, s. 88.

¹²¹² Gözbebeğinden daha hızlı.

(583) أَسْأَلُ مِنْ فَلَاحِيسِ

(Es'elu min Felhasi)¹²¹³

Felhas hā-yı mühmele ile ca'fer vezninde, Benī Şeybān cemā'atiniñ re'îsi ismidir ki dest-res oldukları ğanîmetden kendisine 'ā'id hişşeyi aḥz eyledikten şoñra zevcesi için ve nākası için birer hişşe daḥı ister idi.

(584) أَسْرَعُ غَضَبًا مِنْ فَاسِيَةٍ

(Esra' u ğaḍaben min fāsiyetin)¹²¹⁴

Fāsiye ḥunfesā' didikleridir ki Türkîde oşurğan böcegi ta'bîr itdikleridir. Tahrîk olunduğça hem osurur ve hem bed-rāyiḥa peydā ider.

(585) أَسْمَعُ مِنْ سَمْعٍ

(Esama' u min sim' in)¹²¹⁵

Sim' sînin kesriyle dişi şırtlan ile ḳurduñ ictimā'ından ḥāşıl olan velededir. 'Arablarıñ zu'mına göre ḥayye gibi bu daḥı ḥatf-i enfe helāk olmayup ecel-i ḳazā ile helāk olur, bunuñ ḳuvve-i sāmî'ası nihāyet derecede olmağla ziyāde işiden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ve bu ḳuşdan esra' olup otuz arşun miḳdārından ezyed pertāv eyler imiş. Ve *ḳāle'l-ḥamzetu mine'l-mürekkabāti'l-'isbār ve'l-esbūr ve'd-deysem*. 'İsbār şol cānverdir ki ḳab' ile zi'biñ ictimā'ından [127b] tevellüd eyleye. **Esbūr** şol ḥayvandır ki kelb ile ḳab'ın ictimā'ından ḥāşıl ola. **Deysem** tilkünün ḳancıḳ köpekden olan yavrısına dinür, 'alā ḳavlin ḳurduñ ḳancıḳ köpekden olan yavrısına dinür. Ve mürekkebātın birisi daḥı tilkü ile hirre-i vaḥşiyye beyninde ḥāşıl olan ḥayvandır. Ve birisi daḥı zürāfadır. Fārisîde uştur-ğāv-peleng dirler, a'zāsı deve ve öküz ve ḳaplan arḳasına şebḥ olduğ için. Bu cānver bilād-ı Ḥabeşiyyede olur. Gerdeni ve başı deve başına ve gerdenine şebḥ ve levni āḥū levnine ve beyāz benekleri olmağla ḳaplan postuna ve ayakları ve boynuzları öküze şebḥ olur ve elleri ayaklarından aṭvel olur. Ve mürekkebātın biri daḥı hirhirdir ḥālarıñ kesriyle. Bir cins ḥabîş yılan ismidir ki ḳaplubāğa ile esved-i sālîḥ ta'bîr olunan yılan beyninde ḥāşıl olur. Altı ay müddet nā'im olup uyandığdan şoñra selîmi sālîm olmaz, ya'nî şoḳdığı insān ve ḥayvān 'ale'l-fevr helāk olur. Tefe'üen ledîğe selîm ta'bîr olunur.

¹²¹³ Felhes'ten daha dilenci. Türkçedeki karşılığı: Yüz verdik astar ister. Yazıcı, **age**, s. 171.

¹²¹⁴ Fāsiye denen böcekten daha hızlı.

¹²¹⁵ Sim' denen hayvan yavrusundan daha iyi dinler.

(586) أَسْمَحُ مِنْ لَافِظَةٍ

(Esmahu min lafizatin)¹²¹⁶

Esmah semāhatdan me'ḥūzdur. **Lāfiẓa** ḥorosa ıtlāk olunur, dāneleri minḳarıyla divşürüp şürb kendi ekl eylemeyüp tavuğunuñ ağızına ilḳā eylediğiün. Ve yavrısını ağızıyla yemleyen ḳuşa ıtlāk olunur. Zīrā dāneyi ḳursagından çıkarup yavrısınıñ ağızına ilḳā eyler. Ve şol ḳoyuna ıtlāk olunur ki geviş getürüp tururken şağmağa çağırıldıḳda ağızından gevişini yudup [127a] neşātla şağılmağa gelür ola. Ve degirmene ıtlāk olunur, remy-i daḳıḳ eylediğiün. Meşel-i mezbürda ma'ānī-i mezkūreniñ her biri murād olur. Zīrā cümlesinde semāhat der-kārdır, Ḳāle's-şā' iru :

Tecūdu fe-teczilu ḳable's-su 'āli
*Ve keffuke esmaḥu min lafiẓah*¹²¹⁷

(587) أَسْرَقُ مِنْ بُرْجَانٍ

(Esraḳu min burcāna)¹²¹⁸

Burcān 'uşmān vezninde Kūfe nāhiyesinde bir ma'rūf uğrınıñ ismidir ki sirḳati için şalb olunup maşlūb olmuş iken yine sirḳat eylemiştir.

(588) أَسْرَقُ مِنْ تَاجَةٍ

(Esraḳu min Tācete)¹²¹⁹

Bu meşeli Muḥammed bin Ḥabīb ḥikāyet eyleyüp lākin bir kimseye nisbet ve bir ḳışşa zıkr eylememiştir, lākin tāce münāsebetiyle bir ḳışşa-i ğarībeniñ bu maḥalde zıkr ü beyānı cā'iz görüldi. İmām-ı fenn-i siyer olan İbn Hişām naḳl eylemiştir ki: Yemen diyārında bir vaḳitde bir seyl-i nāgehānī zuhūr idüp bir ḳabri ḥafr eylemekle içinden bir ḥātūn cenāzesi zāhir oldı. Gerdeninde incüden dizilmiş yedi dāne gerdānlıḳ ve ellerinde ve bāzularında ve ḫopuḳlarında yedişer zerrīn ve muraşşa' bilezikler ve bāzū-bendler ve ḥalḫāllar ve her parmağında mücevher zī-ḳıymet ḥātemler olup ve başı tarafında nefāyis ü tefāriḳ-i emvāl-i girān-bahā ile memlū' bir tābūt ve bir levḫ ve levḫde işbu 'ibāre maşūrdu: *Bi's-mike Allāhumme ilāha Ḥimyer, enā Tācetu bintu zī Şufr ba'ṣtu Māyirunā ilā Yūsufa, fe-ebḫa'a 'aleynā, fe-ba'ṣtu li-āzetī bi-muddin min varaḳin li-ye'tīni bi-muddin min ḫaḫīnin fe-lem tecidhu fe-ba'ṣtu bi-muddin min zaheb fe-lem*

¹²¹⁶ Horozdan daha cömert.

¹²¹⁷ Kimse senden bir şey istemeden önce hemen verirsin. Elin de horozdan daha cömert.

¹²¹⁸ Burcān denen adamdan daha hırsız.

¹²¹⁹ Tāce'den daha hırsız.

tecidhu fe-ba'estu bi-muddin min bahri [128b] *fe-lem tecidhu fe-emertu bihi fe-tuħine fe-lem entefi' bihi fe-iqtufiltu, fe-men semi'e bi fe'l-yarħamnī ve eyyete imr 'etin lebiset ħalyen min ħuliyyeti felā mātet illā mītetī.*¹²²⁰ Mezbūreniñ ismi Tāce ve Ħimyar ümerāsından Zü's-şüfr-nām emīriñ duħteri olup ma' āzallāhi te' ālā açlıqdan fevt olduğunu ol levħaya taştir eylemiş. Mefhūm-ı kelām budur ki: Qarārgāhımız olan memlekete bir kaħt-ı 'azīm istilā eylemekle zaħire celb eylemek için zaħirecimizi 'azīz-i Mıřr olan Yusūfa ki ħzzret-i Yūsuf 'aleyhi's-selām olacaħdır irsāl eyledik. Geçiküp eglenmekle ba'z-ı ħavāşşımıza bir müdd gümüş virüp bir maħalden bir müdd un bulup getürmek için ta'yīn eyledik. Bir vechle zafer-yāb olamayup tehī-dest 'avdet eylemeleriyle müceddeden bir müdd altun teslīm ve eṭrāfa irsāl eyledik. Yine me'yūsen ric'at eylemeleriyle bi'l-āħare bir müdd a'lā ve enfes bahri ya'nī incü virüp tekrār irsāl ve yine nevmīd 'avdet eylemekle ol bir müdd incüyi degirmende un gibi ögütdürüp tenāvül eyledüm. Qat'an 'illet-i cū'uma devā' olmamağla encām-ı kār bu kadar emvāl-i bī-şumāra mālīk iken aç olarak diyār-ı āħirete naql-i kār u bār-ı ħayāt eyledüm. Benüm bu kıřsa-i pür-ğuşşamı güş idenler ħālūme riqħatle teraħħum eylemeleri nīyāz olunur. Āyā kaṅı 'avrat işbu pīrāyelerim gibi pīrāye taħınup benim şūret-i helākim gibi helāke dūçār olmuřdur. *Ne'ūzu bi'l-lāhi te'ālā min ġazabihi ve ibtilā'ihī.*

أَسْلَطُ مِنْ سِلْقَةٍ (589)

(Eslaṭu min silqatin)¹²²¹

Eslaṭ selāṭa yāħud salūṭ kelimelerinden [128a] me'ħūzdur ki bir kimse bed-zebān ve dil-āzār olmak ma'nāsındadır. **Silqa** sīniñ kesriyle bī-şerm ü ħayā fāħiše dili zefīr 'avrata ıṭlāħ olunur, ne'ūzu bi'llāhi te'ālā min şerrihā.

أَسْهَلُ مِنْ جِلْدَانٍ (590)

(Eshelu min cilzāne)¹²²²

Cilzān cīmiñ kesriyle Ṭā'if qurbunda bir ħimā ya'nī bir çayır qoruluğunuñ ismidir ki toprağı be-ğāyet yumuřaħ ve zemīni el ayası gibi hemvārdır.

¹²²⁰ Ey Ħimyar'ın ilāhi! Ben Şufur'un kızı olan Tāceyim. Ben hizmetçimizi Yusuf'a gönderdim, ancak hemen döndü. Sonra Zātinin bana un göndermesi için para gönderdim, ancak bulamadı, altın da gönderdim, yine bulamadı. Sonra buğday öğüttürdüm, fakat yararlanamadım. Kim beni duyduysa bana merhamet etsin! Kim olursa olsun her hangi bir kadın benim süsümü kullanırsa öldüğüm gibi ölsün!

¹²²¹ Silka'dan daha keskin dili var.

¹²²² Cilzān denen çayırdan daha düz.

(591) أَسْهَرُ مِنْ جُدْجِدٍ

(Esheru min cudcudin)¹²²³

Esher seherden me'ḥūz̄dur. **Cudcud** hüdhüd vezninde çekirgeye şebîh bir küçük perende adıdır. Türkîde ağustos böceği ve oraç böceği ta'bir itdikleridir. Yâhud cündübe şebîh bir böcek adıdır. Türkî'de ocaç çekirgesi dirler, 'Arabîde şarrâru'l-leyl daḡı dirler. Gicelerde dūr u dirâz feryâd eylemekle, giceleri uyumayan kimse hakkında darb olunur.

(592) أَسْرَعُ مِنْ وَرَلِ الْخَصِيضِ

(Esra' u min vereli'l-ḥaḏîḏi)¹²²⁴

Verel fethateynle kelere şebîh bir cānverdir, 'alā kavlin kertenkele envā'ından iri ve kuyruḡı uzun başı küçük olandır. Türkîde buña bozumca ta'bir olunur, cildi siyâh ve huşunetlü ve sarı huṡūṡla muḡaṡṡat ve ablaḡ olur. Laḡmı be-ḡāyet ḡarr ve ziyâdesiyle müsemmen ve necisini ṡilā' bedende olan temregi ve baraş 'arızalarını mūzil ve şaḡmını ṡilā idüp delk eylemek mu'azzim-i zekerdir. İnsānı gördükde be-ḡāyet sür'atle mūrūr eylediginden ziyâde serī' u's-seyr olan kimse hakkında darb olunur.

(593) أَسْأَلُ مِنْ قَرْشِعٍ

(Es'elu min qarşe' in)¹²²⁵

Qarşe' ca'fer vezninde Taḡlib kabîlesinden bir kimse adıdır ki be-ḡāyet mübrim sā'il-i cerrār idi. Evs kabîlesine [129b] intisāb eylemiştir.

(594) أَسْمَعُ مِنْ قُرَادٍ

(Esma' u min Qurādin)¹²²⁶

Kurād ma'rūfdur ki kene ta'bir itdikleri böcege dinür. Meydānī didi ki: Kene devenin ayaḡının şadāsını bir günlük yoldan hiss idüp ol cānibe teveccüh ider.

(595) أَسِيرُ مِنْ حُذَيْفَةَ

(Esyaru min Ḥuzeyfete)¹²²⁷

¹²²³ Geceyi cudcud denen böcekten daha uykusuz geçinir.

¹²²⁴ Kertenkeleden daha hızlı.

¹²²⁵ O, Karsa'dan daha dilenci. Türkçedeki karşılığı: Yüzünü bulan (yüzsüz) astarını da ister. Yazıcı, **age**, s. 184.

¹²²⁶ Kurād denen keneden daha iyi dinler.

¹²²⁷ Huzeyfe'den daha fazla yürür.

Huzeyfe cüheyne vezninde ‘Arabdan sür’at-i seyr ile şöhret-yâb olanlardan biridir. Mervîdir ki bir gün bir kabileyi gâret idüp bir gicede sekiz merhale menzil kaç’ eylemiştir.

البَابُ الثَّلَاثُ عَشَرَ: فِيمَا أَوْلَهُ شَيْنٌ
El-Bābu’ş-şālişu ‘aşer: Fīmā evveluhu şīnun¹²²⁸

(596) شَرٌّ مَا أَجَاءَكَ إِلَى مُخَّةِ عُرْقُوبٍ

(Şerrun mā ecā’eke ilā muḥḥeti ‘urḳūbin)¹²²⁹

Ecā’a mazīdir, maşdarı icā’e kelimesidir ki hemzeniñ kesriyle muḫtar ve muḫtāc kılmak ma’ nāsına isti’ māl olunur. **Muḥḥetu** ‘urḳūb ökçe sinirinin iligi dimekdir. **Ma’ nā-yı meşel**: Şerr-i ‘azīm ol hāletdir ki seni ökçe siñiriniñ iligine muḫtarr u muḫtāc eyleye dimekdir. Bu meşel zarūret-i şedīde sebebiyle bir le’im ü nākesden nesne talebine muḫtar olduğda ḍarb olunur. Zīrā ökçe siñirinde ilik olmaz.

(597) شَيْئاً مَا يَطْلُبُ السَّوْطُ إِلَى الشَّقْرَاءِ

(Şey’en mā yaṭlubu’s-savṭu ilā’ş-şakrā’i)¹²³⁰

Şey’en mā kavlinde **mā** şıladır. *Yaṭlubu bi-talebi’l-‘aduvvi minhā* taḫdīrindedir. **Şakrā’** ḥamrā’ vezninde Ruḳād bin Münzir eḍ-Ḍabī ve Züheyr bin Cezīme yāḥud Ḥālid bin Ca’feriñ feresleri ismidir. Şāḥibi olan ferse-i merḳūmeye süvār ve semt-i maḳşadına ḥaṭve-peymā-yı imrār olup ḥilāl-i rāhda ta’cīl için kaḫçı ile urduḫça cery ve ‘advını ziyāde ider idi. Bu meşel bir maṭleb üzre [129a] olan ādem maṭlabını taḫşil ve kaḫzā ile andan fāriğ olmağa ḫarīb olduğda ḍarb olunur. Ve ḫāle *fi’l-Müsteḫşā yuḍrabu fimen yu’annefu li-istiḫrāci’l-maṭlūb ‘an yedihi*¹²³¹.

(598) شَرٌّ أَهْرٌ ذَا نَابٍ

(Şerrun eherre zā nābin)¹²³²

Eherre mazīdir, maşdarı ihrār kelimesidir ki köpegi şızlatmak ve siniletmek ma’ nāsınadır. **Zā-nāb** azı şāḥibi dimekdir. **Ma’ nā-yı meşel**: Azı şāḥibini ki murād

¹²²⁸ On üçüncü bölüm: Şin harfiyle başlayan meseller.

¹²²⁹ Şer öyle bir haldir ki seni ökçe senirinin iligine bile muhtaç eder. Türkçedeki karşılığı: Denize düşen yılana sarılır. Yazıcı, **age**, s. 67-68.

¹²³⁰ Al atın koşması için bir kaḫçı yeter. Türkçedeki karşılığı: Anlayana sivrissinek saz gelir, anlamayana davul zurna az gelir. Yazıcı, **age**, s. 139.

¹²³¹ Bu meşel kendi elinde istenilen şeyi çıkarmak için şiddete maruz kalan kişi hakkında söylenir.

¹²³² Dişli şer hırladı.

kelbdir, bir şerr-i ‘azīm kığıratdı dimekdir. Aşlı budur ki kelb kısmınıñ vaqt-i ğayr-ı ma‘hüdda ğayr-ı ma‘rūf olan herīrini iştidikde bir şerr-i nāgehānī hūdūşundan ihtirāz eylemekle kendi nefesine ve yanında olan kimselere kelbiñ bu vaqıtde herīr boş degildir, elbette bir tārīkaya mebnīdir diyü i‘zām-ı hālle āgāh u āmāde olmağı tenbīh ider. Kelām-ı mezbūrı aşılta *mā eherre zā nābin illā şerrun* idi ki taqavvīyi mütażammın ma‘nā-yı nefye ‘ā’iddir, fe-li-hāzā nekire ile ibtidā müvecceh olmuşdur. Bu meşel bir şerr ü kerīhe imāretleri zuhūri hīnde çarb olunur.

(599) شَرُّكَ مَا بَلَغَكَ الْمَحَلَّ

(Şer‘ uke mā bellağake'l-maħalle)¹²³³

Şer‘ fer‘ vezninde hasb ve kāfī ma‘nāsına müsta‘meldir, güyā meslek ve āyīn hemān bu işdir, ğayra sülūk olunmasun, bu kifāyet ider dimekdir. Yāħud hemān şurū‘ idecegiñ budur, sā’iri iktizā eylemez, bu kifāyet ider ma‘nāsına mebnīdir. Meydānī meşel-i mezbūrı *ħasbuke mine'z-zādi mā bellağake maħşadeke*¹²³⁴ ‘ibāretiyle tefsīr eylemişdir. Ya‘nī bir zād u zaħīre ki seni maħşadıñā yetişdire, saña kāfīdir [130b] dimekdir. Bu meşel bir kimseye şey’-i qalīl ile qanā‘at kıl diyecek yerde çarb olunur. Ve minhu qavli'r-rāciz:

*Men şā’ē en-yuqsire ev yuķillā
Yekfīhi mā bellağahu'l-maħallā*¹²³⁵

(600) شَحْمَتِي فِي قَلْعِي

(Şaħmetī fi qal‘ī)¹²³⁶

Qal‘ men‘ vezninde çobanlarıñ tūbere tarzında çantalarına dinür ki içine zādını ve edevāt-ı sā’iresini vaż‘ ider. Ekāzīb-i A‘rābdandır ki sibā‘dan qurda dimişler ki "Qoyun sürisiniñ yanında bir ğulām olsa ne yaparsın?". Cevābında dimiş ki "Şa‘ra’un fī ibtī¹²³⁷, ya‘nī koltuğumda bir sinekdir". Murād, sehminden ħavf iderim dimekdir. Ba‘dehu "Ya bir kıız bulunsa ne işlersin?" didiklerinde "Şaħmetī fi qal‘ī dimiş, ya‘nī çantamda ħāzır ekl idecek yağımdır". Bu meşel bir kimsenin mülkinde olup keyfe yeşā’u ve yaħtāru mutaşarrıf olacağı nesne ħaqqında çarb olunur.

¹²³³ Az şeyler seni ulaştırarak yere kadar yeterlidir.

¹²³⁴ Az yemek seni ulaştırarak yere kadar yeterlidir.

¹²³⁵ Kimi çok ister, kimi az ister, ama aslında az yemek onu ulaştıracağı yere kadar yeterli olur.

¹²³⁶ Çantadaki azık hazır yağımdır. Türkçedeki karşılığı: O, çantada keklik. Yazıcı, **age**, s. 186.

¹²³⁷ Koltuğumda bir kıdır.

(601) شَقَّ فَلَانَ الْعَصَا

(Şakḳe fulānu'l-‘aşā)¹²³⁸

Şakḳ-1 ‘aşā cemā‘atden müfāraḳat eylemek ma‘nāsına müsta‘meldir. Bu meşel bir ḳavimden ayrılan kimse hakkında ḳarb olunur.

(602) شُحْبٌ فِي الْإِنَاءِ وَشُحْبٌ فِي الْأَرْضِ

(Şuḥbun fi'l-inā'ı ve şuḥbun fi'l-arḳı)¹²³⁹

Şuḥb bāb-1 sālīşden ve evvelden maşūğ olarak māzīdir, maşdarı şīniñ fethiyle şeḥb kelimesidir ki memeden südi şuḥba vechiyle şağmaḳ ma‘nāsınadır ki şağılurken keşretinden nāşī bir şağulup inen süde şeḥbe dinür. Aşlı budur ki süd şağan kimse bir kerre ḥaṭā idüp zemīne şağar [130a] ve bir kerre işābet idüp kabın içine şağar. Bu meşel, kelāmında bir kerre ḥaṭā idüp bir kerre işābet iden kimse hakkında ḳarb olunur.

(603) شَوَى أَحْوَكَ حَتَّى إِذَا أَنْضَجَ رَمَدًا

(Şevā aḥūke ḥattā izā enḳaca remmed)¹²⁴⁰

Şevā māzīdir, maşdarı teşviye kelimesidir ki eti büryān eylemek ma‘nāsınadır. **Enḳaca** māzīdir, maşdarı inḳac kelimesidir ki bir nesneyi geregi gibi pişürüp nişābını buldurmak ma‘nāsınadır. **Remmede** termīd kelimesinden ki bir nesneyi küle ilḳā eylemek ma‘nāsınadır, māzīdir. Ma‘nā-yı meşel: Seniñ birāderiñ eti büryān eyleyüp tā ki pişürüp nişābını bulduḳda küle ilḳā eyledi dimekdir. Bu meşel şan‘atını imtinānla ifsād eyleyüp şalāḥ-ı ḥāline daḥı sū‘-i zan irdāf eyleyen kimse hakkında ḳarb olunur. Mervīdir ki emīr’u’l-mü‘minīn ‘Ömer ibni’l-Ḥaṭṭāb raḳıyallāhu ‘anhu ḥazretleri bir gün bir kimseniñ ḥānesine mürür eyledi ki ol kimse şalāḥ-ı ḥālle ma‘rūf idi, vaḳtā ki ḥāneye duḥūlünde ba‘z-ı melāḥī şadāsı istimā‘ eylediklerinde kelām-ı mezbūrı tefevvūh buyurdılar.

(604) شَوْقٌ رَغِيبٌ وَرُؤْيُ أَسْمَعُ

(Şevḳun rağībun ve zubeyrun aşma‘u)¹²⁴¹

Meydānī didi ki: Şevḳ şuḳuv ma‘nāsınadır ki meftūḥu’l-fem dimekdir. **Rağīb** emīr vezninde vāsī‘u’l-cevf ma‘nāsınadır. **Zubeyr** loḳmaya dinür. **Aşma‘** şağır dimekdir, yāḥud şevḳ, ārzū ma‘nāsınadır. **Rağīb** emīr vezninde ekūl ve ḥarīş olan kimsedir ki

¹²³⁸ Falanca değneği vardı.

¹²³⁹ Sağılan süt bazen kaba bazen yere düşer.

¹²⁴⁰ Kardeşin kebab yaptı, fakat o kadar pişirdi ki kül etti. Türkçedeki karşılığı: Kaş yapayım derken göz çıkarmak. Yazıcı, age, 241.

¹²⁴¹ Onda yemek iştahı çoktur, fakat lokması küçüktür.

soğumsuz ta' bîr olunur. Bu ma' nâ dahı ma'kâma münâsibdir, ya' nî ekûl olan kimseniñ sevğ ve ârzûsı kemâlinde [131b] lâkin loğma pek küçük olmağla dâfi' -i iştihâ degildir demekdir. Bu meşel niçe niçe te'kîdler ile bir alay şeyler va' d idüp ba' dehu va' dinde half iden bî-vefâ hakkında çarb olunur.

شَحْمَةُ الرَّكِّي (605)

(Şahmetu'r-rukkâ)¹²⁴²

Şahme içyağına dinür. Rukkâ rubbâ vezninde çabuk eriyen yağa dinür. Bu meşel dostunuñ yâ refîkîniñ gerekli işinde bulunmayan kimse hakkında çarb olunur.

شَعَلْتُ شَعَابِي جَدْوَاي (606)

(Şağalet şî' âbî cedvāya)¹²⁴³

Şağalet mâzîdir, maşdarı şuğl kelimesidir ki ma' lümdur. Şî' âb şî' b lafzından ki şînin kesriyledir, tağ yoluna dinür, cem' dir. Lâkin burada ehl ü ' iyâle keşret-i isti' mâl-i nafağadan kinâyedir. Yâ' -i mütekellime muzâf olarak fi' l-i mezbûruñ fâ' ilidir. Cedvâ ' a' tiyye ve bahşîşe dinür. Tağdîr-i kelâm şağaletnî en-nefâkatu ' alâ ' iyâlî ' ani' l-ifzâli ' alâ ġayrî demekdir, ya' nî nuğûd-ı kudretim kayd-ı nafağa vü ma' i' şete maşrûf olduğundan âherine himmetim müyesser olmadı, ya' nî nafağa-ı ' iyâlimi tertîb ü tehyi ' e-i huşûşuna meşğûl olduğumdan âhere ihsân u ' a' tâ mir' ât-ı zuhûrda rû-nümâ olmadı demekdir. Bu meşel, bir kimseye ' a' tâ vü ihsânı müşâhede olunmayan kimse mağall-i i' tizârda meşel-i mezbûrî îrâd ider.

شَعَلْنِي الشَّعِيرُ عَنِ الشَّعْرِ (607)

(Şağalenî'ş-şa' îru ' ani'ş-şî' ri)¹²⁴⁴

Şa' îrden murâd ma' i' şet ve meşğale-i evlâd u ' iyâldır. Ma' nâ-yı meşel: Tedâruk-i ma' i' şetden ve meşgele-i evlâd u ' iyâlden aşlâ âyîne-i dilde şâhid-i dil-pezîr-i şî' r ü inşâ cilve-nümâ olmadı demekdir.

[131a]

اشْتَرِ الْمَوْتَانَ وَلَا تَشْتَرِ الْحَيَوَانَ (608)

(İşteri' l-mevetâni velâ teşteri' l-hayvâne)¹²⁴⁵

¹²⁴² Çabuk eriyen iç yağıdır.

¹²⁴³ Ailem için para harcamam başkaları için harcamamı engelledi.

¹²⁴⁴ Yaşamımı sağlamaya çalışmam şiir söylememi engelledi.

Mevetān fetahātla hayvāniñ muqābilidir ki cānsız dimekdir, pes murād ‘aḳārāt olacaḳdır. Ve ‘inde'l-ba‘z mevetān şol arza dinür ki henüz hırāset ü zirā‘at maḳūlesi ile ihyā vü i‘mār olunmamış ola. Ve minhu'l-ḥadīs "موتان الأرض لله ورسوله"¹²⁴⁶, ya‘nī arz-ı mezkūre beytu'l-māla ‘āiddir dimekdir. Ve bu mevāt gibi tesmiye bi'l-maşdar ḳabīlindendir.

(609) الشَّرْطُ أَمَلُّكَ عَلَيْكَ أَمْ لَكَ

(eş-Şartu emleku ‘aleyke em lek)¹²⁴⁷

Ya‘nī ‘aḳd eylediḡiñ şart saña mālik ü zābiḫdir, gerek menfa‘atıñ ve gerek mażarratıñ cihetine olsun dimekdir. Bu meşel miyānede mün‘aḳid olan şart ve ḳavliñ muḥafazası bābında ḍarb olunur.

(610) شِنْشِنَةُ أَعْرَفُهَا مِنْ أَحْزَمٍ

(Şinşinetun a‘rifhuhā min aḫzemi)¹²⁴⁸

Bu meşel mışrā‘-ı mevzūndur. **Şinşine** şinleriñ kesriyle tabī‘at ve ‘ādet ma‘nāsınadır. **A‘rifu** muzāri‘-i mütekellimdir. **Aḫzem** aḫmer vezninde Ebū Aḫzem eḫ-Ṭā‘īdir ki Ḥātīm-nām kerīm-i meşhūruñ ceddī yāḫud ceddiniñ ceddidir. Aḫzem-nām oḡlı vefāt idüp anuñ birkaç oḡulları ḳalmış idi. Bir gün bir mādde zımnında cümlesi merḳūmuñ üzerine ḫurūc u hücūm ve ḍarb u cerḫ eylemeleriyle merḳūm daḡı işbu ḳıṭ‘ayı irād idüp pederleri Aḫzem daḡı kendisine bu güne ‘uḳūḳ ve ‘işyān şāḫibi olmaḡla evlādları daḡı anuñla hem-ḫūy olduklarını iş‘ār eyledi:

*İnne benīyye zemmelūnī bi'd-demi
Men yalḳā āḫāde'r-ricāli yuklemi¹²⁴⁹*

[132b]

*Ve men yekun der ‘un bihi yukavvemu
Şinşinetun a‘rifhūā min aḫzemi¹²⁵⁰*

Min ba‘d mışrā‘ ḍurūb-ı emşālden oldı, burada der‘ lafzı egrilik ma‘nāsınadır. Meşel-i mezbūr "العصا من العصية"¹²⁵¹ meşeline muvāfiḳdır.

¹²⁴⁵ Cansız şeyleri satın al, ama hayvanları satın alma!

¹²⁴⁶ Sahibi olmayan yerler Allah ve peygambere aittir.

¹²⁴⁷ Anlaştığın şart seni bağlar.

¹²⁴⁸ Ben bir huy Aḫzem'den tanırım. Türkçedeki karşılığı: Armut dibine düşer. Yazıcı, **age**, s. 227.

¹²⁴⁹ Şüphesiz ki oḡullarım beni kan içinde bıraktılar. Kim adamlarla buluşursa yaralanır.

¹²⁵⁰ Ve onda egrilik bulunan halini düzeltir. Ben bu huyu Aḫzem'den tanırım.

¹²⁵¹ Büyük değnek küçük değnekten gelir.

شَرُّ الْمَالِ الْقُلْعَةُ (611)

(Şerru'l-māli el-ḳul'atu)¹²⁵²

Ḳul'a ḳāfiñ zammıyla 'āriyet-i māla 'alā ḳavlin dā'im ve ber-ḳarār olmayanına dinür. Ve işbu ḳul'a zevāl ve 'adem-i şebāt ma'nāsını mütaẓammın olmağla, 'Arablar *menzilunā menzile ḳul'atin*¹²⁵³ dirler, menzilimiz tevaṭṭun u temekkün idecek yer degildir ma'nāsını murād iderler. Ve bunda zammeteynle ve hemze vezninde daḫı müsta'meldir. Yāḥud menzil-i mezbūra mālīk olmazız ma'nāsını murād iderler. Yāḥud andan riḥlet ü taḥavvülümüz der-kārdır lākin taḥavvül ü irtiḥāl vaḳtini bilmiyoruz mevḳi'indedir. Kezālike *huve meclisu ḳul'atin*¹²⁵⁴ dirler, şol meclis ki şāḥibi anda defa'ātle ḳalḳmağa muḥtāc ola. Bunda iki vech muḥtemeldir. Biri budur ki şāḥib-i meclis otururken kendiden 'azīz ādemler gelmekle ḳalḳup yer dikişmek iḳtizā eyleye diyü ikrāmen ola. Biri daḫı budur ki vaḳ' u ḥayşiyet cihetiyle yerine gelen ādemleri oturtmaḳ iḳtizā eyleye. Ve teḳūlu'l-'Arabu *ed-dunyā dāru ḳul'atin*¹²⁵⁵, ey dāru inḳilā' ve yaḳūlüne *huve 'alā ḳul'atin*¹²⁵⁶ ey 'alā riḥletin.

شَرُّ السَّيْرِ الْحَقِّحَةَ (612)

(Şerru's-seyri el-ḥaḳḫaḳatu)¹²⁵⁷

Ḥaḳḫaḳa zelzele vezninde merkūbuñ şırtını it' āb ve bī-tāb idecek mertebe be-ḡāyet tünd ve şedīd yürütmek, 'alā ḳavlin ašlā teneffūs itdirmeyerek bir düziye harıl harıl iḳdām [132a] eylemek. Yāḥud giceniñ evvelinde seyr eylemek ma'nāsınadır ki bu daḫı ḥayvāna ezā ve zaḫmetdir, yāḥud rāḥile helāk olup fūrū-mānde olunca ḳadar iḳdām eylemek ma'nāsınadır. Kelām-ı mezbūr ḥadīş-i şerīf oldığı taşrīḥ-kerde-i erbāb rivāyetdir.

شَرُّ الرَّأْيِ الدَّبْرِيِّ (613)

(Şerru'r'yi ed-deberiyyu)¹²⁵⁸

Deberiyy ḥarekātla ve yā'-i müşeddede ile müte'alliḳ oldığı maşlaḥat fevt olduḳdan şoñra ḥāṭıra sünūḫ iden re'y ü tezbīre ıtlāḳ olunur.

¹²⁵² En kötü para, sahibinde kalmayan paradır.

¹²⁵³ Yerimiz sabit deḡidir.

¹²⁵⁴ O mecliste kim oturursa hemen yerini deḡiştirir.

¹²⁵⁵ Dünya sona erecek.

¹²⁵⁶ O gidecektir.

¹²⁵⁷ Yürüyüşün en kötüsü ölçülü olmayıp hep hızlı yürümektir. Türkçedeki karşılığı: Acele etme eteḡin dolaşır./ Acele eden ecele gider./ Acele eden yolda kalır. Yazıcı, **age**, s. 79.

¹²⁵⁸ En kötü görüş, zamanından sonra gelen görüştür.

(614) شَرُّ النَّاسِ مَنْ مَلَحَهُ عَلَى رُكْبَتِهِ

(Şerru'n-nāsi men milḥuhu 'alā rukbetihi)¹²⁵⁹

Ma'lūm ola ki 'Arab iç yağına beyāz münāsebetiyle milḥ ıtlāk iderler, *emlahu'l-kidre*¹²⁶⁰ dirler, çömlege iç yağı vaz' eylese. Kāle'-ş-şā' iru:

Lā telumhā innehā min nisvetin

*Milḥuhā mevzū' atun beyne'r-rukebi*¹²⁶¹

Meydānī ma'nā-yı beyti şu vechle beyān itdi ki: Sen ol ḥātūnı levm itme! Zīrā ol ḥātūnuñ ecell-i himmeti semürmek ve cevfinde şahm ḥāşıl itmek murādları olan ḥātūnlardandır. Bu ḥālet nisvān-ı 'Arabda memdūhdur. Pes ma'nā-yı meşel: Nāsiñ eşşeri ol kimsedir ki anuñ 'aklı zıkr-i cemile bā' iş olur nesne ile emr itmez belki tayş u ḥiffet ve nisvān ḥulķı ile taḥalluķ emr ider ki yiyüp içüp semürmekdir demek olur. Bu ḥaķır dir ki: 'Arablar *fūlān milḥuhu 'alā rukbetihi* dirler, *lā vefā'a lehu* ma'nāsını murād iderler. Diz üzerinde olan tuz ednā sebebiyle perīşān [133b] ve nā-būd olmasından me'ḥūzdur. Beyt-i mezkūrda daḥı bu ma'nā murād olsa pek münāsibdir. Zīrā nisvān tā'ifesine bī-vefā olmaķ ḥāşşa-i lāzime olmuşdur. Yāḥud milḥ burada ḥürmet ma'nāsınadır. Pes aña göre bī-ḥürmetlikden kināye olur, aña mücālīs olduķda ḥürmet ü ri'āyet ider, meclisden kılķup gitdikden soñra rafz-ı ḥürmet ider demekdir ki merci' i yine vefāsız demekdir.

(615) شَرُّ الرُّعَاءِ الْحَطَمَةُ

(Şerru'rru' ā' i el-ḥuṭametu)¹²⁶²

Ru'ā rāniñ zammı ve kesriyle rā'ī lafzınıñ cem'idir. **Ḥuṭame** hümeze vezninde şol merḥametsiz ve şefķatsiz seng-dil çobana dinür ki mevāşiyi şiddetle zecr ü darb iderek birbirine kılķup geçirir ola. Ma'nā-yı meşel: Çobanlarıñ yaramazı ḥuṭame olan çobandır demekdir. Ve kelām-ı mezbūr ḥadīş-i şahīḥ olmağla burada meşel olarak irād olunmağa münāfi degildir, "الآن حمي الوطيس"¹²⁶³ gibi, ḥattā *Nihāye-i İbn Eşīrde* meşel-i maḍrüb olduğı muşarraḥdır. Ve Zemāḥşerī *Müsteķşāda* ve Meydānī *Mecma'*da şebt eylemişdir. Kavl-i mezkūr, re'āyasına zulm iden melik ḥaķķında darb olunur.

¹²⁵⁹ Dizinde tuz bulunan, insanların en kötüsüdür.

¹²⁶⁰ Tencereye tuz koydum.

¹²⁶¹ Onu kinama, çünkü o dizinde tuz bulunan kadınlardan biridir.

¹²⁶² Çobanların en kötüsü insafsız deve bakıcılarıdır. Türkçedeki karşılığı: İşini bilmeyen kasap, elinde kalır masat. Yazıcı, age, 212.

¹²⁶³ Şimdi savaş kızıştı.

(616) شَجَّةُ عَبْدِ الْحَمِيدِ

(Şeccetu 'Abdi'l-ḥamīd)¹²⁶⁴

Şecce baş yarığına dinür. Rivāyet olundu ki ' Abdü'l-ḥamīd bin ' Abdillāh bin ' Ömeri'l-Ḥaṭṭāb raḍiyallāhu ' anhum ecme'l-i ehl-i ' aṣr idi, yüzine bir şecce işābet idüp izdiyād-ı ḥüsnüne sebep oldu, ḥattā nisvān yüzlerine anuñ şeccesi gibi şecce çekerler idi. Li-hāzā bir güzel kimseye bir nesne işābet eyleyüp [133a] ḥüsnüne ḥalel gelmese ol nesneyi şecce-i ' Abdü'l-ḥamīd diyü ḍarb-ı meşel iderler.

(617) أَشَأْمُ كُلِّ أَمْرٍ بَيْنَ فِكِّيهِ

(Eş'emu kulli emri 'in beyne fekkeyhi)¹²⁶⁵

Ve yurvā laḥyeyhi. Eş'emu şu'm ma'nāsınadır, ef'al-i maşdar ma'nāsına isti'māl olunan ḳabīlindedir, ḍarrā' diyüp ḍarr murād itdikleri gibi. Ma'nā-yı meşel: Herkesiñ şu'm ve mażarratı iki çenesi beynindedir, ya'nī lisānındadır demekdir. Ve fi'l-ḥadīs "أمرٌ أشأمٌ كلِّ امرئٍ وأشأمُهُ بينَ لحييه، ومقتل الرجل بينَ فكيه"¹²⁶⁶ kelāmı bu ma'nāya muvāfiḳdır.

(618) أَشْرِقُ ثَبِيرُ

(Eşriḳ şebīru)¹²⁶⁷

Eşriḳ emri-hāzır, maşdarı işrāḳ kelimesidir ki bir kimse güneşlige dāḥil olmak ma'nāsınadır. Şebīr Mekke'de bir taḡiñ ismidir. Ma'nā-yı meşel: Yā cebele Şebīr! Şurūḳa dāḥil ol, zebḥ-i ḳurbāna sür'at idelim demekdir. Ḥazret-i ' Ömer raḍiyallāhu ' anhu buyurdılar ki zuhūr-ı āfītāb-ı İslāmdan muḳaddem müşrikīn şems tulū' itmeden ifāza itmezler idi ve kelām-ı merḳūmı tekellüm iderler idi. Meşel-i mezbūr isrā' ve 'acele ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(619) شَمَّ حِمَارَهَا الْكَلْبُ

(Şemme ḥimāraha'l-kebu)¹²⁶⁸

Şemme māzīdir. Ḥimār kitāb vezninde ḥātūn ḳısmınıñ tesettür içün başına örtükleri yaşmaḳ maḳūlesine dinür ki nisvān-ı ' Arab ṭbla ālūde ider muḥadderātlarınıñ

¹²⁶⁴ Abdülhamid'in başındaki yaradır.

¹²⁶⁵ İnsanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur.

¹²⁶⁶ Yemin olsun ki insanda en kötü şey iki çenesinin arasında bulunur. Ve insanın dili onun ölümünün sonucudur.

¹²⁶⁷ Ey Sebīr daḡı! Hemen güneşin doğuşuna dahil ol!

¹²⁶⁸ Köpek, kadının baş örtüsünü kokladı.

hımārlarını. Ba' zı zen-düstlar istiřmām eylese elbette infi' āl iderler. Ma'nā-yı meşel: Ol hātunuñ hımārını köpek şemm eyledi dimekdir. Bu meşel bed-rāyiha olan hātun hakkında yāhud fācire olan hātun hakkında đarb olunur.

(620) شَاكِيَةُ أَبَا يَسَارٍ
(Şākih ebā Yesārin)¹²⁶⁹

Şākih emr-i hāzırđır, maşdarı müşākehe kelimesidir ki muķārebe ma'nāsınadır. **Ebā Yesār [134b]** münādā olmaķ üzre maşūbdur ve bir kimseniñ künyesidir. Aşlı budur ki: Bir kimse feresini bey' eylemek için pazara götürdi ve Ebū Yesār anda bulunup feresi terviç için şāhibine didi ki: "Üzerine rüküb idüp vaşı şayd eyledigin feres bu feres degil midir?". Şāhibi Ol vaķit kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya'nī: Yā Ebā Yesār! Vaşfında ifrāt itme, vaşfıñ mevşūfa qarīb ve müşābih olsun dimekdir. Meydānī, müşākehe müşākele ve müşābehe ma'nāsınadır demekle aña dağı ma'nāda ri' āyet olundu. Bu meşel bir şey'in vaşfında mübālağa iden kimse hakkında đarb olunur.

(621) شِفَاؤُهُ نَكْوُ الدَّبْرِ
(Şifā'uhu nek'u'd-deberi)¹²⁷⁰

Neku' hām çıbanıñ başını kıparup dıtmek ma'nāsınadır. **Deber** yağıra ve cıdava dinür, burada uyuz murāddır. Ma'nā-yı meşel: Uyuz olan kimseniñ şifası uyuzu kaşıyup kınatmağla olur dimekdir. Bu meşel mezelletle işlāh-pezir olup iltifāta teħammüli olmayan kimse hakkında đarb olunur.

(622) شَكْوَتْ لَوْحًا فَحَزَا لِي يَلْمَعًا
(Şekevtu levhen fe-hazā lī yelma'ā)¹²⁷¹

Şekevtu māzī-i mütekellimdir. **Levh** ' ataş ma'nāsınadır. **Hazā** māzīdir, maşdarı hazv kelimesidir ki ref' idüp göstermek ma'nāsınadır. **Yelma'** serāba dinür. Ma'nā-yı meşel: Ben şusuzluğdan şikāyet itdim, ol baña serāb gösterdi dimekdir. Bu meşel bir kimse hālinden şikāyet itdikde huşüle gelmeyecek nesne ile itmā' iden kimse hakkında đarb olunur.

(623) شَيْطَانُ الْحَمَاطَةِ

¹²⁶⁹ Ey Ebu Yesār! Vasfını mantıklı yap!

¹²⁷⁰ Uyuzlu kişinin tedavisi uyuzu kaşımakla olur.

¹²⁷¹ Ben ona susuzluğumu şikāyet ettim, o bana serabı gösterdi.

(Şeytānu'l-ḥamāṭati)¹²⁷²

Mā huve illā şeytānu'l-ḥamāṭati taḳdīrindedir. **Ḥamāṭa** bir mevzi⁶ adıdır. [134a] Şeytān lafzından ḥayye murāddır, izāfeti mevki⁶-i mezbūra me'lūf oldığıçündür, *Ḍabbu kudbe*¹²⁷³ ve *zi'bu gādā*¹²⁷⁴ ḳavilleri gibi. Bu meşel ḳabīhu'l-manzar olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(624) شَدِيدُ الْحُجْرَةِ

(Şedīdü'l-ḥüczeni)¹²⁷⁵

Ḥucze gurfe vezninde belde çepeçevre fūṭa bağlanacak yere dinür, ma'ḳidu'l-izār ma'nāsına. Bu meşel be-gāyet şedā'id-i rüzgāra şabr u teḥammül iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Emīru'l-mü'mīnīn İmām 'Alī kerrema'llāhu vechehu ḥazretlerinden Benü Ümeyye ḥaḳklarında su'āl olunuduḳda "أشدُّنا حُجْرًا، وأطلبنا للأمر لا ينالُ وينالونه"¹²⁷⁶ kelāmıyla cevāb virdiler.

(625) أَشْرَى الشَّرِّ صِغَارُهُ

(Eşre's-şerri şigāruhu)¹²⁷⁷

Eşrā şerā kelimesinden me'ḥūzdur ki nās beyninde şerr ü fitne şerārelenmek ma'nāsınadır. Aşlı budur ki şayyādın biri şahrāda geşt ü güzār iderken bir niḫyi 'asel, ya'nī bal ṭulumı bulup meyḥāneciniñ birine virdi ki fūrūḥt eyleye. Meyḥāneci nümüne içün biraz 'asel iḥrāc eyleyüp içine bir zembūr ḳondı. Meyḥāneciniñ bir İbn-i 'örsi ya'nī gelincik didikleri cānveri olmaḡla şıçrayup zembūrı helāk eyledi. Şayyādın daḡı bir kelbi olmaḡla gelincigi gördükde şıçrayup gelincigi helāk eyledi. Meyḥāneci daḡı vāy gelincigimi helāk eyledi diyerek hüçüm idüp kelbi helāk eyledi. Şayyād kelbiñ helāk olduğunu gördükde şıçrayup meyḥāneciyi helāk eyledi. Meyḥāneciniñ ḳarye ehālisi bu ḥāle vāḳıf olduklarında gelüp şayyādı helāk itdiler. Şayyādın ḳatlı olunduḡı kendi ḳarye ehālisine bālīg olduḳda [135b] tecemmu' idüp iki ḳarye ehālisi birbirlerini ifnā idince ḳadar ḥarb ü ḳıtāl eylediler. Kelām-ı mezbūr bu mādde ḥaḳḳında tekellüm olup ba' dehu her şaḡīrden kebīr tevellüd ider diyecek yerde ḍarb olunur.

¹²⁷² Hamāta'nın şeytanıdır.

¹²⁷³ Kudbe'nin kertenkelesi

¹²⁷⁴ Gazā'nın kurdu.

¹²⁷⁵ Musibetlere çok sabırlıdır.

¹²⁷⁶ Onlar bizden daha sabırlı, istediklerine bizden önce ulaşırlar.

¹²⁷⁷ Şerrin en kötüsü küçük şeylerden başlayan şerdir. Türkçedeki karşılığı: Pireyi deve yapmak.

ما على أفعال من هذا الباب
Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹²⁷⁸

(626) أَشْغَلُ مِنْ ذَاتِ النَّحِيْنِ
(Eşğalu min zāti'n-nihyeyni)¹²⁷⁹

Nihy nūnuñ kesriyle yağ tulumuna dinür. Aşlı budur ki Cāhiliyyede Benū Teyyim kabīlesinden bir hātūn esvāḳ-ı 'Arab'dan birine birkaç tulum yağ getirüp satmak irādesinde iken Hāvvat bin Cübeyr cenābları ki henüz mazhar-ı şeref-i İslām olmamış idi, maḥall-i mezbūra gelüp ol hātūnı gördükde ḥüsn ü cemāline ta'alluḳla tükḳāna geldi. Pes yağ iştirā eylemek şivesiyle hātūnuñ yanına gelüp tulumuñ birini çözdürüp çāšnīsine baḳdı, anı begenmeyüp diğelerini çözdürdi, anı daḳı begenmeyüp ğayrisine intikāl şüretinde oldı. Şimdi çözülmüş tulumlarıñ ağızları hātūnuñ iki elinde ḳalmaḳla hemān eñsesine geçüp tonsuz hātūna mübāşeret ve ḳāzā-yı vaṭar eyledi. Hātūn ne yapsun etrāfda kimse yoḳdur ki feryād ide, tulumu şalıverse yağ gider ḥ'āḩ u nā-ḩ'āḩ bālıḳı yutdı. Ba' de zamān Hāvvat şeref-yāb-ı İslām olup ve ḳışsa-i mezkūre mesmū' -ı ḫazret-i Nebevī olmaḳla aña "*Amā yeşridu ba'iruke*"¹²⁸⁰ ḳavl-i şerifi ile kināye buyurduḳlarında Hāvvat ḫazretleri daḳı "*Ammā munzu ḳayyedeḫul-İslāmu felā*"¹²⁸¹ kelāmı buyurdılar.

(627) أَشْجَعُ مِنْ لَيْثِ عِفْرَيْنَ
(Eşca' u min Leyşi 'ifirrine)¹²⁸²

'**Ifirrin** 'aynıñ ve fānıñ kesri ve [135a] rānın teşdidiyle arslan yataḳına dinür bük ve mīşe gibi. 'Arablarıñ Leyş-i 'ifirrin didikleri şedid arslan dimeḳdir, zīrā bük ve mīşe yeriñ arslanı be-yābān arslanlarından şedid olur. *Terceme-i Ḳāmūs*da vālid-i mācidim bu gūne beyān buyurmuşlar ki leys-i 'ifirrin bir böcek ismidir ki dīvār dipleriniñ topraḳı yumuşaḳ yerlerinde sākin olur, 'alā ḳavlin ḳaya kelerine şebih bir cānverdir ki ba' zı sūvārilere ta' arruz idüp ḳuyruḳıyla ḫarb ider. Cāḫiziñ beyānına göre leys-i 'ifirrin bir nev' örümceḳdir ki altı gözi vardır, zübāb şaydında be-ḡāyet çabuk olur. Ve ma'lūm ola

¹²⁷⁸ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹²⁷⁹ İki tulum sahibi kadından daha meşgul/daha çaresiz. Türkçedeki karşılığı: Biraksan pekmez dökülür, bırakmasan deri sökülür./dokuz ayın çarşambaşı bir araya geldi/iki ayağı bir pabuçta /aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım. Yazıcı, **age**, s. 105-107.

¹²⁸⁰ Deven hala kaçıyor mu?

¹²⁸¹ Deveyi İslama bağladığımdan beri hiç kaçmadı.

¹²⁸² Leyş-i 'ifirrin'den daha cesur. Türkçedeki karşılığı: Gözünü budaktan sakınmaz. Yazıcı, **age**, s. 149.

ki, ādemiñ merātib-i sinnine nazaran birer isim ıtlāk olunmuşdur. Meşelā on yaşında olan ğulāma *le‘‘āb bi'l-ķulīne* dirler ya‘ nī çelik çomak oynayıcı dimekdir ve yigirmiye bāliĝ olunca bāĝī nisīn dirler, ya‘ nī tālīb-i nisvān dimekdir ve otuza bāliĝ olunca *es‘e/s-sā‘īn*¹²⁸³ dirler ve kırk yaşında *ebtaşu'l-başışīn*¹²⁸⁴ dirler ve elli yaşına bāliĝ olunca *leys-i ‘ifirīn* dirler ve altmış yaşında *mū ‘nisū'l-celisīne*¹²⁸⁵ dirler ve yetmiş yaşında *aķkemū'l-ķākimīn*¹²⁸⁶ ve seksen yaşında *esra‘ū'l-ķāsibīn*¹²⁸⁷ ve toķsan yaşında *aķedū'l-arzeleyn*¹²⁸⁸ dirler ve Meydānī didi ki: yüz yaşında "*Lā ķā’ ve lā sā’*" dirler ya‘ nī ne recūl ve ne imre’edür dimekdir. *Şāķib-i Tekmile* "Ne muħsin ve ne musī’ dimekdir" didi. Ve ba‘zılar ne ķoyuna ķā’ ve ne ķimāra sā’ diyū zecre ķādir degildir dimekle tefsīr eyledi raķimehumu'llāhu te‘ālā.

[136b]

(628) أَشَامٌ مِنَ الشَّقَرَاءِ

(Eş’emu mine’s-şakrā’i)¹²⁸⁹

Şakrā’ ħamrā’ vezninde Şeytān bin Lātīm-nām kimseniñ ķışraĝı ismidir. Bir ma‘ rekede kendisi ve şāķibi ķatl olunmaĝla şe‘āmetde meşel olmuşdur, ‘alā ķavlin bir maħalle giderken serdlik idüp bir dürlü başı zabt olmamaĝla şāķibini ħod-ser alup ķaçarken reh-güzzerlerine bir ba‘īdu'l-ĝavr dere gelmekle öte tarafa pertāv idüp lākin yetişdirememekle ikisi birden dereye sākıķ olduķda ķışraĝıñ boyunı Őikest ve helāk olup şāķibi selāmetle necāt buldı. Şakrā’ niçe oldı diyū su’āl idenlere "*Lem ya‘ud şerruhā ricleyhā*¹²⁹⁰" kelāmıyla vaķ‘ ayı naķl eyledi. ‘Alā ķavlin Şakrā’ Ğaziyye bin Ceşm-nām kimseniñ oĝlunuñ ķışraĝı ismidir, bir ğulāma tepmek iķün ķiķ atdıķda kendi ķulununa rast gelüp helāk eylemesi bā‘ iř-i ķarb-ı meşel olmuşdur.

(629) أَشَدُّ مِنَ الدَّلَمِ

(Eşeddu mine'd-delemi)¹²⁹¹

¹²⁸³ En iyi çalışkandır.

¹²⁸⁴ En şiddetli adam.

¹²⁸⁵ En güzel sohbet eden biridir.

¹²⁸⁶ En hikmetli insandır.

¹²⁸⁷ En hızlı hesaplayan kişidir.

¹²⁸⁸ Ömrünün iki rezilinin birini yaşar.

¹²⁸⁹ Şakra' isimli attan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Kendi etti, kendi buldu. Yazıcı, **age**, s. 140.

¹²⁹⁰ Artık onun ayakları şer değildir.

¹²⁹¹ Delem denen bir hayvandan daha şiddetli.

Delem fetḥateynle ḥayyeye şebṭh bir cānver ismidir, Ḥicāz diyārına maḥşūşdur. Pek yavuz cānver olmağla emr-i ‘azīm hakkında ḍarb olunur.

(630) أَشَأْمٌ مِنْ سَرَابٍ

(Eş’emu min serābin)¹²⁹²

Serāb ḳaṭām vezninde Besūs-nām ‘avratıñ nāḳası ismidir. Aşlı budur ki mezbūreniñ nāḳa-i mezkūresi bir gün müte‘ayyinān-ı ‘Arabdan Küleyb-nām kimseniñ ḳorusuna duḡūl ve anda īvā iden bir toyğar ḳuşunuñ yumurtasını pāy-māl eylemekle Küleyb ġayret-i Cāhiliyye ile "Benim zīr-i civārımda olan ḳuşuñ yumurtasını böylece şikest eylemek baña nāmūsdur" diyü oḳ ile nāḳanıñ [136a] memesinden urup helāk eyledi. Besūs-ı mezbūreniñ yegeni Cessās-nām kimse daḡı urup Küleybi helāk eylemekle iki taraflıñ ḳabīleleri biribirleriyle cenge ḳıyām idüp miyānelerinde āteş-i ḥarb u ḳıtāl kırk sene müddet işti‘āl bulmuşdur. Binā’en ‘aleyh nāḳa-i mersūme şe’āmet ḥuşūşunda meşel olmuşdur.

(631) أَشَأْمٌ مِنَ الْبِسُوسِ

(Eş’emu mine'l-besūsi)¹²⁹³

Besūs şabūr vezninde bir ‘avratıñ ismidir. Aşlı budur ki mezbūreniñ zevci bir gice rüy’āsında üç müstecāb du‘ā ile tebşīr olunmağla, ba‘de'l-intibāh keyfiyyet-i rü’yayı zevcesi olacaq mezbūreye taḳrīr eyledikde "Du‘ānıñ birini elbette baña baḡş u şarf eyle" diyü ilḥāḡ u ibrām eyledi. Ol daḡı izḥār-ı şūret-i rızā ve iḳrār ile maṭlebini istintāḳ eyledikde İsrā’iliyyeden olmağla cümle-i nisvān-ı Benī İsrā’iliyyeden ḥüsn ü cemālle mümtāz u müsteşnā olmaḡ maṭlūbı oldıḡını ifāde eyledi. Pes bed-baḡt ḥerīf ibtidā ḥuşūş-ı mezbūr için du‘ā eyledikde der-sā‘at ḥūri-şıfat bir nigār-ı perī-şūret oldı ki ta‘bīr-i ḥüsn ü cemāli bīrūn-ı ḥūza-i taḳrīrdir. Eline āyine alup ḥüsn ü cemālini müşāhede eyledikde "Ben bu şıfat-ı bedī‘a ile seniñ gibi hey’et-i beşī‘aya bir vechle liyāḳat u münāsebetim yoḡdur" diyü mufāraḳat dā‘ıyesine düşmekle mezbūr daḡı ġazabnāk olup bir ḳancıḳ köpek olmasını niyāz eyledikde der-ḡāl bir ḳancıḳ köpek oldı. Ol hengāmda taşradan evlādları gelüp "Bu kelb nedir?" diyü su’āl [137b] itdiklerinde ḳaziyyeyi naḳl eylemekle "Beyne'n-nās bize bu keyfiyyet mücib-i ‘ār u naḳışadır, elbette ġrū fülān du‘ā ile vālidemiziñ hey’et-i aşliyyesine rücū‘unı nīyāz ḳıl" diyü

¹²⁹² Seraptan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Bastığı yerde ot bitmez. Yazıcı, **age**, s. 165-166.

¹²⁹³ Besūs'tan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Bastığı yerde ot bitmez. Yazıcı, **age**, s. 165-166.

ibrām u ilhāh eylemeleriyle bi'l-āhare ol üçüncü du'âyı daḥı mel'üneye şarfla ḥā'ib u ḥāsir ḳaldı.

(632) أَشَامُ مِنْ حَوْتَعَةَ

(Eş'emu min Ḥavta' ata)¹²⁹⁴

Ḥavta'a zevba'a vezninde Benī Ğufeyleden bir kimsedir ki meşel-i mezbūruñ ve " *آحُرُ الْبَيْرِ* " ¹²⁹⁵ *علی قلوصي* meşeliniñ menşe'idir. Kuşeyf bin 'Amr eş-Sa'lebī ile Zebbān ez-Zuḥlī evlādından 'Amr miyānında bir vāḳı'a-a sābıḳa olmaḡla intikām için dā'imā 'Amriñ fırsatına müterakḳıb idi. Bir gün 'Amriñ develeri obasından firār eylemekle birāderleriyle deve talebine çıkup bir maḥalde yetişüp tıtdılar. Birini zebḥ ve kebāb idüp ortaya getürdiler. Mezbūr Ḥavta'a bu ḥāle muṭṭali' olduḡda sür'atle Kuşeyfe varup 'Amriñ birāderleriyle tenhā oldıḡını iḥbār eyledi. Kuşeyf hemān a'vān-ı keşire ile binüp 'Amr üzere hücum eyledi. 'Amr nā-çār mürāca'ata başlayup "Yā Kuşeyf! Bizi ḳatlı ü i'dām eylediḡiñ şüretde ḳabilelerimiz miyānında niçe zamān āteş-i ḥarb u ḳıtāl iştī'āl bulacaḡdır, gel ol āteşi iştī'āl eyleme" didikde, Kuşeyf bir dürlü lehīb künyesini iṭfā idemeyüp "Mümkin degil seni ve birāderleriñi ḳatlı idecegim" didi. 'Amr "Bārī birāderlerimi iṭlāḳ eyle, zīrā anlarıñ seniñle olan mācerāmızda şun' u medḥalleri yoḡdur ve enselerinde pederleri vardır, benden [137a] ziyāde anları ṭaleb eyler" didikde, Kuşeyf mülzem olmayup mecmū'unı ḳatlı ve ru'ūs-ı maḳtu'alarını bir tūbaraya vaż' ve 'Amriñ Düheym-nām nāḳasını boyununa ta'lik ü tesyīb eyledi. Nāḳa daḥı toḡrı 'Amriñ menziline gelüp 'Amriñ pederi Zebbān çadırıñ önünde otururken gelüp çökdü, Zebbāniñ cāriyesi varup tūbaraya ḥāricinden yoḡladıḡda, "Yā seyyidī! Oḡullarıñ deve ḳuşı yumurṭası bulup tūbaraya ḳomuşlar" didi. Pes Zebbān yumurṭa zannıyla elini tūbaraya şalup kelleleri ṭaşra çıkardıḡda ḳaḳıyyeye vāḳıf olmaḡla yaykayup bir ḳalḳan içre vaż' ve "*Āḥeru'l-bezzi 'alā'l-ḳalūši*" meşelini irād eyledi, ya'nī benim evlādlarımı eñ soñra görecegim budur, min-ba'd getürecekleri ḳalmadı dimekdir. Bu meşel inḳiṭā' -ı emr üzere te'essüf mevḳi'inde irād olunur. Vāḳı'an andan soñra Benī Ğufeyle ile Zebbān beynine ḥarb u ḳıtāl düşüp müddet-i medīde mümteḳ olup encām-ı kār-ı Kuşeyf ṭarafını

¹²⁹⁴ Havta'a'dan daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Altına yapıssa, elinde bakır olur. Yazıcı, **age**, s. 179.

¹²⁹⁵ Bezin sonu devemin üzerindedir.

bi'l-cümle mazhar-ı tîğ-i tebār eylediler. Ve bir sözi şahîh söyleyen hakkında " أصح من " ¹²⁹⁶ darb-ı meşel olmuşdur, zīrā vech-i mesrūd üzre Kuşeyfe toğrı haber virmişdir.

(633) أَشَأْمٌ مِنْ طَيْرِ الْعَرَاقِيبِ

(Eş'emu min tayri'l-^c arākībi)¹²⁹⁷

Tayr-ı 'arākīb şakrak ismidir ki *Şāhib-i Kāmūsa* göre boyunburan kuşu ve sâ'irine göre arı kuşudur, 'Arablar anuñla teşe'üm iderler.

(634) أَشْرَدُ مِنْ حُفَيْدٍ

(Eşredu min hufaydin)¹²⁹⁸

Eşred şirād kelimesinden ef^c al-i tafđildir ki tavar ürküp kaçmak ma^c nāsınadır. **Hufeyd** muşagğar bünyesiyle hafif ve serī^c olan [138b] erkek deve kuşuna dinür. Pek ürkek olmağla ziyāde ürkek nesne hakkında darb olunur.

(635) أَشْكُرُ مِنْ بَرَوْقَةٍ

(Eşkeru min berveketin)¹²⁹⁹

Bervak cervel vezninde bir nev^c za'if ve hurde şecer ismidir ki buludı görünce tazelənüp yemyeşil olur. Müfredi *bervakedir*. Nebāt-ı mezkūr şuya mütevaqqıf olmayup şehabın ruṭūbetiyle tarāvet-yāb olduğundan ziyāde şākir ve k̄āni^c olan kimse hakkında darb olunur.

(636) أَشْرَبُ مِنَ الْهَيْمِ

(Eşrebu mine'l-hīmi)¹³⁰⁰

Hīm hāniñ kesriyle susuz develere dinür. *Qāla'llāhu te'ālā* "فَشَارِبُونَ شَرْبَ الْهَيْمِ".¹³⁰¹ Burada Ahfeş *hīm* lafzını *heyām* kelimesinden cem^c kıldı, heyām şehāb vezninde hurde ve qurı toprağlı qumsala dinür ki bir qatre düşdigi anda yudup çeker ola. Buña göre zammetyenle *huyumdur* ki qazāl ve quzul gibi olur, soñra taḥfifen yāniñ sükūnunu murād itdiler. *Qāle's-şā'iru*:

Ve ye 'kulu ekle el-fīli min ba' di şab' ihi

¹²⁹⁶ Havta'dan daha doğru söyler.

¹²⁹⁷ Arakīb kuşundan daha uğursuz.

¹²⁹⁸ Hufeyd denen erkek deveden daha hızlı koşar.

¹²⁹⁹ Berveleden daha çok şükreder.

¹³⁰⁰ Susamış develerden daha fazla su içer.

¹³⁰¹ "Kanmak bilmez susamış develerin suya saldırışı gibi içeceksiniz". (vâkı'a 56/55)

Ve yeşrebü şurbe'l-hīmi min ba' di en yervā¹³⁰²

(637) أَشَامٌ مِنْ زُمَّاحٍ

(Eş'emu min zummāhin)¹³⁰³

Zummāh rummān vezninde bir büyük kuşdur ki beşkten çocukları kapup götürür. Bu kuş Cāhiliyye zamānında Medīnede ba' zı yüksek yerlere gelüp harb harb diyü çağırır idi ve hürmälara pek ta' arruz ider idi. Bir gün bir kimse oğ ile urup helāk eyledikten soñra etini eṭrāf komşulara taḫsīm eyledi, her kim ekl eyledi ise [138a] helāk oldu.

(638) أَشَامٌ مِنْ طُوَيْسٍ

(Eş'emu min Ṭuveysin)¹³⁰⁴

Ṭuveys zübeyr vezninde bir muḥanneş ismidir. Muḫaddemen ismi Ṭāvūs olup ba' de't-taḥannuş taḫkīren muşagğar bünyesiyle Ṭuveys ıtlāk eylediler. Künyesi Ebū 'Abdi'n-Na'im idi. İslāmda evvel ṭarab ve tağannī iden mezbürdur. Vālidesi be-ğāyet nemmāme ve müfside olmağla enşār beynlerini dā'imā ğamz u nemīme ile ifsād u taḫrīş ider idi. Ol ḫāl üzre güzārende-i leyāl iken faḫr-ı enām 'aleyhi's-selām mele'i a' lāya i' tizāmları gicesi mezbürı važ' u tevlīd eyledi. Ve Ebū Bekr eş-Şiddīk raḫiyallāhu 'anhu vefāt eylediği gün südden kesilüp ve Fārūḫ-ı A'zam raḫiyallāhu 'anhu vefāt eylediği gün bāliğ olup ve ḫazret-i 'Oşmān raḫiyallāhu 'anhu şehīd olduğu gün tezevvüc idüp ve İmām 'Alī raḫiyallāhu 'anhu şehīd olduğu gün bir veledi dünyāya geldiğini kendisi naḫl "fe-men mişl?"¹³⁰⁵ diyerek uğursuzlukda yegāne olduğunu i' tirāf ider idi.

(639) أَشَدُّ مِنْ عَايِشَةَ بْنِ عَنَمٍ

(Eşeddu min 'Āyişete bin 'Aşmin)¹³⁰⁶

Meydānī *Mecma'*da didi ki: Mezbür bir deveyi arḫasına alup kendi başına götürür idi diyü menḫūldür.

(640) أَشَامٌ مِنَ الدُّهَيْمِ

(Eş'emu mine'd-Duheymi)¹³⁰⁷

¹³⁰² Tok olduktan sonra fil gibi yemek yer ve içip doyduktan sonra yine susamış develerin suya saldırışı gibi su içer.

¹³⁰³ Zummāh'tan daha kötümser.

¹³⁰⁴ Tuveys'ten daha uğursuz. Türkçedeki karşılığı: Bastığı yerde ot bitmez. Yazıcı, **age**, s. 169.

¹³⁰⁵ Kim benim gibi?

¹³⁰⁶ Asm'ın oğlu Āyişet'ten daha kuvvetli.

¹³⁰⁷ Düheym'den daha uğursuz.

Düheym ‘ Amr bin Zebbān ez-Zuhlī nāqasınıñ ismidir. Mezbūr birāderleriyle Keşif-nām ‘adūsı yedinde katl olunup ru’ūs-ı maqtū‘aları nāqa-i mezbūreye ta‘līk ü tesyīb olunmağla şe’āmetde meşel olmuşdur. Ve "أَثْمٌ مِنْ حَمَلِ الدَّهْمِ"¹³⁰⁸ dağı meşel-i sā’irdir.

(641) أَثْمٌ مِنْ أَحْمَرٍ عَادٍ

(Eş’emu min Ahmeri ‘ Ādin)¹³⁰⁹

Ahmer-i ‘āddan murād hazret-i Şālih ‘aleyhi’s-selāmıñ nāqasını ‘aqr iden Kudār bin Şālihdir. Ve vālidesiniñ [139b] ismi Kudredir, li-hāzā Kudār bin Kudre dağı dirler.

(642) أَثْمٌ مِنْ عِطْرِ مَنْشَمٍ

(Eş’emu min ‘itri Menşeme)¹³¹⁰

Bu meşeliñ lafz ve ma‘nā ve mevrinde ihtilāfāt-ı keşire vāki‘ olup Meydānī *Mecma*‘da şu vechle beyān eyledi ki: Benim istimā‘ itdigim aqāviliñ ahseni budur ki **Menşem** bir hātūn idi, ‘ıtr ve hanūṭ fūrūht ider idi. Ve bir kavim ki muhārebe idüp cümlesi ol harbda helāk olsalar "قَدْ دَقُوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشَمٍ"¹³¹¹ diyü darb-ı meşel iderler idi.

Ve ba‘zılar didi ki: Menşim bir hātūn idi ki tayyib fūrūht ider idi. Bir kavim muhārebe qaşd itdikde ellerin ol tayyibe baturup şu vechle teḥālūf ü te‘āhūd iderler idi ki cümlesi helāk olunca ceng idüp hergiz bir ferd tevelli ve firār itmeye. Ve tayyib-i mezbūr ile cenge şürū‘ idüp nās gördükde "قَدْ دَقُوا بَيْنَهُمْ عِطْرَ مَنْشَمٍ" dirler idi, giderek darb-ı meşel oldı.

Terceme-i Kāmūsda şu vechle mübeyyendir ki: Minşem Mekke de bir ‘aṭṭāre hātūn ismidir pederine vecīh dirler idi. ‘Arablar muqātele murād itdiklerinde anuñ ‘ıtrıyla ta‘aṭṭur idüp cenge teveccüh ü mübāşeret eylerler idi. Beynlerinde kıtāl müşted ve maqtūl-i keşir olur idi. Ve bu keyfiyeti ḥāşşasından ‘add iderler idi. Binā’en ‘aleyh "أَثْمٌ مِنْ عِطْرِ مَنْشَمٍ" meşel olmuşdur.

(643) أَثْمٌ مِنْ جَارُودٍ

(Eş’emu min Cārūdīn)¹³¹²

¹³⁰⁸ Düheym'in yükünden daha ağır.

¹³⁰⁹ Ahmer-i Ād'dan daha uğursuz.

¹³¹⁰ Menşem'in kokusundan daha uğursuz.

¹³¹¹ Aralarında Menşem'in kokusu üzerine yemin ettiler.

¹³¹² Cārūd'dan daha uğursuz.

Cārūd uğursuz şūm-ka-dem kimseye ıtlāk olunur ki uğradığı yeri hayırdan hālī ider. Lākin burada Cārūddan murād Bısr bin ‘Amri'l-‘Abdīdir ki [139a] cürd marazına uğramış develerini alup aķāribinden olan Benī Şeybāna firār itmekle maraz-ı mezkūr anlarıñ daħı develerine sirāyet idüp cümlesi helāk olmağın Cārūd ile mülākķab olmuşdur. Ve cürd cīmin zammıyla bir marazdır ki develeriñ tüyleri ve derileri ķavlayup kıpķızıl eti zāhir olur ve ekşeri helāk olur.

(644) أَشَأْمٌ مِنْ قَاشِرٍ

(Eş’emu min Qāşirin)¹³¹³

Qaşir ‘Uvāfatu bin Sa‘d bin Zeyd bin Menāt bin Temīm ķabilesiniñ bir erkek devesi ismidir. Ve bir ķabīleniñ develeri dā’imā erkek toğurmağla ba‘de'l-yevm dişi toğurur mülāhazasıyla faħl-i mezkūrı istitirāk eylediler. Bi-emrillāh ķabīle-i merķūmeniñ cümle develeri helāk olmağla, min ba‘d faħl-i mezkūr şe’āmetde meşel olmuşdur.

الباب الرابع عشر: فيما أوله صادٌ
el-Bābu'r-rābi'e 'aşer: Fimā evveluhu şāduñ¹³¹⁴

(645) صَارَ الْأَمْرُ إِلَى النَّزَعَةِ

(Şāre'l-emru ile'n-neze‘ati)¹³¹⁵

Neze‘a fetahātla yay çekmekde māhir ādemlere dinür. Ma‘nā-yı meşel: Umūr, ehline tefvīz olundı dimekdir. Bu meşel ehl ü erbābı olan ādemler maşlahatıñ temşiyet ve işlāhına ķıyām itdi diyecek yerde đarb olunur. Meydānī meşel-i mezbūrı " صَارَ الْأَمْرُ إِلَى النَّزَعَةِ"¹³¹⁶ ‘unvānında rivāyet idüp didi ki: **Veze‘e** vāzi‘uñ cem‘idir, zācir ve māni‘ ma‘nāsınadır. Hasan-ı Başrī hāzretlerine ķazā taķlīd olunduğda ĥalk izdiħām itmekle müte‘ezzī olup ve "lā būdde li's-sulţānı min vaza‘a", ya‘nī padişāhlara ve ĥākimlere nāsıñ bu maķūle izdiħāmını keff ü men‘idici kimseler lāzımdır dimekdir; maħzar ve çāvüş ve şubaşı [140b] gibi. Zemaħşerī vaza‘ayı ceheleyi men‘ve zecr ider kimseler ile tefsīr idüp umūr u meşāliħ zabtına ķādir olan kimseye tefvīz olundı diyecek yerde đarb olunur didi.

¹³¹³ Kāşir'den daha uğursuz.

¹³¹⁴ On dördüncü Bāb: Sād harfiyle başlayan Meseller.

¹³¹⁵ İş, ehline verildi.

¹³¹⁶ İş iyiliği emreden ve kötülüğü yasaklayanın elindedir.

(646) صَدَقَ فِي سُنِّ بَكْرِهِ

(Şadağanī sinnu bekrihi)¹³¹⁷

Sinn lafzının ref^c i ve naşb ile mervīdir. Ref^c i şüreti tevsi^c ve mecāza mebnīdir ve naşbı şüretinde şadağanī ‘arrefenī ma‘ nāsınadır, **sinn** kelimesi mef‘ül-i şānī olur. Ma‘ nā-yı meşel: Bekriniñ sinnini baña mu‘ arref ta‘ rīf eyledi demek olur. Pes mu‘ arref hāli olur, yāhūd muzāf taqđır olunur, *şadağanī haberu sinni bekrihi* demek olur, yāhūd *fī* taqđır olunmağla *hazf-i işāl* kabīlinden olur, *şadağanī fī sinni bikrihi* sebkinde olur nite ki *şadağa fī'l-ḥadīş*¹³¹⁸ ve *şadağahu fī'l-ḥadīş*¹³¹⁹ dirler. Meşel-i mezbūruñ aşlı budur ki bir ādem bir kimseden bir bekr; ya‘ nī bir erkek genç deve iştirā idecek olup şāhibinden yaşını su‘āl eyledikde "bāzildir" didi ki: Deve kısmınıñ azıyı yarup kemāle vardığı ktedir, ol hilālde deve bir nesneden ürküp firār itmekle, şāhibi tevķīf için ḥasbe'l-‘āde "hidā‘ hidā‘" diyü çağırıldıkda müşterī kelām-ı mezbūrī irād eyledi, zīrā hida‘ lafzı küçük köşekleri teskīn ü tevķīf için tekellüm olunur.

(647) صُمِّي ابْنَةُ الْجَبَلِ

(Şummī ibnete'l-cebeli)¹³²⁰

Şummī emr-i hāzır-ı mü’enneşdir. **İbnetu'l-cebel** çaqıl taşlarıdır ki murād keşretle qanıñ cereyānını istemekdir, yāhūd tağdan ‘ aks iden şadādır ki yanķu ta‘ bīr olunur. Ya‘ nī şerr ü fitne [140a] bir mertebeye bāliğ oldı ki girīv ve ğavğā ve hengāmeden kelām-ı mezbūr ile şadāya ḥitāb olunur oldı. Girīv ve feryādıñ keşretinden şadā mesmū‘ olmağdan kalur. Ve ba‘ zılar ibnetu'l-cebel kavlini şāhre ile tefsīr eylemişlerdir ki qayalardan daḥı şadā mün‘ akis olur. Ve ba‘ zılar yavuz ḥayye ile beyān eyledi. Aña göre şummī kelimesi *lā tucībi'r-ruķā* kelāmıyla mü’evveldir. Ve ba‘ zılar dāhiye ile tefsīr eylediler. Hūlāşa emr-i fażī^c u şedīd ḥaķķında đarb olunur.

(648) الصَّمْتُ يُكْسِبُ أَهْلَهُ الْمَحَبَّةَ

(eş-Samtu yuksibu ehlehu'l-maḥabbete)¹³²¹

¹³¹⁷ Devesi, kendisinin kaç yaşında olduğunu gösterdi. Türkçedeki karşılığı: Ayinesi iştir kişinin, lāfa bakılmaz. Yazıcı, **age**, s.122-123.

¹³¹⁸ Doğru konuştu.

¹³¹⁹ Onun konuşmasına inandı.

¹³²⁰ Ey yanķı! Sus tekrarlama! Türkçedeki karşılığı: Gam, gam getirir; gam çor getirir, çor ölüm getirir. Yazıcı, **age**, s. 213.

¹³²¹ Sükut sahibine insanların saygılarını kazandırır.

*Ey maḥabbet'un-nāsi iyyāhu liselāmetihim minhu*¹³²². **Şamt** şādīñ fethiyle ḥāmūş olmak, sükūt ma' nāsınadır. Bu meşel az söylemek şāhibini beyne'n-nās maḥbūb u mergūb ider diyecek yerde ḍarb olunur.

(649) صَالِي أَشَدُّ مِنْ نَافِضِكَ

(Şālibi eşeddu min nāfiḍike)¹³²³

Şālib ḥummā-yı ḥārre ma' nāsınadır. **Nāfiḍ** ditredici ḥummā ki sıtma ta' bīr olunur. **Ya' nī**: Baña 'āriza olan ḥummā-yı ḥārresiniñ sıtma 'ārızasından düşvārdır dimekdir. Bu meşel iki emr şu' ūbeti cihetiyle biribirinden eşedd oldığı vaḳitte ḍarb olunur.

(650) صَاحَتْ عَصَافِيرُ الْأَمْعَاءِ

(Şāhet 'aşāfiru'l-em'ā'i)¹³²⁴

'**Aşāfir** 'uşfuruñ cem' idir ki serçeye dinür. **Em'ā'** mi'ā' lafzınıñ cem' idir ki a' fāc-ı baṭndan bağırsağa dinür. Fārisīde rūde dinür. **Ma' nā-yı meşel**: Bağırsaqlarıñ serçeleri şayḥa vü şadā eylemege başladı dimekdir. Bu meşel açlığı nihāyete irişen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ve 'Arablar " ¹³²⁵هُم مِثْلُ الْمَعَى وَالْكَرْشِ" dirler; ya' nī ḥaşb u rehāda olup [141b] ḥüsn-i ḥāl ve niẓām u refāh şāhibleridir dimekdir. Zīrā bağırsak ve işkenbe mādām ki derūn-ı baṭında olduğça ter ü tāze ve muṭarrā ve aḥdāş-ı dehrden emīn olur.

(651) صَارَتْ تُرَيَّا وَهِيَ عُوْدٌ أَقْشَرُ

(Şāret şureyyā ve hiye 'ūdun aḳşeru)¹³²⁶

Bu meşel mışrā'-ı mevzūndur. **Şüreyyā** şāniñ zammıyla şervī lafzından muşağğardır. Şervī zengin ḥātūna dinür. **Hiye** zamīri ḥātūna rāci' dir. **Aḳşer** aḥmer vezninde ḳabuğı soyulmuş nesneye dinür. **Ma' nā-yı meşel**: Ol ḥātūn 'ūd-ı aḳşer gibi libās-ı şervet ü sāmāndan 'uryān iken ḥüsn-i ḥāl şāhibi olup zengin oldı dimekdir. Bu meşel kemāl-i mertebe eydi-ī faḳr u fāḳaya giriftār iken şoñradan māl-dār yāḥud herkesiñ mezmūmı iken şoñra memdūḥı olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(652) أَصَابَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ

(Aşābe temrete'l-ğurābi)¹³²⁷

¹³²² Yani insanlar ondan kurtuldukları için onu severler.

¹³²³ Bana isabet eden hararet hastalığı seninkinden daha şiddetlidir.

¹³²⁴ Bağırsak kuşları zil çalıyor.

¹³²⁵ Onlar bağırsak ve işkembe gibilerdir.

¹³²⁶ Hatun zengin oldu, halbuki önceden kabuğu soyulmuş bir değnek idi.

Bu meşel ziyādesiyle nefis ü laṭif bir nesneye zafer-yāb olan kimse hakkında ḍarb olunur. Zīrā ğurāb kısmı ħurmāniñ pek ceyyid ü a^ç lāsını iḥtiyār ider.

(653) صَرَخَ الْمَحْضُ عَنِ الرَّبِّدِ

(Şarraḥa'l-maḥḍu ^ç ani'z-zebedi)¹³²⁸

Şarraḥa māzīdir, maşdarı taşrīḥ kelimesidir ki burada lāzım olarak müsta^ç meldir, inkişāf ma^ç nāsına müsta^ç meldir. Ve şarābıñ köpügi kesilüp ḥāliş olmaḥ ma^ç nāsınadır. **Maḥḍ** mīmiñ fethiyle leben-i ḥāliş ma^ç nāsınadır. **Zebed** fethateynle köpüğe dinür. Ma^ç nā-yı meşel: Leben-i ḥāliş köpüğünden ayrılup temyīz oldı dimekdir. Bu meşel bir gizlü iş açığa çıḡup münkeşif [141a] ü mütebeyyin olduḡda ḍarb olunur.

(654) صَدْرُكَ أَوْسَعُ لِسْرِكَ

(Şadruke evsa^ç li-sirri)¹³²⁹

Bu meşel esrārdan olan nesneleri ketm ü iḥfā için bir kimseyi ḡandırmaḥ maḥallinde ḍarb olunur. Bir A^ç rābīye "*Keyfe kitmānuke li's-sirri*"¹³³⁰ diyü su'āl itdüklerinde "*Enā laḥduhu*"¹³³¹ ḡavliyle cevāb virmişdir.

(655) صَبْرًا عَلَى مَجَامِرِ الْكِرَامِ

(Şabren ^ç alā mecāmiri'l-kirāmi)¹³³²

Mecāmīr micmeriñ cem^ç idir. Taḡdīr-i kelām *aşbir şabren ^ç alā mecāmiri'l-kirāmi* dimekdir. Aşlı budur ki bādiye nişin olan bir A^ç rābī şehirden bir ḡātūn tezevvüc eyleyüp leyle-i zifāfda micmer ile tabḡir olunurken meger meşāmm-ı ^ç aḡlı rāyiḡa-i ṭayyibe-i fehm ü ferāsetle ta^ç ṭir olunmamaḡla ^ç ādet-i eşrāf-ı şehri ḡıyās iderek micmeriñ üzerine oturup hezār ḡayret ü zaḡmetle āteşin elem-i iḥtirāḡına şābir ve āḡirü'l-emri ḡarmen-i şabr ü ṭaḡammüli yanmaḡla bī-iḥtiyār lisānından kelām-ı mezbūrı şādir olmuşdur. Bu meşel tehekkümen mekrūhı olan nesneye şabr u teḡammül ile me'mür olan kimse hakkında ḍarb olunur. Meydānī *Mecmada* didi ki: Mufaḡḡaldan menḡüldür ki: Bir bādiye-nişin olan A^ç rābī deve şatmaḥ için şehre geldi ve devesini fūrūḡt idüp semenini der-baḡal itdiginini ba^ç zı ^ç ayyārlar gördi. Ṭama^ç a düşüp a^ç rābīyi tezevvüc

¹³²⁷ Karganın hurmasını kazandı.

¹³²⁸ Süt köpükten ayrıldı.

¹³²⁹ Göğsün, sırrın için daha geniştir.

¹³³⁰ Sırrı gizlemekte nasıl birisin?

¹³³¹ Ben onun mezarıyım.

¹³³² Cömertlerin buhurdanları hatrına sabır olsun!

eylemege terğt̄b ve ta‘ ām-ı velīme ihzār ve şürb-i bāde ile A‘ rābī’yi kelle-germ ve libās-ı fāhire ile ilbās idüp micmer ile tabhūr itmek h̄ilālinde A‘ rābīniñ serāvili olmamağla zeker-i ḥabīsi micmer üzerine düşüp [142b] muhtarığ olduğda ehl-i ḥazārniñ ‘ādetleri böyle olur mülāḥazasıyla şabr u teḥammül ve kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Āḥirü'l-emr māl ve zevceyi terk idüp bādiyeye varduğda mācerāyı ḳabīle ehālisine ḥikāyet itdikle anlar daḥı "إِسْتِ لَمْ تُعَوِّدِ الْمَجْمَرَ"¹³³³ meşelini irād itdiler ki tecrübesi olmayan kimse bir zahmete uğrasa ḍarb olunur. Ve fī meşelin āḥer "صَبْرًا وَإِنْ كَانَ فَتْرًا"¹³³⁴ şedāyid vaḳtinde ḍarb olunur.

(656) الصَّدْقُ فِي بَعْضِ الْأُمُورِ عَجَز

(eş-Şidḳu fi ba‘ zi’l-umūri ‘aczuḅ)¹³³⁵

Ya‘nī: Toğrı söylemek ḳā’iline ba‘ zı maḥalde mūcib-i ‘aczu ü inkisār olur dimekdir. Çok vāḳī’ olur ki bir şey’in şihḥatini beyān ideyim, kizbi irtikāb itmeyeyim şadedinde olan kimse ‘iḳāb-ı ‘azīme giriftār olur.

(657) صَرَّحَتْ جِدَاءٌ

(Şarraḥat ciddā’a)¹³³⁶

Ciddā’ cīmiñ kesri ve dālīñ teşdīdiyle Tā’if tūrābında el ayası gibi düz ve aşlā tesettür idecek ve ḳuytulanacak şecer ve ḥacer maḳūlesi nesne yoğ açık bir mevzi’ ismidir. Ve āña cidd ve ciddān daḥı dirler. Bu münāsebetle ‘Arablar mültebis ve müştebeh ve meşḳūk olduğdan şoñra vāzīḥ u müstebān olan nesne ḥaḳḳında meşel ṯarīḳıyla kelām-ı mezbūrı irād ider.

(658) الصَّدْقُ عِزٌّ وَالْكَذِبُ خُضُوعٌ

(eş-Şidḳu ‘izzun ve’l-kizbu ḥuzū’un)¹³³⁷

Ba‘ zı ḥukemā’ kelāmıdır. Bu meşel şıdḳıñ medḥi ve kizbiñ zemmi ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(659) الصَّمْتُ حُكْمٌ وَقَلِيلٌ فَاعِلُهُ

¹³³³ Tütsüye alışmamış bir kıçtır.

¹³³⁴ Zor olsa bile sabır olsun. Türkçedeki karşılığı: Sabreden derviş muradına ermiş./ Sabır acıdır ama meyvesi tatlıdır.

¹³³⁵ Doğru söylemek bazen acizlik getirir.

¹³³⁶ Cidde artık açık oldu.

¹³³⁷ Doğru söylemek izzettir ve yalan söylemek ise zilletir.

(eş-Şamtu hukmun ve alilun fā' iluhu)¹³³⁸

Şamt şādın fethi ve mīmin sükūnuyla sükūt ma' nāsınadır. **Hukm** hāniñ zammıyla hikmet ma' nāsınadır. Ve minhu avluhu te' ālā: [142a] "وَاتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًا"¹³³⁹. **Ma' nā-yı meşel**: İsti' māl-i şamt u sükūt hikmetdir, lākin isti' māl iden alil ve nādirdir dimekdir. Aşlı budur ki Lomānu'l-hakīm bir gün hāzret-i Dāvūd 'aleyhi's-selāmıñ ziyāretlerine varup gördiler ki ellerinde bir nesne işlerler. Murād itdiler ki ne şan' at olduğunu su'āl ideler, şoñra sükūt idüp şormadılar. Dāvūd 'aleyhi's-selām işlediği nesneyi tamām eyleyüp ıyām ve ol nesneyi üzerlerine giyüp güyā hāzret-i Lomān muaddemen ol şey'i kendiden istifsār eylemiş gibi cevāb maāmında na' am edātu'l-harb buyurdularında Lomān-ı Hakīm kelāmı mezbūrı irād eylediler.

(660) أَصْلَحَ غَيْثٌ مَا أَفْسَدَ الْبَرْدُ

(Aşlaa aysun mā efsede'l-berdu)¹³⁴⁰

Ya' nī olunuñ ifsād eylediği zar' ve nebātātı maar işlah eyledi dimekdir. Ve bu meşeliñ muābilinde "أَفْسَدَ الْبَرْدُ مَا أَصْلَحَهُ الْغَيْثُ"¹³⁴¹ dirler.

(661) صَارَتْ الْقَوْسُ رَكْوَةً

(Şāreti'l-avsı rekveten)¹³⁴²

Rekve rāniñ hārekāt-ı şelāşıyle üzüm şıacak mengeneniñ ve aşlarıñ altılarına va' olunacak ru' aya ve tekneye dinür. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel devlet idbāra yüz utup ahvāl münalib oldua arb olunur.

(662) صَبَعْتُ لِي إِصْبَعَكَ الْعَمَّالَةَ

(Şaba' te lī işba' ake'l-' ammālete)¹³⁴³

Şaba' te māzī-i muātabdır, maşdarı şab' kelimesidir ki ab' vezninde bir ādemi faşl ve ıybet eylediği hāde parmağıyla anuñ arafına işāret eylemek ma' nāsınadır. 'Ammāle 'āmil lafzından mübālağadır. **Lī** kelimesi ilā ma' nāsınadır. *Şaba' a ileyh*¹³⁴⁴ dirler parmağıyla fülān nesneye işāret itdi ma' nāsına. [143b] **Ma' nā-yı meşel**: Sen beni

¹³³⁸ Suskunluk hikmetlidir ve onu yapanlar çok azdır.

¹³³⁹ "Biz, ona daha çocuk iken hikmet vermiştik." (Maryam 19/12).

¹³⁴⁰ Yağmur, dolu tanelerinin bozduğu yerleri tamir etti.

¹³⁴¹ Dolu taneleri, yağmurun tamir ettiği yerleri harap etti.

¹³⁴² Yay cezve oldu.

¹³⁴³ Sen kötü ahlaklarına alışarak beni ıybet ettin.

¹³⁴⁴ Ona işaret ett!

ğıybet, ya' nī hīn-i ğıybetimde sen beni hedef-i tīr-i ta'n idüp bu 'amele mu'tād olan parmağıñla işāret itdiñ dimekdir. 'İbāret-i mezkūre vaqt-i ğıybetde tekellūmi şāyi' dir. Zāhiren seniñ şenā vü midhātīñde olup bāṭinen zemm ü qadh iden kimse haqqında darb olunur.

صَحِيفَةُ الْمُتَلَمِّسِ (663)

(Şahīfetu'l-mutelemmisi)¹³⁴⁵

Mutelemmis Cerīr bin 'Abdi'l-mesīhdır ki Ṭarafatu'l-'abd-nām kimseniñ ṭayısı idi. Hemīşe 'Amr bin Hind ile münādeme idüp bir an meclisinden münfek olmazlar idi. Ba'zı aşhāb-ı iğrāz mezbūrlar "Sizi hicv itdi" diyü 'Amr-ı mezkūra ğamz itdiler. 'Amr mezbūrlara ihsān şūretini gösterüp 'āmil-i Bahreyne bir varaq-pāre yazup ellerine virdi, gūyā 'āmil-i mezkūr bunlara 'aṭiyye vire. Meger varaq-pārede yazmış ki "Ṭarafa ve Cerīr saña vāşıl oldı, her birini eşedd-i 'uqūbetle qatl idesin". Mezbūrlar bu keyfiyetden ğāfil olarak 'āmil-i mezkūrdan 'aṭiyye ümīdiyle cānib-i Bahreyne revāne oldılar. Beldeye qarīb olduklarında miyān-ı ṭarīqda bir pīre teşādūf itdiler ki hem hades ider hem ḥubz ekl ider ve hem eşvābında olan kehleleri cem' ü qatl ider. Mutelemmis didi ki: "Bu ana gelince ömrümde böyle aḥmaḳ pīr görmedim". Pīr-i mezbūr bu kelāmı istimā' idüp didi ki: "Benim ḥamākatimden neye muṭṭali' olduñ ki bu kelāmı söylersin? bu 'amele ḥamākat dirler mi ki ḥabīsi iḥrāc ve ṭayyibi idḥāl ve düşmeni qatl eylemek ḥamākatden şayılmaz. Va'llāhu'l-'azīm [143a] aḥmaḳ ol kimsedir ki kendiniñ helākine sebep olan nesneyi ḥāmil ola". Mutelemmis pīriñ bu kelāmından şübheye düşüp bir ğulāma teşādūf idüp didi ki: "Yā ğulām! Oḳumaḳ bilür misin?" Ğulām "Na'am" didi. Varaq-pāreniñ mührin açup virdi, yazmış ki "*Ammā ba'd, fe-i'zā etāke'l-mutelemmisu bi-kitābi faḳṭa' yedeyhi ve ricleyhi ve edfinhu ḥayyen*",¹³⁴⁶ ya' nī Mutelemmis benim mektūbumla ṭarafıña varduḳda iki ellerini ve ayaklarını qaṭ' eyleyüp ḥayyen kendüyi defn eylesin". Mutelemmis bu hāle vāqıf olduḳda varaq-pāreyi pāre pāre idüp nehre ilkā ve Ṭarafeye didi ki: "Sende olan mektūb daḡı bu mazmūn üzeredir, sen daḡı şaḳḳ idüp nehre ilkā eyle!". Ṭarafe "Ben cesāret idemem" diyü cevāb eyledi. Pes Mütelemmis Ṭarafeden müfāraḳat ve cānib-i Şāma 'azīmet idüp qatlden necāt buldı. Ve Ṭarafe Bahreyne varup mektūbı 'āmile virdi. 'Āmil açup mazmūnuna vāqıf olduḳda Ṭarafeye

¹³⁴⁵ Mütelemmis'in mektubu.

¹³⁴⁶ Mütelemmis bu mektubumla sana gelirse onun ellerini ve ayaklarını kes ve onu diri olarak göm!

didi ki: "Melik seniñ katline fermān eylemiş, ne gūne katle rāzīsın?" "Eger beni katl emr-i muḳarrer ise ekḫal-ı tamarlarımı kaṭ' eyle katl eyle". Pes Ṭarefeniñ ekḫal tamarlarını kaṭ' eylediler, bir mertebe ḳan cereyān itdi ki āḫirü'l-emr helāk oldu. Meşel-i mezbūr kendiniñ helākine ya bir nev' zararına sebep olanı ḫāmil olduğı yā irtikāb eylediği nesne ḫaḳḳında ḫarb olunur.

(664) صُلَّتْ عَلَى الْأَسَدِ وَوُلَّتْ عَنِ النَّقْدِ

(Şulte 'ālel-esedi ve bulte 'ani'n-neḳadi)¹³⁴⁷

Şulte māzī-i muḫātabdır, maşdarı şavl kelimesidir ki bir nesneniñ üzerine [144b] yürüyüş idüp şaldırmaḳ ma' nāsınadır. **Bulte** kezālike māzī-i muḫātabdır, maşdarı bevl kelimesidir ki işemek ma' nāsınadır. **Neḳad** fethateynle bir cins ayakları kışa ve yüzleri çirkin ḳoyundur, Bahreyn vilāyetinde ḫāşıl olur. Ma' nā-yı meşel: Arslan üzerine hücum idüp kükrer deve gibi şaldırırısın ve neḳad didikleri ḫurde ve ḫaḳīr ḳoyunu gördükde ḫavf u ḫaşyetiñden ṭonuña işersin dimekdir. Bu meşel ḫavf olunan nesneden ḳorḳmayup ḫavf olunmayacaḳ nesneden ḫavf iden kimse ḫaḳḳında ḫarb olunur.

(665) صُغْرَاهَا مُرَّاهَا

(Şuḡrāḫā murrāḫā)¹³⁴⁸

Mü'enneş zamīri ḳızlara rāci' dir. **Murr** mīmiñ zammı ve rāniñ teşdīdiyle acı olan nesneye dinür, burada yaramaz murāddır. Ma' nā-yı meşel: Küçük ḳız ḳızlarıñ yaramazdır dimekdir. Aşlı budur ki bir fācire 'avratıñ üç ḳızı var idi ki anları fuḫşdan ve taşra gözlemekden men' ve her biri kendi işleriyle meşḡul olmağa emr ider idi. İki kebīre ḳızı vālidesiniñ naşīhatini ḳabūl birle bize rızā-yı māder lāzımdır dirler idi. Küçük ḳızı "Acīb ü ḡarībdir ki bizim vālidemiz fuḫş ile ālūde ve fişḳ u fücūr ile meşḡul iken kendi mürtekib olduğı nesneden bizi men' ider" didi. Vālideleri bu kelāmı işitdikte kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel kendi ḫaḳīr olup şerr-i kebīr olan kimse ḫaḳḳında ḫarb olunur. Meşel-i mezbūr "صُغْرَاهَا مُرَّاهَا" 'unvānıyla da mervīdir.

(666) أَصَاخَ إِصَاخَةَ الْمِنْدَةِ لِلنَّاشِدِ

(Aşāḫe işāḫete'l-mindehi li'n-nāşidi)¹³⁴⁹

¹³⁴⁷ Aslana saldırırısın ama koyundan korkarsın.

¹³⁴⁸ Küçük kız, kızların yaramazdır.

¹³⁴⁹ Bir şeyi çok istemekten sonra teslim oldu.

İşāhe sükūt ma' nāsınadır. [144a] **Minde** mīmiñ kesriyle keşirün-nedh ya' nī keşirü'z-zecr dimekdir. **Zirā** nādiñ zācir ma' nāsınadır. Bu meşel bir nesne talebinde cidd ü sa' y idüp āherinde ' aczinden nāşī fāriğ olan kimse haqqında ɗarb olunur.

(667) صَبُوحٌ حَيَّانٌ بِهٖ جُمُوحٌ

(**Sabūhu hayyāna bihi cumūhu**)¹³⁵⁰

Sabūh şabūr vezninde şabāh vaḳti içilen şarāba dinür. **Hayyān** bir kimsedir. Burada **cemūh** lafzından zahmet murāddır. Ma' nā-yı meşel: Hayyāniñ şabūhı şürb iden kimseye zahmet verir dimekdir. **Zirā** vaḳtinde içilmez. Bu meşel vaḳti gelmeksizin riyāsete ḫālib olan kimse haqqında ɗarb olunur. Ve min kelimāti'l-ekābir: *Men taşaddere ḳable evānehi taşaddere li-hevānihi*.¹³⁵¹

(668) صَادَفَ دَرَّةٌ السَّيْلَ دَرَّةً يَصْدَعُهُ

(**Şādefe der 'u's-seyli der 'an yaşda' uhu**)¹³⁵²

Şādefe muşādefeden māzīdir. **Der'** dālīñ fethiyle def' ma' nāsınadır. **Yaşda'** şad' kelimesinden muzāri' dir ki şaḳ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Seyl şiddet-i cereyāni sebebiyle rast geldiği nesneyi def' iderken bir şey'e muşādif oldı ki ol anı def' idüp şaḳḳ ider oldı dimekdir. Bu meşel bir şer kendinden şedīd ve gālib bir şerre muşādif oldı diyecek yerde ɗarb olunur. Bu meşel "الحديدُ بالحديدِ يُفْلَحُ"¹³⁵³ meşeline ḳarībdır.

(669) صَكًّا وَدِرْهَمًا لَكَ

(**Şakken ve dirhemen leke**)¹³⁵⁴

Bu meşel şakke şakken taḳdīrindedir. Aşlı budur ki bir fācire ' avrat nefsinin her kim olur ise icār ider idi. Bir gün bir ḳavīyyü'l-eyr kimseye kendüni iki dirheme icār idüp cimā' ından be-gāyet mahzūz olup ağız şulanmağla [145b] mezbūriñ tahtında alışviriş vaḳtinde kelām-ı mezbūri irād eyledi, Ya' nī: Sen hemān ' ameliñde şedīd ol dirhemler de seniñ olsun dimekdir. Bu meşel şedīdü'l-' amel olan kimse haqqında ɗarb olunur.

(670) صَبَابَتِي تُرْوِي وَيَلْسَتْ غَيًّا

¹³⁵⁰ Hayyan'ın şarabında zahmet vardır.

¹³⁵¹ Kim zamanından önce başkanlık ediyorsa zamanından önce zelil olur.

¹³⁵² Sel, onu def eden bir şeye tesadüf etti.

¹³⁵³ Demir demir ile kesilir.

¹³⁵⁴ İşini iyi yap ki iki dirhem senin olsun.

(Şubābeti turvī ve leysset ğaylen)¹³⁵⁵

Bu meşel manzūmdur. **Şubābe** şümāme vezninde kapta kalan şu ve süd baĳiyyesine dinür ki bir dökümlük ta'bir olunur. **Turvī** muzāri' dir. **Ġayl** zemīn üzre cereyān iden şuya dinür. Ma' nā-yı meşel: Benim şubābem her ne kadar azacıĳ ise de iĳen kimseyi irvā idüp nef' ider, ğayl gibi degildir dimekdir. Bu meşel fülān kimseniñ iĳsānı her ne kadar ĳalīl olursa da intifā' olunur diyecek yerde ĳarb olunur.

صَيْدُكَ لَا تُحْرِمُهُ (671)

(Şayduke lā tuħrimhu)¹³⁵⁶

Ya' nī şaydıñdan ğāfil olmaĳla maħrūm olma dimekdir. Bu meşel fırsatı fevt itme soñra peşimān olursun diyecek yerde ĳarb olunur. Ve ' Arablar *iĳtaşidī taşīdī*¹³⁵⁷ dirler, ya' nī ĳaĳĳ u ' adle ri' āyet eyle, ĳācetiñe nā' il olasın dimekdir.

صَهْ صَاقُعُ (672)

(Şah şāĳi' u)¹³⁵⁸

Şah emirdir, isküt ma' nāsına. **Şāĳi'** nāfi' vezninde kezzāb kimseye dinür. Ma' nā-yı meşel: İsküt yā kezzāb dimekdir. Bu meşel kızble ma' rūf olan kimse ĳaĳĳında ĳarb olunur.

ما على أفعالٍ من هذا البابِ

Mā ' alā ef' ale min hāze'l-bābi¹³⁵⁹

أصعب من خَرَطِ الْقَتَادِ (673)

(Aş' abu min ĳartī'l-ĳatādi)¹³⁶⁰

ĳartī fartī vezninde el ile aĳaciñ dallarından yapraĳ şıyırmaĳ ma' nāsınadır. **ĳatād** tā'-i fevĳiyye ile ve tāniñ fethiyle bir nev' şecerdir ki [145a] be-ĳāyet pek ve metīn olup igne gibi tikenleri olur. Tükīde ĳün ta'bir itdikleridir ki kebīr ve şaĳīr nev' i olur, keşīre didikleri şamĳ-ı şaĳīr nev' inden ĳāşıl olur.

¹³⁵⁵ Benim kabımdaki su akan su olmasa da susuzluĳu giderir.

¹³⁵⁶ Avımı vaktinde avla.

¹³⁵⁷ Ādil ol ki hedefine ulaşasın.

¹³⁵⁸ Sus ey yalancı!

¹³⁵⁹ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹³⁶⁰ Gevenin dikenlerini sıyırmaktan daha zor. Türkĳedeki karşılıĳı: Deveye hendek atlatmak. Yazıcı, *age*, s. 113.

(674) أَصْنَعُ مِنْ سُرْفَةٍ

(Aşna‘u min surfete)¹³⁶¹

Surfe gurfe vezninde bir güne hurde ve şağır böcege dinür ki ağaç hurdelerini berk dürüp kendi için bir ev yapup aña dāhil ve anda helāk olur.

(675) أَصْحُ مِنْ عَيْرِ أَبِي سَيَّارَةَ

(Aşahhu min ‘ayri Ebī Seyyārete)¹³⁶²

‘**Ayr** gayr vezninde muṭlaқан eşege dinür, himār ma‘nāsına. **Ebū Seyyāre** ‘Umeyle bin Hālidil-‘Advānīniñ künyesidir. Bir siyāh merkebi var idi, kırk sene Müzdelifeden Mināya mürūr eylediği mervīdir.

(676) أَصْبِرُ مِنْ قَضِيبٍ

(Aşberu min Qaḍībin)¹³⁶³

Qaḍīb emīr vezninde Ḍabbe kabilesinden bir kimseniñ ismidir ki be-gāyet zūll ü miḥnete şābir idi.

(677) أَصْنَعُ مِنْ تَنْوُوطٍ

(Aşne‘u min tunevviṭi)¹³⁶⁴

Tunevviṭi tāniñ zammıyla ve nūnuñ fetḥi ve vāvuñ kesri ve teşdīdiyle bir kuş ismidir ki ağacıñ iki şāhları aralığına yuva yapup yağ kārūresi gibi ağzını taracık ve aşağısını geniş eyleyüp ve çorap gibi ipler ile şalındırır. Bu kuşa Türkīde kelebek kuşu dirler.

(678) أَصْحُ مِنْ قَطَاةٍ

(Aşahhu min qaṭātin)¹³⁶⁵

Qaṭāt haşāt vezninde bağırtlak kuşuna dinür. Dā’imā şavt-ı vāhid ile ötüp aşlā tağyīr eylemez. Ve şavtı isminden hikāyedir ki qaṭā qaṭā diyü seslenür. Binā’en ‘aleyh ‘Arablar murğ-ı mezbūra şadūḳ tesmiye iderler.

(679) أَصْدَقُ ظَنًّا مِنْ أَلْمَعِيِّ

(Aşdaqu zannen min elma‘ī)¹³⁶⁶

¹³⁶¹ O, ipekböceğinden daha sanatkâr. Türkçedeki karşılığı: İşini bilen başmakkı başı. Yazıcı, **age**, s. 191.

¹³⁶² Ebu Seyyāre'nin devesinden daha sağlıklı.

¹³⁶³ Kadīb denen şahıstan daha sabırlı. Türkçedeki karşılığı: Sabır, sabır, sonu kabir./ Adamda Eyüp sabrı var yāhū. Yazıcı, **age**, s. 73.

¹³⁶⁴ Tunevvit kuşundan daha sanatkâr.

¹³⁶⁵ Katat kuşundan daha doğru söyler.

¹³⁶⁶ O, öngörülü adamdan daha doğru zanneder.

Elma'ī be-ğāyet zekī ve āteşin-zih̄n ve şihāb-fikr ādeme dinür. Leme'ān-ı nārdan müştakdır. [146b] Kezālike levza'ī elma'ī gibidir, nefesine nisbetle hisbet ve zekī vü zarīf ve hadīdü'l- fu'ād ve faşih̄ u sūhanver ādeme dinür, āteş-zih̄n ve şihāb-fiḫnat olmağla. Güyā ki zih̄n ü zekāsıyla icāle-i zamīr eyledigi umūr u aḥvāle 'elev gibi te'sīr ider. Laz' -ı nārdan müştakdır kezālike ehvazī dahı darb-ı meşeldir ki kār u 'amelde çabuk hāzık ve çire-dest ādeme dinür. Sevk-i serī' ma'nāsından me'hūzdur. Ve şol kimseye itlāk olunur ki umūr u meşāliḫde çālāk olup her ne gūne emr ü maşlahat olur ise aña gālib ve kāhir olmağla 'ale'l-kemāl ḫaḫından gelüp be-heme ḫāl anı pürüzsüz ru'yet ve temşiyet idüp ve aña aşlā bir nesne ḫā'il olmaya ve bir maşlahat kendisine ta'ab u şiddet virmeye, merḫūm Gümrükçi Selānikī Ḥasan Ağa gibi

(680) أَصْرُدُ مِنْ جَرَادَةٍ

(Aşradu min cerādetin)¹³⁶⁷

Aşrad şarad lafzından me'hūzdur ki fetḫateynle tīz üşüme ma'nasınadır. **Cerāde** cerād lafzından müfreddir, çekirgeye dinür, aşlā faşl-ı şitāda görünmez, soğuğa şabr u taḫammül idemeyüp helāk olur.

(681) أَصْرُدُ مِنْ عَنَزِ جَرَبَاءَ

(Aşradu min 'anzin cerbā'a)¹³⁶⁸

'**Anz-i cerbā'** uyuz keçi dimekdir ki kıllat-i şa'r ve rikḫat-i cilden nāşī aşlā kesb-i suḫūnet idemeyüp soğukdan mutazarrır olur.

(682) أَصْرُدُ مِنْ عَيْنِ الْحِرْبَاءِ

(Aşradu min 'ayni'l-ḫirbā'i)¹³⁶⁹

Ḥirbā' ḫāniñ kesri ve elifiñ meddiyle ümmü ḫubeyn ile ma'rūf cānveriñ ismidir ki Türkīde kaya keleri ve Fārisīde āftāb-perestek dirler. Kertenkeleden büyük olur, güneşe muḫābil [146a] ṭurup devr itdikçe bilece devr ider. Suḫūnetiñ te'sīri ziyāde ve teraḫḫī bulduḫça gūn-ā-gūn renkler ile mütelevvin olur ve gözüyle güneşden celb-i suḫūnet ider.

(683) أَصْرُدُ مِنَ السَّهْمِ

(Aşradu mine's-sehmi)¹³⁷⁰

¹³⁶⁷ Çekirgeden daha fazla üşür.

¹³⁶⁸ Uyuz keçiden daha fazla üşür.

¹³⁶⁹ Bukalemunun gözünden daha soğuk.

Aşrad kelimesi burada okuñ yalmanı atılan şey'e işleyüp geçmek ma'nāsına olan şaraddan me'ḥūzdur. Kāle'ş-şā' iru:

Femā buḳyen 'aleyyā terektumāni
Ve lākin ḥiftumā şarade'n-nibāli'¹³⁷¹

أَصْبُ مِنَ الْمُتَمَنِّيَّةِ (684)

(Aşabbu mine'l-mutemenniyeti)¹³⁷²

Aşabbu şabābe kelimesinden me'ḥūzdur ki şādīñ fetḥiyle şevḳ ve ārzū eylemek ma'nāsınadır, 'alā ḳavlin riḳḳat-i şevḳ ya'nī riḳḳat ü ḥarāret vechiyle ārzū eylemek ma'nāsınadır, yāḥud riḳḳat-i hevā; ya'nī riḳḳat ü sūziş ve ḥarāret-i ḳalble 'aşḳ u muḥabbet eylemek ma'nāsınadır ki ez-i dil ü cān 'āşīḳ u şifte olmaḳdan 'ibāretidir. Kelām-ı mezbūr şadr-ı İslāmda ehl-i Medīne emşālindendir. **Mutemenniye** bir ḥātūn idi ki Benī Selīmden Naşr bin Ḥaccāc-nām aḥsen-i ricālden bir kimseye ta' aşşuḳ idüp 'aşḳı yevmen fe-yevmen şu vechle ziyāde oldı ki elem ü derd-i 'aşḳ ile bīmār olup bu keyfiyyet ehl-i Medīne beyninde şöhret buldı. "Aşḳ bir yükdür ki ḥam bulmuş anuñ altında kāf" mażmūnı üzre ekl ü şürb ve ḥ'āb-ı rāḥatından fāriḡ olup Naşrıñ zıkrinden ḡayrı kārı yoḡ idi. Ḥazret-i Ömer raḍıyallāhu 'anhu bir gice esvāḳ-ı Medīnede tavāf iderken mezbūre ḥātūnuñ [147b] ḥānesinden āvāz-ı bülend ile şu beyti istimā' eyledi:

Elā sebīle ilā ḥamrin fe-eşrabuhā
Em lā sebīle ilā Naşra bin Ḥaccāci'¹³⁷³

Ḥazret-i Ömer didi ki: "*Men ḥāzihī'l-mutemenniye?*"¹³⁷⁴ yanında olanlar keyfiyyet-i ḥāli beyān eylediler. Çünki şabāḥ oldı ḥazret-i 'Ömer Naşr-ı mezkūrı ḥuzūrına iḥzār idüp ārāyiş-i ḥüsn ü cemālini tenḳiş mülāḥazasıyla ridā'-ı cemāl olan zülf ü kākülünü tırāş itdikden sonra nażar eyleyüp ḥüsnini evvelkiden hezār mertebe bālāter gördükde didi ki: "*Ente maḥlūḳen aḥsenü*"¹³⁷⁵ Naşr didi ki "*Ve eyyu zenbin lī fi zālike!*"¹³⁷⁶ ya'nī benim bu bābda cürmüm nedir ki bu işi baña itdiñ. Ḥazret-i Ömer didi ki: "*Şadaḳte, ez-zenbu lī en terektuke fi dāri'l-hicreti*"¹³⁷⁷ diyüp bir cemele irkāb ve Başra'ya iclā itdi. Başra'da 'āmil olan Mucāşī' Selīmīye şu vechle taḥrīr itdi ki "*Ḳad seyyertu'l-mutemennā Naşr bin*

¹³⁷⁰ Oktan daha iyi deler.

¹³⁷¹ Siz yaşamam için beni bırakmadınız, siz okların sizi deleceklerinden korktuğunuz için bıraktınız.

¹³⁷² Mütemenniye'den daha fazla özler.

¹³⁷³ Şarap içmek için bir yol yoksa da Naşr bin Haccāc'a kavuşmak için de mi bir yol yok.

¹³⁷⁴ Bu hasret eden kadın kim ki?

¹³⁷⁵ Sen güzel bir mahluksun.

¹³⁷⁶ Bunda suçum nedir?

¹³⁷⁷ Doğru söylemişsin, dāru'l-hicrede bıraktığım için suç benimdir.

*Haccâc ilâ'l-Başratı*¹³⁷⁸. Ve nisâ'-i Medīne hazret-i 'Ömerden bu kelâmı ahz idüp "*Aşabbu mine'l-mutemenniyet*" diyü darb-ı meşel itdiler, ve Başrada Naşr hakkında "*أدنفُ من الممتنى*"¹³⁷⁹ meşeli darb olundu. Bu meşelde mütemennâ ism-i mef'ül bünyesiyledir. Ednef denef kelimesinden me'ḥūzdur ki çünkü Naşr Başraya vâşıl oldu, Mucâşi'-i mezbûr ile qarâbeti olmağla ḥānesine inzāl ve ecmel-i nisâ'-ı Başra olan Şümeyle Mucâşi' in zevcesi idi, Naşrın ri'āyet ü hizmetine ta'yīnle merāsım-i maḥabbet [147a] ü qarâbeti ikmāl eyledi. Biraz müddet mürür itdikden sonra Şümeyle ile Naşr miyânında ser-rişte-i muḥabbet mün'aqid ve 'alâkaları ānen-fe-ānen mütevekkid oldu. Lâkin birbirlerine olan ḥāleti aḥeahumâ āhara izḥāra mecāl yoğ idi. Ve Mücâşi' be-gāyet ümmī ve Şümeyle ve Naşr kitābete kâdirler idi. Ve āteş-i 'aşk Naşrın cānına te'sīr itmekle, bir gün Mucâşi' ve Naşr ve Şümeyle bir meclisde şöhet iderken Naşr parmağıyla arz üzerine resm itdi ki "*İnnī kad aḥbebtuki ḥubben*"¹³⁸⁰ ve Şümeyle tahtına "*Ve enā*"¹³⁸¹ diyü taḥrīr itmekle, Mucâşi' Şümeyleden su'āl itdi ki "Naşrın resm itdiği ne idi?". Şümeyle didi ki: "*Kem taḥlubu nāḳatekum?*"¹³⁸² Mucâşi' didi ki "Seniñ resm itdiğiñ ne idi?". Şümeyle didi ki: "Ben daḥı *enā*"¹³⁸³ diyü resm itdim". Mucâşi' didi ki: "Siziñ develeriñiz kaç kerre sağılur su'ālınıñ cevābında ben daḥı ḳavliniñ ma'nāsı ve münāsebeti yoğdur". Şümeyle didi ki: "Ṭoğrusı Naşr kem tağallu arzukum?"¹³⁸⁴ diyü resm ben daḥı "Ve anā" diyü resm eyledüm. Mucâşi' siziñ arziñizde senede ne ḥāşıl olur su'āliyle, 'Ben daḥı 'ibāretiyle cevāb virdim' kelāmı bir vechle münāsib degildir. Ḥāşılı bu ḥuşuş baña şübhe īrāş itdi diyüp bir kātib da'vet ve ḥuṭūṭ-ı mersūmeyi ḳırā'at itdirüp Mucâşi' nefsü'l-emri geregi gibi fehmi eyledikde Naşrın yüzüne baḳup "'Ömer seni Başraya 'abeş nefy itmemiş, ba'de'l-yevm bu menzilden daḥı ba'īd ol" diyü tenbīh eyledi. Naşr-ı derdmend şermende olup ba'zı müslimīniñ ḥānesine naḳl eyledi. Şümeylenin müfāraḳatına taḥammül idemeyüp gitdikçe marāz-ı 'aşkı mütezāyid olmağla [148b] āḥirü'l-emr şāḥib-firāş olduğu ehāl-i Başra miyânında şöhet bulup nisâ'-ı Başra "*Ednefu mine'l-mutemennā*" diyü darb-ı meşel itdiler. Mucâşi' daḥı Naşrın sebeb-i 'illetini istimā' idüp qarâbet sebebiyle 'iyādetine vardı ve merḳümüñ keyfiyyetine vāḳıf olmağla merḥamet idüp serāyına da'vet ve Şümeyleyi ḥuzūrına iḥzār

¹³⁷⁸ Nasr b. Haccâc'ı Basraya gönderdim.

¹³⁷⁹ Mutemenne'den daha hasta.

¹³⁸⁰ Seni çok sevdim.

¹³⁸¹ Ben de.

¹³⁸² Sizin deveniz ne kadar süt verir.

¹³⁸³ Ben.

¹³⁸⁴ Doğrusu, Nasr tarlamızın mahsulünün ne kadar olduğunu sordu.

idüp didi ki: "Biraz ta'âm ve şarâb alup Naşr-ı derdmend seniñ âteş-i 'aşkıñla sūhte ve pister-i iztırâbda hastadır, mezbûrı 'iyâdetiñle ihyâ ve perestiş-i hâtırı ile nâr-ı ğamını itfâ eyle". Şümeyle dağı bu fermâna itâ'at ve 'iyâdetine mübâderet eyledi. Hâşılı ser-i bâlinine varup gördi ki bir vechle harekete kudreti yokdur, pes mezbûruñ ser-i bî-sâmânını ref' ve sînesine zamm idüp getürdigi ta'âmdan Naşrıñ ağızına bir loğma vaz' itdikde bedenine nev'-i kudret belki a'zâsına cân sirâyet itmekle harekete istiñâ'at haşıl oldu. Ba'zı 'iyâdetine varan ahıbbâ bu hâleti görüp ve müşâhede idüp didiler ki "Kâtele'llâhu el-A'sâ. Güyâ ki Naşrıñ Şümeyle ile miyânında cârî olan mu'âmeleyi müşâhede eyleyüp bu beyti inşâd eylemiş":

Lev esnedet meyten ilâ şadrihâ
*'Aşe ve lem yunçal ilâ kâbiri*¹³⁸⁵

Pes Şümeyle Naşrıñ 'iyâdetinden ric'at itdikde maraz-ı 'aşkı [148a] 'avdet eyleyüp 'illet-i 'aşk u muhâbbetden âhirü'l-emr cânını cân-âferîne teslîm eyledi.

(685) أَصْرَدُ مِنْ خَازِقٍ وَرَقَّةٍ

(Aşradu min hâziki varakatin)¹³⁸⁶

Aşrad nüfûz ma'nâsına olan şard kelimesinden me'hûzdur. **Hâzik** varağa ya'nî yaprağa şaplanıcı dimekdir, kinâye vechiyle kendinden hayr u menfa'at ve bir maşlahat liyâkat me'mûl olmayan kimseye, 'alâ kavlin uz ve hâzık ve cerî' olan âdeme itlâk olunur. Her biriniñ münâsebeti ma'lûmdur.

(686) أَصْلَفُ مِنْ مِلْحٍ فِي الْمَاءِ

(Aşlefu min milhin fi'l-mâ'i)¹³⁸⁷

Aşlef şalf lafzından me'hûzdur ki fethateynle ğılâl ve hubûbatıñ hayr u nemâsı az olmak ma'nâsındadır ki bereketsiz olmak ta'bîr olunur. Zîrâ milhi şu içince ikâ' itdikde eriyüp bir eşer bâkî kalmadığından kelâm-ı mezbûrı aşlâ hayr u menfa'at me'mûl olmayan kimse haqqında darb olunur. 'Arablar "*Şalifeti'l-mer'atu*"¹³⁸⁸ dirler, zevci 'indinde qadr ve menzileti bâkî kalmayan 'avrat haqqında.

(687) أَصْلَبُ مِنْ رَدِّ الْجُمُوحِ

(Aşlabu min reddi'l-Cemūhi)¹³⁸⁹

¹³⁸⁵ O (kadın) bir ölüyü göğsüne sarsaydı (o ölü) yaşayacaktı ve mezara götürülmeyecekti.

¹³⁸⁶ Kağıdı saplayan kimseden daha iyi saplar.

¹³⁸⁷ Sudaki tuzdan daha çok erir.

¹³⁸⁸ Karının bir değeri kalmadı.

¹³⁸⁹ Atın başından daha sert.

Cemūh şabūr vezninde başı pek serd ata dinür, yāhūd burada cemūhdan murād kendi hevā vü hevesine tābi‘ olup ašlā nuşş u terbiye ile redd ü men‘i kâbil olmayan sefih kimsedir.

الباب الخامس عشر: فيما أوله ضاؤ

el-Bābu'l-hāmise ‘aşer: Fīmā evveluhu ḡādun¹³⁹⁰

(688) ضَلَّ ضُرَيْصٌ نَفَقَهُ

(Ḍalle ḡurayşun nafaḡahu)¹³⁹¹

Ḍalle māzīdir. **Ḍurayş** ḡırşın muşagğarıdır ki şıçan yavrısına dinür. **Nafaḡ** fetḡateynle zīr-i zemīnde olan lağm ve cānver ini ve izbe maḡūlesine dinür. Ma‘nā-yı meşel: Fāre yavrısını kendi deligini bulamayup yitürdi dimekdir. [149b] Bu meşel işlediği işiñ ucunu ortasını bulamayup ‘āciz kılan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(689) ضِبَعْتُ عَلَى إِبَالَةٍ

(Ḍiğşun ‘Alā ibbāletin)¹³⁹²

Ḍiğş ḡādın kesriyle bir demed otluḡa dinür. **İbbāle** iccāne vezninde bir baḡ otluḡa dinür ki götürülür. Ma‘nā-yı meşel: Bir baḡ otluḡ üzerine bir tutam otluk daḡı vaż‘ u taḡmīl olundu dimekdir. Murād şıḡlet kemālinde iken bir şıḡlet daḡı ‘ārız oldı dimekdir. Kelām-ı mezbūri ibtidā tekellüm iden Ḥaccāc bin Yūsuf eş-Şaḡafīdir. Rū‘yāsında görđi ki gözleriniñ ikisini birden ḡıḡardılar. Çünki şabāḡ olduḡda oḡlı Muḡammed vefāt idüp ‘aḡıbinde birāderzādesi Muḡammediñ daḡı ḡaber-i vefātı zuhūr itmekle kelām-ı mezbūri irād eyledi. Bu meşel beliyye üzere beliyye ‘ārız olduḡda ḡarb olunur. Ba‘zılar ‘indinde ḡaşb u reḡāniñ te‘āḡubunda ḡarb olunur ki evveliñ zıddıdır, bāniñ taḡffıyle ibāle daḡı cā’izdir.

(690) ضَحَّ رُوَيْدًا

(Ḍaḡḡi ruveyden)¹³⁹³

Ḍaḡḡi taḡḡiyeden emirdir ki ḡuşluḡ vaḡtı ḡurbān kesmek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Sen anuñ zebḡinde ‘acele eyleme ki te’ennī ile olan maşlaḡatda fā’ide der-kārdır dimekdir. Bu meşel bir emrde ‘aceleyi terk eyle diyecek yerde ḡarb olunur.

¹³⁹⁰ On beşinci bölüm: Zād ile başlayan meseller

¹³⁹¹ Şıçan yavrusu yolunu kaybetti.

¹³⁹² Bir demet otluk üzerinde bir tutam otluk daha vardır.

¹³⁹³ Kurbanları rıfk ve teennī ile kes. Türkçedeki karşılığı: Ağır ol, batman gelsin. Yazıcı, **age**, s. 237.

(691) ضَرْبُكَ بِالْفَيْطِيسِ خَيْرٌ مِنَ الْمِطْرَقَةِ

(Dərbuke bi'l-fittīsi ḥayrun mini'l-miṭraqati)¹³⁹⁴

Fittīs sikkīn vezninde büyük çekice dinür. **Miṭraqa** miknese vezninde küçük çekice dinür. Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir emrde istinād itdiği şey [149a] kavī gerekir, za' f'e istinād olunmaz diyecek yerde dārb olunur.

(692) ضَرْبَةٌ فِي ظَرْفِ سَوْءٍ

(Dārbetun fī zarfi sev'in)¹³⁹⁵

Dārb ḥarbe vezninde beyāz 'asele dinür, ya'nī fenā ve kemter ḳab içinde 'asel-i muşaffādır dımekdir. Bu meşel eṭvārı güzīde ve evzā'ı pesendīde olarak istimā' olup lākin rü'yetde seyvi'l-ḥulḳ ve bed-fi'āl zuhūr iden kimse ḥaḳḳında dārb olunur.

(693) أَضَلَّتْ مِنْ عَشْرِ ثَمَانِيَا

(Aḍlalte min 'aşrin şemāniyā)¹³⁹⁶

Aḍlalte māzī-i muḥātabdır, maşdarı idlāl kelimesidir ki izā'a ma'nāsındır. Ma' nā-yı meşel: Ondan sekizi izā'a eylediñ dımekdir. Bu meşel umūrınñ ekşerini ifsād ve berbād iden fāsīd ḥaḳḳında dārb olunur.

(694) ضَافَتْ عَلَيْهِ الْأَرْضُ بِرُحْبِهَا

(Dāḳat 'aleyhi'l-arḍu bi-ruḥbihā)¹³⁹⁷

Dāḳat māzī-i mü'enneşdir. **Ruḥb** rānñ zammı ve ḥānñ sükūnuyla bolluḳ ma'nāsındır. Ma' nā-yı meşel: Vūs'at-serāy-ı zemīn semm-i ḥiyāṭāsā fülān kimse üzerine pek teng ü tar oldı dımekdir. Bu meşel deryā-yı nā-ḳa'r yāb-ı ḥayret ü fikretde ḡavṭa-ḥ'ār olan kimse ḥaḳḳında dārb olunur.

(695) ضَرْبُ اللِّسَانِ أَوْجَعُ مِنْ طَعْنِ السِّنَانِ

(Dārbu'l-lisāni evca'u miā ṭa'ni's-sināni)¹³⁹⁸

Bu kelām İmām 'Alī kerremallāhu vechehu ḥazretlerinden şudūr buldıḳı mervīdir. Ma' nā-yı ḥaḳāyık-iḥtivāları şemşīr-i sīne-şikāf-ı zebān īrāş-ı derd ü elem eylemekte sinān-ı ciḡer-düz ile mecrūḥ olmaḳdan evca' ve bedterdir dımekdir.

¹³⁹⁴ Büyük çekikle vurman küçük çekikle vurmandan daha hayırlıdır.

¹³⁹⁵ Beyaz bal kötü kap içindedir.

¹³⁹⁶ Onda sekizi kaybettin.

¹³⁹⁷ Geniş yer ona dar geldi.

¹³⁹⁸ Dilin vuruşu mızrakların batırmalarından daha acıdır.

(696) ضَرَبَ فِي جَهَازِهِ

(Ḍarabe fi cehāzihi)¹³⁹⁹

Ḍaraba sāre ma' nāsınadır. **Cehāz** cimiñ fethiyle burada rāhile üzre olan pālān ve sā'ir esbāba dinür. **Fī** harfī ḍarb kelimesiniñ mużammini olan ma' nāniñ [150b] şılasından olmağla *sāra 'āşiren fī cehāzihi* taḳdīrinde olur. Zemaḥşerī "*Ḍaraba kavā'imehu 'inde'n-nifāri fī cehāzihi*" taḳdīriyle kayd eylemişlerdir. Aşlı budur ki deve kısmınıñ edevātıyla pālānı şırtından ḳapup ayakları aralığına düşdükte andan telāş ve ıztırābla ürkmekle maḳdūrı miḳdārı ḳaçup gider. Bu meşel nüfūr ve ğıybet idüp bir daḫı 'avdet eylemeyen kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(697) ضَيَّعَتِ الْبِكَارَ عَلَى طِحَالٍ

(Ḍayya' ti'l-bikāre 'alā tiḫālīn)¹⁴⁰⁰

Bikār bikriñ cem'idir ki genc develere dinür. **Tiḫāl** kitāb vezninde Benū Ğubber cemā'atine maḥşuş bir mevzi' iñ adıdır. Aşlı budur ki Süveyd bin Ebī Kāhil-nām kimse Benū Ğubberi işbu "*Men serrehu en-neyku bi-ğayri mālin fe'l-Ğubriyyātu 'alā tiḫālī*"¹⁴⁰¹ urcūzesiyle hicv idüp ba' de bürhetin mezbūr Süveyd bir ḳabīleye esīr olmağla fikākesi ḫuşuşunda Benū Ğubberden isti'āne olunduğda kelām-ı mezbūrı irād eylediler. Bu meşel bir ādem muḳaddemen ḫaḳḳında isā'et eyledigi kimseden ḫacet taleb eyledikte ḍarb olunur.

(698) ضَرَبُوا بَعَطْنِ

(Ḍarabū bi-'aṭanin)¹⁴⁰²

'**Aṭan** fethateynle ḫavz yöresinde olan deve yatağına dinür. Kezālike ḳoyun keçi yatağına dinür. Ma' nā-yı meşel: Şuya kendileri ve develeri ḳandıḳdan şoñra tekrār şu içmege ḳıyām ve teveccüh itdiler dimekdir. Bu meşel nāsıñ keşret ü ittisā'ı ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(699) ضَعِيفُ الْعَصَا

(Ḍa' ifu'l-'aşā)¹⁴⁰³

¹³⁹⁹ Palanında hazır oldu.

¹⁴⁰⁰ Genç develeri Tihāl'de kaybetmişsin.

¹⁴⁰¹ Kim parasız olmak isterse Tihāl'deki Gubbereli bayanlarla evlensin.

¹⁴⁰² Fazla su içtikten sonra suyun yanında da ikamet etmişler.

¹⁴⁰³ İnce değnekli.

‘Arablar rā‘ī-i şefîk hakkında *za‘īfu’l-‘aşā* ve muḳābilinde "صَلْبُ الْعَصَا"¹⁴⁰⁴ ile ta‘bīr iderler.

[150a]

(700) الضَّجُورُ قَدْ تَحَلَّبَ الْعُلْبَةَ

(Ḍacūr ḳad taḥlibu’l-‘ulbete)¹⁴⁰⁵

Ḍacūr şabūr vezninde südi sağılurken muḫtarib olup çağırır olan nāḳaya ıtlāk olunur. ‘Ulbe ğurfe vezninde süd şağacak ḳaba dinür. Ma‘ nā-yı meşel: Ḍacūr olan nāḳa ba‘zı kerre ‘ulbeniñ tolusu miḳdārı sağılup süd virür dimekdir. Bu meşel baḫīl olan kimseden bir nesne aḫz olunduḳda ḍarb olunur.

(701) ضَرَبَ أَحْمَاساً لِأَسْدَاسٍ

(Ḍarabe aḫmāsen li-esdāsin)¹⁴⁰⁶

Ḍarabe beyyene ve aḫhere ma‘ nāsınadır, ke-ḳavlihi te‘ālā "ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا"¹⁴⁰⁷ el-āyet. **Aḫmās** ḫums lafzınıñ cem‘ idir ki ḫāniñ kesriyle deve ḳısmınıñ şusuz ḳaldığı günlerden bir güne dinür ki üç gün otlāḳda ḳalup dördüncü gün şuya gelmekdir, şürb-i evvel maḫsūbdur. **Esdās** süds kelimesiniñ cem‘ idir ki sīniñ kesriyle deveniñ dört gün şuya gelmeyüp beşinci gün şuya gelmesine dinür ki şuyı içdigi gün maḫsūb olur. Aşlı budur ki bir kimse sefer-i ba‘īd murād itdikde devesine ḫums ve süds şularını i‘tiyād ider ki seyr ü sülūkunda şuya şabr eylesün için. Zīrā bādiyede her maḫalde şu bulunmaz. Ma‘ nā-yı meşel: Devesini ḫumsdan ve südse irtikā eyledi ki murādı süds olmaḳla ḫumsa alıḫdırarak südse vardı dimekdir. Bu meşel mekr ü ḫadī‘a cihetinde sa‘y u kūşiş ile ḫalkı iḡfāl için bir ḫuşūşı izḫār idüp lākin ğayrı ḫuşūş irādesinde olan kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur. Ḳāle’ş-şā‘iru:

*Allāhu ya‘lemu levlā ennenī feriḳun
Mine’l-emīri le-‘ātebtu İbne Nibrāsi*

[151b]

Fī mev‘idin ḳālehu şumme aḫlefenī

¹⁴⁰⁴ Sert deḡnekli.

¹⁴⁰⁵ Feryat eden deve, sağıldığı kutuyu doldurabilir.

¹⁴⁰⁶ Beş günden altı güne çıkararak develerini susuzluḳa alıḫtırmaya kalktı.

¹⁴⁰⁷ "Allah örnek gösterdi", (Tahrīm 66/10).

*Ġaden ġaden ɗarbe aħmesin li-esdāsin*¹⁴⁰⁸

(702) ضَعِ الْفَأْسَ فِي الرَّأْسِ
(Ḍa' i'l-fa 'se fī'r-re'si)¹⁴⁰⁹

Ḍa' emr-i hāzırdır. **Fe's** baltaya dinür. Bu meşel halkı yeter muntazır itdiñ her ne işleyecek iseñ işle diyecek yerde ɗarb olunur. Ya' nī bu huşūşda baltayı başımıza vaż' iderseñ de eyle hemān iş gör dimekdir. Şureyşi didi ki: "Bir emre 'azīmetde tevkīd maķāmında ɗarb olunur, ya' nī her ne işleyecek iseñ turma işle ve işiñi faşl u kaţ' idüp halkı teşvīşden ırtar dimekden 'ibāretdir ve ekşeriyâ şerde müsta' meldir".

(703) ضَعِ السَّهْمَ عَلَى كَيْدِ الْقَوْسِ
(Ḍa' i's-sehme 'alā kebedi'l-ķavsi)¹⁴¹⁰

Kebed yayıñ orta yeridir, ķabzaniñ çaķ vasaıdır ve oķ ol mevzi' den çıkar. **Ma' nā-yı meşel**: Okı ķabzaniñ orta yerine vaż' eyle ki gözetdigiñ nişāngāha işābet itdiresin dimekdir. Bu meşel me'mülüne vaşıl olayım dersen sebep-i ķavīye teşebbūş eyle diyecek yerde ɗarb olunur.

(704) ضَرَطْتُ ذَلِكَ
(Ḍariṭun zālike)¹⁴¹¹

Meydānide maşūrdur ki 'Arablar şu vechle zu' m itdiler ki bir arslan bir ħimāri görüp ķulaķlarınıñ uzunluğundan ve dişleriniñ ve tırnaķlarınıñ şiddetinden ve ķarnınıñ büyüklüğünden ħavf u dehşet 'arız olup baña ġālib olur mülāĥazasıyla iħtirāz iderek ħimāra ķarīb vardı ve didi ki: "Yā ħimār! Sen ħavāfiriñi ya' nī 'azīm ve münker olan tırnaķlarını ne şey için isti' māl idersin?" [151a] ħimār didi ki: "Li'l-ekm, ya' nī taşlık bayırlar için". Arslan didi ki: "*Ķad emintu ħavafirehu*, ya' nī tırnaķlarınıñ ħavf u mażarratından emīn oldum". Yine arslan su'āl itdi ki "Ya ol şedīd olan dişleriñi ne şey için kullanırsın?" ħimār didi ki: "Li'l-ĥanzali, ya' nī ebūcehil karpuzı için" Yine arslan "*Ķad emintu esnānehu*, ya' nī dişleriniñ şerr ü mażarratından emīn oldum". Ba' dehu su'āl itdi ki "Sen ol iki münkerleri, ya' nī 'azīm ü tavīl olan ķulaķlarını ne için isti' māl idersin?" ħimār didi ki: "Li-z-zūbbāni, ya' nī sinekleriñ def' i için". "Ve ol 'azīm ü kebīr

¹⁴⁰⁸ Allah bilir ki emirden korkum olmasaydı İbnu Nibras'ı azarlardım, çünkü o, söz verdikten sonra sözünü tutamadı ve (görüşmemizi) beşinci günden altıncı güne çıkarmaya kalktı.

¹⁴⁰⁹ Baltayı başa vur.!

¹⁴¹⁰ Oku yayın ortasına koy!

¹⁴¹¹ O sadece yellenmedir.

olan karnıñı ne için isti' māl idersin" didikde ħimār didi ki: "Zariṭun zālike, ya' nī ol 'azīm olan baṭnım hemān zarta içündür". Ol zamān arslanıñ vehmi def' olup ħimārı iftirās eyledi. Meşel-i mezbūrı zāhiren kıyāfeti mehīb olup lākin zımnında me' lī olmayan kimse haqqında darb olunur.

(705) أَضْحَكُ مِنْ ضَرْطِهِ وَيَضْرِبُ مِنْ ضَحِكِي

(Aḍhaku min ḍarṭihi ve yaḍriṭu min ḍaḥikī)¹⁴¹²

Aḍhaku muzāri' -i mütekellimdir. Yaḍriṭu muzāri' -i gā' ibdir. Ma' nā-yı meşel: Ben anuñ zartasından dıḥk iderim ve ol benim dıḥkdan zarta ider dimekdir. Aşlı budur ki bir cemā' at bir mevzi' de oturup muşāḥabet iderken içlerinden biri

Şikem zindān-ı bādest ey ħıredmend
Ne-dāred hīç ' āķıl bād der-mend ¹⁴¹³

Fehvāsınca bir kavī zarta çekdi. İçlerinden bir kimse 'azīm dıḥk eyledi. Zarrāt ol kimseniñ dıḥkini görüp ziyāde tA' accübündEn kendiye bir güne [152b] ḥande ṭārī oldı ki dübÜrüne mālİK olamayup zartāt-i müte' āķibe iḥdāş itdikde ol dıḥk iden kimse kelām-ı mezbūrı darb U irād eyledi. Bu meşel emr-i müte' accib haqqında darb olunur.

ما على أفعال من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁴¹⁴

(706) أَضِيقُ مِنْ ظِلِّ الرُّمْحِ

(Aḍyaḳu min ḗilli'r-rumḥi)¹⁴¹⁵

Rumḥ mızrağa dinür. Ve "أضيقُ من حُرْتِ الإبرة"¹⁴¹⁶ Ḥurt ḥānıñ zammı ve fethiyle ḳulağıñ ve sā'ir nesneniñ deligine dinür. İbre hemzeniñ kesriyle igneye dinür, Fāriside sūzen dinür. Ve "أضيقُ من سَمِّ الخياط"¹⁴¹⁷ Sem sīnin fethi ve mīmin teşdīdiyle delige dinür. Ḥiyāṭ liḥāf vezninde igneye dinür, ibre ma' nāsına. Ve bu ma' nādandır ki ' Arablar "aşāba simme ḥācetihi"¹⁴¹⁸ dirler maḳşad u maṭlabıñ deligini buldı ki işābet eyledi dimekdir.

¹⁴¹² Ben onun yellenmesinden gülerim o da gülmenden yellenir.

¹⁴¹³ Ey akıllı kimse, karın yelin zindandır, hiç bir akıllı rüzgarı hapsetmez.

¹⁴¹⁴ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁴¹⁵ Mızrağın gölgesinden daha dar.

¹⁴¹⁶ İğne deliğinden daha dar.

¹⁴¹⁷ İğne deliğinden daha dar.

¹⁴¹⁸ Asıl hedefine ulaştı.

(707) أَضِيقُ مِنْ نُحْرُوبٍ

(Ağyağu min nuğrubi)¹⁴¹⁹

Nuđrüb nünüñ zammıyla bal gömecinde olan delige dinür ki şeş-ğhâne olur, arı anda bal yapar. Bu meşeller ziyâdesiyle teng ve dayyık olan nesne hakkında đarb olunur.

(708) أَضِيعُ مِنْ قَمَرِ الشَّتَاءِ

(Ağya' u min kameri's-şitā 'i)¹⁴²⁰

Bu meşel bir şāhib-kemāl kadr ü ħürmeti bilinmez bir kavmiñ yedine giriftār olduğuda đarb olunur.

(709) أَضَبْتُ مِنْ عَائِشَةَ بْنِ عَثْمٍ

(Ağbağu min 'Ā 'yişete bin 'aşm)¹⁴²¹

Ađbađu đabđ kelimesinden me'ĥūz dur ki bir nesneyi ĥazm ü başiret ve ĥüsn-i tedbīr ile ĥıfz eylemek ma'nāsınadır. Mervīdir ki mezbūr 'Āyişe bir gün develerini şuvarmak için kuyı başına getürüp ve koğayı taldurmak için karındaşını aşağıya indirdi. Mezbūr kuyı içre koğa taldurmağa [152a] meşğül iken taşrada develer izdiĥām eylemekle nāğāh birisi kuyıya düştü. Kuyunuñ içerisi vāsi' olmağla çabuk direnüp taşradan kuyruğuna yapışıp divāra şıkışdırmağla aşağıya şalıvirmeyüp muĥkem zabt eyledi. Aşağıdan karındaşı "Ey birāder! Meded, helāk olacağım" diyü ĥaykırdıđda yukarıdan "Zāke ilā zenebi'l-bekreti" ya'nī bekreniñ ki genc nāğa dimekdir, eger kuyruğı koparda üzeriñe düşüp helākiñ emr-i muğarrerdir didi. Pes ne ĥāl ise elinden şalıvermeyüp hezār zūr u zār ile çeküp çıkardı.

(710) أَضِيعُ مِنْ دَمِ سَلَاءٍ

(Ağya' u min demi sellā' in)¹⁴²²

Sellā' 'ayn-i mühmele ve lāmiñ şeddesiyle 'Abdi'l-ğays cemā'atinden bir recüldir. Ĥazramevt kaşabasında katl olunup diyeti taleb olunmamağla đarb-ı meşel olmuşdur.

(711) أَضَلُّ مِنْ مَوْوُدَةٍ

(Ağallu min mev'üdetin)¹⁴²³

¹⁴¹⁹ Hücre deliğinden daha dar.

¹⁴²⁰ Kış ayından daha kayıp.

¹⁴²¹ O, 'Āişe bin 'Asm'dan daha koruyucu. Türkçedeki karşılığı: Şahin küçük, ama payını ele vermez. Yazıcı, **age**, s. 176.

¹⁴²² Sellā'nın kanından daha kayıp.

Mev'ûde diri iken defn olunan kıza dinür. Cāhiliyede 'Arablar kız evladını faqr ü mecā' atdan yāhud lçhūq-ı 'ārdan nāşī diri olarak kabre defn iderler idi, ve bazıları mecā' at havfiyla oğlanı dağı defn iderler idi. "وإذا المؤودت سُئلت"¹⁴²⁴ kerimesi ol bābda nāzil oldı.

(712) أَضَلُّ مِنْ قَارِظٍ عَنَزَةَ

(Ağallu min Qāriđi 'Anzete)¹⁴²⁵

Qāriđ 'Anze kabilesinden bir kimsedir. Bir gün babasıyla qarız devşürmege çıkup ğaybet-i munkatı'a ile ğā'ib olup bir dağı ric'at eylememekle giderek đarb-ı meşel olmuşdur.

(713) أَضَلُّ مِنْ وَدِّ الْيَرْبُوعِ

(Ađallu min veledi'l-yerbū' i)¹⁴²⁶

Yerbū' ya'fūr vezninde ma'rūf cānverdir, Türkide tarla şıçanı ve 'Arap tavşanı didikleridir, fāreye şebīh ve andan ekber ve kıyruğı aţvel ve elleri ayaklarından akşar [153b] olur. Veledi kendi deliginden çıkıdıda bir dağı yuvasını bulup ric'at idemez, sū'-ı hidāyetde đabb ile digden be-ğāyet ekşerdir.

(714) أَضَلُّ مِنْ سَارِقِ الْمَغْزَلِ

(Ağallu min sāriqi'l-miğzeli)¹⁴²⁷

Sāriq-i miğzeliñ đalāleti budur ki ğayrılara ilbās-ı libās ider, ma' hāzā kendi 'uryāndır. Bu meşel ğayrılara nuşş u pend idüp kendi ol naşīhatle 'āmil olmayan kimse haqqında đarb olunur.

(715) أَضَلُّ مِنْ سِنَانِ

(Ağallu min Sinānin)¹⁴²⁸

Sinān 'Arabdan bir kimsedir, kavmine infi'ālen Cehūl-nām nāqası üzre rüküb ve beyābāna teveccüh eyleyüp ğaybet-i ebediyye ile ğā'ib oldı. Ve 'Arablar aña đalle-i

¹⁴²³ Diri gömülen kızdān daha kayıp.

¹⁴²⁴ "Diri diri gömülen kız çocuğunun, hangi günahdan ötürü öldürüldüğü sorulunca", (Tekvir, 81/3)

¹⁴²⁵ Borç toplayan Anzeli kimseden daha kayıp.

¹⁴²⁶ Arap tavşanından daha kayıp.

¹⁴²⁷ İnsanların giysilerini çalan adamdan daha sapkın. Türkçedeki karşılığı: Kelin ilacı olsa başına sürer

¹⁴²⁸ Sinān'dan daha kayıp.

Ġatafān tesmiye eyleyüp bir nesneden te'bid murād itseler "*Lā ef'alu hattā yerci'e dāilletu Ġatafān*"¹⁴²⁹ diyü ğarb-ı meşel iderler.

البَابُ السَّادِسُ عَشَرَ: فِيمَا أَوْلَهُ طَاء
el-Bābu's-sādisu 'aşer: Fīmā evveluhu ṭā'un¹⁴³⁰

(716) الطَّعْنُ ظَنَارٌ قَوْمٌ

(eṭ-Ṭa' nu zi'āru ḳavmin)¹⁴³¹

Zi'ār kitāb vezninde bir ḥātūnı yāḥud bir ḥayvānı emzirmek için ğayrñ veledine bakmak ma'nāsındır. Ma'nā-yı meşel: Düşmene mızrak sancmak silm ü şalāḥa anları yaḳup mūm ider, hemān sen mızrağını silküp ihāfe ḳıl ki ṭarafña meyl ü inḳiyāda muḫṭar olurlar dimekdir. Cevherī'niñ meşel-i mezbūrı "*eṭ-ṭa' nu yaz'aru*" 'ibāretiyle īrādī sehvdır, şāvāb olan "*yaz'aru*" 'unvānında olmaḳdır ki zamīr mef'ūlden 'ārī olmaḳdır, "*ya'tifu 'alā's-şulḥ*" demek olur. Şāḥib-i *Ķāmūs* meşel-i mezbūr ibtidā zi'ār 'unvānında vārid olup müstakbil 'unvānında īrād olundukda zamīrden mücerred olarak şāḥiḥ olup ma'a'z-zamīr [153a] şihḥat-i ma'nā olmadığını iş'ār ider. Bu meşel baḥılden ihāfe ile istiḥşāl-i māl olanacağını īmā zımnında īrād olunur.

(717) طَلَبَ الْأَبْلَقَ الْعُقُوقَ

(Ṭalabe'l-ablaka'l-'aḳūḳa)¹⁴³²

Ṭalebe māzīdir. Burada **ablak** alaca erkek ata ve 'aḳūḳ gebeye dinmekle gebe olan erkek at ṭaleb eyledi dimekdir. Bu meşel ḥuşūli mümkün olmayan nesne ṭaleb iden kimse ḥaḳḳında ğarb olunur. Ba'zılar ablak-ı 'aḳūḳ şabāḥ vaḳtinden müste'ārdir, 'aḳ lafzındandır ki şaḳ ma'nāsındır, inşikāḳ-ı şubḥ münāsebetiyle aḫz olunmuştur.

(718) أَطْلِقْ يَدَيْكَ تَنْفَعَاكَ

(Aṭliḳ yedeyke tenfa'āke)¹⁴³³

¹⁴²⁹ Gatafan kabilesinin kaybettiğini geri almaya kadar bunu yapmayacağım.

¹⁴³⁰ On altıncı bölüm: Tâ' ile başlayan meseller.

¹⁴³¹ Mızrak, kavmin süt annesidir. Türkçedeki karşılığı: Zor oyunu bozar. Zora beylerin borcu var. Yazıcı, age, 146.

¹⁴³² Erkek ve gebe bir at istedi.

¹⁴³³ Ellerini rahat bırak, sana yarar olur.

Atlık ıtlāk kelimesinden ki takyīdiñ zıddıdır, emirdir, taqdīr-i meşel *atlık yedeyke bi'l-ḥayri ve'l-cūdi* dımeğdir. Bu meşel zıkr-i ḥayr ve iktisāb-i medḥ ü şenā için bezl-i māl idüp cūdu şehāya sa‘y eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(719) طَارَتْ بِهِ الْعَنْقَاءُ

(Tāret bihi'l-‘Ankā‘u)¹⁴³⁴

‘Ankā’ ma‘lūmū'l-ism ve meçhūlū'l-cism bir kuşuñ ismidir. Ve ‘inde'l-ba‘z ol bir kuşdur ki ṭayarānda iğrāb u ib‘ād ider, ya‘nī pek dūr u dirāz ṭayarān ider. Tā‘ir-i mezbūr peygamber-i ehl-i Ress olan Ḥanzale bin Şafvān el-Ḥimyerī ‘alā nebiyyinā ve ‘aleyhi's-selām zamānında peydā olmuşdur. Gerdeni be-gāyet uzun ve reng ü ḥilḳati ḥūb u ‘azīm bir kuş idi. Demḥ-nām tağda īvā idüp cā-be-cā eṭrāfa ṭayarān ve teşādūf eylediği tūyūr u vuḥūşı şayd ider idi. Bir gün ‘ale'l-‘āde yine pervāz idüp lākin aşlā bir şikāra dest-res olmamağla ḥarāret-i cū‘ u şerihinden [154b] bir tıfl-ı şağīri ihṭiṭāf eylemekle, aşḥābı gelüp peygamber-i müşārunileyh ḥazretlerine iştikā itdiklerinde beddu‘ā itmekle āfet-i semāvīye dūçār olup helāk ve nesli münḳaṭı‘ olup vücūdi nā-mevcūd olmuşdur. Vālid-i mācidim *Terceme-i Kāmūs*da bu güne naḳl ü beyān buyurmuşlar ki Rebī‘ ü'l-Ebrārda zıkr olunduğı üzre murğ-ı mezbūr ḥazret-i Mūsā zamānında peydā olup kendisi dişi idi, ba‘dehu Ḥaḳḳ celle ve ‘alā ḥazretleri aña bir erkek daḥı ḥalḳ idüp çift olmağla tenāsül peydā ve gitdikçe mütekeşşir olup Ḥazret-i Mūsā vefātından soñra Necd ve Ḥicāza intikāl ve şıbyāna ta‘arruz eylemege iştigāl itmekle peygamber-i vakīit olan Ḥālīd bin Sināni'l-‘Absī ḥazretleriniñ nişāne-i neşşābe-i du‘āları olmağın āşiyāne-i ‘ademe pervāz eylemişdir. Gerdeni dirāz oldığından ‘ankā dinüp ṭayarānda iğrāb yāḥud şikāri nā-bedīd eylediginden mağrib ile tavşīf olunup ‘ankā-yı mağrib denilmiştir. Ve ol kuşa Fārisīde sīmurğ ve sirenk daḥı dirler otuz kuşuñ renginde oldığıçün. Şehnāmede Firdevsī, Rüstemin pederi olan Zāl murğ-ı mezbūruñ perverdesidir diyü taḥrīr ve ‘İkreme ḥazretleri "طَيْرًا أَبَائِيل"¹⁴³⁵ kerīmesinde ebābilī mürğ-i mezbūr ile tefsīr eylemişdir. Meşel-i mezbūr çok zamān görünmeyüp gaybet iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(720) طَالَ الْأَيْدُ عَلَى بُبْدٍ

(Tāle'l-ebedu ‘alā Lubedīn)¹⁴³⁶

¹⁴³⁴ Anka kuşu onu kapıp götürdü. Türkçedeki karşılığı: Yel üfördü, su götürdü. Yazıcı, *age*, s. 71.

¹⁴³⁵ "Ebābil kuşları" (Fil, 105/3).

¹⁴³⁶ Akbabanın ömrü uzadı.

Ebed fethateynle ma' rûfdur ki dehr ma' nâsınadır. **Lubed** şurad vezninde nûsûr-ı Loḳmānıñ âḫiri, ya' nî en şoñraya ḳalan nesriniñ ismidir, [154a] helâk olmaz zannıyla tesmiye eylemişdir. Ve nesr kerkes didikleri ḳuşdur. Loḳmān-ı mezbûr Loḳmān-ı Ḥekîmiñ ğayrıdır ve bu ' Ād ḳavmindendir. ' Arablar şöyle naḳl iderler ki ḳavm-i mezbûr Loḳmānı istiskā içüñ Ḥarem-i şerîfe irsâl idüp kendi Ḥaremde iken ḳavmi bi'l-cümle mazḫar-ı ḳahr-ı İlāhî olmağla mezbûr ğüyā ki ḫaraf-ı Rabbāniden iki mādde zımnında taḫyîr olundu, ğüyā ki mezbûr Ḥaḳḳ celle ve ' alā dergāhından ṫül-i ' ömr niyāz eylemekle ḳumral tüylü tağ öküzleri veledleri olarak ki yedi dāne her biri esmer ve maḫar işābet itmeyen otsuz şusuz tağda îvā ider olalar, anları istişḫāb ya' nî her biri helâk olduḳda yerine birini daḫı istişḫāb idüp ' ömr-i ṫabî'î üzre mu' ammer olup ol helâk olduḳda yerine yavrılarından birini daḫı aḫz idüp anlarıñ mecmû' unuñ ' ömri ḳadar mu' ammer ola, yāḫud yedi dāne nesr ittiḫāz ide ki her biri helâk olduḳda yerine yavrılarından birini daḫı aḫz idüp ' ömr-i ṫabî'î üzre mu' ammer ola, ol helâk olduḳda bir yavru daḫı ittiḫāz eyleye. Ḥulāşa bu minvāl üzre nûsûr-ı seb' anıñ ' ömri miḳdārı mu' ammer ola. Pes Loḳmān şıḳḳ-ı şānīyi ihtiyār eyledi ve her nesr seksan sene mu' ammer olup eñ şoñra ḳalana bu helâk olmaz zu' mıyla Lubed itlāḳ eyledi. Ba' dehu Lubed daḫı helâk olmağla Loḳmān daḫı aña pey-rev oldu. Lubed şured vezninde yerinden ayrılmayup ğüyā keçe gibi yapışık olan tenbel ādeme dinür. Yāḫud Lubedden dehr murāddır. Ve nûsûr-ı mezbûreniñ her biriniñ bir ism-i maḫşûşı [155b] vardır ve ' Arablar anuñla teşe'üm eyleyüp "Yā şüm" mevḳi' inde "Yā Lubed" dirler.

(721) أَطْرُقُ كَرًا إِنَّ النُّعَامَ فِي الْقَرْيِ

(Aṫriḳ karā inne'n-nu' āma fi'l-ḳurā)¹⁴³⁷

Aṫriḳ emr-i ḫāzırdır, maşdarı itṫrāḳ kelimesidir ki nuṫḳı sedd eylemek ma' nâsınadır. **Karā** ism-i cins olan kerevān lafzından muraḫḫamdır, ḳaza şebîḫ tuyūruñ ismidir, ḫarf-i nidā maḫzûfdur. **Nu' ām** nūnuñ zammıyla na' āmeniñ cem' idir ki deve ḳuşlarına dinür. **Ma' nā-yı meşel**: Ey kerevān ḳuşları sükût idiñiz, zīrā deve ḳuşları ḳurādadır gelüp sizi ṫaleb ider dimekdir. Bu meşel nezd-i efāzılta fuḫūl ve nādān olan kimseniñ tekellümi ḫālinde iskātı içün ḫarb olunur.

(722) طُولُ التَّنَائِي مَسَلَةٌ لِلتَّصَافِي

(ṫülüt-tenā' ī meslātun li't-ṫaşāfi)¹⁴³⁸

¹⁴³⁷ Ey toy kuşu! Başını eğ, boynunu uzat ve teslim ol, çünkü köyde deve kuşları var. Türkçedeki karşılığı: Aç gözünü, açarlar gözünü. Yazıcı, *age*, s. 239.

Tenā'ī tebā'ud ma'nāsınadır, müddet-i medīde zāviye-niṣīn-i ğaybet olmağdan kināyedir. **Meslāt** ism-i mekândır, maşdarı selāt kelimesidir ki zehāb ma'nāsınadır, lākin bu tefsīr ḥaṭadır, belki mesle'e mef'ale vezninde olarak sülūv kelimesinden me'ḥūz olarak bir nesneyi unutup andan ḳalbi fāriğ ü āzāde olmak ma'nāsınadır. Şāḥib-i *Ḳāmūsūn* Beşā'irde beyānına göre sülūv mādresi bir nesneniñ muḥabbeti göñülden zā'il olmak ma'nāsına mevzū'dur, pes unutmak ma'nā-yı lāzımı olur. Teşāfī mu'āmele-i muḥabbet ü meveddetden kināyedir. Ma'nā-yı meşel: Ṭūl-i müfāraḳat miyānede merbūṭ olan rişte-i muḥabbet ü vidādīñ inḳiṭā'ına bādīdir demekdir. *Ḳāle's-şā'iru*:

*Yusli'l-ḥabībeyni ṭūlu'n-ne'yi beynehumā
Ve teltaḳī ṭuruḳun uḥrā fe-te'telifu*

[155a]

Fe-yuḥdişu'l-vāşılı'l-ednā meveddetuhu
Ve-yaşırımı'l-vāşılı'l-en'ā fe-yaşırifu¹⁴³⁹

الطَّيْرُ بِالطَّيْرِ يُصْطَادُ (723)

(eṭ-Ṭayru biṭ-ṭayri yuşṭādu)¹⁴⁴⁰

Kelām-ı müvelleddir. Ya'nī bir şey'i nefis mişlini bezl eylemekle bulunur demekdir. Meselā hümā-yı evc-i istiğnā geçinüp gūşe-niṣīn-i kūy-ı niyāz olan biçāregāna aşlā nigāh-endāz-ı çeşm-i iltifāt olmayan dilber-i 'ālem bir maḥbūb-ı dil-āşūbı şayd eylemek ḳaşdıyla şayd olunur ve hākezā ve hākezā.

أَطْرَى أَوْ طَرَّيْ فَإِنَّكَ نَاعِلَةٌ (724)

(Aṭirri ev ṭirri fe-inneki nā'ile)¹⁴⁴¹

Aṭirri emr-i ḥāzır, mü'ennesdir, maşdarı iṭrār kelimesidir ki ṭırra-ı vādīyi; ya'nī dereniñ kenārını şıyrıp gitmek ma'nāsınadır. Kāf-ı zamīri mü'enneşe ḥiṭābdır. Ma'nā-yı meşel: Sen develeri dere kenārında olan şarb yerlerde daḥı ra'y eyle ki seniñ ayaklarıñda pā-pūşlarıñ olmağla āzürde olmazsın demekdir. Murādı çobanıñ ayaklarıñ derileriniñ dürüş ve ğalīz ve şedīd olduğunu iş'ārdır. Aşlı budur ki bir ādemiñ bir rā'iyesi var idi, dā'imā develeri düz yerlerde ra'y idüp şarp ve çuḳur yerlere varamazdı. Deve şāḥibi bir gün aña kelām-ı mezbūrī irād eyledi. Ba'zılar iṭrārī nāz u şīve eylemek ve

¹⁴³⁸ Fazla uzaklık muhabbeti arttırır.

¹⁴³⁹ İki sevgili birbirlerinden uzak kalınca aşkları daha artar, yolları da birleşir. Kavuşma zamanı olunca aşkı yenilenir ve aralarındaki uzak olkalma ayrılığı kesilir.

¹⁴⁴⁰ Kuş kuşla avlanır.

¹⁴⁴¹ Develeri dere kenarlarında da otlar, çünkü ayakların pabuçludur. Türkçedeki karşılığı: Elinden gelmek./ Unun var, şekerin var, neden helva yapmazsın. Yazıcı, age, 144-145.

ba' zılar develeri toplayup birkdirmek ma' nâlarına ħaml eylemiştir. Lâkin akreb u aşvab olan ma' nâ-yı evveldir. Meşel-i mezbûr emr-i şedîde muħtedir olan âdemi iħtidârını iş' âr ile aña sevħ ü iġrâ eylemek mevħi' inde îrâd olunur.

(725) أَطُوهُ عَلَى عَرَّةٍ

(Atvihi 'alâ ġarrihi)¹⁴⁴²

Aṭvi emr-i ħâzırdır, [156b] maşdarı ṭavî kelimesidir ki dürmek ma' nâsınadır. **Ġarr** ġaynîñ fethi ve rânîñ teşdîdiyle tüyde ve deride olan büküme ve kıvrıma dinür. **Ma' nâ-yı meşel**: Bükümüne kıvrır dimekdir. Bu meşel bir nesneyi kolayına ve olduġı ħâlde terk eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(726) أَطَعِمُ أَخَاكَ كُشْيَةَ الضَّبِّ

(Aṭ' im aġāke kuşyete'ḍ-ḍabbi)¹⁴⁴³

Aṭ' im iṭ' âm kelimesinden emr-i ħâzırdır. **Küşye** ġurfe vezninde keler didikleri cânveriñ ħarnında olan yaġa dinür ki iki yanlarında uzun uzadı olur, 'alâ ḳavlin ḳuyruġuñun dibine ve köküne dinür. Ma' nâ-yı meşel zâhirdir. Bu meşel bir âdemi bir kimse ile muvâsât u mu' âşerete iġrâ vü teşvîħ eylemek ma' rezinde ḍarb olunur. 'Alâ ḳavlin hezl ü istihzâ maġallinde ḍarb olunur. Ḳavli-i evvel ma' nâ-yı evvele göredir. Zîrâ zıkr olunan yaġ 'inde'l-A- 'râb mu' teberdir. Ve şânî ma' nâ-yı şânîye göredir. Nite "أطعم أخاك من عفتل" ¹⁴⁴⁴ daġı dirler. '**Aġanġal** severcel vezninde keler didikleri cânveriñ ħursaġına dinür. Kezâlike "أطعم أخاك من كُلية الأرنب" ¹⁴⁴⁵ dirler. **Kulye** kâfiñ zammıyla bögrege dinür, **erneb** ṭavşana dinür. Bu meşel meşel-i evvel gibidir.

(727) طَعْنُ اللِّسَانِ كَوْخِرِ السِّنَانِ

(Ṭa' nu'l-lisāni kevaġzi's-sināni)¹⁴⁴⁶

Vahz vāvîñ fethi ve ħâ-yı mu' cemeniñ sükunıyla bir kimseye mızraġ dürtmek ma' nâsınadır. **Ya' nî** ṭa' n-ı lisān bir kimseye mızraġ dürtmek gibidir, belki daġı eşedd ü ezyedir. Zîrâ kelime kelime ḳalbe vâşıl olur ki iġerüsüne ḳadar işleyüp te'şîr ider ve ṭa' n-ı laġm u cilde vâşıl olur. Ḳāle'ş-şā' iru:

¹⁴⁴² Onu bükümüne kıvrır! Türkçedeki karşılığı: İşi oluruna bırakmak. Yazıcı, **age**, s. 151.

¹⁴⁴³ Kardeşine kertenkelenin yağından yedir!

¹⁴⁴⁴ Kardeşine kertenkelenin kursağını yedir!

¹⁴⁴⁵ Kardeşine tavşanın böbreğinden yedir!

¹⁴⁴⁶ Dilin bıçaklaması mızrağın dürtmesi gibidir.

[156a]

Cirāḥātu's-sināni lehā ilti 'āmu
*Ve lā yeltāmu mā ceraḥa'l-lisānu*¹⁴⁴⁷

(728) طَمَحَ مِرْثَمُهُ

(Ṭamaḥa mirsemuhu)¹⁴⁴⁸

Ṭamaḥa māzīdir, 'alā ma' nāsınadır. **Mirsem** minber vezninde ve maḥbes vezninde daḥı mervīdir, burna ıtlāḳ olunur. Türkīde burnı büyüdi ta' bīri bundandır ki zātında 'ulüvv ü rif' at şāḥibi degil iken bir manşıba yāḥud rütbe-i 'āliyeye nā'il olduḳda 'utüvv ü istikbār şāḥibi olup burnunu yukarı tuḫar ki öyle olan kimselere ekin iti ta' bīr iderler. Zīrā köpek kısmı bir ekine girdikde kılçıkları batmasun için burnunu ekinden yukarı kaldırıp öylece mürür ider.

(729) اَطْلُبُهُ مِنْ حَيْثُ وَائِسَ

(İtlubuhu min ḥayṣu veleyse)¹⁴⁴⁹

İtlub emr-i ḥāzırdr. **Ḥayṣu** zamm üzre mebnīdir, ḳaḫ kelimesi gibi. Yāḥud fetḫ üzre mebnīdir, keyfe gibi. Ve dā'imā cümleye muzāf olur, teḫūlu: "*Eclis ḥayṣu teclisu*".¹⁴⁵⁰ Burada **leyse** kelimesiniñ aşı "*lā eyes*" idi, fetḫateynle mevcūd olan şey'in ismidir, "*lā eyes*" denildikde ma' nā *lā mevcūd velā vüçüd* demek olur. Keşret-i isti'māl sebebiyle hemze ḫazf olunup iltikā'-ı sākineyn def' için elif daḥı ḫazf olunup **leyse** bākī ḳalmışdır. Ve **leyse** zamān-ı ḫālde olan nesneyi nefy için mevzū' bir kelimedir ve bu meşelde *lā mevzi'* ine važ' olunmuşdur. Meşel-i mezbūr "*ıtlub mā emrtuke min ḥayṣu tūced velā yūced*" sebkindedir; *ya' nī* benim saña emr itdigim şey'i bulunsun ve gerek bulunmasun taleb eyle demek olur ki [157b] 'alā ḫarīḳi'l-mübālaḡa olup "*lā yefūtenneke ḫāzā'l-emrū 'alā eyy-i ḫālin yekūnu ve bāliḡ fī talebihī*"¹⁴⁵¹ sebkinde olur.

(730) اَطْلُبْ تَظْفَرُ

(İtlub ḫaḫfer)¹⁴⁵²

Ya' nī taleb eyle ki murāda zafer bulasın dimekdir. Bu meşel maḫşūdunu taleb için bir kimseyi ḫaḫ ve iḡrā maḫallinde ḫarb olunur.

¹⁴⁴⁷ Mızrakların dürtmeleri sebebiyle gelen yaraların ilacı vardır, fakat dilin bıçakladığı yerlerin tedavisi yoktur.

¹⁴⁴⁸ Burnu büyüdü.

¹⁴⁴⁹ Bulsan da bulmasan da istediğimi getir!

¹⁴⁵⁰ Oturduğun yerde otur!

¹⁴⁵¹ Bunu asla kaçırma ve ne olursa olsun onu al!

¹⁴⁵² İste alırsın.

(731) طَيُّورٌ فَيُّورٌ*

(Ṭayyūrun feyyūrun)¹⁴⁵³

Ṭayyūr ṭāniñ fethi ve yāniñ teşdidiyle şol ādeme ıtlāk olunur ki pek tiz-meşreb olup bir mādde zımında hemān süd köpügi gibi kabarıp lâkin yine çabuk savuşur ola. **Feyyūr** tayyūr vezninde feverān lafzından me'ḥūzdir ki ḥiddetlü tünd ve tiz ādeme dinür. Yuqālu "*Feyyūrun tayyūrun, ey ḥadīdün serī'ül-fey'etī*". Bu meşel serī'an 'ğazūb ve serī'en ğazabdan rücū' iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(732) أَطَاعَ يَدًا بِالْقَوْدِ فَهَوَ ذُلُولٌ

(Aṭā' a yeden bi'l-ḳavdi fehve zelūlu)¹⁴⁵⁴

Yeden temyīz olarak maşūbdur. Bu meşel ser-keş olan kimse muṭī' olduğda ḍarb olunur.

(733) اطْرُقِي وَمَيْشِي

(İṭruḳī ve meyšī)¹⁴⁵⁵

İṭruḳī emr-i ḥāzır, mü'enneşdir, maşdarı tarḳ kelimesidir ki ṭāniñ fethiyle yūni yumuşatmaq için çubuk ile çarpmak ma'nāsınadır. **Meyšī** mīmiñ fethi ve yāniñ sükūnuyla yūni kıla ḳarıştırmak ma'nāsınadır. Bu meşel ḥaṭā ile şavāb beyninde kelāmını taḥlīt iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(734) طَعْمٌ ذِكْرِكَ مَعْسُولٌ بِكُلِّ فَمٍ

(Ṭa' mu zikrike ma'sūlun bi-kulli femi)¹⁴⁵⁶

Ṭa'ām-ı ma'sūl dinür ol ṭa'āma 'asel vaz' olduğda. Bu meşel haber şığası üzredir, murād olan emirdir "*li-yekūn zikrūke ḥulven fī efvāhi'n-nāsī*" sebkindedir; ya'nī seniñ dā'imā zikrūñ [157a] nāsīñ ağızlarında tatlı olsun. Murād aḥlāḳ-ı ḥamīde ve mekārīm-i güzīdeñi tekellüm eylesünler dimekdir. Bu meşel ḥüsn-i aḳvāl u ef'āl üzre ḥaşş ü iğrā maḥallinde ḍarb olunur.

(735) طَاعَةُ النِّسَاءِ نَدَامَةٌ

(Ṭā' atu'n-nisā'i nedāmetun)¹⁴⁵⁷

¹⁴⁵³ Hem hızlı kızar hem de hızlı sakinleşir.

¹⁴⁵⁴ Bağları görünce itaat eden yiğit alçaktır.

¹⁴⁵⁵ Vur ve yünleri yumuşat!

¹⁴⁵⁶ Senin namın her ağızda tatlı olsun!

¹⁴⁵⁷ Kadınlara itaat etmek pişmanlıktır.

Ṭā'a itā'a ma'nāsınadır. "*Ṭā'atu'n-nisā'*" kavlinde maşdar mef'ülüne muzâfdır, "*ṭā'atuke'n-nisā'*" tağdırindedir. Ṭā' at-ı nefis nedâmet degildir, belki sebep-i nedâmettir; ya'nî seniñ nisā' ṭā'ifesine itā' atıñ mûcib-i nedâmettir demekdir. Bu bâbda âşâr u қаşas pek çokdur. "Şāvırūhunne ve ḥālifūhunne"¹⁴⁵⁸ eşeri cāmî' ü'l-kilemidir.

(736) اطمئن على قدر أرضك

(İṭma'inne 'alā ḳadri arḍike)¹⁴⁵⁹

İṭma'inne emr-i ḥāzırđır, maşdarı itmi'nān kelimesidir ki sākin ve ber-ḳarār olmak ma'nāsınadır. Bu meşel "مد رحليك على قدر الكساء"¹⁴⁶⁰ meşeline ḳarībdır. **Mudde** emr-i ḥāzırđır. **Kisā'** kāfiñ kesriyle ma'lūmdur ki kilime dinür, kisve-i beyttir. Türkī'de yorğanıña göre ayağıñı uzadıvir meşeli bu mefhūma ḳarībdır. Zīrā A'rāb-ı bādiyeniñ yorğanları kilim olur. Bu meşel iğtinām-ı iḳtişād üzerine ḥaşş ü teşvīḳ maḥallinde ḍarb olunur.

(737) طرافة يولع فيها الفعدد

(Ṭarāfetun yūle' u fihe'l-ḳu' dudu)¹⁴⁶¹

Ṭarāfe zarāfe vezninde bir ādem cedd-i a'lāsına vāsıta-i nesebi keşir olmak ma'nāsınadır. **Ḳu' dud** ḳunfud vezninde cedd-i ekberine ḳarību'l-ābā' olan ādeme itlāḳ olunur ki pederi mu'ammerīnden olmağla cedd-i a'lāsına vāsıtası az olur. Ḳa'īdu'n-neseb daḫı bu ma'nāya itlāḳ olunur. Bu münāsebetle sened-i a'lā şāḫibi olan 'ālime ḳa'īdü'l-isnād itlāḳ olunur. [158b] Vech-i mezkūr üzre cedd-i ekber ile meşelā Zeydiñ miyānelerinde gelen ecdādları mu'ammerīnden olup ve āḫer-i 'ömrlerinde veled ḥaşıl eylemeleriyle sā'irleriñ cedd-i a'lālarına mūşil olan vāsıtalarından anuñ vāsıtası az olmağla anlardan aḳreb olur. Kezālike sened-i a'lā şāḫibi daḫı bu resme olur ve sened-i a'lā beyne'l-'ulemā mu'teber ü müfteḫardır. Binā'en 'aleyh eslāf-ı 'ulemā sened-i a'lā taḫşili için bilād-ı ba'īdeye seyr ü sefer meşāḳḳatini mürtekib olurlar idi. Ve vālid-i mācidim daḫı sened-i a'lā istiḫşāli zımnında meşāḳḳ-ı keşireye taḫammül iderek bilād-ı ba'īdeye 'azīmet eylemişdir. Meydānī "Meşel-i mezbūrda ṭarafa memdūḫ ve ḳu' dud be-ğāyet mezmūm ve maḳbūḫdur" didi, zīrā ḳu' dud evlād-ı heremīden olmağla za'fa nisbet olunur. Ma'nā-yı meşel: Ḳu' dud olan kimse ṭaraf olan ādemiñ ṭarāfetini faşl u

¹⁴⁵⁸ Onlara istişare edin ama tersini yapın!

¹⁴⁵⁹ Yerine göre yerleş!

¹⁴⁶⁰ Örtüne göre ayaklarını uzat. Türkçedeki karşılığı: Ayağını yorganına göre uzat.

¹⁴⁶¹ Kökü zayıf olan kimse, kökü güçlü olanı yarmaya çalışır.

mezemmete harīş oldu demekdir. Bu meşel kendi için hażz u naşīb olmayup ğayrıñ meħāsiniñ ihtikār iden kimse haqqında ğarb olunur.

(738) طَلَيْتَ عَنْ فَيْقَتِهِ الْعَجِيِّ

(Talayte ‘an fıķatıhi'l-‘aciyye)¹⁴⁶²

Ṭalaye māzī-i muħātabdır, maşdarı taly kelimesidir ki kıuzı maķūlesiniñ ayağını bađlamaķ ma‘nāsınadır, Türkīde kökenlemek ta‘bīr olunur. **Fıķa** fāniñ kesriyle iki şağım arasında memede müctemi‘ olan südüñ ismidir. ‘**Acī** ğanī vezninde anasız kıalmış deve köşegine, kezālike anasız kıalmış ma‘şūma dinür ki bābāsı ve şāhibi ğayrıñ südi ile [158a] terbiye ider. Ma‘nā-yı meşel: Seniñ ayağını kökenleyüp kendi fıķasından maħbūs eylediđiñ anasız kıalmış yavıdır ki murād zulm eylediñ demekdir. Bu meşel nāşır u mu‘īni olmayan kimseye zulm u haķāret iden kimse haqqında ğarb olunur.

(739) طَرْفُ الْفَتَى يُخْبِرُ عَنْ لِسَانِهِ

(Ṭarfu'l-fetā yuħbiru ‘an lisānihi)¹⁴⁶³

Ṭarf tāniñ fetħi ve rāniñ sükūnuyla göze dinür, ‘ayn ma‘nāsına. **Yuħbiru** iħbārdan muzāri‘dir. Ba‘z-ı ħükemā didi ki: "*Lā şāhide ‘alā ğā’ibin a‘delu min ṭarfın ‘alā kıalbin*"¹⁴⁶⁴

ما على أفعال من هذا الباب

Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābi¹⁴⁶⁵

(740) أَطْمَعُ مِنْ قَالِبِ الصَّخْرَةِ

(Aṭma‘u min kıalibi’s-şahrati)¹⁴⁶⁶

Ĥikāyet olundu ki Kıudām bin Maħlūt bin Ma‘d-nām kimse diyār-ı Yemende bir şahre-i ‘aźıme gördi ki üzerinde "*İķlibnī enfā‘uke*"¹⁴⁶⁷ ‘ibāreti müsned olarak naķş olunmuş; ya‘nī beni döndür ki saña menfa‘atım hāşıl ola. Ve müsned, Ĥimyer kıabilesine maħşūş bir nev‘ ħaṭṭ u kıtābetdir. Pes mezbūr tama‘a düşüp hezār ta‘ab u meşakķatle ol şahre-yi döndür ki ṭaraf-ı āherinde "*Rubbe tama‘in yehdī ilā ṭaba‘in*"¹⁴⁶⁸ kelāmı naķş olunmuş,

¹⁴⁶² Hayvanın yavrusunun ayaklarını bağlayıp süttünü vermedin.

¹⁴⁶³ İnsanın gözü kendi diline işaret eder.

¹⁴⁶⁴ Gaip olanlar için şahit yoktur, ancak kalp için en adaletli şahid gözdür.

¹⁴⁶⁵ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹⁴⁶⁶ Kayayı çeviren adamdan daha açgözlü.

¹⁴⁶⁷ Beni çevir sana yararlı olurum.

¹⁴⁶⁸ Hırs bazen kötülüğe yol açar.

şiddet-i te'essüfünden başını ol mertebe şahre-i mezbûreye urdı ki âhirü'l-emr helâk oldı.

(741) أَطُولُ ذِمَاءَ مِنَ الضَّبِّ

(Aṭvalu zimā'en mine'ḡ-ḡabbi)¹⁴⁶⁹

Zimā' katl u hurūc-ı nefis mā-beyninde olan zamāndan 'ibāretidir. Ve insānda zimā' olmaz ve ḡabbiñ nefesi ḡavī olmağla zebḡ olunup bir gice mezbūḡen ṡurur, şabāḡ vaḡti āteşe ilkā olunduğda ḡarekete başlar. Kezālike ḡayyeniñ şülşi miḡdārı ḡaṡ' olunur, ḡarincadan emīn olursa helâk olmaz. Ve ḡunfesā ve kelb [159b] ve ḡinzīr daḡı ṡavīlü'z-zimā'dır. Pisi balığında daḡı bu ḡālet vardır.

(742) أَطُولُ مِنَ السُّكَاكِ وَالسُّكَاكِ

(Aṭvelu mine's-sukāki ve's-sukāketi)¹⁴⁷⁰

Sūkāk ḡurāb vezninde ve sūkāke şümāme vezninde gök yüzine mülākī hevāya dinür. Ehl-i ḡikmete göre ṡabaḡa-i şāniye-i hevā'iyyedir, 'Arablar "*Lā ef'alu zālike ve lev nezevte fī's-sukāketi*"¹⁴⁷¹ dirler, sukākeden murād 'anāna's-semāya mülākī olan hevādır.

(743) أَطْمَعُ مِنْ أَشْعَبِ

(Aṡma' u min Eṡ' aba)¹⁴⁷²

Eṡ' ab a'ceb vezninde ehl-i Medīneden bir recül ismidir. Merḡūm ṡama'ına muvāzin mezzāḡ ve zārīf olmağla eṡfāl-ı şehr kendisiyle dā'imā mülāṡefe ve mūla'abe iderler idi. Bir gün yine 'ale'l-'āde eṡfāle uğraşup lākin bu def'a eṡfāl kendisine pek istilā eylemeleriyle anları def' için "Fülān maḡallede fülān ḡānede düḡün vardır, me'kūlāt u meşrūbāt firāvāndır varup tena'um eyleseñiz olmaz mı?" diyü eṡfāli firīfte ve bu taḡrīble başından def' eyledikten şoñra kendisine de şübhe vü ḡalecān 'arız olmağla arḡalarından ḡāne-i mezbūra vürüd eyledikte yine üftāde-i eydī-i eṡfāl olmuşdur. Sālim bin 'Abdi'llāh merḡūm Eṡ' ab'dan su'āl itdi ki "Yā Eṡ' āb! Sen ṡama' ile meşḡursun, fi'l-ḡaḡīḡa rütbe-i ṡama'ın ne derecedir?" didi. Eṡ' ab didi ki: "Ednā tama'im budur ki bir cenāzede iki kimseyi mūkāleme iderken görsem zann iderim ki vefāt iden kimse benim için bir nesne vaşiyet itmişdir ki ol iki kimse anı söyleşürler". Ve ḡikāyet olundu ki Eṡ' ab bir ṡabaḡ yapar kimse görüp niyāz itdi ki "Bu ṡabaḡıñ cirmini [159a] be-ḡāyet

¹⁴⁶⁹ Kertenkelenin son nefesinden daha uzun.

¹⁴⁷⁰ Gökyüzündeki havadan daha uzun.

¹⁴⁷¹ Gökyüzüne kadar çıksaydın bunu yapmam.

¹⁴⁷² Eṡ' ab'dan daha açḡözlü.

büyük yap". Sebebinden su 'āl itdikde Eş' ab didi ki: "Belki bu tabak ile baña hediye gönderirler. Ve Eş' ab didi ki: "Her kaçan ki bir hātunı ' arūs idüp gönderirler, belki gala idüp benim hāneme getirler diyü hāneyi süpürüp pāk iderim".

(744) أَطْمَعُ مِنْ طَفِيلٍ

(Aṭma' u min Ṭufeylin)¹⁴⁷³

Ṭufeyl zubeyr vezninde ibnü Zelālī'l-Kūfīdir ki t̄alkavuk zümresiniñ pīridir. Velīmelere ve ziyāfetlere da' vetsiz bī-tekellūf vardığından *Ṭufeylu'l-a' rās* yāhud *Ṭufeylu'l-' arā 'is* ile mullaḳḳab olmışdı, ba' dehu her t̄alkavuşı aña nisbet eyleyüp Ṭufeylī itlāk eylediler.

(745) أَطْوَعُ مِنْ ثَوَابٍ

(Aṭva' u min Şevābin)¹⁴⁷⁴

Şevāb sehāb vezninde ' Arabdan bir recül ismidir. Bir gün ğazāya gidüp ' alā ḳavlin başka bir sefer idüp mefḳūd ve ḳaberi munḳati' olmağla zevcesi nezr eyledi ki "Eger mezbūr Şevāb sağ esen gelür ise burnunu delüp ve bir nesne geçürdükden soñra yederek Mekke-i Mükerrmeye götüre". Ba' de zamānin Şevāb vaṭanına ' avdet ve zevcesiyle muvāşalat eyledikten soñra zevcesi nezr-i vāḳi' i kendisine ḳaber virmekle ol daḳı ḳabül ve icābet eylemişdir. Binā'en ' aleyh be-ğāyet muṭī' ve münḳād ḳaḳında ḳarb olunur.

(746) أَطَبُّ مِنَ ابْنِ حِذِيمٍ

(Aṭabbu min ibn Ḫizyemin)¹⁴⁷⁵

Ḫizyem hāniñ kesri ve yāniñ fethiyle Temīmūr-Rebāb ḳabīlesinden tıbb u ḳazākatle ma' rūf bir kimse idi.

(747) أَطْمَرُ مِنْ بُرْغُوشٍ

(Aṭmaru min burgūşin)¹⁴⁷⁶

Aṭmar t̄amr lafzından me 'hūzduz ki ṭāniñ fethiyle şıçramaḳ ma' nāsınadır. **Burgūş** ğayn-ı mu' ceme ile zunbūr vezninde pire didikleri ḳayvāna dinür.

(748) أَطِيبُ مِنَ الْمَاءِ عَلَى الظَّمَا

(Aṭyabu mine'l-mā 'i ' ale'zam 'i)¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷³ Tufeyl'den daha açgözlü.

¹⁴⁷⁴ Sevāb denen adamdan daha itaatkâr. Türkçedeki karşılığı: Yağmur yağar taş üstüne, her ne dersene baş üstüne. Yazıcı, **age**, s. 55.

¹⁴⁷⁵ Tıpta, Hizyem'in oğlundan daha iyi.

¹⁴⁷⁶ Pireden daha fazla şıçrar.

Zam' zāniñ fetħi ve mīmiñ sükūnuyla pek şuşamak ma' nāsınadır.

[160b]

(749) أَطِيبُ نَشْرًا مِنَ الصَّوَارِ

(Atyabu neşren mine'ş-şivāri)¹⁴⁷⁸

Şivār kitāb vezninde misk ta'bir olunan 'ıtra dinür. Neşr haşr vezninde rāyiħa-i tayyibeye dinür.

البَابُ السَّابِعُ عَشَرَ: فِيمَا أَوْلَهُ ظَاءً

el-Bābu's-sābi'u 'aşer: Fīmā evveluhu zā'un¹⁴⁷⁹

(750) ظَلَمَ ظَلَمَ الْخَيْفَقَانَ، وَظَلَمَ وَلَا كَظَلَمِ الْخَيْفَقَانَ

(Zalame zulme'l-ħayfakāni, ve zulmun lā ke-zulmi'l-ħayfakāni)¹⁴⁸⁰

Fıķra-i ūlā cümle-i fi'liyye ve şāniye ismiyyedir. **Ĥayfakān** za'ferān vezninde Seyyār-nām kimseniñ laķabıdır ki müte'ayyinān-ı 'Arabdan 'Avf bin Ĥalīliñ birāderi 'Uveyfi ķatl eylemekle 'Avfiñ ĥavfından Ubğuvān-nām maħalle toğrı başını alup firār eyledi. Eşnā'-i rāħda 'Avfiñ 'amzādesine teşādüf eylemekle cihet-i seyrinden istifsār eyledikde ķažiyyeyi naķl eyledi. Ve 'acele ile piyāde ve bī-zād u nevā çıkmış olmağla mezbūr aña raħm ve ri'āyetle müstaşħabı olan iki nākaniñ birini ve tüşesinin nişfını i'fā idüp 'azīmet eyledi. Bir miķdār müfāraķat eyledikten soñra ĥayfakān-ı bed-şi'ār fi zātihi bī-raħm ve ğaddār olmağla dönüp 'ale'l-ġafle mezbūr üzerine seyfle ĥaml u ķatl ve nākā-i uħrā ile baķiyye-i zādını dağı alup Ubğuvāne toğrı rū-be-rāħ oldu. Vuşülünde hātif-i ğaybīden işbu "*Zulmuke'l-muñşife cevrun / fihi li'l-fā'il-i bevrun*"¹⁴⁸¹ neşīdesini istimā' eyledikten soñra ve yine ĥaraf-ı hātifden bir sehm-i sehm-nāk zūhūr ve ğadriniñ cezāsına mazħar eyledi.

(751) ظِلَالٌ صَيْفٍ مَا لَهَا قِطَارٌ

(Zilālu şayfin mā lehā ķiķāru)¹⁴⁸²

Bu meşel mişrā'-ı mevzūndur. Burada zılāl kelimesinden seħāb murāddır. Kīķār kitāb vezninde ķaķrıñ cem'idir ki bārān ma'nāsınadır. [160a] Ma'nā-yı meşel: Bir şayfdır ki

¹⁴⁷⁷ Susuzken su içmekten daha lezzetli.

¹⁴⁷⁸ Misk kokusundan daha güzel kokulu.

¹⁴⁷⁹ On yedinci bölüm: Zā' ile başlayan meseller.

¹⁴⁸⁰ Ĥayfakān'ın zulmettiği gibi zulmetti ve Ĥayfakān'ın zulmü gibi olmasın.

¹⁴⁸¹ İnsaf edene zulmetmek haksızlık, bunu yapan da zalim olur.

¹⁴⁸² Yaz bulutlarında yağmur yoktur.

sehâbı rû-nümâ lâkin kıtârı nâ-peydâdır dimekdir. Bu meşel kemâl-i ğınâ vü şerveti olup bir kimseye ašlâ kerem ü ihsânı olmayan baĥıl haĥkında đarb olunur. Kaşşâbaşılıktan mutaşâ' id-i mesned-i kapudînî olan Hasan Paşa hazretleri gibi.

(752) ظل الكرم فسيح
(Zillu'l-kerîmi fesîhun)¹⁴⁸³

Fesîh lafzen ve ma' nen mürâdif-i vesî' dir. Bu kelâm İmâm 'Ali kerrema'llâhu vechehu hazretlerinden şudûr buyurulduğu mervîdir.

(753) ظلمُ الملوكِ أولى من دلالِ الرعية
(Zulmu'l-mulûki evlâ min delâli'r-ra' iyyeti)¹⁴⁸⁴

Delâl kemâl vezninde nâz ve 'işve ma'nâsınadır. Ma'nâ-yı meşel: Nâz-ı re'âyadan padişâhın zulm ü sitemi evlâ yâhud iltifât-i edâniden istiġnâ-yı e'âlî a' lâdır dimekdir.

(754) ظالعٌ يعودُ كسيراً
(Zâli' un ya' üdu kesîren)¹⁴⁸⁵

Zâli' tâli' vezninde a' rec ma'nâsınadır. **Ya'üd** 'iyâdetden muzârî' dir. **Kesîr** emîr vezninde ayağı kırılmış kimseden kinâyedir, fa'îl bi-ma' nâ mef' üldür. Ma'nâ-yı meşel: A' recliginden kaç'-ı nazar kesîr olan kimse 'iyâdetine gider dimektir. Bu meşel bir za'îfe nuşret ü i' ânet iden za'îf haĥkında đarb olunur.

(755) ظنُّ العاقلِ خيرٌ من يقينِ الجاهلِ
(Zannu'l-'âkili ĥayrun min yaĥîni'l-câhili)¹⁴⁸⁶

Zann zânîñ fetĥi ve nûnuñ şeddesiyle i' tiĥâd-ı ġayrı câzimiñ vücûd u ' ademi beyninde râciĥ olan tereddüde dinür ki Fârisîde ġümân ve Türkîde sanma ve sezme ta' bîr olunur. **Yaĥîn** emîr vezninde bir nesneyi şekk ü şübhesiz i' tiĥâd-ı şaĥîhle bilmege dinür ki ' ilmiñ şıfatındandır. Ma'nâ-yı meşel zâhirdir.

(756) ظنُّ الرجلِ قطعةً من عقله
(Zannu'r-reculi kıt' atun min 'âklihi)¹⁴⁸⁷

¹⁴⁸³ Cömert kimsenin gölgesi geniştir.

¹⁴⁸⁴ Hükümdarların zulmü halkı şımartmaktan daha uygundur.

¹⁴⁸⁵ Topal ayak, kırık ayağı ziyaret eder.

¹⁴⁸⁶ Akıllının tahmini kesin bilgi sahibi olan câhilden daha hayırlı.

¹⁴⁸⁷ Erkeğin tahmini, aklın bir parçasıdır.

Aşma'î didi ki: "*Ez-zenebu fikretun mine's-şulbi [161b] ve'd-dir'u ibnetun mine'l-kerişi zannu er-reculi kıt'atun min 'aklihi*".¹⁴⁸⁸ Ve hâzret-i 'Ömer rağiyallâhu 'anhu buyurmuşlar ki "Lâ ya'ışu ahedun bi-'aklihi hattâ ya'ışe bi-zannihi".¹⁴⁸⁹

(757) ظُنُّرٌ رُوْمٌ خَيْرٌ مِنْ أُمَّ سَوُوْمٍ

(Zi'run re'ümün hayrun min ummin se'ümin)¹⁴⁹⁰

Zi'r zâ'im kesri ve hemzeniñ sükünuyla şol hâtûna ve sâ'ir hayvâna dinür ki ğayrıñ veledine yaqılıp emzirür ola, hâzine ma'nâsına. Re'üm şabür vezninde, yavrısına yaqılmış nâkaya dinür. Se'üm şabür vezninde uşanık ve bıķgın kimseye dinür ki bezgin ve bîzâr ta'bîr olunur. Ma'nâ-yı meşel: Re'üm olan kimseniñ süd ana olması se'üm olan kimseniñ aşıl vâlide olmasından hayırludur demekdir. Bu meşel 'adem-i şefkat ve kıllit-i ihtimâm haķķında đarb olunur.

(758) الظُّلْمُ مَرْتَعُهُ وَخَيْمٌ

(az-Zulmu merta'uhu vaħîmuñ)¹⁴⁹¹

Merta' ism-i mekândır, dil-h'âh üzre otlayacak yere dinür. Vaħîm emîr vezninde haзма şâlih ve muvâfik olmayan ta'âma dinür. Ba'zılar meşel-i mezbûrı 'âķibetuhu vaħîmetun mezmûme 'ibâretiyile tefsîr eylemişdir. Merta'ıñ vaħâmeti gerek dünyâ ve gerek 'uķbâ cihetiyle sü'-i 'âķibeti mülâhazasıyladır.

(759) ظَمًّا فَادِحٌ خَيْرٌ مِنْ رِيٍّ فَاضِحٍ

(Zama'un fâdiħun hayrun min riyyin fâdiħun)¹⁴⁹²

Zama' zâniñ fetħi ve mîmiñ sükünuyla şuşamak ma'nâsınadır. Fâdiħ âdemi başup şıķlet virici umûr-ı 'azîmeye dinür. Riyy rânıñ kesri ve yâ-yı müşeddede ile şuya ķanmak ma'nâsınadır. Fâdiħ mesâvisini keşf iden kimseye dinür. Meydânî didi ki: "Bu meşel ķanâ'at ve kitmân-ı faķr u faķada đarb olunur". Zemaħşerî *Müsteķşâda* didi ki: "İrzını şiyânet vâcibdir, meşakķat u şıķleti [161a] daħı var ise ve fażîħadan şiyânet lâzımdır 'ayş-ı bârîde daħı muķârin olursa diyecek yerde đarb olunur.

(760) ظِلُّ الشَّيْطَانِ

(Zillu's-şeytâni)¹⁴⁹³

¹⁴⁸⁸ Kuyruk omurganın bir parçası, meme işkembeden bir parça ve insanın tahmini aklının bir parçasıdır.

¹⁴⁸⁹ Zannıyla yaşamayan akıyla yaşadı sayılmaz.

¹⁴⁹⁰ Üzgün anne, ilgisiz anneden daha hayırlıdır.

¹⁴⁹¹ Zulmün sonu tehlikelidir.

¹⁴⁹² Gizli susuzluk yüz kızartıcı susuzluk gidericiden daha hayırlıdır.

Bu meşel ğalīz-i münker ü zaḥm-ı müfriṭ olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(761) ظَاهِرُ الْعَنَابِ خَيْرٌ مِنْ بَاطِنِ الْحَقْدِ
(Zāhiru'l-‘ itābi ḥayrun min bāṭini'l-ḥiḳdi)¹⁴⁹⁴

Bu meşel " يَبْقَى الْوَدَّ مَا بَقِيَ الْعَتَابُ " ¹⁴⁹⁵ meseline ḳarībdir.

ما على أفعالٍ من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābi¹⁴⁹⁶

(762) أَظْلَمُ مِنْ جُنْدَاءَ
(Aḳlamu min Culendā’a)¹⁴⁹⁷

Culendā’ cīmiñ zammı ve lāmiñ fetḥi ve medd ile selefde ‘Ummān ülkesiniñ şāḥı ismidir. Ehāl-i ‘Ummān işbu "وكان وراءهم ملك يأخذ كل سفينة غصبا"¹⁴⁹⁸ kerīmesinde şāḥ-ı mezbūruñ zikri cārīdir diyü zu‘m iderler. Be-ġāyet zālīm kimse oldığından zūlmi ḍarb-ı meşel olmuşdur.

(763) أَظْلَمُ مِنْ ذِئْبٍ
(Aḳlamu min zi’bin)¹⁴⁹⁹

Emşāl-i ‘Arabda ve eş‘ār-ı şu‘arāda zūlm-i zi’bi keşret üzre irād eylemişlerdir. Emşälde irād itdikleri ez-cümle bunlardır. "من استرعى الذئب ظلم"¹⁵⁰⁰ ve "مستودع الذئب أظلم"¹⁵⁰¹ ve "كافاه مكافأة"¹⁵⁰². Ve eş‘ārda irād itdikleri ez-cümle bunlardır.

*Fereste şuveyhetī ve fecā‘te tiḳfen
Ve nısvānen ve ente lehum rebību*

*Neşe’te ma‘e-sihāli ve ente tiḳflun
Femā edrāke enne ebāke zību*

İzā kāne eṭ-tibā‘u ṭibā‘u tibā‘a sū’in

¹⁴⁹³ Şeytanın gölgesidir.

¹⁴⁹⁴ Açık azar, gizli kinden daha hayırlıdır.

¹⁴⁹⁵ Azarlama kaldığı süreçte sevgi devam eder.

¹⁴⁹⁶ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

¹⁴⁹⁷ Culendā’dan daha zalim.

¹⁴⁹⁸ "Onların ilerisinde, her gemiyi zorla geçiren bir kral vardır" (Kehf, 18/79)

¹⁴⁹⁹ Kurttan daha zalim.

¹⁵⁰⁰ Kurda güvenen kimse kendine zulm eder.

¹⁵⁰¹ Kurda güvenen daha zalimdir.

¹⁵⁰² Onu kurdun cezalandırması gibi cezalandırdı.

*Feleyse bimuşlihin şab' en edību*¹⁵⁰³

Ve řāle'l-āřeru:

Ve ente kecervi'z-zi 'bi leyse bi-ālifin

*Ebā ez-zi 'bu illā en yařūne ve yazma 'a*¹⁵⁰⁴

[162b]

(764) أَظْلَمُ مِنْ صَبِيٍّ

(Aşlamu min řabīyyin)¹⁵⁰⁵

Zīrā řabī kısmı vālidesiniñ şudret-yāb olmadığı nesne ister, meşelā bābāsiniñ kifāf-i nefse şudreti yoğiken elmāsiyye şaleb ider. Binā'en 'aleyh 'Arablar "a'řāhu şükme'ş-řabī"¹⁵⁰⁶ dirler bir kimseye řāhişi olan nesne i'řā olunsa.

(765) أَظْلَمُ مِنْ حَيَّةٍ

(Aşlamu min şayyetin)¹⁵⁰⁷

Řayye ma' rūfdur ki yılana dinür. Zīrā řayye kısmı dięer řayvānlarıñ deligiñe dāřil ve aña ğālib olup duřūlundan bi'l-cümle ehl-i cuřra mehrüb olur.

الباب الثامن عشر: فيما أوله عين

el-Bābu'ş-řāmina 'aşer: Fīmā evveluhu 'aynun¹⁵⁰⁸

(766) عَوْدٌ يُعَلِّمُ الْعَنْجَ

('Avdun yu' allemu'l-'ance)¹⁵⁰⁹

'Avd 'aynın feřhiyle řoca deveye dinür. Yu' allemu muzāri'-i mechūldür, maşdarı ta'lim kelimesidir. 'Anc 'ayniñ feřhi ve nūnuñ sükūnuyla deveniñ rākibi yularını kuvvetle çeküp kıç ayakları üzre redd idüp alıřoymař yāřud girü döndürmek ma'nāsınadır tā ki yulara alıřup gitmekte ve řurmařda mu'allem olup bař ögrete.

¹⁵⁰³ Koyunun yavrusuna saldırdın, çocuğu ve kadınları perişan ettin, halbuki onlar seni büyüttüler. Sen küçükken küçük koyunlarla yaşadın, sen nereden biliyorsun ki baban kurttur?! İşte huylar kötü ise hiçbir sanatkar onu ıslah edemez.

¹⁵⁰⁴ Sen dostluk istemeyen bir kurtsun. İşte kurt illa ihanet ve zulüm etmek istedi.

¹⁵⁰⁵ Oğlıandan daha zalim.

¹⁵⁰⁶ Ona, oğlanın hükmünü verdi.

¹⁵⁰⁷ Yılandan daha zalim.

¹⁵⁰⁸ On sekizinci bölüm: Ayn ile başlayan meseller.

¹⁵⁰⁹ Koca devenin yuları geri döndürüldü.

Ma'nā-yı meşel: Koca deveye 'anc ta'līm olunur ki hācet degildir, muqaddem öğrenmiştir dımekdir. Bu meşel müsin olan kimse te'dīb olunduğda darb olunur.

العَوْدُ أَحْمَدُ (767)

(el-'Avdu aḥmedu)¹⁵¹⁰

Ya'nī mü'eddī-i ḥamd keşīrdır dımekdir. Zīrā ekşeri bir nesneye gereği gibi tecrübe ve ḥibret-i yakīn taḥşīl eylemedikçe aña 'avdet olunmaz, bu vechle rücu' be-gāyet maḥmūd u muvāfiḳ olmağla mü'eddī-i ḥamd keşīr olur. Pes aḥmed ḳavli eksebu li'l-ḥamdi lehu te'vīlinde olur, yāḥud ma'nā bir ādem luḫf u iḥsān eylemege 'avdet iderse [162a] evvelkiden ziyāde ḥamd u şenāya mü'eddī olur dımekdir. Bu tevcīhlere göre bi-ma'nā fā'il olur. Ve 'inde'l-ba'z aḥab kelimesi gibi burada bi-ma'nā mef'uldür. İḥsān ibtidā maḥmūd ve eger aña 'avdet iderse be-gāyet maḥmūd olmağa eḥaḳḳ u elyaḳdır dımek olur. Meşel-i mezbūrı ibtidā Ḥidāş bin Ḥābis īrād eylemiştir. Benī Zehl ḳabīlesinden Rebāb-nām maḥbūbeniñ tezevvücüne ḫālib olduğda faḳrına mebnī peder ü māderi redd ü ibā eylemeleriyle mezbūr daḫı bir müddet terk idüp lākin 'aşḳ u muḥabbeti olmağla taḥammül idemeyüp yine kūy-ı dilāra diyerek ārāmgāhları cānibine teveccüh eylemekle obalarına taḳarrüb eyledikde nazm u inşād eylediği ebyātı ki işbu

Alā leyte şī'rī yā rebābu metā arā

*Lene minkī nuchen ev şifā'en fe's-tefī*¹⁵¹¹

beyti ol cümledendir, inşādına ibtidār idüp derūn-ı ḫaymede rebāb-i şī'r-i mezkūrı gūş u ḫıfz ve Ḥidāşa maḳşūduñ ma'lūmum oldu, 'ale's-şabāḫ pederime gelüp yine beni ḫuḫbe vü ḫāleb ḳıl ḫaberiyle bir ādem irsāl eyledikden soñra vālidesine "*Hel enkaḫu illā men ehvā ve eltaḫifu illā men arzā*"¹⁵¹², ya'nī ben muḥabbet eylediğim ve rāzı ve ḫoşnūd oldığım ādemden ḡayrıya mı tezvīc olunacağım" didikde māderi "Lā" didi. Pes "Ḳāziyye böyle ise Beni Ḥidāşa tezvīc idiñ" didikde, māderi Ḥidāş ḳalīlu'l-māl olmağla "Seni aña nice virelim" didi. Rebāb "*İzā ceme'e'l-māle es-seyyi'u'l-fi'ālī fe-ḳubḫen li'l-mālī*"¹⁵¹³ dımekle māderini ilzām [163b] eyledi. Bu cānibden Ḥidāş daḫı 'ale's-şabāḫ obalarına gelüp iḫtiḫāb eyledikde Rebābı tezvīc eylemeleriyle Ḥidāş *el-'avdu aḥmedu vel-mer'tu turşidu ve'l-verdu yuḫmedu*¹⁵¹⁴ dımekle min-ba'd kelām-ı mezbūrı meşel oldu.

¹⁵¹⁰ Geri dönmek daha değerlidir. Türkçedeki karşılığı: Sabreden derviş, muradına ermiş. Yazıcı, **age**, s. 101.

¹⁵¹¹ Ey Rebâb! Ne zaman senden mutluluk veya kendim için bir ilaç göreceğim, keşke bilsem.

¹⁵¹² Sevdiğim kızıdan başkasıyla evlenmem.

¹⁵¹³ Kötülük yapan parayı biriktirirse paralara yazıklar olsun!

¹⁵¹⁴ Geri dönmek daha değerli, kadın da rehberlik yapar, güller de övülür.

(768) عَثَرْتُ عَلَى الْغَزْلِ بِأَحْرَةٍ فَلَمْ تَتْرُكْ بِنَجْدٍ قَرْدَةً

(‘Aşeret ‘alā'l-gazli bi-aşeretin felem tetruk bi-Necdin qaradetin)¹⁵¹⁵

‘Aşeret māzī-i mü’enneşdir, maşdarı ‘uşūr kelimesidir ki bir nesneye muṭṭalli‘ olmak ma‘nāsındır. **Gazl** ‘azl vezninde iplik egirmek ma‘nāsındır. **Necd** nūnuñ fetḥi ve cīmiñ sükūnuyla eṭrāf u ḥavālīsinden yüksek olan maḥalle dinür ki burada gübre yığınları ve mezbele murāddır. **Qarad** fetḥateynle yūnuñ ve yapağının yoluntusına, ‘alā kavlin fenā ve kemterliginden qabūl olunmayup atılanına dinür ki işe yaramaz olur **Qarade** andan bir pāre dimekdir. Ma‘nā-yı meşel: Ol nādān ḥātūn encām-ı kār egirmek ḥuşuşunuñ lüzūmuna muṭṭali‘ olup beher-ḥāl muḳtezi‘ oldığı ḥatırına gelmekle gübre ve süpründü maḳūlesi yığınlarda yūñ ve yapağı yoluntılarını qomayup bi'l-cümle devşirip egirmeğe başladı. Muḳaddeminden ise a‘lā yūñ bulmağla ḳudreti var idi dimekdir. Bu meşel bir ḥāceti vaḳt-i imkānda terk ü ihmāl idüp ba‘de'l-fevt talebi ḳaydında olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(769) الْعَوَانُ لَا تُعَلِّمُ الْخِمْرَةَ

(el-‘Avānu lā tu‘allemu'l-ḥimrete)¹⁵¹⁶

‘Avān mücerribe ve ‘āriḥe ḥātūna dinür. **Ḥimre** ḥāniñ kesriyle binā’-i nev‘dir nisvāniñ baş örtüsü örtünmek hey’etine dinür ki örtü tutunuşu ta‘bīr olunur. **La tu‘allemu** mechūl şīğasıyladır. Ma‘nā-yı meşel: [163a] Dānişlü ḥāziḳa ḥātūna örtü tutunmağı ta‘līme ḥācet yoḳdur dimekdir. Bu meşel mücerrib ve ‘ārif ve kār-āgāh olan ādem ta‘rif ve irşād ve delāletden müstağnīdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(770) عَيْرٌ بَعِيرٌ وَزِيَادَةٌ عَشْرَةٌ

(‘Ayrun bi-‘ayrin ve ziyādetu ‘aşretin)¹⁵¹⁷

Burada ‘ayrdan seyyid ve ḥākim murāddır, insānu'l-‘ayn ma‘nāsından me’ḥūz kināyedir. **Bā’**-ı cārre muḳābele ma‘nāsındır. Ma‘nā-yı meşel: ‘Ayr muḳābili ‘ayr ve on ‘aded ziyāde dimekdir. Aşlı budur ki Benū Ümeyye mülükundan ḳaçan birisi vefāt eylese cā-nişin olan kimse ‘askeriñ ‘ulūfesine on aḳçe teraḳḳī zamm ider idi, giderek selefden ḥalef enfa‘ olan mādde meşel oldı.

¹⁵¹⁵ O, yün eğirmek için pamuk, keten ve daha elverişli şeyler bulmuş iken yün eğirmez de iş isten geçtikten sonra eğirmek için çöplüklerden yün atıklarının, süprüntülerinin peşine düşüp toplar. Türkçedeki karşılığı: Su akarken testiye doldurmalı. Yazıcı, age, 115.

¹⁵¹⁶ Becerikli kadına baş örtüsü tutmasını öğretmeye gerek yoktur. Türkçedeki karşılığı: Arife tarif gerekmez./ Leb demeden leblebiyi anlar. Yazıcı, age, s. 129.

¹⁵¹⁷ Bir sultan ölünce yerine yeni bir sultan ve ayrıca on aḳçe gelecek demektir. Türkçedeki karşılığı: Gelen aḳam, giden paşam. Yazıcı, age, s. 150.

عَسَى الْغَوَيْرُ أَبُوسًا (771)

(‘Ase'l-ġuveyrū eb’usen)¹⁵¹⁸

Ġuveyr ġayn-ı mu‘ceme ile zubeyr vezninde Benū Kelb yurdunda bir Őu adıdır. Eb’us kelimesi be’s lafzından cem‘dir, Őiddet ve miġnet ma‘nāsındır. MeŐel-i mezbūr kađımdır, cezıre ġakiminiġ kıızı ki ismi Nā’ile ve laġabı Zebbā’ idi, andan neŐ’et eylemiŐdir. Ĥıre emıri olan Cezımetü'l-Vazzāġ pederini ġatl eyledikde yerine Zebbā’-ı mezbūre ġakime oldu ve pederiniġ intiġāmı kaıdına dūŐup hezār mekr ü al ile Cezıme’yi kendi nefesine itmā‘ ve zifāf iġin ġarafına celb eyleyüp ġatl eyledikden Őoġra yegeni olan ‘Amr bin ‘Udey Ĥırede cā-niŐın oldu. Cezımeniġ vezıri olan ĤaŐır, efendisiniġ intiġāmı ġuŐuŐuna mübāŐeret idüp Zebbāyı firıfte eylemek iġin kendi iġtiyāriyla enfini ġat‘ ve ġüyā ‘Amr [164b] kendisini ġatl u i‘dām eylemek kaŐında olduġına mebnı firār Őüretiyle Zebbā’ ġarafına ilticā ve mecrūġ olan enfiyle iŐbāt-ı müdde‘ā eylemekle, Zebbāya itmānān-ı tām ġaŐıl olup kendisine muġarreb eyledi. Zātında kār-ġüzār olmaġla Zebbā’ mālıyla eġrāfdan ticārete baŐlayup ġatı vāfir fevā’id ü merābiġ irād u irā’et eyledi. Fevā’id-i mezbūreyi nihānıce ‘Amr cānibinden celb ve ribġ Őüretinde Zebbāya ‘arz u i‘fā ider idi. Ba‘dehu tamām iŐiġ kāfiyesi geldikde biġ Őandūġ iġre müsellaġ ‘asker ta‘biye eyleyüp develere taġmıl ve emti‘a Őüretinde ictilāb idüp bu def‘a reh-i rāstdan Ġuveyr-nām Őu semtine ‘udül eylemekle Zebbā’ meġer bārū-yı ġiŐardan kāfileniġ mürürünü temāŐā ider olmaġla vaż‘-ı merġūmı müŐāhede eyledikde derūnuna vehm ü ġadŐe ‘arız olmaġın, ġavl-i mezbūrı tefevvūh eyledi. Ve'l-ġaŐıl, Őehre dāġil ve Zebbāyı ġatle aġz u intiġām Őerefine vāŐıl oldılar. ‘İnde'l-ba‘z meŐel-i mezbūrda vāġi‘ Ġuveyr ġarıġ muŐaġġarıdır. AŐlı budur ki bir miġdār ādemler bir küġük ġār iġre mütemekkin iken üzerlerine ġöküp ‘alā ġavlin nāġehānı dūŐmen ġücüm eylemekle cümlesi helāk olmalarıyla ġarb-ı meŐel oldu.

عَادَ الْحَيْسُ يُحَاسُ (772)

(‘Āde'l-ġaysu yuġāsu)¹⁵¹⁹

Ĥays leys vezninde, redı’ ü kemter ve ġayr-ı muġkem olan emr ü maŐlaġata dinür. Yuġāsu muzāri‘-i meġöldür. Ma‘nā-yı meŐel: Fāsıd olan nesne yine fāsıd olduġı ġâlde ric‘at eyledi dimekdir. AŐlı budur ki bir ġātūn bir kimseyi zinā iderken [164a] ġörmekle

¹⁵¹⁸ Her ġâlde kötülük size Guveyr tarafından gelecek. Türkġedeki karŐılıġı: Ummadıġın taş baş yarar. Yazıcı, age, s. 153.

¹⁵¹⁹ Zaten iş karŐıktı, karmakarŐık hale geldi. Türkġedeki karŐılıġı: ġülme komşuna gelir başına. Yazıcı, age, 167.

ta' bîr ü ta' yîb idüp ba' de zamānin ol kimse mezbüreyi daḥı ḥālet-i merḳūme irtikābında görmekle kelām-ı merḳūmı tekellüm eyledi. 'İnde'l-ba' z bir kimse bir maşlahata me'mūr olup iḥkām idememekle bir şahş-ı āḥer mezbürı ta' yîb ve mülām eyledikten soñra maşlahat-ı mezbüreniñ iḥkāmı ḥuşuşuna kıyām idüp lākin andan ezyed tevḥîn eylemekle ol maşlahatı emr iden kimse kelām-ı mezbürı irād eyledi.

(773) عَادَ السَّهْمُ إِلَى النَّزَعَةِ

(‘ Āde's-sehmu ile'n-neze' ati)¹⁵²⁰

Neze'a fetahātle nāzi' kelimesiniñ cem' idir ki yay çekmekte māhir olan ādeme dinür. **Ma' nā-yı meşel** zāhirdir. Bu meşel ḥaḳ ehline vardı, erbābınıñ eline geçdi diyecek yerde ḍarb olunur.

(774) عَرَفَ حُمَيْقٌ جَمَلَهُ

(‘ Arafā Ḥumayḳun cehlehu)¹⁵²¹

‘**Arafā** māzīdir. **Ḥumayḳ** ‘ Arabdan bir kimsedir. Bir erkek devesi olup ve kendisi fî zātîhi bir şahşın ādem iken yine devesini tanur idi. Bu meşel fülān her ne deñlü aḥmaḳ ise de yine devesini idrāk idecek ḳadar şu' urı vardır diyecek yerde ḍarb olunur. Ba' zılar "عَرَفَ حُمَيْقًا جَمَلَهُ"¹⁵²² ‘ unvānında rivāyet ve aşlını bu vech üzre ḥikāyet eyledi ki mezbür Ḥumayḳıñ bir erkek devesi olup ve anuñla be-gāyet üns ü ülfet eylemişdi. Bir gün Ḥumayḳ üzre hücum ve zaḥm-dār eylemekle bu kelāmı irād eylediler. Ve ba' zılar deve Ḥumayḳıñ ḳadrini bildi diyü tefsîr eylediler. Ḳavl-i evvele göre nādān ḳısmıyla ülfet bi'l-āḥire müstelzim-i zarar u ḥasāret olacaḡını beyān zımnında irād olunur. Ve tefsîr-i şāniye göre [165b] kā'inen men kān heder ü hebā olmaz diyecek yerde ḍarb olunur. Ve 'inde'l-ba' z rivāyet-i evvele göre bir kimse bir ādemi istiż' āf u istiḥḳār ile dā'imā aña ezā vü sitem ider olduḡda ḍarb olunur.

(775) عَلَى أَهْلِهَا دَلَّتْ بَرَاكِشُ

(‘ Alā ehlihā dellet barāḳiḡu)¹⁵²³

Ve fî rivāyetin ‘ *alā ehlihā tecnī barāḳiḡ*. **Tecnī** cināyetden muzāri' -i mü'enneşdir. **Barāḳiḡ** bāniñ fethiyle bir ḳancıḳ kelbiñ ismidir. Şāḥibi üzerine sū' -i ḳaşd ile bir gice düşmen zuhūr idüp lākin zulmet-i leylden ḥānesini görmeyüp mübā' adet üzre iken kelb-

¹⁵²⁰ Ok, nişancıya döndü.

¹⁵²¹ Humayk kendi devesini tanıdı.

¹⁵²² Devesi Humayk'ı tanıdı.

¹⁵²³ Berāḳiḡ kendi ailesini işaret etti.

i mezbür at ayaklarınının tahtabına urmakla düşmenler dönüp kelb āvāzıyla şāhibini şebi hūn ve ğāret eylemekle kelām-ı mezbür meşel olmuştur. Bu meşel bir kimse zararını kendi üzerine ‘ā’id olan bir iş işledikde darb olunur. Ba‘zılar didiler ki "Barākiş Loqmān bin ‘Ādiñ zevcesi ismidir ki vaqtiniñ meliki idi". Bir gün Loqmān sefere gidüp mezbüreyi cā-nişin vaz‘ eyledi. Ve muqaddemen Loqmān bir maşşūs mekān ta‘yīn eylemiş idi ki ‘ale'l-ğafle bir taraftan bir hādişe zuhūr eylese hemān orada tütün kaldırıp bu vechle etrāf u eknāfda olan ‘asākir fi'l-ḥāl müctemi‘ olurlar idi. Loqmān sefere gittikten sonra cāriyeler bir gice zevk tarīkıyla yine mekān-ı merķūmda tütün kaldırmalarıyla etrāfda bulunan ‘askerler bir ‘ārīza zuhūrı mülāḥazasıyla müctemi‘ oldılar. Barākiş keyfiyyete vākıf olduğda erbāb-ı umūr kendisine [165a] fi‘l-i merķūm cāriyeleriniñ ‘abeş ü lehvinden neş‘et eyledi, ‘askerler ircā‘ olunsa min-ba‘d ciddi hezle ḥaml idecekleri der-kār olmağla ser-rişte virmeyerek bunlara bir iş bulmaq lāzıme-i ḥāldendir diyü irā‘et-i maşlaḥat eylediklerinde mezbüre daḥı tiz elden bir binā taşmīm ve müctemi‘ olan ‘askeri ol binā bünyānına ta‘yīn eyleyüp çend rüz hilālinde ḥitām-pezīr eylediler. Vaqtā ki Loqmān seferden ‘avdet eyleyüp binā’-ı merķūmuñ aşlından su’āl eylediklerinde Barākiş daḥı şūret-i ḥāli beyān eyledikde Loqmān kelām-ı mezbūri irād eyledi. Ve ba‘zılar didi ki: Mezbüre Barākiş vākı‘ā Loqmān-ı mezbūruñ zevcesi idi, ve Loqmāniñ kavmi kaṭ‘an deve etini ekl eylemezler idi. Ve Loqmāniñ Barākişden bir oğlu var idi. Bir gün Loqmān ile Barākişin qarındaşlarını görmege gidüp ve Barākiş daḥı berāber idi. Mezbūruñ ḥānelerine varup misāfir olduklarında ikrāmen bir deve zebḥ ve taḥḥ eylediler. Ğulām-ı mezbūr bir etlü kemik alup Loqmān'a getürdi, Loqmān ekl eyledikde be-ğāyet ḥoşlanup "Müddet-i ‘ömrümde böyle laṭif et yiyemedim, bu nedir?" diyü su’āl eyledikde ol daḥı kendisiçün zebḥ olunan deveniñ eti olduğunu beyān eyledikde Barākiş "Cemmil fe'ctemil; ya‘nī sen bize bundan sonra deve iç‘ām idüp ve sen daḥı andan ekl eyle" didi. Ve Barākişin develeri pek çok idi, min ba‘d Loqmān, mezbūreniñ ve birāderleriniñ ve kavm u kabīlesiniñ develerini zebḥ ü ekl itmege mübāderet eylemekle [166b] kelām-ı mezbūri irād olundu. Şöyle naql u rivāyet iderler ki Loqmān-ı mezbūr şabāḥ ta‘āmında bir deve ve aḥşām ta‘āmında bir deve ve vaqt-i duḥāda kahve altı olarak bir deve köşegini ekl ider imiş.

(776) عَلَقَتْ مَعَالِقَهَا وَصَرَ الْجُنْدُبُ

(‘Aliḳat me‘āliḳahā ve şarre'l-cundebu)¹⁵²⁴

¹⁵²⁴ Kuyudan su çıkaracak ipler bağlandı ve çekirge öttü.

‘**Alīkat** māzī-i mü’enneşdir, maşdarı fethateynle ‘alaq kelimesidir ki bir nesneye ilişüp tūṭulmaḵ ma‘nāsınadır. **Me‘ālik** kıyudan şu çekilecek ipe ve ālete dinür. **Şarre** māzīdir, maşdarı şarr ve şarīr kelimeleridir ki seslenmek ma‘nāsınadır. **Cundeb** cīmiñ zammı ve dālīñ fethiyle cırlayık didikleri cānvere dinür. Ma‘nā-yı meşel: Kıyunuñ şu çekecek āleti bağlanup ve cırlayık didikleri cānver ötmege başladı ki ḫarāret-i eyyāmdan kināyedir, pes baña buradan irtihāl emr-i muḫāldir dimekdir. Aşlı budur ki bir kıyu dibinde yurd tūtmuş bir kimse, bir gün ol kıyuya varup ipini kıyunuñ ipine bend eyledikden şoñra kıyu şāḫibine varup ḫaḳḳ-ı civār iddi‘āsında oldu. Kıyu şāḫibi sebebinden su‘āl eyledikde ipini kıyusunun ipine bend eyledigini iḫbār eyledi. Kıyu şāḫibi bunı işitdikde ne yabana söylersin ipini alup bu semtden ber-ṭaraf ol diyü istişkāl eyledikde mezbūr kelām-ı merḳūmı irād eyledi. Bu meşel bir kimse kendi işine kemā yenbaḡī metānet ü istiḫkām virdikde ḍarb olunur. Ve ba‘zılar *ceffe'l-ḳalemu*¹⁵²⁵ meşeliniñ ma‘rezinde ḍarb itdiler.

(777) عِنْدَ جُفَيْنَةَ الْخَبْرِ الْيَقِينُ

(‘**İnde Cufeynete'l-ḫaberu'l-yaḳīnu**)¹⁵²⁶

Cufeyne cuheyne vezninde bir ḫammār; ya‘nī [166a] meyhāneciniñ ismidir. Ve bunda Cūheyne demek şāḫīḫ degildir ve ba‘zılar ‘indinde şāḫīḫdir. Aşlı budur ki Kilāb ḳabīlesinden Ḥüseyñ bin ‘Amr, Benī Cūheyneden Aḫnes-nām kimse ile geşt ü güzār iderek bir maḫalle nüzūl eylediler. İkişi daḡı fettāk olmaḡla Cūheyne, Ḥüseyñ-i Kilābīyi ḳatlı ve mālını aḫz eyledi. Ḥüseyñiñ Şāḫre-nām kız ḳarındaşı her mevsim-i ‘Arabda ḳarındaşına nedbe idüp girye vü zārī ider idi, ‘ale'l-‘āde bir mevsimde daḡı girye vü efḡān iderken Aḫnes gūş itdikde işbu

Tusā’īlu ‘an Ḥuşaynin kulle rekbin
*Ve ‘inde Cufeynete el-ḫaberu'l-yaḳīnu*¹⁵²⁷

beytini inşād eylemekle kelām-ı mezbūr meşel oldu. Bu meşel bir şey’i ḫaḳīḳaten bildikde ḍarb olunur.

(778) عُثَيْتَةٌ تَقْرُمُ جِلْدًا أَمْلَسًا

(‘**Uşaysetun taḳrumu cilden emlesā**)¹⁵²⁸

¹⁵²⁵ Kalem kurudu.

¹⁵²⁶ Asıl ve doḡru haber Cūfeyne'dedir. Türkçedeki ḳarşılıḡı: Çocuktan al haberi. Yazıcı, **age**, s. 222.

¹⁵²⁷ Her topluluḡa Hüseyñ'den sorup duruyorsun, doḡru haber Cūheyne'nin yanında. Yazıcı, **age**, s. 222.

¹⁵²⁸ Güvecik yumuşak deriyi kemirir. Türkçedeki ḳarşılıḡı: Eti ne budu ne? / Ateş olsa cirmi kadar yer yakar. Yazıcı, **age**, s. 85.

‘Uşayşe muşagğar bünyesiyle güveye dinür. **Takrumu** muzāri‘-i ma‘lūmdur, maşdarı karm kelimesidir ki fersiz za‘īf za‘īf yemek ma‘nāsınadır. **Cild** ma‘lūmdur. **Emles** aḥmer vezninde düz ve hemvār şıyrıncaḳ nesneye dinür. Ma‘nā-yı meşel: Küçük güve emles deriyi ancak ekl-i yesīr ile ekl idebilür ki tamām te’şīr idemez dimekdir. Bu meşel bir işi işlemek bābında her çend cehd ü iḳdām ve bezl ü ihtimām idüp lākin bir vechle ‘uhdesinden gelmege iḳtidārı olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(779) عُرَاةٌ تُورِي الرِّثَادَ الْكَائِلَ

(‘Urādatun tūri’z-zināde’l-kā’ile)¹⁵²⁹

‘Urāda şumāme vezninde [167b] hediyyeye dinür. **Tūri** müstaḳbeldir, maşdarı irā’ kelimesidir ki çakmaḳdan āteş çıkartmaḳ ma‘nāsınadır. **Zinād** zend kelimesiniñ cem‘idir ki marḥ ve ‘afār-nām şecerlerden ehl-i bādiyeniñ düzdükleri çakmaḳa dinür ki iki dāne olur, üstündeki gūyā erkek ve altındaki dişi olur, biribirine sürerek āteş çakarlar, üstünde olana zend ve altında olana zende dirler. Ve meşhūr edīb ü şā’ir Ebū Dulāmeniñ ismidir ki şāhib-i nevādir-i ḥikāyāt ve nāzım-ı ebyāt-ı pūr-nūkāt mevrīd-i leṭāyif ü mużḥikāt zārīf ü edīb bir zāt idi. ‘Abbāsiyyeden Seffāḥ ve Maşşūr ve Mehdīniñ nüdemāsındandır. Cümle-i leṭā’ifindendir ki Maşşūr Ḥalīfeniñ ‘ammısı kızını vefāt eyledikde ḥüzn ü melāl ile defnine ḥāzır olup ḳabri kenārında ḳu‘ūd ve cenāze vürūdına munṭazır idi. Bu ešnāda Ebū Dulāme gelüp Ḥalīfeniñ yakınında oturduḳda Maşşūr ḥiṭāb idüp "Ey Ebū Dulāme! Buraya ne ḥazırladıñ" diyüp ḳabre işāret eyledi. Ebū Dulāme "Ḥalīfeniñ ‘ammısı kızını ḥazırladım" didikde ḥalīfe bī-iḥtiyār ḥandenāk oldı. Meşel-i mezbūrda vāḳi‘ kā’il kelimesi keyl lafzından me’ḥūzdur ki çakmaḳdan āteş çıkmayup āteşsiz olmaḳ ma‘nāsına müsta‘meldir, zend-i kā’il āteşi çakmayan çakmak dimekdir. Ma‘nā-yı meşel: Azacıḳ hediyye zinād, kā’ili āteşlendirir dimekdir. Bu meşel ḥüsn-i nuṭḳ u tekellümle nāsa ḥud‘a vü ḥile iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur [167a] yāḥud rişvet kişiniñ baḳlu olan maḳşūdını açar diyecek yerde ḍarb olunur.

(780) عَشٌّ وَلَا تَغْتَرَّ

(‘Aşşi velā taḡtarre)¹⁵³⁰

‘Aşşi emr-i ḥāzırdır, maşdarı ta‘şīye kelimesidir ki gice ḥayvān otarmaḳ ma‘nāsınadır. **Lā taḡtar** iḡtirār kelimesindendir ki gāfil olmaḳ ma‘nāsınadır, nehy-i ḥāzırdır. Aşlı

¹⁵²⁹ Hediye, çakmaḳı ateşlendirir.

¹⁵³⁰ Develeri yedir, gāfil olma!

budur ki bir kimse develerini aḥşām ‘alef virmeksizin şahrāya götürmek murād eyledi, şu mülāḥaza ile ki şahrāda ot bulup qarınlarını toyurlar. Ol kimseye kelām-ı mezbūrī irād itdiler. Ya‘nī develeriñ qarınlarını toyur, ot bulmağa mağrūr olup gāfil olma, belki şahrāda ot bulunmayup develer otsuz qalur dimekdir. Bu meşel ihtiyāt üzre olup umūruñı müstaḥkem eyle diyecek yerde ḍarb olur.

(781) عَاطٍ بَغَيْرِ أَنْوَاطٍ

(‘Āṭin bi-ğayri Envāṭin)¹⁵³¹

‘Āṭin ism-i fā‘ildir, maşdarı ‘atv kelimesidir ki ‘aynıñ fethiyle meyve gibi yukarıda olan nesneye başını ve ellerini qaldırıp uzatmaq ma‘nāsınadır. **Envāt** nevṭ lafzınıñ cem‘idir, bir nesneyi bir şey’e geçirüp aşmaq ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Elini uzadır ḥālen ki aşılı nesne yoqdur dimekdir. Bu meşel bir olmayacak şey’iñ ḥuşūlune sa‘y iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(782) عُشْبٌ وَلَا بَعِيرٌ

(‘Uşbun velā ba‘īrun)¹⁵³²

Bu meşel *hāzā ‘uşbun ve leyse ba‘īrun yer‘āhu* taqḍirindedir. Ya‘nī ‘uşb mevcūddur, lākin anı ra‘y ider ba‘īr yoqdur dimekdir. Bu meşel ziyāde māl-dār olup ne kendi nefsine ve ne āḥere ḥayr u menfa‘ati olmayan [168b] varyemez baḥīl ḥaqqında ḍarb olunur.

(783) عَافِيَكُمْ فِي الْقَدْرِ مَاءٌ أَكْدَرُ

(‘Āfikum fi'l-ḳidri mā‘un ekderu)¹⁵³³

‘Āfi sāfi vezninde ‘āriyet alınan çömlek ve tencere dibinde şāḥibine redd ü iṣār olunan çorba ve et şuyı baqiyyesine dinür. **Ḳidr** ḳāfiñ kesriyle ma‘lūmdur ki tencereye dinür. **Mā‘un ekder** bulanıq şu dimekdir. Ma‘nā-yı meşel: Ḳidri şāḥibine redd itdigiñizde hisse hemān bulanıq şudur dimekdir. Bu meşel kendiye olan ‘aṭā ü iḥsān muḳābelesinde isā‘et iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(784) الْعَيْرُ يَضْرِبُ وَالْمِكْوَاةُ فِي النَّارِ

(el-‘Ayrū yaḍriṭu ve'l-mikvātu fi'n-nāri)¹⁵³⁴

¹⁵³¹ Askıda olmayanlara elini uzat!

¹⁵³² Ot var, onu yiyecek hayvan yoktur.

¹⁵³³ Tenceredeki su bulanıktır.

‘Ayr gayr vezninde eșege dinür. **Mikvāt** mişbāh vezninde dağlağı ta‘bīr itdikleri āletdir. **Ma‘nā-yı meşel**: Dağlağı ateşde iken eșek kısmı zartaya āgāz ider dimekdir. Bu meşel bir emr-i maḥūfuñ vuḳū‘undan evvel ḥavf u hirās üzre olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(785) الْعَصَا مِنَ الْعُصْبَةِ

(el-‘Aşā mine'l-‘uşayyeti)¹⁵³⁵

Ya‘nī degnek çubuğdandır ve çubuğdan ḥāşıl olur dimekdir. Bu meşel bir büyük nesne küçük nesneden ḥāşıl olur, ya‘nī bir kār-ı ‘azīm şey’-i ḥaḳīrden tevellüd ü neş’et ider diyecek yerde ḍarb olunur.

(786) أُغْلِنْ تَخْطُبْ

(U‘lul taḥṭubu)¹⁵³⁶

U‘lul emr-i ḥāzırdır. Maşdarı ‘all kelimesidir ki ‘aynıñ fetḥi ve lāmın teşdīdiyle şu maḳūlesi meşrūbı bir kerre içdikden soñra ikinci def‘ada içmek ma‘nāsınadır. **Taḥṭubu** muzārī‘-i muḥātabdır, maşdarı ḥaṭūbdur ki semīn olmaḳ ma‘nāsınadır. **Ma‘nā-yı meşel**: Sen şuyı marreten ba‘de marretin iç ki [168a] semīn olasın dimekdir. Bu meşel bir kārīh şurū‘ eyledikde ‘āḳıbeti ḥayırlı olmaḳ için te‘ennī vü taḥarrī lāzımdır diyecek yerde ḍarb olunur.

(787) عَيْنُكَ عَبْرَى وَالْفُؤَادُ فِي دَدِّ

(‘Aynuke ‘abrā ve'l-fu‘ādu fi deddi)¹⁵³⁷

‘**Abbrā** ‘aynıñ fetḥiyle ḥātūna dinür ve göze dağı vaşf olur. **Dedd** dālīñ evveliniñ fetḥi ve sāniyeniñ taḥfīfiyle lehv ü lu‘b ma‘nāsınadır. Bunda üç lügat vardır, biri mezkūrdur ve biri dedā ḳafā vezninde ve biri dedendir fetḥateynle ve nūnla. *Ve ḳāle fī'n-Nihāye "Mā enā min dedd velā ed-deddu minni"*¹⁵³⁸ *ey mā enā fī şey'in mine'l-lehvi ve'l-la‘bi velā zālike minnī ya‘nī min eşğālī*. **Ma‘nā-yı meşel**: Benim ḥāl-i pür-melālime baḳup zāhiren gözleriñ ağlar lākin derūnuñ lehv ü lu‘b ile meşğūldur, ya‘nī içeriden acımazsın dimekdir. Bu meşel zāhiren ḥüznüñle maḥzūn olup ḳalben ḥilāfında bulunan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

¹⁵³⁴ Eșek, dağlama hâlâ ateşteyken yellenmeye başladı.

¹⁵³⁵ Büyük değnek küçük değnekten gelir.

¹⁵³⁶ Suyu tekrar tekrar iç ki kanasın.

¹⁵³⁷ Gözünde damla, kalbinde eğlence vardır.

¹⁵³⁸ Benim eğlence ile bir alakam yoktur.

(788) اغْفَلْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ

(A'kıl ve tevekkel 'ale'l-lāhi)¹⁵³⁹

A'kıl emr-i hāzırdır, maşdarı 'aql kelimesidir ki deveniñ ayağını büküp bilekçesini koluna bağlamak ma'nāsınadır. Qavl-i mezkûrı ibtidâ Resûl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi hâzretleri tekellüm buyurmuşlardır. Mervîdir ki bir A'râbî gelüp "Yâ Resûla'llāh! Devemiñ bilekçesini bağlayayım mı yoḥsa Ḥaqq te'ālā hâzretlerine tevekkül eyleyüp hemân bilâ kayd şalıvereyim mi?" didiklerinde Peygamber-i enâm hâzretleri kelâm-ı mezbûrı irâd buyurdılar. Bu meşel işde teḥarrî ve ihtiyâṭ lâzım idigiñ beyân ma' rezinde ḍarb olunur.

(789) عِلْمَانِ خَيْرٌ مِنْ عِلْمٍ

('İlmâni ḥayrun min 'ilmin)¹⁵⁴⁰

Aşlı budur ki bir kimse [169b] oğlı ile bir şahrâda giderken oğluna "İstabḥiş lenâ 'ani't-ṭarîkin; ya'nî yolu geregi gibi teftiş eyle" didi. Oğlı daḥı "Enâ 'âlim; ya'nî ben bu ṭarîki pek güzel bilürüm" didikde bâbâsı kelâm-ı mezbûrı irâd eyledi. Bu meşel lâzım olan umûr u ḥuşûşda müşâvere vü mübâḥaşeniñ medḥi ḥaqqında ḍarb olunur.

(790) عِنْدَ النَّطَاحِ يُغَلَّبُ الْكَبِشُ الْأَجْمُ

('İnde'n-niṭâḥi yuḡlebu'l-kebşu'l-ecemmu)¹⁵⁴¹

Niṭâḥ nûnuñ kesriyle boynuzlu koyun birbiriyle süsüşmek ma'nāsınadır. Kebş dört yaşına giren boynuzlu koyuna dinür ki çoç ta'bîr olunur. Ecem a'am vezninde boynuzsuz kabaç çoça dinür. Ma'nâ-yı meşel: Vaqt-i niṭâḥda boynuzlu çoç boynuzsuz olan çoça ḡâlib olur dimekdir. Bu meşel her ḥâlde insâna âlet ü a'vân u enşâr lâzımdır diyecek yerde ḍarb olunur.

(791) أَغْلَامٌ أَرْضٍ جُعِلَتْ بَطَانِحًا

(A'lâmu arḍin cu'ilet batâ'iḥen)¹⁵⁴²

A'lâm 'alem lafzından cem'dir, bir kavm u cemâ'atiñ seyyid ü zî-şânına dinür, yâḥud muṭlaқа cebel murâddır. Cu'ilet mâzî-i mechûldür. Batâ'yih batîḥanıñ cem'dir, arz-ı münḥafıza ma'nāsınadır. Bu meşel bir kavmiñ ekâbirinden olan kimse ba'z-ı meşâ'ib-i dehr sebebiyle taḥkîr ü tezlîl olunup zu'afâdan olduḡda ḍarb olunur.

¹⁵³⁹ Deveyi bağla ve sonra Allah'a tevekkül et!

¹⁵⁴⁰ İki ilim bir ilimden daha hayırlıdır.

¹⁵⁴¹ Süsüşmekte boynuzlu çoç boynuzsuz çoçu maḡlup eder.

¹⁵⁴² Yerin yüksek daḡları alçak oldu.

(792) عاد الغيثُ على ما أفسدُهُ
(‘Āde'l-ğayşu ‘alā mā efseduhu)¹⁵⁴³

Ğayş yağmura dinür. Burada **ifsād**dan murād imsāk-i ğayşdir. ‘Avddan murād ihyā’-i ğayşdir. Ya‘nī muğaddemen imsāk eylediği maḥalleri ‘avdetde gereği gibi yağdığından [169a] ihyā eyledi dimekdir. Bu meşel ekşeriyā ḥalka nef‘-i keşiri olup ahyānen kendiden şerr ü mazarrat zuhūr iden kimse ḥaḳqında ḍarb olunur.

(793) أَعْطِ الْفَوْسَ بَارِيَهَا
(A‘ṭi'l-ḳavse bāriyehā)¹⁵⁴⁴

A‘ṭi i‘ṭā kelimesinden emr-i ḥāzırdir. **Bārī** ok atıcıya dinür. Ya‘nī sen ḳavsi oḳ atmaḳ ve yay ḳullanmaḳ şānından olan kimseye i‘ṭā eyle dimekdir. Bu meşel ḥaḳqından gelemeyeceğini işi, yapılanlardan isti‘ānet ile erbābına redd ü tefvīz eyle diyecek yerde ḍarb olunur.

(794) أَعْيَيْتَنِي مِنْ شُبِّ إِلَى دُبِّ
(A‘yeytenī min şubbe ilā dubbe)¹⁵⁴⁵

A‘yeyte māzī-i muḥātabdır. **Şubbe** māzī-i meçhül bünyesiyle yigitlik ma‘nāsınadır ki ma‘nā-yı maşdarī murād olunur. **Dubbe** kezālike şīga-i māzī-i meçhüldür, ma‘nā-yı maşdar murād olunur ki emekleyerek yürümek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Sen beni gençliğim ve cüvānlığım hengāmından pīr olup ‘aşā ile böylece yap yap yürümek zamānına gelince ‘āciz ve fūrū-mānde idüp aşlā bir an āsüde eylemediñ dimekdir.

(795) عَزُّ الرَّجُلِ اسْتِغْنَاؤُهُ عَنِ النَّاسِ
(‘Īzzu'r-reculi istiğnā’uhu ‘ani'n-nāsi)¹⁵⁴⁶

Bu kelām-ı laṭīf ḥadīş-i şerīf oldığı mervīdir.

(796) عَادَ الْأَمْرُ إِلَى نِصَابِهِ
(‘Āde'l-emru ilā nişābihi)¹⁵⁴⁷

Nişāb kitāb vezninde her şey’in esās ve aşıl merci‘ine dinür. Ma‘nā-yı meşel: İş aslına ric‘at eyledi; ya‘nī nā ehline tefvīz olunan emr-i celīl-i hükümet erbāb-ı istiḥḳāḳa ric‘at eyledi dimekdir.

¹⁵⁴³ Geç gelen yağmur, yerlere yeniden hayat verdi.

¹⁵⁴⁴ Oku okçuya ver!

¹⁵⁴⁵ Gençliğimden yaşlılığıma kadar beni yordun.

¹⁵⁴⁶ İnsanın izzeti insanlara ihtiyaçsız olmasıdır.

¹⁵⁴⁷ İş kendi aslına döndü.

(797) أَعْلَمُ بِمَنْبِتِ الْقَصِصِ

(A' lemu bi-menbiti'l-kaşîşi)¹⁵⁴⁸

Kaşîş emîr vezninde mantar yanında biter bir nebâtdır ki menbitini umûr-ı nebâtâta 'âlim olan kimse bilür. Ma'nâ-yı meşel: Umûr-ı nebâtâta 'âlim olduğundan [170b] menbit-i kaşîşi be-gâyet bilür dimekdir. Bu meşel hürşîd-i tâbân-ı luğ u kerem ne maşrıq-ı himmetden tülû ve nâhîd-i dirahşân-ı âmâl-i ümem ne burc-ı 'âtıfetden lumû' idecegin 'ârif olan kimse hakkında darb olunur.

(798) عِنْدَ الصَّبَاحِ يَحْمَدُ الْقَوْمَ السُّرَى

('İnde's-şabâhi yahmedu'l-kaşmu's-surâ)¹⁵⁴⁹

Yahmedu bâb-ı râbi'den maşûğdur. **Surâ** hudâ vezninde bütün gice seyr eylemek ma'nâsınadır. Bu meşel râhat ümîdiyle bâr-ı girân-ı meşakqate taḥammül iden kimse hakkında darb olunur.

(799) أَعْرَضَ ثَوْبُ الْمَلْبَسِ

(A' raḍa şevbu'l-melbesi)¹⁵⁵⁰

A' **raza** kelimesi şâre *zâ* 'arḍ taqdîrindedir. **Melbes** emles vezninde muğattâ ma'nâsınadır ki töhmetle muḥâtdır dimekdir. Ma'nâ-yı meşel: Müttehemiñ libâsı 'arîz oldu ki kendi töhmetlü iken herkese 'azv ü isnâd ider dimekdir. Ve ba'zılar a' **raza** fi'lini zâhere ma'nâsına ḥaml eylemekle ma'nâ müttehemiñ töhmeti zâhir oldu dimekdir. Buña göre kendisini ittihâm idenler keşîr olduḡda darb olunur evvele göre ki *şâra zâ* 'arḍ taqdîrinde olduḡ şüretde bir âdemiñ ittihâm eylediḡi çok olduḡda darb olunur.

(800) عَادَتْ لِعَثْرِهَا لُمَيْسُ

('Ādet li-'itrihâ Lumeysu)¹⁵⁵¹

'**İtr** aşıl ma'nâsınadır. **Lumeys** zubejr vezninde bir imre'eniñ ismidir. **Lâm**-i li'itrihâ ilâ ma'nâsınadır. Bu meşel terk itdiḡi 'âdet-i kabîḥasına ric'at iden kimse hakkında darb olunur.

(801) أَعْيَيْتَنِي بِأُشْرٍ فَكَيْفَ بَدُرْدُرٍ

(A' yeytenî bi-uşurin fe-keyfe bi-durdurin)¹⁵⁵²

¹⁵⁴⁸ O, mantarın yanında biten otu daha iyi bilir.

¹⁵⁴⁹ Sabahleyin kavim gece yürüyüşünü överler.

¹⁵⁵⁰ Giyinecek giysiler genişledi.

¹⁵⁵¹ Lumeys kendi âdetine döndü.

A'zeytenī māzī-i muḥātabdır. Uşur zammeteynle keskin dişer dinür. **Durdur** hudhud vezninde çocuk kısmınıñ dişleri bitecek yere dinür, [170a] 'alā kavlin bitmezden muḥaddem, kezālike dişler döküldükden soñra yerlerine dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen beni dişleriñ keskin oldığı zamānda 'āciz kılmışdıñ, şimdi ise dişleriñ dökülmekle pīr olduñ. Murād genc iken pendimi ve irşādimi aşlā işgā eylemezdiñ, şimdi ise pīr olduñ zu' muñca naşīhatden müstağnī olduñ dimekdir.

(802) عَارِضَ فِي قَوْمِهِ ثَبَجَا

('Araḍa fi qavmihi şebecā)¹⁵⁵³

Şebec fetḥateynle mülük-i Yemen'den biriniñ ismidir. Mülük-i mu'āşırından birisi üzerine sefer eylemekle nā-merdliginden nāşī faḫaḫ kendisine ve ehl ü 'iyāline istīmānla şulḥa ṭālib olup sā'ir zīr-destānı ḥāric ez şulḥa ḫomağla ḫaşmı daḫı kavlı-i mezbūr üzre kendisine ve ehl ü 'iyāline ḫaşd eylemeyüp ḫalemrev-i ḫükümetinde vāḫi' bi'l-cümle nāsı nehb ü gāret eylemiştir. Bu meşel kendi ḫavm u 'aşīretinden zarar-ı a' dāyı def' eylemeyen bī-ḫamiyyet ḫaḫḫında ḫarb olunur.

(803) عَامَلْنَا مُعَامَلَةَ الْعُلُوقِ

('Amelenā mu' āmelete'l- 'alūḫi)¹⁵⁵⁴

'**Alūḫ** şabūr vezninde şol nāḫaya dinür ki kendi köşeginden ḡayrıya yaḫılmağla veledine aşlā meyl ü ḫanīn eylemeyüp her bār yaḫın gelse anı istişmām idüp teberrī ider ola. Bu meşel bir kimse bir sözi söyleyüp ya bir nesne va' d idüp 'uhdesinden gelmedikde īrād olunur.

(804) أَعْرَضْتُ الْقَرْفَةَ

(A' raḫta'l-ḫirfete)¹⁵⁵⁵

A'raḫta māzī-i muḥātabdır, maşdarı i'rāḫ kelimesidir ki 'arḫen ve ṭülen gitmek ma' nāsınadır ki tevsī' u ta' mīm eylemekden kināyedir. **Ḫirfe** ḫāfiñ kesriyle töhmet ve sū'-i zan ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Sen töhmeti tevsī' u ta' mīm eylediñ dimekdir.

¹⁵⁵² Keskin dişlerin varken beni dinlemezdim. Nasıl olur da dişlerini söküncü akıllı uslu olduğunu umabilirim. Türkçedeki karşılığı: Cahile laf anlatmak, deveye hendek atlatmaktan güçtür. Yazıcı, **age**, s. 132.

¹⁵⁵³ Şebec gibi, kavmine ters düştü. Türkçedeki karşılığı: Rabbenâ, hep bana. / Önce cân, sonra cânân. Yazıcı, **age**, 86-87.

¹⁵⁵⁴ Bize merhametsiz deve gibi davrandı.

¹⁵⁵⁵ Sen suçunu genişlettin.

Meşelâ bir kemân [171b] şâhibi kimseye gümânîñ kimedir diyü su'âl eyledikde bütün maħalle halkınadır dese kelâm-ı mezbûrî irâd iderler.

(805) العُنُقُ بَعْدَ التُّوقِ

(el-'Unūku ba' de'n-nūki)¹⁵⁵⁶

'Unūḳ ḳu'ūd vezninde 'anāḳ lafzınıñ cem'idir ki seḫāb vezninde dişi oğlağa dinür. Nūḳ nunuñ zammıyla nāḳanıñ cem'idir. Bu meşel *kāne şāhibe nūḳin fe-şāre şāhibe* 'unūḳ sebkindedir; ya' nî muḳaddem nāḳalar şāhibi iken şimdi dişi oğlaqlara ḳaldı dimekdir. Bu meşel bir kimse vüs'at ü refāh şāhibi iken ḳillet ü muzāyaḳaya düşdükdē ḳarb olunur.

(806) عِرْقُ الْخَالِ لَا يَنَامُ

('İrḳu'l-ḫāli lā yenāmu)¹⁵⁵⁷

Cāḫiḳ işbu meşeliñ beyānında didi ki: Veleđiñ ḫāl ve ḫāleye müşābeheti 'amm ve 'ammeye müşābehetinden ziyādedir. Zīrā velediñ vālidesine olan münāsebeti vālidine münāsebetinden ziyādedir, ḫattā ekşeri vālidesi 'ırḳına çekerler. Kur'ān-ı kerīmdē "عُلُّ كُلِّ" ¹⁵⁵⁸ "يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ" āyeti 'alā lebenihi ile tefsīr olunmuşdur, anuñçün pederine nisbet nā-ḫalef evlād keşīr olur ḫuşūşen vālidesi ḫarafı fūrū-māye ola, elbette pederine ol veled 'adū olur. Ba'z-ı ḫükemādan şordılar ki sebep nedir ki biz veledimize mihr ü muḫabbet ideriz anlar bize çendān muḫabbet itmezler, belki vücūd u emvāl ü umūrumuza 'adāvet mu'āmelesi iderler. Ol ḫakīm taḫrīr-i mezbūr ile cevāb virdi ve ḫakīm-i āḫer didi ki: "Veledimiz bizden cüz'dür, elbette küll cüz'e mā'il ve münceḫibdir". Ve biri daḫı didi ki: "Ḥāzret-i Ādemiñ vālidi olmamağla vālid ḫaḳḳını bilmemek [171a] güyā ki evlādına mīrāşdır". Ve biri daḫı şūfīyāne didi ki: "Bu 'ālem-i ibtilāya ḳudūmlarına sebep oldığımız için bize 'adāvet iderler".

(807) عَرَضَ عَلَيَّ الْأَمْرَ سَوْمَ عَالَةٍ

('Araḫe 'aleyye'l-emre sevmē 'āletin)¹⁵⁵⁹

'Araḫe māzīdir. Sevm-i 'ālle 'arż-ı 'ālle sebkindedir. 'Ālle lāmīñ teşḫīdiyle ikinci def'a daḫı şuvarılan dābbelere ve develere dinür. Ma'nā-yı meşel: Baña ol emri 'arżda

¹⁵⁵⁶ Develere sahipken oğlalara sahip oldu.

¹⁵⁵⁷ Oğlan dayıya çeker. Türkçedeki karşılığı: Oğlan dayıya, kız halaya çeker. Yazıcı, **age**, s. 206.

¹⁵⁵⁸ De ki: "Herkes kendi yapısına uygun işler görür" (İsra, 17/50).

¹⁵⁵⁹ Fazla ısrarcı olmadan bana teklifte bulundu.

mübālağa ve ilhāh eylemedi ki murād saḥḥi ve lafzī ‘ arz eyledi dimekdir. Lisānımızda "Yarım ağız ile teklif eyledi" diyecek yerde ḍarb olunur. Zīrā ikinci def‘ada şuarılan ḥayvānlar şuyūñ ‘ arzından çendān mübālağa ve ibrām olunmaz.

(808) الْعَاشِيَةُ تُهَيِّجُ الْأَبِيَّةَ

(el-‘ Āşiyetu tuheyycu'l-ebiyete)¹⁵⁶⁰

‘Āşiyye gice vaḳti otlayan ḥayvānlara dinür. Ebiyye seniyye vezninde aḥşam ‘alef istemez olan dābbeye dinür. Ma‘nā-yı meşel: Aḥşam ‘alef tenāvül eden ḥayvānlar tenāvül itmeyenleri tehyic ü taḥrīk eylemekle anlara teb‘iyyet itmege başlarlar dimekdir. Bu meşel ḡayrñ ‘amelinden şevḳ ü ḥarekete gelüp kendi daḡı ol ‘amele mübāderet iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(809) عِنْدَ الرَّهَانِ تُعْرِفُ السَّوَابِقَ

(‘ İnde'r-rihāni tu‘refu's-sevābiḳu)¹⁵⁶¹

Rihān kıtāl vezninde öñdül ile at yarışmaḳ ma‘nāsınadır. **Tu‘ref** muzāri‘-i mechūldür. Bu meşel zāt u cibilletinde merküz olmayan ḥaşā’iş ü evşāfi iddi‘ā iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(810) عَيْرٌ عَارَهُ وَتَدُهُ

(‘ Ayrun ‘ārehu veteduhu)¹⁵⁶²

‘Ārehu ehlekehu ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Bir ‘ayrdır, ya‘nī eşekdir ki anı vetedi helāk eyledi [172b] dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse eşegini sibā‘dan muḥāfaza mülāḥazasıyla ḳazıḡa baḡlamış idi. Zi’biñ birisi gelüp ḥimāra ḥücüm ve ḳazıḡda baḡlu olmaḳ ḥasebiyle firāra mecāli olmadıḡından zi’b ḥimārı ekl eyledi. Bu meşel kendiye mu‘īn mülāḥaza eylediḡi kimseden mütezarrir olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(811) عَيْرٌ رَكَضَتُهُ أُمُّهُ

(‘ Ayrun rakaḍathu umuhu)¹⁵⁶³

Rakaḍat māzī-i mü’enneşdir, maşdarı raḳḍ kelimesidir ki segirtirmek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Bir ‘ayrdır ki anı māderi ḳoşdurup zaḥmet virdi dimekdir, ma‘ hāzā

¹⁵⁶⁰ Geceleyin ot yiyen hayvanlar, yemeyenleri teşvik ederler ve onlar da yiyenlere tabi olup yemeye başlarlar. Türkçedeki karşılığı: Kişi dostundan azar. Yazıcı, *age*, s. 231.

¹⁵⁶¹ At yarışında hızlı atlar bilenecektir.

¹⁵⁶² Eşek, baḡlandığı ip sebebiyle öldü.

¹⁵⁶³ Eşeḡi, annesi koşturur.

anāsından merḥamet ümīd ider idi. Bu meşel "عَيْرٌ عَارَةٌ وَتُدَّةٌ"¹⁵⁶⁴ meşeli maḍrebinde ḍarb olunur.

(812) عِشْ رَجَبًا تَرَّ عَجَبًا

(‘İş receben terā ‘aceben)¹⁵⁶⁵

Burada **receb** lafzından tamām-ı sene murāddır yāḥud dehr murāddır. ‘İş ‘ayş kelimesinden emr-i ḥāzırdır ki dirlik ve geçinmek ma‘nāsınadır. **Terā** muzāri‘-i muḥātabdır. Aşlı budur ki Ḥarş bin ‘Ubāde pīr olduğda ḥātūnı pīrliginden nāşī nüşüz idüp Ḥarş anı taṭlīk eyledikde bir ādeme varup ol ḳadr muḥabbet ve bir mertebe ri‘āyet itdi ki Ḥarş-ı mezbūra ‘aşr-ı ‘aşīrini itmemiş idi. Bir gün zevc-i şānī Ḥarş'a teşādūf idüp zevcesinden ‘azīm teşekkür ve hoşnūdluluk izḥār eyledikde Ḥarş kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya‘nī sen daḥı biraz ḥayātda ol, mürūr-ı eyyāmla sen daḥı pīr olduğda görürsün sen de daḥı pīrligi gördükde senden daḥı nüşüz ider dimekdir. Bu meşel iḳbāl ü şervet ve āsāyiş ü rāḥatına i‘timād ile ḥālinden [172a] teşekkür iden kimseye dūnyā bir ḳarārda degildir, biraz zamān daḥı mu‘ammer olursañ ‘acāyib-i dehr-i būḳalemūnı sen de görürsün, ya‘nī aḥvālīñ müteḡayyir olur diyecek yerde ḍarb olunur.

(813) عَلَيَّ الْعَقَارُ وَالذَّبَارُ وَسَوْءُ الدَّارِ

(‘Aleyhi’l-‘afāru ve’d-debāru ve sū’u’d-dāri)¹⁵⁶⁶

‘**Afār** turāb ma‘nāsınadır ve ‘afrāndan maḳşūddur zamān ve zemen gibi. Ve **debār** idbārdan isimdir, ‘aṭā i‘ṭā’ lafzından isim oldığı gibi. Ve sū’i’d-dār cehennemdir. Bu meşel bir kimseye bed-du‘ā maḳāmında tekellüm olunur. Kezālike ‘*aleyhi’l-‘afā’u ve’z-zī’bu’l-‘avā’u* ḍarb-ı meşeldir. ‘**Afā**’ medd ile tūrāb ma‘nāsınadır ve meşel-i evvel maḍrebinde ḍarb olunur. Ve ‘aleyhi’d-diyār ‘ibāreti daḥı maḳşūş meşeldir ki bed-du‘ā maḳāmında tekellüm olunur. Ya‘nī bir mertebe idbāra mübtelā olsun ki andan ḥalāş bulmasun dimekdir.

(814) عَيْنٌ بِذَاتِ الْحَبَقَاتِ تَدْمَعُ

(‘Aynun bi-zāti’l-ḥabaḳāti tedma‘u)¹⁵⁶⁷

Burada ‘aynu’l-mā’ murāddır. **Ḥabaḳāt** ḥabaḳ lafzından cem‘dir fetḥateynle sehl ü hazn nābit olur bir nebāt ismidir ki *Terceme-i Ḳāmūs*da yarpuz ta‘bīr itdikleri nebātla

¹⁵⁶⁴ Eşek, bağlandığı ip sebebiyle öldü.

¹⁵⁶⁵ Biraz yaşa, acayıpları görürsün.

¹⁵⁶⁶ Üzerine toprak, sonu helak ve evi kötü olsun.

¹⁵⁶⁷ Dağlarda ve ovalarda biten otun gözündeki gözyaşı azdır.

müfesserdir. Ma'nā-yı meşel: Habaqāt nābit olan mevzi' de bir çeşmedir ki be-gāyet kılletinden göz yaşı gibi teraşsuḥ ider dimekdir. Bu meşel ašlā erbāb-ı kemāle ḥayrī toḡunmayup dā'imā erāzil ü esāfil-i nāsa ḥayr u menfa'ati olan sifle-perver ḡanī ḥaḡḡında ḡarb olunur.

(815) عَلٰی شَصَاءِ صَاءٍ تُرَى عَيْشَ الشَّقِيِّ

(‘Alā şaşā’-i şā’ turā ‘ayşe’ş-şaqıyyi)¹⁵⁶⁸

Şaşā’ şā’ şiddet-i ‘ayş ma’nāsınadır. Turā muzāri’-i mechüldür, ya’nī şaḡī dā’imā şiddet-i ‘ayş [173b] üzre görilür, ya’nī şiddet-i ‘ayş mübtelā olur dimekdir. Kemāla’ddīn-i Demīrī *Kitābu’t-Tenvīr fi İşkātī’t-Tedbīr*-nām kitābında şu vechle naḡl itdi ki: Şeyḡ Tāce’d-dīn didi ki: Ḥaḡḡ subḡānehu ve te’ālā ḥazretleri mevcūdāt miyānında ḥayvānı ‘azābā muḡtāc idüp sā’ir mevcūdātı itmediginiñ ḡikmeti budur ki ḥazret-i Ḥaḡ maḡz-ı ḡikmetinden ḥayvānāta bir nev’ tecellī itdi ki eger ḥayvānı ekl ü şurb u libāsa muḡtāc itmese rubūbiyyet itmek iḡtimāli ḡālib idi, pes esbāb u ḡacātı ḥayvānātda ḡaḡḡ itdi ki ‘aczone muḡır ve kuşūrına mu’terif ola.

(816) أُعْجِبَ حَيًّا نَعْمُهُ

(A’cebe ḥayyen ni’amuhu)¹⁵⁶⁹

A’cebe māzīdir, maşdarı i’cāb kelimesidir ki bir nesneyi pek beḡenmekle ‘ucba ḡelüp andan maḡzūz ve feraḡnāḡ olmak ma’nāsınadır. Ḥay bir kimseniñ ismidir. Aşlı budur ki bir kimse andan su’āl idüp bir nesne virmemekle bu ma’nādan ḡayrılara şekvā itdikde kelām-ı mezbūrı irād itdiler. Ya’nī ḥay devletine maḡrūr olmaḡla buḡl eyledi dimekdir. Bu meşel baḡīl ḡaḡḡında irād olunur.

(817) عَدَا الْقَارِضُ فَحَزَرَ

(‘Adē’l-ḡāriḡu fe-ḡazere)¹⁵⁷⁰

‘Adā māzīdir. ḡāriḡ dili ışırup acışdıran ḡiddetlü süde dinür. Ḥazere māzīdir, ḡazır oldu dimekdir ki ziyāde ekşi oldu ma’nāsınadır. Ba’zılar ḡāriḡ manşüb olarak rivāyet eyledi. Taḡdīr-i kelām ‘adellebenu ḡadde’l-ḡāriḡi fe-ḡazere¹⁵⁷¹ dimekdir. Ba’zılar merfū’ olarak rivāyet eyledi. Buña ḡöre mef’ül maḡzūfdur. Taḡdīr-i kelām cāveze’l-ḡāriḡu ḡaddehu fe-ḡazere, ya’nī süd ḡāriḡ iken ol [173a] mertebeyi tecāvüz eyleyüp ḡazerehu rütbelerine

¹⁵⁶⁸ Şaki olan kimse her zaman zor yaşar.

¹⁵⁶⁹ Hay kendi malını beḡendi.

¹⁵⁷⁰ Süt dili acıttı. (iş fenalaştı.)

¹⁵⁷¹ Süt kendi ekşiliḡini ḡeçerek acılaştı.

bālīg oldu dimekdir. Bu meşel iştidād ānen-fe-ānen mütezāyid olmaqdadır diyecek yerde ɗarb olunur.

(818) عَارِيَّةٌ كَسَبَتْ أَهْلَهَا ذَمًّا

(‘Āriyetun kesebet ehlehe zemmen)¹⁵⁷²

Ya‘nī bir ‘āriyetdir ki şāhibine kesb-i zem eyledi dimekdir. Aşlı budur ki bir ɗavim bir ɗavme ‘āriyet olarak bir nesne virüp istirdād eylediklerinde zemm eylemeleriyle ‘āriyet şāhibi kelām-ı merḳūmı irād eyledi. Bu meşel ihsān olunan kimse muhsin olan zāt-i şerīfī zemm eyledikde ɗarb olunur. Ve fi'l-ḥadīs "اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ"¹⁵⁷³.

(819) أُعْطِيَ مِنْ ظَهْرِ يَدٍ

(A‘ṭā min ɗahri yedin)¹⁵⁷⁴

A‘ṭā māzīdir. Bir kimse luṭfen ve keremen i‘ṭā eyleyüp bey‘ ve ɗarż ve mükāfāt cihetleriyle i‘ṭā eyledikde ɗarb olunur. Muḥaḳḳıḳ Meydānī şū vechle beyān itdi ki: Lafz-ı ɗahr zıkr olundığınıñ fā’idesi budur ki bir nesne bāṭın-ı yedde olduḳda şāhibi geregi gibi hıfzına ḳādir olur, ammā ɗahr-ı yedde olduḳda ɗabtına ḳādir olamayup her kim murād iderse aḳz ider.

(820) عَرَّضَ الْكَرِيمَ وَلَا تُبَاحِثْ

(‘Arriḳi'l-kerīme velā tubāḥiṣ)¹⁵⁷⁵

‘Arriḳ emr-i ḥāzırđır, maşdarı ta‘rīḳ kelimesidir ki kelāmı kināye ve tevriye ile söylemek ma‘nāsınadır. Lā tubāḥiṣ tā’-i fevḳiyye ile mübāḥaşe kelimesinden me’ḥūzdu ki mufā‘ale vezninde bir kimseye bir emr-i mestūrı keşf ü izḥār eylemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Kerīm olan kimseye ‘arż-ı ḥācāt itdikde ta‘rīz eyle, zīrā kerīmden su’āl-i ḥācēt taşrīḥe muḥtāc degildir dimekdir. Der-ḥāzret-i kerīm temennā çī ḥācetest.¹⁵⁷⁶ Ma‘lūm ola ki ta‘rīz iki ɗısımdır: Biri mütekellimiñ şarīḥ kelāmında [174b] ma‘nā murād olmayup ancak sāmi‘a anuñla ma‘nā-yı murādı ifhām eyleye. Niteki müslimāne izā iden kimseyi bi'n-nefs ḥiṭābla "المسلمُ من سَلَمَ المسلمون من لسانه ويده"¹⁵⁷⁷ diyü ta‘rīz

¹⁵⁷² Bir ödünç, sahibini rezil etti.

¹⁵⁷³ İyilik ettiğin kişiden sakın!

¹⁵⁷⁴ Ona cömertlik yaptı.

¹⁵⁷⁵ Cömertten bir şey istediğinde dolaylı olarak iste, açıklamana gerek yok.

¹⁵⁷⁶ Cömert kişinin huzurunda istemeye ne gerek var!

¹⁵⁷⁷ Gerçek müslüman, dilinden ve elinden müslümanların emin olduğu kişidir.

eyleye. Zīrā murād mūzīden selb-i şıfat-ı İslām eylemekden kināyedir. *Ve't-ta' rīzu eblaġu mine't-taşrīhi*¹⁵⁷⁸ kavlince bu vaż' mü'eşşir olur, zīrā bunda *ikāzun 'ani'l-ġafleti*¹⁵⁷⁹ emrine tenbīh olundığından başka kelāmın ma' a'l-burhān ve hitābun ma' a'l-'āmdır. Ve kısım-ı āheri zāhirde bir kimseye hitābla taşrīh ma' nā-yı murād idesin. Bu kısmdan "أقولُ لك يا جارتي، فاسمعي أنت يا بُنتي" ¹⁵⁸⁰ mefhūmıyla ta' bīr olunur.

(821) عَجَلْتُ بِخَارِجَةِ الْعَجُولُ

(‘Acilet bi-Ĥāricetin el-‘Acūlu)¹⁵⁸¹

‘Acilet bāb-ı rābi‘ den maşūġ olarak māzī-i mü’enneşdir, maşdarı ‘acel kelimesidir ki ivmek ma’ānsınadır. **Ĥārice** bir kimseniñ ismi ve ‘Acūl vālidesiniñ ismidir, müddet-i ħamli tamām olmazdan muġaddem toġırmış-ıdı. Ma' nā-yı meşel: Vilādet-i Ĥāricede ‘acūl ‘acele eyledi dimekdir. ‘Acel münāsebetiyle bu fā’ide taġrīr olundu. Ba’z-ı müfessirīn "خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ"¹⁵⁸² kerīmesiniñ tefsīrinde ‘acel kelimesini siyāh ve müte‘affin balçık ile tefsīr eyledi, lākin Raġīb ba’de't-tezyīf didi ki: Belki murād ‘acele ve sür‘at ma’ nāsınadır. ‘Acele ve kılllet-i şabr u şebāt insāniñ lāzım-ı māhiyyeti olmaġla gūyā ki andan maġlūk olmuşdur. Nite ki "خُلِقَ زَيْدٌ مِنَ الْكِرْمِ"¹⁵⁸³ dirler farṭ-ı mübālaġayı mütezammındır. Ve ba’zılar bunda ġalb vardır [174a] didiler. *Ĥuliķe'l-'acelu mine'l-insān* ile te’vīl eylediler gūyā ki ‘acele insāniñ tabāyi‘-i mecbūlesinden ve tabī‘at ve aġlāķından bir cüz’ olması nüktesine tenbīhdır. Ve balçığa ‘acel ıtlāķı sür‘at ma’ nāsındandır ki hemān toprak şuyı gördiġi gibi müteṭayyin olur. Meşel-i mezbūr vaġtinden evvel ‘acele olunan nesne ġaġķında ḍarb olunur.

(822) عَذَّرْتَنِي كُلُّ ذَاتِ أَبِي

(‘Azereṭnī kullu zāti ebin)¹⁵⁸⁴

‘Azereṭ māzī-i mü’enneşdir ve bāb-ı şānīden maşūġdur, maşdarı ‘özr kelimesidir ki ma’zūr tuṭmak ma’ nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Vālidi olan ħātūn beni ma’zūr tuṭar dimekdir, zīrā bilür ki bu kizb-i şarīhdır. Aşlı budur ki bir ħātūna vālideñ seni vaṭī’ itdi

¹⁵⁷⁸ Kināye konuşmak, açık konuşmaktan daha belagatlidir.

¹⁵⁷⁹ Gaflete düşmekten sakınmak.

¹⁵⁸⁰ Ey komuşum! Sana söylüyorum. Ey kızım! Sen dinle!

¹⁵⁸¹ Acūl Ĥārice'yi aceleyle doğurmuş.

¹⁵⁸² Zeyd cömert olarak yaratılmıştır.

¹⁵⁸³ İnsan çok aceleci yaratılmıştır. (Enbiyā 21/37)

¹⁵⁸⁴ Babası olan her kız, bunun yalan olduğunu bilir.

diyü bühtān itdiklerinde mezbūra kelām-ı merķūmı ĩrād eyledi. Bu meşel bir şey'in aşlı faşlı yokdur ve bu iş be-gāyet müsteb' addır diyecek yerde đarb olunur.

(823) الْعَجَلَةُ فُرْصَةُ الْعَجَزَةِ

(el-^ç Aceletu fursatu'l-^ç acezeti)¹⁵⁸⁵

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel te'ennīyi medħ ve ^ç aceleyi zemm vaķtinde đarb olunur.

(824) عَبْدٌ وَخَلِي فِي يَدَيْهِ

(^ç Abdun ve ħalā fi yedeyhi)¹⁵⁸⁶

Hāzā ^ç *abdun* taķdirindedir. **Ĥalā** kaşr ile yaş ot ma'nāsındır. Ma' nā-yı meşel: Bir ķuldur ki iki ellerinde yaş ot vardır dimekdir. Bu meşel ednā devlete nā'il olmağla tefāħur iden le'ım ħaķķında đarb olunur.

(825) أَلْعَابُ قَبْلِ الْعِقَابِ

(el-^ç Ītābu ķable'l-^ç iķābi)¹⁵⁸⁷

Ya' nī bir kimseden cürm zūħūr itdikde anı ^ç itāb tārīķıyla zecr ü men' ile mütenebbih olmazsa ^ç iķāb tārīķıyla zecr eyle diyecek yerde đarb olunur. Ve ħükemā kelāmındandır ki [175b] "العتابُ خيرٌ من مَكْتومِ الحقدِ"¹⁵⁸⁸.

(826) عَرَفَ بَطْنِي بَطْنَ تُرْبَةٍ

(^ç Arafe baṭnī baṭne turbetin)¹⁵⁸⁹

Turbe Mekkeden öte Yemen tarafında vāķi' bilād-ı Kaysda bir meşħūr mevzi' dir. Aşlı budur ki bir kimse ġaybet-i tāvīle ile ġā'ib olduđdan soñra vaṭanı me'lūfi olan mevzi' -i mezkūra geldikde ziyāde iştīyāķından ķarnını ol mevzi'e ilşāķ idüp kelām-ı mezbūrı ĩrād eyledi. Bu meşel bir şey'e küllī iştīyāķdan soñra vāşıl olan kimse ħaķķında đarb olunur.

(827) عَاشَ عَيْشًا ضَارِبًا بِجِرَانٍ

(^ç Āşa ^ç ayşen đāriben bi-cirānin)¹⁵⁹⁰

¹⁵⁸⁵ Acele âcizlerin fırsattır.

¹⁵⁸⁶ Bu köle ve elinde mâl vardır.

¹⁵⁸⁷ Azar cezadan önce olsun.

¹⁵⁸⁸ Azarlama gizli kinden daha hayırlıdır.

¹⁵⁸⁹ Benim karnım (vatanımın), karnının toprağını tanıdı.

¹⁵⁹⁰ Refah içerisinde yaşamıştır.

Cirān deveniñ boyununuñ iç yüzidir, deve çöküp zemīn üzre sīnesini vaz' itse "darabe bi-cirānihi" dirler. Ve darb-ı cīrān bir maqāmda muqīm olmaqdan kināyedir. Bu meşel taḥşil-i esbāb-ı ma' āş için zaḥmet çekmeyüp oturdığı yerden refāhiyyet şāhibi olan kimse ḥaqqında darb olunur. *Allāhumme yessir lenā*¹⁵⁹¹, āmīn.

(828) عِشْ تَرِ مَا لَمْ تَرَ

(‘ İş tera mā lem tera)¹⁵⁹²

Ya' nī bu dehr-i būqalemūnda biraz mu'ammer olup imrār-ı vaqt eyle ki görmedigiñ 'acāyib-i rūzgārı görüp seyrān idersin dimekdir. Bu meşel mu'ammerinden olan kimse 'ibret alacaḥ çok şeyler görür diyecek yerde darb olunur.

(829) عَيْرٍ رَعَى أَنْفَهُ الْكَلَاءُ

(‘ Ayrun ra' ā enfuhu'l-kele'e)¹⁵⁹³

Ra' ā māzī, **enfuh** fā' ilidir, **kele'** kelimesi mef' ulidir. Ma' nā-yı meşel: 'Ayr otlağıñ rāyiḥası bulup taleb eyledi dimekdir. Bu meşel bir şey'in zuhūr-ı maḥā'il ü imārātiyla vücūdına istidlāl iden kimse ḥaqqında darb olunur .

[175a]

(830) عَمُّ الْعَاجِزِ خُرْجُهُ

(‘ Ammu'l-' ācizi ḥurcuḥu)¹⁵⁹⁴

Bu meşel "عَمُّكَ خُرْجُكَ"¹⁵⁹⁵ 'ibāretiyle de rivāyet olundu. **Ḥurc** hegbeden büyük ḥapdır ki seyr ü seferde içine ḥavāyic-i seferiyye vaz' olunur. Aşlı budur ki bir kimse 'amucasıyla sefere ḥurūc eyleyüp 'amucasınıñ ḥurcunda olan zād u zaḥīreye i'timāden tezevvūd eylemedi. Vaqtā ki yolda ḥarnı acıḥup 'amucasından ta'ām istedikde ol kimseye kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel ḡayrı kimseniñ ta'āmına i'timād iden kimse ḥaqqında darb olunur.

(831) الْعِدَّةُ عَطِيَّةٌ

(el-' İdetu ' aṭiyyetun)¹⁵⁹⁶

¹⁵⁹¹ Allahım! Bize de nasip eyle!

¹⁵⁹² Yaşarsan her türlü şeyi görürsün.

¹⁵⁹³ Eşek, otu koklayarak arar.

¹⁵⁹⁴ Âciz olan kimsenin amcası, heybesidir.

¹⁵⁹⁵ Heyben amcandır.

¹⁵⁹⁶ Söz vermek hediye vermek gibidir.

‘İde ‘aynıñ kesriyle va‘d ma‘nāsınadır. Ya‘nī half-i va‘d kabīhdir istircā‘-ı ‘atiyye kabīh olduğu gibi. "سُرُورُ النَّاسِ بِالْأَمَالِ أَكْثَرُ مِنْ سُرُورِهِمْ بِالْأَمْوَالِ"¹⁵⁹⁷ kavilleri bu ma‘nāya mebnīdir. Miṣbāhın beyānına göre ‘inde'l-‘Arab half-i va‘d kizbdır ve half-i va‘id keremdir. Zīrā va‘d keremden hāşıl olmağla anuñ tağyiri le’āmet olduğından revā lāyık degildir, lākin va‘id ğāzabdan hāşıl olup ve ğāzab sākin ve zā’il olur maḳūlesinden olmağla va‘idiñ dahı sūkūn u zevāli der-kārdır. ‘Arablar va‘d lafzını hayırda ve va‘id lafzını şerde isti‘ māl iderler.

(832) الْاِعْتِرَافُ يَهْدِمُ الْاِقْتِرَافَ

(el-İ‘ tirāf yehdimu'l-iḳtirāfe)¹⁵⁹⁸

İḳtirāf günāh işleyüp günāh kazanmak ma‘nāsınadır. Ya‘nī bir kimse kuşūrunı i‘tirāf hādīm-i bünyān-ı iḳtirāfdır ki efendisi ol kimseniñ cürm ü günāhı var ise de ‘avf ider dimekdir.

(833) عَجَّعَ لَمَّا عَصَّه الطَّعَانُ

(‘Ac‘ece lemmā ‘aḳḳehu'd-ḳi‘ānu)¹⁵⁹⁹

‘Ac‘ece māzīdir, maşdarı ‘ac‘ece [176b] kelimesidir ki deve kısmı darbdan yāhūd haml-i şaḳılden nāşī bağıрмаḳ ma‘nāsınadır. **Di‘ān** kitāb vezninde miḥaffe bağlayacaḳ ipe dinür. Bu meşel "ذَرَبْتُ لَمَّا عَصَّه النَّعَافُ"¹⁶⁰⁰ meşeline qarībdir ki haḳḳ üzerine lāzım u şābit olduḳda ceza‘ ve feryād iden kimse haḳḳında darb olunur.

(834) عَوَّدُكَ وَالْبَدْءُ دَرَنْ بِيَدِنِ

(‘Avduke ve'l-bed’u derenun bi-bedenin)¹⁶⁰¹

Deren fetḫateynle kīr ve pāsa dinür. ‘Arablar maḫall-i sür‘at u ḫiffetde "مَا هُوَ إِلَّا دَرَنْ" dirler bedeniñ kirlenmesi serī‘ olduğıçün. Ma‘nā-yı meşel: Seniñ şu emre mübāşeretin ve bu emrin itmāmıyla ‘avdetin pek serī‘ oldu dimekdir. Bu meşel gerek ḫayr ve gerek şerden murād eylediği nesnede ‘acele iden kimse haḳḳında darb olunur.

(835) أَعْمَرْتُ أَرْضاً لَمْ تَلْسُنْ حَوْذَانَهَا

¹⁵⁹⁷ İnsanların ümitlerle mutlu olması para ile mutlu olmasından daha fazladır.

¹⁵⁹⁸ İtiraf etmek günahı yok eder.

¹⁵⁹⁹ İple bağlandığında bağırdı.

¹⁶⁰⁰ Baskıyı görünce boyun eğdi.

¹⁶⁰¹ Bu işe dönüp başlaman hızlandı.

¹⁶⁰² Bu vücutta sadece bir pislik.

(A' marat arden lem telus havzānahā)¹⁶⁰³

A' maret māzī-i mü'enneşdir. Lem telus levs kelimesinden me'hūzdur ki çatmak ma'nāsındır. Havzān selmān vezninde tayyibu'r-rāyiha bir nebāt adıdır, ba'z-ı müfredātta nilüfer ile müfesserdir. Ma'nā-yı meşel: Bir arzın 'imāretini vaşf eyledi ki havzānını çatmadı demekdir. Bu meşel bir şey'e kıble't-tecrübe hamd iden kimse hakkında darb olunur.

أَعْنَدِي أُمُّ فِي الْعِمْ (836)

(A' indī em fi'l-'ikmi)¹⁶⁰⁴

Hemze istifhāmiyyedir. 'İkm 'aynıñ kesri ve kāfıñ sükūnuyla yük dengine dinür. Ma'nā-yı meşel: Sen benim 'indimde misin yoħsa yük dengi içinde misin demekdir. Bu meşel 'inde'l-ħiṭāb ḳalilü'l-fehm olan kimse hakkında darb olunur.

عَرَجَلَةٌ تَعْتَقِلُ رُمَحَهُ (837)

(' Arceletun ta' taḳilu rumḫahu)¹⁶⁰⁵

[176a]

'Arcele zelzele vezninde piyādegān gürühuna dinür. Ta' taḳilu muzāri' dir, maşdarı i'tikāl kelimesidir ki fāris mızrağını paçasıyla rikābı aralıǵına şokup tutmak ma'nāsındır. Ma'nā-yı meşel: Bir piyādedir ki fāris olan kimseniñ ḫāli ve şānı ile ḫāllenür demekdir. Bu meşel destinde olmayan nesneyi kendi nefsinden ḫaber viren kimse hakkında darb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā 'alā Ef' ale min hāze'l-bābi¹⁶⁰⁶

أَعْطَشُ مِنْ سُعَالَةٍ (838)

(A' ṭaşu min şu' ālete)¹⁶⁰⁷

Şu' āleniñ tefsirinde ihtilāf olundu, Muḫammed bin ḫabīb Şa' lebdir diyü zu' m eyledi. İbn A' rābī aña muḫālefet idüp didi ki: Şu' āle Mucāşi' ḳabilesinden bir kimsedir ki bir gün bir ādem ile çöle düşüp giderken şusuz ḳalup ḫarāret-i 'atş cānlarına kār itmekle her

¹⁶⁰³ Otların kokusunu almayan bir yere hayat verdin.

¹⁶⁰⁴ Sen yanımda mısın yoksa yük dengi içinde misin?

¹⁶⁰⁵ Piyadeler mızraklarını tutarlar.

¹⁶⁰⁶ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁶⁰⁷ Su'āle'den daha susuz.

biri aheriñ feyşesini ya' nî zekeriniñ başını ağızlarına alup bevlini içdiler, mülūhat-ı bevlden 'aşaşları müştēd olmağla aharū'l-emr 'aşān olarak helāk olmalarıyla beyne'l-' Arab Şu' āle darb-ı meşel oldı.

(839) أَعْطَشُ مِنَ النَّقَاقَةِ (وَمِنَ النَّقَاقِ)

(A' taşu mine'n-naqqāketi "Ve mine'n-naqqāki")¹⁶⁰⁸

Naqqāke ve **naqqāk** kurbağaya dinür. **Qurbağa** kısmı şudan müfāraḳat itdikde helāk olur imiş. Burada "اعطش من الحوت"¹⁶⁰⁹ dinse naqqākedēn münāsib idi, zīrā kurbağa kısmınıñ şudan müfāraḳatla helākını görmedik, lākin balıgıñ helākı cümleñiñ meşhūdı olmuşdur. 'Arablar ḳarnı aç olan kimse ḥaqqında "نَعَتْ صَفَادُغُ بَطْنِهِ"¹⁶¹⁰ dirler, kezālike "صاحح عصفير" dirler. **Naqqet** naqqīk kelimesinden me'ḥūzdur ki kurbağa [177b] ötmek ma' nāsınadır.

(840) أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْبَارِقِ

(A' zebu min mā 'i'l-bāriqi)¹⁶¹²

A' zeb 'uzūbetden me'ḥūzdur ki ta'ām ve şarāb ḫayyib ve ḥoş-güvār olmak ma' nāsınadır. **Bāriq** şāḫib vezninde şimşekli buluda dinür.

(841) أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْحَشْرَجِ

(A' zebu min mā 'i'l-ḥaşreci)¹⁶¹³

Ḥaşrec ca' fer vezninde çaḳıllu yerde olan eşmelere dinür. Ve şol bardağa dinür ki Mekke bardağı gibi yufḳa ve nāzik ve laḫīf olmağla şuyunu süzer ola. Ve ba' zı ḫağlarda olan ḫıllḳı oyma çuḳura dinür ki yağmur şuyı irkilüp ḫurna gözi gibi ḫuru ve şāfi olur.

(842) أَعْمَرُ مِنْ قُرَادٍ

(A' maru min Qurādin)¹⁶¹⁴

Qurād kene ta' bīr itdikleri ḫayvāna dinür. 'Arablar zu' m itdiler ki Qurād kısmı yedi yüz sene mu' ammer olup ta' ayyuş ider.

¹⁶⁰⁸ Kurbağadan daha susuz.

¹⁶⁰⁹ Balinadan daha susuz.

¹⁶¹⁰ Karnın kurbağaları zil çaldı.

¹⁶¹¹ Karnın serçeleri zil çaldı.

¹⁶¹² Şimşekli bulutun suyundan daha tatlı.

¹⁶¹³ Ḥaşrec suyundan daha tatlı.

¹⁶¹⁴ Keneden daha fazla yaşar.

(843) أَعْطَشُ مِنْ هَدِيلٍ

(A' taşu min Hedīlin)¹⁶¹⁵

Hedīl emīr vezninde ḥāzret-i Nūḥ 'aleyhi's-selām zamānında bir güvercin yavrisı idi ki şusuzluğdan helāk oldu, 'alā kavlin yırtıcı kuşlardan anı biri şayd eylemekle ḥālā bir güvercin yoğdur ki anuñçün girye vü efgān eylemeye.

(844) أَعْدِرُ مِنْ ذَنْبٍ

(A' deru min zi'bin)¹⁶¹⁶

A' der 'adr kelimesinden me'ḥūzudur ki 'ayn-ı mühmele ve dālñ sükūnuyla cür'et ü iğdām eylemek ma'nāsınadır. Zi'b kısmı bir insānñ üzerine ḥamle vü hücum ve muḳāvemeden 'āciz ḳaldıḳda nübāḥ ve feryād ve sā'ir zi'ābdan istimdād ider, çünki ḳurdlar müctemi' olduḳda insān ḳurdlarıñ birini bir ṭarīḳla mecrūḥ idüp ḳanı gördüklerinde ol ādemi terk [177a] ve mecrūḥ olan ḳurda iḳbāl idüp ol sā'at anı pāre pāre iderler. Burada ağder ğayn-ı mu'ceme ile olsa pek münāsib olur idi. Şu'arādan biri nüzül-i şedā'id vaḳtinde müvāsāt ve mu'āvenet ümīd itdigi şadıḳından ḥilāf-ı me'mūli zuhūr itdigi vaḳitde işbu beyti inşād eylemişdir:

*Ve kuntu kezibi's-sū'i lemmā re'ā demen
Bi-şāḥibihi yevmen aḥāle 'alā'd-demi'¹⁶¹⁷*

(845) أَعْقُ مِنَ الضَّبِّ

(A' aḳḳu mine'd-ḳabbi)¹⁶¹⁸

Dabb keler didikleri cānverdir. Kendi yavrisını ekl eylemekle, 'uḳūbete müsteḥāḳ olan kimseye kelām-ı mezbūrı ḳarb iderler.

(846) أَعْدَبُ مِنْ مَاءِ الْوَقِيعَةِ

(A' zebu min mā'i'l-vaḳī'ati)¹⁶¹⁹

Vaḳī'a sefīne vezninde ba'zı tağlarda ve taşlarda vāḳi' olan çukurdur ki anuñ şuyı be-ğāyet lezīz ve şāf olur. Bu meşel "أعذب من ماء المفاصل"¹⁶²⁰ meşeline aḳrebdir. **Mefāsil** iki tağ beyninde olan ḳum ve ḥurde çakıl maḳūlesine dinür ki üzerinden aḳan şu be-ğāyet şāf ve berrāḳ aḳup gider, aşlā toprağı ve çamuru olmamağla mütekeddir olmaz.

¹⁶¹⁵ Güvercinden daha susuz.

¹⁶¹⁶ Kurttan daha aldaticı.

¹⁶¹⁷ Bir gün kanla boğulan arkadaşına saldıran kötü bir kurt gibi oldum.

¹⁶¹⁸ Kertenkeleden daha vefasız.

¹⁶¹⁹ Çukurdaki sudan daha tatlı.

¹⁶²⁰ İki dağ arasındaki sudan daha tatlıdır.

(847) أَعْرُ مِنْ بَيْضِ الْأُنُوقِ

(E' azzu min baydı'l-enūki)¹⁶²¹

Anūḳ şabūr vezninde ḳartal kuşuna dinür. Be-gāyet şarp tağlar yaşında balçın ḳayalarda yuva yapup yumurtladığıçün vuşūli müşkil olan nesne ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(848) أَعْرُ مِنْ هِرَاوَةِ الْأَعْرَابِ

(A' ezzu min hirāveti'l-a' zābi)¹⁶²²

Hirāvetu'l-a' zāb ḫimāyetü'l-aḫbāb vezninde ergenler degnegi [178b] dimekdir. Ba' dehu Reyḡān bin Ḥuvayş-nām kimseniñ feresine 'alem eylediler. Be-gāyet yügrük ve ser-āmed feres idi. Şāḫibi ergenlere vaḳf eylemişdi tā ki üzerinde ḡazā idüp iḡtinām eylemeleriyle taḫşil-i yesār idüp tezevvüc eyleyeler. Bu cihetle ergeniñ birisi nā'il-i merām olduḳda bir ḡayrısı isti'māl ider idi. Binā'en 'aleyh be-gāyet 'azīz olmaḡla ziyādesiyle 'azīz olan nesne ḫaḳḳında ḍarb-ı mesel olmuşdur.

(849) أَعْمَرُ مِنْ نَصْرٍ

(A' maru min Naşrin)¹⁶²³

Ya' nī Naşr-nām kimseden ziyāde mu' ammerinden dimekdir. Mezbūr Naşr yüz toḳsan sene mu' ammer olup bi'l-cümle erkān u ḳuvāları ḫalel-yāb ve müyları sefid ve dişleri rīzān olduḳdan şoñra teceddüd bulup yeñiden tāze cüvānlıḳ derecesine 'avdetle bi'l-cümle dişleri bitüp ve müyları siyāh ve ḳuvvet-i vücūd u tāb u ḫarāvetle yeñi başdan şābb-i yāfi' olmaḡla yine müddet-i medīde ber-vech-i kāmrānī ḫirāmende-i ḡülşen-serāy-ı zindeḡānī olmuşdur. Merḳūmuñ bu ḫālini şu' arādan biri işbu manzūme ile iş'ār eylemişdir:

*Ve Naşr bin Duhmānu el-huneydete 'āşahā
Ve tis'in ḫavlen şumme ḳuvvime fe-enşātā*

*Ve 'āde sevādu'r-re 'si ba' de beyāzıḫı
Ve rāca' ahu şerḫu eş-şebābi ellezī fātā*

*Fā 'āşe bi-ḫayrin fī na'imin ve ḡibtatin
Ve lekinnehu min ba'di zā kullihī mātā*¹⁶²⁴

¹⁶²¹ Kartal yumurtasından daha kıymetli. Türkçedeki karşılığı: Sanki bulunmaz Hind kumaşı mübârek. Yazıcı, **age**, s. 193.

¹⁶²² Hirāvetü'l-A'zāb denen attan daha kıymetli.

¹⁶²³ Nasr'dan daha uzun ömürlü. Türkçedeki karşılığı: Az yaşa çok yaşa, akıbet gelir başa. Yazıcı, **age**, s. 81.

¹⁶²⁴ Hüneyde kabilesinden Nasr bin Duhmān gibi ki doksan sene yaşadı, sonra boyu posu uzadı, beli düzeldi, ağardıktan sonra saçları siyahlaştı, giden gençliğine yeniden kavuştu ve tekrar imrenilecek bir hayat yaşadı. Ne var ki o, (bütün bunlara rağmen) yine de göçüp gitti. Yazıcı, **age**, s. 81.

Burada hüneyde kelimesi ki taşğîr bünyesiyledir, yüz ' adede ıtlāk [178a] olunur. Ve insiyât beyne'n-nās meşhūr ve nām-dār olmak ma' nāsına isti' māl olunur. Haqqā ki ğıbta ve temennī olunacak ' ömr ' azīzdir.

(850) أَعْرُ مِنْ أُمَّ قِرْفَةَ

(A' ezzu min Ummi kırfetin)¹⁶²⁵

Ummu kırfe kâfiñ kesriyle Mālik bin Hūzeyfe bin Bedriñ zevcesidir. Hānesinde kendi maħremleriniñ olarak elli kabza tıĝi aşılmış idi.

(851) أَعْدَى مِنْ سُلَيْكٍ

(A' dā min Suleyk)¹⁶²⁶

A' dā ' adv kelimesinden me' hūzdur ki segirtmek ma' nāsınadır. Suleyk Zubeyr vezninde İbnu Yeşribī bin Sinān bin Sulke dir ki şā' ir ve düzd-i çālāk kimse idi. Menkūldür ki sür' at-i seyr eylediklerinde ferese sebkat ider idi.

(852) أَعْيَى مِنْ بَاكِلٍ

(A' yā min Bākilin)¹⁶²⁷

A' yā ' ayy kelimesinden me' hūzdur ki ' acz ma' nāsınadır. Bākil nākil vezninde bir ' āciz ve hemc ve bī-maĝz kimseniñ ismidir. Bir gün on bir aqçeye bir āhū iştirā idüp āĝūşunda getürürken bir kimse bu āhūyı kaç aqçeye aldıñ diyü bahāsından su'āl eyledikde lisānıyla on bir aqçeye aldım dimegi idāre idemediginden işāretle tefhīm ideyim zu' muyla parmaĝını irā'et için avuçlarını açup ve bir ' adedde işāret için lisānını çıkardıkda āhū kucāĝından pertāv idüp firār eyledi.

(853) أَعْرُ مِنَ الْغُرَابِ الْأَعْصَمِ

(A' azzu mine'l-ĝurābī'l-a' şami)¹⁶²⁸

A' şam iki ayaklarının biri beyāz olan hayvāna dinür ki qarĝa kısmında aślā bulunmaz. Bu meşel ' azīzü'l-vücūd olan nesne haqqında çarb olunur. Ve fī'l-ħadīş " إن عائشة في النساء "

¹⁶²⁹ "كالغراب الأعصم".

[179b]

¹⁶²⁵ Ümmü Kirfe'den daha değerli.

¹⁶²⁶ Süleyk'ten daha hızlı koşar.

¹⁶²⁷ Bākil'den daha ahmak.

¹⁶²⁸ Ayaklarının birisi beyaz olan kargadan daha değerli.

¹⁶²⁹ Ayşe, kadınların arasında ayaklarının birisi beyaz olan karga gibidir.

(854) أَعْرُ مِنْ الْكِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ

(A' azzu mine'l-kibrīti'l-aḥmeri)¹⁶³⁰

Kibrīt-i aḥmer kırmızı altuna dinür. Belki kibrīt-i aḥmer 'anḳā' mişāli ismi mevcūd ve cismi mefḳūd olan nesnedir, fī zamāninā kerem-i ekābiriñ ma' dūm olduđı gibi

'Azze'l-vefā 'u velā vefā 'e fe-innehu
Lā 'ezze vicdānen mine'l-kibrīti¹⁶³¹

(855) أَعْدَى مِنَ الشَّنْفَرَى

(A' dā mine's-Şenferā)¹⁶³²

Şenferā fen'elā vezninde Ezd ḳabīlesinden bir şā'ir laḳabıdır. Be-ğāyet serī' u's-seyr olmağla 'adv ḫaḳḳında meşel olmuştur. Şāriḫ-i *Ḳāmūsuñ* beyānına göre ismi 'Amr bin Mālik'dir, *Ḳāşīde-i Lāmiyyetü'l-'Arab* şāhibidir.

(856) أَعْجَزُ مِنْ هِلْبَاجَةٍ

(A' cezu min Hilbāce)¹⁶³³

Hilbāce hāniñ kesriyle gemi arslanı gibi cüşsesi iri ve aḫmaḳ ve nā-terāş ve nādān kimseye dinür. Ḥalef-i Aḫmerden menḳūldür ki bir A' rābīden hilbāceyi su'āl eyledim, cevābında hilbāce şol aḫmaḳ kimsedir ki cüşsesi pek iri ve ayakları büyük ve be-ğāyet ekūl ola. Ba' dehu ol A' rābīye birḳaç def' a daḫı teşādūf eyledim, her def' asında tefsīrine bir vaşf daḫı zamm u ziyāde eyler idi, def' a-i uḫrāda hilbāce şol kimsedir ki ḫissī ve ma'nevī cemī' -i evşāf-ı ḳabīḫayı cāmi', mecmū' a-ı mekrūhāt ola diyü ḫitām virdi.

(857) أَعْطَفُ مِنْ أُمَّ إِحْدَى وَعَشْرِينَ

(A' ḫafu min umm-i iḫdā ve 'işrīne)¹⁶³⁴

İḫdā ve 'işrīn terkībinden murād decācedir ki ḫavuđa dinür, ḫavuḳ ḳısmı cemī' yavrılarını altına alup ḫıfḫ eyler ve kendi ağızıyla besler ve içlerinden [179a] birisi ölürlü ise ol anda aşār-ı ḡuşşa vü ḡam mütebeyyin olur.

البَابُ التَّاسِعُ عَشْرُ: فِيمَا أَوْلَهُ غَيْنٌ

¹⁶³⁰ Kibrīt-i Aḫmer denen kırmızı altından daha az bulunur.

¹⁶³¹ Artık vefa azdır. İşte bu vefa, kibrīt denen kırmızı altından daha az bulunur.

¹⁶³² Eş-Şenferā'dan daha hızlı. Türkçedeki karşılığı: Ardından sapan taşı yetişmez. Yazıcı, *age*, s. 142.

¹⁶³³ Hilbāceden daha güçsüz.

¹⁶³⁴ Tavuktan daha merhametli.

عَرَّانُ فَارِجُوا لَهْ (858)

(Ġarşānu ferbikū lehu)¹⁶³⁶

Ġarşān 'aşān vezninde aç olan kişiye dinür. **Erbikū** irbāk kelimesinden emirdir ki hemzeniñ kesriyle rebīke tertīb eylemek ma' nāsınadır. **Rebīke** sefine vezninde bir dürlü ta'āmdır ki keş ve ħurmā ve şāfi yağ ile tertīb olunur. Ma' nā-yı meşel: Ķarnı aç kimsedir aña rebīke tertīb idesiz ki ekl eyleye dimekdir. Aşlı budur ki bir A' rābī yabandan yurdına geldikde bir oğlı tevellüd eyledigini tebşir eylediler. A' rābī, mübeşşire "Mā aşna' u bihi, e'ākuluhu em eşrebuhu?"¹⁶³⁷ ya' nī ben o oğlanı ne yapayım? Yiyeyim mi içeyim mi?" didi. Ĥātūnı bu kelāmı işitdikde kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Pes aña rebīke yapup tamām ekl ve şeb' ħāşıl olduĵdan şoñra "*Keyfe't-talā ve ummuhu*"¹⁶³⁸, Ya' nī şabī ile anasınıñ ħālī niçedir?" diyü istifsār eyledi. Bu meşel mühim olan işi itmām ve bir ğayrı işe sülük iden kimse ħaĵķında ħarb olunur. Zemaşşerī didi ki: "Zarāfetle maṭlūbuna nāhil olan kimse ħaĵķında ħarb olunur".

عَرَّنِي بُرْدَاكَ مِنْ حَدَافِلِي (859)

(Ġarrenī burdāke min ħedāfilī)¹⁶³⁹

Ġarrenī māzīdir. **Burd** bāniñ zammıyla bir nev' çubuĵlı ĵumāş adıdır, burd-i Yemānī zebān-zeddir. **Ĥedāfil** ħāniñ fethiyle pek eski ve mübtezel libāsa dinür. Ma' nā-yı meşel: Seniñ egninde olan iki ĵumāşniñ beni aldatmaĵla kendi [180b] eski cāmelerimiñ telefne bādī oldı dimekdir. Aşlı budur ki bir ħātūn bir kimseniñ üzerinde iki nefis libās görmekle şervet ü sāmān şāhibi bir ādem zann idüp tezevvücüne raĵbet ve bir taĵrīble 'aĵdi şüret-yāb olup ħāl u māl şāhibi ere varıyorum diyü kendi köhne libāslarını tarĵ idüp istiĵrāzla cedīd cāmeler ittiĵāz eyledi. Ba' de'l-muĵārene yaldız olduĵ mütebeyyin olmaĵla kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ba' zılar burdāke lafzında kāf-ı ħiṭābı kesr ile tekellüm ve aşlını bu resme beyān eyledi ki bir kimse bir ħātūndan iki fāĵir cāme isti' āre vü telebbüs ve kendi köhne cāmesini tarĵ idüp çend rüz mürürunda ħātūn gelüp 'āriyet cāmelerini istircā' eyledikde ol kimse meşel-i mezbūrı irād eyledi. Bu meşel

¹⁶³⁵ On dokuzuncu Bölüm: Gayn ile başlayan meseller.

¹⁶³⁶ Açtır, ona yemek hazırlayın.

¹⁶³⁷ Onunla ne yapayım? Onu yiyeyim mi yoksa içeyim mi?

¹⁶³⁸ Çocuk ile annesi nasıldır?

¹⁶³⁹ Vereceğin elbiselerden cayman beni eski elbiselerden etti. Türkçedeki karşılığı: Evdeki hesap çarşıya uymaz. Yazıcı, *age*, s. 209.

āher kimseniñ mālına ʔama^ʕ ile kendi mālını telef ü zāyi^ʕ iden kimse haqqında ɗarb olunur.

(860) عَبْرَ شَهْرَيْنِ ثُمَّ جَاءَ بِكَلْبَيْنِ

(Ġabara ŧehreyni ŧumme cā^ʕe bi-kelbeyni)¹⁶⁴⁰

Ġabara bāb-ı evvelden maşūĝ olarak māzīdir. Maşdarı ĝubūr kelimesidir ki ku^ʕūd vezninde bir yerde mekş ü iķāmet eylemek ma^ʕnāsınadır. Ma^ʕnā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir huşuşı itmām ve tekmīlden ziyāde geciküp ba^ʕdehu ķabīḥ u fāsīd ŧurete ifrāĝ ile gelen kimse haqqında ɗarb olunur. Bu meşel "صام حولا ثم شرب بولا"¹⁶⁴¹ meşeliniñ mişlidir.

(861) غَمَامٌ أَرْضِي يَجُودُ بآخِرِينَ

(Ġamāmu arđi yecūdu bi-āherīne)¹⁶⁴²

Ġamām ĝamāmeniñ cem^ʕdir ki [180a] seḫāb ma^ʕnāsınadır. Yecūdu cūd kelimesinden muzāri^ʕdir, cūvānmerdlik eylemek ma^ʕnāsınadır. Ma^ʕnā-yı meşel: Bizim arzımızıñ buludı aḫar maḫallere feyezān ider dimekdir. Bu meşel āşinā ve mūte^ʕallikātına buḫl u imsāk idüp bīĝānelere bezl-i iḫsān u ^ʕaṫā eyleyen yād-āşinā haqqında ɗarb olunur.

(862) غَضَبُ الْخَيْلِ عَلَى اللَّجْمِ

(Ġaḫaba'l-ḫayli ^ʕale'l-lucemi)¹⁶⁴³

Ġaḫab kelimesi maşdar olarak mañşūbdur. Taķdīr-i kelām ĝaḫibe ĝaḫaba'l-ḫayli ^ʕalā'l-lucemi dimekdir. Ḥayl at kısmına ıtlāķ olunur. Lucem ŧured vezninde licām lafzınıñ cem^ʕidir. Ma^ʕnā-yı meşel: At kısmınıñ dizgine olan ĝaḫabı gibi ʔarıldı ve hışma geldi dimekdir ki yine zararı kendisine ^ʕā^ʕiddir. Bu meşel bir za^ʕīf ü nā-tüvāniñ tehevvr ü ĝaḫabı yine kendine rāci^ʕdir diyecek yerde ɗarb olunur.

(863) غَضَبُ الْعُشَّاقِ كَمَطَرِ الرَّبِيعِ

(Ġaḫabu'l-^ʕuşşāķi ke-maṫari'r-rebī^ʕi)¹⁶⁴⁴

Kelām-ı müvelledīndendir. Ya^ʕnī bārān vaķt-i bahār serī^ʕan münķaṫı^ʕ ve zā^ʕil oldıĝı gibi. Ġaḫab-ı ^ʕaşıķān-ı belā-keşān ʔaraf-ı cānāneden nīm-nigāh-ı kirişme vü iltifātla zā^ʕil olur dimekdir.

¹⁶⁴⁰ İki aydır yoktu, sonra iki köpekle geldi.

¹⁶⁴¹ Bir sene oruç tuttu, sonra sidik içti.

¹⁶⁴² Tarlamızın bulutları başka tarlalara cömertlik yapıyor.

¹⁶⁴³ At kendi gemine kızdı.

¹⁶⁴⁴ Âşıkların öfkeleri bahar yağmuru gibidir.

(864) عَضِبَ فُلَانٌ مِنْ غَيْرِ صَيِّحٍ وَلَا نَفْرٍ

(Ġađibe fulānun min ġayri ŧayħin ve lā nefrin)¹⁶⁴⁵

ŧayħ çağırmaq ve nefr tağılmaq ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Azdan çoqdan mūcib-i ġazab olacağ bir nesne yođ iken beyhūde ġazabnāk oldu dimekdir. Meşel-i mezbūruñ aşlı *lađaytuħu şable ŧayħin ve nefrin* ' unvāında idi ki henüz nāsıñ sesi ve ŧamaťası ve ħānelerinden şaşra tağılması yoğiken aña buluşdum dimekdir ki murād şable'l-fecr mülākī olacağdır. [181b] Ba' dehu bundan inşı' ābla sā'ir maħallerde daħı bilā-şey' dimekten kināye ile isti' māl eylediler.

(865) غَيْضٌ مِنْ فَيْضٍ

(Ġayđun min feyđin)¹⁶⁴⁶

Ġayđ noqşān ma' nāsınadır. Feyđ ziyāde dimekdir. Ma' nā-yı meşel: Ķalīl olan nesne keşirden müterettib olur dimekdir. Bu meşel " بَرِضٌ مِنْ عِدِّ " ¹⁶⁴⁷ meşeli gibidir. Barz bāniñ fethiyle az nesneye dinür. 'İdd 'ayniñ kesri ve dālīñ teşdīdiyle şol mā'-ı cārīye dinür ki anuñ aşlı u māddeşi aşlā münqaťi' olmamağla, pınar suyu gibi dā'imā cereyān ider ola.

(866) اسْتَعْنَتِ التُّفَّةُ عَنِ الرَّفَّةِ

(İstaġnet't-tuffetu 'ani'r-ruffeti)¹⁶⁴⁸

Tuffe şuffe vezninde şarağulağ ta' bīr itdikleri cānvere dinür, fāniñ teşdīdi ve taħfīfiyle cā'izdir. Ve ruffe kezālike rāniñ fethi ve fānıñ teşdīdi ve taħfīfiyle şamana dinür. Ma' nā-yı meşel: Ķarađulađ şaman yemekden müstaġnī oldu dimekdir. Bu meşel bir le'ım kimse şeb'ān olduğda đarb olunur.

(867) غَمَرَاتٌ ثُمَّ يَنْجَلِينَ

(Ġamarātun şumme yencelīne)¹⁶⁴⁹

Ġamarāt ġamra kelimesiniñ cem' idir ki şiddet ma' nāsınadır. Bu meşel *hāziħi ġamarātun şumme yencelīne* tađdirindedir. Ya' nī bunlar gerçi şedā'id-i 'azīmedir, lākin mūncelī ve mūndefi' olur dimekdir.

Be-yek laħza be-yek sā' at be-yek dem
Diger ġūn mī-şevved aħvāl-i 'ālem¹⁶⁵⁰

¹⁶⁴⁵ Az veya çoç öfkelenecek bir durum yokken boş yere öfkeleni. Türkçedeki karşılığı: Ayrıntı kabarmak. Yazıcı, *age*, s. 93-94.

¹⁶⁴⁶ Çoğtan az.

¹⁶⁴⁷ Akan sudan az.

¹⁶⁴⁸ Karakulak saman yemekten vazgeçti.

¹⁶⁴⁹ Bu şiddetli musibetler ayrılacaktır.

Meşel-i mezbûr bir belāya giriftār olan kimseyi tesellī ve şedā'ide şabr ve 'adem-i teşekkī ile emir maḳāmında irād olunur.

(868) غَشْمَشَمَّ يَغْشَى الشَّجَرَ
(Ġaşemşemun yağşı'ş-şecere)¹⁶⁵¹

Ġaşemşem kelimesinden burada seyl [181a] murāddır. *Hāzā seylun ġaşemşemun* yāḥud *huve seylun ġaşemşemun* taḳdīrindedir, yāḥud cemel-i hāyic murāddır. **Yağşı** tağşiyeden muzāri' dir ki örtmek ve bürimek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bir seyl-i 'azīmdir ki önüne gelen ağacı başup kırar ve ašlā bir nesneden yüz döndürüp kendiyi bir şey'-i ḥā'il olmaz dımeḳdir. Bu meşel bir kimseyi cür'et ü şecā'atle tavşif ve düşmenden yüz döndürmemekle ta' rīf maḳāmında ḍarb olunur.

(869) اسْتَعَاثَ مِنْ جُوعٍ بِمَا أَمَاتَهُ
(İstağāse min cū' in bimā emātehu)¹⁶⁵²

Ya' nī açlıḳdan kendiyi helāk idecek nesneye istiğāse eyledi dımeḳdir. Bu meşel kendiyi zarar ḳaşdında olan kimseden meded ü nuşret taleb iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(870) غَلَبْتُهُمْ إِنِّي خُلِقْتُ نُشْبَةً
(Ġalebtuhum innī ḥulıḳtu nuşebeten)¹⁶⁵³

Ġalebtu māzī-i mütekellimdir. **Ḥulıḳtu** māzī-i mechöldür. **Nuşebe** humeze vezinde şol ilişken kimseye dinür ki bir işe yāḥud bir kimseye ilişdikde putrak tikenı gibi degme ḥalle münfekk ü münḥal olmaz ola. Ma' nā-yı meşel: Ben anlara ġālib oldum, zīrā benim ḥilḳatim anuñ üzerine olmuşdur ki bir şey'e ta' alluḳ itdikde degme ḥalle andan münfek olmam dımeḳdir. Bu meşel ziyāde ibrām u ilḥāḥ idüp emel ü maḥlūbuna nā'il olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(871) غَنَظُوكَ غَنَظَ جَرَادَةَ الْعِيَارِ
(Ġanazūke ġanze cerādeti'l- ayyāri)¹⁶⁵⁴

Bu meşel mışrā' -ı mevzūndur. **Ġanz** Meydānī'nin tefsīrine göre [182b] şiddet-i ġayz ma' nāsınadır. Ebū 'Ubeyde didi ki: Ġanz şiddet-i meşāḳḳatden ölüm derecesine varmak

¹⁶⁵⁰ Dünyanın hālleri bir anda, bir anda, bir anda deġişir.

¹⁶⁵¹ Sel önündeki ağaḳları basıp kırar.

¹⁶⁵² Açlık yüzünden onu helak eden kimseden yardım istedi.

¹⁶⁵³ Onlara üstün geldim, işte ben her şeye takılmak için yaratıldım.

¹⁶⁵⁴ Ayyar'ın çekirgeye duyduġu öfke gibi seni öfkelendirdiler.

ma' nāsınadır. Menkūldür ki õñ dişleri seyrek bir 'ayyār şoğuk gicede toñmuş ve kurımış çekirgelere rāst gelüp bir avuç aḥz idüp āteş üzerine ilkā eyledi, pişüp büryān olmuş mülāḥazasıyla bir kaçını alup ağızına atdıḳda bir çekirge ağızından taşra çıkup uçdı. 'Ayyār bu ma' nādan bir mertebeye geldi ki ğamından helāke qarīb oldu. Ba' dehu 'Arablar ziyāde ğazaba gelen kimse ḥaḳḳında kelām-ı mezbūrı irād itdiler.

الْغَضَبُ غَوْلُ الْحِلْمِ (872)

(el-Ġaḍabu ğūlu'l-ḥilmi)¹⁶⁵⁵

Ya' nī ğazab mühlük-i ḥilmdir dimekdir. Ve teḳūlu'l-'Arabu:

"Eyyetu ğūlun ağıvelu mine'l-ğazabi ve kullu mā eġtāle'l-insāne fe-ehlekuhu fehve ğūlu¹⁶⁵⁶"

اغْتَسَلَ الْكَلْبُ (873)

(İġtesele'l-kelbu)¹⁶⁵⁷

Bir le'īm be-ġāyet buḥl ile meşhūr olmağla miyān-ı nāsda seḥāvetle meşhūr olmak mülāḥazasıyla fuḳarāya iḥsān ve müstahaḳḳına 'aḫıyye virdikde ḍarb olunur. Zīrā kelb kısmı yaş oldukça murdārılığı ziyāde olur. Şe' ālebī *Mubhic-nām* te'līfinde didi ki: "*el-Kerīmu fī merkezi'l-ḳalbi ve'l-le'īmu fī mezceri'l-kelbi*".¹⁶⁵⁸ Kelb kısmı 'ādeten meclisden men' ü teb' id olunmağla şaff-ı ni' āle mezcerü'l-kelb ıtlāk itdiler.

اسْتَعْنَتِ الشُّوْكَةُ عَنِ التَّنْقِيحِ (874)

(İstaġneti's-şevketu 'ani't-tanḳīhi)¹⁶⁵⁹

Ya' nī şevke buḫayup zā'idlerini ḳat' ve ucını sivri itmekden müstaġnī oldu. Zīrā ḥadd-i zātında müstaḳīm ve ucı [182a] bi't-ḫabi' sivridir. Bu meşel müstaḳīm olan nesneyi müstakīm itmek ḥuşuşunda ve ḥāşılı taḫşīldir diyecek yerde ḍarb olunur. Ve *tanḳīhu's-şu'*¹⁶⁶⁰ bundan me'ḥūzdur ki bīgāne elfāz u ḥaşviyyātdan ve ta' birāt-ı bāride ve ma' ānī-i şārideden pākīze vü mühezzeb ḳılmağdan 'ibāretidir. Meşel-i mezbūr ğaniyyeti's-şevketu 'ibāretiyle de mervīdir. Tabşīre muḫtāc olmayan kimseyi tabşīr eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

¹⁶⁵⁵ Öfke hoşgörüyü yok eder.

¹⁶⁵⁶ Öfkeden başka bir tehlike var mıdır? İnsanı yok eden ne olursa olsun tehlike sayılır.

¹⁶⁵⁷ Köpek yıkandı.

¹⁶⁵⁸ Cömert olan gönlün merkezinde, cimri olan ise ayakkabıların yanındadır.

¹⁶⁵⁹ Diken artık budamaya muhtaç değil.

¹⁶⁶⁰ Şiiri düzeltmek.

(875) أَغِيرَةً وَجُنْبًا

(Ağireten ve cubnen)¹⁶⁶¹

Takdîr-i kelâm *eteğāru ğireten ve tecbunu cubnen* demekdir ki maşdar olarak manşublardır. Aşlı budur ki bir kimse eşnā-'ı muhārebede 'adūsundan arқа virüp menziline toğrı firār eyledi. Gördi ki zevcesi kıtāl-i nāsa nazār idüp tırur, ğazaba gelüp zevcesini manzara-i nāsda ne tırur seyr idersin diyü đarb eyledikde ehline kelām-ı mezbūrī irād eyledi. Bu meşel iki şerr beynini cem' iden kimse hakkında đarb olunur.

(876) الْغَبْتُ خَيْرٌ مِنَ الْهَبْطِ

(el-Ġabtu hayrun mine'l-hebti)¹⁶⁶²

Ġabṭ ḥabṭ vezninde reşk eylemek ma'nāsınadır ki bir kimseniñ nā'il oldığı ni' met şāhibinden zā'il olmayarak kendisi de aña mazhar olmağı temennī eylemekden 'ibāretidir. Aşıl ma'nā budur. Ve ḥased eylemek ma'nāsına gelür ki mecāzdir teşbīh tarīkiyle yāḥud reškiñ giderek me'ālī ḥasede müncer olmağ 'alākasıyla ki mā ye'ulu ileyhi i'tibāriyla olur. Ḥattā ğıbtaya dağı ehl-i 'azīmet bu cihetle ruḥşat virmediler. Pes herkes [183b] naḥnu kasemnā maṭbaḥından ḥissesine rāzī ve 'ale'l-iṭlāk tezāyüd-i ni' met-i Rebbāniye dā'ī olmağ lāzımdır. Ve fi'l-ḥadīs "اللهم غبطا لا هبطا"¹⁶⁶³ ey nes'eluke'l-ğabṭaten ev menzileten tuğbaṭu 'aleyhā, ya'nī, yā Rab! Dergāhından ğıbtā olunacağ ni' met ü sürür yāḥud ğıbtā olunacağ rütbe vü derece niyāz ve faqr u naḫmetden yāḥud zill ü tesseffülden isti'āze ideriz demekdir. **Hebṭ** hāniñ fethi ve bāniñ sükūnuyla noḫşān ve bir şerr ü kerīheye uğramağ ma'nāsınadı.

(877) الْغُرَابُ أَعْرَفُ بِالتَّمْرِ

(el-Ġurābu a'refu bi't-temri)¹⁶⁶⁴

Ya'nī ḥurmāniñ ğurāb kısmı a'lā ve ecvedini bilür ve aḥz ider. Binā'en 'aleyh bir şey'-i nefīse dest-res olan kimse hakkında "وَجَدَ تَمْرَةَ الْغُرَابِ"¹⁶⁶⁵ diyü đarb-ı meşel iderler.

مَا عَلَى أَفْعَلَ مِنْ هَذَا الْبَابِ

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁶⁶⁶

¹⁶⁶¹ Hem korkuyor hem de kiskaniyorsun.

¹⁶⁶² Özenilecek durumda olmak zilletli durumda olmaktan hayırlıdır.

¹⁶⁶³ Allahım, özenilecek durumda olalım, zillette olmayalım.

¹⁶⁶⁴ Karga hurmayı daha iyi bilir.

¹⁶⁶⁵ Karganın hurmasını buldu.

¹⁶⁶⁶ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

(878) أَغْرُ مِنَ الدُّبَّاءِ فِي الْمَاءِ

(Ağarru mine'd-dubbā' i f'l-mā'i)¹⁶⁶⁷

Ağar gurūr kelimesinden me'ḥūzdur. Dubbā' dālîñ zammı ve bāniñ teşdidi ve medd ile kabağa dinür, qar' gibi. Kezālike "لا يَغْرُوكَ الدُّبَّاءُ وَإِنْ كَانَ فِي الْمَاءِ"¹⁶⁶⁸ darb-ı meşeldir. Ba'zılar didi ki: "Bu iki meşeliñ ma' nāsına taḥşil-i vükūf olunmadı". Lākin muḥaqqıq Meydānī didi ki: "Aşlı budur ki bir A' rābī kabağ kalyesi ekl iderken be-ğāyet şıcağ olmağla, birden bire ağızına vaz'-ı loğma eyleyüp ağızını yağıdıkda *lā yağurrenneke ed-dubbā' ve in kāne f'l-mā' i* kelāmını irād eyledi". Meşel-i evveliñ ma' nāsı şāniden münteza' dır. Bu meşel zāhiren sākin olup bāṭinen keşirü'l-gā' ile olan kimse ḥaqqında darb olunur.

[183a]

(879) أَغْنَى عَنْهُ مِنَ التَّفَةِ عَنِ الرَّفَةِ

(Ağnā ' anhu mine't-tefeti ' anir-reffeti)¹⁶⁶⁹

Tefe tāniñ fetḥi ve fāniñ teşdidi ve taḥfifiyle cā' izdir, karaçulağ didikleri cānvere dinür. Reffe kezālike rāniñ fetḥi ve fāniñ teşdidi ve taḥfifiyle şamana dinür. Mezbūr cānver elbette laḥma ḥariş olup şamandan müstağnī oldığı zāhirdir. Qāle's-şā' iru

Gānīne ' an ḥadīsikum kadīmen
*Kemā gānye't-tufātu ' ani'r-rufāti'*¹⁶⁷⁰

Tufāt ve rufāt cem' lerdir.

(880) أَغْنَى عَنِ الشَّيْءِ مِنَ الْأَقْرَعِ عَنِ الْمُشْطِ

(Ağnā ' ani's-şey' i mine'l-aqra' i ' ani'l-muşṭi)¹⁶⁷¹

Aqra' başı kel olan kimseye vaşf olur. Muşṭ tarağa dinür. Qāle's-şā' iru:

Kad kuntu ağnā zī gīnā ' ankum kemā
*Ağnā'r-ricāli ' ani'l-mişāṭi el-aqra' u'*¹⁶⁷²

البَابُ الْعِشْرُونَ: فِيمَا أَوْلَهُ فَاءٌ

el-Bābu'l-' işrūn: Fīmā evveluhu fā'un¹⁶⁷³

¹⁶⁶⁷ Sudaki kabaktan daha aldatıcı.

¹⁶⁶⁸ Kabak suda olasa bile seni aldatmasın.

¹⁶⁶⁹ Saman yemekten vazgeçen, karakulaktan daha fazla vazgeçer.

¹⁶⁷⁰ Karakulağın saman yemekten vazgeçtiği gibi biz de eskiden sizinle sohbet etmekten vazgeçtik.

¹⁶⁷¹ Taraktan vazgeçen bu şeyden kel olan kimseden daha fazla vazgeçer.

¹⁶⁷² Kel olan kimsenin tarağa ihtiyacı olmadığı gibi benim de size ihtiyacım yoktur.

¹⁶⁷³ Yirminci Bölüm: Fâ ile başlayan meseller.

(881) فِي الصَّيْفِ صَيَّعَتِ اللَّبَنَ

(Fī'ş-şayfi dayya' ti'l-lebene)¹⁶⁷⁴

Hiṭāb mü'enneşe olmağla **dayya' ti** fi' liniñ tayı meksürdür, her ne kadar müzekker ve cem'e de hiṭāb olunursa. Zīrā emşāl vaz'ından tağyir olunmaz. Ma'nā-yı meşel: Ey hātūn! Vaqt-i sermāda lebeni zāyi' eyleyüp eliñden çıkardıñ dimekdir. Aşlı budur ki bir şervet vü sāmān şāhibi ādem yaşluca olmağla zevcesiniñ küre-i şehvetini geregi gibi itfāya muqtedir olmadığından imtizāc eylemeyüp bi'l-aḥire mübāyenet vāqi' olduğdan soñra ārz' sı üzre bir genc ü tüvānā ere varup lākin zevc-i şānī pek faḫīr ve bī-nevā olmağla ta'ayyuş huşuşunda zārūret vü ıztırābla giriftār oldu. Bir gün bir miqdārca tegaddī idecek süd [184b] ārzūsunda olup bir vechle tedārūki mümkün olmamağla li'ecli't-ṭaleb zevc-i evveline ādem irsāl ve isti'ṭā eyledikde mezbūr kelām-ı mezkūrī irād eyledi. Ba'zılar 'indeinde Esved bin Hürmüz-nām kimse Benī Şen cemā' atinden 'Anūd-nām zevcesini bed-ḥūyлуğundan nefret ve istikrāh sebebiyle taṭlīk eyleyüp kendi kavminden bir dilber hātūn tezevvüc eyledi. Beynlerinde mu'āşarat olmamağla müfāraḫat idüp yine evvelki hātūnı aḥlākıma 'ārifedir diyü tezevvüc için ṭarafına ādem irsāl eyledikde mezbūra kelām-ı mezbūrī irād eyledi. Bu rivāyete göre tā' meftūḥ olur. Bu meşel, murādını yedinde iken fevt idüp soñra taḥşīli ḫaydına düşen kimse ḫaḫḫında ḫarb olunur.

(882) فُلَانٌ مِلْحُهُ عَلَى رُكْبَتِهِ

(Fulānun milḫuhu 'alā rukbetihi)¹⁶⁷⁵

Ey *lā vefā'a lehu ev semīn ev ḫadīd*. Ḫavlı-i evvele göre ki *lā vefā'a lehu* 'ibāretidir diz üzerinde olan ṭuz ednā sebebiyle perīşān ve nā-būd olmasından me'ḥūzdur. Ḫavlı-i şānīye göre o semīn fıḫrasıdır. **Milḫ** şaḫm ma'nāsına olup Zencī ṭā'ifesiniñ ekşeri semüzlükleri rükbe ve faḫizlerinde olmağla aña teşbīh olunmuşdur. Ḫavlı-i şāliş ki *Ev ḫadīdun fī ḡazabihi* kelāmıdır, ḫavlı-i evvel şu'besindendir ki ednā nefḫ ile ṭuz gibi ṭozup ḫalkdığı gibi ol daḫı cüz'ī sebep ile heyecāna gelüp ḫışm u ḫiddet ider. Zemaḫşerī *Esāsda* keşīru'l-ḫuşūmāt olan kimseden kināye eylemişdir. Ya'nī muḫāşim ü muḫātil olup ḫaṭ'ā cerāḫatden bāk ve pervāsı yoḫdur, yaralandıḫda yarasına ekmek için [184a] ibtidā ṭuzunu ḫāzır idüp manzara nāsda olan rükbesi üzre vaz' ider. Ve ba'zılar

¹⁶⁷⁴ Yazın sütü kaybetmiştin. Türkçedeki karşılığı: Geçti Bor'un pazarı sür eşeğini Niğde'ye. Eski çamlar bardak oldu. Yazıcı, **age**, s. 181-182./ Atı alan Üsküdar'ı geçti.

¹⁶⁷⁵ Falancanın tuzu dizinde, sağı solu belli olmaz hemen feveran eder. Türkçedeki karşılığı: Burnundan kıl aldırılmaz. Yazıcı, **age**, s. 95-96.

"Burada milh hürmet ma' nâsinadır" didi. Pes aña göre bî-hürmetlikden kinâyedir, aña mücâlis olduqda ihtirâm u ri' âyet ider, meclisden qalkup gitdikden soñra rafz-ı hürmet ider dimekdir ki merci' -i qavl-i evvel olur ki vefâsızdır dimekdir.

(883) فِي كُلِّ شَجَرٍ نَارٌ وَاسْتَمَجَدَ الْمَرْخُ وَالْعَفَّارُ

(Fî kulli şecerin nâruñ ve's-temcede'l-marhu ve'l-efâru)¹⁶⁷⁶

İstemcede mâzîdir, maşdarı istimcâd kelimesidir ki firāvân olmak ma' nâsinadır. **Marh** mîmiñ fethi ve rânîñ sükûnuyla bir şecerdir ki keşirü'l-verâdır, ya'nî çakmaq gibi çakıldıkta hemân âteş çıkar. 'Afâr şehâb vezninde kezâlike bâdiye-i 'Arabda bir şecerdir ki çakıldıkta andan dañı âteş zâhir olur, 'Arablar anlardan çakmaq ittiñâz iderler. Marh çakmaq demüri ve 'afâr taşı menzilindedir. ve minhu qavluhu te'âlâ "الذي" *جعل لكم من الشجر الأخضر نارا*.¹⁶⁷⁷ *Qāle'l-Beyzāvī "Ke'l-marhi ve'l-afāri ve humā ḥuzrevānun yaqturu minhumā el-mā'u fe-tenqadihu en-nāru fe-subḥāne'l-meliku'l-qādir"*.¹⁶⁷⁸ Ve anlardan düzilen çakmağa zend ve zende dirler. Meşel-i mezbür ba'z-ı nesneyi ba'z-ı diğeri üzerine tafzîl ma' rezinde qarbolunur.

(884) فَلَانٌ انْتَفَحَ سَحْرُهُ وَانْتَفَحَتْ مَسَاهِرُهُ

(Fulānun intefaḥa saḥruhu ve'ntafaḥat mesāhiruhu)¹⁶⁷⁹

İntefaḥa intifāḥ kelimesinden mâzîdir. **Sahr** sîniñ fethi ve ḥāniñ sükûnuyla ve fethiyle ve sîniñ zammı dañı cā'izdir, aqciğere dinür ki *ri'e* dañı dirler, Türkide öyken ta'bîr olunur. **Mesāhir** ğayr-ı kıyās üzre sahrıñ cem'idir, ḥüsn ve meḥāsin gibi, sā'ir aḥşā' i' tibārıyla teğallüben [185b] cem' olmuşdur. Ma'nā-yı mesel: Fülāniñ aqciğeri muntefiḥ oldı, ya'nî şişdi dimekdir. Bu meşel bir kimse ḥadd u miqdārını tecāvüz eyledikde qarbolunur. Lisānımızda dañı "Ḥadd u miqdārını tecāvüz ile bālā-pervāzlıq idene şişkin" ta'bîr olunur. Lākin şāhib-i *Qāmūs* Başā'irde meşel-i mezbür "izā meel ve cebune" 'ibāretiyle beyān eylemişdir. Ḥavf sebebiyle aqciğere intifāḥ 'arız olmağla iki tefsîr dañı mülâyimdir.

(885) فَلَانٌ لَا يَمْنَعُ ذَنْبٌ تَلْعَةً

¹⁶⁷⁶ Her ağaçta ateş bulunur, amma merh ve 'afâr denen ağaçlar başka (onlarda daha çok bulunur). Türkçedeki karşılığı: Kürt kıızı da sakız çiğner, ama tadını çıkararak çiğner. Yazıcı, age, 98.

¹⁶⁷⁷ "O, sizin için yeşil ağaçtan ateş yaratandır.", (Yâsin 36/80)

¹⁶⁷⁸ Merh ve afâr ağaçları gibi. Bu iki ağaç yeşildir, ondan su çıkınca ateş çıkar. Sübhanallah.

¹⁶⁷⁹ Falanca korkaklığı sebebiyle göğsü kabardı. Türkçedeki karşılığı: Yüreği yerinden oynadı. Yazıcı, age, s. 137.

(Fulānun lā yemna' u zenebe tel' atin)¹⁶⁸⁰

Tel'a temre vezninde yüksekden alçağa açacak şu akıntısına dinür. Burada zeneb kelimesinden akıntının ayağı murâddır. Ma'nā-yı meşel: Fülān akıntının ayağını men' idemez, ya'nī tutamaz dimekdir. Bu meşel zelil ü haķır olan kimse haķında ıarb olunur. Ve teķūlu'l-' Arabu: "لا أئقُ بسبيلِ تُلَعَتِكَ",¹⁶⁸¹ ya'nī ben seniñ akıntının seyline i' timād itmeme dimekdir. Kavl u fi' line i' timād olunmayan kāzib haķında ıarb olunur. Ve kezālike yaķūlüne "ما أخافُ إلا بسبيلِ تلعتي",¹⁶⁸² ya'nī ben hemān kendi seylimiñ tel' asından ħavf iderim ki murād kendi ' amzādelerimden ve aķrabālarımın ħavf iderim dimekdir.

(886) فلانٌ مُخْرَبِيْقٌ لِيَنْبَاعِ

(Fulānun muħranbiķun li-yenbā' a)¹⁶⁸³

Muħranbiķ ism-i fā' ildir. Maşdarı iħrinbāķ kelimesidir ki bir tōhmet zımnında mażanne ve gümān terettüb iden kimse girü çekilüp yere siñüp yapışmak ma'nāsınadır. **Yenbā'u** muzāri' dir, maşdarı inbiyā' kelimesidir ki yılan kıvrık iken bir nesne üzerine şıçrayup atılmak için çözülp [185a] açılmak ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel vaķt-i fırsatda illeri sunup atlamaķ için, ya'nī müteħayyilesinde taşvīr ü taşmīm eylediği dāhiyeyi irād u icrā için şimdiki ħalde girü çekilüp der-tüb ħamüş ve epsem tırmaķdadır dimekdir. Fāriside "Der-ħam-endāzīhest" meşeli meşel-i mezbūra muvāfiķdır. Ya'nī dūrilüp bükülüp der-tüb olup üzeriñe atılmak ister diyecek yerde ıarb olunur.

(887) فَشَاشَ فُشِّيهِ مِنْ اسْتِهِ إِلَى فِيهِ

(Feşāşi fuşşīhi min istihi ilā fihi)¹⁶⁸⁴

Feşāş kaķām vezninde şol ' avrata dinür ki cimā' hengāmında kendiden rīħ çıkar ola. **Fuşşī** emr-i mü' enneşdir, maşdarı feşş kelimesidir ki fāniñ fethi ve şiniñ teşdidiyle tulumı şıķup içinden yel çıkarmak ma'nāsınadır. Bu meşel bir kimse ħışma gelüp icrāsına kādır olmadığı vaķitte ıarb olunur ki aña dilediği işle eliñden gelmez ma' rezindedir.

(888) الْفَحْلُ يَحْمِي سَوْلَهُ مَعْقُولاً

(el-Faħlu yaħmī şevlehu ma' ķülen)¹⁶⁸⁵

¹⁶⁸⁰ Falanca akıntının kuyruğunu engellemez.

¹⁶⁸¹ Ben senin selinin akıntısına güvenmem.

¹⁶⁸² Ben selimin akıntısından korkarım.

¹⁶⁸³ Saldırmak için sakın olup yere yapıştı.

¹⁶⁸⁴ Ey Feşāş! kıçından ağzına kadar kokuyu çıkar!

Bu meşel mıṣrā⁶-ı mevzūndur. **Fahl** fāniñ fetḥi ve ḥāniñ sükūnuyla her ḥayvāniñ erkeğine, ya⁶nī dōli alınur olan erkeğine dinür ki atda ayğır ve deve de buğur ta⁶bīr olunur. **Şevle** şā⁶ileniñ cem⁶ idir. Şol nāḳaya dinür ki ḥamlından ya vaż⁶ından yedi māh müddet geçmekle südüni bütün çekmiş ola. **Yahmī** muzāri⁶ dir, maşdarı ḥimāye kelimesidir ki bir nesneden muziyātı men⁶ idüp ḥıfz eylemek ma⁶nāsınadır ki ḳorımaḳ ta⁶bīr olunur. **Ma⁶ḳūlen** ḥāliyyetle manşūbdur. **Ma⁶nā-yı meşel**: Kişizāde ve aşıl olan kimse kendi ḥıfz-ı ḥaremi ḥuşūşunda her ne ḳadar ma⁶lūle ise de [186b] emr-i celīli ihtimāl ider dimekdir. Bu meşel kişiniñ ehl ü⁶ iyālī her ne dürlü⁶ illet ile ma⁶lūle ise de aşıl ve kişizāde olan kimse anı ḥimāyet ü ḥirāsetde hezār emr-i celīl ve meşāḳḳat-i⁶ aẓīmi ihtimāl ider diyecek yerde ḍarb olunur.

(889) فِي الْقَمَرِ ضِيَاءٌ وَالشَّمْسُ أَضْوَاءُ مِنْهُ

(Fī'l-ḳameri ḍiyā⁶un ve'ş-şemsu aḍve⁶u minhu)¹⁶⁸⁶

Ma⁶nā-yı meşel: Neyyireynāsā zāhir ve rüşenādır. Bu meşel fülān nesne gerçi güzeldir, lākin fülān andan ceyyid ve bihterdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(890) فِي عَصَةِ مَا يَنْبُتَنَّ شَكِيرَهَا

(Fī⁶ iḍetin mā yenbutenne şekīruhā)¹⁶⁸⁷

‘**İdet**‘ ineb vezninde muğaylān gibi tikenlü ulu ağaca dinür. **Şekīr** emīr vezninde büyük ağaçlarıñ dibinde biten filize dinür. Bu meşel veledi pederine teşbīh maḥallinde īrād olunur. Kezālike "فِي عَصِيهِ مَا يَنْبُتُ الْعُودُ"¹⁶⁸⁸ ḍarb-ı meşeldir. ‘**İş**‘ aynıñ kesriyle çatlağı birbirine şarmaşık ağaç ḳoruluğuna, kezālike ağaç menbitine dinür. Ve⁶ üd ḥaşebeye dinür. Ḥāşıl-ı meşel eger anuñ ‘**İş**‘ kerīm ise ‘**ü**di daḥı kerīm olur ve eger le⁶im ise ‘**ü**di daḥı le⁶im olur dimekdir ki *inne'l-fer⁶a fī vizāni'l-aşl⁶*¹⁶⁸⁹ ma⁶nāsını müfid olur.

(891) فَسَا بَيْنَهُمُ الظَّرْبَانُ

(Fesā beynehum eḍ-ḍaribānu)¹⁶⁹⁰

Fesā māzīdir, maşdarı fesv kelimesidir ki fāniñ fetḥiyle āhestece yellenmek ma⁶nāsınadır. **Ḍaribān** ḳaṭirān vezninde kedi cüşsesinde bed rāyiḥalu bir cānverdir,

¹⁶⁸⁵ Asaletli erkek deve, sütü az dişi deveyi korur.

¹⁶⁸⁶ Ay ışıklıdır, fakat güneş ondan daha ışıklıdır.

¹⁶⁸⁷ Ağacın dibindeki filizler aslında ağaçtandır. (Çocuk babasına çekmiş anlamında)

¹⁶⁸⁸ Ağaç dibindeki değnek ondandır.

¹⁶⁸⁹ Dal asıl sayılır. (dal asıl makamındadır)

¹⁶⁹⁰ Aralarında kokarca yellendi. Türkçedeki karşılığı: Araya şeytan girdi. / Aralarına kara kedi girdi. Yazıcı, age, s. 64.

Türküde göcen ta' bîr olunur. Be-ğâyet zartacı ve zarta ziyâdesiyle müntin olur. Ve bir câmeye [186a] oşursa câme eskiyip gider, henüz râyiha-i habîsesi andan zâ'il olmaz. Ekşeri keleriñ yuvasınıñ ağızına dübürünü vaz' idüp içerüye toğrı zarta eylemekle bed-râyihasından keler muztarib olup taħammülden qalmağla nâ-çâr taşraya pertâv idüp çıkdıkdâ şayd u ekl ider. Mel' ünuñ zartası oltaşdır ve deve sürisiniñ aralığına girüp zartladıkdâ develer bedrâyihasına taħammül idemeyüp bî-ihtiyâr perâkende olurlar. Bu meşel bir müfsid ve mekkâr niçe aħbâb miyânlarına ilkâ-yı fesâd ile biribirinden kesilüp cüdâ olsalar ol vaqıtde çarb olunur.

(892) أَفَلَتَ وَأَنْحَصَّ الذَّنْبُ

(Eflete ve'nħaşse'z-zenebu)¹⁶⁹¹

Eflete mâzî-i muhâtabdır, maşdarı iflât kelimesidir ki kaçup kurtulmak ma' nâsındır. **İnħaşse** inħişaş kelimesinden ki hayvânıñ kuyruğı kesilmek ma' nâsındır ki güdülmek ta' bîr olunur, mâzîdir. **Zeneb** fethateynle kuyruğa dinür. Ma' nâ-yı meşel: Şıyrılıp kurtulduñ, ammâ kuyruğ da gitdi dimekdir. Aşlı budur ki cedd-i Emeviyye Dimaşkdâ kendi nefsiçün bir kaçır-ı 'âlî binâ eyleyüp lâkin civârında bir kilise olmağla dâ'imâ ol cihetden bî-ħuzûr olur idi. Hedm ü izâlesine vesîle-cüy olup 'âkıbet qarâr-dâde-i taşavvurı üzre Kayşer-i Rûma bir elçi tertîb ve ba' de'l-vuşül Kayşer ħuzûrunda taħkîr ve izdirâsına dâ'ir hareket eylemesini emr ü tenbîh eylemekle ol daħı emir mücibince 'amel eyledikde erkân-ı Kayşer elçiniñ katlini irâde eylediler. Kayşer [187b] elçiniñ bu güne ħareketi Mu' âviye'niñ desîsesi olmağla bizler bunu katl eyledigimizde nağz-ı şulħ bizim tarafından vâki' olmağla kendisi daħı qalemrev-i ħükümetinde olan naşarayı bi'l-cümle istîşâl eylemek kaçındadır diyü elçiniñ katline rızâ virmeyüp sâlimen ircâ' eyledi. Elçi, Mu' âviye gelüp vaç' ayı ħikâyet eyledikde Mu' âviye kelâm-ı mezbûrı irâd eyledi. Elçi daħı "Kellâ innehu lebiħulbe"¹⁶⁹² ya' nî kuyruğı kesilmek degil kuyruğunuñ şaçaklarıyla bile geldi ki bir kılına ziyân gelmedi dimekdir. Hulb ħânıñ zammıyla muṭlaqâ kıla yâħud at maḳûlesi dâbbeniñ kuyruğı kılına dinür. Meşel-i mezbûr helâke müşrif olmuş iken bir taḳrîble taḳlîş-i girîbân eyleyen kimse ħaḳḳında çarb olunur.

(893) أَفَلَتَ فُلَانٌ جُرَيْعَةَ الذَّقْنِ

(Eflete fulânun Curay' ate'z-zakani)¹⁶⁹³

¹⁶⁹¹ Kaçtı, kuyruğı elinde kaldı.

¹⁶⁹² Hayır, kuyruğıyla birlikte kaçtı.

¹⁶⁹³ Falanca içeceği sudan kurtulup gitti. (Ölüm fülancayı tam yakalayacakken kurtuldu).

Eflete māzīdir, maşdarı iflāt kelimesidir ki ma' lūmdur. **Curay'a** cur' anıñ muşagğarıdır ve hāl olarak manşūbdur. Ma'nā-yı meşel: İçecegi şuyıñ henüz cür' acığı zeķanında olduğı hālde kaçup kırtıldı dimekdir. Aşlı budur ki şikār-ı vahşī şu içmege gelüp şuyı ağzına alup henüz yutmaķsızın şayyād tüfek veyā oķ ile atdıķda toķunmamađla şu öylece ağzında olarak kaçup hālāş olur. Bu meşel cānı ağzına gelüp ya' nī helāke qarīb olmuş iken necāt bulan kimse haķķında đarb olunur. Baķķiye-i rūḥ cürey' aya teşbīh olunmuşdur.

(894) اِفْتَدَى مَخْنُوقٌ

(İftedi maḥnūķu)¹⁶⁹⁴

İftedi emr-i ḥāzırđır, [187a] maşdarı iftidā kelimesidir ki bir kimse bir ādemden kendi nefsinı fıdye ile iştirā eylemek ma' nāsınadr. **Maḥnūķ** kelimesi münādādır, boğulmuş kimseye dinür. Aşlı budur ki bir kimse nāgāh bir ādemiñ üzerine çöküp boğazını şıķup bođmaķ kertesine getürdüķde mađlūb amān taleb eyledikde ḥāniķ kelām-ı mezbūrı tekellüm eyledi. Bu meşel belā ve şiddete giriftār olmuş ādeme bir vechle nefsiñi taḥlīş eyle diyecek yerde đarb olunur.

(895) فِي ذَنْبِ الْكَلْبِ يَطْلُبُ الْإِهَالَةَ

(Fī zenebi'l-kebi yaṭlubu'l-ihālete)¹⁶⁹⁵

İhāle vedek ma' nāsınadır ki arınmış ve sızdırılmış iç yağına dünür. Bu meşel bir le'īm ü nākesden 'aṭā ümīd iden kimse haķķında đarb olunur ki köpeđiñ kıyruğundan iç yağı taleb itmege teşbīh olunmuşdur.

(896) فَرَّ مِنَ الْقَطْرِ وَقَعَدَ تَحْتَ الْمِيزَابِ

(Ferre mine'l-ķatri ve ķa' ede taḥte'l-mīzābi)¹⁶⁹⁶

Ya'nī ķaṭreden kaçup taḥt-ı mīzābda oturdı dimekdir. Bu meşel bir emr-i şedīdden teḥāşī idüp andan eşeddine giriftār olan kimse haķķında đarb olunur.

(897) أَفَلَتَ وَلَهُ حُصَاصٌ

(Eflete velehu ḥuşāşun)¹⁶⁹⁷

¹⁶⁹⁴ Ey boğulmuş adam! Kendini fıdye ile kırtar!

¹⁶⁹⁵ Köpeğin kıyruğundan iç yağını ister.

¹⁶⁹⁶ Yağmurdan kaçtı, oluğa düştü. Türkçedeki karşılığı: Yağmurdan kaçarken doluya tutuldu.

¹⁶⁹⁷ Arkasında husāsı bırakarak kaçtı.

Huṣṣāṣ ğurāb vezninde dikilüp sür' atle oşuraraq kaçmak ma' nāsınadır. Ve fi'l-ḥadīs " إِنَّ الشَّيْطَانَ إِذَا سَمِعَ الْأَذَانَ وَتَى وَلَهُ حُصَاصٌ كَحُصَاصِ الْحَمَارِ ¹⁶⁹⁸ Meşel-i mezbūr kemāl-i ḥavfindan bir nesneden kaçup firār iden kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

898) فَلَانٌ مَا يَغْتُ عَلَيْهِ أَحَدٌ

(Fulānun mā yağşiṣu 'aleyhi aḥedun)¹⁶⁹⁹

Mā yağşiṣu ğuṣāşeden me'ḥūzdur ki arıq ve ḥıre ve zebūn olmak ma' nāsınadır. **Ma' nā-yı meşel:** [188b] Fülān her gördüğü ādemden cerr ü su'āl eylemege mecbūldur, ğüyā ki i' tıḳādında mehzūlul-māl ya' nī servet ü sāmāndan 'ārī faḳır ve bī-nevā kimse yokdur, mecmū'-ı nās ḥayvān-ı semīn gibi zī-kuvvat ve zī-ğınādır dimekdir. Kezālike 'Arablar "فُلَانٌ لَا يَغْتُ عَلَيْهِ شَيْءٌ" dirler, *lā yaḳūlu fī şey'in innehu redī'un fe-yetrukuhu*¹⁷⁰⁰ ma' nāsına. Ya' nī fülān kimseniñ 'indinde eşyā'-ı dünyeviyyeden bir şey aṣlā kemter ve bī-kıymet degildir, cümlesi nefīs ü fāḥir olmağla her ne olursa olsun anı terk eyleyüp bir taḳrīble aḥz ve der-hemyān eylemege sa'y eyler. Mezbūr meşeller be-ğāyet mürtekib ve mütenezzil ve sifle-ḥūy tülengī kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

899) أَفْرَحَ الْقَوْمَ بَيَضَتُهُمْ

(Efraḥa'l-ḳavmu beydatahum)¹⁷⁰¹

Efraḥa māzīdir, maşdarı ifrāḥ kelimesidir ki kuş yavru şāḥibi olmak, ya' nī yavru çıkarmak ma' nāsınadır. Ba' zılar 'indinde beydatahum mef' üldür, zīrā efraḥa fi' li lāzim ve müte'addī olur. Lākin *Esāsda* temeyiz olmak üzre mersūmdur ki *illā men sefihe nefsu* ḳabīlindedir. **Ma' nā-yı meşel:** Ḳavm kendi beynlerinde mektūm olan sırlarını izḥār eyledi dimekdir. Ve 'Arablar "أَفْرَحَ رَوْعَهُ"¹⁷⁰² dirler, efraḥa ḳalbuḥu'r-rev' a sebkindedir ki yavru gibi derūndan ḥavfi iḥrāc eyledi dimekdir.

900) فَلَانٌ يَبْنِي عَلَيَّ جُرْفٍ هَارٍ

(Fulānun yebnī 'alā curfin ḥārin)¹⁷⁰³

¹⁶⁹⁸ Şeytān ezanı duyduğu zaman eşek gibi arkasında husas bırakarak kaçır.

¹⁶⁹⁹ Falanca, kimi görürse ona sorar.

¹⁷⁰⁰ Falanca hiç bir şeyi bırakıp kötülemez.

¹⁷⁰¹ Kavim kendi yumurtasını çıkardı.

¹⁷⁰² Korkusunu dindirdi.

¹⁷⁰³ Falanca sendeleyen bir uçurumda bina yapıyor.

Curf cîmiñ zammı ve rânın sükûnuyla yalçın dağın yalımına ve seyl şuyı kazdığı yere dinür ki yar ta' bîr olunur. **Hār** inhidām ma' nāsınā olan heverden ism-i fā' ildir. Aşağıya [188a] uçup yıkılmağa yüz tutmuş bināya dinür. Tepeden aşağıya uçan kum ve toprak gibi. Ma' nā-yı meşel: Binā ve temel kırmağa şalāhiyyeti olmayan maḥalle ḥāne bünyād ider dimerdir.

(901) فِي رَأْسِهِ خُطَّةٌ

(Fī re 'sihi ḥuṭṭatun)¹⁷⁰⁴

Ḥuṭṭa ḥāniñ zammı ve ṭāniñ teşdidiyle emr-i 'azīme dinür. Bu meşel bir kimse kendi nefsinde muzır olan ḥācet ü maḳşūdına 'azm ve iḳdām eyledikde ḍarb olunur.

(902) فِي الْخَيْرِ لَهُ قَدَمٌ

(Fī'l-ḥayri lehu ḳademun)¹⁷⁰⁵

Burada **ḳadem**den murād *sābīkeh fī'l-emr* ma' nāsınadır. Bir ḥuṣūşda sā'irleri sebḳ ve teḳaddumluk eşer ü ḥāletinden 'ibāretidir. Bu meşel *inne lehu sābīketun fī'l-ḥayri* taḳdīrindedir. Ḥasan ve Mücāhid ḥāzretlerinden mervīdir ki "أن لهم قدم صدق عند ربه"¹⁷⁰⁶ kerīmesinden murād a' māl-i şāliḥadır. Ve Muḳātil ḥāzretlerinden mervīdir ki *kademe şıdḳdan* murād Resūl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥāzretleridir ki anlar için Ḥaḳḳ celle ve 'alā ḥāzretleriniñ 'ind-i ma' nevisinde şefā' at ider. Ve *ammā mā cā'e fī'l-ḥadīş ellezī fī şifati'n-nāri ennehu 'aleyhi's-selām ḳāle*: " لا تَسْكُنُ جَهَنَّمَ حَتَّى يَضَعَ رَبُّ الْعِزَّةِ فِيهَا " ¹⁷⁰⁷ burada ḳademden murād taḳdīm olunan nesne olmağla ma' nen Rabbu'l-'izzeti ḥāzretleri vefḳ-i murādı üzre cehenneme taḳdīm ve idḥāl eylecegi eşrārı bi't-tamām vaż' u idḥāl eylemedikçe cehennemiñ "هل من مزيد"¹⁷⁰⁸ diyerek fevret ü sevreti sākin olmaz dimerdir. Ve ba' zılar didi ki: Vaż'-ı ḳadem bir nesneyi ḳal' u ḳam' eylemekden kināye olmağla emr-i İlāhī şeref-vürüd idüp cehennemi mezīd ṭalebinden men' ü nehy idince ḳadar sākin olmaz dimerdir. Ve bunlardan mā 'adā niçe tevcīhler daḡı iderler [189b]. Nite ki *Meşārīḳ* şerḥinde meşrūḥdur.

¹⁷⁰⁴ Kafasında bir plan var.

¹⁷⁰⁵ İyilikte bir önceliği var.

¹⁷⁰⁶ "İman edenlere, Rableri katında kendileri için bir doğruluk makamı bulunduğunu müjdeler", (Yunus, 10,2)

¹⁷⁰⁷ Allah ayağıyla cehennemi basmadığı takdirde cehennem sakinleşmez.

¹⁷⁰⁸ "Daha var mı?", (Kâf, 50,30).

(903) فَعَلْتُ ذَلِكَ قَبْلَ عَيْرٍ وَمَا جَرَى

(Fa' eltu zālike ḵable 'ayrin ve mā cerā)¹⁷⁰⁹

Fa'altu māzīdir. Burada 'ayrdan murād insānu'l-'ayndır ki gözün bebeği dimekdir. Ma'nā-yı meşel: Dīdeler ḥ'ābdan bīdār olmazdan muḵaddem ol işi işledi, ya'nī geldi ki eller uyğudan uyanmadan geldi dimekdir. Ba'zılar 'ayrdan ḥimār-ı vaḥşī murāddır didi ki: Mer'āya sā'ir ḥayvāndan evvel gelür. Ya'nī ḥimār-ı vaḥşī mer'āya çıkmazdan evvel geldi ki buña göre mā'-ı maşdariyye olur. Ve muḥtemeldir ki mevşüle ola ellezī ma'nāsına. Ya'nī ḥimār-ı vaḥşīden ve sā'ir cery iden ḥayvāndan evvel geldi dimek olur. Meşel-i mezbūr 'ale's-seḥer gelen kimse ḥaḵḵında ḍarb olunur.

(904) فَلَانٌ إِنْ رَأَى مَطْمَعًا تَعَرَّضَ وَإِنْ رَأَى مَطْمَعًا تَأْرَضُ

(Fulānun in re 'ā maḥma' en te'arraḍa ve in re 'ā maḥ' emen te'erreḍe)¹⁷¹⁰

Maḥma' ve maḥ'em ism-i mekāndır. Te'arrḍ tefa''el vezninde yere toğrı ağırlaşup avrılmaḵ ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Fülān kimse bir mertebe ḥama' kārdır ki eger ednā ümīd idecek maḥal görse aña ta'arruḍ ider ve eger bir mevzi' de maḥ'ümāta müte'alliḵ bir nesne görse ol yerde arz gibi şābit olup andan ḥareket itmez dimekdir.

(905) فِي اسْتِهَا مَا لَا تَرَى

(Fī istihā mā lā terā)¹⁷¹¹

Bu meşel bāḥını zāhirinden aḵbeḥ olan kimse ḥaḵḵında yāḥud bir nesneye 'ālim degil iken kendiyi aña 'ālim zu'm eyleyen kimse ḥaḵḵında ḍarb olunur.

(906) فَلَانٌ جَلِيسٌ قَعَقَاعٍ

(Fulānun celīsu Ḵa'ḵā'in)¹⁷¹²

Celīs izāfetledir. Ḵa'ḵā' şerşār vezninde Ḵa'ḵā' bin Şevrdir ki tābī'ındendir, ḥüsn-i mücāvereti ḍarb-ı meşeldir, be-gāyet kerīm olmağla semtinde olanlara ve [189a] kendisinden isti'tā idenlere 'avn u iḥsānı erzān idi. Ḥikāyet olundu ki Ḵa'ḵā'-ı mezkūr bir gün meclis-i Mu'āviyeye mürür eyleyüp keşret-i nāsdan mevzi'-i cülūs olmamağla tevsī' olunup cülūs eyledi. Mu'āviye bir şurreye yüz biñ dirhem vaz' eyleyüp Ḵa'ḵā' a i'tā eyledi. Ḵa'ḵā' şurreyi alup yanında olan kimseye "Al şu şurreyi ḥıfz eyle" diyü virdi. Ol kimse daḥı aḥz idüp meclisden çıḵdıḵda "Al emāneti" diyü şurreyi virmek

¹⁷⁰⁹ Her şeyden önce bunu yaptım.

¹⁷¹⁰ Falanca bir beklenti görürse onunla karşı karşıya gelir, yiyecek bir şey görürse olduğu yerde durur.

¹⁷¹¹ Onun kışında göremediğin şeyler vardır.

¹⁷¹² O, Ka'kā'n arkadaşıdır.

şadedinde olduḡda ḲaḲāḲ didi ki: "Bizim Ḳādetimiz degildir ki virdigimiz nesneyi girü alalım, ben saña anı almaḲ niyyetiyle virmedim".

(907) فلانٌ يَسْتَطْبُ عَلَى عِيسَى بْنِ مَرْيَمَ

(Fulānun yastaḡibbu Ḳalā Ḳīsā bin Meryeme)¹⁷¹³

Bu meşel kendiden aḲlem olan kimseye taḲlīm şadedinde olan küstāḡ ḡaḲḲında ḡarb olunur. Ḳāle's-şāḲ iru:

Li-kulli dā'in devā'un yustaḡabbu bihi
*İlle'l-ḡamāḲate aḲyet men yudāvīhā*¹⁷¹⁴

(908) فلانٌ كَلْبُ الْقَصَابِ

(Fulānuñ kelbu'l-Ḳaşşābi)¹⁷¹⁵

Bu meşel bir ḡanīniñ civārında olmaḡla vüsḲat-i Ḳayş u refāhiyyetin görüp hemīşe mükedder olan faḲīr ve bī-nevā ḡaḲḲında ḡarb olunur. Ve Ḳavām kelimātındandır ki Ḳaşşābiñ köpegi sāḲir kilābdan yigirmi sene muḲaddem aḲmā olur. Zīrā her ḡün be-ḡāyet ārzusı olan laḡmi görüp aña vāşıl olmaz. Ve ḡükemā didiler ki iştihāsı ḡālib olup vuşūli mümkin olmayan nesneye naḲar itmek Ḳamā īrāş ider ki āfāt-ı Ḳayndandır [190b] Bu münāsebetle emşāl-i müvellededendir "لا تُعَاشِرِ الْقَصَابَ، فَإِنَّ أُنَيْسَةَ الْكِلَابِ وَجَلِيْسَةَ الذِّبَابِ"¹⁷¹⁶.

(909) فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ

(Fī beytihi yuḲte'l-ḡakemu)¹⁷¹⁷

Meydānī didi ki: Bu meşel ḲArablarıñ ḡayvānāt lisānından söyledikleri emşāldendir. Şu vechle beyān itdiler ki bir ḡavşan bir ḡurmā bulup bir tilki ol ḡurmāyı çeküp elinden aldı. Mā-beyinlerinde cārī olan ḡuşūmete fayşal virsün iḲün sürişerek ḡabb yaḲnī keler ḡuzūrına vardılar. Erneb didi ki: "Yā eba'l-ḡisli". ḡabb didi ki: "SemīḲan daḲvet, yaḲnī istimāḲ itdim, zīrā sen istimāḲ şāḡibine Ḳaḡırdıñ". Erneb didi ki: "Biz seniñ ḡuzūruña geldik ki faşl-ı ḡuşūmet idesin". ḡabb didi ki: "Adilen ḡakemtā, yaḲnī Ḳādil kimseyi ḡakem naşb itmişsiz, ḡüzel itmişsiniz ki ben Ḳadālet şāḡibiyim". Erneb didi ki: "Lutf idüp her ne Ḳadar zaḡmet ise ḡaşra ḲıḲup beynimizi faşl eyle". ḡabb didi ki: "Fī beytihi yuḲte'l-ḡakemu, yaḲnī ḡākimiñ evine ḡelürler ḡükümet iḲün ḡākim daḲvacılarıñ ayaḡına

¹⁷¹³ Falanca, Hz. Meryem'in oḡlu İsa ile tedavi eder.

¹⁷¹⁴ Her hastalık iḲin mutlaka ilaḲ vardır, fakat ahmaklık hastalığı her tedavi edeni iyice yormuştur.

¹⁷¹⁵ Falanca kasabın köpeḡidir.

¹⁷¹⁶ Kasapla sohbet etme, Ḳünkü samimi arkadaşları köpekler ve dostları da sineklerdir.

¹⁷¹⁷ Karar iḲin hakemin evine gidilir.

varmaz". Pes erneb didi ki: "Ben bir ħurmā bulmuş idim". Dabb didi ki: "*Ĥulveten fe-kulhā*, ya' nī eger ol ħurmā lezīz ise hemān ħurma ekl eyle". Erneb didi ki: "Feĥ-telesehā eṣ-ṣa' lebu, ya' nī ol ħurmāyı Őu tilki aldı ekl itmege ħomadı". Dabb didi ki: "*Linefsihi baġe'l-ħayra*, ya' nī ṣa' leb ħayırlu nesneyi [190a] kendi için istedi". Erneb didi ki: "Ben ṣa' lebe bir Őamar urdum". Dabb didi ki: "*Bi-ħaħħike aĥzeti*, ya' nī sen ħaħħıñı almıŐsın". Erneb didi ki: "Ṣa' leb dahı baña bir sille urdı". Dabb didi ki: "*Ĥurrun intaŐara li-nefsihi*, ya' nī ṣa' leb ġayūr olmaġla senden intikām almıŐ". Erneb didi ki: "Mā-beynimizde ħükm eyle". Dabb didi ki: "*ĤaddiŐ ħadīŐeyn imre 'eten fe-in lem tefhem fe-arba' aten*, ya' nī bir ħātūna bir kelāmı iki kerre söyle eger ibā ederse dört kerre tekrār eyle". Dabbıñ lisānında zıkr eyledikleri mezkūr kelāmların cümlesi ħarb-ı meṣel olup maġāmına göre irād iderler. Ba' zılar didi ki: "*Fe-in lem tefhem ba' de'l-arba' a fe'l-mirba' a* ya' nī dört kerre tekrārdan Őoñra yine fehm itmezse 'aŐa ile ħarb eyle". Őāĥib-i *Vasīl* didi ki: "*Fe-in ebet ferbi'*" rivāyetine göre baña zāhir olan ma' nā budur ki ħadīŐi iki kerre tekrār itdikten Őoñra fehm itmezse ziyāde söyleme belki sükūt eyle ki yüz kerre dahı söyleseñ fehm eylemez.

(910) أَفْرَطَ لِلْهِيمِ حُبِينًا أَفْعَسَ

(Efraṭa li'l-hīmi ħubeynen aħ' esā)¹⁷¹⁸

Efraṭa ħaddeme ve 'accele ma' nāsınadır. **Hīm** hāññ kesriyle ehyem lafzınıñ cem' idir Şusuz develere dinür. **Ĥubeyn** aĥben lafzınıñ muŐaġġarıdır, *reculun aĥbenun*¹⁷¹⁹ dirler istiskā marāzına mübtelā olsa. **Eħ' as** vaŐdır göġsi taşra çıħup arħası iġerüye girmiş ħanbura dinür. Ma' nā-yı meṣel: Şusuz develeri Őuvarmaġa müstaskā ve aħ' as kimse gönderdi dimekdir. Bu meṣel 'âciz olan kimseden mu' âvenet [191b] taleb iden aĥmaħ ħaħħında ħarb olunur.

(911) فَلَانٌ سَاكِنُ الطَّائِرِ

(Fulānun sākinuṭ-ṭā'iri)¹⁷²⁰

Bu meṣel fülān kimse vaħūrdur diyecek yerde ħarb olunur. Güyā ki başına bir ħuŐ ħonmaġla kemāl-i temkīn ü vaħārından nāŐi ol kimseyi cemād zannıyla mütevaĥĥiŐ olmaz.

¹⁷¹⁸ Susuz develere su veren âciz biridir.

¹⁷¹⁹ Midesinde su toplanmış olan adamdır.

¹⁷²⁰ Falanca aġırbaŐlıdır.

(912) الْفِرَارُ بِقِرَابٍ أَكْبَسُ

(el-Firāru bi-ķirābin ekyesu)¹⁷²¹

Ķirāb ķāfiñ kesriyle ol zarfıdır ki müsāfir olan kimse aña mühimmāt-ı seferiyyesini vaż' ider, lākin bu tefsir bu maķāma münāsib degildir. Aşıl ķirāb kitāb vezninde kılcın kınına dinür ğimd ma' nāsına. Aşlı budur ki Cābir bin ' Amru'l-Māzinī 'āyif ve ķāyif idi. Bir ğün yolda giderken iki iz görüp didi ki: "Bu izleriñ şāhibleri şedid ve muzır kimselerdir" diyü bu meşeli irād idüp geçüp gitti. Meydānī didi ki: *el-Firāru zül-firār* taķdırindedir. Ma' nā-yı meşel: Kılcını elden çıkarup ķirābı ile firār iden kimse kılcını ve ķirābını elden çıkararak kimseden ekyesdir dimekdir. Bu meşel zarar işabeti muhtemel olan nesneden ta' cıl-i firār lazımdır diyecek yerde darb olunur.

(913) افْتَحْ صُرْرَكَ تَعْلَمَ عُجْرَكَ

(İftah şurereke te' lem ' ucereke)¹⁷²²

İftah emr-i hāzırdır, şurer şurre kelimesiniñ cem' idir ki içine derāhim vaż' olunduğdan sonra bağlanup hıyānetinden emin olsun için cevānibini kaç' olunan kisedir. 'Ucer ' ucreniñ cem' idir ' ayb u naķışaya dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen kendi şurreleriniñ ağızını aç ki naķışaları saña ma' lüm ola dimekdir. Bu meşel sen nefsiñe müraca' at [191a] ve kendini tefiş eyle ki ' uyūbuña ' ālim olasın diyecek yerde darb olunur.

(914) فَصِيلُ ذَاتِ الرَّئِيبِ لَا يُحْيَلُ

(Faşilu zāti'z-zebni lā yuħayyelu)¹⁷²³

Zātu'z-zebn ol nākadır kendi faşilini ve hālibini deper ola. Ve taħyil andan ' ibāretidir ki nāka kendi faşiline kaç' an meyl ü rağbet itmemele süt virmez olur, nāka şāhibine dirler ki bir ķurd derisini başıña bürüyüp dört ayaklı olduğıñ hālde faşil üzerine hücum ile nāka görüp faşiline ķurd hücum itdi zannıyla merħamet belki taħliş mülāħazasıyla yavrusına meyl eyleye. Nāka şāhibi kelām-ı mezburi irād ider. Ya' nī faşil ü hālibini depen nāka taħyil olunmaz, ya' nī bu vechle a' māliñ fā'idesi yokdur dimekdir. Bu meşel bi't-tab' seyyi' u'l-mu' āşere olan kimseye ' arz-ı muħabbet ve nuş-ı müfid degildir diyecek yerde darb olunur.

(915) فِي قَلْبِهِ ضَبُّ

¹⁷²¹ Selametle kaçmak zararla kalmaktan daha hayırlıdır.

¹⁷²² Keselerini aç kusurlarını görürsün.

¹⁷²³ Yavrusunu istemeyen deve için rol yapmak boştur.

(Fī ḳalbihi ḍabbun)¹⁷²⁴

Bu meşel derūnda izmār-ı ʿ adāvet ider diyecek yerde ḍarb olunur.

916 فَاَهَا لِفِيكَ

(Fāhen li-fike)¹⁷²⁵

Žamīr-i mü'enneş arza rāci' dir, ya' nī arzıñ ağzı seniñ ağzıña olsun dimekdir. Fem-i arzdan murād türābdır zīrā arz şuyı türābla iĉer. Bir kimseye ḥaybet ile bed-du'ā maḳāmında irād olunur. Bu meşel "بفِيكَ الْحَجْرُ"¹⁷²⁶ meşeline ḳarībdır.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā ʿ alā efʿ ale min hāza'l-bābi¹⁷²⁷

917 أَفْسَدُ مِنَ الصَّبْعِ

(Efsedu mined-ḍabu' i)¹⁷²⁸

Ḍab' ḍāḍıñ fetḥi ve bāniñ zammı ve sükūnuyla [192b] şırtlan didikleri cānvere dinür. Bir ḳoyun sürisine girse zi'b gibi bir ḳoyun helāk itmekle ḳanā' at itmez, ḥattā bir ḳoyun sürüsüne bir ḳurd ile bir ḍab' girse ḳoyun emīn olur, ʿ Arablar du'ā maḳāmında *Allāhumme ḍab'en ve zi'ben* dirler, ya' nī yā Rabb! Ḍab' ile zi'bi cem' eyle tā ki ḡanem sālīm olsun. Ve ḍab' ziyāde ḥabīs ü müfsid olmaḡla ʿ Arablar ḳaḥt olan seneye ḍab' itlāk iderler. Ve cānver-i mezbūr ḳurd şeklinde bir yırtıcı cānverdir şol eli ḳışa olmaḡla ağsaḡ gibi yegdirerek yürür, anuñ iĉün *ḍab'-ı ʿ arcā*¹⁷²⁹ dahı dirler. Ve ḥavāşşındandır ki elinde ebūcehil ḳarpuzı olan kimseden firār eyler. Ve dişini istişhāb iden kimseye köpek ḳısmı ses eylemez. Ve cildi baṭn-ı ḥāmile bend olunsa isḳāṭ-ı cenīni māni' ve cildinden kil düzüp yāḥud kīleye cildini ḳaplayup ḥubūbatı anuñla ölçmek fesād-ı mezrū' atı dāfi' dir. Ve merāresini iktiḥāl-i ḥiddet-i başar irāşında mü'eşşirdir. Ve *teḳūlu'l-ʿ Arab seylun cārrun eḍ-ḍabu' i ey yuḥricuhā min vicārihā*. Zīrā vefret-i seyl ḍab' ḳısmını inlerinden iz' āc u iḥrāc ider olmaḡla pek ʿ aẓīm seyl şuyına öylece ta' bīr iderler ve pek muzlim giceye delcetü'd-ḍab' ta' bīr iderler. Zīrā ḍab' ḳısmı dā'imā nişf-ı leyle ḳadar yatmayup deverān ider.

¹⁷²⁴ Kalbinde kertenkele vardır.

¹⁷²⁵ Yerin ağzı senin ağzına olsun.

¹⁷²⁶ Ağzına taş olsun!

¹⁷²⁷ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁷²⁸ Sırtlandan daha bozguncu.

¹⁷²⁹ Aksak sırtlan.

(918) أَفْلَسُ مِنْ دَبُورٍ

(Eflesu min debūrin)¹⁷³⁰

Debūr şabūr vezninde ekşeriyā deryāda [192a] şedīd esüp yağmuru olmayan ve lodos ta' bīr olunan rūzgāra dinür. Bu münāsebetle derece-i iflāsiñ zirvesine bāliğ olan kimse hakkında kelām-ı mezbūrı irād iderler. 'Avām tahriif idüp müflis-i mendebūr dirler.

(919) أَفْسَى مِنْ نِمْسٍ

(Efsā min nimsin)¹⁷³¹

Nims nūnuñ kesriyle bir küçük cānverdir, Mısır diyārında olur, ejdehaları katl ider, başdrıma şeklinde bir yaşşıca cānverdir. Ekşeri bāğçe bekçileri ejdehādan havf eylediklerinden anı bāğçelerine celb iderler. Ve *Tuħfe* mütercimi der ki: Hind ve Merv diyārlarında dağı olur. Māverā'u'n-nehr Türkleri aña lañcana ta' bīr iderler, osurduğı hīnde kedi gibi feryād ider, be-gāyet keşīru'l-fesvdir, ya' nī pek çok zarta çeker.

(920) أَفْرَغُ مِنْ حَجَّامٍ سَابَاتٍ

(Efrağū min ḥaccāmi sābātin)¹⁷³²

Efrağ ferāğ kelimesinden me'ḥūzudur ki bir işden iştiğāli terk ile kırtulup boş tırmağ ma' nāsınadır. **Ḥaccām** şeddād vezninde bir nesneyi pek emüp şoricı kimseye dinür, maşşāş ma' nāsınadır, dā'imā ḥacāmat iden kimseye ḥaccām ıtlāķı bu ma' nāyadır. **Sābāt** Medāyin ülkesinde Nūşirevān için yapılmış bir mevzi' adıdır. Pelās-abād mu' arrebidir ki Pelās-nām mi' mār bünyād eylemişdir. Menķüldür ki orada bir ḥaccām var idi. Bir def' a Nūşirevāna ešnā'-i seferde ḥacāmat idüp iḥsān-ı bī-kerānına mazhar olmağla faķr u ihtiyācdan berī olduğına mebnī kār u kesb-i miḥnetinden fāriğ olmağla ḍarb-ı meşel [193b] oldu. Ba' zılar didi ki: Üzerine uğrayan ' askerden ḥacāmet iktizā idenlere vaķt-i 'avdetde viresiye bir dānķa ḥacāmet idüp ve vaķt olurdu ki bir ve iki hafta kimse uğramayup öylece boş kalur idi. Ol boşluğ ešnāsında baṭālet töhmetiyle mülām olmamağ için vālidesini taşra çıkarup ḥacāmat ider idi, girerek vālidesiniñ mādde-i ḥayāt olan demi tamām olmağla bir gün füc'eten fevt olduğından ḍarb-ı meşel oldu.

(921) أَفْلَسُ مِنْ ابْنِ الْمُذَلَّقِ

(Eflesu min ibni'l-Muzallāķi)¹⁷³³

¹⁷³⁰ Debur denen rüzgardan daha müflis.

¹⁷³¹ Nimsden daha fazla sessizce yellenir.

¹⁷³² Sābāt'ın hacamatla uğraşan adamından daha boş.

İbnu Muzallak ʿAbdu Şems kabilesinden bir kimsedir ki ne kendisi ve ne ābāʿ ve ecdādı beyt-i leyleye yaʿnī bir gicelik sedd-i ramak idecek nesneye nāʿil olmamıştır, el-ʿiyāzu bi'llāhi teʿālā.

(922) أَفْقَرُ مِنْ وَحٍّ

(Afkaru min vahhin)¹⁷³⁴

Vahh vāviñ fetḥi ve ḥāniñ teşdidıyla kazığa dinür veted maʿnāsına. Ve bir faḫīr kimse isimdir ki kazığıñda berg ü bār u şāhı olmamağla faḫra münāsibdir.

(923) أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ

(Efsedu mine's-sūsi)¹⁷³⁵

Sūs sīniñ zammıyla güve taʿbīr olunan böcege dinür. Kezālike " أَفْسَدُ مِنَ السُّوسِ فِي الصَّوْفِ فِي " 1736 daḥı dirler. Ve meşel-i āherde ki " الْعِيَالُ سَوْسُ الْمَالِ " 1737 kavlidir sūsdan murādına mezbūr böcektir.

(924) أَفْحَشُ مِنْ فَالِيَةِ الْأَفَاعِي

(Afḫaşu min fāliyeti'l-afāʿi)¹⁷³⁸

Fāliyetü'l-afāʿi bir cins ḥunfesādır ki alaca ve benekli olur, dāʿimā ʿaḫrebler ile ve yılanlar ile ülfet idüp bir yerde olurlar. ʿArablar aña fāliyetü'l-afāʿi didikleriniñ vechi budur ki yılan [193a] bir delikten çıkdıkda eñsesinden yılan ya ʿaḫreb zūhūrünü işʿār ider, bu cihetle şerr ü şūr u fitnenin evāʿiline ıtlāk eylediler.

(925) أَفْرَسُ مِنْ سُمِّ الْفُرْسَانِ

(Efresu min summi'l-fursāni)¹⁷³⁹

Summu'l-fursān ʿUteybe bini'l-Ḥarş bin Şihābdır ki Temīm kabilesinden meşhūr ve maʿrūf bir fāris idi. ʿArablar mezbūra şayyādu'l-fevāris daḥı dirler. ʿArablar didiler ki: Eger semādan kamer sāḫit olsa ʿUteybeden gayrı bir kimse anı aḫz u tenāvül idemez, yaʿnī fārislik ʿilminde kemāl-i ḥiffet ü sürʿat u ḥazākatinden nāşī kamer yere düşmeksizin cümleden evvel ʿUteybe yetişüp alur dimektir.

¹⁷³³ İbnu Muzallak'tan daha müflis.

¹⁷³⁴ Vahh denen kişiden daha fakirdir. Türkçedeki karşılığı: Dikili ağacı yok. Yazıcı, **age**, s. 97.

¹⁷³⁵ Güveden daha bozguncu.

¹⁷³⁶ Yaz vaktinde yündeki güveden daha bozguncu.

¹⁷³⁷ Aile fertleri paranın güvesidir.

¹⁷³⁸ Fāliyetü'l-afāʿi denen böcekten daha bozguncu.

¹⁷³⁹ Summu'l-Fursān denen Hāris'ten daha kahraman.

(926) أَفْصَحُ مِنَ الْعِصِيِّنِ

(Efşahu mine'l-‘İddeyni)¹⁷⁴⁰

‘İddān ‘aynıñ kesri ve teşkiye bünyesiyle Zeyd bin Hāriş'en-Nimrī ile Değfel bin Hanzalati'z-zuhlī nām kimselere itlāk olunur ki her biri ‘Arabıñ hükm ve eyyām-ı tevārīhine ‘ārif ü dānā idi. ‘İdd kelimesi ‘aynıñ kesri ve dād-ı mu‘cemenin teşdidiyle nihāyet derecede fetānet ve ferāset ve belāgat şāhibi fehīm ve zīrek ādeme dinür.

(927) أَفْرَسُ مِنْ مُلَاعِبِ الْأَسِنَّةِ

(Efrasu min mulā‘ibi'l-esinneti)¹⁷⁴¹

Mulā‘ibu'l-esinnet mīmiñ zammıyla yalmanlar ile oynayıcı demektir, Qays kabilesinden ‘Āmir bin Mālik-nām fāris-i meşhūruñ laqabıdır ki kıssası rā’ harfinde "أَرْجَلُكُمْ وَالْعَرْفِطُ"¹⁷⁴² meşelinde güzerān eyledi.

(928) أَفْسَدُ مِنْ أَرْضَةِ

(Efsedu min arđatin)¹⁷⁴³

Arđa hemzeniñ fethiyle ağac qurdına dinür ki dā’imā ağacıñ özünü ekl idüp ifsād ider.

الباب الحادي والعشرون: فيما أوله قاف

el-Bābu'l-ḥādī ve'l-‘işrūn: Fīmā evveluhu qāfun¹⁷⁴⁴

(929) قَرَعَ ظَنَابِيبَ الْأَمْرِ

(Qara‘a zanābību'l-emri)¹⁷⁴⁵

Qara‘a māzīdir, maşdarı qar‘ kelimesidir ki urmaq ma‘nāsındır. Zanābīb zanbüb lafzından cem‘dir ki zenbūr [194b] veznindedir, ayaqda incik kemigine dinür ki qurı incik ve qalem ve düdük ta‘bīr olunur. Ma‘nā-yı meşel: Maşlahatıñ zanābībine urdı, ya‘nī ol maşlahatı tezlīl ü teshīl eyledi dimekdir. Bu meşel bir kimse bir düşvār māddeye be-gāyet sa‘y u iqdām eyleyerek teshīl eyledikde darb olunur. Zīrā çökmeyüp ser-keşlik eyleyen deveniñ incigine urmaqla rām idüp çökerdirler.

¹⁷⁴⁰ İzzân denen Zeyd ve Dağfel'den daha fasih.

¹⁷⁴¹ Mızraklarla oynayan adamdan daha yiğit.

¹⁷⁴² Ayaklarınız Urfut ağacına dokunmasın.

¹⁷⁴³ Ağaç kurdundan daha bozguncucu.

¹⁷⁴⁴ On birinci bölüm: Kâf ile başlayan meseller.

¹⁷⁴⁵ İş kontrol altına aldı. Türkçedeki karşılığı: Attığını vurur, tuttuğunu koparır. Yazıcı, age,s. 64.

(930) فَذُ أَنْصَفَ الْقَارَةَ مَنْ رَامَاهَا

(Kad anşafe'l-kārete men rāmāhā)¹⁷⁴⁶

Enşafe inşāf kelimesinden māzīdir. **Qāre** fi'l-i mezbūruñ mef'ūlidir, men rāmāhā cümlesi fā'ildir. **Qāre** bir kabīle adıdır ki bi'l-cümle tīr-endāzlardır. Aşlı budur ki **Qāre** kabīlesinden bir ādem Esed kabīlesinden bir kimseye muşādif olup beynlerinde mübārezete dā'ir münāsebet açılmağla **Qārī** Esedīye didi ki: "Seniñle mübārezet imtiḥān idelim, eger murād iderseñ oq yarışalım yāḥud güreş tūtalım yāḥud müsābaqa idelim". Esedī oq yarışmağı iḥtiyār eyledikde merd-i qārī tīr-endāzlığına i'tinā ü i'timādı olmağla kelām-ı mezbūri irād eyledi.

(931) فَطَعْتُ جَهِيْرَةَ قَوْلِ كُلِّ خَطِيْبٍ

(Kaṭa' at Cehīzetu kavle kulli ḥaṭībi)¹⁷⁴⁷

Cehīze sefīne vezninde bir şaşkın ve ra'nā ḥātūn adıdır. Aşlı budur ki iki kabīle miyānında dem ve diyete dā'ir mādde olmağla kabīle-i uḥrādan niçe kimse maqtūl tarafına gelüp diyete irzā eylemek bābında nuşḥı mütaẓammın ḥuṭbe inşādına āğāz eylediler. Cehīze-i mezbūre kabīle-i merḳūme nisvānından olmağla müstemi'in gürūhunda idi. Eşnā-yı ḥuṭbede 'acāyibdendir ki maqtūlūñ delisi kātīle zafer-yāb olmağla katl eyledi dimekle cümlesi "'Deliden uşlı ḥaber" feḥvāsınca [194a] kelām-ı mezbūri irād idüp tarḥ-ı mādde eylediler, ya'nī ḥuṭbeden müstaḡnī oldı dimekdir.

(932) أَلْقَيْدُ وَالرَّتْعَةُ

(el-Qaydu ve'r-rat'atu)¹⁷⁴⁸

Rat'e temre vezninde ḥaşb u reḥā cihetiyle olan bolluğa ve firāvānlığa denür. Meşel-i mezbūri ibtidā 'Amr bini's-Şalīḳ-nām kimse tekellüm eyledi. Hemdān kabīlesinden Şakir bin Rabī'a-nām kabīle Şakir-i mezbūri esīr idüp müddet-i medīde içlerinde muḳayyed ḳalmışdı. Kabīle-i mezbūre ḥaşb u reḥāda olduklarından başqa esīr-i merḳūma küllī ri'āyet ü iḥsān iderler idi. Mezbūr 'an-aşlin naḥīfū'l-vücūd olup esīrliginde vefḳa'l-murād tena'um eylemekle vücūdına tāb semen gelüp bir taḳrīble firār idüp kabīlesine geldikde ehl-i kabīle "Ey 'Amr! Ḥaracte min 'indinā naḥīfen ve ente'l-yevme bādinun"¹⁷⁴⁹, ya'nī, yā 'Amr! Sen yanımızdan gitdiğiñde naḥīf ü nizār idiñ,

¹⁷⁴⁶ Kāre kabilesiyle atış yapmak isteyen insaflı muamele etti.

¹⁷⁴⁷ Cehīze her konuşmacının sesini kesti.

¹⁷⁴⁸ Aşırı yemekler vardır.

¹⁷⁴⁹ Bizden çıktığında zayıftın, bugün ise şişmandır.

hâliyen semirüp pür-âb u tâb olmuşsun" didiklerinde kelâm-ı merķūm ile cevâb virdi. Bu meşel 'Arablarıñ *el-'izzu ve'l-mene'etu ve'n-necātu ve'l-emnetu* kavilleri gibidir.

(933) قِ عَلَى ظَلْعِكَ

(**Ḳi** 'alā **ḡal** 'ike)¹⁷⁵⁰

Ḳi kelimesi viķāyeden emirdir, ihfaz ma' nāsına. **ḡal** zāniñ fetħi ve lāmiñ sūkūnuyla tavar aġsayup yekerek yürimek ma' nāsınadır. Burada 'ayb ve naķīşa murâddır. Bu meşel bir 'ayb ve naķīşası olan kimseyi lisân-ı nâsdan muḡāfaza için 'ayb-ı mezbûrdan zecr ü iskât maḡallinde đarb olunur.

(934) قَبْلَ الرَّمْيِ يُرَاشُ السَّهْمُ

(**Ḳable**'r-remyi **yurāşu**'s-sehmu)¹⁷⁵¹

Yurāşu muzāri'-i mechûldür. Maşdarı rāniñ kesriyle reyş kelimesidir ki oķa yelek geçürmek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Oķı atmazdan [195b] muķaddem yelegi geçirilüp müheyyā olur dimekdir. Bu meşel bir maķşūda neyl ü vuşul için vesileler müheyyā eylemek maḡallinde irād olunur. Meşel-i mezbûr 'Arablarıñ " قَبْلَ الرَّمْيِ تُمَلُّ " الكنائس¹⁷⁵² kavli gibidir.

(935) قَلْبَ الْأَمْرِ ظَهْرًا لِبَطْنِ

(**Ḳalebe**'l-emre **ḡahren li-baṡnin**)¹⁷⁵³

Li-baṡnin kelimesinde lām-ı cārre 'alā ma' nāsınadır. **ḡahren** bedel olarak manşûbdur, *ḡalebe ḡahre'l-emri* 'alā *baṡnihi* sebkindedir. **Ya' nī** emriñ ḡahrını baṡnına çevirmekle bāṡin-ı emre muṡṡali' oldı dimekdir. Bu meşel bir umûrda ḡüsn-i tedbîr ile tedbîr eylemek ma' rezinde đarb olunur.

(936) قَبْلَ الْبُكَاءِ كَانَ وَجْهَكَ عَيْوسًا

(**Ḳable**'l-bukā'-i **kāne vechuke** 'abūsen)¹⁷⁵⁴

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel ḡasīs ve māl-dār olan kimseniñ iflāsı vaķtinde đarb olunur.

¹⁷⁵⁰ Önce kendini ıslah et!

¹⁷⁵¹ Oklar atılmadan evvel yelege geçirilir.

¹⁷⁵² Oklar atılmadan evvel sadaklar doldurulur.

¹⁷⁵³ İşin dış yüzünü iç yüzüne çevirdi.

¹⁷⁵⁴ Ağlamadan önce yüzün asık idi.

(937) اسْتَقْدَمْتُ رِحَالَتَكَ

(İstağdemet riğālūke)¹⁷⁵⁵

İstağdemet tağaddemet ma' nāsınadır. **Riğāl** rāniñ kesriyle eyere dinür. **Ma' nā-yı meşel**: Eyeriñ atdan evvel oldı dimekdir. Bu meşel bir kimse ağbābına kemlik itmekde ' acele itdikde çarb olunur.

(938) انقطع السَّلا في البطن

(İnkağa' e's-selā fi'l-baṭni)¹⁷⁵⁶

Selā ' aşā vezninde şol yufka deriye dinür ki baṭn-ı māderde veled anda tevellüd ider. Ve ekşeri bilece çıkar, eger toğdığı anda yüzünden şıyrılıp alınmazsa veled helāk olur. Bu meşel bir iş nihāyet derecede düşvār olduğda çarb olunur. Bu meşel "بلغ السكين العظيم"¹⁷⁵⁷ kavli gibidir.

(939) فَمَقَامَةٌ حَكَّتْ بِجَنْبِ الْبَازِلِ

(Kaṃkaṃemetun ḥakket bi-cenbi'l-bāzili)¹⁷⁵⁸

Kaṃkaṃeme ufağ keneye dinür. **Ḥakket** māzīdir, maşdarı ḥek kelimesidir ki kaçımak ma' nāsınadır. **Bāzil** toğuzuncı seneye dāhil olan [195a] deveye dinür ki ziyāde kuvvetlū olur. Bu meşel bir zelil ü za'if kimse bir ' aziz ü kavī kimseye ta'n u teşnī' eyledikde yāḥud bir taḫrīble şer-gīr olduğda çarb olunur.

(940) قَبْلَ النَّفَاسِ كُنْتُ مُصْفَرَّةً

(Kaḅle'n-nifāsi kunti muşferreten)¹⁷⁵⁹

Bu meşel kaḅle işābeti'l-fağr ḥāl-i ğinā ve şervetinde buḥl u imsāk eyleyen kimse ḥağğında çarb olunur.

(941) قَدْ بَيَّنَّ الصُّبْحُ لِيذِي عَيْنَيْنِ

(Kaḅadd beyyene's-şubḥu lizi ' ayneyni)¹⁷⁶⁰

Beyyen tebyīn ma' nāsınadır. Bu meşel bir nesneniñ her vechle zuhūrı vağtinde çarb olunur.

¹⁷⁵⁵ Eyerin attan evvel geldi.

¹⁷⁵⁶ Karındaki ince deri kesildi.

¹⁷⁵⁷ Bıçak kemiğe dayandı.

¹⁷⁵⁸ Küçük kene devenin yanında kazıdı.

¹⁷⁵⁹ Nifastan önce yüzün sarı idi.

¹⁷⁶⁰ Sabah her iki gözü olanlara açık oldu.

(942) انْقَطَعُ مِنْهُ سَحْرِي

(İnkāṭa‘ a minhu seħrī)¹⁷⁶¹

Seħr sīniñ fethi ve hāniñ sükūnuyla ve fethiyle ve sīniñ zammıyla lügatdir. Aķcigere dinür ki ri‘e daħı dirler, Türkide öyken ta‘bīr olunur. Bir kimse bir nesneden me‘yūs ve nā-ümīd olduķda ğarb olunur. Ve şayyādlar tefe‘‘ül tarīķīyla şayd olunacaķ tavşan kısmına "مُقَطَّعُهُ السَّحُور" ¹⁷⁶² ta‘bīr iderler, ya‘nī cigerleri pāre pāre olmuş ki şimdi tutulur dimegi fāl iderler. Ve ba‘zen muķatta‘a kelimesini ism-i fā‘il iderler ki pek kaçmaķdan aķ cigerini pāre pāre idici dimekdir.

(943) قَصِيرَةٌ مِنْ طَوِيلَةٍ

(Ķaşīretun min tavīletin)¹⁷⁶³

Burada ķaşīreden murād temre ve tavīleden murād naħledir, iħtişār-ı kelām vaķtinde ğarb olunur.

(944) قَبِحَ اللَّهُ مَعْرَى خَيْرِهَا خُطَّةٌ

(Ķabbaħe‘llāhu mi‘ zā ħayruhā ħuṭṭaṭun)¹⁷⁶⁴

Ĥuṭṭa hāniñ zammıyla bir kemter keĉiniñ ismidir. Ba‘z-ı ednā fażīlete nisbet olunan eşrār u erāzil ħaķlarında ğarb olunur.

(945) قَدْ بَلَغْتَ مِنَ الْبَالِغِينَ

(Ķad beleĝte mine‘l-bilaĝeyn)¹⁷⁶⁵

Bileĝeyn bāniñ kesri ve zammı ve lāmiñ fethiyle dāhiye ve āfete itlāķ olunur. Bu kelāmı ħazret-i ‘Â‘iše rađiya‘llāhu ‘anhā İmām ‘Alī kerremallāhu vechehu ħazretlerine yevm-i cemelde irād eylemişdir. Ya‘nī bizim tarafımızdan her dürlü miħnetiñ nihāyetine bālīĝ olduñ [196b] ki ĝāyetü‘l-ĝāye zaħmet ü şiddete düĉār olduñ dimekdir. Ve bunuñ i‘rābında iki vech vardır, biri müfred i‘rābı ki her ħâlde ħāli üzre ibķā ile i‘rāb-ı yā‘ ve nūna cārī olmaķdır. Meşelā *hāzihi‘l-bilĝayne ve laķītu‘l-bileĝayne ve mine‘l-bileĝayne* gibi. Vech-i şānī cem‘ i‘rābı ile mu‘reb olmaķdır ki dā‘imā nūn meftūħ ve mā-ķabli ħurūfla mu‘reb olmaķdır ki ba‘zılarıñ beyānına ĝöre isti‘zāmen cem‘-i ‘āķil şīĝasında isti‘māl olundu.

¹⁷⁶¹ Ümidim kayboldu. Türkçedeki karşılığı: Ümit öldü, şeytan güldü. Yazıcı, **age**, s. 138.

¹⁷⁶² Ciĝerleri kesilmiştir.

¹⁷⁶³ Küçük büyükten hasil olur. Türkçedeki karşılığı: Az söyle, öz söyle. Yazıcı, **age**, s. 155.

¹⁷⁶⁴ Allah keĉileri ĉirkinleştirsin. Bunların en hayırlısı kötü keĉidir.

¹⁷⁶⁵ Musibete gayet ulaştın.

(946) فَاَمَّةٌ تَنْمِي وَعَقْلٌ يَحْرِي

(**Ķāmetun tenmī ve ‘aqlun yeħrī**)¹⁷⁶⁶

Tenmī muzāri‘dir, maşdarı nemā kelimesidir ki ziyāde ma‘nāsınadır. **Yeħrī** ħerā kelimesinden ki noqşān ma‘nāsınadır, müstaḳbeldir. Ya‘nī ḳāmeti ziyāde olup büyüdükçe ‘aqlı noqşān bulmaḳdadır dimekdir. Bu meşel ḳadd u ḳāmet çeküp büyüdükçe ‘aqlı azalmağa başladı diyecek yerde ḳarb olunur. Ḳāle Ebu Naħle:

Mā zāle muz kāne ‘alā isti'd-dehri
*Zā ħumḳin yenmī ve ‘aqlin yeħrī*¹⁷⁶⁷

(947) قَدْ عَلَقْتُ دَلْوَكُ دَلْوُ أُخْرَى

(**Ķad ‘alaḳat delvuke delvun uħrā**)¹⁷⁶⁸

‘**Alaḳat** māzī-i mü’enneşdir. **Delv** çoğaya dinür. **Ya‘nī** seniñ delviñ delv-i uħrāya ilişdi dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse şu çıkarmak için delvini ḳuyuya ilḳā itdikle āher kimse daħı delvini ilḳā idüp ikisi birbirine ilişmekle şu çıkarmak mümkün olmaz. Bu meşel bir kimse ‘arz-ı ḳācāt itdikle māni‘-i zuhūr itmekle ḳāceti revā mümkün olmadı diyecek yerde ḳarb olunur.

(948) قَتَلَ أَرْضًا عَالِمَهَا

(**Ķatle arḳen ‘ālimuhā**)¹⁷⁶⁹

Ķatele ğalebe ma‘nāsınadır. [196a] Bu meşelden murād budur ki ol kimse ki bir arzıñ mesālikine ‘ālim ola ‘ilmi sebebiyle ol arza ğālib olur ve bu ma‘nānıñ zıddında "قتل أرضا" ¹⁷⁷⁰ dirler ki ‘ilmi lāḳıḳ olmayan şey’e şürü‘ iden kimse ḳāḳında ḳarb olunur.

(949) اِفْتُلُونِي وَمَالِكًا

(**İḳtulūnī ve Māliken**)¹⁷⁷¹

‘Abdullāh bin Zubeyr Eşter Nuħa‘ī ile ki ismi Mālikdir muḳārebe idüp at üzerinde biri biriniñ boğazına şarı olup zemīn üzerine sāḳıḳ olduklarında ‘Abdullāh kelām-ı mezbūrı irād eyledi. **Ya‘nī** ḳavminden istiġāşe eyleyüp "Yā ḳavim! Beni ve Māliki ḳatlı idiniz"

¹⁷⁶⁶ Boyun uzar ama akıl azalır.

¹⁷⁶⁷ Zamanın kışında olduğundan beri ahmaklığı artar ve akıl azalır.

¹⁷⁶⁸ Senin kovan başka bir kovayla ilişti.

¹⁷⁶⁹ Yolları bilen adam yeri öldürür.

¹⁷⁷⁰ Yolları bilmeyen adam yeri öldürdü.

¹⁷⁷¹ Beni ve Mālik'i öldürün.

dimekdir. Bu meşel düşmene zarar işâbet itdirmek için kendi zararına t̄alib olan kimse hakkında d̄arb olunur.

(950) اِنْقَضَبَتْ قُوْيٌ مِنْ قَاوِيَةٍ

(İnqadabat kuveyyun min qāviyetin)¹⁷⁷²

İnqadabat māzīdir, maşdarı inqizāb kelimesidir ki inqitā' ma' nāsınadır. **Kuveyy** sumeyy vezninde pilice dinür. **Qāviye** yumurtaya dinür. Ma'nā-yı meşel: Yavru yumurtadan munqati' oldı ya'nī h̄urūc eyledi dimekdir. Bu meşel maşlahat tamām olup ferāgat olunduğda d̄arb olunur.

(951) قَرَارَةٌ تَسْفَهُتُ قَرَارًا

(Qarāretun tessefhet qarāren)¹⁷⁷³

Qarāre Bahreynde olur yüzi çirkin ve ayakları kışa bir koyundur, cem' i qarār gelür. Ma'nā-yı meşel: Bir koyun bir koyun sürisini sefih itmege bā' iş oldı dimekdir. Zīrā koyun kendisini şuya ya çamura ilkā itmek murād itse sā'irleri anı görüp kendilerin ilkā iderler. Bu meşel şoḥbetinden ihtirāz lazım olan kimse hakkında d̄arb olunur.

(952) اِفْشَعَرَتْ مِنْهُ الدَّوَابُّ

(İkşa' arret minhu'z-zevā'ibu)¹⁷⁷⁴

İkşa' arra iḫşī'rār kelimesinden ki ürpermek [197b] ma' nāsınadır, māzīdir. **Zevā'ib** zevābe kelimesiniñ cem' idir ki fi'l-aşl başıñ öñ tarafından cebheye mülāşık olan yerine dinür ki bingıldayık ile cebheniñ aralığıdır, ba' dehu orada biten şaça ıtlāk olunmuşdur. Zevā'ib ürpermez, illā ḥavf-ı şedid olduğda ürperir. Bu meşel cebān hakkında d̄arb olunur ki şiddet-i ḥavfından kināyedir.

(953) قَبْلَكَ مَا جَاءَ الْخَبْرُ

(Qableke mā cā'e'l-ḥaberu)¹⁷⁷⁵

Bu meşel *qable iḥbāreke cā'e'l-ḥaberu* sebkindedir. Aşlı budur ki bir kimse maḥrūt didikleri nebāt ekl eyleyüp gice ehli ile beytütet eyledikde ehli esfelden h̄urūc iden riyāḥ-ı müte' affinesinden be-gāyet ikrāh eyledi. Şabāḥ olduğda maḥrūt ekl eyledigini

¹⁷⁷² Yavru, yumurtadan ayrıldı.

¹⁷⁷³ Bir koyun diğerkoyunları bozdu.

¹⁷⁷⁴ Onun yüzünden kaküller diken diken oldu.

¹⁷⁷⁵ Haber senden önce geldi.

haber aldıkda ol kimseye hiṭāben kelām-ı mezbūrı īrād eyledi. Ya' nī seniñ iḥbārından muḳaddem ḥaber geldi dimekdir.

(954) قَبْلَ حُسَّاسِ الْأَيْسَارِ

(Ḳable ḥusāsī'l-eyṣāri)¹⁷⁷⁶

Ḥusās ḥānıñ zammıyla pişürmek için āteş ḳorı üzerine et ḳomaḳ ma' nāsınadır. **Eysār** yeseřiñ cem' idir, meysir oyununda olan aṣḥāb-ı cezūra dinür. Meysir beyne'l- Arab oḳ ile oynadıḳları ḳumār oyununa dinür, 'alā ḳavlin ḳumār için zebḥ olunan deveye dinür. Şüreti budur ki ḳumār murād iden kimse viresi bir deve alup zebḥ ve etini yigirmi sekiz yāḥud on pāy eyledikden ṣoñra ol paylarıñ ba' zısına nişān iderler, ba' dehu birer birer ol kimseleriñ ismi niyyetine iḥrāc iderler, 'alāmetlü olan her kimiñ ismine ḳıḳarsa ol fā'iz olup 'alāmetsizi ḳıḳan mazḥar-ı ğerāmet olur. Ma' nā-yı meşel: Eysārıñ ḥasāsından muḳaddem [197a] geldi yāḥud maşlaḥatına ḥiṭām virdi yāḥud sen ol emirde pek 'acele eyle dimekdir.

(955) فَذْ أخطأ نَوَاهُ

(Ḳad aḥṭa' e nev' ehu)¹⁷⁷⁷

Nev' nūnuñ fethi ve vāvuñ sükūnuyla nuḥūz ve suḳūṭ ma' nāsınadır. Ve yıldız düşmege dinür ki maşrıḳ tarafından aña muḳābil ṭulū' eylemekden 'ibāretidir: İşbu nev' ḥuṣūşunuñ beyne'l- Arab on üç ğün ḥükmi vardır, andan ṣoñra menāzilden bir kevkebiñ daḥı nev' ini i' tibār iderler on üçer ğün āḥer seneye varınca. Lākin menzil-i cebhede on dört ğün mu' teberdir. Ba' zılar ṭālī' i ve ba' zılar sāḳiṭi i' tibār iderler. Ve ' Arablar yağmuru ve rūzgārı ve sā' ir aḥdāş u evzā' -ı cevvi aña ' azv ve isnād iderler. Meşel-i mezbūrda olan nev' bu ma' nāya mebnīdir. Aḥṭa' e fi' li ḥaṭa' ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ol kimseniñ nev' i ḥaṭā eyledi dimekdir. Bu meşel ḥācetinden ḥaybet ü ḥüsrānla ric' at eyleyen kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(956) قَيْدَ الْإِيمَانِ الْفَتْكَ

(Ḳayyede'l-īmānu'l-fetke)¹⁷⁷⁸

Fetk fāniñ fethi ve tāniñ sükūnuyla bir kimseniñ fırsatını düşürüp nāgehānī hemān açıḳdan ḳatıl eylemek ma' nāsınadır. 'Alā ḳavlin e' amdır, gerek ḥufyeten ve gerek mücāhereten olsun. Bu meşel el-īmānu ḳayyede'l-fetke ' unvānyıla da rivāyet olundu. Ve

¹⁷⁷⁶ Kasaplar eti ateşe koymadan evvel bu işi yapacağım.

¹⁷⁷⁷ O adam hacetini kaybetti.

¹⁷⁷⁸ İman hileyi engelledi.

nebiyyi ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden mervī olduğu Meydānīde ve sā'ir maḥallerde maşṭūrdur.

(957) قُدَّتْ سَيُورُهُ مِنْ أَدِيمِكَ

(Ḳuddet suyūruhu min eḏīmike)¹⁷⁷⁹

Ḳuddet māzī-i mechūldür. **Suyūr** seyr kelimesiniñ cem'idir ki sīniñ fetḥi ve yāniñ sükūnuyladır, deriden ince ince dilinüp dilim olan uzunca ḳayışa dinür ki şırım ta'bır olunur. Eger suyūr-ı maḳdūde ya'nī kesilmiş şırımlar [198b] iki deriden olursa biribirine muḥālif olur ve eger eḏim-i vāḥidden olursa aşlā tefāvutları olmaz. Meşel-i mezbūr bu ma'nāya mebnīdir. Bu meşel iki şey'iñ biribirine müşābehet-i tāmmeleleri olduḳda ḍarb olunur.

(958) أَقْصَرَ لَمَّا أَبْصَرَ

(Aḳşara lemmā ebşara)¹⁷⁸⁰

Aḳşara māzīdir, maşdarı iḳşā kelimesidir ki bir nesneye ḳādir iken girilenüp imtinā'eylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ṭaleb eylediḡi nesneniñ sū'-i 'āḳibetini idrāk eylediḡiçün andan imtinā'eyledi dimekdir.

(959) الْإِنْقِبَاصُ عَنِ النَّاسِ مَكْسَبَةٌ لِلْعَدَاوَةِ وَإِفْرَاطُ الْأَنْسِ مَكْسَبَةٌ لِقُرْنَاءِ الشُّوْءِ

(el-İnkibāşu 'ani'n-nāsi meksebetun li'l-'adāveti ve ifrāṭu'l-ünsi meksebetun li-ḳurenā'is-sū'i)¹⁷⁸¹

İnkibāş inkibād vezninde ve mürādifidir ki buruşup çekilmek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Nāsdan bütün bütün çekilüp münzevī olmaḡ miyānede kesb-i 'adāvete bādī ve ifrāṭ-ı üns ü ülfet ü mu'āşeret isticlāb-ı ḳurenā'-i sū'i mü'eddīdir dimekdir. Bundan murād her bir umūrda iḳtişād ya'nī i'tidāl üzre ḥareketdir ki selāmete aḳrebdir.

(960) أَقَرَّ صَامِتٌ

(Aḳarre şāmitun)¹⁷⁸²

Aḳarre iḳrār kelimesinden māzīdir. **Şāmit** sükūt idici dimekdir. Bu meşel bir nesneden su'al olunup cevābında sükūt iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur ki mevḳi'inde sükūtı iḳrārdan ma'dūd olur.

¹⁷⁷⁹ Onun kayışları senin derinden yapılmış.

¹⁷⁸⁰ İşin sonunu görüncə vazgeçti.

¹⁷⁸¹ İnsanlardan uzak yaşamak düşmanlığa ve onlarla aşırı derecede sohbet etmek kötü arkadaş edinmeye yol açar.

¹⁷⁸² Sessizce kabul etti.

(961) قَدْ بَلَغَ الشِّطَّاطُ الْوَرَكَيْنِ

(Kad beleğe's-şizāzu'l-verikeyni)¹⁷⁸³

Şizāz kitāb vezninde şol çevgān başı gibi ucı egri ağaç pāresine dinür ki çatma hırcuñ ve çuvalıñ kılplarına geçirüp anuñla birbirine çatarlar. Verikān verek kelimesiniñ teşniyesidir ki bedende uyluğuñ üst tarafına dinür, kıynağ ta' bīr olunur. Bu meşel " بَلَغَ " ve " السيلُ الرُّبِّي " ¹⁷⁸⁴ ve " جَاوَرَ الْحِرَامِ الطَّبِيِّنَ " ¹⁷⁸⁵ kavilleri [198a] gibi bir nesne haddini tecāvüz eyledikde darb olunur.

(962) قَرِيْنُكَ سَهْمُكَ يُحْطِي وَيُصِيبُ

(Kārīnuke sehmuke yuḥṭī 'u ve yuṣībū)¹⁷⁸⁶

Ya' nī seniñ qarīniñ sehmiñdir, ba' zen ḥaṭa ider ba' zen işābet ider. Bu meşel ihlādan zuhūr iden māddelelere iğzā ve müsāmaḥa eylemek ḥaqqında darb olunur.

ما على أفعال من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁷⁸⁷

(963) أَقْوَدُ مِنْ ظُلْمَةٍ

(Aqvedu min Zūlmete)¹⁷⁸⁸

Aqved yedege gelüp şāhibine be-gāyet rām u münkād olan ḥayvāna dinür. Zūlme zāniñ zammı ve kesriyle Huzeyl kabilesi nisvānından bir fāḥiše ismidir ki müddet-i 'ömrünü zinā ve fücūr ile imrār idüp tamām 'acūz olup 'amel-mānde qaldıqda bir keçi tekesi iştirā idüp dā'imā anı keçilerine çeküp temāşā eylemekle şafā-yāb olurdu.

(964) أَقْوَى مِنْ نَمْلَةٍ

(Aqvā min nemletin)¹⁷⁸⁹

Nemle nūnuñ fethiyle qarıncaya dinür. Ḥayvānātda qarınca gibi kendi veznini belki vezninden ziyādesini gerek demür ve gerek aḥşāb olarak yüklenüp götürür yokdur, ḥattā

¹⁷⁸³ Değnek iki kalçaya değdi.

¹⁷⁸⁴ Sel tepelere ulaştı.

¹⁷⁸⁵ Kolan iki memeyi geçti.

¹⁷⁸⁶ Arkadaşın okundur, bazen hata eder bazen de isabet eder.

¹⁷⁸⁷ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁷⁸⁸ Zulme'den daha fazla zina eder.

¹⁷⁸⁹ Karıncadan daha güçlü.

ḥurmā çekirdegini süriyüp götürür. Ma^ç hāzā qarıncanıñ vezinde ez^ç afıdır. Kezālike zerre daḡı kendi vezninden zīyāde nesneyi yüklenüp götürür.

(965) أَقْرَبُ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

(Aḡrebu min ḡabli'l-verīdi)¹⁷⁹⁰

Ḥablu'l-verīd boyunuñ iki tarafında başdan vārid iki tamarıñ her birisidir ki insān ḡazabnāk olduḡda misvāk gibi müntefiḡ olur. Āyet-i kerīmede vāḡi^ç ḡabl-i verīdden murād bunlarıñ her biridir izāfet-i beyāniyyedir. Zemaḡşerī *bi-ma^çne'l-lām* olmaḡı tecvīz eylemişdir ve ol iki tamar vetīn didikleri yürek tamarına inüp muttaşıl olurlar. Ve bunda be-ma^ç nā-yı fā^ç ildir başdan vārid olduḡıçün yāḡud be-mānā-yı mef^ç üldür mevrīd-i rūḡ olduḡıçün.

[199b]

(966) أَفْبَحُ مِنْ قَوْلٍ بِلا فِعْلٍ، و "مِنْ مَنْ عَلَى نَيْلٍ" و "مِنْ نَيْهِ بِلا فَضْلٍ"

(Aḡbaḡu min ḡavlin bilā fi^ç lin, ve "min mennin ^çalā neylin" ve "min neyhın bilā fa^çzlin")¹⁷⁹¹

Neyh nūnuñ fethi ve yāniñ sükūnuyla yüksek olmaḡ ma^ç nāsınadır ki irtifā^ç -ı cāh ve menzilet murāddır, Vāḡı^ç an mezkūr üç nesne aḡbaḡ-ı ḡabāyiḡdir.

(967) أَقْفَرُ مِنْ أَبْرَقِ الْعَرَّافِ

(Aḡferu min ebraḡı'l-^çazzāfi)¹⁷⁹²

Aḡfer ḡafr kelimesinden me^ç ḡūzduz ki otsuz şusuz ḡır ḡālī yere dinür. **Ebraḡı'l-^çAzzāf** Benū Sa^ç d yurdunda bir ḡumluḡ yāḡud Dehnāda bir taḡıñ ismidir ki Medīneye on iki mīl mesāfedir, be-ḡāyet ḡır ve ḡālī maḡaldır. Anda cin cıvıldısı işidilür diyü menḡıldür. Burada ^çazzāf şeddād veznindedir.

(968) أَقْفَرُ مِنْ بَرِيَّةٍ حُسَافٍ

(Aḡferu min beriyyeti ḡusāfi)¹⁷⁹³

Ḥusāf ḡurāb vezninde Ḥicāz ile Şām beyninde bir beriyye adıdır. Ebu'n-Nedā didi ki: Beriyye-i mezbūreden mūrūr eyledim, vāḡı^ç an be-ḡāyet ḡālī ve ḡır maḡaldır.

¹⁷⁹⁰ Şah damarından daha yakın.

¹⁷⁹¹ Yerine getirilmeyen sözden, ihsan etmeyenden ve iyiliḡi olmayıp kibirli olandan daha kötü.

¹⁷⁹² Ebraḡı'l-Azzāf denen daḡdan daha tenha.

¹⁷⁹³ Husāf denen kırdan daha çöl.

(969) أَفْطَعُ مِنَ الْبَيْنِ

(Akṭa' u mine'l-beyni)¹⁷⁹⁴

Beyn bāniñ fethiyle cüdālîk, firḳat ma' nāsınadır ve kesr-i bā' ile iki ṭağ aralığında olan faşl ve sınura dinür. İki ma' nāya göre de ḳaṭf' ve faşl der-kārdır.

(970) أَفْطَفُ مِنْ ذَّرَّةٍ وَمِنْ حَلْمَةٍ وَمِنْ أَرْزَبٍ

(Akṭafu min zerretin ve min ḥalemetin ve min ernebin)¹⁷⁹⁵

Akṭaf iki evvelkiye göre ḳaṭf kelimesinden me'ḥūzdur ki sūr'atle aḥz eylemek ma' nāsınadır. Üçüncüye göre ḳiṭāf kelimesinden me'ḥūzdur ki ṭavarın eşkini ṭar olmak ma' nāsınadır. **Ḥaleme** fetahātle bir güne ḥurde güve gibi böcege dinür ki derilere üşüp ekl ider, ḳaçan ol deri dibāğat olursa ekl eylediği mevzi'ler şıyrık ve delik delik olmağla işe yaramaz olur.

الباب الثاني والعشرون: فيما أوله كاف

el-Bābu'ş-şāni ve'l-'işrūn: Fimā evveluhu kāfun¹⁷⁹⁶

(971) كَبُرَ عَمْرُو عَنِ الطُّوقِ

(Kabure ' Amrun ' ani't-ṭavḳi)¹⁷⁹⁷

Bu meşeli ibtidā tekellüm iden emīr-i Ḥire olan [199a] Cezīmetü'l-Ebraşdır ki mezbūr ' Amriñ dayısıdır. Aşlı budur ki Cezīme zātında celilü'ş-şān olmağla eṭrāf-ı umrā' ve mülūkuñ oğullarını getürüp istiḥdām ider idi. ' Adıyy bin Nażr daḥı ol cümleden olup ve be-gāyet ḥūb u dilber olmağla Cezīmeniñ Raḳāş-nām hemşiresi anuñ üftāde-i ḥāl ve āşüfte-i ' aşḳ u cemāli olmuş idi ve ' Adıyy Cezīmeye maḥşüş sākilik ider idi. Bir gün Raḳāş ' Adıyy'e didi ki: Cezīmeniñ ' işret ü inbisāṭı vaḳtinde ḳāfiyesini düşürüp beni kendiden ṭaleb ḳıl. Ol daḥı bir gice ' ālem-i ābda Cezīme tamām germī ve tāb bulmağla ' Adıyy'e benden ne maṭlūb idersin müsa'ade iderim diyü telaṭṭuf eyledikde hemşiresiniñ tezvīci ḥuşuşunu niyāz eyledi. Cezīme rüy-ı rızā izḥār eylemekle Raḳāş Cezīmeniñ ḥūşyār olduğdan şoñra keyfiyyet-i mezküreyi inkār eyleceğini teyaḳḳun eylediginden hemān ol gice ' Adıyy ile dād u sitāda iştiğāl ve şuğl-i ma'ḥūdı ikmāl

¹⁷⁹⁴ Ayrılıktan daha kesici.

¹⁷⁹⁵ Zerre, kene ve tavşandan daha fazla koparır.

¹⁷⁹⁶ Yirmi ikinci bâb: Kâf harfiyle başlayan atasözleri.

¹⁷⁹⁷ Amr büyüyünce boynuna gerdanlık dar geldi. Türkçedeki karşılığı: Kişi kıyafetinden bellidir. Rababa, age, s. 182.

eylediler. ‘Ale’s-şabāh ‘Adiyy ‘arusāne cedīd ve fāhīr libāsla giyüp envā‘-ı t̄ib ile muṭayyeb olarak p̄iṣgāh-ı Cezīmede ‘arz-ı endām eyledikde işbu ‘arusāne cāme-i nāzūkāne ile ārāyişiniñ sebebinden istifsār eyledikde ol daḡı gice hemşiresini kendisine tezvīc eyledigini iḡbār eyledi. Cezīme bu vaż‘ı küliyyen inkār ve dest-i te’essüfle ser ü rüyünü ḡarb u laṭma ibtidār iderek hemşiresine teveccüh ve

Haddīşinī ve enti ḡayru kezūbi
E-bi-ḡurrin zenyti em bi-hecīni

Em bi-‘abdin ve enti ehlun-li‘abdi
*Em bi-dūnin ve enti ehlun li-dūni*¹⁷⁹⁸

ḡıṭ‘asıyla ḡāl ü şānından istifsār [200b] eyledikde ol daḡı sen beni ebnā‘-ı mülükdan bir küf‘-ı kerīme tezvīc eylediñ diyü iḡhār-ı teşekkür-i bī-şumār eyledi. Daḡı Cezīme endīşe-i dūr u dirāz ile ḡamūş olup bu mu‘āmele ‘Adiyye mün‘akis olduğda ḡavfindan vaṭanı ṭarafına firār ve anda ‘ākībet ‘azm-i dāru'l-ḡarār eyledi.

Beri tarafta Rākāş, ‘Adiyy ḡahrından bir veledde ḡāmil kalup müddet-i inkızāsında bir oḡlan doğurdu. Cezīme ismini ‘Amr vaż‘ idüp ve kendisi evlād mahrūmı olmaḡla tebennī idüp bir gūne aña meyl ü muḡabbet eyledi ki dakīka-i vāḡide görmese ārām idemez idi. Mürūr-ı zamānla ‘Amr yetişüp civān olduğta ḡilmānlar ile Cezīme için mantar devşirmege şahrāya ‘azīmet iderler idi. ḡilmānlar sataşdıḡları mantarıñ a‘lālarını kendileri ekl ve nāçiz maḡūlesini Cezīme’ye getürürler idi. Lākin ‘Amr aşlā ekl itmeyüp dest-res oldıḡını hey’etiyle alup getirüp *hāzā cenāye ve ḡiyārhuḡ fīhi, iz kullu cānin yeduhu ilā fīhi*¹⁷⁹⁹ diyerek naḡargāh-ı Cezāme’ye ‘arz u vaż‘ ider idi. Bir gün nefīs ve zī-ḡıymet libās u ārāyiş ile şahrāya ‘āzim olup nāgehān cinn tā’ifesi anı iḡṭitāf eylemekle nā-bedīd olmaḡın eṭrāf u eknāf cüst ü cū olunup nām u nişānı nā-peydā olmuş idi. Ba‘de müddetin Belḡayn ya‘nī Benu'l-ḡayn cemā‘atinden Mālik ve ‘Uḡayl ibnā Fāric-nām birāderler ba‘z-ı tuḡef ü hedāyā ile Cezīme ṭarafına emel zımnında müteveccih olmalarıyla güzergāhları olan Semāve türābında bir vādiye nüzl idüp kendi maslaḡatlarına meşḡul iken nāgehān bir ṭarafdan [200a] ‘Amr-ı mezbūr peydā olup ḡıyāfet-i münkere ile bunlarıñ yanlarına gelüp oturdu. "Sen kimsin" diyü su’āl eyledikleri vaḡitde "İbnu’t-Tenūḡıyye" diyü cevāb eyledi. Bunlar aña iltifāt itmeyüp yanlarında olan cāriyelerine "Hegbeden bize ṭa‘ām iḡrāc eyle" diyü emir eylemeleriyle ol daḡı ḡıkarup ve ṭa‘ām iderken ‘Amr "Bana daḡı ṭa‘ām vir" diyü cāriyeye işāret

¹⁷⁹⁸ Bana yalan söylemeden doğru söyle, sen hür ile mi yoksa hecīn (babası Arap, annesi yabancı olan)ile mi zina yaptın? Yoksa sen köle ile mi alçak biriyle mi zina yaptın ki zaten köleliğe ve alçaklığa layıksın?

¹⁷⁹⁹ Aldıklarım bunlardır, içinde de iyi şeyler vardır, ama bil ki diḡer insanlar alıp aḡızlarına atarlar.

eylemekle aña daħi bir miqđār ta‘ām i‘tā eyledi. Ba‘dehu cāriye mezbūrlara bāde virirken ‘Amr bādeden daħi iltimās eylemekle cāriye "لا تُطعمَ العبدَ الكراعَ في الذراع" ¹⁸⁰⁰ dimekle meşel olmuştur. Ba‘dehu mezbūrlar ‘Amr’ı vech-i taħkīk üzre idrāk eylemeleriyle alup Cezīmeye getürdiler. Cezīme, ‘Amr oldığını yaqın idüp düdest-i muħabbetle der-āgūş u taqbīl eyledikten şoñra vālidesi yanına irsāl eyledi. Ve Mālik ile ‘Uqayle bunuñ muqābilinde "Benden her ne ki maqlūbuñuz var ise hāşıldır" dimekle anlar daħi kendisine nedīm ü musāhib olmağı niyāz eylediler. Bu vechle ilā-āħiri'l-‘ömr merkez-i münādemede ber-ķarār oldılar. Ve ‘Amr’ı vālidesi ħammāma idħāl ve bedenini tanzīf ve kisvelerini tesrīh idüp egnine mülükāne libāslar libās ve gerdenine bir mücevher altun řavķ geçürmekle Cezīme o řavķı gördükte kelām-ı mezbūri irād eyledi. Bu meşel lābisiñ miqđārından dūn olan melbūs ħaķķında řarb olunur.

(972) كلُّ شيءٍ يُحْسِنِي إِلَّا الْجُرَيْبَ فَإِنَّهُ يُرْوِين

(Kullu şey’in yuħsīni ille'l-cureybe fe-innehu yurvīni)¹⁸⁰¹

Yuħsī muzāri‘ dir. Maşdarı iħsā’ kelimesidir ki çorba maķūlesi içmek ma‘nāsındır. Bu ħasv māddeşi azca azca içmege [201b] maħşūşdur. **Yurvī** kezālike muzāri‘ dir, maşdarı irvā’ kelimesidir ki řandırmaķ ma‘nāsındır. **Cureybe** zubeyr vezninde Necd diyārında Rumme-nām bir büyük ovaya muñşab olan çaylardan biriniñ ismidir. ‘Arablar zıkr olunan ovaniñ lisānında meşel-i mezbūri tefevvūh eylediler. Ya‘nī cemī‘-i evlādım ki baña muñşab olan derelerim şuyı baña azca azca içerirler lākin Cureybe didikleri dere beni suya kandırır dimekdir. Mađrab-i meşel ma‘lūmdur.

(973) كُنْ عَصَامِيًّا وَلَا تَكُنْ عِظَامِيًّا

(Kun ‘işāmiyyen velā tekun ‘izāmiyyen)¹⁸⁰²

Bu meşeliñ menşe’i şā‘ iriñ işbu

Nefsu ‘işāmin sevvedet ‘işāmen

*Ve ‘allemethu'l-kerre ve'l-iķdāmā*¹⁸⁰³

beytidir. Murād ‘İşām-ı ħāricīdir, ‘Arab aña ħāricī itlāķ ittikleri sābıķa-i devlet ü ħaşmeti yoğ iken kendi kiyāset ü rüşd ü iķbāliyle ħurūc eyledigine mebnīdir. Pes beyt-i mezbūruñ mefhūmı ‘İşām-ı mezbūr muķaddemā eser-i siyādetten bī-behre iken nefsinin

¹⁸⁰⁰ Köleye hayvanın paçası (ayağı)nı verme ki kolunu da istemesin.

¹⁸⁰¹ Her şey beni azacık içerir ama Cureyin beni doya doya içerir.

¹⁸⁰² Şeref ve şanın kendi gayretinle olsun, baba ve ecdādın marifetiyle olmasın. Türkçedeki karşılığı: Kendi göbeğini kendin kes. Yazıcı, **age**, s. 217.

¹⁸⁰³ İsam kendi kendine gurur duymayı, yiğitliği ve korkusuzluğu öğrenip kazanmıştır.

isti' dād u kiyāset ü reşādı kendisini merkez-i siyādete iblāğ idüp ve kendisine kerr ü ferr ü ikdāmı ta' līm eyledi. *Ve kun 'işāmiyyen velā tekun 'izāmiyyen* meşeli şeref ve şān seniñ müktesebiñ ve māye-i zātıñ olsun, 'izām-ı rufāt kabılinden ābā' ve ecdād ile olmasun. Ya'nī zādelikle tafrā-fürüş-ı 'izz ü şeref olmağ mu'teber degildir, makbūl olan şeref kesbīdir dimegi müfīddir. Hikāyet olundı ki bir kimseniñ Haccāc huzūrunda bir hāceti var idi ki [201a] Haccāca anı farṭ-ı cehlle vaşf itdiler. Haccāc didi ki: "Huzūrıma girdikde imtiḥān ideyim". Mezbūr Haccāc huzūrına girdikde su'āl itdi ki "Sen 'işāmī misin 'izāmī misin?" Cevāb virdi ki: "Hem 'işāmiyim hem 'izāmīyim". Haccāc şu vechle mülāḥaza itdi ki ben hem şeref-mükteseb ve hem şeref-i mevrūş şāhibiyim demek murād itmiş ola. Pes efzāl-ı nās olmağ gerekdir diyü hāceti revā etti. Haccācın huzūrunda biraz dahı mekş eylemekle Haccāc mezbūruñ cehline muṭṭali' olup didi ki: "Baña toğrı söyle ve illā seni katl iderim, ben senden su'āl eyledigimde hem 'işāmīyim hem 'izāmīyim diyü cevāb virdiñ, murādıñ neydi?". Mezbūr didi ki: "Toğrısı ben 'işāmī mi hayırludur 'izāmī mı hayırludur bilmez idim, faḫaṭ birini tekellüm idersem ḫaṭā iderim diyü ḫavfımdan ikisini birden tekellüm eyledim, biri muḫırr olursa bārī aḫeri nāfi' olur" mülāḥazasıyla. Çün Haccāc mezbūruñ aḫvāline vāḫıf olduḫda "المقابر تُصير العبي خطيباً"¹⁸⁰⁴ meşelini irād eyledi.

(974) كَطَالِبِ الصَّيْدِ فِي عَرِيْسَةِ الْأَسَدِ

(Ke-ṭālibi's-şaydi fi 'irrişeti'l-esedi)¹⁸⁰⁵

Bu meşel mışrā'-ı mevzūndur. 'İrrise 'aynıñ kesri ve rāniñ teşdīdi ve hā' ile arslan yatağı olan yere dinür. Ma'nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir muḫāl nesne talebinde olan kimse ḫaḫḫında ḫarb olunur ki arslan yatağında şikār taleb eyleyen kimseye teşbīh olunmuşdur.

(975) كَالْمَرْبُوطِ وَالْمَرْعَى حَصِيْبٌ

(Ke'l-marbūṭi ve'l-mer'ā ḫaşıbun)¹⁸⁰⁶

Ḫaşıb emīr vezninde ucuzluğ ve bolluğ yere dinür. Bu meşel kendi māl u menālınden mütene' im olmayup andan naşibi [202b] ma'düm olan kimse ḫaḫḫında ḫarb olunur, güyā bir otlu şulu mer'āya merbūṭ olan ḫayvāna teşbīh olunmuşdur.

¹⁸⁰⁴ Mezarlar ahmak olanı hatibe çevirir.

¹⁸⁰⁵ Arslanın yatağında av arayan kimse gibidir.

¹⁸⁰⁶ Verimli çayırda bağlanan hayvan gibidir.

(976) كَطَالِبِ الْقَرْنِ جُدِعَتْ أُذُنُهُ

(Ke-tālibi'l-ḳarni cudi' et uzunuhu)¹⁸⁰⁷

Ḳarn ḳāfiñ fethiyle boynuzu dinür. **Cudi' et** māzī-i mechüldür, maşdarı ced' kelimesidir ki bir kimseniñ ḳulağını kesmek ma'nāsınadır. **Ṭālib-i ḳarn**dan murād 'inde'l-' Arab deve ḳuşıdır boynuz talebine gidüp ḳulağı kesilmiş olduğu hâlde girü gelmişdir, yâhud ṭālib-i ḳarn'dan himār murâddır. Kemā ḳāle's-şā' iru:

*Ke-mişli himārin merre li'l-ḳarni ṭāliben
Fe-ābe bilā uzun ve leyse lehu ḳarnu*¹⁸⁰⁸

Bu meşel telef-i nefse bā' iş ve bādī olan bir emriñ huşûluna ṭālib ve rāğib olan kimse haḳḳında ḍarb olunur.

(977) كَذَابِعَةٍ وَقَدْ حَلِمَ الْأَدِيمُ

(Ke-dābiğetin ve ḳad ḫalime'l-edīmu)¹⁸⁰⁹

Dābiğe deri debāğat iden kimseye dinür. **Ḫalime** bāb-ı rābi' den māzīdir, maşdarı fethateynle ḫalem kelimesidir ki deriye ḫaleme didikleri böcek üşmek ma'nāsınadır. Ḫaleme fetaḫātle bir güne ḫurde güve gibi böcege dinür ki derilere üşüp ekl eder, ḳaçan o deri debāğat olunsa ekl eylediği mevzī' ler şıyrıḳ ve delik delik olmağla işe yaramaz olur. Bu meşel Velīd bin 'Uḳbeden mervīdir Mu' āviyeye gönderdiği mektûbunda taḫrīr eylemişdir ki işbu 'ibāredir *ve innek ve'l-kitābu ilā 'Alī ke-dābiğetin ve ḳad ḫalime'l-edīmu*.¹⁸¹⁰ Bu meşel bir emr-i fāsīd ḫaddi tecāvüz idüp ıslāḫ-ı fesādı müte' azzir olduḳda ḍarb olunur.

(978) كُلُّ كَلْبٍ بِيَابِهِ نَبَّاحٌ

(Kullu kelbin bi-bābihi nebbāḫun)¹⁸¹¹

Nebbāḫ kettān vezninde şedīdü's-şavt [202a] olan kimseye dinür. Bu nebḫ mādresi kelb şavtına ki ürmek ta' bīr olunur, mevz' ū' dur. **Ya'nī** her köpek kendi ḳapısı öñünde nubāḫ ider dimekdir. Bu meşel aḳrabā ve ta'alluḳatı miyānında lāf u güzāf iden kimse haḳḳında ḍarb olunur.

(979) كَأَنَّ كَلْبًا عَارَهُ طَفْرُهُ

¹⁸⁰⁷ Boynuz umarken kulağını kaybetti.

¹⁸⁰⁸ Boynuzu arayayp isteyen eşek gibidir kulağını kaybedip boynuzsuz dönmüştür.

¹⁸⁰⁹ Bozulmuş deriyi tabaklayan kadın gibi.

¹⁸¹⁰ Sen ve Ali'ye yazdıkların, bozulmuş deriyi debağat eden kadın gibisin.

¹⁸¹¹ Her köpek kendi kapısında havlar. Türkçedeki karşılığı: Her horoz kendi çöplüğünde öter.

(Ke'l-kelbi 'ārehu zufruhu)¹⁸¹²

'**Ārehu** ehlekehu ma'nāsınadır. **Zufr** tırnağa dinür. **Ma'nā-yı meşel**: Ol kimse kendi tırnağını ihlāk iden köpek gibidir, ya'nī tırnağına mağrūr olmağla kendiden qavī kurd ile muhāşame idüp kurd anı helāk eyledi dimekdir. Bu meşel kendiye mu'ın mülāhaza eylediği kimseden mütezarrir olan kimse haqqında darb olunur.

كَلْبُ طَسْم (980)

(Kelbu Tasm)¹⁸¹³

Bu meşel hāzā kelbu Tasm taqdīrindedir. Aşlı budur ki Tasm 'Ādden bir qabīledir ki bi'l-cümle helāk olup munqariż oldılar. Qabīle-i mezbūreniñ bir kelbi var idi ki ri'āyetinde daqıka fevt itmezler idi. Düşmenleri kelb-i mezbūruñ nubāh ve āvāz ile qabīle-i mezbūreye istidlāl ve qatlı-i 'ām ile istişāl eylediler. Bu meşel ihsān muqābelesinde isā'et iden kimse haqqında darb olunur.

كُلُّ الصَّيْدِ فِي جَوْفِ الْفَرَا (981)

(Kullu's-şaydi fi cevfi'l-ferā)¹⁸¹⁴

Ferā lafzı burada hemzeden mücerreddir, zīrā kelām-ı mezbūr meşel olup ve meşeller vaqf-ı aḥīr üzre mevzū'lardır. Ferā yaban eşegine dinür, ḥimāru'l-vaḥş ma'nāsına. **Ma'nā-yı meşel**: Cümle şikār ḥimār-ı vaḥş derūnunda mündericdir dimekdir. Aşlı budur ki şayyādlar şikāra çıkup kimi ḥargūş ve kimi āhū maqūlesi ḥayvānlar şayd ve birisi bir yaban eşegi şikār idüp ser-gerdelerine [203b] getürdüklerinde ol ḥurdeleri tarḥ ve yaban eşegini aḥz u istihsān iderek kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Gūyā ki ekber-i şayd olmağla mecmū'unuñ maqāmında olmuşdur, ba'dehu keşir maqāmına qā'im olan şey'-i 'azīm haqqında darb olunur. Mü'ellif-i *Ḳāmūs* kulluhu dūnehu 'ibāretiyle tefsīr eylemekle ḡayrlarıñ anuñ mertebesine vāşıl ve anda olan keşret-i laḥm sā'irde ḥāşıl degildir dimek daḡı muḥtemeldir. Ve bu ḥimār-i vaḥşī için 'acīb ḥaşletler yazarlar. Dişisi ḥuşuşunda be-ḡāyet ḡayūr olup hergiz yanından ayrılmaz ve eger dişi erkek veled toğurur ise erkegi gelüp ol velediñ ḥāyelerini çeküp qoparmağa sa'y eyler ve vālidesi hezār ḥīle ile anı taḡlīş ider ve yanından ayrılmazsun için yavrısıniñ bir ayağını kırar ve büyüyüp kendi nefsinin vālidinden taḡlīşe qādir olunca qadar emzürüp yanından ayırmaz. Ḥarīrī

¹⁸¹² Tırnağıyla kendi nefsinin helak eden köpek gibi.

¹⁸¹³ Bu, Tasm kabilesinin köpeğidir.

¹⁸¹⁴ Bütün avlar, avlanan yaban eşeginin yanında hiçtir. Türkçedeki karşılığı: El elden üstündür./ Adam adam ama pehilvan başka. Yazıcı, *age*, s.52-53.

Maḳāmāñ on üçüncü maḳāmesinde veled-i mezbūruñ ayağı kırıldığına işbu kıt'a ile telmih eylemişlerdir. Raḫmetu'llāhi 'aleyh

Yā rāziḳi'l-ıḳābi fī 'iṣṣihi
Ve cābiri'l-azmi'l-kesiri'l-mehiz

İmseḫ lenā'l-lahumme fī 'irdihi
*Min denesi'l-levmi naḳīyy raḫiz*¹⁸¹⁵

Ya'nī āşiyānesinde niçe 'uḳāba rızḳ viren ey Rāziḳ-ı bī-çün! Ve şikest olan üstüh'ān cebr olduḳda dürüst olduḳdan şoñra yine şikeste olan üstüh'ānı cebr iden ey Ḥakīm-i lā yezāl! Sen bize [203a] ol kimseyi irsāl eyle ki anuñ dāmen-i 'ırzı çirk-i buḫldan pāk ve maḡsül olmuş ola, tā ki bizim rızḳımıza vesīle olmaḡla mesrūr eylesün dimekdir. İbn Ḥallikān didi ki: 'Askeri tā'ifesinden birkaç kimse Şām ḳaryelerinden Cerūd-nām ḳarye ḫavālisinde birkaç ḫimār-i vaḫşī şikār idüp yigirmi dört sāt altında āteş yaḳup aslā taḫḫ olmamaḡla birisi ḳalḳup ḫimār-ı mezbūruñ başını eline alup nazār itdikde ḳulaḳlarında Behrām-ı Gūrī taḫrīr olumuş iki tamḡa gördi. Ḥisāb olunup vaḳt-i Behrāmdan ol ana gelince sekiz yüz yıl mürūr eylemiş. Ḥimār-ı mezbūr tamḡa urulmazdan evvel ḳaç sene mu'ammer idi anı cenāb-ı 'allāmu'l-ḡuyūbdan ḡayrı bir kimse bilmez. Behrāmın 'ādeti bu idi ki her vaḫşī ḫayvānı ki şayd oluna, ḳulaḡına kendi ismiyle tamḡa urup āzād ider idi.

(982) كَلُّ صَبِّ عِنْدَهُ مِرْدَاتُهُ

(Kullu ḳabbin 'inehu mirdātuḫ)¹⁸¹⁶

Mirdāt ol taşdır ki sūsmārīñ meskenine nişān iderler. Şayyād sūsmārı şayd içün meskenine ḳarīb olup sūsmārı taşrada gördükde ḫacer-i mezkūrı ve sūsmārı anuñla ḳarbu şikār ider.

(983) كَلْبٌ عَاسٌ خَيْرٌ مِنْ أَسَدٍ رَابِصٍ

(Kelbun 'āssun ḫayrun min esedin rābişin)¹⁸¹⁷

Ya'nī gezen kelb, mekānından ḫareket itmeyen arslandan ḫayırludur dimekdir. Bu meşel za'if ve bī-nevā olan kimse keşret-i ḫareket kesbiyle ḳavī ve ḡanī olur diyecek yerde ḳarbu olunur.

¹⁸¹⁵ Kendi yuvasında bulunan kartal yavrusna rızık veren ve kemiği kırık olanı tedavi eden ey Allahım, her kötülükten uzak ve temiz olan kimseyi bize gönder.

¹⁸¹⁶ Her kertenkelenin yanında taş vardır.

¹⁸¹⁷ Gezen köpek uyuyan aslandan daha hayırlıdır.

(984) كَانَ حِمَارًا فَاسْتَأْنَنَ

(Kāne himāren fe's-te'tene)¹⁸¹⁸

Ma' nā-yı meşel: Erkek eşek dişi oldu demekdir. Lākin bu emr-i muḥāldir ancak murād za'īf iken ḳavī ve ḳavī iken za'īf olmağı taleb eyledi demekdir. [204b] Yāḥud fe's-te'tene kelimesinde sīn ḥarfī taleb için olmağla talebe en yekūne etāne demek olur, ya'nī erkek eşek dişi eşek olmağı taleb eyledi demekdir. Bu meşel fülān kimse 'azīz iken zelīl oldu diyecek yerde ḍarb olunur.

(985) كَفًّا مُطَلَّقَةً تَفْتُتُ الْيَرْمَعِ

(Keffā muṭallaḳetin teffettu'l-yerma' a)¹⁸¹⁹

Teffet māzī-i mü'enneşdir. Maşdarı teff kelimesidir ki nūnuñ fetḥi ve fānīñ teşdīdiyledir bir nesneyi sefūf itmek ma'nāsındır. **Yerma'** bir nev' yumuşak beyāz taşdır, be-ğāyet yumuşak olmağla bir nesne ile urulduğda un gibi ḥurd olur. Ve minhu teḳūlu'l-' Arabu: Terektuhu bi-fetti'l-yerma' i ey mağmūmen meksūren.¹⁸²⁰ Ma' nā-yı meşel: Muṭallaḳa olan ḥātūnuñ iki keffi ol taşı sefūf idüp ufaḳlarıña telāşından aña meşğūl olur demekdir ve bu 'amelden aña fā'ide ḥāşıl olmaz. Bu meşel bir belāya giriftār olduğda feryād ve fiğān idüp lākin bir kimse anı mühim itmeyüp feryādı müfīd olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(986) كَالشَّاةِ تَبَحْتُ عَنْ سِكِّينٍ جَزَّارٍ

(Ke's-şāti tebḥāşu 'an sikkīni cezzārin)¹⁸²¹

Şāt koyuna dinür. **Tebḥāşu** muzāri' dir, maşdarı baḥş kelimesidir ki toprak içinden bir nesneyi araşdırmak ma'nāsına mevzū' dur. **Sikkīn-i cezzār** ḳaşşāb bıçağı demekdir. Ma' nā-yı meşel: Ol koyun gibi ki kendi ḳatlı-nefsicün ḳaşşābın bıçağını toprak içinden araşdırır demekdir. Aşlı budur ki bir kimse bir koyun bulup bir ip ile ayaklarını bağıladı ve zebḥ için bıçaḳ arayup bulmamağla tefekkür üzre iken koyun ayağıyla zemīni aşup bir ḳaşşāb [204a] bıçağı çıkmağla anuñla zebḥ eyledi. Bu meşel helākine sebep olan nesneyi taleb iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(987) أَكْرَمْتَ فَارْتَبِطُ

(Ekremte fe'rtabit)¹⁸²²

¹⁸¹⁸ Erkek eşek dişi eşek olmayı istedi.

¹⁸¹⁹ Boşanan kadının iki eli yerma taşını kesiyor.

¹⁸²⁰ Onu kırık olarak bıraktım.

¹⁸²¹ Kasabın bıçağını arayan koyun gibi.

Ba'zılar istekremte 'ibāretiyle rivāyet eylediler. 'Arablar *ekremtuhu* dirler *vecdutu kerīmen*¹⁸²³ ma' nāsına. *Müsteḫṣāda* Zemaḥṣerī didi ki: Ma' nā-yı meṣel: Feres-i kerīme mālīk oldıñ hemān ṭavīle-i muḥāfaẓaña rabṭ eyle dimekdir. Bu meṣel murādını bulan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

كَرِهَتْ الْخَنَازِيرُ الْمَاءَ الْمَوْغَرَ (988)

(Keriheti'l-ḥanāzīru'l-mā'e'l-mūgire)¹⁸²⁴

Mūgīr īgār kelimesinden me'ḥūz dur ki ba'z-ı ṭā'ife-i naṣārā 'ādeti olmaḳ üzere şuyı be-ğāyet kızdırup içinde diri ḥinzīri ḥaṣladıḳdan soñra zebḥ eylemek ma' nāsınadır. Ve minhu ḳavle's-ṣā' iru:

Ve laḳed ra 'eytu mekānehum fe-kerihtuhum
*Ke-kerāheti'l-ḥinzīri li'l-īgāri*¹⁸²⁵

Maḍreb-i meṣel ma' lūmdur.

كُسَيْرٌ وَعُوَيْرٌ وَكُلُّ غَيْرٍ خَيْرٌ (989)

(Kuseyrun ve 'uveyrun ve kullu ḡayrin ḥayrun)¹⁸²⁶

Bu meṣeli ibtidā Umāmet bintu Nuṣbe tekellüm eylemişdir ki Ḥalef-nām bir a' ver kimse muḳaddemā anı tezevvüc eylemiş idi. Beynlerinde ḥüsn-i zindegānī olmamaḳla Ḥalef anı taṭlīḳ eyledikden soñra Ḥāriṣ-nām bir a' rec ve münkesirü'l-faḥz kimse anı tezevvüc itdikle Umāme Ḥāriṣuñ münkesirü'l-faḥz oldıḳını görüp kelām-ı mezbūrī irād eyledi. 'Uveyrden murādı Ḥalef ve **kuseyr**den murādı Ḥāriṣdir. Bu meṣel iki ṭarafdan mekrūh ve iki ṭarafdan mezmūm olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur [205b] ki bir vechle ḥayr-ı me'mūl olmaya. Ḳāle's-ṣā' iru:

Eyedḥulu men yeṣā'u bi-ḡeayri iznin
Ve kulluhm kesīrun ev 'avīrun

Ve abḳā min verā 'i'l-bābi ḥattā
*Ke 'ennī ḥuṣyetun ve sīvāye eyru*¹⁸²⁷

كَالْفَتْنِ بَيْضَ السَّمَائِمِ (990)

(Kellefetnī beyḍu's-semā'im)¹⁸²⁸

¹⁸²² Muradına ulaştın, ona bağlan!

¹⁸²³ Onu cömert buldum.

¹⁸²⁴ Domuzlar kaynatılmış suyu sevmezler. Türkçedeki karşılığı: Korkusundan kan iſer. Yazıcı, **age**, s. 157.

¹⁸²⁵ Ben onların yerini görünce, domuzların kaynatılmış suyu sevmedikleri gibi onları sevmedim.

¹⁸²⁶ Kuseyr ve Uveyr dışında herkes iyidir.

¹⁸²⁷ İzin olmadan her isteyen girer mi? Halbuki onlar hepsi ya Uveyr yada Kuseyrdir. Herkes eyr iken ben husye gibi evin arkasında kalır mıyım?

Semāyim semāme lafzından cem' dir ki seḥābe veznindedir. Perestū gibi ḥafifü'r-rūḥ bir kuşdur ki yumurtasına zafer mümkün degildir. Ma' nā-yı meşel: Baña beyz-i semāmeyi teklif eyledi dimekdir. Ba' zılar semāyim rivāyet eyledi, buña göre semīmeniñ cem' idir ki kızıl ḥurde qarıncaya dinür. Bu meşel umür-ı şāḳḳe teklif iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur ve "كَلَفَنِي مَخَّ الْعَوْضِ"¹⁸²⁹ meşeli daḡı bu maḥalde ḍarb olunur. **Muḥ** mīmiñ zammı ve ḥā-yı mu' cemeniñ teşḍidiyle kemikde olan ilige dinür. **Ba' ūḍ** ba' ūḍeniñ cem' idir ki sivrisinege dinür. Ya' nī baña mümkünü'l-ḥuşūl olmayan nesne teklif eyledi dimekdir.

(991) كَلَّفْتُ إِلَيْكَ عَلَقَ الْقَرْبَةِ

(Kelleftu ileyke 'alaḳe'l-ḳirbeti)¹⁸³⁰

Meydānī *Mecma'* da didi ki: 'Alaḳ aşlında 'araḳ idi, rāyı lāma tebdil olunup 'alaḳ oldu. Ve bu meşeliñ aşlını şu vechle beyān itdi ki 'ādeten ḳırbayı ḥidmetkār maḳūlesi esāfil-i nās götürür ve bir kerīm ü şerif olan kimse faḳir ü bī-kes olduḡda bi'z-zarūre ḳırbayı kendi götürmek iḳtizā eyleyüp nā-ḳār ḳırba şıḳletinden ve nāmūs u ḥayāsından 'araḳ-riz olur. Pes 'alaḳu'l-ḳırbadan murād 'araḳ-ı mezbürdür. [205a] Taḳrīr-i kelām *kelleftu nefsi fi'l-vuşūli ileyke 'araḳa'l-ḳirbati* olur, ya' nī ben saña vāşıl olmaḳ için kendi nefsimе zahmet virdim ve hezār ḥayā' u şermele teveccüh itdim dimekdir. Zemaḥşerī *Müsteḳsāda* didi ki: 'Araḳu'l-ḳırbadan murād ḳırbaniñ şuyıdır, ya' nī seniñ ḥarfına teveccüh idüp şu götürmege muḥtāc oldum dimekdir. Ba' zılar didiler ki seniñ için kendime zahmet virdim, ḥattā ḳırba 'araḳ-riz olduḡı gibi 'araḳ-riz oldum. Pes 'araḳu'l-ḳırbadan murād teraşşuḡ iden şudur didi. Ve ba' zılar "'Alaḳu'l-ḳırbadan murād ḳırba aşacaḳ çengāldir" didi. Ya' nī seniñ için ḳırbani çengāla aşdım ki seyāḥat ve seyr ü sefer ihtiyār itdim dimekdir. Bu vech cümlesinden aḥrā ve tekellüfden muberrādır. Meşel-i mezbür bir kimse dostı için meşāḳḳate şabr u taḥammül eyledikde ḍarb olunur.

(992) الْكِبْرُ قَائِدُ الْبُغْضِ

(el-Kibru ḳā'idu'l-buḡḍi)¹⁸³¹

Ḳā'id 'ā'id vezninde dābbeyi yedici kimseye dinür ki yedekçi ta'bīr olunur, ya' nī kibr ü naḥvet mūrīş-i buḡz u 'adāvetdir dimekdir. Bu meşel mütekebbir olan kimse ḥalḳın

¹⁸²⁸ Benden semāyim kuşunun yumurtasını istedi.

¹⁸²⁹ Benden sineḡin beyini istedi.

¹⁸³⁰ Sana ulaşmak için nice zahmetlere düştüm.

¹⁸³¹ Kibir nefretin lideridir.

mebgūzi olur demekdir, lākin kibr iden kimse kibr itmek *et-tekebburu* ‘ale’l-mutekebbir *şadaqatun*¹⁸³² haber-i şihhat eşeri muktezasınca şadağa oldığı bī-iştibāhdır.

(993) كُلُّ ذَاتِ بَعْلِ سَتِيمٍ

(Kullu zāti ba‘ lin sete’īmu)¹⁸³³

Ba‘1 na‘1 vezninde zevc ma‘ nāsınadır. **Sete’īmu** muzāri‘ -i müstaḳbeldir, maşdarı uyūm kelimesidir ki ku‘ūd veznindedir, ḥātūn ersiz ḳalmaḳ ma‘ nāsınadır. Ma‘ nā-yı meşel: Her zevci olan ḥātūn bir vaḳt olur ki müfāraḳat eyleyüp ersiz ḳalur demekdir. [206b] Bu meşel taḳallubāt-ı dehrden ve tebeddulāt-ı evzā‘ -ı sipihr-i bükalemūnda ḍarb olunur. Ve ‘Arablar bed-du‘ā ma‘ rezinde *mālehu āmmun velā ‘āmun* dirler, ikisi de māzī şīgāsıyladır ve mā kelimesi mevşūledir, *heleket imre’etuhu ve māşiyetuhu ḥaḫḫā ye’īmū ve ya’īmu* ma‘ nāsına ki hem zevcesi ve hem şağılur mevşāşisi helāk olup ‘avratsız ve südsüz olarak perīşān-ḫāl ḳalsun demekdir.

(994) أَكْتُبُ شُرَيْحًا فَارِسًا مُسْتَمِيمًا

(İktub şureyḫan fārisen mustemīten)¹⁸³⁴

İktub emr-i ḫāzırdır. **Şureyḫ** bir recül-i şücā‘ in ismidir ki vaḳtiñ meliki ‘arz-ı leşker itdikde ‘askeriñ ismini taḫrīr iden kātibe kelām-ı mezbūrı söyleyüp ibrām ve’l-ḫāşile kendi ismini defter ḳayd itdirir idi. **Mustemīt** mustefīd vezninde şol bahādıra itlāk olunur ki ceng ü ḳıtāl hengāmında mevttten ḳat‘ā mübālāt eylemeye, güyā mevte tālib ve müte‘arriż ola. Ma‘ nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel bir kimseden bir ḫācet taleb itdikde ziyādesiyle ilḫāḫ u ibrām idüp maḫlūbunu taḫşīl eyleyen muḳaddem ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(995) كُلُّ ذَاتِ صِدَارٍ خَالَةٌ

(Kullu zāti şidārin ḫāletun)¹⁸³⁵

Şidār kitāb vezninde nisvān-ı ‘Arabiñ giydikleri şevb-i ma‘ rūfdur. Ma‘ nā-yı meşel: Ğayūr olan kimse bir ḫātūnı gördükde farḫ-ı ğayret ü ḫamiyyetinden nāşī ḫālaları cümlesinden ‘add ider demekdir.

(996) كَالعَاطِفِ عَلَى العَاصِ

¹⁸³² Kibirii olanlara kibirli davranmak sadakardır.

¹⁸³³ Kocası olan her kadın eşini kaybedecek.

¹⁸³⁴ Şureyh'i ölümü isteyen bir kahraman olarak kaydet!

¹⁸³⁵ Her kadın teyzem sayılır.

(Ke'l-‘āṭifi ‘alā'l-‘āḍḍi)¹⁸³⁶

Nākatu ‘āṭif dirler veledine meyl ü şefkat idici nāka dimekdir. ‘**Āḍḍ** ism-i fā‘ il bünyesiyledir [206a] ısıricı ma‘nāsına. Aşlı budur ki ibnu Maḥāḍ ki bir yaşına girmiş deve köşegi her ne zamān ki anasınıñ yanına gelse men‘ eylemeyüp irḍā‘ ider, her ne kadar memesine ısıricı daḥı olsa da yine men‘ eylemeyüp meyl ü şefkat ider. Bu meşel kendiye isā‘et iden ādeme iḥsān iden merd-i kāmīl ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(997) كُلُّ امْرِيٍّ فِي بَيْتِهِ صَبِيٌّ

(Kullu imri ‘in fi beytihi şabiyyun)¹⁸³⁷

Ya‘nī tarḥ-ı ḥaşmet ve isti‘māl-i fekāhat ider ki ḥoş-ṭab‘ ve beşüş ve laṭife-güy olur dimekdir. Zeyd Bin Şābit ḥaḳḳında didiler ki: Ehli ‘inde efkeh-i nāsdan ve nās ile mücāleset itdikde ezmet-i nāsdan olurdu ki be-gāyet vaḳūr ve lengerlü ve ehl-i temkīn olur idi.

(998) كُنْتُ نُشْبَةً فَصِرْتُ عُقْبَةً

(Kuntu nuşbeten fe-şirtu ‘uḳbeten)¹⁸³⁸

Nuşbe zumre vezninde şol ilişken kimseye dinür ki bir işe yāḥud bir kimseye ilişdikde putrak tikenı gibi andan degme hālle münhal ve münfekk olmaz ola. ‘**Uḳbe** kezālike zümre vezninde soñ ve encām ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Muḳaddemen ben Nuşbe idim ki bir kimseye aşılıp ilişdikde elbette benden şerr ü mazarrat müşāhade ider idi, lākin şimdi ben o ḥaşlet ü keyfiyyetden ‘āciz ve fūrū-mānde ḳaldım dimekdir. Meydānīnin beyānına göre nuşbe kelimesi humeze vezninde olup lākin ‘uḳbe kelimesine izdivāc için taḥfif ḳılınmıştır. Ve ‘uḳbe zā ‘uḳbe taḳḍirindedir, ḳaldı ki; nuşbe kelimesi fi'l-aşl maşdar olmağla mübālağaten ıtlāḳ olunması daḥı müḥtemeldir. Bu mesel ‘izz ü menā‘atten soñra zelīl [207b] ü bīçāre olan kimse ḥaḳḳında darb olunur.

(999) كَالْمَهْوَرَةِ إِحْدَى خَدَمَتَيْهَا

(Ke'l-memhūreti iḥdā ḥademeteyhā)¹⁸³⁹

¹⁸³⁶ Isıricıya merhamet gösteren kimse gibidir.

¹⁸³⁷ Her adam kendi evinde çocuktur.

¹⁸³⁸ Ben bir zamanlar nüşbeken yani bir kimseye asılıp iliştiğimde elbette benden şer ve mazarrat görürdüm; şimdi ben o keyfiyetten aciz kaldım. Türkçedeki karşılığı: Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli./ Düşmez kalkmaz bir Allah. Yazıcı, **age**, s. 78.

¹⁸³⁹ Halhallarının biriyle mehrini alan bayan gibidir.

Memhüre mehri virilmiş hātūna dinür. **Hademe** fetahātle halhāla ıtlāk olunur, burada teşniye bünyesiyledir. Ma' nā-yı meşel: Halhāllarınıñ biriyle mehri virilmiş hātūn gibidir demekdir. Aşlı budur ki bir ādem bir ahmaq hātūn tezevvüc idüp zifāfa daħil olduqda mehir muṭālebesiyle teslīmden imtinā' eylemekle hemān zevci mezbūreniñ ayaqlarında olan halhālīñ birini çeküp "İşte saña mehirdir" diyü i'ṭā eyledikde rızā-dār olup nefsinı teslīm eyledi. Bu meşel nihāyet-i hamāqata bāliğ olan kimse haqķında ḍarb olunur. Bunuñ nazīri olmaq üzere bir kimse bir āher kimseye bir miqḍār māl virüp ol daħı māl-i mezbūr ile māl viren ādemiñ kızını tezevvüc eyledi. Bir gün mezbūreye i'ṭā eylediği mehir ile imtinān eylemekle nā-be-maħal imtinān olan yerde "كالمهورة من مال أبيها"¹⁸⁴⁰ qavli ḍarb-ı meşel oldı.

(1000) كَلُّ نِجَارٍ إِبِلٍ نِجَارُهَا
(Kullu nicāri ibilin nicāruhā)¹⁸⁴¹

Nicār kitāb vezninde aşl ve ḥaseb ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Her cins deveniñ soyları bu deve de mevcūddur demekdir. Aşlı budur ki bir ādem bir deve sirqat eyleyüp bey'e 'arż eyledikde bir kimse deveniñ aşlından ya' nī şoyundan su'āl eylemekle sārīk kelām-ı mezbūr ile cevāb eyledi. Ba' dehu re'y-i vāḥid üzere şābit olmayup mütelevvin-meşreb olan kimse haqķında meşel oldı.

[207a]

(1001) كُمْسْتَبْذِيعُ التَّمْرِ إِلَى هَجَرَ
(Ke-mustabḍi' i't-temre ilā Hecere)¹⁸⁴²

Mustabḍi' ism-i fā' ildir. Maşdarı istibḍā' kelimesidir ki bir mālı sermāye idinmek ma' nāsınadır. **Hecer** fetḥateynle Baḥreyn arzınıñ mecmū' unuñ ismidir, anda pek çok ḥurmā ḥāsıl olur. Ma' nā-yı meşel: Hecer-nām ḥurmāsı çok maħalde ḥurmāyı sermāye idinmek gibidir demekdir. Bu meşel envā' -ı hüner ü fezā'il ile müteħallī olan ādeme izḥār-ı faẓl u kemāl eylemek ma' rezinde ḍarb olunur.

(1002) كَأْمُهَدَّرٌ فِي الْعِنَّةِ

¹⁸⁴⁰ Babasının parasından mehrini alan kadın gibidir.

¹⁸⁴¹ Her cins devenin soyluluğu ve asaleti bu deve de mevcuttur. Türkçedeki karşılığı: Her aşın kaşığı. Yazıcı, **age**, s. 156.

¹⁸⁴² O, Hecer'e hurma satmaya götüren tüccar gibidir. Türkçedeki karşılığı: Tereciye tere satılmaz, tarhuncuya tarhun. Yazıcı, **age**, s. 159.

(Ke'l-muheddiri fi'l-^ç unneti)¹⁸⁴³

Muheddîr ism-i fâ^ç ildir, maşdarı tehdîr kelimesidir ki deve ağzından dağarcığını çıkarmayarak böğürmek ma^ç nâsınadır. **‘Unne** ^ç aynıñ zammı ve nûnuñ teşdîdiyle deve ağılına dinür. Ma^ç nâ-yı meşel: Dırâbdan memnû^ç en ağıl içre maḥbûs olduğı ḥâlde böğüren deve gibidir demekdir. Bu meşel ḳavl ü fi^ç linde nüfûzı olmayup bîhûde bağırup çağıran ^ç âciz ḥaḳḳında ḍarb olunur.

كُلُّ أَدَاةِ الْخُبْرِ عِنْدِي غَيْرُهُ (1003)

(Kullu edâti'l-ḥubzi ^ç indi ğayrahu)¹⁸⁴⁴

Ya^ç nî ekmek yapacak edevât u âlât ḥubzuñ mecmû^ç ı yanımda mevcûddur, lâkin ekmek yokdur demekdir. Aşlı budur ki niçe kimseler bir âdeme mihmân oldılar. Terhîb ve hoş-âmedî merâsimini ba^ç de't-te^ç diye meydâna bir sofrâ ilḳâ ve üstüne bir el degirmeni vaz^ç ve iğlerini tesviye ve taşlarını biri biri üzerine uydurarak kapadı. Mihmânlar âlet-i ḥubzuñ bu resme ḥuzûrundan ta^ç accüb eylediler. Ba^ç dehu degirmeniñ şapından tutup boşuna çevirmege başladı. Mihmânlar “Birâder, ne işliyorsun?” diye su^ç âl eylediklerinde kelâm-ı mezbûrî [208b] îrâd eyledi. Bu meşel vuşûli düşvâr olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

كَلْبٌ اعْتَسَّ خَيْرٌ مِنْ كَلْبٍ رَيْضٍ (1004)

(Kelbun i^ç tesse ḥayrun min kelbin rebaḍa)¹⁸⁴⁵

İ^ç tisâs gice gezüp tolaşmak ma^ç nâsınadır. **Rebaḍa** oturmak ma^ç nâsınadır. Ma^ç nâ-yı meşel zâhirdir. Bu meşel bir kimseyi kesb ü kâr cihetine teşvîḳ ve iğrâ maḥallinde ḍarb olunur.

كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ ذِرَاعًا (1005)

(Kâne kurâ^ç en fe-şâre zirâ^ç en)¹⁸⁴⁶

Kurâ^ç ğurâb vezninde ḳoyun ve şıgır maḳûlesinin bacaklarınıñ incerek olan yerine dinür ki at kısmında vazîf menzilindedir. Lisânımızda paça ta^ç bîr olunur ki maḥşûş ta^ç âmı olur. Ve minhu a^ç ḫâl-^ç bde kurâ^ç en fe-ḫalebe zirâ^ç en¹⁸⁴⁷. **Zirâ^ç** kitâb vezninde erş ta^ç bîr

¹⁸⁴³ O, çiftleşmesine mani olmak için ağıla hapsedilen deve gibidir. Türkçedeki karşılığı: Serçede ötmek yok, nara çok. Yazıcı, **age**, s. 159.

¹⁸⁴⁴ Ekmek yapacak araç ve gereçlerin hepsi bende var lakin un yok. Türkçedeki karşılığı: Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı. Yazıcı, **age**, s. 160.

¹⁸⁴⁵ Gezen köpek uyuyan köpekten hayırlıdır.

¹⁸⁴⁶ Alçakken yükseldi.

¹⁸⁴⁷ Köleye hayvanın paçası (ayağı)nı verdi o ise kolunu istedi.

itdikleri mevzi' dir ki insānda dirsegi ucundan orta parmağının ucuna varınca miqdāra dinür, yāhud kola dinür sā' id ma' nāsına. Ma' nā-yı meşel: Qurā' iken zirā' oldı dimekdir. Bu meşel bir zelil ü haķır olan kimse kavī olup ' izzet bulduķda ıarb olunur.

(1006) أَكْذِبِ النَّفْسَ إِذَا حَدَّثَتْهَا

(Ekzib nefseke izā haddeştehā)¹⁸⁴⁸

Ekzib emr-i hāzırdır. **Haddeştehā** kelimesinde olan zāmīr-i mü'enneş nefse rāci' dir. Ma' nā-yı meşel: Nefse sen emel ü merāmīña zafer-yāb olamazsın diyü taħdīş eyleme ki fütür ve kelāl gelmekle sa' yña māni' olur belki maķşūda fevz ü neyl ü bülūğı tervīc iderek taħdīş ve taħyīl eyle ki sa' y u iķdāma medār-ı taşīt olur dimekdir ki himmet didikleri bu olacaķdır. Bu meşel bir kimseyi cesāret ü iķdāma haş ve iğrā maķallinde ıarb olunur. Beşşārdan su'āl eylediler ki eş'ār-ı ' Arabdan pek ma' nī-dār olan ķangı şī' rdir. Cevābında Lebīdīñ [208a] işbu

Ekzibi'n-nefse izā haddeştehā

*İnne şidķe'n-nefsi yuzrī bi'l-emeli'*¹⁸⁴⁹

beyti vicdānımda pek eş' ardır didi. Vāķı' an cümle-i umūr u āmāliñ huşūlüne esās u medārdır ve bunuñ muķābilinde ' Arablar " صدقته نفسه "¹⁸⁵⁰ dirler. Ya' nī bir nesneniñ talebinde nefsi miñnet ve ' acz taħyīl eylemekle tebāķi ve tekāsül itdi dimekdir. Binā' en ' aleyh nefse kezūb ıtılāķ iderler.

(1007) الْكِلَابُ عَلَى الْبَقْرِ

(el-Kilābu ' ale'l-baķari)¹⁸⁵¹

Ba' zılar *el-kirābu ' ale'l-baķari* rivāyet eylediler. Pes kilāb rivāyetine göre ma' nā-yı meşel: Kilābı baķar-ı vaħşī üzerine ķışķırdup şalıver dimektir. Bu mesel herkesi kendi hāl u vaż' u şan' atıyla terk ve taħliye eyle diyecek yerde ıarb olunur ki şan' atından ve ülfetinden olmadığı işi teklīf eyleme, herkese bildigi kārı teklīf ü tefvīz ķıl demek olur. Meselā ehl-i ķalemi cenk ü ķitāle göndermek gibi. Meşel-i mezbūrda vāķi' el-kilāb el-kirāb kelimesi ibtidā' iyyet üzere merfū' olur ki *el-kilābu evi'l-kirābu mufevveżeten ' ale'l-baķar* sebkinde olur .Ve muķadder *ersil* kelimesine mañşūb olması daķı cā' izdir. Meydānīnin beyānına göre *kirāb* kelimesi tarlayı naņas etmege dinmekle baķardan murād çift öküzi olur, herkesi kendi şan' atıyla terk eyle diyecek yerde ıarb olunur. *Ve'l-*

¹⁸⁴⁸ Kendi nefesine konuştüğında yalan söyle!

¹⁸⁴⁹ Kendi nefesine konuştüğında yalan söyle, çünkü gerçeklik ümidi keser.

¹⁸⁵⁰ Kendi nefsi ona inandı.

¹⁸⁵¹ Köpekler ineklerin üzerindedir.

kilāb rivāyetine göre baqardan murād yaban öküzi olup kavm-i mezbūrı biribirine iğrā ve taḥrīṣ ü taslīṭ eyle maqāmında ḍarb olunur.

(1008) أَكْسَفًا وَإِمْسَاكَ

(Ekesfen ve imsāken)¹⁸⁵²

Kesf keşf vezninde dūrük yüzlü olmak ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Hem buḥl u imsāk ider [209b] ve hem tuṣ-ṣ-rū gösterir dimekdir. Bu meşel müte' abbis ve bed-çehre olan baḥīl ḥaqqında ḍarb olunur. Meşel-i mezbūr "أكبرا وإمعارا"¹⁸⁵³ meşeline qarībdir. **İm'ār** hemzeniñ kesriyle bir ādemiñ zād u zevādı qalmayup faḳīr olmak ma' nāsınadır. Bu meşel hem faḳīr ve hem mütekebbir olan kimse ḥaqqında ḍarb olunur, Türkī lisānda "Hem zügürd hem de siki büyük" meşeli qavli qavl-i mezbūra aqrebdir.

(1009) كَالْغُرَابِ وَالذُّبِ

(Ke'l-ğurābi ve'z-zi 'bi)¹⁸⁵⁴

Ya' nī kurd ile qarğa gibidir dimekdir. Bu meşel biribirine dā'imā muvāfaqat idüp aṣlā muḥālefet itmeyen iki kimse ḥaqqında ḍarb olunur. Zīrā kurd ṣayda gitdikde qarğa daḥī bile gidüp aldıḡı ṣikārīñ baqiyyesini ḥora geçürür, binā'en 'aleyh muvāfaqatı vardır.

ما على أفعال من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min ḥāze'l-bābi¹⁸⁵⁵

(1010) أَكْمُنُ مِنْ جُدُجٍ

(Ekmenu min cudcudin)¹⁸⁵⁶

Ekmen kumūn kelimesinden me'ḥūzḍur, ku'ūd veznindedir, puşulanup gizlenmek ma' nāsınadır. **Cudcud** hudhud vezninde aḡustos böceğine dinür. Bu meşel meşhūr ve mütevātir olup kendiyi rü'yet mümkün olmayan nesne ḥaqqında ḍarb olunur.

(1011) أَكْذَبُ مَنْ دَبَّ وَدَرَجَ

(Ekzebu men debbe ve derece)¹⁸⁵⁷

¹⁸⁵² Hem cimrilik eder hem de suratını asar. Türkçedeki karşılığı: hem kel hem fodul. Yazıcı, **age**, s. 192.

¹⁸⁵³ Hem abussun hem de kibirlisin.

¹⁸⁵⁴ Kurt ile karga gibidir.

¹⁸⁵⁵ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

¹⁸⁵⁶ Ağustosböceğinden daha saklıdır.

¹⁸⁵⁷ Ölü ve diri olanların en yalancısı.

Ya' nī fülān kimse diri olup rüy-ı zemīnde yürüyen ve fevt olup maḳbūr ve münḳariẓ olan nāsdan ezyed kāzıbdır, ölüde diride kendi ḳadar kāzıb yoḳdur dimekdir.

(1012) أَكْبَسُ مِنْ قِشَّةٍ

(Ekyesu min ḳışsetin)¹⁸⁵⁸

Ḳışse maymūn didikleri cānveriñ küçüğüne dinür. Ḳāfiñ kesriyledir ḥāşşaten zīrek olan eḫfāl ḥaḳḳında ḫarb olunur.

(1013) أَكْذَبُ مِنَ السَّالِيَةِ

(Ekzebu mine's-sāliyeti)¹⁸⁵⁹

Sāliye sıḡırın tereyağını [209a] eriden ḥātūna dinür ki çeşm-i bed işābet itmesün diyü yağı çıḳmadı hep kesildi diyü kizb ider.

(1014) أَكْذَبُ مِنْ يَلْمَعِ

(Ekzebu min Yelma' in)¹⁸⁶⁰

Yelma' yemna' vezninde yaḡmursuz şimşege dinür ki ḥalkı aldadır. Ve serāba ıtlāḳ olunur ki uzaḳdan şu gibi görünüp yanına varıldıḳda bir nesne görünmez. Ba' zılar didi ki: Bir ḫacerdir ki uzaḳdan şu gibi lema' ān idüp şu ḫann olunur.

(1015) أَكْذَبُ مِنَ الْيَهْيَرِّ

(Ekzebu mine'l-yehyerri)¹⁸⁶¹

Yehyerr yālarıñ fetḫi ve rāniñ teşḫidiyle serāba dinür ki beyābānda uzaḳdan şu gibi görünür.

(1016) أَكْفَرُ مِنْ حِمَارٍ

(Ekferu min Ḥimārin)¹⁸⁶²

Burada **Ḥimār**dan murād Ḥimār bin Muveyli' - nām kimsedir. Aşlı budur ki merḳūm ehl-i İslāmdan olup ḳırḳ sene müddet nāsa cūd ve kerem ve mürüvvetle imrār-ı eyyām eyledi. Ve şulbundan on nefer evlād-ı zükūra nā'il olmaḡla bir gün mecmū'ı birden şikāra gidüp nāḡāh be-ḳazā-yı ḫazret-i İlāh cevvi-i hevāda berḳ ü bārān peydā ve bir

¹⁸⁵⁸ Maymun yavrusundan daha akıllı.

¹⁸⁵⁹ Sāliyeden daha yalancı.

¹⁸⁶⁰ Seraptan daha yalancı.

¹⁸⁶¹ O kimse seraptan daha yalancıdır. Türkçedeki karşılığı: Yalancılıkta Yesârizāde'ye rahmet okutuyor. Yazıcı, **age**, s. 160.

¹⁸⁶² Himār denen kimseden daha kâfirdir.

şâ'ika şadmesiyle cümlesi 'āzim-i şavb-ı beḳā olmalarıyla mersūm bu ḫāleti istimā' eyledikde on nefer evlādımı bu resme nā-būd iden ma'būda 'ibādet eylemem diyü *ne'ūzu bi'l-lāhi te'ālā* mürted olmağın ḫaḳḳında ḡaḏab u ḳahr-ı Rebbānī zūhūr ve dār-ı diyārıyla hebā'en menşūr olmuşdur. *Lā yus'elu 'ammā yufe'alu*¹⁸⁶³.

البَابُ الثَّلَاثُ وَالْعَشْرُونَ: فِيمَا أَوْلَهُ لَام
el-Bābu's-şālīṣu ve'l-'iṣrūn: Fīmā evveluhu lāmun¹⁸⁶⁴

(1017) لَمْ يُحْرَمَ مِنْ فُضَيْدٍ لَهُ

(Lem yuhrem men fuşide lehu)¹⁸⁶⁵

Fuşide faşd lafzından māzī-i mechūldür. Faşid ol şamardan çıkan ḳana dinür ki A' rāb tā'ifesi deveyi faşd ve ḳanını bağırsak içre ḫıfz idüp ḳıtlık zamānında pişirüp mihmānı [210b] anuñla it'ām iderler ve taḫfif için şādī iskār iderler. Aşlı budur ki iki ādem bir A' rābīye nezīl olup başkaca beytütet eylediler. A' rābī birini vaż'-ı mezkūr üzre ziyāfet eyleyüp 'ale's-şabāḫ mihmān-ı diger bundan su'āl eyledi ki aḫşām şāḫib-i ḫāne seni ne ḡüne ziyāfet eyledi. Ol daḫı *mā ḳuri'tu ve innemā fuşide l'*¹⁸⁶⁶ ya' nī ben eḫ'ime-i nefise ile ziyāfet olunmadım hemān benim için faşd eylediler didikde mihmān-ı diger kelām-ı mezbūrī irād eylemekle meşel oldı. Bu meşel şey'-i yesīr ile ḳanā'at mevḳi'inde ḏarb olunur. Ve kelām-ı mezbūr *men fuşide lehu* 'ibāretiyle de mervīdir ki fezd faşd ma'nāsınadır. Ve ba'zılar *men ḳuşide lehu* 'unvānıyla rivāyet eylediler ki ḳāfladır, a' tā ḳaşden dimekdir ki ḳalīlen ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ol kimse kendi için rāḫla faşd olup bir miḳdār ḳanıya müteḡaddī olur, elbette ziyāfetden maḫrūm olmaz dimekdir. Ba'zı maḳşūdına nā'il olan kimse ḫaḳḳında ḏarb olunur.

(1018) لَقْوَةٌ صَادَقَتْ قَيْسًا

(Laḳvetun şādefet ḳabīsen)¹⁸⁶⁷

Laḳve temre vezninde erkek menīsini çāpük telaḳḳī eylemekle hemān gebe olan dişiye dinür. **Ḳabīs** emīr vezninde şol ayğıra ve buḡura itlāḳ olunur ki aşdıḡı dişiye çāpük gebe

¹⁸⁶³ Onun yaptıkları sorulmaz.

¹⁸⁶⁴ Yirmi üçüncü bölüm: Lām ile başlayan meseller.

¹⁸⁶⁵ Az ve kolay bir şeye kanaat eden ziyafetten mahrum edilmez. Türkçedeki karşılığı: Azı bilmeyen çoğu olmaz. Yazıcı, **age**, s. 111.

¹⁸⁶⁶ Bana nefis yemek verilmedi, sadece kan verildi.

¹⁸⁶⁷ Kuvvetli kadın kuvvetli erkeğe uygun düştü.

ider ola. Ma' nā-yı meşel: Bir lağvedir ki qabīse teşādūf itdi dimekdir. Bu meşel iki müttefikîñ ictimā' ları vaqtinde qarab olunur.

(1019) لَيْسَ هَذَا بِعُشْكٍ فَادْرُجِي

(Leyse hāzā bi-' uşşiki fe'drucī)¹⁸⁶⁸

'Uşş 'aynîñ zammı ve şîniñ teşdîdiyle şol quş yuvasına dinür ki ağac dalları aralığında [210a] hār u hasdan ittiḥāz eyleye; 'ayn'ın fethiyle de cā'izdir. Yuvayı dîşi quş yapmağla ḥitāb mü'enneşedir. İdrucī emr-i mü'enneşdir, maşdarı derūc kelimesidir ki şavuşup gitmek ma'nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bu seniñ āşiyānen degildir, yoluña şavuşup git dimekdir. Bu meşel seniñ bunda ḥaqqıñ yoğdur ferāğat kıl yāḥud bu seniñ işiñ degildir diyecek yerde qarab olunur.

(1020) لَوْ وَجَدْتُ إِلَيْهِ فَكَرِشٍ

(lev vecedtu ileyhi fe-kerişin)¹⁸⁶⁹

Vecedtu māzî-i mütekellimdir. fā' kelimesi fem lafzınıñ ḥālet-i naşbı ve keriş muzāfun ileyhidir ki ketif veznindedir, işkenbeye dinür. Her geviş getüren ḥayvānda olur, insānda mi' de menzilindedir. Ve bu mü'enneşdir, mi' de i'tibārıyla bunda cümle-i cezā'iyye muqadderdir, *lefa'altuhu* sebkindedir. Aşlı budur ki bir kimse bir qoyunu zebḥ idüp cemī' -i a' zāsını pāreleyüp işkenbesi içre pişürmek için şımşığı taldurdu. Ba' zı 'uzvı girü qalmağla anları daḥi važ' eyle didiklerinde işkenbeniñ ağzında qoyacaq yeri qalmamağla kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya' nī ol bākī qalan laḥmı qoyacaq mevzi' bulsa idim anı daḥi važ' ider idim dimekdir. Bu meşel bir müşkil iş teklif olunduğda imkān u iktidārdan ḥāric olduğunı beyān ma' rezinde qarab olunur.

(1021) لَوْ ذَاتُ سِوَارٍ لَطَمْتِي

(Lev zātu sivārin laṭametnī)¹⁸⁷⁰

Sivār kitāb vezninde bilezige dinür, zenān bilekçelerine geçürürler. **Laṭamat** māzî-i mü'enneşdir, maşdarı laṭm kelimesidir ki el ayasıyla bir ādemiñ yüzine yā bedeniniñ şafḥasına şamar urmağ ma'nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Kāşkī baña ṭabanca uran qolları bilezikli bir ḥātūn olaydı ki murād [211b] eşrāf ve düdmāndan bir qadın olaydı dimekdir. Aşlı budur ki bir ḥātūna küf' ü 'adīli olmayan fūrū-māyeden bir 'avrat sille urmağla

¹⁸⁶⁸ Bu yuva senin yuvan değil, yürü bakalım! Türkçedeki karşılığı: Bu sevdadan vazgeç. Yazıcı, **age**, s. 172.

¹⁸⁶⁹ Kalan et için boş bir yer bulsaydım onu yerleştirdim.

¹⁸⁷⁰ Bilezik sahibi bir kadın vursaydı dayanırdım.

kelām-ı mezbûrî irād eyledi. Bu meşel bir ādeme edānīden biri isā'et idüp 'avrat yāhud zebān-dırāzlık eyledikte đarb olunur.

(1022) لولا الوئامُ لهلك الأنامُ

(Levle'l-vi 'āmu leheleke'l-enāmu)¹⁸⁷¹

Vi'ām kirām vezninde mufāvaqat ma' nāsına olduğına göre, ma' nā-yı meşel: Nāsīñ biri biriyle üns ve ülfetde ve sā'ir mu'āmelātda muvāfaqatları olmasa maşlahatları muzmañil ve kendileri telef ve perīşān olur dimekdir. Ve faħr ve mübāhāt ma' nāsına olduğına göre ehl-i kerem ki luṭf u iħsānı 'an ṭab' iderler, cibilletinde mekārım olmayanlar anlara teşebbüh ve tebāhī cihetiyle iderler. Eger bu maḳūleler vech-i mezkūr üzre taḳlīd ile sā'ir mübāhāt itmeseler reşk ü ħasedlerinden helāk olurlar dimekdir.

(1023) لألحِقَنَّ حَوَاقِبَكَ بِذَوَاقِبِكَ

(Le-ulħıkanne ħavāķineke bi-zevāķineke)¹⁸⁷²

Le-ulħıkanne ilħāķ kelimesinden muzārı' dir. Ĥavāķın ħāķineniñ cem' idir ki bedende boyun çenberiyle köpricik kemikleriniñ aralığına yāhud ķarnıñ aşığısına dinür. Zevāķın zāķineniñ cem' idir ki taħt-ı zeķana dinür. Ma' nā-yı meşel: Seniñ ħāķinelerini zāķineleriñe yapışdırırım dimekdir. Bu meşel ķahr u ğalebe ile tehdīd mevķi' inde đarb olunur.

(1024) لَمَّا اسْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي

(Lemmā istedde sā' idehu remānī)¹⁸⁷³

İstidād ifti' āl vezninde tođrulmaķ ma' nāsınadır, kemā fī ķavli'ş-şā' ir:

U'ellimuhu'r-rimāyete fī kulli yevmīn
*Fe-lemmā istedde sā' idehu remānī*¹⁸⁷⁴

[211a]

Ma' nā-yı meşel zāhirdir. Bu meşel her ħālde kerem ü iħsān eylediğīñ kimseden muķābelesinde isā'et vāķi' olduğda đarb olunur.

(1025) التَّمَّتْ حَلَقَتَا الْبَطَانِ

¹⁸⁷¹ Eğer insanların birbirlerine karşı uyumları olmasaydı bütün yaratılmışlar helak olurdu. Türkçedeki karşılığı: Dost beni arasın da bir yeşil yaprak ile olsun. Yazıcı, **age**, 219.

¹⁸⁷² Senin hakınelerle zakınelerini birbirine yapışdırırım. Türkçedeki karşılığı: Senin ağızının payımı veririm. Yazıcı, **age**, s. 223.

¹⁸⁷³ Kolu kuvvetlenince bana mızrak attı.

¹⁸⁷⁴ Ona her gün mızrak atmayı öğretirim, ancak kolu kuvvetlenince bana mızrağı attı.

(İltakat halkatā el-biṭāni)¹⁸⁷⁵

İltakat māzī-i mü'enneşdir. **Halkatān** teşniye şığasıyladır. **Biṭān** nūnuñ kesriyle deveniñ semer қolanıdır, halkaları mülākī olduqda қolan ziyāde ve muḥkem çekilmiş olur. Bu meşel miḥnet ü belā ve şiddet ü şūr u şakā nihāyete bāliğ olup ḥaddi tecāvüz eyledikde ḍarb olunur.

(1026) لَيْسَ الرَّئِيُّ عَنِ التَّشَافِّ

(Leyse'r-reyyü 'ani't-teşāffi)¹⁸⁷⁶

Reyy şuya қanmaқ ma'nāsınadır. **Teşāff** tāniñ ve şīniñ fetḥi ve fāniñ teşdīdiyle taş dibinde қalan şu baқıyyesine dinür. **Ya'nī** azacıқ şu baқıyyesinden reyy ḥāşıl olmaz dimekdir. Bu meşel bir muḥtāc ve bī-kes ednā nesneye mālīk olduqda ḍarb olunur.

(1027) لِكُلِّ غَدٍ طَعَامٌ

(Li-kulli ḡadin ṭa' āmun)¹⁸⁷⁷

Ma'nā-yı meşel zāhirdir. Dā'imā cenāb-ı ḥaққа mütevekkil olup fażl u keremine rızā lāzımdır diyecek yerde ḍarb olunur.

(1028) لَيْسَتْ لَهُ جِلْدَ التَّمْرِ

(Lebistu lehu cilde'n-nemiri)¹⁸⁷⁸

Lebistu māzī-i mütekellimdir, **cild-i nemr** қaplan postı ki mübārizler cenk günlerinde giyerler. Mu'āviye zehrābe-ḥ'ār-ı cām-ı memāt oldıḡı vaқıtde ferzend-i nā-sa'ādetmendi Yezīd-i pelīde teşyīd-i erkān-ı devleti için vaşıyyet eylemişdir ki *teşemmer kulle't-teşemmure ve'lbes libni'Z-Zubeyr cilde'n-nemiri*¹⁸⁷⁹. Bu meşel emr-i ḥüşümetde ḥaṭve-endāz-ı aқdām-ı iқdām-ı tām oldum diyecek yerde ḍarb olunur.

(1029) لِكُلِّ صَارِمٍ نَبْوَةٌ وَلِكُلِّ جَوَادٍ كَبْوَةٌ

(Likulli şārimin nebevetin ve likulli cevādin kebvetin)¹⁸⁸⁰

Nebve temre vezninde kılıç bir nesneye işlemeyüp girü şıçramaḡa ve girü dönmege dinür. [212b] **Kebve** ḥaṭve vezninde sürçüp yüz üzre қapanmaḡa denür. **Ya'nī** ba'zı

¹⁸⁷⁵ Devenini iki kolanını birbiriyle karşıladı.

¹⁸⁷⁶ Bardaḡın sonuna kadar su içmekle susuzluk gitmez.

¹⁸⁷⁷ Yarınlar için yemek bulunur.

¹⁸⁷⁸ Onun için kaplanın cildini giydim.

¹⁸⁷⁹ Kolunu iyice sıva ve İbü Zübeyr için kaplan cildini giy.

¹⁸⁸⁰ Her kılıç yanlış yere isabet edebilir ve her at da sürçebilir.

kerre seyf-i şārimden nebve ve cevād u kerīm olan atdan kebve zūhūr eyler dimekdir.
Bu meşel dā'imā muşīb olan kimseden bir haṭā zūhūr eyledikde ḍarb olunur.

(1030) أَلْحِمَ مَا أَسَدَيْتَ

(Elḥim mā esdeyte)¹⁸⁸¹

Elḥim emr-i ḥāzırdır, maşdarı ilḥām kelimesidir ki cullāh beze argac atup toḡumak ma' nāsınadır. **İstedeyte** māzī-i muḥāṭabdır, maşdarı isdā' kelimesidir ki cullāh beze arış yapmak ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Arış attığıñ beze argac daḥi at ki bez kāmil olsun dimekdir. Bu meşel şūrū' ittiğiñ işi nāḳış ḳomayup itmām u ikmāl ḳıl diyecek yerde darb olunur.

(1031) لِكُلِّ سَاقِطَةٍ لَاقِطَةٌ

(Likulli sāḳiṭatin lāḳiṭatun)¹⁸⁸²

Lāḳiṭa yerden buluntı devşiren kimseye dinür; tā' ismiyyet içündür. Ma' nā-yı meşel: Her düşürici için bir devşürici bulunur dimekdir. Ya' nī nāḳıḳıñ ağzından düşen her söz için bir işidüp şāyi' iden bulunur. Bu meşel ḥıfz-ı lisān eylemek ma' rezinde ḍarb olunur.

(1032) لِكُلِّ جَابِهٍ جَوْزَةٌ ثُمَّ يُؤَدَّنُ

(Likulli cābihin cevzetun şumme yu'ezzenu)¹⁸⁸³

Cābih ism-i fā'il şīḡasıyladır, maşdarı cebh kelimesidir ki vürūd ve teveccüh ma' nāsınadır. **Cevze** temre vezninde bir şuvarım şuya, 'alā ḳavlin bir içim şuya dinür. **Yu'ezzenu** muzāri' -i mechöldür, maşdarı te'zīn kelimesidir ki bir ādeme şu maḳūlesi şurba virmeyüp şurbdan redd ü men' eylemek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bizim üzerimize vürūd iden kimse için [212a] bir içim şu ḳısmeti vardır, ba' dehu şudan red ve men' olunur dimekdir. Bu meşel çok zamān meḳş ü iḳāmet iden müsāfir ḥaḳḳında ḍarb olunur.

لطيفة

(Laṭīfe)

¹⁸⁸¹ Arış attığın beze argaç dahi at ki bez tam olsun. Türkçedeki karşılığı: İti öldürene sürütürler. Yazıcı, **age**, s. 217.

¹⁸⁸² Ağzından dökülen sözler için bir dolayıcı vardır. Türkçedeki karşılığı: Her kör satıcının bir kör alıcısı vardır.

¹⁸⁸³ Bize gelene bir yudum su verildikten sonra bir daha su verilmez.

Qurduñ biri bir taqrıble cennete duħul eylemiş. Su'al itmişler ki seniñ cennete duħulünüñ bir vechle münāsebeti yoħdur, lākin ne tarıķla girdiñ? Cevāb virmiş ki benim bir vechle liyākatım yoğ idi, lākin ħāne şāhibi 'indeinde çok zamān mekş ü iķāmet eyleyen müsāfirleriñ bir kaçını ħora geçürmüş idim, binā'en 'aleyh cennete vuşul müyesser oldu.

(1033) لَيْسَ الْقُدَامَى كَالْحَوَافِي
(Leyse'l-ķudāmā ke'l-ħavāfi)¹⁸⁸⁴

Ķudāmā ķuşārā vezninde ķuş ķısımınıñ ķanatlarınıñ öñ tarafında vāķi' dört 'alā ķavlin on 'aded yeleklerede dinür ki **ħavāfi** anuñ muķābelidir ki ķanadını ķışup yumduķlarında görüñmeyeler. 'Alā ķavlin menākib didikleri yeleklerden şoñra olan dört yeleklerede dinür yāħud öñde olan yedi yeleklerden şoñra olan yeleklerede dinür. Bu meşel bir nesneyi diger nesne üzre tafzıl vaķtinde ķarb olunur.

(1034) لِلْحَيْطَانِ آذَانٌ
(Li'l-ħiṭāni āzānun)¹⁸⁸⁵

Ķiṭān ħā'iṭ lafzından cem' dir ki dīvāra dinür. **Āzān** medd ile uzñ kelimesiniñ cem' idir ki ķulağa dinür. Ve teķūlu'l-' Arab *lebistu uzunu lehu ey a'raztu 'anhu ev tegāfeltu*¹⁸⁸⁶ ya'nī ben ķulaķları anuñ cihetinden ördüm dirler ki andan i'rāz itdim yāħud tegāful eyledim demekden kināyedir. Ma'nā-yı meşel: Dīvārlarıñ ķulaģı vardır ki belki dīvār ardında ādem vardır āhestece tekellüm eyle cā'iz ki seniñ kelāmiñi istimā' eyleyeler demekden 'ibāretidir. [213b] Bu meşel ketm-i esrār ħuşuşunda ziyāde iḥtiyāṭ lāzımdır diyecek yerde ķarb olunur. ķāle'ş-şā'iru:

*Ve iḥfāz 'ala's-sirri bi'-iḥfā'ihī
Fe-inne li'l-ħiṭāni āzānen*¹⁸⁸⁷

(1035) لَجَّ فَحَجَّ
(Lecce fe-ħacce)¹⁸⁸⁸

Ma'nā-yı meşel: Fülān kimse āħer-i kimse ile bir ħuşuşda lecc ü münāza'a idüp āħirü'l-emr müdde' āsını işbāt için delil irād eylemekle ħaşmına ġālib oldu demekdir. Ba'zılar aşlını şu vechle beyān eyledi ki bir kimse düyün-ı keşireye mübtelā olup ġuremāsiyla

¹⁸⁸⁴ Kuşun kanadının ön tüyleri arka tarafı gibi değildir.

¹⁸⁸⁵ Duvarın kulağı vardır. Türkçedeki karşılığı: Yerin kulağı var.

¹⁸⁸⁶ Ben kulağımı ona giydim, yanı ona yüz vermedim yada görmezlikten yaptım.

¹⁸⁸⁷ Sırrı gizleyerek onu koru, bil ki duvarların kulakları vardır.

¹⁸⁸⁸ İnatçı olup hacca gitti.

her gün lecc ü gavgādan hālī degil idi. Āhirü'l-emr fırsat bulup firār ve eṭrāf u eknāfi geṣt ü güzār iderken huccāca teṣādūf idüp anlar ile Mekke-i Mükerrremeye vāşıl olduḡa bu bahāne ile ḡacc itmek ḡāceti degil iken ṭavāf-ı beytu'llah ve te'diye-i menāsik-i ḡacc idüp ḡacīlar gürühūna dāhil oldu. Hāşılı küremā ile lecc ü mücādelesi ḡacca sebep oldu. Bu meşel bir maṭlab-ı a'lāya ḡaşdı yoḡ iken nā'il olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur, yāḡud bir nesne taḡşīlinde hezār lecc ü sa'y idüp āhirü'l-emr zāfer-yāb olan kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(1036) لَيْسَ فِي الْعَصَا سَيْرٌ

(Leyse fī'l-‘aşa seyrun)¹⁸⁸⁹

Ba'zılar didi ki: Burada **seyr**den murād ‘aşāniñ başına parmaḡ geḡürmek için taḡdıḡları ḡayışdır. Bu meşel maṭlūba nā'il olmaḡa bir vechle ḡudret yoḡdur diyecek yerde ḡarb olunur. Ba'zılara göre ‘aşādan feres ve **seyr**den meşy murāddır. Zīrā ‘aşā Cezīmetu'l-Ebreş-nām melekiñ feresi ismidir ki emīr-i Hīrede [213a] idi. Ben fülān ḡuşuşı işlemege ḡādir degilim diyecek yerde ḡarb olunur.

(1037) أَلْقَى عَلَيْهِ لَطَاتَهُ

(Elḡā ‘aleyhi laṭātehu)¹⁸⁹⁰

Laṭāt ḡaşāt vezninde cebheye dinür, şoñra şıḡlet ma' nāsında isti' māl olundu. Bu meşel şıḡletini anuñ üzerine bıraḡdı diyecek yerde ḡarb olunur.

(1038) لَحَفَنِي فَضْلٌ لِحَافِهِ

(Leḡafenī faḡle liḡāfihi)¹⁸⁹¹

Leḡafenī māzīdir, maşdarı laḡf kelimesidir ki bir kimseye yorḡan maḡülesiyle örtüp bürimek ma' nāsınadır. **Liḡāf** kitāb vezninde bürinecek nesneye dinür, çārşeb ve yorḡan ve sā'ir nesne gibi. Ma' nā-yı meşel: Fülān kimse beni fazla-i liḡāfiyla örtti dimekdir. Bu meşel zāḡire veyā ‘aṭiyyesiniñ fazlasını āḡere i' ṭā iden kimse ḡaḡḡında ḡarb olunur.

(1039) اللَّيْلُ وَأَهْضَامُ الْوَادِي

(el-Leyle ve eḡdāme'l-vādī)¹⁸⁹²

¹⁸⁸⁹ Deḡnekte kayış yoktur.

¹⁸⁹⁰ Yüḡünü üzerine bıraktı.

¹⁸⁹¹ Kendi yorḡanıyla beni örttü.

¹⁸⁹² Seni gece vakitlerinde ve vādilerin çukur yerlerinde yürümekten uyarıyorum.

Ehđām hađm kelimesiniñ cem'idir ki dere içinde olan çukur yerlere dinür. Tağdîr-i meşel *uħezziruke'l-leyle ve ehđāme'l-vādī* dimekdir. Ya'nī gice içre dereniñ çukur mevzi'lerinde yürime ki maħall-i ħaťardır dimekdir. Bu meşel iki cihetden maħūf olan nesneden taħzîr vaťtinde đarb olunur.

(1040) لَحْظٌ أَصْدَقُ مِنْ لَفْظٍ

(Lahzun aşdaķu min lafzin)¹⁸⁹³

Lahz lāmiñ fethiyle bir nesneye göz kuyruğıyla bakmaķ ma'nāsınadır. **Lafz** söz söylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Bir nev' nazar vardır ki maķşūdı tefhîmde lafzdan eblağdır dimekdir. Meydānī didi ki: Muħabbet ve buğzuñ eşeri gözde zāhirdir ki lisāna çendān i' timād olunmaz.

(1041) التَّقَى الثَّرِيَان

(İltaka's-şereyāni)¹⁸⁹⁴

Şerā yaş toprak ma'nāsınadır, *arż-ı şüreyyā* dirler yaş zemîn ma'nāsına. Ma'nā-yı meşel: Zemîn aşlı olan ruťubet ve yağmur yağdığından ħāşıl olan ruťubet [214b] birbirine mülākī oldı dimekdir. Ba'zılar bu meşel iki kimseniñ birbirine olan sür'atı ħaķķında đarb olunur didi. Zemaħşerī *Müsteķşāda* ħaşb u reħā vaťtinde đarb olunur didi. Meydānī, İbn A'rabīden rivāyet eyledi ki: Bir gün meclisinde didiler ki fülān kimseniñ şırtında gömlegi yokdur, lākin kürk giymiş. İbn A'rabī kelām-ı mezbūrı tefevvüh eyledi ki murād kürküñ kılıyla қаşığımiñ kılıdır.

(1042) لَيْسَ يُلَامُ هَارِبٌ مِنْ حَتْفِهِ

(Leyse yulāmu hāribun min ħatfihi)¹⁸⁹⁵

Ya'nī helākinden ħavf idüp firār iden kimse lev̄m olunmaz dimekdir. Bu meşel cebān olan kimseniñ 'özrini beyān ma'rezinde đarb olunur.

(1043) لَنْ يَزَالَ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا

(Len yezāle'n-nāsu bi-ħayrin mā tebāyenū, fe-izā tesāvū helekū)¹⁸⁹⁶

Ya'nī nās merātib cihetinden mütefāvit olup ba'zı emr ve ba'zı me'mūr olduķça ħayrdan ħālī olmazlar. Ve eger merātibde müsāvī olurlarsa kimse kimseye iťā'at

¹⁸⁹³ Bir bakış bir sözden daha doğru söyler.

¹⁸⁹⁴ Yeryüzündeki nemi yağmur ile karşıladı.

¹⁸⁹⁵ Ölümünden kaçan biri azarlanmaz.

¹⁸⁹⁶ İnsanlar eşit olmadıkları takdirde hep iyi olurlar, eşit olursa helak olurlar.

itmeyüp cümlesiniñ helâkine sebep olur demekdir. Ebû ‘Ubeyde didi ki: *Fe-izā tesāvū helekū* ‘ibâretiniñ benim ‘indimde ma‘nâsı budur ki nâsda şer gâlib ve hayr be-gâyet ‘azîz ve nâdirdir. Pes tesāvî olursa şerde tesāvî olup cümlesiniñ helâkine bâ‘ iş olur.

(1044) لو كان ذا حيلة فتحوّل

(Lev kâne zā hīletin fe-tahevvele)¹⁸⁹⁷

Aşlı budur ki bir kimse hānesinde oturup iḳād-ı nār eyledi, keşret-i duḡāndan buñalup helāk oldu. Hātūnı didi ki: "Kaḡı kimse vardır ki anı duḡān helāk eyleye?". Bir kimse işidüp kelām-ı mezbūrı irād eyledi [214a] *Ya‘nī* ol kimse hīle şāhibi, ya‘nī ‘āḡil olaydı hānesinden taḡavvül eyleyüp anı duḡān helāk eylemez idi demekdir.

(1045) لَقَدْ ذُلَّ مَنْ بَالَتْ عَلَيْهِ الثَّعَالِبُ

(Leḡad zelle men bālet ‘aleyhi’s-ṣa‘ālibu)¹⁸⁹⁸

Aşlı budur ki ‘Arabdan bir kimse şaneme ‘ibâdet iderken iki şa‘leb gelüp ma‘būd ittiḡāz eylediği şanemiñ başına tebevvel eyledi, ol kimse bu ḡālî gördükde işbu beyti tefevvüh eyleyüp şeref-i İslāmı müşerref oldu

Erabbun yebūlu’s-su‘lubānu bi-re’sihi
*Laḡad zelle men bālet ‘aleyhi’s-ṣā‘elibu*¹⁸⁹⁹

(1046) لَقِيْتَهُ صَكَّةً عُمِيٍّ

(Laḡitehu şakkete ‘umeyyin)¹⁹⁰⁰

Şakketu ‘umeyyi şādīñ ve kāf-ı müşeddedeniñ fetḡiyle ve ‘umeyy sumeyy vezninde ve ba‘z-ı eş‘ârda ‘aynıñ zammı ve mīmiñ sükūnuyla vārid oldu. Ve *şakketu a‘mā* ‘unvāniyla da rivāyet olunmuşdur. Nişf-ı nehārīñ pek ıssılıḡı vaḡtiniñ ismidir ki güneşin ıssılıḡı vüçüdü ‘alev gibi çalup yaktığı vaḡitden ‘ibâretdir. Yāhud ‘umeyy Ol vaḡitde olan bi-‘aynihi ıssılıḡıñ ismidir. **Şakket** kelimesi çalup çarpmaḡ ma‘nāsınadır. Ve ‘umeyy a‘mā lafzından muraḡḡamen muşaḡḡardır, ta‘zīm içündür, güneşin ḡarrı gözde fer ḡomayıp göz baḡmakdan kaldığı taşavvuriyla Ol vaḡite yāhud ıssılıḡına itlāḡ olundu. Ve ‘inde’l-ba‘z ‘Umeyy Cāhiliyyede ‘Advān ḡabīlesinden bir kimse adıdır ki faḡīh olmaḡla eṣnā-yı ḡacda ḡuccāca menāsik-i hacca müte‘allıḡ iftā ider idi. Bir sene ‘ale’l-‘āde ḡāfile ile gelür iken Mekkeye iki merhale mesāfede bir ḡonaḡa nüzül eylediler. Ve

¹⁸⁹⁷ Hile sahibi olsaydı kurtulurdu.

¹⁸⁹⁸ Tilkinin, üstüne işediği kimse alçak olur.

¹⁸⁹⁹ Tilkinin işediği (putun) başında tanrı olur mu? şüphesiz tilkinin, üzerine işediği kişi alçak olur.

¹⁹⁰⁰ Onu günün ortasında buldum.

ol gün ittifākī hevā pek ıssı idi, rüfeķāsına [215b] teveccüh idüp "Her kim ki yarın bu sâ' ate kadar edā-yı 'umre eylemeyüp muħrim olduğı hâlde alur ise sene-i ātiyeye kadar edā-yı 'umre idemeyüp öylece ĥarām olarak alur" didikte ehl-i āfile bi'l-cümle sıçrayup ol āteşnāk vaķitde Mekke cānibine 'azm ü Őitāb eylediler. Ol iki merħaleyi cidd-i tām ile kať idüp zamān-ı yesİRde Mekkeye vāşıl oldılar. Ve 'inde'l-ba' z 'Umeyy 'Amāliķadan bir emİR adıdır. Vaķt-i hāciredede bir avim üzerine apul idüp cümlesini istişāl eylemekle vaķt-i mezbūr aña muzāf ve mensüb oldu. Ve cheynde dağı izāfet ednā münāsebet içündür. Ve *şakket* lafzı hemİşe zarfiyyet üzere mansübdir.

(1047) أَلِهْ لَهُ كَمَا يُلْهِى لَكَ

(Elih lehu kemā yulhā leke)¹⁹⁰¹

Elih emr-i ĥāzırđır, maşdarı ilhā kelimesidir ki ilķā'-ı lehve ma'nāsınadır. Ya'nī degirmen ekerken ögütmeķ için boğazına ğalle važ' eylemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Saña eylediği şan'atıñ sende aña arşuluğunu işle dimekdir. Bu meşel mücāzāt u mükāfāt ĥaķķında arb olunur.

(1048) لَا ضُمَّتْكَ ضَمَّ الشَّنَاتِرِ

(Le-ağummenneke đamme'ş-şenātiri)¹⁹⁰²

Şenātir cem'dir, müfredi *şunture* kelimesidir ki şiniñ ve taniñ zammıyladır, parmađa dinür. Ve zı'ş-şenātir şiniñ fethiyle mülük-i Yemen'den bir melik laķabıdır ki ismi Laĥtī'a idi. 'Alā-ťarīķi't-teğallüb neş'et eylemekle ĥānumān-ı mülükiyyete maĥsūs olan Ĥimyer düdmānlarından idrāk iden civānları dest-i ahr ile iĥzār ve livāta ile iĥtikār ider idi, tā ki beynlerinde der-kār olan ānūn-ı mu'teber muķtezāsınca mülükiyyete sezāvār olmayalar. Bir gün yine [215a] ĥānedān-ı Ĥimyerden Zū Nüvās-nām bir civān-ı müstesnā peydā olduđını istimā' eyledikte 'ale'l-'āde livāta için ťarafına iĥzār ve ĥalvetgāhına duĥul ve kār-ı tebehkārına mübāşeret hengāmında civān-ı mezbūr tiz-destlikle mesfūruñ zeker ü serini kat' ve ťaşra ĥuruc eyledikte nās keyfiyyete vāķıf olmađla giribānımızı pençe-i mersūmdan taĥlīs eyledik diyü iĥhār-ı şādī vü şābāş iderek taĥt-ı salťanata iclās eylediler.

(1049) لِلَّهِ دَرُّهُ

(Lillāhi derruhu)¹⁹⁰³

¹⁹⁰¹ Sana yaptığı gibi yap!

¹⁹⁰² Parmaklarını sıktıkları gibi seni sıkacağım.

Derr dālîñ fethi ve rānîñ teşdīdiyle süd çok olmak ma' nāsınadır. Ve süd zātında şeref-i maḥz olmak münāsebetiyle bir ādemden şadır olan 'amel-i ḥüb ve eṣer-i nīkūya ıtlāk olunur. Ḳavl-i mezbūr bundan me'ḥūzdur ki medḥ ve du'ā maḳāmında īrād olunur. Ya' nī 'amel-i mezbūr muḳābilinde mükāfāt 'uhde-i beşeriyyeden bīrūn olmağla cezā' ve mükāfātı Rabbu'l-mücāzāta ḥavāle olunmuşdur. Ve zemm maḳāmında "لا دَرُّ دُرَّةٍ"¹⁹⁰⁴ ey *lā zekā* 'ameluhu ya' nī 'ameli ḥayırılı olmasun dimekdir ki bed-du' ādır.

(1050) لَقِيْتُهُ أَوَّلَ وَهْلَةٍ

(Laḳītuḥu evvele vehletin)¹⁹⁰⁵

Vehle sehle vezninde ve fetahātle her şey'in evvel ü ibtidāsına dinür, bundan ibtidā emr ile ta'bīr olunur. Ve vāhile daḥı bu ma'nāyadır. Fi'l-aşl bunlar feza'a ve fāzi'e ma' nāsınadır ki bir nesneyi evvel emrde görünce 'arız olan ḥavf u feza'dan 'ibāretidir. Ba'dehu her nesnenin ibtidā-yı kerresinde isti'māl olundu, lākin buna göre tecrīdi mütezammın olur.

(1051) لَقِيْتُهُ أَدْنَىٰ ذِيٍّ

(Laḳītuḥu ednā deniyyin)¹⁹⁰⁶

Ednā aḥrā vezninde aḳreb ma' nāsınadır. **Deniyy** cenıyy vezninde ḳarīb ma' nāsınadır. Ya' nī [216b] cümleden aḳdem ibtidā-yı vehlede añā buluşdum dimekdir.

(1052) أَلْقَى الْكَلَامَ عَلَىٰ رُسَيْلَاتِهِ

(Elḳa'l-kelāme 'alā ruseylātihi)¹⁹⁰⁷

Ruseylāt muşāğğar bünyesiyle rislāt lafzındandır ki risl kelimesiniñ cem'idir rānîñ kesriyle ki rıfḳ ve te'ennī ma' nāsınadır. Bu meşel Meydāniniñ beyānına göre miḥzār ḥaḳḳında ki dā'imā herze ve hezeyān söyleyen yāve-gū ḥaḳḳında ḍarb olunur.

ما على أفعل من هذا الباب

Mā 'alā ef' ale min ḥāze'l-bābi¹⁹⁰⁸

¹⁹⁰³ Allah ona iyilik versin!

¹⁹⁰⁴ Allah muradını vermesin.

¹⁹⁰⁵ İlk başta onu buldum.

¹⁹⁰⁶ Bir an önce onu buldum.

¹⁹⁰⁷ Yavaş yavaş konuştu.

¹⁹⁰⁸ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

(1053) أَلَامٌ مِنْ رَاضِعٍ

(El'emu min rāḍi'in)¹⁹⁰⁹

Rāzi' ba'zılarıñ beyānına göre ol kimsedir ki be-gāyet le'āmetinden dişleri aralığında kalan ta'āmı zāyi' olmasun diyü çıkarup ekl ider ola. Ve ba'zılar didi ki: Rāzi' ol kimsedir ki koyun ve deveyi çanağa şağdıqda belki şadāsını istimā' idüp süd isterler diyü havfından memesini ağızıyla emer ola. Ferrā' didi ki: Rāzi' ol çobandır ki koyun ve deve ra'y itmege gitdikde süd şağacaq kab götürmez ve bir kimse süd ister ise şağacak kabım yokdur dir. *Terceme-i Kāmūs*da vālid-i mācidim beyān buyurmuşlar ki rāzi' şol le'īm ü nākes şaḥşa dinür ki gūyā lu'm u hisseti süd yerine anasınıñ memesinden aqmış ola ki murād māder-zād le'īm ü nākesdir. Ve 'Arablarıñ *le'īmun rāḍi'un* didikleriniñ menşe'i budur ki bir ḥasīs ü le'īm kimse var idi, dā'imā süd sağmayıp memesini ağızına alup emer idi, faşırdısını qomşular ve sā'iller işidüp kendisinden süd taleb eylemeyeler. Ba' dehu her le'īm ü nākese vaşf eylediler.

(1054) أَلَامٌ مِنَ الْبَرَمِ الْقُرُونِ

(El'emu mine'l-beremi'l-ḳurūni)¹⁹¹⁰

Berem-i ḳurūn kavm-i ibrāmdan bir kimsedir ki ḥātūnuna bir ḳab virdi ki deryūze [216a] idüp bir nesne taḥşil ide. Ḥātūn biraz et peydā idüp getürdi. Evlādlarını cem' idüp ekle şürū' eylediklerinde ol kimse ikişer ikişer et loqması alup ekl eyler idi. Ḥātūn taḥammül eylemeyüp *eberemen ve ḳurūnen* ya'nī deryūze taḥşil eylediñ mi çifte çifte mi ekl idersin didi ki menfa'ati, kendiye celb iden baḥıl ḥaqqında darb olunur.

(1055) أَلَدُّ مِنْ زَبْدٍ بَرْبٍ

(Elezzu min zebedin bi-zebbin)¹⁹¹¹

Zebed ma'lümdür ki qaymağa dinür. **Zebb** Başra ḥurmālarından bir nev' eved ü a'lā ḥurmāya dinür. Ve

(1056) أَلَدُّ مِنْ زَبْدٍ بِنِرسِيَانٍ

(Elezzu min zebedin binirsiyānin)¹⁹¹²

Nirsiyān Kūfe ḥurmālarından bir nev' eved ve a'lā ḥurmāya dinür. Meşel-i evvel Başarī ve şānī Kūfidir.

¹⁹⁰⁹ Emenden daha alçak.

¹⁹¹⁰ Berem-i Karūn denen adamdan daha alçak.

¹⁹¹¹ Basra'nın hurmasından daha lezzetli.

¹⁹¹² Kūfe'nin hurmalarından daha lezzetli.

(1057) أَلُوْطٌ مِنْ رَاهِبٍ

(Elvaṭu min rāhibin)¹⁹¹³

Bu meşel kavlı-i şā'irden aḥz u isti' māl olunmuşdur ki şu beytde vārid olmuşdur.

Ve elvaṭu min rāhibin yedda'ī
*Bi enne'n-nisā'a 'aleyhi ḥarāmu*¹⁹¹⁴

(1058) أَلْهَفُ مِنْ مُغْرِقِ الدُّرِّ

(Elhefu min muğriki'd-durri)¹⁹¹⁵

Elhef lehf kelimesinden me'ḥūzdur ki fetḥateynle bir nesneye dirīg ü taḥassür çeküp maḥzūn olmaḥ ma'nāsınadır. **Muğriku'd-dur** ol kimsedir ki rü'yāsında gördi ki deñizde bir denk yüki a'lā incüye zafer-yāb oldı, sāḥil-i selāmetle iḥrāc ideyim der iken қа' r-ı deryāya düşürmekle uyḡudan uyandıḡda deñize düşürdüğine teḥazzūn ü telehhūf iderek vefāt eyledi.

(1059) أَلُوْطٌ مِنْ دُبِّ

(Elvaṭu min dubbın)¹⁹¹⁶

Dubb dālīñ zammı ve bānīñ teşdıdiyle ayu ta' bīr olunan cānvere dinür. Şehveti ziyāde olmaḡla insānı daḡı kendiye maḥşuş işāretle cimā' ve vaṭı' için işāret ider. [217b] Be-ḡāyet muḡlim-i dübür-şehvet ḥaḡḡında ḍarb olunur.

(1060) أَلْهَفُ مِنْ قَضِيبٍ

(Elhefu min қаḍıbin)¹⁹¹⁷

Қаḍıb emīr vezninde Baḡreynde bir ḡurmācı adıdır. Aşlı budur ki mezbūr Baḡreynde vech-i mezkūr üzre ḡurmā-fürüş olup dā'imā maḥşūs bir ḡurmā tācirinden ḡurmā alup ve kendisi sā'ire bey' ider idi. Bir ḡün 'ale'l-'āde gelüp tācir-i merḡūmdan ḡurmā taleb eyledikte ol daḡı 'indinde müctemi' olan fenā ve kemter ḡurmādan bir қаvşara iḥrāc ve a'lā pahāsıyla bey' ü i'tā eylemekle қаzıb daḡı қаvşarayı aḡz ve geldigi semte 'avd ü 'azımet eyledi. Meger tācir o қаvşara içre bir kīse altun ḡıfz eylemişdi. Қаḍıb gittikten soñra tezekkür eylemekle Қаḍıbe idrāk ve kiseyi istiḡlāş eyleyemez ise kendi nefsinı katl eylemek için eline bir ḡançer alup hemān şitābān Қаḍıbīñ 'aḡabinden pūyān oldı.

¹⁹¹³ Rahipten daha luti.

¹⁹¹⁴ Kadınların kendisi için haram olduğunu İddia eden rahipten daha lutidir.

¹⁹¹⁵ İnciyi batıran kimseden daha hüzünlü.

¹⁹¹⁶ Ayıdan daha luti.

¹⁹¹⁷ Kadıb'den daha kederli. Türkçedeki karşılığı: Gamlı yürek ölmese de dirilmez. Yazıcı, **age**, s. 73.

Hilāl-i rāhda Qaḍıbe yetişüp luḫ ile "Bu def' a cenābıña virdigim ḫaṭā ile kemter ü fenā ḫurmā imiş, kavşarayı bāña i'āde kııl ki 'ale'l-'āde yine a'lā ḫurmā vireyim" diyerek kavşarayı istirdād ve Qazıb'ın manzarasında kīse-i ma'ḫūdı ibrāz u iḫrāz eylemekle Qaḍıb qaḍıyyeye vākıf ve ḫançer-i istiḫābınıñ sebebine bi'l-istifsār muṭṭali' olduḫda kīsenin te'essüf ü telehhüfiyle hemān dest-i tācirden ḫançeri aḫz ve kendi ciger gāhına ta'nla *zehebe zehebe*¹⁹¹⁸ diyerek semt-i beḫāya zāhib oldu.

(1061) أَلْهَفُ مِنْ ابْنِ السَّوِّءِ

(Elhefu min ibni's-sev'i)¹⁹¹⁹

Ya'nī nā-ḫalef evlāddan ziyāde ḫüzn ü teḫassür idici dimekdir. Zīrā nā-ḫalef evlād ebeveyniñ ḫayātında [217a] anlara itā'at eylemeyüp ba'de vefātihimā taḫazzün ü telehhüf ider.

البَابُ الرَّابِعُ وَالْعِشْرُونَ: فِيمَا أَوْلَهُ مِيم

el-Bābu'r-rābi' u ve'l-'iḫrūn: Fīmā evveluhu mīmun¹⁹²⁰

(1062) مَاءٌ وَلَا كَصَدَاءِ

(Mā'un velā ke-ḫaddā'a)¹⁹²¹

ḫaddā' kettān vezninde bir ḫuyu yāḫud bir çeşme ismidir ki 'inde'l-'Arab anuñ şuyundan ḫoş-güvār şu yokdur. Ma'nā-yı meşel: Şu çokdur ammā ḫaddā' şuyuna mūmāşil degildir dimekdir. Bu meşeli ibtidā Qazūr bintu's-Şeybānī tekellüm eylemişdir. Mezbūre muḫaddemen Laḫīṭ bin Zarāranıñ ḫabāle-i izdivācında olup ba'de vefātihi ḫaḫş-ı diğeri tezevvüc eylemiş idi. Bir gün zevc-i şānī mezbūreden "Ben mi yoḫsa Laḫīṭ mi ecmel idi" diyü istifsār eyledikde kelām-ı mezbūrī irād eyledi, ya'nī sen de güzelsin ammā Laḫīṭe hemtā olamazsın dimekdir. Maḫreb-i meşel ma'lūmdur.

(1063) مَا بَقِيَ مِنْهُ إِلَّا ظِمُّ الْحِمَارِ

(Mā baḫıye minhu illā ḫim 'u'l-ḫimāri)¹⁹²²

¹⁹¹⁸ Gitti gitti.

¹⁹¹⁹ Ebeveyni itaat etmeyenden daha kederli.

¹⁹²⁰ Yirmi dördüncü bâb: Mīm harfiyle başlayan meseller.

¹⁹²¹ Su çoktur, amma sadda' suyuna denk olamaz. Türkçedeki karşılığı: Yer damar damar, insan soy soydur. Yazıcı, *age*, s. 50.

¹⁹²² Onun ömründen ancak merkebin suya ihtiyaç duyduğu süre kadar bir süre kaldı. Türkçedeki karşılığı: Bir ayağı çukurda. Yazıcı, *age*, s. 51.

Ẓim’ zāniñ kesriyle şusuzluk hâletine dinür. Ma’ nā-yı meşel: Anuñ zamān-ı hayātından ancak ān-ı yesīr qalmışdır dimekdir. Zīrā devāb nev’inde himārdan çābuk şuşayan hayvān yokdur.

(1064) مَالُهُ شَوْبٌ وَلَا رَوْبٌ

(Mā lehu şevbun velā revbun)¹⁹²³

Şevb şīniñ fetḥi ve vāviñ sükūnuyla bir nesneyi şey’-i āḥere katup qarışdırmak ma’ nāsınadır. Ve çorbaya ıtlāḳ olunur, tesmiye bi’l-maşdardır pirinç ve sâ’ir nesne muhteliḥ oldığıçün. **Revb** şevb vezninde yoğurda dinür. Nite ki rā’ib daḥı dinür. Yāḥud **şevb**den murād ‘asel ve **revb**den murād leben-i rā’ibdir. Bu meşel bir kimseye ḥayrı olmayan kimse ḥaḳḳında çarb olunur.

(1065) مِنْ اسْتَبَدَّ بِرَأْيِهِ فَقَدْ هَلَكَ

(Men istebedde bi-re’yihi feḳad heleke)¹⁹²⁴

İstibdād müstaḳil başlu başına olmaḳ ma’ nāsınadır. Ya’ nī bir kimse kendi re’yini terciḥ idüp [218b] ḥod-pesend olur ise elbette helāk olur dimekdir.

(1066) مَا يَجْعَلُ قَدَّكَ إِلَىٰ أَدِيمِكَ

(Mā yec’ alu ḳaddeke ilā edīmeke)¹⁹²⁵

Ḳadd ḳāfiñ fetḥi ve dālīñ teşdīdiyle küçük ḳuzu ve oğlaḳ derisine dinür. **Edīm** ḳadīm vezninde cild-i ‘aẓīm ma’ nāsınadır. **İlā** kelimesi ma’ nā i’tibārılıdır. Ba’ zılarıñ beyānına göre muḳadder muzāfen ḳavline müte’ allıḳdır. Ma’ nā-yı meşel: Küçük işiñi büyüge ḳıyās u nisbet eylemege bā’ iş nedir dimekdir. Bu meşel ḥavr u ḥaddini tecāvüz iden fuẓūl ḥaḳḳında kezālike bir emr-i ḥaḳīri ve emr-i ḥaḥıra nisbet iden kimse ḥaḳḳında çarb olunur.

(1067) مَا يَدْرِي أَيُّخَيْرُ أَمْ يُذِيبُ

(Mā yedrī eyaḥşeru em yuzību)¹⁹²⁶

¹⁹²³ Ne çorbası var ne de sütü. Türkçedeki karşılığı: Tam takır, kuru bakır. Yazıcı, **age**, s. 63.

¹⁹²⁴ Kim kendi görüşünün doğruluğu konusunda direktirse helak olur. Türkçedeki karşılığı: Akıl, akıldan üstündür. Yazıcı, **age**, s. 98.

¹⁹²⁵ Küçük kuzu derisini büyük deriyle ölçmeye seni sevmeden şey nedir ki? Türkçedeki karşılığı: Armut ağacı elma vermez./ Elma ile armut toplanmaz. Yazıcı, **age**, s. 114.

¹⁹²⁶ Yağı koyu mu bırakacak yoksa eritecek mi bilemiyor. Türkçedeki karşılığı: İki cami arasında kalmış beynamaz./ Aşağı tükürsem sakalım, yukarı tükürsem bıyığım. Yazıcı, **age**, s. 128.

Taḥṣīr tef'īl vezninde kere yağını iritmeyüp ğilzeti üzre terk eylemek ma' nāsınadır. **İzābe** hemzeniñ kesriyle eritmek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Yağı ḥāli üzre koyu olarak terk ideceğini ve ne irideceğini bilmiyor dimekdir. Aşlı budur ki tāze yağı ṭabḥ ve işlāh eyledikten soñra ğalīzini raķīķine qarışdırmağla şafvet bulup ṭurulmadığı ḥasebiyle taşfiye için altına āteş yaksa muḥterik olmasından ḥavf ider ve āteş yakmasa kendiliginden ṭurilup maṭlūbı üzre şūret bulmaz. Bu cihetle müteḥayyir olmağla ḥaķķında kelām-ı mezbūrı irād eylediler. Ba' dehū bir ḥusūşda müteḥayyir ve mütereddid olan kimse ḥaķķında kelām-ı mezbūrı darb eylediler.

(1068) الْمَرْءُ بِأَصْغَرِيهِ

(el-Mer'u bi-aşğareyhi)¹⁹²⁷

Aşğarān teşniye bünyesiyle kalble lisāna itlāk olunur. Bu meşeli Nu' mān bin Münzir-nām emīre üdebādan Mu' eydī-nām [218a] kimse irād eylemişdir. Tafşili bābu't-tā'da *tesma'u bi'l-mu' eydī ḥayrun min en terāhu* meşelinde mürür eyledi.

(1069) مَا بِالْعَيْرِ قُصَاصٌ

(Mā bi'l-'ayri ḳumāşun)¹⁹²⁸

Ḳumāş ḳāfiñ zammı ve kesriyle şıçramak ma' nāsınadır. Ya'nī şıçramak ḥāleti 'ayrda olamaz dimekdir. Bu meşel, ḥarekete mecāli olmayan za'if ve nā-tüvān ḥaķķında ḍarb olunur ve devlet düşküni felek-zede ḥaķķında ḍarb olunur.

(1070) مِنْكَ رِبْضُكَ وَإِنْ كَانَ سَمَارًا

(Minke rebaḍuke ve in kāna semārā)¹⁹²⁹

Rebaḍ fethateynle bir ādeme ḳūt ve ğidā-yı kāfi olan süde dinür. **Semār** seḥāb vezninde şuyı çok olan yufka süde dinür. Ma' nā-yı meşel: Eķārib ve etbā' ve müte'allaķātīñ sendendir, her ne ḳadar denā'et idüp ri'āyet-i ḥizmetde muḳaşşir olurlar ise de. Bu meşel bir ādemiñ ehl ü etbā'ı her ne ḳadar ḥilāf-ı meşreb ḥareket iderlerse de nā-çār taḥammül ile müsā'ade ḳıl diyecek yerde ḍarb olunur. Bu meşel "أَنْفِكَ مِنْكَ وَإِنْ كَانَ أَجْدَعٌ"¹⁹³⁰ meşeline aķrebdir.

¹⁹²⁷ İnsan dil ve kalple insan olur.

¹⁹²⁸ Eşek sıçrayamaz hale geldi.

¹⁹²⁹ İçinde suyu yok da olsa süt senin südür. Türkçedeki karşılığı: Baş yarılır börtük içinde, kol kırılır yen içinde. Yazıcı, **age**, s. 173.

¹⁹³⁰ Burnun kesik olsa bile o senindir.

(1071) مِنْ قَرَعَ بَاباً وَلَجَّ وَلَجٌ
(Men ara' a bben velecce velece)¹⁹³¹

Ya'n bir apuy ilhh u ibrm ile alan adem elbette adrup iersine duul eyler dimekdir.

(1072) مَا يُفَعِّعُ لَهُ بِالشَّنَانِ
(M yua' a' u lehu bi's-inni)¹⁹³²

a'a' a zelzele vezninde gn ve mn ve kgd malesi ur ve pek nesneyi tarkle kgşdatma ma' nsınadır. Ma'n-y meşel: Anucn ur eski ırbalar ve deriler gşdanılmaz dimekdir. 'Arablar deveyi tehyc in ur tulum ve ırba malesini tark  taşvtle tavf iderler. [219b] Bu meşel dilr ve aviyyu'l-alb olmala havdis-i eyymdan huşsen vh ve b-ess olan 'avrzdan a' mte'şşir ve muteaddiş olmayan kimse haında darb olunur.

(1073) مَنْ يَجْتَمِعُ يَتَفَعِّعُ عُمْدُهُ
(Men yectemi' yeta'a' 'umuduhu)¹⁹³³

'**Umud** zammeteyle yhud fetateyle 'amd kelimesinin cem' idir ki direge dinr. **Tea'u'** ıralanma ma' nsınadır. Ma'n-y meşel: Bir kimse mctemi' u'l-esbb olduda stn- hayme-i şervet  smn mutea'i' olma der-krdr ki murd ictimc' 'aabinde iftirk r-nm olur, ictimc' sebebiyle bir maalde mekş-i tavl olunmayup pey-der-pey yurd deişdikleri hsebiyle elbette stn- hayme mutea'i' olur. Yhud ns birbirine taarrb ve cem' iyyet peyd eyledikde 'det beynlerine itilf dşp şerr  şr mstetbi' olmala iftirklarna m'edd olur dimekdir. Yhud her kemlin zevle ser-dde olma 'det-i dehqriyyesine mebn bir ademn hli muntazam ve sz u smn mlte'im olması ma' rz- zevle mncer  mnteh olur dimekdir. Pes 'ale'l-itilf bu mevi'lerin birinde arb olunur.

(1074) مَنْ حَفَّنَا أَوْ رَفَّنَا فَلْيَقْتَصِدْ
(Men hffen ev reffen fe'l-yaktesid)¹⁹³⁴

¹⁹³¹ Bir apuy srarla alan kimse elbette sonunda atırıp ieri girer. Trkedeki karşılıı: Sabreden derviş, muradna ermiş. Yazıcı, **age**, s. 185.

¹⁹³² O, eski ırbalarla şakrdanmaz.

¹⁹³³ Her buluşmadan sonra ayrılık vardır.

¹⁹³⁴ Kim bizi verse abartmasn.

Haff hānīñ fethi ve fānīñ teşdīdiyle bir nesneniñ çevresini devr ü ihāta eylemek ma' nāsınadır ki kuşatmak ta' bīr olunur. Ve *minhu kavluhu te'ālā* "حَافِيْنَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ"¹⁹³⁵ ve eyzen *minhu kavluhu te'ālā* "وَحَفَفْنَا بِهَا بِنَحْلِ"¹⁹³⁶ *ey ca' elnā'n-naḥle muḥīfeten bi-aḥiffetihimā ey cevānibihimā*¹⁹³⁷. **Reffe** rānīñ fethi ve fānīñ teşdīdiyle bir ādemiñ az ve çok [219a] ve küçük ve büyük ḥidmetde yelüp yupurmak ma' nāsınadır. **İktşād** ifti'āl vezninde i' tidāl üzre ḥareket eylemek ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Bizim çevremize muḥabbet vechiyle ṭolanup bize ri'āyet ve umūrumuza i'tinā ve himmet ve ḥidmet ve medḥ gibi izhār-ı ta'alluḥ u ḥusūsiyyet idenler vech-i i' tidāl üzre olup medḥ ü ta'zīmde ḥaddi tecāvüz eylemesünler dimekdir.

(1075) مَا تَنْقَعُ الشَّعْفَةَ فِي الْوَادِي الرَّعْبِ

(Mā tenḳa' u's-ṣa' fetu fi'l-vādī'r-raḡab)¹⁹³⁸

Naḳ' nūnun fethi ve kāfiñ sükūnuyla şuya ḳandırmaq ma' nāsınadır. **Şa'fe** temre vezninde çisinti yağmura dinür. **Raḡab** fetḥateynle şol dereye dinür ki büyük ve içerisi vāsi' olmaḡla çok şu isti'āb eyleye. Ma'nā-yı meşel: Çisinti yağmur büyük dereyi ḳandıramaz, ya'nī ṭolduramaz dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ virdiḡi 'aṭiyye sedd-i sülme-i ḥācet eylemediḡi maḥalde ḍarb olunur.

(1076) مَنْ يَبْغِي فِي الدِّينِ يَصْلَفْ

(Men yebḡi fi'd-dīni yaşlif)¹⁹³⁹

Burada **baḡy** ta'addī ma' nāsınadır ki ḥaḳdan 'udülle ser-keşlik eylemek ma' nāsınadır. **Şalef** fetḥateynle ḥātūn zevci yanında vaḳ' ve ḥurmeti olmayup i'tibārsız olmak ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Emr-i dīn bābında nāsa inkār ve tekebbür ü ta'aşşub idüp faẓl u diyāneti hemān kendi nefsine ḥaşr eylemek şüretinde olanıñ ḳulūb-ı nāsda vaḳ' ve mekānet ve ḥayşiyyeti olmaz dimekdir. Bu meşel dīne temessükle nāsa muḥālaṭat ve ḥüsn-i mu'aşerete ḥaşş u teşvīḳ eylemek ma' rezinde ḍarb olunur.

(1077) الْمَاشُ خَيْرٌ مِنْ لَاشٍ

(el-Māşu ḥayrun min lāşa)¹⁹⁴⁰

¹⁹³⁵ Arşın etrafını kuşatmışlardır. (Zümer, 39/75)

¹⁹³⁶ Onların hurmalarla donatmıştık. (Kehf, 18/32)

¹⁹³⁷ Yanî bahçenin etraflarını hurma ağaçlarıyla donattık.

¹⁹³⁸ Az yağmur geniş vdiyi dolduramaz.

¹⁹³⁹ Dinde kibirli olanların insanların gönüllerinde yeri yoktur.

¹⁹⁴⁰ Değersiz şeylerin bulunması, hiç bulunmamasından daha hayırlıdır.

Māş Hırt ve mırt ve ev esbābına dinür ve çanak çömlek maķūlesi hurdevāta dinür. **Lāş** lā şey' lafzından [220b] muħaffefdir. Ma' nā-yı meşel: Hānede mevcūd bī-kıymet hurdevāt hāneniñ hālī olmasından hayırludur demekdir.

(1078) مَا لَهٗ صَادِرٌ وَلَا وَارِدٌ

(Mā lehu şādirun velā vāridun)¹⁹⁴¹

Ve yurvā hāribun velā kāribun¹⁹⁴². **Şādir** şudan ric' at idene ve **vārid** şuyā varana ıtlāk olunur. Ma' nā-yı meşel: Fülāniñ şulanmaķ için şuya gidüp gelecek devābb u mevāşisi yoķdur ki aşlā māl u mülki yoķdur demekden kināyedir. **Hārib** ve **kārīb** rivāyetine göre ma' nā-yı meşeli şu vechle tefsir eylediler ki fülāniñ kendinden ħavf idüp tebā' ud iden ve nef' ini me'mülle tarafına müteķarrib olan kimsesi yoķdur ki elinden ħayr u şer gelmez ādemlikten kat' an ' alāķası yoķdur demekdir. Ve bu nefy maķāmına maķşuş olan ta' bīrātdandır.

(1079) مَنْ أَجْدَبَ جَنَابَهُ انْتَبَجَ

(Men ecdebe cenābehu inteca' a)¹⁹⁴³

İcdāb bir yeri kıtlık bulmaķ ma' nāsınadır. **İnticā'** otlaķ yerlerinden çayır araşdıрмаķ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Bir kimse kendi maķarr u me'vāsını āb u giyāhdan hālī bulsa āher maħalden inticā' ider. Ya' nī faķīr olan kimse tüvāngerden ümīd intifā' ider demekdir. Aşlı budur ki bir gün Mu' āviye ġarķa-i deryā-yı nāz u ni' met ve şadr-nişin-i meclis-i ' ayş u şoħbet iken Şa' şa' a bin Şuħān-nām saħy u dilīr Mu' āviyeniñ mehābet ü şevketinden dehm itmeyüp bī-pervā bezminde olan ta' ām u nevāleye şīrāne ħamle eyledikde Mu' āviye "İnteca' ate min ba' d" kavliyle tevbiħ eylemekle ibn Şuħān daħı meşel-i mezbūr ile zezeme-sāz-ı cevāb olmuşdur.

(1080) مَا عِنْدَهُ مَا يُنْدَى الرَّضْفَةَ

(Mā ' indehu mā yuneddā'r-rağfete)¹⁹⁴⁴

Yuneddā muzāri' dir, maşdarı [220a] tendiye kelimesidir ki bir nesneyi nemnāk eylemek ma' nāsınadır. **Radfe** temre vezninde. ' Arablar'ıñ ' ādetidir ki ta' āmı taħı idecek çömlek bulunmadıkda deriden çömlek gibi yapup şu ve süd ve her ne murād iderler ise içine koyduķdan şoñra ol nesneye ilkā eyledikleri kızgın taşa dinür. Ma' nā-yı meşel: Ol

¹⁹⁴¹ Sulandıracak develeri yoktur.

¹⁹⁴² Ne sudan kaçan ne de suya yaklaşan hayvanı vardır.

¹⁹⁴³ Kim bulunduğu yerde kıtlık varsa onu bırakıp başka bir yere geçer.

¹⁹⁴⁴ O adamın tenceresinde yemek pişirecek taşları yoktur.

kimseniñ 'c'inde ma' hüd taşı nemnāk idecek nesne olmadı dımeıdır ki ma'şūd hayr u menfa'ati andan nefydir. Bu meşel elinden bir nesne ih'rac olunmayan ba'hl̄l ha'qqında darı olunur.

(1081) مِيتَةَ أَبِي خَارِجَةَ

(Mīte Ebī Hāricete)¹⁹⁴⁵

Mīte boğazlanmadan ölen hayvāna dinür. Hikāyet olundu ki bir a' rābī estār-ı Ka' beye ta' allu' idüp sūz u güdāz ile du' ā ider ki *allāhumme mītetem kemā māta Ebū Hārice*¹⁹⁴⁶ ya'nī, yā Rabbi! Senden Ebū Hāriceniñ mevti gibi mevt isterim. Su'āl itdiler ki "Ebū Hārice ne keyfiyyetle vefāt eyledi?" cevābında didi ki: "Ebū Hārice bütün kızını ekl idüp üzerine bir kāse nebīzi şurb eyledikten sonra güneşe karşı yatıp uyudu ve eceli gelüp vefāt eyledi. Bu keyfiyyetle olan ölümü niçün istemem. Zīrā karnı itden ve nebīzden tok' ve bedeni harāret-i āfitābdan ıssı olarak vefāt eyledi." Bu meşel imtilādan helāk olan kimse ha'qqında darı olunur.

(1082) مَا لِي ذَنْبٌ إِلَّا ذَنْبٌ صَحْرٍ

(Mā lī zenbun illā zenbe şahrin)¹⁹⁴⁷

Şahr Lo'qmān bin ' Ādīn kızınıñ ismidir. Aşlı budur ki bir gün mezbūr Lo'qmān birāderi Lu'qaym ile gāret için etrāfa gıtdiler. Lu'qaym biraz cezūr gāret ve Lo'qmān'dan mu'qaddem hāneye mūrāca'at itdi. [221b] Mezbūre Şahr pederi Lo'qmāna ikrām ve hāneye ' avdet itdikde it' ām mülāhazasıyla ' amucası Lu'qaymıñ getürdigi cezūruñ birini zebh ve lahmından ta' ām müheyyā eyledi. Çün Lo'qmān hāneye ' avdet itdikde Şahr müheyyā itdigi lahm-ı cezūrı hezār i' zāz ile huzūr-ı Lo'qmāna ih'zār eyledi. Lo'qmān kendiden mu'qaddem Lu'qaymıñ sev'q-i cezūr itdiginden gāzab ve belki reşk ü hased eylemekle Şahr'ın ih'zār itdigi ta' ām Lu'qaymıñ cezūrundan oldığına vākıf oldu'da dermend Şahra bir la'tme-i şedīde ile darı itdikde der-sā'at helāk oldu. Bu meşel bir kimseniñ aşlā cürm ü günāhı yo'ğ iken mu' āteb oldu'da ve ihsān mu'qābelesinde isā'et olundu'da darı olunur. Ba' zılar meşel-i mezbūruñ aşlını şu vech üzre beyān itdi ki Lo'qmān-ı mezbūruñ ' ādeti bu idi ki bir hātūnı tezevvüc idüp andan ednā hiyānet görse anı katl ve bir gāyır hātūn tezevvüc ider idi. Bir gün ' ale'l-' āde bir kızını da'hl̄i tezevvüc idüp andan da'hl̄i hiyānet şudūrı havfından kulle-i cebelde bir ma'gāra-ı şa'bu's-şu'ūd

¹⁹⁴⁵ Ebū Hārice'nin ölümü gibi olsun.

¹⁹⁴⁶ Ey Allahım! Ebū Hārice'nin öldüğü gibi ölmek isterim.

¹⁹⁴⁷ Benim Sahr denen kızın suçundan başka bir suçum yok.

ħafr ve mezbüreyi anda iskân eyledi. Ve kendi ol mağāraya şu'ūd için zencīrden bir nerdübān ihdāş idüp nüzūl itdikde ol nerdübānı ref' ider idi. 'Amālīqadan bir şābb-ı emred mezbüreye ta'aşşuḡ idüp aḡrabāsına didi ki: "Ben Loḡmān'ın ħātūnuna ta'aşşuḡ eyledim. Benim aña vuşūlüm için bir tedārük görmezseñiz siziñ miyānıñıza [221a] bir ħarb u fitne ilḡa iderim ki ilā yevmi'l-ḡıyām müstemir olur." Aḡrabāsı didiler ki "Ḳulle-i cebelde şu'ūd mümkün degildir, biz bu bābda ne gūne tedārük görelim?". Mezbūr didi ki: "Ben size bu bābda bir ħīle ta'līm ideyim ki bir kimseniñ zihnine ħuṭūr eylemeye, cümle kılıçlarıñızı cem' idüp biz fülān vaḡte ḡadar kār u kesbimize meşḡūl olacaḡız diyü seyfleriñizi Loḡmāna emānet vaḡ' itmek şadedinde iken beni seyfleriñ içine şarup Loḡmān'a teslīm eylesiñiz." Ḥāşılı bu vech üzre tedbīr idüp Loḡmān daḡı seyfleri getirüp ḡulle-i cebelde olan ħānesine vaḡ' eyledi. Loḡmān ħāneden nüzūl itdikde ħātūnı miyān-ı seyfden cüvānı iħrāc idüp dād u sitāda iştigāl ve Loḡmān geldikde miyān-ı süyüfa idḡāl ider idi. Bu ħāl üzre bir zamān zevḡ ü şafālarına meşḡūl oldılar. Bir gün Loḡmān 'ale'l-āde ħāneye gelüp dīvārda bir pāre balḡam gördi. Ĥātūna didi ki: "Bu balḡam nedir?" Ĥātūn didi ki: "Ben tükürdüm." Loḡmān didi ki "Bir daḡı tükür ħātūn egerçi tükürdi, evvelki balḡam gibi olmadı. Loḡmān vāḡi' ħāle vāḡıf olup "Yā veyletāhu es-suyūfu da'etni"¹⁹⁴⁸ diyerek ħātūnı ḡulle-i cebelden remy ve cüvānı hezār 'uḡūbetle ḡatl eyledikten soñra dāmen-i kūha nüzūl eyledikde ḡızı Şaħra muşādıf olup Şaħr pederinden aşār-ı ḡāzab müşāhede eylemekle "Ey vālid-i mācid! Bu ħāl ne ħāldir" didi. Loḡmān "Sen daḡı nisā' zümresinden degil misin" diyüp bī-ḡāre Şaħra bir şaħre ḡarb itdi ki ol sā'at helāk oldu.

[222b]

(1083) مَا أَنْتَ إِلَّا بَعْلَةُ الشَّطْرَنْجِ

(Mā ente illā baḡletu's-şatranġi)¹⁹⁴⁹

Bu meşel bir kimseye seniñ bir vechle lüzümüñ ve saña ihtiyāc yoḡdur diyecek yerde ḡarb olunur. Zīrā ruḡ' a-i şatranġda baḡle için maḡām yoḡdur. Ruḡ' a-i şatranġ bezi ki şatranġ oynadıḡda başt iderler. Ve ħor u ħaḡīr ve nazardan sākıṡ olan kimse "يِدْتُ "

الشطرنج"¹⁹⁵⁰ diyü ḡarb-ı meşel iderler.

¹⁹⁴⁸ Ne yazık ki kılıçlar beni çağırıdı.

¹⁹⁴⁹ Sen satranġtaki dişi katırdan başka bir şey değilsin.

¹⁹⁵⁰ Satranġ piyonu.

(1084) مَأْرِبَةٌ لَا خَفَاوَةَ

(Me 'rubeten lā hafāveten)¹⁹⁵¹

Meydānī didi ki: **Me 'rube** rāniñ zammı ve fetḥiyle ḥācet ma' nāsınadır. **Hafā bihi hafāveten** dirler bir kimseniñ şānına ihtimām yāḥud ḥāl u ḥāṭırın su'āl itmekde mübālağa itse. *Terceme-i Kāmūsda* **hafāve** ḥāniñ fetḥiyle ilḥāḥ u ibrām eylemek ma' nāsınadır diyü mastūrdur. **Me 'rube** ve **hafāve** ref' le oldığı şüretde *hāzihi mā 'rubetun lā hafāvetun* taḥdīrindedir. Naşible oldığı şüretde *fe'altu hāzihi ma 'rubeten lā hafāveten* taḥdīrinde olur ki *li'l-me 'rubeti lā li'l-hafāveti* sebkinde olur. **Ma' nā-yı meşel:** Ben ol 'arż-ı 'ubūdiyyet ve ta'zīm ü tekrīmi ḥācet için işledim yoḥsa anuñ şānına ihtimām ve ḥāl u ḥāṭırın isti'lām zımnında işlemedim dimekdir. Bu meşel saña ikrām u ta'zīm itdiği muḥabbet için degildir, belki seniñ 'indiñde ḥāceti vardır anuñ içündür diyecek yerde ḍarb olunur.

(1085) مَنْ صَانَعَ الْحَاكِمَ لَمْ يَحْتَشِمِ

(Men şānā' a'l-ḥākime lem yaḥteşim)¹⁹⁵²

Muşānā' a rüşvet virmek ma' nāsınadır. **İḥtişām** bir kimseden utanmak ma' nāsınadır. **Ma' nā-yı meşel:** Ḥākime rüşvet viren kimse ṭaleb-i ḥācetden utanup ḥavf itmez dimekdir. Bu meşel maḥşūdına [222a] nā'il olmaḥ murād iden kimse bezl-i māl itmek gerekdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1086) مَنْ يَنْكِحَ الْحَسَنَاءَ يُعْطِ مَهْرَهَا

(Men yenkiḥi'l-ḥasnā' e yu' ṭi mehrehā)¹⁹⁵³

Ya' nī güzeli nikāḥ iden kimse mehrini virir dimekdir. Bu meşel emr-i mühim murād iden kimse bezl-i māl itmek gerekdir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1087) أَمْرَعُ وَاِدِيَهُ وَأَجَنِّي حُلْبُهُ

(Emra' a vādīhi ve ecnā ḥullebuhu)¹⁹⁵⁴

Emra' māzīdir, maşdarı imrā' kelimesidir ki bir yer otlu şulu murgzār olmaḥ ma' nāsınadır. **Ecnā** kezālike māzīdir, maşdarı icnā' kelimesidir ki yeriñ çayır ve yer elması maḥūlesi divşürilecek nesnelere yetişüp çoḡalmaḥ ma' nāsınadır. **Hulleb** sukker

¹⁹⁵¹ Sana ihtiyacı olduğu için sana saygı ve muhabbet gösterir. Senin için olduğunu düşünme.

¹⁹⁵² Memura rüşvet veren isteğini söylemekten utanmaz.

¹⁹⁵³ Güzel olanla evlenen mehrini verir.

¹⁹⁵⁴ Onun deresi çayırlandı, hulleb denen otu çoḡalıp dirilmeye yüz tuttu. Türkçedeki karşılığı: Biti kanlandı. Yazıcı, **age**, s. 187-188.

vezninde bir nev^ç nebâtıdır, eyyâm-ı hârrede bâdiyede biter. Ma^çnâ-yı meşel: Ol kimseniñ deresi çayırlandı ve hulleb didikleri otı çoğalup dirilmege yaklaştı dimekdir. Bu meşel bir kimseniñ hâl u şanı güzel olup şervet ü sāmān şāhibi olduğda darb olunur.

(1088) أَمْرَعْتَ فَانزِلْ

(Emra^ç ta fe'nzil)¹⁹⁵⁵

Emra^ç ta māzīdir, maşdarı imrā^ç kelimesidir ki ma^ç lūm oldu. **Enzil** emirdir, maşdarı bāb-ı şānīden olarak nüzūl kelimesidir. Ma^çnâ-yı meşel: Otlı çayırlı yer bulduñ hemān nüzūl eyle dimekdir. Bu meşel murād u maķşūduña nā`il olduñ hemān mutaşarrıf ve mütena^çim ol maķāmında irād olunur. Meşel-i mezbūr "أعشبت فأنزل"¹⁹⁵⁶ meşeliniñ mişlidir.

(1089) من يطلُّ أَيْرُ أَبِيهِ يَنْتَطِقُ بِهِ

(Men yaṭul eyru ebīhi yentaṭıku bihi)¹⁹⁵⁷

Eyr kelimesi yaṭul fi'liniñ fā' ilidir. **Yaṭul** ṭul kelimesinden me^çhūzdur. **İntiṭāk** ifti^çāl [223b] vezninde kuşak kuşanmak ma^çnāsınadır ve bir nesne ile kuvvet ve metānet bulmak ma^çnāsınadır. Ba^çzılar *henu ebīh* ^çibāretiyle rivāyet eylediler. Eyr ve hen kelimeleri zekere dünür. Bu kelām İmām ^çAlī kerremallāhu vechehu hazretleriniñ kavli olarak mervīdir. Ma^çnâ-yı meşel: Pederiniñ zekeri uzun olan ādem anı beline kuşanur dimekdir. Ṭul-ı zeker-i peder keşret-i evlāddan ve intiṭāk-ı iğrā ile kuvvet ü metānet bulmağdan kināyedir. Ve fi meşelin āḥer "من يطلُّ ذيله يَنْتَطِقُ بِهِ"¹⁹⁵⁸ ya^ç nī bir kimseniñ zeyli uzun oldu ki vūs^çat-i hāl ve keşret-i māl şāhibi oldu, anuñla kuvvet ve metānet bulur dimekdir. Bu meşel *men yaṭul zeyluhu yeṭa`u bihi*¹⁹⁵⁹ ^çibāretiyle de rivāyet olundu. Bu meşel ğaniyy-i müsrif haķķında darb olunur.

(1090) مَا صَلَّى عَصَاكَ مُسْتَدِيمٌ

(Mā şallā ^çaşāke mustedīmun)¹⁹⁶⁰

¹⁹⁵⁵ Otu, suyu bol bulduğun yere hemen yerleş!

¹⁹⁵⁶ Muradına ulaştın, artık kanaatli ol.

¹⁹⁵⁷ Kim babasının eyeri uzun olursa onunla kuşanabilir.

¹⁹⁵⁸ Kuyruğu uzun olan kimse onunla kuşanabilir.

¹⁹⁵⁹ Kuyruğu uzun olan kimse onu basabilir.

¹⁹⁶⁰ Seni eğiten akıllı olmadığı için cahil olmuşsun.

Taşliye bir egri nesneyi âteşte doğru kılmak ma'nāsınadır. **Mustedīm** burada 'āķil dimekdir. Ma'nā-yı meşel: Seniñ 'aşañı bir 'āķil doğru itmedi ki seni bir mü'eddib te'dīb eylemedi ma'nāsı murāddır. *Ḳāle's-şā'iru*:

Felā ta'cel bi-emrike fe's-tedimhu
*Femā şallā 'aşāka ke-mustedīmin*¹⁹⁶¹

(1091) مَنْ غَرَبَلَ النَّاسَ نَحْلُوهُ

(Men ġarbele'n-nāsa neħalūhu)¹⁹⁶²

Ġarbele dahrece vezninde un ve sā'ir nesneyi ħalburlamak ma'nāsınadır. **Neħalū** māzīdir, maşdarı naħl kelimesidir ki un elemek ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Halkı ħalburlayan kimseyi ħalk un gibi eler dimekdir. Ma'nā-yı meşelde [223a] ħātır-ı fātıra ħuṭūr iden budur ki ġirbāl ve munħil miyānında fark ma'lūmdur ki bir nesneyi ġirbāl ile eleseler çendān ihtimām olunmaz, zīrā ġirbālīñ şuħbeleri vāsi'dir, lākin elek ile eleseler ziyāde ihtimām olunur, şuħbeleri teng oldıġçün. Pes ma'nā-yı meşel budur ki bir kimse ħalkıñ 'uyübünü ednā mertebe tefṭiş üzre olsa ħalk anuñ 'uyübünü tefṭişte ihtimām ve diġkat iderler.

(1092) مَنْ دَخَلَ ظَفَارَ حَمَّرَ

(Men daħale zafāri ħammara)¹⁹⁶³

Zafār kaṭām vezninde Yemen'de bir ħaryeniñ ismidir ki ol ħaryede aşı ta'bīr olunan kırmızı toprak bulunur. **Ĥammar** taħmīrden me'ħūz olarak şüret-i ħaberde inşādır, *fe'l-yuħammir* sebkindedir. Aşlı budur ki bir yalçın ħaya üzerinde vāķi' tağ başında bir gün emīr-i ħabīle-i Ĥimyer ki Yemende a'zam-ı mülük idi, ħavāşş u nüdemāsıyla şikāra çıġup sāyebān üzre ħu'ūd ve eṭrāfi seyr ü temāşā iderken bir A'rābī gelüp mülākāt için ba'de'l-istidān pīşgāh-ı emīre müşūl eyledikde emīr ol a'rābiye *seb* diyü emr eyledi ki vuşūbdan emr-i ħāzīrdır. Ĥimyer lüġatinde cülūs ma'nāsınadır. A'rābī 'arabī-i faşīħ ma'nāsını üzre şıçramaġ ma'nāsını fehm eylemekle imtişālen li'l-emr hemān ol yüksek ħayadan aşaġıya pertāb idüp bünyān-ı vücūdı ħarāb u yebāb oldu. Emīr-i ħużzārdan bu keyfiyetiñ sebebini istifsār eyledikde anlar daħı māddeyi tefhīm eylemeleriyle emīr-i mezbūr *leyse 'indenā* 'arabiyyetun, *men daħale Zafār ħammara*¹⁹⁶⁴ kelāmını tekellüm

¹⁹⁶¹ İşini acele ile yapma, onu iyice düşün, unutma ki senin deġneni doğrultan āķil gibi kimse yoktur.

¹⁹⁶² Kim insanları eliyorsa onu un ederler. Türkçedeki karşılığı: Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste. Yazıcı, *age*, s. 209.

¹⁹⁶³ Zafār köyüne giren Ĥimyerli olur.

¹⁹⁶⁴ Bizde Arapça yoktur. Zafar köyüne girenler Ĥimyerli olur.

eylediler ve ‘arabiyyet lafzını vakfla tekellüm eylemekle tāy [224b] tā-yı tavile ile mersüm olur. Ya‘nī bizim ‘indimizde olan lügat-i ‘Arabiyye degildir. Her kim zafār-nām maḥalle dāḥil olursa Ḥimyey lisānını ta‘līm itsün dimekdir. Meydānī didi ki: Ba‘zılar ‘ibāret-i mezkūreniñ ma‘nāsında didiler ki her kim Zafār-nām maḥalle dāḥil ola ehālī-i zafār gibi lisānını aşı ile kırmızı itsün. Bu meşel bir kimse bir kavmiñ miyānına dāḥil olduḡda ol kavmiñ ‘ādeti ile ‘ādetlensün diyecek yerde ḡarb olunur.

(1093) مِّنَ الرَّفْشِ إِلَى الْعَرْشِ
(Mine'r-rafsi ile'l-'arşi)¹⁹⁶⁵

Rafs rāniñ fethi ve zammı ve fāniñ sükūnuyla çapa ta‘bīr olunan ālete dinür ki çiftçiler ve bāḡbānlar kullanurlar. Bu meşel *irtefa‘a mine'r-refši ile'l-'arş* kuvvesindedir, ya‘nī çapa ile iş işlerken serīr-i devlete cülūs eyledi dimekdir. Bu meşel zelīl iken ‘azīz olan kimse ḡaḡkında ḡarb olunur.

(1094) الْمَرْءُ تَوَاقُّ إِلَى مَا لَمْ يَنْلِ
(el-Mer‘u tevvākun ilā mā lem-yenel)¹⁹⁶⁶

Tevvāk kezzāb vezninde mūbālaḡadır, maşdarı tavḡ ve tevaḡān kelimeleridir ki müştāḡ ve ārzūmend olmaḡ ma‘nāsındadır. **Mā** kelimesi mevşūledir. Ma‘nā-yı meşel: İnsān men‘ olunup nā‘il olmadığı nesneye müştāḡ ve ārzūmenddir ki ḡarīş olur dimekdir. "أحبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا امْتَنَعَا"¹⁹⁶⁷ kelāmı meşel-i mezbūra muvāfiḡdır.

(1095) مَنْ عَزَّ بَزًّا
(Men ‘azze bezze)¹⁹⁶⁸

Azze galebe ma‘nāsındadır. **Bezze** selebe ve neze‘e ma‘nāsındadır. Aşlı budur ki ḡabīle-i Ṭaydan Cābir-nām kimse iki kimse ile bir gün mūrāfaḡat itdiler. Ḥīreye ḡarīb vardıklarında emīr-i Ḥīre olan Münzīr bin Mā‘i's-semā ol gün binüp eṭrāfı geşt ü gūzār ider idi ki [224a] her kime teşādūf itse elbette ḡatlı ider idi. Mezbūrlara teşādūf idüp ḡatlı itmek için aḡz ve ḡuzūrına iḡzār eylediler. Emīr-i mezbūr merḡūmlara ḡiṭāb idüp didi ki: Üç kimse biri biriñiz ile muşāra‘a idiñ her kim ki ḡālib olursa itlāḡ ve bāḡiñizi ḡatlı iderim. Anlar daḡı muşāra‘a idüp içlerinden Cābir ḡālib olmaḡla anı āzād ve ol iki

¹⁹⁶⁵ Alçakken yüksek mertebeye ulaştı.

¹⁹⁶⁶ İnsan ulaşamadığı şeylerin peşindedir.

¹⁹⁶⁷ İnsan en sevdiği şey kendisinden saklanan şeydir.

¹⁹⁶⁸ Kim galip gelirse o kazanır.

kimseniñ çatline fermān eyleyüp Cābir anları cellād elinde gördükde kelām-ı mezbūrı irād eyledi.

(1096) مَنْ يَأْتِ الْحَكَمَ يَفْلُجْ

(Men ye 'ti'l-ḥakeme yefluc)¹⁹⁶⁹

Ḥakem fetḥateynle ḥākim ma' nāsınadır. **Yefluc** bāb-ı evvelden maşūğdur, maşdarı felc kelimesidir ki fevz ve zafer ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ḥākim ḥuzūrına ḥaşmsız varan kimse fevz ve zafer bulur dimekdir. Meydānī didi ki: Zīrā ol kimseyi tekzīb ider bulunmadığından her ne ki söylerse taşdik olunur. Bu ḥaḳīriñ zihnine tebādur iden budur ki ḥākim efendiye tenhāca varup biraz nesne va' d iden kimse ḥaşmına zafer bulur dimekten ' ibāretidir ki münāsib olan budur.

(1097) مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ

(Men yesma' yeḥal)¹⁹⁷⁰

Yeḥal kelimesi muḥayyele ve muḥāle ve ḥaylūle kelimelerinden me' ḥūzdur ki şanmak ma' nāsınadır. Fārisīde pindāştēn mūrādifidir. Meydānī didi ki: Ma' nā-yı meşel: Bir kimse nāsın aḥbār u ma' āyibini işitdikde anlara ḳalbinde sū' -ı zan ḥāşıl olur dimekdir. Bu meşel nāsdan ' uzlete tergīb ma' rezinde ḳarb olunur. Zemaḥşeriniñ *Müsteḳşāda* beyānına [225b] göre bir kimseden bir kimseye ḥayr bāliğ olduğda istimā' iden kimse ḥaber getüreni müttehem idüp kelām-ı mezbūrı irād ider.

(1098) مَا هُوَ إِلَّا ضَبُّ كُدْيَةٍ

(Mā huve illā ḳabbu kudyetin)¹⁹⁷¹

Ḍabb ma' lūmdur ki kelere dinür. **Kudye** kāfiñ zammı ve dālīñ sükūnuyla arz-ı şalba ma' nāsınadır. Ḍabb ḳısmı arz-ı şalbayı ḥafr ve muḳām ittiḥāz ider ki münhedim olmaya. Ma' nā-yı meşel: Ol şey' küdye keleridir ki dest-res olmaḳ bir dürlü mümkün degildir dimekdir. Bu meşel aña kimseler ḳādir degildir diyecek yerde ḳarb olunur.

(1099) مُحْسِنَةٌ فَهَيْلِي

(Muḥsinetun fe-heyilī)¹⁹⁷²

¹⁹⁶⁹ Hasımı olmadan tek başına hakim huzuruna çıkan kimse davayı kazanıp istediğini elde eder. Türkçedeki karşılığı: kendi çalar kendi oynar. Yazıcı, age, 89.

¹⁹⁷⁰ Kim bir şeyler duyarsa kalbine şüpheler düşer.

¹⁹⁷¹ O, sert yeri kazan kertenkeleden başka bir şey değildir.

¹⁹⁷² Sen iyi birisin, iyiliğine de devam et.

Bu meşel *enti muhsinetun feheyyilī* taqdīrindedir. **Heyyilī** emr-i hāzırdir, mü'enneşdir, maşdarı tehyıl kelimesidir ki bir nesneyi boşaldup dökme ma'nāsındır. Yāhud *muhsine* hāl olarak maşūbdur *heyyilī muhsineten* sebkindedir. Yāhud mef'ül olarak maşūbdur, *erāki muhsineten feheyyilī* taqdīrindedir. Aşlı budur ki bir kimse bir hātūna bir tağarcık daķık emānet vaż' idüp gitdi, ba' dehu hātūnuñ hānesine 'avdet idüp gördi ki hātūn mezbūruñ tağarcığında olan daķığı kendi tağarcığına boşaldır. Hātūn harīfi gördükde hayretinden daķığı kendi tağarcığından mezbūruñ tağarcığına boşaltmağa başladıkda ol kimse kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ya'nī sen muhsine hātūnsun, tırma daķığı benim tağarcığıma boşalt dimekdir. Bu meşel 'amelinde işābet iden kimse hakkında đarb u irād olunur.

[225a]

(1100) مَا يُشَقُّ عُبَارُهُ

(Mā yuşaķķu ğubārehu)¹⁹⁷³

Mā yuşaķķ muzāri'-i menfī-i mechūldür, ya'nī bir mertebe sebķat itdi ki ğubārı görünmez oldu. Pes ğubārı görünmez ki haţţā şaķķ oluna ve mümkindir ki ğubārı eğerci maşūsudur, lākin aña bir ferd lāhıķ olamadığından ğubārı şaķķ olunamaz dimekdir. Bu meşel cümleye sebķat iden kimse hakkında đarb olunur.

(1101) مَا أَرْخَصَ النَّاقَةُ لَوْلَا الْمَلْعُونَةُ فِي عُنُقِهَا

(Mā arḥaşa'n-nāķātu levle'l-mal'ūntu fi 'unķihā)¹⁹⁷⁴

Mā arḥaş fi'l-i ta'acc'übdur. Ya'nī nāķa ne ķadar ucuzdur boynunda mel'üne olmasaydı dimekdir. Aşlı budur ki bir kimseniñ bir bed-ḥūy devesi var idi, firār itdi. Şāḥibi şiddet-i ğazabından yemīn itdi ki eğer bir daḥı elime girer ise bir dirheme fūruḥt ideyim. Çün deveyi buldı eylediği yemīne peşimān olup ḥīle-i şer' iyye için bir dirheme gürbe biñ dirheme şafķa-i vāḥide ile fūruḥt iderim diyü cevāb ider idi. Ve bu kelāmı istimā' idenler kelām-ı mezbūrı irād iderler idi. Fārisīde şütür-gürbe kelāmı bundandır ki eyüli kemli dimekden deveniñ gerdenine bir gürbe ta' līķ eyleyüp pāzāra 'arz itdikde müşterī pahāsını su'āl itdikde deve kināyedir. Bu mesel ḥasīs ile nefisiñ iķtirānı vaķtinde đarb olunur.

(1102) مَا تَحْتَفَّ أَنْفِهِ

¹⁹⁷³ Onu kimse geçemez.

¹⁹⁷⁴ Boynunda lanetli kedi olmasaydı dişi deve ne kadar ucuz olacaktı!

(Māta ḥatfe enfihî)¹⁹⁷⁵

İmām ‘Ali raḍiyallāhu ‘anhu ḥazretlerine müstened sened-i şahīḥ ile rivāyet olundu ki ‘Arabdan her ne lügatiñe istimā‘ eyledim. Lākin ḳavl-i mezkūrı ancaḳ Resūl-i ekrem ḥazretlerinden istimā‘ eyleyüp ‘Arabdan istimā‘ eylemedim buyurdılar. **Ḥatf** ḥāniñ fethi ve tāniñ sükūnuyla mevt ma‘nāsınadır. **Ḥatfe enfih dimek** ḳatlı ü ḍarb [226b] ve ḡarḳ u ḥarḳ mişillü ‘arıza ile müte’essir olmayarak döşeginde yāḥud oldığı yerde vefāt eylemekden ‘ibāretir. Enfe taḥşīşi şāḥib-firāş olan ḥasta cān-keş olduḳda şoluḡunu burundan alup virerek ḳazā-yı naḥb ider.

(1103) مَا لَهُ هِلْعٌ وَلَا هَلْعَةٌ

(Mā lehu hille‘un velā hilla‘atun)¹⁹⁷⁶

Hilla‘ hāniñ kesri ve lām-ı müşeddedeniñ fethiyle ve **hilla‘ a** hā ile erkek ve dişi oḡlaḡa dinür. Fülān kimse erkek ve dişi oḡlaḡa mālīk degildir, ya‘nī ol kimseniñ bir şey’i yoḡdur pek faḳīr ve bī-kesdir dimekdir.

(1104) مَا لَهُ قُذْعِمَةٌ وَلَا قُرْطِيبَةٌ

(Mālehu ḳuza‘miletun velā ḳurṭa‘ibetun)¹⁹⁷⁷

Ḳuza‘mile ḳāfiñ zammı ve zālīñ fethi ve mīmiñ kesriyle nā-çiz nesne ma‘nāsına müsta‘meldir. **Ḳurat‘ibe** lafzen ve ma‘nen ḳuz‘imle gibidir. Ma‘nā-yı meşel: Ol kimse için şey’i yesir olmadı, ya‘nī bir nesneye mālīk degildir dimekdir.

(1105) الْمَالُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ شَقُّ الْأُبْلَمَةِ

(el-Mālu beynī ve beyneke şaḳḳe'l-eblemeti)¹⁹⁷⁸

Ebleme hemzeniñ ḥarekāt-ı şelāsiyle kezālike lāmiñ ḥarekāt-ı şelāsiyle muḳl ağacınıñ yapraḡına dinür. Ol yaprak şaḳḳ olunduḳda ortasından tūlāni ve düz şaḳḳ olunur. **Şaḳḳ** kelimesi maşdar olarak ya‘nī mef’ül-i muṭlaḳ olarak maşūbdur. *Maşḳūḳun beynī ve beyneke şaḳḳa'l-ebleme* taḳḍirindedir. Bu meşel müsāvāt ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1106) مَا لَهُ سَعْنَةٌ وَلَا مَعْنَةٌ

(Mā lehu sa‘netun velā ma‘netun)¹⁹⁷⁹

¹⁹⁷⁵ Aceleyle kendi yataḡında öldü.

¹⁹⁷⁶ O adamın ne oḡlu ne de kızı vardır.

¹⁹⁷⁷ O adam hiç bir şeye sahip deḡildir.

¹⁹⁷⁸ Aramızdaki para muḳl ağacının yapraḡındaki yarı gibi eşit olacaktır.

¹⁹⁷⁹ O adamın hiç bir şeyi yoktur.

İbn A' rābī didi ki: **Sa' ne** temre vezninde ta' āmiñ ve ğayrı nesneniñ keşretine dinür. **Ma' ne** kılletine dinmekle. Ma' nā-yı meşel: *Mā lehu keşirun velā qalilun* demek olur. Lākin *Terceme-i Qāmūsda sa' netun ve ma' netun* şey' -i nā-çiz ma' nāsına müsta' mel, murād ol kimseniñ bu faķır gibi *a' rā min ibl'l-muğalleķ* olduğunu ifādeden kināyedir.

[226a]

(1107) ما الخوافى كالقلبة ولا الخناز كالشعبة

(Me'l-ħavāfi ke'l-ķilebeti vele'l-ħunnāzu ke's-su' beti)¹⁹⁸⁰

Ĥafāvī ĥurmā ağacınıñ kışırına dinür. **Ķilbe** ' inebe vezninde ķileb lafzınıñ cem' idir, ķāfiñ ĥarekāt-ı selāşiyile ĥurmā binisi ta' bīr olunan nesneye dinür ve bu, ĥurmā ağacınıñ tepesinde olur. Ma' nā-yı meşel: Ķışır lubb gibi degildir demektir. **Ĥunnāz** rummān vezninde alaca kelere dinür *vezaga* ma' nāsına. **Şu' be** cur' a vezninde bir nev' kertenkeledir ki vezağadan ağlağ ve be-ğāyet ĥabışdır. Türkīde yılana ağuviren ta' bīr olunur, les' eylediğiniñ ekşeri helāk olur. Ma' nā-yı meşel ĥunnāz **su' be** gibi degildir demektir. Bu meşel bir emriñ ba' zı ba' zından eshel olduķda ĥarb olunur. Ve fıķra-i ūlā bir şey' iñ ba' zı ba' z-ı şey' üzre tafđil olunduķda ĥarb olunur.

(1108) أَفَلِكُ النَّاسِ لِنَفْسِهِ أَكْتَمُهُمْ لِسِرِّهِ

(Emleku'n-nāsi li-nefsihi ektemuhum lisirrihi)¹⁹⁸¹

Ya' nī nāsiñ kendi nefsine ziyāde mālīk ü zābiğ olanları sırrı ketm idüp izħār u ifşā eylemeyenlerdir demektir. Bu meşel ketm-i sırrı medħ maķāmında irād olunur.

(1109) مَا هَلَكَ امْرُؤٌ عَنْ مَشُورَةٍ

(Mā heleke imru' un ' an meşūretin)¹⁹⁸²

Ya' nī müşāvere iden kimse helāk olmadı demektir. Bu meşel umūrda müşāvereye ĥaşş u teşvīķ maħallinde ĥarb olunur.

(1110) الْمُسَاوَرَةُ قَبْلَ الْمُسَاوَرَةِ

(el-Muşāveretu ķable'l-musāvereti)¹⁹⁸³

Musāvere müfā' ale vezninde bir kimse ile dögüşmek için üzerine atlamak ma' nāsınadır. Bu meşel "المحاجزة قبل المحاجزة"¹⁹⁸⁴ ve "التقدم قبل التندم"¹⁹⁸⁵ ķavilleri gibidir.

¹⁹⁸⁰ Hurmanın kabuğu özü gibi değildir. Kertenkele de yılana ağı veren gibi değildir.

¹⁹⁸¹ Kendi sırrını saklayan kimse kendi nefsine hakim olur.

¹⁹⁸² İstişare eden helak olmaz.

¹⁹⁸³ İstişare dövüşten önce olsun.

(1111) مَنْ صَدَقَ اللَّهُ نَجَا

(Men şadaqa'llāha necā)¹⁹⁸⁶

Ya'nī bir kimseniñ kavli fi'lini taḥkīk u taşdīk ide, ol kimse necāt bulur dimekdir. Ebū Hüreyre [227b] raḍiyallāhu 'anhu Resūl-i ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretlerinden rivāyet eyledi ki Resūl-i ekrem ḥazretleri buyurdılar ki bir gün üç nefer kimse şahrāya 'azīmet eyleyüp yağmura teşādūf eylemeleriyle bir gāra ilticā eyleyüp yağmuruñ inkiṭā'ına muntazır oldılar. Nāgehān zirve-i cebelden bir şahrā-i 'azīme kopup gāriñ kapusuna gelüp sedd eyledi. Ol kimseler ḥayātlarından me'yūs olup didiler ki bizim gārdan ḥalāş olacağımız yoğdur, lākin birer eḫdāl a'mālimizi zıkr idüp cenāb-ı kāzī'l-ḥacāta ricā ve ḥalāşımız için niyāz u ilticā eyleyelim. İçlerinden biri didi ki: "Dā'imā benim 'ādetim vālideynime ḡabūḫ götürür idüm ve ekl idüp tekmiḫ idince kadar kā'imen muntazır olup maḫām-ı ḥidmetde ṭurur idim. Bir gice ber-mu'tād-ı kadīm ḡabūḫ getirüp gördüm ki ḥāba varmışlar, girüye 'avdet ve anları uyandıрмаḫ ḥuşuşunu kerīḫ görüp ṭulū'-ı fecre kadar başları ucunda muntazır olup ṭurdum. Yā Rabbe'l-'ālemīn! Bu 'amelim dergāhiñda maḫbūl oldu ise bizleri gārdan ḥalāş eyle" didikde ol şahrā 'azīme biraz meyl eyleyüp içeriye aydınlıḫ duḫūl eyledi. Biri daḫı didi ki: "Bir zamān bir ḥātūnuñ meyl ü hevāsiyla ser-gerdān ve vādī-i 'aşḫ u muḥabbetinde pūyān idim. Bir gün vişāline zafer-yāb olup irtikāb-ı fi'l-i şeni' a mübāderet hengāmında ḥātūn didi ki: 'Benim mehr-i ḥitāmımı saña faż eylemek ḥelāl degildir, belki taḫt-ı nikāḫında oldıḫım kimseniñ ḫaḫḫıdır'. Bu kelāmı istimā' [227a] eyledigimde cenāb-ı Ḥudādan ḫavf u ḫaşyetimden nāşī ol fi'li işlemekden ferāḡat eyledim. Yā Rabbe'l-'ālemīn! Eger bu 'amelim maḫbūl oldu ise bizleri bu gārdan ḥalāş eyle" didikde ol şahrā 'azīme bāb-ı gārdan münferic olup murād eyleseler ḫurūca kādir olurlar idi. Biri daḫı naḫl eyledi ki: "Bir ḫuşuş için ücret ile birkaç kimse ṭutup ba'de't-tekmiḫ herkesiñ ücretlerini virüp def' eyledim, lākin birisi ziyāde ücret ṭaleb eylemekle ücretini aḫz eylemeyüp münfa' il olarak gitmişdi, ol kimseniñ ḫaḫḫını aḫz u i'taya ve bey' ü şirāya ḫullanup gitdikçe ribḫ ü fā'idesi ziyāde oldu ve çoḫ meblaḫ ḫāşıl oldu. Bir zamāndan soñra ol kimse gelüp ḫaḫḫını istedikde ḫāşıl olan fā'idesiyle bi-tamāmih yedine teslīm eyledim. Yā Rabbe'l-'ālemīn! Dergāhiñda maḫbūl oldu ise bizleri bu belādan ḫalāş eyle"

¹⁹⁸⁴ Barış savaştan önce olsun.

¹⁹⁸⁵ Pişman olmadan önce ilerle.

¹⁹⁸⁶ Allah'ın yolunda doḫru davranan kurtulur.

didikde ol şahre bütün bütün bāb-ı gārdan alkup sālimen hūrūc eylediler. Resūl-i ekrem azretleri bu ikāyeyi naql eyleyüp kelām-ı mezbūrı īrād eyledi.

(1112) مُثْقَلٌ اسْتَعَانَ بِذَقْنِهِ

(Muşkilun ista' āna bi-zaknihi)¹⁹⁸⁷

Muşkil muhsin vezninde amli ağırlaşup yabana ıkan 'avrata ve sā'ire dinür. Burada yüki ağır olan ayvān murāddır. **Zakn** ma'lūmdur. Aşlı budur ki yüki ağır olan deve eñegini yere oyup aña ayanmadıça alkmaa ādir olmamala gūyā ki zeanından isti'āne ider. Bu meşel [228b] bir kimse kendiden dūn olan kimseden bir usūş zımında isti'āne eyledikte arb olunur.

(1113) مِثْلُ النَّعَامَةِ لَا طَيْرٌ وَلَا جَمَلٌ

(Mişlu'n-ne' āmeti lā ayrun velā cemelu)¹⁹⁸⁸

Na' āme deve uşuna dinür. **Ya'nī** deve uşı gibidir ki ne uşdur ve ne cemeldir. Zīrā uş degildir ki sür'at-i ayarānı yodur ve deve degildir ki yük götürmez dimekdir. Bu meşel ayr u şerre ve nef' ü arra leyāatı olmayan şahş-ı kelīl aında arb olunur. Āsitānede lapacı ta' bīr olunur.

(1114) الْمِكْسَارُ كَحَاطِبِ اللَّيْلِ

(el-Mikşāru ke-ātibi'l-leyli)¹⁹⁸⁹

Mikşār mīmiñ kesriyle keşīrū'l-kelām olan kimsedir. **ātīb** oun cem' iden ouncıya dinür. **ātibu'l-leyl** gece arañusunca oun cem' iden kimsedir ki eline her ne rāst gelürse aldıı gibi keşīrū'l-kelām olan kimse daı alt-ı kelām idüp lisānına her ne gelürse anı tefevvüh ider dimekten 'ibāretidir. Bu meşel ātırına yalan ve yañlış her ne gelürse söyleyen kimse aında arb olunur.

(1115) مَعَ الْخَوَاطِيءِ سَهْمٌ صَائِبٌ

(Ma' i'l-avāṭi' sehmun şā'ibun)¹⁹⁹⁰

avāṭi āṭi' lafzınıñ cem' idir ki ism-i fā' ildir, mulaā ve 'alā avlin müte'ammiden aākār olana dinür. **Sehm** sīniñ feti ve hāniñ sūkūnuyla oa dinür. **Şā'ib** şavb kelimesinden me'ūzudur ki bir nesneye aı üzre torılana varup irişmek

¹⁹⁸⁷ Yüki, meşakkati fazla olan kimse, enesinden (kendinden daha güçsüz kimseden) yardım ister. Türkçedeki karşılıı: Denize düşen yılana sarılır. Yazıcı, **age**, s. 225.

¹⁹⁸⁸ O devekuşu gibidir, ne deve ne de kuştur.

¹⁹⁸⁹ Fazla konuşan, gece karanlıında odun toplayan kimse gibidir.

¹⁹⁹⁰ Yanlışlıkla atılan oklardan biri doru isabet edebilir.

ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Nişāndan haṭā iden sihāmla elbette işābet ideni daḥi bulunur dimekdir. Bu meşel ekseri ḥaṭākār olup aḥyānen muşṭb olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. [228a] Ba' zılar didi ki: Ziyāde baḥīl ve denī olan kimseden aḥyānen 'aṭā ve kerem vuḳū' bulduḳda ḍarb olunur.

(1116) مَنْ اسْتَرْعَى الذَّنْبَ ظَلَمَ

(Men istar' ā'z-zi 'be zaleme)¹⁹⁹¹

İster' ā māzīdir, maşdarı istir' ā kelimesidir ki bir kimseden bir nesneyi ḥıfz u ḥimāye eylemeği istemek ma' nāsınadır. **Zi' b** sibā' dan ḳurda dinür. **Zaleme** māzīdir, maşdarı zūlm kelimesidir ki bir şey 'i mevḳi' -i maḥşūşunuñ ğayrıya vaż' eylemek ma' nāsınadır. Meşelā ' adl ve iḥsān yerine bir kimse cevr ü bīdād eylemek gibi. Ma' nā-yı meşel: Zi' bi istir' ā iden kimse zi' be yāḥud ğaneme zūlm eylemiş olur dimekdir. Bu meşel ḥiyānet ve ḥīle şāḥibi olan kimse bir manşiba nā' il yāḥud ba' zı ḥademāt-ı cesīmede istiḥdām olunduḳda ḍarb olunur.

(1117) مِنْ دُونِ مَا تُؤْمَلُهُ نَهَابِرُ

(Min dūni mā tu' emmiluhu nehābiru)¹⁹⁹²

Nehābir ekābir vezninde mehālik ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Anuñ mülāḥaza eylediği meṭālibiñ mā-verāsında niçe mehlekeler vardır dimekdir. Bu meşel maṭlūb olan emriñ ḥaṭar ve mevāni' i keşir oldığından vuşūli be-ğāyet 'asir ve ta' ab u meşāḳḳati vefir olmaḳla sūlūkı müte' azzir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1118) مَا نَدُمَ مِنْ سَكْتِ

(Mā nedume men sekete)¹⁹⁹³

Bu kelām imām bi'l-ḥaḳ ' Alī bin Ebī Ṭālib raḍiyallāhu ' anhu ḥazretleriniñ lisān-ı mu' ciz-beyānlarından şeref-efzā-yı şāḥife-i şudūr oldığı mervīdir. Ma' nā-yı ḥaḳīkat-iḥtivāsı bir kimseniñ kitāb-ı ma' āni-iḥtivā-yı dehānı maḥfaẓa-pīrā-yı sūkūt u dembestegī ola, hergiz teṭāvül-i eydī-i nedāmetle evrāḳ-ı ḥāl u şānı [229b] pejmürde ve perīşān olmadı dimekdir.

(1119) الْمَالُ مَيَّالٌ

¹⁹⁹¹ Kurda güvenen kimse kendine zulm eder.

¹⁹⁹² Dilediğin bazı şeylerin arkasında tehlikeler olabilir.

¹⁹⁹³ Kim susarsa asla pişman olmaz.

(el-Mālu meyyālun)¹⁹⁹⁴

Ya'nī şahid-i dil-firīb-i emvāl bir kimseniñ agüş-ı taşarrufunda dā'imā cilve-nümā olmak muhāl, belki 'arūs-ı hezār-āşinā-yı rüzgārāsā herkesiñ huşūşan edānī-i nāsıñ mināşsa-i muvāşalatına meyyāldir dimekdir.

مَرْعَى وَلَا كَالسَّعْدَانِ (1120)

(Mer' ā velā ke's-sa' dāni)¹⁹⁹⁵

Mer' ā mübtedā'-ı maḥzūfuñ haberidir. Taḫdīr-i kelām *hāzā mer' ā yāhud huve mer' ā* dimekdir ki gūyā *hāzā mer' ā ceyyidun veleyse fī'l-cevdeti mişlu's-sa' dān* sebkindedir. Ya'nī hoş otlaqdır lākin cevdetde sa'dāna şebīh olamaz dimekdir. **Sa' dān** selmān vezninde bir gūne ot ismidir ki deve mer' ālarınñ efdalidir, demür tikenine şebīh tikenli ve aklığı andan ekşer ve varağı andan elyen olur ve uçlarında ḥurde tikenleri olmağla meme emciğini aña teşbīhle Sa' dānetu's-şadi dirler. Bu meşel bir meziyyetlü nesneden ezyed nesneyi ifāde mevķi' inde ḍarb olunur.

مِنْ تَجَنَّبَ الْخَبَارَ أَمِنْ مِنَ الْعِنَارِ (1121)

(Men tecennebe'l-ḥabār emine mine'l-'iṣāri)¹⁹⁹⁶

Ḥabār sehāb vezninde, şol arza dinür ki toprağı yumuşak ve gevşek ola, şöyle ki dābbe giderken gāh gömilüp ve gāh şarşılır ola. 'İṣār kitāb vezninde insāniñ ve ḥayvāniñ ayağı sürçüp ve tökezleyüp yere kapanmak ma' nāsınadır. Bu ma' nādandır ki fülāniñ baht ve iḳbāl ber-zede ve berbād oldı yāhud olsun diyecek yerde 'aşere cedduhu¹⁹⁹⁷ dirler, ta'ise bahtu ma' nāsını mūrād iderler. Ma'nāyı meşel: Ḥabār didikleri arz-ı mezkūreden ber-ṭaraf olup [229a] anda gezmeyen ādem tökeziyüp yıķılmaktan emīn olur dimekdir.

مَا اسْمُكَ أَذْكُرُهُ (1122)

(Mā ismuke ezkuruhu)¹⁹⁹⁸

¹⁹⁹⁴ Para insanı eğer.

¹⁹⁹⁵ (O da) Hoş otlaktır, ama Sa'dān denen otlağa denk olamaz. Türkçedeki karşılığı: Adam adam amma, pehlivan başka adam. Yazıcı, **age**, s. 105.

¹⁹⁹⁶ Habār denen arazide gezmeyen kimse tökezleyip düşmekten emin olur. Türkçedeki karşılığı: İte dalaşmakdan çalıyı dolaşmak yeğdir. Yazıcı, **age**, s. 128.

¹⁹⁹⁷ Bahtı kötü oldu.

¹⁹⁹⁸ Sen kimsin ben senin şöhretini hatırlayayım. Türkçedeki karşılığı: Adı kale gelmez. Yazıcı, **age**, s. 135.

Mā kelimesi istifhāmiyyedir. Ma' nā-yı meşel: Seniñ ismiñ nedir ki ben seni zıkr ideyim, ya' nī sen kimsin ben seni bilmem ki hāṭıra getürüp zıkr eyleyeyim dimekdir.

ما على أفعال من هذا الباب
Mā 'alā ef' ale min hāze'l-bābi¹⁹⁹⁹

(1123) أَمْنَعُ مِنْ أُمِّ قِرْفَةَ

(Emna' u min Ummi kırfete)²⁰⁰⁰

Emna' menā' atdan me' hūzıdur ki menī' olmak ma' nāsınadır, ya' nī kuvvet ü hamiyyet şāhibi olmak ma' nāsınadır. **Umm-i kırfe** Benī Fezāreden bir hātündür ki Melik bin Huzeyfenin taht-ı nikāhında idi, hānesinde kendi mahreminden elli nefer fārisiñ kılcı ta' lık olunmuş idi. Bu meşel recul-i menī' hakkında ḍarb olunur.

(1124) أَمْنَعُ مِنْ اسْتِ التَّمْرِ

(Emna' u min isti'n-nemiri)²⁰⁰¹

İst hemzeniñ kesriyle dübür ve maḳ' ad ma' nāsınadır. **Nimr** nūnuñ kesriyle seb' ma' rūf ismidir ki kaplan ta' bīr olunan yırtıcı cānverdir. Fāriside peleng dirler, be-ğāyet mekrühü'l-kıtāl olmağla ašlā kendiye ta' arruz olunmaz. Bu meşel daḡı recul-i menī' hakkında ḍarb olunur.

(1125) أَمْحَلُ مِنْ حَدِيثِ حُرَافَةَ

(Emḡalu min ḡadıṣi Hurāfete)²⁰⁰²

Hurāfe şūmāme vezninde ' Uzre kabīlesinden bir kimsedir ki bir zamān kendisini cin t̄ā' ifesi kapup iletmişler idi, ba' de vaḳtin ' avdet idüp müşāhede itdigi ' acā' ibi ve ' aql kabūl itmeyecek ḡarā' ibi naql ider idi. Nās kendisini tekzīb eylemeleriyle min ba' d kizb-i şarīḡe ḡadıṣ-i hurāfe ıtlāk eylediler.

(1126) أَمْحَلُ مِنْ تَعَقَادِ الرَّتَمِ

(Emḡalu min ti' ḡādi'r-retemi)²⁰⁰³

¹⁹⁹⁹ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

²⁰⁰⁰ O kimse, Ummu Kirfe denen kadından daha dayanıklıdır.

²⁰⁰¹ Kaplanın kıçından daha sağlam.

²⁰⁰² Hurāfe denen adamın sözlerinden daha yalan.

²⁰⁰³ Bağlanmış olan retem denen ipten daha verimsiz.

Cāhiliyetde bir kimse sefer murād itdikde tenhāca bir ağacıñ iki dalını [230b] birbirine bend idüp seferden ‘avdet eyledikde eger ol dalları hāli üzre bağlu bulur ise hātūnı bīgāneye teslīm-i dāmen eylememiş pākīze olup ve eger küşāde bulursa hīyānet eylemiş i’ tikhād eyler idi. Ve aña retem ve retme tesmiye eylediler.

(1127) أَمْرٌ مِنَ الْعَلْمِ

(Emerru mine'l-‘alqami)²⁰⁰⁴

Emerr merāretten me’hūzdur ki bir nesne acı olmağ ma’ nāsınadır. ‘**Alqam** ca’ fer vezninde ebūcehil qavununa dinür, hanzal ma’ nāsına. Ve muğlağa acı ve telh nesneye dinür. Ve acı olan sidr yemişine dinür, nebīka-i mürre ma’ nāsına. Ve pek acı şuya dinür.

(1128) أَمْرٌ مِنَ الدَّفْلَى

(Emerru mine'd-diflā)²⁰⁰⁵

Diflā zikrā vezninde bir cins merāretlü nebt ya’ nī şecer ismidir ki Fārisīde aña ħar-zehre dinür Türkīde ađu ağacı didikleridir ki ħalk aña zaqqūm ağacı dirler.

(1129) أَمْرٌ مِنَ الْمَقْرِ

(Emerru mine'l-maqrri)²⁰⁰⁶

Maqr ketif vezninde şabr didikleri ma’ rūf acı dārūya dinür, ‘alā qavlin şabra şebīh bir gūne acı nesneye dinür, yāħud zehre dinür semm ma’ nāsına.

البَابُ الْخَامِسُ وَالْعِشْرُونَ: فِيمَا أَوْلَهُ نُونٌ

el-Bābu'l-ħāmisü ve'l-‘işrūn: Fīme evveluhu nūnun²⁰⁰⁷

(1130) إِنْبَاضٌ بَعْثَرٍ تَوْتِيرٍ

(İnbāđun bi-ğayri tevtirin)²⁰⁰⁸

İnbāđ hemzeniñ kesriyle yayı çekmek ma’ nāsınadır ki tevtirden soñra olur. **Tevtir** tef’ il vezninde yayı qurmağ ma’ nāsınadır. Bu meşel *ke-İnbāzin bi-ğayri tevtirin* sebkindedir. **Ya’ nī** yaya kiriş geçirmeksizin çekmek gibidir dimekdir. Bu meşel bir qādir olmadığı nesneyi iddi’ ā iden fużül ħaqqında đarb olunur.

²⁰⁰⁴ Ebucehil karpuzundan daha acı.

²⁰⁰⁵ Zakkumdan daha acı.

²⁰⁰⁶ Zehirden daha acı.

²⁰⁰⁷ Yirmi beşinci bâb: nūn ile başlayan meseller.

²⁰⁰⁸ O, yaya kiriş geçirmeden onu çeken kimse gibidir.

(1131) انطقي يا رَحْمَةً إِنَّكَ مِنْ طَيْرِ اللَّهِ

(İntuḳī yā raḥmetu inneki min tayri'l-Allāhi)²⁰⁰⁹

İntuḳī emr-i ḥāzır-ı mü'ennesdir. Raḥme raḥm müfredidir ki rāniñ fetḥi ve ḥāniñ [230a] sükūnuyla ḳartal ta'bir olunan ḳuşa dinür. İneki zamīri mü'ennesdir, 'Arab her ḳuşuñ şadāsıyla fāl iderler, illā mezbūr ḳuş ile fāl itmezler. Ve cemī' -i tıyūr şadā itdiklerinde raḥme daḥı şadā ider, ol vaḳitde istihzā' idüp aña kelām-ı mezkūr ile ḥiṭāb iderler. Bu meşel hiç kimse kendini ādem yerine ḳomayup ve her ne söylerse kelāmı işgā olunmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Mezbūr ḳuşuñ merāresi yılan ve sā'ir zehr-nāk cānveriñ şoḳdıḡı yere tılā olunsa nāfi' dir. Ve ḥardel ile laḥm-ı ḳadīdini yedi def' aya ḳadar tabḥīr baḡlu olan baḡı çözülmek için mücerredir. Ve şaḡ ḳanadınıñ tüyelerini nisvāniñ paçası aralıḡına vaż', teshīl-i vilādete bā' iş ve necisini tebḥīr ḥānedan ṭard-ı hevām ḥuşuşunda nāfi'. Kezālike ḥamrdan münḳalib sirke ile ışlanmış necisini ṭalā baraş 'illetini müzīl ve ḳavrılmış cigerini saḥḳ idüp ḥamr ile ışladup üç güne dek mütevāliyen günde üç kerre içürmek cününü def' için mü'eşşirdir.

(1132) النَّفْسُ عَزُوفٌ أَلُوفٌ

(en-Nefsu 'azūfun elūfun)²⁰¹⁰

'Azūf şabūr vezninde vaşfdır, bir nesneden çābūk i'rāz iden yāḥud uşanur olan kimsedir. Bu cihetle bir kimseniñ maḳām-ı muḥabbetinde sābit olmayup çābuk terk ve çalıḳuşı gibi daldan dala ḳonan vefāsıza 'azūf itlāḳ iderler. Elūf kelimesi ḥaber ba' de ḥaberdir, keşīrū'l-ülfe ādeme dinür ki herkes ile bī-muḥābā ülfet ü ünsiyyete alışıḳ ādeme dinür. Ma'nā-yı mese!: Nefsi her ne vech üzre mu'tād iderseñ andan ayrılmaz, tezhīd olunsa zāhid tarḡīb olunsa rāḡīb olur [231b] dimekdir. Ve fī meşelin āḡer " النَّفْسُ

العاجل",²⁰¹¹ bu meşeli Cerīr bini'l-Ḥatafī şu beytinde irād eylemişdir:

İnnī le-ercū minke şey'en 'ācilen
*En-nefsu mūla'etun bi-ḥubbi'l-'ācıl*²⁰¹²

(1133) النَّاسُ كَابِلٌ مِائَةٌ لَا تَجِدُ فِيهَا رَاحِلَةً

(en-Nāsu ke-iblin mi'tetin lā tecidu fihā rāḥiletin)²⁰¹³

²⁰⁰⁹ Ey rahme denen kuş, konuş! Sen Allah'ın kuşlarından birisin.

²⁰¹⁰ Nefis alıştığı şeye uyar.

²⁰¹¹ Nefis çabuk şeyleri çok sever.

²⁰¹² Ben senden acil bir şey isterim, bil ki nefis çabuk şeyleri çok sever.

²⁰¹³ İnsanlar sayısı çok olan ve yük için bir faydası olmayan deve gibidir.

İbl deveye dinür. **Rāhile** pālāna yarayan ya' nī üzerine yük ve eşyā' taḥmīline ve rükūba yarar olan deveye dinür ki tūwānā ve münkād olur. Ma' nā-yı meşel: Nās-ı keşirdir lakin menfa'atlı ve ḥayırlu olanları ḳalīdir dimekdir.

(1134) التَّفْدُ عِنْدَ الْحَافِرَةِ وَالْحَافِرِ

(en-Naḳdu 'inde'l-ḥāfireti)²⁰¹⁴

Ḥāfire ve **ḥāfir** ism-i fā' ildir, seyr ve 'advinde yeri ḥafir eylediğiün dābbeniñ tırnağına ıtlāḳ olundu. Ba' dehu rükn-i a' zāmı olmak 'alāḳasıyla dābbeniñ kendisine ıtlāḳ olunur. Meşel-i mezbūruñ aşlı budur ki 'inde'l-'Arab at kısmı ekrem-i emvāl olmağla aşlā viresi bey' eylemezler. Bir müşterī zuhūr idüp 'aḳd-i mu'āmele eyledikte pahası bir an te'ḥīr olunmayıp aḳçesini teslīm eylemedikçe tırnağı tırduğı yerden bir ḥaṭve zā'il olmaz diyecek yerde darb olunur. İştīlāḫımızda daḫi tırnağı dibinde ta'bīri bundan me'ḥūzdur. 'Alā-ḳavlin ḥāfir atıñ tırnağına dindigi gibi, segirttikde tırnağıyla ḳazdığı çuḳura da dinür, rāḫiye ve marḫiyye gibi. Burada murād yarış müntehāsında tırnağını sā'irden muḳaddem baştığı çuḳur olacaktır. Baḫşle ḳoşuya gittiklerinde *en-naḳdu 'inde'l-ḥāfire* dirler, ya' nī her kimiñ atı sebḳ iderse vaż' olunan öñdüle müsteḥaḳ olur [231a] dimekdir. Meşel-i mezbūruñ aşlı budur, ba' dehu muṭlaḳan evleviyyetde isti' māl olundu. Ve te'nīşle ḥāfireden murād zāt-ı feresdir ki at el-ḥāletu ḥāzihi benim yanımda iken aḳçesi teslīm olunmaḳ lāzımdır dimek olur.

(1135) نَزْوُ الْفُرَارِ اسْتَجْهَلَ الْفُرَارًا

(Nezvu'l-furāri istechele'l-furārā)²⁰¹⁵

Nezv nūnuñ fetḫi ve zā-yı mu' cemeniñ sükūnuyla şıçramak ma' nāsınadır. **Furār** ḡurāb vezninde farīriñ cem'idir ki yaban sığırı ḳısmınıñ yavrısına dinür. **İstechele** māzīdir, maşdarı istichāl kelimesidir ki *ḥummile 'ale'l-ḫiffē* ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Baḳara-i vaḫşiye yavruları resīde olup dişleri üzre şıçramağa başladıklarında nā-resīde olanlar daḫi anları görüp taḳlīd ile şıçramağa başlarlar dimekdir. Bu meşel şohbet ü ülfetinden ictināb olunacak bed-kār kimse ḫaḳḳında darb olunur. Ya' nī ol maḳūleye muḳārin olunca lā-maḫāle ef' āline mütāba' at olunmaḳla bu daḫi bed-kār olur.

(1136) اسْتَنْوَقَ الْجَمَلُ

²⁰¹⁴ (Atın satışında tırnağı yerden ayrılmadan) parası hemen ödenir. Türkçedeki karşılığı: Para peşin, kese meşin./ Parayı veren düdüğü çalar. Yazıcı, **age**, s. 126.

²⁰¹⁵ Vahşi/ Ehli hayvanların yavruları (bülūğa erip) gelişip (dişleri üzerine) sıçramaya başlayınca henüz büyümeyenler de onu taklit ederler. Türkçedeki karşılığı: Körle yatan şaşı kalkar. Yazıcı, **age**, 154.

(İstenvaqa'l-cemelu)²⁰¹⁶

İstenvaqa mazīdir, maşdarı istinvāk kelimesidir ki nāqalanmak ma' nāsınadır. Aşlı budur ki Müseyyeb bin 'Ales-nām şā'ir mülük-i 'Arabdan 'Amr bin Hind huzûrunda bir cemel vaşfını mütezammın nazm eylediği işbu

Va kad etlākā'l-hemme 'inde ihtizārihi
*Bi-nācin 'aleyhi eş-şay'eriyyetu mikdem*²⁰¹⁷

beytini inşād eyledikte Tarafe bini'l-'Abd ki o hengāmda henüz nev-cüvān ve meclis-i mezbûrda hāzır idi, hemān kelām-ı merķūmı irād eyledi. Ya' nī erkek deve nāqalandı dimekdir. Zīrā şay'ariyye nāqaya maḥşuş bir gûne tamğadır Müseyyeb cemel [232b] hakkında irād eylemişti. Pes Müseyyeb, Tarafeniñ bu ta'arruzundan hışmnāk olup *le-yaqtulannehu lisānehu* ya' nī bu oğlanı elbette kendi lisānı katl ider dedi. Vākı'an encām-ı kār kendi lisānı belāsıyla hāksār oldu. Bu mesel bir ādem hīn-i tekellümde ḥalt-ı kelām idüp āher kelām taķrīr eyledikte ḍarb olunur.

(1137) أَنْفَقُ بِلَالٌ وَلَا تَخْشَ مِنْ ذِي الْعَرْشِ إِفْلَالًا

(Enfiķ Bilālu velā taḥşā min zi'l-'arşi iķlālen)²⁰¹⁸

Enfiķ emr-i hāzırdır, maşdarı infāk kelimesidir ki bir kimse mālını ḥarc u şarf idüp tüketmek ma' nāsınadır. **Bilāl** ḥarf-i nidā' maḥzûf münādādır. **İķlāl** irāş-ı kılllet-i māl'dır. Bu gevher-i şāhvār-ı belāğat deryā-yı nā-qa' r-yāb-ı fezā'il-i risāletden pīrāye-i rişte-i şudūr buyuruldığı mervīdir. Aşlı budur ki bir gün Resûl-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥazretleri Bilāl-i Ḥabeşī raḍiya'llāhu 'anhu ḥazretleriniñ ḥücre-i sa' ādetlerine teşrīf buyurup yanlarında bir miķdār nān-pāre görüp su'āl buyurduķlarında "Bir miķdārın tenāvül eyledim, bu baķıyyeyi daḥı gıceye alıķodum" diyü cevāb virdiklerinde Peyğamber-i enām 'aleyhi's-selām ḥazretleri ḳavl-i şerīf-i mezkûrı irād eylediler. İmsāki terk idüp tevessu' -i bezl ü işārda ḍarb olunur.

(1138) النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ

(en-Nāsu 'alā dīni mulūkihim)²⁰¹⁹

²⁰¹⁶ Erkek deve dişileşti. Türkçedeki karşılığı: Lof ola beri gele./ Bülbülün çektiği dili belasıdır. Yazıcı, age, 201.

²⁰¹⁷ Onu hatırladığımda dertliğe uğrayabilirim. Bu durum deveye yapışmış damgaya benzer.

²⁰¹⁸ Ey Bilāl! Para harca ve Allah'ın paramı azaltmasından korkma!

²⁰¹⁹ İnsanlar kralların dini üzeredir.

Ya'nī nās melikleriniñ 'ādet ü sīreti üzre olurlar. Ba'zı maħalde *en-nāsu 'alā dīni mülūkihim ve'l-mülūku 'alā dīni bulūkihim*²⁰²⁰ vāқи' olmuşdur. Bulk kelimesiniñ cem' idir muşāhib ve nedīm ma' nāsınadır.

(1139) أَنْجَزَ حُرًّا مَا وَعَدَ

(Enceze ħurrun mā va' ede)²⁰²¹

Enceze incāz kelimesinden māzīdir, [232a] va' de vefā kıldı ma' nāsınadır. **Ĥurrun** kerīm ve aşıl ma' nāsınadır. **Mā** kelimesi mevşüledir. **Ma' nā-yı meşel**: Kerīm ve aşıl olanlar va' dine vefā iderler dimekdir. Aşlı budur ki Ĥāriş bin ' Amr-nām kimse müte' ayyinān-ı ' Arabdan Şahr bin Nehşe'le "Saña bir gün bir ġanīmet-i ' aźīme delālet eylesem dest-res oldıġıñ emvālīñ ħumsunı baña virir misin?" didikde ol daġı ikrār u ta' ahhüd eylemekle mezbūruñ delāletiyle Şahr sükkān-ı Yemenden bir tā' ifeyi şebihūn ve emvāl u eşyālarını intihāb eyledikten şoñra sālīmen ġanīmen maħalline iyāb eyledikde Ĥāriş-i merķūma kelām-ı mezbūrı irād eyledi, min ba' d meşel olup va' de vefā olunduġda ħarb olundu. Ve ba' zen va' de vefā eylemege taħrīz ve istincāz mevķi' inde ħarb olunur.

(1140) نَاوَصَ الْجُرَّةَ ثُمَّ سَأَلَهَا

(Nāvaşa'l-cürrete şumme sālemehā)²⁰²²

Nāvaşa māzīdir, maşdarı münāvaşa kelimesidir ki navşdan me' ħūzdur deprenmek, teħarrük ma' nāsınadır. **Curre** cīmiñ zammı ve fetġiyle lügatdir. Bir zirā' miķdārında bir ağaçdır ki ucunda ağ ve ortasında ip olur, anuñla āhū şikār iderler. **Ma' nā-yı meşel**: Āhū duzaġa düşdüġde mużtarib olup şoñra sākīn olur ġüyā ki duzaġ ile müsāleme eyler. Bu meşel bir miķdār ta' aşşub ve muħālefet eyleyüp ba' dehu nā-çarı inķiyād iden kimse ħaġķında ħarb olunur.

(1141) أَنْجَدَ مِنْ رَأَى حَضَنًا

(Encede men re' ā ħadanen)²⁰²³

Encede māzīdir, maşdarı incād kelimesidir ki Necd ülkesine varmaġ ma' nāsınadır. **Ĥadan** fetġateynle Necd ülkesinde bir taġıñ adıdır. **Ma' nā-yı meşel**: [233b] Ĥadan-nām

²⁰²⁰ İnsallar, kralların dini üzerdirler, krallar ise dostlarının dini üzerdirler.

²⁰²¹ Kerem ve asalet sahibi olanlar, sözünü yerine getirir. Türkçedeki karşılığı: Söz adamın mihengidir. Yazıcı, *age*, 162-163.

²⁰²² Ceylan tuzaġa düştüġünde öncelikle çırpınır daha sonra sakinleşip teslim olur.

²⁰²³ Hadan isimli daġ, gören kimse Necd ülkesine gelmiştir. Türkçedeki karşılığı: Görünen köy kılavuz istemez. Yazıcı, 223.

tağı gören misâfir Necd ülkesine gelmiş olur dimekdir. Bu meşel huşul-i murâdîñ emâresi zühür itdikde çarb olunur.

ما على أفعال من هذا الباب
Mā ‘alā ef‘ale min hāze'l-bābi²⁰²⁴

(1142) أَنْسَبُ مِنْ ابْنِ لِسَانِ الْحُمَّرَةِ
(Ensebu min ibni lisāni'l-Ḥummereti)²⁰²⁵

İbnu lisāni'l-ḥummere sukkere vezninde ‘Abdullāh bin Ḥuseyin yāḥud Verqā’ ibnü'l-Aş‘ar-nām ḥaṭıbiñ künyesidir ki ehl-i belāğat u beyān ve ‘ilm-i ensābda nādire-i zamān idi.

(1143) أَنْكَحُ مِنْ ابْنِ الْغَزَا
(Enkeḥu min İbni elğaza)²⁰²⁶

Enkaḥ ziyādesiyle şedīdü'l-cimā‘ dimekdir. **İbnu Elgaz** bir kimsedir ki isminde iḥtilāf olundu. Ebū'l-Yaḳẓān didi ki: Sa‘d bin Elgazi'l-İyādīdir. Ve İbnu'l-Kelbī didi ki: Ḥarş bin Elgazdır. Mezbūr keşirü'l-metā‘ ve şedīdü'n-nikāḥ kimse idi, bir mertebe kebīrül-eyr idi ki develeriñ şu içdigi mevzi‘e karıb varup ālet-i ma‘hūdesini in‘āz ve arqa üzre yatur idi. Uyuz develer anı cizl-i muḥakkik zann idüp sürünürler idi. Cizl-i Muḥakkik develeriñ yatağında uyuz develer arçalarını sürüp qaşınmaq için dikkikleri direkdir. Mezbūr zifāf gicesi ‘arūsüñ bögrine aletini toqundurup ‘arūs didi ki: "Direk ile beni niçün dürtersin?"

(1144) أَنْفَذُ مِنْ سِنَانٍ
(Enfezu min Sinānin)²⁰²⁷

Enfez nüfūz kelimesinden me‘ḥūzdur ki ku‘ūd veznindedir, bir nesne bir āḥer nesneye toqunup işledikten soñra öte tarafına geçüp şavuşmaq ma‘nāsınadır. **Sinān** kitāb [233a] vezninde mızraḳ temrenine dinür. Ve ‘Arablar fülān ādeme mızraḳ kullanmaq musaḥḥardır murād idüp nişanladığı yere temreni ta‘n u infāz ider diyecek yerde "هو أطوع"

²⁰²⁴ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

²⁰²⁵ O kimse, nesep konusunu İbnu Lisāni'l-Hummereti'den daha iyi bilir.

²⁰²⁶ O kimse, nikah konusunda İbnu Elgaz'dan daha iyidir.

²⁰²⁷ O, mızrağın temreninden daha etkilidir.

"السنان" dirler *tuṭāvi* 'hu's-sinānu keyfe ṣā'ā'²⁰²⁸ ma' nāsına ve "أنفذ من إبرة"²⁰²⁹. Kezālike ḍarb-ı meşeldir. İbre hemzeniñ kesriyle igneye dinür, Fārisīde süzen dirler. Meşeleyn-i mezbüreyñ nāfizu'l-kelām olan ādem haqqında ḍarb olunur.

الباب السادس والعشرون: فيما أوله واو
el-Bābu's-sādisu ve'l-ʿiṣrūn: Fīmā evveluhu vāvun

(1145) وَقَعُوا فِي وَادِي حَدِيبَاتٍ

(Vaqa' ū fi vādī ḥedibātin)²⁰³⁰

Vādī-i ḥadibāt ḥāniñ fetḥi ve dālñ kesriyle helāk yāḥud reh-i rāstdan çıqıp şapmaq ma' nāsınadır. *Mecma'u'l-Emṣāle*de bu meşel birkaç gūne rivāyet olunmuşdur. Ba' zılar cīm ü dāl-ı mühmele ile rivāyet eylemişdir ki cedbeden cem' dir. Buña göre ma' nā-yı meşel: Āb u giyāhdan ḥālī yere düşdiler dimekdir, helāki müstelzimdir. Ve ba' zılar cīm ve zāl-i mu' ceme ile rivāyet eylediler ki cezb lafzından cem' olur, *faṭama ṣabī* ya' nī veledi südden kesmek ma' nāsınadır, aḥyānen mü'eddī helāk olur. Ve ba' zılar ḥā-yı mu' ceme ile ve dāl-ı mühmele-i meftūḥa ile rivāyet eylediler ki ḥadbe lafzından cem' olur ki yılan şokmaq ma' nāsına olan ḥadbdan me'ḥūzdur. *Müsteḫşāda* bu gūne mersūmdur ki ḥadibāt şedā'id-i münkere-i 'azīme ma' nāsınadır ki ḥadib kelimesinden me'ḥūzdur *ḍaraba bi's-seyf* ma' nāsına. Ve bu cīm ve zāl-ı mu' ceme ile de mervīdir ki cezbeniñ cem' idir ıraklık, bu' d ma' nāsınadır, yāḥud iki ṭarafa çekişdirmek ma' nāsınadır. Meşel-i mezbūr maḥall-i helākde [234b] vāqi' olan ḳavim haqqında ḍarb olunur.

(1146) وَلَدُكَ مِنْ دَمِّي عَقِيبِكِ

(Veleduki min demmā ' aqibeyki)²⁰³¹

Meşel-i mezbūr mü'enneşe ḥiṭābdır. 'Aqib ketif vezinde ayağıñ ökçesine dinür. Burada teşniye bünyesiyle 'aqibān olup izāfet sebebiyle nūnı sāḳiṭ olmuşdur. Ma' nā-yı meşel: Seniñ velediñ ancak ol kimsedir ki seniñ iki ökçeleriniñ ḳan ile ālūde eylemişdir. Murād seniñ loḥusa oldığıñ şahsdır, tebennī eylediğıñ veled saña veled-i ḥaḳiḳī olmaz

²⁰²⁸ Mızraklar ona istediğı gibi itaat ider.

²⁰²⁹ İğneden daha iyi deler.

²⁰³⁰ Verimsiz toprağa düştüler. Türkçedeki karşılığı: Girdâb-ı belâya düştü. Yazıcı, **age**, s. 58.

²⁰³¹ Senin ökçeleriniñ kanatlandırın öz çocuğundur. Türkçedeki karşılığı: Çam ağacından ağıl olmaz, el çocuğundan oğul olmaz. Yazıcı, **age**, s. 119.

dimekdir. Aşlı budur ki Tufeyl bin Mālikiñ oğlu ‘Aq̄lî Kebşe Bintü ‘Urve tebennî idüp bir gün ‘Aq̄lî aşıl vālidesine gelmekle bir bahāne ile vālidesi ‘Aq̄lî darb eyledikle Kebşe gelüp benim oğlumı niçün darb idersin diyü istiṣhāb eylemekle ‘Aq̄lîñ vālidesi Kebşeye ḥiṭāben kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ve ‘Arablar bilmem o ne maḳūle kimsedir diyecek yerde *mā edrī eyyu veledī'r-reculī huve* dirler eyyü'n-nās ma‘nāsına.

(1147) وا حَزَا وَأَبْتَعِي النَّوَافِلَا

(Vā ḥarezā ve ebtaḡī'n-nevāfilā)²⁰³²

Ḥarez fetḫateynle muḥriz ve maḥfūz olan şey'e dirler, bunda fa‘al fetḫateynle be-ma‘nī-i muḫ ildir. **Ebtaḡī** müstaḡbel-i mütekellimdir, maşdarı ibtiḡā kelimesidir ki ṭaleb eylemek ma‘nāsınadır. **Nevāfil** nāfileniñ cem‘idir, zevā'id ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Vay benim muḥriz olan mālıma ki ḫālen ben andan fevā'id ü zevā'id daḫı me'mül iderdim dimekdir. Bu Mesel ribḫ ṭaleb iderken sermāyeyi telef iden kimse ḫaḳḳında darb olunur.

[234a]

(1148) وَقَعُ بَيْنَهُمْ حَرْبٌ دَاحِسٌ

(Vaḳa‘ e beynehum ḫarbu Dāḫisin)²⁰³³

Dāḫis ḫāniñ kesriyle ‘Abs kabilesinden Ḳays bin Zuheyriñ feresi ismidir. Mesel-i mezbūruñ ve *eş'emu min dāḫis*²⁰³⁴ meşeliniñ menşe'idir. Şüreti budur ki Ḳays ile Zubyān kabilesinden Ḥuzeyfe bin Bedr-nām kimse atlarını ḳoşup yarışdırmak üzere yigirmi mehār deve öñdül olmaḳ üzere baḫş eyleyüp atlarını ḳırḳ gün yarandırdıḳdan sonra yüz oḳ atımı miḳdārında meydān ta'yin eylediler. Ḳaysiñ Daḫis ve Ğabrā'-nām iki atı var idi. Ve Ḥuzeyfeniñ Ḥaṭṭār ve Ḥanfā'-nāmında iki atı var idi. Her biri atlarına süvār ve digerlerini yedeklerine alup bilād-ı Beni'l-Fezāre'den zātu'l-āşād-nām maḫalden irḫā-yı ‘inān eylediler. Lākin Benū Fezāre, Ḥuzeyfeniñ cemā'atinden olmaḡla ḡayretine mebnī reh-güzārlarında bir puşuda birḳaç kimse ta'yin eylemişler idi. Ḳays, Ğabrā' üzerinde Ḥuzeyfeyi sebḳ ü teḳaddüm idüp giderken nāḡāḫ puşudan mezbūrlar ḫurūc ve Ğabrāniñ çehresine darbla ta'vīḳ eylemeleriyle kabīleteyn-i merḳūmeteyn beynlerinde āteş-i ḫarb u ḳitāl müştā'il ve ḳırḳ sene müddet mümtedd ve muttaşıl oldu.

²⁰³² Kazandıḡım paraya yazıklar olsun, ben hālâ onu arttırmayı isterim.

²⁰³³ Aralarında Dahis benzeri harp çıktı. Türkçedeki karşılığı: Aralarından kara kedi geçti. Yazıcı, **age**, s. 167-168.

²⁰³⁴ Dāḫis'ten daha uğursuz.

Ve feres-i mersüme ye Dāhis tesmiyesiniñ vechi budur ki feres-i mersümeniñ anası Celve'l-kübrā nāmında idi, Kırvāş bin 'Avf-nām kimseniñ idi. Bir gün şāhibi elinde yederek Zü'l-'Uqḳāl-nām aygırıñ oldığı ḳabīle semtinden güzār ider idi. İttifāḳ iki kız Zü'l-'Uqḳāl bir maḫalde otlamağa meşgüller idi ,semtine yakın gelüp kışrağı gördükde yaranmağa başladı. Meger ol ḫāvālīde ḳabīle-i mezbūre ehālīsinden [235b] bir cüvān daḫı ḫāzır idi, keyfiyyet-i mezbūreyi görünce ḫandenāk olmağın kızlar utandıḳlarından şūrīde-dil olmalarıyla ber-taḳrīb ellerinden boşanup Celvāya bī-münāza' a aşdı. Ba' dehu kızlar Zü'l-'Uqḳāl obalarına getürdüklerinde şāhibi olan Ḥavṭ anuñ gözünden kışrağa aşdığını idrāk eylemeleriyle ba' de's-su'āl vāḳıf-ı ḫāl olduḳda zātında bir şerīr ve bed-mizāc kimse olmağla mezbūr Kırvāşın obasına gelüp mā'-ı faḫlini mutālebe ve teşdīd eyledikde şerriñe la'net ve ārāl diyü cevāb eylemeleriyle hemān elini çamura bulayup kışrağıñ fercine idḫāl ve raḫmından kendi zu' mınca nuṭfeyi nez' ü iḫrāc eyledi. Meger kışrağıñ ferci nuṭfeyi aḫz u iştīmāl eylemiş olmağla ḫāmīl olup müddeti inḳizāsında bir yavrı toğurdu. Kırvāş anı Dāhis ile tesmiye eyledi, gūyā ki Zü'l-'Uqḳāl anuñ pederidir. Bu cihetle *eş'emu min Dāhis* meşel oldu min ḫayṣu lā ya'lem dess eylemek ma' nāsınadır.

(1149) وَجَدْتَنِي الشَّحْمَةَ الرَّقِيَّ

(Vecedtenī eş-şahmete'r-rukḳā)²⁰³⁵

Vecedte māzī-i muḫātabdır. **Şahme** iç yağına dinür. **Rukḳā** rubbā vezninde perverde nāzik ḳoyuna ve iç yağına dinür. Ma' nā-yı meşel: Sen ne perverde ve nāzik semüz bulduñ ki her gelen ekl ü tenāvüle ḫāhişger olur. Murād ben öyle perverde ve nāzik şahmeye şebīhim dimekdir. Bu meşeli istiż' āf olunan kimse istiż' āf olan ādeme irād ider.

(1150) وَدَقَّ الْعَيْرُ إِلَى الْمَاءِ

(Vedaḳe'l-'ayru ile'l-mā'i)²⁰³⁶

Vedaḳa māzīdir. Maşdarı vedḳ kelimesidir ki vāviñ fetḫi ve dālīñ sükūnuyladır. [235a] Bir nesne pek gelüp çatmağla tülege gelmek ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Develer suya ḳarīb oldu dimekdir. Bu meşel bir nesneye ifrāt-ı ḫırşından tezellül ve ḫuzū' iden kimse ḫaḳḳında ḳarb olunur.

²⁰³⁵ Beni ince iç yağı olarak buldun.

²⁰³⁶ Develer suya yakın oldular.

(1151) وَضِعَ عَلَى يَدَيْ عَدْلٍ
(Vuği‘ a ‘alā yedey ‘adlin)²⁰³⁷

Vuđi‘ a bünye-i mechülledir. ‘Adl Tubba‘-nām melik-i Yemeniñ cellādı olan ħūn-rīzin ismidir. Katli murād-ı kat‘ī olan kimseler aña teslīm olunur idi ki min-ba‘d ħalāşı nā-mümkin olur idi. Ba‘dehu muṭlaқан nevmīd ve me‘yūs olunan nesne ħaqqında đarb olundu.

(1152) وَقَعُوا فِي سَلَا جَمَلٍ
(Vaqa‘ ū fi selā cemelin)²⁰³⁸

Selā ‘aşā vezninde şol yufқа deriye dinür ki baṭn-ı māderde veled anda tevellüd ider ve ekşerī bilece çıkar. Eger toğdığı anda yüzünden şıyırıp alınmazsa veled helāk olur, insānda ve mevāşide olana ıtlāq olunur, Türkide eş ve son ta‘bīr iderler. **Cemel** erkek deveye dinür, selā didikleri deri erkek devede olmamağla. Ma‘nā-yı meşel: Emr-i şa‘bda vāқи‘ oldılar dimekdir. Bu meşel bir müşkil kāra dūcār olduğta đarb olunur.

(1153) وَقَعَ عَلَى الشَّحْمَةِ الرَّكِّي
(Veqa‘ a ‘alā‘ş-şahmeti‘r-rukā)²⁰³⁹

Rukkā rubbā vezninde çabuk eriyen yađa dinür. Bu meşel maqşūd u ħācetiñi ser‘an ħuşūle getüren muqaddem ve ehl-i himmet olan ādem ħaqqında đarb olunur.

(1154) وَجَدَانُ الرَّقِينِ يُعْطِي أَفْنَ الْأَفِينِ
(Vicdānu‘r-raqīni yuđattī efene‘l-efini)²⁰⁴⁰

Raqīn emīr vezninde aqçeye ıtlāq olunur. **Yuđattī** tağtiyeden me‘ħūzđur ki bir şey‘iñ üzerini pūşide ile örtmek ma‘nāsınadır. **Efen** ħumq ve belāhet ma‘nāsınadır. **Efin** emīr vezninde aħmaq olan ādeme dinür. Ma‘nā-yı meşel: [236b] Şervet ve ħinā her ‘ayb u naqāşayı setr ider dimekdir. Bu meşel ħināniñ ma‘rezinde đarb olunur.

(1155) وَلَوْذُ الْوَعْدِ عَاقِرُ الْإِنْجَازِ
(Velūdu‘l-va‘di ‘āqiru‘l-incāzi)²⁰⁴¹

²⁰³⁷ ‘Adlin eline teslim edilmiştir. Türkçedeki karşılığı: Cellāda amanın faydası yoktur. Yazıcı, **age**, s. 208.

²⁰³⁸ Bir belaya maruz kaldılar. Türkçedeki karşılığı: Hakkından gelinmez bir belaya maruz kaldılar. Yazıcı, **age**, s. 236.

²⁰³⁹ Çabuk eriyen yağa düştü.

²⁰⁴⁰ Zenginlik her türlü ahmaklığı gizler.

²⁰⁴¹ Fazla söz vermek onu tutmamaya yol açar.

Velūd şabūr vezninde keşirü't-tevlid ma'nāsınadır. 'Āķiru'l-incāz 'adīmü'l-vefā dimekdir. Ma'nā-yı meşel: Mevā'īdi keşir, vefāsı 'adīm dimekdir. Bu meşel va'dine vefā itmeyen kimse hakkında darb olunur.

(1156) أُودَى عَتِيبُ

(Evdā 'atību)²⁰⁴²

Evdā māzīdir, maşdarı idā' kelimesidir ki helāk olmak ma'nāsınadır. 'Atīb emīr vezninde bir kabīledir, 'Atīb bin Eslem ismiyle müştehirlerdir. Ma'nā-yı meşel: Kabīle-i 'Atīb nā'il-i murād olmayup helāk oldılar dimekdir. Aşlı budur ki ba'z-ı mülük-i 'Arab, kabīle-i mezbūreyi şebihūn idüp emvāl u eşyalarını nehb ü gāret ve ricāllerini esir eyledikte *izā kebure şibyānunā lem yetrukūnā hattā yeftekkūnā*, ya'nī "Etfālimiz yetişüp bizi ihmāl eylemeyüp elbette hālāş eylerler" dirlər idi. Lākin bu ārzūya nā'il olmayup cümlesi esir oldukları hālde helāk olmalarıyla kelām-ı mezbūr haķlarında meşel olmuşdur. Bu meşel mağlūb olduğu hālde helāk olan kimse hakkında darb olunur.

(1157) أُورَدَهَا سَعْدٌ وَسَعْدٌ مُشْتَمِلٌ، يَا سَعْدُ لَا تَرَوِي بِهَذَاكَ الْإِبِلَ

(Evredēhā Sa'dun ve Sa'dun muştemilun, yā Sa'du lā tervī bi-hāzāke'l-ibli)²⁰⁴³

Ba'zılar mişrā'-ı şānīyi *mā hākezā tūredu yā Sa'du el-iblu*²⁰⁴⁴ 'unvānında rivāyet eylediler. Aşlı budur ki Sa'd bin Zeyd Menāt ki Mālik bin Zeydiñ birāderidir, mezbūr Mālik ki "أَبْلٌ مِنْ مَالِكٍ"²⁰⁴⁵ meşeliniñ menşe'idir, maşlahat-ı ibl huşuşunda pek hāzık idi, lākin diğər maşlahatlarda taħmīķ iderler idi. Ba'dehu tezevvüc idüp umūr-ı [236a] beliyete meşgūl olmağla qarındaşı Sa'd develeri şuya getürüp istikāları huşuşunda aşlā kendisini yormayup eşvābını başına çeküp uyumuş idi. Qarındaşı Mālik, mezbūruñ bu hālini gördükde beyt-i mezbūri irād eylemekle min-ba'd meşel oldu. Ta'ab u meşakķatsiz iş görmek şadedinde olan kimse hakkında darb olunur. Hikāyet olundu ki bir kimse birkaç refiķler ile bir tarafa sefer idüp bir müddetden sonra refiķleri beldesine 'avdet idüp ol kimse yanlarında olmamağla aķrabā ve müte'alliķātı "Siz mezbūri katl eylemişdirsiniz ki yanıñızda beraber 'avdet eylemedi diyü ittiħām u iddi'ā ile Kāđi Şurayh huşurına 'azimet ve mūrāfa'a olduklarında kāzī mezbūrları istintāķ idüp anlar da inkār eylemeleriyle yemīn teklif itmiş idi. Bu keyfiyyet İmām 'Alī rađıyallāhu 'anhu

²⁰⁴² Esarettten kurtulamayan 'Atib Kabilesi gibi helak oldu. Türkçedeki karşılığı: Bekle gözlerim bekle, ne gelir ne gider. Yazıcı, **age**, s. 66.

²⁰⁴³ Sa'd develeri suyu getirmiş, fakat Sa'd uyumuş. Ey Sa'd! Develeri böyle sulama!

²⁰⁴⁴ Ey Sa'd! Develer suyu bu şekilde getirilmez.

²⁰⁴⁵ Mālik'ten daha fazla develeri vardır.

hazretlerine mün'akis olduğda beyt-i mezbûrı okuduktan sonra "إن أهونَ السَّقِي الشَّرِيحِ"²⁰⁴⁶ meşelini irād idüp bu mādde Şurayh suhûlet cihetine zāhib oldu. Aña lāyık olan bu gûne katl ve sefk-i dimā' huşuşlarında vech-i yesir üzre ihtiyā' ile istibrā'-ı hāle sa'y u ihtimām eylemekdir didi. Ve meşel-i şānī daḥı meşel-i evvel maḍrebinde ḍarb olunur.

(1158) أُودَتْ بِهِمْ عُقَابٌ مَلَاعٍ
(Evdet bihim 'uḳābu melā' in)²⁰⁴⁷

Evdet māzī-i mü'enneşdir, maşdarı idā' kelimesidir ki helāk eylemek ma'nāsınadır. Melā' kaṭām vezninde ve seḥāb vezninde ve ba'zen ğayrı munşarif olur bir arzīñ ismidir. 'Uḳābu melā' ta'birinde 'uḳāb aña muzāfdır. Ma'nā-yı meşel: [237b] Anları melā' didikleri arzīñ 'uḳābı kapup ihlāk eylemişdir ki murād havādiş-i nāgehānī ve āfāt-ı āsumāniye maḗhar oldılar dimekdir.

(1159) وَلَيْسَ وَرَاءَ عَبَّادَانَ قَرْيَةً
(Ve Leyse verā'a 'abbedāne ḳaryetun)²⁰⁴⁸

'Abbādān 'aynīñ fetḥi ve bānīñ teşdīdiyle 'Irāk'da bir cezīre adıdır ki anı Dicleniñ iki şu'besi ihāta eylemişdir.

(1160) أُودِيَ الْعَيْرُ إِلَّا ضَرْطًا
(Evdā'l-'ayru illā ḍarṭen)²⁰⁴⁹

'Ayr 'aynīñ fetḥi ve yānīñ sūkūnuyla eşege dinür. Evdā helāk oldu ma'nāsına māzīdir. Ma'nā-yı meşel: Eşek helāk oldu ancak zartası ḳaldı dimekdir. Ya'nī eşeğin zartasından ğayrı kuvveti ḳalmadı dimekdir. Bu meşel ziyāde koca olup ḥaḳīr olan kimse ḥaḳḳında ve bir nesne tebāh olup yaramaz olanı ḳaldıḳda ḍarb olunur.

(1161) اِتَّسَعَ الْحَرْقُ عَلَى الرَّاقِعِ
(İttesa'a'l-ḥarḳu 'alā'r-rāḳi'i)²⁰⁵⁰

İttesa'a māzīdir, maşdarı ittisā' kelimesidir ki vāsi' olmak ma'nāsınadır. Ḥarḳ fark vezninde, burada isim olarak yırtığa dinür. Rāḳi' yırtık libāsa yama urıcıya dinür.

²⁰⁴⁶ (Develeri) sulamanın en kolay yolu onları su kaynağına kadar götürmektir.

²⁰⁴⁷ Çöl kartalları onları helak etti.

²⁰⁴⁸ Abbadan'ın arkasında köy yoktur.

²⁰⁴⁹ Eşek öldü ancak zartası kaldı.

²⁰⁵⁰ Delik terziye büyük geldi. Türkçedeki karşılığı: Delik Büyük yama küçük.

Lisānımızda dağı "Delik büyük yama küçük" meşeli zebān-zededir. Maḍreb-i meşel ma' lūmdur.

(1162) وافق شن طبقة

(Vāfaqa Şennun Tıbaqate)²⁰⁵¹

Vāfaqe māzīdir. **Şenn** bir 'ākıl ü dānā kimseniñ ismidir. **Tıbaqa** taniñ kesriyle 'Arabdan bir 'ākile ḥātūn ismidir. Mezbūr Şenn anı tezevvüc eylemişdi. Tafsili budur ki mezbūr Şenn yemīn eyledi ki: "Baña her vechle muvāfiḳ bir ḥātūn bulmadıḳça tezevvüc ü te'ehhül eylemem". Bu fikr ile eṭrāf u eknāfi geşt ü güzār iderken bir gün [237a] bir kimseye teşādūf eyleyüp ne semte 'azīmet eyleceğini su'āl eyledikde kendi ḳaşd itdigi ṭarafa muvāfiḳ gelüp ol kimse ile murāfaḳat eylediler. Eşnā'-ı ṭarīḳda Şenn ol kimseye didi ki: "*Etaḥmiluni em aḥmiluke*, ya'nī beni sen mi götürürsün yoḥsa ben mi seni götürerim?" Şaḥş-ı mezbūr didi ki: "*Yā cāhil enā rākibun ve ente rākibun, fe-keyfe aḥmiluke ev taḥmilunī*, ya'nī ey cāhil! İkimiz de rākibiz, biri birimizi götürmek ne keyfiyyetle olur ve naşıl bī-ma'nā kelāmıdır?". Mezbūr Şenn sükūt eyledi. Biraz gitdikden soñra bir ekine geldiler ki vaḳt-i ḥaşadı taḳarrüb eylemiş. Şenn didi ki: "*Etrā hāze'z-zer'e ukile em lā?*, ya'nī sen ki bu ekini görürsün ekl olunmuş mı yoḥsa olunmamış mı". Ol şaḥş mutehevvir olup didi ki: "*Terā nebtēn muteḥaşşeden fe-teḳūlu ukile em lā*, ya'nī ey cāhil! Sen bu ekiniñ biçilmek vaḳti taḳarrüb eyleyüp ḥālā tarlasında mevcūd görür iken ekl olunmuş mı yoḥsa olunmamış mıdır kelāmını ne keyfiyyetle tefevvüh idersin? Ne pek aḥmaḳ ādemsin" didi. Yine Şenn sükūt eyledi, biraz dağı gidüp şaḥş-ı mezbūruñ ḳaryesine ḳarīb olduklarında bir cenāzeyeye teşādūf eylediler. Şenn ol şaḥsa didi ki: "*Etrā şāḥibe hāze'n-na'şi ḥayyen ev meyyiten*, ya'nī sen bu na'şin şāḥibini görürsün, 'acabā canlu mıdır yoḥsa meyyit midir?". Ol şaḥş didi ki: "*Mā ra'ytu echele minke! Terā cenāzetēn fetes'elu 'anhā emeyyitun şāḥibuhā em ḥayy*, ya'nī ben seniñ gibi echel kimse görmedim. Cenāzeyi ḳabra götürür iken rü'yet idersin, yine şāḥibi meyyit midir yoḥsa diri midir diyü su'āl idersin?" Yine Şenn sükūt eyleyüp [238b] şaḥş-ı merḳūmuñ ḥānesine ḳadar murāfaḳat ve ba' dehu müfāraḳat eylediler. Ol şaḥş ḥānesine duḥūl eyledikde bir kız var idi, ismine Tıbaqa dirler idi. Şenn-i mezbūri görüp pederinden su'āl eyledi. Pederi refāḳat eyledigini ve eşnā'-ı ṭarīḳda Şenniñ kendiyeye su'āl eyledikleri fiḳraları taḳrīr eyleyüp cehlinden şikāyet eyledi. Ḳız istimā' eyledikde didi ki: "Ey peder! Ol kimse cāhil degildir, belki dühāt-ı rüzgārdan bir zāt

²⁰⁵¹ Şenn Tabaka'ya uygun düştü.

olmak gerekdir. Emmā kavlı-i evvel ki *etaḥmilunī em aḥmiluke* diyu su'āl eylemişdir, murād ben mi saña taḥdīs-i kelām ideyim sen mi eylesin tā ki kaṭ'-ı tarīk idüp meşakḳat-i tarīkı tuymayalım dimekdir. Kavlı-i şānī ki *etrā hāze'z-zar' ukile em lā* dimişdir murādı bu ekini şāhibi bey' eyleyüp semenini ekl eylediler mi yoḥsa ekl eylemediler mi dimekdir. Kavlı-i şāliş ki cenāze ḥaḳḳında söylemişdir, murādı budur ki kendini zıkr-i ḥayr ile yād idüp iḥyā ider bir şey terk eyledi mi yoḥsa eylemedi mi? Ol şaḥş bu kelāmlarıñ ḥaḳıkatini fehm eyleyüp der-ʿ aḳab ḥāneden ḥurūc ve Şenn-i mezbūrı bulup ḥānesine da'vet eyledi. Biraz mükālemeden soñra ol şaḥş didi ki: "Seniñ baña su'āl eyledikleriñ kelāmları tefsīr ideyim mi?" Şenn "Ne' am" didi. Kızından işitdiği vech üzre tefsīr eyledikde Şenn didi ki: "Bu tefsīr seniñ kelāmıñ degildir, baña şāhibini ḥaber vir". Ol şaḥş didi ki: "Benim kızım tefsīr eyledi". Şenn ḥitbe idüp tezevvüc eyledi, ba' dehu kendi ḳabīlesine [238a] getürdükde ehālī-i ḳabīle Tıbaḳanıñ 'aḳl ve rüşd ve ferāsetini görüp *vāfaḳa Şenn Tıbaḳa* kelāmını irād eylediler. Ve 'inde'l-ba' z bir ḳavmiñ bir ḳırbası var idi, isti' māl iderek aña bir ḳapaḳ düzdiler. Ve ḳapaḳ be-gāyet uygun gelmekle *vāfaḳa Şennun Tıbaḳata* didiler. Yāḥud Tıbaḳa İyād ḳabīlesinden bir cengāver bahādır cemā'at idi, dā'imā nāsa musallit ve şer-gir olup bir ḳabīle aña muḳāvemet idemezler idi. Lākin Şenn ḳabīlesi daḫi nām-dār pehlivānān olmaḡla Tıbaḳa ḳabīlesini şebihūn idüp añlardan sā'irleriniñ dād u intikāmını aḥz itmeleriyle meşel-i mezbūrı irād eylediler. Bu meşel bir nesne bir āḥer nesneye pek münāsib ve çespān geldikde irād olunur.

أُودَى دَرْمٌ (1163)

(Evdā derimun)²⁰⁵²

Evdā heleke ma' nāsınadır. **Derim** ketif vezninde Şeybān ḳabīlesinden bir kimsedir, ḳatl olunup intikāmı aḥz olunmadığından, 'alā kavlin Ḳāriżü'l-'Anezī gibi nā-bedīd oldığından ḍarb olunur.

وَاقِيَةٌ كَوَاقِيَةِ الْكِلَابِ (1164)

(Vāḳiyetun ke-vāḳiyeti'l-kilābi)²⁰⁵³

Vāḳiye kelimesi maşdardır, 'āfiye ve kāzibe gibi. Bu meşel *iṭlubi'l-viḳāyete ke-viḳāyeti'l-kilābi* sebkindedir, ya'nī senden kilāb evlādını ḥıfz ve ḥimāye itdigi gibi ḥıfz u ḥimāye isterim dimekdir. Zīrā kilāb sā'ir ḥayvānātdan ziyāde evlādını ḥimāye

²⁰⁵² Derim helak oldu.

²⁰⁵³ Köpeklerin kendi yavrularını koruduḡu gibi olsun.

eylediginden taḥṣīṣ bi'z-zikr kılındı. *Cāmi' u'ş-şagīrde* mastūrdur ki Ebū Leylā İbn 'Abbās raḍiyallāhu 'anhum ḥazretlerinden taḥrīc ü rivāyet itdi ki Resūl-i ekrem şalla'llāhu 'aleyhi ve sellem ḥazretleri buyurdılar ki: "Allāhumme vāḳiyeten ke-vāḳiyeti'l-velīd". İbn 'Abbās ḥazretleri buyurdılar ki: Velīdden murād mevlūddur, ya' nī, Yā Rabb! Senden vālideyniñ veledine idegeldikleri [239b] viḳāye ve muḥāfaza istid' ā iderim. Ve ba'zılar velīden murād Mūsā 'aleyhi's-selām ḥazretleridir didiler. Taḥte'l-cenāḥ viḳāye-i ilāhīde vālidesi vaż' ve şandūka idā' ve nīle ilkā eyledi. Ve vaḳtinden evāḫir-i 'ömrine ḳadar ne mertebede maḥfūz olduḡı muḥtāc-ı beyān degildir.

(1165) الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ

(el-Veledu li'l-firāşi ve li'l-'āhiri el-ḥaceru)²⁰⁵⁴

Bu meşel *el-veledu li-şāḫibi'l-firāş* taḳdīrindedir. 'Āhir fācir ve zānī olan ādeme dinür. Ḥacer ḫaybetden kināyedir ya' nī veled vālidiñ olup zānī nesebden maḥrūm olur dimekdir. Bu meşel fi'l-ḫaḳīḳa bir nesneden maḥrūm olmaḡa lāyık ve müsteḫaḳ iken ol nesneden maḥrūm olan kimse ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(1166) وَالْمِسْكُ قَدْ يَسْتَصْحِبُ الرَّامِكَ

(Ve'l-misku ḳad yestaşḫibu'r-rāmikā)²⁰⁵⁵

Bu meşel mevzūn olarak bir mısrā' dır. **Rāmik** şāḫib ve hācir vezninde bir siyāḥ nesnedir ki anı miske ḳatup ḳarışdırırlar. Ma' nā-yı meşel: Rāmik her ne ḳadar ednā şey ise de misk kendisine hemdem ve ḳarīn eyler dimekdir. Bu meşel bir ḡanī bir faḳīr ile ülfet ü şoḫbet itdikle ḍarb olunur.

(1167) وَإِنَّ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ عَيْبَةٌ مَكْفُوفَةٌ

(Ve inne beynenā ve beynekum 'aybeten mekfūfeten)²⁰⁵⁶

Bu kelām Ḥudeybiyeh şulḫünde ṫaraf-ı eşref-i Nebevīden terḳīm buyurılan şulḫ-nāmede mündericidir. 'Aybe temre vezninde cāmedāna dinür ki içine eşvāb vaż' idüp ḫıfz iderler. **Mekfufe** ḳulpları biribirine geḳirilüp yāḫud ḳulplarından geregi gibi şarılıp baḡlanmış yāḫud kilidlenmiş hegbeye vaşf olur ki içine bir nesne vaż' u iddiḫār olunmadıḳça ḳulplarını baḡlamazlar. Lihāzā 'ibāret-i mezkūre ḳulūbda vefāniñ beḳası ḫuşuşunda meşel olmuşdur. Ya' nī benim ḳalbim vefāyı müştemeldir, metā' -ı nefis ḫıfz

²⁰⁵⁴ Çocuk babasına ait, fakat babası bundan mahrum olup taş hak eder.

²⁰⁵⁵ Rāmik esansı bazen misk ile karıştırılır.

²⁰⁵⁶ Aramızda temiz kalplilik vardır.

ider gibi hıfz [239a] ider dimerdir. Ve fi meşelin āher, "الأَنْصَارُ كِرْشِي وَعَيْبِي" ²⁰⁵⁷ Resül-i ekrem şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem enşarı maḥrem-i esrār ittiḥāz eylemekle 'aybeye teşbīh buyurdılar. **Kireş** kāfiñ kesriyle cemā'at-i insāniye itlāk olunur, ya'nī Enşār benim ḥaşşa-i cemā'at ve maḥall-i esrāmıdır dimerdir.

(1168) وَقَعَا فِي عَكْمِي عَيْرٍ

(Vaḳa' ā fi 'ikmey 'ayrin) ²⁰⁵⁸

Vaḳa' ā teşniye bünyesiyledir. 'İkmān' 'ikm kelimesiniñ teşniyesidir, izāfet sebebiyle nūnı iskāf olunmuştur. 'İkm 'aynıñ kesriyle yüküñ bir tarafına dinür ki deng ta'bır olunur. 'Ayr ḥimār-ı vaḥşīye ve ḥimār-ı ehlīye itlāk olunur, yāhud 'aynıñ kesriyle deveye dinür ve burada vuḳū' -ı ḥuşūl ma'nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Ol iki kimse tevāzün ü te'ādülde berāber oldılar dimerdir. Ve vuḳū' suḳūt ma'nāsına olmaḳ daḫı muḥtemeldir. Ekşeriyā yüküñ bir tarafı sākıt olsa taraf-ı āheri daḫı sākıt olur ki iki müsāvī nesnede ḍarb olunur.

(1169) وَخَمِي وَلَا حَبَلٍ

(Vaḥmā velā ḥabele) ²⁰⁵⁹

Vaḥmā sekrā vezninde aş yeren gebe ḥātūna dinür. **Ḥabel** cebel vezninde isimdir, ḳarında olan çocuḡa dinür. Ma'nā-yı meşel: Ḥātūn her gördigin ve işitdigin iştiḥā ider ma' hāzā ḥamli yokdur dimerdir. Bu meşel ta'āma ḥarīş olan kimse ḥaḳḳında ve ḥāceti olmayan nesneyi ṭaleb iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1170) الْوَفَاءُ عِنْدَ اللَّهِ بِمَكَانٍ

(el-Vefā'u 'inda'llāhi bi-mekānin) ²⁰⁶⁰

Ya'nī vefānıñ 'inda'llāh vaḳ' u menzileti vardır dimerdir. Bu meşel vefāyı medḫ ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1171) وَقَعُوا فِي دَوْكَةِ وَبُوخٍ

(Vaḳa' ū fi devketin ve b'ḥin) ²⁰⁶¹

²⁰⁵⁷ Ensār benim özel cemaatımdır.

²⁰⁵⁸ Eşeḡin iki yükünün arasına düştüler.

²⁰⁵⁹ Kadın, hamli yokken aşırı yemek yer.

²⁰⁶⁰ Vefanın Allah katında bir yeri vardır.

²⁰⁶¹ Şerre düştüler.

Devke dālîñ fethi ve zammıyla şerr ü şūr ve ğavġā vü huşūmete dinür. **Būh** bāniñ zammı ve ħā-yı [240b] mu‘ceme ile kezālike şūriş ve iħtilāṭ ma‘nāsınadır. Bu meşel şerr ü huşūmete düşdiler diyecek yerde ḍarb olunur.

(1172) وَقَعُوا فِي الْأَهْيَعِينَ

(Vaḳa‘ ū fi’l-ahyaġayni)²⁰⁶²

Ahyaġan teşniye bünyesiyle ucuzluk ve bolluk ile ħüsn-i ħāle iṭlāk olunur. Bu meşel ħüsn-i ħāl ve refāh-ı ‘ayşı olan ḳavim ḫaḳḳında ḍarb olunur.

(1173) وَقَعُوا فِي أُمَّ جُنْدَبٍ

(Vaḳa‘ ū fi Ummi Cundebe)²⁰⁶³

Ummu Cundenb cīmiñ zammı ve dālîñ fethiyle dāhiyeye iṭlāk olunur. Ve ġadr ve zūlm ve siteme iṭlāk olunur. Bu meşel miħen ü şedā’ide düşen ḳavim ḫaḳḳında yāħud zūlm olunan ḳavim ḫaḳḳında ḍarb olunur. Ba‘zılar didi ki: Cundub çekirgeye dinür ve umm lafzından murād remldir. Zīrā çekirge kısmı yumurtasını ḳum içinde terbiye ider ve ḳum içinde meşy iden kimse şiddetde vāḳi‘ olur. Ve ba‘zılar didi ki: Cundub cedb kelimesinden me’ħūzḍur. Buña göre ḳaḫṭda vāḳi‘ olan ḳavim ḫaḳḳında ḍarb olunur.

ما على أفعال من هذا الباب

Mā ‘alā ef‘ale min hāze’l-bābi²⁰⁶⁴

(1174) أَوْسَعُ مِنْ خَفِّ الرَّافِضِيِّ.

(Evsā‘ u min ħuffi’r-rāfiḍi)²⁰⁶⁵

ħuff ħāniñ zammı ve fāniñ teşḍidiyle çizmeye dinür. Ṭā’ife-i Revāfiḍ ayaklarına mesh itmegi tecvīz eylediklerinden çizmelerini tevsī‘ iderler tā ki eyyām-ı şitāda çizmeyi çıkarmaḳsızın mesh mümkün ola.

(1175) أَوْلَعُ مِنْ قِرْدٍ

(Evla‘ u min ḳirdin)²⁰⁶⁶

²⁰⁶² Onlar bollukta yaşarlar.

²⁰⁶³ Onlar musibete düştüler.

²⁰⁶⁴ Ef‘al vezniyle başlayan meseller.

²⁰⁶⁵ Rāfiżilerin çizmelerinden daha geniş.

²⁰⁶⁶ Maymundan daha çok taklit eder.

Evla‘ vulū‘ kelimesinden me’ḥūzdur ki bir nesneye pek ḥarīṣ olup düşkün olmak ma‘ nāsınadır. **Ḳird** ḳāfiñ kesriyle ma‘ lūmdur ki maymūn ta‘ bīr olunan cānvere dinür. Fārisīde pūzīne dinür. Maymūn ḳısmı her gördüğü şey’i ḥikāyet ü taḳlīd itmege ḥarīṣ oldığıçün ḍarb-ı meşel olmuştur.

[240a]

(1176) أَوْلَمُ مِنْ أَشْعَثَ

(Evlemu min Aş‘ aṣa)²⁰⁶⁷

Evlemu ilām kelimesinden me’ḥūzdur ki düğün ta‘ āmı tertīb eylemek ma‘ nāsınadır. **Eş‘ aṣ** bir kimsedir ki ḥazret-i Şiddīḳ ḥilāfetinde el-‘ iyāzu bi’llāhi te‘ ālā mürted olup aḥz ve ḥuzūr-ı Şiddīḳa iḥzār olunduḳda Ebū Bekr ḥazretleri anı iṭlāḳ ve hemşiresi Ummu Ferveyi aña tezvīc idüp ol daḫi ḳılıcını çıkarup sūḳ-i Medīnede her ne ḳadar çar-pāya rast geldi ise siñirledi ve ba‘ zı enşārīñ suṭūḥuna çıkup nidā eyledi ki: "Yā ehl-i Medīne! Bugün benim ‘ arūs ziyāfetim vardır, siñirlediğim ḥayvānātdan murādınız oldığı ḳadar ekl idiñ, ḥaḳḳı olan benden gelsün, ḥaḳḳını alsun". Ol gün yevm-i ḍuḥā gibi zebāyih-i keşire vāḳi‘ oldı ki bu vaḳte ḳadar meşeli rivāyet olunmadı.

الباب السابع والعشرون: فيما أوله هاء

el-Bābu's-sābi‘ u ve'l-‘ işrūn: Fīmā evveluhu hā ‘un²⁰⁶⁸

(1177) هُمَا فَرْحَانٍ فِي نِقَابٍ

(Humā farḥāni fi niḳābin)²⁰⁶⁹

Farḥan farḥ lafzından teşniyedir. Farḥ fāniñ fetḫi ve rāniñ sūkūnuyla ḳuş pilicine dinür ve her ḥayvāniñ yavrılarına iṭlāḳ olunur. **Niḳāb** kitāb vezninde burada ḳarna dinür, baṭn ma‘ nāsına. Ma‘ nā-yı meşel: Bir ḳarında neş’et itmiş iki yavrılardır dimekdir. Bu meşel iki ādem birbirine şebīh ü mānend olduḳda ḍarb olunur.

(1178) هَذَا حَيَاءٌ مَارِحَةٌ

(Hāzā ḥayā ‘u māriḥata)²⁰⁷⁰

²⁰⁶⁷ Eşas’tan daha çok yemek yedirir.

²⁰⁶⁸ Yirmi Yedini bölüm: Hā’ ile başlayan meseller.

²⁰⁶⁹ Onlar bir batından doğmuş iki yavru gibidir. Türkçedeki karşılığı: Aynı tavanın balıklarıdır. Yazıcı, age, 79.

²⁰⁷⁰ Bu, Māriha’nın hayasıdır.

Māriḥa cāriye vezninde selefde bir ḥātūn idi ki nāsdan pek ḥayā' ve tesettür ider idi. Bir gün anı bir ḳabr neḣş iderken gördüklerinde kelām-ı mezbūri īrād eylediler.

(1179) هُوَ شَرَابٌ بِأَمْتَعٍ

(Huve şerrābun bi-amḳu' in)²⁰⁷¹

Emḳu' eflus vezninde maḳ' lafzından [241b] cem' dir ki naḳ' ma' nāsınadır taḡlarda şu irkilen yere dinür. Ma' nā-yı meşel: Çok yerden şu iḳer ādemdir dimekdir. Bu meşel aḳşā-yı āmāline vāşıl olunca ḳadar umūr-ı 'azīmeye tekrār-be-tekrār mu' āvedet ve irtikāb-ı meşāḳḳat iden kimse ḥaḳḳında ḳarb olunur.

(1180) هُمَا كَفَرَسَيَّ رِهَانٍ

(Humā kefereseḳ rihānin)²⁰⁷²

Feresān teşniye bünyesiyledir. Rihān rāniñ kesriyle öñdül ile at yarışmaḳ ma' nāsınadır. Ma' nā-yı meşel: Ol iki kimse yarış atları gibidir dimekdir. Bu meşel iki kimse bir işe birden şürū' ve mübāderet idüp nihāyete ḳadar yek-diger beraber olsalar kelām-ı mezbūr īrād olunur. Ve bu teşbīh ibtidār eyledikleri ḥuşuşuñ ibtidāsında ḳarb olunur. Zīrā nihāyet elbette sābıḳdan tecliye ider ya' nī lā-maḥāle birisi nihāyetde sābıḳ olur.

(1181) هِنَّا وَهِنَّا عَنْ جِمَالٍ وَغُوعَةٍ

(Hennā ve hennā 'an cimāli va' va' a)²⁰⁷³

Burada **hennā** kelimesi hāniñ fetḥi ve nūnuñ teşdīdiyledir ki teb'ide dālldir. *Ub'ud 'anhā* dimekdir. Ve cimāl-i va' va' bir mekāndır. Ve ba' zılar meşel-i mezbūri eger sen selāmet bulur iseñ ben ḡayrı nesneye mübālāt itmem diyecek yerde ḳarb olunur dediler. Pes *kullu şey'in velā veca' u'r-re 'si'*²⁰⁷⁴ ḳabīlinden olur ki veca'-ı re'sden mā 'adāsı āsāndır dimektir. Ebā Zeyd didi ki: *Kullu şey'in mā ḥalā'llāhu celef'*²⁰⁷⁵ ḳabīlindedir ki celef sehl ve ḥaḳīr dimektir. Pes sen Cimālu Va' va' a'dan ba' id ol ki anuñ hücnetine selāmetde olasın, sā'ir mahallere taḳarrüb eylediḡiñe mübālāt eylemem dimekdir.

(1182) هُوَ مَا يَعْرِفُ قَبِيلًا مِنْ دَبِيرٍ

²⁰⁷¹ O, çok yerden su iḳen bir adamdır.

²⁰⁷² O iki kimse yarış atları gibidir.

²⁰⁷³ Sen Cimālī va'va'a denilen yerden uzak ol ki onun şerrinden selamette olasın. Türkçedeki karşılıḡı: İte dalanmadansa çalıyı dolanma yeḡdir. Yazıcı, age, 189.

²⁰⁷⁴ Baş aḡrısı dışında her şey olsun.

²⁰⁷⁵ Alçak şeyler dışında her şey olsun.

(Huve mā ya' rifu qabīlen min debīrin)²⁰⁷⁶

Mā ya' rif müstaqbel-i menfīdir. **Qabīl** emīr vezninde hātūn egirdigi [241a] ipligi bükerken öñüne toğrı çekdigi tele dinür. **Debīr** anuñ muqābilidir ki nisvān ipligi egirüp bükerken ardına toğrı çekdigi tele ıtlāq olunur. Ve ba' zılar burada qabīli rabb-ı müte'āl hazretlerine tāt at ve debīri ma'şiyetle tefsīr eylediler. Yāhud qabīlden murād qumār oqunuñ fā'iz olanı ve debīrden murād hā'ib olanıdır, yāhud qabīlden murād ayakqabınıñ ayak girdigi yerin baş parmak tarafına gelen ve debīr serçe parmağa gelen yeridir, yāhud qabīl bükülen iplikden göğüse doğru çekilen tel ve debīr girüye def olunur teldir ki zıkr olundu, yāhud qabīl bükümün iç yüzi ve debīr taşra yüzidir yāhud *mā ya' rifu nesebe ummihi min nesebi ebīhi*²⁰⁷⁷ ma' nāsınadır ki vālidesiniñ şoyunu pederiniñ şoyundan fark u temyīze kudreti yoğdur dimekdir. Nisvānıñ şehveti şadrından neb' eyledigine mebnī vālideye qabīl ıtlāq olunup ve ricālin zahrından neş'et eyledigiçün debīr ile kināye olundu. Hāşıl-ı kelām meşel-i mezbūr öñünü ardını bilmez nādān ve bī-idrāk haqqında darb olunur.

(1183) هذا أجلُّ من الحرش

(Hāzā ecellu mine'l-ħarşı)²⁰⁷⁸

Ecell celīlden me'hūzdur ki ziyāde 'azīm dimekdir. **ħarş** ferş vezninde hāşşaten keler şayd eylemek ma' nāsınadır. Ve keler şaydınıñ tarīki budur ki şayyād kelerin deligi ağzına gelüp elini beri öte oynadır. İçerüden keler o hareketi yılan kıyāsıyla urmaq içün kıyruğını taşra çıkardıқта şayyād hemān çabuk kıyruğundan tutup istiħrāc ider. Meşel-i mezbūr bundandır. Ve ekāzīb-i 'Arabdandır ki keler lisānından hikāyet [242b] iderler. Güyā ki keler yeñi doğmuş veledine ħarş-ı merķūmdan ihtirāz üzre olmalarını tavsiye iderler. Ya'nī şakınup delik ağzında hareket ideni yılan zannıyla kıyruđunuñu taşra iħrāc eylemeyeseniz diyü tenbīh ü taħzīr iderler. Bir gün şayyād kızma kürekle deligi ağzına gelüp kızmağa mübāşeret eyledikte veled-i mezbūr babasına "Ey peder! Taħzīr eyledigin ħarş bu mıdır?" diyü su'āl eyledikte pederi kelām-ı merķūmı irād eyledi, ya'nī bu, ħarşdan a'zamdır dimekdir. Meşel-i mezbūr bir nesneden ihtirāz eylerken andan a'zamı zuhūr eyledikte darb olunur.

²⁰⁷⁶ O, ipi nereden çekip nereden iteceğini bilmez, işinin ehli değil. Türkçedeki karşılığı: Sap derken saman der. Yazıcı, age, 210.

²⁰⁷⁷ O, Ne annesi ne de babasının nesebini bilir.

²⁰⁷⁸ Bu, kışkırtmadan daha etkili.

(1184) هُوَ لَا يَعْرِفُ سُحَادِيَّهِ مِنْ عُنَادِيَّهِ

(Huve lā ya' rifu suhādileyhi min 'unādileyhi)²⁰⁷⁹

Suhādil 'ulābiṭ vezninde ālet-i tenāsüle dinür. 'Unādil kezālike 'ulābiṭ vezninde hāyaya dinür, teşniyesinde 'unādilān dinür, izāfet hasebiyle nūnı isķāṭ olunmuşdur. Ve suhādil kelimesinde teşniye īrādı mevķi' i olan hāyalar i' tibārıyladır yāḥud müşākele içündür. Ma' nā-yı meşel: Zekerini hāyalarından fark u temyīz idecek isti' dādı yokdur dimekdir.

(1185) هَذَا أَمْرٌ لَا يُنَادَى وَلِيدُهُ

(Hāzā emrun lā yunādā velīduhu)²⁰⁸⁰

Velīd mevlūd ma' nāsınadır ki çocuğa dinür. Ma' nā-yı meşel: Şey' -i ma' hūda bir gūne müştağil ve müstağrak olmuşlardır ki bir çocuk e' azz u enfes eşyalarına elini uzatsa zecr ü men' için aña şayḥa eylemezler dimekdir. Bu meşel ḥayr u şerre dā' ir olan nesnelere bir emr-i ' acībe kemāl mertebe iştiğāl u istiğrāk mevķi' inde ḍarb olunur. *Müsteķşāda* iki kavil daḥı mersūmdur. Biri mübāderet itdikleri mādde be-ğāyet zūr ve düşvār olmağla aña kibār-ı nās nidā ve da' vet olunup [242a] şığarı nidā olunmaz dimekdir, pes bir emr-i kavī vü şedīd ḥaḳḳında ḍarb olunur. Şānī be-ğāyet ḥaşb ve vefret-i ni' met ü ḡanīmete mazhar olmalarıyla veledān e' azz u enfesini tenāvül eyleseler zecr ü men' olunmaz dimekdir. Buña göre ḥaşb u rehā ve vūs' at ü vefret vaktinde ḍarb olunur.

(1186) هَذَا جَنَائِي وَهَجَانُهُ فِيهِ

(Hāzā cenāye ve ḥicānuhu fihī)²⁰⁸¹

Cenā 'aşā vezninde divşürilen meyveye dinür. **Yā** ' nisbet içündür. **Hicān** kitāb vezninde güzīde şey' e dinür. Aşlı budur ki Cezīmetu'l-Ebreş-nām emīriñ hemşire-zādesi ' Amr henüz tıfl iken etrābından niçe eṭfāl ile mantar divşürmege çıkup refiķleri iyi mantar bulduklarında ekl idüp ' Amr dayısı için ḥıfz ider idi. Ba' de' l- ' avd refiķleri tehī-dest ve ' Amr ceybindekini çıkarup kelām-ı mezbūrı īrād iderek dayısına ' arz eyledi. Meşel-i mezbūruñ tamāmı "إِذْ كُلَّ جَانٍ يَدُهُ إِلَى فِيهِ"²⁰⁸² kavlidir. Ve meşel-i mezbūrı İmām ' Alī kerremallāhu veccheḥu ḡazveniñ birisinde fey' -i müslimīnden aşlā bir nesneye vaz' -ı yed eylemediğini beyān zımnında īrād eylemiştir.

²⁰⁷⁹ O, zekerini hayalarını fark edemez.

²⁰⁸⁰ Bu iş çoluk çocuğun eline bırakılmayacak derecede önemlidir. Türkçedeki karşılığı: Ağaçtan maşa, abaldan paşa olmaz./ Elinin hamuru ile erkek işine karışma. Yazıcı, age, 120.

²⁰⁸¹ Bu benim devşirdiğimdir, içinde de en güzel olanı vardır.

²⁰⁸² Her devşirenin eli ağzındadır.

(1187) هَذَا أَكْظَمُ بَرَكَةً مِنْ نَخْلَةِ مَرْيَمَ

(Hāzā a' zamu bereketen min nahleti Meryeme)²⁰⁸³

Bereke temyīzdir. **Naḥle-i Meryem** memdūḥ ve ṭayyib ḥurmā virir idi. *Mesālikü'l-Memālik* şāḥibi didi ki: Naḥle-i Meryem Beytu'l-Muḳaddesde iki biñ yıl muḳaddem ğars olunmuş bir ḥurmā ağacı idi ki münḥanī olmuş idi.

(1188) هُو ثَالِثَةُ الْاِثْنَيْفِي

(Huve şāliṣetu'l-eşāfi)²⁰⁸⁴

Şāliṣetu'l-eşāfi sengin taşdan yaptıkları şac ayağı ki iki taş taş vaz' idüp tencereniñ bir tarafını bir mürtefi' yere tayarlar ki hareket itmez ve aña şāliṣetu'l-eşāfi dirler. Bu meşel her zuhūr iden fitnedden bulunup [243b] hemişe tehyīc-i fitnedden ḥālī olmayan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ve bir kimseye bed-du'ā maḳāmında remāhu'llāhu bi-şāliṣeti'l-eşāfi²⁰⁸⁵ dirler ki dāhiye murād iderler.

(1189) هُو فِي حَدَقَةِ الْبَعِيرِ

(Huve fi ḥadaḳati'l-ba'iri)²⁰⁸⁶

Ḥadaḳa-i ba'ir ḥaşb u reḥānıñ keşretinden kināyedir. Zīrā ba'iriñ ḥadaḳası keşret-i mā' ile meşhūrdur.

(1190) هُو رَا حَةُ الصَّبَاغِ

(Huve rāḥetu'ş-şabbāgi)²⁰⁸⁷

Rāḥa sāḥa vezninde el ayası ki pençeniñ iç tarafıdır. **Şabbāg** kezzāb vezninde boyacıya dinür. Bu meşel be-ġāyet nā-pāk ve ḳabīḥ olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1191) هُو ذَكَرِ الْخَصِي

(Huve zekeru'l-ḥaşı)²⁰⁸⁸

Ḥaşı ğanī vezninde ḥāyası çeküp çıkarılmış kimseye dinür ki ḥadım ta' bīr olunur. Bu meşel süst ve za'if olan nesne ḥaḳḳında ḍarb olunur. Heysem bin 'Udey didi ki: Ḥaşı olanlarda on ḥaşlet vardır ki ğayrı kimselerde olmaz ta' āma ḥarīş olmak ve nemmāmlık ve gözleriniñ yaşı kirpikleriniñ ucunda olmak ki ne zamān murād eyleseler ağlarlar ve

²⁰⁸³ Bu, Meryem'in hurma ağaından daha bereketlidir.

²⁰⁸⁴ O, büyük bir musibettir.

²⁰⁸⁵ Allah onu büyük musibetlere düşürsün.

²⁰⁸⁶ O, devenin gözündedir.

²⁰⁸⁷ O, boyacının elidir.

²⁰⁸⁸ O, eneğin zekeridir.

‘ömri uzun olmak ve ayağı gayrılarını ayağından büyük olmak ve ašlā başı kel olmamak ve ḥāl-i ūşğarında ücret ile kendiyi sikkirmek ve ḥāl-i kiberinde kavvādlık ya‘nī pezevenklik eylemek ve maḳ‘ adında istirḥā ve dübüriniñ deligi vāsi‘ olmak.

(1192) هُوَ أَزْرَقُ الْعَيْنِ

(Huve ezraḳu'l-‘ayni)²⁰⁸⁹

Ezraḳ aḥmer vezninde gök gözlü kimseye dinür. Bu meşel fülān kimsede ‘adāvet nişānesi vardır diyecek yerde ḍarb olunur. "esvadu'l-ḳabdi"²⁰⁹⁰ ve "sūdu'l-ekbādi"²⁰⁹¹ ve "şuhbu's-sibāli"²⁰⁹² daḥı bu maḳāmda ḍarb olunur. Aşma‘ī didi ki: Cümlesi a‘dā şıfatıdır. **Şuhb** şādın zammı ve hānıñ sükūnuyla ki aşhabın cem‘idir ve sibāl sebleniñ cem‘idir ki bıyığa dinür pes şuhbu's-sibāl [243a] kumral ve kıızı bıyıklı dimekdir. ‘Arablar bu ta‘biri a‘dāya itlāk iderler, her ne kadar bıyıkları aşhab olmaz ise de. Selefde ‘Arab tā‘ifesiniñ ‘adāvetleri ekşeri Rüm tā‘ifesiyile olup ve Rümilerin şuhūbeti gālib olmağla şuhbu's-sibāl anlara itlāk olunur iken giderek muṭlaḳā a‘dāya itlāk olunmuşdur. **Sūdu'l-ekbād** kara cigerlüler dimekdir gūyā āteş-i kīn ü ‘adāvet cigerlerini yaḳup kömür gibi siyāh eylediği mülāḥazasıyla a‘dā’ ve düşmenāna itlāk olunur.

(1193) هُوَ كَالضَّارِبِ بِقَدْحَيْنِ

(Huve ke‘ḍ-ḍāribi biḳadaḥeyni)²⁰⁹³

Ḥikāyet olundu ki Cāhiliyetde bir kimse bir mevzi‘e sefer murād eylese iki ḳadeḥ aḥz idüp biriniñ üzerine if‘al ve birine lā tef‘al yazup ḍarb iderler idi. İf‘al çıkarsa ‘āzim ve lā tef‘al çıkarsa tārik olur idi. Ba‘zılar üç def‘a if‘al çıkmadıḳça ‘āzimet itmez idi, kezālike üç def‘a lā tef‘al çıkmadıḳça terk eylemez idi. Ve eger bir kerre ef‘al ve bir kerre lā tef‘al çıkarsa müterreddiden beyne'l-ḥavf ve'r-recā ‘āzimet-i sefer eyler idi. Binā‘en ‘aleyh bir kimse bir ḥuşūşda tereddüd üzere olup bir ṭarafa teveccüh idemese anuñ ḥaḳḳında *huve ke‘ḍ-ḍāribi bi-ḳadaḥeyn* diyü ḍarb-ı meşel iderler. Ḥarīrī maḳāmāt-ı Ḥazremiyyede ve *sirtu seyre‘ḍ-ḍāribi bi-ḳadaḥeyn*²⁰⁹⁴ didiği bu ma‘nāya mebnīdir.

(1194) هَيْتَ وَلَا تَنْكُهْ

²⁰⁸⁹ O, mavi gözlüdür.

²⁰⁹⁰ Karaciğerlidir.

²⁰⁹¹ Karaciğerlilerdir.

²⁰⁹² Kırmızı bıyıklılardır.

²⁰⁹³ O, iki kadehin üzerine yazan kimse gibidir.

²⁰⁹⁴ Ben, iki kadehin üzerine yazan kimse gibi oldum.

(Henīte velā tenkeh)²⁰⁹⁵

Bu meşel *Mecma'ul-Emsâlde aşabte hayren velā aşbete eđ-durre* 'ibāretiyle müfesserdir, ya' nī saña hayr işābet eylesün dar işābet eylesün dimekdir. Ezherī didi ki: Hunīte bünye-i mechül olarak zafirte ma' nāsınadır *velā tenkeh* f'l-aşl āhirinde harf-i hā' yokdur. Vaqf olunduğda kāf üzerine vaqf [244b] olunup ictimā'-ı sākineyn bulunmağla kāfa hareke virilüp emşāl dā'imā vaqf üzre mebnī olduğundan āhirine harf-i hā' ziyāde kılındı. *Terceme-i Kāmūsda* meşel-i mezbūr *lā nekeyte ve cu' ilte menkiyyen* 'ibāretiyle müfesserdir ve bu terkīb du' ādır *velā tunke* kelimesi mechüldür. Nāqış olmağla āhiri manşūbdur. Hemīşe a' dā' üzerine gālib ve muzaffer olup aşlā menküb u maḥzül olmayasın dimekdir.

(1195) أَهْدِ لِبَارِكِ الْأُذُنَى لَا يَتَلَكَّ الْأَفْصَى

(Ehdi licārike'l-ednā lā yaqilke'l-aqşā)²⁰⁹⁶

Ehdi emr-i hāzırdır, maşdarı ihdā' kelimesidir. **Ednā** aqreb ma' nāsınadır. **Aqşā** eb' ad ma' nāsınadır. Ma'nā-yı meşel: Karīb olan hemsāeañi hediye vir ki ba' id olan hemsāyeler kendilerine hediye virilmedigiçün saña buğz u 'adāvet eylemeler dimekdir.

(1196) هُوَ قَذَاةُ الْكُوزِ

(Huve qazātu'l-kūzi)²⁰⁹⁷

Qazāt insanıñ gözine ve meşrübāta düşen ḥār u ḥāşāk maḥūlesine dinür. **Kūz** kāsaya ve bardağa dinür. Bu meşel şey'-i ḥaḳīriñ ezā ve meşakḳati vaqtinde darb olunur. Zīrā kāsede olan çöp şu içmek murād olunduğda ol ağıza gelür ve çöp düşsün diyü kāseyi çevirseler şu dökilür çöp düşmez. Mervīdir ki ḥazret-i Zeynü'l-'Abīdīn raḍiyallāhu 'anhu bir kimseyi ta'yīb ü ta'yīr idüp didi ki: "Yā qazāta'l-kūzi ve yā şavme temmūzin ve yā dirhemen lā yecūzu ve yā burde'l 'ac' zi"²⁰⁹⁸.

(1197) هُوَ مُحْتَرِسٌ مِنْ مِثْلِهِ وَهُوَ حَارِسٌ

(Huve muḥterisun min mişlihi ve huve ḥārisun)²⁰⁹⁹

²⁰⁹⁵ Zararı değıl, hayrı kazanasın.

²⁰⁹⁶ Yakın komşuna hediye et ki uzakta olan sana düşman olmasın.

²⁰⁹⁷ O, bardağın çapağıdır.

²⁰⁹⁸ Ey bardağın çapağı, temmuzdaki orucu, kabul edilmeyen dirhem ve yaşlının bürdesi!

²⁰⁹⁹ O bekçi iken kendisi gibi olanlara da dikkat eder.

Muhteris kendini bir nesneden muhāfaza idüp şakınıcı dimekdir. **Hāris** hāfız ve nigeħ-bān ma' nāsınadır. Ya' nī kendi hāris iken şakarından [244a] iħtirās idicidir dimekdir. Bu meşel be-gāyet ħabīs kimse bir ħabīsı ta' yīb eyledikde ħarb olunur.

هُمَا رَجُلَا نَعَامَةٍ (1198)

(Humā riclā na' āmetin)²¹⁰⁰

Riclān teşniye bünyesiyledir izāfet ħasebiyle nūn işkāt olunmuştur. **Na' āme** deve kuşuna dinür. Ma' nā-yı meşel: Ol iki kimse deve kuşunuñ ayağları gibidir dimekdir. Cāħiz didi ki: Her iki ya dört ayaklı olan ħayvānıñ ayağınañ biri münkesir olsa mümkün mertebe meşye kādır olur ammā na' āmeniñ bir ayağı münkesir olsa elbette sākıt olup zemīn üzerine çöker ve bir vechle ħarekete kādır olmaz. Bu meşel biribirinden bir vechle tefāruk itmeyüp aħaduhumā āħerden müstağnī olmayan iki kimse ħaħķında ħarb olunur. Ķāle's-şā' iru:

Ve innī ve iyyāhu ke-ricleyi ne' āmetin
*'Alā kulli ħālīn min ħanyyin ve min faħīrin'*²¹⁰¹

هُدْمَةُ التَّغْلِبِ (1199)

(Hedemetu's-şā' lebi)²¹⁰²

Murād şa' lebiñ münhedim olan meskenidir. Bu meşel miyānlarında olan muşālaħa mübāğazaya mübeddel olan ħavim ħaħķında ħarb olunur.

هُدْنَةُ عَلَى دَخْنٍ (1200)

(Hudnetun 'alā daħenin)²¹⁰³

Hudne ħurfte vezninde barışığa dinür ve rāħat ve sūkūn ve āsāyiş ma' nāsınadır. **Daħan** fetħateynle ta' āma tütūn sinmekle tu' mı müteğayyir olup tütünüsi olmaħ ma' nāsınadır. Ve derūnda olan ħıkd ve kīneye ıtlāħ olunur. Ma' nā-yı meşel: Muşālaħa şüretinde bir mütārekekir ki şamīmi muşāfāt degildir. Ve ba' zı 'araż u 'illet zımnında mün' aħid olmuştur dimekdir. Ekşeriyā fesād-ı derūnda isti' āre olunur. Zemaħşerī *Müsteħşāda* didi ki: ħavl-i mezkūr Resūl-i ekrem şalla'llāhu te' ālā 'aleyhi ve sellem ħazretlerinden mervīdir ki āħir zamāndan su'āl buyurduħlarında irād ü tefevvūħ buyurmalarıyla cemā' ata 'alā aħzā' meşelinde Meydānī didi ki: [245b] Ebdān cihetinden ictimā' ve

²¹⁰⁰ Onlar, devekuşunun iki ayağıdır.

²¹⁰¹ Ben ve o, fakirlik, zenginlik ve her durumda devekuşunun iki ayağı gibiyiz.

²¹⁰² Tilkinin yıkılmış meskenidir.

²¹⁰³ Sakinlik duman üstündedir.

ḳulūb cihetinden iftirāḳdır dimekdir. Ve ʿibāret-i mezkūre *hudne ʿalā daḥan* ḳavli gibidir izmār-ı ezā ve izhār-ı şafā iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1201) أَهْوُنُ مَرْزَنَةَ لِسَانٍ مُّمِخٌ

(Ehvanu merzeʿeten lisānuā mumihḥun)²¹⁰⁴

Merzeʿe menfaʿat maʿnāsınadır. **Mumiḥ** ism-i fāʿil bünyesiyledir maşdarı imḥāḥ kelimesidir ki kemik iliklenmek maʿnāsınadır. Burada mumiḥ kelimesinden murād müfid maʿnāsınadır. Maʿnā-yı meşel: İnsāna ednā muʿāvenet kelām-ı ḥasendir māl ile olmaḳ vācib degildir dimekdir.

(1202) هَاجَتْ زَبْرَاءُ

(Hācet Zebrāʿu)²¹⁰⁵

Zebrāʿ şahrāʿ veninde Aḥnef bin Ḳaysiñ cāriyesi ismidir ki be-gāyet salīḥta idi. Her ne vaḳit ki ḡazaba gelse Aḥnef "*Ḳad hācet zebrāʿ*" dir idi baʿ dehu beyne'n-nās meşel-i sâʿir oldı.

ما على افعال من هذا الباب

Mā ʿalā efʿale min hāzeʿl-bābi²¹⁰⁶

(1203) أَهْوُنُ مِنْ قُعَيْسٍ عَلَى عَمَّتَيْهِ

(Ahvanu min Ḳuʿeysin ʿalā ʿammetihi)²¹⁰⁷

Ḳuʿeys ehālī-i Kūfeden bir kimse idi. Bir gün ʿammesiniñ ḥānesine nüzül idüp ʿazīm yağmur yağup be-gāyet soḡuḳ oldı. Hāne pek küçüḳ olmaḡla ʿammesiniñ bir kelbi var idi, soḡuḳdan ḥıfz için içerüye alup Ḳuʿeysi taşrada bıraḳdı. Bīçāre şiddet-i berde taḥammül idemeyüp helāk oldı. Baʿzılar didi ki: Ḳuʿeysiñ pederi vefāt eyledikde ʿammesi anı bir sâʿ buḡdaya rehn itdi çünki fekk-i rehne ḳādir olmayup bīçāre Ḳuʿeys ol kimseniñ kölesi oldı.

(1204) أَهْوُنُ مِنْ دِحْنَدِ

(Ahvenu min diḥendih)²¹⁰⁸

²¹⁰⁴ İnsanın en kolay yardımı güzel söz söylemektir.

²¹⁰⁵ Zebrâ sinirlendi.

²¹⁰⁶ Efʿal vezniyle başlayan meseller.

²¹⁰⁷ Halası için değersiz olan Kuays'tan daha değersizdir.

²¹⁰⁸ Dihendih oyunundan daha değersiz.

Dihendiḥ dāllarıñ kesriyle şibyāna maḥşūş bir lu‘ buñ ismidir cem‘ olup [245a] vaz‘ -ı ma‘ hūd üzre *dihendiḥ diḥendiḥ* dirler. Birisi ḥaṭā iderse bir ayağı üzre yedi kerre sekerek ṭolanur.

(1205) أَهْوُنُ مِنْ تَبَالَةَ

(Ahvenu min Tebālete)²¹⁰⁹

Tebāle seḥābe vezninde Yemende bir beldedir ki ḥaşb u reḥā ile ma‘ rūfdur. Emeviyyeden ‘Abdu'l-Melik Ḥaccāc-ı zālimi oraya vālī eylemekle varup ḥāricden şehri temāşā eyledikde begenmeyüp istiḥḳār eylediginden beyne'l-‘Arab kelām-ı mezbūr meşel olmuşdur.

(1206) أَهْلَكَ مِنْ تُرَّهَاتِ الْبَسَابِسِ

(Ehleku min turrehāṭi'l-besābisi)²¹¹⁰

Turrehātu'l-besābis izāfetle ve et-turrehātu el-besābis şıfat olarak beyhūde ve bātıl dimekdir. **Besābis** besbes lafzından cem‘ dir ki otsuz ve şusuz çöle dinür. **Turrehāt** turrehe kelimesiniñ cem‘ idir ki ṭarīḳ-i a‘ zamdan ya‘ nī cāddeden ayrılmış ince ve ṭar yola dinür ki çığır ta‘ bīr olunur. Ba‘ dehu beyhūde ve ebāṭil içün isti‘ āre olundu.

(1207) أَهْرَمُ مِنْ قَشْعَمٍ

(Ahremu min Kaş‘ amin)²¹¹¹

Ahrem be-gāyet pīr ve sāl-ḥorde dimekdir. **Kaş‘ am** ca‘ fer vezninde ḳoca kerkes ḳuşuna dinür. **Ummu Kaş‘ am** cenk ve ḳıtālīñ künyesidir ve ölümün künyesidir. *İlā ḥayṣu alḳat raḥlehā ummu Kaş‘ am* mısrā‘ ında mevt murāddır.

(1208) أَهْدَى مِنْ دُعَيْمِصِ الرَّمْلِ

(Ehdā min Du‘ aymīşu'r-reml)²¹¹²

Ehdā hidāyet kelimesinden me‘ ḥūzdur. Ve **Du‘ aymīşu'r-reml** muşagğar bünyesiyle selefde duhātdan bir ‘Abd-i esved laḳabıdır. Rehberlik ḥuşuşunda be-gāyet māhir ve ḥāzīḳ idi, Yemende Vebār didikleri ārāmgāh-ı ṭā’ife-i cin olan yere andan ḡayrı bir kimse vaz‘ -ı ḳadem idemez idi. Mevāsım-i Ḥaccīñ birinde ‘alā ru’ūsi'l-enām ḳıyām ve işbu

²¹⁰⁹ Tebāle beldesinden daha değersiz.

²¹¹⁰ Çöl yollarından daha fazla ihlak eder.

²¹¹¹ Akbabadan daha yaşlı.

²¹¹² Du‘aymisu'r-reml denen adamdan daha iyi rehberlik eder.

Femen yu‘tinī tis‘en ve tis‘in bekreten
[246b]

Hicānene ve udmen uhdihi livebāra²¹¹³

beytini inşād eyledikde Mehre kabīlesinden bir kimse nās aralığından ıalķup maılıbı olan ıoksan ıokuz genc ve kerīm develeri ve edīmleri i‘tā ol daıı mezbūri ehl ü‘iyāl ve eşyā vü emvāliyle yükledüp götürmege mübāderet eyledi. Giderek ıumluđuñ vasaına ıoğrı vāşıl olduğda nāgehān cin tā‘ıfesi merķūm Du‘aymiş’iñ gözlerini ıarpup kör eylemekle müteıayyir ıalup ‘ākıbet kendisini ve yanında olanlar ol ıumluğlarda helāk oldılar. Bu münāsebetle ‘Arablar bir maşlahata be-gāyet ‘ārif ü āşinā olan kimse hakkında huve Du‘aymişu hāzā’l-emr dirler.

الباب الثامن والعشرون: فيما أوله ألف ولام
el-Bābu’s-şāminu ve’l-‘iştirün: Fimā evveluhu elifun ve lāmun²¹¹⁴

(1209) لا حُرَّ بوادي عَوْفٍ

(Lā ĥurre bī vādī ‘Avfin)²¹¹⁵

‘Avfdan murād ‘Avf bin Muıallim bin Zuhl bin Şeybādır. Aşlı budur ki Mervānu’l-ıaraz-nām kimse ‘Avf-ı mezbūruñ taııt-ı civārına dāııl olmuş olup ümerā-yı ‘Arabdan ‘Amr bin Hind mezbūri taleb eyledikde ‘Avf teslīmden imtinā‘ eylemekle ‘Amr kelām-ı mezbūri irād eyledi, ya‘nī vādī-i ‘Avf’a nāzil olan kimseyi ‘Avf zīr-i temellüküne almađla güyā ki cümlesi aña ıul gibi münķād u muıı‘ olurlar dimekdir. ‘Alā ıavlin ‘Avf dest-gīri olan esīrleri ıatlı eylemek ‘ādeti olmađla kelām-ı mezbūri hakkında irād eylemişlerdir. Yāıud burada ‘Avfdan murād ‘Avf bin Ka‘b bin Sa‘d bin Zeydumenāt bin Temīmdir. Ol vaııtde Münzir bin Mā’i’s-Semā nām emīr-i ‘Arabıñ Zuheyr bin Ümeyye-nām kimseye ba‘zı ‘āriżaya mebnī kīne ve ‘adāveti olmađla mezbūri ‘Avf’dan taleb idüp [246a] ol daıı virmemekle ıavl-i mezbūri hakkında tefevvüh eyledi.

(1210) لا آتیک سنَّ الحسَلِ

(Lā ātıke sinne’l-ıisli)²¹¹⁶

²¹¹³ Kim bana doksan dokuz deve verebilir ki Vebār'a götürerim.

²¹¹⁴ Yirmi sekizinci bölüm: Elif ve lām ile başlayan meseller.

²¹¹⁵ ‘Avf vadisinde hiç kimse özgür değildir.

²¹¹⁶ Kelerin dişleri bulunduğu sürede sana gelmem.

Sinn sīniñ kesri ve nūnuñ teşdīdiyle dişe dinür, dış ma' nāsına cem' i esnān gelür. **Hisl** hā-yı mühmeleniñ kesri ve sīniñ sükūnuyla keler didikleri cānveriñ henüz yumurtdan çıkmış yavrısına dinür. Ma' nā-yı meşel: Ben saña hisl didikleri keler yavrısınıñ dişi tırduqça gelmem ki ebedī gelmem demekden 'ibāretidir. Zīrā keler kısmınıñ helāk oluncaya dek dişleri sākıř olmaz.

(1211) لَا تَعْدُمُ حَرْقَاءَ عِلَّةً

(Lā ta' demu ĥarkā'a ' illeten)²¹¹⁷

Lā ta' dem müstaĥbel-i menfidir. **Ĥarkā'** şahrā' vezninde aĥrak lafzınıñ mü'ennesidir ki hemec ve bī-mağz ve çolpa ve nādān 'avrata dinür. 'İlleten temyīzdir. Ma' nā-yı meşel: 'Özr ü bahāneniñ envā'-ı keşir ü irādı yesīrdir. Şöyle ki nādān 'avratlar daĥı bir 'özr ü bahāne bulup irād idebilür dimekdir. Bu meşel bir mādde zımnında serd olunan i' tizāri nehy ü istikbāĥ mevki' inde irād olunur.

(1212) لَا مَاءَ كِ أَبْقَيْتِ وَلَا حَرَكَ أَنْقَيْتِ

(Lā mā'eki ebqayti velā ĥereke enqayti)²¹¹⁸

Ĥar taĥfif-i rā ile ĥarĥ lafzından muraĥĥamdır, ĥātūnuñ fercine dinür, rusbu ferci gibi. Keşret-i isti'mālden taĥfif olunmuşdur. **Enqayti** māzī-i muĥātabdır, maşdarı inqā' kelimesidir ki bir nesneyi pāk ve pākīze kılmak ma' nāsınadır. **Ebqayti** kezālike mü'ennesē ĥiṭābdır. Aşlı budur ki bir kimse sefere 'azīmet eyleyüp ĥātūnı daĥı beraber idi. Bir gün hā'iz olmağla müddet-i ĥayzı tamān olduĥda pāklanmak için mevcūd olan azacıĥ şuları ile iğtisāl ve ĥusline kifāyet eylememekle hem şuyı bitürüp ve hem kendisini taĥhīr eylemediginden ĥayrı şusuz daĥı ĥaldıklarında ehli kelām-ı mezbūri irād eyledi. Ya' nī ne bir içim şu koyduñ ki [247b] 'ateşimizi def' idelim ve ne ferciñi pāk ve temiz eylediñ ki muĥārebet idelim 'ākībet fāsıĥ-ı maĥrūm-şıfat şıfru'l-yed olup ĥaldıĥ dimekdir.

(1213) لَا يَنْفَعُكَ مِنْ جَارٍ سُوءٍ تَوَقَّ

(Lā yenfa' uke min cāri sū'in tevakkīn)²¹¹⁹

Tevakkī emr-i ĥāzırdır, maşdarı tevakkī kelimesidir ki tefa' ul veznindedir, bir nesneden şaĥınmak ma' nāsınadır. Ya' nī sū'-i mücāveretden iĥtirāz eyle ki anlardan zararlan

²¹¹⁷ Bırakın akıllı kimseyi, akıl yoksunu kimselerin bile bu konuda mazeret ileri sürmesi düşünülemez. Yazıcı, age, 194.

²¹¹⁸ Ne su bıraktın ne de fercini temizledin.

²¹¹⁹ Kötü komşudan korunman seni zararından kurtarmaz.

ğayrı nesne hâşıl olmaz dimekdir. Dāvūd nebī ‘aleyhi'sselām hazretlerinden rivāyet olundu ki *Allāhumme innī a‘ūzu bike min cārin ‘aynuhu terānī ve kalbuhu yer‘ānī in re ‘ā ḥasneten ketemehā ve in re ‘ā seyyi ‘eten neşerhā.*²¹²⁰

(1214) لَا تَقْتَنِ مِنْ كَلْبٍ سُوءٍ جَرُوءًا

(Lā taqtini min kelbi sū'in cirven)²¹²¹

Lā taqtini lā tettaḥiz ma' nāsınadır. **Cirv** cīmiñ kesriyle köpek enigine dinür. **Ya' nī** işte yaramaz şoysuz köpekden enik ittiḥāz eyleme ki terbiye ḳabūl eylemeyüp işe yaramaz dimekdir. Bu meşel aşıl-zāde olmayan kimseyi ḥidmetiñe alup besleme diyecek yerde ḍarb olunur. Kemā ḳāle's-şā' iru:

*Nercū'l-velīde ve ḳad a' yāka vāliduhu
Ve mā recā 'uke ba' de'l-vāliidi elveledā*²¹²²

(1215) لَا تَهْرِيفُ بِمَا لَا تَعْرِفُ

(Lā tehrif bimā lā ta' rif)²¹²³

Herf şarf vezninde i'cāb için bir ādemi ḥadden efzūn medḥ ü şenā eylemek ma' nāsınadır. 'Alā-ḳavlin bir ādemiñ şifāt u ḥaşā'iline vuḳūfi olmayarak ḥod-be-ḥod medḥ eylemek ma' nāsınadır. **Ma' nā-yı meşel:** Şifāt u ḥaşā'iline vuḳūfuñ olmayan kimseyi medḥ eyleme dimekdir. Bu meşel māhiyyeti memdūḥı bilmeyen meddāḥ nādānı iskāt ma' rezinde irād olunur.

(1216) لَا غَمَّ لِلْقَانِعِ

(Lā ḡamma li'l-ḳāni')²¹²⁴

İmām 'Alī kerremallāhu vechehu hazretlerinden mervīdir. [247a] **Ya' nī** ehl-i ḳanā' atin āyine-i ḳalbi jengār-ı elem görmez ve ḡülşen-i ḥātırında ḥār gider bitmez dimekdir.

(1217) لَا رَاحَةَ لِلْحَسُودِ

(Lā rāḥata li'l-ḥasūdi)²¹²⁵

²¹²⁰ Ey Allahım! Gözü beni izleyen, kalbi de takip eden komşudan sığınırım, çünkü o benden bir iyilik gördüğünde gizler, kötülüğü ise yayar.

²¹²¹ Kötü köpeğin yavrusunu yetiştirme!

²¹²² Biz bir çocuk dileriz halbuki babası bizi çok yordu. İşte kötü babadan sonra neyi bekleriz ki?

²¹²³ Tanımadığın birini övme.

²¹²⁴ Kanaat sahibine üzüntü yoktur.

²¹²⁵ Hasetçiye rahat yoktur.

Bu dađi müřārun ileyh ĥazretlerinden mervīdir. Ya‘ nī ĥasūd-ı bed-kīř viren gūře-niřīn-i āsāyiř ü rāĥat olmaz ve dāmān-ı ĥālī dest-i teřāvül-i keřmekeř-i rüzgārdan rehā bulmaz dimekdir.

(1218) لَا تَرْفَعِ عَصَاكَ عَنْ أَهْلِكَ

(Lā terfa‘ ‘ ařāka ‘ an ehlike)²¹²⁶

‘Ařānīñ nehy ref‘ inden murād mücerred anları te‘dīb ve aĥlāk u ef‘ āllerine teĥzīb itmege tenbīh ü terġībdır.

(1219) لَا بُدَّ لِلْمُصْدُورِ أَنْ يَنْفُثَ

(Lā budde li‘l-mařdūri en yanfuře)²¹²⁷

Mařdūr đīķ-i nefesi olan kimseye dinür. **Yanfuřu** nefāře kelimesinden me‘ĥūzdur ki nūnuñ fethiyle mařdūruñ aġzından řulayarak iĥrāc eylediđi üfürüđe dinür ki anuñla istirāĥat ider. Derdnāk olan kimse beřř-i řekvā eylemek ma‘ rezinde đarb olunur.

(1220) لَا خَيْرَ فِي رَزْمَةٍ لَا دِرَّةَ مَعَهَا

(Lā ĥayra fi rezmetin lā dirrete ma‘ ĥā)²¹²⁸

Ĥadīř-i řerīf olduğı mervīdir. **Rezme** ĥanīn-i nāķa ma‘ nāsınadır. **Dirre** leben ma‘ nāsınadır. Ķavl-i bilā-‘ ameliñ mezmūmiyyetini beyān ma‘ rezinde đarb olunur.

(1221) لَا عِطْرُ بَعْدَ عَرُوسٍ

(Lā ‘ iřra ba‘ de ‘ Arūsin)²¹²⁹

‘Arūs ‘ Arabdan bir kiřiniñ ismidir ki ‘ Uzre ĥabīlesinden Esmā‘ bintu ‘ Abdillāhīñ zevci ve ‘ amm-zādesi idi. Kelām-ı mezbūrı mezbūre Esmā‘ tekellüm eylemiřdir. Ařlı budur ki ‘ arūs-ı mezbūr vefāt eyledikden řoñra mezbūreyi bir bed-mizāc ve bed-ĥūy ve aġzı bed-būy, baĥīl ve ziřt-çehre kimse tezevvüc eylemekle kendi obasına naķl itmege mübāřeret eyledikde Esmā‘ zevc-i evveli ‘ arūs ĥaķķında merřiye inřād eylemek zımnında istīzān idüp ol dađı rüy-ı rızā iřĥār eyledikde: *"Ebkīke yā ‘ arūse‘l-a‘ rāsi yā řa‘ leben bi-ehlihi ve eseden ‘ inde‘n-bāsi, ma‘ eřyā‘ a lā ya‘ lemuhā‘n-nāsu"*²¹³⁰[248b]

²¹²⁶ Deġneđini ailenden kaldırma!

²¹²⁷ Göğüsünde hastalık bulunan kimsenin sık sık nefes alması gerekir. Türkçedeki karşılığı: Derdini dökmeyen derman bulamaz./ Derdini söyleyen devasını bulur. Yazıcı, **age**, s. 86.

²¹²⁸ Sütü olmayan devenin özleminde hayır yoktur.

²¹²⁹ ‘Arustan (gelin/düġün) sonra koku sürünmek yoktur. Türkçedeki karşılığı: Düġünden sonra kınayı kıçına yaksın. Yazıcı, **age**, s. 170.

²¹³⁰ Ey Arūs! Senin için ađlıyorum. Ey insanların önünde aslan gibi görünen halbuki evinde tilkidir! Sende insanları bilmediđi řeyler vardır.

urcūzesiyle nüdbe eyledi. Zevc-i şānī fıkra-i aḫīreniñ maẓmūnundan su'āl itmekle "*kāne 'inde'l-himmeti ğayra na'āsin ve yu'milu's-seyfe şabīḫāti enbāsi*"²¹³¹ fıkralarıyla beyān-ı mücmel eyledikten şoñra "*Yā 'arūse'l-aġarri'l-ezheri't-ṭayyibi, el-ḫaymi'l-kerīmi'l-maḫḫarı ma' eṣyā'a lehu lā tuzkeru*"²¹³² fıkarātıyla merşiyeye āġāz eyledikte yine zevci eṣyā'-ı mübhemedden su'āl eylemekle kāne 'ayūfen li'l-ḫinnā ve'l-münkeri, ṭayyibe'n-nakheti ğayre ebḫarin, eysere ğayre a'sere fıkralarıyla taḫrīr murād eyledikte zevci kendisine ta'rīz idrāk eyledi. Ba'dehu süvār olup 'azīmete mübāderetlerinde Esmā'ıtr kütusunu yerinde bırakmaġla zevci "“ıtrıñı yanına al” didikte meşel-i mezbūrī irād eyledi. Ba'zılar meşel-i mezbūrī *lā maḫbe'e 'ıtrin ba'de 'arūsin* 'unvānında rivāyet ve aşlını bu resme ḫikāyet eyledi ki bir vücūdı bed-būy kimse bir ḫātūn tezevvüc idüp leyle-i zifāfda ḫātūn rāyiḫa-i kerīhesini istişmām eyledikte ıtrıñ yok mıdır?” diye istifsār eylemekle ol daḫi “şaḫladım” diyü cevāb ittikte meşel-i mezbūrī tekellüm eyledi. Ya'nī 'arūs geçtikden şoñra 'ıtrı pinhān eylemek nā-becādır. Meşel-i mezbūr şey'-i nefīs kendisinden şoñraya ibḫā olunmayacak kimse ḫaḫḫında ḫarb olunur.

(1222) لَا آتِيكَ أَوْ يُؤُوبَ الْفَارِطَانِ

(Lā ātike ev ye'ūbe'l-ḫāriẓāni)²¹³³

Ḫāriẓān teşniye bünyesiyle 'Anze kabīlesinden Yeẓkuru Bin 'Anze ve 'Amr bin Rehm-nām kimselere ıtlāk olunur. **Ev** kelimesi ilā en ma'nāsınadır. **Ma'nā-yı meşel**: Ben saña ḫāriẓān dönüp gelince ḫadar varmam dimekdir ki ebedī varmamakdan kināyedir. Mezbūrılar ḫaraẓ divşürmege çıkup [248a] ğaybet-i munkāṭi'a ile ġā'ib olup bir daḫi ric'at eylemediler.

(1223) لَا تَنْبُتُ الْبَقْلَةَ إِلَّا الْحَقْلَةُ

(Lā tenbutu'l-baḫlata illā'l-ḫaḫletu)²¹³⁴

Lā tenbut inbāt kelimesindendir ki bitürmek ma'nāsınadır. **Ḫaḫle** baḫle vezninde ṭopraġı pāk münbit tarlaya dinür. **Ya'nī** baḫlayı ṭopraġı pāk tarla bitürür dimekdir. Bu meşel cevher-i insāniyyet aşıl ādemden me'müldür diyecek yerde ḫarb olunur.

(1224) لَا آتِيكَ مِعْزَى الْفَزْرِ

²¹³¹ İş için asla uyumaz, kılıcı da he zaman hazır.

²¹³² Ey cömert ve şerefli Arūs! Ey iyi huylu adam! Sen böyleyken o şeyler yanında asla söylenmez.

²¹³³ Kāriẓān diye bilinen iki kimse dönünceye kadar sana gelmem.

²¹³⁴ Bakliyyet cinsi mahsul, ancak verimli tarlada yetişir. Türkçedeki karşılığı: Asil (Soylu) ile taş taşı, soysuz ile yeme aş. Yazıcı, **age**, s. 205.

(Lā ātīke mi‘ zā'l-fizri)²¹³⁵

Mi‘ zā mīmiñ kesriyle keçiye dinür. Fizr fāniñ kesriyle iki ve ikiden ziyādece keçiye dinür. Bu münāsebetle Sa‘ d bin Zeyd Menāt mulağğab oldu, zīrā mevsimi-i ḥacca bir sene bir süri keçi ile varup yağma itdirdikde *men aḥaza minhā vāḥideten fehye lehu velā yu ḥazu minhā fizrun*, ya‘ nī bir keçi alan kimseye şafā-yı ḥātır ile ḥelāl olsun iki ve ikiden ziyāde alınmasun didikde firz ile mūlağğab oldu. Ve bu mūlābase ile kelām-ı mezbūr meşel oldu ki fizriñ yağma-kerde olan keçileri müctemi‘ olunca ḳadar saña gelmem dimekdir. Anlarıñ cem‘i mümkün olmamağla gelmemegi te‘bīd mevki‘inde ḳarb olunur.

(1225) لَا يُطَاعُ لِقَصِيرٍ أَمْرٌ

(Lā yuṭā‘ u li- Ḳuşayrin emrun)²¹³⁶

Lā yuṭā‘ bünye-i mechūlledir. Ḳuşayr Melik-i Hīre olan Cezīmetü'l-Ebreş-nām kimseniñ şāḥibi, ya‘ nī vezīri idi ki Zebbā‘-nām melike ile mācerası meşhūrdur. Ve ḥarf-i ḥā‘da maşṭūrdur. Ma‘ nā-yı meşel: Ḳuşayriñ emrine iṭā‘ at olunmaz dimekdir. Aşlı budur ki Cezīmetü'l-Ebreş Zebbā‘ tarafına gitmege ‘azm eyledikde Zebbāniñ bu güne teslīm-i nefis eylemek şūreti elbette ḥayırlı degildir diyerek Cezīme‘yi men‘ ü ta‘ vīḳ zımnında nuş u pend eyledikde Cuzeyme sūdmend olmamağla Ḳuşayr kelām-ı mezbūri tefevvūh eylemekle [249b] beyne'l-‘ Arab ḳarb-ı meşel oldu. İttihām-ı nuşahā‘ ma‘ rezinde ḳarb olunur.

(1226) لَا حَتَّىٰ يَرْجِعَ نَشِيطٌ مِنْ مَرَوْ

(Lā ḥattā yarci‘ a naşīṭun mim Merva)²¹³⁷

Naşīṭ emīr vezninde bir mi‘ mār ismidir. Merv ma‘ rūf şehirdir. Mezbūr Başrada emīr olan Ziyād için bir saray bināsına mübāderet idüp ḳable'l-itmām bir ‘ārīza sebebiyle Merv şehrine firār eyledi. Saray-ı mezbūr nā-tamām ḳalmağla ziyāde "Bunu ikmāl eylemez misin?" diyü su‘āl eylediklerinde kelām-ı mezbūri söylemekle meşel oldu, ya‘ nī naşīṭ Merv şehriden ric‘ at idince ḳadar ben anuñ ikmāl u tekmīline mübāşeret eylemem dimekdir.

(1227) لَا يَرْبَعُ عَلَى ظَلْعِكَ مَنْ لَيْسَ يَحْزُنُهُ أَمْرُكَ

(Lā yarba‘ u ‘ alā zal‘ ike men leyse yaḥzunuhu emruke)²¹³⁸

²¹³⁵ Sa‘d'ın keçileri bir araya gelinceye kadar sana gelmem.

²¹³⁶ Kusyer'in hiç bir emri yerine getirilmez.

²¹³⁷ Naşīṭ, Merv'den dönünceye kadar bu iş olmayacak.

Lā yarba‘ u müstaḳbel-i menfīdir. Maşdarı rab‘ kelimesidir ki tevaḳḳuf ve intizār yāḥud iḳāmet ma‘ nāsınadır. **Zal**‘ zā-yı mu‘ cemeniñ fetḥi ve lāmiñ sükūnuyla tavar aḡsayup yekerek yürimek ma‘ nāsınadır. Ma‘ nā-yı meşel: Seniñ ḥāl-ı pür-melāliñden müte ‘eşşir ve maḥzūn olmayanlar seniñ aḥvāliñe takayyud u ihtimām eylemezler yāḥud saña muḥabbeti şamīmi olmayanlar seniñ za‘ f u nā-tüvānlığıñ hengāmında saña meded ve i‘ ānet eylemezler. Bu meşel bīḡāne maḳūlesinden istimdād u isti‘ ānet olunmamaḳ ma‘ rezinde ḍarb olunur.

(1228) لَا يَعْجُرُ مَسْكَ السَّوِّءِ عَنْ عَرَفِ السَّوِّءِ

(Lā ya‘ cizu meske's-sev'ı ‘ an ‘ arfi's-sev'ı)²¹³⁹

Mesk mīmiñ fetḥi ve ‘ayniñ sükūnuyla deriye dinür. ‘ **Arf** şarf vezninde rāyihaya dinür. Ma‘ nā-yı meşel: Bed-rāyiḥa olan püst rāyihā-i kerīheden girü ḳalmaz dimekdir. Bu meşel aşlā ḳubḥ-ı ef‘ ālinden münfek olmayan le‘ım ve bed-māye ḥaḳḳında ḍarb olunur; dibāḡata şalāḥiyyeti olmayan deriye teşbīḥ olunmuşdur.

[249a]

(1229) لَا يُلْبِثُ الْغَوَيَّانِ الصَّرْمَةَ

(Lā yulbişu'l-ḡaviyyāni eş-şarmete)²¹⁴⁰

Lā yulbişu ilbāş yāḥud telbīş kelimelerinden ki bir kimseyi meḳş ve tevaḳḳuf itdirmek ma‘ nāsınadır, müstaḳbel-i menfīdir. **Ḡaviyyān** ḡavī kelimesiniñ teşniyesidir ki ḡanī veznindedir, murād zi‘bdır. **Şarma** ḡanemden bir ḳıṭ‘a ve iblden biraz bölüḡe dinür. Ma‘ nā-yı meşel: İki ḳurd birbiriyle muzāḥarat itseler ḳoyun ve deve sürisini helāk itmekte ihmāl ve tevaḳḳuf itmezler dimekdir. Bu meşel iki yaramaz ittiḥād itdikle anlardan ḥalāş müşkindir diyecek yerde ḍarb olunur.

(1230) لَا تُفَاكِهِنَّ أُمَّةً وَلَا تَبُلُّ عَلَى أَكْمَةٍ

(Lā tufākihinne āmeten velā tebul ‘ alā ekmetin)²¹⁴¹

Lā tufākihinne nehy-i ḥāzırdır, maşdarı müfākahe kelimesidir ki bir ādeme lāḡ ve mizāḥ eylemek ma‘ nāsınadır. **Lā tebul** bevlden nehy-i ḥāzırdır. **Ekme** mevzi‘-i mürtefi‘ ma‘ nāsınadır. Ma‘ nā-yı meşel: Eme ile mümāzaḥa itme ki seni rüsvāy ider ve mevzi‘-i

²¹³⁸ Senin zayıflığından mahzun olmayanlar, senin ahvaline ihtimam göstermezler. Türkçedeki karşılığı: Namerde, merde, bir ferde muhtaç olmaz. Yazıcı, **age**, s. 182.

²¹³⁹ Kötü deri kötü kokudan vazgeçmez.

²¹⁴⁰ İki tilki koyunları ve develeri hemen öldürebilirler.

²¹⁴¹ Cariye ile şaka yapma, yüksek yerlerde işeme.

mürtefi'e tebevül itme ki seni herkes görüp levn olunan kimse menzilesinde olursun dimekdir. Bu meşel mübāsaṭa-i le'îmden men' maḥallinde ḍarb olunur. Meşel-i mezbûri ' Amr bin ' Āş qarındaşına îrād eylemiştir.

(1231) لَا يَعْرِفُ هِرًّا مِنْ بَرٍّ

(Lā ya' rifu hirren min birrin)²¹⁴²

İbn A' rābī didi ki: Hir koyunu çağırmaḳ bir koyunu sürmege dinür, ya'nī hirri birden tefrîḳ ü temyîz eylemez dimekdir. Bu meşel iḥsân iden ile isā'et iden kimseyi fark eylemez diyecek yerde ḍarb olunur.

(1232) لَا تَمْسِكُ مَا لَا يَسْتَمْسِكُ

(Lā temsik mā lā yustemsek)²¹⁴³

Ya'nī iḥsânı maḥallinden ğayrı mevzi'e şarf itme ki zāyi' olur diyecek yerde ḍarb olunur.

[250b]

Baḥşîş-i nā-be-maḥal cūddan olmaz ma' dūd
Şıfr-ı ma' kūs ile artar mı ḥisābı raḳamıñ

(1233) لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا تَبَايَنُوا فَإِذَا تَسَاوَوْا هَلَكُوا

(Lā yazālu'n-nāsu bi-ḥayrin mā tebāyenū, fe-izā tesāvū helekū)²¹⁴⁴

Ya'nī nās merātib cihetinden mütefāvit olup ba' zıları āmir ve ba' zıları me'mūr olduḳça ḥayrdan ḥālī olmazlar. Ve eger merātib cihetinden müsāvī olurlarsa kimse kimseye iṭā'at itmeyüp cümlesiniñ helākine sebep olur dimekdir. Ebū ' Ubeyde didi ki: *Fe-izā tesāvū helekū* ' ibāretiniñ benim ' indimde ma'nāsı budur ki: Nāsda şerr ğālib ve ḥayr be-ğāyet ' azîz ü nādirdir. Pes tesāvī olursa şerde tesāvī olup cümlesiniñ helākine bā' iş ü bādī olur.

(1234) لَا تَدْخُلُ بَيْنَ الشَّجَرِ وَلِحَائِهَا

(Lā tadḥul beyne's-şeceri ve liḥā'ihā)²¹⁴⁵

Liḥā' kisā' vezninde ağacıñ kabuğuna dinür. Bu meşel baba ile oğul aralığına girme diyecek yerde ḍarb olunur.

²¹⁴² O, kedi ile fareyi birbirinden ayıramıyor. Türkçedeki karşılığı: Elifi görse mertek sanır. Yazıcı, **age**, s. 121.

²¹⁴³ Layık olmayan yerlerde iyilik yapma!

²¹⁴⁴ İnsanlar eşit olmadıkları sürece hayırlı yaşarlar, eşit olurlarsa helak olurlar.

²¹⁴⁵ Ağaçlar ile iç kabuklarının arasına girme!

البَابُ التَّاسِعُ وَالْعَشْرُونَ: فِيمَا أَوْلَهُ يَاءُ
el-Bābu't-tāsi' u ve'l-' işrūn: Fimā evveluhu yā 'un²¹⁴⁶

(1235) يَحْمِلُ شَنٌّْ وَيُعَدِّي لُكَيْزٌ

(Yahmilu Şennun ve yufeddā Lukeyzun)²¹⁴⁷

Yufeddā bünye-i mechülle tefdiyeden me'hūz dur ki bir ādeme saña nefsim fidā olsun dimekdir. Aşlı budur ki Efşā bin 'Abdi'l-ķays-nām kimseniñ iki ođlu var idi. Birisiniñ ismi Şenn ve biriniñ Lukeyz idi. Bir vaķıtde vālideleri Leylā bintu Ķurrān nām hātūn ile seferde bulunup geşt ü güzār eyleyerek zū tuvā-nām maħalle nüzūl ü ārām ve andan nehzat u irtiħāllerinde vālideleri Lukeyzi tefdiye "ya' nī vāliden saña fedā olsun" diye izhār-ı mihr ü muħabbet eyledikten soñra Şenn-i merķūmı çağırıp "Beni rāħileñe irkābla yolda olan ħidemāt-ı [250a] lāzimeme sa'y u ihtimām ķıl" diyüp merķūm dađı tefdiyeyi yalnız Lukeyze taħşışden münfa' il oldıđı ħasebiyle ğazabnāk olarak vālidesini irkāb ve berāberce giderken bir 'aķabede vālidesini deveden ilkā eylemekle fi'l-ħāl helāk oldu. Ol ħinde Şenn olacak nā-ħalef kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Ba' dehu şüret-nümā-yı ğayz olarak Lukeyze teveccüh idüp "aleyke bi-ca' arāti ummike yā Lukeyzu, ya' nī vālideniñ lāşesine muķayyed ol" dedi la'netu'llāh 'aleyh. Mesel-i mezbūr bir nesne mevzi' iniñ ğayrıya vaż' olundukda đarb olunur.

(1236) يَوْمُ بِيَوْمِ الْخَفَضِ الْمُجَوَّرِ

(Yevmun bi-yevmi'l-ħafađi'l-mucevveri)²¹⁴⁸

Bu meşel **ħāze'l-yevm** tağdirindedir. **Ĥafađ** ķıl çadıra ve ev eşvābına dinür. **Mucevver** mu'azzam vezninde tersine çevirilen şey'e dinür. **Bi-yevm** kelimesinde lām-ı cārre bedeliyyet içündür. Ma' nā-yı mesel: Bugün ħafaż-ı mücevver gününüñ bedelidir dimekdir. Aşlı budur ki bir pīr ādemiñ bir şağır birāderzādesi var idi, ğāh u bīğāh 'amucasınıñ oņasına duħūl ve ortalığı tenhā bulduğda içinde bulduğı emti'a vü eşyāyı altı üstüne döndürür idi. Ba' de müddetin kendisi dağı 'amucasınıñ merkezine vardığda bi'aynihi kendisine birāderzādeleri dağı müstevlī olup 'amucasına itdigiñi başına

²¹⁴⁶ Yā ile başlayan meseller.

²¹⁴⁷ Şenn (annesini) taşıyıp sıkıntı çeker, Lukayz iltifata mazhar olur. Türkçedeki karşılığı: Ona sıyırma kantar, bana gelince tam tartar. Yazıcı, age, 162.

²¹⁴⁸ Bu gün hafadi mücevver gününün bedelidir. Yani bana bu gün yapılan benim daha önce yaptığımın karşılığıdır. Türkçedeki karşılığı: Çalma elin kapısını, çalarlar kapını./ Rüzger eken Fırtına biçer. Yazıcı, age, s. 125.

getürdiler çādıra girüp bu hāli gördükde kelām-ı mezbūrı irād eyledi. Bu meşel sū'-i fi' liyle mücāzāt olunan menküb kimseye şemātet vaktinde irād olunur.

(1237) يَا ضَلَّ مَا تَجْرِي بِهِ الْعَصَا

(Yā ḍillu mā tecrī bihi'l-‘aşā)²¹⁴⁹

Burada münādā maḥzūfdur "Yā kavm zıl" taḫdīrindedir. DİL kelimesinden dālel murāddır ki ebniye-i ta‘accübdendir ki *mā aḍalle* sebkindedir. Meydānī bu meşeli [251b] *mā ehleke mā tecrī bihi'l-‘aşā* ‘ibāretiyle tefsīr eyledi ki murād Cezīme-nām emīriñ helākidir. Ve ‘aşā emīr-i mezbūr bindiği kışrağın ismidir ki be-gāyet yügrük idi. Bu meşeli ibtidā Melik-i mezbūruñ hemşirezādesi ‘Amr tekellüm eyledi. Vaktā ki melike-i Hīre olan Zebbānīñ desīsesiyle Cezīme mezbūre tarafına ‘āzim ve dām-ı hīlesine giriftār olduğda vezīri olan Kuşayr feres-i merķūmeye binüp girüye firār eyledi, vuşülünde ‘Amr Kuşayrı ‘aşā üzerinde tek ü tenhā irāqdan gördükde kelām-ı merķūmı tekellüm eyledi. Meşel-i mezbūr tevaḫḫu‘-ı şerr ü şūr ma‘ rezinde ḍarb olunur.

(1238) يُبَلِّغُ الْخَضْمُ بِالْقَضْمِ

(Yubleḡu'l-ḥaḍmu bi'l-ḳaḍmi)²¹⁵⁰

Ḥaḍm hānıñ fetḫi ve ḍād-ı mu‘cemeniñ sükūnuyla ekl eylemek ma‘nāsınadır. **Ḳaḍm** ḥaḍm vezninde dişiñ uclarıyla nesne yemek ma‘nāsınadır. Ma‘nā-yı meşel: Dişiñ uclarıyla azca azca nesne yiyerek şeb‘ hāşıl olur dimekdir. Bu meşel vuşül ü bülūḡı ba‘īd olan maḳşada yapca yapca tedrīci ‘azm ü taḥammül ile irişilür diyecek yerde ḍarb olunur.

(1239) يُقَدِّمُ رِجْلًا وَيُؤَخِّرُ أُخْرَى

(Yuḳaddīmu riclen ve yu‘aḥḫiru uḫrā)²¹⁵¹

Ya‘nī ayaḡınıñ birisini ileri ve birisini girüye atar dimekdir. Bu meşel umūrunda dā‘imā tereddüd üzre olan kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1240) يَدَاكَ أَوْكَنَا وَفُوكَ نَفَخَ

(Yedāke evketā ve fūke nefaḫa)²¹⁵²

²¹⁴⁹ Asa atının taşıdığı şey ne tehlikedir.

²¹⁵⁰ Yavaş yavaş yemek yiyince doyulur.

²¹⁵¹ Ayaklarının birisini ilerletir, birisini geriye alır.

²¹⁵² Senin ellerin tulumun ağzını bağladı ve ağzın da üfledi. Yani, sen elinle kendini tehlikeye atmışsın.

Evketa ikā' kelimesinden tulum ve kırbe maqūlesiniñ aǵzını baǵlamak ma'nāsındır, māziniñ teşniye mü'ennesidir. **Nefeh** māzīdir. Ma'nā-yı meşel: Elleriñ tulumuñ aǵzını baǵladı ve aǵzıñ nefh itdi dimekdir. Aşlı budur ki bir kimse deryā cezirelerinden bir cezireye [251a] düşdi ve deryādan 'ubūr mülāhazasıyla tulumı üfürüp ve aǵzını baǵladı lākin muhkem idemedi ve beline baǵlayup kendiyi deryāya ilkā eyledi. Vasaṭ-ı baḥrde tulumuñ aǵzı çözilüp mezbūr ğarq olacaq maḥalde bir kimseden istigāse itdikde ol kimse kelām-ı mezbūri irād eyledi. Bu meşel kendi nefsinin helākine mü'eddī olacaq iş işleyen kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(1241) يَجْرِي بُلَيْقٌ وَيُدْمُ بُلَيْقٌ

(Yecrī bulaykūn ve yuzemmu bulayku)²¹⁵³

Yecrī cery kelimesinden muzāri' dir. **Yuzemmu** muzāri'-i mechūldür. **Bulayk** Zubeyr vezninde bir yügrük atıñ ismidir. Ma'nā-yı meşel: Cümle atları sebḳ ü teḳaddüm iderken yine Bulayk zemm ve ta'yīb olunur dimekdir. Bu meşel cemilü'l-fi' l iken zemm ü ḳaḍḥ olunan kimse ḥaqqında ḍarb olunur.

(1242) يُضْرَبُ الثَّوْرُ لَمَّا عَاقَهُ الْبَقْرُ

(Yuḍrabu's-şevru lemmā 'ākahu'l-baḳaru)²¹⁵⁴

Yuḍrabu mechūldür. Burada şevrden [murād] yosun ta'bīr olunan şu üzerindeki nesnedir.

(1243) الْيَوْمَ قِحَافٌ وَغَدًا نِقَافٌ

(el-Yevme ḳihāfun ve ḡaden niḳāfun)²¹⁵⁵

Ḳihāf kitāb vezninde ḳaḥf didikleri kāseler ile bāde içüp 'işret eylemek ma'nāsındır. **Niḳāf** ḳat'-ı re's ma'nāsındır ki müfā' laden maşdar olur ḳıtālden kināyedir. Ve 'inde'l-ba'z ḳihāf şiddet-i şurb ma'nāsındır. Pes ma'nā-yı meşel: Bu gün muṭāyebe yarın muḥārebe günidir dimekdir. Aşlı budur ki İmrū'u'l-Ḳays nüdemāsıyla 'ayş u 'işret iderken vālidiniñ ḳatli haberini virdiler imrū'u'l-Ḳays işitdikde kelām-ı mezbūri irād eyledi. Bu meşel "اليوم خمر وغدا أمر"²¹⁵⁶ meşeli gibidir ki ikisi de İmrū'u'l-Ḳaysdan mervīdir, ya'nī bugün bizi ḥamr meşḡül ider yarın emr-i muḥārebe meşḡül [252b] ider dimekdir. Maḥbūb u mekrūhı isticlāb iden düvel ḥaqqında ḍarb olunur.

²¹⁵³ Bulayk atı hem öne geçer hem de ayıplanır.

²¹⁵⁴ İnekler su içmeyi istemediklerinde dövülen öküz olur.

²¹⁵⁵ Bugün eğlence ve yarın savaştır.

²¹⁵⁶ Bugün içki ve yarın iş olacaktır.

(1244) يَا عَاقِدًا اذْكُرْ حَالًا

(Yā 'āķiden izkur ħallen)²¹⁵⁷

Ba'zılar yā ħāmil rivāyet eyledi, yā 'āķid rivāyetine göre ħallen kavli 'ıķdñ naķīzi olur, yā ħāmil rivāyetine göre ħallen kavli ħulūl ma' nāsına olur. Bu meşel 'avāķib-i umūra nazar ħaķķında ħarb olunur.

(1245) اَلْيَمِينُ حَنْتٌ اَوْ مَنْدَمَةٌ

(el-Yemīnu ħinşun ev mendemetun)²¹⁵⁸

Ĥinş ħāniñ kesriyle ħalf-i yemīn ma' nāsınadır ki bir kimse eylediği yemīniñ 'uhdesinden ħurūc eylemeyüp anda giriftār qalmaķdan 'ibāretidir. **Mendeme** peşimān olmaķ ma' nāsınadır. Zīrā yemīn iden kimse kāzib ise ħāniş ve şādıķ ise nādīm olur. Bu meşel iki cihetden mekrūh olan nesne ħaķķında ħarb olunur.

(1246) يَكْسُو النَّاسَ وَاِسْتُهُ عَارِيَةٌ

(Yeksu'n-nāsa ve istuhu 'āriyetun)²¹⁵⁹

Ya' nī nāsı kisvetlendirir, ħāl bu ki kendiniñ göti açıķdır dimekdir. Bu meşel nāsa iĥsān u 'ināyet ve kendi nefsine isā'et iden kimse ħaķķında ħarb olunur.

(1247) يَرْكَبُ الْحَرَامَ مِنْ لَا حَلَالَ لَهُ

(Yerkebu'l-ħarāma men lā ħalāle lehu)²¹⁶⁰

Ya' nī ħelāli olmayan ħarāma biner dimekdir. Aşlı budur ki bir A' rābīyi a' dāsı nehb ü ġāret itmekle binecek dābbesi qalmadıģından nāċār sā'ibe ıtlāķ olunan nāķaya binmişdi. Bir 'Arab istiĥcān şīvesiyle ħarāma mı biniyorsun diyü lev m eyledikde kelām-ı mezbūrı tekellüm eyledi. Sā'ibe zamān Cāhilyetde şol nāķadır ki arķasınıñ qaburģalarından bir qaburģa yāĥud bir miķdār kemik iĥrāc idüp şalıvermesiyle aşlā bir şudan ve bir otlaķdan memnū' olmayup ve bir kimse aña binüp ve yük taĥmīl [252a] eylemezler idi. 'İnlerinde anı isti' māl ħarām idi.

(1248) يَحْسَبُ الْمَمْطُورُ أَنَّ كَلًّا مُطَرًّا

(Yaĥsebu'l-memṭūru enne kullen muṭīre)²¹⁶¹

²¹⁵⁷ Ey bağlayan kişi! Bize bir çözüm sun!

²¹⁵⁸ Yemin yerine getirilmezse yalan olur, getirilirse pişmanlığa yol açar.

²¹⁵⁹ İnsanlara iyilik yapar halbuki kendi nefsine yapmaz.

²¹⁶⁰ Helali olmayan harama biner. Türkçedeki karşılığı: Aç köpek fırın deler. / Zarûret insana her şeyi yaptırır. Yazıcı, **age**, s. 61.

²¹⁶¹ Zengin olan herkesin zengin olduğunu düşünür.

Kullen kelimesinden tenvīn, muzāfun ileyhden ‘ivazdır. *Enne kulle'n-nāsi ve'l-ḥalk* taḳdīrindedir. **Muṭīre** meḥūl būnyesiyledir. Bu meşel kendi māl-dār olmağla cemī‘-i nāsi kendi gibi māl-dār kıyās iden kimse ḥaḳḳında ḍarb olunur.

(1249) يَا كَلُّهُ بِضِرْسٍ وَيَطْوُهُ بِظُلْفٍ

(Ye’kulhu biḍirsin ve yeṭa’uhu bi-ḫilfin)²¹⁶²

Ḍirs ḍād-ı mu‘cemeniñ kesri ve rāniñ sūkūnuyla azı dişe dinür. **Yaṭa’u** muzāri‘dir, maşdarı vaṭi’ kelimesidir ki çekinmek ma‘nāsınadır. **Ḍilf** ḫā-yı mu‘cemeniñ kesriyle şıḡır ve koyun ve keçi āhū maḳūlesiniñ baḳanağına dinür, insānda ḳadem menzilindedir, burada ḳadem-i insān murāddır. Ma‘nā-yı meşel: Ol kimseniñ ni‘metlerini azı dişleri ile ekl idüp soñra ayağı ile çigner dimekdir. Bu meşel kendiye kerem ü iḥsān iden kimseniñ cūd u seḫāsını zemm iden küfrān-ı ni‘me ḥaḳḳında ḍarb olunur. Ve ‘Arablar aşlā bir kimseye iḥsān u in‘āmı müşāhede olunmayup yine beyne'n-nās memdūḥ u meşkūr olmaḳ şadedinde olan kimse ḥaḳḳında *ye’kuluhu biḫ-ḫirs ellazī lem yuḥlaḳ*²¹⁶³ ḳavlini īrād iderler.

(1250) يَدُكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ شَلًّا

(Yeduke minke velev kānet şellen)²¹⁶⁴

Şell şīniñ fetḫi ve lāmiñ teşḫīdiyle el çolaḳ olmaḳ ma‘nāsınadır ki rūḥ çekilüp yābis olmaḳdan ‘ibāretdir. Ma‘nā-yı meşel: Seniñ eliñ vücūduñdan bir cüz’dür, her ne ḳadar çolaḳ olursa da dimekdir. Bu meşel "أَنْفَكَ مِنْكَ وَلَوْ كَانَ أَجْدَعًا"²¹⁶⁵ meşeli gibidir.

(1251) يَسَارُ الْكَوَاعِبِ

(Yesāru'l-kevā‘ibi)²¹⁶⁶

Şu vechle ḫikāyet eylediler ki Yesāru'l- [253b] Kevā‘ib bir ‘abīd-i esvedīñ ismidir ki dā‘imā kendi gibi bir ‘abd ile deve ra‘y ider idi ve efendisiniñ bir duḫteri var idi. Bir gün teferrūc iderek mezbūr Yesāriñ deve ra‘y eylediği maḥalle ḳarīb bir çemenzārda ‘ayş u şafāda iken Yesār, efendizādesiniñ geldigini ṭuyduḳda biraz sūd şaḡup çoban armağanı bir çignem saḳızdır diyerek duḫteriñ ḫuzūrına taḳdīm eyledi. Ve gömleginiñ öñ ṭarafı yırtıḳ olmağla mevzi‘-i ma‘hūdı açıldıḳda duḫter görüp tebessüm iderek

²¹⁶² Yemeği azı dişleriyle yedikten sonra onu ayaklarının altında çigner

²¹⁶³ O, daha yaratılmamış dişiyile yer.

²¹⁶⁴ Senin elin çolak olsa bile o senindir.

²¹⁶⁵ Burun kesik olsa bile o senindir.

²¹⁶⁶ Tomurcuklanmış kızların Yesār’ı.

getürdüğü südden bir miqdār içüp ve biraz altun virüp ircā^c eyledi. Yesār duhterden bu tebessümi gördükde "Elbette baña meyl ü muḥabbet eyledi, beni şāyeste-i vuşlat ideceginde şübhe yoḡdur" diyerek refiḡiniñ yanına gelüp geḡen mācerāyı naḡl eyledikde refiḡi didi ki: "Yā Yesār! *Kul min laḡmi'l-ḡuvār' ve'sreb lebene'l-'iṡār ve iyyāke ve nebātu'l-aḡrār*, ya^c nī genc nāḡanıñ laḡmını ekl ve südüni iç ve benāt-ı aḡrāra meyl ü muḥabbet itmekden ḡazer eyle". Yesār didi ki: "Elbette ḡadınımiñ baña meyl ü muḥabbeti vardır, varup baḡ-ı vişāliniñ meyvelerini ekl iderim" ümīdiyle yine bir miqdār süd ṡaḡup duḡteriñ ḡuzūrına vardı. Duḡter "Yā Yesār! Bir maḡlūbuñ var mıdır?" didi. Yesār didi ki: "Murādım saña ḡafī degildir". Duḡter didi ki: "İfāde eyle ki ma^c lūmum olsun". Yesār didi ki "Muḡaddemen bu ḡullarına tebessümüñüzden ḡadınım beni nā'il-i vuşlat ḡılacaḡdır mülāḡazasıyla geldim". Duḡter [253a] didi ki: "Mācerāyı fehm idüp *ḡayyāka'llāhu ḡayyāka'llāhu*" diyerek bir micmer ḡıḡarup ve biraz buḡūr vaḡ^c eyledi ve bir ustura ḡazırlayup yanında pinḡān eyledi. Yesāra didi ki: "Murādıñ ma^c lūmum oldu, seni vişālime nā'il ideceğim, lākin vücūduñ rāyiḡa-i kerīhe ile ālūde olmuşdur, şu micmereniñ üzerine oturup seni revāyiḡ-i ḡayyibe ile taḡyīb ü tebhīr ideyim, ba^c dehu hem-pister-i vişāl olalım". Yesār duḡterden bu cevābı iṡitdikde "Ayaḡı yir mi baṡar zūlfüne ber-dār olanıñ" vefkince sür^c atle gelüp micmereniñ üzerine oturdu. Duḡter tebhīr eylemek şadedinde iken ḡufyeten ustura ḡıḡarup Yesārıñ mezākīrini aḡz ve der-sā^c at ḡaḡ^c eyledi ve burnunu ḡulaḡını kesüp ol arada bıraḡup gitdi. Ba^c dehu ḡaddini tecāvüz iden küstaḡ ḡaḡḡında Yesāru'l-Kevā^c ib diyü ḡarb-ı meşel eylediler.

ما على أفعال من هذا الباب
Mā 'alā ef' ale min ḡāze'l-bābi²¹⁶⁷

(1252) أَيَسُّ مِنْ صَخْرٍ
(Eybesu min ṡaḡrin)²¹⁶⁸

Şaḡr temr vezninde ṡaḡra lafzınıñ cem^c idir ki pek ve azīm ḡaşa dinür, ḡaya ḡa^c bīr olunur. Eybes be-ḡāyet yābis ve ḡurı dimekdir.

(1253) أَيَأْسُ مِنْ غَرِيقٍ
(Ey'esu min ḡarīḡin)²¹⁶⁹

²¹⁶⁷ Ef'al vezniyle başlayan meseller.

²¹⁶⁸ Kayadan daha serttir.

²¹⁶⁹ Boḡulmuş adamdan daha ümitsizdir.

Ġarık emîr vezninde suya ġarık olmuş ādeme dinür. Ya' nî şuya ġarık olmuş ādemden ziyāde me'yūs ve nā-ümīddir dimekdir.

Fenercū mina'l-lāhi'l-kerīm en ya' fū 'annā ve yarḡamnā ve yarḡama ebā'enā ve ummehātenā ve meşāyiḡenā ve cemī'a'l-mü'minīn bi- ḡurmeti men nezele 'aleyhi'l-
Kur'āni'l-mübīn ve li-llāhi'l-ḡamdu ve'l-minne ve 'alā nebiyyihi's-şalātu ve't-taḡiyye.
Temme bi-'avni'llāhi ve tevfiḡihi 'an yedi cāmi'ihi el-'abdu'l-muznib el-Ḥāmid eṡ-şehīr
bi-'Āşımzāde.²¹⁷⁰

²¹⁷⁰ Kerim olan Allah'tan bizi affetmesini, kendisine Kurân-ı Kerîm indirilmiş olan peygamberin hürmetiyle bize, babalarımıza, annelerimize, bütün müminlere merhamet etmesini dileriz. Allah'a minnet ve hamd olsun. (Bu eser) Allah'ın tevfiḡ ve yardımıyla Āşımzāde olarak tanınan günahkar kul Hāmid tarafından derlenmiştir.

SONUÇ

Âsımzâde Hâmid tarafından kaleme alınan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* tek nüshalı olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 5599 numarada kayıtlıdır. Yapılan inceleme neticesinde, Hâmid Efendi'nin 253 varaktan oluşan bu eserde Arap edebiyatında mesel alanında telif edilmiş çeşitli kaynaklara müracaat ederek farklı konulardaki mesellerin şerhini yaptığı, eserinde 1253 mesel derleyip onları 29 bölüme ayırarak şerh ettiği anlaşılmıştır. Söz konusu eserin muhtelif konulardaki mesellerin manaları, kullanım yerleri ve asıl hikâye veya menşelerini açıklaması bakımından dikkat çekici bir eser olduğu, Osmanlı edebiyatının mensur ve manzum eserlerinde kullanılan Arapça mesellerin çoğunun *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserde geçmekle söz konusu eserin öneminin arttığı görülmüştür.

Şârihin ifadesine göre bu eseri, mesellerin yararlı olması, geçmiş insanların durum ve garip hikâyelerini beyan etmesi, içinde ibret ve öğüt taşıması, eski şair ve yazarlar tarafından önerilmesi, anlamı güçlendirmesi ve istenen manayı kısa yoldan ifade etmesi sebebiyle şerh etmiştir. Eserin yazılış nedeni bilinse de yazılış tarihi kesin olarak bilinmiyor. Ancak Hâmid Efendinin, eserini II. Mahmud'a ithaf ettiği göz önünde bulundurulursa eserin yazılış tarihinin 1815-1839 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir.

Hâmid Efendi'nin şerh ettiği *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserin üzerinde yapılan inceleme neticesinde, eserde geçen bütün mesellerin yapı, gerçeklik, zaman, çıkış yeri ve konularına göre tasnif edilebildiği, yapı bakımından eserde geçen bütün mesellerin - bir mesel hariç- mücez mesellerden oldukları, kalan mesellerin ise kıyâsî mesellerden olduğu, gerçeklik bakımından ise 1243 meselin gerçek mesellerden ve 10 meselin hurâfî mesellerden olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca, zaman açısından da eserdeki bütün mesellerin bazı ipuçlarından hareketle, Câhiliye, Erken İslâm, Emevî ve Abbâsî olmak üzere dört bölüme ayrılabilirdiği görülmüştür. Buna göre Hâmid Efendi'nin seçtiği 1253 meselden 348'inin Câhiliye, 70'inin Erken İslâm, 33'ünün Emevî ve 29'unun Abbâsî dönemlerine ait oldukları tespit edilirken kalan mesellerin ise hangi zamana ait olduğu tespit edilememiştir. Çıkış yeri bakımından ise eserdeki mesellerden 6'sının Kurân, 14'ünün hadîs, 236'sının bir olay veya hâdise, 10'unun kıssa, 260'ının teşbih, 69'nun hikmet, 16'sının şiir olmak üzere 7 kaynaktan çıktıkları beyan edilirken kalan mesellerin çıkış

yerleri tespit edilememiştir. Yine bu incelemenin sonucunda, konu açısından eserdeki bütün mesellerin aile, cimrilik, cömertlik, zenginlik, fakirlik, alçaklık, yükseklik, güzel ve kötü ahlak, kötülük, hile, aldatmak, yiğitlik, korkaklık gibi farklı konularda oldukları müşahade edilmiştir. Eserde 1181 mesel konu açısından 83 konu başlığında sınıflandırılmış, kalan mesellerin ise asıl konusu tespit edilmediğinden dolayı şârihe göre onların kullanım yerleri ve bağlamları verilmemiştir.

Çalışmanın asıl konusu olan *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsal*'in incelenmesi sırasında şârihin itimat ettiği kaynaklar tespit edilip anlatılmıştır. Buna göre eserde yararlanılan bütün kaynakların Meydânî'nin *Mecmau'l-Emsâl'i ve Zemahşeri'nin el-Müsteksâ fî Emsâli'l-'Arab'* gibi meselle ilgili olan ve *Mütercim Âsım'ın Terceme-i Kâmûs'u*, İbnu'l-Esîr'in *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîsi ve'l-Eser'i*, Harîrî'nin *Makâmât'ı*, İbnü Bassâm'ın *ez-Zahîretü fî Mehâsini Ehli'l-Cezîret'i* gibi meselle ilgili olmayan kaynaklarla sınıflandırdığı görülmüştür.

Şârih 29 bölüme ayırdığı eserdeki her bölümün başında -28. bölüm hariç- alfabetik olarak önce mücez meselleri ardından e'fal vezniyle başlayan meselleri sıralamıştır. Ayrıca, aktardığı mesellerin çoğunun menşeleri (asıl hikâyeleri), kullanım yerleri ve garip/anlaşılmaz kelimelerini şerh ettiği, ardından ele aldığı mesellerin manalarını da açıkladığı dikkat çekmiştir. Yöntem incelenirken, şârihin yöntemiyle ilgili söylediği bilgilere sadık kalınmıştır. Bu bağlamda, şârihin aktardığı meseldeki kelimeleri, manayı, hikayeyi şerh etmek istediği fark edilse de kimi yerlerde bazı mesellerin sadece kelime manasını veya mesel anlamını ya da kaynağını gösterdiği görülmüştür. Yani, genel olarak belli bir metoda uysa bile bazen de takip etmek istediği metoda tam anlamıyla uymayıp karışık bir sisteme uymuştur.

Yine şârihin metodunun üzerinde durulurken şerh sırasında verdiği hususiyetler de incelenmiştir. Buna göre, şârihin şerh esnasında eserini zenginleştirmek amacıyla iç ve dış göndermelere ve Kurân-ı Kerîm, hadis, şiir, ibâreler gibi iktibasları kullanmaya önem verdiği tespit edilmiştir. Yine kendi metodunun en belirgin özelliklerinden biri de şerh ettiği bazı mesellerin Arapça, Türkçe ya da Farsça atasözleriyle karşılaştırmasıdır.

Şârihin, aktardığı meselleri etraflıca açıklaması, kullanım yerleri, hikâyeleri ve şerh sırasında önem verdiği hususiyetlerle beraber bazı meselleri Arapça, Türkçe veya

Farsça atasözleriyle karşılaştırması, *Şerh-i Mezâmînü'l-Emsâl* adlı eserin tercümeden daha çok bir şerh olduğunu göstermiştir.

Ele alınan meselin gramer özellikleri, içerisindeki söz varlığı ve edebî bilgiler gibi ögeler incelendiğinde klasik şerhlerin içeriği hakkında bazı sonuçlar elde etmek mümkündür. Bu durumda ele alınan Arapça veya Farsça eser, sadece mana açısından değerlendirilmez. Şerh edilen eserin gramer özellikleri de açıklanır. Fiil ve nesne durumları, özne-yüklem ilişkisi, tümleçler, tamlama hususiyetleri, yabancı kelimelerin ses yapısı ve îrab özellikleri şerhin doğruluğu açısından göz önünde bulundurulmuş hususlardır. Buradan hareketle, anlam verme ve edebî sanatları göstermeye dayalı günümüz metin şerhi çalışmalarında, ele alınan metnin gramer özelliklerini de dikkate almak bu alanda yapılacak çalışmalarda göz önünde bulundurulmalıdır. Zira ele alınan metnin diline bakılmaksızın değerlendirme yapmak yetersiz veya eksik sonuçlara yol açacağından metinde mana kayıplarına yol açacaktır. Ancak kelimeleri görevleri bakımından doğru yerde kullanmaya dayalı geleneksel şerh metodu uygulanacak olursa bu tip yanlışlar büyük ölçüde azalacaktır.

Bu şerh bize şârihin konu hakkındaki yetkinliği göstermekle kalmayıp aynı zamanda dönemin toplumsal, kültürel ve ilmî yapısı hakkında da ipuçları vermektedir. Günümüzdeki şerh çalışma alanı, bu alanda yapılacak yeni çalışmalarla devamlılığını sürdürecektir. Bu alanda yapılan her çalışma edebiyat dünyamızda yeni bir ufuk açacak, edebî meselelere de farklı pencerelerden bakmamıza katkıda bulunacaktır. Tüm bunlar dikkate alındığında bu şerhin, şerh literatüründe önemli bir eser olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Bunların dışında eserin en önemli özelliklerinden biri de divan edebiyatında kullanılan birçok meseli barındırıyor olmasıdır. Bu özellik, Klasik Türk Edebiyatı alanında yapılacak literatür taramalarına zemin oluşturmakta ve bu edebiyatın zenginliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca eser, Arapça ve Türkçe atasözlerini karşılaştırmada kullanılacak zengin bir içeriğe sahiptir. Klasik edebiyatın bir türü olan hikâyeler açısından bakıldığında eserde bir kitap haline getirebilecek miktarda hikâye bulunmaktadır. Eser ayrıca dil gelişimi bakımından oldukça zengin malzeme içermektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Ömer Asım, **Mütercim Asım**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1962).
- AKSOY, Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, 2 cilt (İstanbul: İnkılâp, 1988).
- Al-Faraj, Ahmad, "Tercüme-i Mezâmînü'l-Emsâl", (Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2013).
- ARIKOĞLU, İsmail "Âli (Edirneli Hüseyin Efendi), Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni", (Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: Fırat Üniversitesi, 1999).
- ASFAHÂNÎ, er-Râgib, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kurân**, thk: Safvân ed-Dâvûdî, (Dımaşk: Dârü'l-kalem yay, 1412).
- ASKERÎ, Ebu Hilâl Hasen, **Cemheretu'l-Emsâl**, 2 cilt, (Beyrut: Dârü'l-Fikr).
- AYİNTABÎ, Mehmet Şakir, **Menba'u Zülâli'l-Ma'ânî fi Tercemeti Emsâli'l-Meydânî**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Arap Edebiyatı Araştırmaları, No. 0167.
- AYYILDIZ, Hafsa, "Riyâzî Muhammed Bin Mustafa el-Birgivî ve 'el-Ağlât' Adlı Eseri" (Yüksek Lisans Tezi, Rize: Rize Üniversitesi, 2010) s. 9-14.
- BEĞENMEZ, Nuh Mustafa, "Atasözlerinde Günlük Hayat", (Yükse Lisans Tezi, Afyonkarahisar: Afyonkocatepe Üniversitesi, 2013).
- BİRGİVÎ, Mehmed Riyazî, **Düstûru'l-Amel fi Durûbi'l-Emsâl**, Süleymaniye kütüphanesi, Ali Nihat Tarlan, No. 110/3.
- BULUT, Ahmet, "Arap Dil ev Edebiyatında Emsal", (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1984), s. 90.
- COŞKUN, Vildan S, "Şuûrî: Hayatı, Eserleri, Sanatı", **Hekim Şair olunca Şu'ûri Kitabı**, ed: Mükerrerem Bedizel Aydın, Vildan S. Coşkun, (İstanbul: Kitabevi 2018), s. 13-15.
- DAVUD, Fatîn, **Hâtîmetü'l-Eş'âr**, nşr. Ömer Çiftçi (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yay).
- DURMUŞ, İsmâil, "Mesel", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 293.
- EBÛ ALÎ, M. Tevfik, **el-Emsâlu'l-'Arabiyye ve'l-'Asru'l-Câhilî**, (Dârü'n-nefâ'is, 1988).

- EDİRNEVÎ, Dervîş Hasan Hüsâmî, *Tuhfetü'l-Emsâl*, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 4703.
- EMİN, Ahmed, Zehra Özli, "Arap edebiyatında meseller", **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, c. 14, S. 26 (2012/2), s. 219-223.
- EZDÎ, Muhammed, **Cemheretül-Lugat**, thk: Remzî Münîr, 3 Cilt, (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn yay, 1987).
- FÂRÂBÎ, İsmâ'îl, **es-Sihâh**, thk: Ahmed Abdülgaffâr Attâr, 6 cilt, (Beyrut: Dâru'l-İlm yay, 1987).
- FEYYÛMÎ, Ahmed, **el-Mısbâhu'l-Münîr fi Garîbi's-Şerhi'l-Kebîr**, 2 cilt, (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye yay).
- FİRUZABÂDÎ, Muhammed, **el-Kâmûsu'l-Muhît**, 8. bs, (Beyrut: er-Risâle yay, 2005).
- GÖNEN, Sinan, "Batı Türklerin Manzum Atasözleri Üzerine Bir Araştırma", (Doktora Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2006).
- GÜLÜM, Emrah, "*XV. Yüzyılın İlk Yarısında Te'lif Edilen Dîvânlarda Atasözleri ve Deyimler*", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2013).
- GÜZELBEY, Cemil Cahit, **Cenâniler**, (İstanbul: Ufuk Matbaası, 1984).
- HATİBOĞLU, İbrahim, "en-Nihâye", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2007), c. 33 s. 100-101.
- HİKMET, Ârif, **Tezkire-i Şu'arâ**, nşr. Sadık Erdem (Ankara: Türk Tarih Kurumu yay, 2004).
- HÜSEYİN, Alî, **Ukûdu'l-Ukûl**, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No. 5242.
- İBN MANZÛR, Muhammed, **Lisânü'l-Arab**, 3.bs, 15 cilt, (Beyrut: Dâr Sâdir, 1994).
- İBN SELLÂM, el-Kâsim, **Kitâbü'l-Emsâl**, thk: Abdülmecîd Katâmiş, (Dâru'l-Me'mûn yay, 1980).
- İBNÛ ABDÎ RABBÎH, Şihâbüddîn, **el-İkdü'l-Ferîd**, 3 cilt, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye yay).
- İBNÛ'L-MUKAFFA', Abdullâh, **el-Edebü's-Sagîr**, (İskenderiyye: Dâr İbnü'l-İkayyim yay).
- İKBÂL, Ahmed eş-Şerkâvî, **Mu'cemü'l-Me'âcim**, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî) (1407/1987).

- KAÇALİN, Mustafa S., "Mütercim Asım Efendi", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2006), c. 32, s. 200-202.
- KATÂMIŞ, Abdülmecîd, **el-Emsâlu'l-'Arabiyye**, (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1988).
- KAYA, Bayram Ali "Atasözleri ve Deyimlerin Divan Şiirinde Kullanımı", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, İstanbul 2001, s. 11-54.
- KAYA, Bayram Ali, "Azmîzâde Hâleti Divânı'nda Atasözleri ve Deyimler", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 118/1999, s. 149-168.
- KILIÇ, Hulusi, "el-Kâmûsü'l-Muhît", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2001), c. 24, s. 287-288.
- KILIÇ, Hulusi, "Fîrûzabâdî", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul:1996), c. 13, s. 142-145.
- KILIÇ, Hulusi, "Harîri", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 1997), c. 16, s. 191.
- KIZILKAYA, Yakup, "Arap Dilinde Kâmin Meseller", (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum: 2014).
- KOCA, Ferhat "Molla Hüsrev", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2005), c. 30, s. 252-254.
- KOÇKUZU, Ali Osman, "İbnü'l-Esîr, Mecdüddin", **DİA**, 44 cilt (İstanbul: 2000), c. 21, s. 28.
- KUDSÎ, Abdullâh, **Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye**, Süleymaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye. No. 4928.
- MEYDÂNÎ, Ahmed, **Mecma'u'l-Emsâl**, thk: M. Muhyiddîn Abdülhamîd, (Beyrut: Darü'l-Ma'rife), c. I, s. 2.
- NAKŞİBENDÎ, Mîrek Muhammed, **Nevâdirü'l-Emsâl**, Süleymaniye Kütüphanesi. Atıf Efendi. No. 2051/2.
- NASSÂR, Hüseyin, **el-Mu'cemü'l-'Arabî: Neş'etühu ve Tetavvuruh**, 2 cilt, (Kahire: Dâru Mısır,1968)
- NÜVEYRÎ, Şihâbüddîn, **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, 33 cilt, (Kahire: Dârül-kütüb yay, 2002).
- ÖZ, Fatih, "Arap Emsâlinin oluşumunda ayet ve hadislerin etkisi ,el-Meydânî'nin Mecma'u'l-Emsâl Örneği", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2015).
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, "Hamza el-İsfahânî", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 1997), c. 15, s. 513-514.

- ÖZKAN, Halit, "Süyûtf", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 2010), c. 38, s. 202-204.
- ÖZTÜRK, Mustafa, M. Suat Mert Oğlu, "Zemahşerf", **DİA**, 44 cilt (İstanbul: 2013), c. 44, s. 235-238.
- PALA, İskender, "Darb-ı Mesel", **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, (İstanbul: Kapı yay, 2015).
- PASAROFÇAVÎ, Hâlis İbrâhîm **Mecma'ul-Emsâl**, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi. İran Dili Araştırmaları. No. 1641.
- PULLU, İdris, "Arap Dili ve Edebiyatında Meseller, Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri", (Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007).
- RABABA, Rabbaa, "Âsımzâde Hâmid ve Terceme-i Mezâmînu'l-Emsâl Adlı Eseri", **Türk Uluslararası Dil, Edebiyat, ve Halkbilimi Araştırmaları dergisi**, S. 17, 2019/07, s. 280-294.
- RABABA, Rabbaa, "Abdullâh Kudsî ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si", (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi).
- RABABA, Rabbaa, "Arapça Mesellerin Bir Tercümesi: Kudsî'nin Terceme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si", **Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi**, S.22, 2019, s. 669-688.
- SELLHEİM, Rudolf, **el-Emsâlu'l-'Arabiyyetu'l-Kadîme**, çev. Ramadân 'Abdü'ttevâb, (Beyrut: er-Risâle).
- SÜYÛTÎ, Celalüddîn, **el-Muzhir fî Ulûmi'l-Lugat**, thk: Fuâd Mansûr, 2 cilt, (Beyrut: dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 4998).
- SÜREYYÂ, Mehmed **Sicill-i Osmanî**, nşr. Nuri Akbayar, 4 cilt, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), c. 2, s. 599.
- ŞEMSETTİN, SÂMÎ, "Darb", **Kâmûs-i Türki**, (İstanbul: Dâr-ı Sa' âdet, 1317).
- ŞU'ÛRÎ, Hasan Efendi, **Ferheng-i Şu'ûrî**, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No. 3242.
- Tâhir Bey, M, **Osmanlı Müellifleri**, 4 cilt, (İstanbul: Matba'a-i 'Âmire,1914).
- TEVFİK, Mehmed, **Kâfile-i Şu'arâ**, nşr, Fatma Sabiha – Hanife Koncu – Müjgan Çakır, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

- TEVHÎDÎ, Alî, **el-Basâ'ir ve'z-Zahâ'ir**, thk: Vidâdü'l-Kâzî, 10 cilt, (Beyrut: Dâr Sâdır, 1988).
- TÜCCAR, Zülfikar, "Meydânî, Ahmed b. Muhammed", **DİA**, 44+2 cilt, (İstanbul: 2004), c. 29, s. 501-502.
- Türk Dil Kurumu **Türkçe Sözlük**, (Ankara: TDK yay, 1995).
- YALÇIN, Ali Osman, **Mütercim Âsım Efendi'nin Merahu'l-Ma'âlî Adlı Eseri ve Kelâmî Görüşleri**, (Yüksek Lisan Tezi, Çorum: Hitit Üniversitesi, 2017).
- YAZAR, Sadık *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2011).
- YAZAR, Sadık, "XIV-XV ve XVI. Yüzyıl Divânlarında Arapça Meseller", **Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri** (Ankara, 10-15 Eylül 2007), ed. Zeki Dilek v.dğr. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008), TÜRKİYE: ICANAS. 1777-1802.
- YAZICI, Hüseyin, "İbn Bessâm eş-Şenterîni", **DİA**, 44 cilt, (İstanbul: 1999) c. 19, s. 376.
- YAZICI, Numan. *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, (İstanbul: Rağbet yay, 2003).
- YILDIZ, Erem "Mîrek Muhammed Nakşbendî Taşkendi'nin Nevâdirü'l-Emsâl Adlı Eseri", Yüksek Lisans Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 2017).
- YILMAZ, Ozan, "Bir Şuûr Eseri: Ferheng-i Şu'ûrî", **Hekim Şair olunca Şu'ûri Kitabı**, ed: Mükerrrem Bedizel Aydın, Vildan S. Coşkun, (İstanbul: Kitabevi 2018), s. 25-46.
- YILMAZ, Ozan, **Gülistân Şerhi, Sûdi-i Bosnevî**, (İstanbul: Çamlıca yay, 2012).
- YILMAZ, Ozan, **Lisânu'l-Acem, Ferheng-i Şu'ûrî**, 4 cilt, (İstanbul: Yazma Eserler Yay, 2019).
- ZEMAŞERÎ, Mahmûd, **Esâsü'l-Belâga**, thk: Muhammad Bâsil, 3. Bs, 2 cilt, (Beyrut: Darü'l-Kütüb, 1998).
- ZORLU, Yaşar "Mütercim Ahmed Asım'ın Toplumuna ve Yenileşmeye Bakışı", (Doktora Tezi, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2004).

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

- Ahfeş, 503, 523
Ahmedi, 310,
Ahnef bin Kays, 701,
Ahnef binü'l-Kays, 482,
Ahnef, 340,
Ahnef, 432, 497,
Ahnes Şakafî, 500,
Akşâ'l-İreb, 404,
Aşma'î, 347, 451, 562, 698,
Azbağ bin Kuray' es-Sa'dî, 357
Bağdād, 433, 450,
Bahreyn, 532,
Bahreyn, 655,
Bākil, 591,
Barācim, 318,
Barākiş, 569,
Başā'ir, 601,
Başra 348, 379, 491, 539,
Becîle, 504,
Belegrād, 309
Belkîs, 381,
Benî Fezāre, 676,
Benî Ğufeyle, 522
Beni Sā'ide, 314,
Benî Selîm, 465, 538,
Benî Şen, 600,
Benî Şeybān, 505,
Benî Şeybān, 525,
Benî Temîm, 340,
Benî Zehl, 565,
Benü Dārem bin Mālik bin Hanzāla, 318
Benü Fezāre, 684,
Benü Ğabr, 374,
Benü Ğubber, 543,
Benü Hilāl bin Mālik bin Şa'şā'a, 370,
Benü Kelb, 567,
Benü Tufāve, 429,
Benü Ümeyye, 518,
Benü Umeyye, 566,
Berdü'l-fu'ād, 448,
Berem-ı kurūn, 654,
Beşā'ir, 551,
Besūs, 521,
Bilāl, 680,
Bişr bin 'Amri'l-'Abdî, 525,
Buhturî, 313,
Cābir bin 'Amru'l-Māzinî, 611,
Cāhiliyyet, 329, 351,
Cāhiż, 356, 519,
Cāhiż, 578, 700,
Cāmî, 402,
Cāmî' u'ş-şağîr, 397, 690,
Cehül, 548,
Cemel Bin 'Avf bin Zeyd, 409,
Cerîr bin 'Abdi'l-mesîh, 532,
Cerîr, 489,
Cevşen, 415,
Ceżîmetü'l-Ebraş, 398, 626, 627, 628, 648,
697,
Ceżîmetü'l-Vazżāh, 567,
Ciz', 438,
Cubeyr bin 'Abdi'llāh el-'Acelî, 338,
Cufeyne, 570,
Cuḥā, 428, 429, 430,
Culendā', 563,
Cüzām, 381,
Ḍabbe, 418, 500, 536,
Dāvūd, 531, 705,
Değfel bin Hanzālati'z-zuhlî, 615,
Dehnā, 625,
Delāl, 447,
Delāl, 447, 448,
Demḥ, 549,
Dicle, 688,

Dirār bin ‘Amr eḍ-Ḍabī, 383,
 Duġa, 430,
 Du‘ aymiş, 460,
 Dürer, 398,
 Dürre, 344, 433, 500,
 Durretu'l-Ġavvāş, 494,
 Ebī Burde, 313,
 Ebī Mūsā, 313,
 Ebū Aḥzem eṭ-Ṭā’ıdır, 513,
 Ebū Bahr, 432,
 Ebū Bekr eş-Şıddıķ, 524, 693,
 Ebū Bekr Ḥ’ārizmī, 433,
 Ebū'l-Ġuşn Düceyn bin Şābit, 428,
 Ebū Ġabşān, 431,
 Ebū Ḥārice, 662,
 Ebū Ḥubāhib, 448,
 Ebū Hüreyre, 484,
 Ebū Leylā İbn-i ‘Abbās, 690,
 Ebū Mansūr bin Ebī Bekri'l-Cevzī, 313,
 Ebu Naḥle, 620,
 Ebū ‘Abdi'n-Na‘ım, 524,
 Ebū ‘Ubeyde, 407, 421, 596, 650, 710,
 Ebū Sa‘ıd, 421,
 Ebū Seyyāre ‘Umeyle bin Ḥālidi'l-
 ‘Advānī, 536,
 Ebū Usāme, 313
 Ebū yesār, 517,
 Ebū Zeydiñ, 371,
 Ebu'l-Heyşem, 451,
 Ebu'l-Ḥasan ‘Abdullāh bin İbrāhım, 313,
 Ebu'l-Heyşem, 368,
 Ebu'l-Müslim, 429,
 Ebu'l-Yaķzān, 682,
 Ebu'n-Nedā, 625,
 Ebu't-Ṭayyib, 324,
 Efsā bin ‘Abdi'lķays, 711,
 Enes bin Cübeyr, 463,
 Enīs, 315
 Enmār, 381,
 Enü Teyyim, 519,
 Esās, 606,
 Escā‘ i İbnetü Ḥussi, 449,
 Esed bin Hāşim bin ‘Abdi Menāf, 467,
 Esed, 616,
 Esmā’ bintu ‘Abdillāh, 707,
 Eş‘ab, 558,
 Eş‘arūn, 381,
 Eşter Naḥa‘ı, 316
 Esved bin Hurmuz, 600,
et-Tenvīr fī İşkāt et-Tedbīr, 581,
 Evs, 382,
 Ezd , 381, 382, 592,
 ez-Zeccāc, 322,
 Fāḥir, 453,
 Fālic bin Ḥalāve, 315,
 Fāṭma, 428,
 Felḥas, 505,
 Ferezdaķ, 356, 368,
 Ferrā, 347,
 Find, 371
 Ġassān, 381, 438,
 Ġāvī bin ‘Abdi'l‘uzzā, 465,
 Ġaziyye bin Ceşm, 520,
 Ġuneyye. 317,
 Ḥabeşiyye, 506,
 Ḥaccāc bin Yūsuf eş-Şaķafī, 541, 629,
 702,
 Ḥaccāc-ı Şaķafī, 379,
 Ḥalef, 634,
 Ḥalef-i Aḥmer, 592,
 Ḥālidi bin Ca‘fer, 509,
 Ḥālidi bin Sināni'l-‘Absī, 550,
 Ḥamāṭa, 518,
 Ḥāmid, 311, 717,
 Ḥanzalatu bin Mālik bin Temīm, 318
 Ḥanzale bin Şafvān el-Ḥimyarī, 549,
 Ḥanzale, 329, 330,
 Ḥārice, 583,
 Ḥarīrī, 415, 494, 500,
 Ḥarīrī, 631,

Ḥārīṣ bin ʿ Amr, 681,
Ḥārīṣ, 418,
Ḥārīṣ, 634,
Ḥārṣ bin Ebī Şimr el-Ġassānī, 463,
Ḥarṣ bin Elgāz, 682,
Ḥarṣ bin ʿ Ubāde, 580,
Ḥasan-ı Başrī, 526,
Ḥasan bin ʿ Alī, 484,
Ḥavvāt bin Cübeyr, 519,
Ḥayder, 310
Ḥazmi'l-Enşārī, 447,
Ḥazret-i ʿ Āyişe, 433,
Herim bin kuṭbeti'l-Fezārī, 435,
Ḥicāz, 310, 521,
Ḥicāz, 550,
Ḥidāʾ bin Numre, 417,
Ḥidāʾ, 417,
Ḥidāş bin Ḥābis, 565,
Hilbāce, 592,
Ḥimār bin Muveyli, 413,
Ḥimār bin Müveyliʿ, 446,
Ḥimār, 545, 642,
Ḥimyer, 381, 485, 507, 557, 652, 666,
Hind, 612,
Ḥire, 329, 384, 446, 467, 567, 649, 667,
Ḥizyem, 559,
Hubāb bin Münzir, 314
Ḥumuş, 344
Ḥuneyn, 467,
Ḥuşayb, 313,
Ḥuşayn bin Münzir, 496,
Ḥuşayn bin ʿ Amr, 570,
Ḥuşeyn-i Kilābī, 570,
Ḥüseyn bin ʿ Alī, 484,
Ḥuṭayʾa, 442,
Ḥuzāʿa, 431,
Ḥuzeyfe bin Bedr, 684,
Huzeyl, 624,

Hız. Peygamber, 312, 313, 397, 465, 574,
672, 680, 690,
İbn Muḫbil, 337,
İbn Sīnā, 373,
İbn Sīrīn, 340, 374,
İbne Nibrās, 544,
İbn Aʿ rābī, 407, 433, 496, 650, 670,
İbn Eşīr, 426,
İbn Hişām, 506,
İbn-i ʿ Amr, 438,
İbnu Bessām, 425,
İbnu Celā, 355,
İbnü Fāris, 386,
İbn Ḥallikān, 632,
İbnu Maḥāḍ, 637,
İbnü Mulcem, 482,
İbnu Yeşribī bin Sinān bin Sulke, 591,
İbnüs-Sikkīt, 467,
İktitāf, 402,
İmām Serḥasī, 398,
İmām-ı Muḥammed, 497,
İmruʾl-Ḳays, 714,
İsmāʿ il (hz.), 339,
Ḳaḍīb, 655,
Ḳāhire,
Kaʿb bin Māme, 501,
Kaʿb, 391, 490
Ḳaʿ ḳāʿ bin Şevr, 608, 609,
Ḳāre, 616
Ḳāriżü'l-ʿ Anezī, 690,
Ḳaşīr İbn Saʿ d el-Laḥmīdır, 398,
Ḳays bin Meksūḥ el-Murādī, 482,
Ḳays bin ʿ Ḥālīd, 316
Ḳays bin Zuheyr, 460, 684,
Ḳays, 615,
Ḳayşer, 604,
Ḳazūr bintu'ş-Şeybānī, 656,
Kebīşe bintü ʿ Urve, 345,
Mehv, 446,

Kemāla'ddīn-i Demīrī, 581,
 Kilāb, 490, 570,
 Kinde, 381,
 Kırvāş bin 'Avf, 684,
 Kisā'ī, 424,
 Kudām bin Maḥlūt bin Ma' d, 557,
 Kudār bin Şāliḥ, 525,
 Kūfe, 379, 406, 442, 506,
 Küleyb, 521,
 Ku' eys, 702,
 Kurād bin Ecda', 329, 330,
 Kureyş, 431,
 Kusa', 372,
 Kuşay bin Kilāb, 431,
 Kuşeyf bin 'Amr eş-Sa' lebī, 522,
 Kuteybe bin Müslim, 496,
 Laḥm, 381,
 Laḳīt bin Zarāra, 656,
 Loḳmān bin 'Ād, 325, 326, 356,
 Loḳmān bin 'Ād, 569, 662, 663,
 Loḳmān, 390, 531, 550, 551,
 Lubed, 551,
 Luceyc bin Şuneyifi'l-Yerbū'ī, 453,
 Luḳaym, 662,
 Lukeyz, 711,
 Lūt, 410,
 Mādir, 371,
 Maḥmūd Ḥān, 308,
 Mālik bin Ḥuzejfe bin Bedriñ, 591,
 Mālik bin Zeyd, 687,
 Mañşūr, 571,
 Māriye bintü zālim, 440, 441,
 Māzin bin Mālik, 414,
 Mecma'u'l-Emsāl, 314, 319, 325, 327,
 340, 374, 442, 453, 495, 503, 516, 524,
 529, 683, 699,
 Medīne, 371, 447, 484, 524, 537, 558,
 625, 693,
 Mehdī, 450, 571,
 Mehre, 460,
 Müstekşā, 331, 345, 357, 377, 386, 390,
 Mekke, 431, 525, 588, 648, 651,
 Melik bin Ḥuzejfe, 676,
 Me'mūn, 494,
 Me'reb, 381,
 Merv, 612, 709,
 Mervān bin Ḥakem, 459,
 Meydānī, 313, 314, 325, 327, 331, 338,
 340, 348, 349, 351, 368, 374, 383, 391,
 399, 403, 404, 412, 413, 414, 426, 442,
 452, 455, 482, 484, 496, 501, 503, 510,
 512, 514, 516, 517, 524, 525, 526, 529,
 545, 556, 562, 582, 599, 609, 611, 622,
 635, 637, 640, 650, 653, 668, 712,
 Meyyād bin Ḥan, bin Ḥabbās, 490,
 Mezḥic, 381,
 Minā, 389, 536,
 Mişbāḥ, 586,
 Mışır, 612,
 Mışır, 371, 507,
 Molla Ḥüsrev, 398,
 Müberred, 376,
 Mubhic, 597,
 Mucāşī', 539,
 Mucāşī', 587,
 Mudlic bin Suveyd eṭ-Ṭā'ī, 434,
 Mufaddal, 349, 442, 453, 529
 Muḥammed bin Zübeyde, 338,
 Muḥammed bin Ḥabīb Şa' leb, 587,
 Muḥammed bin Ḥabīb, 411, 506,
 Muḥammed bin Ḥabīb, 413,
 Muḥārib, 448,
 Muḥāriḳ, 370
 Münzir bin Ḳays, 409,
 Münzir bin Mā'i's-samā, 667,
 Mu' āviye bin Bekr, 387,
 Mu' āviye, 316, 338, 447, 484, 485, 604,
 608, 630, 646, 661,
 Mu' aydī, 378,
 Mūsā (hz.), 475, 690,
 Müseyyeb, 680,
 'Abs, 684,

414, 433, 500, 516, 562, 634, 635, 650, 668, 683, 696, 701,
 Mütevekkil, 344, 344,
 Müzdelife, 536,
 Müzeykā, 382,
 Nā'ile, 567,
 Naşr bin Haccāc, 538, 539, 540,
 Naşr, 590,
 Nażr bin Şümeyl el-Māzinī, 493,
 Nażr, 495,
 Necd, 550, 627, 681,
 Nemer bin Kāsīṭ, 501,
 Nesīmü's-saḥr, 447, 448,
 Nessābetu'l-Bekrī, 352,
 Nevmetü'z-zuhā, 447, 448
 Nihāye-i İbn Eşīr, 321, 382, 412, 515,
 Nūḥ, 589,
 Nu' mān bin İmri 'i'l-Kays, 406,
 Nu' mān bin Münzīr, 329, 361, 367, 374,
 378, 387, 415, 416, 658,
 Nūşirevān, 309, Nuvās, 652,
 'Abdu Şems, 414,
 'Abdi'l-kays, 547,
 'Abdi'l-melek bin Mervān, 374,
 'Abdi'l-Melik bin Mervān, 428,
 'Abdu Şems bin Yeşcub bin Ya'rub bin
 Kaḥṭān, 381
 'Abdü'l-ḥamīd bin 'Abdillāh bin 'Ömeri'-
 İḥṭṭāb, 516
 'Abdullāh bin Beydere, 446
 'Abdullāh bin Ca'fer, 485
 'Abdullāh bin Huseyin, 682
 'Abdullāh bin Muṭī' bin el-Esvedī, 485
 'Abdullāh bin 'Abbās, 484
 'Abdu'llāh bin 'Āmir, 484
 'Abdullāh bin Zübeyr bin 'Avvām, 321
 'Abdullāh bin Zübeyr, 485
 'Abdullāh bin Zubeyr, 620
 'Abdullāh ibni'l-Ehtem, 496
 'Abdu'l-Melik, 702
 'Abdu'lmutṭalīb, 467
 'Adiyy bin Nażr, 626,
 'Adnān, 335
 'Advān, 651,
 'Aḳīl bin Ebī Ṭālibi, 447,
 'Aḳīl bin Ṭufeyl, 345,
 'Aḳīli Kebşe Bintü 'Urve, 683,
 'Alī (hz.), 312, 321, 323, 338, 354, 362,
 384, 401, 417, 423, 427, 453, 462, 475,
 482, 494, 518, 524, 542, 561, 619, 630,
 665, 669, 674,
 'Alkama bin 'Ulāşe, 435,
 'Āmile, 381,
 'Āmir bin eṭ-Ṭufeyl, 435,
 'Āmir bin Zūhl, 476,
 'Āmir bini'd-Ḍarb, 316
 'Amr bin Cum'a, 316
 'Amr bini'l-'Āş, 423
 'Amr bin Hind. 318, 532, 679,
 'Amr bin Mālik, 316,
 'Amr bin Ma' dī Kerib, 482,
 'Amr bin 'Udey, 567,
 'Amr bin Zebbān ez-Zūhlī, 524, 525,
 'Amr bini'l-'Āş, 483
 'Amr bini's-Şalīḳ, 616,
 'Amr, 325, 326, 382, 626, 627, 628, 697,
 712,
 'Anūd, 600,
 'Ā'işe , 371, Nūḥ (hz.), 371,
 'Arab, 319
 'Atīb, 686,
 'Avf bin Ḥalīl, 560,
 'Avf bin Muḥallim bin Zūhl bin
 Şeybāndır, 703,
 'Avfü'l-Kelbī, 339,
 'Avfun bin Cemīle, 494,
 'Irāḳ, 379, 398,
 'Ömer bin 'Abdi'l-'Azīz, 428, 487, 491,
 'Ömer bini'l-Ḥaṭṭāb, 511, 516, 538, 562,
 'Oşmān, 309, 354, 423, 524,
 'Ubāde, 344,
 Şa'şa'a bin Şuḥān, 661

ʿUbeydu'llāh bini'l-Abraş, 415, 416
 ʿUk̄āz, 446
 ʿUmmān, 382, 563
 ʿUteybe bini'l-Harş bin Şihāb, 614
 ʿUteybetu bin en-Nehhās, 442, 443
 ʿUvāfatu bin Saʿd bin Zeyd bin Menāt bin Temīm, 526
 ʿUveyf, 560
 ʿUzre, 676, 707
 ʿĀd, 631
 ʿĀmir bin Mālik, 615
 ʿĀyişe, 547
 Rabīʿ bin Ziyāda, 460
 Rabīʿ a İbnu ʿĀmir bin Rabīʿ at bin Şaʿşaʿa, 432
 Rağib, 583
 Rebāb, 565
 Rebīʿ ü'l-Ebrār, 550
 Reyyān bin Huvayş, 590
 Ruḳād bin Münzir eḍ-Ḍabī, 509
 Rumme, 627
 Ruʾbe, 408
 Şāhib-i Ḳāmūs, 325
 Şāhib-i Ḳāmūs, 549, 551
 Şāhib-i Tekmile, 520
 Şāhib-i vasīṭ, 463
 Sāhib-i Vasīṭ, 483
 Saḥr bin Nehşe'le, 681
 Şaḳʿab bin ʿAmri'l-Hindī, 61
 Şām, 381, 382
 Şāmīler, 316
 Şaʿālebī, 344, 433
 Saʿd bin Elgazi'l-İyādī, 682
 Saʿd bin Zeyd, 470, 708
 Saʿd, 365, 418, 453, 500, 687
 Şāʾib, 488,
 Saʿīd, 418, 500
 şāʿir Ebū Dulāme, 571
 Saʿleb, 382
 Sebṭa bin el-Münzir, 438
 Seffāh, 571
 Sehbān, 371
 Selīh, 438
 Selīm, 465
 Şenferā, 592
 Şenn, 688, 711
 Şeʿālibī, 597
 Şevāb, 559
 Şeyṭān bin Lāṭım, 520
 Şıffīn, 316
 Sinān bin Hārişe, 435
 Süheyl bin ʿAmr, 500
 Suḥeym, 355
 Süleymān (hz), 492
 Süleymān bin ʿAbdi'lmelik, 447
 Şümeyle, 539, 540
 Şureyşi, 544
 Süveyd bin Ebī Kāhil, 543
 Tāce, 507
 Temīm, 430
 Temīmü'r-Rebāb, 559
 Taʿrīfāt, 425
 Terākime, 466
 Terceme-i Ḳāmūs, 317, 385, 394, 412, 338, 457, 473, 478, 490, 654, 670, 699,
 Tiḳn bin Muʿāviye, 326, 423, 484, 519, 525, 550, 580
 Tuḥfe, 612
 Ṭāʾif, 431, 509, 530
 Ṭarafatu'lʿabd, 532, 680
 Ṭarafe bin ʿAbd, 367
 Ṭasm, 631
 Ṭay, 434
 Ṭibaḳa, 688
 Ṭufeyl bin Mālik, 683
 Ṭufeyl, 558
 Ṭuvays, 447, 448
 Ṭuveys, 524

Ubguvān, 560
Uḡayḡa bin Culāḡ, 406
Umāmet bintu Nuṣbe, 634
Ümm-i Ḥalid, 484
ümm-i ḡalid, 484
Umm-i ḡirfe, 676
Ummu Cemīl bintu Ḥarb, 446
Ummu Ḥārice, 504
Vā'il, 371, 409
Velīd bin 'Uḡbed, 630
Velīd bin 'Uḡbeye, 484
Verḡā' ibnü'l-Aṣ'ar, 682
Yemāme, 348
Yemen, 313, 381, 394, 417, 438, 446, 461,
506, 557, 584, 666, 681, 702, 703
Yesār, 717
Yesāru'l-Kevā'ib, 716
Yeṣrib, 382
Yevm-i Melḡame, 315
Yevm-i Saḡīfe, 314
Yevmü'r-Raḡam. 315
Yezīd bin Mehleb, 322
Yezīd, 313, 484
Yūsuf (hz), 507
Zebbān ez-Zuhlī, 522
Zebbā', 384, 567, 708
Zemaḡṣerī, 331, 334, 342, 345, 357, 377,
386, 390, 414, 433, 463, 500, 516, 526,
542, 562, 593, 600, 625, 634, 635, 650,
668, 701
Zerḡā'u'l-Yemāme, 374
Zeyd bin Ḥāriṣ'in-Nimrī, 615
Zeyd Bin Ṣābit, 637
Zeyd bin Selāme, 446
Zıllüṣ-ṣecer, 448
Zubyān, 684
Züheyr bin Cezīme, 509
Züheyr ibn Ebī Selmā, 391, 392

ÖZGEÇMİŞ

Rabbaa Rababa, Ürdünlü, 18/10/1988'de İrbid şehrinde doğdu. Liseyi bitirinceye kadar bu şehrin Judayta beldesinde eğitimini sürdürdü. 2006-2010'da Yarmouk Üniversitesinde Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. 2010-2011'de İstanbul'da Tömer'de Türkçe öğrendi. 2013'ta Yıldız Teknik Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde "Abdullah Kudsi ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si" tezini hazırlayıp yüksek lisansını bitirdi. 2013-2016'da Yarmouk Üniversitesinde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 2016'dan bu yana Sakarya üniversitesinde Türk dili ve Edebiyatı bölümünde doktora yapıyor. Doktora aşamasında Ahmet Ümit'in "Kırlangıç Çılgığı" ve "Ninatta'nın Bileziği" adlı romanlarını Arapçaya çevirdi.